AVATARURI ALE UNEI NOI PARADIGME

Petru Ioan

III321 070
BCU IAȘI

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI

III321 070
BCU IASI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Petru Ioan

Avataruri ale unei noi paradigme

Educație și creație în perspectiva logicii de tip „situațional"

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Volumul cuprinde rezultate parțiale ale cercetării din contractul 131/2007 „Aplicații ale paradigmei situațional-hexadice în cîmpul filosofei și al științelor social-umane"

Referenți științifici:
Prof.dr. Alexandru Surdu, membru al Academiei Române
Prof.dr. Ioan Cârâc

Lector:
Prof.univ.dr. Sorin Pârvu

Tehnoredactor: Bogdan Piftor
Coperta: Manuela Oboroceanu

ISBN 978-973-703-639-1

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010
700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947

http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Petru Ioan

S

631.411

Avataruri ale unei noi paradigme

Educație și creație
în perspectiva logicii de tip „situațional"

Cuvînt înainte de Ioan Cârâc

Postfață de Melentina Toma

ALE

0 000010 63610 BCU IAȘI

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași
2010

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Soției Laura,
în semn de recunoștință

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IOAN, PETRU
Avataruri ale unei noi paradigme/ Petru Ioan; pref. de Ion Cârâc; postf. de Melentina Toma. - Iași:Editura Universității „Al.I.Cuza", 2010
Bibliogr.
Index
ISBN 978-973-703-639-1

I. Cârâc, Ioan (pref.)
II. Toma, Melentina (postf.)

16

15 IUN. 2017

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuprins

Cuvînt înainte (Ioan Cârâc) 11

Notă asupra ediției 23

Prefață 25

– I –

ABORDĂRI „SITUAȚIONALE"
ÎN CÎMPUL LOGICII ACȚIUNII

1. FORME „VERTICALE" ALE ACTIVITĂȚII (AUTO)INSTRUCTIVE 45

1.1. Sensul acționalist al polilor hexadei „situaționale" FCOEIA [*p. 19*]; *1.2. Aplicații ale modelului „situației pedagogice"* [*p. 25*]

2. MODELUL HEXADIC ÎN POLITOLOGIE 61

2.1. Recursul la structuri logice ale gîndirii în știința politică [*p. 64*]; *2.2. Acțiunea politică, din perspectiva unui model specific al situației acționale* [*p. 79*]; *2.3. Etape, parametri de performanță și forme „orizontale" în cazul acțiunii politice* [*p. 85*]; *2.4. Tipuri și forme „verticale" ale acțiunii politice* [*p. 89*]; *2.5. Factori ai cunoașterii politice* [*p. 94*]; *2.6. Structura problemelor politice* [*p. 97*]; *2.7. Matricea și factorii definitorii ai culturii politice* [*p. 102*]; *2.8. Ipostaze ale spiritului politic și impasuri ale destinului politic* [*p. 111*]; *2.9. Coordonatele și specificul creației politice* [*p. 118*]; *2.10. Elemente ale comunicării politice conforme coordonatelor, sau polilor modelului hexadic al situațiilor acționale* [*p. 123*]; *2.11. Discursul politic: funcții,*

BCU MOLDOVA UNIVERSITY LIBRARY

tipuri şi cadre de teoretizare în perspectiva analizei de tip „situaţional“ [p. 126]; 2.12. Disciplinele politologice, ordonate după intrările modelului hexadic [p. 133]; 2.13. Funcţiile politologiei şi ale ştiinţelor politice în general, din perspectiva analizei de tip „situaţional“ [p. 140]; 2.14. Metode şi moduri de abordare politologică, ordonate sub incidenţa modelului hexadic [p. 146]; 2.15. Constelaţia de tip hexadic a ideologiilor şi a doctrinelor politice [p. 152]; 2.16. Criterii de departajare şi de ordonare în lumea partidelor politice [p. 173]; 2.17. Există o tipologie a conducerii politice; dar a statelor şi a conducătorilor politici? [p. 176]; 2.18. Bilanţul incursiunii polito-logice [p. 193]

– II –

PARCURSURI „SITUAŢIONALE“ ÎN ORIZONTUL LOGICII EPISTEMICE

3. RECUPERAREA SUBIECTIVITĂŢII, DIN PERSPECTIVA UNUI MODEL RELAŢIONAL AL „SITUAŢIEI COGNITIVE“ 201

3.1. Aplicaţii preliminare ale modelului „situaţiei cognitive“ [p. 204]; 3.2. Forme verticale sau niveluri ale cunoaşterii în acord cu modelul hexadic al „situaţiei cognitive“ [p. 207]; 3.3. Manifestări ale subiectivităţii în cunoaştere [p. 210]; 3.4. Logici „filosofice“ corespunzătoare rolului subiectivităţii în cunoaştere şi ideologiilor cognitiviste [p. 213]; 3.5. Logici „ştiinţifice“ corespunzătoare rolului acordat subiectivităţii în procesul de cunoaştere [p. 215]

4. TIPURILE DEFINIŢIEI, ÎN PERSPECTIVA UNUI MODEL SEMIO-LOGIC CU ROL INTEGRATOR 219

4.1. Clasificarea definiţiilor în raport cu polii (variabilele, sau coordonatele) modelului hexadic [p. 221]; 4.2. Definiţiile nominale, ca „explicaţii ale numelor“ [p. 223]; 4.3. Definiţiile reale, ca „explicaţii“ ale lucrurilor [p. 226]; 4.4. Definiţii designative [p. 231]; 4.5. Definiţii fanice [p. 234]; 4.6. Definiţii injonctive [p. 236]; 4.7. Definiţii criptice, retorice, sau interogative [p. 239]; 4.8. Forme „verticale“ ale definiţiei şi schema integrării acestora [p. 241]; 4.9. Unificarea (prin reducere) a tipurilor consacrate de definiţie [p. 243]; 4.10. Condiţii logice ale unei definiţii corecte [p. 245]; 4.11. În loc de concluzii [p. 250]

5. TIPOLOGII ALE LECTURII ÎN PERSPECTIVA UNUI (SUPRA)MODEL „SITUAŢIONAL“ 253

5.1. Repere ale analizei „situaţionale“ în cazul fenomenului de lectură [p. 254]; 5.2. Forme „verticale“ de lectură, după grila de complexitate mediană a analizei „situaţionale“ [p. 257]; 5.3.

BCU IAŞI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

Detalieri ale variabilelor sau ale coordonatelor „situației de lectură" și criterii subiacente de tipologizare [p. 258]; *5.4. Tipuri de lectori, în acord cu hexada „situației de lectură"* [p. 261]; *5.5. Hexada tipurilor lecturii* [p. 262]

6. PARCURSURI ALE INTERPRETĂRII, ÎN CÎMPUL CUNOAȘTERII ȘI AL EXPRIMĂRII DISCURSIVE 265

6.1. Interpretarea „interpretării", din perspectiva logicii formale [p. 266]; *6.2. Interpretarea comprehensivă ca analiză logică la nivel intuitiv* [p. 269]; *6.3. Formalizarea ca interpretare de ordin structural a unor entități ale discursului comprehensiv* [p. 272]; *6.4. Interpretarea onto - logică a discursului comprehensiv* [p. 276]; *6.5. Interpretarea comprehensivă a entităților ținînd de regnul formal* [p. 278]; *6.6. Interpretarea logică „AA" sub semnul formalizării de ordin secund* [p. 279]; *6.7. Interpretarea „practică" a entităților din logica formală* [p. 289]; *6.8. Interpretarea „RN", ca demers onto - logic* [p. 291]; *6.9. Interpretarea realității, în orizontul limbajelor construite* [p. 292]; *6.10. Interpretarea ca reîntoarcere la lumea semnelor naturale* [p. 292]; *6.11. Lumea ca interpretare a ceea ce a fost deja interpretat* [p. 294]; *6.12. Unitatea în diversitate a formelor interpretării* [p. 296]

– III –

EXPLORĂRI „SITUAȚIONALE"
PE TĂRÎMUL LOGICII SEMIOTICE

7. VIRTUȚILE UNUI „SUPRAMODEL" AL SITUAȚIEI SEMIOTICE 303

7.1. Reperele „situației semiotice" prin analogie cu „situația pedagogică" [p. 304]; *7.2. Submodelul medadic al „situației semiotice"* [p. 308]; *7.3. Submodele monadice ale actului și faptului de comunicare* [p. 308]; *7.4. Relații și operații semiotice de ordin binar* [p. 309]; *7.5. Situații semiotice triadice* [p. 313]; *7.6. Grupul schematizărilor tetradice* [p. 317]; *7.7. Pentagoanele semiozei* [p. 320]; *7.8. Definiții ale semiozei conforme schemei „situaționale" cu șase coordonate* [p. 321]; *7.9. Rolul mediator al hexadei situaționale „EIDCRS"* [p. 323]; *7.10. „Supramodelul" situațional hexadic – un sistem de referință în tipologia semnului* [p. 329]; *7.11. „Deducții" ale funcțiilor limbajului pornind de la modelul hexadic al comunicării „prin semne"* [p. 334]; *7.12. Un fir călăuzitor în tipologia semnificației* [p. 338]; *7.13. Suprapuneri și interferențe între expresii discursive și situații semiotice* [p. 343]; *7.14. „Descompunerea" semioticii în acord cu variabilele modelului situațional „EIDCRS"* [p. 346]; *7.15. În loc de concluzii* [p. 361]

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

8. „DECIDABIL" ŞI „INDECIDABIL", SUB INCIDENŢA MODELULUI HEXADIC DE ANALIZĂ „SITUAŢIONALĂ" 363

8.1. Decidabil şi indecidabil, din punctul de vedere al subiectului terţ şi al (inter)locutorilor posibili [p. *364*]; *8.2. Decizie şi decidabilitate în context multidisciplinar* [p. *365*]; *8.3. Indecidabilitate şi non-sens formal (sau morfo-sintactic) la nivelul semnificantului* [p. *367*]; *8.4. Multivocitate şi indecidabilitate în raport cu înţelesul (sau cu sensul) material* [p. *368*]; *8.5. Ambiguitate semantică şi indecidabilitate în raport cu referinţa (sau denotaţia) exprimării* [p. *369*]; *8.6. Indecidabilitatea (sau ambiguitatea) legată de sensul comunicativ (derivat, sau contextual) şi de „performanţa" discursivă* [p. *371*]; *8.7. Ambiguitate şi indecidabilitate la nivelul intervenţiei discursive şi al semnificaţiei expresive, sau alocuţionare* [p. *373*]; *8.8. Ambiguitate şi multivocitate în orizontul receptorului* [p. *375*]; *8.9. Caracteristici ale ambiguităţii şi indecidabilităţii* [p. *377*]

9. PARONIMIE, POLISEMIE ŞI SINONIMIE, ÎN CONTEXTUL ANALIZELOR DE TIP „SITUAŢIONAL" 379

– IV –

DESCHIDERI „SITUAŢIONALE"
SPRE LOGICA FAPTELOR DE CREAŢIE

10. MODELUL HEXADIC AL „SITUAŢIEI CREATOARE" 407

10.1. „Creaţie", „creativitate", „acţiune creativă" şi „situaţie creatoare" [p. *407*]; *10.2. Variabile şi modele monadice ale creativităţii, sau ale situaţiei creatoare* [p. *409*]; *10.3. Tipologia situaţiilor şi a activităţilor creatoare* [p. *428*]; *10.4. Aplicaţiile modelului hexadic al creativităţii* [p. *444*]; *10.5. Concluzii* [p. *455*]

11. LUCIAN BLAGA, ÎN ORIZONTUL UNEI LOGICI PARADISIACE 457

11.1. Topografia discursului filosofic [p. *457*]; *11.2. Convergenţe între Lucian Blaga şi Ştefan Lupaşcu* [p. *471*]; *11.3. Lucian Blaga şi Mircea Florian, sau despre „zarea matriceală" a valorizării „dualismului transfigurat"* [p. *482*]; *11.4. Aplicaţii ale schemei „situaţionale" a creativităţii, în universul filosofiei lui Blaga* [p. *496*]; *11.5. Matricea kantiană a filosofiei lui Lucian Blaga* [p. *507*]

12. *ALEXANDRU HUSAR, LA A LXXXV-A ANIVERSARE: „SEMIOGRAMA" OMULUI ŞI A OPEREI* 515

12.1. Ieşiri la rampă, într-o primă ipostază a pragmaticii actanţilor posibili – Alexandru Husar, ca maestru al discursului epidictic şi

produsele retoricii sale de tip cognitiv [p. 517]; 12.2. Estetică şi filosofia culturii – cercuri interioare într-o provocatoare lume a treia, ce marchează împlinirea intelectualului descins la Iaşi în cea de a treia, care – de fapt – este şi prima sa specialitate: filosofia, în orizontul artei [p. 520]; 12.3. „Reporter" şi „cronicar" – două chipuri ale referinţei la popperiana lume întîi, începînd cu descrierea frumuseţilor din împrejurimile natale şi sfîrşind cu grave raportări la soarta continentului şi a lumii toto genere, într-o vreme de ameninţări fără precedent [p. 525]; 12.4. „Referinţa la locutor" în discursul maestrului Alexandru Husar, sub vraja poeziei şi cu impactul verbului angajator [p. 529]; 12.5. Recursul la escatologie, sau despre un mod de a rezolva tensiunea interlocuţiei printr-un discurs incitant asupra idealului naţional [p. 533]; 12.6. Patru înfăţişări memorabile ale operei în atenţie, ţinînd de o sintaxă întru totul personală a metadiscursului [p. 535]; 12.7. „Uman prin vocaţie şi umanist prin formaţie", asemenea personajului adnotator din volumul Anti - Gog [p. 543]

13. ALTE TREI APLICAŢII ALE SCHEMEI „SITUAŢIONAL" - HEXADICE DE ANALIZĂ A PERSONALITĂŢII 549

13.1. *Eminescu, în perspectiva unui model al receptării* [p. 549]; 13.2. *Athanase Joja, prin prisma logicii receptării* [p. 555]; 13.3. *Maria Carpov, consemnări prin prisma unei paradigme a rememorării* [p. 563]

– V –

LOGICĂ, EDUCAŢIE ŞI CREAŢIE

14. LOGICA, ŞTIINŢĂ A EDUCAŢIEI 573

14.1. Caracterul propedeutic al logicii ca (supra)ştiinţă [p. 574]; 14.2. Operaţii ale spiritului şi logici corespunzătoare, în postura de „ştiinţe ale educaţiei" [p. 578]; 14.3. Logici „verticale" în atingere cu problematica educaţiei [p. 580]; 14.4. Logici „eleuterotehnice", sau „didagmatice" în perspectiva modelului hexadic al situaţiei pedagogice [p. 584]; 14.5. Logici „dialegmatice", sau „nootehnice", în perspectiva hexadei „situaţiilor semiotice" [p. 586]; 14.6. Logici euristice, în perspectiva unui model al „situaţiei creative" [p. 589]; 14.7. Hexagonul situaţiilor creative aferente procesului educaţional şi (auto) instructiv [p. 593]; 14.8. Logica expresă a discursului pedagogic [p. 598]

15. LOGICĂ ŞI HERMENEUTICĂ: O „CONFRUNTARE" EXTENSIONALĂ 601

16. LOGICA, SUB SEMNUL EXPRES AL ACTUALITĂŢII 617

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

BCU IAŞI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

– VI –
ECOURI ALE NOII
PARADIGME ÎN CÎMPUL SEMIOLOGIEI ROMÂNEŞTI

17. PROPENSIUNI SPRE LOGICA DE TIP „SITUAŢIONAL" ÎN ORIZONTUL FAPTELOR DE COMUNICARE 631

17.1. Semiotica miturilor cosmogonice [p. 631]; *17.2. Logica naturală din perspectiva ştiinţelor educaţiei* [p. 637]; *17.3. Semiotică şi discurs didactic* [p. 643]; *17.4. Actele de discurs: o perspectivă semiotică* [p. 649]; *17.5. Un model integrator al situaţiei de sinonimie* [p. 653]; *17.6. Erorile de argumentare, în perspectiva unei tipologii semiotice* [p. 657]; *17.7. Semiotica discursului politic* [p. 663]; *17.8. Aplicaţii psiho-logice ale modelului „situaţional"* [p. 666]; *17.9. Tipologii ale sistemelor deductive în perspectiva logicii integrale* [p. 670]

În loc de postfaţă (Melentina Toma) 675

Index tabellarum 699

Bibliografie selectivă 709

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuvînt înainte: logicile situaționale, de la Yehosua Bar - Hillel și Richard Montague, la Emanuel Vasiliu și Petru Ioan

1. Logicienii care au continuat preocupările de semio-logică ale lui Rudolf Carnap au preluat ideile acestuia, cu intenția de a găsi apropieri între formalismul logic și limba naturală. Yehosua Bar - Hillel, pentru care cartea lui Rudolf Carnap, *Sintaxa logică a limbii*, era *„cea mai influentă carte"* pe care a citit-o în viața sa [1], are meritul de a fi încercat o formalizare a limbii naturale, plecînd inclusiv de la investigații pragmatice și propunînd asimilarea contextului situațional (fără de care nu pot fi „traduse" în formalismul sintactic anumite expresii ale limbii naturale, numite *expresii indiciale*, sau *indexicale*), în cadrul formalismului sintactic carnapian.

Fără cunoașterea contextului de folosire (lingvistic, dar și extralingvistic), nu putem determina referința unei expresii indexicale, remarca Bar - Hillel, observînd că *„mai mult de 90 la sută din semnele de enunțuri declarative pe care le producem în timpul vieții sînt enunțuri indexate, iar nu propoziții; este clar că cele mai multe enunțuri cu verbe temporale sînt indexate, ca să nu mai menționăm toate acele enunțuri care conțin expresii de tipul:* eu, tu, aici, acolo, acum, ieri, acest *etc."* [2]

Ideea va fi preluată de Richard Montague, care *„are meritul de a fi lansat în discuția critică o construcție efectivă de pragmatică"* [3].

Pentru Montague, o expresie dintr-un limbaj aparține *pragmaticii*, dacă *semnificația* ei *denotativă* (sau *referința*) nu poate fi determinată independent de contextul

---

[1] Cf.: Petru Ioan, *Orizonturi logice. Deschideri și resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 95

[2] *Ibidem*, p. 144. Conform autorului, contrastul semnalat angajează termenii *sentences*, respectiv *statements*.

[3] Alexandru Gheorghe, *Intelectul practic și demersul logic în științele acțiunii umane*, în: Cornel Popa (coordonator), *Teoria acțiunii și logica formală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 77

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

(lingvistic şi extralingvistic) în care aceasta este folosită. Altfel, aparţine *semanticii*. O expresie va fi *pragmatic-validă* dacă este valabilă în orice context în care este utilizată.

Pragmatica lui Richard Montague este o disciplină formală (construită *sintactic*), în continuitatea unei *semantici*, construite, de asemenea, *sintactic*, căreia i se adaugă un număr de concepte *semantice* redefinite *pragmatic* („extensiune", „intensiune", „punct de referinţă" etc.). După sugestia teoriei actelor de limbaj, ea tratează orice *enunţ* ca un *enunţiabil* (o propoziţie) aflat(ă) sub o modalitate care acţionează ca un *operator propoziţional* (modal): *„este necesar / posibil ca"*, *„este obligatoriu / permis ca"* şi aşa mai departe. Se pune, astfel, la contribuţie şi logica lărgită a modalităţilor (*aletice*, *doxastice*, *deontice*, *epistemice*, *temporale* etc.).

2. La noi, interesul pentru o reconstrucţie logică a limbii naturale se întîlneşte în lucrările lui Emanuel Vasiliu şi Petru Ioan, primul fiind lingvist şi plecînd de la *lingvistică* spre logică, iar al doilea fiind logician şi plecînd de la *logică* spre lingvistică.

În *Preliminarii logice la semantica frazei*, încercînd să fixeze cadrul *conceptual* şi *metodologic* al unei teorii a sensului frazei, Emanuel Vasiliu atrage atenţia asupra faptului că *„limbajul natural este dotat cu anumite reguli de uzaj (deci reguli* pragmatice*) cu care limbajul logic nu este dotat"* [4] şi că, prin urmare, sintaxa şi semantica logică nu sînt suficiente pentru formalizarea frazei, în consecinţă, nici pentru o eventuală construire a unei teorii a sensului frazei.

În plus, trebuie să asociem acestor *reguli pragmatice* (prin care dezambiguizăm polisemia unor termeni şi luăm în considerare contextul utilizării expresiilor indexicale dintr-o propoziţie pentru a elimina ambiguitatea lor pragmatică) şi *modelele semantice*, adecvate *logicii modale aletice şi ne-aletice* (doxastice şi / sau deontice, pe care autorul în atenţie le descrie în capitolul al IV - lea din lucrare, sub forma sistemelor modale doxastice DT şi DS_4, respectiv a sistemelor deontice DET şi DES_4). Cu toate acestea, mai rămîn şi „resturi".

Expresii modale precum *„se pare"*, ori *„a se aştepta să"* au o semnificaţie care nu poate fi descrisă în termenii modelelor semantice asociate logicii modale aletice şi nealetice, descrise de autor în capitolele al III - lea şi al IV - lea ale cărţii, ele necesitînd construirea altor modele semantice, încă inexistente.

Pe de altă parte, propoziţiile relative atributive, unele categorii de propoziţii subordonate circumstanţiale etc. presupun limbaje logice mai complexe, între care ar fi necesare şi sistemele modale, în care operatorul modal să prefaţeze nu propoziţii neanalizate (aşa cum se întîmplă în logica modală actuală), ci propoziţii explicit-analizate în constituenţi, ca în *logica clasică a predicatelor*.

În altă variantă, operatorul modal s-ar putea combina cu un model semantic al *logicii temporale a propoziţiilor* şi aşa mai departe.

---

[4] Emanuel Vasiliu, *Preliminarii logice la semantica frazei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 49. Dintr-un alt punct de vedere, ideea autorului s-ar putea răsturna, luînd act de faptul că reguli explicite de uzaj au doar *limbajele construite*, în speţă cele de tip logico-matematic.

O eventuală construire practică a unei teorii a sensului frazei ar mai putea evidenția și alte dificultăți, pentru care nici în prezent nu se întrevăd soluții.

Să observăm, în încheiere, că Emanuel Vasiliu consideră pragmatica drept un fel de ingredient al semanticii, necesar pentru a rezolva unele probleme dificile ale semanticii propoziției sau frazei. Este o *pragmatică* integrată unei *semantici* liberale, care absoarbe tot ceea ce i-ar putea fi util pentru a da seamă de sensul frazei.

3. Pe o altă cale merge logicianul ieșean Petru Ioan, în studiul din 1988, *Logică și limbaj: comunicații logico-lingvistice pe făgașul teoriei categoriilor* [5], în care se concentrează *„asupra unor topici care, fără să aparțină în exclusivitate logicii sau lingvisticii, le îndatorează în egală măsură, prin spiritul sistematic și prin stilul constructivist al analizelor preconizate"*.

Logicianul ieșean își stabilește drept sarcină principală să depășească *„rivalitățile interteoretice, valorificînd toate contribuțiile viabile într-un model global și unitar"* [6], în acord cu aprecierea unui mare lingvist de la aceeași universitate, „Al. I. Cuza", și anume Gheorghe Ivănescu [7], convins de faptul că *„nu se poate distinge un punct de vedere strict - lingvistic, care să nu fie în același timp și logic"*.

Apelînd la teoria *categoriilor* sau a *tipurilor sintactice*, elaborată în cadrul logicii formale, la gramaticile post-transformaționale de tipul analizei fillmoriene *a cazurilor*, la logica *modalităților*, așa cum a fost ea extinsă de Georg Henrik von Wright, și la gramaticile *textuale* (ale unor unități de discurs mai mari decît enunțul sau propoziția), Petru Ioan propune un sistem de LOGICĂ INTEGRALĂ, în care teoria sintactică este justificată semantic și pragmatic, prin *„implementarea criteriului semantico-pragmatic în însești «regulile de bază» ale identificării structurii de adîncime"* [8] a limbii, despre care vorbește gramatica generativ-transformațională.

Convins că împlinirea programului de *logică integrală* trebuie să aibă loc sub *„auspiciile favorabile"* ale cercetărilor contemporane pe dimensiunea dialogică a gîndirii și a logicii discursului (*teoria argumentării*, „reînviată" de școala belgiană a lui Chaïm Perelman), logicianul ieșean înțelege, prin conceptul de *logică*, o restabilire a unității între logica rațiunii pure (sau teoretice) și logica rațiunii practice.

Iată acest ideal, așa cum este el formulat de către autorul român, ca prezentare a logicii într-o *procedură unitară*, astfel înfățișată, încît ea *„să includă operații complexe precum demonstrația, explicația și verificarea, fără de care nu este de conceput demersul epistemologic"*. În logica integrală, așa cum este ea preconizată de către Petru Ioan, *„nu vor fi ocolite, însă, nici narațiunea, descrierea și argumenta-*

---

[5] Publicat, mai întîi, în volumul (pe care îl coordonează), *Logică, adevăr formal și relevanță interpretativă* (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, pp. 96 - 205), iar apoi în volumul de autor *Orizonturi logice. Deschideri și resemnificări în universul actual al formalismelor*, București, 1995, pp. 80 - 170

[6] *Ibidem*, pp. 82, 142

[7] Gheorghe Ivănescu, *Gramatica și logica*, I: *Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în: „Analele Științifice ale Universității din Timișoara", seria *Științe filologice*, 1, 1963, p. 266

[8] Petru Ioan, *Orizonturi logice*, 1995, p. 170

rea, la care se referă inclusiv analiştii discursului natural, literar şi acţional. / Punctul de rezistenţă în opera de integrare a cuceririlor logicii şi ale disciplinelor convergente cu aceasta îl va constitui punerea în evidenţă a continuităţii între demonstraţie *(ca argumentare ideală, pentru auditoriul universal) şi* argumentare *(sub chipul demonstraţiei lacunare, dependente de context). O sarcină îndrăzneaţă, de fuzionare a unor discipline în atîtea rînduri divergente: analitica (propusă de Aristotel drept teorie a demonstraţiei, respectiv a raţionamentului apodictic),* topica *(dialectica) şi, respectiv,* retorica *– asociate, de acelaşi gînditor, cu teoria argumentării, una ca teorie a discuţiei, cealaltă ca teorie a discursului. / Sarcina restabilirii unităţii între cele trei orizonturi metanoetice şi metalingvistice se află, astăzi, la ordinea zilei, date fiind numeroasele abordări ale discursului argumentativ cu mijloacele proprii demonstraţiei; dată fiind extinderea cadrului formal la parametrii contextuali şi prelocuţionari ai comunicării prin limbaj"* [9].

4. Sub auspiciile aceluiaşi program, Petru Ioan s-a angajat în elaborarea unei *logici situaţionale*, a cărei putere de cuprindere şi de explicare o recomandă ca pe o *III-PERSEMIOTICĂ*. Punctul de plecare au fost *conceptele acţionale* – printre care cel de *educaţie*, cel de *cunoaştere*, cel de *lectură*, cel de *comunicare* şi cel de *creaţie*, dar *„cîte dintre noţiuni nu rezonează cu acţiunea sau cu facerea ?"* [10] – care sînt concepte *relaţionale* („se descompun" în *noţiuni-factori* şi sînt, la rîndu-le, „momente" ale unei *noţiuni-funcţie*), în aceeaşi măsură în care ele sînt *cosmoidale* (fiecare incluzînd un univers de situaţii posibile), *funcţionale şi structurale* (pentru că articulează variabile şi roluri) şi, respectiv, *formale* – întrucît se lasă „despachetate" în alte noţiuni, *coordonate*, şi participă la împachetarea unor individualităţi mai complexe [11].

O dată cu autorul concepţiei de care vorbim, ne putem întreba dacă ar putea fi *noţiuni*, sau *concepte* care să nu poată fi interpretate ca *entităţi acţionale*, reprezentînd originea, circumstanţele, sau rezultatul unei înfăptuiri.

5. Din perspectiva logicii „situaţionale", gînditorul român de care ne ocupăm dezvoltă o concepţie interesantă asupra disciplinelor semiotice conturate în tradiţia anglo-saxonă şi asupra posibilităţii de „aglutinare" a acestora într-o disciplină supraordonatoare – *SEMIOTICA*. Într-un studiu din 1995, *Virtuţile unui „supra-model" al situaţiei semiotice* [12], logicianul român consideră că *„semiotica este mult mai complexă decît suma a trei, patru, ori cinci discipline"*.

Petru Ioan se arată sceptic în ceea ce priveşte posibilitatea corelării tuturor disciplinelor semiotice şi a antrenării sincronice a tuturor metodelor semiotice.

---

[9] Petru Ioan, *Orizonturi logice*, Bucureşti, 1995, p. 141

[10] *Idem*, *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2002, p. 36

[11] *Idem*, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"* („Prefaţă"), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, p. 5

[12] *Ibidem*, pp. 72 - 144, în speţă p. 143

Dacă, sub aspect metodologic, *semiotica* putea – în aprecierea logicianului român – să urmeze o cale de unificare, posibilitatea corelării tuturor demersurilor și a tuturor formațiunilor semiotice într-o singură disciplină integratoare îi apare ca improbabilă.

Calea unificării metodelor semiotice constă în colaborarea logicienilor cu lingviștii, eventualitate care îl duce pe autor la ideea că trebuie *„să respingem pretenția descrierii sintactice în acord cu criterii pur-sintactice și să ne orientăm spre o teorie sintactică justificată semantic și pragmatic"* [13]. Logicianul ieșean o va face prin *„implementarea criteriului semantico-pragmatic în înseși «regulile de bază» ale identificării structurii de adîncime"* [14].

În ceea ce privește posibilitatea corelării tuturor disciplinelor semiotice (sau semio-logice), obstacolul principal constă în numărul acestora. Petru Ioan identifică *„12 «tipuri ideale» ale semioticii, extrase dintr-un total deconcertant, de 128 de combinații"* [15], între cele șapte coordonate, sau variabile ale unei situații semiotice: ☞ (1) *semnificantul* (*„S"*); ☞ (2) *emitentul* (*„E"*); ☞ (3) intensiunea, respectiv *sensul* sau *semnificatul obiectiv* (*„I"*); ☞ (4) *referința*, respectiv *denotația*, sau *extensiunea* (*„D"*); ☞ (5) *conotația*, respectiv *sensul* sau *semnificatul subiectiv* (*„C"*); ☞ (6) *receptorul* (*„R"*); ☞ (7) *funcția-semn* (*„L"*), sau SEMNUL CA SEMIOZĂ.

Considerat ca variabilă, sau coordonată de grad zero, cel de al șaptelea parametru este plasat de autor în centrul *„HEXAGONULUI SITUAȚIONAL"*, adaptat pentru uzul semioticii, după „hexagonul situației pedagogice", datorat informaticianului francez Olivier Clouzot – pe care îl redăm mai jos, în primul tabel.

În cele două hexagoane „situaționale", identificăm: ☞ (1) o axă *materială*, ca o deschidere spre realitate (*„A - O"* și, respectiv, *„S - D"*); ☞ (2) o axă *„imaterială"*,

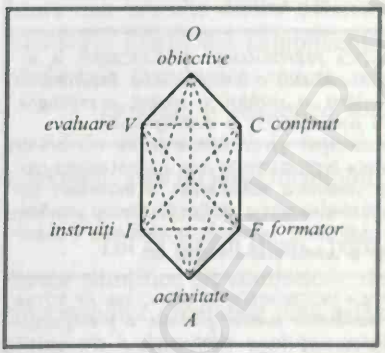

1°. Hexada „situației pedagogice" [16]*, ca punct de plecare în programarea analizei de tip „situațional"*

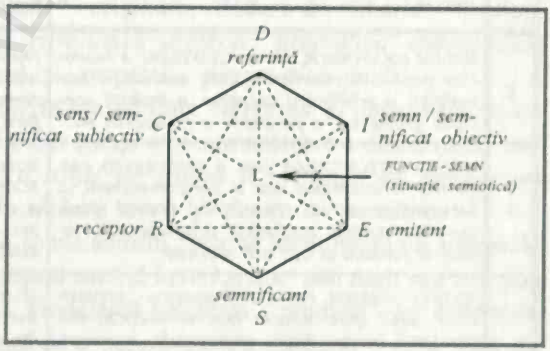

2°. Modelul hexadic al „situației semiotice" [17]*, cu polii (respectiv parametrii) și cu vectorii „de focalizare" aferenți*

[13] Petru Ioan, *Orizonturi logice*, București, 1995, p. 169

[14] *Ibidem*, p. 170

[15] *Idem, Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, p. 143

[16] Petru Ioan (coord.), *Logică și educație*, Editura „Junimea", Iași, 1994, p. 37

[17] *Idem, Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, p. 77

BCU ASCENTRAL UNIVERSITARĂ

a conţinuturilor (obiective sau subiective) vehiculate, „*C - V*" şi, respectiv, „*I - C*"; ☞ (3) o axă *personală* sau *expres-actanţială* („*F - I*" şi, respectiv, „*E - R*").

Dintre cele 12 „tipuri ideale", sau discipline semiotice – pe care Petru Ioan le selectează dintr-un total de 128 de situaţii, identificate relaţional pe hexagonul cu 15 linii (6 laturi şi 9 diagonale), cu 20 de triunghiuri, cu 15 pătrate şi cu 6 pentagoane înscrise –, 6 sînt *SINTAXE*: sintaxa *semnificanţilor*, sau a *representamenelor*; sintaxa *actanţilor*, sau a locutorilor *posibili*; sintaxa *intensiunilor*, *a sensurilor*, sau a *designatelor obiective*; sintaxa *lumilor posibile* (respectiv sintaxa *ontologică*, *extensională* etc.); sintaxa *ilocuţiunilor*, sau a *conotaţiilor*, şi sintaxa *perlocuţiunilor* (axate, fiecare, pe una dintre coordonatele „*S*", „*E*", „*I*", „*D*", „*C*" şi, respectiv, „*R*").

Alte 3 discipline semiotice sînt *SEMANTICI*, respectiv: semantica *intensiunii*, semantica *extensiunii* şi semantica *ilocuţionară* (în care sînt active variabila, sau coordonata, centrală „*L*" şi, pe rînd, variabilele „*I*", „*D*", şi, respectiv, „*C*"), după cum ultimele 3 discipline din ansamblul sistematizat de autor sînt *PRAGMATICI*.

Este vorba: de pragmatica *competenţei comunicative* (sau *a producerii de semne* şi *a articulării de cod*); de pragmatica *performanţei comunicative* (sau *a enunţării*) şi de pragmatica *perlocuţionară* (sau *a receptării*), fiecare dintre ele mobilizînd variabila centrală („*L*") şi una dintre variabilele periferice – „*S*" (codificator), „*E*" (emitent) şi, respectiv, „*R*" (receptor). Pe această cale [18], se poate obţine *„un sistem al formelor posibile de teorie şi de analiză semiotică"*: 64 de combinaţii între variabilele periferice „*S*", „*E*", „*I*", „*D*", „*C*", „*R*" şi încă 64, dacă luăm în considerare şi variabila (sau coordonata) centrală a modelului – funcţia-semn „*L*".

	SINTAXE	*SEMANTICO - PRAGMATICI*
E	*SINTAXA LOCUTORILOR, sau A ACTANŢILOR: a locutorilor posibili, a cazurilor, a lumii naturale, a gestualităţii, a echilibrării cognitive, a întăririi coeziunii grupurilor, a povestirii, a poliloghiei etc.*	*PRAGMATICA PERFORMANŢEI COMUNICATIVE: a actualizării codului, a codificării, a încifrării, a reprezentării, a vorbirii, a scrierii, a criptografierii, a pantomimării, a autoexprimării etc.*
I	*SINTAXA ÎNŢELESURILOR (sau A SENSURILOR) OBIECTIVE, a intensiunii sau a comprehensiunii, a locuţiunilor; SINTAXA (GRAMATICA) LOGICĂ (pură, teoretică, noetică, apofantică, comprehensivă, reflexivă, formală şi aşa mai departe)*	*SEMANTICA ÎNŢELESURILOR (sau A SENSURILOR) OBIECTIVE: semantica* stricto sensu, *a intensiunii sau a comprehensiunii, a designatorilor, a explicaţiei, a definiţiilor nominale, a identităţii, a analiticităţii, a adevărului-coerenţă etc.*
D	*SINTAXA LUMILOR POSIBILE (respectiv „SIGMATICA"): altfel spus, SINTAXA (sau GRAMATICA) ONTOLOGICĂ (şi, tot astfel, extensională, a coduriilor genetice, a semnelor naturale, a acţiunilor, a timpului, a spaţiului, a fenomenelor – a cauzelor, a condiţiilor, a scopurilor etc., a întregilor, a celor menţionate, a celor denotate, a celor referite şi aşa mai departe*	*SEMANTICA DESCRIERILOR DE STARE, sau de SCHIMBARE: semantica lumilor posibile, a presupoziţiilor circumstanţiale, a menţionării, a desemnării, a denotării, reprezentării, a referirii, a imaginării, a adeveririi prin modelare şi prin punere în corespondenţă, a satisfiabilităţii, a adecvării, a definiţiilor reale, a descripţiilor singulare, a regulilor de verificare etc.*
C	*SINTAXA ILOCUŢIUNILOR: sintaxa conotaţiilor, a injoncţiunilor sau a performanţelor de limbaj, a directivelor, a sensurilor (a intensiunilor şi*	*SEMANTICA INTENSIUNILOR (sau a SENSURILOR) SUBIECTIVE: a evaluărilor, a conotaţiilor, a ilocuţiunilor, a injoncţiunilor, a directivelor, a direc-*

[18] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 136

C	*a înțelesurilor) subiective, a enunțurilor performative, a „non-limbajului" etc.*	*ționărilor posibile, a îndemnurilor la acțiune, a performanțelor de limbaj și așa mai departe.*
R	*SINTAXA PERLOCUȚIUNILOR: sintaxa spre care gravitează retorica și neoretorica, estetica receptării, etnologica, sociologica, imagologia, „noțiunea receptivă a literaturii" și așa mai departe*	*PRAGMATICA PERLOCUȚIONARĂ, sau A RECEPTĂRII: a decodificării, a audiției, a lecturii, a vizionării, a interlocuției, a persuadării, a convingerii, a evocării, a consultării, a consilierii etc.*
S	*SINTAXA SEMNIFICANȚILOR: sintaxa lingvistică „de grad zero", infralogica regulilor de bună-formare, logica limbajelor de programare, arta combinării sunetelor, culorilor, formelor, gusturilor etc.*	*PRAGMATICA PRODUCERII DE SEMNE ȘI A ARTICULĂRII ÎN COD: pragmatica impunerii și a îmbogățirii codului, a competenței comunicative, a simbolizării, a formalizării și așa mai departe*

3°. Sistemul disciplinelor semiotice, dedus de Petru Ioan, în acord cu polii, variabilele sau coordonatele „situației semiotice"

Dacă toate variabilele (inclusiv *„L"*) ar deveni integral-operaționale (și nu doar ca variabile-zero, sau *„dimensiuni subdominante"*, cum se întîmplă în celelalte cazuri), s-ar realiza idealul unei științe integrale și integratoare, prin situația *„LSEIDCR"*, a *SEMIOTICII*, înțelese ca un fel de *HIPERSEMIOTICĂ*, întrucît toate celelalte 127 de discipline semiotice subordonate (dintre care am prezentat pe cele 12 tipuri considerate „ideale", pentru ca a XIII - a să reprezinte „semiotica vidă", ce nu activează nici o variabilă), sînt *semiotici*, sau *moduri de existență a semioticii* (alături de coordonatele active fiind prezente, ca *„dimensiuni subdominante"*, și celelalte coordonate, sau variabile).

În concepția lui Petru Ioan, denumirile de „sintaxă", „semantică" sau „pragmatică" nu trebuie să ne înșele, pentru că, în spatele acestora se ascund demersuri complexe, de tip *sintactico - semantico - pragmatic*, *semantico - sintactico - pragmatic*, sau *pragmatico - semantico - sintactic*, ce diferă unele de altele după cum predomină una sau alta dintre „dimensiunile" originare, deduse de Charles Sanders Santiago Peirce din componentele *TRIVIUMULUI MEDIEVAL*: *gramatica speculativă*, *dialectica* (sau logica *stricto sensu*) și, respectiv, *pragmatica pură*.

Evident, o *semiotică totală*, în același timp *integrală și integratoare*, ca un fel de *hipersemiotică*, înțeleasă drept știință atotcuprinzătoare a discursului, sau a textului, este un ideal intangibil: *„o astfel de știință și un astfel de demers nu sînt cu putință, dar spre ele tind celelalte teorii și demersuri semiotice"* [19].

Tot ce putem spera, pare să spună autorul, este să identificăm un sistem de forme științifice ale semioticii, depășind stadiul inventarelor mai mult sau mai puțin rapsodice, realizate pînă astăzi. Modelarea hexadică „produce" un sistem de forme ale semioticii, care beneficiază de o „complexitate mediană": doar 128 de combinații posibile, între cele 7 variabile, sau coordonate „situaționale" !

Să ne amintim, însă, de cele 59.049 de clase de semne la care părea să ajungă Charles Sanders Santiago Peirce. Cu toate acestea, semiologul american s-a oprit doar la 10 clase de semne, așa cum Petru Ioan s-a oprit doar la 12 discipline semiotice.

Dar modelul situațional-hexadic poate fi extins, fie prin asumarea și a altor coordonate, sau variabile – în afara celor enumerate mai sus și reprezentate în tabelul (2°) –,

[19] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 142

fie prin circumstanţierea *spaţială*, *temporală*, respectiv *modală* a celor şase coordonate, sau variabile, pînă la a viza un sistem practic-infinit de forme ale semioticii.

Deschiderea către infinit a sistemului (pe care modelul hexadic o închide din raţiuni metodo-logice) se datorează, însă, nu numai posibilelor complicări ale plajei de coordonate, sau de variabile, ci şi caracterului „cosmoidal" al conceptelor ce alcătuiesc polii, sau parametrii semio-logici (şi, tot astfel, variabilele, sau coordonatele analizei „situaţionale"). Modelul „situaţional"-hexadic este desluşit în orizontul noţiunilor acţionale, astfel relaţionate încît *„fiecare dintre ele include o lume a spiritului şi un univers de situaţii posibile"* [20].

6. Multiplicarea şi diversificarea celor trei discipline semiotice tradiţionale – *sintaxa*, *semantica*, respectiv *pragmatica* – şi descoperirea zonelor de interferenţă a acestora sînt consecinţe „naturale" ale adîncirii cercetării interdisciplinare asupra semnelor şi a sistemelor de semne în relaţie *cu ele însele*, sau în relaţie cu *lumea*, în care *obiectul* şi *subiectul* nu mai sînt delimitate cu fermitatea fovistă de altă dată.

În ciuda aparenţelor, sistematizarea întreprinsă de Petru Ioan nu iese din tradiţia Peirce - Morris, a tridimensionalităţii semioticii, ci o continuă, în acord cu însăşi înţelegerea mai nuanţată a actului comunicării, ce se degajă din scrierile celor doi gînditori trans-atlantici. Alţi cercetători contestă această partiţionare a ştiinţei despre sistemele de semne ce alcătuiesc limbajele de un fel sau altul.

În capitolul conclusiv al *Dicţionarului enciclopedic de pragmatică*, intitulat *Viitorul pragmaticii*, unul dintre cei doi co-autori, Anne Reboul, se întreabă – retoric – dacă *„trebuie integrată pragmatica într-o eventuală semiotică ?"*.

Răspunsul la întrebarea formulată de către Anne Reboul vine fără nici o ezitare: *„întrucît semiotica este studiul sistemelor de semne, adică a ceea ce este determinat în mod convenţional, fie într-o limbă, fie într-un sistem de semne non-lingvistic, problema aceasta se va vedea că nu se pune. Chestiunea ridicată de saturarea pronumelor fără referent exprimat lingvistic nu se poate soluţiona apelînd la mai multe aspecte convenţionale, ci făcînd apel la procese în care partea ce revine acestor aspecte este foarte redusă. Nu vedem aşadar cum s-ar putea integra pragmatica în vreo semiotică anume"* [21].

Fără să avem neapărat intenţii polemice, i-am putea reproşa promotoarei unei astfel de concepţii că totul depinde de felul în care ne definim termenii, în speţă termenul *semiotică* şi termenul *lingvistică*. De altfel, autoarea contestă la fel de vehement şi posibilitatea încorporării pragmaticii în semantică, posibilitate evocată în special de lingvişti: *„pe scurt, pragmatica nu poate fi în nici un caz încorporată în vreo semantică, oricare ar fi aceasta"* [22].

---

[20] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 5

[21] Jacques Moeschler, Anne Reboul, *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, trad. din fr. de Carmen Vlad, Liana Pop şi alţii, Editura „Echinox", Cluj - Napoca, 1999, pp. 478 - 479

[22] *Ibidem*, p. 479

Excluzînd posibilitatea includerii *pragmaticii* în *semantică* și considerînd *semantica* drept domeniu aparținător *lingvisticii*, alături de *sintaxă* și de *fonologie*, Anne Reboul conchide că *pragmatica* nu-și găsește locul nici în cadrul *lingvisticii*, întrucît ea *„vine să se alăture lingvisticii pentru a da seamă de procesele nespecific lingvistice ale interpretării enunțurilor"*. Într-un alt context al expunerii din *Dicționarul enciclopedic de pragmatică*, autoarea în atenție socotește că respectiva disciplină *„intervine după lingvistică, completînd-o într-un fel"* [23].

Revenind asupra statutului formațiunii semiotice în atenție, într-o lucrare de popularizare a propriilor puncte de vedere asupra pragmaticii, nepotrivit-intitulată *Pragmatica azi*, soții Anne Reboul și Jacques Moeschler numesc pragmatica *„o nouă știință a comunicării"* [24]. Deși consideră că domeniul pragmaticii este cel *„al întrebuințării limbajului în comunicare și cunoaștere"* [25], autorii francezi exclud pragmatica din lingvistică, pentru că interpretează, sau definesc lingvistica în maniera devenită clasică în mod restrictiv, doar ca *„lingvistică a limbii"*, în termenii lui Eugen Coșeriu.

Astăzi, se impune din ce în ce mai mult conceptul coșerian de *lingvistică integrală*, în cadrul căruia *lingvistica limbii* nu este decît o parte, alături de, respectiv împreună cu *lingvistica vorbirii în general* și *lingvistica discursului*, sau *a textului*, prima și a treia parte a lingvisticii integrale coșeriene (în ordinea de aici) fiind similare *semioticii* și *semanticii*, în terminologia lui Émile Benveniste.

În ceea ce ne privește, înscriindu-ne pe linia Peirce - Morris, a tridimensionalității semioticii, acceptăm și convenția că sintaxa, semantica și pragmatica pot fi *PURE*, sau *LOGICE* (cînd vizează limbajul „artificial", „construit" sau „logic"), după cum ele pot fi *LINGVISTICE*, *DESCRIPTIVE*, sau *EMPIRICE* (dacă vizează limba „naturală", logica naturală, sau se ocupă de limbaje speciale: al picturii, al sculpturii, al muzicii etc.). Acceptăm, adică, faptul că modelele-tip, sau fundamentale sînt două, dar și că, în cadrul fiecăruia dintre aceste modele, ca și la intersecția dintre ele, pluralizarea se poate produce prin modelări diferite ale problematicii și ale conceptelor cardinale ale domeniului, care-și păstrează în esență specificul: sintactic, semantic sau pragmatic.

7. Ne-am referit la concepția românească asupra logicii, sau a semioticii, ca știință „integrală", conturată, în liniile ei esențiale, de Petru Ioan, din perspectiva analizei „situaționale" și sub convingerea că semio-logica *„nu-i chiar o logică formală* stricto sensu, *dar tinde spre rigoarea, spre ordinea și spre consecvența cu care se operează în desfășurările logicii* vi formae" [26].

Îmbucurător este faptul că un asemenea demers, *praxio-logic* și *semio-praxiologic*, țintind spre logica, sau spre semiotica „integrală", nu rămîne doar la punctul de plecare, care este analiza termenilor și a conceptelor acționale.

---

[23] *Ibidem*, pp. 477, respectiv 474

[24] În: Anne Reboul, Jacques Moeschler, *Pragmatica azi. O nouă știință a comunicării*, traducere din franceză de Liana Pop, Editura „Echinox", Cluj - Napoca, 2001

[25] *Ibidem*, p. 5

[26] Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, p. 8

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

„Logic, prin coincidența instrumentului, și metodologic, prin relevanța aplicațiilor", hexagonul analizei „situaționale", pe care ni-l propune Petru Ioan, *„deschide o pagină în pragmatica* discursului transfrastic *și oferă un punct de sprijin în clarificarea structural-funcțională a acțiunilor de orice fel"* [27]. La fel de îmbucurător trebuie socotit și faptul că, în jurul profesorului Petru Ioan, la Iași, se conturează o adevărată școală, ce experimentează posibilitățile aplicative ale *hexadei semiotice*.

Dacă elaborarea modelului analizei „situaționale" de o „complexitate mediană", cu 64 de combinații între variabilele periferice (și încă 64 dacă luăm în considerare și variabila centrală), înseamnă o „închidere a deschisului", aplicațiile care abia au început să se desfășoare au valoarea unei „deschideri a închisului".

Petru Ioan a verificat modelul hexadic pe analiza *educației* și a *instrucției*, a *comunicării* și a *(re)semnificării discursive*, a *cunoașterii* și a *manifestărilor subiectivității* în actul cognitiv, a *lecturii* și a *interpretării*, a *creației* și a *renovării*, a *definiției*, a *evaluării* și a *verificării*, a *stării de ambiguitate* și *de indecizie*, respectiv pe numeroasele situații ale acțiunii politice și ale cîmpului politologic.

Tot la Iași, Traian - Dinorel Stănciulescu a urmărit virtuțile unui model hexadic al limbajului mitologic, pe ritmurile „semiozei creatoare" [28]. La rîndu-i, Melentina Toma a perseverat pe calea explicării și a ordonării erorilor de gîndire și de exprimare, în acord cu polii hexadei „situaționale" [29], pentru ca, la rîndul ei, Adriana Crăciun să proiecteze noua perspectivă asupra mai multor ipostaze ale „acțiunii" psihologice și de psihodiagnoză [30].

Pe coordonate distincte, în același centru universitar, se mai înscriu cu aplicații ale hexadei „situaționale": George Bondor – atent la incidența modelului relațional cu discursul de tip interpretativ [31]; Florentina Călmățuianu – angajată pe linia „situațiilor de

---

[27] Petru Ioan, *op. cit.*, p. 11

[28] Cf. Traian - Dinorel Stănciulescu, *Premise pentru o „semio-logică" a demersului creator*, în: „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria *Filosofie*, tom 39, nr. 1 - 2, 1993, p. 181; *idem*, *Miturile creației. Lecturi semiotice*, Editura „Performantica", Iași, 1995, pp. 71, 91, 92, 135, 159, 186, 222, 228. A se vedea și: Traian D. Stănciulescu, *Filosofia creației. Fundamente ontologice ale „devenirii creatoare"*, în: Traian D. Stănciulescu, Vitalie Belous, Ion Moraru, *Tratat de creatologie*, Editura „Performantica", Iași, 1998, pp. 22, 171; *idem*, *Introducere în filosofia creației umane*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iași, 1999, pp. 19, 24, 27, 259; *idem*, *Întrebările filosofiei. Strategii metodico-semiotice de depășire a confruntărilor prin care filosofia este piatră de încercare*, Editura „Cristal - Concept", Iași, 2001, pp. 72, 87, 96, 182; *idem*, *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, „Performantica", Iași, 2004, pp. 71, 93, 96, 211, 228, 248

[29] Melentina Toma, *Tipologia erorilor logice, din perspectiva modelului hexadic al situațiilor discursive*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvența semio-logice"), Iași, 1999, pp. 99 - 148; *idem*, *Erorile de argumentare, în perspectiva unei tipologii semiotice*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2004

[30] Adriana Crăciun, *O analiză a activității psihodiagnostice din perspectiva hexadei situației acționale*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 149 - 172; *idem*, *Modalități de abordare a memoriei și a uitării prin intermediul „hexadei situaționale"*, în: Petru Ioan (coord.), *Logica în ofensivă*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2004, pp. 29 - 58; *idem*, *Variabilele acțiunii psihologice prin prisma modelului situațional hexadic*, în: „Analele Științifice ale Institutului de Studii Europene «Ștefan Lupașcu» - Iași" (seria „Secvențe praxio-logice"), tom 2, nr. 2, Iași, 2004, pp. 29 - 41; *idem*, *Aplicații psiho-logice ale modelului situațional*, Editura „Ștefan Lupașcu" (colecția „Radiografii"), Iași, 2005, în special pp. 10, 13 - 17, 19 - 22, 42, 70, 74, 78, 83 - 85, 127, 132, 147 - 149, 153, 207, 213, 216 - 219, 223, 224

[31] George Bondor, *De la întemeiere la interpretare: modelul situațional în plan hermeneutic*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (s. „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 75 - 98

influență socială", dar și în cîmpul (aparent opac abordărilor de tip acționalist) al sistematizării ipotetico - deductive [32]; Dorina Sălăvăstru – cîștigată de procedura acționalistă în aprofundarea „situațiilor de raționare" și a logicilor naturale [33]; Ioan - Alexandru Tofan – atras de virtuțile hexadei „situaționale" în stăpînirea resorturilor explicației [34]; George Ceaușu – preocupat de nivelurile procesării textuale [35]; Crăița Ioana Florescu – hotărîtă să descîlcească meandre ale discursului nesincer, grație instrumentarului „situațional-hexadic" [36]; Andrei Stavilă – antrenat în analiza de tip acționalist a discursului moral [37], iar lista se continuă cu mulți dintre actualii doctoranzi și masteranzi ai profesorului Petru Ioan, atrași de aplicațiile noii paradigme în cîmpul de manifestare a logicii și a semiologiei.

La Galați, Sofia Dima descoperă nebănuite resurse ale procedurii de care vorbim în *modelarea „situațiilor de lectură"* [38] și de resemnificare a fenomenului literar, propunînd, în acest sens: „modelul lecturii plenare" și submodelele aferente, respectiv: hexada situațională a „lectorului real"; modelul hexadic al „situației de lectură generate de paratext"; hexada situațională a funcțiilor „discursului intitulant"; hexada situațională a „codului metatextual"; hexada „intertextualității ca proprietate constitutivă a oricărui text literar"; hexada situațională a „matricei semantice de bază" și hexada situațională „a ficțiunii".

La Bacău, Adriana - Gertruda Romedea utilizează modelul în atenție pentru a scruta o perspectivă semiotică asupra diverselor familii ale *actelor de discurs* [39].

---

[32] Florentina Călmățuianu, *Modelul situațional - hexadic al tipurilor de influență socială*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 173 - 192; *idem, Analiza situațională a conceptului de axiomatizare*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicații în cîmpul logicii de tip „situațional"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2003, pp. 99 - 108; *idem, Tipologii ale sistemelor deductive*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 2007

[33] Dorina Sălăvăstru, *Logicile naturale, într-un model hexadic al situațiilor de raționare*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei semiotice*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 47 - 74; *idem, Logica naturală și aplicațiile ei în cîmpul educațional*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, pp. 24, 68, 113, 130, 136

[34] Ioan-Alexandru Tofan, *Modelul situațional - hexadic al actului explicativ*, în: Petru Ioan (coord.), *Logica în ofensivă*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2004, pp. 125 - 134

[35] George Ceaușu, *Interpretarea și nivelurile de procesare a textului*, în: *Orizonturi ale interpretării, din perspectiva științelor sermocinale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2003, pp. 55 - 84

[36] Crăița Ioana Florescu, *Atunci cînd „zăpada nu este albă". Scurtă analiză a situației discursului mincinos*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicații în cîmpul logicii de tip „situațional"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2003, pp. 53 - 74

[37] Andrei Stavilă, *Forme ale acțiunii morale, prin prisma analizei situaționale*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicații în cîmpul logicii de tip „situațional"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2003, pp. 109 - 120

[38] Cf. Sofia Dima (în colaborare cu Petru Ioan), *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, „Analele Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, vol. 60, 1994, pp. 6 - 14; *idem, Lectura literară – un model situațional*, Editura „Ars Longa", Iași, 2000, în special pp. 12, 13, 31, 52, 288

[39] Adriana - Gertruda Romedea, *Evoluția teoriei actelor de discurs*, în: „Studii și cercetări științifice", Universitatea din Bacău, seria „Filologie", nr. 7 - 8, 1997 - 1998, pp. 39 - 40; *idem, Actele de discurs: o perspectivă semiotică*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 71, 73 - 77, 109, 111, 112, 125, 131, 137, 180, 201. Ca rezultat al demersurilor întreprinse de cercetătorii-semioticieni, la Universitatea din Bacău se înregistrează, deja, ecourile cercetării studențești în domeniu; ca dovadă, tezele de licență redactate de Irina-Ana Pistol, în 2006 (*Du discours à l'action*), iar de Alina Chiriac (*Instances of the Integratory Model of Synonymity in the English Language*), de Mihaela Ștefan (*Les actes de langage dans le discours quotidien*), și de Oana Ciubotaru (*O analiză semiotică a discursului lui Ilie Moromete*), în 2007.

Din acelaşi centru universitar, Ioan Lucian Popa s-a folosit de paradigma hexadică, pentru a relansa – printr-o remarcabilă disertaţie doctorală – discuţia asupra *sinonimiei* în orizontul unei concepţii sistematice despre fenomenele de limbaj [40], pentru ca Mirela Arsith să ne convingă de utilitatea abordărilor de tip „situaţional" în cazul *manipulării* şi al *influenţării politice* prin discurs [41].

La Suceava, Vasile Dospinescu a confirmat beneficiile hexadei situaţionale în cazul analizelor discursului didactic şi ale celui meta-didactic [42].

În acelaşi orizont, al ştiinţelor educaţiei, un semnal de reuşită a logicii „situaţionale" ne este dat de Lavinia Bârlogeanu, cadru didactic la Universitatea Bucureşti, prin articularea modelului pedagogic al „situaţiei de receptare a artei" [43], pentru ca, din Tîrgu Mureş, Brîndușa Lanţoş să anunţe neaşteptate clarificări obţinute cu instrumentarul „hexadic" în cîmpul ştiinţelor juridice [44], iar virtuţile unor deschideri de această factură sînt departe de a se fi epuizat.

IOAN CÂRÂC

---

[40] Ioan Lucian Popa, *Sinonimia în ansamblul fenomenelor de limbaj create de suprapunerea unor parametri semiotici*, în: „Studii şi cercetări ştiinţifice", nr. 9 - 10, Universitatea din Bacău, 1999 - 2000, pp. 133 - 164; *idem*, *Sinonimia în perspectiva analizei „situaţionale"*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2003, pp. 75 - 98; *idem*, *Un model integrator al situaţiei de sinonimie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2004, în special pp. 7, 9, 13, 14, 67, 79, 80, 82 - 88, 91, 93, 95, 96, 105, 106, 111 - 113, 117, 127, 128, 146; *idem*, *A Case of Logical Synonymy: Metaphorical Synonymy*, în: Elena Croitoru, Michaela Praisler, Daniela Tuchel (eds.), *Cultural Matrix Reloaded. Seventh International Conference of RSEAS*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 2005, pp. 155 - 162; *idem*, *Applying the Hexadic Model of Communicational Situations to Translation*, în: „Cultural Perspectives. Journal for Literary and British Cultural Studies in Romania", nr. 10, Bacău, 2005, pp. 320 - 326; *idem*, *A Case of Logical Synonymity: Fanic Synonymity*, în: Piotr P. Chruszczewski, M. Garcarz, T. P. Gorski (eds.), *At the Crossroads of Linguistic Sciences* („Jezyk a komunikacja", 10), Wydawnictwo *Tertium*, Krakow, 2006, pp. 139 - 149

[41] Mirela Arsith, *Spre o semiotica a gustului ... permis*, în: Maria Carpov, Doina Cmeciu (coord.), „Semiologia culturii", nr. 8, Facultatea de Litere, Editura Universităţii din Bacău, 2003, pp. 18 - 30; *idem*, *Modelul situaţional-hexadic al influenţării prin discurs*, în: Petru Ioan (coord.), *Logica în ofensivă*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2004, pp. 113 - 124; *idem*, *Manipularea ca formă de influenţare politică*, în: Nicolae Filip (coord.), „Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică şi ştiinţa literară", vol. IV, „Presa universitară bălţeană", Bălţi, 2004, pp. 151 -155; *idem*, *Discursul politic: demersuri în căutarea unei identităţi*, în: Maria Carpov, Doina Cmeciu (coord.), „Semiologia culturii", nr. 9, Facultatea de Litere, Editura Universităţii din Bacău, 2004, pp. 5 - 22; *idem*, *Semiotica discursului politic*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Radiografii"), Iaşi, 2005, în special pp. 6, 13, 30, 39 - 43, 49, 50, 68, 79, 80, 135, 143 - 145, 150, 151, 167, 203, 210, 211, 225, 242, 246, 251, 253, 254; *idem*, *Semiotica (note de curs)*, „Edusof", Bacău, 2006

[42] Vasile Dospinescu, *Semiotică şi discurs didactic*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1998, pp. 171, 206, 387; *idem*, *Semne şi cunoaştere în discursul didactic*, cu un *Cuvînt înainte* semnat de Maria Carpov, Editura „Junimea", Iaşi, 1998, pp. 77, 226

[43] Lavinia Bârlogeanu, *Psihopedagogia artei. Educaţia estetică* (în special partea I: „Modelul pedagogic al situaţiei de receptare a artei"), Editura „Polirom" (seria „Collegium"), Iaşi, 2001, pp. 35 - 118

[44] Brîndușa Lanţoş, *Conceptul de „inculpare", din perspectiva logicii de tip situaţional*, în: Petru Ioan (coord.), *Logica în ofensivă*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2004, pp. 95 - 112 (cf. în special pp. 96 - 98 şi 101); *idem*, *Coordonatele actanţiale ale interpretării legii*, în: „Analele Universităţii «Dimitrie Cantemir» din Târgu-Mureş", Editura „Dimitrie Cantemir", Târgu-Mureş, 2006

Notă asupra ediției

Textele reunite în cuprinsul prezentului volum nu s-au înfiripat în ordinea pe care le-o impune logica expunerii şi nici n-au ascultat de „programul de cercetare" la care trimit rîndurile din prefață.

Am pornit de la „hexagonul situației pedagogice" (căruia Olivier Clouzot i-a explicitat doar polii şi cele 15 diade la care participă); am aprofundat, apoi, „hexada comunicării" (recuperînd, astfel, şi integrînd „triunghiuri", „pătrate" şi „pentagoane" ale semnificării), după cum am extins analiza „situațională" la cazul *creației*, al *lecturii* şi al *cunoaşterii*, constatînd, pe parcursul abordărilor, adecvarea analizei „situaționale" la orice fel de *acțiune* sau *situație acțională* şi pentru cazul oricărui *concept acțional*.

Aşa au apărut cercetările legate de *situația politică*, de *situația definițională*, de cea a *indeciziei*, a *interpretării*, a *paronimiei* şi aşa mai departe.

La extinderea şi verificarea demersului înfiripat au contribuit discuțiile în cadrul departamentului de Semiotică, organizat la Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi de către prof. dr. Maria Carpov; de asemenea, s-au răsfrînt preocupările şi angajamentele autorului în cadrul Institutului Național de Inventică, condus de inginerul prof. dr. Vitalie Belousov. Nu în ultimul rînd, şi-au spus cuvîntul „comenzile" de participare la unele reuniuni ştiințifice, precum cele organizate de Comitetul Român de Istorie şi Filosofie a Ştiinței, în cadrul Academiei Române.

Pentru toți „provocatorii" întru reflecție şi proprie exprimare, autorul păstrează un gînd de aleasă şi devotată recunoştință.

În procesarea (de tip „Word Perfect 5.1.", „Word 95", respectiv „Word 97" !) a textului supus în actuala formă spre lectură şi judecată, am primit sprijinul colegilor şi colaboratorilor (conf. dr. Melentina Toma, conf. dr. George Ceauşu, drd. Crăița Ioana Frorescu, informatician Maria Chevereşeanu, Valentin Cozmescu, Mircea Bîzgă, Andrei Stavilă şi Bogdan Piftor), cărora le mulțumesc şi pe această cale.

Contribuții integrate sau reflectate în paginile actualului volum: ➢ *Modele şi realizări ale „situației pedagogice"*, în: „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, pp. 6 - 9; ➢ *Reperele „situației semiotice", prin analogie cu „situația pedagogică"*, în „Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iaşi", seria *Filosofie*, tom 38, nr. 1 - 2, Iaşi, 1992, pp. 92 - 97; ➢ *Un model al „situației creative" cu aplicații în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", nr. 6, Editura Academiei, Bucureşti, 1993, pp. 555 - 564; ➢ *Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, „Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iaşi" (în cele ce urmează: „Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza»

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

din Iaşi"), seria *Filosofie*, tom 39, 1993, pp. 143 - 156; ➢ *Orizonturi logice. Deschideri şi resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995; ➢ *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995; ➢ *Logiques correspondantes aux rôles de la subjectivité dans la connaissance*, „Noesis / Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences", tome 21, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, pp. 15 - 20; ➢ *Matricea kantiană a filosofiei lui Blaga*, în „Revista de filosofie", tom 44, nr. 3, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997, pp. 213 - 221; ret. sub titlul *Lucian Blaga, un mare neokantian*, în: Mircea Borcilă (ed.), *Eonul Blaga: întâiul veac. Culegere de lucrări dedicată centenarului Lucian Blaga (1895 - 1995)*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1997, pp. 347 - 360; ➢ *Tipurile definiţiei, în perspectiva unui model semio-logic, cu rol integrator*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicaţii ale hexadei situaţionale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), 1999, pp. 5 - 46; ➢ *Logica „integrală", în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Universitaria"), vol. 1, Iaşi, 1999; vol. 2, în curs de apariţie; ➢ *Eminescu în perspectiva unui model al receptării*, în: Vasile Ţapoc şi Svetlana Coandă (coord.), *Mihai Eminescu şi filosofia formativă*. Materialele conferinţei ştiinţifice din 12 - 13 mai 2000, Universitatea de Stat din Republica Moldova / Fundaţia Internaţională „Ştefan Lupaşcu" pentru Ştiinţă şi Cultură, Chişinău, 2001, pp. 19 - 28; ➢ *Eminescu în perspectiva unui model al receptării*, în: Vasile Ţapoc şi Svetlana Coandă (coord.), *Mihai Eminescu şi filosofia formativă. Materialele conferinţei ştiinţifice din 12 - 13 mai 2000*, Universitatea de Stat din Moldova / Fundaţia Internaţională „Ştefan Lupaşcu" pentru Ştiinţă şi Cultură, Chişinău, 2001, pp. 19 - 28; ➢ *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2002, 240 p.; ➢ *O aplicaţie a modelului hexadic la situaţii de indecidabilitate*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), 2003; ➢ *Un model semio-logic al formelor interpretării*, din: „Analele Ştiinţifice ale Institutului de Studii Europene «Ştefan Lupaşcu» - Iaşi", seria *Secvenţe praxio-logice*, nr. 2, 2003, pp. 15 - 26; ➢ *Athanase Joja: mesajul omului şi al operei*, în: „Symposion", tom 2, nr. 1 (3), Academia Română, Filiala Iaşi, Institutul de Cercetări Economice şi Sociale „Gh. Zane", Editura „Terra Nostra", Iaşi, 2004, pp. 173 - 182; ➢ *Athanase Joja (1904 - 1972) – un exemplu de gîndire şi de conduită în stil european*, în: Vasile Ţapoc şi Ala Roşca, *Materialele Conferinţei Internaţionale „Integrarea europeană: filosofie, politică, cultură"*, 19 - 20 noiembrie 2004, C. E. P. – U. S. M., Chişinău, 2005, pp. 43 - 52; ➢ *Logica în orizontul inteligenţei artificiale*, în: „Prelegeri academice ", vol. 4, nr. 4, Editura „Pim", Iaşi, 2005, pp. 55 - 68; ➢ *Al. Husar la a LXXXV - a aniversare: semiograma omului şi operei*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Profiluri"), Iaşi, 2005, 162 p.; ➢ *Lucian Blaga, în orizontul unei logici paradisiace*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Profiluri"), Iaşi, 2005, 184 p.; ➢ *Prof. dr. Maria Carpov la a LXXV-a aniversare. Consemnări prin prisma unei paradigme a rememorării*, în: „Symposion", tom III, nr. 2, 2005, Iaşi, pp. 586 - 593; ➢ *Alexandru Husar, la a LXXXV-a aniversare. O viaţă închinată cărţii*, în: „Symposion", tom III, nr. 2, 2005, Iaşi, pp. 594 - 606; ➢ *Consemnări prin prisma unei paradigme a rememorării*, în: „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", supliment al secţiunilor de lingvistică şi limbi străine (2005): *Signa, in rebus (Studia semiologica et linguistica in honorem M. Carpov)*, Iaşi, 2006, pp. 171 - 177; retipărit în: „Symposion", tom III, nr. 2, 2005, Iaşi, pp. 586 - 593

Prefață

0.1. Dacă – prin analiza enunțurilor *indiciale*, sau *indexate* (după Yehoshua Bar Hillel, cele mai frecvente în repertoriul vorbitorului curent), și a enunțurilor *ilocuționare* – logica a făcut pași copioși în direcția integrării cu semiotica și cu teoria acțiunii discursive (asumată de unii ca „fenomenologie a limbajului") nu mai puțin permeabilă la metodologia acționalistă este însăși teoria logică a noțiunilor.

Cele mai multe dintre conceptele cu care operăm sînt, după Nicholas Georgescu Roegen, *„fundamental, și nu accidental, inexacte* și [...] prin urmare [...] nematematice" [1], respectiv *neariimomorfice*, adică *dialectice* [2], sau *vagi*, cu sferă sau extensiune nedeterminată și chiar indeterminabilă (aidoma *calităților secundare* ce tulbură și astăzi liniștea celor pătrunși de „mitul" obiectivității în cunoaștere).

Fie că sînt „matematice" sau „poetice", din fizică sau din biologie, astfel de noțiuni implică aprecierea și presupun alegerea subiectivă. Ele au un halou pragmatic ce prelungește registrul semantic al intersubiectivității riguros controlabile. Ca atare, o logică („nuanțată") a noțiunilor „flue", sau „dialectice", este foarte departe de *„epistemologia fără subiect cunoscător"* (de care vorbește Karl Raymond Popper) și mult mai aproape de logica „reumanizată", a gîndirii în mediul subiectiv și în circumstanțele-i dintotdeauna acționaliste.

Sub regimul unei astfel de logici a *„populațiilor ordonate de concepte și supraconcepte"*, se perindă și alte tipuri de noțiuni, decît cele „inexacte" în privința extensiunii. Între ele, categoria, mai complexă, a *noțiunilor care se pretează la „analize situaționale"*, categorie asupra căreia dorim să atragem atenția în paginile ce urmează.

0.2. Pentru că „se descompun" în *noțiuni-factori* și care, la rîndu-le, sînt „momente" ale altor *noțiuni - funcție*, concepte ca „educație", „cunoaștere", „lec-

---

[1] Edmund Husserl, *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*, „George Allen & Unwin", London; „Macmillan Co.", New York, 1931 (subl. autorului german); *apud*: Nicholas Georgescu Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, trad. din engl. am., Editura Politică (seria „Idei contemporane"), București, 1979, p. 158

[2] Nicholas Georgescu Roegen, *op. cit.*, pp. 157 *sqq.*

BCU IAȘI CENTRALĂ UNIVERSITY LIBRARY

tură", „comunicare", „creație" etc. sînt *relaționale*; întrucît fiecare din ele închide o lume ordonată a spiritului și un univers de situații posibile, le-am putea numi concepte *cosmoidale*; în măsura în care articulează variabile și roluri, le-am mai putea considera ca noțiuni *funcționale* și *structurale*, iar pentru că se lasă „despachetate" în alte *noțiuni coordonate* și participă la împachetarea unor individualități mai complexe, noțiunile în atenție pot fi considerate ca fiind *formale*.

Puncte de sprijin în fenomenologia unor demersuri analitice complexe, aceleași noțiuni „spectrale", de care pomenim, se pot socoti ca fiind *procesuale* și *operatorii*.

Noțiuni ca cele pomenite („educație", „cunoaștere", „comunicare", „creație" etc.) și încă multe altele, asemănătoare cu ele, sînt noțiuni *acționale*.

La ele s-a gîndit gramatica dintotdeauna, cînd a distins între *cazurile* numelui (NOMINATIV: *cine / ce ?*; GENITIV: *a / al / ai / ale cui ?*; DATIV: *cui ?*; ACUZATIV: *pe cine / ce ?*; VOCATIV; ABLATIV etc.). De asemenea, cînd a distins *tranzitivitatea* și *intranzitivitatea* acțiunii exprimate prin verb; cînd a disociat între DIATEZELE verbului („activă", „pasivă", „reflexivă"), cînd a deosebit între modurile de desfășurare a acțiunii exprimate prin verb („INDICATIV", „CONJUNCTIV", „CONDIȚIONAL-OPTATIV", „PREZUMPTIV", „INFINITIV", „PARTICIPIU", „GERUNZIU", „SUPIN" etc.); cînd a deslușit între *aspectele* („continuu" sau „discontinuu") și *timpurile* verbului etc.

La același gen de noțiuni a ajuns gramatica dintotdeauna, cînd a delimitat între complinirile acțiunii (sau predicatului care o exprimă): SUBIECTUL (sau AGENTUL) acțiunii, INSTRUMENTUL acțiunii, OBIECTUL acțiunii (complementul *direct*), PACIENTUL acesteia (complementul *indirect*), PARTENERUL la acțiune (complementul *sociativ* și cel *de relație*), CIRCUMSTANȚELE acțiunii (ale *modului* îndeplinirii acesteia, ale *duratei* sale, ale *frecvenței*, *cauzării*, *condiționării*, ale *concesiei*, *scopului*, *opoziției*, *cumulării*, *excepției*, *excluderii* etc.) și așa mai departe.

La respectivele noțiuni, „acționale" („relaționale", „funcționale" și „structurale") atrag atenția, în mod expres, gramaticile *cazuale*, antrenate în nesfîrșite inventare ale participanților și ale determinărilor „de profunzime" ale acțiunii exprimate de verbul propoziției: „AGENTIVUL", „DATIVUL", „INSTRUMENTUL" / „FORȚA", „OBIECTIVUL" / „FACTITIVUL", „LOCATIVUL", în enumerarea (logic motivată !) a pionerului *gramaticii cazuale*, Charles Fillmore[3]; „ABSOLUTIVUL", „ERGATIVUL", „LOCATIVUL", „ABLATIVUL", în enumerarea lui John M. Anderson[4], elevul celui dintîi; „ACTANTUL CAUZAL", „TEMA", „LOCUL", „SURSA", „SCOPUL", în enumerarea lui Robert Francis Simmons[5]; „ACTORUL", „OBIECTIVUL", „DESTINATARUL", „DIRECȚIA", în enumerarea lui Roger Carl Schank[6];

---

[3] Charles J. Fillmore, *The Case for Case*, în: Emmon Bach and Robert T. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*, „Holt, Rinehart & Winston", New York etc., 1968, pp. 245

[4] John M. Anderson, *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*, „Cambridge University" Press, Cambridge, London, New York, 1971

[5] Robert Francis Simmons, *Semantic Networks: Their Computation and Use for Understanding English Sentences*, în: Roger Carl Schank, and Kenneth Mark Colby (eds.), *Computer Models of Thought and Language*, „W. H. Freeman & Co." Press, San Francisco, 1973, pp. 63 - 113

[6] Roger Carl Schank, *Identification of Conceptualizations Underlying Natural Language*, în: Roger C. Schank, and Kenneth Mark Colby (eds.), *loc. cit.*, pp. 187 - 247; *idem*, *Some Prerequisites for*

„SUBIECTUL", *„OBIECTUL"*, *„DESTINATARUL"*, *„INSTRUMENTUL"*, *„DIRECȚIA"*, *„POSESIVUL"*, *„LOCAȚIA"*, *„SCOPUL"*, *„ACOMPANIAMENTUL"*, în cazul lui Yorick A. Wilks,[7] etc.

Pentru spații discursive mai ample, concură la cercetarea respectivelor noțiuni gramaticile *actanțiale* (Algirdas Julien Greimas) și cele *ale povestirii*, atente la rolurile personajelor: „informator" / „tăinuitor", „seducător" / „intimidator", „obligator" / „interdictor", „sfătuitor încurajator" / „inhibitor", „dătător" / „anulator de permisie", „disuadator", „neutralizator" etc., adică *influențator*; „ameliorator" / „degradator", „protector" / „frustrator", „prestator" / „obstructor", „retribuitor" / „obținător", „combatant", „confirmator" etc., în cazul *AGENTULUI*; „dobînditor de merit" / „vinovăție", „beneficiar al răsplății" / „victimă a pedepsei" etc., cînd este vorba de *PACIENTUL* acțiunii.

La noțiunile „relaționale" și „funcționale" ajung gramaticile actuale și atunci cînd se referă la *ACȚIUNILE SPECIFICE* îndeplinite de către personaje: (1) *ACȚIUNEA* în sens strict, ca *„îndeplinire voluntară a unei sarcini"* / *„inducere a unei acțiuni involuntare"* (capcana), ca *„actualizare"* / *„abținere"*, ca *„retribuire de răsplată"* / *„pedeapsă"*, ca *„succes"* / *„eșec"* etc., respectiv (2) *PASIUNEA*, ca *„modificare"* / *„conservare a unei stări"*, ca *„dobîndire"* / *„pierdere de merit, ori vinovăție"*; (3) *MODIFICAREA*, ca *„ameliorare"* / *„degradare"*; (4) *PRESTAȚIA*, ca *„ameliorare"* / *„protejare"*; (5) *OBSTRUCȚIA*, ca *„degradare"* / *„frustrare"*; (6) *INFORMAREA*, ca *„revelare"* / *„inducere în eroare"*; (7) *COMBATEREA*; (8) *DISTRAGEREA* și *TĂINUIREA*; (9) *convingerea*, respectiv *DISUASIUNEA*; (10) *CONFIRMAREA*, respectiv *DISTRAGEREA*, (11) *ÎNDOIALA*, sau *SUSPICIUNEA* (evoluînd de la ignoranță, la dubiu), respectiv *ÎNLĂTURAREA ÎNDOIELII*, ca mișcare de la dubiu spre credință; (12) *MANIFESTAREA SPERANȚEI*, prin dorință / seducere / obligare / sfat / etc., respectiv *MANIFESTAREA TEMERII*, prin aversiune / intimidare / interdicție / sfat inhibitor / etc.; (13) *MOTIVAREA*, ca excitare a speranței / temerii, respectiv *MICȘORAREA SPERANȚEI / TEMERII*; (14) *ÎNȘELAREA SPERANȚEI / TEMERII*; (15) *VERIFICAREA SPERANȚEI / TEMERII*; (16) *SATISFACȚIA*, ca plăcere / conștiința avantajului dobîndit / conștiința faptului de a fi chit, respectiv *INSATISFACȚIA*, ca neplăcere / conștiința neajunsului îndurat / conștiința greșelii; (17) *REAMINTIREA*; (18) *NEUTRALIZAREA*; (19) *PUNEREA ÎN APLICARE A MIJLOCULUI* etc.

0.3. Parte din conceptele acționale cu care operează *naratologia*, sau *hipersemiotica* de orientare *metaliterară*, au stat și în atenția unor teorii logice, mai mult sau mai puțin formale și mai mult sau mai puțin elaborate: *RETORICA* (ca artă a *combaterii* verbale), *SEMANTICA LOGICĂ* a *informației* și chiar *LOGICA informației*; logica *INDUCTIVĂ* (sau a *confirmării*), *PROIERETICA* (în sensul de logică a *dorinței*), *DEONTO - LOGICA* (în sensul de teorie formală a *permisiei*, a *obligației* și a *interdicției*)

a Computational Pragmatics, în: Jacob L. Mey (ed.), *Pragmalinguistics. Theory and Practice*, „Mouton" Press, The Hague, Paris, New York, 1979, pp. 365 - 408

[7] Yorick Alexander Wilks, *Preference Semantics*, în: „Memoranda from the Artificial Intelligence Laboratory", Stanford University, 206, 1973, 21 p. Cf. și: Eugene Charniak, Yorick Wilks, *Computational Semantics. An Introduction to Artificial Intelligence and Natural Language Comprehension*, „North Holland" Publ. Comp., Amsterdam, New York, Oxford, 1976, pp. 55 - 63

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

etc. Astfel de teorii s-au dovedit, însă, prea limitative pentru a înfiripa în logică o metodologie acționalistă, comparabilă cu cea din gramatică și din poetică.

Chiar și logicile exprese „ale acțiunii" s-au complăcut în schematizări simpliste ale propozițiilor și ale enunțurilor practice, cu un număr redus de factori (parametri, sau variabile) și cu o slabă capacitate de operaționalizare a acestora.

0.4. Logica „situațională", spre care aspiră analizele oferite în capitolele cărții actuale, nu este chiar o logică formală *stricto sensu*, dar tinde spre rigoarea, spre ordinea și consecvența cu care se operează în desfășurările logicii *vi formae*.

În orice caz, paginile cărții pun la încercare o schemă (un *patern* sau o *paradigmă*) având termeni de comparație în logică și în afara logicii. Schema în atenție are termeni de comparație în interiorul logicii, dacă ne gîndim: la *„PĂTRATUL opoziției logice"*, asociat de numele lui Appullejus și cu cel al lui Boëthius; la *„HEXAGONUL opoziției logice"*, consacrat de Robert Blanché; la *„PĂTRATUL transformărilor"* unei funcții logice, al lui Jean Piaget, respectiv *„GRUPUL lui Klein"*, cu care se identifică; la modelul tetradic „al constituenților", propus de Algirdas Julien Greimas [8]; la *„HEXAGONUL tipurilor fundamentale de rostire"*, amenajat sub semnul „logicii lui Hermes" de către Constantin Noica; la *„PIRAMIDA relațiilor normative"*, propulsată de Jerzy (Georges) Kalinowski; la *„rețeaua funcțiilor booleene"*, „hipercubul" cu patru dimensiuni pentru funcții cu patru variabile booleene, „volumul cu cinci dimensiuni" pentru ordonarea funcțiilor de cinci variabile booleene [9] și congenerele acestora; apoi, la clasicul *OCTOGON al propozițiilor modale* și alte asemenea grile. Ea este comparabilă cu scheme din afara logicii, dacă avem în vedere hexagramele din „cartea [chineză !] a transformărilor"; hexagonul funcțiilor magicului [10]; sistemul „corespondenței artelor frumoase" [11] în funcție de suport etc.

Față de modelele similare cu mai puține variabile („diade", „triunghiuri", „pătrate" și „pentagoane", respectiv „pentade") ale educației, comunicării, crea-

---

[8] Algirdas Julien Greimas, *Sémantique structurale*, „Larousse", Paris, 1966; *idem*, *Despre sens. Eseuri semiotice*, Editura „Univers", București, 1975, pp. 150 *sqq.* Studiul, din volumul menționat, în care se prezintă structura tetradică a constituenților semnificației, analoagă pătratului logic al opoziției, este scris în colaborare cu François Rastier și a apărut în engleză, în „Yale French Studies", no. 41, 1968, pp. 86 - 105, sub titlul *The Interaction of Semiotic Constraints*; pentru comparația „modelului constituțional" cu „hexagonul logic" propus de Robert Blanché, cf. Claude Chabrol, *Structures intellectuelles*, în: „Information sur les Sciences Sociales", vol. 6, nr. 5, 1967, pp. 205 - 209.

[9] Maurice Dénis Papin, Yves Malgrange, *Exerciții de calcul boolean cu soluțiile lor*, trad. din franc. (*Exercices de calcul booléien avec leur solutions*, „Eyrolles", Paris, 1969), Editura Tehnică, București, 1970, pp. 71 *sqq.*

[10] În legătură cu chipurile pe care le relevează *ideea magicului* (ca element de *„mare poezie"*; ca prezență eterată în ideea *„sacrului"*; ca înlocuitor al unor multiple și variate necunoscute; ca răspuns la apetitul de mister; ca lume prielnică a sufletului, respectiv ca punct de sprijin în observarea *„complexelor empirice"*). Cf.: Lucian Blaga, *Religie și spirit*, Editura „Dacia Traiană", Sibiu, 1942; retipărit în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, Editura „Minerva", București, 1987, p. 335

[11] Etienne Souriau, citat de către Denis Huisman, *L'Esthétique*, P. U. F., Paris, 1994, pp. 113 *sqq.* Este vorba de: ☞ (1) *arte ale liniei* – arabescul și desenul; ☞ (2) *arte ale volumului* – arhitectura și sculptura; ☞ (3) *arte ale culorii* – pictura pură și pictura reprezentativă; ☞ (4) *arte ale luminozității* – spectacolul de lumină, respectiv cinematograful și fotografia; ☞ (5) *arte ale mișcării* – dansul și pantomima; ☞ (6) *arte ale sunetelor articulate* – prozodia pură, respectiv literatura și poezia; ☞ (7) *arte ale sunetelor muzicale* – muzica pură, respectiv muzica dramatică, sau descriptivă.

ției etc., *hexada „situațională"* pentru care pledăm în paginile cărții are avantajul complexității și al forței înglobatoare. *„Hexagonul creației"*, spre exemplu, înglobează „pătratul aristotelic" al tipurilor de cauzare; *„hexagonul comunicării"* include „triunghiurile semiotice" ale lui Peirce, Frege, Ullman și alții, după cum include „pătratul reflexologic al semnificării" (datorat lui Alfred Jules Ayer), „pentagonul comunicării referențiale și strict constatative" (al lui Alan Gardiner) și așa mai departe; la rîndu-i, *„hexagonul educației"* include diada „maestru – discipol" și triada „formator – acțiune educativă – beneficiar", după cum include „tetrada intervenției cognitive" etc. Tot astfel, *„hexagonul cunoașterii"* depășește, prin includere și subordonare, arhiuzitata diadă a cunoașterii („subiect epistemic - obiect epistemic") și, de asemenea, „triunghiurile", „pătratele", sau „pentadele" menite a o rafina.

0.5. În conturul său exterior, „hexagonul situațional" dă seamă de o formă *sui generis* de acțiune. Prin jocul antrenării sau / și al ignorării celor șase poli sau variabile de *agent* (inițiator al acțiunii), *influențator* (*inspirator* al acțiunii), *materie* (sau *cadru al acțiunii*), *formă* (sau *design al acțiunii*), *conținut obiectiv* (sau *logic*) și, respectiv *conținut subiectiv* (sau *axio-logic*), în fiecare hexagon al acțiunii determinate (*educația*, *lectura*, *semnificarea* etc.) mai intervin încă 63 de combinații, ce exprimă tot atîtea *forme verticale* ale *educației*, ale *lecturii*, ale *semnificării* etc. Trecerea lor în revistă (mai exact: efortul de a le repera în fluxul nesfîrșit de situații acționale mai mult sau mai puțin reflectate) exprimă una din virtuțile modelului relațional pe care îl propunem.

O astfel de prestație amintește de „deducția metafizică" teoretizată de către Immanuel Kant în economia analiticii transcendentale, în legătură cu justificarea listei de categorii „ale intelectului" și ale „principiilor" corespunzătoare.

0.6. În raport cu idealul cunoașterii depline, ca *„închidere a deschisului"* (cum ar spune Constantin Noica) nicicînd terminată, modelul nostru de tip „situațional" înfruntă limitele „complexității mediane". El se poate *extinde*, în orizontul acțiunii speciale pe care o structurează, prin asumarea de noi poli (respectiv de noi variabile, sau parametri), după cum se poate *circumstanția*, prin indexarea *spațială*, *temporală*, *modală* etc. a coordonatelor (sau a variabilelor) inițiale.

Prin „analiza situațională" a *educației*, a *cunoașterii*, a *lecturii*, a *comunicării* și a *creației* etc., sperăm a fi ilustrat un demers practic infinit.

Prin fiecare capitol, am înregistrat implicarea uneia și aceleiași „logici situaționale", de vreme ce conceptele ce ne-au stat în atenție sînt „totale" și, totuși, „reflexive", combinîndu-se, într-un fel sau altul, fiecare cu fiecare.

Educația, spre exemplu, înseamnă și *cunoaștere* (a mesajului vehiculat în cadrul lecțiilor, a obiectivelor de realizat, a activităților de desfășurat, a tehnicilor și a metodelor de urmat, a „beneficiarilor" de influențat), și *lectură* (informare, explicare, interpretare etc.), și *comunicare* (de factură logică, emoțional-afectivă, volițional atitudinală), și *creație* (în planul conținutului „rulat" în activitățile didactice, în procedura de transmitere a mesajului, în orizontul finalităților urmărite, în managementul antreprizei cotidiene de influențare prin lecție etc.).

Tot astfel, CUNOAŞTEREA înseamnă *creaţie* cognitivă (impunere de noi concepte, de noi ipoteze, teorii, explicaţii, interpretări, definiţii, diviziuni, clasificări etc.), după cum înseamnă *comunicare* (argumentare, demonstraţie, raport de cercetare, protocol de observare etc.); cunoaşterea înseamnă, de asemenea, *lectură* şi *relecturare* (a textelor, dar şi a datelor, a semnelor naturii; respectiv verificare, evaluare, fundamentare etc.), după cum înseamnă *formare* şi *autoformare* (stocare continuă de informaţie, reorganizare a cunoştinţelor „dobîndite", restructurare a modului de a percepe, ori de a utiliza informaţiile, şi aşa mai departe).

La rîndul ei, COMUNICAREA presupune *lectură* (pentru că nu este posibilă fără documentare şi fără studiu); ea presupune, de asemenea, *cunoaştere* (a interlocutorului, a circumstanţelor comunicării, a efectelor dialogului, sau ale „comunicatului" etc.), presupune *creaţie* (stil, profesionalism, performanţă etc.), după cum presupune *educaţie* (competenţă gramaticală, logică şi stilistică; fler psiho-social) etc.

CREAŢIA însăşi nu este cu putinţă fără *învăţare* (respectiv, fără educaţie, fără pregătire, fără antrenare, fără ucenicie etc.); ea este cu neputinţă fără *lectură* (documentaţie prealabilă, observare a modelului, înregistrare a datelor etc.); de asemenea, creaţia este cu neputinţă fără *cunoaştere* (fără corelarea datelor, fără explicarea şi interpretarea situaţiilor, fără verificarea soluţiilor etc.), după cum, ea este cu neputinţă fără *comunicarea* intenţiilor şi a rezultatelor (ceea ce se poate face prin crochiu, prin machetă, proiect, studiu şi calculaţie; prin demonstraţie şi argumentare; prin expoziţie, prin spectacol, tîrg de carte, reclamă, inaugurare de edificiu, proiect de monument etc.), iar şirul interferenţelor de care am pomenit s-ar putea continua.

0.7. Conceptele „acţionale" remarcabile, asupra cărora ne oprim atenţia în succesiunea capitolelor din volumul actual, sînt *monade autosuficiente*, în măsura în care ele articulează parametri şi poli simetrici sau similari: ☞ (1) AGENTUL (*iniţiatorul*) sau / şi *pacientul* acţiunii vizate; ☞ (2) INFLUENŢATORUL (*inspiratorul*) sau / şi *beneficiarul* respectivei acţiuni; ☞ (3) CONŢINUTUL LOGIC (*obiectiv*) al acţiunii de care este vorba, respectiv *acţiunea în sine*; ☞ (4) CONŢINUTUL PSIHO-LOGIC (*subiectiv*) al acţiunii în atenţie, *valoarea* (*temeiul*, *utilitatea*, sau *ecoul*) acesteia; ☞ (5) MATERIA (*cadrul*, *substratul* şi *circumstanţele*) respectivei acţiuni; ☞ (6) FORMA (*design*-ul, *procedeul* şi *calea*) desfăşurării acţiunii în cauză.

În acelaşi timp, noţiunile la care facem referire sînt *monade neleibniziene*, în măsura în care ele comunică la nesfîrşit şi, într-un fel sau altul, se suprapun, îşi sînt coextensive, pentru că toate exprimă *acţiuni* şi *momente acţionale*.

Aşadar, analize „situaţionale" se pot face în legătură cu oricare alt termen, sau concept din cele evocate în contul *logicii povestirii*, şi tot astfel, în legătură cu „acţiunea politică", cu „instruirea", cu „simţirea", cu „raţionalizarea", cu „textul" (şi „textualizarea"), cu „discursul", cu „înscenarea", cu „reprezentarea", cu „ambiguitatea", cu „interpretarea", cu „argumentarea", cu „demonstrarea", cu „diviziunea", cu „clasificarea", cu „evaluarea", cu „ordinul", cu „descrierea", cu „interogarea", pe scurt: ☞ (1) în legătură cu orice termen, sau concept *rezultativ* (care exprimă starea finală a unei acţiuni); ☞ (2) în legătură cu orice termen, sau concept *circum-*

stanțial (care semnalează determinări ale unei acțiuni); ☞ (3) în legătură cu orice termen, sau concept *axiologic* (care implică o instanță și un act al aprecierii, al judecării, al punerii la încercare etc.); ☞ (4) în legătură cu orice termen, sau concept *sociativ* (care trimite la unul sau la mai mulți parteneri ai agentului acțional); ☞ (5) în legătură cu orice termen, sau concept *procedural* (care oferă *know how*-ul atît de clamat în epoci de reanimare a spiritului practic și aplicativ) etc.

Dacă puține concepte nu întrunesc calificativele acționalului și rezistă serviciilor „hexagonului situațional" pentru care pledăm, va trebui să înțelegem că nu *materia*, ci *orizontul* analizelor pe care le ilustrăm este ceea ce dă specificitate demersului „semio-praxiologic" pe care îl întreprindem.

LOGIC, prin coincidența instrumentului, și METODOLOGIC, prin relevanța aplicațiilor, *hexagonul analzei „situaționale"* deschide o pagină în pragmatica *discursului transfrastic* și oferă un punct de sprijin în clarificarea structural-funcțională a CONCEPTELOR ACȚIONALE și, totodată, a ACȚIUNILOR de orice fel.

„Logica analizei situaționale", deslușită prin intermediul paradigmei menționate, este începutul unei logici a *noțiunilor* care nu mai sînt privite ca simple „cărămizi" ale minții, ci drept „constelații ale acțiunii", acțiuni „înghețate" și „determinări ale acțiunii", mijloace mereu împrospătate ale acțiunii necontenite, ce caracterizează spiritul în propria-i dăinuire și în aplicațiile asupra materiei.

0.8. Probabil că prima paradigmă de tip „situațional" este chiar analiza complinirilor verbului în gramatica indiană, sistematizată la cotele cele mai înalte de Pănini. La respectivul mod de analiză s-a ajuns prin raportare la categoriile *sacrificiului* ca act (*karman*) și ca scenariu ritualic, angajînd: ☞ (1) sacrificatorul; ☞ (2) victima; ☞ (3) ustensilele; ☞ (4) aria sacrificială și momentul propice; ☞ (5) ofranda către divinitate; ☞ (6) incitatorul (*hetu*) „agentului" sacrificator [12].

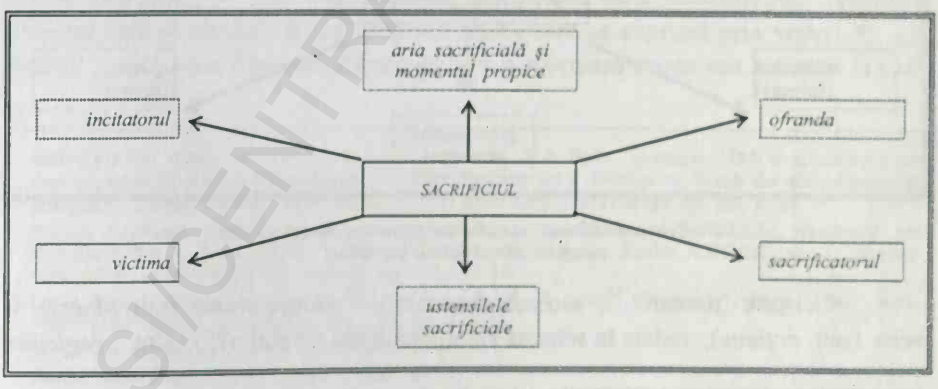

1°. Categorii ale exegezei actului simbolic ritual în textele indiene pre-paniniene

[12] Henry Hubert et Marcel Mauss, *Essai sur la nature et la fonction du sacrifice*, în: H. Hubert et M. Mauss, *Mélanges d'histoire des religions*, Félix Alcan", Paris, 1929, pp. 1 - 130; Sergiu Al-George, *Limbă și gîndire în cultura indiană. Introducere în semiologia indiană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 41

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITARA LIBRARY

0.9. Printr-o autentică *modelare* (sau *interpretare*, în sensul proiecției interlingvistice), fiecăreia dintre determinările ritului, așa cum au fost ele semnalate i se potrivește o coordonată (respectiv un „complement") din cadrul acțiunii descrise prin verbul cu rol de predicat al propoziției. Acest transfer de categorii ale analizei (din sfera limbajului ritualic, sau mitic, în cea a limbajului natural *toto genere*) se justifică în măsura în care sacrificiul (ca *„act prin excelență"* și ca *„model suprem al oricărui act"* [13]) este un *act simbolic de comunicare cu realitatea mitică*, deci un *„sistem semantic"* [14] și o structură semiotică.

Iată, acum, corespondența *categoriilor limbii* (*kāraka*) în general cu elementele (coordonatele sau factorii, respectiv determinatorii) acțiunii de comunicare simbolică: ☞ (1) „agentul" acțiunii (*kartr.*); ☞ (2) „pacientul" (*karman*) – cel ce suferă acțiunea exprimată prin verb, respectiv *„ceea ce agentul dorește să dobîndească mai presus de orice"*; ☞ (3) „instrumentul" (*karaṇa*) – mijlocul de realizare „suprem"; ☞ (4) „locația" (*adhikaraṇa*), sau „referința" spațio-temporală, ca „substrat", respectiv ca „suport", sau ca „receptacul" (*ā_dhāra*) al acțiunii; ☞ (5) „donația" (*saṃpradāna*) – remiterea către un obiect, sau către o persoană; ☞ (6) „ablațiunea" (*apādāna*) – îndepărtarea și separarea de la un anumit obiect sau de o anumită persoană [15].

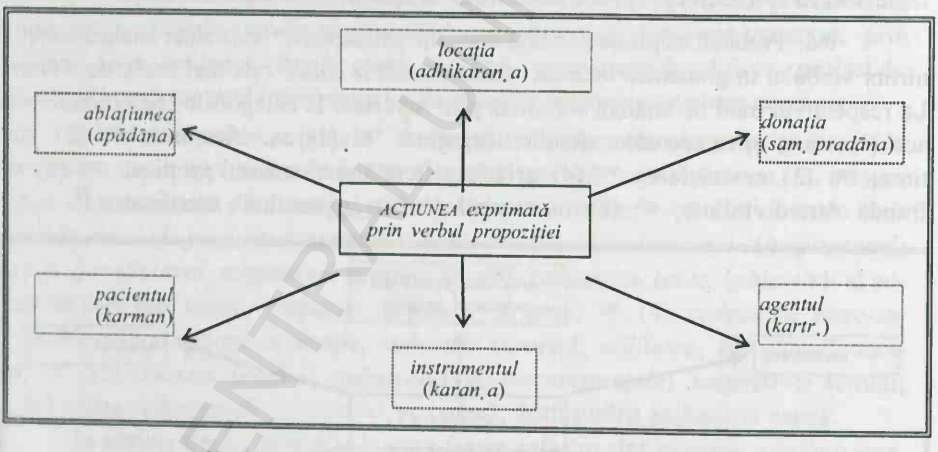

2°. Cele șase kāraka, stabilite în gramatica paniniană după categorii ale ritualului sacrificial

Cei șase „factori" [16], sau cele șase relații [17] dintre *nume* (sau *obiect*) și *verb* (sau *acțiune*), redate în schema situațională din tabelul (2°), sînt *„regimuri*

[13] Sergiu Al-George, *op. cit.*, p. 42

[14] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, „Payot", Paris, 1960, p. 33; *apud*: Sergiu Al-George, *op. cit.*, p. 42. O ediție critică a *Cursului* a apărut la Paris, în 1972

[15] Pānini, *Mahābhāsya*, I, 4, 49; I, 4, 42, I, 4, 45; I, 4, 32; respectiv I, 4, 24; citat după Sergiu Al-George, *op. cit.*, p. 28

[16] Otto von Bohtlingk, *Pānini's Grammatik*, mit Übersetzung, Leipzig, 1887, p. 33; Bruno Arthur Franz Karl Liebich, *Die Casuslehre der indischen Grammatiker verglichen mit dem Gebrauch der Casus im Aitareya-*

cazuale verbale" [18] și, tot astfel, *segmente ale ideii de „acțiune"*, respectiv *„constante ale reprezentării"* [19], *„determinanți specificatori ai acțiunii"* [20].

0.10. În continuitate cu modelul „acționalist" din acest prim exercițiu lingvistic major, continuăm și astăzi să distingem între SUBIECT (respectiv agent), COMPLEMENT *direct* (sau *de obiect*), complement *indirect*, complement *instrumental*, *sociativ*, *de opoziție*, *de loc*, *de timp*, *de scop*, *de mod*, *de frecvență* etc., ca *valențe* (și, tot astfel, ca *determinări*, ca *poli*, ca *variabile* etc.) *ale verbului*, așa cum continuăm să distingem între *nominativ*, *genitiv*, *dativ*, *acuzativ*, *ablativ*, *vocativ* etc., drept CAZURI *ale substantivului* și înlocuitorilor săi (pronume, sau numeral), după poziția pe care entitățile corespunzătoare acestora o au în scenariul acțional întruchipat de către verbul la moduri predicative.

Înțelegem, astfel, că lingvistica antichității și dezvoltările sale până astăzi se îndatorează unui *transfer metodologic*, din sfera acțiunii rituale, spre cîmpul de analiză a discursului de orice fel [21]. Cînd, în vremuri apropiate, distincții și modalități de articulare specifice lingvistului au început să orienteze cercetările din sfera povestirii și a textului dramatic, ori din aria comportamentului, a vestimentației, a cîntecului, a dansului și a altor forme de expresie umană, s-a impus *structuralismul* ca direcție fertilă de înaintare în numeroase discipline „sermocinale", iar lingvistica a devenit o „știință-pilot", adică o știință exportatoare de instrumentar cognitiv.

0.11. Vocația organonică a științei sermocinale la care ne-am referit avea să se accentueze o dată cu impunerea unor modele ale discursului *expres-acționaliste*, precum gramatica *actanțială* [22], sau gramatica *de tip cazual*.

Inițiatorul acesteia din urmă, americanul Charles J. Fillmore [23], socotește – asemenea lui Pănini, că PREDICATUL unei propoziții este determinat de șase FUNCȚII CAUZALE: ☞ (1) *agentul* (*„A"*), sau instigatorul acțiunii identificate prin verb, de regulă însuflețit; ☞ (2) *instrumentul* (*„I"*), sau forța neînsuflețită, respectiv obiectul care se implică în acțiunea sau starea care se exprimă prin verb; ☞ (3) *dativul* (*„D"*), sau ființa însuflețită pe care o afectează starea sau acțiunea la care

---

brāhman.a: Ein Beitrag zur Syntax der Sanskrit - Sprache, „E. A. Huth", Göttingen, 1885; textul autorului german este reluat în: Adalbert Bezzenberger și Walther Prellwitz (ed.), „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen", „Gleerup", Lund, 1886, vol. 11, p. 208; *apud*: Sergiu Al - George, *op. cit.*, p. 27

[17] Barend Faddegon, *Studies on Pāṇini's Grammar*, „Verhandeling der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam", Afdeeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, XXXVIII, nr. 1, Amsterdam, 1936; *apud*: Sergiu Al - George, *op. cit.*, p. 27

[18] Louis Renou, *Terminologie grammaticale du sanskrit*, 4 parts, „Champion", Paris, 1942; reed., 1957; *apud*: Sergiu Al - George, *op. cit.*, pp. 27 - 28

[19] Sergiu Al - George, *op. cit.*, p. 29, respectiv 34

[20] Pāṇini, *Mahābhāṣya*, II, 1.1., *apud*: *ibidem*, p. 35

[21] Despre acest „structuralism *avant la lettre*" prin care s-a configurat analiza gramatical-lingvistică de tip acționalist, dau seamă, la noi, admirabile pagini din opera medicului-filolog Sergiu Al - George, reunite în volumul din care am citat, la p. 19

[22] Reprezentată, între alții, de către Lucien Tesnière (*Éléments de sintaxe structurale*, „Klincksieck", Paris, 1959) și Algirdas Julien Greimas (*Sémantique structurale*, Paris, 1966, pp. 128 - 134; 154 - 158). Cf. Petru Ioan, *Orizonturi logice, Deschideri și resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 153 - 156

[23] Charles J. Fillmore, *loc. cit.*, pp. 1 - 88

se referă verbul; ☞ (4) *factitivul* („*F*"), respectiv obiectul sau creația rezultată din acțiunea sau din starea la care ne trimite verbul; ☞ (5) *obiectul* („*O*"), respectiv lucrul suferind o modificare sau o mișcare interioară, datorită acțiunii sau stării identificate prin verb; ☞ (6) *locativul* („*L*"), sau orientarea (localizarea) spațială a acțiunii, sau a stării exprimate prin verb.

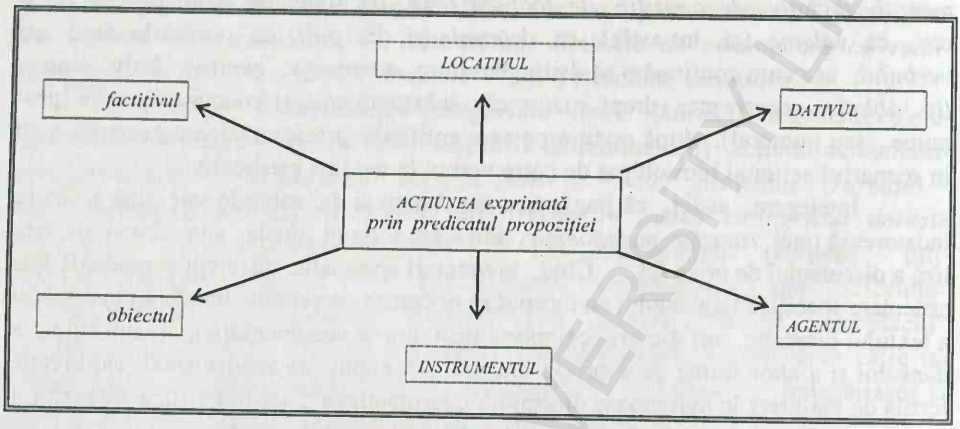

3°. „Cazuri" ale acțiunii exprimate prin predicatul propoziției, în gramatica lui Charles J. Fillmore (rolurile transcrise prin capităluțe au corespondent în gramatica paniniană)

Ceea ce la Charles J. Fillmore rămîne în orizontul analogiei cu distincțiile paniniene, la John M. Anderson [24] apare sub semnul afinității declarate cu modul în care este concepută analiza expresiilor lingvistice de către Pānini.

Pe aceeași linie evoluează – în lingvistica românească – concepția lui Laurențiu Theban, autor al unei scheme de analiză discursivă cu șase „actanți" ce *„încorporează sistemul relațiilor* kāraka *datorate lui Pānini"* [25].

0.12. Nu mai puțin relevantă a fost, însă, și reacția *logicii*, știința *vi formae* antrenată de mai bine de un veac în descifrarea diverselor ipostaze ale discursului „practic", în care secvențele *constatative* (pur-designative, sau indicative) susțin și completează secvențe *interogative*, *prescriptive*, *evaluative*, *deziderative* etc.

Ceea ce a propulsat cercetările din această relativ-nouă arie de preocupări logice a fost tocmai proiectarea unor concepte legate de acțiune ca pe niște microuniversuri sau constelații ce închid alte concepte, acestea la rîndu-le suportînd descompuneri similare, exact așa cum s-a întîmplat în lumea fizicianului și a chimistului, cînd aceștia au început să disece „naturile simple" de ordinul moleculei și al atomului.

---

[24] John M. Anderson, *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*, „Cambridge University Press", 1971; *idem*, *La grammaire casuelle*, în: John M. Anderson and Françoise Dubois - Charlier (eds.), *La grammaire des cas*, „Language", 38, „Didier Larousse", Paris, 1975, pp. 18 - 64. Cf. și: Teodora Cristea, *Éléments de grammaire contrastive. Domaine français-roumain*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, pp. 37 - 41; Petru Ioan, *Orizonturi logice*, București, 1995, p. 132

[25] Laurențiu Theban, *Aspects nouveaux de la théorie de la syntaxe*, „Revue Roumaine de Linguistique", 16, Editura Academiei Române, București, 1971, 2, p. 105; cf. Sergiu Al - George, *op. cit.*, p. 44

Fără a urmări întreaga istorie a acestui curs al cercetării ajuns astăzi la o meritată conștiință de sine, ne mulțumim să evocăm cîteva propuneri de explorare a conceptelor acționale prin prisma *relatelor* (sau a *argumentelor*) de care acestea sînt saturate în postura lor de *predicate* (respectiv de *relații*, sau de *funcții*).

Începem cu oferta finlandezului Georg Henrik von Wright, socotit a fi fondatorul definitiv al logicii acțiunii și al logicii „ateoretice" (a *discursului practic*). După autorul finlandez, se cer distinse *„următoarele șase «componente», «ingrediente», sau «părți» ale acelor norme care sînt prescripții: caracterul, conținutul, condiția de aplicare, autoritatea, subiectul (subiectele) și ocazia"*.

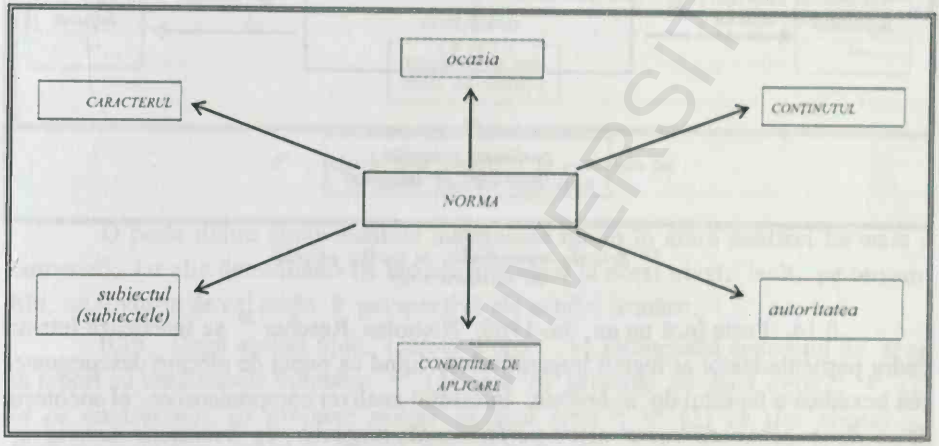

4°. Cele șase componente ale prescripțiilor, în concepția din 1963 a lui Georg Henrik von Wright

Trei dintre determinările admise de Georg Henrik von Wright, respectiv CARACTERUL (obligatoriu, permis, interzis, la liberă alegere etc.), CONȚINUTUL și CONDIȚIA DE APLICARE constituie *nucleul normei*, în timp ce restul coordonatelor (al determinărilor, sau al variabilelor) semnalate – adică AUTORITATEA, SUBIECTUL (dacă nu *subiectele* !) și OCAZIA – *„par să fie caracteristici specifice prescripțiilor"*, fără a reveni și altor tipuri de reglementări, sau de norme [26].

0.13. La doi ani după analiza datorată promotorului logicii deontice, pe firul unei îndelungate tradiții a cercetărilor în domeniul logicii „ateoretice", a enunțurilor non-asertorice [27], Gerhard Frey parvine la un model simplificat al enunțu-

[26] Georg Henrik von Wright, *Normă și acțiune*, trad. din engl. (*Norm and Action. A logical Inquiry*, „Routledge and Kegan Paul", London; „The Humanities" Press, New York, 1963), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, cap. V, §. 1, p. 88

[27] Iată doar cîteva dintre titlurile apărute în perioada interbelică: Ernst Mally, *Grundgesetze des Sollens: Elemente der Logik des Willens*, „Leuschner & Lubensky", Graz, 1926; Karl Menger, *Moral, Wille, und Weltgestaltung: Grundlegung zur Logik der Sitten*, „Julius Springer", Wien, 1934; Jørgen Jørgensen, *Imperatives and Logic*, „Erkenntnis", vol. 7, 1937 - 1938, pp. 288 - 296; Kurt Grelling, *Zur Logik der Sollsätze*, „Unity of Science Forum", 1939, pp. 44 - 47; Knud Grue - Sörensen, *Imperativsätze und Logik. Begegnung einer Kritik*, „Theoria", vol. 5, 1939, pp. 195 - 202; Albert Hofstadter and John Charles

rilor performative, socotind că *„fiecare imperativ este o* relație *între cel care ordonă și cel care primește ordinul, între imperator și imperat"*, iar respectiva relație conține *„un semn pentru determinarea modului imperativ"* și o *„propoziție care desemnează acțiunea despre care este vorba"* [28].

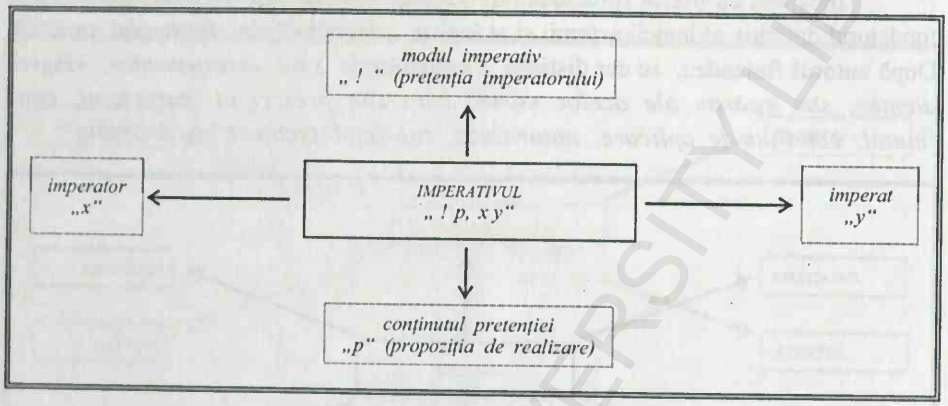

5°. Relatele imperativului, în analiza propusă de Gerhard Frey

0.14. Peste încă un an, în 1966, Nicholas Rescher [29] se instalează într-un cadru particularizator al logicii imperativelor, luînd ca punct de plecare descompunerea hexadică a faptului de *a ordona*. În stadiul analizei comprehensive, el socotește că *a da o comandă cuiva* este o *performanță*, respectiv *„o tranzacție umană istorică, ce are loc în timp și implică un context specific, respectiv concret, de persoane, loc și ocazie"*. Aceasta înseamnă că acțiunea de a ordona are drept componente: ☞ (1) o *sursă*, pentru că este dată de cineva anume; ☞ (2) o *adresă*, respectiv un *destinatar*, sau *primitor*; ☞ (3) o *acțiune preconizată*, sau un *rezultat*; ☞ (4) o *specificare a manierii în care acțiunea să fie executată*, respectiv o *indicație a modului, a metodei, a procedurii, a mijloacelor* sau altor aspecte ale felului în care se preconizează îndeplinirea acțiunii, ori realizarea / prevenirea stărilor de lucruri în atenție; ☞ (5) *timpul de execuție*; ☞ (6) *precondiția* (sau *ocaziile*) *execuției*; ☞ (7) *intervalul în care* respectiva comandă *este în vigoare*.

Chenoweth McKinsey, *On the Logic of Imperatives*, „Philosophy of Science", vol. 6, nr. 4, 1939, pp. 446 - 457; Rose Rand, *Logik der Forderungssätze*, „Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechtes", vol. 1, 1939; Alf Ross, *Imperatives and Logic*, „Theoria", vol. 7, 1941, pp. 53 - 71; Elizabeth L. Beardsley, *Imperative Sentences in Relation to Indicatives*, „Philosophical Review", vol. 53, 1944, pp. 175 - 185

[28] Gerhard Frey, *Calcule imperative*, trad. rom. (după versiunea nemțească: *Imperativ - Kalküle*, în: Kazimierz Ajdukiewicz (ed.), *The Foudation of Statements and Decisions*, „Proceedings of the International Colloquium on Methodology of Science", 18 - 23 sept., Warsaw, 1961, „Polish Scientific Publishers", Warszawa, 1965, pp. 369 - 383) în: Gheorghe Enescu și Cornel Popa (coord.), *Logica științei*, Editura Politică, București, 1970, pp. 584 - 585

[29] Nicholas Rescher, *The Logic of Commands*, „Routledge and Kegan Paul", London, 1966, p. 8. Menționăm că, în vol. 24, din 1964, al revistei „Analysis" (pp. 176 - 179), Nicholas Rescher publicase împreună cu John Robinson un articol despre deducerea, sau inferarea comenzilor.

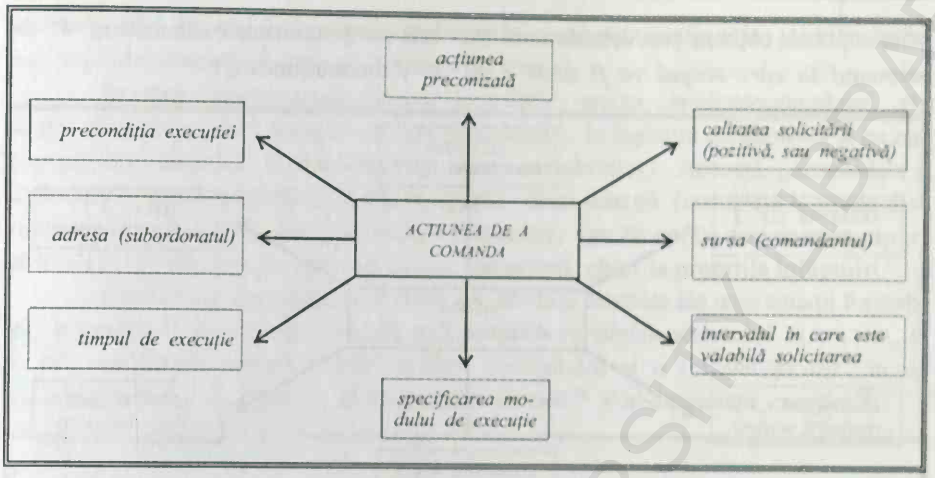

6°. „Fațetele unei comenzi", în concepția lui Nicholas Rescher, din 1966

O parte dintre componentele menționate rămîn în afara analizei formale a comenzii, iar alte determinări își fac apariția chiar la acest nivel, încît, pe ansamblu, ar fi vorba de cel puțin 8 perspective ale actului urmărit.

0.15. După același tipic, Cornel Popa [30] va radiografia conceptul de *scop* în raport cu următoarele întrebări: ☞ (1) CINE *își propune să facă ceva ?*; ☞ (2) *în ce* CIRCUMSTANȚE *își propune acesta să facă ceva ?*; ☞ (3) CE *și-a propus să facă respectiva persoană ?*; ☞ (4) CÎND *și-a propus persoana angajată să facă respectivul lucru ?*; ☞ (5) CUM *și-a propus persoana în atenție să facă lucrul cu pricina ?*; ☞ (6) CÎND *și-a propus persoana să termine lucrul propus ?*

Răspunsul la cele șase întrebări ne furnizează argumentele relației (sau funcției) teleologice „$S\,(a,\ t,\ q,\ t',\ p,\ l)$", ce se include în produsul cartezian $A \times T^2 \times D^2 \times L$ respectiv: ☞ (1) *agentul acțiunii preconizate*, mai exact, al *actului intențional* – un „a", din mulțimea „A", a participanților la acțiunea socială; ☞ (2) *condițiile*, respectiv *starea sistemului* în care își asumă agentul intenția de a acționa într-un anumit fel – un „q", din mulțimea „D", a formulelor ce descriu stări, sau lumi posibile; ☞ (3) *caracteristicile stării teleologice* – un „p", din aceeași mulțime „D"; ☞ (4) *data asumării scopului* – un „t", din mulțimea „T", a momentelor în care se realizează acțiunile sociale; ☞ (5) *modul*, respectiv *mijloacele* prin care se va atinge scopul – un „l", din mulțimea „L", a șirurilor, sau a secven-

[30] Cornel Popa, *Teoria acțiunii și logica formală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1964, pp. 461 sqq. În timp, preocupările autorului român privind analiza relației de finalitate s-au articulat în studii precum: *Teleologica, sau teoria logică a scopurilor*, „Revista de Filosofie", tom 25, nr. 5, 1978; *Formal Structures of Some Teleological Systems*, „Revue Roumaine des Sciences Sociales", série de *Philosophie et Logique*, tome 22, nr. 3 - 4, București, 1978, pp. 419 - 435 (trad. pol. în „Prakseologia", 3 / 71, 1979, pp. 5 - 18); *Logica formală și conduita teleologică*, în: „Probleme de logică", vol. 8, Editura Academiei, București, 1981, pp. 241 - 256

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ţelor acţionale obţinute prin concatenarea unor acte comportamentale elementare; ☞ (6) *termenul la care scopul va fi atins* – un „*t'''*", din mulţimea „*T*".

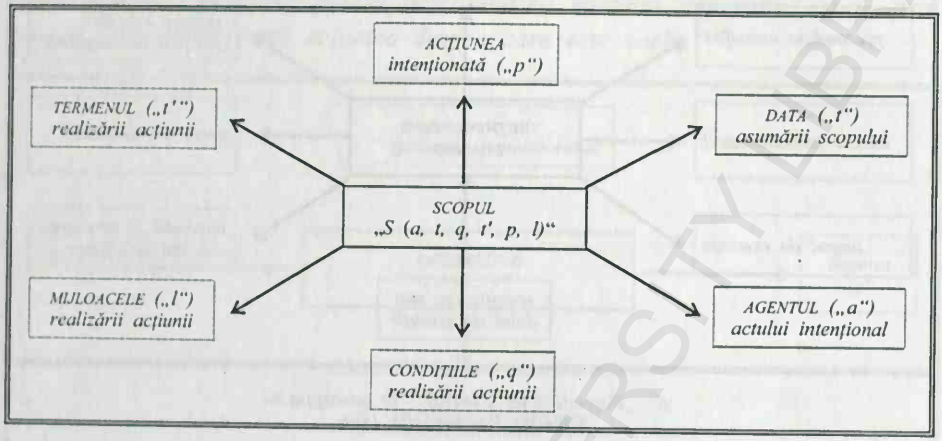

7°. Argumentele scopului, ca relaţie, sau ca predicat complex, în concepţia lui Cornel Popa

0.16. Faţă de analizele semnalate şi de altele similare (precum este descompunerea în trei termeni a relaţiei de *autoritate* [31]), hexada „situaţiei pedagogice", lansată de Olivier Clouzot [32] în 1989, are darul de a institui trei axe de coordonate: una a persoanelor (*formatorul* – „*F*" şi *cei pe care acesta îi instruieşte* – „*I*"), una a realităţilor instituţionale (*activităţile* de instruire şi *cadrul organizatoric* în care acestea se desfăşoară – „*A*", respectiv *obiectivele* după care se călăuzesc cei antrenaţi în antrepriza formativă – „*O*"), iar una a realităţilor ideale (*conţinutul* instrucţiei – „*C*" şi *evaluarea* rezultatelor acesteia – „*E*").

Alte două circumstanţe asigură paradigmei menţionate un rol eminent în ameliorarea analizei semio-logice a conceptelor acţionale. Ne referim la asumarea „argumentelor" relaţiei formative drept criterii ce se cer urmărite, în egală măsură, atunci cînd se pune problema normalizării şi a optimizării procesului instructiv-educativ, dar şi la ideea conştientizării tuturor relaţiilor diadice dintre respectivele variabile.

0.17. Atent la toate cele trei înnoiri datorate lui Olivier Clouzot şi extinzînd exerciţiul combinatoric la toate submodelele hexadei, în 1993 am putut ajunge la ideea de „formă verticală" a unui tip sau altul de acţiune [33].

Din acest moment, definiţia pe care Edmund Husserl a dat-o logicii (aceea de *teorie a tuturor formelor posibile de teorie*) s-a putut extrapola la nive-

---

[31] Innocentius Maria Joseph Bocheński, *Ce este autoritatea? Introducere în logica autorităţii*, trad. din germană, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1992, p. 28

[32] Olivier Clouzot, *Enseigner autrement. Dès logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Éditions d'Organisation, Paris, 1989

[33] Petru Ioan, *Modele şi realizări ale „situaţiei pedagogice"*, „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, pp. 6 - 9

lul limbajului-obiect, în legătură cu diversele *concepte acționale* (și cîte dintre noțiuni nu rezonează cu acțiunea, sau cu facerea ?).

În măsura în care acestea ne apar ca „relații", sau ca „predicate complexe", ele se pot multiplica „pe verticală" și „pe orizontală", în legătură cu numărul și cu natura polilor (respectiv a coordonatelor, sau a variabilelor). Această „deschidere a închisului" este îngăduită de însăși realitatea social-umană (articulată la grade distincte de complexitate), cît și de interesul cognitiv, sau de optica prin care ne raportăm la cele întreprinse de semenii noștri, iar uneori chiar la propriile înfăptuiri.

Constatarea fascinantă a cel puțin 64 de clase deschise ale unor situații formative, în cazul antrenării uneia sau a mai multora dintre variabilele sextetului „{*F, C, O, E, I, A*}", s-a dovedit similară în cazul analizei *comunicării* și *a* (re)*semnificării*, în cazul aprofundării *cunoașterii* [34], al interpretării *lecturii* [35] și al examinării *creației* [36].

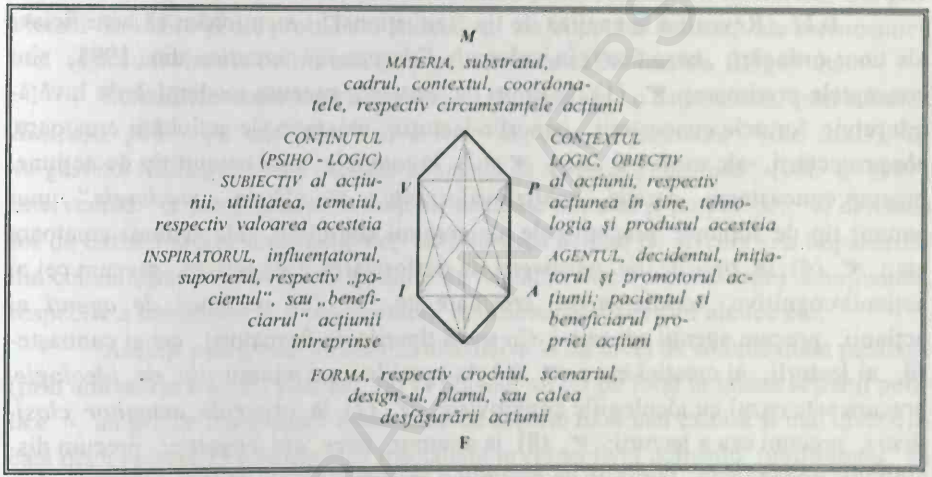

8°. Hexada situației acționale, ca paradigmă în analiza noțiunilor cosmoidale

Reunite într-un volum, cele cinci explorări ne-au condus spre un model al *situațiilor acționale în general* [37], conform căruia orice concept „relațional", sau „cos-

[34] Petru Ioan, *Reperele „situației semiotice", prin analogie cu „situația pedagogică"*, „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria *Filosofie*, tom 38, nr. 1 - 2, 1992, pp. 92 - 97; *idem*, *Logiques correspondantes aux rôles de la subjectivité dans la connaissance*, „Noesis / Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences", vol. 21, Editura Academiei Române, București, 1996, pp. 15 - 20

[35] Petru Ioan, Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, „Analele Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, vol. 60, 1994, pp. 6 - 14

[36] Petru Ioan, *Un model al „situației creative" cu aplicații în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", tom 40, nr. 6, Editura Academiei, București, 1993, pp. 555 - 564

[37] *Idem*, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, 250 p. Asupra acestei prime sinteze a preocupărilor de logică „situațională" dau seamă analizele lui Traian D. Stănciulescu, *Miturile creației – lecturi semiotice*, Editura „Performantica", Iași, 1995, p. 71; Alexandru Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*, Editura Fundației „România de mîine", București, 1999, pp. 83, 219; Ioan S. Cârâc, *Teoria și practica semnului*, 1, Institutul European, Iași, 2003, pp. 190 - 192; Ioan S. Cârâc, *Logicile situ-*

moidal" supus analizei de tip pragmatic poate să fie raportat la variabile (poli, parametri, sau coordonate), aşa cum am putut semnala în schema din tabelul (8°).

Pentru comparaţie, precizăm că, într-o analiză expresă a acţiunii sociale, Talcott Parsons [38] propune drept *parametri* (respectiv *implicaţii*, sau *componente*): ☞ (1) *actorul*, ca sursă a „energiei pentru sistem"; ☞ (2) *scopul* vizat de actor; ☞ (3) *situaţia* extremă, ce se exprimă în *mijloace* şi *condiţii*; ☞ (4) *setul de reguli* (sau *de norme*), spre care se orientează actorul în cursul acţiunii.

La rîndu-i, William James Millar Mackenzie [39] va socoti drept termeni (şi, tot astfel, factori sau parametri) ai acţiunii sociale: ☞ (1) *valorile*, respectiv *motivaţia* şi *latenţa* – *„L"*; ☞ (2) *normele*, respectiv *reglementarea socială* şi *integrarea* – *„I"*; ☞ (3) *scopurile*, respectiv *structura organizaţională* şi *urmărirea scopurilor* – *„S"*; ☞ (4) *situaţia*, respectiv *obiectele* şi *instrumentele*, adică *adaptabilitatea* – *„A"*.

0.18. Revenind la analiza de tip „situaţional", menţionăm că beneficiare ale unor ordonări „hexadice" în volumul *Educaţie şi creaţie*, din 1995, sînt conceptele privitoare: ☞ (1) la tipuri de *acţiuni*, precum modernizările învăţămîntului, formele cunoaşterii, genurile lecturii, ipostaze ale activităţii creatoare, ale proiectării, ale evaluării etc.; ☞ (2) la *etapele* unui anumit tip de acţiune, precum cunoaşterea, creaţia, analiza valorii etc.; ☞ (3) la *„produsele"* unui anumit tip de acţiune, precum cele ale acţiunii cognitive, ale acţiunii creatoare etc.; ☞ (4) la *tipurile de parametri* în performarea unei acţiuni, precum cei ai acţiunii cognitive, veridicţionale, creatoare etc.; ☞ (5) la *tipuri de agenţi* ai acţiunii, precum agenţii educaţiei (în speţă tipurile de formatori), cei ai cunoaşterii, ai lecturii, ai creaţiei etc.; ☞ (6) la speciile unui anumit *tip de ideologie*, precum este cazul cu ideologiile cognitiviste; ☞ (7) la *criteriile anumitor clasificări*, precum cea a lecturii; ☞ (8) la anumite *sfere ale cogniţiei*, precum disciplinele pedagogice, familiile de discipline epistemologice, ştiinţele creaţiei, disciplinele euristice, disciplinele semiotice (respectiv cele sintactice şi semantico-pragmatice), logicile ştiinţifice şi logicile filosofice, logicile „dialegmatice", logicile „euristice" etc.; ☞ (9) la anumite *seturi de date*, precum cele din teoria generală a comunicării, din teoria menţionării (sau a referinţei), din teoria actelor de comunicare etc.; ☞ (10) la *serii de fenomene*, precum manifestările subiectivităţii în cunoaştere, crizele învăţămîntului şi aşa mai departe; ☞ (11) la

---

aţionale. De la Yehoshua Bar-Hillel şi Richard Montague, la Emanuel Vasiliu şi Petru Ioan, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2003, pp. 9, 16, 17; ☞ Melentina Toma, *Direcţii ale interpretării inculcate analizei de tip situaţional*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2003, pp. 19 - 23, 26 - 28, 30, 32 - 35, 37 - 39, 43, 44, 49, 50, respectiv Victor Emanuel Gica, *Studiul morfologic al axiomaticii, metalogică şi semio- logică la Petru Ioan*, în: Alexandru Surdu şi Dragoş Popescu (coord.), *Istoria logicii româneşti*, Editura Tehnică (seria „Cogito"), pp. 566 - 568

[38] Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, „McGraw-Hill Book" Co., New York, London, 1937; 4th ed., „The Free Press", New York; „Collier - McMillan", London, 1966, p. VI. Cf. Ion Tudosescu, *Structura acţiunii sociale*, Editura Politică (seria „Filosofie şi Sociologie"), Bucureşti, 1972, p. 35

[39] William James Millar Mackenzie, *Politics and Social Science*, „Penguin Books", Baltimore, 1967, p. 93

mulțimi de funcții, precum cele decelate de Roman Jakobson în cazul limbajului; ☞ (12) la *pîrghii modelatoare*, precum factorii de influențare a reformei învățămîntului; ☞ (13) la *semnificații* ale semnificației și la *sensuri* ale *sensului*; ☞ (14) la *repere* ale creației culturale, ale conștiinței, ale gîndirii filosofice, ale cîmpului stilistic și așa mai departe, precum sînt ele înțelese de Lucian Blaga, bunăoară; ☞ (15) la tipuri de *metode*, aferente formelor de rostire din clasificarea lui Constantin Noica; ☞ (16) la tipuri de *„eureme"*, în accepția pe care le-o conferă în filosofia creației Ion Moraru; ☞ (17) la tipuri de *„soluții de impas"* în definirea artei și a creației spirituale în genere; ☞ (18) la tipuri de *invarianți tehnici*; ☞ (19) la *stiluri ale caracterizării*, precum circumscrierile actului de cultură, realizate de Lucian Blaga; ☞ (20) la *caracterisitici* ale arhetipurilor și ale factorilor stilistici, ale cunoașterii paradisiace și ale cunoașterii luciferice, ale problemei filosofice și ale problemei științifice, ale cîmpului stilistic, ale ornamenticii etc. (așa cum sînt ele delimitate și aprofundate de către Lucian Blaga) etc.

Paradigma semio-logică a analizei „situaționale" o dată lansată, prin volumul *Educație și creație din perspectiva unei logicie „situaționale"* (din 2005), își va găsi noi răsfrîngeri și noi ilustrații în tratatul de *Logică „integrală"* (vol. I, 1999), intervenind: în recapitularea definițiilor acordate noțiunii și propoziției, în calitatea lor de entități logice fundamentale; în ordonarea actelor de discurs și a impasurilor din comunicare; în clasificarea tipurilor de fundamentare (prin definiție) a noțiunilor, respectiv a termenilor și a conceptelor; în ordonarea criteriilor aletice etc. [40]

Același instrument de analiză discursivă la un nivel de complexitate mediană (prin antrenarea a șase variabile) ne va îngădui un tur de forță în lumea acțiunii politice – un gen de manifestare interumană de departe mult mai extinsă și mai diversificată decît reușesc să o delimiteze specialiștii în respectivul domeniu (politologia, ca *„știință a teoretizării posibilului și ca tehnologie a realizării necesarului"* [41]), atunci cînd îi admit doar șapte forme de concretizare, respectiv doar șapte moduri [42]: acțiunea de a face *lobby*; propaganda de masă; gestionarea conflictelor; demonstrațiile; grevele și boicoturile; nesupunerea civilă în forme non-violente; violența.

Cercetării de care am pomenit, din *Modelul hexadic în politologie* (Iași, 2002), i-au urmat abordări punctuale în legătură cu fenomenul *interpretării* [43], cu

---

[40] Petru Ioan, *Logica „integrală": în distincții, operaționalizări, definiții și exemple*, vol. 1, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Universitaria"), Iași, 1999, 352 p.; vol. 2, în curs de apariție la aceeași editură.

[41] Victor Isac, *Abecedarul politic pentru judecată dreaptă și conduită demnă*, „Princeps", București, 1993, p. 11

[42] Austin Ranney, *op. cit.*, p. 11

[43] Petru Ioan, *Parcursuri ale interpretării în cîmpul cunoașterii și al exprimării discursive*, în: Petru Ioan (coord.), *Orizonturi ale interpretării, din perspectiva științelor sermocinale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2003, pp. 5 - 54; ret. în: Petru Ioan, *Resemnificări*, vol. 1: *Logica la confluență cu hermeneutica*, cap. 8, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2004, pp. 131 - 176

BCU "IOAN SLAVICI" TIMIȘOARA LIBRARY

cel al *definiției* și *interdefinirii* [44], cu cel al *ambiguității* și *indecidabilității* [45], cu *fenomenele de limbaj* [46] și așa mai departe.

Nu mai puțin captivante s-au dovedit și incursiunile prilejuite de paradigma „situațională" în universul bio-bibliografic, de resemnificare a personalității [47], sub semnul unei logici a creației și a discursului creator.

[44] *Idem, Tipurile definiției în perspectiva unui model semio-logic cu rol integrator*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 5 - 46, ret. în: Petru Ioan, *Resemnificări*, vol. 1: *Logica la confluență cu hermeneutica*, cap. 7, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2004, pp. 87 - 130

[45] *Idem, Decidabil și indecidabil în perspectiva analizei situaționale*, în: „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»", Filosofia, 2001, pp. 101 - 116; ret. (sub titlul *O aplicație a modelului hexadic la situații de indecidabilitate*) în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicații în cîmpul logicii de tip „situațional"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2003, pp. 121 - 142, respectiv în: Petru Ioan, *Resemnificări*, vol. 1: *Logica la confluență cu hermeneutica*, cap. 7, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2004, pp. 177 - 198 (sub titlul *„Decidabil" și „indecidabil" sub incidența modelului hexadic de analiză situațională*)

[46] Petru Ioan, *Paronimie, polisemie și sinonimie, în contextul analizelor de tip situațional*, în: Petru Ioan (coord.), *Logica în ofensivă*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 2004, pp. 59 - 94

[47] În cuprinsul volumului, își vor avea locul doar o parte din paginile dedicate resemnificării operei unor reprezentanți de frunte ai filosofiei și literelor românești

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I

ABORDĂRI „SITUAȚIONALE“ ÎN CÎMPUL LOGICII ACȚIUNII

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1. FORME „VERTICALE" ALE ACTIVITĂȚII (AUTO) INSTRUCTIVE

Schema generală a instrucției și a educației, de la care vom porni în inventarul *situațiilor formative*, o datorăm unui specialist în învățământul programat și expert UNESCO în formarea formatorilor: Olivier Clouzot.

Familiarizat cu eforturile mai multor școli renovatoare pe linia detectării și integrării coordonatelor instrucției și educației, acesta propune, în 1978, o ecuație a „situației pedagogice" în care polii, coordonatele sau variabilele sînt: ☞ (1) *formatorul* (institutorul / educatorul / profesorul / maestrul / inițiatorul / etc. („*F*"); ☞ (2) *beneficiarul activității formative* (instruitul / elevul / studentul / discipolul / ucenicul / etc. („*I*"); ☞ (3) *conținutul conceptual / ilustrativ / procedural* al instrucției și al educației / mesajul vehiculat între cele două categorii de „agenți" sau „actori" („*C*"); ☞ (4) *obiectivele* sau *finalitățile* instrucției / educației / formației / inițierii / antrenării / etc. („*O*"); ☞ (5) *activitățile și criteriile de evaluare* / măsurare / verificare / sancționare a modului în care s-a însușit conținutul vehiculat și a gradului în care s-au realizat obiectivele propuse / impuse / asumate / comandate / etc. („*E*"); ☞ (6) *activitățile pedagogice propriu-zise*, de transmitere a conținutului și de evaluare a modului în care el este înțeles / operaționalizat / sistematizat / aplicat etc. de către beneficiarii imediați ai implicării formatorilor în situațiile pedagogice („*A*").

Reluat unsprezece ani mai tîrziu [1], conceptul de „situație pedagogică" îi permite lui Clouzot reliefarea a trei logici interferente și complementare, cu impact inclusiv asupra educației: ☞ logica *monaletică* [2] sau *formală* (inspirată de Aristotel și revigorată peste secole sub auspiciile formalismului de tip matematic); ☞ logica *dialectică* (avîndu-și sorgintea în filosofia istoristă a lui Hegel, respectiv în

---

[1] Olivier Clouzot, *Enseigner autrement. Des logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Éditions d' Organisation, Paris, 1989

[2] Eticheta ne aparține și este destinată să omogenizeze terminologia.

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

analizele „ştiinţifico-filosofice" ale lui Marx şi Engels); ☞ în fine, logica *trialectică*, sau logica *procesului şi a unităţii* (propulsată pe urmele, nu tocmai onest semnalate [3], ale franco - românului Stéphane Lupasco, de către sud / nord - americanul Oscar Ichazo [4]. Fiecare dintre logicile pomenite se consideră a caracteriza o etapă a dezvoltării individuale şi colective, asociindu-se unei coordonate a existenţei şi unui plan fundamental al fiinţării conştiente: ☞ prima este o *logică a copilăriei şi a Evului Mediu*, o logică a spaţialului şi a intelectului; ☞ a doua este o *logică a adolescenţei şi a revoluţiei industriale*, respectiv a timpului şi a planului emoţional; ☞ a treia este o logică *a maturităţii şi a societăţii de tip postindustrial*, o logică a procesului şi a unităţii conştiinţei.

Fiecare dintre logicile pomenite se implică în activităţile formative, fie spontan, fie în chip reflectat. În concepţia autorului francez, ele pot contribui la avansul unei autentice „metodologii educative", în măsura în care modelul tradiţional de educaţie (pe circuitul diadic dintre „magistru" / *„F"* şi „discipol" / *„I"*), respectiv modelele triadice corelate cu acesta („formator" / *„F"*; „obiective" / *„O"*; „instruiţi" / *„I"*; „conţinut" / *„C"*; „evaluare" / *„E"*; „activităţi" / *„A"*; etc.) pot fi prezentate ca subansambluri ale situaţiei pedagogice ideale.

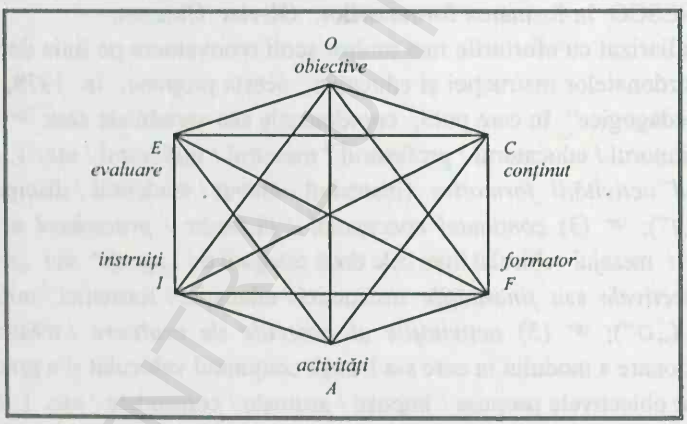

9°. Modelul situaţional - hexadic al „situaţiei pedagogice", în propunerea lui Olivier Clouzot

[3] Despre *trialectică*, sau *logica unităţii*, Olivier Clouzot (în *op. cit.*, pp. 47, 49 - 50, respectiv 99) ne spune că a fost inspirată *„de abordările fizicii atomice, ale biologiei şi ecologiei"*, respectiv de *„formulările paradoxale ale anumitor tradiţii spirituale"*, că a fost formalizată *„de Oscar Ichazo între 1960 şi 1970"* şi că, prin ea, *„recuperează lucrările recente, precum cibernetica, analiza sistemică, teoria jocurilor şi logica lui Ştefan Lupaşcu, lucrări realizate independent de formalizarea acesteia de către Oscar Ichazo"*; despre Ştefan Lupaşcu, logician reformator încă din 1935, aflăm că a fost fizician (!), iar că prima sa lucrare datează din 1960 (*Les trois Matières*) !

[4] Din relatările lui Clouzot, aflăm că Oscar Ichazo şi-a conturat concepţia asupra trialecticii în deceniul 7, că ideile acesteia şi le-a prezentat într-un şir de conferinţe din 1981 (New York, Londra, Hawai), publicate un an mai tîrziu sub titlul *De la metafizică, la protoanaliză* (trad. fr., „Recouvrence", 1982), iar că asupra respectivei concepţii s-au pronunţat universitarii nord-americani grupaţi în jurul lui Robert E. Horn, prin volumul *Trialectics: Toward a Practical Logic of Unity* (Lexington Institute, 1983).

1.1. Sensul acționalist al polilor hexadei „situaționale" FCOEIA

Cercetarea tuturor relațiilor diadice posibile între polii (variabilele, sau coordonatele) situației pedagogice [5] *„FCOEIA"* este destinată să contribuie la elucidarea și la ameliorarea procesului formativ, iar, într-un context mai amplu, la clarificarea superioară a conștiinței. Logica și analiza „situațională" vizate de către Olivier Clouzot ar avea de operat în sfera unor idealuri ce au stat în atenția mai tuturor reformatorilor școlii, de la activismul lui Rudolf Steiner (1861 - 1925), al Mariei Montessori (1870 - 1952) sau al lui Varois Célestin Freinet (1861 - 1925), la „mișcarea de creștere (a potențialului uman)", inspirată de preocupările psihiatrilor, psihologilor și ale psihanaliștilor în direcția terapiei de grup; de la tipurile de învățare antrenate în activități de *loisir*, la grupul de învățământ integrant, încurajat de transferul – în Occident – al tehnicilor corporale orientale,.

În ceea ce ne privește, vom explora toate cele 64 de combinații între variabilele (respectiv polii, parametrii, sau coordonatele) *situației pedagogice* ($2^6 = C_6^0 + C_6^1 + ... + C_6^6$), atenți la măsura în care învățământul, ucenicia, antrenamentul și alte chipuri de inițiere ascultă de legea dialectică a unității în diversitate, ca *forme verticale*, mai mult sau mai puțin instituționalizate, de activitate formativă.

1.1.1. Un prim caz al desfășurării progresive la care ne supunem îl reprezintă (1) situația pedagogică *medadică* ($C_6^0 = 1$), respectiv învățământul (educația / instruirea / modelarea / inițierea / influențarea și așa mai departe) ca *activitate* pur și simplu, deținînd un anume loc în ierarhia activităților sociale, necesitînd anumite costuri sociale, întruchipînd un anume potențial al dezvoltării naționale, pretinzînd anumite schimbări, înăuntrul și în afara sistemului de învățământ etc.

1.1.2. Urmează 6 modele (C_6^1) ale situației pedagogice *monadice*, respectiv ale activităților formative vizate printr-un singur parametru: ☞ (2) *autoformarea (reciclarea / perfecționarea / documentarea) formatorilor* („F"); ☞ (3) *selectarea, organizarea și prelucrarea didactică a conținutului instructiv*, în manuale, crestomații, ediții prescurtate, culegeri de exerciții și probleme, atlase, mulaje, filme, benzi sonore etc. („C"); ☞ (4) *delimitarea și orchestrarea obiectivelor generale și specifice ale educației*, ameliorarea și reformarea învățământului ca proces sau ca activitate în sine, ce coboară de la autoritatea supremă în stat, pînă la exercițiul cotidian al formatorului, conștientizînd finalitatea unui anumit moment din lecție sau a unei anume secvențe de conținut („O"); ☞ (5) *activitatea de studiere și de implementare a parametrilor evaluării* la lecție, la sfîrșit de an școlar sau de ciclu didactic, în competiții școlare, în formele de pregătire postuniversitară și, în general, în formele educației și ale instrucției permanente, *demersul*

[5] În termenii autorului francez (*op. cit.*, p. 75), această parcurgere a combinațiilor binare dintre polii, variabilele sau coordonatele „F", „C", „O", „E", „I", „A" ale hexadei „situaționale" echivalează cu *„dezvoltarea metodologiei implicite a modelului"*.

BCU MIHAIL KOGĂLNICEANU LIBRARY

docimologic ca activitate în sine, *controlul şi supracontrolul rezultatelor antreprizei educaţionale*, ca activitate în sine etc. („*E*"); ☞ (6) *autoinstruirea*, la limită „robinsoniada pedagogică", activitatea în care instruitul îşi este şi magistru şi planificator, el îşi impune obiectivele, el îşi creează situaţiile şi îşi organizează activităţile, după cum tot el îşi apreciază finalitatea demersului instructiv („*I*"); ☞ (7) *planificarea, dotarea şi retehnologizarea activităţilor formative, conducerea şi controlul acestora ca demersuri în sine* („*A*").

1.1.3. Cele 15 schematizări ale situaţiei diadice (C_6^2) ar putea să însemne: ☞ (8) *prepararea conţinuturilor lecţiei*, de către intervenientul didactic, *predarea ca activitate în sine*, de transmitere a unor conţinuturi de către anumiţi formatori etc. („*FC*"); ☞ (9) *prepararea „teleologică" a unei discipline încredinţate formatorului*, a unui capitol aferent acesteia sau a unei lecţii, conştientizarea obiectivelor pe care formatorul trebuie să le materializeze în contactul cu beneficiarii activităţii sale („*FO*"); ☞ (10) *proiectarea „docimologică", de către formator, a activităţii ce urmează a se desfăşura*, stabilirea criteriilor de diferenţiere şi a procedeelor de înregistrare / măsurare a performanţei educaţionale etc. („*FE*"); ☞ (11) *instrucţia „magistrală"*, în care formatorul concentrează toată răspunderea şi iniţiativa cu privire la obiectivele şi la conţinutul educaţiei, la organizarea activităţilor didactice şi la controlul finalităţii acestora („*FI*"); ☞ (12) *demersurile prin care formatorul se implică în planificarea şi structurarea activităţilor didactice* la disciplinele de care răspunde, cele prin care vizează şi impune noi tipuri de lecţii, corelaţii inedite de tehnici şi de metode, constelaţii de mijloace în atingerea scopurilor („*FA*"); ☞ (13) *planificarea disciplinelor şi programarea conţinutului acestora*, în general acordarea conţinutului la obiective şi scrutarea de noi finalităţi cognitive ale actului instructiv („*CO*"); ☞ (14) *analiza / reconsiderarea / ameliorarea finalităţii docimologice a conţinutului educaţional* ca activitate în sine, punerea de acord a predării şi a verificării, ca momente în praxiologia şcolară etc. („*CE*"); ☞ (15) *studiul individual*; anticiparea sau implicarea „beneficiarului" imediat al situaţiilor pedagogice în decuparea şi operaţionalizarea conţinuturilor didactice etc. („*CI*"); ☞ (16) analiza şi reconsiderarea relaţiei dintre conţinut şi metode ca activităţi în sine; selecţia şi administrarea conţinutului activităţilor educaţionale, ca activităţi în sine; reforma predării etc. („*CA*"); ☞ (17) *analiza şi îmbunătăţirea relaţiei dintre obiective şi evaluare*, ca activităţi în sine, reconsiderarea finalităţilor evaluării; reforma în plan docimologic etc. („*OE*"); ☞ (18) *conştientizarea obiectivelor şi finalităţilor activităţii instructiv-educative de către subiecţii acesteia*; ameliorarea sau revendicarea unor obiective proprii, de către beneficiarii nemijlociţi ai actului instructiv; autoplanificarea / autoprogramarea demersului formativ etc. („*OI*"); ☞ (19) *analiza şi reconsiderarea măsurii în care activităţile / mijloacele / metodele formative se adecvează obiectivelor*, ca activităţi în sine; transpunerea „finalităţilor" în „activităţi" etc. („*OA*"); ☞ (20) *autoevaluarea*; implicarea

elevilor în exercițiul cotidian de apreciere a muncii didactice; anticiparea sau judecarea, de către beneficiarii „antreprizei" educaționale, a instrumentelor cu care li se califică efortul prestat etc. (*„EI"*); ☞ (21) *programarea și controlul activităților de evaluare*; evaluarea cadrului organizatoric în care se desfășoară instrucția etc. (*„EA"*); ☞ (22) *implicarea „beneficiarului" în organizarea și în desfășurarea educației*; anticiparea cursului activităților didactice de către cei cărora li se adresează; autoinstruirea, în forme rudimentare etc. (*„IA"*).

1.1.4. Luarea în considerare a trei poli sau coordonate ne conduce spre alte 20 de chipuri ale „situației pedagogice" (C_6^3), ca forme „verticale" ale educației și ale acțiunilor ce o susțin. Le înregistrăm în aceeași ordine, a parcurgerii variabilelor în sensul invers al mișcării acelor de ceasornic: ☞ (23) *planificarea conținutului în raport cu obiectivele asumate de către formator*; ajustarea conținutului la finalitățile educației, în actul cotidian al predării etc. (*„FCO"*); ☞ (24) *proiecția docimologică a conținutului didactic*, în actul cotidian al instrucției; asigurarea lecției cu materialul docimologic: culegeri de exerciții și probleme, teste etc.; susținerea predării prin intermediul verificării etc. (*„FCE"*); ☞ (25) *acordul între formatori și instruiți asupra conținutului activităților*; planificarea, în comun, a momentelor predării etc. (*„FCI"*); ☞ (26) *programarea conținutului prin lecții și în cadrul lecțiilor*; determinarea, de către formator, a naturii și a ponderii conținutului ce urmează a fi distribuit în cursul activităților; „punerea în scenă" a conținutului, în conformitate cu logica redescoperirii cunoștințelor etc. (*„FCA"*); ☞ (27) *planificarea evaluării în raport cu obiectivele educației*, în actul curent al formării; asumarea de noi obiective ale evaluării etc. (*„FOE"*); ☞ (28) *acordul dintre formatori și instruiți în ceea ce privește obiectivele pedagogice*; conștientizarea, în procesul educativ, a țelurilor urmărite; asumarea, în contextul pomenit, de noi obiective etc. (*„FOI"*); ☞ (29) *planificarea activităților în raport cu obiectivele*; conștientizarea, de către formator, a măsurii în care cei doi parametri („obiectivele" și „activitățile") se acordă între ei; asumarea, de către formator, a unor noi obiective ale activităților educaționale etc. (*„FOA"*); ☞ (30) *evaluarea*, ca activitate curentă; acordul între formatori și instruiți cu privire la evaluarea cunoștințelor și a deprinderilor ce configurează conținutul; planificarea, în comun, a momentelor și procedurilor evaluării etc. (*„FEI"*); ☞ (31) *programarea activităților de evaluare în ansamblul activităților educaționale*; regîndirea activităților în acord cu evaluarea; determinarea, de către formator, a modalităților de control și sancționare a efortului depus de cei pe care-i instruiește etc. (*„FEA"*); ☞ (32) *acordul între formatori și instruiți relativ la activitățile didactice*; planificarea, în comun, a acestora, impunerea de noi activități, în circuitul actorilor cotidieni ai antreprizei educaționale etc. (*„FIA"*); ☞ (33) *traducerea obiectivelor în activitățile de predare și de evaluare*; analiza și reconsiderarea, inclusiv la instanțele superioare ale sistemului educațional, a modului în care predarea și evaluarea (verificarea) slujesc obiectivele pedagogice asumate;

BOUNDARY UNIVERSITY LIBRARY

redimensionarea obiectivelor educației, în raport cu schimbările din lumea conținutului și din cea a evaluării etc. („*COE*"); ☞ (34) *implicarea celor ce se instruiesc în acordarea conținutului cu obiectivele educației*; reconsiderarea obiectivelor predării de către beneficiari etc. („*ICO*"); ☞ (35) *acordul „conținutului" cu „obiectivele" și cu „activitățile"*, ca demers în sine, indiferent de factorii antrenați, „interni" sau „externi", instanțe școlare, comitete de părinți etc. („*COA*"); ☞ (36) *participarea subiecților instruirii la tratarea docimologică a conținutului*; autoevaluarea, de tip cantitativ / informativ etc. („*CEI*"); ☞ (37) *analiza, în varii contexte, a structurii activităților educaționale, pe elemente de predare și de verificare*; proiecția acțională și procedurală a conținutului și a evaluării etc. („*CEA*"); ☞ (38) *raportarea elevilor la conținutul lecțiilor*; parcurgerea / interpretarea / operaționalizarea / sistematizarea / integrarea conținutului, din perspectiva „beneficiarului"; influențarea, de către cei instruiți, a modului în care se „procesează" conținutul în demersurile educaționale cotidiene, etc. („*CIA*"); ☞ (39) *autoevaluarea de tip calitativ*, prin judecarea obiectivelor, implicarea „beneficiarului" antreprizei educaționale în definirea obiectivelor evaluării sau în concretizarea obiectivelor asumate pentru actul de verificare etc. („*OEI*"); ☞ (40) *corelarea activităților cu obiectivele evaluării*, ca demers în sine, indiferent de nivelul la care se discută sau de actorii care participă la discuție; reconsiderarea obiectivelor evaluării, în raport cu cadrul organizatoric și procedural al educației („*OEA*"); ☞ (41) *implicarea „beneficiarului" în definirea și în derularea activităților formative*; raportarea, celor care se instruiesc, la modul în care activitățile educaționale corespund obiectivelor asumate, iar obiectivele se pot concretiza în activități educative eficiente etc. („*OIA*"); ☞ (42) *raportarea, celor care se instruiesc, la activitățile de verificare*, la modul și la criteriile sau standardele după care se desfășoară evaluarea; autoorganizarea și evaluarea evaluării însăși etc. („*EIA*").

1.1.5. Apropierea cu încă un pas de fluxul cotidian al instrucției și al educației, prin dispunerea în tetrade a coordonatelor „situației pedagogice", ne conduce spre alte 15 forme verticale ale educației (C_6^4). Le înregistrăm în succesiunea precedentelor: ☞ (43) *conceperea predării și a evaluării, de către formator, în raport cu obiectivele stabilite*; tratarea docimologică a conținutului instruirii, prin raportarea intervenientului didactic la obiectivele asumate etc. („*FCOE*"); ☞ (44) *acordul partenerilor din situația pedagogică cotidiană (formatori și instruiți) asupra obiectivelor predării*; acomodarea predării la obiectivele educației etc. („*FICO*"); ☞ (45) *plasarea momentului predării în economia lecției și, în general, proiectarea activităților, de către formator, prin prisma raportului dintre conținut și obiective*; „procesarea" obiectivelor predării etc. („*FCOA*"); ☞ (46) „negocierea" raportului dintre predare și evaluare, ca modalitate de înfiripare a unei relații pedagogice („formator" – „instruiți"), sau retrospectiva acestuia, la sfîrșitul fluxului formativ („*FCEI*"); ☞ (47) *proiectarea activităților, de către formator, prin dozarea predării și a evaluării*; organizarea lecției obișnuite, în

care se predă un nou conținut și se evaluează însușirea conținutului anterior (*„FCEA"*); ☞ (48) *predarea sau instruirea efectivă; lecția rezervată doar predării* etc. (*„FCIA"*); ☞ (49) evaluarea calitativă a atingerii obiectivelor evaluării, în comunicarea curentă a partenerilor activității formative etc. (*„FOEI"*); ☞ (50) *proiectarea, de către formator, a momentului evaluării cunoștințelor și a deprinderilor*, în economia lecției, ori a activității educaționale integral rezervate controlului și aprecierii însușirii conținutului transmis, prin raportare expresă la finalitățile educației; regîndirea obiectivelor evaluării, prin prisma posibilităților de instrumentalizare etc. (*„FOEA"*); ☞ (51) *conștientizarea obiectivelor în derularea curentă a activităților*; asumarea de noi obiective, prin inițiativa partenerilor instrucției; consultația etc. (*„FOIA"*); ☞ (52) *verificarea*, ca moment al activităților educaționale; lecția rezervată în exclusivitate verificării cunoștințelor și deprinderilor; „negocierea" formelor evaluării, în comunicația curentă dintre partenerii actului formator etc. (*„FEIA"*); ☞ (53) *conștientizarea, de către subiecții instrucției, a obiectivelor predării și evaluării*; autoinstrucția și autoevaluarea, ca trasee ale studiului curent, cu sau fără frecvență; reconsiderarea, de către „beneficiar", a predării și a evaluării, prin prisma obiectivelor etc. (*„COEI"*); ☞ (54) *acordul acțiunilor educaționale cu obiectivele predării și ale evaluării*; procesarea obiectivelor educației, judecarea, în sine (inclusiv de către persoane „din afara" circuitului didactic „formatori" – „instruiți" !), a corelației dintre conținut, evaluare, activități și finalități educaționale etc. (*„COEA"*); ☞ (55) *conștientizarea, de către elevi, studenți etc., a relației dintre obiectivele predării și activități*; aprecierea de către „beneficiar" a măsurii în care obiectivele predării corespund posibilităților de „procesare" în activitățile curente etc. (*„IACO"*); ☞ (56) *conștientizarea, de către subiecții instruirii, a relației dintre predare și evaluare, în cadrul activităților curente cu caracter educativ*; autoplanificarea activităților educaționale, în structura predare-evaluare etc. (*„CEIA"*); ☞ (57) *conștientizarea, de către instruiți, a obiectivelor evaluării în acord cu activitățile derulate*; autoproiectarea activităților de verificare și de evaluare, în acord cu finalitățile educației etc. (*„OEIA"*).

1.1.6. Mai concrete și mai organizate decît precedentele, situațiile pedagogice pentadice sînt și mai puține, doar 6 la număr, ca situațiile monadice ($C_6^5 = C_6^1 = 6$). Ele sînt ilustrate de: ☞ (58) *startul comunicației educaționale*, prin discutarea obiectivelor predării și ale evaluării (*„FCOEI"*); ☞ (59) *proiectarea modalităților de procesare a obiectivelor educației*; planificarea activităților de predare / evaluare, în acord cu obiectivele generale și specifice; acțiunile educaționale programate și desfășurate sub auspiciile „teleșcolii" și „radioșcolii" etc. (*„FCOEA"*); ☞ (60) *lecția rezervată în exclusivitate predării și conștientizării obiectivelor intelectuale / profesionale ale educației* (*„FCOIA"*); ☞ (61) *consultația didactică*, învățămîntul spontan, fără obiective asumate sau preconștientizate (*„FCEIA"*); ☞ (62) *lecția (activitatea educațională) rezervată în exclusivitate evaluării și conștientizării obiectivelor acesteia* (*„FOEIA"*); ☞ (63)

învățământul activ, fără profesor; secvența „monitorială" din învățământul tradițional; învățământul „fără frecvență" etc. (*„COEIA"*).

1.1.7. Singura combinație hexadică (la nivelul analizei „situaționale" de complexitate mediană pe care o realizăm în perspectiva variabilelor *„F"*, *„C"*, *„O"*, *„E"*, *„I"*, *„A"*) întruchipează activitatea educațională (instructivă, sau formativă) prin excelență, derulată cotidian, în mii și mii de variante. Combinația ☞ (64) / *„FCOEIA"* relevă, în același timp, și situația pedagogică ideală, în care momentele de predare se împletesc cu cele de evaluare, atît unele cît și celelalte raportîndu-se expres la obiectivele pedagogice asumate. Într-o astfel de situație educațională, nu se exclude inițiativa celor instruiți în conturarea activităților, în transmisia conținutului și în evaluarea acestuia. La limită, într-o astfel de situație formativă „completă", partenerii actului de influențare își asumă, prin liberă inițiativă, obiectivele sau finalitățile și intră în *feed back*-uri: formatorii învață ei înșiși de la cei formați sau influențați și sînt evaluați de aceștia, în chipuri ce nu exclud caracterul instituțional.

La capătul inventarului, constatăm că așteptările noastre și-au aflat o confirmare mai mult decît promițătoare. Fiecare dintre combinațiile posibile ale coordonatelor modelului hexadic trimite la o activitate intenționată / săvîrșită / în curs de realizare, etapă în desfășurarea acțiunilor educaționale complexe, ori cale pentru dobîndirea instrumentelor de lucru, în contul unor noi activități cu caracter formativ.

De fapt, toate cele 64 de forme „verticale" ale educației închid momente și împrejurări ale procesului instructiv. Unele au relevanță și pentru succesiunea *istorică* a modalităților de influențare, altele se regăsesc expres în desfășurarea *actuală* a instrucției și a educației, în școala de toate gradele și în afara acesteia. De *situații pedagogice* subsumabile modelului hexadic dau seamă și referințele sau deciziile guvernamentale cu privire la învățământ (în speță cele cuprinse în *Legea bugetului României*, pe anul în curs, cele din *Legea acreditării și evaluării instituțiilor de învățământ superior*, promulgată în decembrie 1993, ori cele din *Legea generală a învățământului*, adoptată ulterior), și planificarea, spre exemplu, a lecțiilor de Matematică, la clasa a XII-a B, de la Liceul „Emil Racoviță", Iași (ținînd de modelul diadic *„FA"*), și analiza din „Tribuna școlii" consacrată modului în care ultima ediție a *Abecedarului* răspunde actualelor exigențe ale educației în școala primară (evoluînd pe coordonatele modelului triadic *„COA"*), și operaționalizarea conținutului predat la clasa a IX-a, de către profesorii de fizică, în vederea întocmirii subiectelor pentru Olimpiadă (activitate rezonînd cu modelul tetradic *„FCEA"*), și admiterea din septembrie 1994, la specializarea Filosofie, din cadrul Universității București (realizată sub auspiciile modelului pentadic *„FOEIA"*) etc.

1.2. Aplicații ale modelului „situației pedagogice"

1.2.1. Pentru a obține „transparență pedagogică" în utilizarea modelului „situațional" - hexadic, Olivier Clouzot ne recomandă să dăm polilor „imateriali" și

„pur metodologici" („*O*", „*C*", „*E*", „*A*") o formă vizibilă și tangibilă, ceea ce s-ar putea realiza „cu ajutorul documentelor pedagogice, concepute (pentru instruiți) de către formatori, și remise acestora la momente strategice".

Materializarea sau *obiectivarea* propusă de autorul francez este o *dedramatizare* a situației pedagogice: „constituenții acesteia sînt analizați și înseriați în termeni pe care instruiții și formatorii îi pot discuta și negocia în mod liber" [6].

1.2.2. Oricîtă importanță are pomenita obiectivare a polilor formatori, nu fără interes se poate parcurge și calea inversă, a *redramatizării* sau a *subiectivizării* documentelor și a *personificării* maximale a modelului situației pedagogice „*FCOEIA*", așa cum se poate urmări în fig. (10°), de mai jos.

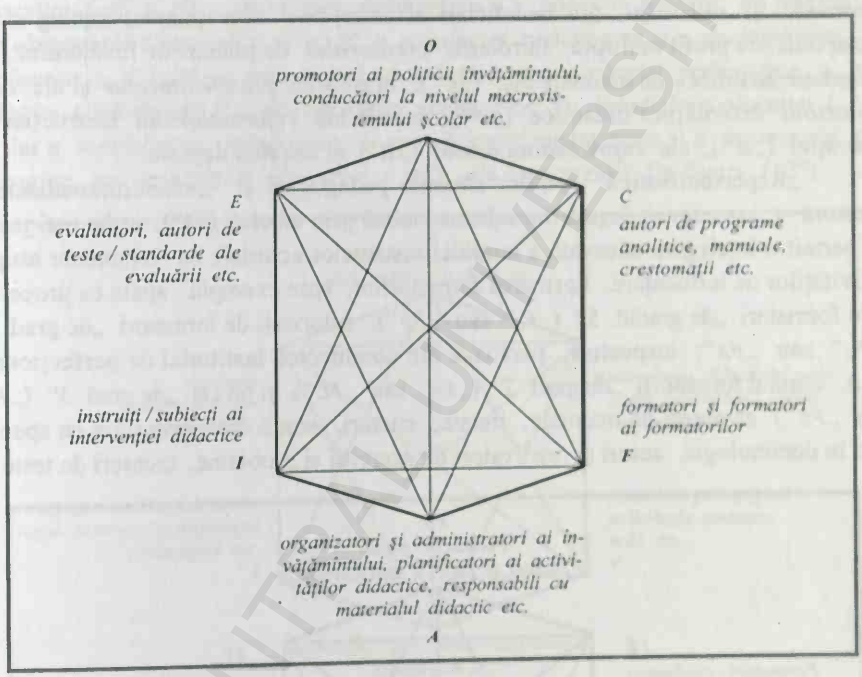

10°. Situația pedagogică „intens dramatizată", cu toți polii „personali"

Deplina clarificare a conștiinței celor instruiți și autoclarificarea formatorilor înșiși presupun o raportare continuă a grupurilor de instruire („*I*") la persoanele și la instanțele prin care se definesc și se asumă obiectivele din legile instrucției publice și din documentele ce le operaționalizează („*O*"), așa cum presupun o raportare continuă la persoanele și la instanțele ce propun și hotărăsc conținutul instrucției pe cicluri / specializări / discipline, clase și ani de studiu, în planuri de învățămînt și în programe analitice / manuale / culegeri / îndrumare etc. („*C*"), la persoane și instanțe prin care se statornicesc normele de finalizare a studiului prin „teze" trimestriale / examene de absolvire / con-

[6] Olivier Clouzot, *op. cit.*, p. 81

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

cursuri de admitere / verificări curente etc. („*E*"), la persoane şi instanţe prin care se planifică şi se controlează activităţile didactice, responsabili de cursuri şi orare / persoane din conducerea şcolii, a facultăţii etc., laboranţi, consilieri etc. („*A*"), la persoane şi instanţe ce asigură perfecţionarea formatorilor înşişi („*F*") etc.

1.2.3. Extinsă la toţi factorii de care depind conceperea, execuţia şi finalizarea antreprizei educaţionale, RESPONSABILITATEA PARTENERILOR COTIDIENI la actul instructiv / formativ / educativ (responsabilitate *tehnică*, sau *tehnico-pedagogică*; *psihologică*, sau *psiho - pedagogică*, respectiv *morală*) devine RESPONSABILITATE COMUNĂ pentru succesul activităţilor întreprinse.

Formatorii, sau intervenienţii educaţionali (ca iniţiatori ai acţiunilor instructive), şi *instruiţii* (ca beneficiari ai antreprizei educaţionale) înţeleg să se transpună, cu profit multiplu, în rolurile *creatorului* de planuri de învăţământ / de programe analitice / de manuale etc. („*C*"), în rolurile *planificatorului* şi ale *controlorului* activităţilor didactice („*A*"), în cele ale *reformatorului* instrucţiei şi educaţiei („*O*"), ale *supraevaluatorului* („*E*") şi aşa mai departe.

„Repersonificarea" polilor situaţiei pedagogice şi „reinstituţionalizarea" acestora – aşa cum se degajă din schema etalată prin tabelul (11°), redat mai jos – ne permit o înţelegere adecvată a ierarhiei instanţelor actoriale cu răspundere asupra activităţilor de influenţare. Formarea formatorilor, spre exemplu, apare ca proces în care formatori „de gradul 5" („F_5" sau „*FF*"), autorizaţi de formatori „de grad 4" („F_4" sau „*FA*": inspectori, persoane din conducerea instituţiei de perfecţionare etc.), urmînd formatorii „de grad 2" („F_2" sau „*FC*") şi pe cei „de grad 3" („F_3" sau „*FE*") ca autori de manuale, tratate, cursuri, studii etc., respectiv ca specialişti în docimologie, autori şi rezolvatori de exerciţii şi probleme, creatori de teste şi

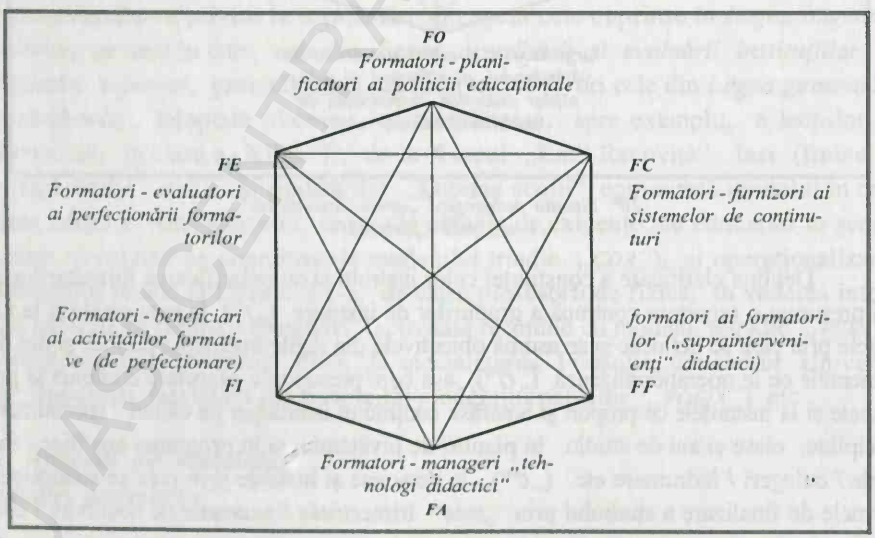

11°. Modelul hexadic al „formării formatorilor" (exemplu de „unificare" a variabilelor modelului)

programe de verificare „automată" a cunoştinţelor şi a deprinderilor etc., împreună cu care împărtăşesc deciziile formatorilor „de grad 1" („F_1" sau „FO": autorii legislaţiei învăţămîntului, decidenţii în domeniul obiectivelor specializării şi perfecţionării cadrelor didactice) intră în comunicare cu „formatorii de grad 6" („F_6" sau „FI"), predîndu-le, dialogînd şi schimbînd cu ei experienţă didactico - pedagogică şi ştiinţifică, verificîndu-le abilităţile metodice etc.

Valoarea metodologică a paradigmei în atenţie rezultă din închiderea hexadică a sistematicii disciplinelor pedagogice, dacă avem în vedere consonanţa: ☞ *semioticii* şi a *retoricii* pedagogice, cu *formatorul* („F"); ☞ a *logicii* pedagogice, a pedagogiei *cibernetice* şi a *tehnologiei didactice*, cu substratul sau *conţinutul* educaţiei („C"); ☞ *a etiologiei* pedagogice şi a *politicii şcolare*, cu finalităţile sau obiectivele educaţiei („O"); ☞ a *axiologiei* pedagogice şi a *docimologiei*, cu *evaluarea* („V"); ☞ a *pedagogiei sociologice*, a *sociologiei* pedagogice, a *psihologiei* educaţionale şi a *antropologiei* pedagogice, cu *beneficiarii* educaţiei („I"); ☞ iar a *morfologiei* pedagogice, a *metodologiei* pedagogice şi a *taxonomiei* pedagogice, cu *activităţile* educative („A"), aşa cum rezultă din figura (12°).

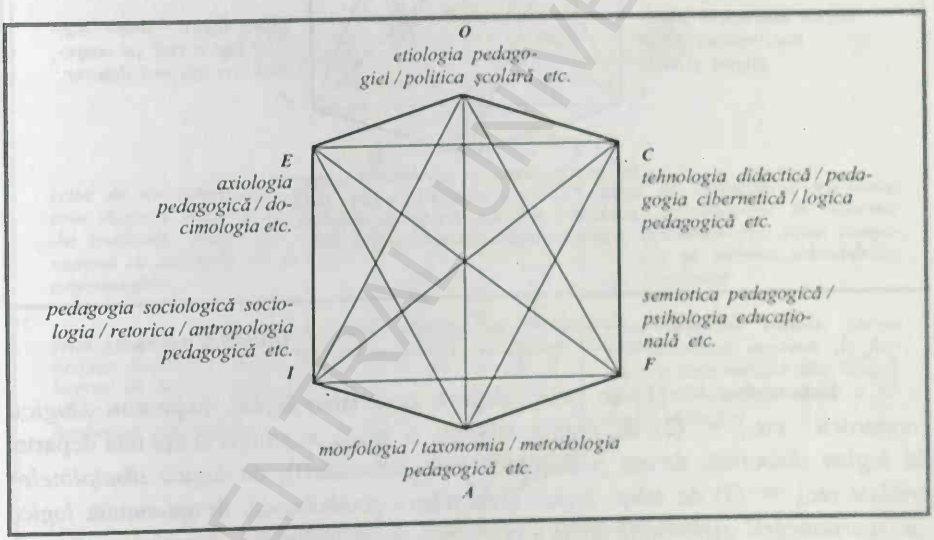

12°. Discipline pedagogice, ordonate în acord cu modelul hexadic al „situaţiei pedagogice"

1.2.5. Aceeaşi funcţionalitate *instrumental - euristică* rezultă din subordonarea logicilor şi a idealurilor de logică apte să rezoneze cu diversele aspecte ale antreprizei educaţionale, să inspire proiectul „intervenţiilor didactice" şi al celor „educaţionale" (ca acte *sui generis* de cunoaştere şi redescoperire a cunoştinţelor consacrate în ştiinţă, artă, tehnică etc.) şi să asigure controlul raţional al acestora, pe firul operaţiilor constructive asupra entităţilor gîndirii şi în orizontul strategiilor de fundamentare a acestora. Relevanţa *logicilor acţiunii* (sau a *praxio - logicilor*) pentru pedagogie rezultă din statutul acestei din urmă discipline, acela de „gîndire

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

asupra unei practici" [7] şi din poziţia ei în nomenclatorul general al ştiinţelor, ca disciplină *eleuterotehnică* ce *„promovează arta libertăţii"* [8].

O primă înseriere a familiilor de logici „didagmatice", sau „eleuterotehnice", poate fi urmărită în circuitul hexadic din tabelul (13°), reprodus mai jos.

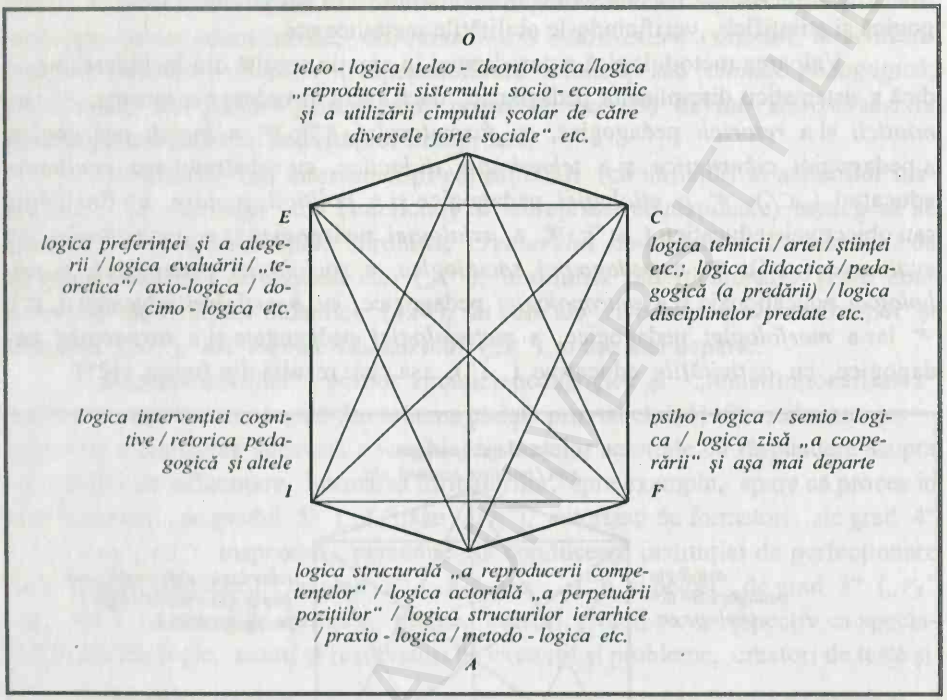

13°. Logici „didagmatice" sau „eleuterotehnice", în perspectiva modelului hexadic al „situaţiei pedagogice"

Este vorba: ☞ (1) de *psiho - logică*, de *semio - logică*, în postura *„logicii cooperării"* etc.; ☞ (2) de *logica tehnicii*, a *artei*, a *ştiinţei* şi aşa mai departe; de *logica didactică*, de cea *pedagogică* (sau *a predării*), de *logica disciplinelor predate* etc.; ☞ (3) de *teleo - logică* şi de *teleo - deontologică*, de aşa-numita *logică „a reproducerii sistemului socio - economic şi a utilizării cîmpului şcolar de către diversele forţe sociale"* etc.; ☞ (4) de *logica preferinţei şi a alegerii*, de *logica evaluării*, de *„teoretică"* (în sensul unei logici a verificării), de *axio-logică*, *docimo - logică* şi aşa mai departe; ☞ (5) de *logica intervenţiei cognitive*, de *retorica pedagogică* etc.; ☞ (6) de *logica structurală „a reproducerii com-*

[7] Cum o caracterizează Nanine Charbonnel, în: *La tâche aveugle*, vol. 2: *L'important, c'est d'etre propre*, Presses Universitaires de Strasbourg, Strasbourg, 1991, p. 48

[8] André Marie Ampère, *Essai sur la philosophie des sciences, ou Exposition analytique d'une classification naturelle de toutes les connaissances humaines*, „Bachelier", Paris, 1834; 3-ème éd., 1843, pp. 163 - 164. Cf. Nanine Charbonnel, *Pour une critique de la raison éducative*, „Peter Lang", Berne, New York, Paris, 1988, pp. 10 - 11

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

petențelor", de *logica actorială „a perpetuării pozițiilor"*, de *logica structurilor ierarhice*, de *praxio - logică*, de *metodo - logică* și așa mai departe.

1.2.6. Procedînd la gruparea și la sistematizarea crizelor învățămîntului, privite ca blocaje ale reformei educaționale în etapa de tranziție a României spre o societate deschisă, a competiției și a liberei inițiative [9], am putea asocia: ☞ *criza resurselor umane* (constatată prin carențele sistemului de formare a personalului din învățămînt, insuficienta motivare a cadrelor didactice etc.) cu variabila *„F"*; ☞ *criza de cunoaștere* (atestată prin ignorarea alternativelor de reformare a învățămîntului, lipsa competențelor cerute de administrarea schimbărilor din învățămînt etc.) cu variabila *„C"*; ☞ *criza politicii educative* (manifestată prin absența unor obiective clare și coerente ale reformei învățămîntului, întîrzierea legiferării schimbărilor presante din cîmpul instrucției și al educației etc.) cu variabila *„O"*; ☞ *criza de autocunoaștere* (subliniată de absența unei diagnoze complete a situației din învățămînt, absența unui sistem național de standarde ale evaluării performanțelor etc.)

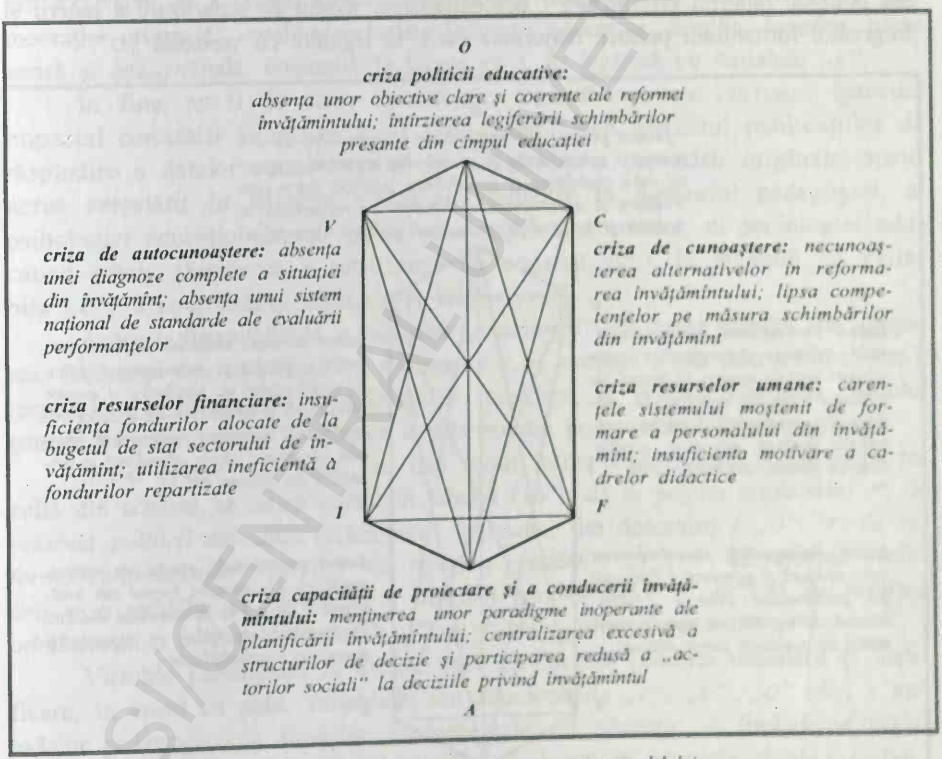

14°. Crizele învățămîntului, în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice"

[9] Cf. Cezar Bîrzea (coord.), *Reforma învățămîntului din România: condiții și perspective*, Institutul de Științe ale Educației, București, 1993. Un studiu de sinteză privind reforma învățămîntului superior din România a fost elaborat ulterior, pe baza studiilor realizate în cadrul Grupului Consultativ pentru Învățămînt Superior și Cercetare Științifică, de către Lazăr Vlăsceanu, Cătălin Zamfir și Ioan Mihăilescu, în 1993

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

cu variabila „*E*"; *criza financiară* (insuficiența fondurilor alocate de la buget sistemului de învățământ, utilizarea ineficientă a fondurilor repartizate etc.) cu variabila „*I*"; ☞ *criza capacității de proiectare și a conducerii învățământului* (semnalată prin menținerea unor paradigme inoperante în actul de planificare, prin centralizarea excesivă a structurilor de decizie și participarea redusă a „actorilor sociali" la deciziile privind învățământul etc.) cu variabila „*M*", așa cum rezultă din diagrama hexadică (14°), de la pagina precedentă.

1.2.7. În manieră similară, putem încerca gruparea și sistematizarea factorilor ce influențează *ritmul* și *amploarea* REFORMEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC, în consens cu schimbările economico - sociale vizînd apropierea țării noastre de standardele lumii „postindustriale" și ale celei „postmoderniste", dacă nu „transmodernistă".

Într-o enumerare oarecare, este vorba – așa cum rezultă din schema hexadică expusă în tabelul (15°) – mai întîi, de factori POLITICI, cu influență asupra capacității de a promova schimbările și sensul acestora (raportul stabilitate / instabilitate politică, raportul centralizare / descentralizare, modul de repartizare a puterii și programul formațiunii politice majoritare etc.), în legătură cu variabila „*O*".

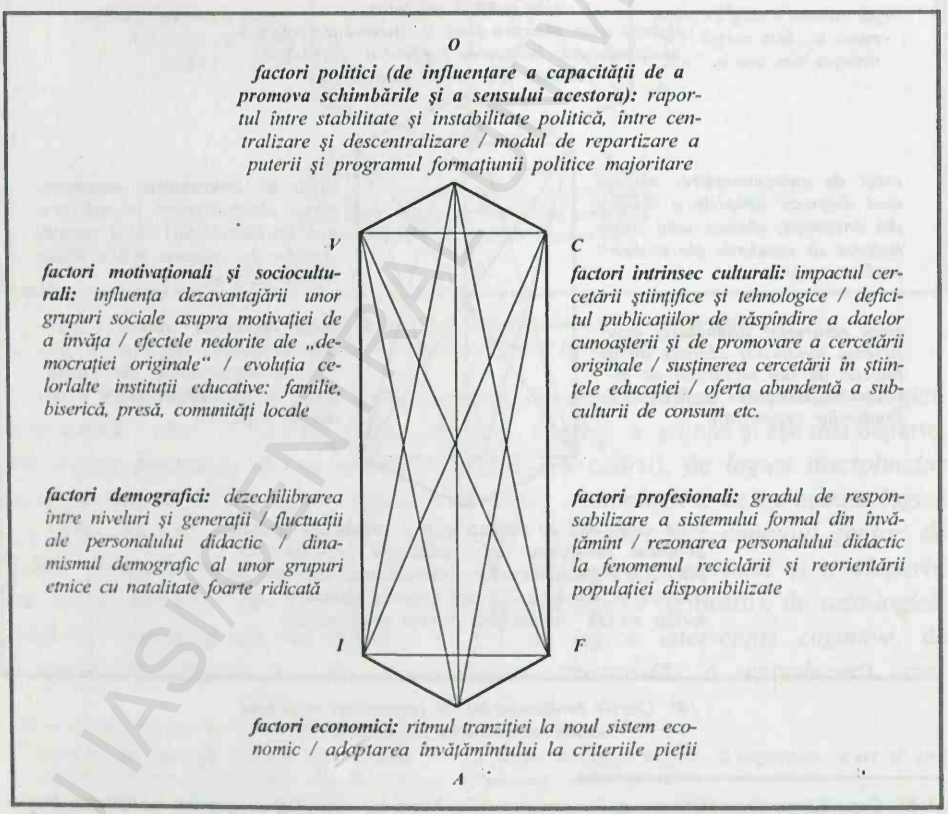

15°. Factori de influențare a reformei învățământului, în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice"

În al doilea rînd, este vorba de *factori* ECONOMICI (precum ritmul tranziției la noul sistem economic, adaptarea, respectiv inadaptarea învățămîntului românesc la criteriile pieții etc.), în legătură cu variabila *„A", a activităților.*

Sînt de menționat, în al treilea rînd, *factori* PROFESIONALI (precum gradul de responsabilizare a sistemului formal de învățămînt, rezonarea personalului didactic la fenomenul reciclării și reorientării populației active disponibilizate etc.), în legătură cu variabila (respectiv polul, sau coordonata) *„F".*

Tot astfel, sînt de luat în considerare *factorii* DEMOGRAFICI (precum reducerea efectivelor școlare, dezechilibrarea raportului dintre niveluri de învățămînt și generații școlare, fluctuații ale personalului didactic, adîncirea inegalității dintre regiuni, dinamismul demografic al unor grupuri etnice cu natalitate foarte ridicată etc.), în legătură cu variabila (respectiv parametrul, sau polul) *„I".*

Mergînd mai departe, vom menționa, în al cincilea rînd, *factorii* MOTIVAȚIONALI *și* SOCIO - CULTURALI (precum influența dezavantajării unor grupuri sociale asupra motivației de a învăța, efectele nedorite ale liberalismului excentric și ale „democrației originale", evoluția celorlate instituții educative: familia, biserica, presa scrisă și audiovizuală, comunitățile locale etc.), în legătură cu variabila *„E".*

În fine, ar fi de adus în discuție *factorii* INTRINSEC CULTURALI (precum impactul cercetării științifice și al celei tehnologice, deficitul publicațiilor de răspîndire a datelor cunoașterii și de promovare a cercetării originale, susținerea cercetării în științele educației, respectiv în domeniul pedagogiei, al psihologiei educaționale, al logicii și disciplinelor conexe, al sociologiei educației; oferta abundentă a subculturii de consum etc.), în legătură cu variabila *„C", a conținutului didactic și educațional.*

Aceeași disponibilitate a schemei „situațional"- hexadice rezultă din gruparea, ordonarea sau sistematizarea reformelor („de evoluție", „de restructurare" etc.), respectiv a modernizărilor învățămîntului românesc, în vederea susținerii efortului general de schimbare și de plasare a țării noastre pe coordonatele progresului.

Într-o ordine mai mult sau mai puțin întîmplătoare, este vorba, cum rezultă din schema hexadică redată în tabelul (16°), de la pagina următoare: ☞ de *reforma politicii educației* (schimbarea legislației din domeniu) / *„O"*; ☞ de *reforma conținuturilor* / *„C"*; ☞ de *reforma predării* / *„F"*; ☞ de *reforma evaluării* și *a modului de verificare a însușirii conținuturilor* / *„E"*; ☞ de *reforma administrativă a învățămîntului* / *„A"* și ☞ de *reforma învățării* / *„I".*

Virtuțile paradigmei în atenție mai rezultă din posibila ordonare și justificare, în acord cu polii, variabilele sau coordonatele *„F"*, *„C"*, *„O"* etc., a metodelor pedagogice, a tipurilor fundamentale de educație, a limbajelor pedagogice [10], a antinomiilor *„facultății de a judeca"* în educație și ale *„rațiunii educative"* [11], iar lista s-ar putea continua.

---

[10] Olivier Reboul, *Le language de l'éducation. Analyse du discours pédagogique*, P. U. F., Paris, 1984

[11] La care se oprește, bunăoară, Nanine Charbonnel, în: *La tâche aveugle*, vol. 3, *Philosophie du modèle*, Presses Universitaires de Strasbourg, Strasbourg, 1993, pp. 117 sqq.

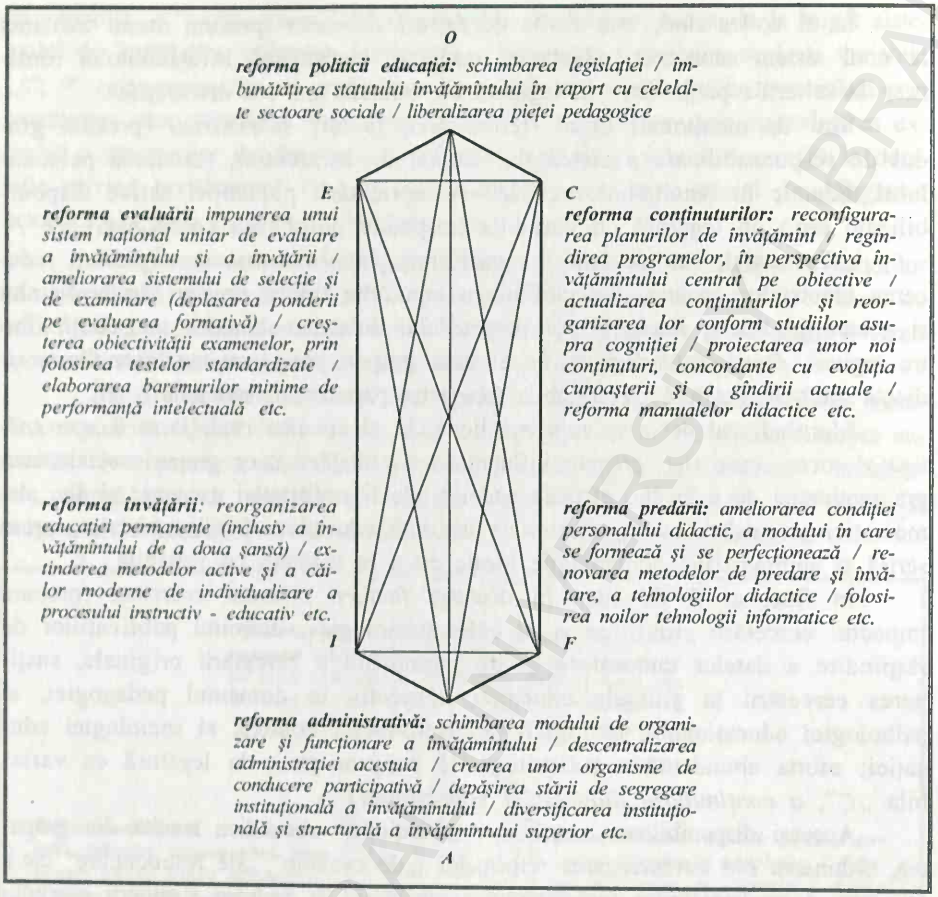

16°. Reformele și modernizările învățământului, în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice"

Cum orice act educațional este și unul de (re)cunoaștere, lectură și comunicare, respectiv de inovare și creație, prin analogie cu modelul „situației pedagogice" vom putea lua în considerație scheme relaționale hexadice ale „situației cognitive", ale „situației de lectură", ale „situației semiotice" și ale „situației creatoare", urmînd a chestiona, în final, impactul logicii (in)formale asupra științelor educației.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2. MODELUL HEXADIC ÎN POLITOLOGIE

2.0.1. Printre cele mai vechi din nomenclatorul disciplinelor pămîntene, *ştiinţa politicii* n-a făcut excepţie de la cursul general al cunoaşterii, în ceea ce priveşte alegerea mijloacelor şi raportarea lor la scopuri.

Între tentaţia seculară a *exclusivismului metodologic* şi spectrul „postmodernist" al *dadaismului epistemologic*, demersul privitor la funcţionarea statului şi la optimizarea guvernării s-a văzut confruntat, mai tot timpul, cu nevoia de primenire a instrumentarului, pentru a face faţă concurenţei exercitate de reprezentanţii altor ştiinţe, ori pentru a înfrînge obstacolele presante din universul ideatic propriu.

Faţă de cele două tendinţe extreme – alinierea cu orice preţ la modul de înaintare statornicit în alte sfere cognitive, ori mersul obstinant pe căi „proprii" – inclusiv politologia se vede obligată, astăzi, să adopte calea înţelepciunii şi a echilibrului productiv.

În locul „dogmatismului" (a opta doar pentru *anumite* metode !) şi al „anarhismului" metodologic (a repudia *de plano* orice metodă !), ştiinţa modurilor de administrare a comunităţilor umane (la nivel local, regional, naţional etc.) trebuie să se acomodeze la o practică „transfrontalieră".

Prin recursul la o paradigmă încercată şi în alte teritorii epistemice, expunerea de faţă se vrea o demonstraţie a nevoii şi a utilităţii „paşilor peste graniţe", întreprindere de care ne convinge, între alţii, savantul Werner Heisenberg, unul dintre marii fizicieni ai vremurilor din urmă.

2.0.2. „Saltul" la care autorul se încumetă prin temele abordate în desfăşurarea actualului capitol este unul dinspre *semio-logică*, iar ispita de a încerca o *„metodă logică de analiză"* [1] în cîmpul politologiei este alimentată de natura prin excelenţă RELAŢIONALĂ a *procesului* studiat în orizontul „ştiinţei practice" de care este vorba:

---

[1] Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie. Orientare critică în logica modernă* (eseul „Harta logicii"), Editura „Junimea", Iaşi, 1973, p. 50

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

cel prin care *grupuri de oameni cu opinii şi cu interese iniţial-divergente ajung la decizii colective, asumate, sub semnul obligativităţii, drept linii de conduită comună* [2]. Din perspectiva unui sociolog francez (l-am numit pe regretatul Pierre Bourdieu), a recurge la o paradigmă cum este hexada analizei „situaţionale" înseamnă a consimţi „filosofiei *relaţionale*" a ştiinţei, la care au a se acomoda toate disciplinele socio-umane, dacă vor să înfrunte rutinele *„gîndirii obişnuite (sau semi-savante)"*, de tip *„substanţialist"* [3].

2.0.3. La „incursiunea" de care dau seamă paginile ce urmează, a contribuit, mai întîi de toate, abundenţa de clasificări mai mult sau mai puţin elaborate, împrejurare ce face din ştiinţa politică terenul predilect pentru experimentarea unor noi mijloace de sistematizare a conceptelor.

2.0.4. Ne-am simţit încurajaţi, în al doilea rînd, de preeminenţa conceptelor acţionale, ce menţin politologia în prim-planul ştiinţelor discursului practic. Cui, dacă nu disciplinei în atenţie, i se potriveşte o paradigmă a *acţiunii politice*, cum este cea pe care am forjat-o în contextul unor preocupări legate de logica „a-teoretică", de „hipersemiotică" şi de metodologia actanţială în general ?

2.0.5. Dacă luăm în seamă un şir de „dezertări" ale logicienilor mai tineri din catedrele (bucureştene şi nu numai !) în care şi-au făcut ucenicia ca reprezentanţi ai *propedeuticii* (logice) şi „migrarea" lor către compartimente de politologie, s-ar putea spune că gestul de faţă vine să confirme o tendinţă înscrisă, probabil, în jocul „postmodernist" al „logicii suplimentului" [4].

2.0.6. În varianta creditării autorului cu cele mai favorizante circumstanţe, intenţia sa de a se implica cu mijloace de ordin logic în preocupările unei ştiinţe pentru care nu are nici o acreditare expresă răspunde obligaţiei fiecărui intelectual de a se raporta – măcar teoretic, dacă nu şi practic ! – la problemele politicii şi ale politicului în genere. Avînd în vedere şi experienţa sa parlamentară într-un moment hotărîtor pentru destinul actualei legislaţii din domeniul învăţămîntului superior şi al educaţiei în general, s-ar putea spune că, prin studiul de faţă, autorul s-a despărţit „voios" de tumultul arenei politice, resimţit pînă şi în ecoul categoriilor din discursul reflectat asupra exerciţiului puterii.

2.0.7. Imboldul semnificativ pentru genul de abordare etalat în actualul capitol din cuprinsul volumului vine, oricum, din exemplul unui şir impresionant de gînditori ce se regăsesc atît în dicţionarele de logică şi de filosofie a cunoaşterii, cît şi în cele de politologie, ori de ştiinţe socio-umane în ansamblu.

---

[2] David Miller, *Politică*, în: David Miller (coord.), *Enciclopedia Blackwell a gîndirii politice*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 2000, p. 575

[3] Pierre Bourdieu, *Raţiuni practice. O teorie a acţiunii*, traducere din franceză (*Raisons practiques. Sur la théorie de l'action*, „Seuil", Paris, 1994) de Cristina şi Costin Popescu, Editura „Meridiane" (colecţia „Major"), Bucureşti, 1999, pp. 11, 5

[4] Jonathan Culler, *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, „Cornell University" Press, Ithaca, New York, 1982, pp. 102 sqq. Cf. Petru Ioan, *Logică şi filosofie. Restanţe, radiografii, retrospective*, Institutul European, Iaşi, 1996, p. 175

Este vorba: de Aristotel (384 - 322 î. e. n.), în antichitatea greacă; de Toma D'Aquino (1225 - 1274), în Evul Mediu, îndatorat Stagiritului; de Francis Bacon (1561 - 1626), reformatorul logicii moştenite de la antici; de Thomas Hobbes (1588 - 1679); de Blaise Pascal (1623 - 1662); de John Locke (1632 - 1704); de David Hume (1711 - 1776); de Immanuel Kant (1724 - 1804), promotorul logicii transcedentale; de Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), exponentul ştiinţei logicii, în sensul cel mai larg cu putinţă; de Auguste Comte (1798 - 1857); de John Stuart Mill (1806 - 1873); de John Dewey (1859 - 1952); de Bertrand Russell (1872 - 1970), reprezentantul viguros al logicismului; de Jacques Maritain (1882 - 1973), gînditorul neotomist; de John Maynard Keynes (1883 - 1946); de Martin Heidegger (1889 - 1976); de Karl Raimund Popper (1902 - 1994), susţinător al logicii cercetării; de Louis Rougier (1889 - 1982); de Michel Foucault (1926 - 1984); de Jürgen Habermas (născut în 1929) şi de încă mulţi, de foarte mulţi alţii.

Între gînditorii cu dublă sau cu multiplă vocaţie, legaţi, deopotrivă, de logică şi de politologie, să menţionăm şi numele unor români de talia lui Dimitrie Cantemir (1673 - 1723), a lui Titu Maiorescu (1840 - 1917), a lui Ion Petrovici (1882 - 1972), a lui Mircea Florian (1888 - 1960), ori a lui Nae Ionescu (1890 - 1940).

Implicarea unor nume de calibru, precum cele pomenite, în scenariul interactiv al *puterii* şi în meandrele discursului asupra *discursului politic* ne aminteşte, peste veacuri, că fiecare dintre aspiranţii la cetăţenie filosofică ar avea ceva de spus, măcar în limitele teoriei, despre acţiunea politică, dacă nu şi prin iniţiativele omului politic *stricto sensu*.

2.0.8. Analizele la care ne oprim în cele 17 capitolele ale cărţii de faţă nu au nimic în comun cu obsesia panaceului metodologic.

Ele confirmă avantajele uneia dintre posibilele căi în procesarea discursului politic. Ne referim la *analiza situaţiilor acţionale* la un nivel de complexitate mediană, aşa cum este ea realizată prin recursul la şase variabile sau coordonate: ☞ (1) *agentul* acţiunii politice, respectiv clasa politică în ansamblu, ca iniţiator şi ca subiect decident în problemele ţinînd de conducerea statului şi de exercitarea prerogativelor puterii; ☞ (2) *suporterii* şi *adversarii* acestuia, inclusiv grupurile de interese şi de presiune; ☞ (3) *idealurile* şi *obiectivele* politice; ☞ (4) *conţinutul*, *structura* şi *programul* acţiunii politice; ☞ (5) *mijloacele* puse în joc pentru înfăptuirea acţiunii politice; ☞ (6) ecoul ei în planul *valoric*.

2.0.9. Dacă modelul pe care îl propunem s-ar putea impune cu un oarecare ascendent asupra celorlalte scheme de gîndire ilustrate în domeniu, explicaţia va trebui căutată în poziţionarea acestuia la incidenţa *justificării* cu *descoperirea*, precum şi în acordul intrinsec al spaţiului de încadrare cu „substanţa" realului investigat.

După cum se va putea urmări pe parcursul expunerii, ceea ce concură la omologarea unor şiruri de distincţii din sfera politicului şi a teoretizării acestuia, ori la aducerea lor sub disciplina întregului – înţeles ca demers acţional *sui generis* – sînt liniile de forţă şi „centrele de iradiere" ale *acţiunii politice*, înţeleasă ca reţea – mai mult sau mai puţin complexă – de factori şi determinări.

Procedura relativ foarte simplă şi eficientă de ordonare (sistematizare şi justificare) a ideilor, prin „derivarea" lor din polii schemei hexadice, conferă, astfel, „logicii situaţionale" – pe care ne străduim să o impunem – şansa de a-şi onora atît numele, cît şi promisiunile.

2.0.10. Rolul logicii de care ne vom folosi nu este, aşadar, acela de a pune la lucru, în domeniul politicii, scheme apriorice ale gîndirii în general. El se exprimă în „dirijarea" acordului politicului cu sine însuşi, prin exploatarea unei structuri „generatoare", cum este aceea a actului politic ca ansamblu de relaţii între anumite coordonate sau variabile.

2.0.11. Poate că proiectul unei incursiuni *polito-logice* nu ar fi ajuns la stadiul de „recepţie finală" în două - trei luni, dacă autorul studiului republicat în actualul capitol n-ar fi intrat în competiţie cu mai tinerii colegi din al doilea an de studii aprofundate, la cursul de *Modele şi procesări ale interpretării semio-logice.*

Lor şi studenţilor din celelalte cicluri le este dedicat acest exerciţiu de rigoare în slujba ducerii gîndului mai departe.

2.1. Recursul la structuri logice ale gîndirii în ştiinţa politică

2.1.1. După spusele lui Austin Ranney, un reputat politolog din Statele Unite ale Americii de Nord, *„reprezentanţii moderni ai ştiinţelor sociale întrebuinţează diferite tipuri de modele ca instrumente care să-i ajute să înţeleagă complexitatea lumii reale"* [5]. Adevărul este că la modele sau la reprezentări [6] (inter- sau intra-

ASPECTELE SUFLETULUI	*aspectul PASIONAL*	*aspectul VOLITIV*	*aspectul RAŢIONAL*
PĂRŢILE CETĂŢII	*LUCRĂTORII*	*RĂZBOINICII*	*CONDUCĂTORII*
PĂRŢILE ATELAJULUI	*CALUL RĂU, vicios, cu năravi, şui şi greoi, clădit fără nici o noimă, cu grumazul ţeapăn, cu gîtul scurt, cu botul turtit, de culoare neagră, cu ochii alburii şi injectaţi de sînge, nesăţios şi îngîmfat, cu urechile împăroşate şi aproape surd; mînat doar cu lovituri de bici şi îmboldituri; greu de stăpînit; răzvrătit*	*CALUL DE UN SOI MAI BUN, virtuos, cu statura dreaptă, cu trupul bine tăiat, de culoare albă, cu grumazul falnic, cu botul arcuit, cu ochi negri, cumpătat şi ruşinos; iubeşte doar părerea adevărată şi ascultă numai de îndemn şi de vorbă; supus, reţinut; plin de sfială*	*vizitiul*

17°. Grupuri sociale în corespondenţă cu aspecte ale psihicului şi cu părţi ale atelajului, conform concepţiei lui Platon

[5] Austin Ranney, *Governing. An Introduction to Political Science*, 4th ed., „Prentice-Hall", Englewood Cliffs, New Jersey, 1987, p. 185

[6] În dialogul *Republica* (II, B, 435c; traducere românească în: Platon, *Opere V*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1986, p. 219) aflăm, între altele, că individul *„are aceleaşi aspecte* [sau *forme:* εἶδη, ceea ce în latină se desemnează prin *species*, n. n., P. I.] *în suflet / precum cetatea / şi e cuvenit să ne folosim de aceleaşi nume, precum în cazul cetăţii, datorită unor reacţii identice / ale acestor aspecte / cu reacţiile / părţilor cetăţii* [a se înţelege că părţile cetăţii – respectiv grupul paznicilor sau al conducătorilor, grupul apărătorilor, sau al războinicilor, şi grupul producătorilor sau al lucrătorilor – se comportă precum aspectul *raţional*, aspectul *volitiv* şi aspectul *pasional* în cazul sufletului, n. n., P. I.].

lingvistice) s-a recurs din timpuri străvechi, dacă ne gîndim la distincţia dintre clasele sociale (*lucrătorii*, *războinicii* şi, respectiv, *paznicii ideali*, adică magistraţii, sau conducătorii) pe care Platon o aprofundează după criteriul facultăţilor (sau al aspectelor) psihice (*pasiune*, *voinţă* şi, respectiv, *raţiune*) şi după cel al componentelor de bază ale atelajului cabalin [7] (calul negru şi plin de vicii; calul alb şi virtuos, respectiv stăpînul şi utilizatorul cailor, vizitiul).

2.1.2. Faptul că recursul la paradigme sau la modele în sfera consideraţiilor sociologice şi politologice însoţeşte primele reflecţii din gîndirea ştiinţifică europeană ne-o dovedeşte şi clasificarea formelor de guvernare politică în raport cu numărul celor care deţin şi exercită, la un moment dat, puterea în stat (*unul*, *cîţiva*, sau *mai mulţi* !), graţie unui insolit model *polito - logic* de factură „aritmetică", desfăşurat în scrierile lui Platon şi Aristotel [8].

NUMĂRUL CONDUCĂTORILOR	*unul*	*cîţiva*	*mulţi*
NATURA CONDUCERII	*REGALITATE (monarhi)*	*ARISTOCRAŢIE*	*TIMOCRAŢIE (poliarhie / regim constituţional)*
	TIRANIE (monarhi corupţi)	*OLIGARHIE*	*DEMOCRAŢIE*

18°. Tipuri de guvernare, în raport cu numărul deţinătorilor puterii, distinse în concepţia lui Platon

Pe acelaşi model, *strict-aritmetic*, se pliază şi *stadiile dezvoltării istorice* [9], delimitate de Hegel ca *„trepte" în evoluţia conştiinţei libertăţii* (respectiv: lumea *Orientului*, avînd ca structură politică *despotismul*, în care un singur individ este liber; lumea *clasică*, a cărei expresie istorică a fost *polis*-ul grecesc şi în care mai mulţi indivizi au fost liberi; lumea *germanică* – în speţă cea reprezen-

UN SINGUR INDIVID (despotul !) ESTE LIBER	*MAI MULŢI INDIVIZI SÎNT LIBERI (iar nu sclavi !)*	*TOŢI INDIVIZII SÎNT CAPABILI DE LIBERTATE*
lumea ORIENTULUI (asiatic), avînd drept structură politică şi juridică DESPOTISMUL	*lumea CLASICĂ, a cărei expresie istorică a fost reprezentată prin POLIS-ul grecesc*	*lumea GERMANICĂ, stabilită în Europa de Vest, pe ruinele Imperiului Roman*

19°. Repere pe drumul spre monarhia constituţională modernă, socotită de către Hegel ca mod de realizare deplină a libertăţii

[7] *Phaidros* [sau *Despre frumos*], 253 c., în: Platon, *Opere*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, p. 453

[8] Platon, *Republica*, IV, A, 1, 543a - 545c; trad. rom. în: *loc. cit.*, pp. 347 - 349; Aristotel, *Etica Nicomahică*, X, 1160 a - 1160 b, traducere românească de Stella Petecel, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 200 - 201; *idem*, *Politica*, III, 5, 1 - 5, trad. rom. de Elena Bezdechi, „Cultura naţională", Bucureşti, 1924, pp. 110 - 112. Cf. şi Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry, Jerry Goldman, *The Challenge of Democracy. Government in America*, 2nd ed., „Houghton Mifflin Company", Boston, Dallas, Geneva, Illinois, Palo Alto, Princeton, New Jersey, 1989, p. 35

[9] Shlomo Avineri, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, articol în: David Miller (coord.), *Enciclopedia Blackwell a gîndirii politice*, traducere din engleză („Basil Blackwell", London, 1987, 1991), Editura „Humanitas", Bucureşti, 2000, pp. 330 - 35

BCU "SVICHTOV" UNIVERSITY LIBRARY

tată în Europa Apuseană prin Anglia, Franța, Germania și Italia – stabilită pe ruinele Imperiu Roman, în care toți indivizii sînt diponibili pentru liberate).

2.1.3. Modelele puse în joc de teoreticienii faptului social și ai celui politic nu sînt, neapărat, distincte de modelele la care recurg exponenții altor tipuri de cunoaștere și de apropiere, pe cale cognitivă, a realității. Constatăm, la întîmplare, că „analiza spectrală" se pretează foarte bine la utilizări în ordonarea *regimurilor politice* după gradul de autonomie al subsistemelor din cadrul societății [10].

Sisteme politice mai democratice				*Sisteme politice mai autoritare*			
Înaltă autonomie democratică	*Autonomie democratică limitată*	*Slabă autonomie democratică*	*Premobilizare democratică*	*Autoritate modernizată*	*Premobilizare autoritară*	*Totalitarism conservator*	*Totalitarism radical*
Marea Britanie	*A patra republică franceză*	*Mexic*	*Nigeria, înainte de 1966*	*Franța, Spania*	*Ghana*	*Germania nazistă*	*U. R. S. S.*

20°. Tipuri de guvernare în lumea contemporană, după poziția față de extremele „exemplare"

Dacă schema reprodusă mai sus (pe urmele eforturilor de tipologizare și de omologare datorate lui Gabriel Almond și Bingham Powell) este ilustrată cu state (de pe patru continente) surprinse în diverse etape istorice, în clasificarea formelor actuale ale guvernării, așa cum este ea realizată de către Austin Ranney [11], perspectiva este una sincronică. Asemenea culorilor, dar și tuturor celorlalte manifestări pe linia mijlociei și a distanțărilor față de aceasta [12], politologul american socotește că o țară sau alta își află locul într-un *spectru* al formelor de guvernare, după cum se apropie, ori se îndepărtează, de *democrația ideală*, respectiv după distanța la care se află în raport cu *dictatura „exemplară"*.

---

[10] Gabriel Abraham Almond and Bingham Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, „Little, Brown and Co.", Boston, 1966, p. 308. Cf. Liviu Petru Zăpîrțan, *Repere în știința politicii. Schița unei teorii generale a politicii*, Editura Fundației „Chemarea", Iași, 1922, p. 195

[11] Austin Ranney, *op. cit.*, pp. 187 - 188

[12] În *Die Wertdimensionen der Nikomachischen Ethik* („Abhandlungen berliner Akademie", Philos. - hist. Klasse, „Walter de Gruyter", Berlin, 1944), Nicolai Hartmann (1882 - 1950) ne-a facilitat înțelegerea teoriei aristotelice a virtuții, prin recursul la o diagramă semicirculară în care *lașitatea* (de exemplu) stă la extrema stîngă a diametrului (ca lipsă maximală), *temeritatea* la extrema dreaptă a diametrului (ca prezență maximală), iar *curajul* (ca mijlocie între extreme și, deci, ca *virtute*) marchează punctul de pe semicerc cel mai îndepărtat față de diametru ! Cf. Petru Ioan, *Ștefan Lupașcu și cele trei logici ale sale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria *Radiografii*), Iași, 2000, pp. 161 sqq.

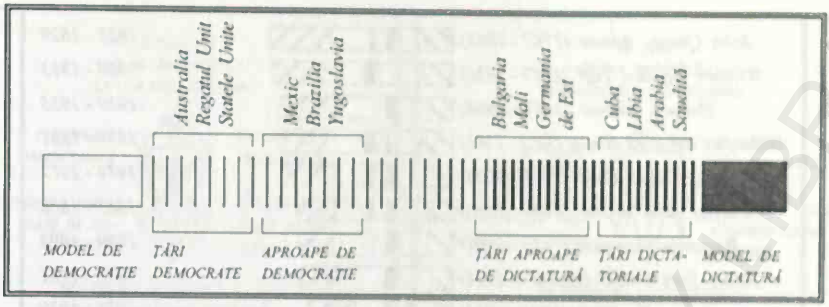

21°. Spectrul formelor de guvernare în lumea contemporană

2.1.4. La fel de relevant pentru tipul de reprezentare a realității politice la care ne-am oprit este și *„spectrul măreției prezidențiale în Statele Unite ale Americii de Nord"*, întocmit în 1982, prin aportul a 49 de istorici și de politologi, în raport cu cinci criterii aplicate deținătorilor fotoliului din Salonul Oval al Casei Albe: ☞ (1) calitățile de lider ale președintelui; ☞ (2) împlinirile și eșecurile sale de ordin managerial; ☞ (3) abilitățile politice; ☞ (4) calitatea anturajului; ☞ (5) caracterul [13].

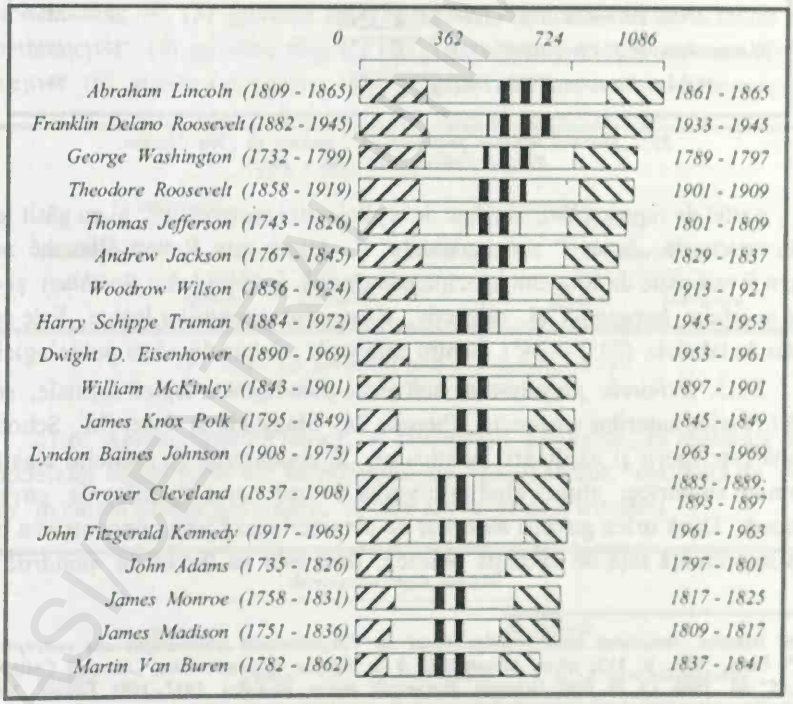

[13] Ancheta urmărind ierarhizarea președinților din Statele Unite ale Americii de Nord a fost comandată de „The Chicago Tribune" și este reprodusă, cu acordul din 1989 al companiei aferente, de către Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry, Jerry Goldman, în *op. cit.*, p. 422

John Quincy Adams (1767 - 1848)		*1825 - 1829*
William Howard Taft (1857 - 1930)		*1909 - 1913*
Herbert Hoover (1874 - 1964)		*1929 - 1933*
Rutherfort Birchard Hayes (1822 - 1893)		*1877 - 1881*
Gerald Rudolf Ford (1913 - 2006)		*1974 - 1977*
Chester Alan Arthur (1830 - 1886)		*1881 - 1885*
Benjamin Harrison (1833 - 1901)		*1889 - 1893*
James Earl Carter (născut în 1924)		*1977 - 1981*
Calvin Coolidge (1871 - 1933)		*1923 - 1929*
Zachary Taylor (1784 - 1850)		*1849 - 1850*
John Tyler (1790 - 1862)		*1841 - 1845*
Ulysses Simpson Grant (1822 - 1885)		*1869 - 1877*
Millard Fillmore (1800 - 1874)		*1850 - 1853*
Andrew Johnson (1808 - 1875)		*1865 - 1869*
James Abram Garfield (1831 - 1881)		*1881*
Richard Milhous Nixon (1913 - 1994)		*1969 - 1974*
Franklin Pierce (1804 - 1869)		*1853 - 1857*
James Buchanan (1791 - 1868)		*1857 - 1861*
Warren Gamaliel Harding (1865 - 1923)		*1921 - 1923*
William Harrison (1773 - 1841)		*1841*

22°. „Spectrul măreției prezidențiale", întocmit de „The Chicago Tribune", pentru anii 1789 - 1982

Astfel de reprezentări, dublate de replici strict-matematice, şi-au găsit teoretizarea în structurile „lineare" sau „graduale" [14], despre care Robert Blanché ne spune că pot fi rezumate de structura opoziţională clasică (*pătratul lui Boëthius*) şi de extensiile acestuia: *hexagonul* şi, respectiv, *decagonul* opoziţiilor logice. Este ceea ce înfăţişăm în tabelele (23°) - (24°), pentru aplicaţiile relatate din sfera politologiei.

2.1.5. *Arborele porphyrian*, străveche paradigmă a logicii formale, se insinuează în cartea autorilor americani Thomas M. Magstadt şi Peter M. Schotten [15], destinată înţelegerii şi explicării politicului, la concurenţă cu modelul clasificării dihotomice simetrice, atunci cînd este vorba de ordonarea tipurilor de *guvernare autoritară*. Dacă orice guvern autoritar se caracterizează prin concentrarea puterii şi prin intoleranţă faţă de opoziţia politică, diferenţa va fi dată de *numărul* celor

[14] Robert Blanché, *Structures intellectuelles. Essai sur l'organisation systématique des concepts*, „Jean Vrin", Paris, 1966, p. 112; *idem*, *Introduction à la logique contemporaine*, „Armand Colin", Paris, 1957, 5e éd., 1968. Cf. şi: Petre Botezatu, *Interpretări logico - filosofice. 1937 - 1981*, Editura „Junimea", Iaşi, 1982, cap. „Structuri conceptuale", pp. 81 - 91; Petru Ioan, *Teoria şi aplicaţiile sistemelor logice*, vol. 1, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1975, pp. 67 - 76; *idem*, *Logica „integrală"*, vol. 1, cap. „Mulţimi remarcabile de noţiuni şi de enunţuri corelative şi structuri «opoziţionale» aferente", Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Universitaria"), Iaşi, 1999, pp. 179 - 228

[15] Thomas M. Magstadt and Peter M. Schotten, *Understanding Politics. Ideas, Institutions, and Issues*, second edition, „St. Martin's" Press, New York, 1988, p. 144

23°. Tipuri de guvernare, plasate în hexagonul opoziției

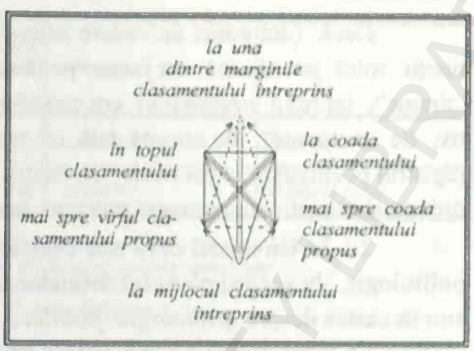

24°. Poziții ale președinților americani, înscrise în hexagonul opoziției logice

aflați la putere (în calitate de regi, tirani, califi, sultani etc., ori de hunte militare, clici, clanuri etc.) și de *metodele* utilizate în procesul guvernării.

De-a lungul timpului, am avut, așadar, de-a face cu cel puțin șase tipuri ale unei astfel de gestionări a puterii politice și de exercitare a autorității publice în stat: ☞ (1) guverne autoritare și autocratice binevoitoare; ☞ (2) guverne autoritare și autocratice tiranice; ☞ (3) guverne autoritare și autocratice uzînd de dictatură într-un mod netiranic; ☞ (4) guverne oligarhice și binevoitoare; ☞ (5) guverne oligarhice tiranice; ☞ (6) guverne oligarhice uzînd de dictatură într-un mod netiranic.

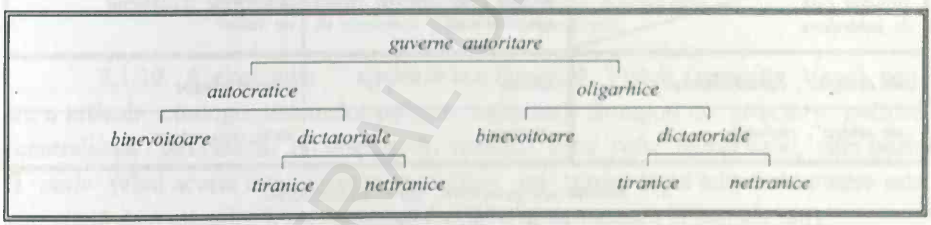

25°. Tipuri ale guvernării politice autoritare, într-o sistematizare logică de tip porphyirian

2.1.6. Aceeași schemă logică, a *dihotomiei succesive*, se regăsește în analiza modelelor competitive ale democrației din veacul trecut, realizată de Austin Ranney în cartea despre guvernare, la care am făcut deja trimiteri [16].

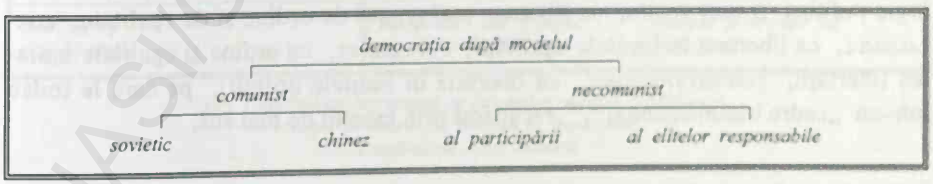

26°. Modele competitive ale democrației, într-o sistematizare logică arborescentă, de tip porphyirian

[16] Austin Ranney, *op. cit.*, pp. 188 - 192

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dacă (din punct de vedere strict-logic !) în precedenta ordonare a unor distincţii rolul *pozitivului* era jucat, pe rînd, de „autocratic", de „binevoitor" şi de „tiranic", iar rolul *negativului* era complinit de „oligarhic", „dictatorial" şi, respectiv, de „netiranic", de această dată (să spunem că din motive tehnice !) survin, sub registrul pozitivului, adjectivele „comunist", „sovietic" şi „participativ", iar pe coordonatele negativului termeni precum „necomunist", „chinez" şi „elitist".

2.1.7. Un model ceva mai complex de captare logică a distincţiilor de ordin politologic, în acelaşi plan (al formelor „pure", sau „ideale" de guvernare), găsim în cartea despre *psihologia politică*, a lui Hans Jurgen Eysenck [17].

La încrucişarea a două criterii bivalente: unul IDEOLOGIC (*atitudinea faţă de schimbare* – care poate fi *„de dreapta"*, după cum poate fi *„de stînga"*) şi unul PSIHOLOGIC (în speţă *comportamentul* guvernanţilor – care poate fi unul *„dur"*, sau unul *„moale"*, respectiv *„tolerant"*, sau *„îngăduitor"*), diviziunea logică încrucişată a genului în atenţie ne conduce la patru specii (*social-democraţia*, *conservatorismul*, *comunismul* şi, respectiv, *fascismul*). Dispunerea lor spaţială ilustrează diagrama Veitch (o variantă rectangulară a diagramei circulare cu care ne-a obişnuit, la sfîrşitul veacului al XIX - lea, logicianul John Venn, pe urmele lui Gottfried Wilhelm Leibniz şi ale lui Leonard Euler).

comportamentul / *atitudini faţă de schimbare*	*rigid şi intolerant, înclinat spre forţă şi spre violenţă*	*deschidere spre dialog, democraţie şi schimbul de valori*
„de dreapta", conservatoare	FASCISM	CONSERVATORISM
„de stînga", radicală	COMUNISM	SOCIAL - DEMOCRAŢIE

27°. Modele ale guvernării, într-o sistematizare tetralogică de tip porphyrian

2.1.8. La o „deducţie" a categoriilor politologice de acelaşi calibru parvin şi autorii cărţii *Challenge of Democracy. Government in America.* Încrucişînd alternativele dilemei originare din politica americană (*libertate*, sau *ordine*) cu termeni contrapuşi prin „dilema modernă a guvernării" (*libertate*, sau *egalitate*), Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry şi Jerry Goldman definesc patru tipuri de ideologie politică (LIBERTINISMUL, ca libertate mai presus de ordine şi de egalitate; LIBERALISMUL, ca libertate în limitele egalităţii; POPULISMUL, ca ordine şi egalitate înaintea libertăţii; CONSERVATORISMUL, ca libertate în limitele ordinii), pe care le redau într-un „cadru bidimensional" [18] recuperat prin tabelul de mai sus.

[17] Hans Jurgen Eysenck, *The Psychology of Politics*, „Routlege & Kegan Paul", London, 1954; *apud*: Howard Elcock, *Political Behaviour*, „Methuen & Co.", London, 1976, pp. 39 - 135 (partea a doua: „Political Culture"), traducere românească în: Nicolae Lotreanu (coord.), *Cultură şi valori politice*, caiet documentar, Bucureşti, 1985, p. 214; Liviu Petru Zăpîrţan, *op. cit.*, p. 28

[18] Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry şi Jerry Goldman, *op. cit.*, pp. 27 - 29

dilema originară a guvernării americane / dilema modernă a guvernării	libertate	ordine
egalitate	LIBERALI	POPULIŞTI
libertate	LIBERTINI	CONSERVATORI

28°. „Cadrul bidimensional" (respectiv diagrama Venn / Veitch, a două dihotomii încrucişate) în cazul ideologiilor politice americane (sistematizare datorată americanilor Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry şi Jerry Goldman)

2.1.9. În cazul lui Samuel Philips Huntington [19], diagrama diadică şi bivalentă serveşte la clasificarea statelor în raport cu dezvoltarea instituţională (relativ la funcţiile de *input* şi de *output* ale politicii) în momentul obţinerii independenţei.

instituţii pentru funcţii „OUTPUT" ale politicii / instituţii pentru funcţii „INPUT" ale politicii	superioare	inferioare
superioare	INDIA	VIETNAMUL DE NORD
inferioare	SUDAN	CONGO

29°. Clasificarea statelor, după dezvoltarea instituţională, în momentul obţinerii independenţei

2.1.10. Acelaşi autor [20] apelează la o diagramă Veitch (respectiv Venn) pentru a articula tetralogia sistemelor politice tradiţionale în raport cu *structura politică* (centralizată / birocratică, ori dispersată / feudală) şi cu *rolul monarhului*, care poate fi *activ* (cînd acesta este conducător efectiv), ori *pasiv* (cînd adevărata putere este exercitată de o oligarhie birocratică sau feudală, ce acţionează în numele său).

rolul monarhului / structura politică	ACTIV (cînd monarhul este conducător politic efectiv)	PASIV (în monarhiile de tip oligarhic)
CENTRALIZATĂ (sau birocratică)	Imperiul Roman, Etiopia, China etc.	Coreea, Japonia epocii Meiji, Thailanda
DISPERSATĂ (sau feudală)	monarhiile din Europa epocii medievale	Japonia în vremea lui Tokugawa

30°. Clasificarea încrucişată a sistemelor politice tradiţionale, după structura lor politică şi după rolul îndeplinit de către monarh

[19] Samuel Philips Huntington, *Ordinea politică a societăţilor în schimbare*, trad. din engleză (1968), Editura „Polirom", Iaşi, 1999, pp. 80 - 82

[20] *Ibidem*, pp. 133 - 136

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ceea ce rezultă sînt patru categorii de sisteme politice tradiționale, ilustrînd: ☞ (1) monarhiile *birocratice propriu-zise*, precum a fost Imperiul Roman (începînd cu împăratul Caius Iulius Caesar Augustus), Etiopia, China etc.; ☞ (2) monarhiile *dispersate propriu-zise*, precum regatele din Europa Evului Mediu; ☞ (3) monarhiile *oligarhice* și *birocratice*, precum Coreea, Japonia din epoca Meiji, Thailanda etc.; ☞ (4) monarhiile *oligarhice* și *dispersate* (sau *feudale*), precum Japonia pe timpul lui Tokugawa.

2.1.11. Samuel Philips Huntington [21] mai recurge la structura logică în atenție, atunci cînd ordonează cetățenii în raport cu *atitudinea pe care o manifestă față de revoluție* (exprimată prin *acord*, sau prin *dezacord*) și cu *atitudinea pe care o exprimă față de rolul reformei* în schimbările politice, acela de *catalizator* al revoluției, ori de *substitut* al acesteia. La încrucișarea celor două criterii bivalente, se înfiripă patru registre tipologice cu relevanță îndeosebi pe continentul Americii de Sud: ☞ (1) *revoluționarul ortodox*; ☞ (2) *conservatorul*; ☞ (3) *radicalul*, ca deviaționist de stînga; ☞ (4) *promotorul reformei*.

presupuneri asupra rolului reformei în raport cu revoluția / *atitudinea față de revoluție*	*rolul de* CATALIZATOR	*rolul de* SUBSTITUT
PENTRU	*REVOLUȚIONARUL ortodox*	*RADICALUL, ca deviaționist de stînga*
ÎMPOTRIVĂ	*CONSERVATORUL*	*PROMOTORUL REFORMELOR*

31°. Atitudini față de schimbarea politică, exprimate prin acceptarea sau prin refuzul revoluției și prin poziționarea reformei în raport cu revoluția

2.1.12. Printre multe alte ilustrații, dihotomia încrucișată pe care o susține jocul prezenței și al absenței calităților sau proprietăților bivalente (asemenea cu jocul prezenței și al absenței valorilor adevărului în matricea propozițiilor bivalente) apare la Samuel Philips Huntington ca mijloc de enumerare și de legitimare a formelor

ANGAJARE politică / *ACȚIUNE politică*	*angajare politică* STRICTO SENSU *(„A")*	*non-angajare politică („~A")*
acțiune politică STRICTO SENSU *(„P")*	*A P: acțiune politică* INSTRUMENTATĂ *(interes politic foarte mare)*	*~A P: acțiune politică* EXPRESIVĂ *(nu prea mult interes politic)*
non-acțiune politică („~P")	*A ~P:* DETAȘARE POLITICĂ *(un oarecare interes politic)*	*~A ~P:* APATIE POLITICĂ *(lipsă totală de interes politic)*

32°. Tipuri ale participării de masă în democrația occidentală, după Samuel Philips Huntington

[21] Samuel Philips Huntington, *loc. cit.*, pp. 311 - 317

de *acțiune politică* (și de participare „în masă" la democrația de tip occidental !), în raport cu înțelegerea și cu motivația politică a participanților [22].

2.1.13. De aceeași structură logică arhicunoscută (matricea bivalentă a relațiilor diadice dintre două noțiuni, proiectată în diagramele de tip Venn, sau de tip Veitch, respectiv matricea corespunzătoare relațiilor diadice dintre două propoziții) dau seamă cele patru tipuri de „mișcare a elitelor", discutate de Bernard Guillemin [23], pe urmele lui Wilfredo Pareto. Acestea sînt: ☞ (1) *stabilitatea*, ca lipsă de circulație și de mobilitate – precum în cazul liderilor politici din *Serenisima Republică a Veneției*, pe intervalul 1335 - 1797; ☞ (2) *circulație fără mobilitate* – ca în cazul elitei războinice a Francilor (ce s-a convertit la religia catolică, dominantă, la începuturile regatului merilingian), respectiv al elitei galo-romane, din aceeași epocă istorică, silită să abandoneze funcțiile municipale, pentru a-și conserva bogăția și cultura pe domeniile stăpînite pînă la venirea Francilor; ☞ (3) *mobilitate fără circulație* – ca în cazul colectivităților ce tind să-și reproducă aspirațiile, reprezentările și structurile, în aceeași măsură în care tind să-și sporească numărul de membri; ☞ (4) *mobilitate și circulație* – ca în cazul revoluțiilor, cînd se răstoarnă structuri sociale perimate și se înlătură din funcții persoanele.

CIRCULAȚIE / MOBILITATEI	*absentă („~C")*	*prezentă („C")*
absentă („~M")	$\sim M \sim C$ *STABILITATE, ca absență atît a mobilității, cît și a circulației*	$\sim M\, C$ *CIRCULAȚIE FĂRĂ MOBILITATE*
prezentă („M")	$M \sim C$ *MOBILITATE FĂRĂ CIRCULAȚIE*	$M\, C$ *MOBILITATE ȘI CIRCULAȚIE*

33°. Tipuri de mișcare a elitelor, deduse „metafizic" (în maniera lui Kant), prin combinarea a două criterii bivalente

2.1.14. În șirul sistematizărilor tetradice de tip boolean, se cuvine să evocăm și „clasificarea ipotetică" (respectiv „diviziunea ipotetică") a țărilor (adică a regimurilor politice aferente !), așa cum este operată de către Robert A. Dahl [24], la încrucișarea gradelor de contestare la nivel național și subnațional.

---

[22] Semnalat de către Max Kaase și Samuel Henry Barnes (*In Conclusion: The Future of Political Protest in Western Democracies*), în: Samuel Henry Barnes, Max Kaase *et al.* (eds.), *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*, „Sage Publications", Beverley Hills, London, 1979, pp. 530 - 531; traducere românească în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, pp. 356 - 357. Cf. și: Călin Vălsan (ed.), *Politologie*, Academia de Studii Economice, București, 1991, p. 150

[23] Bernard Guillemin, *Élites*, în: *Encyclopædia Universalis*, 8, „La Découverte", Paris, 1996, pp. 184

[24] Robert Alan Dahl, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, traducere din engleză (*Polyarchy. Participation and Opposition*, „Yale University" Press, New Haven and London, 1971) de Mihaela Sadovschi (cu un studiu introductiv de Lucian-Dumitru Dîrdală), Institutul European, Iași, 2000, p. 38. Cf. și: Sorin Budnariu, *Filosofie politică contemporană. Antologie*, Editura „Alma Mater" / Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu, 2001, p. 106

		oportunităţi create pentru contestare la nivel naţional:	
		mici	mari
oportunităţi create pentru contestare la nivelul organizaţiilor subnaţionale	mari	regimuri politice CONCURENŢIALE la nivelul organizaţiilor subnaţionale şi HEGEMONICE la nivel naţional	regimiri politice „concurenţiale", care mai pot fi numite şi moduri de guvernare TOTAL-„LIBERALIZATE"
	mici	regimuri politice TOTAL-HEGEMONICE	regimuri CONCURENŢIALE la nivel naţional şi HEGEMONICE la nivelul organizaţiilor subnaţionale

34°. Clasificarea ipotetică a regimurilor politice, în funcţie de oportunităţile create pentru contestare

2.1.15. Pentru că accesul relativ la violenţă şi la sancţiuni socio-economice este posibil, sau nu este posibil, atît în cazul guvernului, cît şi în cel al opoziţiei, vom avea de-a face cu patru situaţii, pe care Robert Alan Dahl [25] le califică în spaţiile de încadrare ale unei *tetralogii opoziţionale*.

Guvernul / Opoziţia		are acces la violenţă şi la sancţiuni socio-economice ?	
		DA	NU
are acces la violenţă şi la sancţiuni socio-economice ?	DA	acces DISPERSAT	acces MONOPOLIZAT de opoziţie
	NU	acces MONOPOLIZAT de guvern	acces NEUTRALIZAT

35°. Şanse pentru regimul concurenţial, în raport cu accesul la violenţă al principalilor actori de pe scena politică (în concepţia lui Robert Alan Dahl)

Acelaşi autor constată, însă, că violenţa şi sancţiunile socio-economice nu sînt distribuite în mod identic. Disociindu-le şi încrucişîndu-le cu valenţele accesului, ca atare, la violenţă (extrase din tabelul precedent !), Robert Alan Dahl [26] ne asigură o interesantă ilustraţie a schemei opoziţionale cu patru termeni, în cazul formelor de ordine socială.

Guvernul / Opoziţia		are acces la violenţă:	
		dispersat, sau neutralizat	monopolizat
are cces la sancţiunile de ordin social şi economic:	dispersat, sau neutralizat	ordine socială PLURALISTĂ, cea mai favorabilă politicii concurenţiale	ordine socială CVASIPLURALISTĂ, cu reprimare prin violenţă
	monopolizat	ordine socială CVASIDOMINATĂ, fără reprimare prin violenţă	ordine socială DOMINATĂ, cea mai favorabilă politicii hegemonice

36°. Tipuri de ordine (şi de orînduire) socială, în raport cu natura accesului la violenţă şi la sancţiuni socio-economice (în concepţia lui Robert Alan Dahl)

[25] Robert Alan Dahl, *op. cit.*, p. 75
[26] *Ibidem*, p. 76

2.1.16. Pentru o ultimă aplicaţie (şi demonstraţie !) a schemei logice tetradice, pe cît de simplă, pe atît de spectaculară, facem trimitere la cele patru modalităţi de întîlnire a *autorităţii* cu *puterea*, aşa cum sînt ele aprofundate de către Constantin Sălăvăstru, într-o *„încercare de retorică aplicată"* [27] la situaţiile în care autoritatea este, sau nu, însoţită de putere, iar puterea este, sau nu, asociată cu autoritatea.

autoritatea / *puterea*	*prezentă („A")*	*absentă („~A")*
prezentă („P")	*A P* PUTEREA CU AUTORITATE	*~A P* PUTEREA FĂRĂ AUTORITATE
absentă („~P")	*A~ P* AUTORITATEA FĂRĂ PUTERE	*~A~P* ABSENŢA ŞI A PUTERII, ŞI A AUTORITĂŢII

37°. Modalităţi de întîlnire între autoritate şi putere, în acord cu tetrada opoziţională

Să se observe, însă, că reprezentarea spaţială şi articularea logică a clasificărilor în atenţie este întru totul comparabilă cu ordonarea (şi, totodată, derivarea) principiilor (sau substraturilor) cosmogonice de către Aristotel (filosoful după care: *focul* este socotit drept principiul *cald* şi *uscat*; *aerul* este considerat drept principiul *cald* şi *non-uscat*, respectiv *umed*; *pămîntul* este privit ca principiul *non-cald*, respectiv *rece*, şi *uscat*, iar *apa*, drept principiul *non-cald* şi *non-uscat*).

Nu mai puţin spectaculoasă ni s-a impus discriminarea de ordin logic şi epistemologic pe care o realizează Immanuel Kant în universul judecăţilor, după cum acestea sînt *analitic-apriorice*, *analitic-aposteriorice*, *sintetic-apriorice* şi *sintetic-aposteriorice*.

2.1.17. Pentru diagrame logice cu intrări de calibru distinct faţă de ieşirile opace la criteriile subsumate, apelăm la o clasificare a ţărilor (care este, în acelaşi timp, o diviziune a genului *sistem politic*) în şase termeni: ☞ (1) ţări cu un sistem politic *organic*, precum Etiopia; ☞ (2) ţări cu un sistem politic *oligarhic*, ca în cazul statului Paraguay; ☞ (3) ţări cu un sistem politic *whig*, sau *liberal*, precum se înfăţişează astăzi statul Chile; ☞ (4) ţări cu un sistem politic *radical*, precum Egiptul; ☞ (5) ţări cu un sistem politic *participant*, precum defuncta Uniune (euro-asiatică) a Republicilor Sovietice Socialiste; ☞ (6) ţări cu un sistem politic *de masă*, ca în cazul statului Argentina.

Ordonarea celor şase tipuri de regimuri politice specifice mai ales ţărilor din „lumea a III-a" sud-americană şi afro-asiatică este realizată de Samuel Philips Huntington [28], la încrucişarea unui criteriu TRIVALENT (participarea politică, care poate fi: *inferioară*, sau *tradiţională*; *medie*, sau în tranziţie; *superioară*, sau *modernă*) cu un criteriu BIVALENT – raportul dintre instituţionalizare (politică) şi participare, ce poate fi unul *superior* (sau *civic*), respectiv unul *inferior* (sau *pretorian*).

[27] Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii. Încercare de retorică aplicată* (cap. 3, „O interpretare logică a puterii"), Institutul European, Iaşi, 1999, pp. 183 - 188

[28] Samuel Philips Huntington, *op. cit.*, pp. 75 - 77

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Raportul instituționalizare-participare / Participarea politică	SUPERIOR, sau CIVIC	INFERIOR, sau PRETORIAN
INFERIOARĂ: tradițională	sistem politic ORGANIC: Etiopia	sistem politic OLIGARHIC: Paraguay
MEDIE: în tranziție	sistem politic LIBERAL: Chile	sistem politic RADICAL: Egipt
SUPERIOARĂ: modernă	sistem politic PARTICIPANT: U. R. S. S.	sistem politic DE MASĂ: Argentina

38°. Tipuri de sisteme politice, în raport cu participarea politică și cu relația instituționalizare-participare

La rîndul său, acest din urmă criteriu se cristalizează în raport cu diagonala unei diagrame în care drept axe de coordonate funcționează participarea politică (inferioară, medie, sau superioară), respectiv instituționalizarea politică (inferioară, sau superioară), așa cum se poate urmări, mai jos, în tabelul (39°).

2.1.18. Un alt exemplu de sistematizare a noțiunilor în baza unor criterii de valență diferită are ca punct de plecare tipologia lui Jean. J. Linz și Alfred Stepan [29] în cazul *comportamentului etno-politic* al majorității.

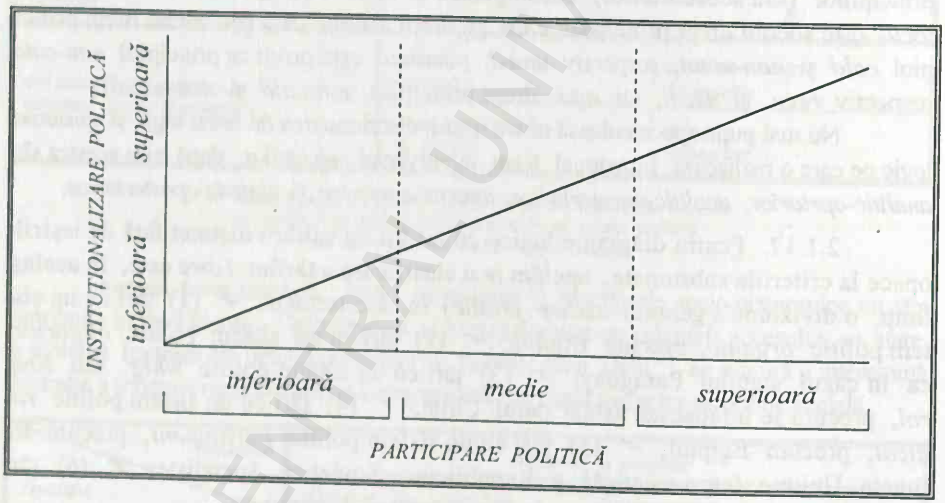

39°. Raportul dintre instituționalizare (politică) și participare, în concepția lui Samuel Philips Huntington

După cum strategiile de construcție națională sînt *unificatoare* sau *diferențiatoare*, iar cele de construcție statală sînt *inclusive* sau *exclusive*, comportamentul în atenție se va subordona: ☞ (1) strategiei *purificării*, urmărind expulzarea minorității, sau încurajarea membrilor acesteia de a părăsi de bună voie teritoriul și

[29] Juan José Linz, Alfred Stepan (eds.), *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, „The Johns Hopkins University" Press, Baltimore, London, 1996, p. 429. Cf. Levente Salat, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale extensiei minoritare autentice*, „Polirom", Iași, 2001, p. 48 - 49

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ţara în care s-au născut; ☞ (2) strategiei *izolării*, prin care se tolerează minorităţile sub aspect civil şi social, fără ca membrilor acestora să li se acorde drepturi politice; ☞ (3) strategiei *asimilării*, prin care membrii minorităţii pot dobîndi drepturi politice numai dacă renunţă la identitatea etno-culturală proprie; ☞ (4) strategiei *echilibrului*, de atragere a minorităţii în procesul de construcţie statală, fără ca membrilor acestora să li se pretindă renunţarea la particularităţile etno-culturale.

Strategia de construcţie statală / Strategia de construcţie naţională	INCLUSIVĂ	EXCLUSIVĂ
UNIFICATOARE	strategia ASIMILĂRII	strategia PURIFICĂRII
DIFERENŢIATOARE	strategia ECHILIBRULUI	strategia IZOLĂRII

40°. Modelul Linz - Stepan, în cazul comportamentului etnopolitic al majorităţii

Introducînd în jocul tipologic la care ne-am referit un al III-lea criteriu, cel al *teritorialităţii*, Wolfgang Zellner [30] înţelege să dubleze spaţiile de încadrare din modelul Linz-Stepan, pe aproape toate reuşind să le şi ilustreze.

Patru din cele şapte „preferinţe" şi „opţiuni" etno-politice reperate de autorul german (*asimilarea*, *echilibrul* etno-cultural, *izolarea* şi, respectiv, *expulzarea* sau *emigrarea*) sînt reportate din tabelul precedent, iar restul de trei (*autonomia* teritorială, *confederaţia* şi, respectiv, *secesiunea*, sau *partiţia*) vin să li se adauge acestora, ca urmare a nuanţării actului sistematizator, prin luarea în considerare a încă unui criteriu şi prin raportarea analizei la revendicări caracteristice ale minorităţilor naţionale din zonele supuse investigaţiei.

Strategia de construcţie statală / Strategia de construcţie naţională	non-teritorială		teritorială	
	inclusivă	exclusivă	inclusivă	exclusivă
unificatoare	ASIMILARE	EXPULZARE, EMIGRARE	–	SECESIUNE, PARTIŢIE
diferenţiatoare	ECHILIBRU ETNOCULTURAL	IZOLARE	AUTONOMIE TERITORIALĂ	CONFEDERAŢIE

41°. Preferinţe etno-politice, în perspectiva analizelor lui Wolfgang Zellner

2.1.19. Un ultim exemplu de structurare de tip „opoziţional" ne convinge de comunicarea analizei logice cu cea de factură matematică.

[30] Wolfgang Zellner, *On the Effectiveness of the O. S. C. E. Minority Regime. Comparative Case Studies on the Implementation of the Recommendations of the High Commissioner on National Minorities of the O. S. C. E.*, Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik, Hamburg, 1999. Cf. Levente Salat, *op. cit.*, pp. 46 - 49

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Privind democratizarea prin prisma schematizărilor de tip matematic, *„ca şi cum ar fi constituită din [...] două dimensiuni: contestarea publică şi dreptul de participare"*, Robert A. Dahl [31] admite că *„un regim politic se poate situa, teoretic, oriunde în spaţiul delimitat de cele două dimensiuni"*, spaţiu pe care îl redăm în tabelul (42°), luînd ca ordonată *dreptul de a participa la alegeri şi de a obţine funcţii publice*, iar ca abscisă *liberalizarea sau contestarea publică*.

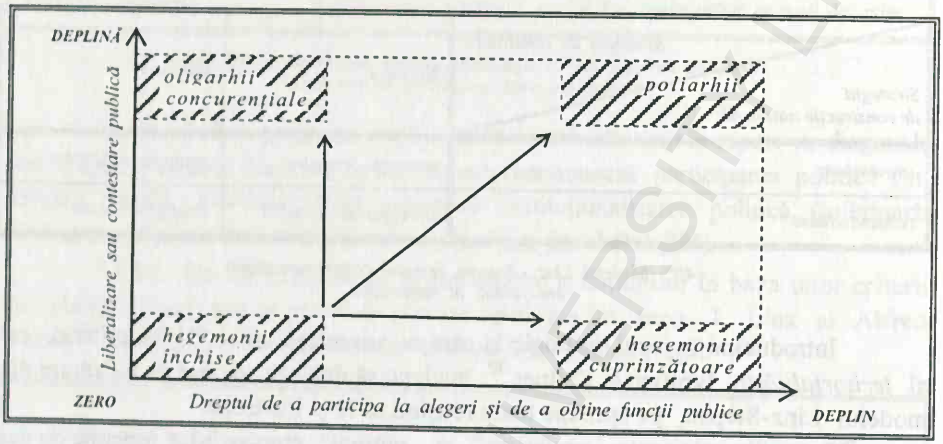

42°. Tipuri de sisteme politice în raport cu participarea politică, respectiv cu relaţia dintre instituţionalizare şi participare (după Robert A. Dahl)

Reprezentarea grafică redată prin figura (42°) nu exclude acoperirea unora dintre regimurile politice de care se ocupă autorul, printr-una sau alta dintre etichetele apărute la încrucişarea valorilor marginale ale criteriilor în atenţie: *contestarea publică* şi *cuprinderea*, sau *participarea*.

Gradul de cuprindere (sau de participare) / *Gradul de liberalizare, sau de contestare publică*	*zero*	*maxim*
maxim	*OLIGARHII concurenţiale*	*POLIARHII*
zero	*HEGEMONII închise*	*HEGEMONII cuprinzătoare*

43°. Replica strict-logică a reprezentării grafice a tipurilor extreme de regim politic (după Robert A. Dahl)

2.1.20. Dacă *diviziuni* şi *clasificări* ca cele de mai sus nu fac decît să confirme relevanţa operaţiilor logice în orice cîmp al gîndirii şi al exprimării umane, în paginile ce urmează ne vom opri la un gen de modele şi de reprezentări – să le numim „radiale", „poligonale" sau pur şi simplu „relaţionale" – ce şi-au făcut intrarea pe scena ştiinţelor socio-umane şi funcţionează cu predilecţie în acest orizont epistemic.

[31] Robert A. Dahl, *loc. cit.*, p. 32. Cf. şi: Sorin Budnariu, *op. cit.*, pp. 98 - 100

2.2. Acțiunea politică, din perspectiva unui model specific al situației acționale

2.2.1. Plonjînd direct în miezul energetic al politicului [32] și distanțîndu-ne de concepții extrem de înguste asupra fenomenului în atenție [33], propunem un model relațional al *acțiunii politice* pe făgașul a șase coordonate.

Una dintre variabilele sau coordonatele modelului, *agentul* (respectiv *promotorul*, sau *inițiatorul*) acțiunii politice („*A*"), este întruchipată de „elitele decidente" în sfera politicului, de protagoniștii (dacă nu „gladiatorii") luptei politice – guvernanții, ca titulari ai puterii politice, respectiv instituțiile politice (statul, partidul sau coaliția de partide aflate la guvernare, partidele de opoziție, grupurile de interes și de presiune, iar la limită, indivizii sau cetățenii ca parteneri, sau inițiatori „informali" ai faptului politic), comportamentele politice etc.

Un alt pol al analizei „situaționale" propuse este *conținutul* acțiunii politice, altfel spus, demersul *constructiv* și *prospectiv* al acesteia („*C*"), dar și nivelul de conceptualizare politică, factorii cognitivi specifici participanților la acțiunea politică și fundamentarea teoretică a acesteia, producerea discursurilor și a sensurilor politice etc.

Pentru o a treia coordonată stau: *domeniul*, *obiectivele*, *scopurile* sau *finalitățile* acțiunii politice, respectiv ideologia, ca *referențial* al acesteia, *„clasa de configurații ideale"* [34] („*O*"), dar și datele realității politice; interesele (cu structurarea deschisă sau latentă, specificată sau vagă, generală sau particulară, instrumentală sau expresivă etc.), drepturile și îndatoririle politice; configurația raportului de forțe pe scena politică; puterea integratoare și reductoare a ideologiilor politice.

Dintr-o a patra perspectivă a analizei „situaționale", acțiunea politică va conta prin *valorile* pe care le promovează (materialiste, estetice, intelectuale etc.) și prin *criteriile* de *evaluare*, respectiv de prognozare, sau de ameliorare („*V*"), prin sistemele de interpretare a simbolurilor politice, prin *demersul retrospectiv* și *orizontul reflexiv* al faptului împlinit în politică, prin cererile, întrebările, pretențiile, respingerile aferente discursului politic, prin preferințele și opiniile publice etc.

Pe traseul parcurs în sensul invers de mișcare al acelor de ceasornic, modelul hexadic al analizei de complexitate mediană va etala – ca pe o a cincea coordonată – *inspiratorul*, *garantul*, sau suportul acțiunii politice („*I*"), dar și abilitățile politice achiziționate de indivizi, competența lor politică, interesul pentru politică; cultura politică; guvernații, respectiv grupurile sociale structurate pe di-

---

[32] După Victor Isac (*Abecedarul politic pentru judecată dreaptă și conduită demnă*, Editura „Princeps", București, 1993, p. 39), *„a face, cu adevărat, politică înseamnă a iniția, a efectua și a sprijini acțiuni sociale cu finalitate optimă, pînă la a jertfi: timp, familie, prieteni, profesie, prestigiu și o parte din, dacă nu integral, viața profesională"*.

[33] Un exemplu, ales la întîmplare, ni-l furnizează Noberto Bobbio (*Dreapta și stînga. Rațiuni și semnificații ale unei diferențieri politice*, trad. din ital., Editura „Humanitas", București, 1999), prin proiecția acțiunii politice într-un sistem cu o singură coordonată: axa stînga-dreapta. Cf. Elena Puha, George Poede, *Deschideri spre o epistemologie a științei politice*, Editura „Dimitrie Cantemir", Tîrgu Mureș, 2000, p. 219

[34] Innocentius Maria Joseph Bocheńschi, *Ce este autoritatea ?*, traducere din germană., Editura „Humanitas", București, 1992, p. 29

ferite criterii (în speță grupurile de interes și presiune: anomice, instituționalizate și cu caracter de asociație); natura participării la gestionarea treburilor politice (convențională sau legitimă; neconvențională sau ilegitimă) etc.

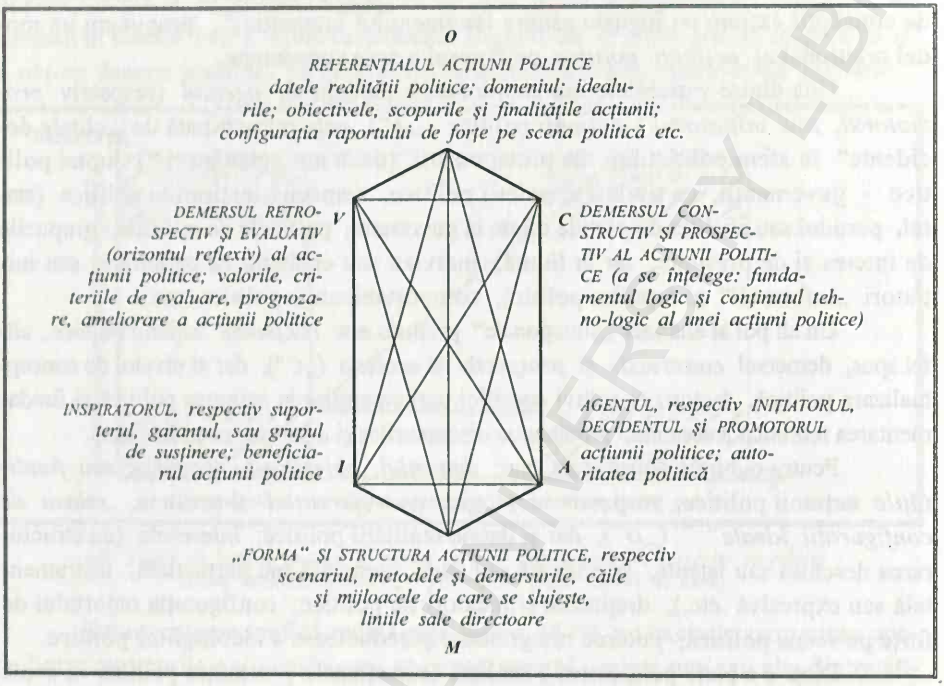

44°. Variabile, poli sau coordonate, în cadrul modelului hexadic al acțiunii politice

Ultima coordonată avută în vedere de analiza pe care o propunem este *„forma" demersului politic*, respectiv *metodele*, *căile* și *mijloacele* (legitime sau ilegitime) ale acțiunii politice, structura și demersurile acesteia (*„M"*), căile și mijloacele prin care se transmit mesajele de către factorii decidenți; cele prin care se articulează și se impun interesele politice; costurile în energie și timp ale acțiunilor politice etc.

2.2.2. Pentru a fi cît mai flexibili și a se potrivi cît mai multor manifestări politice (participarea la campanii electorale și exercitarea dreptului la vot; adeziunea la organizații politice, dar și mitingurile de protest; acțiunile în favoarea unui partid politic, ori exprimarea de opinii contrare acestuia; organizarea și conducerea unei activități, ori boicotarea acesteia; ceremonialul politic, ori apelul la revocarea conducătorilor și așa mai departe), cei șase poli ai hexadei necesită ei înșiși o oarecare indeterminare.

Ca și în cazul altor genuri de analiză „situațională", modelul hexadic al acțiunii politice, spațializat prin schema (44°), își poate omogeniza coordonatele (respectiv polii, sau variabilele) prin „personificarea", sau „subiectivizarea" *conținutului* (*„C"*), a *obiectivelor* (*„O"*), a *valorii* (*„V"*) și a *mijloacelor* (*„M"*) acțiunii politice, așa cum se poate urmări în schema (45°).

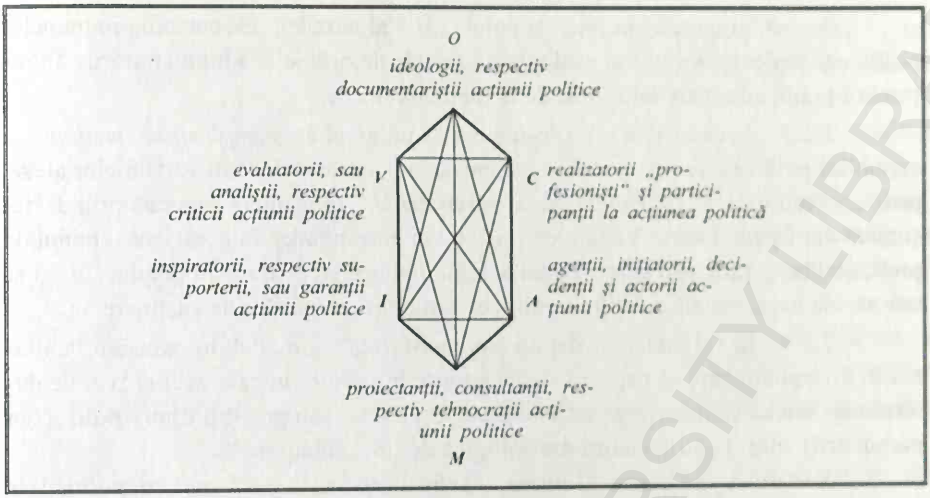

45°. Schema „situaţională" cu toate variabilele „personificate" în cazul acţiunii politice

În afara celor înscrise în figură, pentru variabila „*A*" mai pot conta: conducătorii politici şi ideologici; personalităţile politice; oamenii politici, cu virtuţile şi cu viciile lor; politicienii, cei apţi pentru a conduce; eroii generoşi şi oamenii de caracter în genere, ce îşi confirmă vocaţia prin dovezile de intuiţie politică şi de conştiinţă morală; cei care consimt la sacrificii şi primesc doar în mod excepţional beneficii [35], dar şi afaceriştii vieţii politice, oportuniştii, impostorii, aventurierii politici, iar nu de puţine ori criminalii politici şi oamenii fără conştiinţă.

Pentru variabila sau coordonata „*C*" (cea a structurii şi a conţinutului) mai concurează experţii în diagnoză şi prognoză politică, precum şi consilierii pe domenii curente ale actului decizional în politică.

La „concretizarea" polului „*O*" mai contribuie istoricii politicii şi criticii „la zi" ai fenomenului politic, doctrinarii vieţii politice şi analiştii „obiectivi" ai realităţilor politice, observatorii atenţi ai scenei politice şi ai cursului evenimentelor de ordin politic dintr-o zonă sau alta a ţării, din diferite ţări şi grupuri de ţări, dintr-o anumită comunitate continentală, dintr-un continent sau la nivel internaţional-global.

În orizontul coordonatei (sau variabilei) „*V*" a modelului hexadic se mai plasează comunitatea profesioniştilor din sfera judecării fenomenului politic, naţiunea, comunitatea de naţiuni şi umanitatea în ansamblu, cu aspiraţiile şi îndreptarele de ordin axiologic ce le sînt proprii, într-o epocă sau alta.

Drept ipostaze ale „beneficiarului" (indicat prin variabila sau coordonata „*I*") se oferă „guvernaţii" şi „conduşii" izolaţi, dar şi diversele grupări ale acestora ce dau seamă de *societatea civilă* sau de *comunitatea civilă* pe ansamblul unei localităţi, al unei regiuni, al unei ţări sau al unui grup de ţări, al unui domeniu de activitate, al unei ramuri profesionale în general (agricole, industriale, intelectuale etc.).

[35] Victor Isac, *op. cit.*, p. 22

BCU Cluj / Central University Library

Se mai grupează, în fine, la polul „*M*" al hexadei: executanții programelor politice și ai deciziilor politice adoptate, forțele de ordine și administratorii, funcționarii publici de toate felurile și de la toate nivelurile.

2.2.3. Aceeași schemă (de analiză la un nivel de *complexitate mediană* a acțiunilor politice) se pretează la omogenizarea coordonatelor sau variabilelor alese, prin „obiectivizarea" *agentului* și a *suporterului*, în maniera sugerată prin desfășurarea din figura (46°). Variabilei „*A*" îi vor corespunde, în acest caz, studiul de prefezabilitate, proiectul și programul acțiunii politice etc., așa cum polului „*I*" i se vor asocia baza socială a acțiunii politice, structura grupurilor de susținere etc.

2.2.4. În versiunea pe deplin „obiectivizată" a modelului hexadic, unitatea în diversitate pare să capete valențe sporite în măsura în care zeci și zeci de determinări vin să caracterizeze cît mai nuanțat pe unul sau pe altul dintre polii (sau parametrii) aleși pentru analiza morfologică de tip „situațional".

Variabilei „*A*", spre exemplu, i se mai asociază: *performanța politică* în generalitatea și în concretitudinea acesteia; „deciziile" din sfera acțiunii politice; puterea politică în acțiune – acea putere pe care o cuceresc uneori filosofii, dar și mai des mizantropii și xenofobii, dacă nu nebunii; puterea pe care o susține deseori tactica echilibrului dintre discreție și indiscreție, ori amestecul dintre crezuri și abuzuri [36]; constrîngerile cu care se guvernează; modul de organizare și de conducere a acțiunilor politico-ideologice, de instaurare a ordinii politice; dimensiunea afectivă a culturii politice; atitudinile și comportamentul liderilor politici, modul lor concret de a acționa în plan politic; spiritualitatea politică a agenților, limitele între care aceștia guvernează; ambițiile, prejudecățile și orgoliile; viața politică cu dovezile sale de foarte multă rea

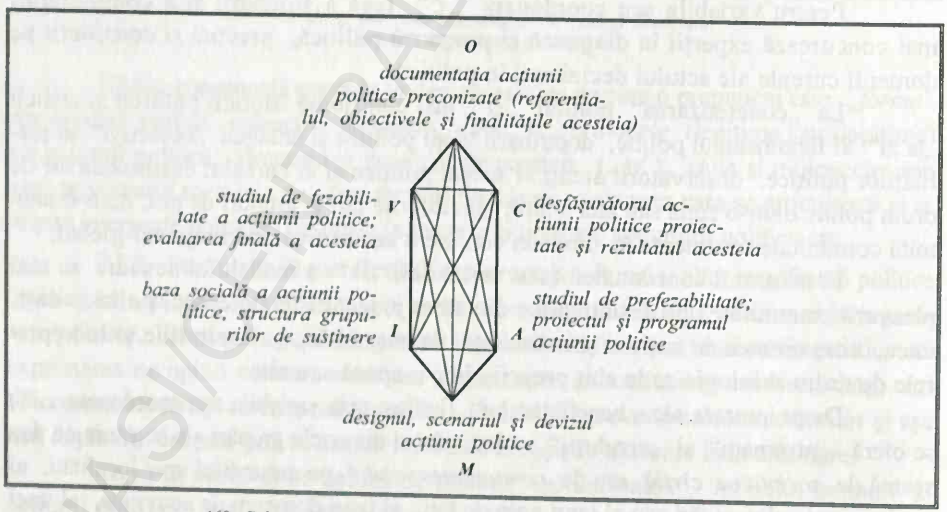

46°. Schema hexadică a acțiunii politice, cu toate variabilele „depersonificate" sau „obiectivizate"

[36] Victor Isac, *op. cit.*, pp. 14, 19, 22

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITARA LIBRARY

credință; caracterele slabe, decăzute, preferate adeseori în practica politică [37]; nebunia politică; pasiunile, rivalitățile, dușmăniile și luptele politice; erorile politice; priceperea și abilitățile în arta conducerii, precum și incompetența politică.

Pe coordonata sau variabila *conținutului* și a *structurii* acțiunii politice („*C*") se grefează, la rîndul lor: structura și desfășurătorul acțiunii politice; fundamentarea teoretică, de ordin economic, militar, juridic etc. a acțiunii politice; *cunoașterea* politică, respectiv *gîndirea* politică și *raționalitatea* politică; de asemenea, știința politică, respectiv științele politice, dar și programul politic, teoretizarea democrației și a guvernării politice în general, *praxis*-ul politic, realizarea democrației și a idealului politic cu susținere în demersul cognitiv reflectat și riguros fundamentat; soluțiile politice dobîndite pe temeiuri științifice la problemele politice abordate; conducerea societății prin știință; spiritul logic și suportul teoretic din gîndirea politică [38] și așa mai departe.

Cu polul *referențialității* și al *ideologiei* („*O*") mai vin în atingere: domeniile acțiunii politice; realitatea politică; situațiile politice; condițiile sociale în care se guvernează; cererile vieții politice și obiectivele în rezonanță cu acestea (fie ele minore sau majore, fericit-alese, ori prejudicioase); scopurile acțiunii politice, răspunzînd – într-un fel sau altul – aspirațiilor politice și convingerilor de ordin ideologic; strategia politică; ideologia politică în chip de sistem ce orientează practica politică; propaganda, cu doza de dezinformare subiectivă; doctrinele ce se prezintă ca salvatoare pentru omenire, dar care, în atîtea rînduri, generează fantasme, antagonisme și cele mai crunte suferințe din istoria omenirii [39]; interesele fundamentale împărtășite de agenții acțiunii politice.

Sub alte chipuri, de variabila *axiologică* („*V*") mai dau seamă: dimensiunea evaluativă a culturii politice; premisele și cadrele culturale, ori motivele și mobilurile acțiunii politice; valorile politice, respectiv sistemele, seturile și tabelele de valori, în corelație cu sistemul de ansamblu al valorilor societății; *valorile-scop*, sau *valorile-terminus*, ca *„idei ale nevoilor sociale"* [40]; justețea în sfera vieții politice; „puterea morală", soluția etică a problemelor politice și chiar supraviețuirea societății prin etică [41]; mijloacele de interpretare și de justificare la care se recurge în viața politică; prestigiul politic și legitimitatea politicii; *„înțelepciunea politică"* și politica, sub chipul *„vocației ideale"* [42].

De variabila inspirației și a susținerii politice („*I*") mai dau seamă: cadrul social, ca „suport" al acțiunii politice; relațiile dintre grupuri, ori dintre indivizi și grupuri, atît în faza de cucerire, cît și în cea de menținere a puterii politi-

---

[37] Victor Isac, *op. cit.*, p. 21

[38] *Ibidem*, p. 52

[39] *Ibidem*, p. 11

[40] Miroslav Karwat, *Valorile politice ca idei ale nevoilor sociale*, în: Ovidiu Trăsnea, Dan Mircea Popescu (coord.), *Valori și norme politice*, Editura Politică, București, 1988, pp. 74 sqq.

[41] Victor Isac, *op. cit.*, pp. 45, 30, 16

[42] *Ibidem*, pp. 45, 11

ce; stările de spirit ale populației, în raport cu politica; acordul, apatia, alienarea și altele; opinia publică; forțele de sprijin și cele de contestare; grupurile de interese și cele de presiune; *competența politică*, dar și laşitatea societății civile; semidoctismul civic, pasivitatea politică, ori lipsa de personalitate în gîndire, dacă nu cinismul în atitudinea oamenilor de cultură; miopia politică a maselor [43].

Ca alternative la ipostazele *formei*, ale *regiei* și ale *scenariului* acțiunii politice („*M*"), am mai putea invoca: instituțiile politice (statul, partidele și fronturile politice etc.), respectiv cadrele instituționale ale acțiunii politice; regimul politic, mijloacele prin care se guvernează; metodele și instrumentele implicate în acțiunea politică, țintind la realizarea intereselor urmărite de subiecții angajați în politică; *valorile-mijloc*; tehnicile de influențare și metodologiile de conștientizare politică; politica, inclusiv ca „practică abjectă" [44] sub aspectul procedeelor.

2.2.5. Paradigma situațional-hexadică pe care am configurat-o în tabelul (44°) ne permite o prezentare sistematică a relațiilor duale dintre variabilele sau polii acțiunii politice ($C_6^2 = 15$) și a formelor sale „verticale" ($\sum_{i=0}^{6} C_6^i = 64$).

Limitîndu-ne, pentru început, la conturul hexadic al situației politice, vom avea la îndemînă un prețios „fir conducător" în deducerea unor mănunchiuri de distincții cu utilizare curentă în analiza *politicului*, a *discursului* politic și a *metadiscursului* politic. Un exemplu de asemenea aplicații ni-l prilejuiește clasificarea *indivizilor umani* în raport cu „repertoriul" acțiunilor politice în care indivizii umani se implică, sau pe care aceștia le refuză. După Max Kaase și Samuel H. Barnes [45], oamenii pot fi *conformiști*, *reformiști*, *activiști*, sau *protestatari*, iar noi credem că fiecare categorie gravitează în jurul unei coordonate (sau variabile) a modelului „situațional"-hexadic.

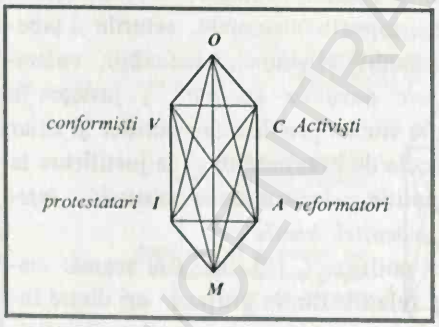

47°. Tipuri acționale, în acord cu variabilele hexadei „situaționale"

„Conformiștii", de exemplu, se vor așeza la polul evaluării și al justificării acțiunii politice („V"), ca unii ce rămîn în acord cu valorile instituite și cu „tradiția" puterii în exercițiu. Locul „protestatarilor" pare să fie în preajma „beneficiarilor" puterii („I"), ca parteneri nemijlociți în dialogul cu autoritățile politice.

La rîndul lor, „activiștii" vor satura variabila conținutului și a desfășurătorului de acțiuni politice („C"), ca unii puși

[43] Victor Isac, *op. cit.*, pp. 20, 52

[44] *Ibidem*, p. 11

[45] Max Kaase, Samuel Henry Barnes, *In Conclusion: The Future of Political Protest in Western Democracies*, în: Samuel Henry Barnes, Max Kaase, and Klause R. Allerbeck (eds.), *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*, „Sage Publications", Beverley Hills, London, 1979, pp. 523 - 534; traducere românească în: Nicolae Lotreanu (coord.), *Cultură și valori politice*, caiet documentar, București, 1985, p. 358

să ducă la îndeplinire decizii adoptate de factorii puterii. „Reformatorii" (indiferent de poziția lor în raport cu puterea, în calitate de guvernanți, ori de opozanți) sînt, prin definiție, *inițiatori* sau *agenți* ai acțiunilor politice, iar locul acestora în cadrul modelului îl indică variabila, sau coordonata „agentivă" („*A*").

2.3. Etape, parametri de performanță și forme „orizontale" în cazul acțiunii politice

2.3.1. Ca modalitate a organizării și a conducerii de către instituții politice, ori ca modalitate de participare directă a indivizilor, sau a cetățenilor [46], *acțiunea politică* este o acțiune *socială*, respectiv un ansamblu – mai mult sau mai puțin articulat – de acțiuni sociale. Urmărită prin spectrul celor șase variabile ale analizei situaționale, ea dezvăluie tot atîtea *etape*, *demersuri*, sau *faze*, legate de numeroși „scenariști", „regizori", actori, critici și beneficiari.

În ordinea evocării variabilelor, etapele acțiunii politice ne apar ca activități *sui generis*, precum: ☞ (1) *inițierea*, proiectarea sau motivarea subiectivă a acțiunii politice, *transpunerea în scenă* a acesteia, sub semnul coordonatei „*A*"; ☞ (2) *explicarea*, *fundamentarea* sau *interpretarea* acțiunii politice, articularea logică a demersului politic, *tehnologizarea* acestuia – în legătură cu variabila „*C*"; ☞ (3) *documentarea*, respectiv *motivarea doctrinară*, sau *contextualizarea obiec-*

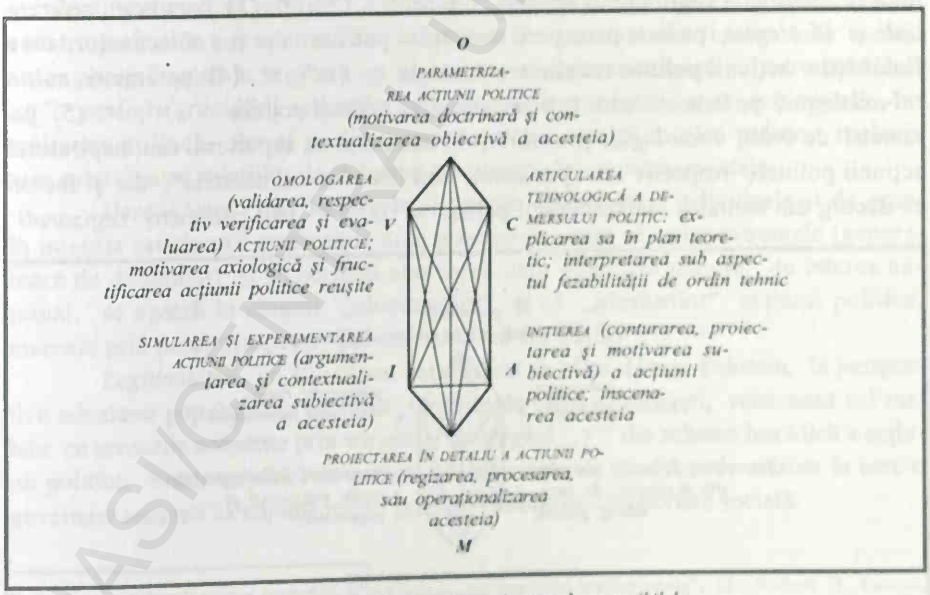

48°. Etapele acțiunii politice, în acord cu varibilele modelului „situațional"-hexadic

[46] Călin Vălsan (ed.), *op. cit.*, București, 1991, p. 195

tivă a acțiunii politice, *parametrizarea* acesteia – în legătură cu variabila „*O*"; ☞ (4) *validarea*, *verificarea*, *evaluarea* sau *motivarea obiectivă* a acțiunii politice, *fructificarea* și *omologarea* sa – în legătură cu variabila „*V*"; ☞ (5) *documentarea*, *argumentarea*, sau *contextualizarea* subiectivă a acțiunii politice, „*simularea*" și „*experimentarea*" acesteia, în raport cu beneficiarul – sub incidența variabilei „*I*"; ☞ (6) proiectarea acțiunii politice, respectiv „înscenarea", procesarea, sau operaționalizarea acesteia – în legătură cu variabila „*M*".

Cum fiecare dintre etapele menționate poate întruni atributele unei acțiuni politice distincte, cu propriile sale etape și cu propriile sale variabile situaționale, exercițiul tipologic prilejuit de analiza situațională devine unul recurent, iar rolul coordonatelor analizei este acela de a furniza criterii.

2.3.2. Indiferent de etapa în care se clasează, o *acțiune politică* oarecare – asemenea *cunoașterii* și *comunicării*, ori *educației*, *creației* și *interpretării*, iar pînă la un punct, grație tuturor acestor demersuri de ordin semiotic și logic – se impune prin anumiți *indicatori* sau *parametri* de performanță.

În acord cu *polii* (*variabilele*, sau *coordonatele)* modelului „situațional"-hexadic, aceștia se grupează în următoarele șase categorii: ☞ (1) parametri *psihologici* (în speță *emoționali*) și *ergonomici*, în raport cu calitatea autorității politice, adică pe linia inițiatorului sau agentului acțiunii politice – „*A*"; ☞ (2) parametri *rațional*i, respectiv *logici*, sau *tehnologici* (iar uneori și „tehnocratici"), pe linia structurii și a conținutului acțiunii politice – „*C*"; ☞ (3) parametri *referențiali* și *ideologici*, pe linia perceperii realităților politice, dar și a obiectivelor, ori a finalităților acțiunii politice menite a o controla – „*O*"; ☞ (4) parametri *cultural-axiologici*, pe linia evaluării și a fundamentării acțiunii politice – „*V*"; ☞ (5) parametri de ordin *sociologic* și *retoric*, la incidența cu suporterul sau inspiratorul acțiunii politice, respectiv cu „pacientul, sau beneficiarul acesteia", dar și factori ce decurg din calitatea marketingului politic – „*I*"; ☞ (6) parametri *regizorali*

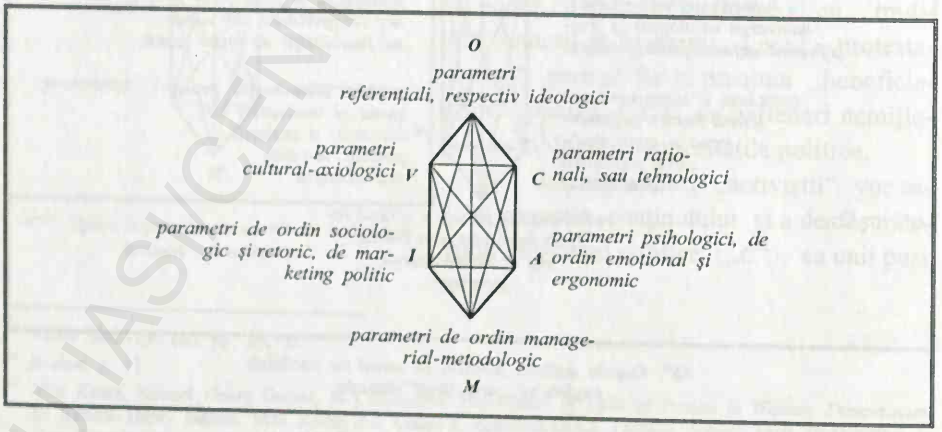

49°. Parametri ai performanței, în cazul acțiunii politice

şi *metodologici*, pe linia căilor şi a mijloacelor asociate cu proiectul în detaliu al acţiunii politice – „*M*", altfel spus, în acord cu *management*-ul politic.

Ideal ar fi ca asemenea parametri să fie cît mai clar delimitaţi, iar în funcţie de nivelul la care sînt atinşi, să fie analizată reuşita acţiunii politice, de un fel sau altul. Problemă practică, de raportare în deplină cunoştinţă de cauză la actul politic instituţionalizat şi la reacţia politică mai mult sau mai puţin spontană, criteriologia comensurării şi a evaluării acţiunilor politice ne deschide spre un teritoriu ce îşi aşteaptă exploratorii: cel al *performanticii politice*, ca ipostază a unei discipline generale privind însemnele eficienţei şi ale eficacităţii actului creator [47].

La stadiul în care se plasează discuţiile în textele politologice curente, *performanţa* unui regim politic se cere măsurată şi evaluată atît la nivel *funcţional*, cît şi la nivel *critic-normativ*, în legătură cu *scopul* şi cu *obiectivele* propuse de guvernarea în atenţie, ori cu *valorile* pe care aceasta le menţine.

După Harry Eckstein [48], judecata ar trebui să se pronunţe în legătură cu *eficienţa decizională*, cu *ordinea civilă*, cu *legimitatea* şi cu *longevitatea* regimului politic. Respectivelor criterii Sorin Budnariu le adaugă *includerea*. Din explicaţiile furnizate de autorul român înţelegem, însă, că pot fi desprinse cel puţin şase *însemne* (respectiv *criterii* şi *caracteristici*) ale performanţei politice, iar ele se dispun relativ-uşor în orizonturile de aşteptare ale paradigmei hexadice.

Primul dintre criteriile enumerate de Harry Eckstein, *eficienţa decizională*, răspunde cel mai bine variabilei sau coordonatei „*A*", a agentului şi a iniţiativei în cîmpul acţiunii politice. Totuna cu *adaptabilitatea* (la noi condiţii, la noi constrîngeri şi la noi oportunităţi de reuşită !), *longevitatea* invocată de acelaşi autor poate fi pusă în legătură cu sugestiile asociate coordonatei (sau variabilei) „*C*", pe linia articulării acţiunilor politice, a sincronizării lor cu schimbările din realitatea politică, dar şi pe linia experimentării noului în plan politic, inclusiv prin modificarea relaţiilor de putere şi a restructurării guvernamentale.

Deschiderea spre interesele şi cererile cetăţenilor, individuale şi de grup, în intenţia satisfacerii acestora la cote rezonabile, care să evite extremele (generatoare de disfuncţii) şi să permită abordarea unor obiective majore, de interes naţional, se aşează în cîmpul „obiectivelor" şi al „idealurilor" acţiunii politice, marcate prin polul (respectiv parametrul, sau variabila) „*O*".

Legitimitatea, un alt criteriu nominalizat de către Harry Eckstein, în perspectiva adeziunii populaţiei la măsurile adoptate de către guvernanţi, rezonează cel mai bine cu sensurile acoperite prin variabila *axiologică* „*V*" din schema hexadică a acţiunii politice. Printr-un astfel de criteriu, se dă seama de gradul şi de măsura în care o guvernare reuşeşte să impună reguli general-valabile de comportare socială.

---

[47] Pentru consideraţii asupra măsurării şi explicării „performanţei instituţionale", cf.: Robert D. Putnam (în colaborare cu Robert Leonardi şi Raffaella Y. Nanetti), *Cum funcţionează democraţia* ?, traducere din engleză, „Polirom", Iaşi, 2001

[48] Harry Eckstein, *The Evaluation of Political Performance: Problems and Dimensions*, „Sage Professional Papers in Comparative Politics", nr. 2, 1971, pp. 1 - 17; *apud*: Sorin Budnariu, *Concepte de bază în ştiinţa politică*, II, Fundaţia universitară „Alma Mater" / Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu, 2001, p. 31

„Sabie cu două tăişuri" [49] în ceea ce priveşte funcţionarea unui regim politic, *includerea*, sau măsura *acaparării* de către putere a forţelor sociale (în sensul schimbării, respectiv al supravegherii şi al controlului societăţii de către cei care o conduc), este criteriul de performanţă întru totul adecvat variabilei *„I"* din schema acţională.

Un ultim criteriu pentru evaluarea performanţei, dintre cele sugerate de Harry Eckstein, *ordinea civilă* (ca stare dobîndită prin suma de oferte şi de constrîngeri puse în joc de către factorii puterii) reprezintă (la propriu şi la figurat !) „quintesenţa" performanţei politice. Ea dă seama de *legitimitatea* regimului politic, manifestată prin acceptarea guvernanţilor de către cei conduşi, în funcţie de felul în care sînt distribuite valorile şi bunurile materiale. Locul unui asemenea însemn al performanţei este cel asigurat prin variabila sau coordonata *„M"*, a modului de procedare în politică, dacă nu şi a căilor de reuşită efectivă.

2.3.3. La o sumară inventariere, *tipurile* de acţiuni politice gravitează în jurul *etapelor* acestora. Într-o primă circumscriere, ele detaliază momentul *iniţierii* şi al *motivării* subiective, pe coordonata *agentului* şi a *autorităţii* (*„A"*), în măsura în care este vorba de acţiuni politice *organizate* (sau nu), de acţiuni politice *voluntare* (sau nu) etc. Într-o a doua grupare tipologică se înscriu formele de acţiune politică din aria *explicării* şi a *tehnologizării* parametrului, sau factorului *conţinut* (*„C"*), în măsura în care avem de-a face cu acţiuni *episodice*, ori *continue*; cu acţiuni *convenţionale*, ori *de substanţă* şi aşa mai departe.

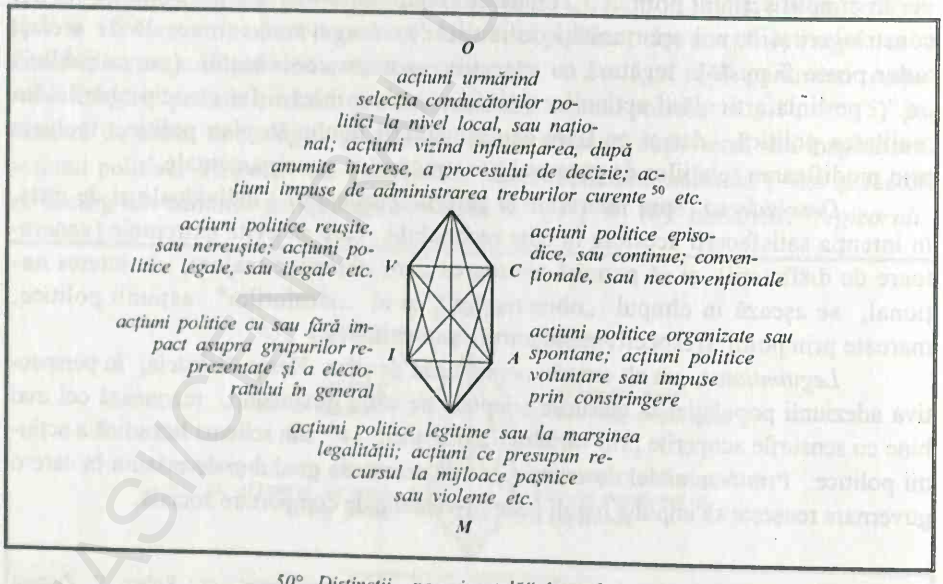

50°. Distincţii „pe orizontală" între formele acţiunii politice

[49] Sorin Budnariu, *op. cit.*, p. 34

[50] Cf., pentru detaliere, Călin Vâlsan (ed.), *op. cit.*, Bucureşti, 1991, pp. 195 - 196

De o terță categorie țin acțiunile politice ce vin în atingere cu etapa *motivării doctrinare* și cu factorul *ideologic* („*O*"). Unele vizează selecția și modelarea conducătorilor politici la nivel local sau național, în timp ce altele influențează luarea deciziilor politice și administrarea treburilor curente în acord cu interesele grupului sau ale grupurilor dominante.

O a patra serie de acțiuni asigură *evaluarea* și *motivarea* obiectivă a faptelor politice. În orizontul fundamentării (respectiv, al justificării, sau legitimării) puterii („*V*"), acestea se dovedesc *reușite* (sau nu), *legale* (sau nu), *responsabile* (sau nu).

De etapa *contextualizării subiective* a acțiunii politice, respectiv de suporterul și de inspiratorul acesteia („*I*"), țin distincții între actele politice precum acelea emanînd din planul credibilității în raport cu publicul căruia i se adresează (este vorba de obținerea impactului asupra grupurilor reprezentate de cercul puterii și asupra electoratului în general). Dau seamă, în fine, de *proiectarea* și de *„înscenarea"* manifestărilor politice, respectiv de *design*-ul și de algoritmul acestora („*M*"), delimitări precum acelea dintre acțiunile declanșate *cu mijloace legitime* și contrarele acestora, dintre acțiunile politice *pașnice* și cele violente etc.

Adunate în schema analizei de tip „situațional", distincțiile rezonînd cu polii „*A*", „*C*", „*O*", „*V*", „*I*", sau „*M*" pot fi considerate drept *forme „orizontale"* de activitate în domeniul politic.

2.4. Tipuri și forme „verticale" ale acțiunii politice

Formele „verticale" ale acțiunii politice rezultă din luarea în considerare a multiplelor combinații între cele șase variabile, sau coordonate: $2^6 = \sum_{i=0}^{6} C_6^i =$

$= C_6^0 + C_6^1 + ... + C_6^5 + C_6^6 = 64.$

2.4.1. La nivelul cel mai avansat de indeterminare, combinația *medadică* (de 0 coordonate: $C_6^0 = 1$!) trimite spre *acțiunea politică pur și simplu*: ☞ (1) acțiunea politică alături de, sau printre alte tipuri de acțiuni – premisă, sau rezultat al unor acțiuni mai complexe, ori moment al unei activități politice de mai mare anvergură.

2.4.2. Într-o a doua rundă de omologări, parvenim la cele șase forme *monadice* ale acțiunii politice, definite printr-o singură variabilă „focalizatoare". Ele sînt *etapele* acțiunii politice, deja trecute în revistă: ☞ (2) *INIȚIEREA*, sau *motivarea subiectivă a acțiunii politice*, drept activitate în sine („*A*"); ☞ (3) *EXPLICAREA* și, tot astfel, *fundamentarea*, sau *interpretarea* acțiunii politice, respectiv *tehnologizarea* acesteia, ele însele ca activități politice de sine stătătoare („*C*"); ☞ (4) *MOTIVAREA DOCTRINARĂ a activității politice*, respectiv *contextualizarea obiectivă* și *parametrizarea* acesteia, ca activități *sui generis* („*O*"); ☞ (5) *validarea*, *verificarea*, *evaluarea*, sau *MOTIVAREA OBIECTIVĂ* a acțiunii politice, respectiv *omologarea* și *fructificarea* acesteia – dacă sînt socotite ele însele ca activități politice („*V*"); ☞ (6) *DOCUMENTAREA* și *informatizarea* acțiunii politice, respectiv *CON-*

TEXTUALIZAREA acesteia, în măsura în care respectivele demersuri contează ele însele drept acțiuni politice („*I*"); ☞ (7) *PROIECTAREA ÎN DETALIU*, respectiv *procesarea*, *operaționalizarea* și *„înscenarea"* acțiunii politice, în măsura în care acestea devin ele însele acțiuni (și activități) politice de un anume tip („*M*").

2.4.3. Explorînd toate modurile în care se cuplează cele șase variabile din analiza „situațională" a acțiunii politice, parvenim la 15 forme diadice, semnalate prin tot atîția *vectori de focalizare*. Prin aceasta, inventarul formelor „verticale" sporește cu următoarele combinații: ☞ (8) *inițierea* efectivă a acțiunii politice, ca proiect și desfășurare (relevată de submodelul „*AC*"); ☞ (9) *motivarea doctrinară* efectivă, sau *contextualizarea obiectivă* a unui proiect de acțiune politică (conform submodelului „*AO*"); ☞ (10) *validarea* sau *verificarea* efectivă a unui proiect de acțiune politică și *fructificarea* efectivă a unei acțiuni politice deja întreprinse (forme *sui generis* de acțiune politică, delimitate prin combinația „*AV*"); ☞ (11) *puterea ca relație* [51] între guvernanți („*A*") și guvernați („*I*"), respectiv *documentarea*, sau *fundamentarea socială* efectivă a unei acțiuni politice [52] (sugerată de alăturarea variabilelor „*AI*"); ☞ (12) *„înscenarea"*, sau *procesarea* efectivă a unei acțiuni politice, *proiectarea* în detaliu, sau *operaționalizarea* acesteia (la această formă *sui generis* de acțiune politică trimițîndu-ne combinația de variabile „*AM*"); ☞ (13) *proiectarea idealurilor politice* în scheme acționale, privită ca demers în sine (conform dubletului de variabile „*CO*"); ☞ (14) *evaluarea* schemelor acționale, ca acțiune politică *sui generis* (în acord cu variabilele „*CV*"); ☞ (15) *contextualizarea subiectivă* a schemelor acționale, ca formă distinctă de acțiune politică (semnalată prin cuplul de parametri „*CI*"); ☞ (16) *procesarea* schemelor acționale, ca demers în sine (formă de acțiune politică reperată prin cuplul de coordonate „*CM*"); ☞ (17) *evaluarea idealurilor politice*, ca acțiune în sine (semnalată de polii „*OV*"); ☞ (18) *contextualizarea subiectivă a idealurilor politice*, ca demers în sine (reperat prin combinația de variabile „*OI*"); ☞ (19) *operaționalizarea idealurilor politice*, ca demers în sine (atestat prin cuplul de parametri „*OM*"); ☞ (20) *contextualizarea subiectivă* a schemelor acționale validate, ca demers în sine (scos în evidență prin dubletul „*VI*"); ☞ (21) *procesarea* schemelor acționale validate și, tot astfel, *evaluarea* metodelor de operaționalizare a acțiunilor politice, privite ca demersuri acționale intrinseci (la care sîntem conduși prin combinația de variabile „*VM*"); ☞ (22) *contextualizarea subiectivă* a căilor de operaționalizare și, tot astfel, *în-*

[51] Așa cum este ea analizată de către P. Duclot. Cf.: Călin Vâlsan (ed.), *op. cit.*, București, 1991, pp. 12 - 13

[52] Prin combinația variabilelor „*A*" și „*I*" se acoperă „scheletul ireductibil al vieții politice" (Georges Burdeau), dîndu-se seama de aspectul relațional al puterii, adică de relația *guvernanți* / „*A*" – *guvernați* / „*I*", *oameni care comandă* / „*A*" – *oameni care se supun* / „*I*" (P. Duclot), *societate politică* / „*A*" – *societate civilă* / *I*. Cf.: Călin Vâlsan (ed.), *loc. cit.*, pp. 2, 12, 188, 194. Înțreind fiecare din cele două variabile, în postura *puterii* (care poate fi coercitivă, remunerativă, sau normativă) și, respectiv, a implicării „beneficiarilor" exercitării acesteia (care poate fi alienantă, calculată, sau morală), Amitai Etzioni (*A Comparative Analysis of Complex Organization*, „Free Press", Glencoe, 1961; *apud*: William James Millar Mackenzie, *Politics and Social Science*, „Penguin Books", Baltimore, 1990, p. 261) dezvoltă o matrice în care se regăsesc nouă feluri ale puterii.

scenarea forţelor de sprijin în desfăşurarea acţiunilor politice, dacă le socotim ca demersuri în sine (la care ne raportăm prin intermediul variabilelor *„IM"*).

2.4.4. Dacă vom îmbogăţi cele 15 cupluri deja „interpretate" cu o a treia variabilă, ajungem la 20 de forme triadice ale acţiunii politice, în genul faimoaselor triunghiuri ale comunicării şi ale semnificării prin discurs [53]. Le enumerăm în continuarea inventarului de mai sus: ☞ (23) *proiectarea* efectivă a idealurilor politice în scheme acţionale (o formă *sui generis* de activitate politică, pe care o asociem triadei *„ACO"*); ☞ (24) *evaluarea* efectivă a schemelor de acţiune politică (încadrată de triunghiul *„ACV"*); ☞ (25) *contextualizarea subiectivă* a schemelor de acţiune politică (demers acţional *sui generis*, recomandat de combinaţia *„ACI"*); ☞ (26) *procesarea* efectivă a schemelor de acţiune politică (legitimată prin alăturarea variabilelor *„ACM"*); ☞ (27) *evaluarea* efectivă a idealurilor politice (formă de acţiune politică la care ne atrag atenţia coordonatele *„AOV"*); ☞ (28) *exerciţiul puterii* ca relaţie între purtătorul autorităţii politice (*„A"*), destinatarul sau „beneficiarul" puterii şi domeniul în care aceasta se manifestă [54], respectiv *contextualizarea subiectivă* a idealurilor politice (o ipostază a acţiunii politice la care ne conduc variabilele *„AOI"*); ☞ (29) *operaţionalizarea* efectivă a idealurilor politice (formă de acţiune delimitată prin triunghiul *„AOM"*); ☞ (30) *contextualizarea subiectivă* a schemelor acţionale validate (formă de acţiune politică asociată cu triada *„AVI"*); ☞ (31) *procesarea* efectivă a schemelor acţionale validate şi, tot astfel, *evaluarea* efectivă a metodelor de operaţionalizare a unei acţiuni politice (ca demersuri acoperite prin asocierea variabilelor *„AVM"*); ☞ (32) *contextualizarea subiectivă* a căilor de operaţionalizare a unei acţiuni politice şi, tot astfel, *înscenarea* efectivă a forţelor de sprijin în desfăşurarea acţiunilor politice (ipostaze ale acţiunii politice la care sîntem conduşi de triunghiul *„AIM"*); ☞ (33) *evaluarea „doctrinară"* a schemelor acţionale (ca formă *sui generis* de acţiune politică, în acord cu triada *„COV"*); ☞ (34) *proiectarea* idealurilor politice şi a forţelor de sprijin în scheme acţionale (un demers întruchipînd el însuşi acţiunea politică, pe ancadramentul *„ICO"*); ☞ (35) *procesarea* schemelor acţionale, inclusiv a celor propagandistice, prin care se urmăreşte etalarea idealurilor şi a obiectivelor politice (formă de intervenţie politică la care atrage atenţia triunghiul *„COM"*); ☞ (36) demersul în sine de *validare* a schemelor acţionale în raport cu forţele de sprijin (ipostază a acţiunii politice legitimată prin triada *„CVI"*); ☞ (37) demersul, în sine, de *evaluare* a modului în care sînt procesate schemele acţionale (o împrejurare la care ne conduce triunghiul *„CVM"*); ☞ (38) demersul, în sine, de *procesare* a acţiunilor politice, în raport cu forţele de sprijin (o acţiune politică *sui generis*, pe care ne-o indică eticheta *„CIM"*); ☞ (39) demersul, în sine, de *evaluare* a obiectivelor politice, în raport cu forţele de aderenţă (sugerat de

[53] Cf.: Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 83 - 88

[54] Constantin Sălăvăstru, *op. cit.*, Iaşi, 1999, p. 172

asocierea variabilelor „*OVI*"); ☞ (40) *evaluarea* obiectivelor politice în raport cu mijloacele de „înscenare" a acțiunilor (formă de activitate politică pe registrul variabilelor „*OVM*"); ☞ (41) *ajustarea* obiectivelor politice în raport cu mijloacele de acțiune și cu așteptările sprijinitorilor, dacă nu ale „beneficiarilor" exercițiului puterii în ansamblu (o ipostază a acțiunii politice pe registrul „*OIM*"); ☞ (42) *evaluarea* căilor „înscenării" și ale derulării acțiunilor politice, în raport cu forțele de sprijin (formă de acțiune politică la care ne conduce asocierea de coordonate „*VIM*").

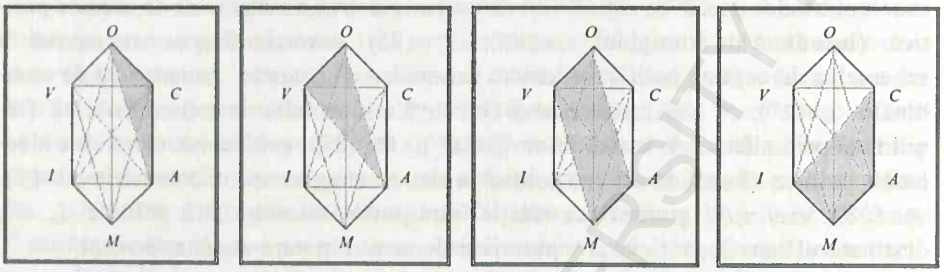

51°.1 - 2. Două dintre cele cincisprezece spații triadice de încadrare a acțiunilor politice

52°.1 - 2. Două dintre cele douăzeci de „forme verticale" tetradice ale acțiunilor politice

2.4.5. Sporind gradul de concretizare a analizei, prin antrenarea a încă unei variabile în combinațiile din ultima șarjă, vom delimita nu mai puțin de 15 forme tetradice, respectiv tot atîtea „pătrate" ale acțiunii politice. Într-o succesiune cumulativă, este vorba de: ☞ (43) *evaluarea* efectivă a unei scheme acționale propagandistice, țintind la etalarea idealurilor și a obiectivelor politice (o formă acțională intrinsecă, încadrată de combinația „*ACOV*"); ☞ (44) *articularea* și *desfășurarea* unei scheme acționale în raport cu idealurile politice și cu forțele care le sprijină, ori care le înfruntă (un demers pe care-l încadrează patrulaterul „*ACIO*"); ☞ (45) *procesarea* și *desfășurarea* schemelor acționale propagandistice (ca formă de acțiune politică pe măsura tetradei „*ACOM*"); ☞ (46) *evaluarea* schemelor acționale în raport cu forțele de sprjin și cu cele de opoziție (demers decurgînd din combinația „*ACVI*"); ☞ (47) *evaluarea* schemelor acționale în raport cu mijloacele de punere în scenă (o ipostază acțională conformă combinației de variabile „*ACVM*"); ☞ (48) *punerea în scenă* a acțiunilor politice, în raport cu forțele de sprijin, dar și cu cele de rezistență (demers definit prin combinația de parametri „*ACIM*"); ☞ (49) *evaluarea* sprijinului pentru anumite obiective și idealuri politice (ea însăși ca formă de acțiune politică, recomandată de patrulaterul „*AOVI*"); ☞ (50) *evaluarea* posibilităților de operaționalizare a unor idealuri politice (ipostază a acțiunii politice, în acord cu tetrada „*AOVM*"); ☞ (51) *operaționalizarea* obiectivelor și a idealurilor politice, în raport cu forțele la care au aderență, dar și cu forțele potrivnice (demers acțional impus de combinația „*AOIM*"); ☞ (52) *evaluarea* mijloacelor de procesare și de „înscenare", în raport cu forțele interesate de o acțiune sau alta (conform patrulaterului „*AVIM*"); ☞ (53) demersul, în sine, de *evaluare* a schemelor acționale în raport cu obiectivele și cu suportul politic (situație

la care ne reţin atenţia variabilele „*COVI*"); ☞ (54) demersul, în sine, de *evaluare* a schemelor acţionale în raport cu obiectivele şi cu mijloacele punerii lor în scenă (conform patrulaterului „*COVM*"); ☞ (55) demersul, în sine, de *procesare* a schemelor acţionale, potrivit cu obiectivele asumate şi cu suportul politic sconţat (o formă de acţiune dictată de patrulaterul „*CIOM*"); ☞ (56) demersul, în sine, de *evaluare* a schemelor acţionale, în funcţie de reacţia „suporterilor" şi de mijloacele disponibile la momentul intervenţiei politice (ipostază a acţiunii în acord cu tetrada „*CVIM*"); ☞ (57) demersul, în sine, de *evaluare* a posibilităţilor de punere în scenă a obiectivelor şi a idealurilor asumate, în raport cu forţele interesate (o formă de acţiune politică pe care ne-o impune combinaţia „*OVIM*").

2.4.6. Antrenarea a 5 din cele 6 variabile cu care am pornit la analiza „situaţiilor politice" ne permite să suplimentăm inventarul parcurs cu încă 6 forme „verticale", de factură pentadică. După cum este de aşteptat, fiecare din ele se remarcă printr-un grad sporit de concretitudine şi printr-un impact mai accentuat asupra fenomenelor politice de fiecare zi. Este vorba de: ☞ (58) *evaluarea* schemelor acţionale în raport cu obiectivele şi cu suportul politic (acţiune în acord cu pentagonul „*ACOVI*"); ☞ (59) *evaluarea* schemelor acţionale în raport cu obiectivele şi cu mijloacele de procesare (demers la care ne conduce pentada „*ACOVM*"); ☞ (60) *evaluarea* schemelor acţionale în funcţie de suportul politic şi de mijloacele punerii lor în scenă (un demers ce decurge din combinaţia „*ACVIM*"); ☞ (61) *procesarea* schemelor acţionale pe măsura obiectivelor şi a suportului preconizat (o formă a acţiunii politice delimitată prin combinaţia „*AICOM*"); ☞ (62) *evaluarea* obiectivelor politice în raport cu forţele de sprijin şi cu mijloacele de punere în scenă (demers acţional spre care ne orientează combinaţia „*AOVIM*"); ☞ (63) *evaluarea* schemelor acţionale în funcţie de obiective, de suportul politic şi de mijloacele de punere în scenă (un demers conform pentadei „*COVIM*").

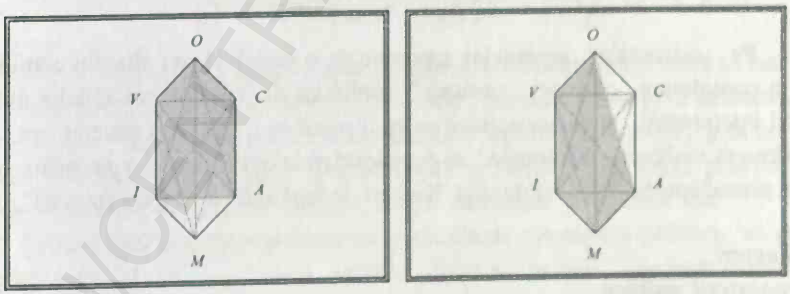

53°.1 - 2. Două dintre cele şase „pentagoane" ale acţiunii politice, în cazul analizei cu şase variabile

2.4.7. La nivelul analizei de complexitate mediană, inventarul formelor „verticale" se împlineşte prin omologarea *modelului hexadic*, al acelei acţiuni politice în care se discern toate etapele şi căreia i se cunosc toate determinările cerute de recursul la cele 6 variabile. În spectrul schemei cu numărul (64), „*ACOVIM*", se ordonează inclusiv definiţii ale politologiei ca orizont *sui generis* al acţiunii şi al cu-

noașterii politice, precum cea asigurată de către Ovidiu Trăsnea [55], prin identificarea disciplinei în atenție cu știința care *„cercetează formele și mijloacele acțiunii politice* [spre care ne orientează variabila *«M»*: n. n., P. I. !], *colective și individuale, degajînd valorile sociale* [trimitere spre variabilele *«O»* și *«V»*: n. n., P. I. !] *care o orientează și funcționalitatea specifică a politicului* [implicare a coordonatei *«C»*: n. n., P. I. !], *ca activitate de conducere și de organizare* [ceea ce acoperă variabila, sau polul *«A»*: n. n., P. I. !] *a ansamblului vieții sociale* [o vagă antrenare a coordonatei, sau a variabilei *«I»*: n. n., P. I. !]".

2.4.8. Prin cele consemnate, nu avem cum să acoperim un inventar exhaustiv al formelor „verticale" de manifestare a politicului. Am vrut și sperăm că am putut arăta cum diverse combinații între coordonatele sau variabilele apropiate analizei de tip „situațional" funcționează aidoma schemei „transcendentale" kantiene, ca „fir călăuzitor" către momente acționale și către acțiuni politice efective.

Se va înțelege că fiecare combinație de poli (respectiv de variabile sau coordonate) din schema „analizei situaționale" închide o infinitate de ipostaze acționale (unele derulate deja, altele în curs de desfășurare, ori întruchipînd „posibilul contingent" al acțiunilor politice viitoare).

Această disponibilitate interpretativă este dată de măsura în care fiecare formă „verticală" a acțiunii politice este o structură „algebrică" ce se fenomenalizează în raport cu determinări (calitative, cantitative, dacă nu și de altă natură !) ale agentului (*„A"*), ale schemei de structurare și desfășurare (*„C"*), ale obiectivelor (*„O"*), ale criteriilor de evaluare (*„V"*), ale forțelor de sprijin și / sau de împiedicare (*„I"*), respectiv ale mijloacelor de procesare (*„M"*).

Evident, cu mai mult de 6 coordonate (respectiv poli, sau variabile), analiza de tip fenomeno-logic ne-ar conduce la mai mult de 64 de ipostaze, ecuația prin care se determină numărul de forme posibile – în cazul a n poli „situaționali" – fiind $2^n = \sum_{i=0}^{n} C_n^i = C_n^0 + C_n^1 + \ldots + C_n^{n-1} + C_n^n$.

Pe „orizontala" accentelor suportate de o variabilă sau alta din combinațiile luate în considerare, ca și pe „verticala" subliniată de numărul variabilelor antrenate în actul interpretării, acțiunea politică se înfățișează ca o structură generatoare, iar logica aferentă analizei „situaționale" se dovedește ea însăși o *teorie a formelor de teorie*, în sensul aprofundat de Edmund Husserl în legătură cu „logica formală".

2.5. Factori ai cunoașterii politice

2.5.1. Teméi al acțiunii politice (sub semnul documentării, fundamentării, proiectării, corectării, popularizării și evaluării acesteia), *cunoașterea politică* este și țel al unor acțiuni politice distincte. Ea se caracterizează: ☞ (1) prin *agent*, su-

[55] Ovidiu Trăsnea, *Știința politică. Studiu istoric - epistemologic*, Editura Politică („Biblioteca de Filosofie și Sociologie"), București, 1970, p. 259

biect inițiator, sau / și promotor, respectiv printr-un moment al motivării și al fundamentării subiective, de *precunoaștere*, de *inspirație*, sau chiar *de descoperire* ☞ (2) prin *orizont* și prin *conținut logic* (sau rațional), în legătură cu care se înfiripă demersul constructiv și prospectiv, de explicare, sinteza datelor cognitive și fundamentarea teoretică a proiectului; ☞ (3) prin *conținut factual* și printr-un anume *referențial*, respectiv printr-un moment de intuire, respectiv de observare și de contextualizare obiectivă; ☞ (4) prin *conținut axiologic*, dat de ansamblul valorilor încorporate, respectiv printr-un orizont *reflexiv*, de evaluare și de motivare a proiectului de acțiune, în raport cu criterii intersubiective; ☞ (5) prin *suporteri*, inspiratori și beneficiari, respectiv printr-un moment de contextualizare intersubiectivă, pe linia argumentării și a persuasiunii; ☞ (6) printr-un *scenariu* și printr-o anume organizare, incluzînd operaționalizarea datelor deținute, structurarea și procesarea acestora.

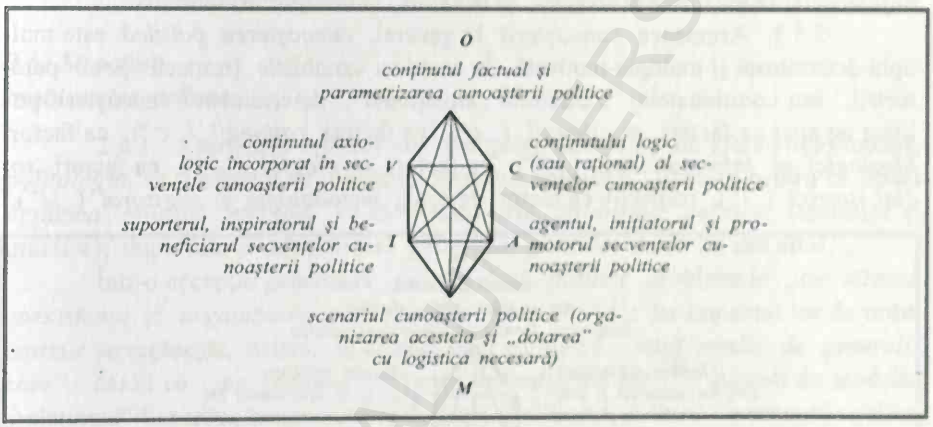

54°. Transpunerea „situației cognitive", la cazul politicului. Poli, variabile, sau coordonate în cazul cunoașterii politice

2.5.2. O dată apropiată prin grila situațională, cunoașterea politică se lasă etapizată, structurată și clasificată în raport cu diversele combinații între polii adiacenți, deschizîndu-se spre o lume inepuizabilă prin jocul între *explicit* și *implicit*, prin cel dintre *actual* și *potențial* (sau *virtual*), prin cel dintre *spontan* și *reflectat*, prin cel dintre *discursiv* și *intuitiv*, *teoretic* și *empiric*, dintre *individual* și *colectiv* etc.

Într-un posibil tablou al formelor verticale de cunoaștere politică, se vor alinia situații precum: ☞ *explicația politică* drept act în sine, conform submodelului *„C"*; ☞ *intuiția politică*, ca act în sine, aflat la incidența cu monomul *„O"*; ☞ *judecata politică* „la rece", conform submodelului *„AC"*; ☞ *percepția politică*, în orizontul relației *„AO"*; ☞ *cîntărirea mijloacelor* de care dispui în plan politic, conform binomului *„AM"*; ☞ *anticiparea mijloacelor la îndemîna adversarului*, în acord cu submodelul *„IM"*; ☞ *ajustarea proiectului politic* la realități, conform cu submodelul *„ACO"*; ☞ *adecvarea proiectului politic* la norme și valori, în perspectiva trinomului *„ACV"*; ☞ *prefigurarea reacțiilor* la re-

acţiunea politică preconizată, în legătură cu combinaţia „*ACI*"; ☞ *reacţia adversarului* la mijloacele menite să susţină anumite obiective politice, conform triunghiului „*OIM*"; ☞ *adecvarea proiectului politic la scopuri şi la valori*, în acord cu tetrada „*ACOV*"; ☞ *adecvarea proiectului la aşteptările electoratului*, pe făgaşul „*ACIO*"; ☞ *analiza concordanţei între mijloacele, scopurile şi valorile de la care se revendică politicianul*, conform submodelului „*OVIM*"; ☞ *cunoaşterea politicului „nestructurată" de un plan, sau de o metodă oarecare*, aşa cum o sugerează pentada „*ACOVI*"; ☞ *cunoaşterea ca act de inspiraţie creatoare a politicianului*, conform cu schema „*ACOVM*"; ☞ *cunoaşterea politică sedimentată în experienţa cotidiană*, fără agent sau autor – aşa cum o relevă schema pentagonală „*COVIM*"; ☞ *actul deplin şi ideal al cunoaşterii politice*, în care agentul sau decidentul politic se raportează şi la beneficiar sau la adversar, şi la fapte, şi la mijloace, şi la idealuri sau scopuri, şi la valori, şi la suporturi teoretice.

2.5.3. Asemenea *cunoaşterii* în general, *cunoaşterea politică* este multiplu-determinată şi multiplu-motivată. În acord cu variabilele (respectiv polii, parametrii, sau coordonatele) modelului „situaţional", determinanţii cunoaşterii politice ne apar ca factori *emoţionali* („*A*"), ca factori *raţionali* („*C*"), ca factori *ideologici* şi *informaţionali* („*O*"), ca factori *axiologici* („*V*"), ca factori *social-istorici* („*I*"), respectiv ca factori de ordin *metodologic* şi *regizoral* („*M*").

55°. Factori ai cunoaşterii politice şi ai reflecţiei de ordin metacognitiv

2.5.4. Ceea ce este valabil pentru *cunoaşterea politică* angajată în acţiunea politică se poate extrapola şi în cazul *cunoaşterii asupra cunoaşterii politice*. Ne referim, desigur, la cunoaşterea promovată prin demersul *polito-logic*, de ordin *meta-cognitiv*. Ca aplicaţie *practico-teoretică* şi *practico -teoretico-practică*, aceasta se deschide spre coordonatele *afectiv-volitionale* sau *infralogice* („*A*"), spre cele raţionale [56] sau *logice*

[56] Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie. Orientare critică în logica modernă* (subcap. „Logică şi aplicabilitate"), Editura „Junimea", Iaşi, 1973, pp. 23 sqq.

(„*C*"), *ideologice* sau *teleologice* („*O*"), *preferențial-axiologice* („*V*"), *contextuale* sau *dialogice* („*I*") și *informațional-metodologice* („*M*").

2.5.5. Întrucît nu numărul distincțiilor în sine, ci posibilitatea justificării situațiilor reportate și eventuala lor extindere în acord cu polii (respectiv coordonatele, sau variabilele) admise sînt atuurile paradigmei hexagonale, evocăm la acest sfîrșit de subcapitol cele trei „modele ale cunoașterii în istoria gîndirii politice", așa cum sînt ele discutate de autorii ieșeni ai primului volum din *Tratatul de politologie* [51] și-l invităm pe cititor să reflecteze la posibile completări dictate de „logica locurilor libere" în cadrul de referință la care ne raportăm.

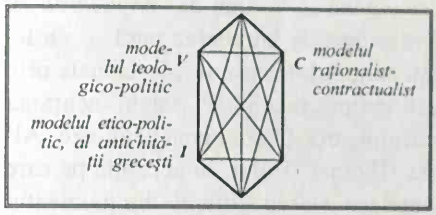

56°. Modele ale cunoașterii în istoria gîndirii politice, așa cum sînt ele delimitate de A. Carpinschi și C. Bocancea

2.6. Structura problemelor politice

2.6.1. Asemenea oricărei alte discipline științifice din sfera socio-umană, *politologia* se confruntă cu probleme teoretice specifice. Aceasta pentru că însăși *acțiunea politică efectivă* se motivează prin *probleme politice* (teoretice și practice), după cum și soluționează *probleme politice*, de un fel sau altul.

Într-o accepție generoasă, se consideră *politice* problemele *„ce vizează coexistența și organizarea coexistenței oamenilor"* [52], iar impactul lor de ordin teoretic se regăsește, astăzi, în cadrele unei științe cu *„rază medie de generalizare"*, dar și cu *„un profund caracter interdisciplinar"* [53]. Ajutați de modelul „relațional"-hexadic, am putea descompune *problema politică* în termeni similari celor prin care, într-un orizont neo-kantian al filosofiei cunoașterii, Lucian Blaga făcea anatomia problemei *filosofice* și a problemei *științifice* [54].

Despre ce-ar fi vorba în cazul de față ? Despre aceleași *CE*-uri, *DE CE*-uri, *PENTRU CE*-uri și *CUM*-uri ca în cazul oricărui alt gen de cunoaștere. Contează, altfel spus: *ce* se întreabă prin problema pusă; *cum* se întreabă; *în ce scop* se întreabă; *cu ce mijloace* se întreabă (și se formulează, ca atare, problema); *cum sînt soluționate problemele formulate* prin intermediul întrebărilor și așa mai departe.

---

[51] Anton Carpinschi și Cristian Bocancea, *Știința politicului. Tratat*, vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1998, pp. 106 - 137

[52] Elena Puha, George Poede, *Deschideri spre o epistemologie a științei politice*, Editura „Dimitrie Cantemir", Tîrgu Mureș, 2000, p. 162

[53] Sorin M. Rădulescu, *Ipoteză și euristică în cunoașterea socială*, Editura Academiei, București, 1994, p. 48; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 170

[54] Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, 1947; ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", București, 1983, pp. 190 sqq. Transpunerea analizei în cauză prin intermediul hexadei situațiilor creatoare este realizată de Petru Ioan, în studiul *Un model al „situației creative" cu aplicații în filosofia lui Lucian Blaga* („Revista de Filosofie", tom 40, nr. 6, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 555 - 564) integrat volumului *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 193 - 194, 210 - 211.

În ordinea cu care ne-am obişnuit deja, să marcăm vîrfurile hexagonului acţional (cea inversă mişcării acelor de ceasornic !), ne reţine atenţia, mai întîi, *mobilul* şi *dezideratul* [55] problemei politice şi punerea acesteia ca problemă, în legătură cu *iniţiatorul*, sau cu agentul acţiunii (*„A"*).

Dintr-un al doilea punct de vedere, se cuvine să vorbim de *cercetarea* şi de *soluţia* problemei politice, respectiv de răspunsul la întrebarea pusă – în legătură cu planul, desfăşurătorul, structura sau conţinutul acţiunii (desemnate prin coordonata *„C"*). În acelaşi punct al analizei de tip „relaţional" putem menţiona „situaţia ştiinţifică" a cercetătorului din domeniul social, sintagmă prin care Alfred Schütz [56] – concurîndu-l, oarecum, pe Thomas Kuhn în accepţia pe care acesta o conferă „paradigmei ştiinţifice" – înţelege *starea ştiinţei* din momentul cercetării, *regulile de procedură* după care se acţionează în momentul cercetării, regulile *de control* şi regulile *de verificare* a soluţiei găsite.

În spaţiul aceleiaşi variabile (sau coordonate) „situaţionale", mai putem înscrie, de asemenea, problema ca *proces mental în cursul căruia sensul său se împlineşte puţin cîte puţin* – un punct de vedere leibnizian readus în actualitate de către Gilles Deleuze [57] şi, tot astfel, *„ideea de care se leagă"*, sau *„dovada pe care o face"*, faptul, ori situaţia din cîmpul cercetării [58].

Pe coordonata sau variabila *fenomenologică* şi *ideologică* a obiectivelor şi a ţelurilor acţiunii politice (*„O"*) ajungem – în termenologia lui Lucian Blaga – la *„aria"* [59] sau la *„receptaculul"* problemei – respectiv la contextul real, sau la „datele obiective" ce prilejuiesc punerea problemei, date care, în politică, nu sînt altele decît idealurile şi scopurile acţiunilor politice.

Respectivele *idealuri* şi scopuri (ţeluri, sau *obiective*) sînt inspirate şi, totodată, înfruntă „obiectul" problematizării politice, în speţă: starea socială potrivnică dezvoltării; dezorganizările sociale, sau individuale; consecinţele negative ale unui fenomen social pozitiv; decalajele în planul dezvoltării.

Pe scurt, intră în „aria" problemei politice „starea de fapte", respectiv *procesul* social, sau *caracteristica* acestuia, *„despre care societatea, sau un sistem al ei consideră că trebuie schimbate"* [60], adică *„problema ştiinţifică"*

---

[55] Jaakko Hintikka, *Vopros o voprosah*, în vol.: *Filosofia v sovremenno mire*, Moskva, 1974, p. 304; *apud*: Constantin Grecu (coord.), *Logica interogativă şi aplicaţiile ei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 32. Precizăm că, în engleză, studiul lui Hintikka (*Questions about Questions*) a apărut în: M. K. Munitz and P. K. Unger (eds.), *Semantics and Philosophy*, „New York University" Press, New York, 1974, pp. 103 - 158

[56] Alfred Schütz, *Le chercheur et le quotidien. Phénoménologie des sciences sociales*, „Méridiens Klincksieck", Paris, 1987, p. 84. Cf. Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 160

[57] Gilles Deleuze, *Diferenţă şi repetiţie*, traducere din franceză, Editura „Babel", Bucureşti, 1995, p. 242; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 163

[58] Claude Bernard, *Introducere în studiul medicinii experimentale*, trad. din fr., Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 122; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 173

[59] În terminologia lui Ladislav Tondl (*Scientific Procedures*, cap. V: „Problem-Solving Situations and Questions in Science", „Donald Reidel" Publishing Company, Dordrecht-Holland, Boston - U.S.A., 1973, pp. 126 - 183; trad. rom în: Constantin Grecu, *op. cit.*, p. 237), aria problemei se include în „situaţia de rezolvare de probleme".

[60] Cătălin Zamfir, *Strategii ale dezvoltării sociale*, în vol.: *Teorie şi metodă în ştiinţele sociale*, Editura Politică, Bucureşti, 1977, p. 47; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, pp. 172 - 173

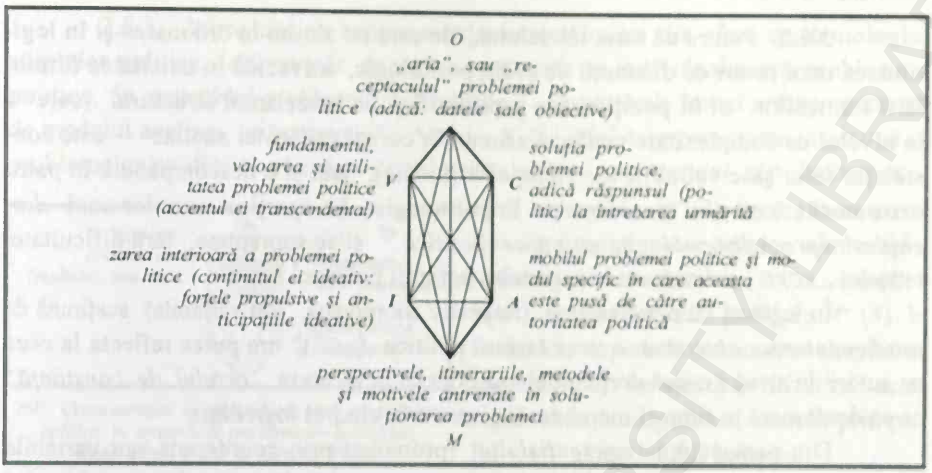

57°. Structura problemelor politice, în acord cu schema hexadică a analizei de tip „situațional"

sub chipul de *„problemă socială concretă"* [61]. Continuînd șirul asimilărilor, vom înscrie *valoarea* (respectiv *fundamentul*, sau *utilitatea*) problemei politice în cîmpul de manifestare al variabilei axiologice din modelul acțiunii politice (*„V"*).

Într-un plan mai larg, avem a ne raporta, acum, la *„palierul superior al cunoașterii* [...], *al idealizării și modelării fenomenelor lumii"* [62], ceea ce face ca problema politică să nu se deosebească de alte genuri de probleme.

De coordonata *inspirației* și a *susținerii*, ori a zădărnicirii acțiunii politice (*„I"*), în legătură cu ceea ce Lucian Blaga numea *„zarea interioară"* [63] sau *„conținutului ideativ"* al problemei, în orizontul politicii și al politicului, au a da seamă forțele politice ce propulsează, sau zădărnicesc acțiunea politică, precum și fondul de cunoștințe prealabile, ce nu ajung pentru a depăși o anumită dificultate, dar nici nu pot lipsi, în tentativa de a găsi o soluție la problema formulată.

Tot aici putem invoca problema politică sub chipul *fenomenului de recepție* – cu care ne confruntă Aristotel, în paginile cărții *Despre filosofia primă* [64].

Într-o a șasea circumscriere, *problema politică* va conta prin perspectivele, prin itinerariile și prin motivele antrenate în soluționare, conform cu variabila (sau coordonata) *metodologică „M"*, din modelul „situațional".

---

[61] Sorin Rădulescu, *op. cit.*, p. 45; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 174

[62] Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 167

[63] În analizele lui Eugeniu Sperantia (*Remarques sur les propositions interrogatives. Projet d'une Logique du problème*, în: „Actes du Congrès International de Philosophie Scientifique", 1935, vol. 7, „Hermann & Cie Éditeurs, Paris, 1936, p. 20; ret. în: Eugeniu Sperantia, *Système de Métaphysique*, „Cartea Românească din Cluj", Sibiu, 1943; trad. rom. [*Observații asupra propozițiilor interogative. Proiectul unei „Logici a problemei"*], în: Constantin Grecu, *loc. cit.*, p. 76), *aria problemei* este *terminus quaerens*, iar *zarea interioară* reprezintă *terminus quaesitus*.

[64] Barbara Skarga, *Les limites de l'historicité. Continuité et transformations de la pensée*, „Beauchesne", Paris, 1997, p. 47; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 165

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

2.6.2. Pentru că tăria modelului, de care ne slujim în ordonarea şi în legitimarea unor seturi de distincţii de ordin politologic, nu rezidă în unicitatea formulării termenilor, ci în poziţionarea acestora faţă de invariantul structural (care – la nivelul de complexitate mediană asumat în cursul prezentei analize – este constelaţia celor şase variabile ale situaţiei acţionale), iată şi o descompunere în patru orizonturi a *cadrului problematic* în politologie. Ea aparţine autorilor unei *deschideri spre epistemologia ştiinţelor politice* [65] şi se suprapune, fără dificultate, tetradei *„ACVI"*, subsumate hexagonului acţiunii politice.

În legătură cu determinarea (respectiv coordonata, sau variabila) susţinută de *fundamentarea obiectivă* a unei acţiuni politice (*„C"*), am putea reflecta la ceea ce autorii în atenţie evocă drept problema politică în ipostaza *„actului de conştiinţă"* ce se desfăşoară în timp şi marchează o intrare în cîmpul logicităţii.

Din perspectiva *referenţialului* (promovat prin coordonata sau variabila *„O"* a modelului „situaţional"-hexadic), avem a ne întîlni cu *„latura obiectivă a problemei"*, determinată – în formularea autorilor urmăriţi – de *„cîmpul tematic în care apare obiectul concret de interogare"*.

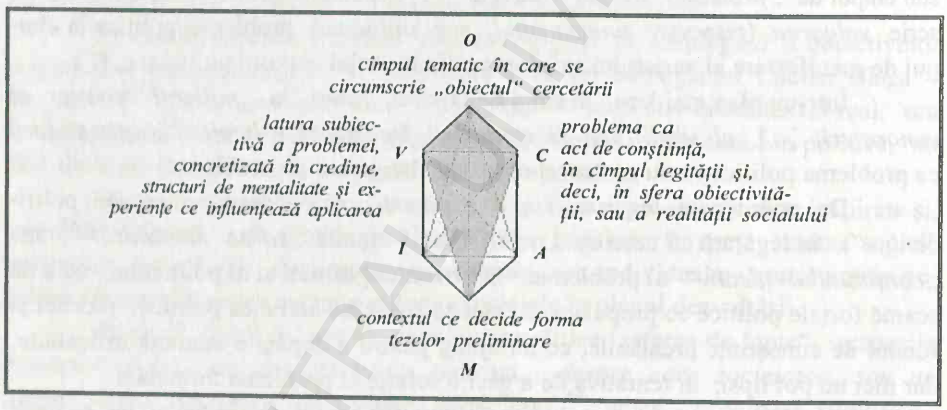

58°. „Laturi" şi „contexte" ale problemei, relevante inclusiv în analizele politologului

Prin polul „transcedental" / evaluativ şi motivaţional al paradigmei „situaţional"-hexadice (*„V"*) ajungem la ceea ce Elena Puha şi George Poede înscriu drept *„latura subiectivă (individuală, sau colectivă)"* a problemei, avînd în vedere *„credinţe, structuri de mentalitate, experienţe etc. ce-şi lasă amprenta asupra verigilor ce mediază saltul din sfera soluţiei intelectuale, la aplicare"*.

În fine, de variabila „funcţională", „structurală" şi metodologică (*„M"*) a modelului „situaţional", pe care-l adaptăm inclusiv la cazul problemei politice, dă seamă *„contextul epistemologic care* – după autorii la care ne referim, Elena Puha şi George Poede – *decide, într-o largă măsură forma tezelor preliminare"*.

[65] Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, pp. 158 - 159

BCU ASSENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2.6.3. Atîtea cîte au reținut atenția cercetătorilor din sfera epistemologiei științelor politice, *diferențele specifice* prin care se individualizează problemele politice, în ansamblul problemelor științifice [66], suportă ele însești ordinea permisă de modelul analizei „situaționale". Astfel: ☞ (1) *slaba argumentare teoretică* a problemelor politice se pliază pe coordonata „*C*", a *conținutului* și a *fundamentării teoretice*; ☞ (2) încărcătura emoțională a problemelor politice trimite spre variabila sau coordonata „*A*", a *agenților* și a *actorilor* acțiunii politice; ☞ (3) la rîndul lor, *aspectele evaluative* (implicite, sau explicite) ne așează în orizontul *axiologic* al acțiunii politice, marcat prin polul „*V*" al modelului hexadic.

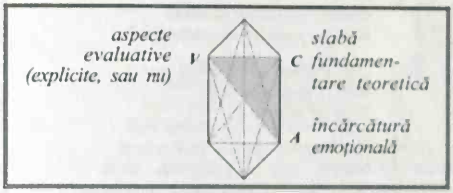

59°. Caracteristici ce individualizează problemele politice în ansamblul problemelor științifice, după Elena Puha și George Poede

2.6.4. Revenind la structura hexadică a problemei politice, prin jocul activării sau al potențării variabilelor (respectiv a coordonatelor) *situaționale* „*A*", „*C*", „*O*", „*V*", „*I*" și „*M*", putem aborda, într-un cadru extrem de generos, clasificarea problemelor politice (inclusiv prin raportarea la tipologia acțiunilor politice).

Într-o primă instanță, am putea considera atîtea clase de probleme politice cîte variabile promovează modelul analizei „situaționale". În momentele excepționale, ca și în activitatea politică curentă, problemele care se pun privesc: ☞ (1) persoanele însărcinate cu execuția sau conceperea anumitor acțiuni, în legătură cu variabila „*A*"; ☞ (2) natura acțiunilor ce trebuie încredințate colaboratorilor și, în general, personalului din subordine, *vis-à-vis* cu înțelesul atribuit variabilei „*C*"; ☞ (3) prioritățile în alegerea programelor și în derularea acestora, pe dimensiunea *scopurilor*, sau a *obiectivelor* („*O*"); ☞ (4) valorile și criteriile ce trebuie respectate în conceperea, în realizarea și în evaluarea acțiunilor politice, în legătură cu variabila „*V*"; ☞ (5) grupurile sociale de care trebuie să se țină seama în conceperea și în derularea programului de guvernare, ori în lansarea anumitor politici sectoriale, pe traseul sugerat de variabila „*I*"; ☞ (6) mijloacele la care se poate recurge pentru ducerea la îndeplinire a obiectivelor asumate, în legătură cu variabila „*M*".

Nuanțînd analiza, am putea socoti că fiecărei combinații de două, trei, patru sau cinci variabile (respectiv fiecărei *FORME VERTICALE* a fenomenului în atenție, din totalul de 64, cîte sînt logic-posibile) îi corespunde un anumit tip de *PROBLEMĂ POLITICĂ*, dacă nu o mulțime deschisă de asemenea formațiuni.

2.6.5. Din perspectiva aceluiași model hexadic al situațiilor acționale, am putea reconsidera, într-un spațiu de posibilități mult mai amplu, *problematizarea* ca demers epistemic în știința politică. Pe timpul lui Platon și al lui Aristotel, ca și în zilele noastre, problema omului ca ființă politică (ζῷον πολιτικόν) este aceeași, doar că răspunsurile pot diferi, mai mult sau mai puțin substanțial.

[66] Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, pp. 178 - 179

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

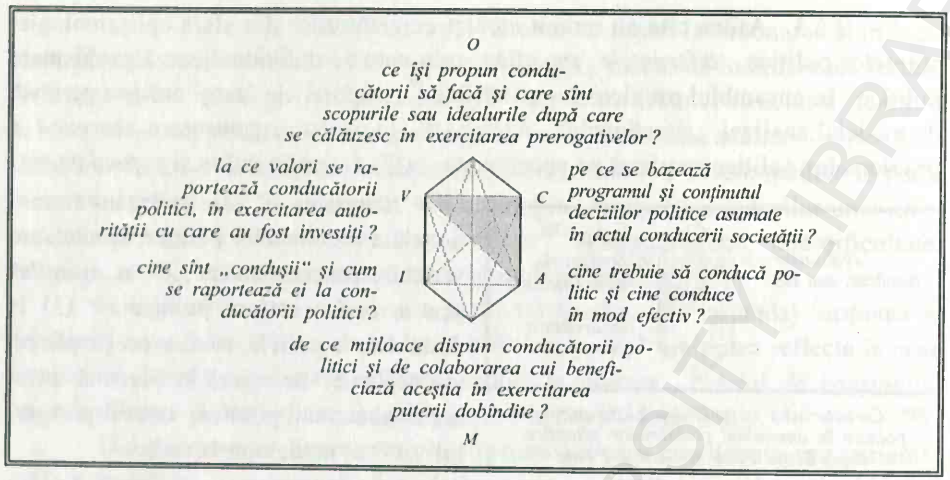

60°. „Problema fundamentală" a omului ca fiinţă politică, detaliată în acord cu polii modelului de analiză „situaţională"

În acord cu variabilele sau coordonatele analizei de tip „situaţional", întrebările cu pricina sînt, aşadar, următoarele şase: ☞ (1) cine trebuie să conducă, la nivelul autorităţii locale sau centrale („*A*") ?; ☞ (2) de cine sînt susţinuţi conducătorii politici şi pe cine trebuie să-i conducă aceştia din urmă („*I*") ?; ☞ (3) ce trebuie să cunoască un conducător politic şi pe ce baze ştiinţifice trebuie să-şi întemeieze deciziile în exercitarea autorităţii cu care este investit („*C*") ?; ☞ (4) de ce idealuri trebuie să se lase călăuzit conducătorul politic şi ce obiective trebuie să-şi asume în exerciţiul puterii politice („*O*") ?; ☞ (5) la respectarea căror valori trebuie să vegheze liderul politic şi după ce criterii trebuie să se călăuzească în exercitarea prerogativelor de care dispune („*V*") ?; ☞ (6) de ce mijloace trebuie să se slujească conducătorul politic, pentru a-şi duce la îndeplinire obiectivele propuse şi pe colaborarea cui trebuie să se bizuie, pentru a-şi îndeplini misiunea („*M*") ?

Punîndu-şi astfel de întrebări, fiecare dintre noi va avea mai multe şanse de a fi în deplină cunoştinţă de cauză cînd se va apleca asupra unei doctrine, sau a unei ideologii politice, asupra unui program de guvernare, asupra unui manifest electoral şi aşa mai departe.

2.7. Matricea şi factorii definitorii ai culturii politice

2.7.1. Definită, printre multe altele, ca *„reflectare a relaţiilor şi a instituţiilor politice, a orînduirii social-politice"*, respectiv ca *„expresie, pe plan spiritual* [...], *a intereselor economice şi a celor legate de putere ale unei clase* [...], *a poziţiei ei în orînduirea economică a societăţii şi în stat, a atitudinii ei faţă de alte clase, societăţi, state etc."* [67], conştiinţa politică se dove-

[67] Nicolae Kallós, *Sociologie, politică, ideologiei*, Editura „Facla", Timişoara, 1975, pp. 87 - 88. Cf. şi: Nicolae Kallós, *Conştiinţa politică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968

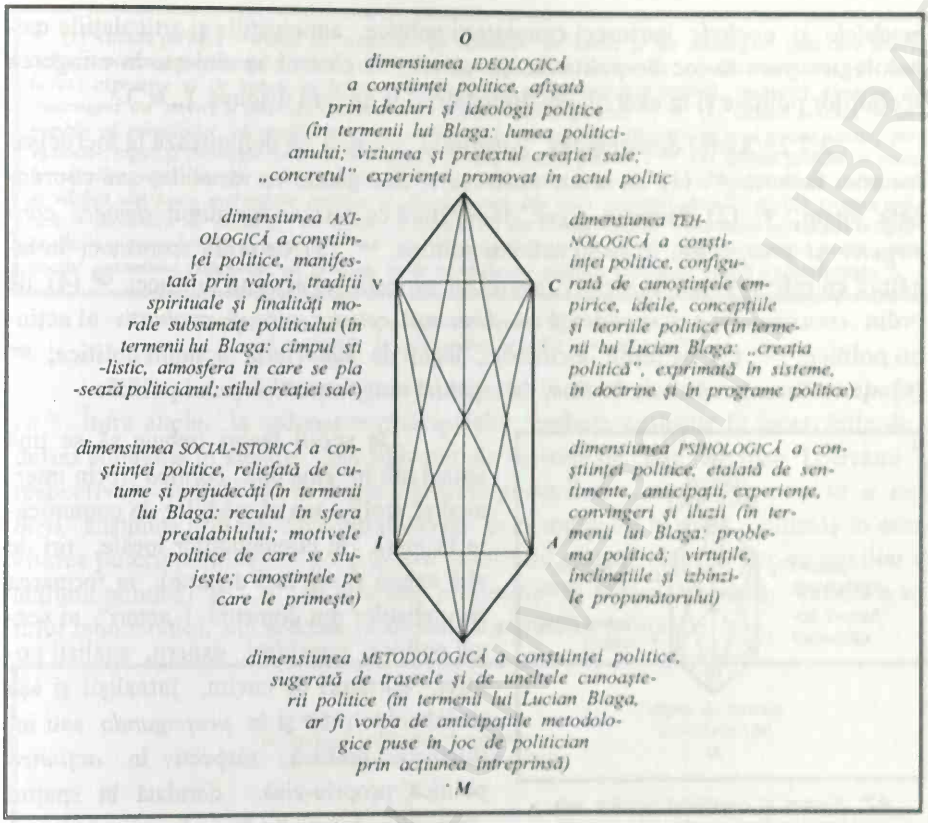

61°. Matricea conştiinţei politice, în acord cu polii, sau variabilele modelului „situaţional"

deşte concordantă cu punctele de vedere reprezentînd *polii* (respectiv *variabilele*, sau *coordonatele*) modelului hexadic al analizei situaţiilor acţionale.

Spunem aceasta, avînd în vedere „articulaţii" sau faţete precum: ☞ (1) „aura" propunătorului acţiunii politice, respectiv *problemele*, *sentimentele* şi *anticipaţiile*, transfigurate de iniţiatorul acesteia (*„A"*); ☞ (2) *ideile politice*, respectiv creaţia politică exprimată în sisteme, doctrine şi programe politice, dar mai ales în conţinutul deciziilor politice curente şi în suportul cognitiv al acestora (*„C"*); ☞ (3) *idealurile politice*, respectiv „lumea" politicului, „concretul" promovat de politician şi pretextul sau subtextul creaţiei sale (*„O"*); ☞ (4) *valorile politice* încorporate şi convocate în judecata asupra acţiunii politice novatoare, respectiv „cosmosul" stilistic în care se plasează politicianul, stilul creaţiei şi al acţiunii sale, accentul „transcendental" sub care se impun manifestările sale şi ale echipei de care este susţinut (*„V"*); ☞ (5) *prejudecăţile* sau *tradiţiile* ce modelează proiectul acţiunii politice, realul în sfera prealabilului, motivele politice pe care le slujeşte politicianul (prin programul său politic), cunoştinţele teoretice şi empirice pe care le primeşte, dar şi reacţiile cu care sînt întîmpinate deciziile sale (*„I"*); ☞ (6)

modelele şi uneltele intrinseci cunoaşterii politice, anticipaţiile şi articulaţiile metodologice puse în joc de politician şi „arta" de care el se slujeşte în atingerea scopurilor politice şi în exercitarea prerogativelor de care dispune (*„M"*).

2.7.2. Astfel descompusă, *conştiinţa politică* se delimitează la încrucişarea unor factori: ☞ (1) de ordin *PSIHO-LOGIC*, în legătură cu variabila, sau coordonata *agent*; ☞ (2) de ordin *LOGIC*, în legătură cu ceea ce am numit *demers constructiv şi prospectiv*, în cazul acţiunii politice; ☞ (3) de ordin *IDEOLOGIC*, în legătură cu referenţialul, respectiv *contextul obiectiv* al acţiunii politice; ☞ (4) de ordin *AXIOLOGIC*, în corespondenţă cu *demersul retrospectiv* şi *evaluativ* al acţiunii politice; ☞ (5) de ordin *SOCIOLOGIC*, legaţi de *suporterul* acţiunii politice; ☞ (6) de ordin *METODOLOGIC*, în fine, în legătură cu „forma" acţiunii politice.

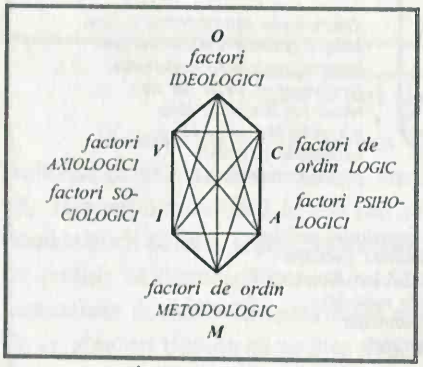

62°. Factori ai conştiinţei politice, sub incidenţa analizei de tip „situaţional"

De aceşti facori trebuie să se ţină seamă atît în *educaţia politică* (prin intermediul şcolii, sau al mediilor de comunicare în masă, al comunităţilor locale, ori de altă natură şi aşa mai departe), în formarea specialiştilor din domeniu („actori" ai scenei politice, consilieri, experţi, analişti politici, purtători de cuvînt, jurnalişti şi aşa mai departe), cît şi în *propaganda* sau influenţarea politică, respectiv în *acţiunea* politică propriu-zisă, derulată în spaţiul „spiritului obiectiv", de tip hegelian.

2.7.3. Continuînd periplul prin lumea distincţiilor de ordin politologic, să punem la încercare analiza de tip „situaţional" – prilejuită de asumarea a şase determinări (respectiv variabile, sau coordonate) ale acţiunii politice – în cazul unei sintagme interferente cu cea la care ne-am referit. Avem în vedere *cultura politică*.

Întrebuinţată pentru prima oară de către politologul nord-american Gabriel Abraham Almond [68], noţiunea în cauză suportă aproximări mai mult sau mai puţin concordante, aşa cum rezultă din cele cîteva caracterizări [69] reunite în figura (63°).

---

[68] Gabriel Abraham Almond, *Comparative Political Systems*, „Journal of Politics", vol. 18, 1956, pp. 391 - 409; Călin Vâlsan (ed.), *Politologie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1992, p. 211. După cum notează Sidney Verba, *Comparative Political Culture*, in: Sidney Verba and Lucian W. Pye (eds.), *Political Culture and Political Development*, „Princeton University" Press, Princeton, New Jersey, 1965 / 1969, pp. 512 - 526; cf. trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *Cultură şi valori politice*, caiet documentar, Bucureşti, 1985, p. 225 – o altă întrebuinţare timpurie a sintagmei „cultură politică" se găseşte la Samuel Hutchison H. Beer and Adam Bruno Ulam (eds.), *Patterns of Government*, „Random House", New York, 1958.

[69] O analiză a nu mai puţin de 40 de propuneri de circumscriere definiţională a conceptului în atenţie realiza, în 1978, Glenda Patrick (*Political Culture: A Conceptual Analysis*, comunicare la Congresul Mondial de Sociologie de la Upsala, Suedia. Cf.: Charles R. Foster, *Notes on Political Education*, în: *Different Aspects of Political Socialization*, „Osolineum", Warszawa, 1981, pp. 5 - 13, traducere românească în: Nicolae Lotreanu (coord.), în *loc. cit.*, p. 246.

☞ (1) cultura politică = *rețea de orientări, de atitudini, de valori și de convingeri* prin care individul se raportează la sistemul politic [70]; ☞ (2) cultura politică = *sistem de credințe empirice, de simboluri expresive și de valori* ce definesc situația în care are loc acțiunea politică, respectiv *sistemul de convingeri* cu privire la matricea interacțiunilor și a instituțiilor politice [71]; ☞ (3) cultura politică = *ansamblu al atitudinilor, al credințelor și al sentimentelor* ce conferă ordine și sens unui proces politic, prevăzîndu-i reguli și convingeri prin care se reglează comportamentul politic [72]; ☞ (4) cultura politică = *sumă a valorilor percepute în mod general și adînc înrădăcinate*, respectiv *a credințelor ce le corespund și răzbat din toate activitățile politice și de conducere ale unei societăți date* [73]; ☞ (5) cultura politică = *ansamblu de atitudini, de valori și de modele de comportament*, referitoare la relațiile reciproce dintre puterea politică și cetățeni [74]; ☞ (6) cultura politică = *atitudine față de regimul politic*, respectiv *ansamblul sistemelor de credințe și de semnificații politice* pertinente pentru o colectivitate [75].

63°. Accepții ale culturii politice ce reclamă o analiză de tip comparativ și contrastiv în perspectiva hexadei „situaționale"

2.7.4. La ce folosește modelul hexadic în cazul abordărilor *culturii politice* ? Între altele, la ordonarea principalelor tendințe deslușite în încercările de a defini sintagma în atenție. Așa cum sînt ele sesizate de către Nicolae Lotreanu [76], respectivele tendințe vin să ateste relevanța posturilor: *„A"* (*specie inedită a culturii,* susținută prin mijloace ultramoderne de comunicare în masă, utilizate în exercitarea puterii politice); *„O"* (*cultura politizată* și transformată într-un auxiliar al acțiunii politice) și *„M"* (*manierism pragmatic* al culturii, respectiv cultură a actului tehnocratic), din schema relațională a acțiunilor politice.

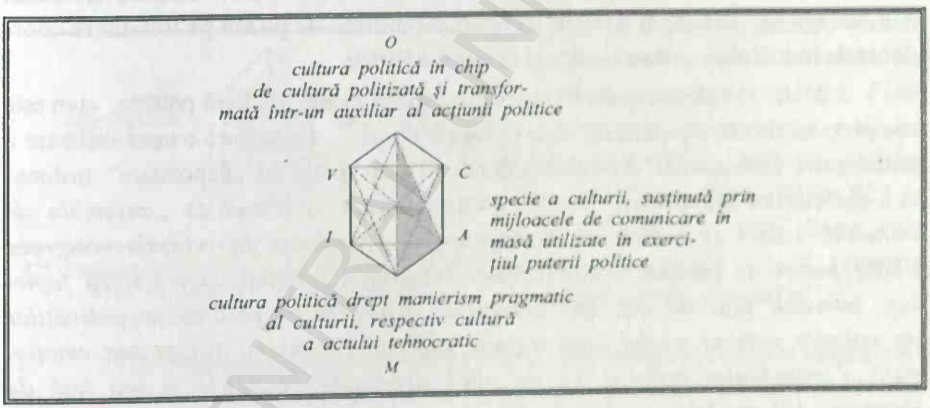

64°. Tendințe în încercările de definire a culturii politice, puse de acord cu polii hexadei „situaționale"

---

[70] Gabriel Abraham Almond and G. Bingham Powell jr., *Analyse comparée des systèmes politiques*, Les Éditions Internationales, Tendences Actuelles, Paris, 1972, pp. 20, 39; *apud*: Călin Vălsan (ed.), *op. cit.*, p. 121

[71] Sidney Verba, în *loc. cit.*, pp. 225, 228; cf. și: Călin Vălsan (ed.), *op. cit.*, p. 212

[72] Lucian W. Pye, în: Călin Vălsan (ed.), *op. cit.*, pp. 212 - 213

[73] Charles R. Foster, *loc. cit.*; trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, p. 248. Cf. și: Călin Vălsan (ed.), *loc. cit.*, p. 213

[74] Jerzy Józef Wiatr, *Kultura polityczna*, în *Socjologia stosunkow politycznych*, „Panstwowe Wydawnictwo" Naukowe, Warszawa, 1977, pp. 335 - 350; cf. trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, p. 187; de asemenea: Călin Vălsan (ed.), *op. cit.*, p. 213

[75] Yves Schemeil, *La science politique*,,Armand Colin", Paris, 1994; *apud*: Călin Vălsan (ed.), *op. cit.*, p. 213

[76] Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, pp. 6 - 7

BCU CENTRAL UNIVERSITARA

2.7.5. Aceeaşi sintagmă, *„cultura politică"* (respectiv *„cultura civică"*), este bine deservită de modelul hexadic cînd ajungem la structurarea elementelor din *sfera*, sau *extensiunea* noţiunii pe care o exprimă.

„Cultura politică – scriu Gabriel A. Almond şi G. Bingham Powell – *este un model de atitudini individuale şi de orientări faţă de politică, manifestate în rîndul membrilor unui sistem politic* [...]. *Astfel de orientări individuale cuprind cîteva elemente: (a) orientări cognitive, exact sau mai puţin exact, fixate pe tema subiectelor şi convingerilor politice; (b) orientări emoţionale, sentimentul ataşării, angajării, respingerii în raport cu subiectele politice; (c) orientări estimative, aprecieri şi opinii pe tema unor subiecte politice, ceea ce, de obicei, presupune aplicarea unor standarde apreciative privind subiectele şi evenimentele politice"* [77].

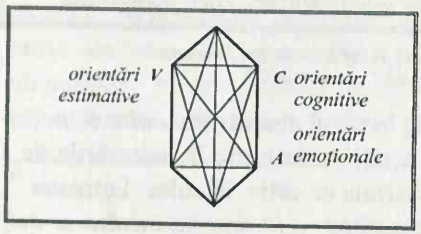

65°. Atitudini şi orientări faţă de politică, în concepţia lui Gabriel A. Almond şi a lui G. Bingham Powell

Nu este greu să observăm că cele trei clase de constituenţi ai *„domeniului subiectiv ce stă la baza acţiunilor politice"* [78], cum numesc Gabriel Abraham Almond şi G. Bingham Powell conştiinţa politică, se pliază pe trei dintre coordonatele modelului „situaţional" al acţiunii politice.

2.7.6. O „descompunere" în patru compartimente a culturii politice, cum este cea propusă de către polonezul Jerzy Józef Wiatr [79], ne asigură o nouă utilizare a paradigmei „situaţional"-hexadice sub chipul unui spaţiu de „depozitare" ordonată a disocierilor întreprinse. Dacă în cultura politică (înţeleasă ca *„ansamblu de atitudini, valori şi modele de comportament referitoare la relaţiile reciproce dintre putere şi cetăţeni"*) sînt incluse: (a) *ştiinţa politicii, cunoaşterea faptelor, interesul faţă de ele;* (b) *aprecierea fenomenelor politice, a judecăţilor de valoare privind modul cum trebuie exercitată puterea;* (c) *partea emoţională a atitudinilor politice, ca de pildă dragostea de patrie şi ura faţă de duşmani;* (d) *modelele comportamentelor politice recunoscute într-o societate dată, care determină cum se poate şi cum trebuie să se avanseze în viaţa politică"*, observăm că în reprezentarea grafică a constituenţilor cădem peste un patrulater în care se include triunghiul *„ACV"* din precedenta configurare.

---

[77] Gabriel Abraham Almond şi G. Bingham Powell jr., *Comparative Politics. A Developmental Approach*, „Little, Brown", Boston, 1966, p. 50; trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, p. 188. Cf. şi John Gibbins (ed.), *Contemporary Political Culture. Politics in a Post-Modern Age*, „Sage Publications", London, 1990

[78] Gabriel Abraham Almond şi G. Bingham Powell jr., *loc. cit.*

[79] Jerzy Józef Wiatr, *Spoleczeństwo: Wstep do socjologii systematycznej*, 1968; ediţia a V-a, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1973, p. 367; *idem*, *Kultura polityczna*, în: *Socjologia stosunków politycznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1977, pp. 335 - 350; traducere în limba română în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, p. 187

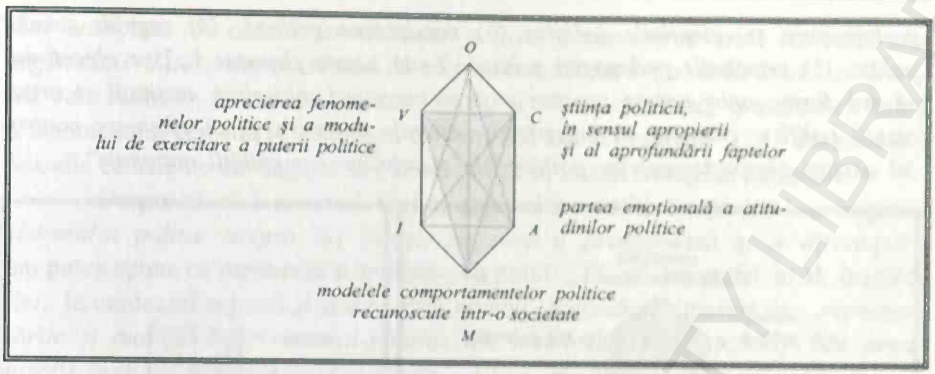

66°. „Elementele" culturii politice, în concepţia polonezului Jerzy Józef Wiatr, integrate modelului „situaţional" - hexadic

2.7.7. Cadrul de referinţă la care ne raportăm pentru aprofundarea concepţiilor privind *cultura politică* se dovedeşte relevant şi pentru contextul diaporematic, al evoluţiei şi al confruntării ideilor legate de problema în atenţie.

Unii dintre autorii legaţi de problema în discuţie *„accentuează latura valorică a culturii politice, aşa cum face, de pildă,* Władysław Markiewicz [80] [...]. *Alţii reduc cultura politică la* «nivelul ştiinţei şi fanteziei diferitelor pături ale societăţii şi indivizilor cu privire la putere şi politică, precum şi la nivelul limitat al activităţii lor politice», *aşa după cum scrie Fiodr Burlaţki* 81. *Accepţiunea propusă de Jerzy Wiatr culturii politice* – scrie însuşi Jerzy Wiatr 82 ! – *nu exclude nici una dintre cele mai sus-amintite, ci le reuneşte într-un întreg armonios".*

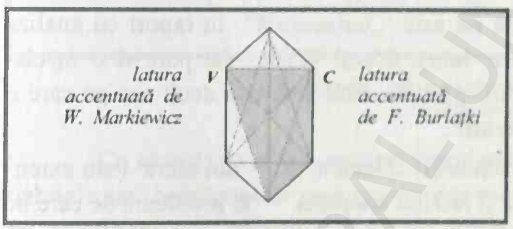

67°. Structura culturii politice, în sensul lui Jerzy Józef Wiatr, ca termen de referinţă pentru înţelegerea abordărilor unilaterale

2.7.8. Cîtă dreptate are Jerzy Józef Wiatr în judecata depreciativă asupra confratelui polonez se poate afla mult mai clar din reprezentarea în hexagonul acţiunii politice a concepţiei efective pe care acesta din urmă o dezvoltă cu privire la structura culturii politice, în 1979. În concepţia la care ne referim, prefigurată [83] de Władysław Markiewicz încă din 1972, *„cultura politică conţine numeroase componente, între care am putea sublinia ca fiind cele mai importante:* (1) *conştiinţa;* (2) *com-*

[80] Władysław Markiewicz, *Kultura polityczna społeczenstwa*, p. 321; *apud:* Władysław Markiewicz, *Socjologia a służba społeczna*, Wydawnictwo Poznanskie, Poznan, 1972, traducere românească în: Nicolae Lotreanu, *loc. cit.*, p. 188

[81] Fiodr M. Burlaţki, *Lennin, gosudarstvo, politika*, „Izdatel'stvo" Nauka, Moskva, 1970, p. 55; *apud: Ibidem*

[82] Jerzy Józef Wiatr, *Kultura polityczna, apud loc. cit.*, p. 188

[83] Władysław Markiewicz, *loc. cit.*, p. 321; *idem, Kultura polityczna a rozwoj społeczny*, în vol.: *Marksism i procesy rosvoju społecnego*, „Ksiazka i Wiedza", Warszawa, 1979, pp. 190 - 205; trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, pp. 255 - 256

BCU CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

portamentele şi atitudinile politice; (3) *conducerea politică;* (4) *regulile jocului politic;* (5) *principiile pedagogiei politice. Toate aceste elemente* [...] *se obiectivează sub forma unor norme precise, a unor moravuri, obiceiuri, instituţii şi organizaţii politice, chemate să organizeze acţiunile colective şi să efectueze controlul asupra comportamentelor politice ale membrilor comunităţii naţionale*".

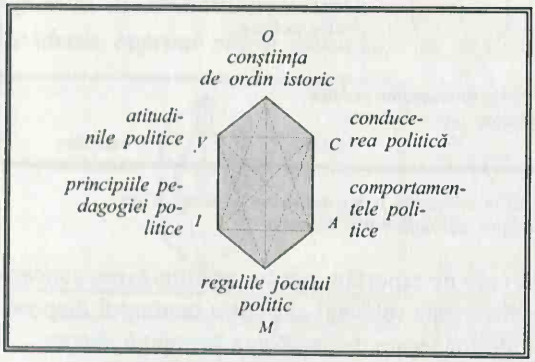

68°. *Constituenţii conştiinţei politice, în concepţia lui Wladyslaw Markiewicz*

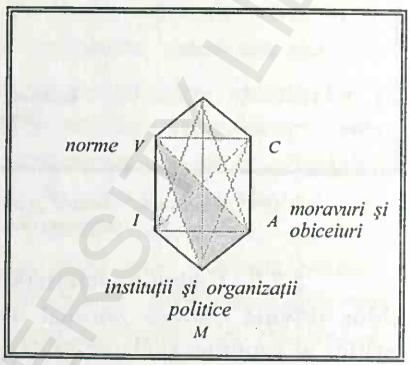

69°. *Obiectivări ale culturii politice, în concepţia lui Wladyslaw Markiewicz*

Aşa cum rezultă din figurile (68°) - (69°), concepţia pe care o dezvoltă Wladyslaw Markiewicz nu numai că nu este „unilaterală" în raport cu analiza „de tip integrator" teoretizată de către Jerzy Józef Wiatr, dar pare să o surclaseze, prin paleta constituenţilor culturii politice, mai nuanţată decît cea pe care o degajă viziunea „judecătorului" în atenţie.

2.7.9. Pentru a încheia cu inventarul „elementelor" din sfera (sau extensiunea) noţiunii în atenţie, semnalăm şi poziţia adoptată – în problema de care ne ocupăm – de către editorul unei masive antologii din literatura străină asupra culturii politice, realizată la Bucureşti, în 1985. În studiul introductiv la volumul *Cultură şi valori politice*, Nicolae Lotreanu, căci la el ne referim, defineşte [84] cultura politică drept „*ansamblul elementelor cognitive şi atitudinale care reflectă condiţia politică a unei organizări umane specifice şi gradul de conştientizare a libertăţii în cultura unei epoci istorice*".

Explicitîndu-se, autorul degajă din studiul culturii politice două niveluri *structurale* şi tot atîtea niveluri *morfologice*. După Nicolae Lotreanu, la nivelul *cognitiv* cultura politică este „*ansamblul elementelor de cunoaştere, care compun modelul imaginativ al politicului* [...] *şi reprezentarea unei politici concrete*" – ceea ce se dispune la polul „*C*", al *conţinuturilor* acţiunii politice.

Ca reflectare a „*condiţiei politice a unei organizări umane specifice şi a gradului de conştientizare a libertăţii în cultura unei epoci istorice*", cultura politică se înfăţişează la nivelul *comportamental* ca un ansamblu de „*atitu-*

[84] Nicolae Lotreanu, *loc. cit.*, p. 10

dini manifeste în cadrul fenomenului politic, caracteristic unei societăţi sau organizaţii date", dar şi ca mod de comportare efectivă „*a indivizilor, grupurilor sau claselor în situaţii politice specifice*". În mod firesc, o asemenea faţetă a fenomenului cercetat se corelează cu variabila sau coordonata „*V*", din modelul hexadic cu care ne-am angajat să punem ordine în lumea situaţiilor acţionale.

Despre nivelul *societal* (cel în care cultura politică reprezintă „*imaginea sistemului politic asupra lui însuşi, pe care o promovează şi o difuzează*") am putea spune că rezonează foarte bine cu polul „*I*", al *recepţiei* şi al *inspiraţiei*, în contextul acţiunii politice. Prin nivelul *individual* (marcat de „*reprezentările şi manifestările cultural-politice ale membrilor unei societăţi sau organizaţii politice*"), se atinge coordonata „*A*", a *iniţiatorilor* acţiunii politice.

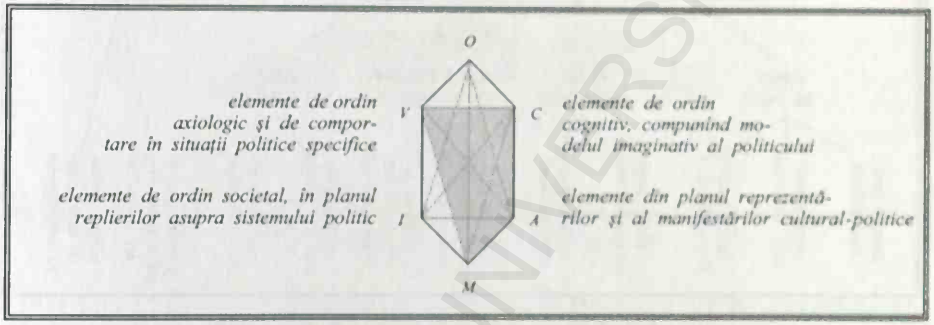

70°. Elemente ale culturii politice, în concepţia lui Nicolae Lotreanu

Cu aceasta, vedem conturat patrulaterul „*ACVI*", în care sînt antrenate variabilele sau coordonatele *personale* din modelul hexadic („*A*" şi „*I*") şi polii săi *spirituali*, sau *imateriali* („*C*" şi, respectiv „*V*").

Ca în cazul oricărui submodel al structurii „situaţional"-hexadice, rămîne deschisă problema dacă pot fi evocate elemente din conţinutul noţiunii urmărite (cea de „cultură politică") în acord cu variabilele *materiale* („*M*" şi, respectiv „*O*"). În cazul în care ne raportăm la analizele deja întreprinse, răspunsul poate fi socotit drept unul pozitiv.

2.7.10. Evoluînd spre *clasificarea* şi sistematizarea fenomenului în atenţie, constatăm că tipologii *aposterioriste* (dacă nu în mod deranjant empiriste !) ale *culturii politice*, precum cea a lui Gabriel A. Almond şi Sidney Verba [85] (degajată dintr-un studiu comparativ pe care cei doi autori l-au realizat asupra culturilor politice în Statele Unite ale Americii, Anglia, Italia, Republica Federală a Germaniei şi Mexic), ori cea datorată lui Jerzy Józef Wiatr [86], se dispun în *scheme*

[85] Gabriel Abraham Almond and Sidney Verba, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, „Princeton University" Press, Princeton, New Jersey, 1963; 2nd ed., „Little Brown", Boston, 1965. Cf. Jerzy Józef Wiatr, *loc. cit.*, în: Nicolae Lotreanu (coord. şt.), *loc. cit.*, pp. 190 - 191. Cf., de asemenea, Gabriel Abraham Almond şi Sidney Verba (eds.), *The Civic Culture. Revisited*, „Little Brown", Boston, 1979

[86] Jerzy Józef Wiatr, *loc. cit.*, în: Nicolae Lotreanu (coord. şt.), *loc. cit.*, pp. 193 - 198

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

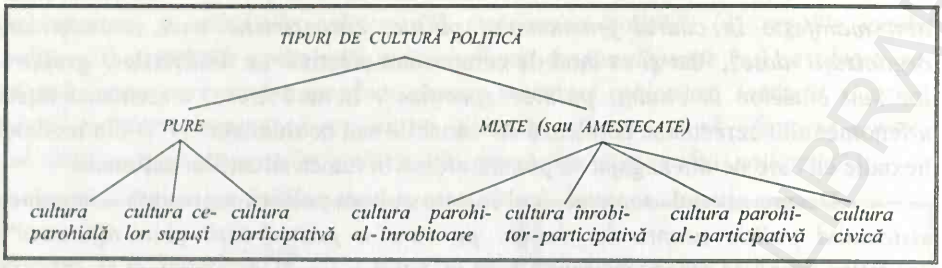

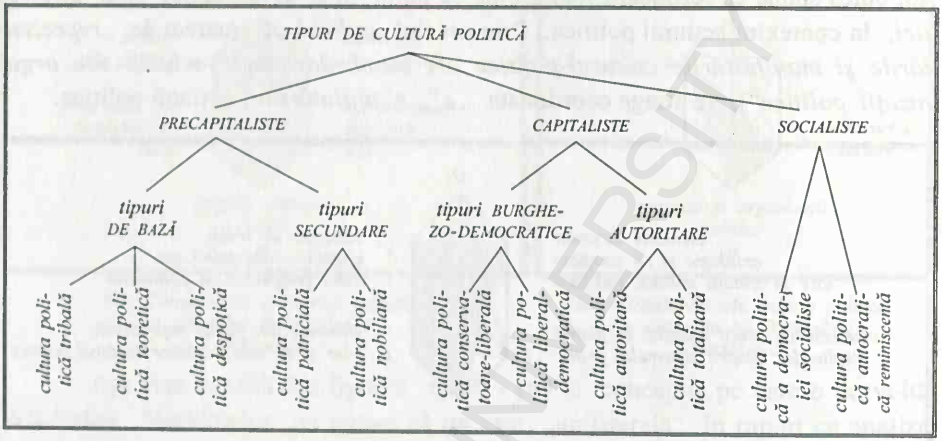

71°. Tipuri de cultură politică, în perspectiva analizelor lui Gabriel A. Almond şi Sidney Verba, respectiv în cea a polonezului Jerzy J. Wiatr

cvasi-logice, în măsura în care nu sînt întrunite toate exigenţele clasificării ideale (un criteriu unic la fiecare nivel al generalizărilor multiple; epuizarea tuturor combinaţiilor în cazul utilizării unor criterii încrucişate etc.).

2.7.11. Astfel de clasificări ar putea fi concurate prin sistematizări de noţiuni ce se lasă ordonate în schema hexadică a acţiunii politice. În orice caz, triada *nivelurilor de cultură politică*, distinse, în 1974, de către Kenneth Jóvitt [87], se pliază pe unul dintre cele 15 triunghiuri acţionale subsumate paradigmei „situaţionale" şi ar fi de reflectat dacă, prin „logica saturării tuturor variabilelor" articulate în modelul hexadic, n-am putea distinge şi tipuri complementare culturii *elitei*, culturii *regimului* şi, respectiv, culturii *societăţii* (civile).

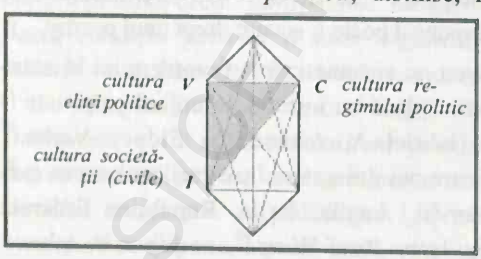

72°. Niveluri de cultură politică, în concepţia lui Kenneth Jóvitt

[87] Kenneth Jóvitt, *An Organizational Approach to the Study of Political Culture in Marxist-Leninist Systems*, în: „American Political Science Review", vol. 68, nr. 3, 1974; *apud*: Jerzy Józef Wiatr, *loc. cit.*, trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *loc. cit.*, p. 190

BCU "MIHAIL KOGĂLNICEANU" UNIVERSITY LIBRARY

2.7.12. Pentru o ultimă aplicație a paradigmei „situaționale" în contextul urmărit, vom recurge la schema hexadică pentru a încadra *funcțiile* culturii politice, așa cum au fost ele degajate de către Hans Peter Dreitzel [88], în 1976: ☞ (1) funcția *de socializare* și *de structurare* a motivației (ceea ce se potrivește polului *evaluativ* din desfășurarea *„ACOVIM"*); ☞ (2) funcția *de interpretare simbolică* a limitelor naturale ale vieții (în acord cu variabila *referențialității* din modelul acțiunii politice); ☞ (3) funcția *de legitimare* a modului de producție (ceea ce se încadrează în *conținutul* acțiunii politice, desemnat prin variabila *„C"*).

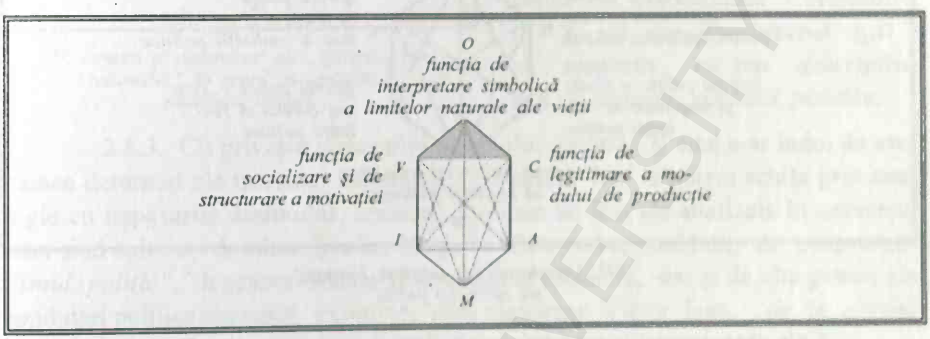

73°. Funcțiile culturii politice, în concepția lui Hans Peter Dreitzel

Ca și în cazul precedent, cititorul poate reflecta la posibile completări ale listei, sub imboldul variabilelor (sau al coordonatelor) neacoperite prin reprezentarea cu ajutorul diagramei „situațional"-hexadice.

2.8. Ipostaze ale spiritului politic și impasuri ale destinului politic

2.8.1. Dacă admitem că există un *spirit politic*, așa cum acceptăm spiritul *timpului*, spiritul *filosofic*, spiritul *religios*, spiritul *mercantil*, spiritul *cazon*, spiritul *statului*, spiritul *de familie* [89] și așa mai departe, ipostazele acestuia se profilează elocvent în perspectiva hexadei „situaționale", sub incidența unuia sau altuia dintre polii (respectiv parametrii, sau variabilele) analizei de complexitate mediană.

Este vorba: ☞ (1) despre spiritul politic ca *spirit* pur și simplu, opus, ori corelat, al *realității* politice („A"); ☞ (2) despre spiritul politic ca *model* al realității politice, ca *reflectare*, sau transfigurare în planul cunoașterii a acesteia („C"); ☞ (3) despre spiritul politic ca *anticipare* a realității politice, respectiv ca *rezo-*

[88] Hans Peter Dreitzel, *Sur la signification politique de la culture. Au delà de la crise*, Éditions du Seuil, Paris, 1976, pp. 87 - 135; traducere din franceză în: Nicolae Lotreanu (coord. șt.), *loc. cit.*, p. 68

[89] Pentru analiza acestor din urmă modalități ale spiritului, cf. Pierre Bourdieu, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, traducere din franceză (*Raisons pratiques. Une théorie de l'action*, Les Éditions du Seuil, Paris, 1994), Editura „Meridiane", București, 1999, pp. 72 - 109

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

nator al acesteia („*O*"); ☞ (4) despre spiritul politic ca *etalon* şi ca ecran valorizator al realităţii politice („*V*"); ☞ (5) despre spiritul politic ca *suport, inspirator* şi *judecător* al realităţii politice („*I*"); ☞ (6) despre spiritul politic ca *instrument* al realităţii politice, mijloc de influenţare şi de reconfigurare a acesteia („*M*").

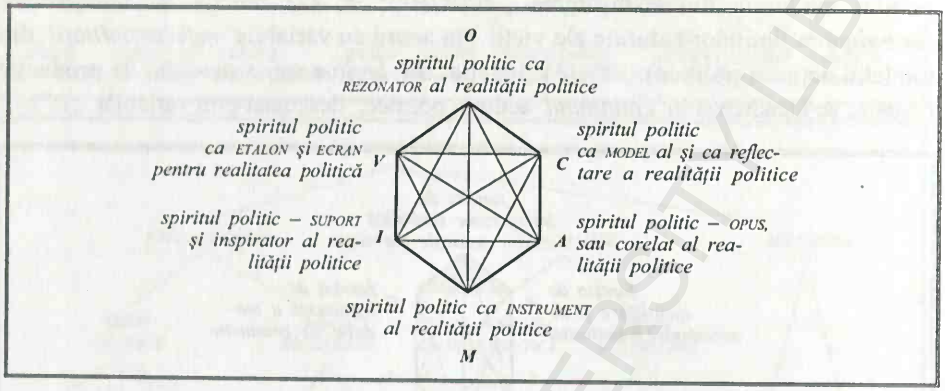

74°. Coordonate (şi, totodată, ipostaze) ale spiritului politic

Cele şase expresii (respectiv modalităţi, sau ipostaze) ale SPIRITULUI POLITIC, ce decurg din schema relaţională *„ACOVIM"*, pot fi socotite drept concretizări ale formelor *subiectivităţii*, acestea din urmă fiind omologate – la rîndul lor – sub incidenţa unui model relaţional al *situaţiei cognitive* [90].

2.8.2. Definit ca *„nucleu dur"*, ce conţine „codul, calitatea *şi* cantitatea *de informaţie utilă"* care, o dată *„creată, stocată, transmisă şi aplicată în condiţiile istorice favorabile ale epocii moderne, a dat naştere sistemului capitalist"* [91], spiritul capitalismului, de care s-a ocupat Max Weber în *Etica protestantă şi spiritul capitalismului* [92], a putut fi descompus [93] pe trei coordonate semantice.

Este vorba: ☞ (1) de coordonata *religioasă*, probată în vocaţia şi devotamentul pentru muncă; ☞ (2) de coordonata *etică*, ilustrată de cultul muncii, respectiv de conştiinţa şi de prestigiul datoriei profesionale, de menţinerea creşterii economice în acord cu tradiţiile morale şi religioase creştine; ☞ (3) de coordonata *economică*, atestată de *„mentalitatea care aspiră în mod* profesional, *sistematic şi raţional la un cîştig legitim"* [94], adică de „formarea *de capital prin* constrîngerea ascetică *de a face economii"* şi de reinvestirea acestora [95].

---

[90] Cf. Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 35 - 56

[91] Anton Carpinschi, *Deschidere şi sens în gîndirea politică*, Institutul European (colecţia „Sinteze"), Iaşi, 1995, p. 99

[92] Cf. ediţia românească apărută la „Humanitas", Bucureşti, 1933

[93] Anton Carpinschi, *op. cit.*, pp. 94 - 97

[94] Max Weber, *op. cit.*, p. 48; *apud*: Anton Carpinschi, *loc. cit.*, p. 95

[95] *Ibidem*, p. 173; *apud*: *Ibidem*, p. 95

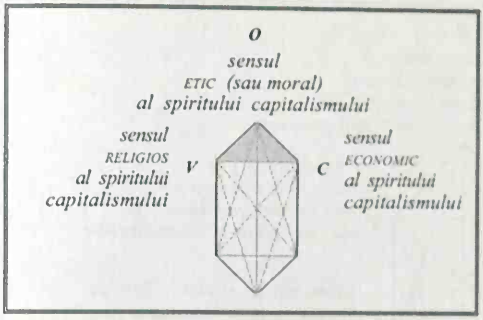

75°. Sensuri şi dimensiuni ale „spiritului capitalismului", în acord cu variabilele modelului hexadic

Cele trei *dimensiuni* şi, totodată, cele trei *sensuri* ale *„spiritului capitalismului"*, aşa cum se desluşesc ele dintr-un act de *„compunere treptată"* a unor părţi *„luate din realitatea istorică"* [96], se aşează relativ- uşor în hexada „situaţională" din figura (75°), la incidenţa cu dimensiunea *evaluativă* („*V*"), cu cea *prescriptivă* („*O*") şi, respectiv, cu cea *descriptivă* („*C*"), asociate *acţiunii politice*.

2.8.3. Cît priveşte impasurile destinului *politic* (şi cine s-ar îndoi de asemenea deturnări ale mersului înainte în sfera puterii ?!), le putem schiţa prin analogie cu impasurile destinului *creator*, aşa cum au fost ele analizate în universul artei şi al culturii, de către Lucian Blaga [97]. Este vorba, mai întîi, de *„suprarealismul politic"*, degenerat adesea în terorism şi dictatură, dar şi de alte genuri ale conduitei politice aberante, evoluînd, cum aminteşte Victor Isac, *„de la elogiul nebuniei, la apogeul acesteia"* [98] – în orizontul iniţiativei acţionale („*A*").

Vom consemna, în al doilea rînd, *pragmatismul* politic, fără frontiere şi fără culoare naţională, contrapus *eticismului* politic, în legătură cu variabila sau coordonata „conţinut" („*C*"). De *„romantismul politic iluzionist"*, manifestat în defavoarea *„realismului politic eficient"*, şi de *iluzionismul politic* în genere, de *pompierismul politic* şi de *politica fără program* vom lua act în cîmpul variabilei *ideologice*, a *obiectivelor* acţiunii politice („*O*").

Continuînd inventarul, vom ajunge la *„parlamentarismul abuziv"* [99], manifestat în detrimentul autorităţii guvernamentale, de cosmopolitismul politic şi de trădarea intereselor naţionale, pe făgaşul coordonatei *axiologice* din schema hexadică, a evaluării acţiunii politice („*V*"). Într-o a cincea rundă a recensămîntului, vom ajunge la *conservatorismul retrograd* şi la *paseismul politic*, în legătură cu polul *sociologic*, al inspiraţiei şi al susţinerii exerciţiului puterii („*I*").

Periplul hexadic dedicat recuperării impasurilor traversate de politic sub semnul destinului (pe cît de implacabil, pe atît de omenesc !) se încheie cu denunţarea *imobilismului*, sau a *hieratismului politic* (ca să nu mai zăbovim şi asupra *machiavelismului*, sau asupra *cinismului politic* !), în orizontul *metodologic* al acţiunii politice („*M*").

---

[96] Max Weber, *op. cit.*, p. 33; *apud: Ibidem*, p. 93

[97] Lucian Blaga, *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1937; ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, Editura „Minerva", Bucureşti, 1985, pp. 459 - 468. Aranjarea distincţiilor datorate filosofului român în atenţie, conform desfăşurărilor schemei hexadice, poate fi urmărită în: Petru Ioan, *op. cit.*, pp. 198 - 199.

[98] Victor Isac, *Abecedarul politic pentru judecată dreaptă şi conduită demnă*, Editura „Princeps", Bucureşti, 1993, p. 40

[99] *Ibidem*

BCU SIBIU LIBRARY

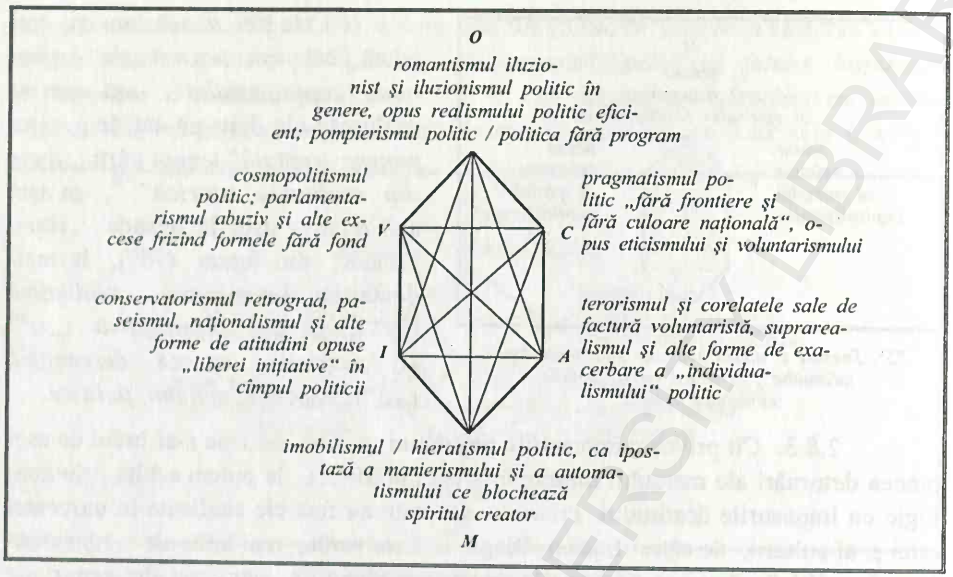

76°. Impasuri ale destinului politic, prin analogie cu blocaje ale spiritului în lumea plăsmuirilor artistice şi a culturii în general

2.8.4. Dintre crochiurile tipologice în acest orizont al politologiei, cel raportat de Liviu Petru Zăpîrţan [100] şi condensat de noi în tabelul (75°) îndeamnă la noi eforturi pe linia redimensionării şi a completării componentelor reflexive ale spiritualităţii politice.

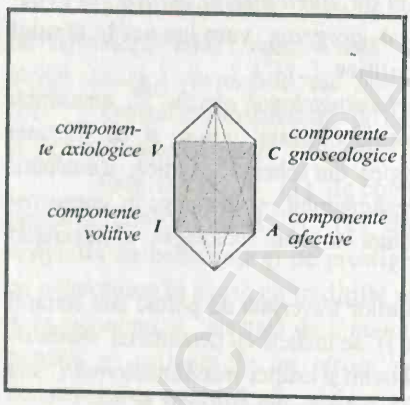

77°. Componente ale spiritualităţii politice, în acord cu variabilele analizei de tip „situaţional"

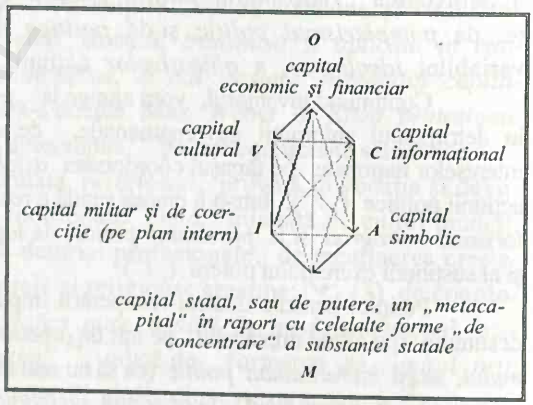

78°. Modelul emergenţei statului (datorat lui Pierre Bourdieu), în acord cu variabilele aferente analizei situaţiilor acţionale

2.8.5. Am lăsat la urmă confruntarea modelului hexadic cu ideile lui Pierre Bourdieu, dintr-o conferinţă asupra *genezei şi structurii cîmpului birocratic* [101]. *„A în-*

[100] Liviu Petru Zăpîrţan, *Repere în ştiinţa politicii. Schiţa unei teorii generale a politicii*, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1992, p. 223

cerca să gîndeşti Statul înseamnă – după reputatul sociolog – *a risca să repeţi pe cont propriu o gîndire de Stat, a aplica Statului categorii de gîndire produse şi garantate de Stat, deci a ignora adevărul cel mai fundamental al statului"* [102].

Dificultatea pe care o ridică *„chestiunea Statului"* ţine – după Pierre Bourdieu – de faptul că, *„sub aparenţa că-l gîndesc, majoritatea scrierilor ce-i sînt consacrate, mai ales în faza de construcţie şi de consolidare, participă, mai mult sau mai puţin eficace, mai mult sau mai puţin direct, la propria sa construcţie, deci la însăşi existenţa lui"* [103]. Tot Bourdieu ne previne, însă, că statul este o *instituţie edificată „în acelaşi timp în structuri sociale şi în structuri mentale adaptate acestor structuri* [sociale]", iar ca urmare a unei astfel de geneze, el *„face să se uite că rezultă dintr-o lungă serie de acte de instituire şi se prezintă cu toate aparenţele firescului"* [104].

„Rupînd cu tentaţia unei analize de esenţă, dar nerenunţînd la intenţia de a degaja invariante" [105], autorul francez se aşează în postura lui Max Weber, *vis à vis* cu „spiritul capitalismului". A lămuri „sistematic" *logica istorică a proceselor în urma cărora s-a instituit ceea ce noi numim stat* înseamnă, după Pierre Bourdieu, a da seamă de *procesele de concentrare* a *„diferitelor feluri de capital"* [106], tot aşa cum, după Max Weber, a explica *spiritul capitalismului* înseamnă a da seamă de anumite dimensiuni ce decurg una din alta şi converg spre un anumit model de atitudine şi de conduită socială.

Care sînt formele de capital prin impunerea şi în concentrarea cărora se edifică şi se întăreşte instituţia statului ? Într-o logică atentă la *„posibilitatea ca lucrurile să fi fost (sau să fie) altfel"* şi, parcă, pentru *„a repune în discuţie posibilul care, dintre toate* [cele posibile], *s-a realizat"* [107], Bourdieu enumeră: *„capitalul de forţă fizică sau de instrumente de coerciţie (armată, poliţie), capitalul economic, capitalul cultural sau, mai mult, informaţional, capitalul simbolic, concentrare care, ca atare, instituie Statul în deţinător al unui fel de metacapital, conferind putere asupra celorlalte feluri de capital şi asupra deţinătorilor lor"* [108].

Atenţia analistului francez este atrasă, aşadar, de şase dominante, iar fiecare dintre ele se aşează, fără dificultăţi deosebite, în orizontul uneia dintre variabilele, sau coordonatele, modelului acţional. Capitalul *militar*, bunăoară, străbătînd definiţia dată de Max Weber statului, ca o *„comunitate umană care revendică cu succes monopolul folosirii legitime a violenţei fizice asupra unui teritoriu determinat"* [109],

---

[101] Cf. Pierre Bourdieu, *Raţiuni practice*, cap. IV, pp. 72 - 99
[102] *Ibidem*, p. 72
[103] *Ibidem*, p. 75
[104] *Ibidem*, p. 77
[105] *Ibidem*
[106] Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 78
[107] *Ibidem*, p. 77. Paranteza pătrată ne aparţine.
[108] *Ibidem*, p. 78
[109] Cf. *Ibidem*, p. 77

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

răspunde – în proiecția „situațională" a *modelului emergenței*, încercat de Pierre Bourdieu – variabilei sau coordonatei *„I"*, în măsura în care aceasta întruchipează *reacția de rezistență* (din interior, ori din partea altor state) și chiar *de contraofensivă* la „oferta" agentului acțional, deținător al puterii politice și decident în problemele legate de „ordinea socială", ori de „ordinea internațională".

Cel de-al doilea proces, legat de *instaurarea unei fiscalități eficiente* și de *unificarea spațiului economic* prin *crearea pieței naționale*, evoluează o dată cu (și, în același timp, este asigurat de) impunerea *„monopolului violenței"*, iar locul său în modelul „situațional"-hexadic este acela revendicat de coordonata *„O"*, a *realităților politice*.

Despre *concentrarea capitalului cultural*, Bourdieu vorbește în vecinătatea *„unificării lingvistice"* și a impunerii *„limbii dominante"*, respectiv a *„culturii dominante"* în chip de *„cultură națională legitimă"*, făcînd trimitere la *„unificarea pieței culturale"* o dată cu *„unificarea tuturor codurilor"* și cu *„omogenizarea formelor de comunicare"* [110]. Inclusiv sub semnul „conformismului moral", de care vorbea Émile Durkheim, procesul în atenție se dispune, de la sine, în spectrul axiologic al hexadei acționale, desemnat prin variabila *„V"*.

În măsura în care *„guvernarea se bazează numai pe opinie, iar această maximă se aplică atît guvernărilor celor mai despotice și mai belicoase, cît și celor mai libere și mai populare"* [111], iar *opinia*, la rîndul ei, este *„un punct de vedere particular, punctul de vedere al dominanților care se prezintă și se impune ca punct de vedere universal; punctul de vedere al celor care domină, dominînd Statul, și care, creînd Statul, și-au constituit punctul de vedere în punct de vedere universal"* [112], înțelegem că însăși concentrarea capitalului *economic* și instaurarea unei *fixalități unificate „merg împreună cu concentrarea capitalului informațional"* [113].

Ca atare, *„conformismul logic"* (în sensul lui Émile Durkheim), impunerea *„rațiunii de stat"*, *„unificarea teoretică"* operată în cursul concentrării, al prelucrării și redistribuirii informației, *„subordonarea doxică ce ne leagă, prin toate conexiunile inconștientului, de ordinea stabilită"* [114] orientează concentrarea capitalului informațional spre polul *„C"*, al *structurării cognitive* a domeniului acțional.

O nouă definiție a statului, ca *„loc de concentrare și de exercitare a puterii simbolice"* [115], ne conduce spre concentrarea capitalului *juridic* și spre procesul mai amplu, al concentrării capitalului *simbolic*. Ca *„fundament al autorității specifice a deținătorului puterii statale și, în particular, al puterii* [...] *de numire* [în funcții și în roluri]*"* [116], dar și ca însoțitor, dacă nu condiție,

---

[110] Pierre Bourdieu, *op. cit.*, pp. 84, 83

[111] David Hume, *On the First Principles of Governmen*, în: *Essays and Treatises on Several Subjects*, Edinburgh, 1742, 1758; cf. Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 95

[112] Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 95

[113] *Ibidem*, p. 82

[114] *Ibidem*, pp. 83, 94

[115] *Ibidem*, p. 85

[116] *Ibidem*, p. 87

pentru celelalte forme de concentrare, *„în cazul în care acestea trebuie să aibă o anumită durată"*, fenomenul *concentrării capitalului de autoritate recunoscută*, prin mijloace ce îngăduie statului *„să impună şi să inculce principii durabile de viziune şi de diviziune conform propriilor sale structuri"* [117], se pliază – în mod evident – pe coordonata sau variabila acţională *„A"*, a *iniţiativei* şi a *deciziei politice*, respectiv a *guvernanţilor*.

După dispunerile operate, ne-a rămas disponibilă variabila *„M"*, a *mijloacelor* şi a *tehnicilor* politice, iar în spaţiul ei se aşează foarte bine acel *„capital specific"* ce permite statului *„să-şi exercite puterea asupra diferitelor cîmpuri şi asupra diferitelor feluri particulare de capital, în special asupra ratei de schimb dintre ele (şi, în acelaşi timp, asupra raporturilor de forţă dintre deţinătorii lor)"* [118].

Examinate pe rînd de autorul modelului emergentist, *„pentru nevoile expunerii şi ale analizei"*, cele şase dimensiuni ale procesului de concentrare – forţe armate, fiscalitate, drept şi aşa mai departe – *„sînt interdependente"* [119], iar dispunerea lor în schema „situaţională" de complexitate mediană nu face decît să întărească precauţia semnalată. Fiecare dintre cele şase procese înscrise în vîrfurile hexagonului acţional nu sînt altceva decît faţete şi momente ale unui proces unic şi de lungă durată, culminînd cu ceea ce Bourdieu numeşte o *„construcţie statală a spiritelor"* şi, respectiv, *„monopolizare a monopolului"* [120].

Miza unei astfel de abordări „integratoare", pe care modelul hexadic al situaţiilor acţionale o reliefează cu forţa sugestivă a „punctelor de focalizare" (simbolizate prin *„A"*, *„C"*, *„O"* etc.) şi a „vectorilor de focalizare" (desemnaţi prin cuplurile de variabile sau coordonate *„IA"*, *„CV"*, *„OM"* etc.), rezidă în „aducerea la acelaşi numitor" a unor linii de gîndire *„percepute în mod tradiţional ca incompatibile"*.

Autorul francez, preocupat de *„emergenţa statului"* prin succesiunea şi aglomerarea formelor de concentrare şi de monopolizare a capitalului, se referă, în acest sens, la opoziţia *„dintre o viziune fizicalistă asupra lumii sociale, care concepe raporturile sociale ca pe nişte raporturi de forţă fizică, şi o viziune «cibernetică» sau semiologică, ce face din raporturile sociale raporturi de forţă simbolică, raporturi de sens, raporturi de comunicare"* [121].

Urmînd logica diadelor subsumate schemei „situaţional"-hexadice, am putea continua, însă, şi cu denunţarea altor hiatusuri din filosofia politică şi din politologie, ce au făcut ca „spiritul statului" şi „cîmpul birocratic" să rămînă în vizorul unor analize reducţioniste şi dezarticulatorii.

În ceea ce ne priveşte, socotim că ceea ce trebuia demonstrat a reieşit cu claritate: modelul comprehensiv al emergenţei statului, propus de către Pierre

---

[117] Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 85

[118] *Ibidem*, p. 79

[119] *Ibidem*

[120] *Ibidem*, pp. 91, 97

[121] *Ibidem*, p. 91. Asupra acestui subiect, cf. şi Pierre Bourdieu, *Sur le pouvoir symbolique*, „Annales", nr. 3, mai - iunie 1977, pp. 405 - 441

Bourdieu prin inventarierea formelor de capital şi a proceselor de concentrare a acestora o dată cu acumularea prerogativelor din mîna nobililor în cea a regelui, iar din mîna regelui în mîna impersonală a statului, are de cîştigat pe linia „densităţii" şi a elocvenţei liniilor sale de forţă o dată cu reprezentarea sa diagramatică, graţie modelului hexadic de analiză a situaţiilor acţionale.

Evident că, prin antrenarea *submodelelor „situaţionale"* triadice, a celor tetradice şi a celor pentadice, pe care analiza „situaţională" le relevă prin jocul combinatoric al variabilelor acţiunii politice, pot fi decupate şi alte tipuri de abordare fragmentară, ce nu au, însă, cum să dea seamă de toate dimensiunile statalităţii şi sînt, ca atare, reprezentări particularizatoare ale categoriei politice şi politologice în atenţie.

2.9. Coordonatele şi specificul creaţiei politice

2.9.1. Deşi instrumentele de lucru în politologie (precum *Enciclopedia BLACKWELL a gîndirii politice,* coordonată de către David Miller) nu consemnează nici una dintre sintagmele la care dorim să ne oprim în acest capitol, credem că nu este drept şi nici profitabil a vorbi despre *politică* şi despre *politicieni*, dar nu şi despre *acţiunea politică*, ori despre *creaţia politică* şi despre *specificul* acesteia.

Aceasta cu atît mai mult cu cît, în timpurile moderne cel puţin, filosofia politică, asemenea filosofiei practice în general, *„a fost gîndită şi voită* înainte *de a fi aplicată"*. Altminteri, cum se întreabă cu îndreptăţire Pierre Manent, *„ce sugerează «constituţiile scrise», «declaraţiile drepturilor», redactate şi proclamate pe cele două maluri ale Atlanticului, atunci cînd ne străduim să instaurăm acolo «libertatea», dacă nu o emancipare a «ideii», o creştere a puterii politice a «teoriei»"* [122] ?

Generalizînd o constatare a autorului citat, putem spune că în orice politică există *„ceva esenţialmente deliberat şi experimental"*, iar ca atare, orice politică *„presupune un proiect conştient şi «construit»"*.

Atît timp cît Aristotel lega exerciţiul politic de actul deliberării cu privire la acţiunile de întreprins, este greu de spus dacă umanitatea i-a aşteptat pe americani – cum lăsa să se înţeleagă Alexander Hamilton (1755 - 1804), în *The Federalist Papers* (1787 - 1788) – pentru *„a hotărî în faţa lumii dacă este cu putinţă să întemeiezi o bună guvernare «prin reflecţie şi alegere», sau dacă omenirea este condamnată să fie veşnic jucăria «hazardului» şi «forţei»"* [123].

Dacă pe făgaşul *cunoaşterii* politice, ca şi pe cel al abilităţilor comportamentale de care dau (sau ar trebui să dea) dovadă actorii scenei în atenţie, *acţiunea politică* presupune şi promovează elemente de creativitate; dacă în politică,

---

[122] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, traducere din franceză (*Histoire intellectuelle du libéralisme*, „Calman-Lévy / Pluriel", Paris, 1987), Editura „Humanitas" (seria „Societatea civilă"), Bucureşti, 1992, p. 12

[123] *Ibidem*

precum în orice altă activitate, există o *dimensiune creatoare* şi dacă acţiunile politice sînt mai mult sau mai puţin *creative*, să analizăm articulaţiile *creaţiei politice* pornind de la modelul situaţiilor creatoare *toto genere*, coroborat cu modelul situaţiilor acţionale de tip politic.

2.9.2. Asemănătoare cu polii conştiinţei (şi ai creaţiei) *filosofice* [124], coordonatele (sau variabilele) *creaţiei politice* se corelează între ele în termeni duali, de *rol-status* şi de *stare*, după cum este vorba de axa persoanelor, respectiv de axele (materiale, sau / şi spirituale).

Agentul sau *iniţiatorul*, respectiv *creatorul* în plan politic (*„A"*) este individul sau grupul de indivizi manifestînd, în actul guvernării, ori în cel al impunerii unei noi guvernări, una sau alta dintre ipostazele creaţiei: pe cea *expresivă, productivă, inventivă, inovatoare* sau *energetivă* [125].

Opera, sau *rezultatul creativ* în acţiunea politică, respectiv *creaţia politică* (*„C"*), sau „produsul final", poate avea caracter *tangibil*, după cum se poate exprima prin însăşi *condiţia* liderului politic (prin arta de a se replia într-o dezbatere aprinsă, prin gestul elocvent pe care îl adoptă în situaţii „neprevăzute" etc.). Respectiva articulaţie se va racorda la unul sau la altul dintre *planurile noutăţii*, evocate în legătură cu variabila precedentă, şi va culmina cu manifestările politicienilor de geniu, ce deschid noi drumuri şi marchează noi epoci în evoluţia societăţii.

„Materia" creaţiei în politică, corelată variabilei sau coordonatei *„O"*, este de raportat la ansamblul resurselor materiale şi umane de care dispune, la un moment dat, societatea, respectiv la ansamblul circumstanţelor politice de ordin intern şi extern, şi este etalată în chipul cel mai pregnant de „obiectivele" cu care se lansează o anumită guvernare, ori o anumită mişcare, ţintind la restructurări majore pe scena politică.

Valoarea şi *evaluarea* (respectiv *motivarea*, *critica*, sau *interpretarea*) dau seamă de creaţia politică exact în măsura în care, prin aceasta, se *instituie* valori şi se *investesc* valori în realitatea socio-umană. Coordonata situaţională *„V"*, la care facem trimitere, ne deschide spre beneficiarul acţiunii politice novatoare, dar şi spre evaluatorul de profesie în domeniu, fie el analist politic, opozant „de profesie", purtător de cuvînt etc. Drept criteriu de bază în judecarea acţiunii politice cu tentă pronunţat-creatoare ar fi de reţinut: ☞ (1) noutatea *„inteligibilă social"* [126] a unui program de guvernare, a unei politici sectoriale, ori a unei decizii politice punctuale, respectiv a unui program de accedere la putere; ☞ (2) eficacitatea acţiunii întreprinse şi relevanţa rezultatelor sale în raport cu scopul propus; ☞ (3) contribuţia acesteia

---

[124] Pentru ordonarea şi omologarea distincţiilor datorate lui Blaga (din *Despre conştiinţa filosofică*, 1947; ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol VIII, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983, pp. 190 sqq.) în orizontul modelului hexadic al creaţiei, cf. Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, pp. 188 sqq.

[125] Irving A. Taylor, *The Nature of the Creative Process*, în: Paul Smith (ed.), *Creativity. An Examination of the Creative Process*, „Hastings House", New York, 1959, pp. 51 - 82; Erika Landau, *Psihologia creativităţii*, traducere din germană (ed. 1974), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1979, pp. 79 - 83

[126] Florea Lucaci, *Creaţie şi umanism. Încercare asupra ideii de creaţie*, Editura „Facla", Timişoara, 1989, p. 62

la îmbogăţirea experienţei politice şi măsura în care calea aleasă în derularea acţiunii propuse s-ar putea impune în rezolvarea altor probleme de ordin politic.

Creaţie socială prin excelenţă, inovaţia politică presupune „inspiratori" şi „susţinători", persoane şi grupuri de persoane graţie cărora liderul politic este iniţiat, consiliat şi încurajat pe o direcţie sau alta a acţiunii sale. În contur impersonal, polul sau variabila *„I"*, pe care o avem în vedere, va da seamă, în sfera care ne preocupă: ☞ (1) de climatul social-politic în care se lansează o anumită formulă de guvernare şi se asumă un anumit program de redresare social-economică; ☞ (2) de „situaţia creativă" [127] şi de „climatul social creativ" în conjunctura politică de care beneficiază liderul şi formaţiile politice pe care se sprijină în efortul de ameliorare a situaţiei din ţară şi a raporturilor sale cu străinătatea; ☞ (3) de atmosfera „regională", „continentală", sau chiar „planetară" în care vine la putere un lider harismatic şi un regim politic animat de dorinţa găsirii celor mai adecvate răspunsuri la problemele ţării; ☞ (4) de suportul informativ pe care se bazează partidul sau coaliţia la putere şi echipa conducătoare; ☞ (5) de receptivitatea la înnoire a diverselor categorii ale populaţiei; ☞ (6) de intenţia efectivă pe care o urmăreşte un lider (sau o echipă antrenată în exerciţiul guvernării) prin măsurile adoptate în plan politic, precum şi de mobilul acestora; ☞ (7) de firul călăuzitor al deciziilor adoptate în diversele domenii ale activităţii politice; ☞ (8) de „impulsul înnoitor" [128] şi de factorul ce motivează, ori alimentează strădaniile liderului creator, precum şi de multe altele [129].

Ce - ar putea să însemne variabila *„M"*, a metodei, respectiv a formei, a structurii, sau a *design*-ului, în cazul acţiunii politice ? Între multe altele: ideea, suges-

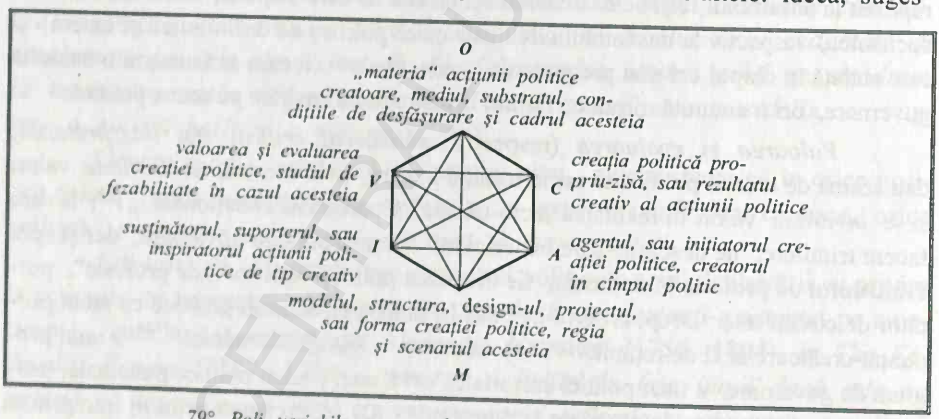

79°. Poli, variabile, sau coordonate în schema de complexitate mediană a situaţiilor creaţiei şi inovaţiei politice

[127] Donald Wallace Mackinnon, *IPAR's Contributions to the Conceptualizations and Study of Creativity*, in: Irving A. Taylor, Jacob W. Getzels (eds.), *Perspectives in Creativity*, „Aldine", Chicago, 1975; Alexandru Roşca, *Creativitatea generală şi specifică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1981, p. 78

[128] Salvatore R. Maddi, and Naomi Berne, *Novelty of Production and Desire for Novelty as Active and Passive Forms of the Need for Variety*, „Journal of Personality", vol. 32, nr. 2, 1964, pp. 270 - 277; Salvatore R. Maddi, *Motivational Aspects of Creativity*, „Journal of Personality", vol. 33, 1965, pp. 330 - 347; Erika Landau, *op. cit.*, p. 60

[129] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Bucureşti, 1995, pp. 163 - 164

tia, crochiul, proiectul, sau modelul acțiunii politice novatoare; scenariul și regia acesteia; „algoritmul maieutic" ce divulgă scheme ale modului inedit de procedare [130]. Asumate ca puncte nodale în schema relațională a creației politice, cele 6 coordonate sau variabile ne conduc la modelul pe care-l redăm în figura (79°).

2.9.3. Cum descompunerea în variabile a *creației politice* este doar punctul de plecare al analizelor de tip „situațional", urmînd jocul (de-acum cunoscut al) combinatoricii acționale, am putea trece în revistă forme orizontale și forme verticale ale fenomenului în atenție, după cum ne-am putea opri la identificarea etapelor procesului respectiv.

La incidența cu una sau cu mai multe variabile din analiza „relațională" se vor regăsi, în orice caz, situații ce dau seamă de „descoperiri și inovații" ținînd de drumul cel mai scurt spre atingerea unor idealuri și a unor obiective politice punctuale, de găsirea partenerilor și de realizarea alianțelor politice, de apropierea unor noi obiective și deslușirea unor noi mijloace menite a ajuta la transpunerea lor în realitate politică, de fundamentarea pe căi inedite a unui proiect politic și de deslușirea unor criterii ine-dite pentru studiul de fezabilitate, ori pentru evaluarea rezultatelor finale ale demersului politic asumat în mod „programatic", de căutări izbutite în planul motivării ideologice a actelor preconizate în exercițiul puterii, de optimizare a desfășurătorului acțiunilor politice de un fel sau altul, de cîștigarea unor noi parteneri de dialog, ori de satisfacerea așteptărilor pentru o parte cît mai mare din electorat și așa mai departe.

2.9.4. În versiunea pe deplin „personificată", sau „subiectivizată", a modelului „situațional"-hexadic, variabilele sau coordonatele acestuia vor da seamă: ☞ (1) de conducătorul politic înzestrat cu clarviziune și dispunînd de forța necesară unei opere novatoare; de *regizorul*, maestrul, sau eminența cenușie, în planul organizării și al desfășurării actului de conducere și de exercitare a puterii; pe scurt, de *creatorul* pur și simplu în domeniul politic, iar în subsidiar, de *spiritul creator* în politică („*A*"); ☞ (2) de *„executantul"* acțiunilor politice, respectiv de creatorii și amelioratorii *programului* politic și ai „produsului" acțiunii politice creatoare, de autorii „ideilor teoretice" și ai „plăsmuirilor spiritului politic" („*C*"); ☞ (3) de *ideologul* politic, respectiv de „observatorul" realităților și al acțiunilor politice creatoare, dacă nu și de cei care imprimă crochiul *conștiinței politice de o factură sau alta* („*O*"); ☞ (4) de *analistul*, *opozantul*, *criticul*, sau *evaluatorul* politic, respectiv de specialistul în evaluarea creatoare a acțiunii politice, precum și de cei cărora li se datorează „cîmpul stilistic" și spațiul „simbolic-imaginar" al politicului („*V*"); ☞ (5) de *inspiratorul*, *sponsorul*, sau *suporterul* acțiunii politice creatoare și de *beneficiarul* acesteia, respectiv de „trans-conștientul" politic, cu „forțele sale creatoare" („*I*"); ☞ (6) de *proiectantul* în detaliu, de *scenaristul*, sau de *arhitectul* acțiunii politice creatoare, respectiv de cei cărora li se datorează „forma" novatoare a acțiunii politice și, tot astfel, *design*-ul sau scenariul inedit al acesteia („*M*").

[130] Dan Mihăilescu, *Dimensiuni ale creației. Stimulul obsesiei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 13

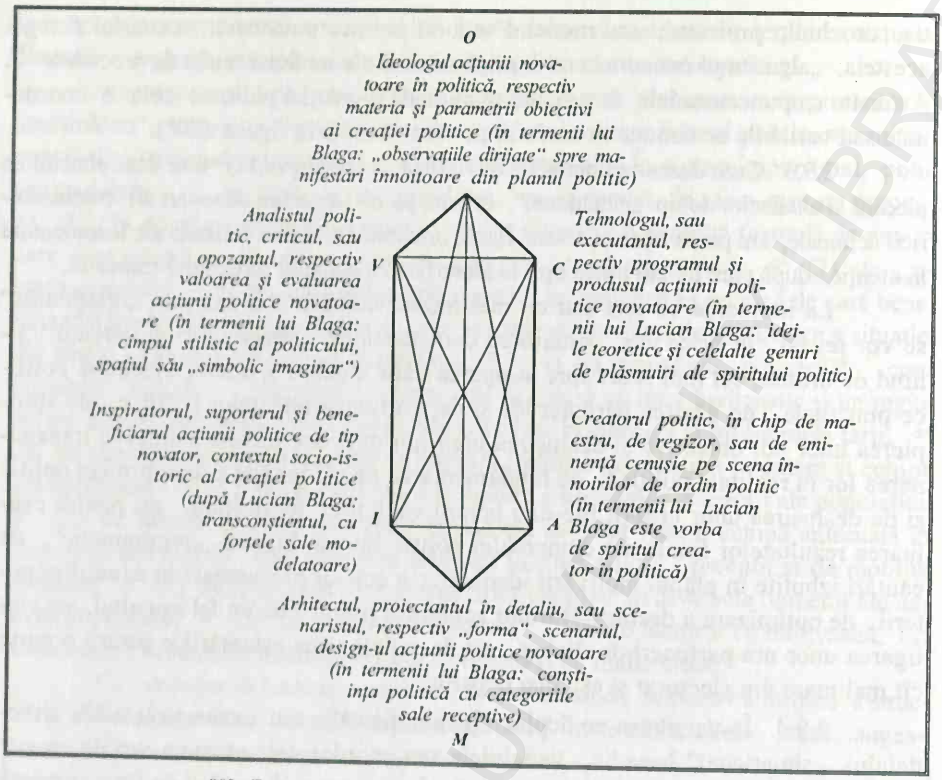

80°. Transpunerea situaţiei creative în domeniul politicului. Poli, variabile, sau coordonate ale creaţiei politice

2.9.5. În versiunea reprodusă prin figura (80°), surprindem într-un chip ordonat diviziunea muncii din activitatea politică, iar prin aceasta ne deschidem spre o sintaxă *sui generis* a actanţilor politici, îndatorată *psihologiei politice* şi *psihologiei sociale* în general. Dobîndim, astfel, un preţios punct de plecare pentru dialogul dintre *politologie* şi *psihologia socială*, ori dintre *politologie* şi *sociologia microgrupurilor*, domenii epistemice în orizontul cărora ancorează, astăzi, inclusiv *retorica*, sub înfăţişarea de teorie a argumentării persuasive [131], disciplină sermocinală ea însăşi interferată cu ştiinţa despre structura şi despre funcţionarea politicului în ansamblul vieţii sociale.

2.9.6. Cît priveşte *specificul* creaţiei politice, printr-o nouă analogie cu distincţiile filosofului român de orientare neokantiană [132], acesta capătă contur prin exa-

[131] Petru Ioan, *Orientări şi modele în studiul recent al argumentării*, „Revista de Filosofie", tom 26, nr. 3, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1979

[132] Petru Ioan, *Matricea kantiană a filosofiei lui Blaga*, în: „Revista de filosofie", tom 44, nr. 3, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997, pp. 213 - 221; ret. sub titlul *Lucian Blaga, un mare neokantian*, în: Mircea Borcilă (ed.), *Eonul Blaga: intîiul veac. Culegere de lucrări dedicată centenarului Lucian Blaga (1895 - 1995)*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1997, pp. 347 - 360

minarea unor „componente" precum: ☞ (1) *calibrul* conştiinţei politice generatoare de nou (*vis - à - vis* cu variabila acţională „*A*"); ☞ (2) *chipul* şi *articulaţia* „obiectivă" aferente creaţiei politice (în legătură cu polul „*C*" din schema hexagonală a acţiunii politice); ☞ (3) *aria problematică* ce subîntinde creaţia politică (pe linia coordonatei „*O*"); ☞ (4) *atmosfera axiologică* şi *haloul cultural* ce colorează creaţia politică (la incidenţa cu variabila sau coordonata „*V*"); ☞ (5) *„zarea interioară"* ce dimensionează problematica deschizătoare de drumuri în sfera politicului (sub incidenţa coordonatei acţionale „*I*"); ☞ (6) *metoda*, respectiv *scenariul* şi *regia* ce susţin manifestările creatorului politic (în perspectiva polului „*M*").

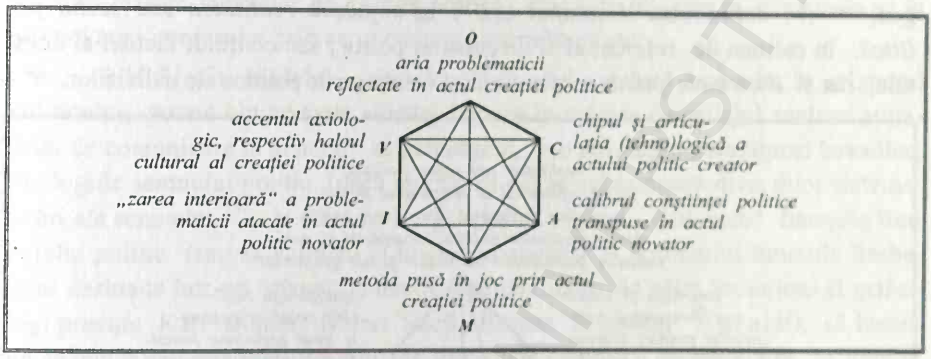

81°. Parametrii ce dau seamă de specificul creaţiei politice, în orizontul analizei de tip „situaţional"

2.9.7. Este de la sine înţeles faptul că luarea în considerare a dimensiunilor etalate în schema (81°) aruncă o lumină favorabilă asupra actului politic ca manifestare a spiritului creator şi îndeamnă la o cîntărire mai nuanţată a antreprizelor politice, pentru a înfrunta repetiţia neproductivă şi a reanima exerciţiul puterii pe diversele sale coordonate.

2.10. Elemente ale comunicării politice conforme coordonatelor, sau polilor modelului hexadic al situaţiilor acţionale

2.10.1. Domeniu prin excelenţă de acţiuni şi interacţiuni între agenţi, subiecţi individuali şi colectivi, politicul este, în egală măsură, un *cîmp al comunicării*, iar ştiinţa acestuia – cea mai veche şi, totodată, cea mai tînără ştiinţă despre om [133] – nu poate ignora dimensiunea interpretării. O spune indirect Hans Georg Gadamer, cînd concede că nu numai hermeneutica poate îngădui înţelegerea unor comportamente ale obiectului şi ale subiectului, pentru a degaja semnificaţii cu valabilitate generală [134].

[133] Carl Joachim Friedrich, *Die politische Wissenschaft*, „Karl Albert" - Verlag, Freiburg / München, 1961, p. 3. Cf. Liviu Petru Zăpîrţan, *Repere în ştiinţa politicii. Schiţa unei teorii generale a politicii*, Editura Fundaţiei „Chemarea", Iaşi, 1992, p. 5

[134] Hans Georg Gadamer, *Warheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, „Mohr" (Siebeck) Verlag, Tübingen, 1972, p. 7; *apud: Ibidem*, p. 7

Pentru că dispunem de un model al comunicării şi al semnificării prin discurs [135], prin exerciţiul concretizării şi al detalierilor, am putea ajunge la un model al *comunicării politice*, în care: ☞ (1) variabila *emitent* („*E*") este deschidere spre oratorul politic şi politicianul-orator / vorbitor / scriitor / interlocutor etc., respectiv *performanţa discursivă* a acestuia, emisia discursului politic, discursul politic ca formă de limbaj *afin* şi *autoimplicativ* [136]; ☞ (2) polul *intensiunii obiective* („*I*") trimite spre *semnificaţia realităţii politice* şi spre *sistemele* unor asemenea semnificaţii; spre nivelul *informaţiei politice*; spre *conţinutul logic* al discursului politic; spre dimensiunea *locuţionară* a comunicării politice de orice gen; ☞ (3) coordonata *denotaţiei* („*D*") îşi adjudecă *realitatea* sau *scena politică*, în calitate de referenţial al discursului politic, sau conţinut factual al acestuia, dar şi *doctrinele politice*, orientările şi convingerile politice ale indivizilor; ☞

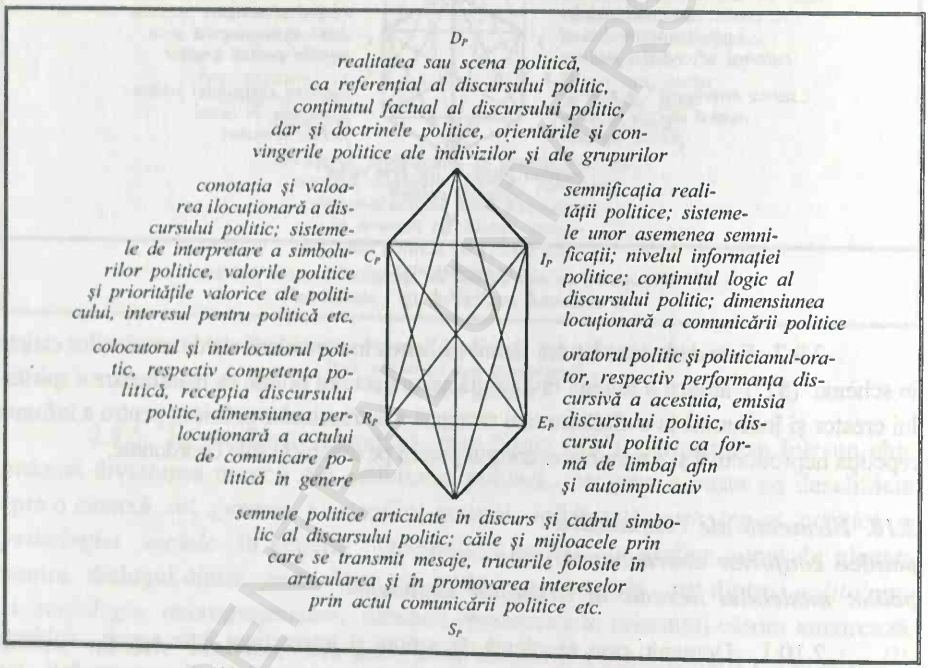

82°. Poli, variabile, sau coordonate ale situaţiei semiotice, adaptate la cazul comunicării politice

[135] Petru Ioan, *Reperele „situaţiei semiotice", prin analogie cu „situaţia pedagogică"*, „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» - Iaşi", seria Filosofie, tom 38, nr. 1 - 2, 1992, pp. 92 - 97; *idem, Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Bucureşti, 1995, cap. IV („Virtuţile unui «supramodel» al situaţiei semiotice"), pp. 72 - 144

[136] Despre aceste tipuri de limbaj vorbeşte pentru prima oară Donald Dwight Evans, în *The Logic of Self-Involvement. A Philosophical Study of Everyday Language with Special Reference to the Cristian Use of Language about God as Creator*, The Library of Philosophy and Theology, „S. C. M." Press, London, 1963. O prezentare în detaliu a concepţiei lui Evans realizează Jean Ladrière într-un articol (din „Tijdschrift voor Filosofie", vol. 28, Louvaine, 1966) integrat volumului de autor, *L'articulation du sens*. vol I, *Discours scientifique et parole de la foi*, „ Aubier - Montaigne", Paris, 1970, pp. 93 - 115.

(4) polul *intensiunii subiective* („*C*") își apropie *conotația* și *valoarea ilocuționară* a discursului politic, respectiv sistemele de interpretare a simbolurilor politice, valorile politice și prioritățile valorice ale politicului, interesul pentru politică etc.; ☞ (5) pentru variabila *destinației*, a *țintei*, sau a *adresei* („*R*") contează *colocutorul* și *interlocutorul politic*, respectiv *competența politică* și, tot astfel, *recepția* discursului politic, dimensiunea *perlocuționară* a actului de comunicare politică în genere; ☞ (6) pentru variabila *semnificant* („*S*") stau *semnele politice* articulate în discurs și cadrul simbolic al secvențelor de discurs politic, *comunicarea politică* și jocurile acesteia, căile și mijloacele prin care se transmit mesaje factorilor de decizie poitică, trucurile folosite în articularea și în promovarea intereselor prin actul comunicării politice etc.

2.10.2. Cu modelul „situațional"- hexadic o dată amenajat în orizontul politicului, putem obține toate avantajele puse în valoare cu prilejul analizei situațiilor de comunicare în general: să parcurgem, sub auspiciile paradigmei hexadice, tipologiile semnului politic (dacă nu cumva ele se subsumează diverselor sistematizări ale semnelor [137], în maxima lor generalitate !); să „deducem" funcțiile limbajului politic (sau să validăm în domeniul specific al politicului funcțiile limbajului desluşite într-un orizont de maximă generalitate, de către semiologi și psihologi precum Karl Bühler, Bruno Snell, Roman Jakobson [138] și alții); să facem un inventar sistematic al tipurilor de înțelegere politică; să detaliem, la nivelul politicului, demersurile semiotice și semiologice etc.

2.10.3. Foarte îmbucurătoare a fost, însă, descoperirea unei scheme a comunicării politice în șase termeni ce se pliază – fără nici cea mai mică împotrivire – direct pe tiparul hexadic al acțiunii politice. Analiza la care facem referință este prezentată de către Austin Ranney [139], iar ea ne procură următoarele variabile: ☞ (1) *comunicatorul*, ca ipostază a *agentului* comunicării („*A*"); ☞ (2) *mesajul*, respectiv *comunicarea* („repertorială", ori „editorială"), în chip de *conținut obiectiv* al comunicării („*C*"); ☞ (3) *faptele cunoscute*, drept concretizare a referențialului politic („*O*"); ☞ (4) *răspunsurile* (sub forma inițierii, a convertirii, a întăririi adeziunii, ori a angajării), pe linia *performanței* actului de comunicare („*V*"); ☞ (5) *primitorii*, respectiv *audiența* și efectele comunicării („*I*"); ☞ (6) *mediul* comunicării („*M*"), respectiv mijloacele de comunicare în masă la îndemîna politicianului (televiziunea, radioul, presa de actualitate, filmul, revistele, cărțile, dar și teatrul, pamfletele, posterele, afișele, compact-discurile etc.).

---

[137] Pentru amenajarea cîtorva dintre clasificările semnelor (precum cea întreprinsă de către Charles Sanders Santiago Peirce, cea propusă de către Pierre Guiraud și cea avansată de către Adam Schaff), cf. Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, pp. 105 - 113

[138] Karl Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, „Fischer", Jena, 1934, pp. 24 - 28, Bruno Snell, *Der Aufbau der Sprache*, ed. a II-a, „Claassen"-Verlag, Hamburg, 1952, pp. 46 sqq; Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, „Minuit", Paris, 1963, ch. XI. Cf. Petru Ioan, *op. cit.*, pp. 113 - 118

[139] Austin Ranney, *Governing. An Introduction to Political Science*, 4th ed., „Prentice-Hall", Englewood Cliffs, New Jersey, 1987, pp. 89 sqq.

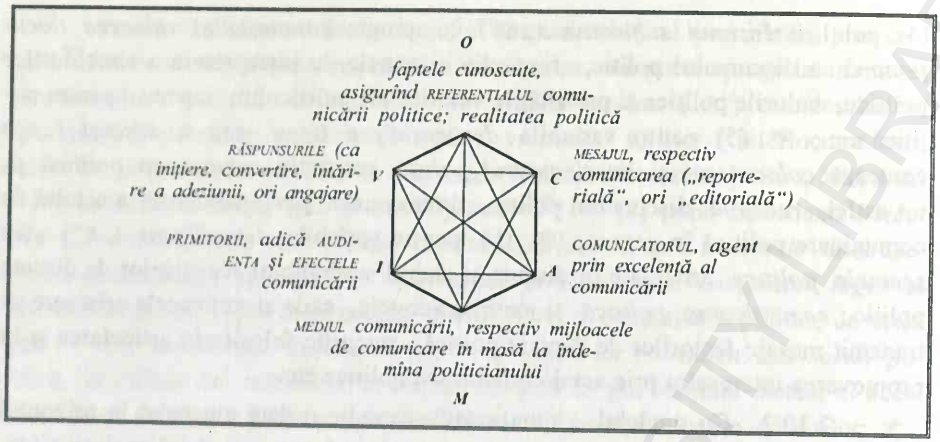

83°. Elemente ale comunicării politice, în sistematizarea politologului Austin Ranney

Cu variabilele (respectiv polii, parametrii, sau coordonatele) analizei „situaționale" astfel specificate, schema hexadică a *comunicării politice* se pretează la numeroase aplicații, atît în omologarea distincțiilor dobîndite, cît și în controlul tipo-logic al situațiilor de adresare sau de interlocuție politică.

2.11. Discursul politic: funcții, tipuri și cadre de teoretizare, în perspectiva analizei de tip „situațional"

2.11.1. Există un *discurs politic*, ca formă distinctă de comunicare socială, cu structură, cu utilizare și cu destinație aparte ? Iată o întrebare cu răspuns afirmativ de aproape 25 de veacuri în mediul cultural al Greciei antice !

Pentru Aristotel și pentru cei care l-au continuat în planul retoricii [140], *oratoria politică* stă sub semnul *viitorului* și este mediul deciziilor privitoare la bunul mers al cetății. Pe dimensiunea *rațiunii practice*, acest gen de acționare prin discurs (respectiv prin controverse ce își află finalizarea în decizii care privesc viitorul cetății) se găsea flan-

VECTORUL TEMPORAL AL ACȚIUNII VIZATE ÎN DISCURS	trecut	prezent	viitor
GENUL DE ORATORIE CORESPUNZĂTOR TIMPULUI ACȚIUNII	oratorie EPIDICTICĂ	oratorie JURIDICĂ (sau JUDECĂTOREASCĂ)	oratorie DELIBERATIVĂ, sau POLITICĂ

84°. Triada formelor de oratorie, în corelație cu tripartiția timpului gramatical (și nu numai !)

[140] Aristotel, *Rhétorique* („Les Belles Lettres", Paris, 1960), livre I, ch. 3, §. 4, 1358-b; Marcus Tullius Cicero, *De Oratore*, Petri de Maximo, Roma, 1469; *idem*, *Partitiones oratoriae* (Johann Friedrich Hartmann, Frankfurt, 1604), §. 10; Marcus Fabius Quintilianus, *Arta oratorică*, „Minerva", București, 1974, vol. 1, cartea III, cap. 4, §. 7. Cf. Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts - Tytheca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, P. U. F., Paris, 1958, vol. 1, p. 28; Chaïm Perelman, *Logique juridique. Nouvelle rhétorique*, „Dalloz", Paris, 1976, §. 55

BCU SIBIU UNIVERSITY LIBRARY

cat – la marginea „stîngă" a unui inventar triadic – de exercițiul discursiv din sfera litigiilor *judiciare*, iar „la dreapta", de oratoria epidictică, sau moralizatoare.

2.11.2. În 1958, prin *Tratatul de neoretorică* datorat lui Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts - Tytheca [141], specificitatea *retorică* a limbajului puterii este reconfirmată în orizontul lărgit al „cîmpurilor argumentării". Pe lîngă speciile tradiționale ale oratoriei, între care și genul *politic*, sub auspiciile științei definite *„ca studiu al tehnicilor discursive permițînd* provocarea sau creșterea adeziunii spiritelor *la tezele care le solicită asentimentul"* [142], mai sînt antrenate și alte tipuri de „oratorie", precum cea de tip literar, de tip filosofic, de tip publicistic etc.

2.11.3. Cu 11 ani înainte de momentul la care are loc ultima reabilitare a retoricii prin contribuția eminentă a belgianului Perelman [143], ce o readuce la actualitate într-o formulă îmbunătățită față de condiția pe care i-o hărăzise Stagiritul (în sensul cuplării disciplinei amintite cu *topica*, sau *dialectica*, ce reprezenta – în economia *Organon*-ului aristotelic – logica „moale", ca teorie a argumentării), în *Signs, Language, and Behavior* [144], semioticianul Charles William Morris reconfirmă specificitatea discursivă a politicului printr-o tipologie în care manifestările și utilizările limbajului se diferențiază în chipul cel mai nuanțat cu putință.

1. LOGICA, incluzînd analitica și dialetica, sau topica, drept teorie a argumentării
2. ȘTIINȚE TEORETICE: filosofia primă, matematica și fizica
3. ȘTIINȚE PRACTICE: etica; politica, incluzînd și retorica, respectiv hrematistica [145]
4. ȘTIINȚE ALE CREAȚIEI: poezia și poetica, muzica, respectiv arhitectura

85°. Locul retoricii (supraordonată discursului politic), în raport cu ORGANON-ul aristotelic

1. LOGICA (DEDUCTIVĂ) FORMALĂ, aflată în serviciul ȘTIINȚELOR MATEMATICE
2. LOGICA INDUCTIVĂ, în serviciul ȘTIINȚELOR EXPERIMENTALE (factuale, sau ale naturii)
3. RETORICA (ca logică „non-formală" ce încorporează DIALECTICA, sau TOPICA, în sensul conferit de Aristotel, de teorie a argumentării), în slujba ȘTIINȚELOR SOCIO-UMANE, respectiv a DREPTULUI și a FILOSOFIEI

86°. Locul retoricii (supraordonată discursului politic) în raport cu logica și cu sistematica științei, după Chaïm Perelman

[141] Despre impactul celor două volume din tratatul publicat de Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts - Tytheca în 1958, dau seamă contribuțiile din numerele 21 - 24 ale tomului pe 1963 din „Logique et analyse". Cf. Petru Ioan, *Orientări și modele în studiul recent al argumentării*, „Revista de Filosofie", tom 26, nr. 3, Editura Academiei Române, București, 1979, pp. 377 - 389; *idem*, *Logică și metalogică: incursiuni și noi contururi* (cap. III), Editura „Junimea", Iași, 1983, pp. 93 - 153

[142] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts - Tytheca, *op. cit.*, vol. 1, p. 5

[143] Autor, între altele, al volumelor: *Rhétorique et philosophie*, P. U. F., Paris, 1952; *Droit, morale et philosophie*, Libraire Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1961; *Justice et Raison*, Presses Universitaires de Bruxelles, 1963; *Le raisonnement practique*, în: Raymond Klibansky (éd.), *La philosophie contemporaine*, vol. I, „La Nuova Italia", Firenze, 1968; *Le champ de l'argumentation*, P. U. B., 1970; *Droit, logique et épistémologie*, în vol. *Le droit, les sciences humaines et la philosophie*, „Jean Vrin", Paris, 1973

[144] „Prentice - Hall", New York, 1947 (reprinted and distributed since 1955 by George Braziller). Volumul *Signs, Language, and Behavior* avea să fie încorporat ediției *Writings on the General Theory of Signs by Charles Morris*, finalizată de Thomas Sebeok și Donna Jean Umiker, la editura „Mouton & Co.", Haga, 1971, pp. 75 - 397.

[145] Adică: *economia politică*

La încrucişarea a două criterii tetravalente (modul de *semnificare*, respectiv, modul de *utilizare* a formaţiunilor expresive), din care rezultă 16 forme de „specializare a limbajului", Charles William Morris ne înfăţişează *discursul politic* ca intervenţie a „oratorului" sub regim *prescriptiv* [146] (aşa cum se întîmplă şi în cazul discursului *tehnologic*, al celui *religios* şi al celui *propagandistic*); respectivul discurs ne este prezentat, totodată, sub regim *evaluativ* (cum tot evaluativ mai este, în concepţia autorului, discursul *ficţional*, cel *poetic* şi cel *retoric*).

		modul de utilizare a limbajului			
		informativ	*evaluativ*	*incitativ*	*sistemic*
modul de semnificare prin limbaj	*designativ*	*discurs* ŞTIINŢIFIC	*discurs* FICTIV	*discurs* JURIDIC	*discurs* COSMOLOGIC
	apreciativ	*discurs* MITIC	*discurs* POETIC	*discurs* MORAL	*discurs* CRITIC
	prescriptiv	*discurs* TEHNOLOGIC	*discurs* POLITIC	*discurs* RELIGIOS	*discurs* PROPAGANDISTIC
	formativ	*discurs* LOGICO-MATEMATIC	*discurs* RETORIC	*discurs* GRAMATICAL	*discurs* METAFIZIC

87°. Discursul politic, printre celelalte „specializări ale limbajului", delimitate de Charles William Morris

Ilustrat de texte celebre, precum *Du Contrat Social* (1762), datorat lui Jean - Jacques Rousseau [147], *Declaraţia de independenţă* a coloniilor nord-americane [148] (1776), ori *Manifestul Partidului Comunist* (1848), semnat de Karl Marx şi Friedrich Engels, discursul *politic* (în care Charles Morris nu include şi manifestările *propagandistice*, subsumate unei tonalităţi distincte de comunicare prin limbaj, la intersecţia dintre semnificaţia *prescriptivă* şi utilizarea *sistemică*) este unul ce *prescrie acţiuni* menite să reorganizeze societatea şi să protejeze viaţa, să restructureze libertatea şi să garanteze prosperitatea [149].

---

[146] Charles Morris, *loc. cit.*, p. 203

[147] Jean - Jaques Rousseau, *Contractul social* (traducere românească după: Jean - Jaques Rousseau, *Du Contrat Social*, Éditions Sociales, Paris, 1955), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957

[148] *The American Declaration of Independence* a fost redactată în special de către Thomas Jefferson (1743 - 1826) şi adoptată de Congresul Continental al Coloniilor Americane Rebele, la 4 iulie 1776

[149] După Charles Morris, cea mai extinsă analiză semiotică a discursului politic este realizată de Harold D. Lasswell şi colaboratorii săi. Cf.: Harold D. Lasswell, *World Politics and Personal Insecurity*, „McGraw-Hill" Book Company, New York, 1935; Harold D. Lasswell, Ralph D. Casey, and Bruce Lannes Smith, *The Politically Significant Content of the Press: Coding Procedures*, în: „Journalism Quarterly", vol. 19, no. 1, 1942; *idem, Propaganda and Promotional Activities; An Annotated Bibliography*, „The University of Minnesota" Press, Minneapolis, 1935; *idem, Propaganda, Communication and Public Opinion: A Comprehensive Reference Guide*, „Princeton University" Press, Princeton, 1946; Harold D. Lasswell and Myres S. McDougal, *Legal Education and Public Policy: Professional Training in the Public Interest*, în: „Yale Law Journal", vol. 52, 1943, pp. 203 - 295

2.11.4. Într-o grilă mai restrînsă, pe care o susţin două criterii bivalente, aşa cum este cea pe care o amenajează Solomon Marcus prin „forţarea" sau „exagerarea" a două dihotomii [150], ne închipuim că locul discursului politic este în spaţiul *înţelegerii* de tip experienţial, al unei forme de comprehensiune duse la limita de sus, prin desfăşurări ale spiritului specifice filosofiei şi disciplinelor umane.

o a doua dihotomie / *o primă dihotomie*	*DISCURSIV (secvenţial / logic / lingvistic etc.)*	*INTUITIV (non-secvenţial / emoţional / afectiv etc.)*
REFLEXIV (intern / raţional / teoretic etc. / competenţă lingvistică / infinit etc.)	*înţelegerea* ANALITICĂ	*înţelegerea* HOLISTICĂ
EMPIRIC (extern / cu manifestare în performanţa lingvistică / finit etc.)	*înţelegerea* EXPERIMENTALĂ	*Înţelegerea* EXPERIENŢIALĂ

88°. Moduri ale înţelegerii şi forme ale raţionalizării, deduse de Solomon Marcus

2.11.5. O dată lămuriţi asupra diferenţelor specifice, aşa cum rezultă ele din relaţiile „externe" cu alte tipuri de discurs, să ne raportăm şi la însemne „intrinseci". Într-o incitantă circumscriere de ordin retoric, Constantin Sălăvăstru [151] selectează patru caracteristici ale discursului politic: ☞ (1) *ambiguitate intenţionată* (a se înţelege o „saturaţie de sens", ce-l pune pe receptorul intervenţiei politice în faţa unei alegeri nu neapărat inspirate; ☞ (2) *caracter disimulat*, în condiţiile în care se urmăreşte orientarea auditoriului către „spiritul celor spuse", dacă nu spre complementarul şi chiar spre contrariul acestora !; ☞ (3) *caracter imperativ* (aşa cum este dezvăluit, între alţii, de către Morris); ☞ (4) *caracter polemic*, decurgînd din însăşi natura politicului, ca domeniu al conflictului (rostul oricărei intervenţii de tip propagandistic şi politic, în genere, nu este altul decît legitimarea deţinerii puterii, ori a aspiraţiei la putere, de către un grup sau o coaliţie de grupuri politice; ca instrument al luptei pentru putere, orice limbaj politic susţine doctrina şi interesele grupului care se exprimă şi, totodată, respinge poziţiile grupurilor adverse). Astfel delimitate, cele patru însemne ale discursului politic se orientează spre tot atîţia poli ai modelului hexadic.

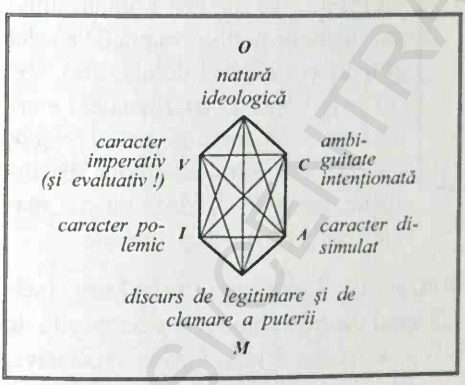

89°. Însemnele discursului politic, distribuite în raport cu polii hexadei acţionale

[150] Solomon Marcus, *Tipuri de înţelegere în cunoaşterea contemporană*, în: Ştefan Berceanu & co. (coord.), *Cartea interferenţelor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1958, pp. 151 sqq. Cf. Petru Ioan, *Logică şi filosofie. Restanţe. Radiografii. Retrospective*, Institutul European, Iaşi, 1996, pp. 130 - 131

[151] Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii*, Institutul European, Iaşi, 1999, pp. 82 - 103

BCU IAŞI TRADITIONAL UNIVERSITY LIBRARY

Cum din expunerea autorului menționat mai decurg și alte caracteristici (*natura ideologică* a discursului politic și rolul său *publicitar*, de legitimare a deținerii puterii, ori de revendicare a accesului la putere), avem un nou prilej să apelăm la paradigma analizei „situaționale", de complexitate mediană.

2.11.6. Întrucît caracteristicile pe care le-am „dedus" din schema analizei de tip „situațional" nu se manifestă cu aceeași intensitate și nici nu exclud diferențele specifice, după coordonatele (respectiv după polii, după parametrii, sau după variabilele) modelului hexadic ne-am putea orienta și în clasificarea formelor prin care se articulează și se desfășoară discursul politic.

Astfel: ☞ (1) în raport cu *agentul* și cu *inițiativa* acțională (marcate prin polul, sau coordonata „*A*"), s-ar putea reține discursul politic de tip *emoțional*, cu tentă psihologică; ☞ (2) la nivelul *conținutului* și al *structurii* acțiunii politice (de care dă seamă variabila, sau coordonata „*C*"), ne-am putea deschide spre discursurile politice „reci" (a se înțelege raționalizatoare !), dacă nu și spre cele „seci"; ☞ (3) în legătură cu variabila, respectiv polul, sau coordonata *teleologică* („*O*"), ajungem la discursurile *doctrinare* și *ideologizante*; ☞ (4) de parametrul, sau coordonata *axiologică* („*V*") s-ar putea ataşa discursurile *moralizatoare*, sau *epidictice*, dacă nu și cele *incriminatorii*, ori de-a dreptul *acuzatoare* și *justițiare*; ☞ (5) sub auspiciile *suporterului* și ale *beneficiarului* acțiunii politice (la care ne reține atenția variabila, sau coordonata „*I*", din cadrul hexadei „situaționale") s-ar plasa cel mai bine discursurile *sociologizante*, de analiză a implicațiilor unei anumite politici asupra diverselor grupuri și categorii de alegători; ☞ (6) sub impresia coordonatei *morfo-logice* și *praxiologic-metodologice* („*M*") par a se ordona discursurile *formaliste*, dacă nu și „manieriste", ori *circumstanțiale*.

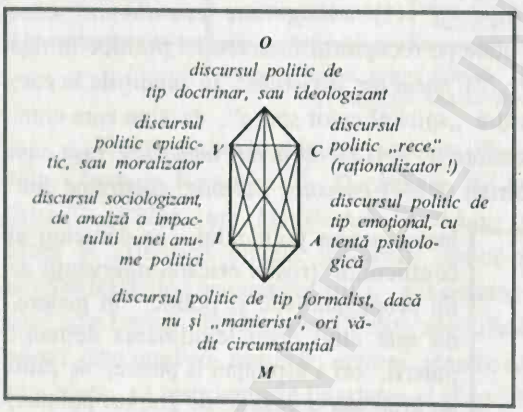

90°. Forme ale discursului politic, în raport cu polii sau coordonatele hexadei acționale

2.11.7. Iată, acum, și varianta furnizată de Constantin Sălăvăstru (sub semnul legitimării *cunoașterii politice* !) la unul dintre submodelele acoperite de tipologia urmărită. Din perspectiva retoricii și a teoriei intervențiilor persuasive, autorul în atenție menționează [152] drept forme de manifestare a discursului politic: *doctrina* politică, *ideologia* politică, *propaganda* politică și *publicistica* politică, admițînd că „*discursul doctrinar legitimează* temeiul *accesului la puterea politică* [...], *discursul propagandistic* [...] *legitimează* rațională*tatea accesului la*

[152] Constantin Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 38

91°. Manifestări ale discursului politic, sub incidența analizei de tip „situațional"

[...] *legitimează* mijlocul *prin care se accede la puterea politică, în timp ce discursul ideologic legitimează* destinatarul *care va beneficia de accesul la puterea politică"*.

Deşi discursul politic nu este un apanaj al opozanților politici şi al puterii politice virtuale, distincțiile prezentate de autorul ieşean ne asigură o reprezentare interesantă a tetradei acționale definite în modelul analizei de tip „situațional" de combinația polilor (respectiv a coordonatelor, sau a variabilelor) acționale *„COVM"*.

2.11.8. Diversității structurale şi modului distinct de configurare ar trebui să le corespundă şi funcții *specifice* discursului politic.

În condițiile în care inventarului empiric (şi rapsodic) i se preferă calea legitimării şi a introducerii ordonate a termenilor decelați, modelul hexadic ne permite schițarea următoarei clasificări: ☞ (1) funcția *proiectivă*, intrată în obligațiile de serviciu ale „scriitorilor" de discursuri, în postura de „secretari" politici, dar şi de lideri politici, mai mult sau mai puțin harismatici – în legătură cu variabila *„A"*; ☞ (2) funcția *constructivă*, respectiv *demonstrativă* şi *explicativă*, onorată de specialiştii în domeniul ştiințelor politice, respectiv de politologi şi de experți politici – în orizontul *conținutului* şi al *programului* acțiunii politice, promovate prin coordonata *„C"*; ☞ (3) funcția *persuasivă*, definită în chip manifest de către doctrinarii şi ideologii politici, propagandişti de forță, ori activişti „de duzină" – pe coordonata *„O"*, a *obiectivelor* acțiunii politice; ☞ (4) funcția *evaluativă*, dusă la cote performante de analiştii politici, din interiorul clasei politice, ori din sînul mediilor de comunicație în masă – în orizontul *axiologic* al acțiunii politice, marcat prin variabila *„V"*; ☞ (5) funcția *interpretativă*, în sensul celor îndeplinite de purtătorii de cuvînt, dar şi de comentatorii *ad hoc*, ce dau măsura ecoului imediat al actelor politice – sub incidența polului *„I"*, al *suporterilor* şi *beneficiarilor* acțiunii politice; ☞ (6) funcția *justificativă*, ilustrată în discursul expozanților de motive şi al consilierilor politici cu atribuții pe segmentul exprimării punctelor de vedere din partea factorilor guvernării – pe coordonata *„M"*, a „tehnologiei" politice.

Pentru comparație, asociem hexada funcțiilor îndeplinite prin discursul politic, conturată în modelul polito-logic *„ACOVIM"*, cu o proiecție similară – realizată în orizontul analizei situațiilor de comunicare şi de semnificare, prin intermediul polilor *„EIDCRS"* [153] – a funcțiilor atribuite de către Roman Jakobson [154] limbajului în general.

[153] Petru Ioan, *Educație şi creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1995, pp. 113 - 115

[154] Cf.: Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, „Minuit", Paris, 1936, ch. 11; Oswald Ducrot et Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Éditions du Seuil, Paris, 1972, p. 427

BCU IAŞI CENTRU VECHI

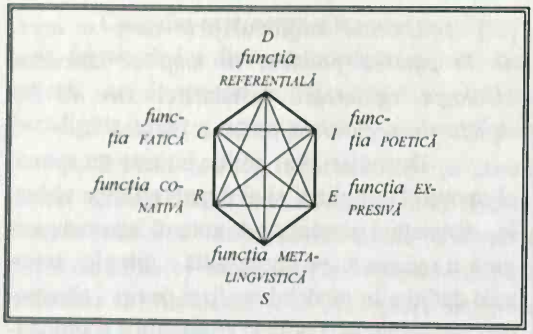

92°. „Deducţia" funcţiilor jakobsoniene, în modelul semio-logic

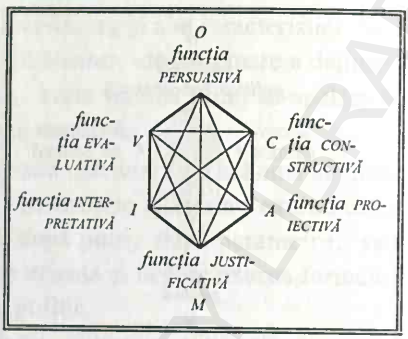

93°. Hexada funcţiilor îndeplinite prin discursul politic

2.11.9. Trei dintre funcţiile deslușite prin intermediul hexadei acţionale se regăsesc în chip de moduri ale legitimării *menţinerii la putere* (din partea celor aflaţi la guvernare), ori de moduri ale legitimării *accesului la putere* (din partea opozanţilor la puterea constituită), aşa cum sînt ele discutate de către Constantin Sălăvăstru, în cartea dedicată *Discursului puterii* [155]. Pentru a dobîndi şi de această dată un termen de comparaţie, reproducem triada la care ne-am referit în compania celebrului model al funcţiilor limbajului, datorat lui Karl Bühler [156] şi „scufundat" de noi în modelul hexadic al situaţiilor de comunicare.

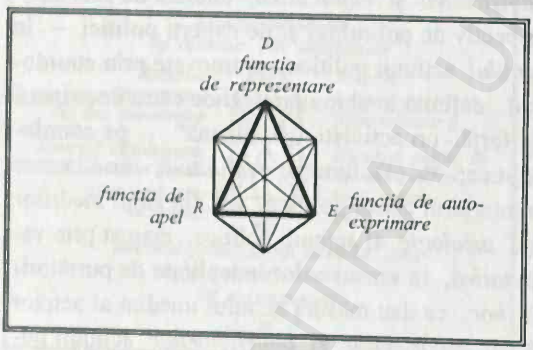

94°. Triada bühleriană a funcţiilor limbajului, proiectată semio-logic

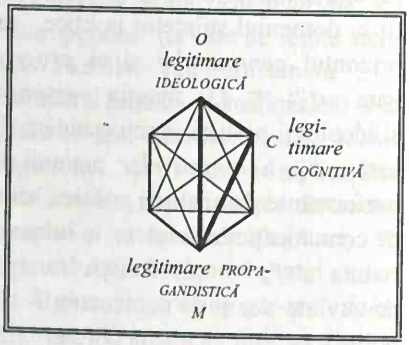

95°. Moduri de legitimare a obţinerii sau a menţinerii puterii

12.10. În măsura în care se admite *specificitatea* discursului politic, de asemenea, în măsura în care politicul *„nu este neapărat o chestiune de interese* [...], *nici de structuri* [...], *nici de raporturi de forţă"*, ci *„aparţine domeniului simbolicii"* [157], nu putem pune la îndoială oportunitatea unei *semiotici* şi a unei *logici* pe măsura formei respective de comunicare şi de exprimare. „Destructurarea" respective-

[155] Constantin Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 51

[156] Karl Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, „Fischer", Jena, 1934, pp. 24 - 48; Petru Ioan, *op. cit.*, pp. 113 - 114

[157] Lucian Sfez, *La symbolique politique*, P. U. F., Paris, 1988; traducere românească (sub acelaşi titlu: *Simbolistica politică*), Institutul European, Iaşi, 2000, p. 13

BCU ASE CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VARIABILELE ANALIZEI SITUAȚIONALE	SEMIOLOGII ALE DISCURSULUI POLITIC	LOGICI SPECIFICE DISCURSULUI POLITIC
A	*pragmatica alocuțiunii politice (și a actanților politici)*	*logica autoimplicării prin (și a afinității cu) discursul politic*
C	*semantica locuționară a intensiunii discursului politic*	*logica intensională a politicului (și a discursului politic)*
O	*semantica locuționară a extensiunii discursului politic*	*logica extensională a (respectiv fenomenologica) politicului*
V	*semantica ilocuționară a performanțelor discursului politic*	*logica ilocuțiunii politice (respectiv a performanțelor discursului politic)*
I	*pragmatica perlocuțiunii politice*	*logica perlocuțiunii politice*
M	*pragmatica interlocuției politice (și a semnificantului politic)*	*logica interlocuției politice (respectiv praxiologica politică)*

96°. Distribuții ale semiologiei și ale logicii politicului, în acord cu variabilele analizei „situaționale"

lor discipline este sugerată în tabelul (96°), iar cititorul se va putea antrena în jocul încadrărilor, pentru a repera concretizări ale cercetărilor legitime sub semnul unei discipline sau alta din evantaiul – de-acum impresionant – al științelor politice.

2.12. Disciplinele politologice, ordonate după intrările modelului hexadic

2.12.1. Pe timpul lui Aristotel, în secolul al IV - lea î. e. n., *politologia* ocupa unul dintre cele trei locuri alocate științelor *practice* [158] (alături de *etică* și de *hrematistică*, sau *economia politică*) și una dintre cele 10 poziții ale sistemului global al disciplinelor cognitive, în care mai sînt configurate științele teoretice și cele poetice, în compania logicii, ca *instrument*, sau *organon* al tuturor celorlalte științe.

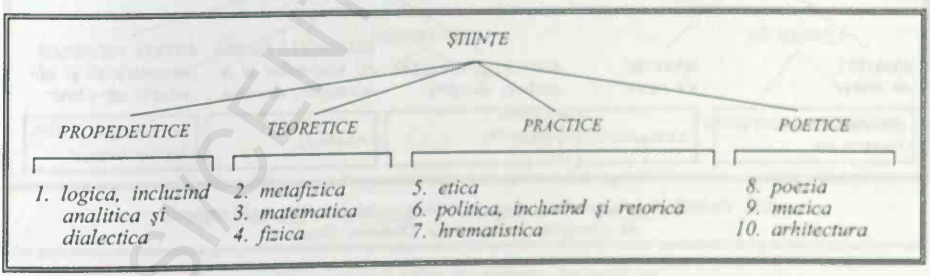

97°. Locul politologiei în sistemul științei amenajat, în antichitatea greacă, de către Aristotel

[158] În terminologia lui Samuel Micu, *politica* și, respectiv, *politologia* țin de „filosofia lucrătoare" (a se vedea cele două volume publicate la Sibiu, în 1800, în care se cuprind: *Legile firei, Ithika* și, respectiv, *Politika, sau filosofia lucrătoare*). Cf. Ovidiu Trăsnea, *Știința politică. Studiu istoric-epistemologic*, Editura Politică (Biblioteca de Filosofie și Sociologie), București, 1970, p. 62

BCU IAȘI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

2.12.2. O modalitate similară de raportare, într-un cadru mai puțin amplu, regăsim, peste veacuri, la Thomas Hobbes. După filosoful „empirist", promotor al liberalismului, *politica* (sau *filosofia civilă*) se preocupă de cunoașterea „celor mai particulare" consecințe ale faptelor, deosebindu-se, astfel, de *istorie* și de *filosofia naturală* [159].

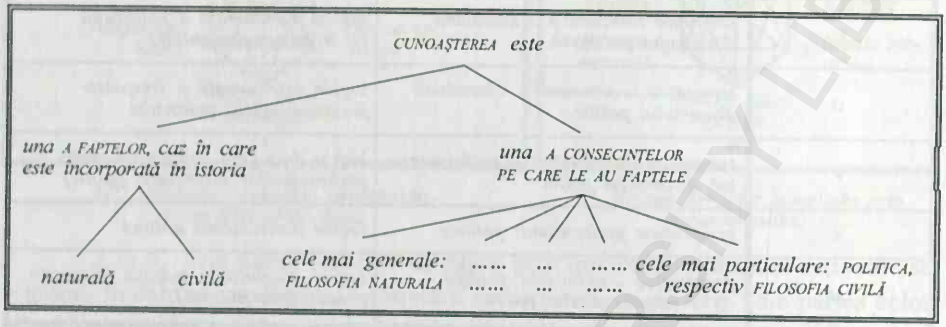

98°. Locul politicii (ca filosofie civilă), în universul cunoașterii, așa cum este conceput de Thomas Hobbes

2.12.3. Peste alte cîteva veacuri, un gînditor român va reface contextul încadrărilor, propunînd un sistem al științelor socio-umane menit să configureze „știința națiunii". Sub influența pozitivismului și a neokantianismului, Dimitrie Gusti [160], autorul la care ne referim, pornește de la asumpția că voința socială este cercetată sub aspectul *static* (sau *cauzal*), respectiv sub aspectul *dinamic* (cu referire la *valori* și la

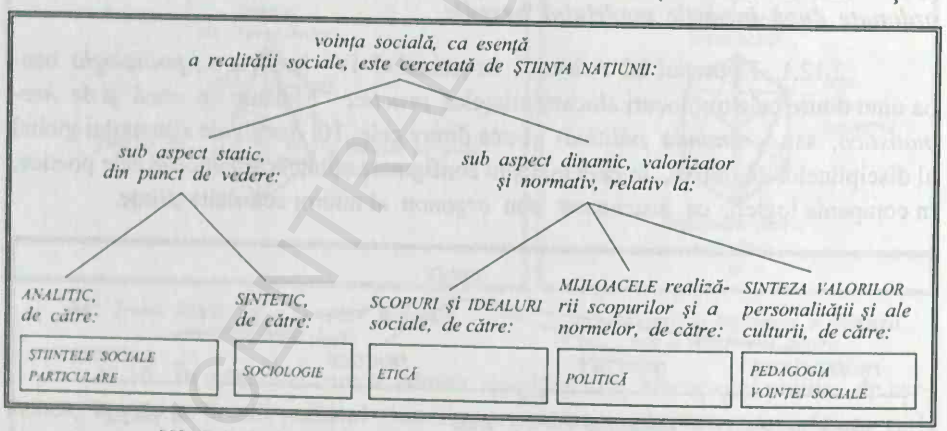

99°. Politologia (respectiv politica), printre celelalte științe ale națiunii, în concepția sociologului Dimitrie Gusti

[159] Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 48

[160] Dimitrie Gusti, *Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihren einheitlichen Zusammenhang. Prolegomena zu einem System*, în „Zeitschrift für Politik", Band 3, Berlin, 1909 - 1910. Cf. Traian Herseni, *Dimitrie Gusti: un sistem de sociologie, etică și politică*, în volumul omagial *Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București, XXV de ani de învățămînt universitar*, Institutul Social Român, București, 1937, p. 95; Anton Carpinschi, *Deschidere și sens în gîndirea politică*, Institutul European, Iași, 1995, pp. 170 - 171

BCU SIBIU CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

norme). Cercetările de ordin „static" se desfăşoară, la rîndul lor, din punct de vedere *analitic* (ca în cazul diverselor ştiinţe sociale „particulare") şi din punct de vedere *sintetic* (ca în cazul sociologiei, ştiinţa socială cu vocaţia generalităţii).

Cît priveşte cercetările de ordin „dinamic", în concepţia lui Dimitre Gusti ele urmăresc să dea seamă de scopurile şi de idealurile de comportament (ca în cazul *eticii*), de mijloacele menite a sluji la realizarea valorilor şi la transpunerea în viaţă a normelor morale (ca în cazul *politicii*), respectiv de sinteza valorilor personalităţii şi ale culturii (ca în cazul *pedagogiei voinţei sociale*).

2.12.4. Antrenată ea însăşi în procesul diviziunii, *politologia – „cea mai înaltă ştiinţă"*, cum o numea Dimitrie Gusti – a ajuns, astăzi, un *sistem de ştiinţe*, dacă nu *un ansamblu de „discipline eterogene care, într-o viziune globală sau parţială, cu o finalitate predominant teoretică sau operaţională, folosind o abordare structurală sau istorică, se consacră studiului vieţii politice"* [161].

Specialiştii în domeniu s-au străduit să ordoneze disciplinele *politice* (respectiv *politologice* !) într-un chip cît mai riguros cu putinţă, dar rezultatele obţinute sînt, încă, sub nivelul aşteptărilor legitimate de logica operaţiei de clasificare şi de sistematizare a noţiunilor. Raportîndu-ne, spre exemplu, la cadrul ordonator sugerat de Ovidiu Trăsnea, mai întîi în *Ştiinţa politică. Studiu istorico-epistemologic* [162], din 1970, iar apoi şi detaliat în *Curente şi tendinţe în politologia contemporană* [163], din 1972, aflăm că: ☞ (1) disciplinele politologice *propriu-zise* sînt *teoretice*, sau *aplicative*; ☞ (2) şi unele şi altele sînt susţinute de ramuri ale altor ştiinţe, din sfera social-umanului; ☞ (3) disciplinele politice *de graniţă* (ce păreau – la un moment dat, să ameninţe cu aneantizarea ştiinţei politice propriu-zise [164]) sînt *teoretice*, sau *istorice*; ☞ (4) un sistem al ştiinţelor politice este de neconceput în afara orientărilor şi a controlului ţinînd de o filosofie politică, înţeleasă ca *„reflecţie asupra sensului fap-*

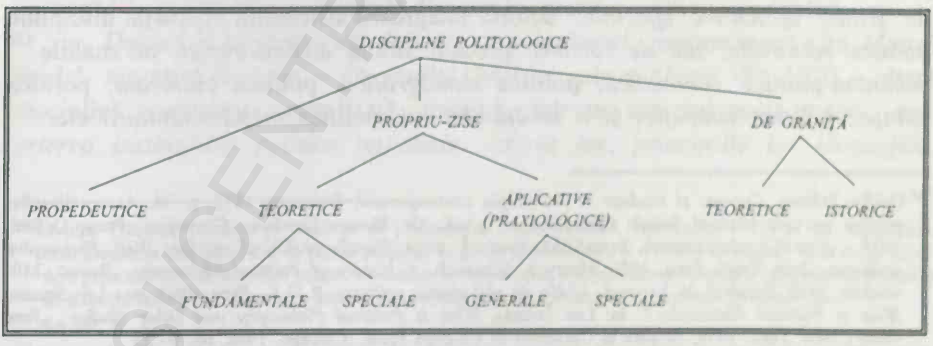

100°. Sistemul ştiinţelor politice, amenajat de către Ovidiu Trăsnea, în 1972

[161] Ovidiu Trăsnea, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Editura Politică, Bucureşti, 1972, p. 10
[162] *Idem*, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 291
[163] *Idem*, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Bucureşti, 1972, pp. 16 sqq.
[164] *Idem*, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 105

BCU IASI CENTRAL LIBRARY

telor politice în raport cu existența umană", ca și asupra *„valorilor, scopurilor, opțiunilor și deciziilor pe care le implică acțiunea politică"* [165].

2.12.5. Pentru că este înțeleasă inclusiv *„ca metodologie a științei (științelor) politice, ca reflecție asupra limbajului, structurii, scopurilor și limitelor acestei științe, ca logică și epistemologie a științelor politice, ca o conștiință de sine teoretică a politologiei sau, altfel spus, ca metapolitologie"*, credem că *filosofia politică* de care vorbește Ovidiu Trăsnea reprezintă, de fapt, un subsistem al științelor *propedeutice* de la care disciplinele politice *propriu-zise* și disciplinele politice *de graniță* dobîndesc un gir asupra *„specificității și condițiilor de validitate"*, un instrument în plan *„evaluativ, orientativ și critic"* [166].

Sistemul amenajat de Ovidiu Trăsnea în orizontul disciplinelor vizînd conducerea societății include, cu titlu de „știință teoretică fundamentală", *politologia*, înțeleasă pe diferitele meridiane ale reflecțiilor în domeniu ca „știință politică", ca „știință a politicii", ca „politică generală" – cum o numea, la noi, într-o continuitate evidentă cu tradiția aristotelică, Mircea Djuvara –, ori pur și simplu ca *„teorie generală a politicii"* [167].

2.12.6. La rubrica disciplinelor *teoretice speciale*, politologul Ovidiu Trăsnea, autorul clasificării în atenție [168], include: ☞ (1) mai vechea *teorie* (sau *știință*) *a statului*, născută *„prin «dejuridizarea» și sociologizarea studiului statului"*; ☞ (2) *știința administrativă* (cum o numesc autorii francezi), respectiv *teoria generală a administrației* (în viziunea autorilor germani), ori pur și simplu *administrația publică* (cum e numită, de regulă, în Statele Unite); ☞ (3) *știința relațiilor și a organizațiilor internaționale*, aspirînd la o emancipare „politologică", în raport cu sociologia și cu dreptul; ☞ (4) *știința partidelor politice*, revendicată de Maurice Duverger sub numele de *stasiologie*.

2.12.7. Drept *știință aplicativă generală*, Ovidiu Trăsnea [169] invocă *praxiologia politică generală*, ca *„știință a conducerii politice"*, iar cu titlul de *științe aplicative speciale*, autorul integrează sistemului amenajat discipline politice *sectoriale*, sau *de ramură*, precum *știința administrației*, ori studiile [170] susținînd politica *economică*, politica *demografică*, politica *culturală*, politica *științei*, politica *educației* și *a învățămîntului*, politica *medico-sanitară* etc.

---

[165] Ovidiu Trăsnea, *Curente și tendințe în politologia contemporană*, București, 1972, p. 34. Asupra filosofiei politice (pe care Michael Joseph Oakeshoott – în vol.: *On Human Conduct*, „Clarendon" Press, Oxford, 1975 – avea să o redenumească, în tradiția hobbesiană, drept *filosofie civilă*), cf. și: Eric Weil, *Philosophie politique*, „Jean Vrin", Paris, 1956; Henry J. Schmandt, *A History of Political Philosophy*, „Bruce", Milwaukee, 1960; Bertrand de Jouvenel, *L'idée de philosophie politique*, P. U. F., Paris, 1965 etc.; Leo Strauss, *What is Political Philosophy ?*, în: Leo Strauss, *What is Political Philosophy and Other Studies*, „Free Press", New York, 1959, retipărit la University of Chicago Press, Chicago, 1988, pp. 9 - 55

[166] Ovidiu Trăsnea, *Curente și tendințe în politologia contemporană*, București, 1972, p. 35

[167] Mircea Djuvara, *Introducere la politica generală*, Tipografia Școlilor Militare Aeronautice, București, 1932; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 16 - 17

[168] *Ibidem*, pp. 19 - 23

[169] *Ibidem*, pp. 28 - 30

[170] În *loc. cit.*, Ovidiu Trăsnea enumeră respectivele politici „sectoriale" drept discipline *praxiologice speciale*, anulînd distincția dintre limbajul-obiect și metalimbaj, ori aceea dintre *realul politic* și studiul (retrospectiv, ori prospectiv) asupra acestuia.

Sub aceleaşi auspicii mai este aşezată, de asemenea, *pedagogia politică*, formaţiunea asumată ca studiu *„al proceselor, principiilor şi metodelor inculcării culturii politice* [...] *tinerei generaţii, în vederea pregătirii pentru o viaţă politică şi civică activă, precum şi cetăţenilor adulţi, în scopul integrării lor mai active în rolurile politice specifice sistemului politic"* [171].

2.12.8. În categoria disciplinelor politice *de graniţă* (de *confluenţă*, sau de *intersecţie*) cu caracter *teoretic* regăsim: ☞ (1) *sociologia politică* (sau *sociologia politicii*), ca disciplină sociologică de ramură; ☞ (2) *antropologia politică*, direcţie în antropologia socială legată de descrierea şi analiza sistemelor politice din societăţile arhaice; ☞ (3) *ştiinţele juridico-politice* legate de dreptul *constituţional*, de dreptul *administrativ* şi de cel *internaţional*; ☞ (4) *psihologia politică*, ca abordare (din perspectiva psihologiei sociale şi a altor discipline de profil) a *„particularităţilor psihice şi psihosociale ale agenţilor individuali şi colectivi ai acţiunii politice, a motivaţiilor acţiunii politice, a influenţei factorilor psihologici asupra structurilor şi proceselor politice"* [172] etc.; ☞ (5) *geografia politică*, ca implicare a geografiei umane şi a altor ştiinţe „ale pământului" în surprinderea corelaţiilor dintre structurile politice şi contextul geografic, respectiv în aprofundarea interacţiunii dintre fenomenele politice şi factorii geografici.

2.12.9. Tipologia avută în vedere mai înscrie, în chip de discipline limitrofe *de ordin istoric*: istoria *politică* şi istoria *doctrinelor politice* (aceasta din urmă extinsă la *sociologia doctrinelor politice*).

2.12.10. Inventarul propus de politologul român o dată prezentat, ne întrebăm cît de temeinică este distincţia dintre *teoretic* şi *aplicativ*, într-o sferă a *raţionalităţii practice* (şi a *artei sociale* [173]), cum este cea în care se încadrează *politicul* şi *conştiinţa politică* [174], respectiv într-un domeniu de competenţă al logicii „a-teoretice" [175], ţinînd de manifestările discursului practic, volitiv şi evaluativ.

Dovadă în acest sens sînt definiţii ale politologiei, precum aceea a lui Marcel Bridel, reportată de autor – în *studiul istorico-epistemologic* din 1970 – drept disciplină completă şi specializată, reunind, într-una sau mai multe ramuri, *descrierea instituţiilor politice naţionale, istoria lor, principiile lor ideologice,*

---

[171] Ovidiu Trăsnea, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Bucureşti, 1972, p. 29. Rădăcinile unei asemenea discipline sînt de căutat oriunde, în gîndirea antichităţii şi a evului de mijloc, dacă avem în vedere preocupările vechilor inzi pentru *arthasastra*, incidenţele confucianismului asupra mentalităţii chinezilor de-a lungul mileniilor, frecvenţa textelor din lumea arabă cu trimitere spre „oglinda prinţului" etc.

[172] *Ibidem*, p. 32

[173] La care fac referinţe, în epoca luminilor, din perspectiva politicii, Emmanuel Joseph Sieyès (1748 - 1836) şi Marie-Jean Antoine Nicolas de Caritat, marchiz de Condorcet (1743 - 1794). Cf. Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 60

[174] Cf. Dieter Oberndörfer, *Politik als praktische Wissenschaft*, în: Dieter Oberndörfer (Hrsg.), *Wissenschaftliche Politik. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie*, Verlag „Rombach", Freiburg im Breisgau, 1962

[175] Lennart Åqvist, *Interpretări ale logicii deontice*, traducere din engleză („Mind", vol. 73, nr. 290, 1964, pp. 246 - 253), în: Sorin Vieru şi Dragan Stoianovici (ed.), *Norme, valori, acţiune*, Editura Politică, Bucureşti, 1979, p. 129

funcționarea lor, forțele care le acționează, influențele pe care le suferă, rezultatele pe care le procură și incidențele lor asupra vieții țării și a relațiilor cu țările vecine și, tot astfel, *studiul comparativ al instituțiilor și al faptelor politice străine, considerate ele însești sub diverse aspecte* [176].

Ne întrebăm, de asemenea, pînă unde putem duce distincția dintre „general" și „special", în cîmpul unei realități socio-umane marcate de incidențele *diferenței* și ale *individualității* de ordin istoric, economic, juridic, etnic, geografic, climatic, moral, cultural și așa mai departe.

2.12.11. Printre alte criterii antrenate în caracterizarea și în ordonarea științelor politice este de semnalat *natura* (uneori *teoretică*, iar alteori *normativă* a) *problemelor studiate* [177], dacă nu și modul *de abordare* a acestora, despre care va fi vorba într-un capitol viitor. Măcar și pentru comparație, dacă nu pentru un spor de avantaje, în cele ce urmează propunem o redistribuire a disciplinelor catalogate prin sistemul de clasificare introdus de autorul la care ne-am referit.

Ne vom folosi, în acest scop, de criteriul dominanței unuia sau altuia dintre aspectele promovate prin variabilele analizei de tip „situațional".

Evident, în centrul paradigmei hexadice va trona *politologia*, ca știință politică *fundamentală*, respectiv *sintetică* și *globală*, ancorată, în viziunea primului utilizator al sintagmei „știință politică", renascentistul Jean Bodin (1529 - 1596), în problematica *statului*, a *guvernării* și a *suveranității*. Astăzi, ea impresionează printr-o *„lărgire spectaculoasă a ariei cercetărilor, o îmbogățire considerabilă a tematicii abordate, o sporire aproape tulburătoare a unghiurilor de analiză"* [178].

În orizontul *inițiativei acțiunii politice* (captate de polul *„A"* din schema hexadei „situaționale") putem plasa disciplinele ce acoperă studiul actorilor politici, al relațiilor de *autoritate* politică și al *raporturilor* politice, precum și studiul *aspectelor psiho-sociale* ale politicului, adică: *praxiologia politică generală*, ca știință a conducerii politice; *psihologia politică*; studiile asupra *politicilor sectoriale*; *pedagogia politică* etc.

Cu *ontologia* politică [179], cu *epistemologia* politică (preocupată de structura și de instrumentele cunoașterii politice), cu *semiologia* discursului politic și cu *logica* („a-teoretică" a) acțiunii politice [180], dar și cu disciplinele ce studiază mecanismele elaborării deciziilor politice și aspectele *acționale*, respectiv *structural-funcționale*

---

[176] Poziția exprimată de Marcel Bridel, în: *État et méthodes de la science politique suisse* (studiu integrat volumului *La science politique contemporaine*, U. N. E. S. C. O., Paris, 1950, p. 69). Cf.: Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 245

[177] Charles Eisenmann, *Sur l'objet et la méthode des sciences politiques*, în vol.: *La science politique contemporaine*, Liège, 1951, pp. 96 - 137. Cf. Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 11

[178] Ovidiu Trăsnea, *Curente și tendințe în politologia contemporană*, București, 1972, p. 44

[179] Liviu Petru Zăpîrțan, *Repere în știința politicii. Schița unei teorii generale a politicii*, Editura Fundației „Chemarea", Iași, 1992, p. 229

[180] Despre logica științelor sociale a încercat să dea seamă, între alții, Ernst Cassirer (1874 - 1945), în *Zur Logik des Symbolbegriffs* („Theoria", Göteborg, 1938) și în: *Zur Logik der Kulturwissenschaften*, „Göteborgs Högskolas Arsskrift", vol. 48, nr.1, Göteborg, 1942, pp. 1-139

ale politicului, ne plasăm, în chip firesc, la nivelul fundamentării teoretice a demersurilor politice, marcat prin variabila „*C*" din schema analizei „situaționale".

De coordonata *teleologică* a modelului hexadic („*O*") ne putem sluji pentru a plasa studiul ideilor și al ideologiilor politice, respectiv *istoria* și *sociologia* doctrinelor politice, dacă nu *doctrinologia* politică pur și simplu [181].

Pentru că ajută la circumstanțierea și la contextualizarea fenomenelor politice, tot aici și-ar afla locul *geografia electorală* [182] și *geografia politică* în general, disciplină de graniță inițiată, în Franța, de către André Siegfried.

Ceea ce se admite a reprezenta *axiologia politică* [183] și *culturologia politică* (ca studiu al procedeelor prin care elitele acced la valori, pentru a-și statornici și a-și consolida situația privilegiată, dar și ca studiu al aspectelor culturale ale politicului, în general), respectiv *deontologia activităților politice*, dacă nu *etica politică* pur și simplu, sau chiar *morala politică*, despre care dau seamă [184] preocupările lui Théodore (Théophile) Funck-Brentano din *La science sociale. Morale politique* (din 1897), se aliniază coordonatei *evaluative* („*V*") din modelul pe care îl folosim.

Pe coordonata „inspirației" și a răsfrîngerii în conștiința „beneficiarilor" a deciziilor adoptate de autoritatea politică („*I*"), ne putem fixa cu *sociologia politică*,

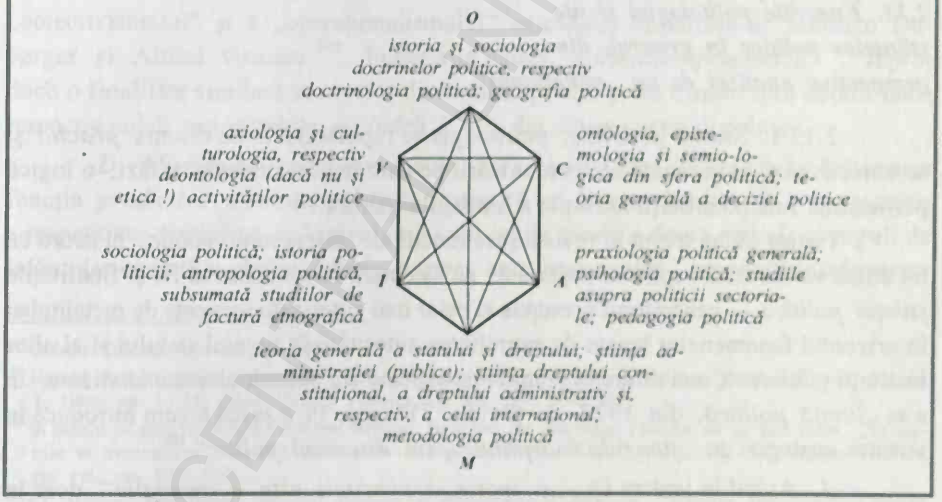

101°. Sistemul științelor politice, ordonat sub incidența variabilelor din analiza „situațională" a acțiunii politice

[181] La *doctrinologia politică*, în calitate de *„teorie «structural-organizațională» cu deschidere spre istorie"*, respectiv la *„«ontologia regională» istorico-genetică"* ne reținem atenția preocupările lui Anton Carpinschi, din volumul la care am făcut deja trimitere, *Deschidere și sens în gîndirea politică*, apărut la Iași, în 1995 (pp. 61 - 70)

[182] Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 112

[183] Cf. Ovidiu Trăsnea și Dan Mircea Popescu (coord.), *Valori și norme politice*, Editura Politică, București, 1988

[184] Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 112

ca studiu al fenomenelor politice prin raportare la alte fenomene sociale şi, tot astfel, ca studiu al forţelor politice dintr-o anumită societate [185], cu *istoria politicii* şi cu *antropologia politică*, legitimată prin însăşi definirea omului ca ζῷον πολιτικόν.

La polul „instituţional" şi metodologic („*M*") se aşează, în fine, disciplinele atente la aspectele relaţionale ale politicului, respectiv studiul proceselor şi al instituţiilor politice, al organizării raţionale şi eficiente a activităţii administrative, realizat prin: *teoria generală a statului şi dreptului* (respectiv ştiinţa – sau teoria – statului), *ştiinţa administraţiei* (publice), *ştiinţa dreptului constituţional, a dreptului administrativ şi a celui internaţional*. Tot aici se plasează *metodologia politică*, corelată cu politologia şi cu celelalte ştiinţe politice.

Cele şase familii de ştiinţe politologice, ordonate în spectrul analizei „situaţionale", se acordă cu dominante ale actului politic în maxima sa generalitate.

Nu acesta este cazul cu rubricile clasificatorii din sistematizarea aprofundată, ce supralicitează etichetări de ordin epistemic şi epistemologic: discipline politologice *cu rol propedeutic*; discipline politologice *propriu-zise*, de ordin *teoretic* şi cu caracter *fundamental*; discipline politologice *propriu-zise*, de ordin *teoretic* şi cu caracter *special*, iar înşiruirile de acest fel se continuă.

2.13. Funcţiile politologiei şi ale ştiinţelor politice în general, din perspectiva analizei de tip „situaţional"

2.13.1. Ştiinţă *practică*, politologia se raportează la un discurs *practic* şi se obiectivează în secvenţe ale comunicării pe care le gestionează, astăzi, o logică permeabilă funcţionalităţii multiple a limbajului natural.

Pentru că am trecut în revistă şase funcţii ale *discursului politic*, în acord cu tot atîtea variabile din schema acţională, ne aşteptăm ca tot atîtea să fie şi finalităţile *ştiinţei politice* – generatorul presupus al celor mai autorizate secvenţe de metalimbaj în orizontul fenomenelor legate de exercitarea autorităţii la nivelul statului şi al altor instituţii publice. Cinci dintre prezumtivele aspecte ale politologiei sînt analizate, în a sa *Ştiinţă politică*, din 1970, de Ovidiu Trăsnea. Pe a şasea o vom introduce în virtutea analogiei cu *„funcţiile îndeplinite prin discursul politic"* [186].

A. Avînd în vedere că *„o teorie a practicii este o anomalie"* doar în viziunea empiriştilor agresivi [187] şi ţinînd cont de faptul că cercetarea în domeniu

---

[185] Asupra disciplinei în atenţie, cf., între alţii: Raymond Aron, *La sociologie politique*, „Revue de l'enseignement supérieur", 1 - 2, 1965, pp. 21 - 33; Gaston Bouthoul, *Sociologie de la politique*, P. U. F., Paris, 1965; Maurice Duverger, *Sociologie politique*, P. U. F., Paris, 1966; Lewis Alfred Coser (ed.), *Political Sociology. Selected Essays*, „Harper & Row Publishers", New York, Evanston, London, 1967; Ovidiu Trăsnea, *Probleme de sociologie politică*, Editura Politică, Bucureşti, 1975.

[186] Cf. *supra*, pp. 126 – 127.

[187] Cum este şi profesorul american Harry V. Jaffa, prezent cu un *„proces împotriva teoriei politice"*, în numărul 2, pe 1960, al revistei „Journal of Politics", din Florida. Cf. Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică. Studiu istoric-epistemologic*, Bucureşti, 1970, pp 294, 358.

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

nu se poate complăcea în condiția de *politografie* [188], ori de *„factologie hiperbolică"* [189], ghidul ales în parcurgerea inventarului începe cu *„momentul explicativ"* al politologiei, altfel spus: cu funcția *teoretic-explicativă* a științei de care ne ocupăm. O astfel de menire se întîlnește cu funcția *constructivă* a discursului politic și cu *„încercarea de legitimare cognitivă"* a intervenientului politic, pe coordonata *„C"* din schema analizei „situaționale".

B. Funcție inerentă științei în măsura în care acesteia i se conferă misiuni explicative, *previziunea* are – în politologie – menirea de *a adapta*, de *a corecta* și de *a combina* [190], adică de a susține sau de a promova adoptarea unor *decizii raționale* [191]. În convergență cu funcția *proiectivă* a discursului politic, pomenita dimensiune a științei (și a științelor) politice se pliază pe coordonata *conceperii* și a *inițierii* acțiunii politice (*„A"*).

C. Cu momentul *apreciativ* (îl mai putem numi *axiologic*, sau *evaluativ*), știința politică se acomodează unei realități *„saturate* de valori" [192], avînd toate șansele să devină „angajată" și „critică", în slujba libertății (Franz L. Neumann) și a democrației umaniste (Ossip K. Flechtheim), dacă nu și în slujba unei *etici politice*, așa cum solicita, la un colocviu organizat la Sorbona, în ianuarie 1956, Otto Heinrich von der Gablentz, luînd atitudine (împreună cu Heydte) împotriva „obiectivismului" și a „operaționalismului" axiologic, împărtășit de Maurice Duverger și Alfred Grosser [193]. Funcția în cauză, *normativ-apreciativă* [194], reproduce o finalitate similară la nivelul discursului politic și ne trimite spre coordonata, respectiv polul, sau variabila *evaluării* (*„V"*) din schema acțiunii politice.

D. Momentul *normativ* (recte *prescriptiv*, sau *imperativ*), indus prin funcția *predictivă* a științei politice, îi inspiră lui Ernest Barker [195] o comparație a respectivei discipline cu logica: așa cum legile gîndirii devin metode și reguli de înlănțuire corectă a ideilor (deci, *norme*, sau *prescripții*), propozițiile adevărate

---

[188] Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 295

[189] Harold Richard Goring Greaves, *Political Theory Today*, „Political Science Quarterly", vol. 75, nr. 1, 1960, pp. 1 - 16; *apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 300, 359

[190] În sensul pe care îl conferă celor trei termeni Bertrand de Jouvenal (*Tâche de la prévision*, „Économie et humanisme", nr. 178, novembre - décembre, Paris, 1967, pp. 39 - 46). Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 305, 360.

[191] Cf. Vernon Van Dyke, *Political Science. A Philosophical Analysis*, „Stewans and Sons", London, 1960, p. 45; *apud*: *Ibidem.*

[192] În engleză: *value-filled*. Cf. Carl Joachim Friedrich, *Man and his Government: An Empirical Theory of Politics*, „McGraw-Hill", New York, 1963, pp. 18 - 19; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 310, 361

[193] Cf.: Marcel Prélot, *La science politique*, 2ème édition, P. U. F., Paris, 1963, pp. 84 - 85; Georges E. Lavau, *Science politique et sciences de l'homme*, în: „Esprit", tome 24, nr. 4, avril, 1956, p. 58; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 309, 360. Despre necesitatea „reînarmării morale" într-un secol de *„criză a credinței politice"* dă seamă, între alții, Sidney Hook, în: *Political Power and Personal Freedom: Critical Studies in Democracy, Communism and Civil Rights*, „Criterion Books", New York, 1959, p. 169. A se vedea și: Ovidiu Trăsnea, *Curente și tendințe în politologia contemporană*, București, 1972, pp. 41 – 42.

[194] Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 307

[195] Ernest Barker, *The Political Thought of Plato and Aristotel*, „Dover Publications", New York, f. a., p. 10. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 315, 361

din politologie se convertesc în *principii* ale acțiunii politice ! Și în această accepție, funcția în discuție concordă cu ceea ce, în capitolul (12), s-a consemnat drept funcție „persuasivă" a discursului politic. Ea concordă, de asemenea, cu legitimarea *ideologică* a așteptărilor politicianului. Iar dacă *„știința politică [...] nu poate să nu îndeplinească o [...] funcție ideologică"* [196], respectiva misiune a politologiei răspunde dimensiunii *ideologice* (*„O"*) din modelul hexadic, după care ne călăuzim și în acest punct al expunerii.

E. Ultima *„funcție imanentă"* și ultimul *„moment intrinsec"* de care se ocupa, în 1970, Ovidiu Trăsnea, în orizontul științei pe care o reprezenta, ne trimit cu gîndul la tradiția „artei politice", dar și la provocările „tehnologiilor", ori la provocările ingineriilor de care politica nu se poate disocia într-o vreme a dominației *know how*-ului și a gîndirii procedurale. Prin funcția *practică*, căci despre ea este vorba, *știința politică* – realizată la cote ale teoriilor capabile de explicații – intră într-un circuit continuu cu *praxiologia politică*, cu *politica științifică* și cu *acțiunea politică* [197].

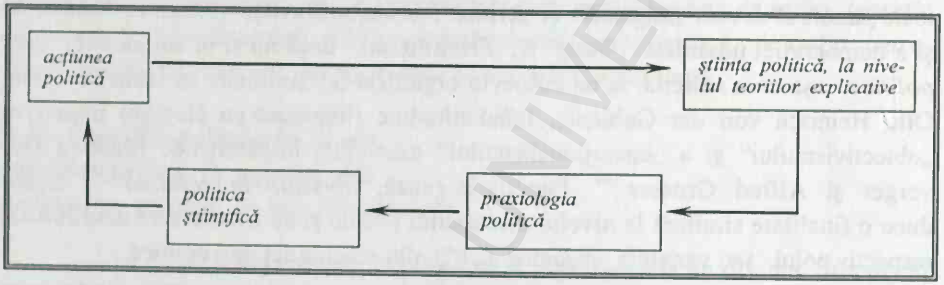

102°. Funcția practică a științei politice, așa cum este ea realizată, la nivel contemporan, în concepția lui Ovidiu Trăsnea, din 1970

Reamintim că, pe aceeași coordonată (*„M"*), a „tehnologiei politice", la nivelul limbajului-obiect, modelul analizei „situațional"-hexadice s-a dovedit permisiv funcției *justificative* a discursului politic, ca și legitimării *propagandistice* din submodelul tripolar integrat paradigmei relaționale de care ne folosim.

F. Sînt funcțiile discutate de Ovidiu Trăsnea îndestulătoare în raport cu așteptările beneficiarului științei politice actuale ? Întrucît, pe coordonata, sau variabila *inspirației* și a *receptării* politicului (*„I"*), am putut atribui discursului politic funcția *interpretativă*, nu vedem nici o piedică în extrapolarea unei asemenea misiuni și în cazul politologiei, ca *metadiscurs*.

Prin aceasta, constatăm că știința în atenție se deschide spre o altă disciplină sermocinală, cea a *resemnificării*, situație la care atrag atenția studii privind

---

[196] Hans Joachim Morgenthau, *Dilemas of Politics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1958, p. 43; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 312, 361

[197] Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 322. Subsidiară finalității în atenție este și funcția *educativă*, pe care Călin Vălsan (în volumul *Politologie*, publicat la Editura Economică, București, 1997, pp. 21 - 22) o invocă în compania funcției *cognitive* (*„C"*), a celei *normative* (*„O"*) și a celei *prospective* (*„A"*).

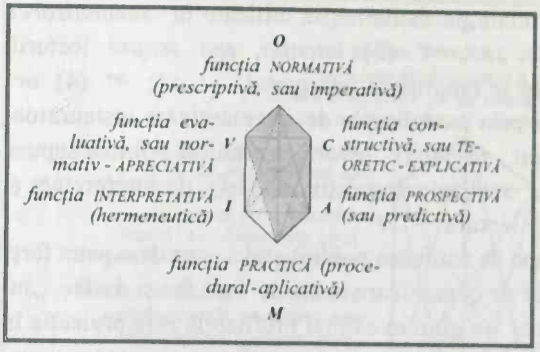

103°. Funcții ale politologiei (și ale științelor politice în general), în acord cu structura hexadică a acțiunii politice [203]

înțelegerea sau *comprehensiunea politică* [198], cele despre caracterul dual (*tehnic* și *practic*) al cunoașterii politice [199], despre *ideologia* ca noțiune hermeneutică [200], despre *critica ideologică* în perspectiva hermeneuticii [201] și *hermeneutica politică* [202] etc.

Lăsăm în seama cititorului să pună la încercare virtuțile ordonatoare ale schemei „situaționale" *A-C-O-V-I-M* și în cazul altor enumerări, precum cea dezvoltată de către Aurel Pițurcă, în care se regăsesc: funcția *cognitivă*, funcția *creativă*, funcția *praxiologică*, funcția *formativ-educativă* (civică și patriotică), respectiv funcția *previzională* [204].

2.13.2. Pentru că *politologia* este o „știință aplicată" atît în sensul de *„a elabora principii care trebuie urmate în problemele de stat"*, cît și în sensul de *„a studia activitatea guvernelor, pentru a arăta ce anume este pozitiv și a critica ceea ce este dăunător sau ineficace, precum și pentru a propune îmbunătățiri"* [205], este cazul să punem la încercare virtuțile modelului în planul interpretării faptului politic.

Cum dispunem de un model al „situațiilor de lectură", am putea, pentru început, să adaptăm respectiva schemă [206] de acțiune la domeniul politicului, ca proiecție în discurs. Rezultatul ar fi o descompunere a *lecturii politice* în acord cu variabilele: ☞ (1) *analist*, respectiv *interpret* politic – *„L"*; ☞ (2) miza

---

[198] Elena Puha, George Poede, *Deschideri spre o epistemologie a științei politice* (cap. 4, „Probleme ale fondării, explicării și înțelegerii politicului"), Editura „Dimitrie Cantemir", Tîrgu Mureș, 2000, pp. 237 - 260

[199] Michael Oakeshott, *Raționalismul în politică*, Editura „All", București, 1995, pp. 15 - 23; *apud*: Elena Puha, George Poede, *op. cit.*, p. 55

[200] Helmut Kuhn, *Ideologie als hermeneutischer Begriff*, în: Rüdiger Bubner, Konrad Cramer, and Reiner Wiehl (eds.), *Hermeneutik und Dialektik*, 1, Gadamer-Festschrift, Tübingen, 1970, pp. 343 - 356

[201] Cf., între altele: Karl-Otto Apel, *Hermeneutik und Ideologiekritik*, „Suhrkamp"-Verlag, Frankfurt, 1971.

[202] Otto Pöggeler, *Die ethische-politische Dimension der hermeneutischen Philosophie*, în: Gerd-Günther Grau (ed.), *Probleme der Ethik*, „Karl Alber"-Verlag, Freiburg / München, 1972; Eckart Otto, *Die Applikation als Problem der politischen Hermeneutik*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche", 71, 1974, pp. 145 - 180; Hwa Yol Jung, *A Hermeneutical Accent on the Conduct of Political Inquiry*, „Human Studies", 1, 1978, pp. 48-82; Ronald R. Garet, *Comparative Normative Hermeneutics: Scripture, Literature, Constitution*, „Southern California Law Review", 58, 1985, pp. 35 - 134

[203] Vîrfurile pentagonului colorat în gri corespund distincțiilor discutate de Ovidiu Trăsnea, în 1970.

[204] Aurel Pițurcă, *Introducere în știința politică*, Editura Universității, Craiova, 2002, pp. 114 - 117

[205] Gertrude Ann Jacobsen and Miriam H. Lipman, *Political Science*, „Barnes and Noble", New York, 1939; reed. la „Brand New & Bright", 1954, p. 1; *apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 316 – 361

[206] Petru Ioan și Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, „Analele Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, vol. 60, 1994, pp. 6 - 14; Petru Ioan, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, în: Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, pp. 57 - 71

ştiinţifică a lecturii politice, subliniată de modalităţile utilizate în *semantizarea restauratoare* a textelor politice – „*R*"; ☞ (3) *intenţia*, sau *scopul* lecturii, respectiv *realitatea* politică la care se raportează interpretul – „*S*"; ☞ (4) *accentul axiologic* imprimat lecturii prin modalităţile de „semantizare instauratoare" – „*I*"; ☞ (5) *autorul* lecturat, respectiv *actorii* acţiunilor politice supuse interpretării – „*A*"; ☞ (6) *grila* analizei, respectiv *metoda* de interpretare şi *unghiul* de vedere din care porneşte lectura – „*F*".

Pentru a fi, însă, mai aproape de realitatea politică şi de „cea de-a patra forţă în stat", alcătuită din actorii mediilor de comunicare în masă, care fac şi desfac „subiectele fierbinţi" ale scenei politice, ne gîndim că mai profitabilă este proiecţia în termenii articulaţi de modelul acţiunii politice a *analizelor politice* pe care ne-o propun, zi de zi, publicaţiile din cadrul presei scrise, posturile de radio şi de televiziune, cărţile şi broşurile, posterele şi afişele, videocasetele, compact-discurile etc.

Ceea ce la prima vedere se consideră a fi o activitate distinctă printre alte tipuri de activităţi intelectuale cu aceeaşi turnură (analiza *politică,* în contrast, să spunem, cu analiza *matematică*, sau cu cea *logică*; cu analiza *chimică*, sau cu cea *psihologică*; cu analiza *literară*, sau cu cea *economică*; cu analiza *semiotică*, sau cu cea de ordin *istoric* şi aşa mai departe !) ajunge – prin conjugarea cu polii modelului hexadic – să se descompună în multiple şi, pînă la un punct, nebănuite subgenuri şi specii de activitate în sfera transfigurării şi a resemnificării realităţilor real- sau ficţional-politice, captate pe viu, ori deja intrate în malaxorul interpretărilor mai mult sau mai puţin binevoitoare.

A. Din perspectiva *agentului* acţiunii (marcat prin variabila, sau coordonata „*A*"), analiza politică este una *dramatică*, interesată să pătrundă *intrigile* politice şi să identifice *personajele* implicate; în vecinătatea unor astfel de preocupări, se înscriu analiza politică de tip *psihanalitic* (atentă la resorturile voinţei de putere), cea de tip *comportamentist* (sau *behaviorist*) şi aşa mai departe.

B. În contextul *conţinutului* şi al *programului* (de care dă seamă variabila „*C*" din modelul acţiunii politice), analiza politică este una prin excelenţă *teoretică*, de *fundamentare* a deciziilor în curs de adoptare, ori de *explicare* a actelor politice deja consumate; într-un caz ca şi-n celălalt, analiza conduce la (dacă nu întruchipează pur şi simplu) o *evaluare ştiinţifică* a manifestării politice supuse cercetării.

C. De variabila sau coordonata situaţională „*O*" (a proiectării realităţilor social-politice în acord cu interesele şi cu idealurile actorilor politici) ţine *analiza ideologică*, în căutarea *motivaţiei* faptelor şi întîmplărilor politice ajunse „la ordinea zilei", în sensul dezvăluirii sau al reamintirii intenţiilor şi obiectivelor ce i-au condus pe unii sau pe alţii la declanşarea, sau la contracararea anumitor evenimente.

D. Evaluarea *morală* (dacă nu analiza *moralizatoare* şi „interpretarea" ca *lectură instauratoare*), de semnalare a valorilor lezate, ori a celor exacerbate în cursul anumitor evenimente politice, ne aşează la polul, respectiv parametrul „axiologic" („*V*") al paradigmei „situaţional"-hexadice.

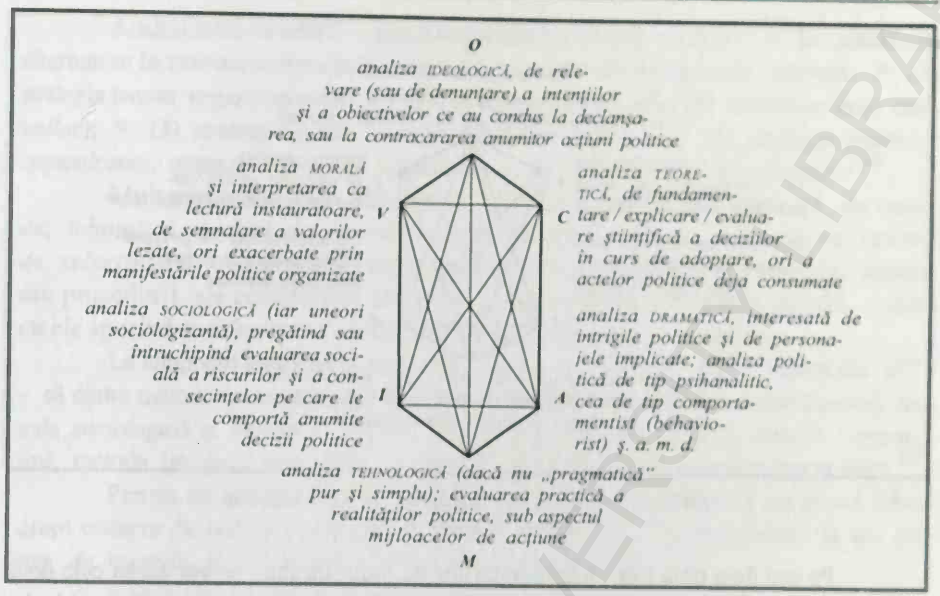

104°. Ipostaze ale analizei politice, ordonate în perspectiva hexadei situațiilor acționale

E. Sub incidența variabilei, a polului, sau a coordonatei *„I"* (ținînd de momentul *inspirării*, de cel al *susținerii*, ori de cel al *receptării* acțiunii politice), analiza politică devine una *sociologică* (iar uneori *sociologizantă*), pentru a întruchipa *evaluarea socială* a riscurilor și a consecințelor pe care le comportă, în raport cu o categorie socială sau alta, anumite decizii politice.

F. Ajungînd la coordonata „praxiologică" din schema hexadică a analizei situaționale (*„M"*), vom putea consemna analiza *tehnologică* (dacă nu „pragmatică" pur și simplu), respectiv *evaluarea practică* a faptelor și a realităților politice, prin raportare expresă la *parametrii* atinși în acțiunile întreprinse și la *eficiența* mijloacelor de care s-au folosit, într-o etapă sau alta, actorii implicați în scenariul politic.

2.13.3. Pentru că postura cea mai onorantă a analistului politic este cea de „critic constructiv" al regimului și pentru că numeroase sfere ale vieții intelectuale înfruntă „somnul rațiunii" printr-un exercițiu critic profesionist, redăm în finalul prezentului capitol structura *criticii politice* ca activitate socială *sui generis* cu cel puțin șase planuri de manifestare, atîtea cîte variabile articulăm în modelul analizei „situaționale".

Pe axa persoanelor și a personajelor politice intervin, acum, *criticul politic* (ca individ sau grup de opinie și, totodată, de presiune – *„A"*), respectiv *„beneficiarii"* demersului critic: politicieni izolați, fracțiani, partide și chiar clasa politică a unei anumite perioade, luată ca întreg – *„I"*.

Verticala realităților din modelul hexadic al analizei „situaționale" ne trimite, pe de o parte, la *premisele* criticii politice (faptele politice și circumstanțele, sau contextele producerii, ori receptării lor – *„O"*), iar pe de altă parte, la *instrumentele* și traseele *criticii* politice – *„M"*.

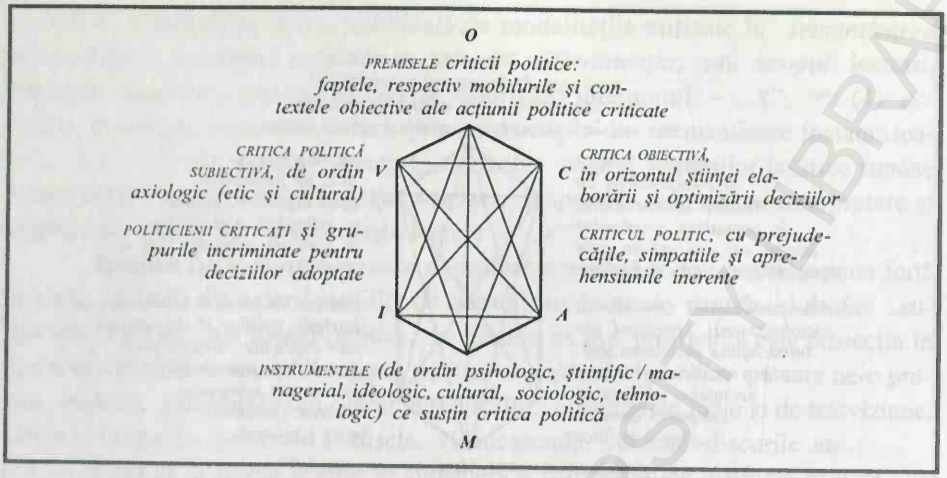

105°. Poli, variabile, sau coordonate, în cazul modelului acţional al criticii politice

Pe cea de-a treia axă, a conţinuturilor de ordin ideatic, se vor aşeza cele două feluri de *critică propriu-zisă*: una „obiectivă", în orizontul raportării la fapte şi la datele procesului decizional („*C*"), iar cealaltă „subiectivă", cu referire la tradiţii şi aspiraţii, la norme şi la valori ce transcend interesele înguste, de moment, sau de grup.

2.14. Metode şi moduri de abordare politologică, ordonate sub incidenţa modelului hexadic

2.14.1. În jocul alternanţelor dintre aplicaţiile *politice* ale modelului „situaţional"-hexadic (la nivelul limbajului-obiect) şi aplicaţiile sale *politologice* (la nivelul meta-limbajului), urmează să înscriem – în rubricile asociate variabilelor „*A*", „*C*", „*O*", „*V*", „*I*" şi „*M*" – *metodele* analizei politice şi reversul absolutizării acestora: *reducţionismele* manifestate în descrierea, structurarea şi explicarea politicului.

Inventarele de metode şi metodologii – atîtea cîte se oferă în paragrafe parcimonioase din literatura politologică – sînt, de regulă, enumerări rapsodice. Astfel, Ovidiu Trăsnea[207] consideră drept *„moduri de abordare politologică"* următoarele ideologii vizînd (exclusiv, ori inclusiv) cunoaşterea politică: ☞ (1) *instituţionalismul*; ☞ (2) *psihologismul*; ☞ (3) *funcţionalismul structuralist*; ☞ (4) *formalismul*; ☞ (5) *semanticismul* (ca perspectivă deschisă de „analiza semantică").

Acestora li se adaugă opt *moduri de abordare extrapolitologică*, respectiv: ☞ (1) modul *istoric*; ☞ (2) modul *sociologic;* ☞ (3) modul *economic;* ☞ (4) modul *psihologic*; ☞ (5) modul *juridic;* ☞ (6) modul *geografic;* ☞ (7) modul *antropologic;* ☞ (8) modul *filosofic*.

[207] Ovidiu Trăsnea, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Bucureşti, 1972, p. 85

Același autor se referă – prin intermediul lui David Easton [208] – la „strategiile alternative în cercetarea teoretică", derivate din afara științei politice, precum: ☞ (1) strategia teoriei *organizaționale*; ☞ (2) strategia teoriei *elaborării deciziilor* (sau *opțiunilor*); ☞ (3) strategia teoriei *acțiunii sistemelor politice*; ☞ (4) strategia *științelor comunicației*, respectiv a *analizei sistemelor*; ☞ (5) strategia *teoriei sistemelor* [209].

Mult mai permisivă, Madeleine Grawitz [210] trece în revistă 21 de *metode, tehnici* și *moduri de abordare* a fenomenelor politice, respectiv de *criterii de selecție* a datelor politice, iar asemenea liste de instrumente (metode, tehnici sau proceduri) ale cercetării în știința la care ne referim s-ar putea înmulți, o dată cu ele sporind și dificultatea identificării unor termeni de comparație.

La antipodul atitudinii menționate, Garner socotește – într-un volum din 1910 – că dintre metodele recunoscute în cîmpul cercetării social-umanului (*experimentul*; metoda *sociologică* și *biologică*; metoda *psihologică*; metoda *juridică*; metoda *comparativă*; metoda *istorică*), doar ultimele două sînt cele mai adecvate pentru știința politică [211].

Pentru că este nevoie de o minimă corelare, ne gîndim că am putea folosi drept criteriu de ordine paradigma analizei situaționale. Ea ne conduce la un *sistem de metode* și *de strategii* explicative în politologie.

2.14.2. Într-o primă familie, plasată în orizontul *agentului* și al *inițiatorului* acțiunii politice (ținînd de variabila „*A*"), respectiv în cîmpul teoriei elaborării deciziilor, se dispun metodele *ergonomice*, *psihologice* [212], *psiho-patologice* [213] și *psiho-sociale*, cele care, *in extremis*, ne blochează în explicații *psihologiste* (ce orientează științele politice *„spre studierea empirică a mobilurilor și, mai ales, a motivației comportamentului indivizilor și al grupurilor în procesul politic"* [214]), *behavioriste* (ce descalifică judecățile asupra fenomenelor mentale – motive, intenții etc.), *configuraționiste*, *freudiste*, *individualiste* (în sensul lui Karl Raimund Popper și al lui Friedrich August von Hayek, de raportare a comportamentului social doar la motivații și la aspirații individuale) etc.

---

[208] David Easton (ed.), *Varieties of Political Theory*, „Prentice - Hall", Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, pp. III - IV; Ovidiu Trăsnea, *op. cit*, p. 81

[209] Ovidiu Trăsnea, *op. cit*, pp. 83 - 85

[210] Roger Pinto et Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, „Dalloz", Paris, 1964; cf. Călin Vâlsan (ed.), *Politologie*, Editura Economică, București, 1991, p. 16

[211] Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 344

[212] După Carl Joachim Friedrich (*Die Politische Wissenchaft*, Verlag „Karl Alber", Freiburg-München, 1961; cf. Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, p. 49), punctul de plecare psihologic în politologie este reprezentat, pentru prima dată, de către Thomas Hobbes. Antecedente ale modului psihologist de abordare a politicului se regăsesc, însă, și la Niccolò Machiavelli (1469 - 1527), sau Jeremy Bentham (1748 - 1832), iar mai aproape de vremurile noastre, la Graham Wallas (în *Human Nature in Politics*, „Archibald Constable & co.", London, 1908), la Charles Merriam, sau la George E. G. Catlin (*The Science and Method of Politics*, „Knopf", New York, 1927; William Yandell Elliott, *The Possibility of a Science of Politics: with Special Attention to Methods Suggested by William B. Munro and George E. G. Catlin*, in: Stuart A. Rice, ed., *Methods in Social Science*, New York, 1931). Cf. Ovidiu Trăsnea, *Curente și tendințe în politologia contemporană*, București, 1972, p. 95

[213] Aplicarea categoriilor psihologiei și psihopatologiei în studiul comportamentului politic este inițiată, în S. U. A., de către Harold Dwight Lasswell, prin *Psychopathology and Politics*, The University of Chicago Press, 1930, reed. în 1962. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 201.

[214] Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 94 sq.

2.14.3. De o a doua categorie de instrumente ale cercetării politologice au a da seamă: ☞ (1) metoda *analizei cantitative* [215]; ☞ (2) alte metode de tip *matematic* (reprezentînd aplicaţii ale teoriei jocurilor, ale teoriei informaţiei, ale ciberneticii etc.) şi de tip *logico-matematic;* ☞ (3) metode *semio-logice,* în orizontul *limbajului* şi al *vocabularului* politicii [216], în sensul *logicii* şi al *semanticii* democraţiei [217], pe direcţia *„analizei cognitive"* asupra controverselor ideologice [218] etc.

Căile mai sus pomenite, de înaintare şi de repliere în cercetarea de ordin politologic, sînt pîndite de excese ale *cuantofreniei* [219], ale *abstractizării* şi *idealizării,* ale *apriorismului,* ale *formalismului* (asociat, sub semnul „pozitivismului juridic", cu antecedentele legitimării preluării puterii de către Adolf Hitler în Germania nazistă [220]) şi ale *deductivismului* (este vorba de estomparea omului şi a societăţii în desfăşurările factologice şi statistice !), dacă nu de exagerări specifice *empirismului logic* şi *pozitivismului* (aprehensiv judecăţilor de valoare) etc., iar toate acestea ne trimit spre conţinutul şi spre programul acţiunii politice (marcat prin variabila *„C"*) şi – în egală măsură – spre conţinutul *teoriei acţiunii politice,* respectiv al *teoriei generale a sistemelor,* ce încurajează stilul analogic de abordare a fenomenului politic [221].

După Maurice Duverger [222], printre politologii care au folosit cu deosebire o *metodă deductivă* se numără John Locke (1632 - 1704).

Precizăm că o *matematică socială* (înţeleasă ca aplicaţie a calculului probabilităţilor şi a altor proceduri de ordin formal la ştiinţele morale şi la cele politice) a fost preconizată, în preajma revoluţiei franceze, între alţii, de către Marie-Jean Antoine Nicolas de Caritat, marchiz de Condorcet (1743 - 1794).

Ideea că ştiinţa politică trebuie întemeiată exclusiv pe *raţiune* şi că ea trebuie construită prin *deducţie* a preocupat, între alţii, pe Emmanuel Joseph Sieyès [223] (1748 - 1836), iar că ştiinţele societăţii, inclusiv, ar trebui să recurgă doar la *raţionament* şi la *observaţie* apreciază, între alţii, Claude Henri de Rouvroy, conte

---

[215] O contribuţie hotărîtoare în acest domeniu datorîndu-se lui Arthur Bentley. Cf. Carl Joachim Friedrich, *op. cit.*, p. 396; Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 184

[216] A se vedea, între alţii: Harold Dwight Lasswell *et al.*, *The Language of Politics: Studies of Quantitative Semantics*, M. I. T. Press, Cambridge, 1949; Thomas Dewar Weldon, *The Vocabulary of Politics*, „Penguin Books", Harmondsworth, 1953.

[217] Thomas L. Thorsen, *Logic of Democracy*, „Hold, Rinehart and Winston", New York, 1962; Jens A. Christophersen, *The Meaning of „Democracy" as Used in European Ideologies from the French to the Russian Revolution. An Historical Study in Political Language*, „Oslo University Press", 1966, 2nd edition, 1968

[218] Arne Naess, Jens A. Christophersen, and Kjell Kval, *Democracy, Ideology and Objectivity. Studies in the Semantics and Cognitive Analisys of Ideological Controversy*, „Oslo University Press", 1956. Cf. Ovidiu Trăsnea, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Bucureşti, 1972, p. 125

[219] Termen introdus de Pitirim Sorokin, pentru a denunţa furia cu care au fost răspîndite, începînd cu deceniul al III-lea din secolul trecut, tehnicile cantitative în politologie.

[220] Kurt Sontheimer, *Politische Wissenschaft und Staatsrechtslehre*, Verlag „Rombach", Freiburg, 1963, p. 17; Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 339

[221] Vernon Van Dyke, *Political Science: A Philosophical Analysis*, „Stevens & Sons", London, 1960, pp. 35 sqq.; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 49

[222] Maurice Duverger, *Méthodes de la science politique*, P. U. F., Paris, 1959, p. 38. Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 332

[223] Cf. Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 60.

de Saint Simon (1760 - 1825). În aceeaşi ordine de idei, se cuvine să menţionăm faptul că, pentru reconsiderarea ştiinţei politice într-un orizont *logico-experimental* (animat de procesarea „tipurilor ideale") a militat, între alţii, Vilfredo Pareto [224].

2.14.4. De perspectiva *obiectivelor*, a *finalităţilor* şi a *realităţilor* desemnate prin coordonata sau variabila *„O"* din schema acţiunii politice, au a da seamă orientări şi, totodată, exagerări, precum *pozitivismul* (reprezentat copios, în Italia, de Gaetano Mosca şi Vilfredo Pareto, *„care se reclamă de la ştiinţa faptelor şi a măsurărilor, a evenimentelor controlate de istoric, a formulelor algebrice elaborate de sociologo-matematician"* [225]), *hiperfactualismul* [226], *ambiantismul* (ca exacerbare a influenţei mediului geografic şi a factorului economic în desfăşurarea vieţii social-politice), *esenţialismul* etc.

Printre metodele ce se dispun de la sine în această rubrică, menţionăm: ☞ (1) metoda *observaţiei*, reclamată, între alţii, de Niccolò Machiavelli (sub semnul atingerii *„adevărului concret al faptelor"* [227]), de Alexis de Tocqueville (gînditor cu care metoda observaţiei iese din „faza preistorică" şi devine realmente ştiinţifică [228]), de Charles - Louis de Secondat, baron de Montesquieu, şi de Saint Simon; ☞ (2) metoda *experimentală*, cu deosebire în beneficiul legiferării [229]; ☞ (3) metoda *„obiectivă"*, definitiv-consacrată de Auguste Comte, în ideea că şi fenomenele social-politice pot constitui „obiectul" unei analize ştiinţifice, la fel cu fenomenele

106°. Metode ale cunoaşterii în sfera politicii şi a ştiinţelor politice

[224] În *Trattato di sociologia generale*, Florenţa, 1916 (traducere în franceză, vol. 1 - 2, „Payot", Paris, 1930). Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 144.

[225] Giacomo Perticone, *La science politique en Italie*, în volumul *La science politique contemporaine*, U. N. E. S. C. O., Paris, 1950, p. 258, *apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 141

[226] David Easton (ed.), *loc. cit.*, *apud*: Ovidiu Trăsnea, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Bucureşti, 1972, p. 81; *idem*, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 205

[227] Niccolò Machiavelli, *Principele* (traducere din italiană de Nina Façon), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1960, p. 58; Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 39

[228] Maurice Duverger, *op. cit.*, p. 39; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 74

[229] Léon Donnat, *La politique expérimentale*, „C. Reinwald", Paris, 1885

naturale [230]; ☞ (4) metoda „utopistă", inaugurată de Thomas Morus, ca *„mod specific de raportare critică la realităţile social-politice contemporane şi de proiectare, într-o lume fantezistă, inexistentă* [...], *a unui ideal social-politic care capătă caracterul unui plan raţional de reconstruire a societăţii"* [231].

2.14.5. Printre ideologiile cognitiviste ce rezonează cu variabila *„V"* din schema hexadică se remarcă: *teleologismul,* ca orientare ce privilegiază cercetarea mobilurilor acţiunii politice; *valorismul* ca direcţie cîştigată de componenta axiologică a acţiunii politice; *umanismul*, ca practică şi principiu călăuzitor în concepere şi în evaluarea politicii; *relativismul* (promovat de Charles Montesquieu în sensul că *„cel mai firesc dintre guvernăminte este cel a cărui osebită întocmire se potriveşte mai mult cu felul de a fi al poporului pentru care e statornicit"* [232] şi apreciat de către Jacques Droz [233] ca singurul care *„permite să se înţeleagă natura legilor şi a instituţiilor"* sociale) etc.

Ţin de aceeaşi perspectivă (semnalată prin polul *„V"* al modelului acţional): ☞ (1) metoda *speculativă* [234], specifică *„raţionalismului abstract, de tip cartezian"* [235], practicat de Jean - Jacques Rousseau, în *Du Contrat Social* (1762); ☞ (2) metoda *dialectică*, cea mai veche dintre procedurile disciplinei de care ne ocupăm (dacă avem în vedere dialogurile lui Platon despre stat şi despre legi !), dar şi cea mai radicală deschidere spre devenirea politicului, culminînd cu proiecţia ştiinţei politice de orientare marxistă într-o viziune *„critică şi revoluţionară"* [236]; ☞ (3) metoda *relativistă* (conturată – pe o direcţie de gîndire detectabilă şi în *Discursurile* lui Niccolò Machiavelli [237] – de Montesquieu [238]) etc.

2.14.6. De variabila *„I"*, a „suporterului" şi a „beneficiarului" acţiunii politice, vin să dea seamă perspective ale explicaţiei politice mai mult sau mai puţin reducţioniste, în genul *sociologismului*, al *istorismului*, al *antoropologismului*, sau al *materialismului istoric.* Ca instrumente efective de cunoaştere politică, la acest punct al inventarului sînt de menţionat: ☞ (1) metoda *istorică*, socotită de către Charles E. Beard drept *„singurul mod de abordare deschis pentru spiritul uman"* [239]; ☞ (2) metoda de ordinul *istoriei comparative*, preferată *„mai ales de*

---

[230] Maurice Duverger, *op. cit.*, p. 41; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 77

[231] Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 43

[232] Charles Montesquieu, *Despre spiriul legilor*, traducere din franceză, I. 3, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964; *apud* Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, p. 54

[233] Jacques Droz, *Histoire des doctrines politiques en France*, 4-e éd., P. U. F., Paris, 1963, p. 47; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 333

[234] Jean Louis Lecercle, *Introducere* la: Jean-Jacques Rousseau, *Contractul social*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 22; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 56

[235] Ovidiu Trăsnea, *loc. cit.*

[236] Karl Marx şi Friedrich Engels, *Opere*, vol. 18, Editura Politică, Bucureşti, 1964, p. 638; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 99

[237] Pierre Mesnard, *L'essor de la philosophie politique au XVI - e siècle*, „Boivin et C-ie", Paris, 1936, p. 51. Cf.: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 333

[238] Carl Joachim Friedrich, *op. cit.*, p. 333; Ovidiu Trăsnea, *loc. cit.*

[239] Charles E. Beard, *The Historical Approach to the New Deal*, „American Political Science Review", vol. 28, 1934, p. 12. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 199.

către specialiştii germani", dar aclimatizată şi în S. U. A., graţie lui John W. Burgess, socotit de unii specialişti ai domeniului ca „părinte" al ştiinţei politice americane, şi lui Herbert Baxter Adams [240]; ☞ (3) metoda *demografică* etc.

2.14.7. După cele consemnate, urmează să se coreleze variabilei sau coordonatei *„M"* din modelul analizei „situaţionale": ☞ (1) metodele de ordin *praxilogic*; ☞ (2) metoda *comparaţiei*, prefigurată de Aristotel [241] şi fructificată, între alţii, de James Brice; ☞ (3) metoda *analogiei*, recomandată cu tărie de Niccolò Machiavelli [242]; ☞ (4) metoda *„fiziologică"*, cea care – după Abbot Lawrence Lowell – trebuie să orienteze cercetarea spre ceea ce *„fac în realitate"* organele politice şi factorii puterii, iar nu spre ceea ce *„ele au intenţia să facă, sau se presupune că fac"* [243], iar lista s-ar putea continua.

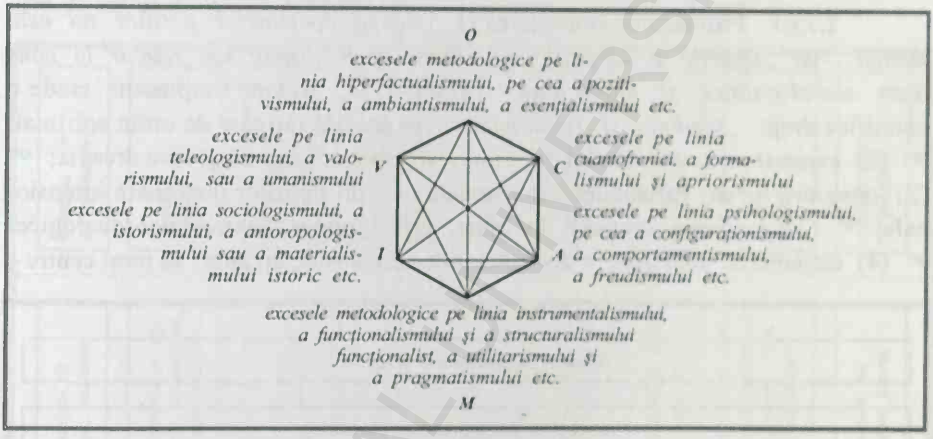

107°. Excese aferente exclusivismului metodologic în sfera cunoaşterii politicului şi a articulării ştiinţelor politice

Reversul situaţiei din această perspectivă a inventarului este dat de excese metodologice pe linia *instituţionalismului*, a *instrumentalismului*, a *funcţionalismului* şi a *structuralismului funcţionalist* [244], a *utilitarismului* şi a *pragmatismului* (ca abordări excesiv-raportate la efectul deciziilor şi al acţiunilor politice, ori spre grupurile de interese ce le inspiră şi le exploatează în propriul beneficiu) etc.

2.14.8. Aşa cum sînt reunite în figura (105°), familiile de proceduri cu acţiune (inclusiv) în politologie înfruntă *dogmatismul şi exclusivismul metodologic*, asupra cărora a stăruit, în scrierile sale, Max Weber, subliniind: ☞ (1) că nu există

[240] Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 179

[241] Otto Heinrich von der Gablentz, *Einführung in die Politische Wissenschaft*, „Westdeutscher" - Verlag, Köln und Opladen, 1965, p. 19; Marcel Prélot, *Histoire des idées politiques*, „Dalloz", Paris, 1959, p. 106; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 327

[242] *Ibidem*, p. 41

[243] Abbot Lawrence Lowell, *The Physiology of Politics*, în: „American Political Science Review", vol 4, 1910, pp. 1 - 15; Ovidiu Trăsnea, *loc. cit.*, pp. 185, 344

[244] Cf. Ovidiu Trăsnea, *Curente şi tendinţe în politologia contemporană*, Bucureşti, 1972, pp. 103 sqq.

şi nu poate exista o metodă universală; ☞ (2) că instrumentele trebuie alese în acord cu natura cazului de rezolvat, iar rezultatele folosirii acestora trebuie raportate la abilitatea celui care le utilizează; ☞ (3) că rolul unei metode nu este acela de a favoriza un anumit ideal de cunoaştere, ci de a face să progreseze ştiinţa [245]. Oricum, dacă aspiraţiile spre „suprametodă" sînt reprimate de însăşi realitatea plurală a instrumentelor omologate în cercetarea politicului şi în articularea demersului politologic, dispunerea în hexagonul situaţiilor acţionale a şase clase deschise de proceduri se constituie de la sine într-un ghid al complinirii perspectivelor de analiză.

2.15. Constelaţia de tip hexadic a ideologiilor şi a doctrinelor politice

2.15.1. Provocat de constatarea că *„lumea doctrinelor politice nu este statică"*, iar *„tipurile şi variaţiile doctrinare apar, dispar sau reapar în contexte social-politice şi intelectuale specifice"* [246], Anton Carpinschi crede a identifica drept *„tendinţe şi regularităţi"* în această mişcare de ordin spiritual: ☞ (1) *expansiunea* universului doctrinar, atît spre stînga, cît şi spre dreapta; ☞ (2) *conglomerarea* variantelor extensionale în jurul tipurilor doctrinare intensionale; ☞ (3) *curbarea* spaţiului doctrinar, prin apropierea extremelor ideologice; ☞ (4) dispunerea *simetrică* a doctrinelor de stînga şi de dreapta, în jurul centru-

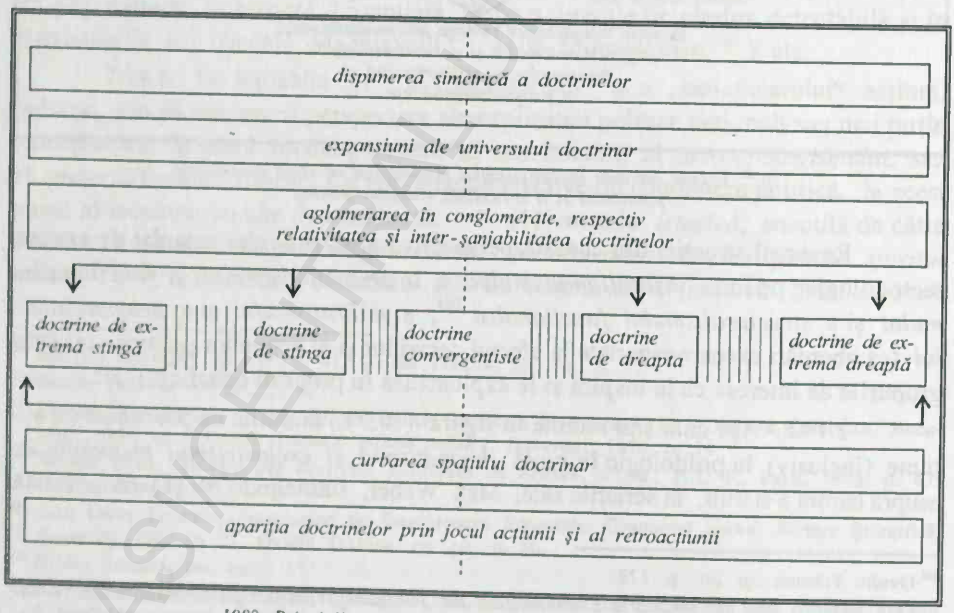

108°. Principii ce structurează lumea doctrinelor politice, în concepţia lui Anton Carpinschi

[245] Cf. Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică*, Bucureşti, 1970, pp. 122 - 123
[246] Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 87

BCU IASI CENTRALA DE CARTE UNIVERSITY LIBRARY

lui „convergentist"; ☞ (5) apariția și evoluția doctrinelor în jurul acțiunii și al retroacțiunii; ☞ (6) absența golurilor; ☞ (7) relativitatea și inter-șanjabilitatea diverselor *„trăsături și dimensiuni doctrinare"*.

Dominantele semnalate ne duc cu gîndul la *modelul spectral* evocat în primul capitol. L-am putea ameliora, pentru a surprinde „liniile de forță" degajate în analiza autorului pe care l-am menționat.

Rămînînd în orizontul sistematizării doctrinelor politice „în funcțiune", Anton Carpinschi este fascinat de „bipolaritatea" fenomenului ideologic: *„pe fiecare parte a centrului abscisei evoluează, la stînga și la dreapta, în mod simetric, o serie de tipuri și variante doctrinare*: centru-stînga social-democrat *și* centru-dreapta liberal; stînga socialist-revoluționar-insurecțională *și* dreapta conservatoare; «noua stîngă» *și* «noua dreaptă»; extrema stîngă comunistă *și* extrema dreaptă fascistă".

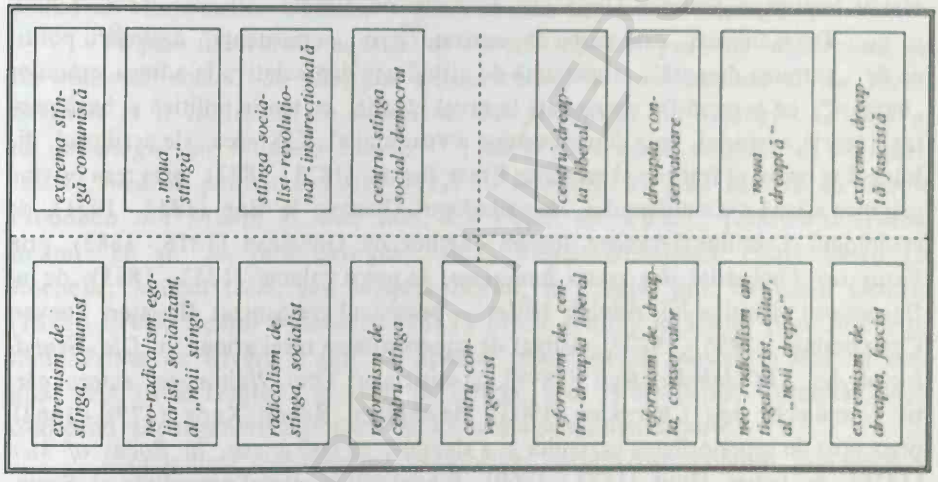

109°. Spectrul doctrinelor sau al ideologiilor politice, în modelul „fizicalist" al lui Anton Carpinschi

Ceea ce descoperă autorul în universul doctrinologic este *„un joc al contrariilor"*, dacă nu *„unul al oglinzilor cu imagini răsturnate"*, pentru că, *„în jurul centrului convergentist,* apar [...] *un* reformism de centru-stînga *și unul de* centru-dreapta liberal, *un* radicalism de stînga socialist *și unul* de dreapta conservator, *un* neo-radicalism egalitarist, socializant, al «noii stîngi», *și unul* anti-egalitarist, elitar, al «noii drepte», *precum și un* extremism de stînga comunist *și unul* de dreapta fascist, *la fel de dictatoriale și totalitare"* [247].

După precizările consemnate, clasificarea operată de politologul ieșean pare să se regăsească în schema încadrată în tabelul (109°), de mai sus.

2.15.2. Pentru că sugestiile fizicaliste (pe linia *„big bang"*-ului politico-ideologic, pe cea a *„sistemelor solare în universul doctrinelor politice"* și așa

[247] Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 88

mai departe) îşi au limitele [248] lor şi pentru că *ideologiile* (respectiv doctrinele) ţin de un plan distinct al acţiunii, în cele ce urmează ne va interesa gruparea diverselor concepţii şi viziuni asupra modului în care trebuie guvernată societatea, în acord cu variabilele sau cu parametrii modelului hexadic de analiză „situaţională".

Bineînţeles, nu va fi vorba de a introduce criterii de valoare şi de a contrapune grupurile de ideologii după poziţia ocupată la un vîrf sau altul al hexadei, ci de a surprinde o dominantă sau alta, într-un univers deconcertant de idealuri şi de obsesii politice, sedimentate de-a lungul secolelor şi mileniilor, ori abia conturate în deceniile din urmă.

2.15.3. La polul *agentului*, sau al *iniţiatorului* acţiunii politice (*„A"*), au a se corela ideologiile *individualiste* şi *autarhiste*.

Este vorba de doctrinele *militariste*, precum cea afirmată în Japonia, ce a culminat – spre mijlocul veacului trecut – cu declanşarea ostilităţilor în Asia, inclusiv împotriva Statelor Unite ale Americii de Nord.

De asemenea, este vorba de *rasism* [249], o „permanenţă" a gîndirii politice de „extrema dreaptă", alimentată de atitudinea depreciativă la adresa străinilor „barbari", ce avea să fie resuscitată la nivel ideatic, ca teorie politică şi bază pentru o teorie a istoriei, în a doua jumătate a veacului al XIX - lea: de scriitorul, filologul şi istoricul francez al religiilor Ernst Renan (1823 - 1892), prin teza privind originea ariană a Occidentului, de psihologul Gustave le Bon (1841 - 1931), de sociologul şi scriitorul francez Joseph - Arthur de Gobineau (1816 - 1882), prin *Essai sur l'inégalité des races humaines*, în patru volume (1853 - 1855); de influenţatorii direcţi ai lui Adolph Hitler – britanicul germanizat Houston Stewart Chamberlain (1855 - 1927), cîştigat de superioritatea rasei ariene în *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts* (1899), şi austriacul Otto Wainінger, autorul cărţii *Geschlecht und Charakter* (1903); de englezii Robert Knox (1798 - 1862), preocupat de superioritatea saxonilor şi a slavilor, ca rase ariene, în *Races of Men* (1850), şi James Hunt (1833 - 1869), fondatorul şi primul preşedinte al Societăţii Antropologilor din Londra, dar şi de alţii, în Europa, în Statele Unite ale Americii de Nord, în Japonia şi pe alte meridiane ale globului.

O formă expresă de rasism este *antisemitismul* (în fapt: *antievreismul*, deoarece nu numai evreii sînt semiţi !). Ideologia în atenţie este inspirată – de-a lungul veacurilor – de rezistenţa populaţiei mozaice la „elenizare", de refuzul acesteia de a se „amesteca" din punct de vedere social cu alte populaţii, de opţiunea pentru monoteism şi de refuzul altor zei etc., iar mai tîrziu (în Evul Mediu), de acumularea averilor în afara funcţiilor politice, de atitudinea cosmopolită [250] a evreilor etc.

---

[248] Cf.: William Bennett Munro, *Physics and Politics. An Old Analogy Revised*, „American Political Science Review", vol. 22, nr. 1, 1928, pp. 1 - 11

[249] Cf. Michel Wieviorka, *Spaţiul rasismului*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1994

[250] Laura Gheorghiu, *Doctrine politice contemporane*, Editura „Alma Mater Timisienses" şi Editura „Mirton", Timişoara, 2001, pp. 109 - 121. Cf. şi: Leon Poliakov, *Istoria antisemitismului*, Editura „Hasefer", Bucureşti, 1999; Vladimir Soloviov, Nikolai Alexandrovici Berdiaev, Gheorghi Fedotov, *Creştinism şi antisemitism*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1992

O altă ideologie ce rezonează cu vectorul inițiativei (dacă nu și al dezlănțuirii) acțiunii politice, dictată de sloganul „supraviețuirii celor mai bine adaptați", *social-darwinismul* (respectiv *darwinismul social-politic*), a avut ca reprezentanți în direcția rasismului pe „antropo-sociologii" Otto Ammon (1842 - 1916), Georges Vacher de Lapouge (1842 - 1936), Ludwig Woltmann, Ludwik Gumplowicz (1838 - 1910), Ernst Haeckel (1834 - 1919), Julius Langbehn, Eduard Drumont (1844 - 1917) și alții.

În vecinătatea ideologiilor menționate se poate așeza *fascismul* [251], exemplu funest de unitate între gîndirea și acțiunea politică, ce s-a născut o dată cu secolul al XX - lea, ca *„o sinteză între naționalismul organic și socialismul antimarxist, o mișcare revoluționară bazată pe respingerea liberalismului, a democrației și a marxismului"*. Varianta germană a fascismului, *nazismul*, își trage numele de la aglutinarea denumirii formațiunii conduse de Adolf Hitler („Partidul Național - Socialist al Muncitorilor Germani") și are ca notă distinctivă rasismul.

Pe plan intelectual, o astfel de sinteză *„a fost puternic influențată de darwinismul social, de filosofia anticarteziană și antikantiană a lui Henri Bergson și a lui Friedrich Nietzsche, de psihologia lui Gustave Le Bon și de sociologia lui Wilfredo Pareto"* [252], iar în sfera teoriei politice, ea s-a manifestat *„încă de prin anii 1910 - 1912, în publicații ca* Les cahiers du Cercle Proudhon *din Franța și, mai ales,* La Lupa, *din Italia"*, pentru a se afirma, în anii '20 și '30, prin Georges Valois, Robert Brasillach, Pierre Drieu La Rochelle, Marcel Déat, sau Jacques Doriot, în Franța; prin Giovanni Gentile (1875 - 1944), Benito Mussolini (1883 - 1945) și alții, în Italia; prin José Antonio Primo de Rivera și alții, în Spania; prin Oswald Mosley și alții, în Anglia; prin Léon Degrelle și alții, în Belgia; prin Horia Sima, Corneliu Zelea Codreanu și congenerii legionari, în România și așa mai departe.

Neofascismul, manifestat prin izolaționism, sau prin cosmopolitism, prin proslăvirea „democrației organice", ori prin propagarea unei filosofii a istoriei ancorate în cultul elitei rasiale și al conducătorului, este susținut de Karl Ernest Köhne, Ernest Gustav Einriech, Arthur Moeller von den Bruck, Oswald Mosley și alții, cu ajutorul unor împrumuturi din doctrinele rasiste și naționalist-rasiste, social-darwiniste, neomalthusianiste, geopolitice etc.

Socotită de unii drept cea mai opresantă dintre ideologiile totalitare, *comunismul* (ca doctrină a unor partide de stînga, iar într-o anumită parte a lumii și ca doctrină a unor state, dintre care majoritatea reparcurg, în prezent, drumul către democrație) se disociază de *marxism* în cel puțin șapte privințe, așa cum se poate urmări în tabelul contrastiv pe care îl reproducem după Laura Gheorghiu [253]. Ca personificări ale ideologiei *comuniste*, sînt de consemnat: (1) leninismul, ca

[251] Numele ideologiei provine din verbul italian *fasciare* = „a lega", respectiv „a îmbina", aluzie la nevoia unității și a coeziunii naționale, în stil totalitarist.

[252] Zeev Sternhell, *Fascism*, în: David Miller (coord.), *Enciclopedia Blackwell a gîndirii politice*, trad. din engl. (ed. 1987, 1991), „Humanitas", București, 2000, pp. 231 - 236

[253] Laura Gheorghiu, *op. cit.*, p. 58

MARXISM	COMUNISM
epuizarea capitalismului	ideologie devenită dogmă
proprietate socială	proprietate de stat, centralism
socialism	birocraţie
libertăţi democratice	înapoierea maselor
pluralism politic	eliminarea concurenţei politice
parlamentarism	partid unic
toleranţă	radicalism

110°. „Opoziţia" dintre marxism şi comunism, reportată după Laura Gheorghiu

ment anti-revizionistă, promovată de Vladimir Ilici Lenin (1870 - 1924); ☞ (2) *stalinismul*, ca interpretare a marxismului, transpusă în politica represivă de partid şi de stat de către discipolul şi continuatorul lui Lenin la conducerea statului sovietic: Iosif Vissarionovici Stalin, recte Iosif Vissarionovici Djugaşvili (1879 - 1953); ☞ (3) maoismul; ☞ (4) castrismul etc.

Sub aceleaşi coordonate, ale voluntarismului şi aventurismului politic, se înscriu doctrine cu determinare „unipersonală", precum: *hortysmul*, ca doctrină fascistă asociată cu politica amiralului Miklós Horthy de Nagybánia (1868 - 1957), regent al Ungariei în perioada 1920 - 1944; *franchismul*, ca doctrină şi ca atitudine politică întruchipate de generalul Francisco Franco Bahamonde (1892 - 1975), aflat în fruntea statului spaniol în intervalul 1936 - 1975; *salazarismul*, ca ideologie fascistă ilustrată de António de Oliveira Salazar (1889 - 1970), în calitate de prim-ministru al Portugaliei în perioada 1932 - 1968; *carlismul*, ca doctrină politică experimentată în România interbelică de către Carol al II - lea de Hohenzolern, pe timpul dictaturii regale (1938 - 1940) etc.

Mai puţin făţişă şi mai puţin personificată pe coordonate strict ideologice, doctrina *imperialismului* [254] se încheagă la sfîrşitul veacului al XIX - lea şi începutul celui următor, sub semnul impunerii dominaţiei naţiunilor puternice, din punct de vedere economic, asupra celor mai puţin dezvoltate şi al emancipării oamenilor de afaceri, ca politicieni care *„vorbesc în termenii continentelor"* şi ca *„paraziţi ai patriotismului"* [255].

2.15.4. În orizontul *programului* şi al *conţinutului* acţiunii politice (*„C"*) se adună ideologiile *cognitiviste* şi *intelectualiste* (noocratice). Este vorba, în primul rînd, de *liberalism*, ca ideologie a promovării libertăţii individuale şi a egalităţii de şanse, în sprijinul căreia s-au manifestat: reforma protestantă din secolul al XVI - lea; lupta dintre rege şi Parlament în Anglia secolului al XVII - lea; revoluţia americană, de la sfîrşitul secolului al XVIII - lea, culminînd cu impunerea dreptului coloniilor la independenţă faţă de coroana britanică; revoluţia franceză din 1789, îndreptată împotriva conformismului religios, a aristocraţiei ereditare şi a absolutismului politic [256].

Mod de a gîndi despre om şi politică identificat, uneori, *„cu civilizaţia occidentală în întregul ei, începînd de la filosofii presocratici"* [257], liberlis-

[254] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1994, pp. 169 - 215; Laura Gheorghiu, *op. cit.*, pp. 79 - 86

[255] Cf.: Hannah Arendt, *op. cit.*, pp. 129, 207; Laura Gheorghiu, *op. cit.*, pp. 84, 83

[256] Cf.: Laura Gheorghiu, *op. cit.*, pp. 135 - 144

[257] John Zvester, *Liberalism*, în: David Miller, *loc. cit.*, pp. 429 - 436

mul avea să fie teoretizat, începînd cu epoca revoluţiilor antifeudale: de către poetul şi polemistul englez John Milton (1608 - 1674); de către filosoful şi politicianul englez John Locke (1632 - 1704); de către gînditorul olandez Baruch (sau Benedict) Spinoza (1632 - 1677); de către filosoful politic francez Charles - Louis de Secondat, baron de Montesquieu (1689 - 1755), autor – între altele – al faimoasei cărţi *Despre spiritul legilor* (1748); de către filosoful, economistul, istoricul şi autorul scoţian de eseuri politice David Hume (1711 - 1776); de către „filosoful moral" şi economistul scoţian Adam Smith (1723 -1790); de către filosoful german Immanuel Kant (1724 - 1804); de către omul de stat şi filosoful politic american James Madison (1751 - 1836); de către poetul şi dramaturgul german Friedrich von Schiller (1759 - 1805); de către gînditorul francez, născut în Elveţia, Henri Benjamin Constant de Rebeque [258] (1767 - 1830); de către reformatorul german al învăţămîntului Wilhelm von Humboldt (1767 - 1835); de către istoricul, omul politic şi eseistul britanic Thomas Babington Macaulay (1800 - 1859); de către istoricul, sociologul, gînditorul politic şi omul politic francez Alexis de Tocqueville (1805 - 1859), autor al unei celebre relatări *Despre democraţie în America* [259], apărută la Paris, în două părţi (în 1835, respectiv în 1840); de către logicianul, filosoful, economistul şi omul politic britanic John Stuart Mill (1806 - 1873), primul dintre cei şase copii ai lui James Mill (1773 - 1836), el însuşi filosof, economist şi pamfletar radical; de către filosoful şi sociologul britanic Herbert Spencer (1820 - 1903), adept al pozitivismului iniţiat de Auguste Comte şi promotor – prin *Social Statics* (1850) – al unei doctrine a drepturilor naturale în orizontul „legii libertăţii egale" [260]; de către istoricul britanic John Emerich Dalberg Acton (1834 - 1902) şi de foarte mulţi alţii.

Dominantă a gîndirii politice moderne, inclusiv în România – aşa cum rezultă din concepţia lui Gheorghe Bariţiu (1812 - 1893), din cea a lui Dionisie Pop-Marţian (1829 - 1865) şi, tot astfel, din concepţia lui Bogdan Petriceicu - Hajdeu (1838 - 1907), din viziunea lui Alexandru D. Xenopol (1847 - 1920), a lui Mihail Kogălniceanu (1817 - 1891), a lui Petre S. Aurelian (1833 - 1900) şi a încă multor altora – ideologia politică pomenită îşi va afla prelungirea în *neoliberalism*.

Respectiva mişcare politică este susţinută doctrinar şi ideologic: prin aportul datorat lui Jacques Rueff (1896 - 1978); prin contribuţia lui Friedrich August von Hayek (1899 - 1992), economist şi filosof politic austriac, autor, între altele, al volumului *The Constitution of Liberty* (1960) şi al trilogiei *Law, Legislation and Liberty* (1973 - 1979); prin implicarea lui Walter Lippmann (1889 - 1971), prin angajarea lui Louis Rougier (1889 - 1982), a lui Louis Baudin, a lui Ludwig von Mises (1881 - 1973), a lui Bertrand de Jouvenel (1903 - 1987) şi a multor altora.

---

[258] Benjamin Constant, *Despre libertate la antici şi moderni*, traducere din limba franceză, Institutul European, Iaşi, 1997

[259] Cf.: Alexis de Tocqueville, *Despre democraţie în America*, traducere din franceză, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1996

[260] Cf.: John Stuart Mill, *Despre libertate*, trad. din engl., „Humanitas", Bucureşti, 1996

La noi, trecerea directă de la *mercantilism*, la *neoliberalism* s-a reflectat, sub aspect doctrinar şi ideologic, în opera lui Ştefan Zeletin [261] (1882 - 1934), pseudonim al lui Ştefan Motăş (1882 - 1934). De asemenea, în scrierile datorate lui Mihail Manoilescu [262] (1891 - 1950), respectiv în cele ale lui Eugen Lovinescu [263] (1881 - 1943), Ion G. Duca [264] (1879 - 1933), Dimitrie Drăghicescu [265] (1870 - 1945) şi multor altora [266].

La rîndul său, *elitismul* [267] va fi susţinut: ☞ (1) pe coordonate *romantice*, de istoricul şi criticul social britanic Thomas Carlyle (1795 - 1881); ☞ (2) în orizont *socio-politic*, de juristul, sociologul şi omul politic italian Gaetano Mosca (1858 - 1941), de economistul şi sociologul politic italian Wilfredo Pareto (1848 - 1923), de sociologul german Robert Michels (1876 - 1936), respectiv de economistul, sociologul, politologul şi filosoful german al istoriei Max Weber (1864 - 1920); ☞ (3) într-o perspectivă organicist-biologică şi rasistă, de către filosoful, filologul şi poetul Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844 - 1900), teoreticianul „supraomului"; ☞ (4) din perspectiva *teoriei poliarhiei*, de către Robert A. Dahl şi Giovani Sartori.

Pe aceleaşi coordonate se înscrie, însă, şi *cosmopolitismul*, ca atitudine depreciativă la adresa valorilor moştenite şi a disponibilităţilor pentru afirmarea naţiunii proprii.

CRITERII DE DISTINGERE	*ELITĂ*	*MASĂ CONDUCĂTOARE*	*CLASĂ POLITICĂ*	*ARISTOCRAŢIE*	*OLIGARHIE*
număr redus	×	×	×	×	×
coeziune		×	×		
conştiinţă		×	×	×	×
putere, în general		×		×	×
putere politică		×		×	×

111°. Substituenţi ai termenului elită, *în funcţie de anumite înţelesuri ce i se conferă elitismului de către un autor sau altul*

În diversitatea contextelor în care s-a înfiripat ca ideologie, *elitismul* se confruntă cu polisemantismul termenului *elită*, concurat – după cum constată Paolo Zannoni – de cel puţin alţi patru termeni, „masă conducătoare", „clasă politică",

---

[261] În special în *Burghezia română, originea şi rolul ei istoric*, respectiv în *Neoliberalismul*, Editura „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, 1927

[262] Cf.: Mihai Manoilescu, *Neoliberalismul*, în vol.: *Doctrinele partidelor politice*, „Cultura Naţională", Bucureşti, 1924, pp. 157 - 158; *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Editura „Cugetarea - Georgescu Delafras", Bucureşti, 1942 etc.

[263] Eugen Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, I - III, Bucureşti, 1924 - 1925; reed. (cu un studiu introductiv de Zigu Ornea) la Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992

[264] Ion G. Duca, *Doctrina liberală*, în vol.: *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, 1924, p. 103; *idem*, *Partidul Naţional Liberal şi situaţiunea ţării* (în colaborare cu C. I. C. Brătianu), Bucureşti, 1932

[265] Dimitrie Drăghicescu, *Evoluţia ideilor liberale*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1921

[266] Cf.: Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 169

[267] Derivat din latinescul *eligere* („a alege"), termenul avea să fie utilizat în franceza secolului al XVI - lea *„pentru a desemna grupurile sociale cărora li se puteau ataşa atribute în gradul «cel mai»"*. Cf.: Liviu Petru Zăpîrţan, *Repere în ştiinţa politicii. Schiţa unei teorii generale a politicii*, Iaşi, 1992, p. 30

„aristocrație" și, respectiv, „oligarhie" [268], ceea ce se poate urmări în tabelul (111°), din pagina precedentă. La fluctuația terminologică, se adaugă diversitatea de opinii înregistrate – de la un autor la altul – în privința înțelegerii cîtorva dintre coordonatele operaționalizării conceptului în atenție (criteriul de distingere a *elitei* de *non-elită* și calea corespunzătoare de acces a individului la o poziție proeminentă; sursele puterii care asigură „anduranță" elitei; unitatea socială sau domeniul la care se referă elita). Tabelul (109°), datorat aceluiași Paolo Zannoni [269], inventariază, în acest sens, șapte poziții, mai mult sau mai puțin concordante în raport cu problemele urmărite.

	CRITERII DE DISTINGERE	*SURSELE POLITICII*	*DOMENIUL*
Vilfredo Pareto	*eficiență*	*forță și consens*	*societatea*
Gaetano Mosca	*merit*	*număr și organizare*	*societatea*
Robert Jose Michels	*poziția în cadrul organizațiilor*	*monopol în folosirea mijloacelor organizaționale*	*organizații complexe*
Ortega y Gasset	*meritul moral*	*nu are putere*	*societatea*
Karl Marx	*proprietatea*	*statul*	*societatea*
C. Wright Mills	status-*ul social și poziția în cadrul instituțiilor*	*monopolul oricărei surse de putere din societate*	*societatea*
Pluraliștii (Robert A. Dahl)	*proprietatea resurselor de putere*	*variate mijloace politice*	*societatea*

112°. Fluctuații în conceptualizarea elitei, înregistrate de Paolo Zannoni

Pentru că s-a reclamat de la știință și s-a manifestat sub semnul reformării științelor socio-umane, la rubrica în atenție s-ar putea așeza și *marxismul*, sub aceeași rezervă, de a nu da încadrării o semnificație axiologică, ci doar una pur tehnică. Ideologia la care ne referim este promovată de filosoful, economistul, gînditorul social, istoricul și revoluționarul german Karl Marx (1818 - 1883), *„probabil, figura cea mai influentă, în secolul al XX-lea, din întreg spectrul științelor sociale"* [270], respectiv de prietenul și continuatorul acestuia, Friedrich (sau Frederick) Engels (1820 - 1895), pentru a fi apoi continuată – spre dreapta, sau spre stînga, pe coordonate strict-politice, economice sau cultural-filosofice – de teoreticianul politic al Partidului Social-Democrat German, Karl Kautsky (1854 - 1938); de revoluționara poloneză Rosa Luxemburg (1871 - 1919), alungată din țara natală și stabilită, din 1898, în Germania; de Vladimir Ilici Lenin, pe numele lui adevărat Vladimir Ilici Ulianov (1870 - 1924), ce reprezintă – fără nici un dubiu – *„figura principală în dezvoltarea marxismului din secolul al XX-lea"* [271], organizatorul și conducăto-

[268] Paolo Zannoni, *Conceptul de elită*, în caietul documentar: *Spațiu, timp, politică*, Academia de Științe Social - Politice, București, 1977; Liviu Petru Zăpîrțan, *op. cit.*, p. 30
[269] Cf.: *loc. cit.*, p. 31
[270] David McLellan, *Karl Marx*, în: David Miller (coord.), *op. cit.*, p. 486
[271] Neil Harding, *Vladimir Ilici Lenin*, în: David Miller (coord.), *op. cit.*, p. 423

rul revoluționar al proletariatului din Rusia, inițiator și conducător al revoluției bolșevice, primul șef al statului sovietic; de Antonio Gramsci (1891 - 1937); de Georg Lukács (1885 - 1971), Lucrețiu Pătrășcanu (1900 - 1954) și mulți alții.

După al doilea război mondial, marxismul va fi reînnoit cu deosebire în Germania, de către reprezentanții Școlii de la Frankfurt [272], și în Franța, grație existențialistului Jean - Paul Sartre (1905 - 1980), din perioada *Criticii rațiunii dialectice* (1960), structuralistului Louis Althusser (1918 - 1990), lui Roger Garaudy și multor altora.

2.15.5. Pe făgașul *finalităților* și al *obiectivelor* acțiunii politice (marcate prin variabila *„O"* din schema analizei „situațional"-hexadice) se înscriu ideologiile suprarealist-utopice (respectiv „dizutopice" [273]) și cele voluntariste. Prima dintre ele este *platonismul*, ca doctrină *„autoritară și totalitară"*, datorată, după Karl Raimund Popper (1902 - 1994), unui teoretician al „societății închise" [274].

De *socialismul* și, respectiv, de *comunismul* utopic – ce vor interfera, ulterior, cu *iluminismul* – dau seamă, în curgerea veacurilor, englezul Thomas Morus (1478 - 1535), prin *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia* (1516); italianul Thomasso Campannela (1568 - 1639), prin *Città del Sole* (1662), scriere precedată prin romanul omonim al elenistului Iambulos; britanicul Gerard Winstanley (aproximativ 1609 - 1660), prin *The Laws of Freedom in a Platform* (1652); francezul Jean Meslier, sau Mellier (1664 - 1729); Gabriel Bonnot de Mably (1709 - 1785); Denis Diderot (1713 - 1784); Adam Ferguson (1723 - 1816); Morelly (născut în 1713, sau 1718), prin *Codul naturii, sau adevăratul spirit al legilor ei* (1754 - 1755); Claude Henri de Rouvroy, conte de Saint - Simon (1760 - 1825), prin *Despre sistemul industrial* (1820 - 1823), *Catehismul industrialilor* (1823 - 1824), *Noul creștinism* (1825) și altele; Francois Noël Babeuf (1760 - 1797), fondator al ziarului *Le Tribun du peuple* și victimă a Directoratului; Robert Owen (1771 - 1858), prin *A New View of Society* (1812 - 1813); Charles Fourier (1772 - 1837), prin *Théorie de l'unité universelle* (1822); Étienne Cabet (1788 - 1856), prin *Voyage en Icarie* (1840); William Morris (1834 - 1896), poet, artist plastic, socialist și comunist britanic, prin *A Dream of John Ball* (1888) și *News from Nowhere* (1891); Edward Bellami (1850 - 1898), ziarist și sociolog american, prin *Looking Backward* (1888); Herbert George Wells (1866 - 1946), între altele, prin *A Modern Utopia* (1905); scriito-

---

[272] Ne referim la Institutul de Cercetări Sociale, fondat la Frankfurt, în 1923, ca un centru de aprofundare a marxismului în orizont interdisciplinar, având-l ca director pe Max Horkheimer (1895 - 1973), iar printre membri, pe Theodore Adorno (1903 - 1969), Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Otto Kirchheimer, Franz Neumann, Friedrich Pollock, Henry Grossman, Arkady Gurland, Leo Löoventhal, Bruno Bettelheim, Nathan Ackerman, Marie Jahoda și alții. În 1935, din cauza naziștilor, instituția a trebuit să se refugieze în Statele Unite ale Americii, de unde a revenit, la Frankfurt, în 1950, doar cu o parte dintre susținători. Cf. William Outhwaite, *Teorie critică*, în: David Miller (coord.), *op. cit.*, p. 423

[273] Thomas M. Magstadt and Peter M. Schotten, *Understanding Politics. Ideeas, Institutions, and Issues*, second edition, „St. Martin's Press", New York, 1988, p. 73

[274] Alan Ryan, *Karl Raimund Popper*, articol în: David Miller (coord.), *op. cit.*, pp. 577 - 578. Cf. și Julia Annas, *Platon*, în *loc. cit.*, pp. 566 - 571

rul Aldouse Leonard Huxley (1894 - 1963), prin *The Brave New World* (1932); scriitorul Callenbach, prin *Ecotopia*; scriitorul Le Guin, prin *The Dispossessed* (1974); Marge Piercy, prin *Woman on the Edge of Time* (1976), şi alţii [276].

La noi, ideologia la care ne referim a cîştigat aderenţi prin: Ion Heliade Rădulescu (1802 - 1872), fruntaş al Revoluţiei de la 1848, inspirat de Saint - Simon, Charles Fourier şi alţii, în *Sânta Cetate* (1856); Theodor Diamand (1810 - 1841), discipol al lui Charles Fourier, în Franţa, şi organizator al falansterului de la Scăieni-Prahova, în 1835 (pe moşia lui Emanoil Bălăceanu), autor (în anul 1841) al unui proiect de organizare a Moldovei în „colonii agricole-industriale"; Cezar Bolliac (1813 - 1881), prin ideea – din prima tinereţe – a desfiinţării familiei şi a proprietăţii; Constantin A. Rosetti (1816 - 1885), prin *Apel la oamenii cei liberi* şi *Apel la toate partidele.*

Spre acelaşi pol, al *referenţialului acţiunii*, converg ideologii precum cea subsumată *geopoliticii*, ori cea promovată drept *„realism politic"*. Dau seamă de prima concepţie: geograful german Friedrich Ratzel (1844 - 1904); sociologul suedez pangermanist Rudolf Kjellén (1864 - 1922); Karl Haushoffer (1869 - 1946); Erich Hobst; Otto Maull; Hermann Lantensach; Adolph Grabovsky; Halford John Mackinder (1861 - 1947); amiralul Alfred Thayer Mahan (1840 - 1914), din Statele Unite ale Americii de Nord; Nicholas John Spykman şi alţii.

Cu a doua viziune, cea a „realismului politic", îşi asociază numele ideologi şi oameni politici precum: Hans Joachim Morgenthau, Walter Lippmann (1889 - 1971), Henry A. Kissinger (născut în 1923), Keneth Thomson, Robert Tucker, Robert Osgood şi încă mulţi alţii.

Încadrată de unii prezentatori în galeria doctrinelor „postmoderne" sau „postculturale", ba chiar şi „postmaterialiste" [277], mişcarea ecologistă se revendică de la corifei ai non-violenţei, precum Mohandăs Karamchand Gândhī (1867 - 1948), sau Martin Luther King Jr. (1929 - 1968), şi se împotriveşte, începînd cu anii '60 - '70 ai veacului trecut, poluării şi distrugerii mediului ambiant, secătuirii unora dintre resursele naturale terestre şi subpămîntene, defrişărilor iraţionale, neglijenţelor în manipularea energiei nucleare, foametei etc. Miza politică a unei asemenea ideologii o constituie reacţia la adresa *stîngii totalitare*, dar şi a *rasismului*, ori a altor forme de *fundamentalism.*

Ultima ideologie pe care o includem în orizontul „referenţialului" acţiunii politice, *„noua stîngă"*, se prezintă ca un amestec de idei preluate: din opera de tinereţe a lui Karl Marx (1818 - 1883); din hegeliano-marxişti, precum Karl Korsch (1886 - 1961), ori Georg Lukács (1885 - 1971); din susţinători ai Şcolii de la Frankfurt, precum Theodore Adorno / Wiesengrund (1903 - 1969), Max Horkheimer (1895 - 1973), Herbert Marcuse (1898 - 1979), sau Jürgen Habermas (născut în 1929); din existenţialismul ateu, ilustrat de Jean-Paul Sartre

[276] Asupra utopiştilor timpurii, cf.: Glenn Negley and John Max Patrick (eds.), *The Quest for Utopia*, „Doubleday Anchor Books", New York, 1962

[277] Laura Gheorghiu, *op. cit.*, p. 43

(1905 - 1980); din manifeste ale anarhiştilor şi din opera unor lideri spirituali ai mişcărilor de eliberare naţională din Africa şi din America Latină, precum Frantz Fanon (1925 - 1961), Ernesto (Che) Guevara (1928 - 1967), sau Régis Debray (născut în 1941). O astfel de orientare este promovată de Neil McInnes, Daniel Cohn Bénedit, Theodore Roszak, Tom Hayden şi alţii.

2.15.6. În legătură cu *fundamentarea* şi cu *evaluarea* acţiunii politice (asociate variabilei sau coordonatei *„V"*, din cadrul schemei de analiză „situaţională"), se profilează ideologiile eticiste şi conservatoriste.

Definit drept *„arta compromisului politic, a echilibrului şi moderaţiei, în interesul păstrării unui stil limitat în politică"* [278], conservatorismul s-a manifestat în Franţa post-revoluţionară printr-o „tradiţie reacţionară" inaugurată de Joseph de Maistre (1754 - 1821) şi reprezentată, în forma sa laică, de Charles Maurras (1868 - 1952), de numele căruia se leagă mişcarea naţionalistă Action Française (1899) şi publicaţia omonimă, devenită din 1908 – cotidian.

În Anglia, tonul doctrinei conservatoare a fost dat din secolul al XVIII - lea, prin omul de stat Edmund Burke (1729 - 1797), iar mişcarea politică s-a manifestat printr-o *„mentalitate sceptică şi flexibilă, reflectată, mai presus de toate, în idealul unei constituţii mixte"*, ce avea să culmineze prin contribuţia lui Michael Joseph Oakeshott (1901 - 1990), pentru ca în Germania, aceeaşi ideologie să capete contur prin ceea ce Noel O'Sullivan avea să numească *„filosofie a istoriei seculare"*, iar în România, prin criticismul junimist (rezistent la *„formele fără fond"*), prin Petre P. Carp (1837 - 1918), prin Alexandru Marghiloman (1854 - 1925), prin *gîndirismul ortodoxist*, prin *semănătorism*, prin *poporanism* etc., dar şi prin „sinteza cultural-filosofică" a lui Constantin Rădulescu - Motru [279] (1868 - 1957).

După Clinton Rossiter, doctrina în atenţie comportă cel puţin patru sensuri: conservatorismul este „temperamental" (cînd se manifestă în apărarea unor poziţii şi *status*-uri), „posesiv" (cînd concură la apărarea proprietăţii), „practic" sau „acţional" (cînd susţine prezervarea unui rol, cum ar fi participarea la guvernare) şi „filosofic", cînd se prevalează de „ordinea naturală" [280].

Reprezentat de Russel About Kirk, Clinton Rossiter, Eric Voegelin, Daniel Patrick Moynihan şi alţii, *neoconservatorismul* se va impune, între altele, prin teza inegalităţii naturale între oameni, prin elitismul „organic" sau „natural", respectiv prin democraţia de tip elitist, ceea ce, în plan doctrinar, echivalează cu: respingerea efortului de conceptualizare a raporturilor sociale, primatul statului-societate în raport cu individul, absolutizarea puterii în raport cu structura societăţii şi cu evoluţia istorică a acesteia. O notă distinctă asupra acestei direcţii va fi imprimată de „reconstructori

[278] Noel O'Sullivan, *Conservatorism*, art. în: David Miller (coord.), *op. cit.*, pp. 128 - 134

[279] Cf., între alţii: Constantin Rădulescu - Motru, *Doctrina conservatoare*, Librăria „Socec", Bucureşti, 1902; *Cultura română şi politicianismul*, Librăria „Socec et Co.", Bucureşti, 1904; *Concepţia conservatoare şi progresul*, în volumul *Doctrinele partidelor politice*, „Cultura naţională", Bucureşti, 1924, pp. 47 - 64; *Etnicul românesc. Comunitate de origine, limbă şi destin*, „Casa Şcoalelor", Bucureşti, 1942; *Românismul*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1936; *Timp şi destin*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940.

[280] Cf. Laura Gheorghiu, *op. cit.*, p. 18

ai mentalităților" de tipul celor aparținînd „noii filosofii" franceze (Philippe Némo, André Glucksmann, Bernard - Henry Lévy, Jean - Marie Benoist, Alain de Benoist) și „noii drepte" din același spațiu ideologic (Alain de Benoist, Louis Pauwels, Yvan Blet, Didier Maupas, Pierre Vial și alții).

Drept forme specifice de conservatorism, se impun a fi menționate: ☞ (1) *democrația creștină*, activă mai ales în Italia și în Germania, dar și în Franța [281], Belgia și Austria, în unele țări latino-americane etc.; ☞ (2) *naționalismul*, manifestat încă din antichitate (între alții, de greci), resuscitat de revoluția antifeudală și anticlericală din Franța anului 1789, amplificat în cadrul iluminismului și al romantismului din mai multe țări europene, inclusiv din România, pentru a se intensifica în secolul al XX -lea, o dată cu mișcările anticoloniale), se afirmă, se receptează și este judecat într-o paletă de accepții adesea contradictorii [282]; ☞ (3) *țărănismul*, aprofundat la noi, între alții, de Virgil Madgearu [283].

Fundamentalismul, ultima ideologie din familia celor ce focalizează variabila „*V*", își trage numele de la latinescul *fundamentum* („bază", respectiv „fundament") și se impune ca reacție antimodernă, antirevizionistă, iar uneori, transnațională, sub forma fundamentalismului *moral* (populismul), a fundamentalismului *religios* (hindus, respectiv islamic) și a fundamentalismului *național*, adică a „naționalismului rău" [284].

2.15.7. La incidența cu *„suporterul"* (respectiv cu *„inspiratorul"*) și cu *„beneficiarul"* acțiunii politice (subsumate variabilei *„I"* din modelul hexadic), vom da peste un spectru foarte larg de poziții și de atitudini politice, de la ideologiile politice *anarhiste*, pînă la doctrinele *consensualiste*, respectiv *populiste*.

Începutul l-ar putea constitui ideologia *contractualistă*, prefigurată în *budism*, în gîndirea *sofiștilor* din Grecia antică, în dialogul *Criton*, al lui Platon, în scrierile medievalului William Occam, pentru a fi ilustrată – începînd cu Renașterea – în diferite spații europene, de către Jean Bodin (1530 - 1596), de Johannes Althusius (1557 - 1638), de Hugo Grotius (1583 - 1645), Thomas Hobbes (1588 - 1679), Baruch (sau Benedict) Spinoza (1632 - 1673), John Locke (1632 - 1704), Jean - Jacques Rousseau (1712 - 1778) și mulți alții.

Cît privește *anarhismul* (din ἀναρχία – „starea poporului fără conducător", respectiv ἄναρχος – „fără stăpîn"), ca doctrină potrivnică oricărui tip de autoritate (în speță: anti-etaistă și anti-clericală), ea capătă contururi teoretice o dată cu

---

[281] Țara care a îndatorat mișcarea demo-creștină din Vestul Europei prin ideile unor filosofi și moraliști de talia lui Jacques Maritain (1882 - 1973), Emmanuel Mounier (1905 - 1950), Teilhard de Chardin (1881 - 1955), Henri Bergson (1859 - 1941), Nikolai Alexandrovici Berdiaev (1874 - 1948) și alții

[282] În prezentarea pe care i-o face în compania doctrinelor „trans-etatice" și a extremei drepte, Laura Gheorghiu (*op. cit.*, pp. 97 - 98) consemnează naționalismul „bun" și naționalismul „rău", naționalismul „subiectiv" și naționalismul „obiectiv", naționalismul „etno-cultural" și naționalismul „electiv". Pentru o perspectivă românească asupra fenomenului ideologic în atenție, cf. Nicolae Iorga, *Doctrina naționalistă*, în vol. *Doctrinele partidelor politice*, Editura „Cultura națională", București, 1924, pp. 31 - 32

[283] Virgil Madgearu, *Doctrina țărănistă*, în: *loc. cit.*, 1924, p. 7; *idem*, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, „Economistul", București, 1936. Cf. și: Zigu Ornea, *Țărănismul. Studiu sociologic*, Editura Politică, București, 1969

[284] Adam Michnik, *Letters from Freedom*, University of California Press, 1998, pp. 178 - 183; Laura Gheorghiu, *op. cit.*, p. 105

William Godwin (1756 - 1836), filosof politic şi scriitor britanic, fost pastor al unei congregaţii presbiteriene, respectiv cu Pierre Joseph Proudhon (1809 - 1865), promotor al „mutualismului", pentru ca apogeul adeziunii la respectiva concepţie să se atingă spre sfîrşitul secolului al XIX - lea şi la începutul secolului al XX - lea.

Dominantă şi relevantă pentru politica actuală a ţărilor Europei occidentale, *social-democraţia* (şi, tot astfel, *democraţia socială* !) s-a născut – în sensul modern al acestei *doctrine* – din confruntarea, în cadrul mişcării socialiştilor germani, între adepţii *reformismului*, preconizat de Ferdinand Lassalle (1825 - 1864), şi promotorii *marxismului* ortodox, confruntare definită de Laszek Kolakowski ca *„un compromis între liberalism şi socialismul marxist, sau, chiar mai mult, o versiune socială a liberalismului"* [285].

Au contribuit la decantarea şi la dezvoltarea ideologiei social-democrate, în atenţie: „revizionistul" Eduard Bernstein (1850 - 1932); noii liberali britanici, Leonard Trelawny Hobhouse (1864 - 1929) şi William Wallace; „liberalul" John Maynard Keynes (1883 - 1946); Douglas Jay, James Burnham (1905 - 1987), prin *The Managerial Revolution* (1941); Charles Anthony Raven Crossland (1918 - 1977) şi aşa mai departe. Fenomenul sciziunii, de care vorbim, se va repeta, mai devreme sau mai tîrziu, în diverse ţări, printre care şi România, unde înfiinţarea Partidului Social - Democrat, în 1927, şi manifestarea socialismului *reformator*, respectiv *democrat*, prin Constantin - Titel Petrescu [286] (1888 - 1957), Lothar Rădăceanu [287] (1899 - 1955), Şerban Voinea şi alţii, răspundea situaţiei create prin afilierea unora dintre membrii Partidului Socialist la Internaţionala a III - a, sub stindardul Partidului Comunist din România.

În vecinătatea aceluiaşi pol, din circuitul relaţional al acţiunii politice, am putea plasa *cooperatismul* şi *corporatismul*, cel din urmă asumat într-o accepţie mai apropiată zilelor noastre, ca *„proces socio-politic specific, în cadrul căruia un număr limitat de organizaţii monopoliste, reprezentînd interese profesionale, negociază cu organele de stat în chestiuni de politică publică"*, iar *„în schimbul unor politici favorizante, liderii organizaţiilor de interese acceptă să contribuie la aplicarea măsurilor politice"* [288].

În ţara noastră, o asemenea ideologie politică s-a vehiculat pe linia *reformismului social*, ca a treia cale, în raport cu capitalismul şi cu socialismul, fiind teoretizat, între alţii, de către Ştefan Zeletin (1882 - 1934), de Gromoslav Mladenatz [289] (1891 - 1958), Virgil N. Madgearu [290] (1887 - 1940), A. C. Galan,

---

[285] Anton Carpinschi, *Social-democraţia*, în: Alina Mungiu - Pippidi (coord.), *Doctrine politice*, Editura „Polirom", Iaşi, 1998, p. 184

[286] Constantin - Titel Petrescu, *Socialismul în România: 1835 - 6 septembrie 1940*, „Biblioteca Socialistă", Bucureşti, 1940; *Ce este Partidul Social - Democrat*, Editura „Ulisse", Bucureşti, 1946

[287] Lothar Rădăceanu, *Marxism şi bolşevism*, în: „Lumea nouă", nr. 11, 12 martie, Bucureşti, 1933

[288] Alan Cawson, *Corporatism*, în: David Miller (coord.), *op. cit.*, p. 144

[289] Gromoslav Mladenatz, *Istoria gîndirii cooperative*, Bucureşti, 1935

[290] Virgil N. Madgearu, Gromoslav Mladenatz, *Reforma cooperaţiei*, Bucureşti, 1923; *idem*, *Reforma cooperaţiei române*, Bucureşti, 1924

Gheorghe Taşcă [291] (1875 - 1951), Victor Jinga, Leon Ghelerter [292] (1873 - 1945), Miron Constantinescu (1917 - 1974) şi alţii [293].

Drept ilustraţii mai recente, menţionăm *teoria puterii compensatorii* (şi a organizării de tip „monopolist" a clasei muncitoare, ori a categoriilor de mijloc şi a poporului în general), a lui John Kenneth Galbraith, respectiv *teoria grupurilor de presiune*, a lui David Riesman şi a altora.

2.15.8. Tangente cu metoda şi *design*-ul acţiunii (*„M"*) se vădesc, în fine, ideologiile *formaliste*, *funcţionaliste* şi *pragmaticiste*. Se consideră *formaliste* doctrinele susţinute de Ernest Barker, Willmoore Kendall, Raymond Aron şi alţii, pe linia identificării democraţiei cu forma de guvernare şi regula de adoptare a deciziilor [294].

Tehnocraţia, ideologie reprezentativă pentru acest ultim spectru al încadrărilor prilejuite de analiza „situaţională", se îndatorează terminologic lui William Henry Smith (1921) şi are ca reprezentant de marcă, într-o primă etapă, pe Thorstein Weblen, prin teza disocierii funcţiei de *organizare* şi *conducere* în raport cu funcţia aferentă proprietăţii, iar într-o a doua etapă, pe James Burnham, prin teza „revoluţiei manageriale" [295], care ar impune controlul, de către manageri, al mijloacelor de producţie şi al distribuţiei produselor în societatea „postindustrială".

2.15.9. Recapitulînd distincţiile evocate, obţinem o grupare a ideologiilor care nu poate satisface cerinţa *exhaustiunii* (este greu, dacă nu imposibil, să înregistrezi toate manifestările unui fenomen ce însoţeşte umanitatea din timpuri imemoriale şi pe toate coordonatele geo-politice !) şi nici pe cea a *excluziunii mutuale*, în măsura în care unul şi acelaşi gînditor politic poate fi revendicat în orizonturi doctrinare diferite, iar gradul de specificitate al doctrinelor se diminuează o dată cu înmulţirea numerică a acestora. Dovadă că Roy C. Macridis [296] depistează neoconservatorii americani printre *„liberalii care subscriu, în general, la dogmele liberalismului din secolul al XIX - lea"*, iar Jay M. Shafritz nu ezită să definească *neoconservatorismul* drept *„formă pragmatică a liberalismului tradiţional, ce acceptă multe elemente ale statului bunăstării, dar respinge multe dintre tendinţele etatiste ale «marii guvernări»"* [297].

---

[291] Gheorghe Taşcă, *Probleme cooperatiste. Capitalismul român şi cooperaţia. Raporturile economice între sate şi oraşe*, Bucureşti, 1927

[292] Leon Ghelerter, *Socialismul şi cooperaţia*, Editura P. S. D., Bucureşti, 1945

[293] Cf. Anton Carpinschi, *Deschidere şi sens în gîndirea politică*, Iaşi, 1995, pp. 141 - 142

[294] După Ernest Barker (*Reflexions on Government*, Oxford University Press, London, New York, 1958, p. 314), democraţia *„înseamnă nu bunăstarea sau înflorirea poporului, ci metoda de guvernare a poporului"*, iar după Willmoore Kendall (Austin Ranney, Willmoore Kendall, *Democracy and American Party System*, „Hartcourt, Brace and Company", New York, 1956, p. 13), democratismul hotărîrii de stat *„depinde nu de conţinutul, ci de modul în care ea a fost adoptată"*. A se vedea volumul *Doctrine politice contemporane*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985, p. 76.

[295] James Burnham, *The Managerial Revolution*, „John Day Co.", New York, 1941. Cf. şi: Helmuth Schelschy, *Der Mensch in der wissenschaftliche Zivilisation*, Heft 96. „Westdeutscher"-Verlag, Köhln und Opladen, 1961, pp. 16 - 20

[296] Roy C. Macridis, *Conservatives and Neo-Conservatives in the U. S. A. Conteporary Political Ideologies. Movements and Regimes*, „Winthrop" Publishers, Cambridge, Massachusetts, 1980, pp. 79 - 87, traducere din engleză în volumul: *Doctrine politice contemporane*, 1985, p. 318 - 320

[297] Jay M. Shafritz, *The Dorsey Dictionary of American Governmet and Politics*, „The Dorsey" Press, Chicago, Illinois, 1988, p. 374

Avînd în vedere tendinţele *conservatoare* ale socialismului *revoluţionar* sau ale extremei stîngi *comuniste*, tendinţele *socializante* din doctrinele *conservatoare*, ori tendinţele *liberale* şi cele *reformiste social-democrate* ale stîngii *socialist-revoluţionare*, Anton Carpinschi va conchide că, *„în lumea politicii şi a doctrinelor acesteia, aproape totul este posibil, orice transfer de idei modificatoare de tactică şi strategie, schimbare de culoare găsindu-şi repede justificarea"* [298].

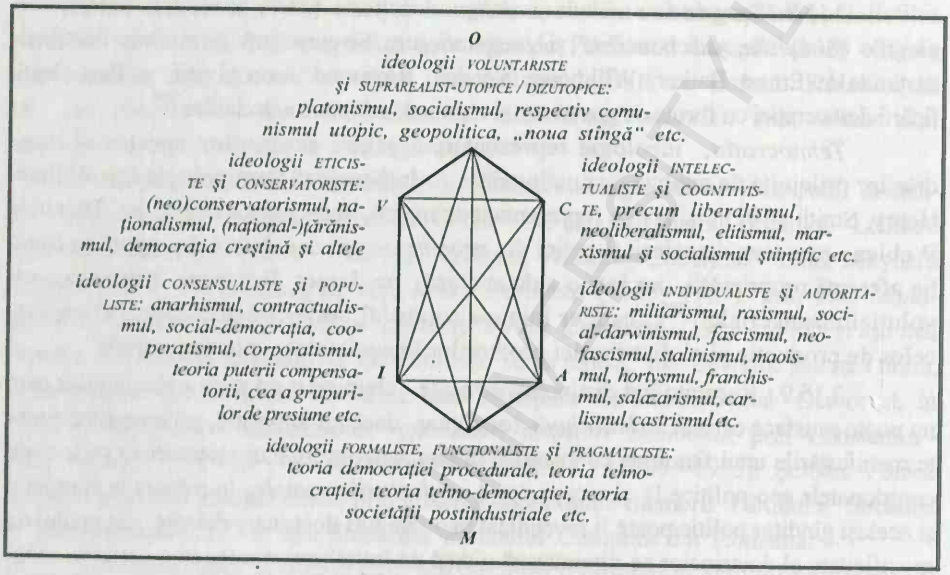

113°. Familii de ideologii şi de doctrine politice, în acord cu polii modelului „situaţional"-hexadic

Cu toate acestea, „hexada ideologiilor politice" poate să ofere mai mult decît oricare altă expunere, de ordin istoric şi critic, prin însuşi faptul că reprezintă o *tipologie a tipologiilor* deschise şi că asociază *doctrinele politice* cu vectori ai exacerbării (dacă nu ai *absolutizării* şi ai *denaturării* !) unui aspect sau altul din substanţa şi din viaţa politicului.

2.15.10. Fiindcă a venit vorba de politic drept realitate socio-umană, să remarcăm – o dată cu Jürgen Habermas [299] – că în gîndirea de tip tehnocrat se profilează trei interpretări posibile ale acestuia.

O primă interpretare a politicului este conformă modelului „decizionalistic" şi asigură specialistului-tehnocrat rolul de *consultant* în raport cu cei ce deţin conducerea şi puterea politică în stat. În a doua interpretare, conform modelului „pragmatic", probabil cel mai bine ilustrat de către Daniel Bell, specialistul accede la poziţia superioară de *conducător politic*, fără ca prin aceasta să fie uzurpată calitatea politicianului tradiţional, de deţinător al puterii.

[298] Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 89

[299] *Doctrine politice contemporane* (cap. 3), Bucureşti, 1985, p. 89

După a treia interpretare, promovată prin modelul „tehnocratic" *stricto sensu*, atribuit lui Helmuth Schelsky [300], atît prerogativa conducerii, cît şi cea a deţinerii puterii sînt preluate de managerul tehnocrat, într-un stat care devine „marele şi unicul angajat public al societăţii".

MODELUL	*PUTEREA POLITICĂ APARŢINE:*	*CONDUCEREA STATULUI APARŢINE:*
„DECIZIONALISTIC"	*politicianului tradiţional*	*politicianului tradiţional, ce ţine cont de sfaturile specialistului*
„PRAGMATIC"	*politicianului tradiţional*	*specialistului*
„TEHNOCRATIC"	*specialistului*	*specialistului*

114°. Modele subsumate tehnocraţiei, ca ideologie politică

Într-o strînsă vecinătate cu *„tehno-democraţia"*, doctrina *„societăţii post-industriale"*, reprezentată de François Peroux, Alain Touraine, Daniel Bell [301] şi alţii, ne reţine atenţia printr-o triadă a tipurilor de societate în raport cu natura „jocului" în care se angajează „actanţii" şi „adjuvanţii" scenariului acţional, respectiv cu nivelul productivităţii muncii [302].

Tipul societăţii	*natura proiectului (sau a design-ului)*	*nivelul productivităţii*
PREINDUSTRIALĂ	*jocul omului împotriva naturii „naturale"*	*scăzut*
INDUSTRIALĂ	*jocul omului împotriva tehno-naturii (sau a naturii „fabricate"), centrat pe relaţia om-maşină*	*înalt*
POSTINDUSTRIALĂ, sau tehnotronică [303]	*jocul între persoane, în condiţiile dublării tehnologiei maşinii de către o „tehnologie a intelectului", bazată pe informaţie*	*înalt*

115°. Tipuri de societate, în raport cu jocul în care este antrenat omul ca agent productiv şi cu nivelul de productivitate a muncii

2.15.11. *Ideologiile* politice nefiind altceva decît moduri în care se poate accentua înţelesul *politicii* ca proces *„prin care un grup de oameni cu opinii şi interese iniţial-divergente ajung la decizii colective socotite îndeobşte ca fiind obligatorii pentru respectivul grup şi impuse ca o linie de conduită comună"* [304], să mai punem o dată la încercare virtuţile hexadei situaţionale, „destrămînd" înţelesul relaţional al conceptului definit în acord cu cele şase elemente subsumate.

---

[300] *Doctrine politice contemporane* (cap. 3), Bucureşti, 1985, p. 89
[301] *Ibidem*, p. 327
[302] *Ibidem*, p. 102
[303] *Ibidem*, p. 330
[304] David Miller, *Politică*, articol în: David Miller (coord.), *op. cit.*, p. 575

După cum remarcă David Miller, autorul definiției reproduse, politica presupune: ☞ (1) o *„diversitate de vederi, dacă nu despre scopurile ultime, cel puțin despre mijloacele optime de a le atinge"*; ☞ (2) *„ceva* [...] *în privința modului în care se ajunge la decizii colective"*, adică *„persuasiunea, negocierea și un mecanism de decantare a unei decizii finale"*; ☞ (3) transformarea deciziei în *linie politică*, pentru ca *„decizia o dată adoptată, fie și pe căi reprobabile, să fie privită de grupul în chestiune ca având autoritate"*; ☞ (4) un *„aspect coercitiv"*, adică recursul la putere, pentru *„impunerea deciziilor adoptate membrilor recalcitranți ai grupului"* [305].

Pentru că, la unul dintre cele patru niveluri ale analizei, autorul indică trei elemente, definiția politicii atinge șase caracteristici ce se așează fără nici o dificultate în orizonturile hexadei „situaționale". Refăcînd definiția în stilul analizei pe care o propunem, putem spune că politica este: *o confruntare* (de opinii asupra scopurilor comunității și asupra mijloacelor de atingere a acestora) / *„C"*, ce presupune *negocierea* (între părți disponibile pentru compromis) / *„O"*, favorizată de *persuasiune* (la care parvenim în argumentarea punctelor de vedere avansate) / *„I"*, prin aceasta ajungîndu-se la *decizie* (fără recursul la forță pentru a curma dezacordul adversarilor !) / *„A"*, care decizie trebuie să fie acceptată, respectiv asumată de autoritate (prin actul ratificării) / *„V"*, pentru ca apoi ea să fie, bineînțeles, aplicată, sau implementată (cu sprijinul *puterii*) / *„M"*.

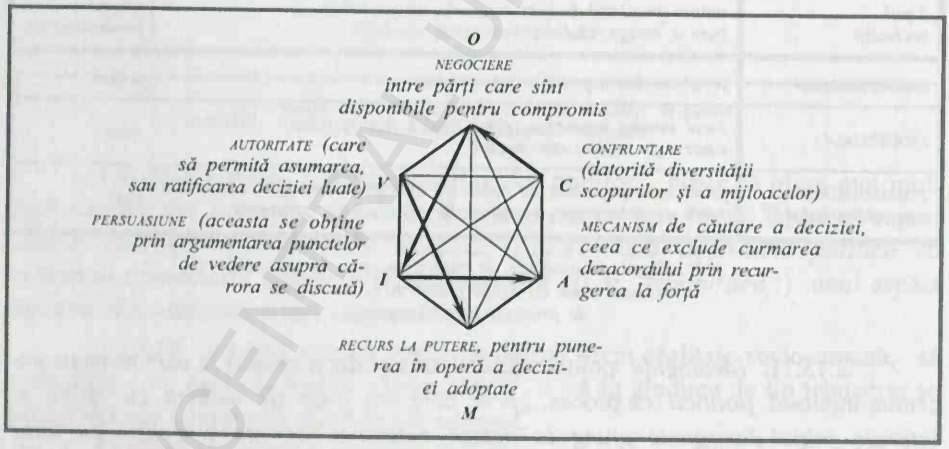

116°. Elementele definitorii ale politicii, puse în acord cu variabilele modelului hexadic al analizei „situaționale"

2.15.12. Dacă *politica* se acordă cu diversele variabile sau coordonate ale *acțiunii politice*, ne așteptăm ca una și aceeași *doctrină* (respectiv una și aceeași *ideologie*) *politică* să se poată descompune în orizonturi sau în paliere ce dau seamă de aceleași puncte nodale (în chip de variabile sau coordonate) ale schemei „situaționale".

[305] David Miller, *loc. cit.*, pp. 575 - 576

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ne conving de aceasta paginile dedicate, de către Pierre Manent, *liberalismului*, iar de Anton Carpinschi, *gaullismului*, ca *„etatism prezidențial cu vocație națională"*. Pentru autorul francez, *„basul continuu al politicii moderne* [...] *a Europei și a occidentului, de vreo trei secole încoace"* [306], adică liberalismul ca *doctrină* și *ideologie* politică, are cîteva *„linii"* remarcabile, care sînt și tot atîtea *„momente decisive"* [307].

Chiar și la o sumară inspectare a propunerii autorului francez, vom observa că respectivele „linii" și „momente" se întîmplă să îndestuleze schema de analiză a acțiunii politice. Printr-o nouă raportare la paradigma „situațional"-hexadică vom reuși, așadar, să introducem un minimum de ordine în lumea luxuriantă a distincțiilor politologice.

Dacă îl lăsăm în afara ordonării întreprinse pe „realistul" Niccolò Machiavelli (1469 - 1527), *„aproape unanim apreciat ca întemeietor al științei politice moderne"* și ca fiind primul dintre cei care *„abordează politica reală, substituind studiul și analiza faptelor, exegezei textelor și argumentațiilor* a priori *ce caracterizau operele de filosofie politică de pînă atunci"* [308], gînditorul italian fiind convocat de Pierre Manent pentru a pregăti intrarea în scenă a primului liberal în sensul strict al cuvîntului, și dacă îl omitem pe Jean - Jacques Rousseau (1712 - 1778), înfățișat drept *critic* al liberalismului, cele șase figuri emblematice ce susțin „istoria intelectuală" animată de autorul francez sînt, totodată, șase „personificări" ale dominantelor acțiunii politice articulate în modelul *„ACOVIM"*.

Pentru că este preocupat de „noua artă politică" și de locul cunoașterii politice (la nivelul faptelor și al consecințelor acestora) în ansamblul demersului cognitiv, Thomas Hobbes (1588 - 1679) va putea fi asociat cu polul, respectiv cu parametrul *„C"*, al *conținutului* și al *programului* acțiunii politice.

Din perspectiva *muncii* și a *proprietății*, John Locke va figura, la rîndu-i, în vîrful *„O"* al hexadei „situaționale", ca ilustrație a preocupării pentru fundamentele și perspectivele realității politice.

Prezentat prin prisma *separației puterilor în stat*, Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu (1689 - 1755), plasat printre *„precursorii de marcă ai politologiei ca știință, alături de Aristotel, Machiavelli și Jean Bodin"* [309], vine să confirme variabila *„V"*, a valorii și evaluării, respectiv a intenționalității actului politic.

Ca exponent al *liberalismului politic*, promovînd o *„știință a politicii întemeiate pe egocentrism"* [310], Henri Benjamin Constant de Rebeque (1767 - 1830)

---

[306] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, traducere din limba franceză (*Histoire intellectuelle du liberalisme*, „Calmann - Lévy / Pluriel", 1987), Editura „Humanitas" (seria „Societatea civilă"), București, 1992, p. 11

[307] *Ibidem*, p. 11

[308] Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, București, 1970, pp. 37, 42

[309] Maurice Duverger, *Méthodes de la science politique*, P. U. F., Paris, 1959, pp. 33 sqq.; *apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 19. După Paul Janet (*Histoire de la science politique dans ses raports avec la morale*, tome I, 5e éd., „Felix Alcan", Paris, fără an, p. 322), ca și după Maurice Duverger (*op. cit.*, p. 37), capodopera lui Montesquieu, *De l'esprit des lois* (1748) reprezintă cea mai importantă contribuție în istoria politologiei, după *Politica* lui Aristotel. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 51 - 52

[310] Georges Burdeau, *L'acquis de la science politique française*, în: „Revue internationale d'histoire politique et constitutionelle", nouvelle série, nr. 25 - 26, janvier - juin, Paris, 1957, p. 53

se situează în orizontul *interlocuției politice*, la polul, respectiv coordonata, sau variabila „*I*" din schema analizei „situaționale".

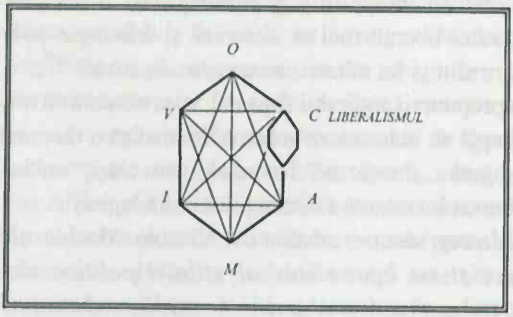

117°. Liberalismul, în configurația „situațional"-hexadică a doctrinelor și a ideologiilor politice

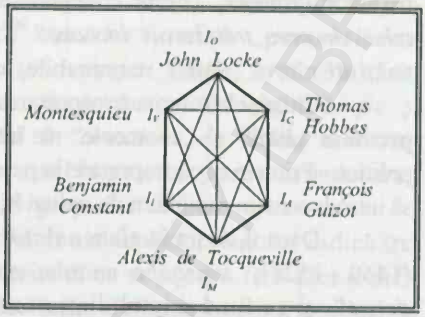

118°. Reprezentanți ai ideologiei liberale, în acord cu polii situațiilor acționale

François Guizot (1787 - 1874), asociat cu *liberalismul de guvernământ*, va ocupa locul rezervat prin variabila „*A*", a inițiativei politice.

Pentru că este atent la „dialogul" dintre *liberalism* și *democrație* și pentru că vrea să indice oamenilor, cum singur precizează, *„ceea ce trebuie să facă pentru a scăpa de tiranie și degenerare"* [311], Alexis de Tocqueville (1805 - 1859), primul dintre fondatorii politologiei ca știință *stricto sensu* (căruia aveau să i se alăture Auguste Comte și Karl Marx), poate fi asociat cu polul „*M*", al călăuzirii acțiunii politice.

2.15.13. „Declinarea" în raport cu personalități remarcabile a doctrinei politice în atenție se vede fericit-susținută de posibilitatea antrenării schemei „situațional"-hexadice în ordonarea sensurilor și înțelesurilor *liberalismului*.

Apelînd la un inventar fără pretenții, cum este cel pe care îl realizează Călin Vâlsan într-un volum [312] din 1997, constatăm că: ☞ (1) variabilei „*A*" (a *agentului*) i se poate asocia liberalismul *politic*, în chip de revendicare a libertății individului în raport cu statul; o dată cu trecerea veacurilor, liberalismul politic radical va face loc unui *„liberalism de compromis"*, cum este și cel reprezentat – spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, de către Thomas Hill Green (1836 - 1882), de Bernard Bosanquet (1848 - 1923) și alții; ☞ (2) coordonatei „*C*" (a structurii și a programului acțiunii politice) i se potrivește liberalismul *economic*, ce merge la conținutul și la esența dreptului la liberă inițiativă și liberă dezvoltare a individului; ☞ (3) cu variabila „*O*" (a obiectivelor și finalităților acțiunii politice) rezonează „liberalismul *de tranziție*", așa cum s-a cristalizat el în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, într-o perioadă de repliere a societăților capitaliste față de rigorile și de provocările economiei monopoliste; ☞ (4) sub incidența polului „*V*" (al evaluării și al resemnificării acțiunii politice) cade așa-numitul liberalism *„nostalgic"*, preconizînd restrîngerea sau abolirea intervențiilor statului în eco-

[311] Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 76 - 77
[312] Călin Vâlsan, *Politologie*, București, 1997, pp. 203 - 215

nomie şi în viaţa socială, prin revenirea la principiile liberalismului clasic; ☞ (5) la polul sau variabila „*I*" (ţinînd de suporterul şi susţinătorul acţiunii politice, dar şi de reacţiile stîrnite de aceasta) se cuvine să consemnăm liberalismul *social*, ce tolerează un control social al statului asupra activităţii economice, dacă prin aceasta sînt diminuate decalajele între avantajaţii şi dezavantajaţii economiei liberale; ☞ (6) cu variabila sau coordonata „*M*" (a regizării şi a înscenării acţiunii politice !) ajungem şi la ultimul sens al termenului în atenţie, cel propulsat prin aşa-numitul „liberalism *organizat*" [313], împăcat cu antrenarea statului atît în problemele economiei, cît şi în cele din alte sfere ale vieţii sociale.

119°. Forme ale liberalismului, în acord cu variabilele sau coordonatele hexadei „situaţionale"

2.15.14. Ansamblu al *„concepţiilor politice apărate de generalul Charles de Gaulle şi interpretate de partizanii săi"* [314], cel de-al doilea fenomen antrenat în analiza „situaţională" se dispune în spaţiul de atracţie al variabilei sau coordonatei „*V*", ca ipostază a *naţionalismului*. Cum nu există unul, ci mai multe gaullisme, sau cel puţin, mai multe *perioade specifice* de manifestare a gaullismului [315], avem prilejul de a ilustra caracterul dublu-recurent al paradigmei „situaţionale".

Într-o primă instanţă, înscriem *naţionalismul* printre ideologiile ce se dispun în orizontul coordonatei, sau al variabilei „*V*" a modelului acţiunii politice.

Într-o a doua etapă, poziţionăm *gaullismul* printre alte ideologii *naţionaliste*, ca una ce corespunde cel mai bine polului agentiv, „*A*".

Într-o a treia etapă, dovedim că este posibilă aranjarea în hexada situaţiilor acţionale a *momentelor semnificative* ale GAULLISMULUI, care este una dintre ideo-

[313] James Burnham, *Suicide of the West*, „The John Day" Company, New York, 1996. Cf. Călin Vălsan, *op. cit.*, p. 209

[314] Henry Coston (éd.), *Dictionnaire de la politique française*, „La Librairie Française", Paris, 1967, p. 488; Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 125

[315] Jean Touchard, *Le Gaullisme, 1940 - 1969*, Éditions du Seuil, Paris, 1978, pp. 10, 353 - 354; Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 106

BCU IAŞI CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

logiile *naționaliste*, distribuite, la rîndu-le, după același circuit „situațional"-hexadic, într-un anume orizont al doctrinelor și al ideologiilor politice *toto genere*.

Pentru a justifica cele afirmate, să identificăm cele șase ipostaze ale NAȚIONALISMULUI GAULLIST, ce concordă cu variabilele analizei „situaționale".

Vom observa, în acest scop, că ceea ce Jean Touchard numește *gaullismul de război* (1940 - 1944), ca simbol al unității și al rezistenței naționale în confruntarea cu inamicul cotropitor, dar și ca ferment al alianței internaționale în contra dușmanului comun, răspunde cel mai elocvent parametrului „*O*", în ipostaza interesului politic major al națiunii amenințate cu dezintegrarea.

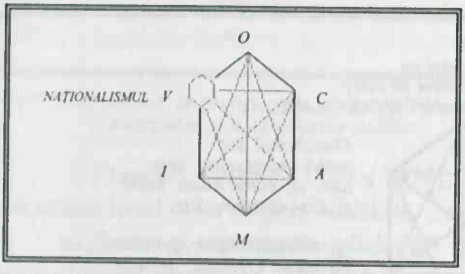

120°. Naționalismul printre ideologiile ce rezonează cu polul „axiologic" al situațiilor acționale

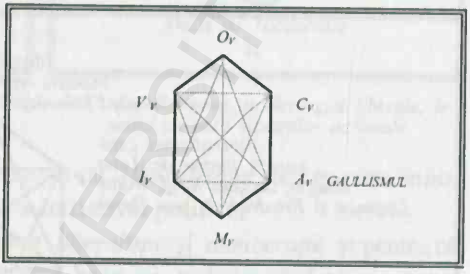

121°. Gaullismul, printre alte ideologii naționaliste, dispuse la polul „situațional" „V"

În aceeași plajă, a ideologiilor politice, se așează și *gaullismul perioadei algeriene* (1959 - 1962), marcat de revizuirea drastică a comandamentelor politicii franceze față de „teritoriile de peste mări" și față de lumea a treia, în general.

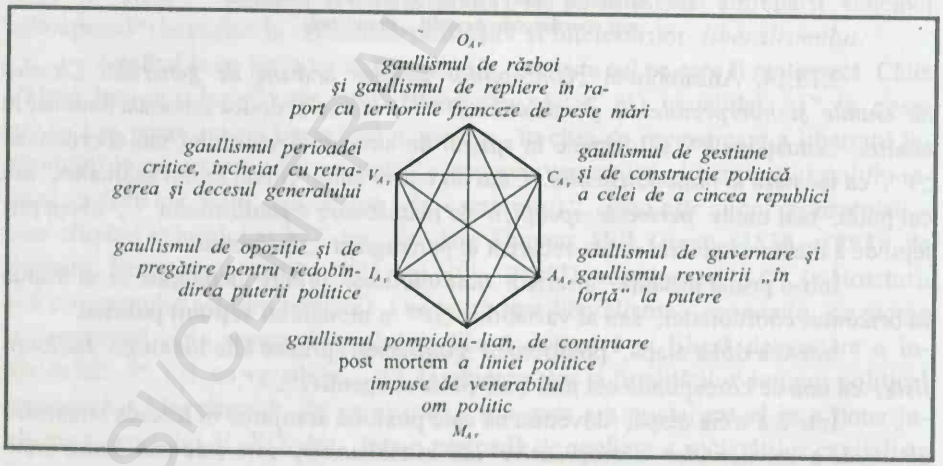

122°. Momente semnificative în evoluția gaullismului ca ideologie naționalistă, în concordanță cu polii paradigmei acționale

Gaullismul de guvernare (1944 - 1946) și cel marcat de revenirea la putere a eminentului politician (1958 - 1959), ținînd de reconstrucția Franței o dată eliberată și de impunerea ei ca țară învingătoare, respectiv de procesul reînnoirii so-

ciale, al creşterii autorităţii statului în viaţa social-economică şi al stabilizării sale, par să răspundă variabilei, sau coordonatei *„A"*, a *iniţiativei politice*.

Cu *gaullismul de opoziţie*, afirmat prin „Le Rassemblement du Peuple Français" (1947 - 1953) şi prin „L'Union pour la Nouvelle République" (1954 - 1958), avem asigurată coordonata, sau variabila *„I"* din cadrul analizei „situaţionale", rezervată *interlocuţiei politice* şi fenomenelor de *feed-back* în planul deciziei politice.

Prin ceea ce s-a numit *gaullism de gestiune şi de construcţie* (1962 - 1968), fenomenul în atenţie atinge cote de culminaţie în structurarea politicii interne şi externe a unei Franţe cu un cuvînt greu în Europa şi în lumea de după război, în ansamblu. Este firesc ca acestui segment să-i asociem coordonata, sau variabila *„C"* din modelul analizei de tip „situaţional"-hexadic.

Ajunşi la *gaullismul perioadei critice*, a revoltelor studenţeşti (1965 - 1969), cu soluţii de restructurare respinse prin referendum naţional, vedem confirmată variabila, respectiv polul, sau coordonata *„V"*, a acţiunii politice.

Ultima perioadă, *gaullismul pompidou-lian*, practicat din 1969 de Georges Pompidou, urmaşul generalului-politician la preşedenţia Franţei, subliniază continuarea liniei politice a *„celui mai ilustru dintre francezi"* [316] şi, deci, face activă coordonata, sau variabila *„M"*, din paradigma hexadică.

2.16. Criterii de departajare şi de ordonare în lumea partidelor politice

2.16.1. Model al submodelelor, hexada acţiunii politice susţine şi *ordonarea* sau *tipologizarea* tipologiilor înseşi.

Un argument în acest sens îl furnizează clasificările partidelor politice. Reproducînd diversitatea viziunilor asupra conceptului însuşi de *partid* [317], ca realitate instituţională, şi incriminate, adesea, pentru că sînt artificiale şi normative [318], ori *„unilaterale şi insuficient de relevante"* [319], criteriile (*fundamentale*, sau *accesorii*, respectiv *derivate*) şi diviziunile efective puse în joc de politologi se dovedesc relevante pentru una sau alta dintre variabilele *„A"*, *„C"*, *„O"*, *„V"*, *„I"*, sau *„M"*, pe care le articulează modelul de analiză „situaţională" în cazul exerciţiului puterii.

2.16.2. Tipologia elveţianului Friedrich Rohmer [320], de exemplu, distingînd partidele în raport cu vîrstele individului (pe cele *radicale*, în orizontul copilăriei; pe cele

---

[316] Alfred Fabre-Luce, *Le plus illustre des Français*, „Julliard", Paris, 1960; Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 103

[317] Ovidiu Trăsnea, *Probleme de sociologie în politică*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 121. Menţionăm că, după Maurice Duverger (*Les partis politiques*, „Armand Colin", Paris, 1967, p. 468), definiţia partidului ca instituţie politică nu poate fi decît una *„vagă, conjuncturală, aproximativă"*. Cf. Călin Vâlsan, *Politologie*, Editura Economică, Bucureşti, 1997, p. 94

[318] Dimitrie Gusti, *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic*, în: Dimitrie Gusti, *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*, vol. I, Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1935, p. 134; *apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 122

[319] Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 124

[320] Friedrich Rohmer, *Lehre von den politischen Parteien*, „Frauenfeld", Zürich, 1844, *apud*: Dimitrie Gusti, *loc. cit.*, p. 133; cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 122

liberale, în perspectiva tinereții creatoare, întreprinzătoare; pe cele *conservatoare*, pe linia maturității liniștite, cuminți și chibzuite, iar pe cele *absolutiste*, conform cu bătrînețea și cu slăbiciunile sale inerente) rezonează cu *inițiatorul* și *agentul* acțiunii politice (*„A"*).

2.16.3. Încercînd să depășească „naivitatea sociologică" a schemei precedente, clasificarea lui Dimitrie Gusti [321] (după care unele partide sînt *principiale*, sau „de program integral", putînd degenera în partide *doctrinare*, adică pedante, sau rupte de viață, iar altele sînt *oportuniste* sau „de acțiune imediată", riscînd să devină *rutiniere*, ba chiar imorale și amorale, deci cinice !) se corelează, la rîndu-i, cu variabila *program* și *conținut* (*„C"*) din același model hexadic al situațiilor de tip acțional.

La o astfel de discriminare va reveni, între alții, politologul Sigmund Neumann, sub rezerva că separația dintre partidele *de program* și partidele *de platformă* (respectiv *de cadre*) nu mai are, astăzi, impactul pe care îl avea în deceniile anterioare.

2.16. 4. Mergînd mai departe cu șirul apropierilor, am putea constata o afinitate între delimitările lui Georges Burdeau [322] (în conformitate cu care partidele sînt *de masă*, sau *de opinie*, după cum se caracterizează, ori nu, prin omogenitate doctrinală și prin rigoarea disciplinei) și zona *obiectivelor* sau a *idealurilor* (*„O"*) din modelul analizei „situațional"-hexadice.

Aceeași corelație cu variabila *ideologică* din schema sextuplă a acțiunii politice este îngăduită de distincția lui Max Weber [323] între partidele „de patronaj" sau „de patronare" / *Patronage-Partei* (ce urmăresc doar folosul conducătorilor), partidele „de clasă" / *Klassenpartei* (care tind la realizarea unor scopuri concrete, obiective), respectiv partide „de ideologie", ori „de concepție despre lume" / *Weltanschauungspartei* (ce militează pentru concepții despre lume).

La fel se întîmplă cu distincția lui Sigmund Neumann [324], dintre partidele *care accentuează interesele imediate* și partidele *de credință*, ce se opresc la principii fundamentale și la concepții despre lume (*Weltanschauungs-*, sau *Glaubens-Parteien*).

2.16.5. Coordonatei *evaluative* din schema hexadică a acțiunii politice (*„V"*) i se corelează o distincție cum este cea operată de Austin Ranney [325] între partidele *misionare* (ce urmăresc să-i convertească pe cît mai mulți cetățeni la ideologia promovată) și partidele *de agenți* (interesate de maximalizarea numărului celor care le votează).

2.16.6. Cu variabila sau coordonata *suporter, inspirator, beneficiar*, respectiv *opozant al acțiunii politice* (*„I"*), se asociază tipologia lui Sigmund

---

[321] Dimitrie Gusti, *loc. cit., apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 122 - 123

[322] Georges Burdeau, *Traité de science politique*, vol. 1, „Librairie générale de droit et de jurisprudence", Paris, 1949, pp. 435 sqq.. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 125 - 126

[323] Max Weber, *Grundriss der Sozialökonomik. Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1922, pp. 167, 639, 769. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 123 - 124

[324] Sigmund Neumann, *Toward a Comparative Study of Political Parties*, în: Sigmund Neumann (ed.), *Modern Political Parties. Approaches to Comparative Politics*, Chicago University Press, Chicago, 1956; 5-nd ed., 1965, pp. 124 și 125. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 125

[325] Austin Ranney, *Governing: An Introduction to Political Science*, 4th ed., „Prentice-Hall", Englewood Cliffs, New Jersey, 1987, pp. 165 - 166

Neumann [326], în care se includ, după criteriul structural-organizatoric, amendat de criteriul atitudinal: ☞ (1) partidul *de reprezentare* liberal / *liberale Repräsentationspartei*, ca partid *de notabili*; ☞ (2) partidul *de integrare* democratic / *demokratische Integrationspartei* – cel impus de mişcarea muncitorească europeană, ca „partid de mase"; ☞ (3) partidul *de integrare* absolutist / *absolutistische Integrationspartei*, propriu extremismului politic.

Sub aceleaşi auspicii se ordonează, însă, tipologia lui Maurice Duverger [327], conform căreia – după criteriul structural-organizaţional – se delimitează partidele *de cadre* şi partidele *de masă*, acestora adăugîndu-li-se, ulterior, partidele *intermediare*, precum cele „indirecte" [328].

În fine, socotim ca relevantă pentru deschiderea asigurată de modelul hexadic, prin variabila *„I"*, o altă tipologie a lui Sigmund Neumann [329], în care, după modul de controlare a puterii, se disociază între partidele *de patronare* sau *„din interiorul puterii"* (ale „posesorilor puterii") şi partidele *de principii*, sau *„din afara puterii"* – partide ale „neposesorilor puterii", respectiv ale opoziţiei.

2.16.7. Pe coordonata *metodă*, sau *strategie a acţiunii politice* (*„M"*), cad clasificări precum cea a lui Max Weber [330], în raport cu modul în care se organizează partidele. Conform teoreticianului german al vieţii sociale, există parti-

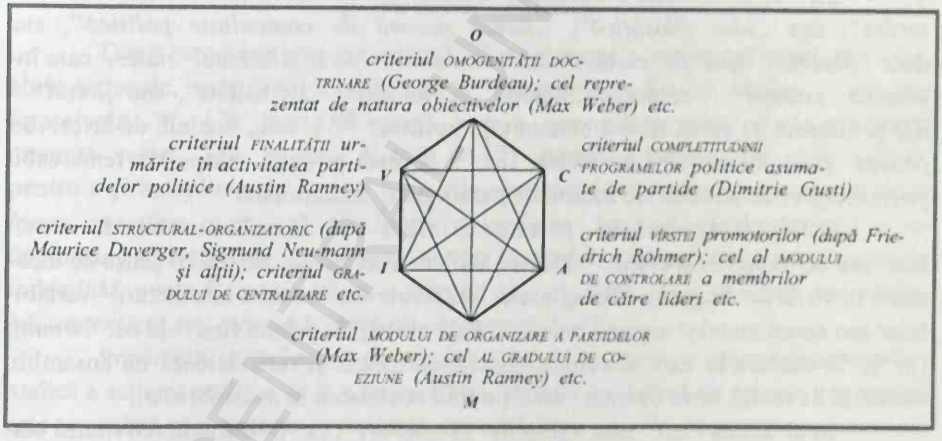

123°. Criterii de clasificare a partidelor, asociate cu variabilele modelului hexadic

[326] Sigmund Neumann, *Die deutschen Parteien. Wesen und Wandel nach dem Kriege*, „Junker und Dünnhaupt", Berlin, 1932. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 124

[327] Maurice Duverger, *Les partis politiques*, „Armand Colin", Paris, 1951, pp. 84 - 92; Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 126

[328] Maurice Duverger, *Sociologies des partis politiques*, în: Georges Gurvitch, *Traité des Sociologie*, tome 2, P. U. F., Paris, 1963, p. 23; *idem*, *Sociologies des partis politiques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 126

[329] Sigmund Neumann, *Toward a Comparative Study of Political Parties*, în: *loc. cit.*; Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 124 - 125

[330] Max Weber, *op. cit.*, pp. 167, 639, 769. Cf. Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, pp. 123 - 124

de *durabile* şi partide *efemere*; partide *cu structură tradiţionalistă*, partide *cu structură harismatică* şi partide *cu structură legală*.

Cu cele consemnate, avem – deja – un parcurs complet al celor şase variabile. În vîrfurile hexadei de mai sus, preferăm să marcăm criteriile evocate, dar şi alte posibile „fundamente" pentru clasificarea (şi sistematizarea) partidelor.

Printre ele: gradul de coeziune („*M*"), modul de impunere a disciplinei, adică a controlului membrilor de către lideri („*A*"), respectiv modul de distribuire a puterii la diferite niveluri de organizare şi gradul de centralizare („*I*"), la care se referă Austin Ranney [331]. „Deducerea semio-logică" şi ordonarea criteriilor de clasificare a partidelor politice după dominanţa perspectivelor din analiza acţiunii politice (fixate ca poli ai modelului „situaţional"-hexadic) nu exclude împrejurarea că, în problema cercetată, orice inventariere suferă de unilateralitate, iar că *„viaţa partidelor politice moderne cuprinde de fapt un amestec imprevizibil al tuturor* [criteriilor] *şi poate că nu se pretează la o clasificare rigidă"* [332].

2.17. Există o tipologie a conducerii politice; dar a statelor şi a conducătorilor politici ?

2.17.1. *O DEFINIŢIE A STATULUI ÎN PERSPECTIVA HEXADEI ACŢIONALE.* *„Entitate istorică"*, sau *„idee filosofică"*, *„formă perenă de comunitate politică"*, sau doar *„fenomen specific modernităţii"* [333], *statul* (de la latinescul *status*, care înseamnă „situaţie" – respectiv „funcţie" şi, tot astfel, „demnitate", sau „venit" – dar şi „formă de constituţie a comunităţii politice" [334]) este, înainte de orice, un *proces* şi o *formă de activitate*, iar în această postură, răspunde remarcabil posibilităţilor de structurare oferite de paradigma „situaţională".

Cele şase caracteristici, pe care i le relevă – în chipul semnalat, de *activitate* sau de *acţiune socială* – David Miller, sînt tocmai acelea cu şansă de încadrare în vîrfurile diagramei hexagonale, rezervate (ca în atîtea alte cazuri) variabilelor sau coordonatelor acţiunii politice. Este vorba, în primul rînd, de cei *cîrmuiţi* („*I*"), în măsura în care activitatea statală formează şi remodelează un ansamblu statornic de relaţii între oameni, direcţionînd societatea în ansamblul ei.

În al doilea rînd, este vorba de *cîrmuitori* („*A*"), întrucît activitatea statală presupune o formă de putere ordonatoare şi supraordonantă, deci o unitate a societăţii susţinută de ierarhia şi de supunerea între oameni.

Conţinutul („*C*") activităţii *sui generis* prin care se defineşte statul este unul de ordin „exclusivist" şi „particularist", de vreme ce raporturile dintre *cîr-*

---

[331] Austin Ranney, *loc. cit*, pp. 165 - 170

[332] Sigmund Neumann, *loc. cit.*; *apud*: Ovidiu Trăsnea, *op. cit.*, p. 125

[333] David Miller, *Stat*, articol în: David Miller (coord.), *Enciclopedia Blackwell a gîndirii politice*, Bucureşti, 2000, pp. 696 - 700

[334] Cf. David Miller, *loc. cit.*, p. 699. Pentru explicaţii alternative ale termenului în atenţie, cf.: Călin Vâlsan, *Politologie*, Editura Economică, Bucureşti, 1997, p. 70.

muitori şi *cîrmuiţi* sînt de altă natură decît cele specifice celorlalte forme de comunitate (familia, societatea civilă etc.). Nici chiar *„monopolul folosirii legitime a forţei"*, de care făcea, poate, prea mult caz Max Weber, nu dă întreaga măsură a specificităţii statului ca instituţie politică, pentru că acesta nu se confundă cu despotismul [335], prezent în multiple orizonturi ale socialului.

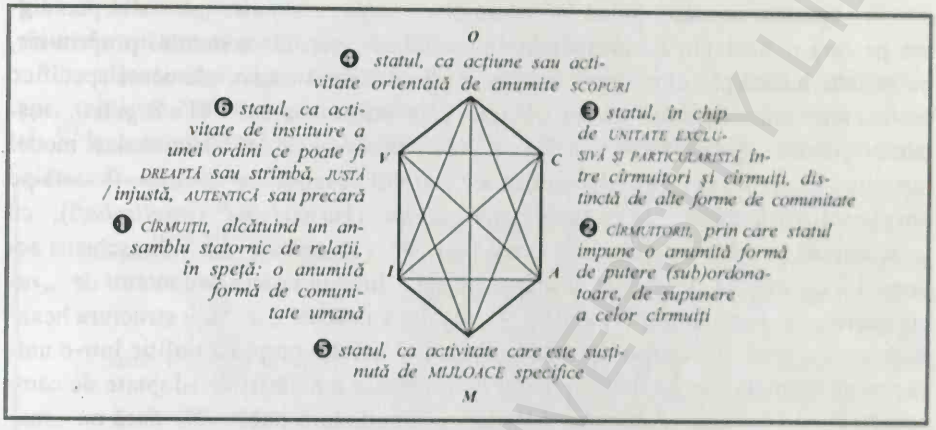

124°. Definiţia statului, în termeni de acţiune şi conformă cu polii hexadei „situaţionale"

După caracterizarea „minimală", cu ajutorul a trei coordonate, sau variabile acţionale, este cazul să adăugăm – împreună cu David Miller – alte trei împrejurări: ☞ (1) faptul că *statul* este o *comunitate politică* ce urmăreşte anumite *ţeluri*, sau *scopuri* (*„O"*); ☞ (2) faptul că respectivul *corp politic*, pentru a-şi îndeplini ţelurile sau scopurile asumate de cîrmuitori, recurge la *mijloace specifice* (*„M"*); ☞ (3) faptul că *ordinea instituită* (prin ducerea la îndeplinire a obiectivelor „programate" de cîrmuitori, cu mijloacele ce le stau la îndemînă) poate fi una *justă* sau *injustă* şi, tot astfel, una *dreaptă* sau *strîmbă*, *autentică* sau *precară*, dacă nu *despotică* (*„V"*).

Importanţa primelor trei coordonate (din rîndul celor ce saturează schema hexadică a acţiunii politice !) în caracterizarea statului ca formă de comunitate umană este semnalată prin punerea în evidenţă a triunghiului *„IAC"*, drept parte componentă a diagramei hexagonale mai sus reproduse. Pe de altă parte, am respectat ordinea invocării celor şase dimensiuni ale statului ca activitate socială *„exclusivă şi particularistă"*, dînd numere de ordine variabilelor din hexada „situaţională" în atenţie.

2.17.2. *Refacerea analizei, în cazul concepţiei asupra statului din filosofia hegeliană a dreptului.* Dacă la punctul precedent s-a forţat nota generalizării prin înţelesurile date unei instituţii ce a cunoscut cel puţin trei forme istorice (*polis*-ul grecesc, *regnum*-ul medieval şi *republica* modernă !), Hegel va fi preocupat de momentul pe care îl ocupă statul în evoluţia *„spiritului naţional"*.

[335] Cf. David Miller, *loc. cit.*, pp. 696 - 697

Caracteristicile degajate mai ales din paginile pe care filosoful-dialectician german le consacră, în 1821, *Filosofiei dreptului* [336] se aliniază, însă, variabilelor analizei „situaţionale" şi, astfel, „saturează" aceeaşi schemă hexadică de care ne-am folosit în ordonarea elementelor definitorii din caracterizarea „la zi" a statului ca entitate politică, propusă de către David Miller.

Spunem aceasta, avînd în vedere că: ☞ (1) variabilei *„V"* din paradigma pe care o susţinem îi corespunde dimensiunea *morală* a statului propriu-zis, ca entitate bazată pe *altruismul universal* şi ca sinteză a unor elemente specifice momentelor anterioare din fenomenologia „spiritului naţional" (*Volksgeist*), respectiv *familiei* şi *societăţii civile*; ☞ (2) coordonatei *„C"* din acelaşi model hexadic i se pot ataşa notele distinctive ale statului în raport cu *familia* (bazată pe altruismul particularist) şi cu *societatea civilă* (*bürgerliche Gesellschaft*), ca „stat extern" şi sferă a *egoismului universal*; ☞ (3) polului *„O"* din schema acţională îi corespund *scopurile* urmărite de stat, într-un proces necontenit de *„recunoaştere a raţionalităţii lumii"*; ☞ (4) cu variabila *„A"* din structura hexadică are a rezona *monarhul ereditar* (simbol al unităţii corpului politic într-o unică voinţă formală, cu atribuţii în actul de ratificare a hotărîrilor adoptate de către ceilalţi factori politici: Adunarea Stărilor şi funcţionarii publici !), dacă nu „marii bărbaţi ai istoriei", ei înşişi unelte în mîna „vicleniei raţiunii"; ☞ (5) în postura variabilei *„I"* din articulaţia sextuplă a *acţiunii politice* se insinuează puterea *Adunării Stărilor* şi a corporaţiilor autonome, ce dau expresie legitimă intereselor particulare ale cetăţenilor, ca membri ai societăţii civile; ☞ (6) în orizon-

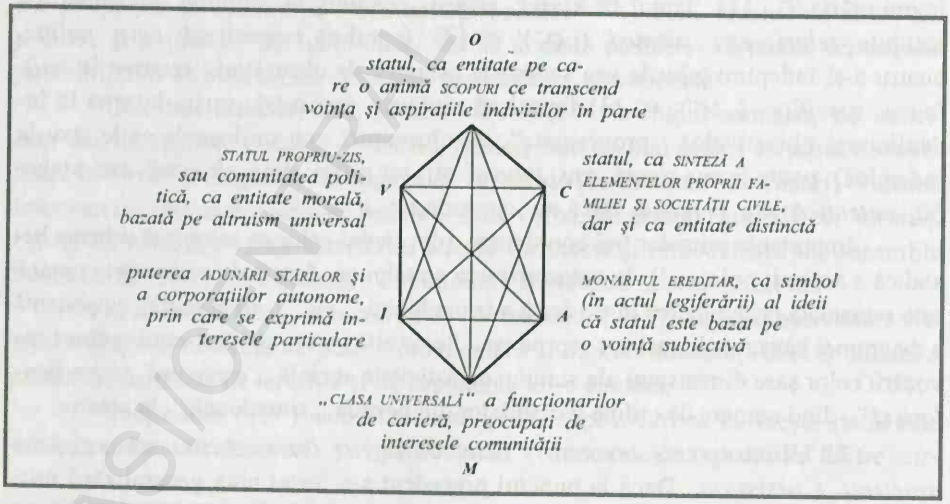

125°. Componentele statului modern, în concepţia lui Hegel despre evoluţia „spiritului naţional"

[336] Cf.: Shlomo Avineri, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, articol în: David Miller (coord.), *op. cit.*, pp. 330 - 335; Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, trad. din germană, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1969

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

tul marcat de coordonata „*M*" a schemei acționale călăuzitoare se așează „clasa universală" a funcționarilor de carieră, de genul „paznicilor" lui Platon.

2.17.3. *Elemente sau „organe" ale statului în viziunea autorilor hinduși.* Pentru că de puterea instrumentelor cognitive dau seamă și reușitele parțiale, iar uneori chiar insuccesele, nu este lipsită de interes o întoarcere în timp, pentru a lua act de concepția cvasi-unanimă a gînditorilor politici din antichitatea indiană, privind structura și modul de funcționare a guvernămîntului.

Dacă, în viziunea acestora, statul se compune din 7 „organe" (regele, aliații, miniștrii, armata, comunitatea de teritoriu, fortificațiile și, respectiv, visteria [337]), acestea par să se distribuie în patru dintre vîrfurile hexadei acționale.

126°. Cele 7 „organe", sau elemente ale statului, în concepția autorilor hinduși

Pentru un univers ideatic marcat de ascendentul conștiinței asupra existenței, apare oarecum paradoxală „materialitatea" excesivă a elementelor respective și absența, din schema articulatorie propusă statalității, a deschiderilor spre componenta rațional-cognitivă din schema acțională („*C*"), ori spre cea ideologic-valorizatoare („*V*"). Explicația ar trebui s-o căutăm în viziunea cosmologică asupra ordinii sociale, care se menține prin legea *dharma* (a îndatoririlor !) și prin corelatul ei – legea *danda* (a forței și pedepsei !).

2.17.4. *„Disciplinarea" exagerărilor în privința unor caracteristici ale statului.* Pentru că, cel mai adesea, spiritul de echilibru între antiteze și încercările de cuprindere exhaustivă sînt rodul unor îndelungate eforturi prealabile, nu este fără utilitate nici ordonarea exagerărilor într-o direcție sau alta ! Modelul hexadic al analizei de tip „situațional" ne ajută să reconciliem poziții divergente, în măsura în care ele țin de coordonate complementare ale „întregului acțional" !

Ce ne spun datele istorice în legătură cu statul ? Printre altele: ☞ (1) că secole de-a rîndul *statul* a fost privit, din perspectivă teocratică, drept emanație divină, ceea ce ar putea să corespundă deformărilor coordonatei „*O*" din paradigma hexadică, așa cum tot variabilei în atenție i s-ar putea asocia și doctrina *organicistă*, ori cea *patriarhalistă* [338]; ☞ (2) că instituția politică în atenție a fost abordată de către Niccolò Machiavelli și alți exponenți ai „teoriei violenței" [339] (inclusiv în varianta acesteia de factură rasistă !), mai ales în legătură cu dimensiunea forței constrîngătoare și a violenței generatoare de ordine, ceea ce răspunde varia-

[337] Bhikhu C. Parekh, *Gîndirea politică hindusă*, articol în: David Miller (coord.), *op. cit.*, pp. 284 - 288. Cf. și: Upendra Nath Ghoshal, *A History of Hindu Political Theories*, Oxford University Press, Calcutta, 1966; Vishwanath Prasad Varma, *Studies in Hindu Political Thought and Its Metaphysical Foundations*, „Motial Banarsidas", Delhi, 1974; etc.

[338] Cf. Călin Vâlsan, *op. cit.*, p. 71 - 72

[339] Îi avem în vedere pe Eugen Dühring (1833 - 1921), pe gînditorii marxiști, pe Franz Oppenheimer (*The State*, „Black Rose Books", Montreal, 1975) și alții.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

bilei „energetice" a agentului sau inițiatorului acțiunii politice („*A*"), de care se leagă și teoria *psihologistă*, a reducerii statului la relația dintre conducători și conduși; ☞ (3) că în viziunea lui Johannes Althusius (1557 - 1638) și a reprezentanților ulteriori ai explicației de ordin juridic, statul a însemnat, în primul rînd, un subiect de drept, adică o comunitate a cărei administrare face obiectul politicii în chip de *politeuma*, iar o astfel de înțelegere corespunde cel mai bine cu sugestiile variabilei axiologice „*V*"; ☞ (4) că pentru Jean Bodin (1530 - 1596), iar apoi pentru Althusius și pentru alți reprezentați ai doctrinei contractualiste (incluzîndu-i pe Charles Montesquieu și Jean-Jacques Rousseau), statul a luat ființă și funcționează prin consimțămînt, întrucît omul însuși este un „animal simbiotic", iar ca atare, politica – în chip de „artă a asocierii" – reprezintă o *simbiotică*; ☞ (5) că pentru Althusius și alții, statul comportă un efort administrativ, iar politica însăși este, din acest punct de vedere, o abordare sistematică a principiilor și a mecanismelor administrării unei comunități, în acord cu ceea ce sugerează variabila „*M*" din schema analizei situaționale.

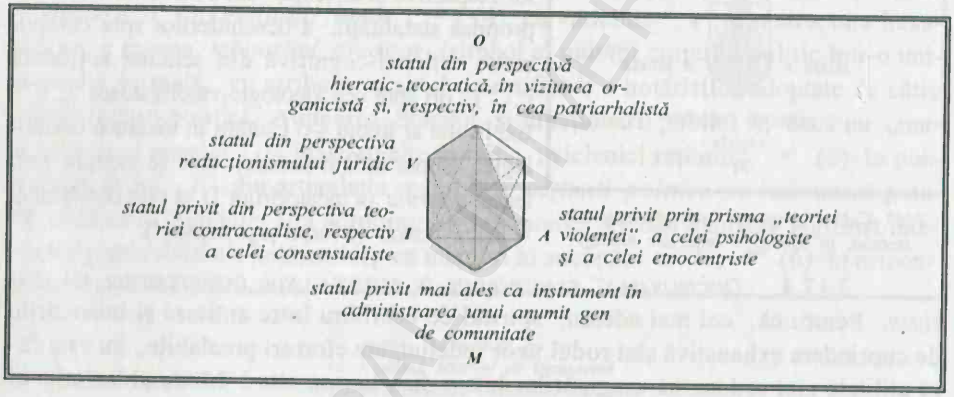

127°. Exacerbări manifestate în legătură cu geneza și cu finalitatea statului, din perspectiva analizei de tip „situațional"

Fiecare dintre variabilele interpretate suportă și alte reprezentări, după cum imensa literatură de ordin politologic ne rezervă și puncte de vedere corelate cu variabilele momentan-disponibile. Ceea ce contează, în această utilizare a hexadei, este spiritul ecumenic, de reconciliere între poziții ce păreau sau, poate, mai par încă divergente.

2.17.5. *Un fir al Ariadnei în lumea imaginației politice.* Sub auspiciile modelului „situațional"-hexadic de analiză semio-logică, am putea plasa și cîteva dintre proiecțiile utopice, așa cum sînt ele selectate și discutate de Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, în *Understanding Politics* [340].

Un prim proiect, reprezentat de *Πολιτεία*, respectiv *Republica* lui Platon, este rezumat de autorii americani în formula *„filosofia este răspunsul"*, iar locul său ni se pare cel mai potrivit în orizontul axiologic al schemei acționale (marcat prin varia-

[340] Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, *Understanding Politics* (part. II, ch. 3), 2nd ed., „St. Martin's" Press, New York, 1988, pp. 55 - 76

bila „*V*"), în măsura în care statul ideal pus în discuție de promotorul Academiei ateniene este instrumentul binelui, al dreptății și al celorlalte valori conexe.

Cu *Noua Atlantidă* (*The New Atlantis*), a lui Francis Bacon, cei doi autori ilustrează sloganul *„știința este răspunsul"*, în timp ce nouă ni se oferă șansa de a concretiza variabila „*C*" din modelul de complexitate mediană al acțiunilor politice, grație corelației admise de promotorul logicii inductive și de inițiatorul „marii restaurații" între stabilitatea vieții social-politice și progresul în cunoaștere.

Dacă însăși ideea marxistă a *societății fără clase* ține de o utopie (iar autorii cărții în atenție nu par să aibă dubii în această privință), ea se impune prin deviza *„economia este răspunsul"*. În ceea ce ne privește, o astfel de forțare a viitorului pe coordonatele gîndirii politice răspunde polului „*I*" din paradigma hexadică a analizei situaționale.

Evoluînd spre alte sfere epistemice, Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten decupează în beneficiul inventarului de soluții utopice proiectul social descris de Burrhus Fredric Skinner, în cartea de ficțiune *Walden Two*, din 1948. Promisiunea la care ni se reține atenția, *„psihologia comportamentală este răspunsul"*, ne orientează spre variabila, sau coordonata „*A*", a inițiativei și a inițiatorului acțiunii politice.

Pentru că autorii ce prefațează prezentarea sistemelor politice din Statele Unite ale Americii de Nord cu un capitol despre *utopii* nu neglijează nici explorările, de dată mai recentă, în orizontul celor mai rele dintre societățile posibile, așa cum se întîmplă în romane gen *„1984"*, al lui George Orwell, ori în *Neînfricata lume nouă* (*Brave New World*), din 1932, al lui Aldous Leonard Huxley, credem că prin forțările de tonalitate „dizutopică" [341] ale imaginarului politic putem să dăm satisfacție variabilei (sau coordonatei) „*O*" din modelul „situațional"-hexadic, cu trimitere spre idealurile acțiunii politice.

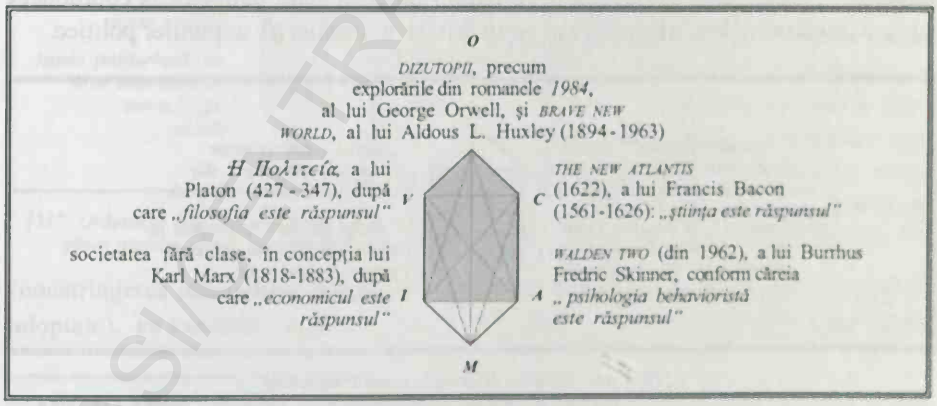

128°. Explorări în direcția statului ideal, captate în sistematica de tip „situațional"-hexadic

[341] În greaca-veche, „οὐ τόπος" = „fără loc", iar „εὖ τόπος" = „un loc unde totul este bine". Negația termenului compus *utopie*, rebarbativul „dizutopie", ar trebui să însemne „locul celor mai neplăcute experiențe și trăiri politice". Cf. Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, *op. cit.*, pp. 57-76.

Selecţia astfel întreprinsă, dintr-o producţie luxuriantă a descrierilor ce ies din marginile realului politic, ne conduce la una dintre cele şase pentade subîntinse paradigmei „situaţionale". Lăsăm în seama cititorului să găsească şi alte ilustraţii pentru variabilele (respectiv coordonatele) interpretate şi să propună eventuale concretizări pentru variabila *tehnologică* (respectiv regizorală sau / şi *metodologică*) din schema de analiză „situaţională" de care ne folosim, ca în atîtea alte ocazii.

2.17.6. EXISTĂ O TIPOLOGIE A STATELOR ? La o astfel de întrebare vom răspunde cu prudenţă, dacă sîntem animaţi de exigenţa minimei justificări (de ordin logic şi epistemologic) a distincţiilor propuse şi a criteriilor folosite.

Din literatura politologică românească, abia dacă deslu̧şim o astfel de preocupare. Avem în vedere cartea lui Aurel V. David, *Naţiunea între „starea de securitate" şi „criza politico-militară"* [342]. Asumînd prerogativele abordării „procesual-organice" de care este responsabil generalul Lucian Culda [343], autorul evocat distinge trei forme ale statului clădit pe ideologii ca „raport de putere" şi le contrapune *statul naţional*, ca expresie juridică a necesităţilor de gestionare publică.

Avem, aşadar, o tetradă a formelor de organizare supremă a puterii politice, pe care am putea-o subsuma hexadei „situaţionale", ţinînd cont de relativa concordanţă: ☞ (1) între *„statul savant"* (construit de ideologii expansioniste şi agresive, cu scopul de a organiza „spaţiul dominat") şi variabila *„C"*, a *conţinutului* şi a *programului* acţiunii politice; ☞ (2) între *„statul administrator al puterii"* (aşa cum este promovat în viziunile liberale) şi coordonata *„A"*, trimiţînd la *iniţiatorul* şi la *agentul* acţiunii politice; ☞ (3) între *„statul-partid"*, respectiv *„statul total"* (construit de ideologii extremiste, cu scopul de a domina organizarea socială), şi variabila *„I"* a *susţinerii* şi a *„recepţiei"* acţiunilor politice; ☞ (4) între *„statul naţional"* (ca expresie juridică a necesităţilor de gestionare politică) şi coordonata *„V"*, a *fundamentării* (respectiv a *motivării* şi a *evaluării*) acţiunilor politice.

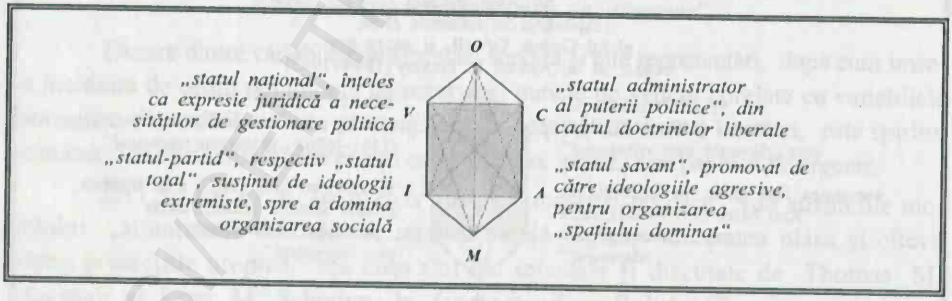

129°. Tipuri de stat, în acord cu polii modelului hexadic al analizei „situaţionale"

[342] Aurel V. David, *Naţiunea între „starea de securitate" şi „criza politico-militară"*, Editura „Licorna", Bucureşti, 2000, pp. 51 - 64

[343] Cf., printre altele: Lucian Culda, *Procesualitatea socială*, Editura „Licorna", Bucureşti, 1994; *idem*, *Emergenţa şi reproducerea naţiunilor*, Editura „Licorna", Bucureşti, 1996; *idem*, *Organizaţiile*, Editura „Licorna", Bucureşti, 1999

2.17.7. *Felurile regalității în concepția islamică.* Dacă regalitatea este una dintre formele prin care se realizează *statul*, la rîndul ei, această ipostază a comunității politice îmbracă chipuri cît se poate de diverse.

Conform celor consemnate în cărțile ce întruchipau, la autorii islamici, „oglinda principelui" [344], respectiva formă de organizare statală îmbracă trei înfățișări, după cum se bazează pe *religie* (caz în care vom avea de-a face cu cea mai bună alcătuire politică și cu cea mai prielnică instituție pentru mîntuirea supușilor), pe *rațiune* (caz în care guvernarea asigură buna rînduială a lumii), ori pe *capriciu* și *pasiune* (o cale sigură de pierzanie, atît în lumea aceasta, cît și în lumea de dincolo) !

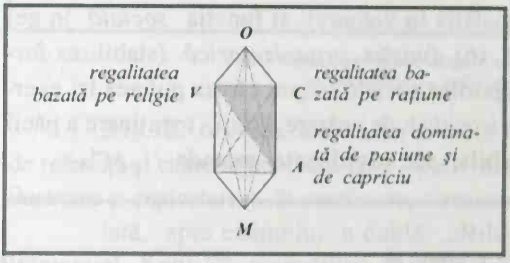

130°. Felurile regalității, în concepția islamică reiterată în „oglinda principelui"

În figura alăturată, formele enumerate ale *regnum*-ului din lumea Evului Mediu musulman se distribuie în acord cu variabila „*V*" (a evaluării și a valorilor supreme), cu variabila „*C*" (dînd seamă de conținutul acțiunii politice și de controlul rațional al acestuia), respectiv cu variabila „*A*", a inițiativei (iar uneori a nestăpînirii) politice.

2.17.8. *Funcțiile statului și ale puterii în general, sub auspiciile analizei hexadice.* Dacă explicațiile și motivațiile conturate de-a lungul veacurilor în legătură cu *existența* și cu *originea* statului [345] par a satura doar trei dintre variabilele modelului acțional pus în valoare prin abordarea de față, se pare că paradigma hexagonală este utilizabilă la maximum în cazul *funcțiilor statului* și *ale puterii* în general.

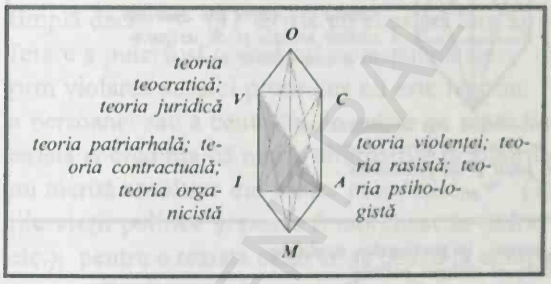

131°. Ordonarea teoriilor cu privire la existența și la originea statului, după variabilele modelului hexadic

Exploatînd criteriul tipologic al *analizei „situaționale"*, putem asocia: ☞ (1) funcția *coercitivă*, de apărare a ordinii și de asigurare a conviețuirii sociale [346] (constrîngerea indivizilor, pentru a-i determina să acționeze sub semnul deciziilor adoptate), cu variabila *agent* / „*A*"; ☞ (2) funcția *economică* și funcția *prag-*

[344] Azis Al - Azmeh, *Gîndirea politică islamică*, articol în: David Miller (coord.), *op. cit.*, p. 292. Cf. și: Erwin I. J. Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam*, Cambridge University Press, 1958; Clifford Edmund Bosworth and all (eds.), *The Encyclopedia of Islam*, „Brill", Leiden, 1960; Nizam Al - Mulk, *The Book of Government, or Rules for Kings*, traducere din arabă de Harold E. Darke, „Routledge and Kegan Paul", London, 1960

[345] Călin Vâlsan (ed.), *Politologie*, Academia de Studii Economice, București, 1991, pp. 104 - 106; *idem*, *Politologie*, Editura Economică, București, 1957, pp. 80 - 82

[346] Călin Vâlsan, *Politologie*, pp. 102 - 104

matică sau *decizională* în genere (elaborarea programelor, sau a liniilor directoare, în speță a deciziilor în raport cu care trebuie să se acționeze) cu variabila *conținut* / „*C*"; ☞ (3) funcția *ecologică* și funcția *ideologică* în general (educarea cetățenilor în spiritul valorilor ce decurg din programul stabilit, pentru obținerea adeziunii la decizia adoptată) cu variabila *finalități* și *obiective* / „*O*"; ☞ (4) funcția *instructivă* (pregătirea de specialiști în organizarea vieții sociale, conform cu voința puterii politice, îndeosebi în exercitarea guvernării), respectiv funcția *culturală*, cea *legislativă* și cea *judecătorească*, cu variabila *evaluare* / „*V*"; ☞ (5) funcția *de control* (urmărirea modului în care se respectă linia stabilită și impunerea măsurilor ce decurg din legislația în vigoare) și funcția *socială* în general cu variabila *suporter* / „*I*"; ☞ (6) funcția *organizatorică* (stabilirea formelor organizatorice și mobilizarea grupurilor sociale asupra cărora puterea își exercită influența), respectiv funcția *administrativă* de apărare a țării, menținere a păcii și a colaborării internaționale, cu variabila, sau coordonata *metode* / „*M*".

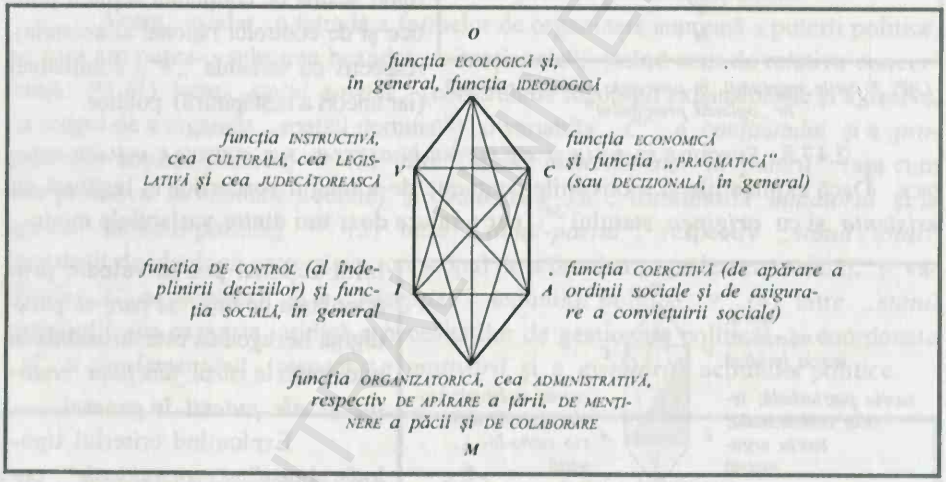

132°. Funcțiile puterii, în perspectiva modelului hexadic al acțiunii politice

2.17.9. *DE LA DEMOCRAȚIE SPRE AUTORITARISM, PE COORDONATELE MODELULUI „SITUAȚIONAL" - HEXADIC.* Dacă tipurile de guvernare autoritară se lasă aranjate într-o schemă succesiv-dihotomică ce ilustrează operația diviziunii genului în specii și subspecii, conform normelor clasice de corectitudine logică, așa cum se degajă din tabelul (25°), de la pagina 69, nu lipsite de noimă sînt și miturile despre statul autoritar. Adunate într-un sextuplu [347] de către Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, ele se distribuie relativ-ușor în vîrfurile figurii hexadice, în măsura în care fiecare din respectivele exagerări (în sensul unor generalizări pripite !) se aliniază cu o variabilă a analizei situațiilor politice.

[347] Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, *op. cit.*, pp. 148 - 155

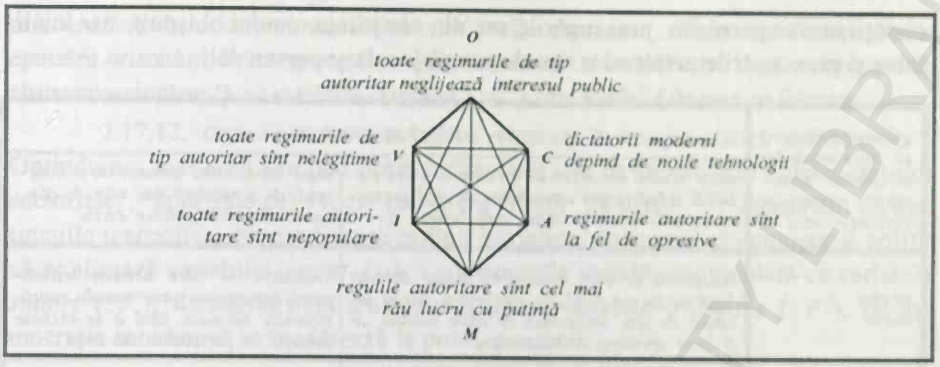

133°. Cele şase mituri despre statele autoritare, aşa cum se distribuie la polii modelului hexadic

2.17.10. *Ingerinţe ale armatei în actul guvernării.* Recursul la *hexadă* ca sistem de referinţă şi cadru al integrării unor *specii* ale *genului* nu exclude folosirea (respectiv ilustrarea şi exploatarea), în continuare, a structurilor logice „mai bine cunoscute".

Iată, spre exemplu, o dublă „deducţie metafizică", în sensul conferit de Immanuel Kant [348] respectivei operaţii de sistematizare a conceptelor, avînd ca punct de plecare tetrada *nivelurilor de cultură politică*. Ea aparţine lui Samuel Edward Finer [349], în contextul explicaţiei privind cauzele şi momentul în care o guvernare civilă poate fi înlocuită printr-o conducere militară.

Pentru Finer, factorul-cheie în prevenirea guvernării militare este nivelul cît mai ridicat al ataşamentului populaţiei faţă de cîrmuirea civilă. Aceasta se întîmplă dacă: ☞ (1) există un consens larg în ceea ce priveşte procedura de transferare a puterii şi o credinţă corespunzătoare, că nici un fel de exercitare a puterii prin violarea acestei proceduri nu este legitim; ☞ (2) există o largă recunoaştere a persoanei sau a centrului de putere ce reprezintă autoritatea suverană, la fel cum există şi credinţa că nici o alternativă la autoritatea politică în exerciţiul funcţiunii nu merită ascultare din partea populaţiei; ☞ (3) publicul este conştient de realităţile vieţii politice şi poate fi mobilizat în cadrul unor asociaţii (partide, sindicate etc.), pentru a rezista celor ce se dedau la uzurparea puterii civile.

După autorul pe care îl urmărim, *cultura politică* este: ☞ (1) *matură*, cînd sînt întrunite toate cele trei condiţii; ☞ (2) *dezvoltată*, cînd sînt îndeplinite a doua şi a treia condiţie, însă nu şi prima – legitimitatea guvernului este larg-recunoscută şi populaţia este bine organizată, dar transmiterea puterii se află sub semnul întrebării; ☞ (3) *de nivel scăzut*, cînd toate cele trei condiţii se află sub semnul întrebării; ☞ (4) *de nivel minimal*, cînd viaţa politică şi conducerea so-

[348] Petru Ioan, *Tetrada tipologică a judecăţii: o paradigmă kantiană în actualitate*, „Revista de Filosofie", tom 28, nr. 4, Editura Academiei, Bucureşti, 1981, pp. 452 - 462; *idem*, *Petre Botezatu şi idealul deducţiei metafizice*, „Revista de Filosofie", tom 35, nr. 1, 1988, pp. 66 - 74

[349] Samuel Edward Finer, *The Man on Horseback* (capitolul despre „Political Culture"), „Pall Mall", London, 1962, *apud*: Howard Elcock, *Political Behaviour*, „Methuen & Co.", London, 1976; trad. rom. în: Nicolae Lotreanu (coord.), *Cultură şi valori politice*, caiet documentar, Bucureşti, 1984, pp. 201 - 203

cietății nu fac parte din preocupările sau din conștiința omului obișnuit, iar loialitatea și preocupările cetățenilor sînt de natură locală și personală.

„firul călăuzitor" al discriminărilor în planul guvernării: NIVELUL DE CULTURĂ POLITICĂ	*TIPURI DE SOCIETATE*	
	după nivelul de acces al armatei la viața politică, adică: după capacitatea de a-și prezenta cererile și de a obține satisfacerea lor	*după capacitatea armatei de a interveni, de o manieră sau alta, în afacerile cîrmuirii politice civile*
nivelul MATUR	*societatea în care armata nu poate dobîndi legitimitate ca forță de guvernare, iar o lovitură de stat, întreprinsă de către militari, ar fi ceva aproape de neconceput*	*societatea în care armata influențează guvernarea prin canale constituționale normale, fără a se exclude șantajul în perioadele de criză*
nivelul DEZVOLTAT	*societatea în care populația contracarează încercările armatei de a prelua puterea*	*societatea în care armata influențează și șantajează autoritățile civile*
nivelul SLAB	*societatea în care relația dintre autoritatea civilă și armată este fluidă, iar tentativele armatei de a accede la putere nu pot fi excluse*	*societatea în care armata poate înlătura autoritățile civile prin refuzul de a le proteja de violența publică*
nivelul MINIM	*societatea în care problema legitimității celor aflați la putere nu importă pentru populație*	*societatea în care armata înlocuește cu forța autoritățile civile*

134°. Tipuri de implicare a armatei în viața politică, deduse în raport cu nivelurile culturii politice

Nivelul de cultură politică o dată operaționalizat, ajungem la corespondențele în planul societății, adică la utilizările „firului conducător" în cursul a două „deducții metafizice", ca exerciții de *interpretare*, sau de *reprezentare* (respectiv de *modelare*). Într-o primă utilizare, fiecărui nivel de cultură politică i se asociază un tip de societate, în raport cu *nivelul de acces al armatei la viața politică*, iar în a doua utilizare, respectivelor niveluri de cultură politică li se vor atașa tipuri de societate în funcție de *capacitatea armatei de a interveni în afacerile cîrmuirii politice.*

2.17.11. DEMOCRAȚIA, PRINTRE ALTE FORME DE EXERCITARE A PUTERII. Dacă, în mod tradițional, noțiunea de *regim politic* era divizată „logic" în raport cu numărul „actorilor politici", astăzi genul în atenție își identifică speciile și după alte criterii, așa cum rezultă din sextuplul inspirat de Michael Joseph Oakeshott (1901 - 1990).

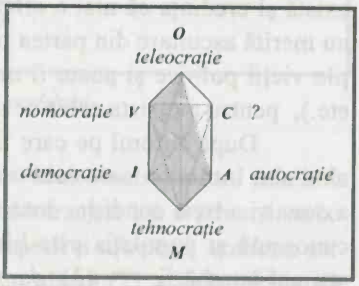

135°. Tipuri de manifestare a puterii, în contextul analizei „situaționale"

Ca și în alte ocazii, rămîne deschisă problema concurării unora dintre distincții (din acest punct de vedere: *führerdemocrația* [350] rivalizează cu autocrația pentru spațiul acoperit de variabila *„A"*; *teocrația* și *sofocrația* s-ar putea adăuga *nomocrației*, în orizontul *valorilor*, așa cum *fiziocrația* s-ar putea alinia

[350] Cf. Ovidiu Trăsnea, *Știința politică. Studiul istoric - epistemologic*, Editura Politică (în „Biblioteca de Filosofie și Sociologie"), București, 1970, p. 109

teleocrației, în orizontul variabilei „*O*"). De asemenea, rămîne deschisă problema epuizării orizonturilor interpretative, prin asocierea *scientocrației* (sau a unor entități abstractive similare !) cu variabila *conținut* („*C*"), din modelul de care ne folosim.

2.17.12. *Orizonturi ale democrației integrate în schema analizei „situaționale"*. Oprindu-ne, mai mult sau mai puțin întîmplător, la un inventar al „democrațiilor sectoriale", cum este cel evocat de Liviu Petru Zăpîrțan [351], constatăm că distincțiile respective sînt predispuse ordinii hexadice, în sensul că democrația politică se aliniază variabilei *agent* („*A*"), democrația socială este corelată cu variabila *suport* („*I*"), democrația culturală rezonează cu variabila *evaluare* („*V*"), iar democrația economică se încadrează la polul *conținut* („*C*").

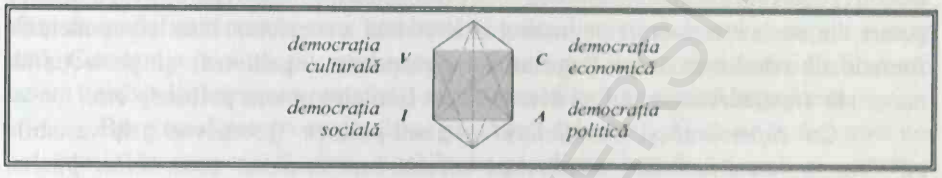

136°. Democrații „sectoriale" distribuite după criteriul rezonanței cu polii acțiunii politice

2.17.13. *Criterii și însemne ale democrației, grupate în acord cu variabilele analizei de tip „situațional"*. Aplicația (113°), de la pagina 166, asigurată modelului „situațional"-hexadic în subcapitolul (2.15.9), ne atrage atenția asupra mai multor forme ale democrației: *tehnologică* („*M*"), *socială* („*I*"), *creștină* („*V*"), *socialistă* („*O*") etc.

Cum fiecare doctrină sau ideologie politică de acest tip promovează sau pretinde a promova idealul democratic pur și simplu, este firesc să reformulăm problema, înregistrînd *criterii* și *însemne* ale democrației în legătură cu o variabilă sau alta din spectrul acțiunii politice. Prin aceasta, vom depăși fetișurile inerente exercițiilor tipologice și vom contribui la clarificarea unor sensuri și accepții ale democrației în ansamblu, ca realitate social-politică globală și ca ideal total.

În sprijinul prezumției formulate vin constatările inventarului. Dacă nu am putut localiza vreo democrație „individualistă" în zona *agentului* (sau a *inițiatorului*) acțiunii politice (marcată de variabila „*A*"), este cît se poate de firesc să corelăm variabilei în atenție criterii ale democrației precum: ☞ (1) *posibilitatea agenților politici de a participa la viața politică în toate momentele ei* [352]; ☞ (2) *competiția dintre multiple centre de putere*, servite de multiple elite, adică *poliarhia* [353] etc.

---

[351] Liviu Petru Zăpîrțan, *Repere în știința politicii. Schița unei teorii generale a politicii*, Editura Fundației „Chemarea", Iași, 1922, p. 193

[352] După Deane Neubauer (cf. Liviu Petru Zăpîrțan, *op. cit.*, pp. 195 - 196), la operaționalizarea unui asemenea criteriu concură procentajul populației adulte ce poate fi aleasă în funcții de conducere; măsura în care fiecărui cetățean i se rezervă șansa de a accede la orice funcție politică; multitudinea surselor de informare; gradul de participare a opoziției la viața politică etc.

[353] Ilustrată, în concepția lui Robert Dahl (*Qui gouverne*, „Armand Colin", Paris, 1971; cf. Liviu Petru Zăpîrțan, *op. cit.*, p. 196), de lupta pentru cîștigarea sprijinului și votului popular; de multitudinea centrelor de putere servite de elitele aflate în competiție etc.

În orizontul *programului* şi al *conţinutului* (vizate prin intermediul coordonatei sau variabilei „*C*" din modelul exploatat !), am putea plasa criteriul *autonomiei subsistemelor în cadrul societăţii*, prin el putînd fi stabilite – după Gabriel Almond şi Bingham Powell [354] – limitele între care se manifestă acţiunea politicului.

Cu *obiectivele* şi *finalităţile* acţiunii politice (variabila „*O*" din schema hexadică) se corelează criteriul *reprezentativităţii deciziilor adoptate*, confirmat de asumarea scenariilor de dezvoltare socială [355] prin hotărîrea majorităţii cetăţenilor.

Pe linia *valorii* şi a *fundamentului* acţiunii politice (parametrul „*V*" din modelul analizei „situaţionale") se înscrie criteriul *relevanţei prescripţiilor juridice*: impunerea de norme care să acopere obligaţii şi limite în manifestările cetăţeanului, drepturi şi libertăţi ale sale. Este vorba [356] de o concordanţă: între calitatea raportului de putere din societate şi expresia instituţional-statală a acestora; între componentele formale ale statului de drept (legitimitatea, respectiv legalitatea) şi proiecţia lor materială (realizarea dreptăţii şi determinarea limitelor puterii politice) etc.

Cu *suporterul* şi *beneficiarul* acţiunii politice (promovaţi prin variabila „*I*" din parcursul hexadic) se asociază cel mai bine criteriul *controlului puterii politice*. El stipulează, în concepţia lui Phillips Cutright [357]: separaţia puterilor (*legislativă*, *executivă*, *judecătorească* şi *informaţională*); transparenţă electorală (mecanisme care să asigure cunoaşterea propunerilor politice venite din partea celor ce urmează să le înfăptuiască; opţiunea liber-exprimată a alegătorilor etc.) etc.

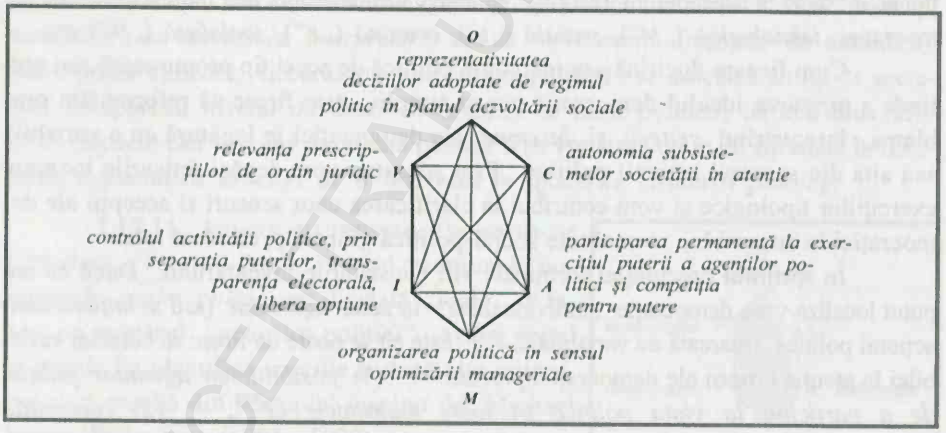

137°. Criterii şi însemne ale democraţiei, ordonate după schema analizei „situaţional"-hexadice

[354] Gabriel Almond şi G. Bingham Powell, *Comparative Politics. A Developmental Approach*, „Little, Brown & Co.", Boston, 1966, p. 308.; cf. Liviu Petru Zăpîrţan, *op. cit.*, p. 194

[355] Axel Görlitz (Hrsg.), *Handlexicon zur Politikwissenschaft*, „Rowohet" Verlag, Hamburg, 1972; Liviu Petru Zăpîrţan, *op. cit.*, p. 197

[356] Cf. *Ibidem*

[357] Phillips Cutright, *National Political Development. Measurement and Analysis*, in: Charles F. Cnudde, Deane E. Neubauer (eds.), *Empirical Democratic Theory*, „Markham Publishing Company", Chicago, 1969, pp. 196 - 197; cf. Liviu Petru Zăpîrţan, *op. cit.*, p. 194

Corelat metodei, regiei şi *design*-ului acţiunii politice (adică în acord cu variabila sau coordonata „*M*" din schema cu şase locuri !) se vădeşte criteriul *optimizării manageriale*: modul în care se organizează politicul, pentru a-şi exercita funcţiile în societate. După Seymour Martin Lipset [358], aceasta decurge din reglementarea instituţională a alegerii şi a schimbării celor ce răspund de guvernarea societăţii; din cadrul legislativ care delimitează jocul politic şi raporturile guvernului cu opoziţia etc.

2.17.14. *Exemple de sisteme politice democratice.* Într-o carte pe care o dedică „A. B. C." - ului democraţiei, Jakub Karpiński [359] face un tur de orizont prin spaţiul peri-atlantic guvernat în chip democratic, pentru a rezuma (întîmplător sau nu !) *establishment*-ul politic din şase ţări cu o cotă remarcabilă de participaţie la destinul continentului şi al lumii. Frapaţi atît de numărul democraţiilor aduse sub lupa analizei politice, cît şi de modul antrenant în care „pachetul de generalităţi" (cum ar fi spus şi de această dată Constantin Noica) se converteşte într-o caracterizare avansat-individualizatoare, ne-am întrebat dacă structura hexadică s-ar putea mobiliza şi în această împrejurare.

Răspunsul pozitiv nu s-a lăsat prea mult aşteptat, şi iată-ne în faţa unei noi aplicaţii ! Una prin care fiecărei variabile din paradigma hexadică a analizei „situaţionale" îi corespunde o ţară vest-europeană. Variabilei *agent* sau *iniţiator* al acţiunii politice („*A*") i se poate asocia Anglia, respectiv Marea Britanie în ansamblu, în măsura în care totul pare a se desfăşura aici în numele Maiestăţii Sale, Regele (respectiv Regina), iar tradiţionala şi nedezminţita democraţie domneşte, de mai multe secole, fără o constituţie integral-consemnată *„într-un singur document"*.

În această ţară (şi la propriu, şi la figurat insulară !), *„în pofida ataşamentului* [...] *faţă de tradiţie, se schimbă relativ rapid principiile de acţiune ale instituţiilor de stat importante"*. Pînă şi în cazul Comunităţii de Naţiuni Britanice (*Commonwealth*), create oficial prin legea din 1931, *„elementul funcţional* [...] *îl reprezintă întîlnirile permanente ale şefilor de guvern"*, sub patronajul Maiestăţii Sale [360].

La polul *conţinut* sau *program* al acţiunii politice („*C*") pare să ancoreze Germania, cea mai mare ţară europeană la vest de Rusia, în care „s-a permanentizat provizoratul", în sensul că Republica Federală Germania, cînd a apărut ca stat, în 1949, urma să fie o formaţiune provizorie, pentru o „perioadă de tranziţie". Noul stat german – constată analistul polonez – *„a fost conceput, însă, atît de bine, încît existenţa sa s-a prelungit mai mult decît se credea iniţial"*, iar aserţiunea potrivit căreia *„unitatea şi libertatea Germaniei au fost realizate"* [361] figurează astăzi în „Legea fundamentală" a sistemului politic provizoriu, modificată după reunificarea din 31 august 1990 !

În orizontul *idealurilor* şi al *obiectivelor* acţiunii politice (rezervate variabilei sau coordonatei „*O*" din modelul hexadic al acţiunii politice) se cuvine să

[358] Seymour Martin Lipset, evocat de Liviu Petru Zăpîrţan, *op. cit.*, p. 194

[359] Jakub Karpiński, *A. B. C. - ul democraţiei*, traducere din polonă (1992) de Constantin Geambaşu, Editura „Humanitas" (seria „Societatea civilă"), Bucureşti, 1993

[360] Jakub Karpiński, *op. cit*, pp. 74, 84

[361] *Ibidem*, pp. 119, 130

aşezăm Spania, ca exemplu de ţară europeană în care „tranziţia la democraţie" a fost marcată prin alegerile din iulie 1977 (ce au dus la încetarea activităţii guvernului republican din emigraţie) şi prin adoptarea Constituţiei din 1978, ce consacră revenirea la monarhia parlamentară şi consolidarea democraţiei [362].

Cel mai potrivit loc în diagrama acţiunii politice pentru extensia transeuropeană a Marii Britanii şi a Europei Anglo-Saxone, Statele Unite ale Americii de Nord, este – neîndoielnic – cel marcat prin variabila axiologică *„V"*, în măsura în care aici s-a pus prima dată în aplicare principiul împărţirii puterilor în stat, iar „Constituţia întregii ţări" (adică a federaţiei !) a fost adoptată o singură dată, în anul 1789, ulterior adăugîndu-i-se amendamente (cum este cel din 1971, al XXVI -lea, prin care vîrsta alegătorilor coboară la 18 ani). După Jakub Karpiński [363], *„sistemul politic din această ţară este un sistem de echilibru între principalele organe ale puterii, care se contrabalansează reciproc"*.

Ajunşi la *suportul* şi *beneficiarul* acţiunii politice, adică la variabila (respectiv polul, sau coordonata) *„I"*, găsim potrivit să plasăm Italia, ca ţară în care *„simpatiile şi antipatiile politice sînt clar conturate"*, iar schimbări esenţiale în raportul de forţe *„se produc nu în parlament, ci în componenţa guvernelor succesive, atunci cînd se formează coaliţiile guvernamentale"*, prin aceasta asigurîndu-se o *„permanentizare a deprinderilor politice"* [364].

Ultima coordonată din schema „situaţional"-hexadică, cea a *metodei*, a *regiei* şi a *scenariului* de ordin politic (*„M"*) dă satisfacţie Franţei, ca ţară cu *republici numerotate*, în care succesive proiecte constituţionale vin să amelioreze idealul de suveranitate a poporului şi de reprezentativitate democratică la toate palierele exercitării puterii [365].

138°. Exemple de sisteme politice democratice, de o parte şi de alta a Atlanticului

2.17.15. *SISTEME POLITICE DIN LUMEA A TREIA, CORELATE CU PARAMETRII ACŢIUNII.* Mai pregnantă decît în celelalte două lumi, diversitatea formelor de guvernare din lu-

[362] Jakub Karpiński, *op. cit*, pp. 137 - 141
[363] *Ibidem*, pp. 86, 98
[364] *Ibidem*, pp. 110, 112, 118
[365] *Ibidem*, pp. 97 - 108

mea a treia pare să asculte şi ea de ordinea modelului „situaţional"-hexadic, în măsura în care fiecare dintre cele 6 feluri de regim politic, consemnate într-o abordare comparativă a domeniului [366], rezonează cu o variabilă a analizei „situaţionale".

Avem în vedere faptul că: ☞ (1) sistemele *autoritare în curs de modernizare*, în care autoritatea este concentrată, dar accentul în viaţa politică este pus pe integrare şi mobilizare, răspund într-o măsură satisfăcătoare coordonatei *agent* („*A*"); ☞ (2) *democraţiile stabile*, de felul celor ce funcţionează în Federaţia Nord-Americană, în Regatul Unit, sau în Confederaţia Elveţiană, evocate ca „punct de referinţă", se corelează cu conţinutul şi cu substanţa acţiunii politice, de care dă seama variabila „*C*"; ☞ (3) sistemele *totalitare*, ce se conduc după o viziune unică şi tind să controleze viaţa socială în ansamblu, se aşează în orizontul obiectivelor şi al idealurilor politice („*O*"), ce pot cunoaşte exacerbări şi deformări; ☞ (4) *democraţiile imobiliste*, ce caracterizează anumite naţiuni şi state unitare, dau satisfacţie coordonatei *evaluative* („*V*"); ☞ (5) *democraţiile autoritare conservatoare*, preocupate de menţinerea ordinii constituite, pot să răspundă, pînă la un punct, sugestiilor venite dinspre *suporterii* şi *beneficiarii* acţiunii politice, vizaţi prin coordonata „*I*"; ☞ (6) *democraţiile tutelare*, în măsura în care îmbină oferta politică cu libertatea agenţilor politici integraţi în viaţa socială, pot ilustra vectorul acţional ce atinge coordonata sau variabila tehnologică „*M*".

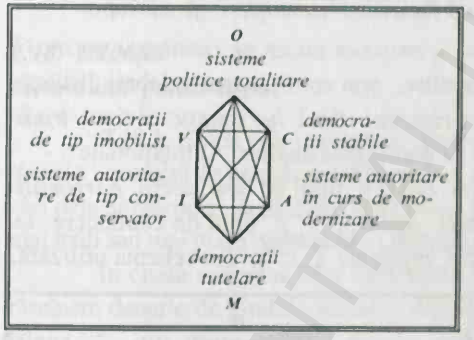

139°. Sisteme politice din lumea a treia, distinse prin raportare la democraţiile stabile, dar şi la polii acţiunii politice

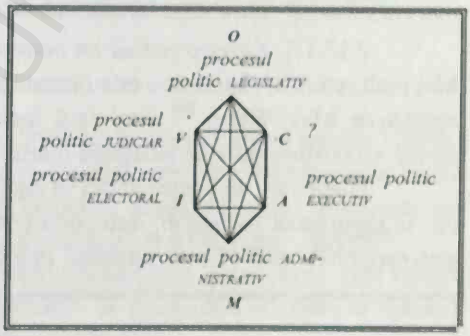

140°. Procese politice în concordanţă cu variabilele (respectiv polii, sau coordonatele) analizei „situaţionale"

2.17.16. ŞANSE PENTRU ÎNCERCAREA DE SISTEMATIZARE A PROCESELOR POLITICE. În cursul expunerii, am teoretizat *acţiunea politică* şi am oferit numeroase aplicaţii ale modelului relaţional-hexadic asociat categoriei respective. Există, însă, şi *procese politice* ? La nivelul simţului comun, întrebarea pare oţioasă, dar în literatura politologică abia dacă reuşim să identificăm preocupări pe linia aprofundării sintagmei.

O excepţie ne întîmpină, totuşi, în masiva prezentare a vieţii politice americane, pe care o realizează Austin Ranney [367]. Cinci dintre diviziunile cărţii la

[366] Gabriel Almond şi G. Bingham Powell, *op. cit.*, p. 217. Cf. Liviu Petru Zăpîrţan, *op. cit.*, p. 262

BCU INCENTRAL UNIVERSITARY

care ne referim, *Governing. An Introduction to Political Science,* sînt dedicate expunerii a tot atîtea *procese politice.* Evocîndu-le, vom constata că ele se pliază pe variabile sau coordonate ale paradigmei „situaţional"-hexadice.

Un prim proces analizat de Austin Ranney în perspectiva realităţilor din Statele Unite ale Americii de Nord este cel *electoral,* iar acesta răspunde aşteptărilor ce incumbă polului *„I"* din analiza „situaţională".

Al doilea proces, în ordinea prezentării din studiul la care ne referim, cel *legislativ,* se aşează în chipul cel mai firesc în spaţiul *normării* şi al *predeterminării* acţiunilor politice, consemnat de noi prin variabila *„O"*.

Procesul *executiv,* cu care îşi continuă prezentarea guvernării americane Austin Ranney, se acordă – în modelul de complexitate mediană al acţiunii politice – cu semnificaţiile variabilei sau ale coordonatei *„A"*.

Cu procesul *administrativ* dobîndim o interpretare relevantă a variabilei *„M"* din aceeaşi schemă relaţională a acţiunii politice.

Ultimul proces analizat în cartea lui Austin Ranney este cel *judiciar,* iar locul său în paradigma hexadică poate fi oferit de variabila *„V"*.

Mai rămîne de găsit o interpretare coordonatei sau variabilei *„C"*, iar candidat redutabil într-o astfel de complinire a demersului ordonator ar putea să fie procesul de *planificare,* fără de care nimic din ceea ce se întîmplă înăuntrul sau în afara vieţii politice nu mai are substanţă într-o lume tot mai îndatorată factorului *cunoaştere* şi *inovaţie.*

2.17.17. *EXISTĂ O SCHEMĂ DE DERIVARE A TIPURILOR IDEALE DE CONDUCERE POLITICĂ?* Mai mult retorică, întrebarea este onorată pozitiv, prin confruntarea celebrei distincţii operate de Max Weber [368] între tipul *legal-raţional,* tipul *harismatic* şi tipul *tradiţional* cu posibilităţile de încadrare oferite de paradigma analizei „situaţionale".

După cum se poate urmări în figura (141°), tipul de conducere *harismatică* se raportează variabilei, sau coordonatei *agent* (*„A"*); tipul de conducere *legal-raţională* este afin cu înţelesul polului *program* (*„C"*), din schema utilizată,

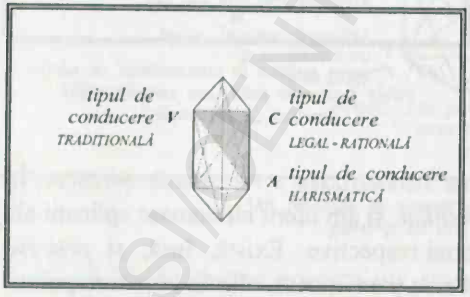

141°. Tipuri ideale de conducere politică, după Max Weber

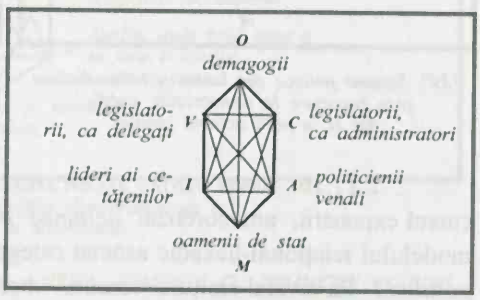

142°. Etichetări ale politicienilor americani, în orizontul analizei „situaţionale"

[367] Austin Ranney, *Governing. An Introduction to Political Science,* New Jersey, 1987, pp. 263 sqq.

[368] Max Weber, *Grundriss der Sozialökonomik,* „J. C. B. Mohr" - Verlag, Tübingen, 1922, pp. 650 - 652; *apud:* Liviu - Petru Zăpîrţan, *op. cit.,* pp. 99 - 100

a analizei situaționale, iar tipul de conducere *tradițională* rezonează cu înțelesul acordat variabilei, sau coordonatei „situaționale" *evaluare* („*V*").

Rămîne deschisă posibilitatea de a duce mai departe exercițiul „idealizator", în tentativa de a interpreta și celelalte trei variabile ale paradigmei relaționale prin modalități, sau forme de conducere politică.

2.17.18. *Liderii politici etichetați prin prisma variabilelor analizei „situaționale"*. Dacă ne-a fost relativ ușor să încadrăm în paradigma hexadică tipurile de democrație analizate de un politolog polonez, cu ceva mai multă greutate vom înfrunta o tipologie a liderilor politici americani pe care o prezintă în cartea lor Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten [370]. Aceasta și pentru că politica este o *„practică abjectă în procedee"* [371] !

După oarecare ezitări, asimilările la care am ajuns sînt cele relatate în figura (142°). Este vorba: ☞ (1) de plasarea *politicienilor venali* (în engleză: *politicos* !) în orizontul inițiatorilor acțiunii („*A*"); ☞ (2) a *legislatorilor ca administratori*, în rubrica *conținutului acțiunii politice* și a *științei* întru cele politice („*C*"); ☞ (3) a *demagogilor* (ca și colportori de idealuri mincinoase), în orizontul *obiectivelor* acțiunii politice („*O*"); ☞ (4) a *legislatorilor-delegați* (deci purtători de aspirații și de valori locale !), în cîmpul axiologic al acțiunii politice (marcat prin variabila sau coordonata „*V*"); ☞ (5) a *liderilor cetățenilor* (ca exponenți ai societății civile ?), în polul *suporterilor* și al *beneficiarilor* acțiunii politice (marcat de variabila „*I*"); ☞ (6) a *oamenilor de stat*, la rubrica *tehno-logică* și scenarist-regizorală („*M*") a aceleiași scheme de tip „situațional".

2.18. Bilanțul incursiunii polito-logice

2.18.1. După cele prezentate, sîntem îndreptățiți să susținem că *analiza „situațională"* permisă de hexada acțiunii nu ține de o idee fixă, menită a supralicita sistematizări deja întreprinse, după cum ea nu poate fi privită ca un pat procustian pentru realități mai mult sau mai puțin permeabile „spiritului de rigoare" și intelectului „analitic".

În ciuda numeroaselor reușite datorate *paradigmei relaționale*, am fost și rămînem departe de gîndul vreunei „suprametode" în genul celei degajate de Lucian Blaga [372] *„din ființa științei de tip galileo-newtonian"*.

2.18.2. Apelînd la o unealtă dintr-o mulțime deschisă de instrumente ale cunoașterii, utilă în măsura în care îndrumă gîndul constructiv și permite obținerea de noi clarificări în problema supusă cercetării, am reușit să antrenăm, într-un cadru de omologare prin „cartografiere" și parametrizare, „sisteme de noțiuni" mai mult sau mai puțin elaborate, precum: ☞ (1) triada *modelelor cunoașterii*, desprinsă de Anton Carpinschi și Cristian Bocancea din istoria gîndirii politice – §. 2.5.5; ☞ (2) triada caracteristicilor ce

[370] Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, *op. cit.*, pp. 295 - 320

[371] Victor Isac, *Abecedarul politic pentru judecată dreaptă și conduită demnă*, Editura „Princeps", București, 1993, p. 29

[372] În *Experimentul și spiritul matematic*, Editura Științifică, București, 1969, pp. 129 - 136. Cf., în special, p. 136. Pentru ediția critică a scrierii postume, cf.: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", București, 1983, p. 644

individualizează *problemele politice* în ansamblul problemelor ştiinţifice, aşa cum sînt ele distinse de către Elena Puha şi George Poede – §. 2.6.2; ☞ (3) triada dominantelor din încercările de definire a *culturii politice* – §. 2.7.4; ☞ (4) triada *atitudinilor faţă de politică*, aşa cum sînt surprinse ele de Gabriel Abraham Almond şi G. Bringham Powell – §. 2.7.5; ☞ (5) triada *obiectivărilor politice*, în concepţia polonezului Władisław Markiewicz – §. 2.7.8; ☞ (6) triada *nivelurilor de cultură politică*, în concepţia lui Kenneth Jóvitt – §. 2.7.11; ☞ (7) triada *funcţiilor culturii politice*, aşa cum sînt ele înregistrate de Hans P. Dreitzel – §. 2.7.12; ☞ (8) triada dimensiunilor spiritului capitalismului, dezvăluite prin analizele lui Max Weber – §. 2.8.2; ☞ (9) triada *modurilor de legitimare a puterii*, prezentate de Constantin Sălăvăstru – §. 2.11.9; ☞ (10) triada *formelor de regalitate*, în concepţia islamică asupra statului, reiterată prin scrierile ce dimensionează „oglinda principelui" – §. 2.17.7; ☞ (11) triada teoriilor cu privire la existenţa şi la originea *statului* – §. 2.17.8; ☞ (12) triada *tipurilor ideale de conducere politică*, conform concepţiei lui Max Weber – §. 2.17.17; ☞ (13) tetrada *genurilor de indivizi umani*, în raport cu „repertoriul" acţiunilor politice la care aceştia se implică, sau nu – §. 2.2.5; ☞ (14) tetrada componentelor *spiritualităţii politice*, analizate de Liviu Petru Zăpîrţan – §. 2.8.4; ☞ (15) tetrada tipurilor de manifestare a *discursului politic*, analizate de Constantin Sălăvăstru – §. 2.11.7; ☞ (16) tetrada grupurilor de *„organe" ale statului*, la care fac referinţă gînditorii politici hinduşi – §. 2.17.3; ☞ (17) tetrada *orizonturilor problemei politice*, aprofundate de Elena Puha şi George Poede – §. 2.6.2; ☞ (18) tetrada *tipurilor statului*, aşa cum sînt ele discutate de către Aurel V. David – §.2.17.6; ☞ (19) tetrada formelor de *democraţie „sectorială"* – §. 2.17.12; ☞ (20) pentada *modurilor de exacerbare* a aspectelor ţinînd de geneza şi de finalitatea statului – §. 2.17.6; ☞ (21) pentada *modurilor de explorare* a statului ideal (*utopic*, respectiv *dizutopic*), ilustrate de Thomas M. Magstadt şi Peter M. Schotten – §. 2.17.5; ☞ (22) pentada *tipurilor de manifestare* a puterii – §. 2.17.11; ☞ (23) pentada *proceselor politice*, aşa cum sînt analizate, bunăoară, de Austin Ranney – §. 2.17.6.

Fiecare dintre înşiruirile la care facem trimitere ar putea fi completată, după logica „celor şase puncte de vedere" articulate în „structura generatoare" de tip „situaţional", ce funcţionează ca vector de înaintare într-un demers nu doar ordonator, de simplă enumerare, sau de justificare.

Este de la sine înţeles că, o dată completată la nivelul de complexitate mediană pe care-l asigură hexada, seria distincţiilor din cîmpul logic sau epistemologic al politologiei va căpăta legitimitate prin punerea în corespondenţă cu polii unui concept fundamental pentru domeniul în atenţie, aşa cum este cel al acţiunii politice *lato sensu*.

2.18.3. În cîteva rînduri am ajuns, însă, peste sextuple de termeni, iar rolul modelului acţional a fost acela de a da un spor de credibilitate sistematizărilor în cauză. Este vorba: ☞ (1) de hexada formelor de *„acumulare"* a capitalului statal, asociate de Pierre Bourdieu unui model care abia prin această operaţie de punere în corespondenţă devine, la propriu, „emergentist" – §. 2.8.5; ☞ (2) de hexada elementelor *comunicării politice*, în sistematizarea lui Austin Ranney – §. 2.10.3; ☞ (3) de hexada *miturilor despre statul autoritar*, aşa cum sînt evocate de către Thomas M. Magstadt şi Peter M. Schotten – §. 2.17.9; ☞ (4) de hexada ţărilor menite, în concepţia polonezului Jakub Karpiński, a

ilustra *sistemul politic democratic* de o parte şi de alta a Oceanului Atlantic – §.2.17.14; ☞ (5) de hexada tipurilor de *regim politic din lumea a III-a*, deduse de Gabriel A. Almond şi G. Bingham Powell – §. 2.17.15; ☞ (6) de hexada *tipurilor de politicieni*, analizate în cartea americanilor Thomas M. Magstadt şi Peter M. Schotten – §. 2.17.18.

Schema în şase variabile s-a dovedit pertinentă şi în analiza elementelor definitorii pentru cîteva categorii politologice. Se cuvin menţionate, în acest sens: ☞ (1) structurarea hexadică a caracteristicilor *politicii*, aşa cum sînt ele deslușite de către David Miller – §. 2.15.11; ☞ (2) desfăşurarea hexadică a definiţiei *statului*, datorată autorului britanic deja menţionat – §. 2.17.1; ☞ (3) proiecţia hexadică a concepţiei despre *stat*, din filosofia hegeliană a dreptului – §. 2.17.2. În astfel de cazuri, schema hexadică permite structurarea la un nivel avansat de raţionalitate a respectivelor definiţii şi caracterizări de concepte.

2.18.4. În mai multe rînduri, modelul hexadic al acţiunii politice şi-a dovedit utilitatea în compararea unor explicaţii şi analize precum cele vizînd constituenţii *culturii politice*, aşa cum transpar din concepţia lui Jerzy Wiatr, Władisław Markiewicz, F. Burlaţki şi Nicolae Lotreanu – §§. 2.7.6 - 2.7.9, ori cele urmărind funcţiile *discursului politic*, după schema jakobsoniană şi după cea a analizei „situaţionale" – §. 2.11.8.

Faptul că schema analitică de care ne-am folosit nu încurajează aplicaţii mecanice a reieşit în cazul extinderii unor şiruri de distincţii, cum s-a întîmplat cu însemnele discursului politic – §. 2.11.5, ori cu funcţiile politologiei ca ştiinţă – §. 2.13.1. De asemenea, cînd a trebuit să concentrăm la şase termeni enumerări mai ample, cum a fost cazul: ☞ (1) cu ştiinţele ce configurează sistemul *disciplinelor politologice* – §§.2.12.3-2.12.10; ☞ (2) cu *metodele cunoaşterii* din sfera politicii – §§. 2.14.2 - 2.14.7; ☞ (3) cu *excesele* aferente exclusivismului metodologic – §. 2.14.8; ☞ (4) cu *ideologiile* şi *doctrinele* politice – §§. 2.15.3 - 2.15.9; ☞ (5) cu etapele *gaullismului* – §. 2.15.12, delimitate în cartea din 1968, a lui Jean Touchard; ☞ (6) cu criteriile din clasificarea *partidelor politice* – §§. 2.16.2 - 2.16.7; ☞ (7) cu *funcţiile statului* – §. 2.17.8; ☞ (8) însemnele *democraţiei* – §. 2.17.13.

2.18.5. Prin aplicaţii euristice în sensul cel mai strict al expresiei, hexada „acţională" ne-a condus: ☞ (1) la şase *etape* ale acţiunii politice – §. 2.3.1.; ☞ (2) la şase clase de *parametri* specifici performanţei în acţiunea politică – §. 2.3.2.; ☞ (3) la şase clase de *„forme orizontale"* şi la 64 de *„forme verticale"* ale activităţii în domeniul politic – §§. 2.4.1 - 2.4.6; ☞ (4) la şase orizonturi ale *cunoaşterii politice* – §. 2.5.1; ☞ (5) la şase categorii de *factori* ai cunoaşterii politice – §. 2.5.3; ☞ (6) la şase „laturi" ale *problemei politice* – §. 2.6.1; ☞ (7) la şase întrebări ce configurează *problema fundamentală* a omului ca fiinţă politică – §. 7.5; ☞ (8) la şase dimensiuni ale *conştiinţei politice*–§§.2.7.1 - 2.7.2; ☞ (9) la şase ipostaze ale *spiritului politic* – §. 2.8.1; ☞ (10) la şase categorii de *impasuri ale destinului politic* – §. 2.8.3; ☞ (11) la şase coordonate ale *creaţiei politice* – §. 2.9.2; ☞ (12) la şase categorii de *participanţi la actul creator* în politică – §.2.9.4; ☞ (13) la şase clase de *parametri ai creaţiei politice* – §. 2.9.6; ☞ (14) la şase *coordonate ale situaţiei semiotice* adaptate la cazul comunicării politice – §.2.10.1; ☞ (15) la şase *forme ale discursului politic* – §. 2.11.6; ☞ (16) la şase *semiologii* şi la şase *logici* ale discursului politic – §. 2.11.10; ☞ (17) la şase *ipostaze* ale *analizei politice* – §. 2.13.2; ☞ (18) la şase poli ai *criticii politice* – §. 2.13.3.

Grație utilizării sale recurente (ca hexagon având în vîrfuri hexagoane ce includ, la rîndul lor, alte hexagoane și așa mai departe !), modelul hexadic de analiză a situațiilor acționale ne-a deschis, în cîteva rînduri, spre caracterul multinivelar al realității și al cunoașterii politice. Este ceea ce s-a întîmplat în cazul aprofundării unor serii (sau lanțuri) de noțiuni de tipul: *doctrină* (sau ideologie) politică - *liberalism* - liberalismul asumat de o *personalitate emblematică* a respectivei ideologii – în paragraful (2.15.12); *ideologie* politică - *liberalism* - *ipostază a liberalismului* – în paragraful (2.15.13); *ideologie* politică - *naționalism* - *gaullism* - *etapă a gîndirii gaulliste* – în paragraful (2.15.14); *instituție politică* - *stat* - *statul privit prin prisma unei anumite componente* – în paragrafele (2.17.1) - (2.17.3); *formă de guvernare* - *democrație* - *democrație sectorială* – în paragraful (2.17.12).

2.18.6. Pentru a facilita judecata asupra celor prezentate, trimitem cititorul spre singura alternativă – de care avem cunoștință – la exercițiul „de închidere a deschisului" întreprins de-a lungul expunerii. Avem în vedere „modelul clasic al sistemului politic", utilizat de autorii unui volum asupra istoriei ideilor politice [373], convinși că înaintașilor din Grecia antică li se datorează cadrul de bază al teoriilor politice, prin luarea în considerare a relațiilor dintre *conducători* și *conduși*, respectiv a celor dintre *mijloacele* acțiunii politice și *scopurile* acestora.

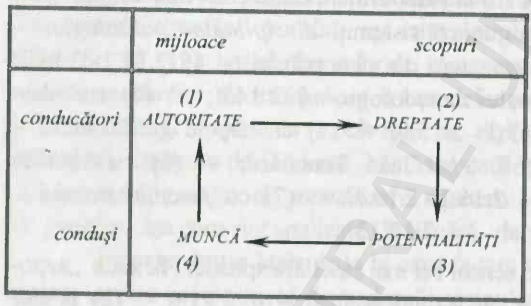

143°. Sistemul politic al lui Platon, subsumat „modelului clasic"

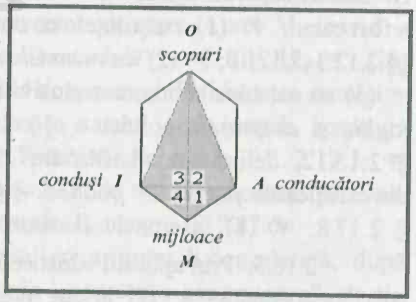

144°. Proiecția „situațională" a sistemului politic platonician

Promotorii schemei explicative la care ne referim îi găsesc acesteia o primă aplicație la cazul sistemului politic *PLATONICIAN*, decurgînd din presupunerea că doar filosofii-regi (întruchipînd *autoritatea* politică) pot înțelege *dreptatea*, că numai în societatea *dreaptă* cetățenii reușesc să-și realizeze *potențialitățile* și, tot astfel, că baza împlinirii fiecărui individ este asigurată de o diviziune a *muncii* în cadrul claselor sociale.

Cea de-a doua aplicație a „modelului clasic" (deslușit de autorii sibieni la întîlnirea relației dintre *mijloace* și *scopuri* cu cea dintre *conducători* și *conduși*) este identificată în cazul sistemului politic *ARISTOTELIC*, articulat pe linia „politicii prudente". În viziunea Stagiritului, de *clasa mijlocie* și de *constituția mixtă* se leagă șansele

[373] Mihaela Grancea (coord.), Sorin Budnariu și Adrian Ciobanu, *Istoria ideilor politice*, Fundația „Alma Mater" / Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu, 2000, pp. 8 - 9, 18 - 23, 31 - 32, 48 - 49, 73 - 74

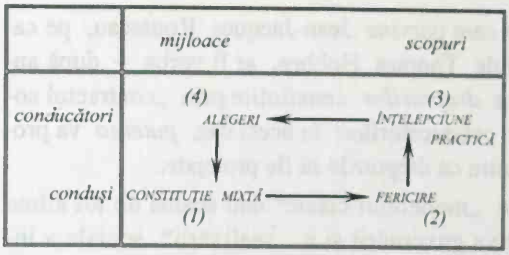

145°. Politica prudentă a lui Aristotel, din perspectiva „modelului clasic"

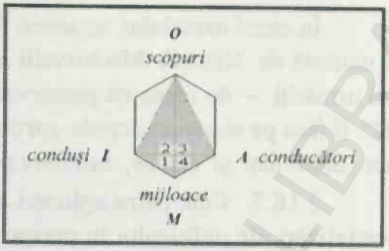

146°. Proiecţia „situaţională" a sistemului politic îndatorat Stagiritului

statului de a asigura *fericirea* cetăţenilor, prin maximalizarea *înţelepciunii practice* ce se reflectă în *alegeri bune* (din punct de vedere etic şi politic).

O a treia utilizare a schemei tetradice în atenţie îi conduce pe autori la *PARADIGMA TEOCRATICĂ*, ce apare o dată cu triumful creştinismului în Europa şi într-o anumită parte a lumii africane, prin asimilarea *societăţii ideale* cu *cetatea lui Dumnezeu* şi cu Dumnezeu însuşi, de la care vine *revelaţia*. Cum din revelaţie vine *raţiunea*, din raţiune vine legea *naturală*, iar din legea naturală vine legea *pozitivă*, respectarea de către cetăţeni a acesteia din urmă înseamnă asumarea *graţiei*, ca scop al fiecărui credincios şi al comunităţii creştine în ansamblul ei.

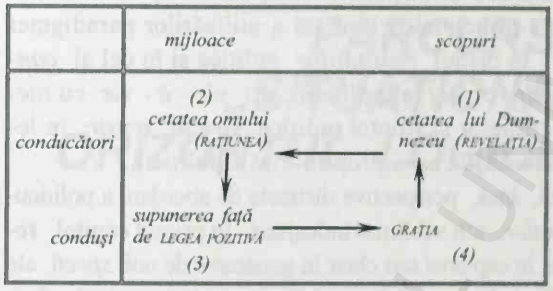

147°. Paradigma teocratică, calchiată pe „modelul clasic"

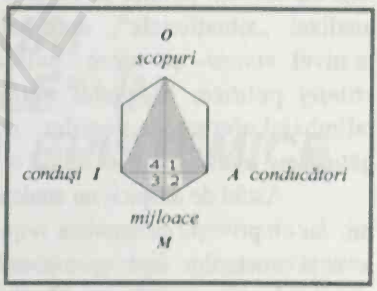

148°. Proiecţia „situaţională" a sistemului politic teocratic

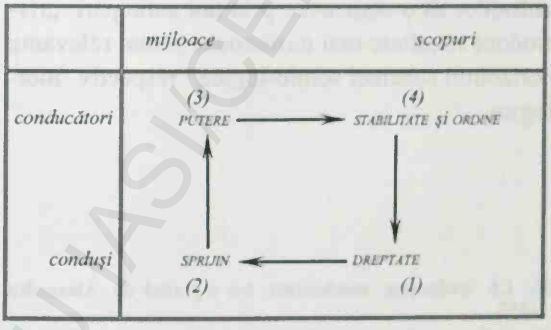

149°. Sistemul iluminist al politicii, racordat la exigenţele „modelului clasic"

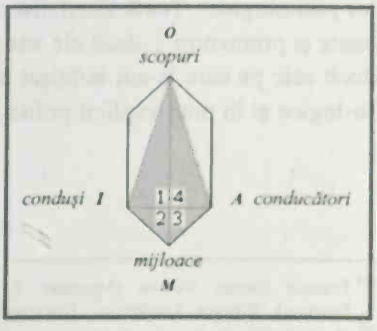

150°. Proiecţia „situaţională" a sistemului politic iluminist

BCU IAŞI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

În cazul modelului *iluminist*, la care parvine Jean-Jacques Rousseau, pe calea marcată de Niccolò Machiavelli şi de Thomas Hobbes, ar fi vorba – după autorii urmăriţi – de ideea că prezervarea *drepturilor* consfinţite prin „contractul social" îi face pe supuşi să acorde *sprijin* conducătorilor; în acest caz, *puterea* va produce *stabilitate* şi *ordine*, necesare pentru ca drepturile să fie protejate.

2.18.7. Cele patru aplicaţii ale „modelului clasic" dau seama de tot atîtea esenţializări ale politicului în perspectiva guvernării şi a „realizării" sociale a indivizilor. Axa relaţiilor dintre *conducători* şi *conduşi* precum şi cea a relaţiilor dintre *scopuri* şi *mijloace* se includ, însă, în schema hexadică de care ne-am folosit pe parcursul expunerii. Faţă de „pătratul" prezentat, paradigma hexadică are avantajul de a multiplica în chip considerabil numărul relaţiilor diadice, prin intervenţia polilor ce definesc o a treia axă, marcată de *conţinutul logic* („*C*") şi, respectiv, de *spectrul axiologic* al acţiunilor politice („*M*"). Surplusul de ordin extensional şi strict formal, dobîndit prin luarea în considerare a mai multor coordonate ale acţiunii politice în schema analizei „situaţionale" este secondat, în orizontul analizei „situaţionale", de o paletă principial-nelimitată a utilizărilor paradigmei la nivel *macro-* şi *micro* - politic; în planul *realităţilor* politice şi în cel al *conştiinţei* politice; la nivelul *limbajului-obiect* al politicii, ori *vis - à - vis* cu metalimbajul aferent ideologiilor, doctrinelor şi ştiinţei politice *stricto sensu*; în legătură cu *analiza*, cu *critica*, ori cu *explicaţia* propriu-zisă a politicii.

Astfel de auspicii nu anulează, însă, perspective distincte de abordare a politicului, iar cît priveşte sistematica *noţiunilor*, am subliniat îndeajuns, în primul capitol, relevanţa structurilor *logic-opoziţionale* în captarea sau chiar în generarea de noi *specii* ale *genului* luat în considerare. După Karl Raimund Popper, a cunoaşte înseamnă a formula ipoteze, din care, prin deducţii, se pot obţine noi clarificări asupra clasei de realităţi în atenţie. Respectivele ipoteze sînt socotite de Francis Bacon *„anticipări hazardate şi premature"*, dacă nu *„idei preconcepute"* [374]. Ele au, însă, după autorul austro-britanic, meritul de a fi, *„adesea, uimitor de inventive şi îndrăzneţe"*. În plus, ele pot fi *„controlate sobru şi cu grijă, prin teste sistematice"* [375].

Sperăm că o astfel de ipoteză ne-a călăuzit şi pe noi în ordonarea distincţiilor politologice. Toată libertatea confraţilor să o concureze prin noi anticipări „riscante şi premature", dacă ele vor produce rezultate mai numeroase şi mai relevante decît cele pe care le-am înfăţişat în orizontul schemei semio-logice, respectiv morfo-logice şi în mod explicit polito-logice.

---

[374] Francis Bacon, *Novum Organum*, I, 26. Cf. traducerea românească (cu o prefaţă de Alexandru Posescu), Editura Academiei, Bucureşti, 1957

[375] Karl Raimund Poper, *Logica cercetării*, traducere din germană (*Logik der Forschung*, Fünfte Auflage, Tübingen, 1973) şi din engleză (*The Logic of Scientific Discovery*, London, 1975), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 267

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

II

PARCURSURI „SITUAȚIONALE" ÎN ORIZONTUL LOGICII EPISTEMICE

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. RECUPERAREA SUBIECTIVITĂȚII, DIN PERSPECTIVA UNUI MODEL RELAȚIONAL AL „SITUAȚIEI COGNITIVE"

Într-o eră alexandrinistă, despărțită voios de „mitul obiectivității" și de „paradigma referențialității" (în contextul postmodernismului și al metodologiilor operaționaliste, pragmatiste, funcționaliste, constructiviste etc.), nimic nu este mai firesc decît recursul la un concept acționalist al cunoașterii.

Îl propunem prin analogie cu modelul hexadic al *situației pedagogice* [1]. Recurgem, altfel spus, la un concept relațional, cel de *„situație cognitivă"*, în spectrul căreia intervin ca „poli" („coordonate" sau „variabile"): ☞ (1) *subiectul-*

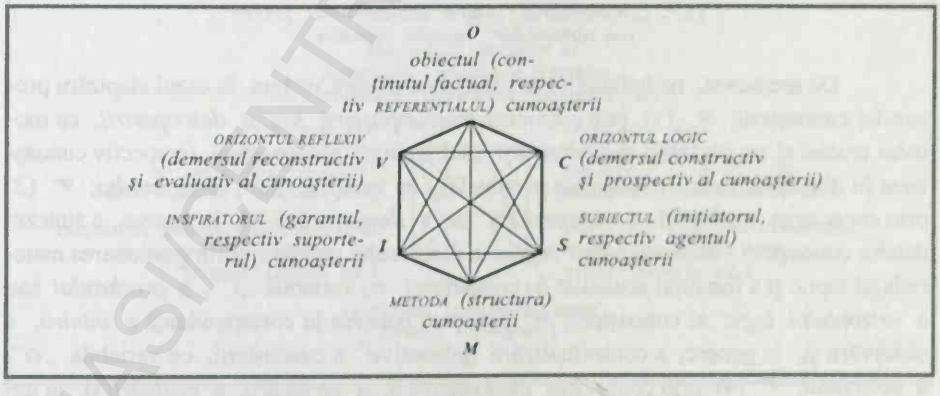

151°. Schema hexadică a „situației cognitive"
(variabilele procesului de cunoaștere)

[1] Petru Ioan, *Modele și realizări ale „situației pedagogice"*, „Revista de pedagogie", nr. 9, Editura Academiei, București, 1992, pp. 6 sqq. Cf. și *supra*, cap. 1

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

(agentul) cunoaşterii („*S*"); ☞ (2) demersul *constructiv* şi *prospectiv* (orizontul logic) al cunoaşterii, respectiv produsul depersonalizat al activităţii cognitive („*C*"); ☞ (3) *obiectul*, respectiv conţinutul factual sau referenţial al cunoaşterii, contextul ei „obiectiv" („*O*"); ☞ (4) demersul valorificator, *reconstructiv* şi *evaluativ* al cunoaşterii, orizontul ei *reflexiv*, respectiv verdictul asupra cunoaşterii („*V*"); ☞ (5) *inspiratorul* sau *garantul* cunoaşterii, contextul ei „subiectiv" („*I*"); ☞ (6) *metoda, traseul* sau *structura* cunoaşterii („*M*").

Modelul „situaţional" - hexadic al cunoaşterii, propus în schema din tabelul (151°), antrenează două variabile „personale" („*S*" şi „*I*"), alături de patru variabile, respectiv coordonate, „impersonale" („*M*", „*C*", „*O*" şi „*V*"), fără a exclude omogenizarea coordonatelor în atenţie, prin „subiectivizarea", ori prin „depersonalizarea" acestora.

Cu prima împrejurare („*SUBIECTIVIZAREA*" celor patru variabile impersonale) ne întîlnim în cazul diviziunii „sociale" a actului cunoaşterii (prin luarea în considerare a *inspiratorului* / „*I*", a *proiectantului* / „*S*", a *tehnologului* / „*C*", a *observatorului* sau a *factologului* / „*O*", a *metodologului* / „*M*" şi a *evaluatorului*, respectiv a *judecătorului* sau a *decidentului* / „*V*"), după cum se poate urmări în schema din tabelul (152°).

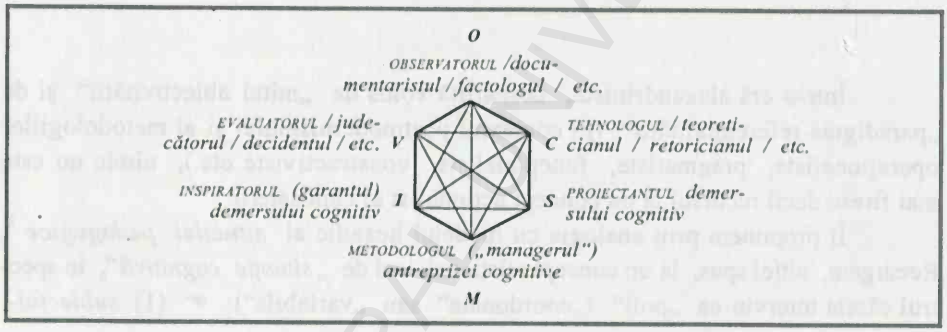

152°. „Dramatizarea" tuturor coordonatelor, polilor sau variabilelor „situaţiei cognitive"

De asemenea, ne întîlnim cu împrejurarea de care vorbim în cazul etapizării procesului cunoaşterii: ☞ (1) prin asocierea *precunoaşterii* sau *a descoperirii*, ca moment crucial al cunoaşterii, şi a *motivării* „subiective" a cunoaşterii (respectiv cunoaşterea în dimensiunea sa eminamente personală), cu variabila „*S*", a *agentului*; ☞ (2) prin conectarea *explicării*, a *interpretării* sau a *demonstrării* şi, în genere, a sintezei datelor cunoaşterii, ori a articulării *logice* a demersului cognitiv (prin gestionarea materialului faptic şi a fondului acumulat de cunoştinţe), cu variabila „*C*", a *produsului* sau a *orizontului logic* al cunoaşterii; ☞ (3) prin punerea în corespondenţă a *intuirii*, a observării şi, în genere, a contextualizării „obiective" a cunoaşterii, cu variabila „*O*", a *obiectului*; ☞ (4) prin conjugarea *fundamentării*, a *verificării*, a *evaluării* şi, în general, a *metacunoaşterii* (sau a reconstrucţiei datelor logic articulate), respectiv a motivării „obiective" a cunoaşterii, cu variabila „*V*", a *orizontului reflexiv*; ☞ (5) prin punerea în paralel a *documentării*, a *argumentării* şi, în general, a contextualizării „subiective" a cunoaşterii, cu variabila „*I*", a *inspiraţiei*; ☞ (6) prin corelarea *procesării*

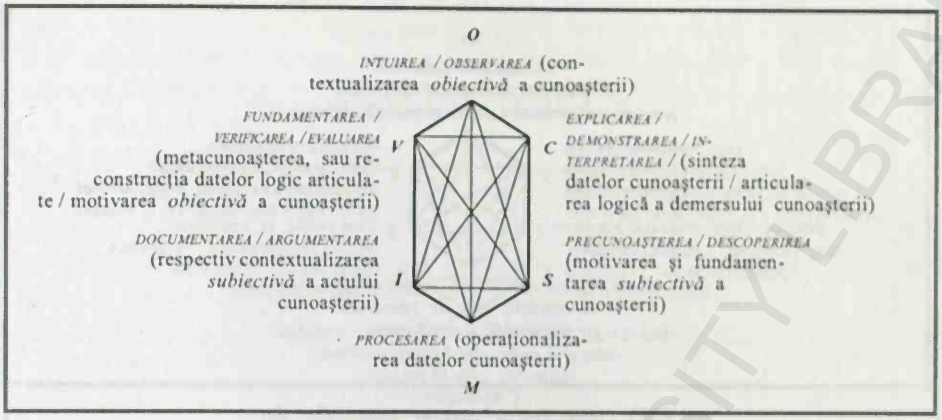

153°. Etapele cunoașterii, după modelul hexadic al „situației cognitive"

sau a *operaționalizării datelor cunoașterii* cu variabila sau coordonata „*M*", a *metodei* și a *formelor* cunoașterii, așa cum se poate urmări în schema din tabelul (153°).

La varianta alternativă de omogenizare a variabilelor analizei „situaționale" (cea prin „DEPERSONALIZAREA" polilor subiectivi) ajungem în cazul ipostazierii rezultatelor fiecărui partener la actul colectiv de cunoaștere: ☞ (1) corelarea *ideilor*, a *anticipațiilor* sau a *sugestiilor* cu variabila „*I*"; ☞ (2) a *ipotezelor*, a *programelor* sau a *proiectelor* cu variabila „*S*"; ☞ (3) a *explicațiilor*, a *demonstrațiilor* și a *raționamentelor* cu variabila „*C*"; ☞ (4) a *reprezentărilor*, a *înregistrărilor* sau a *măsurătorilor* cu variabila „*O*"; ☞ (5) a *scenariilor*, a *procesărilor*, a *formalizării* sau a *designărilor* cu variabila „*M*"; ☞ (6) a *evaluării*, a *deciziei*, a *verificării* sau a *interpretării* cu variabila, sau coordonata „*V*", așa cum se poate urmări în schema din tabelul (154°).

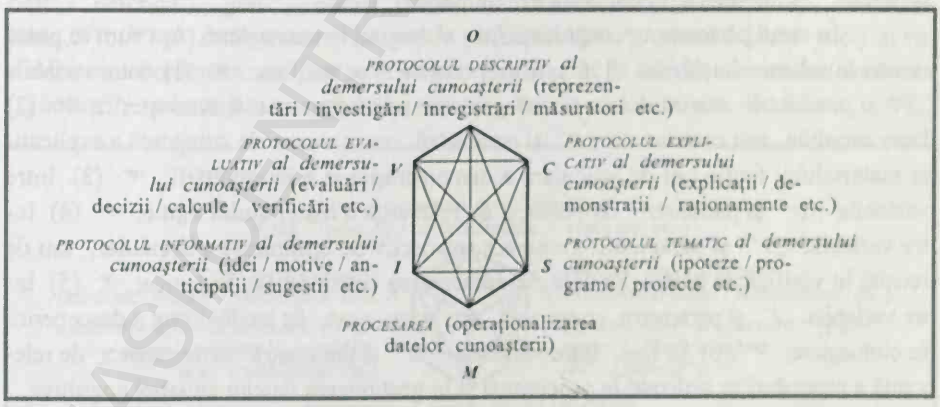

154°. Tipologia „produselor" cunoașterii, în acord cu modelul hexadic al „situației cognitive"

Cu aceeași alternativă ne întîlnim în cazul „mecanizării", al „obiectivării" sau al „computerizării" fiecărei etape a cunoașterii, caz în care vor conta: ☞ (1)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

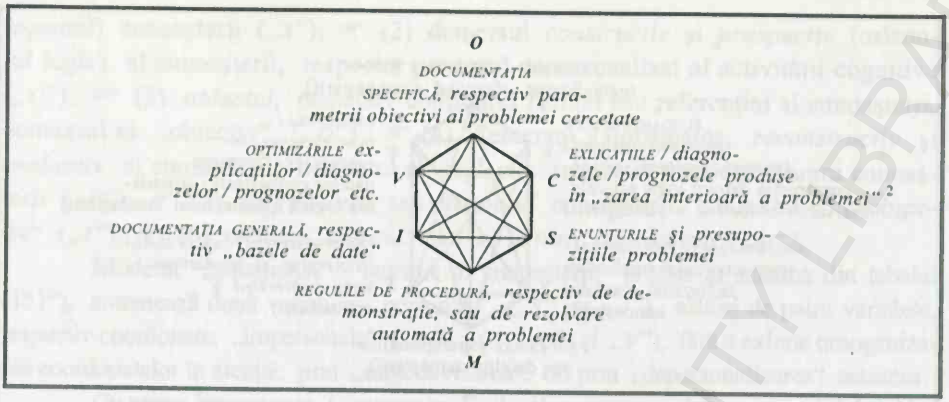

155°. „Obiectivarea" tuturor variabilelor din modelul hexadic al „situației cognitive"

documentația generală, respectiv bazele de date înmagazinate în memoria computerelor („*I*"); ☞ (2) *enunțurile* problemei („*S*"); ☞ (3) *documentația specifică*, respectiv *parametrii obiectivi* ai problemei în studiu („*O*"); ☞ (4) *regulile* de procedură, de demonstrare, sau de rezolvare automată a problemei („*M*"); ☞ (5) *explicațiile*, sau diagnozele, respectiv prognozele induse („*C*"); ☞ (6) *optimizările* acestora din urmă („*V*"), așa cum se poate urmări în schema hexadică din tabelul (155°).

3.1. Aplicații preliminare ale modelului „situației cognitive"

Hexada „situațională" a cunoașterii își dovedește utilitatea în ordonarea unor familii de concepte și chiar în „deducerea" lor, mai mult sau mai puțin „metafizică" [3], în maniera preconizată de Immanuel Kant.

În cazul performanței cognitive (sau al reușitei în cunoaștere), așa cum se poate urmări în schema din tabelul (156°), corespondențele se stabilesc: ☞ (1) între variabila „*S*" și parametrii *EURISTICI*, sau *psihologici* (de relativă noutate a cunoașterii); ☞ (2) între variabila, sau coordonata „*C*" și parametrii *STRICT-LOGICI*, de stringență a explicației materialului faptic sau de articulare a demonstrației și a interpretării; ☞ (3) între variabila „*O*" și parametrii *ONTOLOGICI*, de relevanță a materialului faptic; ☞ (4) între variabila „*V*" și parametrii *AXIOLOGICI*, respectiv de optimizare a deciziilor, sau de reușită în verificarea ipotezelor și în fundamentarea construcțiilor teoretice; ☞ (5) între variabila „*I*" și parametrii *SEMIOLOGICI*, sau *SOCIOLOGICI*, de credibilizare a descoperirii în cunoaștere; ☞ (6) în fine, între variabila „*M*" și parametrii *METODOLOGICI*, de relevanță a procedurilor utilizate în procesarea și în gestionarea datelor situației cognitive.

---

[2] După expresia lui Lucian Blaga

[3] Asupra „deducției metafizice" cf. Petru Ioan, *Perspective logice*, Editura „Junimea", Iași, 1987, pp. 53 - 111; *idem*, *Petre Botezatu și idealul deducției „metafizice"*, „Revista de Filosofie", tom 35, nr. 1, Editura Academiei, București, 1988, pp. 66 - 74

BCU IASI UNIVERSITY LIBRARY

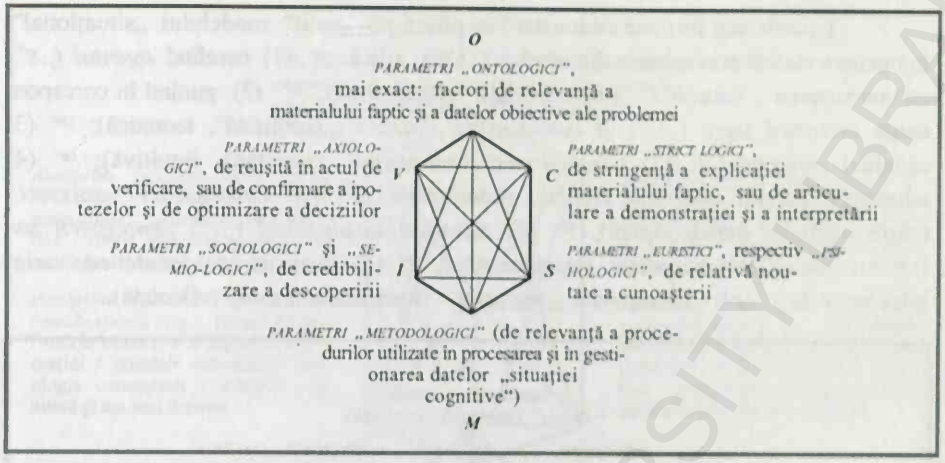

156°. Parametri de performanță cognitivă sau de reușită în cunoaștere (după modelul hexadic al „situației cognitive")

În cazul dimensiunilor și al orizonturilor ADEVĂRULUI (sau al VALABILITĂȚII, ca valoare supraordonată cunoștințelor și enunțurilor prin care ele se exprimă), asocierile s-ar putea realiza, așa cum se arată în schema din tabelul (157°): ☞ (1) între COERENȚA PSIHOLOGICĂ, sau *pragmatică* (adevărul subiectiv și ipotetic, presimțit și pus la încercare de agentul cunoașterii) și variabila sau coordonata „*S*"; ☞ (2) între COERENȚA, sau CORECTITUDINEA LOGICĂ („consistență", „conectivitate", „sistemicitate", „reductibilitate", „demonstrabilitate" etc.) și variabila „*C*"; ☞ (3) între ADEVĂR, sau ADECVARE („corespondență", „exhaustivitate", „generalitate", „completitudine a reprezentării", „certitudine a informației", „precizie a referinței" etc.) și variabila sau coordonata „*O*"; ☞ (4) între AFINITATE, respectiv NEAFINITATE („agreabil" / „dezagreabil"; „popular" / „nepopular"; „fericit" / „nefericit"; „grav" / „naiv"; „realist" / „nerealist" etc.) și coordonata, sau variabila, „*V*"; ☞ (5) între CONSENS (respectiv „acceptabilitate", „accesibilitate" etc.) și variabila, sau coordonata, „*I*"; ☞ (6) între CORECTITUDINE, în sens de COMPETENȚĂ SEMANTICĂ („claritate", „relevanță" a enunțului și a rostirii etc.) și variabila, sau coordonata, „*M*".

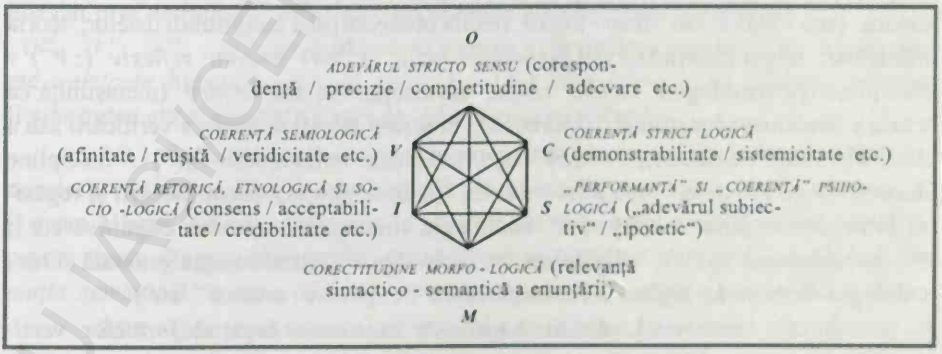

157°. Parametrii „situației veridicționale", suprapuși pe coordonatele hexadei cognitive

BCU IAȘI CENTRU VECHI UNIVERSITY LIBRARY

Tipurile sau formele cunoaşterii se pliază pe „polii" modelului „situaţional", în maniera etalată prin schema din tabelul (158°), adică: ☞ (1) corelînd *agentul* („*S*") cu cunoaşterea „*SUBIECTIVĂ*" (experienţială, preteoretică); ☞ (2) punînd în corespondenţă *orizontul logic* („*C*") şi *cunoaşterea ANALITICĂ* („ştiinţifică", teoretică); ☞ (3) asociind *obiectului* („*O*") *cunoaşterea* „*NEMIJLOCITĂ*" (spontană, intuitivă); ☞ (4) aducînd în paralel *orizontul reflexiv* (coordonata „*V*") şi *cunoaşterea* „*OBIECTIVĂ*" (experimentală, metateoretică); ☞ (5) alăturînd *inspiratorul* („*I*") *cunoaşterii SINTETICE* („filosofice", respectiv *pro-teoretice*); ☞ (6) asociind coordonatei sau variabilei *metodă* („*M*") *cunoaşterea* „*MIJLOCITĂ*" (instrumentalizată, reflectată).

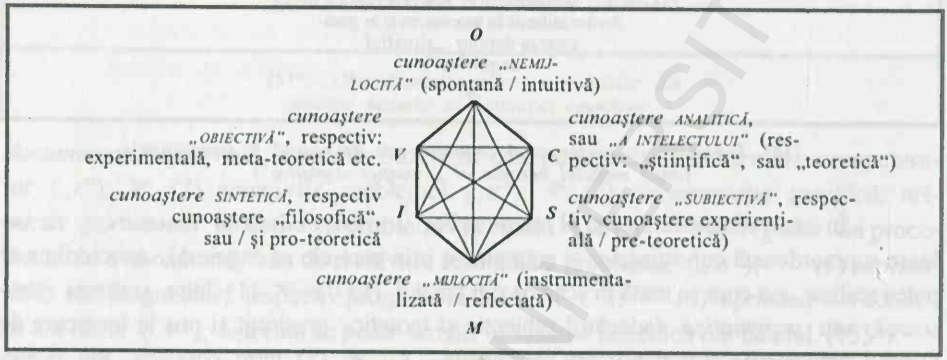

158°. Tipurile cunoaşterii, după modelul hexadic al „situaţiei cognitive"

Pentru disciplinele *epistemologice* sau ale *cogniţiei*, hexada „situaţiei cognitive" ne asigură, aşa cum se poate urmări în schema din tabelul (159°), următoarele posibile corelaţii: ☞ (1) *agent cognitiv* („*S*") / discipline *psihologice, creato - logice* sau *euristice* (psihologia cunoaşterii; psihologia cognitivă; *erotetica*, sau logica întrebărilor şi a răspunsurilor; euristica, creatologia, sau *novatica*; performantica etc.); ☞ (2) *orizont logic* („*C*") / discipline *logice, sermocinale* sau cognitive *stricto sensu* (logica, în sensul teoriei demonstraţiei; logica ştiinţei, sau a explicaţiei; teoria generală a sistemelor; teoria prelucrării datelor etc.); ☞ (3) *obiect* („*O*") / discipline *onto - logice* sau *facto - logice* (teoria observării şi a înregistrării datelor; teoria măsurării; teoria clasificării sau taxonomia etc.); ☞ (4) *orizont reflexiv* („*V*") / discipline epistemologice *stricto sensu*, metacognitive sau *critice* (metaştiinţa ca teorie a fundamentelor ştiinţei; „teoretica", în sensul teoriei generale a verificării sau a deciziei; informatica etc.); ☞ (5) *inspirator*, sau *influenţator* („*I*") / discipline *docimo - logice, socio - logice* şi *retorice* (istoria ştiinţei; teoria stocării şi regăsirii informaţiei; ştiinţele educaţiei; sociologia cunoaşterii; retorica cognitivă etc.); ☞ (6) *structură* („*M*") / discipline *metodo - logice* (metodologia generală şi metodologia de ramură; ingineria cunoaşterii sau *„cognitive science"* etc.).

În cele ce urmează, dorim să realizăm un inventar logic al *formelor verticale* de cunoaştere (diferenţiate prin numărul şi natura parametrilor „de receptare", nu alţii decît polii modelului hexadic), iar în raport cu tabloul schiţat (64 de tipuri,

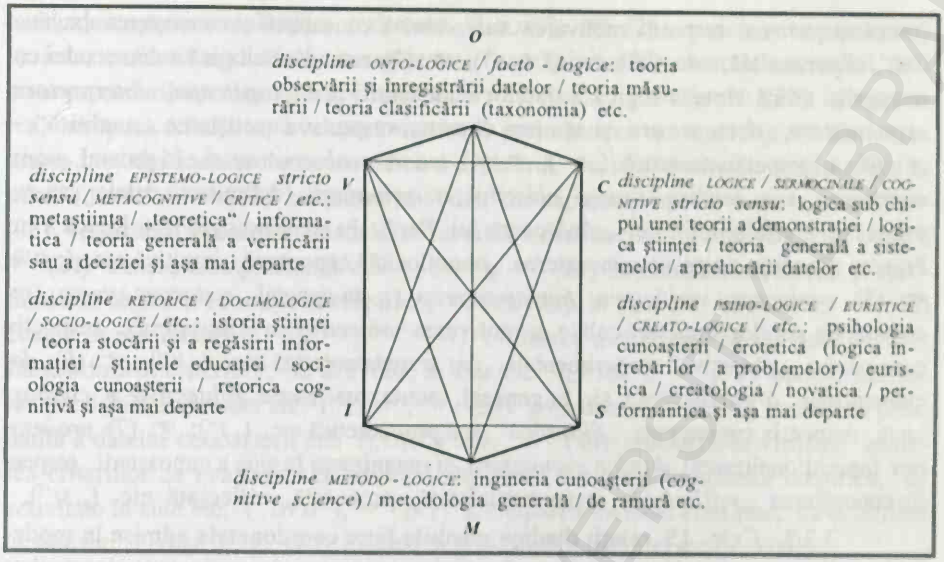

159°. Discipline epistemologice (ale cogniției), după modelul hexadic al „situației cognitive"

niveluri sau grade ale cunoașterii !), vom puncta impactul unor filosofii sau ideologii ale cunoașterii și relevanța unor logici (consacrate, ori în curs de constituire) pentru efortul actual de recunoaștere și de punere sub control a subiectivității în cunoaștere.

3.2. Forme verticale, sau niveluri ale cunoașterii, în acord cu modelul hexadic al „situației cognitive"

Fiecare concepție asupra cunoașterii trimite *la* (ori ascunde) *o* anumită descompunere a situației cognitive, iar prin jocul prezenței și al absenței „variabilelor minimale", ea reprezintă un anumit reducționism, etalat sub faldurile gnoseologiei și ale filosofiei cunoașterii. Orizontul de complexitate mediană în care ne-am instalat prin delimitarea celor șase coordonate ale modelului situațional („*S*", „*C*", „*O*", „*V*", „*I*", „*M*") ne îngăduie să trecem în revistă nu mai puțin de 64 de forme *verticale* ale cunoașterii ($2^6 = 1 + 6 + 15 + 20 + 15 + 6 + 1$), cărora, teoretic, li s-ar putea atașa tot atîtea tipuri de *ideologii cognitiviste*.

3.2.1. La limita cea mai de jos în inventarul (nu tocmai alegoric) al „liniei cunoașterii", știința vidă se asociază ☞ (1) conceptului de *cunoaștere* „nedespicată" (Lucian Blaga), ori de *cunoaștere* ca activitate în sine, teren de confruntare și de comparație pentru alte activități specific umane, precum *acțiunea politică, comunicarea (situația semiotică), creația (situația novatoare), educația (situația pedagogică)* etc.

3.2.2. Exacerbarea uneia sau alteia dintre cele șase coordonate sau variabile ale modelului „situațional" ne readuce la *etapele* cunoașterii și la tipurile fundamentale de cunoaștere, ilustrate în tabelele 153°, respectiv 158°: ☞ (2) *precunoașterea și*

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

(pre)descoperirea, respectiv motivarea *subiectivă* a cunoaşterii şi cunoaşterea „subiectivă" experienţială, sau preteoretică („*S*"); ☞ (3) articularea logică a demersului cunoaşterii, adică sinteza logică a datelor cunoaşterii prin *explicaţie, interpretare, argumentare, demonstrare* şi aşa mai departe, respectiv cunoaşterea „analitică" – ştiinţifică, respectiv teoretică („*C*"); ☞ (4) *intuirea, observarea* şi, în general, *parametrizarea*, sau *contextualizarea obiectivă a cunoaşterii* (delimitarea datelor sau extragerea materialului faptic: „vînătoarea lui Pan", în terminologia mitologică a lui Francis Bacon), respectiv cunoaşterea „nemijlocită" / spontană, intuitivă etc. („*O*"); ☞ (5) *evaluarea, verificarea, fundamentarea* şi, în general, *metacunoaşterea* (reconstrucţia datelor logic articulate şi motivarea *obiectivă* a cunoaşterii), respectiv cunoaşterea „obiectivă" experimentală, dar şi metateoretică etc. („*V*"); ☞ (6) *documentarea, argumentarea* şi, în general, contextualizarea *subiectivă a cunoaşterii*, respectiv cunoaşterea *„filosofică"* sau pro-teoretică etc. („*I*"); ☞ (7) *procesarea* (operaţionalizarea) *datelor cunoaşterii* şi organizarea în sine a cunoaşterii, respectiv cunoaşterea *„mijlocită"*, instrumentalizată, procesată, reflectată etc. („*M*").

3.2.3. Cele 15 relaţii diadice posibile între coordonatele admise în modelul hexadic „situaţional" caracterizează tot atîtea momente ale cunoaşterii, ipostaziate în ideologii subiacente: ☞ (8) *autocunoaşterea*, respectiv cunoaşterea *interioară* şi cunoaşterea *raţională in actu*, momentul *raţional* al cunoaşterii şi aşa mai departe („*SC*"); ☞ (9) *observaţia, percepţia, reprezentarea*, cunoaşterea empirică *in actu* etc. („*SO*"); ☞ (10) *verificarea, evaluarea*, reevaluarea scenariilor cognitive *in actu* etc. („*SV*"); ☞ (11) documentarea, formarea intelectuală, descoperirea surselor de inspiraţie etc. („*SI*"); ☞ (12) deslușirea metodei, operaţionalizarea procedurilor, ca activitate cognitivă în sine etc. („*SM*"); ☞ (13) prelucrarea raţională a datelor cunoaşterii, reprezentarea, interpretarea, cunoaşterea raţională etc., ca activităţi în sine („*CO*"); ☞ (14) testarea ipotezelor, evaluarea teoriilor, reconstrucţia explicaţiilor etc., ca activităţi în sine („*CV*"); ☞ (15) instrucţia intelectuală, explicaţia „sursieră" etc., ca activităţi în sine („*CI*"); ☞ (16) *know - how* - ul, explicaţia funcţionalistă, structuralistă sau procedurală etc., ca activităţi în sine („*CM*"); ☞ (17) contemplaţia, ca activitate în sine („*OV*"); ☞ (18) semnalizarea naturală („*OI*"); ☞ (19) deslușirea metodelor empirice, ca activitate în sine („*OM*"); ☞ (20) participarea la „idei", empatia, postprocesarea cunoaşterii etc., ca activităţi în sine („*VI*"); ☞ (21) evaluarea mijloacelor cognitive, operaţionalizarea criteriilor etc., ca activităţi în sine („*VM*"); ☞ (22) anticiparea procedeelor etc. („*IM*").

3.2.4. În număr de 20, triunghiurile gnoseologice definesc tot atîtea forme de cunoaştere şi moduri de înţelegere a cunoaşterii: ☞ (23) prelucrarea raţională a datelor sensibile, explicaţia factuală, reprezentarea sau interpretarea *in actu* a construcţiilor raţionale etc. („*SOC*"); ☞ (24) decizia sau evaluarea *in actu* a demersurilor raţionale etc. („*SCV*"); ☞ (25) cunoaşterea livrească, documentarea în ştiinţele formale, cunoaşterea indirectă *in actu* etc. („*SCI*"); ☞ (26) testarea metodelor raţionale, operaţionalizarea datelor ipotetice, cunoaşterea raţională *in actu* etc. („*SCM*"); ☞ (27) intuiţia, cunoaşterea estetică în chip de „umanizare a realului", evaluarea spon-

tană, descoperirea realităților dorite etc. („*SOV*"); ☞ (28) cunoașterea perceptivă *in actu*, ca formă mediată de cunoaștere etc. („*SOI*"); ☞ (29) observația metodică, testarea procedurilor, cunoașterea empirică *in actu* etc. („*SOM*"); ☞ (30) interpretarea, învățarea criteriilor, evaluarea standard, prejudecarea etc. („*SVI*"); ☞ (31) evaluarea metodei sau derularea metodică a evaluării, decizia automată, critica algoritmică („*SVM*"); ☞ (32) asumarea metodei, anticiparea procedurii etc. („*SIM*"); ☞ (33) verificarea ipotezelor, modelarea factuală a construcțiilor teoretice etc. („*COV*"); ☞ (34) cunoașterea prealabilă etc. („*CIO*"); ☞ (35) raționalizarea realului și aprofundarea logică a cunoașterii empirice, ca activități în sine etc. („*COM*"); ☞ (36) evaluarea prealabilă etc. („*CVI*"); ☞ (37) evaluarea modelelor, ca activitate în sine, standardizarea criteriilor, ca activitate în sine etc. („*CVM*"); ☞ (38) operaționalizarea prealabilă a metodei etc. („*CIM*"); ☞ (39) prejudecarea realului, evaluarea prealabilă a datelor cunoașterii etc. („*OVI*") etc.; ☞ (40) cunoașterea virtuală, căutarea criteriilor de evaluare, ca activitate în sine, evaluarea metodelor empirice, ca activitate în sine etc. („*OVM*"); ☞ (41) anticiparea metodei empirice, ca activitate în sine etc. („*OIM*"); ☞ (42) evaluarea prealabilă a metodei etc. („*VIM*").

3.2.5. Apropiindu-ne de mersul curent al activităților cognitive, vom parcurge 15 „patrulatere gnoseologice": ☞ (43) verificarea, reconstrucția, sau evaluarea demersurilor cognitive *in actu* etc. („*SCOV*"); ☞ (44) documentarea cunoașterii, cunoașterea prealabilă *in actu* etc. („*SCIO*"); ☞ (45) operaționalizarea cunoașterii empirice și rationale, aprofundarea metodelor empirice etc. („*SCOM*"); ☞ (46) documentarea criteriilor de evaluare, evaluarea prealabilă a datelor empirice etc. („*SOVI*"); ☞ (47) operaționalizarea criteriilor de evaluare, evaluarea metodelor empirice, orchestrarea procedurii de evaluare etc. („*SOVM*"); ☞ (48) asumarea metodelor empirice, pregătirea procedurilor de apropiere a realului etc. („*SOIM*"); ☞ (49) documentarea metodelor de evaluare, evaluarea prealabilă a metodelor etc. („*SVIM*"); ☞ (50) evaluarea rapsodică a cunoașterii („*COVI*"); ☞ (51) cunoașterea prealabilă nedecisă („*CIOM*"); ☞ (52) evaluarea sistematică prealabilă a cunoașterii („*COMV*"); ☞ (53) demersuri prealabile ale cunoașterii raționale, logice, sau reflectate („*CVIM*"); ☞ (54) încercarea prealabilă a validității, evaluarea prealabilă a demersurilor raționale („*CSVI*"); ☞ (55) evaluarea programată, orchestrarea evaluării demersurilor raționale etc. („*SCVM*"); ☞ (56) cunoașterea rațională sistematică și neevaluată („*SCIM*"); ☞ (57) cunoașterea virtuală, cunoașterea „obiectivată", sau cunoașterea ca activitate în sine etc. („*OVIM*").

3.2.6. Cele șase „pentagoane gnoseologice" surprind într-o și mai mare măsură concretitudine a demersurilor cognitive. Le pomenim ca scheme ale cunoașterii „verticale" și ale ideologiilor asupra cunoașterii: ☞ (58) cunoașterea „nestructurată", neoperaționalizată etc. („*SCOVI*"); ☞ (59) cunoașterea „eroică", absolut creatoare, neinspirată („*SCOVM*"); ☞ (60) cunoașterea nereflectată, neevaluată, nevalidată etc. („*SCOIM*"); ☞ (61) cunoașterea perceptivă confirmată („*SOVIM*"); ☞ (62) cunoașterea pur rațională, confirmată, verificarea ipotezelor teoretice („*SCVIM*"); ☞ (63) cunoașterea omologată ca activitate în sine, ori ca rezultat („*COVIM*").

3.2.7. Ultima dintre cele 64 de combinații, cea prin care se antrenează toate coordonatele, sau variabilele, din modelul „situațional"-hexadic, corespunde *cunoașterii* TOTALE, empirică și în același timp *rațională*, inspirată (documentată), iar pe de altă parte *novatoare*, articulată și, în același timp, *validată* etc.

3.3. Manifestări ale subiectivității în cunoaștere

Ordonarea hexadică a etapelor cunoașterii a învederat elasticitatea coordonatelor, sau a variabilelor modelului. La prima vedere, după cum am precizat și la începutul capitolului, două variabile sînt *„PERSONALE"* (respectiv *agentul „S"* și *inspiratorul*, sau *influențatorul „I"*), iar celelalte patru sînt variabile *„DE STARE"* și *„PROCESUALE"* (*obiectul*, respectiv datele empirice și cunoașterea factuală / *„O"*; *structura*, respectiv *metoda* și *procedurile* cunoașterii (*know-how*-ul) / *„F"*; *demonstrația*, *explicația*, *interpretarea* de primă instanță, respectiv demersul rațional constructiv / *„C"*; *evaluarea*, respectiv demersul meta-cognitiv de validare, evaluare, sau verificare / *„V"*.

Fără a forța interpretarea, am sugerat cum putem „obiectiva" toate variabilele sau coordonatele modelului, în schema din tabelul (154°), sau cum putem „subiectiviza" fiecare din coordonatele sau variabilele considerate – posibilitate relevată în schemele din tabelele (152°) și (153°).

Într-o aplicație alternativă a modelului „situațional" - hexadic, am putea distinge între: ☞ (1) *subiectivitatea* CA SUBIECTIVITATE, opusul și mobilul, sau corelatul obiectivității în cunoaștere; eul psihologic, cu atitudinea de curiozitate, nedumerire, căutare etc., ca ferment al situației cognitive (*„S"*); ☞ (2) *subiectivitatea* CA MODEL AL OBIECTIVITĂȚII *în cunoaștere* și ca instanță de soluționare a situației cognitive; eul logic, „analitic transcendental" (*„C"*); ☞ (3) *subiectivitatea* CA

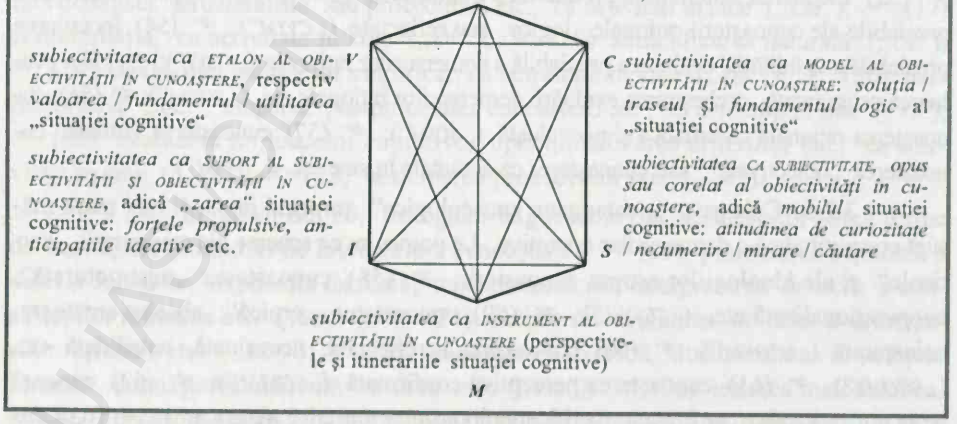

160°. Manifestări ale subiectivității în cunoaștere, deduse din hexada „situației cognitive"

REZONATOR AL OBIECTIVITĂȚII *în cunoaștere* și ca instanță în delimitarea „ariei" sau „receptaculului"[4] situațiilor cognitive; eul „empiric" sau „estetic", în sensul criticismului kantian, eul „vînător" (Pan), în formularea lui Francis Bacon („*O*"); ☞ (4) *subiectivitatea* CA ETALON AL OBIECTIVITĂȚII *în cunoaștere* și ca instanță reflexivă, metaștiințifică, metateoretică; subiectul „critic" și eul „dialectic transcendental" în sensul lui Immanuel Kant, responsabil de valorificarea, fundamentarea sau utilizarea „situației cognitive" („*V*"); ☞ (5) *subiectivitatea* CA SUPORT AL SUBIECTIVITĂȚII ȘI, *deopotrivă,* AL OBIECTIVITĂȚII *în cunoaștere,* ca „spirit absolut" (Hegel), „materie psihică" și „stare *T*" la Ștefan Lupașcu, „lumea a treia" la Karl Raimund Popper, „paradigmele" cunoașterii la Thomas Kuhn, „programele de cercetare" la Imre Lakatos, „epistemele" la Michel Foucault, respectiv eul întemeietor – forță propulsivă, instanță anticipativă etc. – implicat în „zarea" situației cognitive („*I*"); ☞ (6) *subiectivitatea* CA INSTRUMENT AL OBIECTIVITĂȚII *în cunoaștere,* ilustrată în perspectivele și itinerariile situației cognitive („*M*").

Spațializarea celor șase orizonturi și niveluri ale subiectivității în procesualitatea cunoașterii, reliefată în schema din tabelul (160°), este punctul de plecare pentru noi aplicații ale modelului „situațional" hexadic. Principalele ideologii cognitiviste intră în corespondență cu sensurile menționate ale subiectivității după cum urmează: ☞ (1) *psihologismul*; *personalismul,* inclusiv în varianta „energetică", propusă de Constantin Rădulescu-Motru; *subiectivismul,* inclusiv în varianta solipsistă; *ocultismul*; *„umanismul" pragmatist* (Ferdinand Canning Scott Schiller); *pragmati(ci)smul* (Charles Sanders Peirce); *idealismul* în variantele „subiectivă" și „fiziologică"; *iraționalismul, spiritualismul* în variantele „irațională" și „constructivistă" (Constantin Noica), *trăirismul*; *existențialismul*; *asociaționismul*; *structuralismul* în varianta „genetică" (Jean Piaget); *dadaismul epistemologic* (Paul Feyerabend); *operaționalismul* (Percy Williams Bridgman); *(neo)freudismul* etc., în orizontul coordonatei „*S*" și al combinațiilor de coordonate în care ea se regăsește; ☞ (2) *(neo)raționalismul* (Jean Ullmo, Gaston Bachelard, Jean Piaget, și alții); *idoneismul* (Ferdinand Gonseth); *intelectualismul*; *logicismul*; *idealismul* în varianta „logică" a neokantienilor (Paul Natorp și alții); *idealismul transcendentalist,* în etajul „analitic" (Immanuel Kant); *panlogismul* (Georg Wilhelm Friedrich Hegel); *matematismul; constructivismul; structuralismul* funcționalist; *fenomenalismul* transcendentalist (Edmund Husserl) etc., în perspectiva variabilei „*C*" și a combinațiilor de variabile la care aceasta participă; ☞ (3) *fenomenalismul* idealist subiectiv; *senzualismul*; *empirismul,* inclusiv în varianta „logică", neopozitivistă; *hiperempirismul dialectic* (Georges Gurvitch); *pozitivismul,* inclusiv în versiunea „logică"; *hilopsihismul* (William Pepperell Montague); *atomismul logic* (Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein și alții); *idealismul* în variantele „obiectivă" (Hegel), „fizică" și „transcendentalistă" (etajul „estetic" al criticismului kantian, de exemplu); *nominalismul*; *reismul* (Tadeusz Kotar-

[4] Asupra celor două concepte, cf. Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Litogr. „Schildkrant", Cluj, 1947; ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", București, 1983, pp. 9 sqq.

biński); *(neo)realismul* (George Edward Moore, Bertrand Russell, Ralph Barton Perry, Edwin B. Holt, Walter Taylor Marvin, Edward Gleason Spaulding, Walter B. Pitkin şi alţii) etc., în legătură cu variabila „*O*" şi combinaţiile care o conţin; ☞ (4) scepticismul; relativismul; probabilismul; failibilismul; agnosticismul; nominalismul în varianta constructivistă (Nelson Goodman); *(neo)criticismul*; *empiriocriticismul* (Ernst Mach, Richard Avenarius, Joseph Petzoldt, Karl Pearson, Rudolf Willy şi alţii); *empiriomonismul* (Aleksandr Aleksandrovici Bogdanov); *empiriosimbolismul* (P. S. Iuşkevici); *(neo)raţionalismul; scientismul; realismul ştiinţific* (Émile Meyerson); *realismul critic* (Alois Riehl, Oswald Külpe, Carl Stumpf, Wilhelm Wundt, Aloys Wenzl, George Santayana, Roy Wood Sellars şi alţii); *prezenteismul* etc., *vis - à - vis* cu polul „*V*" şi de combinaţiile ce-l conţin; ☞ (5) *idealismul absolut* (Hegel, Francis Herbert Bradley, Bernard Bosanquet şi alţii); *idealismul* în varianta „energetică" (Ştefan Lupaşcu); *neoidealismul* (Arthur Schopenhauer); *voluntarismul absolut* (Josuah Royce); *realismul spiritualist; pozitivismul spiritualist*; *holismul* (Christian von Ehrenfels, Jan Christian Smuts, Karl Ludwig von Bertalanffy, Othmar

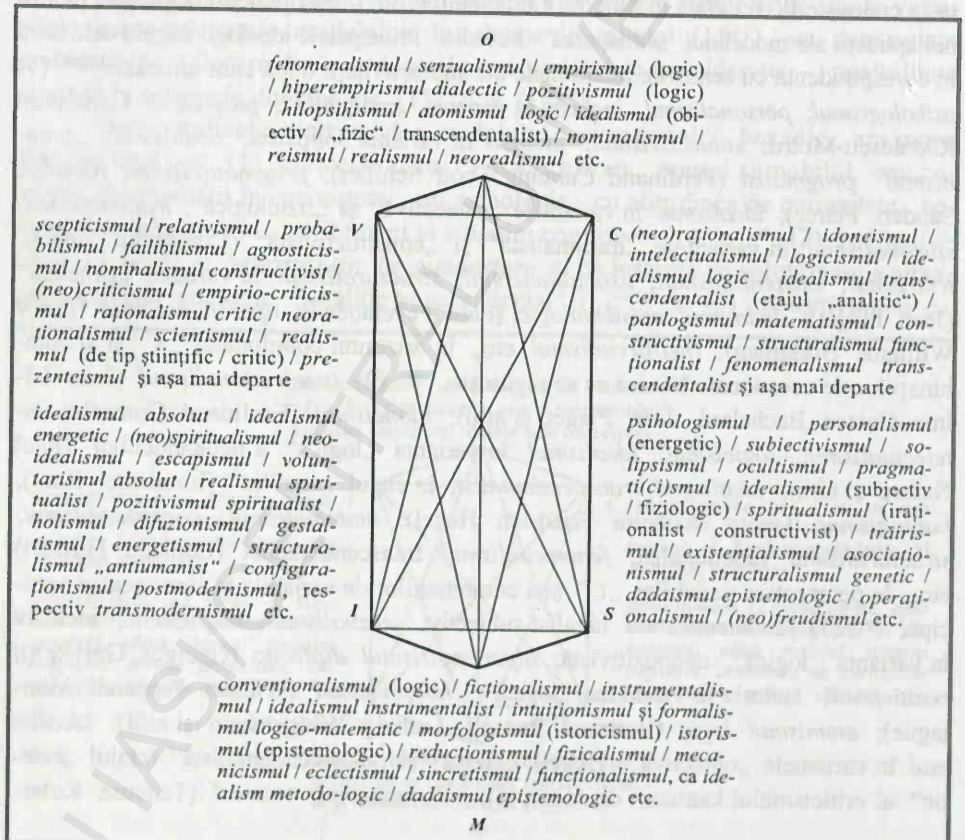

161°. Ideologii cognitiviste, corespunzătoare rolului acordat subiectivităţii în cunoaştere

Spann, Leo Gabriel, Richard Glyn Jones, James J. Gibson, Teilhard de Chardin, Pietro Ubaldi și alții); *gestaltismul; configurationismul* (Edward Sapir și alții); *difuzionismul* (Edward Burnett Tylor); *energetismul* (Ștefan Lupașcu); *structuralismul* în varianta „antiumanistă" (Michel Foucault); *postmodernismul* etc., în perspectiva coordonatei *„1"* și a combinațiilor din care ea nu lipsește; ☞ (6) *convenționalismul* (Henri Poincaré, Hugo Dingler și alții); *convenționalismul logic; ficționalismul* (Hans Vaihinger); *instrumentalismul* (John Dewey, Stephen Toulmin și alții) și *idealismul instrumentalist; intuiționismul* logico - matematic (Luitzen Egbert Jan Brouwer și alții); *formalismul* logico - matematic (David Hilbert și alții); *istorismul* (Giovanni Batista Vico, Voltaire, Johann Gottfried von Herder, Denis Diderot și alții) *morfologismul* sau *istoricismul; istorismul epistemologic; reducționismul* în variantele „fizicalistă", „mecanicistă", „psihologistă", „biologistă" etc; *mecanicismul; eclectismul* (Victor Cousin); *sincretismul; finitismul* (David Hilbert și alții); *funcționalismul* ca *idealism metodologic* (Ernst Cassirer); *dadaismul epistemologic* (Paul Feyerabend) etc., în orizontul coordonatei sau variabilei *„M"* și al combinațiilor care o includ.

3.4. Logici „filosofice" corespunzătoare rolului subiectivității în cunoaștere și ideologiilor cognitiviste

În perspectiva dobîndită asupra subiectivității, ne va fi ușor să arătăm că logica nu este pur și simplu știința corectitudinii în gîndire, ci un ansamblu de științe asupra structurii, determinanților, criteriilor și contextelor gîndirii corecte. În succesiunea lor istorică și în convergența lor sistematică, teoriile, sistemele și chiar idealurile logicii *toto genere* ating și promovează rolurile subiectivității în cunoaștere și în comunicare.

3.4.1. Subordonată filosofiei ca „știință teoretică" (Aristotel) sau ca „metaștiință" și „critică a științei" (Immanuel Kant, Edmund Husserl, neokantieni), parte a filosofiei (Chrysippos, Epicur, John Locke și alții) sau filosofie pur și simplu, ca „supraștiință" (Kant, Hegel, Lupașcu, Leo Gabriel și alții), *logica filosofică* s-a manifestat și continuă să se manifeste ca o logică *a subiectivității ce susține sau inspiră cunoașterea* pe coordonata *„1"* a modelului „situațional" hexadic, asociată viziunilor sociologiste și consensualiste: ca logică „absolută", în cazul lui Hegel; ca logică „dualistică", în cazul lui Marin Ștefănescu; ca logică „energetică", în cazul lui Ștefan Lupașcu; ca logică a „voinței", în cazul lui Gabriel Tarde; ca „al treilea organon", resuscitare a „primului canon al gîndirii", în cazul lui Peter Demianovici Ouspensky; ca logică „organică", în cazul lui David Böhm; ca logică „organonică", în cazul lui Henri Poirier; ca logică „hermetică", sau „a rostirilor", în cazul lui Constantin Noica; ca logică „recesivă", sau a contradicției asimetrice, în cazul lui Mircea Florian și așa mai departe.

3.4.2. Aceeași logică filosofică s-a manifestat și continuă să se manifeste ca o logică *a subiectivității ce inițiază sau ocazionează cunoașterea* pe coordonata *„S"* a modelului hexadic, asociată activismului și operaționalismului gnoseologic, acționalismu-

lui, pragmaticismului şi altor ideologii, respectiv: ☞ ca logică în postura de artă a discuţiei (*ars disserendi*); ☞ ca semio-logică, „parte" a *Noului Organon* propus de leibnizianul Johann Heinrich Lambert; ☞ ca „logică a sentimentelor" (Théodule Ribot); ☞ ca logică a otrăvii necesare spiritului, care este „contradicţia" (François Paulhan); ☞ ca logică a „anchetei" (John Dewey); ☞ ca logică „binară", sub auspicii freudiene (Etienne Got); ☞ ca logică „morbidă" (Ştefan Lupaşcu); ☞ ca „logică a descoperirii" (Norwood Russell Hanson); ☞ ca „logică a problemei" şi „a intelectului extatic" (Lucian Blaga); ☞ ca logică „reflexivă" (Robert Blanché) şi aşa mai departe.

3.4.3. Logica în atenţie s-a manifestat şi continuă să se manifeste ca logică *a subiectivităţii ce instrumentalizează, călăuzeşte sau procesează cunoaşterea*, pe coordonata *„M"* a modelului „situaţional" - hexadic, asociată funcţionalismului gnoseologic, instrumentalismului şi altor ideologii cognitiviste, respectiv: ☞ ca *Organon* aristotelic, instrument sau mod al cunoaşterii ştiinţifice şi filosofice, respectiv *canon* epicureic; *dialectică* chrysippiană; *semiotică* (John Locke) etc., socotite drept părţi ale filosofiei; ☞ ca „nou Organon", în postura de ştiinţă a descoperirii (Francis Bacon); ☞ „nou Organon", în chip de instrument al cunoaşterii (Johann Heinrich Lambert) etc.

3.4.4. Logica filosofică s-a manifestat ca logică *a subiectivităţii ce rezonează* (mai mult sau mai puţin empiric !) *cu obiectivitatea în cunoaştere*, pe coordonata *„O"* a modelului „situaţional", asociată *obiectivismului* gnoseologic, *empirismului, pozitivismului* şi altor ideologii asupra cunoaşterii, respectiv: ☞ ca *scientia de bene imaginari*, parte a *logicii* în concepţia lui Pierre Gassendi; ☞ ca „fenomenologie" (logică a conjecturii, sau a probabilităţii), parte a „noului Organon" orchestrat de Johann Heinrich Lambert); ☞ ca „estetică transcendentală", sau logică a formelor pure de intuitivitate (Kant); ☞ ca „logică obiectivă", în desfăşurarea sistemului hegelian; ca „onto-logică" de obedienţă filosofică şi aşa mai departe.

3.4.5. Tot logica filosofică este cea care s-a manifestat şi continuă să se manifeste drept logică *a subiectivităţii ce modelează* (mai mult sau mai puţin „raţional") *obiectivitatea în cunoaştere*, pe coordonata *„C"* a modelului „situaţional" - hexadic, asociată *logicismului* gnoseologic, *matematismului, structuralismului, funcţionalismului* şi altor ideologii asupra cunoaşterii. Ea s-a manifestat şi se manifestă, de asemenea: ☞ ca „logică apofantică", în tradiţia aristotelică; ☞ ca „dianologie", sau logică a intelectului, parte a „noului Organon" propus de către acelaşi Johann Heinrich Lambert; ☞ ca „analitică transcendentală", sau „logică a intelectului", segment în demersul criticist kantian; ☞ ca „logică subiectivă", în desfăşurarea sistemului hegelian; ☞ ca „logică transcendentală", susţinînd fenomenologia husserliană; ☞ ca logică „paradisiacă", sau a intelectului enstatic, în viziunea „noologică" a lui Lucian Blaga şi aşa mai departe.

3.4.6. În fine, logica filosofică s-a manifestat şi continuă să se manifeste ca logică *a subiectivităţii ce evaluează sau recuperează obiectivitatea cunoaşterii* (pe coordonata *„V"* a modelului hexadic, asociată axiologismului, fundaţionalismului, failibilismului şi verificaţionismului gnoseologic), respectiv: ☞ ca artă de a decide (*ars disceptatrix*), în concepţia lui Marcus Tullius Cicero; ☞ „alethiologie", sau logică a adevărului, parte a „noului Organon" închegat de Johann Heinrich Lambert; ☞ „dialectică transcenden-

tală" sau „logică a rațiunii", segment în arhitectura criticistă kantiană; ☞ „logică luciferică", sau logică a intelectului extatic și a potențării misterului (Lucian Blaga); ☞ „teoretică", sau viziune generală asupra metodelor de verificare a cunoașterii; ☞ logică „intuiționistă", în filosofia fundamentelor matematicii (Luitzen Egbert Jan Brouwer) etc.

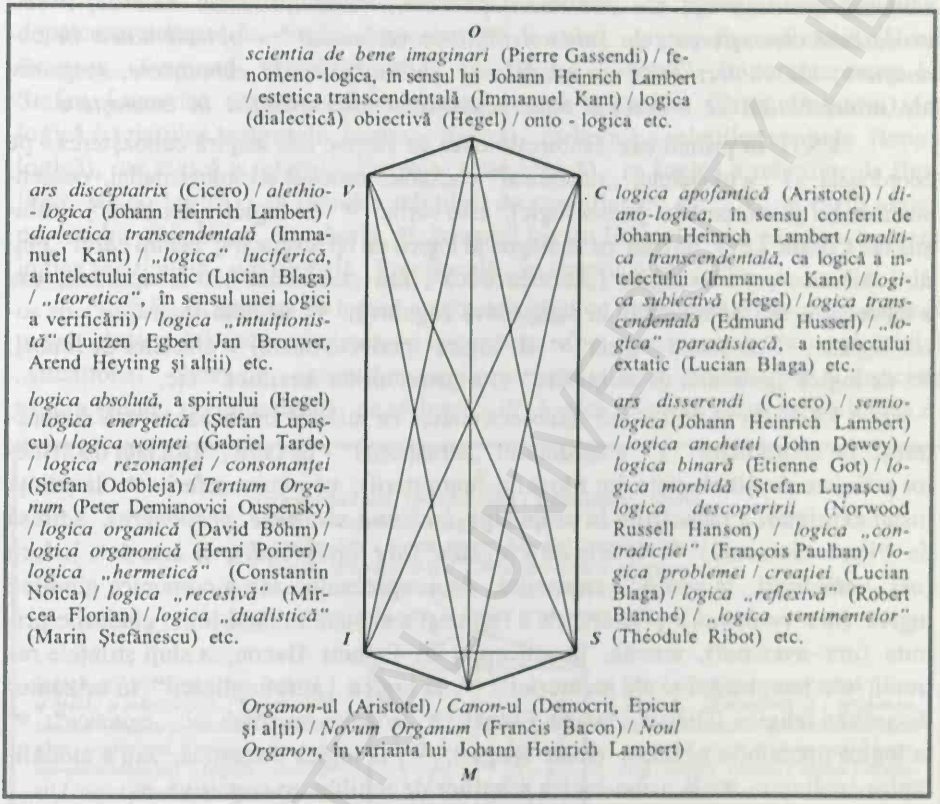

162°. Familii de logici „filosofice", corespunzătoare rolului acordat subiectivității în cunoaștere

Prezența unora dintre logicile evocate în inventarul de mai sus se datorează stadiului antemergător, neîmplinit și neoperaționalizat al proiectelor cu pricina; prezența altora semnalează dualitatea dintre cunoașterea științifică și cunoașterea filosofică, sugerînd sau afirmînd în chipul cel mai hotărît superioritatea facultății „sintetice" (filosofice), ori a rezultatului cunoașterii filosofice în raport cu facultatea cunoașterii intelectuale „analitice" (științifice) și cu achizițiile dobîndite pe calea „prefilosofică" a înțelegerii și interpretării lumii.

3.5. Logici „științifice" corespunzătoare rolului acordat subiectivității în procesul de cunoaștere și ideologiilor cognitiviste aferente

Raportate la un concept „nedespicat" al cunoașterii, sau aspirînd la un grad mai avansat de instrumentalizare a conceptelor cu care operează, teoriile și siste-

mele logicii „științifice" se pot grupa în șase familii de discipline, după tot atîția „vectori de focalizare" în modelul analizei „situației cognitive" – *SCOVIM*.

Ca și în cazul logicilor „filosofice", le-am putea numi logici: ale *subiectivității ce susține sau inspiră cunoașterea*; ale *subiectivității ce inițiază ori ocazionează cunoașterea*; ale *subiectivității ce instrumentalizează, călăuzește sau procesează cunoașterea*; ale *subiectivității ce rezonează cu obiectivitatea în cunoaștere*; ale *subiectivității ce modelează obiectivitatea în cunoaștere*, respectiv ale *subiectivității ce evaluează sau recuperează obiectivitatea în cunoaștere*.

3.5.1. În primul caz (subiectivitatea ce susține sau inspiră cunoașterea, pe coordonata *„I"* a modelului „situațional" - hexadic, asociată sociologismului, consensualismului și istorismului gnoseologic), este vorba: ☞ de logica „concretă", deslușită de Claude Lévy Strauss ca analogon al logicii de tip abstractiv, pentru cazul „gîndirii sălbatice"; ☞ de logica („hermeneutică", sau „hermetică") a interpretării, sau a înțelegerii; ☞ de retorică, în perspectivă cognitivă; ☞ de etno-logică; ☞ de socio-logică; ☞ de semio-logică; ☞ de logica (perlocuționară) a efectelor de limbaj; ☞ de logica „relațiilor de cooperare" și a „structurilor ierarhice" etc.

3.5.2. În al doilea caz (subiectivitatea ce inițiază ori ocazionează cunoașterea, pe coordonata *„S"* a modelului „situațional" - hexadic, asociată doctrinelor activiste și psihologiste din filosofia cunoașterii), ne putem referi: ☞ la știința justei exprimări a judecăților în propoziții (*scientia de bene proponere*), admisă de Pierre Gassendi; ☞ la arta de a inventa (*ars inveniendi*), la arta de a judeca (*ars judicandi*), la arta de a transmite, de a reprezenta, sau a comunica gîndirea logică (*ars retinendi*) și la arta de a reține și a expune în mod logic gîndurile primite (*ars tradendi*), menite, în concepția lui Francis Bacon, a sluji științele rațiunii, ale imaginației și ale memoriei; ☞ la logica „autoimplicării" în orizontul discursului religios (Donald Dwight Evans); ☞ la logica întrebării sau „erotetica"; ☞ la logica operatorie genetică (Jean Piaget); ☞ la logica doxastică, sau a modalităților credinței; ☞ la psiho-logica relațiilor de echilibrare cognitivă etc.

3.5.3. Celei de a treia accepții (subiectivitatea ce instrumentalizează, călăuzește sau procesează cunoașterea, pe coordonata *„M"* a aceluiași model „situațional" - hexadic, asociată viziunilor funcționaliste, formaliste, operaționaliste, instrumentaliste sau convenționaliste asupra științei și cunoașterii), îi răspund: ☞ logica „aplicată" sau „practică" (*logica utens* în clasificările medievale); ☞ praxio-logica; ☞ logica formală ca metodologie (a deducției, a inducției, a invenției, a integrării, a simbolizării și a sistematizării, după cum admite Constantin Noica în orizontul unei „hexade a formelor de rostire"); ☞ logica tehnică (bi- și polivalentă); ☞ logica nuanțării, a impreciziei, sau a fenomenelor *fuzzy* (Grigore C. Moisil și alții); ☞ logica probabilistă; ☞ logica paraconsistenței; ☞ logica deducției naturale; ☞ logica de tip combinatoriu; ☞ logica „operațională" (Paul Lorenzen); ☞ logica „dinamică" (sau a limbajelor de programare) și așa mai departe.

3.5.4. Cu al patrulea sens al logicii filosofice – întreținut de subiectivitatea ce rezonează, mai mult sau mai puțin empiric (!), cu obiectivitatea în cunoaș-

tere, pe coordonata „*O*" a modelului „situațional" - hexadic, asociată doctrinelor fenomenaliste, empiriste și obiectiviste asupra științei și cunoașterii – ne întîlnim: ☞ în cazul logicii „materiale" („extensionale", „a designării", „a reprezentării", „a denotării" etc.); ☞ în cazul logicii inductive, ca logică a evidenței, sau a confirmării; ☞ în cazul logicii omogenizării (Aristotel), ca logică a macro-fizicului, după caracterizarea lui Ștefan Lupașcu; ☞ în cazul „logicii diversificării" (Henri Bergson, Sigmund Freud și alții), ca „logică a viului", în caracterizarea lui Ștefan Lupașcu; ☞ în cazul fenomeno - logicii operatorii (Petre Botezatu), ca logică a relațiilor temporale (crono - logică), ca logică a relațiilor spațiale (topo - logică), ca logică a relațiilor cauzale (etio-logică), ca logică a relațiilor de finalitate (teleo-logică), ca logică a relațiilor de condiționare etc.; ☞ în cazul logicii proceselor (Nicholas Rescher); ☞ în cazul logicii întregilor și a părților (mereologica relațională, pozițională, funcțională, existențială etc.) etc.

3.5.5. În postura de logică a subiectivității ce modelează (mai mult sau mai puțin „rațional") obiectivitatea în cunoaștere (pe coordonata „*C*" a modelului „situațional" - hexadic, asociată viziunilor constructiviste, raționaliste și logiciste asupra științei și cunoașterii), se etalează: ☞ logica relațiilor generice ca logică a

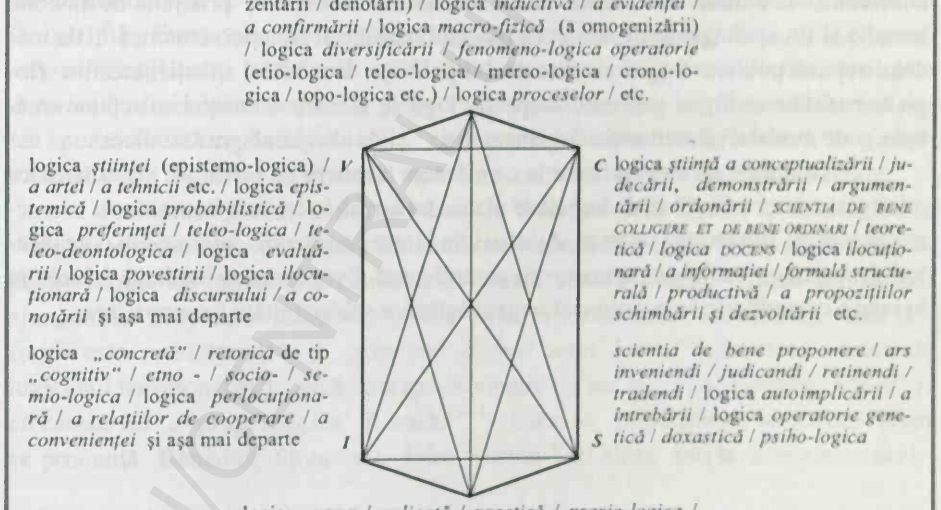

163°. Familii de logici „științifice", corespunzătoare rolului acordat subiectivității în cunoaștere

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

conceptualizării (a definirii, a generalizării şi a specificării, a diviziunii şi clasificării etc.), a judecării, a demonstrării şi a argumentării (Aristotel), ca logică a conceptualizării, a judecării, a raţionării şi a ordonării (Arnauld şi Nicole), ca ştiinţă a justei deduceri şi a justei înaintări sau procedări în cunoaştere (*scientia de bene colligere et de bene ordinari*), în concepţia lui Pierre Gassendi; ☞ logica generică în postura de logică teoretică, pură sau „curată" (Simion Bărnuţiu), respectiv *logica docens*; ☞ logica declarativă sau locuţionară; ☞ logica informaţiei; ☞ logica formală structurală; ☞ logica „productivă" (Franco Spisani); ☞ logica propoziţiilor despre schimbare şi dezvoltare (Bogdan V. Šešić) şi aşa mai departe.

3.5.6. Despre ultima accepţie a logicii filosofice (corespunzătoare subiectivităţii ce evaluează sau recuperează obiectivitatea în cunoaştere, pe variabila sau coordonata „*V*" a modelului „situaţional" - hexadic, asociată doctrinelor valoriste, fundaţioniste şi failibiliste asupra ştiinţei şi cunoaşterii), dau seamă: ☞ logica explicaţiei sau a ştiinţei (epistemo - logica); ☞ logica artei şi a metaforei; ☞ logica tehnicii; ☞ logica epistemică sau a modalităţilor cunoaşterii; ☞ logica probabilistică; ☞ logica preferinţei şi a alegerii; ☞ logica scopurilor (teleo-logica) şi logica normativă a scopurilor (teleo - deontologica); ☞ logica evaluării; ☞ logica transfrastică a povestirii; ☞ logica „ilocuţionară" sau „a conotaţiei" şi aşa mai departe.

Inventarul pe care l-am desfăşurat, într-un efort de ordonare a diversului deconcertant, se extinde cu „datele" unor recensăminte similare, prilejuite de modelul hexadic al situaţiei „pedagogice" [5], de modelul hexadic al situaţiei semiotice [6], de modelul acţiunii politice (logici ale discursului politic), de modelul situaţiei creative (logicile euristice ca logici generale, respectiv logicile aferente educaţiei ca acţiune creatoare), de modelul „intervenţiei argumentative" şi de alte paradigme similare.

Exerciţiile de sistematizare la care facem trimitere nu urmăresc acreditarea cu orice preţ a unor orizonturi de logicitate şi nici nu aspiră la desăvîrşita rigoare a enumerărilor logice. Ele propun un fir al Ariadnei în lumea unor teorii, sisteme sau doar idealuri de logică ce bat la poarta nemuririi şi motivează diversitatea debordantă a acestora în raport cu multiplicitatea ordonată a manifestărilor subiectivităţii în cunoaştere.

---

[5] Petru Ioan, *Logica, ştiinţă a educaţiei*, comunicare la Simpozionul naţional „Cultură şi educaţie", Iaşi, 1993, publicată în: Petru Ioan (coord.), *Logică şi educaţie*, Editura „Junimea" (s. „Humanitas"), Iaşi, 1995, pp. 13 - 62

[6] *Ibidem*, *Le système des disciplines sémiotiques dans la perspective d'un modèle hexadique de la communication*, comunicare la Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului, Suceava, 1993, publicată în „Noesis / Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences", tom 20, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, pp. 29 - 41

4. TIPURILE DEFINIȚIEI, ÎN PERSPECTIVA UNUI MODEL SEMIO-LOGIC CU ROL INTEGRATOR

În contul celor ce urmează, vom spune că DEFINIȚIA este operația logică constructivă prin care se fundamentează noțiunile (în cadrul sistemelor și al seriilor de noțiuni) și se precizează înțelesul (semnificația, sau sensul) termenilor ce le exprimă. Dacă prin DEFINIT (sau prin *definiendum*) înțelegem NOȚIUNEA FUNDAMENTATĂ (explicată, justificată etc.), iar prin DEFINIȚIE (prin *definitor*, sau prin *definiens*) desemnăm *noțiunile prin care fundamentăm noțiunea dată*, am putea spune, o dată cu Louis Liard [1], că DEFINIȚIA (respectiv *definitorul*, sau *definiens*-ul) este NOȚIUNEA DEZVOLTATĂ, așa cum NOȚIUNEA este DEFINIȚIA CONDENSATĂ.

Problema ofioasă, exprimată încă de Archytas din Tarent [2], dacă definiția vizează MATERIA OBIECTULUI (sau elementele sale constitutive) și FORMA acestuia (respectiv modul de îmbinare a elementelor constituente), dacă pe calea cunoașterii ajungem la *„definiția lucrurilor fizice"* (ca în viziunea lui Democrit), dacă definiția este *„obiectuală"* și *„exprimă esența unui lucru"* [3] (Aristotel, urmat de logicienii tradiționaliști), dacă operația în atenție revine la *„considerarea scurtă și circumscrisă a proprietăților lucrului"* [4] (Cicero), referindu-se la NATURA (cum se pronunță Benedict Spinoza [5], John Milton [6] și alții), sau la CONCEPTUL aces-

---

[1] Louis Liard, *Logique*, Masson et Cie, quatriéme édition, Paris, 1897, p. 20

[2] Aristotel, *Metafizica*, VIII (H), 2, 1043 a, Editura Academiei, București, 1965, p. 271; cf. și: Cornel Popa, *Teoria definiției*, Editura Științifică, București, 1972, p. 11

[3] *Topica*, I, 5, 102 a, în: Aristotel, *Organon*, vol. IV, Editura Științifică, București, 1963, p. 12

[4] Cicero, *De oratore*, I, 42, 189; *apud*: Richard Robinson: *Definition*, „Clarendon Press", Oxford, 1954, p. 2; Cornel Popa, *op. cit.*, p. 33

[5] Benedict (Baruch) Spinoza, *Etica demonstrată după metoda geometrică și împărțită în cinci părți*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 11. A se vedea și Richard Robinson, *op. cit.*, p. 2

[6] John Milton, *Works*, London, 1851, IV 168, *apud*: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 2

tuia (Hegel [7] şi continuatorii panlogişti), ori dacă, dimpotrivă, ea arată *ÎNŢELESUL UNUI CUVÎNT* prin intermediul altor cuvinte (aşa cum ne încredinţează Thomas Hobbes, John Locke, John Stuart Mill şi alţii), vizînd *TERMENUL*, respectiv *NUMELE*, sau *SIMBOLUL* [8], ca purtător al semnificaţiei, în fine, dacă respectiva operaţie ţinteşte *SENSUL IDEAL* ataşat acestuia (de către Immanuel Kant, Gottlob Frege, David Hilbert şi alţii), o astfel de problemă – spunem – se risipeşte în perspectiva unei concepţii integratoare asupra cunoaşterii şi comunicării.

De vreme ce noţiunile exprimă *sensuri*, sau *conţinuturi obiective* („*I*"), şi poartă *înţelesuri*, sau *conţinuturi subiective* („*C*"), cu privire la *realităţi* şi *circumstanţe* ale acestora („*D*"), prin intermediul unor *expresii* („*S*"), utilizate de *locutori* („*E*") care se adresează, chiar şi indirect, unor *interlocutori* („*R*"), putem spune că *definiţia* (respectiv *definirea*) *noţiunilor* vizează, deopotrivă: *VEHICULUL* acestora, adică *numele* ca semnificant, respectiv *cuvîntul*, sau *sintagma*, *simbolul logic* sau *simbolul matematic* etc. („*S*"); *MESAJUL* transmis, adică numele ca *înţeles direct* sau *indirect* („*I*"); *REFERINŢA*, adică *realitatea numită*, sau denotată („*D*"); *CONTEXTUL comunicării* („*C*"); *IMPLICAREA AGENTULUI definitor* în creionarea sensului sau în impunerea termenului („*E*"); *CIRCUMSTANŢELE RECEPTĂRII* acestuia („*R*"). Este motivul pentru care se contrazice şi Aristotel (cînd admite că unele definiţii exprimă *înţelesul termenilor*, iar nu *esenţa* – ori „chintesenţa" – *lucrurilor* !), şi Gottlob Frege (cînd face referinţe la *cuvîntul*, iar nu la *conceptul* definit !), şi toţi ceilalţi logicieni, tentaţi să adopte un răspuns tranşant la întrebarea *„ce fel de entităţi definim ?"*.

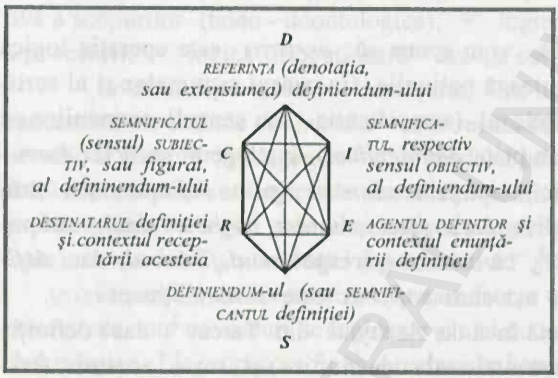

164°. Coordonatele modelului hexadic al comunicării, adaptate la situaţiile definirii

O întrebare nu mai puţin redutabilă, dacă definim numai *NUME* (substantive !) *COMUNE*, cum pretinde Aristotel, ori şi *DESCRIPŢII SINGULARE* (respectiv *NUME PROPRII*), ba chiar *VERBE* (la infinitiv), *ADVERBE*, *PREPOZIŢII*, *CONJUNCŢII* etc., primeşte, în perspectiva expunerii noastre, un răspuns relativ simplu: noţiunile sînt definibile, indiferent de regimul ontologic şi epistemologic al acestora – ca noţiuni *generale*, ori ca noţiuni *singulare*; ca noţiuni *referenţiale*, ori ca noţiuni *nereferenţiale* (vide, sau ficţionale); ca *noţiuni-argument*, ori ca *noţiuni-rezultat-al-aplicării-unor-operaţii-constructive* (cazul descripţiilor generale, respectiv cel al descripţiilor singulare, în care se includ subnectorii, operatorii *stricto sensu*

[7] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Ştiinţa logicii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 797

[8] Lizzie Susan Stebbing, *Modern Introduction to Logic*, 2nd ed., „Methuen", London, 1933, p. 439. Cf. şi: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 9

etc.); ca noțiuni cu *referință indirectă* (adică *funcții*, sau *sincategoreme*); ca *noțiuni de lucruri* (sau *de obiecte*) și ca *noțiuni de relații între lucruri*, ca *noțiuni de atribute* (respectiv *de proprietăți*) și ca *noțiuni de relații între atribute* (sau între proprietăți), respectiv ca *noțiuni de procese* și *de relații între procese*, ca *noțiuni de fenomene* și *de relații între fenomene* etc.

Cît privește sublinierea unor autori, că definiția reprezintă operația logică de ordin intralingvistic ce *„nu depășește limitele unei limbi date"* [9], ea se cere amendată cel puțin prin luarea în considerație a împrumuturilor interlingvistice (sub forma NEOLOGISMELOR, ori a BARBARISMELOR), cît și prin acceptarea așa-numitelor definiții „externe" [10], realizate, în concepția lui Bertrand Russell [11], cu mijloace nelingvistice.

4.1. Clasificarea definițiilor în raport cu polii (variabilele, sau coordonatele) modelului hexadic

Printre discriminările moștenite, se poate reține, pentru contextul discuției, dihotomia între definiții ȘTIINȚIFICE – intrinseci, sau prin recurs la note esențiale (definirea *acidului* ca *„substanță compusă din hidrogen și un metaloid"*; definirea *omului* ca *„ființă socială și rațională"* etc.) – și definiții NEȘTIINȚIFICE, extrinseci, accidentale, sau prin recurs la note exterioare (definirea *acidului* ca *„substanță care înroșește turnesolul"*; definirea *omului* ca *„ființă bipedă lipsită de penaj"* etc.).

Cu distincția menționată (între definiții *științifice* și definiții *neștiințifice*), se corelează partajul între definiții COMPLETE (Joseph Dietz Gergonne) – numite și PERFECTE, sau EXHAUSTIVE (John Stuart Mill) – și definiții INCOMPLETE, sau parțiale (Gottlob Frege); de asemenea, distincția dintre definiții EXPLICITE și definiții IMPLICITE (semnalată, între alții, de același Joseph Dietz Gergonne).

Și unele, și altele se încadrează în spiritul logicii tradiționale, interesată de funcția strict-informativă (sau strict-cognitivă) a limbajului și de dimensiunea sa *locuționară*. Le-am putea considera drept definiții DESIGNATIVE (*constatative*, sau *denotative*), de relevare a sensului obiectiv și direct.

Prin contrast, s-ar cuveni aprofundate definițiile INJONCTIVE (*figurate*, sau *conotative*), de etalare a unor sensuri subiective, secundare și indirecte.

Dihotomia astfel propusă (definiții LOCUȚIONARE – definiții ILOCUȚIONARE) este anticipată, într-o oarecare măsură, prin partajul [12] între definiții DESCRIPTIVE (cu rolul

---

[9] Cornel Popa, *op. cit.*, pp. 87 - 88

[10] Expresia aparține lui Peter Y. Caws. Concepția autorului anglo-saxon în problema definiției este dezvoltată în: *The Functions of Definitions in Science*, „Philosophy of Science", nr. 26, 1959, pp. 201 - 228; *idem*, *The Philosophy of Science*, „David van Nostrand Company", Princeton, New Jersey, London, 1965, pp. 43 - 51. Cf. Cornel Popa, *op. cit.*, p. 115

[11] Bertrand Russell, *Human Knowledge. Its Scope and Limits* (ch. „Ostensive Definitions"), „George Allen and Unwin", London, 1948; 5th ed., 1966. Cf.: Cornel Popa, *op. cit.*, p. 119

[12] Arne Naess, *Interpretation and Preciseness. A Contribution to the Theory of Communication*, „Dybward", Oslo, 1953, ch. IV (*apud*: Chaïm Perelman; Lucie Olbrechts - Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, p. 283). Cele două tipuri de definiție se supraordonează, în concepția autorului norvegian, definițiilor „de condensare", respectiv definițiilor „complexe".

de a indica sensul cuvîntului, al termenului sau al noțiunii, într-un anumit mediu și la un anumit moment) și definiții *NORMATIVE* (stipulînd modalitatea în care se dorește utilizarea unui anumit cuvînt, sau termen, respectiv a unei anumite noțiuni).

Pe axa ce unește *semnificantul* (*numele*, respectiv *definiendum*-ul noțiunii) cu *semnificatul* (*denotația*, *extensiunea*, sau *referința* acesteia), se așează, aproape „de la sine", definițiile *NOMINALE* (de introducere și, respectiv, de precizare a termenilor), după cum se aliniază și definițiile *REALE* (de raportare la obiecte, la procese, la fenomene, la activități și la realități, extralingvistice și extramentale).

DEFINIȚIE	*REALĂ (a lucrului prin lucru)*			
	NOMINALA	*A CUVÎNTULUI PRIN CUVÎNT*		
		A LUCRULUI PRIN CUVÎNT	*LEXICALĂ*	*definiția prin metoda SINONIMELOR; definiția prin metoda ANALIZEI; definiția prin metoda SINTEZEI; definiția prin metoda IMPLICĂRII; definiția prin metoda DENOTATIVĂ; definiția prin metoda OSTENSIVĂ; definiția prin metoda IMPUNERII DE REGULI*
			STIPULATIVĂ	

165°. Tipuri de definiție, după scopul și metoda de realizare (în concepția lui Richard Robinson)

În mod similar, pe axa *emisie* (sau *alocuție*) – *recepție* (sau *perlocuție*), putem dispune, recurgînd la etichetări din filosofia lui Lucian Blaga, definițiile *„FANICE"* (de articulare și de dezvăluire a sensurilor), respectiv definiții *„CRIPTICE"* (de ocultare, sau de învăluire a sensurilor), unele subsumate tipurilor de bază (sau genurilor de primă instanță), ca cele din „sistemul" (vădit incomplet !) ce rezultă – din prezentarea lui Richard Robinson [13] – prin combinarea clasificării după *scopul* definirii cu cea aferentă *metodelor* definirii, sistem ce avea să fie reluat, într-o terminologie relativ modificată și într-un inventar relativ împuținat, de către Innocentius Maria Joseph Bocheński.

DEFINIȚIE	*REALĂ*		
	NOMINALĂ	*SEMANTICĂ*	*analitică; sintetică*
		SINTACTICĂ	*explicită; contextuală; recursivă; implicită*

166°. Tipuri de definiție puse, de către Innocentius Maria Joseph Bocheński, în acord cu clasificările lui Richard Robinson

Ultima dintre dihotomiile introduse – cea prin care sîntem conduși la definiții *fanice* (mai mult sau mai puțin „proiective", mai mult sau mai puțin creatoare) și, respectiv, la definiții *criptice* (mai mult sau mai puțin grave) – reactivează, într-o oarecare măsură, o distincție clasică, precum cea introdusă de către amintitul Joseph Dietz Gergonne [14], între definiții *EXPLICITE* (sau *directe*) și definiții *IMPLICITE* (sau *indirecte*).

[13] Richard Robinson, *op. cit.*, pp. 19, 94 - 131; Innocentius Maria Joseph Bocheński, *The Methods of Contemporary Thought*, „Donald Reidel" Publ. Comp., Dordrecht - Holland, 1965, pp. 81 - 87

[14] Joseph Dietz Gergonne, *Essai sur la théorie des définitions*, „Annales de Mathématiques Pures et Appliqués", 9, 1818, pp. 1 - 35; cf.: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 107

Subîntinse modelului „SITUAȚIONAL" - HEXADIC al semnificării și comunicării [15], clasificările mai sus evocate conduc la o tipologie îndestulătoare a definiției, în raport cu care vom trece în revistă (într-un spirit de coexistență și de risipire a exclusivismelor !) procedee mai vechi, sau rețete mai recente de fundamentare și de sistematizare a termenilor și a noțiunilor, dar și familii (clase, sau grupări) de asemenea demersuri. Pe această cale, ne îndreptăm către o tipologie a *tipologiilor posibile* în sfera definiției, ca operație logică de tip constructiv.

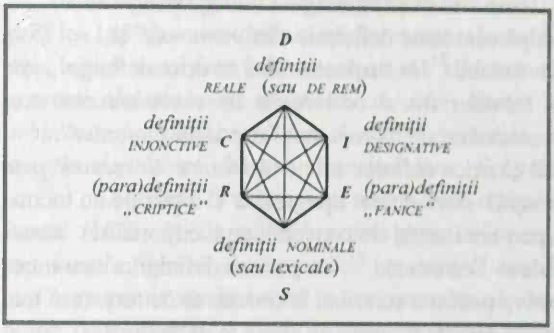

167°. Hexada semiotică a tipurilor de definiție (prin analogie cu hexada comunicării)

4.2. Definițiile nominale, ca „explicații ale numelor"

Tolerate de Aristotel, prin admiterea *„expresiei nominale"* (ca explicație a cuvintelor), alături de DEFINIȚIA PROPRIU-ZISĂ („obiectuală" sau „esențială"), agreate în logica nominaliștilor medievali și în cea a empiriștilor moderni (de către un Thomas Hobbes [16], un John Locke [17], un John Stuart Mill și mulți alții), DEFINIȚIILE NOMINALE, sau DEFINIȚII ALE NUMELUI (*definitio nominus*), respectiv ale CUVINTELOR, ale SEMNELOR și ale SIMBOLURILOR, aveau să fie absolutizate în concepția *reistă* a unui gînditor din secolul al XX - lea. Ne referim la Tadeusz Kotarbiński (1886 - 1981), promotorul praxiologiei științifice, în a cărui concepție (de tip *hiper-empirist* [18]) *„toate definițiile sînt nominale"*.

Pentru că explică limba prin limbă, definițiile *nominale* (în speță, cele *„ale cuvintelor prin cuvinte"* !) nu se pot sustrage circularității de care abundă dicționarele monolingvistice (sau intralingvistice) curente.

După Clarence Irving Lewis (1883 - 1964), astfel de definiții ale numelor și noțiunilor diferă unele de altele prin *„diametrul cercurilor vicioase"* la care conduc, respectiv prin numărul operațiilor după care, în definitor, reapar termenii pentru care am construit, anterior, definițiile lexicale !

În favoarea definițiilor *nominale* evoluează, însă, concepțiile după care operația logică în atenție este promovată prin *reguli de substituire și de transformare mutuală a*

---

[15] Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici situaționale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, cap. IV; Petru Ioan (coord.), *Logică și educație*, „Junimea", Iași, 1995, în special prefața și cap. I

[16] Thomas Hobbes, *De corpore* (1655), partea I: *Computatio sive Logica*. A se vedea și: Cornel Popa, *op. cit.*, pp. 34 - 35

[17] John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, vol. II (cartea a III - a, cap. IV), traducere din engleză, Editura Științifică, București, 1961, pp. 25 - 33

[18] Cf.: Tadeusz Kotarbiński, *Leçons sur l'histoire de la logique*, traduit du polonais par Anna Posner (*Wykłady z dziejów logiki*, P. W. N.), Éditions Scientifiques de Pologne, Warszawa, 1957; P. U. F., Paris, 1964, pp. 314 - 316

cuvintelor în cadrul aceluiaşi limbaj [19] (cum este convins Rudolf Carnap), prin *convenţii de utilizare* a limbajului (cum este de părere Haskell Brooks Curry) sau prin *reguli de traducere* [20] interlingvistică (cum lasă să se înţeleagă Ludwig Wittgenstein).

Dusă la extrem, concepţia după care toate definiţiile sînt *nominale* şi, *eo ipso*, convenţionale, îl conduce pe Bertrand Russell [21] la susţinerea ideii că orice definiţie *„este o declaraţie cum că un nou simbol introdus sau o combinaţie de simboluri este acelaşi lucru cu o altă combinaţie de simboluri, al căror sens este deja cunoscut"*.

Din cele consemnate, rezultă că orice definiţie este o *înlocuire de semne prin alte semne*, o *abreviere* [22], din *„simplă comoditate* tipografică", o poziţie nu tocmai îmbietoare şi uşor de acceptat. Se opun unei astfel de concepţii convenţionaliste DEFINIŢIILE *„CREATIVE"*, omologate de Stanislaw Leśniewski [23], în postura definiţiilor nou-introduse [24] într-un sistem ipotetico-deductiv, pentru a contribui la deducerea de teze (sau teoreme) logice ce nu conţin simbolurile pe care se întîmplă ca ele să le definească.

4.2.1. DEFINIŢIA TRADUCTIVĂ (sau *inter-lingvistică*) este transpunerea unui nume (sau termen) dintr-o limbă, în alta. Astfel: *„définition"* [din limba franceză !] = *„definiţie"* [în română !]; *„man"* [din limba engleză !] = *„homme"* [în franceză !]; *„SaP"* [în limbajul silogisticii aristotelice !] = *„(x)(Sx ⊃ Px)"* [în limbajul „brentanian", al logicii predicatelor !] = *„$S \cap \sim P = 0$"* [în limbajul „boolean", al logicii claselor !] = *„$(S \subset P) \vee (S = P)$"* [în limbajul clasial gergonnean !] etc.

Mecanismul logico-lingvistic al unor astfel de definiţii fiind recursul la sinonime, Richard Robinson [25] va vorbi despre *„METODA SINONIMELOR"* pentru dezvăluirea sensului, sau înţelesului noţiunilor şi pentru precizarea termenilor, iar mai tîrziu, pe urmele sale, vor mai proceda astfel Romane Clark şi Paul Welsh [26].

4.2.2. DEFINIŢIA *„DE ÎNREGISTRARE"* (numită şi definiţie *„recapitulativă"*, *„pur lexicală"*, sau, cum îi spune Marius Victorinus, definiţie *„prin explicitarea cuvîntului"*), promovează sinonimia intralingvistică între termeni.

De regulă, prin această operaţie se substituie expresii nominale mai lungi prin altele mai scurte, fiind numită şi DEFINIŢIE DE PRESCURTARE. Pentru *„loc de unde*

---

[19] Rudolf Carnap, *The Unity of Science*, trad. Max Black, „Kegan Paul, Trench, Trubner & Co." London, 1934, p. 39; *apud*: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 3. A se vedea, de acelaşi autor: *Die physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft*, „Erkenntnis", vol. 2, 1931 - 1932, pp. 432 - 465

[20] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 3. 343; *apud*: *Ibidem*. Cf.: trad. rom. (realizată de către Alexandru Surdu), Editura „Humanitas", Bucureşti, 1991, p. 53

[21] Bertrand Russell and Alfred North Whitehead, *Principia Mathematica*, I, Cambridge University Press, 1925, p. 11; *apud:* Richard Richardson, *op. cit.*, p. 2

[22] Bertrand Russell and Alfred North Whitehead, *op. cit.*, p. 118

[23] Stanislaw Leśniewski, *Über Definitionen in der sogenannten Theorie der Deduktion*, „Comptes Rendus des Séances de la Société des Sciences et des Lettres de Varsovie", classe III, vol. 24, 1931, pp. 289 - 309; traducere englezească în: Storrs McCall (ed.), *Polish Logic: 1920 - 1939*, „Clarendon Press", Oxford, 1967, pp. 170 - 187. Cf. şi: Rickey V. Frederick, *Creative Definition in Propositional Calcul*, „Notre Dame Journal of Formal Logic", vol. 16, 1975, pp. 273 - 294

[24] Richard Zuber, *Définition créative*, în: *Encyclopédie philosophique universelle* (sous la direction d'André Jacob), II, tome 1, Presses Universitaires de France, Paris, 1990, p. 568

[25] Richard Robinson, *op. cit.*, pp. 94 - 96

[26] Romane Clark and Paul Welsh, *Introduction to Logic*, „D. Van Nostrand" Company, Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London, 1962, p. 182

țișnește, la suprafața pământului, o apă curgătoare", spunem *„izvor"*; pentru *„cel mai mic dintre frați"*, spunem *„mezin"* și așa mai departe.

Este de reținut că, din punctul de vedere al lui Joseph Dietz Gergonne (1771 - 1859), orice definiție este *recapitulativă* [27], în măsura în care o astfel de operație logică *„nu face altceva decît să stabilească o identitate de sens între două expresii ale aceluiași ansamblu de idei, dintre care cea mai simplă și nouă este arbitrară, în timp ce alta mai complicată este enunțată în cuvinte ale căror sens se află deja fixat, fie prin întrebuințare, fie prin convenții anterioare"*.

Concepția la care ne-am referit avea o puternică tradiție, de vreme ce un Blaise Pascal (1623 - 1662) punea în seama geometrilor acceptarea doar a *definițiilor nominale*, ca *„simple numiri ale lucrurilor pe care le-am desemnat în termeni perfect cunoscuți"*, respectiv ca *lămuriri* și ca *scurtări ale vorbirii*, exprimări prin cîte un singur nume (sau cuvînt) *„a ceea ce nu s-ar putea spune decît în mai mulți termeni"* [28].

Un caz al definițiilor *de prescurtare* sînt *ABREVIERILE*, foarte frecvente în limbajele formale, dar intrate, adesea, și în limbajul curent, dacă ne gîndim la sigle (*„PNȚCD"* = *„Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat"*, *„ONU"* = *„Organizația Națiunilor Unite"*, *„JR"* = *„John Robert"*, *„SUA"* = *„Statele Unite ale Americii* [*de Nord*]*"* etc.), ori la prescurtări de jargon (*„prof"* pentru *profesor*, *„dirig"* pentru *diriginte*, *„bac"* pentru *bacalaureat* etc.). Astfel de explicitări par a se înrudi cu definițiile *relaționale*, despre care vom vorbi într-un paragraf ulterior.

4.2.3. DEFINIȚIA ETIMOLOGICĂ (sau *„TRANZITIVĂ"* [29]), prin excelență nominală (în parte interlingvistică, în parte intralingvistică !), fixează sensul și conținutul unui termen complex, prin înțelesul termenilor din care el se compune: *„filosofie"* = *„dragoste* [φιλία] *de înțelepciune* [σοφία]*"* [30]; *„termometru"* = *„*[*aparat de*] *măsură* (din grecescul μέτρον) a *căldurii* (din grecescul θερμός)"; *„futbol"* = *„*[*joc cu*] *mingea* (din englezescul *ball*) la *picior* (din englezescul *foot*)"; *„neologism"* = *„cuvînt* (din grecescul λόγος) *nou* (din grecescul νέος) *introdus"* etc.

Pe linia mai vechii distincții, dintre etimologia *SAVANTĂ* și etimologia *POPULARĂ*, Tzwetan Todorov ne propune să distingem între *ETIMOLOGII „DE FILIAȚIE"* (*„cal* [în limba română]*"* = „[ceea ce în limba latină înseamnă] *cabalus"*; *"străin* [în limba română]*"* / *„étranger* [în limba franceză]*"* / *„stranger* [în engleză]*"* = „[ceea ce în limba latină înseamnă] *extraneus"*; *„unchi* [în română]*"* / *„oncle* [în franceză]*"* / *„uncle* [în engleză]*"* = "[ceea ce în latină înseamnă] *avunculus"* etc.) și *ETIMOLOGII „DE AFINITATE"* [31], dacă nu *„de amuzament"*.

---

[27] Joseph Dietz Gergonne, *loc. cit.*, p. 20; *apud*: Comel Popa, *op. cit.*, p. 44

[28] Blaise Pascal, *Despre spiritul geometric*, traducere din franceză, în: Blaise Pascal, *Scrieri alese*, Editura Științifică, București, 1967, p. 146

[29] Respectiv „aplicație tranzitivă", numită, ca atare, de către Payne Knight, iar apoi de către Dugald Stewart (1753 - 1808), în ale sale *Philosophical Essays*, „George Ramsay and Company, William Creech, Archibald and Company", Edinburgh, 1810, pp. 226 - 227. Cf. John Stuart Mill, *System of Logic Ratiocinative and Inductive*, vol. I, ch. VIII, §. 5; l'édition française (John Stuart Mill, *Système de logique déductive et inductive*), tome premier, „Alcan", Paris, 1896, p. 225

[30] Definiția este dată de Pitagora și o menționează, ca atare, Teofil Coridaleu. Cf.: *Oeuvres philosophiques de Théophile Corydalée*, I, „Association International", Bucharest, 1970, p. 4

[31] Tzwetan Todorov, *Introduction à la symbolique*, „Poétique", 11, „Seuil", Paris, 1972, pp. 273 - 308

Tipice pentru a doua categorie sînt ETIMOLOGIILE „SOCRATICE" din dialogul *Cratylos* [32], al lui Platon, în care: cuvîntul *trup / corp* [σωμα / *sôma*] derivă din *„temniţa / mormîntul / închisoarea* [σημα / *sẽma*] *sufletului"*, respectiv din „[suportul pentru] *semn* [σημα] ificare"; *Dionysos* este *„zeul vinului"* (în greceşte: *didoùs oînon = „cel care dă vinul"*); αλήθεια (*adevărul*) este *„cursa divină"* (de la *alé* şi *théia*); „φρόνησις (*gîndirea*)" este *„inteligenţa mişcării* (de la φορας νόησις); τέχνη (*arta*) este *„posesie a raţiunii"* etc. Astfel de „definiţii" sînt [33] ANALIZE şi PARONIMII, respectiv EPONIMII (supranume, motivări indirecte ale numelor); *nume* ascunse în *cuvinte* (cum le spune Marcel Proust).

După Pierre Guiraud [34], *„toate cuvintele sînt motivate etimologic*, fie că sînt împrumuturi (motivate în limba lor originară), cuvinte onomatopeice, cuvinte derivate sau cuvinte compuse, schimbări de sens etc. [...], doar că *această motivaţie nu este una determinată, nici determinantă"*, ci doar una *„contingentă"*, *„neesenţială"*. Singură asocierea convenţională între *forma acustică semnificantă* (respectiv *semnificantul*) şi *conceptul semnificat* este cea care acreditează sensul şi impune noţiunea.

Importanţa acestui tip de definiţie în planul cunoaşterii şi al comunicării este marcată prin omologarea argumentului (sau a dovezii) *„prin recurs la etimologie"* [35] (*argumentum ab etymologia*), precum argumentul utilizat de un judecător belgian ce a subsumat fapta unui hoţ, în dauna persoanei care l-a găzduit, pedepsei prevăzute pentru furtul comis de către chiriaş într-un han (*auberge*) sau într-un hotel, pe motiv că, în limba franceză, substantivul „han [*auberge*]" derivă din verbul „a găzdui la han [*héberger*]", care este totuna cu „a deschide casa pentru chiriaşi [*loger*]".

4.3. Definiţiile reale, ca „explicaţii" ale lucrurilor

Legate de concepţia lui Platon (după care, la întrebarea *„ce este un lucru ?"*, trebuie să răspunzi cu referiri la *elementele ce-l compun, ca întreg*, ori la *deosebirile faţă de alte lucruri* [36]) şi de cea a lui Aristotel (după care [37] definiţia este *„o vorbire* [respectiv *o expresie*, sau un λόγος] *care exprimă esenţa unui lucru"*), DEFINIŢIILE REALE sau ALE LUCRURILOR (*definitio rei*) au fost respinse ca tip aparte al operaţiei de care ne ocupăm, între alţii, de către: John Locke, Blaise Pascal, Antoine Arnauld şi Pierre Nicole, Gerolamo Saccheri, Joseph Dietz Gergonne şi John Stuart Mill.

---

[32] *Cratylos*, 432 b - c (în: Platon, *Opere*, vol. III, trad. rom. de Simina Noica, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 274 - 275)

[33] Gérard Genette, *Mimologiques*, Les Éditions du Seuil, Paris, 1976, p. 21

[34] Pierre Guiraud, *La sémantique*, P. U. F., Paris, 1969, pp. 26 - 27, 29

[35] Hortensius de Saint-Albin, *Logique judiciaire* (ou *Traité des arguments legaux*, „Decourchant", Paris, 1832), pp. 60 - 62; Jean Paulhan, *La preuve par l'étymologie*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1953

[36] *Theetet*, 206 c - 207 a, 208 c, în: Platon, *Opere*, vol. VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, pp. 267, 269. Cf. şi: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 2

[37] *Topica*, I, 5, în: Aristotel, *Organon*, vol. IV, Bucureşti, 1963 p. 12. Cf.: *Ibidem*

Ca modalități de explicitare, definițiile reale (resuscitate sub chip de definiții „PRIN DESCRIERE" [38], ca definiții „DENOTATIVE" [39], ca definiții „DESCRIPTIVE" [40], ca definiții „EXTENSIVE" [41] etc.) le-au apărut unor autori drept *definiții nominale ce includ* ASERȚIUNEA EXISTENȚEI sau *aserțiunea posibilității de fapt a ceea ce este definit* (Leibniz, Saccheri și alții), altfel spus, ca definiții însoțite de *postulatul existenței* [*non-existenței*] *clasei de obiecte la care se referă termenul definit* (John Stuart Mill), respectiv ca definiții flancate de *criteriul după care obiectele cuprinse sub termenul definit se separă de alte obiecte* (Augustus de Morgan).

Atribuind definițiilor reale (*definitio quid rei*) un impact existențial pe care nu-l au cele pur-nominale (*definitio quid nominis*), Gerolamo Saccheri (1667 - 1733) nu ocolește *„sofismul definiției complexe"* [42], comis prin întrebuințarea definițiilor care n-au fost introduse prin teoreme de existență, în așa fel încît să transmită o presupunere de existență: cazul geometrilor care au definit paralelele ca drepte echidistante în toate punctele, dar au omis să menționeze că simpla întrebuințare a cuvîntului „paralelă" nu-i îndreptățește să presupună că printr-un punct exterior unei drepte date este posibil să tragem o linie dreaptă și echidistantă față de dreapta dată.

La un paradox răsturnat se expune John Stuart Mill, cînd refuză definițiilor propriu-zise impactul cu realitatea, dar li-l atribuie, printr-un gest de compensație, postulatelor (înțelese ca *„aserțiuni tacite"* !) ce transformă enunțuri DESPRE NUME în enunțuri DESPRE LUCRURI: *„definiția nu este altceva decît o propoziție de identitate ce oferă informație numai despre întrebuințarea limbajului și din care nu este posibil să se tragă vreo concluzie referitoare la realitate. Abia postulatul ce o însoțește afirmă un fapt ce poate duce la consecințe mai mult sau mai puțin importante. El afirmă existența reală sau posibilă a lucrurilor ce posedă combinația de atribute stabilite în definiție, iar acest fapt, dacă este real, poate fi temeiul oricărui edificiu al adevărului științific"* [43].

În disprețul *realismelor naive* (împărtășite prin chiar acceptarea *„definiției lucrului prin lucru"*), definițiile reale ne plasează pe *„traseul descriptiv"* al comunicării și dau seamă de *semnificația* (*sensul*, sau *înțelesul*) ca *„lume posibilă"* (așa cum o numește David K. Lewis), respectiv de discursul ca *„oglindă a lumii"*.

În ultimă instanță, cele două tipuri, anterior menționate, ale operației logic-constructive de definire sînt inverse una alteia, întrucît ele se leagă de două *mișcări ale gîndirii* cu desfășurare în sensuri opuse. Este vorba, așa cum ne atrage atenția

---

[38] Clarence Irving Lewis, *Some Logical Considerations Concerning the Mental*, „Journal of Philosophy", vol. 38, 1941, p. 231; *apud:* Richard Robinson, *op. cit.*, pp. 7, 104 - 105

[39] Albert William Levi and Albert Myrton Frye, *Rational Belief*, partea I, „Harcourt Brace and Co.", New York, 1941; *apud:* Richard Robinson, *op. cit.*, p. 7

[40] Evocate, sub paternitatea lui Stephen C. Pepper (*The Basis of Criticism in the Arts*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1945; *The Descriptive Definition*, „Journal of Philosophy", vol. 43, 1946, pp. 29 - 36), de către Richard Robinson: *op. cit.*, p. 7

[41] John Neville Keynes, *Studies and Exercises in Formal Logic: Including a Generalization of Logical Process in their Application to Complex Inference*, 1st ed., „McMillan", London, 1884; *apud:* Richard Robinson: *op. cit.*, p. 7

[42] A se vedea, în acest sens: William Kneale și Martha Kneale, *Dezvoltarea logicii*, traducere din engleză, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1974, p. 369

[43] John Stuart Mill, *op. cit.*, p. 162

Charles Serrus, de mişcarea *de la concept* (şi de la termen), *la obiect* şi, respectiv, de mişcarea *de la obiect, la concept* (şi la *termen*) [44].

Nu mai puţin pertinentă este constatarea celebrilor logicieni janseinişti, Antoine Arnauld şi Pierre Nicole, cum că definiţia *reală* o prelungeşte pe cea *nominală*, explicînd ideea deja ataşată unui cuvînt [45] (respectiv unei noţiuni, sau unui termen).

Pentru că modelul hexadic al situaţiilor de definire (şi de comunicare a celor definite !) ne conduce la o relaxare a dihotomiilor moştenite, este de presupus înţelesul neconvenţional al sintagmei utilizate în acest capitol. Vom restrînge „definiţia reală" la cîteva activităţi mai mult sau mai puţin interferente cu cele inventariate de către Richard Robinson [46], nu atît pentru a confirma valabilitatea *numelui comun* în atenţie, cît pentru a marca despărţirea de o anumită pagină din istoria raportării gîndirii (noţionale) şi a exprimării discursive la realitatea denumită şi conceptualizată.

CE A ÎNSEMNAT DEFINIŢIA REALĂ ?
(1) *cercetare a unui* ÎNŢELES IDENTIC pentru aplicaţii ale unui cuvînt ambiguu; (2) *căutare a unei* ESENŢE; (3) DESCRIERE *şi* DENUMIRE *a unei forme;* (4) DEFINIRE (greşit-concepută) *a lucrului prin cuvînt;* (5) ÎNŢELEGERE *a tautologiei determinate de către o definiţie nominală;* (6) *investigare a* CAUZEI; (7) *înfiripare a unei* EXPLICAŢII *pentru o masă mare de fapte;* (8) *adoptare şi recomandare de* IDEALURI; (9) *identificare, pe calea abstractizării, a unei* FORME, *sau a unei structuri;* (10) ANALIZĂ, adică înţelegere a formei ca un întreg decompozabil; (11) SINTEZĂ, adică înţelegerea formei ca parte a unui întreg; (12) AMELIORARE A CONCEPTELOR, prin generalizarea acestora, asigurarea consistenţei şi risipirea falselor supoziţii etc.

168°. Accepţii ale definiţiei reale, în inventarul lui Richard Robinson

4.3.1. DEFINIŢIA PRIN EXEMPLIFICARE, identificată de către Richard Robinson [47] cu *definiţia realizată prin* METODA DENOTATIVĂ, trimite la sensul (sau la înţelesul) unui termen, prin evocarea unuia sau a unora dintre speciile acestuia: *„*SPECIA (respectiv DEFINITUL)*"* = *„*GENUL CĂRUIA ÎI APARŢINE INDIVIDUL, sau SUBSPECIA, *I"* (astfel, CONTINENT = *„formaţiune terestră aşa cum este, de exemplu, Africa"*; METAL = *„substanţă precum fierul"*; CONECTOR = *„sincategoremă precum implicaţia, disjuncţia sau rejecţia"* etc). De o asemenea definiţie se leagă „metoda denotativă" [48] folosită pentru înţelegerea, ori pentru acreditarea termenilor şi a noţiunilor.

4.3.2. DEFINIŢIA PRIN ENUMERARE (mai mult sau mai puţin completă !) articulează două sau mai multe exemplificări, parcurgînd, pentru aceasta, două sau mai multe specii ale genului: *„*SPECIA (respectiv DEFINITUL)*"* = *„*GENUL CĂRUIA ÎI APARŢIN INDIVIZII, adică *genul în care se includ subspeciile I, J, K etc."* (aşa cum este ca-

[44] Charles Serrus, *Essai sur la signification de la logique*, „Felix Alcan", Paris, 1939, p. 124

[45] Antoine Arnauld et Pierre Nicole, *La logique, ou l'Art de penser, contenant, entre les règles communes, plusieurs observations nouvelles propres à former le jugement* (*La Logique de Port Royal*), „Hachette", Paris, 1846, p. 94

[46] Richard Robinson, *op. cit.*, pp. 152 - 190

[47] *Ibidem*, p. 108

[48] Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, pp. 184 - 185

zul definirii *continentului* drept *„formațiune terestră precum Africa, America de Nord, Asia, Europa"*; al definirii *culorii* prin *„ceea ce înseamnă roșul, galbenul, portocaliul, verdele, albastrul, violetul"*; al definirii *conectorului* prin *„ceea ce este cuantorul, modalitatea propozițională, negația propozițională, implicația, conjuncția, echivalența, contravalența etc."* și așa mai departe).

Ca o versiune mai sofisticată a *definiției prin enumerare* ne apare și ceea ce Max Black [49] numește *„DEFINIȚIE PRIN ÎNSERIERE"* [50], în cazul cuvintelor și al expresiilor (ținînd de resortul artei și al esteticii, de cel al dreptului, al politicii, al educației etc.) ce pot fi înțelese doar dacă se înseriază un anumit număr de instanțe (de specimene, sau de cazuri) mai „clare", mai „reprezentative" și mai „tipice" pentru realitățile și situațiile desemnate, dintre ele recrutîndu-se „cazul paradigmatic".

4.3.3. DEFINIȚIA PRIN RELAȚIONARE (sau *prin contextualizare*) dă seamă de sfera sau extensiunea unei noțiuni, prin delimitarea față de sfera sau extensiunea altor noțiuni. Este ceea ce se poate urmări în cazul definirii *Republicii Moldova* drept *„țara europeană dintre România și Republica Ucraina"*; al definirii lui π ca *„număr fracționar pozitiv, mai mare decît 3 și mai mic decît 4"*; al definirii *adolescenței* ca *„perioadă cuprinsă între pubertate și vîrsta adultă"* etc.

Ipostaze ale *definiției relaționale* sînt echivalările între functori: între *implicație*, de exemplu, și *disjuncția cu antecedentul negativ*: $„p \supset q" = „\sim p \vee q"$; între *disjuncție* și *negația conjuncției cu termeni negativi*: $„p \vee q" = \sim(\sim p \,\&\, \sim q)"$; între modalitățile aletice *posibil* și *necesar*: $„\Diamond p" = „\sim\Box\sim p"$; $„\Box p" = „\sim\Diamond\sim p"$ etc. De asemenea, sînt *definiții relaționale* echivalările între funcțiile interclasiale, cu rol de *operatori stricto sensu*, cum este cazul cu echivalarea între *incluziune* și *intersecția asociată cu complementarierea*, ori între *intersecție* și *reunirea asociată cu complementarierea*: $„a \subset b" = „(a \cap \sim b) = 0"$; $„(a \cap b)" = „\sim(\sim a \cup \sim b)"$ etc. Astfel de puneri în relație s-ar mai putea numi și definiții SINTETICE, într-un sens nu neapărat opus cu cel exprimat de Immanuel Kant, în cursul de *Logică* [51].

În aceeași categorie, a *definițiilor relaționale*, se încadrează așa-numitele DEFINIȚII AXIOMATICE. Ele precizează indirect sensul noțiunilor primitive, prin intermediul axiomelor, ca relații la care acestea participă. Despre disjuncție („$\vee$") și negație („$\sim$"), spre exemplu, nu aflăm în sistemul ipotetico-deductiv al lui David Hilbert și Wilhelm Ackermann [52] (cum nu aflăm nici în sistemul logic rafinat de către aceștia, cel propus de către Bertrand Russell și Alfred North Whitehead, în *Principia mathematica*) nimic altceva decît ceea ce rezultă din axiomele mole-

---

[49] Max Black, *Definition and Presupposition*, în volumul de autor: *Problems of Analysis*, „Cornell University" Press, Ithaca, New York, 1954 (*apud*: Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, p. 186)

[50] În engleză: *range definition*

[51] Immanuel Kant, *Logica generală*, §§. 102, 105; traducere românească la Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, pp. 189, 191. Menționăm că filosoful german pune definițiile sintetice în serviciul noțiunilor nou-„formate", sau nou-construite

[52] David Hilbert und Wilhelm Ackermann, *Grundzüge der theoretischen Logik*, „Springer" Verlag, Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1928

culare „$\sim(p \vee p) \vee p$" (*idempotența implicației*); „$\sim p \vee (p \vee q)$" (*adjuncția*); „$\sim(p \vee q) \vee (q \vee p)$" (*simetria disjuncției*); „$\sim(\sim p \vee q) \vee (\sim(r \vee p) \vee (r \vee q))$" (*complicarea disjunctivă a termenilor unei implicații*) și din consecințele acestora – teoremele etajului interpropozițional !

O altă subclasă a definițiilor *prin relaționare* o constituie așa-numitele definiții CONTEXTUALE, cele în care *definiens*-ul se substituie *definiendum*-ului în anumite contexte (a se compara, în acest sens, definițiile: *„A este un copil natural" = „părinții lui A nu erau căsătoriți în timpul conceperii sale"*; *„A este copilul natural al lui B și C" = „A este fiul / fiica lui B și C, care B și C nu erau căsătoriți în timpul conceperii sale"* etc.).

La rîndu-le, definițiile *contextuale* (cărora li se asociază *„METODA CONTEXTUALIZĂRII"* sau *„A IMPLIC[IT]ĂRII"* [53]) se supraordonează definițiilor CONDIȚIONALE, pentru termeni ce indică stări potențiale ale realităților și indivizilor (cum este cazul definiției: *„X este un consumabil" = „dacă X este întrebuințat, el se epuizează"*).

Cu acestea din urmă se înrudesc definițiile OPERAȚIONALE, despre care va fi vorba într-un paragraf ulterior [54]. Importanța definițiilor din categoria pe care am semnalat-o este atestată, între altele, de omologarea așa-numitei *„metode RELAȚIONALE"*, socotită a fi totuna cu *„metoda SINTETICĂ"* [55] (de ce nu și cu *„metoda HOLISTICĂ"*, sau *„INTEGRATIVĂ"*), de înțelegere a lucrurilor *„ca părți ale unor complexe mai largi"*.

4.3.4. DEFINIȚIA OPERAȚIONALĂ, intrată mai recent în literatura problemei, leagă înțelesul unui termen de *condițiile aplicării* sale la realitate, de criteriile *„pentru distingerea practic-experimentală a diferitelor obiecte și fenomene"* [56], respectiv de *operația* prin care se decide relevanța sa pentru un caz, sau pentru o mulțime posibilă de cazuri (astfel, LUNGIMEA = *„ceea ce se măsoară cu metrul, sau cu piciorul"*; tot astfel, TIMPUL = *„ceea ce se măsoară cu ora"*, iar FORMA NORMAL-CONJUNCTIVĂ A UNEI FORMULE LOGIC-MOLECULARE = *„ceea ce rezultă dintr-o structură logică, în urma eliminării negației din fața conectivelor interpro-poziționale, a reducerii implicațiilor, echivalențelor și a celorlalte conective, în favoarea disjuncției și conjuncției, respectiv în urma distribuirii disjuncției față de conjuncție"* etc.).

În favoarea specificității definițiilor *operaționale* s-au pronunțat reprezentanți ai operaționalismului (Percy Williams Bridgman [57]) și ai neopozitivismului

---

[53] Pentru Richard Robinson (*op. cit.*, p. 107), definițiile *contextuale* (sau „ale implicării înțelesului cuvintelor") sînt totuna cu definițiile *implicite* de care vorbea Gergonne.

[54] Andrea Belvedere, *Definizioni*, în: *Digesto*, ediția a patra, Torino, 1990; *Idem*, *Definition in Legal Language*, în: Ronald Eaton Asher (editor-in-chief), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol. 2, „Pergamon" Press, Oxford, New York, Tokyo, 1994, pp. 843 - 850

[55] Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, pp. 183 - 184

[56] Cornel Popa, *op. cit.*, p. 148

[57] Percy W. Bridgman, *The Logic of Modern Physics*, „Macmillan", New York, 1927; 8th ed., „The Macmillan" Comp., New York, 1958; *idem*, *Operational Analysis*, „Philosophy of Science", vol. 5, 1938; *idem*, *The Nature of Some of Our Physical Concepts*, „British Journal for Philosophy of Science", 1, 258, 1951; *idem*, *Some General Principles of Operational Analysis*, „Psychological Review", vol. 52, 1945, pp. 246 - 249, 281 - 284

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

(Rudolf Carnap [58], Philipp Frank [59] și alții). Printre adversarii acestora, se remarcă Mario Bunge [60] și Fred Wilson [61]. Un punct de vedere românesc în acest domeniu datorăm lui Cornel Popa [62], prin teza de doctorat, susținută la Iași, în 1971, și prin studiile aferente cercetării respective, unele publicate în străinătate.

Din aceeași familie de operații face parte și DEFINIȚIA PE BAZĂ DE REGULI [63], analizată de Richard Robinson pentru cazul (extrem de frecvent) al cuvintelor ce-și determină semnificația și își actualizează funcția printr-o regulă, ori printr-un ansamblu de condiții [64].

4.3.5. DEFINIȚIA PRIN INTERPRETARE (respectiv *prin modelare*), o ipostază a *definiției „după analogie"* [65], de care vorbeau, deja, medievalii, circumscrie înțelesul unor termeni din limbajul „$\mathscr{L}$" prin înțelesul termenilor din limbajul „$\mathscr{M}$", mai bine cunoscut și mai apropiat de „realitate". Definim, astfel, *„subordonarea dintre două noțiuni"*, prin *„relația de includere directă între sferele acestora"*; definim disjuncția „$p \vee q$", prin funcția având valoarea polinomială „$|p| + |q| - |p| \cdot |q|$"; definim *„produsul a două numere naturale,* m *și* n", prin *„suma în care numărul natural* m *se adună cu el însuși de* n *ori"* etc.

Ca o subcategorie a definițiilor „prin interpretare" ne apar așa-numitele *„DEFINIȚII RECURSIVE"* (sau INDUCTIVE), oferite termenilor care exprimă predicate (respectiv relații, sau funcții), prin indicarea valorii (respectiv a valorilor) aferente predicatului (respectiv relației, sau funcției), în cazul cînd argumentul este *„0"*, *„n"* și *„n + 1"*.

4.4. Definiții designative

Am lăsat în afara primelor două categorii de definiții (*„nominale"* și *„reale"*) procedura consacrată de Aristotel în fundamentarea noțiunilor, așa-numita DEFINIȚIE GENERICĂ, adeseori controversată în privința exclusivității pretinse de înaintași, dar incontestabil cea mai relevantă din punctul de vedere al eficacității teoretice.

La ea și la proiecțiile sale în diversele regimuri de funcționare a noțiunilor ne oprim în acest subcapitol, aflat sub auspiciile celei mai „logice" dintre coordonatele (sau

---

[58] Rudolf Carnap, *Introduction to Semantics and Foundation of Logic*, Harvard University Press, Cambridge, Massachussetts, 1942, reprinted 1961

[59] Philipp Frank, *Philosophy of Science: The Link Between Science and Philosophy*, Englewood Cliffs, New Jersey; „Prentice Hall", New York, 1957; *idem*, *The Validation of Scientific Theories*, „Beacon" Press, Boston, 1954

[60] Mario Bunge, *Scientific Research*, „Springer" Verlag, I - II, New York, 1967; *idem*, *Philosophie de la phisique*, Les Éditions du Seuil, Paris, 1975, §. 1. 7

[61] Fred L. Wilson, *Definition and Discovery*, „British Journal for Philosophy of Science", vol., nr. 18, 1968, pp. 287 - 303; *idem*, *Implicit Definition Once Again*, „Journal of Philosophy", vol. 62, nr. 14, 1965

[62] Cornel Popa, *Definițiile operaționale I*, în: „Revista de Filosofie", tom 18, nr. 7, 1971, pp. 853 - 867; *Definiții operaționale II*, „Revista de Filosofie", nr. 8, 1971, pp. 1017 - 1030; *idem*, *Definiții operaționale și măsurători*, în volumul: *Filosofia științei*, „Forum – științe sociale", Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1971

[63] În engleză: *regular definition*

[64] Richard Robinson, *op. cit.* pp. 126 - 131 („The Rule - giving Method"). Cf. și: Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, pp. 190 - 192 (asemenea lui Robinson, cei doi autori vorbesc și de o „metodă" corespunzătoare în introducerea și însușirea termenilor).

[65] În terminologia medievală: *definitio juxta rationem*

variabilele) comunicării. În orizontul *designării*, definiția ne apare ca operație logică constructivă în serviciul intensiunii *„obiective"*, în serviciul semnificației ca *„esență"*, ca *„desemnat"*, ca *„semnificat"* și *„conținut logic"* (sau *„informațional"*) etc.

4.4.1. DEFINIȚIA GENERICĂ, *„esențială"* și *substanțială*, *conotativă* sau *„noțională"* și, în egală măsură, *denotativă* și *nominală* (pentru că precizează înțelesul numelor), dar și *reală* (pentru că accede, prin relațiile dintre nume, la relațiile dintre realitățile denumite), este (ca specie a *definiției* SUBSTANȚIALE [66]) operația logică constructivă prin care noțiunii date (*definiendum*-ul: *dfd*) i se relevă un *gen proxim* (*„$\mathscr{G}\mathscr{P}$"*) și o *diferență specifică* (*„$\mathscr{D}\mathscr{S}$"*) în cadrul acestuia. Definim, astfel, *rombul* prin *„paralelogram* [genul proxim !] *ce are laturile egale* [diferența specifică !]", *respectiv prin „paralelogram* [genul proxim !] *cu diagonale perpendiculare* [diferența specifică !]"; definim *prefața* drept *„cuvînt lămuritor* [genul proxim !] *așezat la începutul unei cărți* [diferența specifică !]"; la fel, definim *pătratul* prin *„romb* [genul proxim !] *cu diagonale egale* [diferența specifică !]", respectiv prin *„romb* [genul proxim !] *cu un unghi drept* [diferența specifică !]" etc.

Ca operație constructivă complexă (asociată de către Richard Robinson [67], iar mai apoi, de către Romane Clark și Paul Welsh cu *„metoda analizei"* [68] pentru dezvăluirea înțelesului noțiunilor), definiția *generică*, de tip aristotelic [69] este o reconstrucție a noțiunii prin *generalizare* (așezarea ei într-un gen proxim) și prin *specificare* (diferențierea ei de celelalte specii din cadrul genului cu pricina).

Se prea poate ca, în anumite definiții, genul în care scufundăm *noțiunea-definiendum* să nu fie cel mai apropiat. În astfel de cazuri, contează ca diferența să fie *specifică*, asigurînd *propriul* în cadrul genului ales (spre exemplu, *pătratul* este un *„romb cu un unghi drept"*, dar și un *„dreptunghi cu două laturi concurente egale"*, tot așa cum el este un *„paralelogram cu diagonale egale și perpendiculare"*, un *„trapez isoscel avînd înălțimea egală cu baza mică"*, un *„patrulater cu toate laturile egale și cu toate unghiurile drepte"*, un *„poligon avînd două diagonale egale și perpendiculare"*, un *„poligon cu 4 laturi, cele concurente fiind egale și perpendiculare una alteia"*, un *„poligon decompozabil în două triunghiuri dreptunghic-isoscele congruente"* etc).

Cum, în cazul mai fiecărei noțiuni, și *notele proprii*, și *genurile proxime* sînt multiple, rezultă că orice noțiune poate avea mai multe definiții generice (*cercul*, spre exemplu, este *„secțiunea perpendiculară* [$\mathscr{G}\mathscr{P}_1$] *a unui cilindru* [$\mathscr{D}\mathscr{S}_1$]", tot așa cum este *„secțiunea perpendiculară* [$\mathscr{G}\mathscr{P}_1$] *a unui con* [$\mathscr{D}\mathscr{S}_2$]", precum este *„locul geometric al anumitor puncte* [$\mathscr{G}\mathscr{P}_2$] *egal depărtate de un punct fix, numit centru* [$\mathscr{D}\mathscr{S}_3$]", cum este *„figura geometrică plană* [$\mathscr{G}\mathscr{P}_3$] *ce are ca perimetru produsul lui π cu lungimea a două raze* [$\mathscr{D}\mathscr{S}_4$]" și așa mai departe.

---

[66] Abraham Wolf, *Textbook of Logic*, „Macmillan", London, New York, 1930; 2 nd ed., „G. Allen and Unwin", London, 1961, p. 184

[67] Richard Robinson, *op. cit.*, p. 96

[68] Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, p. 183

[69] În terminologia medievală: *definitio per genus* (*proximum*) *et differentiam*

<table>
<tr><td colspan="9">MEȘTEȘUGAR</td></tr>
<tr><td colspan="9">CARE DOBÎNDEȘTE (ia în stăpînire)</td><td rowspan="2">care produce</td></tr>
<tr><td colspan="8">PRIN CONSTRÎNGERE</td><td rowspan="2">prin schimb</td></tr>
<tr><td colspan="8">PE ASCUNS (prin însușire)</td><td rowspan="2">pe față (prin luptă)</td></tr>
<tr><td colspan="7">URMĂRIND FIINȚE VII</td><td rowspan="2">urmărind ființe neînsuflețite</td></tr>
<tr><td colspan="6">ACVATICE</td><td rowspan="2">terestre</td></tr>
<tr><td colspan="5">PEȘTI</td><td rowspan="2">păsări</td></tr>
<tr><td colspan="4">PRIN RĂNIRE</td><td rowspan="2">prin captură</td></tr>
<tr><td colspan="2">ZIUA</td><td rowspan="2">noaptea</td></tr>
<tr><td>CU UNDIȚA, SAU CÎRLIGUL</td><td>cu tridentul</td></tr>
</table>

169°. Definiția pescarului, prin specificări succesive.
(Platon, Sofistul, 218 e - 221 c)

Începutul *definițiilor generice* se leagă, în tradiția gîndirii grecești, de metoda *dihotomiilor succesive*, ilustrată de Socrate (ca personaj cu rol conducător în dialogul platonician *Sofistul* !) și resuscitată, mai tîrziu, prin desfășurări ale ARBORELUI PORFIRIAN): *„pescar cu undiță" = „meșteșugar ce practică arta dobîndirii* [sau a luării în stăpînire, iar nu pe cea a producerii, n. n., P. I. !] *coercitive, urmărind* [pe ascuns, iar nu pe față, prin luptă, n. n., P. I. !] *ființele vii din soiul acvatic, respectiv pești, și rănindu-le* [iar nu capturîndu-le pur și simplu, n. n., P. I. !], *ziua, cu cîrligul sau cu undița* [iar nu cu tridentul, n. n., P. I. !]".

4.4.2. DEFINIȚIA GENETICĂ (sau CAUZALĂ), socotită de unii ca o specie a *definiției* SINTETICE [70], este prelungirea firească a procedeului generic, dinspre lumea *descrierilor de stare*, spre cea a *descrierilor de acțiune* (sau a descrierilor de *transformare*) [71]. O astfel de definiție, ținînd de logica realității, se realizează prin GENUL PROXIM („$\mathcal{G}\mathcal{P}$") și prin MODUL DE FORMARE („$\circ\!\!\!/\mathcal{F}$"), fiind ilustrată prin echivalări de tipul: *„cercul" = „figura geometrică plană* [$\mathcal{G}\mathcal{P}$] *generată de mișcarea unui segment cu un capăt fix* [$\circ\!\!\!/\mathcal{F}$]"; *„apa" = „compusul chimic* [$\mathcal{G}\mathcal{P}$] *rezultat din sinteza oxigenului și hidrogenului* [$\circ\!\!\!/\mathcal{F}$]; *„propoziția" = „categoria logică fundamentală* [$\mathcal{G}\mathcal{P}$] *ce rezultă din articularea unor noțiuni sau termeni* [$\circ\!\!\!/\mathcal{F}$]" etc.

4.4.3. DEFINIȚIA FUNCȚIONALĂ transpune procedeul aristotelic de fundamentare logică a termenilor în universul *noțiunilor-totalități* (de care se interesează relativ recenta *logică partitivă*, sau *mereologică* [72]), reclamînd ÎNTREGUL PROXIM („$\mathcal{FP}$") și DIFERENȚA FUNCȚIONALĂ („$\mathcal{D}\mathcal{F}$"), așa cum rezultă din echivalări curente precum ace-

[70] William Ernest Johnson, *Logic*, part I, Cambridge University Press, 1921; „Dover Publications", New York, 1964, pp. 108 - 109. Cf.: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 59

[71] Georg Henrik von Wright, *Normă și acțiune. Un studiu logic*, traducere din engleza americană de Dragan Stoianovici și Sorin Vieru, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 42 - 43

[72] Petre Botezatu, *Schiță a unei logici naturale. Logică operatorie*, Editura Științifică, București, 1969 (capitolele dedicate mereologiei și fenomenologiei operatorii)

lea: dintre *„elice"* şi *„partea de dinainte a avionului* [*A P*] *ce îi asigură înaintarea* [*D F*]"; dintre *„motor"* şi *„partea avionului* [*A P*] *ce asigură mişcare elicei* [*D F*]"; dintre *„rinichi"* şi *„organul intern al mamiferului* [*A P*] *care secretează şi excretează urina* [*D F*]"; dintre *„prolog"* şi *„partea din-tr-o piesă de teatru* [*A P*] *ce îi serveşte ca introducere* [*D F*]" etc.).

4.4.4. DEFINIŢII *„FENOMENALE"*. După modelul definiţiei generice, s-ar mai putea accepta: ☞ (1) definiţii POZIŢIONALE, prin întreg proxim şi diferenţă poziţională (precum definiţia *„avangardei"* ca *„subunitate a unităţii militare care se deplasează în faţa forţelor principale"*; definirea *„fundaşului"* drept *„component al echipei de fotbal, plasat în imediata apropiere a porţii proprii"* etc.); ☞ (2) definiţii CAUZALE, prin efect proxim şi diferenţă cauzală (de exemplu, definirea *„fluxului"* ca *„ridicare periodică a nivelului apei oceanelor şi mărilor deschise, ca urmare a mişcării de rotaţie a pământului şi a atracţiei lunii şi soarelui"*; definirea *„echimozei"* drept *„vînătaie apărută prin ieşirea sîngelui la suprafaţa pielii, în urma unei lovituri"*; definirea *„gheţii"* ca *„stare indusă apei de scăderea temperaturii sub 0 grade Celsius"* etc.); ☞ (3) definiţii CONDIŢIONALE [73], prin consecinţă proximă şi diferenţă condiţională: spre exemplu, definirea *„ploii"* drept *„condiţie a creşterii plantelor, acolo unde nu se fac irigaţii"*; definirea *„creşterii economice"* drept *„condiţie a creşterii nivelului de trai, cînd veniturile se distribuie echitabil"*; definirea *„situării în plan euclidian"* drept *„condiţie pentru ca o figură să aibă unghiuri totalizînd 180°, dacă aceasta este trilateră"*) şi aşa mai departe.

4.4.5. DEFINIŢIILE PRIN ABSTRACŢIE sporesc gama procedurilor designative de explicitare a termenilor, în cazul limbajelor formale. Ele se oferă termenilor prin excelenţă extensionali (adică numelor de mulţime, sau de clasă) şi se realizează prin indicarea proprietăţii (sau a proprietăţilor) cerute de obiectele (de indivizii, de elementele, de stările de lucruri şi aşa mai departe) la care respectivii termeni se referă.

4.5. Definiţii fanice

Sub eticheta cu aromă teologică din textele filosofului Lucian Blaga, vom reuni, în paragrafele următoare, tipuri ale definiţiei legate nu atît de *„adevărul lucrurilor"*, cît de *„adevărul uzajului"* cuvintelor, definiţii prin care autorii acestora se angajează în dezvăluirea sensurilor şi a realităţilor, în calitate de *agenţi cunoscători* şi de *instanţe eminente* în fluxul comunicării şi al resemnificării, respectiv ca promotori ai unor *„idei"* sau *„semnificaţii accesorii"* [74] – sugestii ce dau cuvintelor nuanţă emoţională şi valoare expresivă, făcîndu-le decente ori obscure, politicoase ori ofensatoare, rezonabile sau memorabile etc. – şi chiar ca inovatori în limbajul folosit.

---

[73] Sub auspicii neo-retorice, vorbesc despre „definiţii prin condiţii" şi „definiţii prin consecinţe" Chaïm Perelman şi Lucie Olbrechts - Tyteca, în: *op. cit.*, vol. I, p. 287.

[74] Antoine Arnauld et Pierre Nicole, *op. cit.*, pp. 98 - 99

4.5.1. DEFINIȚIA OSTENSIVĂ [75], mai curînd preludiul unor proceduri cu tentă discursivă creatoare, este limita de jos în actul de fundamentare logică a termenilor și noțiunilor, respectiv în actul de comunicare; ea stabilește înțelesul unui cuvînt, prin asocierea rostirii sale cu indicarea obiectului, a procesului sau a fenomenului la care se referă (*„această floare este o orhidee !"*; *„iată un defileu !"*; *„ceea ce ați ascultat reprezintă o sonată !"*; *„pînza pe care ați adus-o este mătase chinezească !"* și așa mai departe). Pentru că prin ele accedem la primele nume din vocabularul matern și pentru că preced pe toate celelalte tipuri ale operației logice în atenție, DEFINIȚIILE OSTENSIVE pot fi socotite, cum sugerează și Cornel Popa [76], un fel de PROTODEFINIȚII.

Din exemplele furnizate, rezultă că definițiile ostensive pot fi unisenzorial-auditive (*„iată care este sunetul LA !"*; *„acesta este cîntecul privighetorii"*; *„acela este semnalul sonor al unui motor gripat"*) și unisenzorial-vizuale (*„indicația scrisă, cu titlu de legendă, la o schemă proiectată, la o planșă arătată, într-o carte editată"* etc.), curente fiind, însă, cele *bisenzoriale* și *multisenzoriale* (bazate și pe auz, și pe văz, și pe miros etc). Fie că introduc un nume pentru obiectele sau fenomenele în curs de percepere și de identificare, fie că determină *denotatul* sau *referentul* numelui utilizat în anumite circumstanțe, definițiile ostensive sînt *paradiscursive*. Ele recurg la imagini, diagrame, schițe etc. și, astfel, pregătesc sau completează definițiile (tot provizorii !) *prin exemplificare*, asociindu-se cu *„metoda ostensivă"* [77] de colportare și de încetățenire a termenilor.

După Bertrand Russell [78], definițiile în atenție sînt COMPLET-OSTENSIVE (cele prin care ne-am însușit primele cuvinte din limba maternă) sau PARȚIAL-OSTENSIVE (cele prin care ne însușim cuvinte dintr-o limbă străină, avînd sub observație obiecte sau fenomene la care ele se referă și deținînd numele acestora în limba cunoscută, ori prin care utilizăm „materialul intuitiv", de un fel sau altul, în actul cotidian al extinderii și al aprofundării cunoștințelor). În terminologia lui Irving M. Copi [79], definițiile ostensive din ultima subcategorie russelliană sînt CVASIOSTENSIVE, ceea ce este, aproape, totuna cu a spune [80] că ele sînt definiții SEMI-DENOTATIVE.

4.5.2. DEFINIȚIA DE PRECIZARE (sau, *de delimitare*), investigată la noi de către Cornel Popa [81], sporește prestația „agentului cunoscător", prin selectarea sau nuanțarea *„unui sens al termenului de definit, în concordanță cu uzanțele limbii"* și

---

[75] Admisă, pentru prima dată (în opoziție cu „definiția *intensivă*" !), de către William Ernest Johnson, în: *loc. cit.*, p. 94. Cf. și: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 120; Cornel Popa, *op. cit.*, p. 104

[76] Cornel Popa, *op. cit.*, p. 123

[77] A se vedea, în acest sens: Richard Robinson, *op. cit.*, pp. 117 - 126; Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, pp. 188 - 190

[78] Bertrand Russell, *Human Knowledge*, London, 1966; *apud*: Cornel Popa, *op. cit.*, p. 118

[79] Irving M. Copi, *Further Remarks on Definition and Analysis*, „Philosophical Studies", vol. 7, Minneapolis, 1956, pp. 19 - 24; Cornel Popa, *op. cit.*, p. 118

[80] Homer H. Dubs, *Definition and its Problems*, „The Philosophical Review", vol. 52, nr. 6, 1943, p. 573. Cf.: Richard Robinson, *op. cit.*; Cornel Popa, *op. cit.*, p. 118

[81] Cornel Popa, *Towards A Semiotical Theory of Definition*, „Akten des XIV Internationalen Kongresses für Philosophie", Viena, 1969; *idem*, *Teoria definiției*, 1972, pp. 94, 98 etc.

imprimă un anume stil al expunerii ştiinţifice. Este cazul cu definirea *„funcţiei propoziţionale"* ca *„propoziţie deschisă"* (conform înţelegerii lui Gheorghe Enescu); cu definirea *„logicii fuzzy"* ca *logică a adevărului nuanţat* (în înţelesul lui Grigore C. Moisil); cu definirea *„axiomaticii"* în stil Woodger; cu definirea *„ethosului neutralităţii"* (în sensul lui Constantin Noica); cu definirea *„dialecticii"* în sensul de *„ştiinţă a contradicţiei ca nefiind contradicţie, ci doar contrazicere"* (după vederile aceluiaşi gînditor român !); cu definirea *„personanţei inconştientului"* şi a *„matricei stilistice"* (în sensul pe care li-l acordă Lucian Blaga) şi aşa mai departe.

4.5.3. DEFINIŢIA STIPULATIVĂ [82], probabil că pentru prima dată semnalată sub acest nume de către James MacKaye [83], accentuează coordonata personală a *„intervenţiilor cognitive"* [84] şi explicitative sub chipul definiţiilor, prilejuind – în formularea logicianului român mai sus menţionat – impunerea unei *„accepţii principial-noi pentru termenul de definit, care nu se sprijină pe nici o uzanţă anterioară a limbii"*, ori introducerea de semne noi şi de norme inedite în utilizarea *semnificaţiei* ca *„uzaj"* sau ca *„întrebuinţare"* (Ludwig Wittgenstein): a *conceptului* ca *„mulţime de operaţii"* (Williams Percy Bridgman); a *implicaţiei* ca *„relaţie strictă (necesară) între condiţie şi consecinţă"* (Clarence Irving Lewis), a *logicii* ca *„ştiinţă a operaţiilor gîndirii"* (Jean Piaget), ori ca *„ştiinţă a operaţiilor de transferare a proprietăţilor între obiecte, respectiv de construcţie a unor noi obiecte"* (Petre Botezatu) şi aşa mai departe.

După Blaise Pascal, doar unor asemenea stipulări trebuie să li se spună *definiţii*, nu şi propoziţiilor (care nu fac decît să amintească accepţii anterior instituite, în limbajul specialităţii, ori în limbajul comun).

La rîndul său, Joseph Dietz Gergonne opune *definiţiile* STIPULATIVE (sau PROIECTIVE), pentru termeni nou-introduşi în vocabular, *definiţiilor* LEXICALE (care doar constată şi reproduc înţelesuri deja instituite, în limbă, pentru termeni cunoscuţi).

4.6. Definiţii injonctive

Ne-am permis să etichetăm tipurile de definiţie din prezentul subcapitol, urmînd partajul tipurilor de *înţelesuri* şi de *propoziţii* în care acestea se exprimă. În linii mari, ne vor interesa procedeele logice prin care definiţia se pune în serviciul „subînţelesului" şi al „presupoziţiei", al „conţinutului presupus", al „semnificaţiei ilocuţionare" [85], „subiective", „indirecte", „conotative", „emoţionale", „adiţionale", „figurate", „plastice",

---

[82] Numită şi definiţie *„de impunere"* sau *„de propunere a numelui"*, respectiv definiţie *„de instituire"* sau *„de consacrare a înţelesului"*. Cf. Richard Robinson, *op. cit.*, p. 61

[83] James MacKaye, *The Logic of Language*, Dartmouth College Publications, Hanover, New Hampshire, 1939. Cf.: Richard Robinson, *op. cit.*, p. 61; Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, p. 178

[84] Albert Morf (avec la collaboration de Jean - Blaise Grize), *Les stratégies d'interventions cognitive. Éléments d'une théorie générale*, în: J. - B. Grisse (éd.), *Recherches sur le discours et l'argumentation*, „Droz", Genève, 1974, pp. 137 - 148; Petru Ioan, *Logică şi metalogică. Incursiuni şi noi contururi*, Editura „Junimea", Iaşi, 1973, pp. 122 - 128

[85] John Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, 1962; éd. fr., *Quand dire c'est faire*, Editions du Seuil, Paris, 1970; John Rogers Searle and Daniel Vanderveken, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge University Press, 1985; Petru Ioan, *Adevăr şi performanţă. Pretexte şi contexte semio-logice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, cap. IV

„alegorice" etc., după cum se pune în serviciul lumii *„ca reprezentare și voință"*, ca „interdiscurs" etc. Mai curînd implicite, „neștiințifice" și chiar „ilogice", asemenea definiții se strecoară voluptos prin *„FIGURI RETORICE"* și / sau prin *„FIGURI DE STIL"*.

Din perspectiva primilor semanticieni moderni de orientare lingvistică și stilistică [86], *definițiile figurate* s-ar putea grupa, asemenea înseși *figurilor de stil*, în *DEFINIȚII CARE RESTRÎNG SAU CARE EXTIND SENSUL* (precum *sinecdoca* și *elipsa*) și *DEFINIȚII CARE TRANSFERĂ SENSUL* (cum este cazul cu *metonimia* și cu *metafora*).

Urmîndu-l pe Gustaf Stern [87], definițiile figurate s-ar cere conectate la un inventar mai cuprinzător al *schimbărilor de sens*. Acestea sînt schimbări *EXTERNE*, sau *EXTRALINGVISTICE*, prin *„uitarea" motivației* (ca în cazul substituției, al analogiei și al prescurtării), respectiv *LINGVISTICE*, sau *prin afectarea directă a limbii* (ca în cazul fenomenelor de nominație și, respectiv, de permutare). O deschidere similară se produce în tipologia definiției, dacă ne raportăm la clasificarea lui Stephen Ullmann [88], în orizontul aceloraşi „schimbări ale sensului" (considerate a se datora, în parte, *conservatorismului lingvistic*, ori *inovației lingvistice*).

4.6.1. DEFINIȚIA PRIN METONIMIE (sau, *prin „schimbare de nume"*), de la μετὰ – *schimbare* (în compunere !) și ὄνομα (*nume*), relevă: efectul prin cauză și cauza prin efect (*„un Constantin Brîncuși"* = *„o sculptură a maestrului de la Hobița"*; *„Fundația regală"* = *„Biblioteca Centrală Universitară «Mihai Eminescu» din Iași"*); persoana prin instrument (*„o vioară"* = *„un interpret la vioară"*); conținătorul prin conținut și conținutul prin conținător (*„masă"* = *„felurile de mîncare și de băutură aflate pe masă"*, *„un foc"* = *„o sobă"*); lucrul prin locul de proveniență al acestuia (*„un Caşmir"* = *„o țesătură din Caşmir"*); o instituție prin locul dispunerii acesteia (*„Pentagonul"* = *„Ministerul Apărării, din Washington"*); realitatea prin semnul care o denotă, sau desemnează (*„laurul"* = *„gloria"*; *„măslinul"* = *„pacea"*); partea prin întregul care o conține și întregul prin partea conținută (*„Basarabia"* = *„Moldova transpruteană"*; *„un acoperiș"* = *„o casă"*; *„un creier"* = *„un bun organizator"*; *„o limbă împletită"* = *„un om cu mintea greoaie"*) și așa mai departe.

4.6.2. DEFINIȚIA PRIN SINECDOCĂ (sau *„prin cuprindere"*), de la σύν (*cu, împreună cu)* și ἐκδέχομαι (*a lua, a prinde*), impune: o semnificație particulară printr-una generală și invers (*„eclesiastic"* = *„cleric"* [provenit din latinescul *clericus*, care înseamnă *„om savant"*]; *„scriitor"* = *„autor"*; *„poet"* = *„creator"* [de la grecescul ποιητής, care înseamnă *„realizator"* sau *„înfăptuitor"*]; *„preot"* = *„bătrîn"* [de la grecescul πρεσβύτης]; *„diacon"* = *„administrator"* [de la latinescul *diaconus* [89]]; *„Pămîntul"* = *„cea de a treia planetă de la Soare"*; *„muzica"* = *„imaginea jocului"*;

---

[86] Arsène Darmesteter, Marcel Bréal și alții

[87] Gustaf Stern, *Meaning and Change of Meaning. With Special Reference to the English Language*, „Elander", Göteborg, 1931. Cf. Pierre Guiraud, *op. cit.*, pp. 45 sqq.

[88] Stephen Ullmann, *The Principles of Semantics*, „Jackson", Glasgow, 1951; a se vedea și: Pierre Guiraud, *op. cit.*, pp. 48 sqq.

[89] Exemplele se găsesc la John Stuart Mill, *op. cit.*, vol. I, p. 216

„exactitatea" = *„politeţea regilor"*); mai mult-ul prin mai puţin-ul şi invers (*„decimare"* = *„distrugere cvasitotală"*); singularul prin plural şi invers (*„stăpînirea rusului"* = = *„stăpînirea ruşilor"*); genul prin specie şi invers (*„om"* = *„biped"*; *„urs"* = *„patruped"*); lucrul prin materialul din care este făcut: *„astrahan"* = *„haină din blana mielului de oaie astrahan"*; *„alamă"* = *„goarnă"*; *„fierul"* = *„plug"* etc.

4.6.3. DEFINIŢIA PRIN ANTONOMAZĂ (sau *„prin sinecdoca persoanei*, respectiv *„prin folosirea unui nume în locul altuia"*), de la cuvintele paleogreceşti ἀντί (*pentru, în loc de*) şi ὄνομα (*nume*), impune numele (sau termenul) comun prin numele (sau termenul) propriu şi invers (spunem *„filosoful de la Păltiniş"*, lui *Constantin Noica*; *„filosoful idoneist"*, lui *Ferdinand Gonseth*; *„Aristotel al timpurilor moderne"*, lui *Gottlob Frege*; *„macadam"*, pietrei sfărîmate şi distribuite pe un drum neasfaltat, după reţeta lui Mac Adams etc.).

4.6.4. DEFINIŢIA HIPERBOLICĂ, de la ὑπέρ (*dincolo de*) şi βάλλω (*a arunca*), trimite la referent (*definiendum*) prin exagerarea proprietăţilor acestuia: *„topologia"* = *„arta de a raţiona exact pe figuri greşit făcute"* (după Henri Poincaré !); *„clemenţa"* = *„cruzime obosită"* (în concepţia lui Seneca !); *„aforismele"* = *„săgeţi otrăvite"* (conform notaţiei lui Petre Botezatu [90] !); *„semiotică"* = *„ştiinţa minciunii"* (în caracterizarea lui Umberto Eco !); *„logica dualismului contradictoriu"* = *„ştiinţă a falsului"* (după caracterizarea „hiperdialectică" a lui Ştefan Lupaşcu !) etc.

4.6.5. DEFINIŢIA METAFORICĂ, sau *„prin asemănare"* (în greaca veche: κατὰ μετάφορᾰν [91]), transpune semnificaţia unui termen asupra termenilor cu care acesta este comparat: *„spiritul"* = *„energia atomică a sufletului, generată de fisiuni intrapersonale şi de fuziuni interpersonale"* (Petre Botezatu); *„urs"* = *„om morăcănos"*; *„braţ furios"* = *„om furios"*; *„a vorbi sec"* = *„a vorbi rece, fără amabilitate"* etc.

4.6.6. DEFINIŢIA OXIMORONICĂ, *sau prin antifrază*, atribuie unei realităţi proprietăţi contrare (dacă nu contradictorii !), iar termenului corespunzător, sensuri şi tîlcuri opuse: *„supremul drept"* = *„suprema nedreptate"* (după spusa lui Cicero !); *„arta"* = *„minciună care ne ajută să cunoaştem adevărul"* (conform opiniei unui artist de talia lui Pablo Picasso !); *„perfecţiunea"* = *„groparul idealurilor"* (în acord cu Petre Botezatu !) etc.

4.6.7. DEFINIŢIA PRIN PERIFRAZĂ desfăşoară *definiţia* pentru a evoca *definiendum*-ul acesteia: *„singura fiinţă care nu este adaptată propriei sale societăţi"* = *„omul"* (în caracterizarea lui Norbert Tinbergen !); *„marele teoretician al similarismului"* = *„Alexander Bain"* (după părerea lui Ştefan Odobleja !); *„ştiinţa falsului"* = *„logica dinamică a contradictoriului"* (în caracterizarea lui Ştefan Lupaşcu !) etc.

4.6.8. ALTE TIPURI ALE DEFINIŢIEI INJONCTIVE. Către definiţii *„tropice"* (*„plastice"*, *„ilocuţionare"*, sau *„figurale"* [92]) mai evoluează: *derivările etimologice* prin meto-

[90] Petre Botezatu, *Note de trecător*, Editura „Junimea", Iaşi, 1979

[91] În latineşte: *per translationem*

[92] César Chesneau Dumarsais, *Despre tropi*, Editura „Univers", Bucureşti, 1981; Pierre Fontanier, *Figurile limbajului*, Editura „Univers", Bucureşti, 1977

nimie [93] (precum cea a termenului latinesc *„urbs* [oraș]" din congenerul *„orbs* [cerc]"); genealogiile *prin perifrază* (precum cea a termenului latinesc *„bellum* [război]", pornind de la congenerul *„bellus* [frumos]", ori cea a termenului paleogrecesc σοφία [*înțelepciune*], pornind de la antonimicul ζώφος [*întunecos*] etc.).

4.7. Definiții criptice, retorice, sau interogative

În reversul definițiilor *„fanice"*, menite să dezvăluie realități și sensuri ale numelor acestora, definițiile din ultima clasă a inventarului pe care îl propunem (sub auspiciile modelului hexadic, al situației semiotice !) par, iar uneori chiar își propun, să îngreuneze antrepriza receptorului. Le putem numi definiții *retorice* și *interogative*, în măsura în care ele se oferă *ca definiții* (explicitări și caracterizări), solicitînd identificarea *definiendum*-ului. Deși multe din definițiile în atenție au încărcătura figurativă a celor din clasa precedentă, le-am delimitat pentru a sublinia angajarea expresă a destinatarului, în postura de ghicitor, rezolvator, decriptor etc.

4.7.1. DEFINIȚIA-GHICITOARE (mai mult sau mai puțin *conotativă*, *performativă* sau *ilocuționară* !), se oferă ca atare (în fulgurații explicative, descriptive sau denotative !), pentru a i se indica și termenul definit (*definiendum*-ul) și *referința* acestuia (*„țăndărica bradului, veselia satului"*, pentru *vioară*; *„curelușă verde, care prin iarbă se pierde"*, pentru *șopîrlă*; *„o sută de frați, într-un brîu legați"*, pentru *snop* [*de grîu*] [94]; *„ceea ce se ascunde sub pămînt, ca să scape de mormînt"*, pentru *sămînță* și așa mai departe).

4.7.2. DEFINIȚIA-ECUAȚIE (amplu cultivată în matematică, în fizică etc., dar total ignorată în logica de pînă acum !) oficiază, în limbajul strict-denotativ al unui formalism, rolul definiției prin perifrază. Dîndu-se spre rezolvare, ea oferă definiții relaționale entităților-soluții (*„numărul care satisface ecuația de gradul doi* $x^2 + 3x - 10 = 0$", pentru *numărul 2*; tot astfel, *„numărul care satisface ecuația de gradul doi* $x^2 + 3x - 10 = 0$", pentru *numărul* -5 și așa mai departe).

Ca și în cazul altor tipuri de definiție relațională, caracterizarea entităților numerice prin ecuații este practic infinită: *„2"* = *„numărul care satisface ecuația de gradul doi* $x^2 + 3x - 10 = 0$" = *„numărul care satisface ecuația de gradul doi* $5x^2 + 7x - 34 = 0$". La acest inconvenient al insolitelor definiții se adaugă și faptul că una și aceeași ecuație poate avea mai multe soluții și se poate, astfel, oferi mai multor *definiendum*-uri.

Dacă ecuațiile ar putea fi privite ca DEFINIȚII ALE ENTITĂȚILOR-SOLUȚII, tot astfel *tautologiile logice* pot conta ca DEFINIȚII ALE VALORII *„ADEVĂRAT"* (și ale secvenței prototipice $„p \vee \neg p"$!). La rîndu-le, *formele propoziționale sintetice* (*contingente*, sau *amfotere*) pot fi asumate ca DEFINIȚII ALE FORMELOR MINIMALE SUBIACENTE și așa mai departe.

---

[93] Gérard Genette, *op. cit.*

[94] Exemplele sînt extrase din: Vasile Adăscăliței (antolog și prefațator), *Proverbe și ghicitori*, Editura „Ion Creangă", București, 1973

4.7.3. DEFINIŢIILE PENTRU CUVINTE ÎNCRUCIŞATE (intrate copios în consumul cotidian) forţează graniţa dintre *extensional* (sau *denotativ*) şi *intensional* (sau *conotativ*), dintre supoziţia *materială* şi supoziţia *formală*, pentru a-şi conduce adresantul la termenul definit (cu un număr predeterminat de litere !) şi, deopotrivă, la referinţa acestuia: *„unul care are două"* = *„bigam"*; *„apanaj al dualităţii"* = = *„intimitate"*; *„punct de vedere"* = *„observator"* (la propunerea lui Vasile Potolincă [95] !); *„efect resimţit după înaintarea în grad"* = *„temperatură"* (după Mihai Chiricuţă !); *„realizare a sportivilor de culoare"* = *„alergare"* (în ticluirea lui Mihai Guja !); *„cutremur de mică intensitate"* = *„fior"* (după caracterizarea lui Rab Arpad !); *„papa de la Roma"* = *„spaghete"*; *„fier de călcat"* = *„blacheu"*; *„cel ce are ca subiect predicatul"* = *„imam"* [96] (în măsura în care mai *„are ca subiect predicatul"* şi preotul creştin, şi rabinul mozaic, şi alţi slujitori ai amvonului !); *„epilog de roman"* = *„italian"* etc.

După Gérard Genette, DEFINIŢIILE UMORISTICE (înrudite cu calambururile poetice, precum cele practicate de suprarealişti), pot fi repartizate în patru categorii. Turnura definiţională a unor asemenea jocuri de cuvinte este una de natură funcţională: ele explică *semnificatul* şi impun o adecvare a *fonicului* la *semantic*, adică o motivare (indirectă) a semnului. Pentru ilustrare, extragem, din insolitul *Petit dictionnaire des mots retrouvés* [97], filiaţii comice precum: definirea *acrobatului* [98], drept *„loc public la Corint [în care] se reuneşte poporul"*; definirea *aspirinei*, drept *„soţia unui aspirant de marină; în general foarte elegantă, ea oferă modei o amprentă particulară"* [99]; definirea [100] *Pirineilor* ca *„lanţ de munţi fabuloşi, acoperiţi de păduri, pe care anticii îl situau între Lesbos şi Chia"*; definirea *calvinistului* drept *„coafeur genevez"*; definirea *natilismului* ca *„halucinaţie verbală cauzată de absorbţia excesivă a unui vin de proastă calitate; la subiectul în criză, «totul este dedublat, fără ca el să poată distinge unde-i lucrul şi unde-i cuvîntul»"*.

4.7.4. DEFINIŢIA-REBUS (sau CRIPTOGRAMA) complică şi mai mult misiunea destinatarului, căruia îi solicită, în egală măsură, şi desluşirea *definiendum*-ului (ca termen, sau ca semnificant), şi referinţa (extensiunea, sau denotaţia acestuia), şi codul în care respectivul termen se exprimă: „I / R" = *„PE* (litera) *R* (este) *I MARE"* = = *„perimare"*; „(VA)^{r}" = *„LA* (puterea) *R* (numărul) *VA"* = *„larvă"*; „r / n a" = = *„pe* (literele) *NA* (se află litera) *R"* = *„penar"*; „ R T " = *„E*(ste) *CA* (litera) *R* (litera) *T"* = *„ecart"*; „ $\mathcal{T}\mathcal{A}^{N}$ " = *„CA* (litera) *T* (este) *A LA* (puterea) *N"* = = *„catalan"*; „*RRR*" = „(litere) *MARI R*(*E*)" = *„mărire"*; etc.

---

[95] Vasile Potolincă, *Rebus. Teste de inteligenţă pentru toate vîrstele*, Iaşi, f. a.

[96] „Crucigrame", 1, 1995

[97] Publicat în „Nouvelle Revue Française", nr. 292, pp. 97 - 104, respectiv nr. 293, pp. 273 - 285, de către Maurice Darcy şi Pierre de Lanux, în 1938; reeditat de Jean - Jacques Pauvert în 1985

[98] În franceză: *„place publique à Corinthe; le peuple se réunir sur l'Acrobat"*

[99] În original: *„épose d'un aspirant de marine; généralement très élégantes, elle donne à la mode un cachet particulier"*

[100] *Apud:* Gérard Genette, *op. cit.*, pp. 374 - 375

Dincolo de tenta ludică sau chiar ocultă, definițiile din această surprinzător de largă familie de modalități ale clarificării termenilor se încadrează în categoria *DEFINIȚIILOR IMPLICITE*, teoretizate pentru prima dată de către Joseph Dietz Gergonne [101], pentru cazul unei științe de maximă rigoare precum geometria, dar inevitabile în dezvoltarea gîndirii și în deprinderea limbajului. Ca atare, Romane Clark și Paul Welsh se văd îndreptățiți să forțeze paradoxul, cînd admit o *„metodă implicită"* [102] de apropiere a termenilor.

Tot în orizontul recepției (al destinației și al perlocuției) se cuvine să evocăm *DEFINIȚIILE PERSUASIVE*, admise de Charles L. Stevenson [103] pentru termenii cu o accentuată „semnificație emotivă" și cu un palid „înțeles indicativ" (*informativ*, sau *designativ*), ce trebuie să-i influențeze pe interlocutori, în sensul acceptării mesajului propus.

4.8. Forme „verticale" ale definiției și schema integrării acestora

4.8.1. UN SISTEM AL OPERAȚIILOR DE DEFINIRE (*lexical-explicite*) este schițat de Cornel Popa [104], prin încrucișarea a două criterii. Este vorba, în primul rînd, de *stările* în care se plasează *emitentul* (sau *definitorul*), iar în al doilea rînd, de stările în care se poate găsi *receptorul*.

În chip de agent definitor, *emitentul*, sau *enunțiatorul*: ☞ (a) își reamintește o regulă de echisemnificare, anterior introdusă în limbă; ☞ (b) modifică parțial regula care stabilește echivalența între *definiendum* și *definitor*; ☞ (c) introduce un termen nou și o convenție nouă pentru utilizarea acestuia.

	E_a	E_b	E_c
R_1	*definiția LEXICALĂ de amintire sau reproducere a unei relații de sinonimie știută de receptor*	*definiția LEXICALĂ ca relație (restrictivă sau extensivă) inedită, între definiendum și definitor*	*definiție stipulativă și, totuși, dinainte cunoscută receptorului, deci, imposibilă*
R_2	*definiția LEXICAL-SEMANTICĂ inedită pentru receptorul-interlocutor*	*definiția DELIMITATIV-SEMANTICĂ, receptată ca interpretare a definitului*	*definiția STIPULATIV-SEMANTICĂ, de învățare a sensurilor inedite*
R_3	*definiția LEXICAL-NOMINALĂ, de identificare a definiendum-ului*	*definiția prin care receptorul înțelege definitorul, însușind definiendum-ul*	*definiția STIPULATIV-NOMINALĂ, de însușire a definiendum-ului*
R_4	*DEFINIȚIA LEXICALĂ din dicționarul mono-lingvistic al unei limbi necunoscute receptorului*	*definiția cu note de personalitate, neînțeleasă (în intențiile sale specifice) de către receptor*	*definiția STIPULATIV-NOMINALĂ neînțeleasă, ca atare, de către receptorul-interlocutor*

170°. Tipuri ale definiției, deslușite (de către Cornel Popa) pe axa emitent-receptor

Ca beneficiar al definiției, receptorul: (1) cunoaște, deopotrivă, *definiendum*-ul și *definitorul*; (2) distinge *definiendum*-ul, dar nu-i cunoaște semnifi-

[101] Joseph Dietz Gergonne, *loc. cit.*

[102] Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, p. 190

[103] Charles L. Stevenson, *Persuasive Definition*, „Mind", 1937, pp. 531 - 550; *idem*, *Ethics and Language*, 2nd ed., Yale University Press, New Haven, Oxford University Press, 1947. A se vedea, de asemenea: Chaïm Perelman et Lucie Olbrechts - Tyteca, *op. cit.*, p. 593; Romane Clark and Paul Welsh, *op. cit.*, p. 196

[104] Cornel Popa, *Teoria definiției*, pp. 96 - 99

cația; (3) înțelege, respectiv distinge un obiect (o situație, un concept) dintr-o descripție, fără a-i ști și semnul, sau numele; (4) distinge și *definiendum*-ul și *definitorul,* ca expresii, dar nu le posedă semnificația. Produsul celor două șiruri de stări (unul trivalent, celălalt tetravalent) reprezintă tipologia (dodecagonală !) a definiției ca operație semiotică, tipologie ce include, în concepția logicianului român, zece situații posibile și două situații „practic-imposibile".

4.8.2. TIPURI COMBINATE ALE DEFINIȚIEI. La 72 de tipuri de *definiție „indicativă"* a putut ajunge, în logica secolului al XX - lea, logicianul și semioticianul american Henry Siggins Leonard, prin combinarea fiecărui *TIP DE BAZĂ* din rubricile *bivalente* (1_{I-II}; 3_{I-II}; 4_{I-II}) și, respectiv, *trivalente* (2_{I-III}; 5_{I-III}) ale tabelului (171°), cu fiecare tip de bază din celelalte patru rubrici [105].

DEFINIȚII	I	II	III
1	COMPLETE	INCOMPLETE	–
2	NOMINALE	REALE	NOMINALE ȘI REALE
3	INFORMATIVE	PRESCRIPTIVE	–
4	LINGVISTICE	CONCEPTUALE	–
5	EXTENSIONALE	INTENSIONALE	EXTENSIONALE ȘI INTENSIONALE

171°. Tipuri de bază ale definiției, în concepția americanului Henry S. Leonard

Ceea ce se obține, în laborioasa confruntare a autorului menționat, reprezintă *TIPURI COMPLEXE DE DEFINIȚII,* înscrise selectiv în tabelul (172°):

☞ (1) definiții *complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; lingvistice; extensionale, nu intensionale*; ☞ (2) definiții *complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; lingvistice; extensionale și intensionale*; ☞ (3) *complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; lingvistice; nu extensionale și*

TIPURI ALE DEFINIȚIEI			
1	*complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; lingvistice; extensionale, nu intensionale*	37	....
2	*complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; lingvistice; extensionale și intensionale*	68	....
3	*complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; lingvistice; nu extensionale și intensionale*	69	*incomplete; nu nominale și reale; prescriptive; lingvistice, nu extensionale și intensionale*
4	*complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; conceptuale; extensionale, nu intensionale*	70	*incomplete; nu nominale și reale; prescriptive; conceptuale; nu intensionale și extensionale*
5	....	71	*incomplete; nu nominale și reale; prescriptive; conceptuale; extensionale și intensionale*
6	....	72	*incomplete; nu nominale și reale; prescriptive; conceptuale; nu extensionale și intensionale*

172°. Modalități de combinare între tipuri elementare ale definiției indicative, în concepția lui Henry S. Leonard

[105] Henry Siggins Leonard, *Principles of Reasoning: An Introductory to Logic, Methodology, and the Theory of Signs*, „Dover" Publications, New York, 1967, unit 28

intensionale; ☞ (4) *complete; nominale, nu reale; informative, nu prescriptive; conceptuale; extensionale, nu intensionale*; ...; ☞ (69) *incomplete; nu nominale și reale; prescriptive; lingvistice, nu extensionale și intensionale* și așa mai departe.

4.8.3. FORME VERTICALE ALE DEFINIRII. Un sistem, nu mai puțin amplu, al FORMELOR VERTICALE pe care le înregistrează operația definirii rezultă din însăși combinarea variabilelor modelului *situațiilor definitorii*, articulat prin analogie cu hexada *situațiilor de comunicare*. În cele 64 de spații subsumate modelului hexadic *„EIDCRS"* (centrul medadic, indiferent la orice coordonată; vîrfurile hexagonului, focalizînd una sau alta dintre cele 6 variabile; laturile și diagonalele, ca relații diadice între variabile; triunghiurile, pătratele și pentagoanele înscrise; hexagonul în conturul său exterior !) se încadrează tipurile de definiție trecute în revistă și multe, foarte multe alte tipuri: definiții *„noționale"* și definiții *„esențiale"*; definiții *„semantice"* și definiții *„sintactice"*; definiții *„descriptive"* și definiții *„prescriptive"*; definiții *„discursive"* (sau *„indicative"*) și definiții *„ostensive"*; definiții *„explicite"* și definiții *„implicite"* (operaționale, respectiv contextuale); definiții *„stipulative"* și definiții *„reductive"*; definiții *„ostensiv-operaționale"*; definiții *„implicit-axiomatice"*; definiții *„prin ι - operator"* etc.

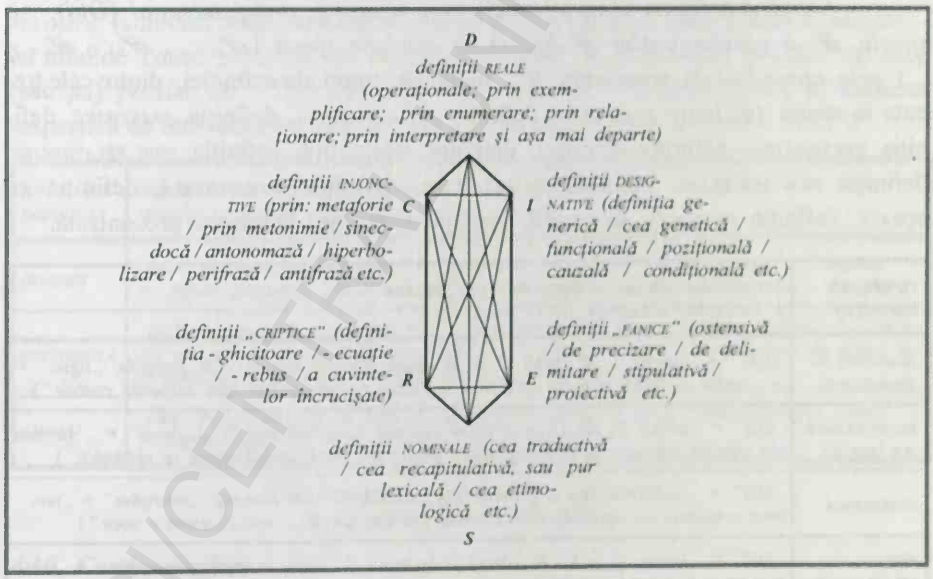

173°. Familii de tipuri ale definiției, în raport cu hexada situației definiționale

4.9. Unificarea (prin reducere) a tipurilor consacrate de definiție

4.9.1. UNIFICAREA TIPURILOR DE DEFINIȚIE, o cale inversă demersurilor urmărite în planul diversificării, nu prezintă mai puțină importanță, de vreme ce am le-

gat de exercițiul definiției *FUNDAMENTAREA NOȚIUNILOR* în cadrul sistemelor de noțiuni și al limbajelor în care acestea se extind.

Sarcina nu este chiar așa de grea, în ciuda numeroaselor pariuri vizînd depășirea procedurii clasice, de tip aristotelic. Pentru că noțiunile sînt *noțiuni* și cînd se referă la indivizi, și cînd dau seamă de clase de indivizi, și cînd denotă obiecte (sau relații între obiecte), și cînd relevă proprietăți (sau relații dintre proprietăți), și cînd înregistrează totalități, sau întregi, și cînd trimit la activități, la procese sau la fenomene, este de presupus că subzistă un mecanism al definirii *noțiunilor ca noțiuni*, indiferent de regimul ontologic, epistemologic și semiologic al acestora.

4.9.2. REDUCEREA DEFINIȚIILOR LA PROCEDURA ARISTOTELICĂ. La un mecanism unificator în cadrul tipologiei noțiunilor am putea parveni, dacă luăm ca punct de plecare procedeul aristotelic și îi apropiem metanoțiunile *EXTENSIUNE GENERALIZATĂ* (ca ansamblul „$\mathscr{S}$", al indivizilor, al entităților, sau al stărilor de lucruri la care se referă noțiunea), respectiv *INTENSIUNE GENERALIZATĂ* (ca ansamblul „$\mathscr{D}$", al proprietăților și al relațiilor pe care le satisfac indivizii, entitățile sau stările de lucruri la care se referă noțiunea), așa cum a procedat Petre Botezatu în cazul *teoriei generalizate a raționamentului* (din perspectiva logicii operatorii naturale).

Asumînd definiția de tip aristotelic prin ecuația: *„definiendum-ul (Dfd) = o specie $\mathscr{S}_i$ a genului proxim $\mathscr{G}$ diferită de celelalte specii ($\mathscr{S}_1$, ... , $\mathscr{S}_{i-1}$, $\mathscr{S}_{i+1}$, ...) prin ansamblul de proprietăți $\mathscr{D}$"*, multe alte tipuri ale definiției, dintre cele trecute în revistă (definiția *TRADUCTIVĂ*, definiția *RECAPITULATIVĂ*, definiția *TRANZITIVĂ*, definiția *ENUMERATIVĂ*, definiția *OSTENSIVĂ*, definiția *SPECULATIVĂ*, definiția *PRIN RELAȚIONARE*, definiția *PRIN MODELARE*, definiția *DE PRECIZARE*, definiția *OPERAȚIONALĂ*, definiția *FIGURATĂ*, definiția *CRIPTICĂ*), se așează, aproape de la sine, în schema preconizată.

TIPURI ALE DEFINIȚIEI	*REDUCEREA LOR LA DEFINIȚIA PRIN GEN PROXIM ȘI DIFERENȚĂ SPECIFICĂ, DE TIP ARISTOTELIC*
TRADUCTIVĂ, INTERLINGVISTICĂ	*„Dfd" = „cuvînt S_i al limbii G ce se poate traduce prin D" (de exemplu: „ligue" = = „cuvînt al limbii franceze ce-și află versiunea românească în ligă, respectiv coaliție")*
RECAPITULATIVĂ, PUR LEXICALĂ	*„Dfd" = „termen S_i din G ce se poate exprima echivalent prin D" („lăstun" = „ [termen din română prin care se înțelege] pasăre migratoare mică, asemănătoare cu rîndunica")*
ETIMOLOGICĂ	*„Dfd" = „termen S_i din G provenit din cuvintele D" (de exemplu: „microfon" = „termen românesc ce descinde din cuvintele grecești* μικρός *- mic și* φωνή *- voce")*
PRIN EXEMPLIFICARE	*„Dfd" = „specie S_i a lui G, căreia îi aparține D" (spre exemplu: „mamifer" = „animal terestru precum cîinele")*
PRIN ENUMERARE	*„Dfd" = „specie S_i a genului G, căreia îi aparține D" (spre exemplu: „cuantori" = = „expresii ca «toți», «unii», «doar unii» etc.")*
PRIN RELAȚIONARE	*„Dfd" = „specie S_i a genului G aflată în relația D" (spre exemplu: „România" = = „țara aflată între Ungaria și Marea Neagră")*
PRIN MODELARE	*„Dfd" = „specie S_i a genului G ce-și află corespondent în D" (spre exemplu: „&" = = „conector interpropozițional, valabil cînd produsul valorilor argumentelor este 1")*

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARA

OPERAȚIONALĂ	*„Dfd" = „specie S_i a genului G care se aplică în conformitate cu D" (spre exemplu: „formă logică minimală" = „formă concentrată a unei formule rezultînd din forma normal-conjunctivă, în urma eliminării conjuncților sau a disjuncților ce se repetă, respectiv a disjuncților aflați sub semne contrare în cadrul aceleiași conjuncții")*
OSTENSIVĂ	*„Dfd" = „specie S_i a genului G, așa cum este acest D" („tabel sinoptic" = „tabel ca cel în curs de completare !")*
DE PRECIZARE	*„Dfd" = „specie S_i a genului G, în înțelesul lui D" („logica, în sensul lui Ștefan Odobleja" = „partea [...] cea mai reprezentativă a psihologiei")*
STIPULATIVĂ	*„Dfd" = „specie S_i a genului G, introdusă prin D" (spre exemplu: „sinaletism" = = „proiecție a silogismului, în logica rostirilor, încercată de Constantin Noica")*
FIGURATĂ	*„Dfd" = „specie S_i a genului G legată într-un mod mai mult sau mai puțin neconvențional cu D" (spre exemplu: „Mihail Sadoveanu" = „Ceahlăul literaturii române")*
CRIPTICĂ	*„Dfd" = „specie S_i a genului G sugerată prin D" („$C \times D$" = „coride"; „$S\ A;\ t \times e$" = = „căsătorie"; „A^{m}" = „lamă")*

174°. Proiecția „aristotelică" (respectiv, reducerea la definiția prin gen proxim și diferență specifică) a unora dintre tipurile definiției

4.9.3. ALTE TIPURI LOGICE DE DEFINIȚIE transpun ecuația generic-abstractivă (de tip aristotelic) într-o schemă MEREO-LOGICĂ (pe măsura definiției realizate prin recursul la *întregul proxim* și la *diferența particularizatoare*), respectiv într-una FENOMENOLOGICĂ (conform căreia definiția se realizează prin indicarea unui *fenomen proxim* – cu titlul de *cauză proximă*, de *condiție proximă*, de *antecedent proxim*, de *scop* (sau *țel*) *proxim* etc. – și a unei *diferențe „specifice" corespunzătoare* în mulțimea respectivă de fenomene corelative), așa cum se poate urmări în tabelul (175°).

TIPURI ALE DEFINIȚIEI	DESFĂȘURAREA RESPECTIVELOR TIPURI DE DEFINIȚIE ÎN SPIRITUL DEFINIȚIEI GENERICE DIN LOGICA CLASICĂ
GENETICĂ	*„Dfd" = „realitate S_i de tipul G, construită în modul D" (spre exemplu: „triunghiul" = = „figură geometrică plană, obținută prin intersectarea laturilor unui unghi cu o dreaptă")*
FUNCȚIONALĂ	*„Dfd" = „parte S_i a genului lui G, avînd funcția D" (spre exemplu: „profap" = „partea din față a carului, de care se prinde jugul"; „portar" = „membrul echipei de fotbal însărcinat să rețină mingea trimisă, spre poartă, de către adversar")*
CAUZALĂ	*„Dfd" = „realitate S_i de tipul G, apărută ca urmare a lui D" (spre exemplu: „tunet" = = „zgomot puternic, iscat de o descărcare electrică")*

175°. Transpunerea definiției de tip „aristotelic" în orizonturi ale onto-logicii

4.10. Condiții logice ale unei definiții corecte

„Redare a particularității" (Chrysippos) în cadrul generalității celei mai apropiate, definiția este operația constructivă ce trebuie să întrunească mai multe condiții. Le evocăm în spiritul și, fragmentar, în litera decupajului din *Topica* [106], însoțindu-le cu

[106] *Topica*, VI, 1, 139 a - 3, 140 b, în: Aristotel, *Organon*, vol. IV, București, 1963, pp. 163 sqq.

amendamentele [107] pe care le impune diversificarea tipurilor definiției și adaptarea lor la multiple regimuri ale exprimării (semnificării) prin discurs, ori ale utilizării acestora.

4.10.1. DEFINIȚIA TREBUIE SĂ DEA SEAMĂ DE LUCRURILE NUMITE, *iar nu de numele lucrurilor („nu este în genere adevărat că lucrul care primește numele primește și definiția lui") !* Este o exigență a definiției reale, la care se limita, în principiu, Aristotel, iar ea a fost acceptată în faimoasele „triunghiuri semiotice", precum cel al lui Charles Kay Ogden și Ivor Armstrong Richards [108], ori cel al lui Stephen Ullmann [109]. Cum anume ? Prin considerarea relației (de corectă sau incorectă simbolizare) dintre SEMNIFICAT (sens, gînd etc.) și NUME (simbol, semn etc.) și a relației (de adecvată sau inadecvată referire) dintre SEMNIFICANT și OBIECT (referință, referent etc.) ca *relații cauzale*, în timp ce relația dintre NUME și OBIECT este una DE ATRIBUIRE, îndeobște indirectă, presupusă, dacă nu fictivă.

4.10.2. DEFINIȚIA TREBUIE SĂ ÎNSCRIE LUCRUL ÎN GENUL POTRIVIT, *pentru a-i reda esența, (care este „genul cel mai apropiat") și trebuie să-i releve „diferența specifică";* numai astfel, prin definiție, se reconstruiește *specia* pe care o reprezintă definitul ! Evident, sarcina menționată este o exigență a *definiției generice*, pe care celelalte proceduri o îndeplinesc INDIRECT (respectiv definițiile *nominale*, cele prin *exemplificare*, prin *enumerare*, prin *relaționare*, prin *modelare* etc.), ori PRIN SIMILITUDINE (precum este cazul cu definiția *genetică*, cu definiția *funcțională* etc.).

Cînd *genul* este mai îndepărtat, specia se regăsește cu concursul mai multor *diferențe* (inclusiv cu cele ale genului proxim !), iar cînd genul este mai restrîns, în locul speciei, vom defini un accident al acesteia !

Cît privește DIFERENȚA, Aristotel pretinde ca ea să nu se exprime prin *negație* (decît dacă este vorba de *privație* !), și nici prin determinări spațio-temporale. Nici una dintre solicitările amintite nu a rămas astăzi în vigoare: mecanismele obversiei ne permit să transferăm negația de la predicat la copulă (respectiv, de la consecventul relației inter-propoziționale la conectivă), încît prezența în sine a negației nu este un obstacol în calea definirii; pe de altă parte, logici speciale în care intervin modalități și relații spațio-temporale au impus decantarea unor scheme distincte ale inferenței, ale analizei, ale sintezei etc., încît *definiția* nu poate face excepție de la acest curs al adaptării gîndirii la natura realului și la regimul noțiunilor cu impact real.

4.10.3. NOȚIUNEA DEFINITORIE TREBUIE „SĂ FIE PROPRIE" (SAU ADECVATĂ) DEFINITULUI, să convină numai acestuia, nu și altor lucruri ! Această cerință aristotelică a *preciziei* – definiția să convină numai definitului și întregului definit (*omni et soli definito*), să nu fie nici prea restrînsă (*dfd* ⊃ *dfn*), nici prea largă (*dfn* ⊃ *dfd*) – ac-

---

[107] Numai pentru definiția stipulativă sînt de luat în seamă, după Richard Robinson (*op. cit.*, pp. 80 - 92) 15 reguli de corectă operare a echivalărilor între termeni !

[108] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon the Thought and of the Science of Symbolism*, „Harcourt, Brace and World", New York, 1923, 4 th ed., „ Kegan Paul ", London, 1936; Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, p. 86

[109] Stephen Ullmann, *Semantics*, „Blackwell", Oxford, 1962; Mariana Tuțescu, *Cours de sémantique*, Editura Universității București, 1973, p. 34; Petru Ioan, *op. cit.*, p. 86

tivează înțelesul grecescului πέρας (limită) și al latinescului DEFINITIO (*delimitare*). Ea va fi cunoscută mai tîrziu drept „CONDIȚIA PASCALIANĂ A DEFINIȚIEI" ECHIEXTENSIVE (*definitul* și *definitorul* să se poată substitui unul altuia în cadrul propoziției definiționale !) și rămîne valabilă pentru toate tipurile de definiție *designativă* (și *explicită*, sau *efectivă*), impunînd *identitatea* logică între *definit* și *definitor* – (*dfd* = *dfn*) – respectiv *convertibilitatea* (neaccidentală) a propoziției care exprimă definiția, aceasta putînd lua forma unei propoziții *universal-afirmative exclusive*: ([*dfd*] *a* [*dfn*]) & ([*dfn*] *a* [*dfd*]) / (dfd a [*dfn*]), spre exemplu: „NUMAI *păsările* sînt *bipede înzestrate cu penaj*", „DOAR *6* este *numărul întreg așezat între 5 și 7*", „ÎN EXCLUSIVITATE *România* este *țara europeană carpato-dunăreano-pontică*" etc. Bineînțeles, o astfel de condiție este peste puterile unor procedee preliminare (exemplificarea, ilustrarea) și improprie definițiilor *plastice* (prin abatere de la normele gîndirii și ale exprimării convenționale). Lui Blaise Pascal [110] cerința aristotelică în atenție îi apare ca o stavilă în calea denumirilor arbitrare. Pentru a fi siguri că nu am dat același nume la lucruri diferite, trebuie *să substituim în minte* definiția („*dfn*") lucrului definit („*dfd*").

4.10.4. DEFINIȚIA TREBUIE SĂ EXPRIME „ESENȚA LUCRULUI" (οὐσία), respectiv *genul* (proxim) și *specia* (ce diferențiază lucrul, sau categoria de lucruri, în cadrul genului proxim), iar nu accidentul. După Aristotel, această condiție se îndeplinește: (1) dacă definiția recurge la termeni *anteriori* noțiunii definite, altfel spus, dacă se evită *simultaneitatea* între *definit* și *definitor* – nu vom defini *opușii* unul prin altul, și nici *speciile coordonate* unele prin altele; nu vom întrebuința *definitul* în *definiție*; după cum nu vom defini un termen supraordonat printr-unul subordonat; (2) dacă definiția se face prin *termeni mai bine cunoscuți* decît *definitul*.

În concepția lui Blaise Pascal, regula aristotelică în atenție revine la „*a nu întrebuința, în definiții, decît termeni perfect cunoscuți, sau deja explicați*" [111].

Evitarea circularității este o virtute a definițiilor științifice, ce susțin *sistemele de noțiuni* și dau consistență limbajelor aferente *sistemelor* (nu numai *logice* !) de tip *ipotetico-deductiv*. La limita superioară, aceeași cerință a impus DEFINIȚIILE RECURENTE, în care anterioritatea și ireversibilitatea termenilor țin de însăși configurația limbajului folosit. Ceea ce se poate asigura pe segmente limitate și în sfere speciale ale comunicării nu se poate întîmpla la scara întregului limbaj și în comunicarea „colocvială". Dicționarele monolingvistice depozitează definiții în parte nominale, în parte reale, iar ele nu se pot sustrage circularității !

Cerința de a nu defini *speciile coordonate* (respectiv *opușii*) prin reciprocitate a cedat în cazul DEFINIȚIILOR RELAȚIONALE, iar prohibirea definirii termenului supraordonat prin termenul subordonat se menține în cazul limbajelor denotative, fiind anulată în exprimarea figurată. Cît privește „*mai buna cunoaștere*" a defini-

[110] *Despre arta de a convinge*, trad. rom. în: Blaise Pascal, *Scrieri alese*, Editura Științifică, București, 1967, pp. 169 sqq.

[111] *Ibidem*, p. 171

torului în raport cu definitul, ea ține de un ideal al comprehensiunii și al edificării științei pe care organizarea *ipotetico-deductivă* l-a estompat în mare măsură.

4.10.5. PENTRU A FI CORECTĂ, DEFINIȚIA TREBUIE SĂ SE REALIZEZE PRIN EXPRESII „CÎT MAI CLARE CU PUTINȚĂ", după cum trebuie să excludă expresiile „de prisos" ! *Expressis verbis*, Aristotel ne cere ca, în cursul definirii: (1) SĂ EVITĂM TERMENII ECHIVOCI (în speță *omonimi*), pentru că au mai multe sensuri (o cerință mai ușor de îndeplinit în cazul *definitorului*, pentru că a nu defini termenii omonimi înseamnă a nu-i utiliza și nu se cunoaște vreo limbă în care prezența acestora să fie evitată; ieșirea din impas este cea pe care ne-o propune gînditorul antic: să disociem între sensurile termenului și să argumentăm pe făgașul fiecăruia; (2) SĂ EVITĂM TERMENII METAFORICI, pentru că introduc definitul în genuri diferite – o cerință rezonabilă în măsura în care definiția are o finalitate designativ-informativă; altminteri înfruntată de însăși existența definițiilor metaforice; (3) SĂ EVITĂM TERMENII NEOBIȘNUIȚI, pentru că sînt obscuri; în caz contrar, *„întocmai ca la tablourile vechilor pictori* [și nu numai ale acestora, n. n., P. I. !] *este imposibil de a cunoaște obiectul reprezentat* [definit !, n. n., P. I.], *atunci cînd nu stă scris dedesubt despre ce este vorba"* !; (4) SĂ EVITĂM EXPRESIILE „DE PRISOS", care fac definiția fie *prea largă*, fie pleonastică (redundantă, sau tautologică).

	CAZURILE INCORECTITUDINII	CONTRAEXEMPLE OFERITE DE CĂTRE ARISTOTEL
definiție	ECHIVOCĂ	*devenirea este „drumul spre existență"; sănătatea este „echilibrul dintre cald și rece" etc.*
	METAFORICĂ	*știința este „ceva de nezdruncinat"; pămîntul este „ceea ce ne hrănește"; stăpînirea de sine este „armonie" etc.*
	OBSCURĂ	*ochiul este „ceea ce este umbrit de sprincene"; păianjenul este „cel a cărui mușcătură produce putrezirea"; mădăva este „ceea ce produc oasele" (definiții inputate lui Platon ?) etc.*
	PLETORICĂ	*pofta este „dorința după tot ce este plăcut în plăcere" etc.*

176°. Definiții incorecte extrase din textele lui Aristotel

În *Arta convingerii*, Blaise Pascal preia regula aristotelică în atenție *„la modul imperativ"*, cerîndu-ne de *„a nu omite de la definiție nici unul din termenii oarecum neclari și echivoci"* [112].

4.10.6. CONDIȚII ALE DEFINIRII NOȚIUNILOR „FORMATE". Cînd definiția (nominală !) nu numai explică, ci și introduce semne sau nume, în limbaje „artificiale", *ca cele ale logicii și matematicii* (în termeni kantieni, cînd definiția nu este a unei noțiuni *date*, ci a uneia *formate* [113]), regulile operației constructive în atenție impun (după Gottlob Frege [114]) ca semnul (numele) construit din alte semne (nume): (1) *să aibă o semnificație*; (2) *să se definească într-un singur fel* – condiție pusă în discuție,

[112] Blaise Pascal, *loc. cit.*, p. 171

[113] Immanuel Kant, *Logica generală*, §. 101; ed. rom., p. 191

[114] Gottlob Frege, *Grundgesetzen der Arithmetik*, vol. 1, „H. Pohle", Jena, 1893, pp. 70 - 71

între alții, de către Giuseppe Peano; (3) *să fie simplu* – să nu conțină semne deja definite !; (4) *să poată fi înlocuit pretutindeni unde apare prin expresia care i-a servit drept definisant* – condiția pascaliană a bunei definiții !; (5) dacă a fost introdus pentru o funcție monadică (cu un singur argument), *să conțină mereu un singur loc de argument*; (6) dacă a fost introdus pentru o funcție diadică (cu două argumente), *să aibă mereu două și numai două locuri de argument.*

La aceste reguli s-ar putea adăuga cerința leibniziană întru totul respectată de către Gottlob Frege: aceea ca *relațiile dintre semnele de bază utilizate în definiție să fie analoage cu relațiile dintre elementele pe care le semnifică*, astfel încît [115] numele fiecărui obiect complex să fie definiția sa și cheia tuturor proprietăților sale, ca dovadă „numele simbolic" al disjuncției, conjuncției etc. (nume ce exprimă relațiile respectivelor conective interpropoziționale cu *implicația* (mai exact: cu *replicația*) și cu *negația.*

4.10.7. Pot fi deduse condițiile unei bune definiții ? Un răspuns pozitiv la întrebarea pusă, a încercat, la vremea sa, Immanuel Kant, legînd condițiile unei bune definiții (pentru noțiuni, concepte, sau termeni) de ideea *valabilității cunoștințelor*, respectiv de ideea *perfecțiunii logice* a acestora, îndelung aprofundată în consistenta și foarte valoroasa *Introducere* la *Cursul de Logică.* După concepția autorului german [116], în verificarea logică a definițiilor trebuie cercetat: (1) dacă *propoziția definițională* ce exprimă relația dintre definit și definitor („*DFD = DFN*") este una adevărată, iar nu falsă sau doar verosimilă; (2) - (4) dacă *definitorul* este o noțiune *distinctă*, respectiv *detaliată* și *determinată* (*iar nu una confuză, sumară și indeterminată*).

PERFECȚIUNEA ÎN ORIZONTUL			
CANTITĂȚII	*CALITĂȚII*	*RELAȚIEI*	*MODALITĂȚII*
definitul și definitorul să fie concepte reciproce !	*definitorul să fie o noțiune detaliată și precisă !*	*definiția să nu fie tautologică (notele reunite în definitor să difere de obiectul definit) !*	*notele asamblate în definitor să fie necesare (iar nu empirice) !*

177°. Condiții ale definiției, în acord cu tipurile de perfecțiune în cunoaștere (Immanuel Kant)

În consonanță cu sistemul hexadic al tipurilor de definiție, regulile de bună definire trecute în revistă se pot dispune în orizontul unuia sau altuia dintre polii comunicării (și ai explicitării) cunoștințelor. Astfel, regulile (4.10.5.1), (4.10.6.2) și (4.10.7.2) se asociază cu polul (sau variabila) *intervienentului* în actul definirii; regulile (4.10.2), (4.10.4), (4.10.6.1 - 2), (4.10.6.4) și (4.10.7.1) răspund coman-

[115] Louis Couturat (éd.), *Opuscules et fragments inédits de Leibniz. Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Hanovre*, „Alcan", Paris, 1903, p. 152

[116] Immanuel Kant, *Logica generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, §§. 99 sqq. Pentru utilizările asigurate de către promotorul „deducției metafizice" criteriului evadripartit, cf.: Petru Ioan, *Perspective logice*, Editura „Junimea", Iași, 1986.

damentelor intensiunii şi ale semnificatului „obiectiv"; regulile (4.10.1), (4.10.4) şi (4.10.7.3) dau seamă de coordonata referinţei, iar regulile (4.10.5.2) şi (4.10.7.4) resuscită coordonata „ilocuţiei". Alte reguli ar mai putea fi adăugate în orizontul „consimţirii" şi al decriptării definiţiilor, precum cerinţa ca definiţia [117] *SĂ NU FIE CIRCULARĂ* şi *SĂ NU FIE NEGATIVĂ*, cerinţa ca definiţia *SĂ NU FIE „PREA RIGUROASĂ"* (în contextele argumentative [118]), cerinţa ca definiţia *SĂ FIE PERSUASIVĂ* (şi să sporească prestigiul noţiunii !), fără a fi, neapărat, *propagandistică*, cerinţa ca definiţia *SĂ NU FIE NEPREDICATIVĂ* (să nu antreneze *totalitatea* entităţilor din care face parte definientul, pentru a nu se ajunge la contradicţii !) etc.

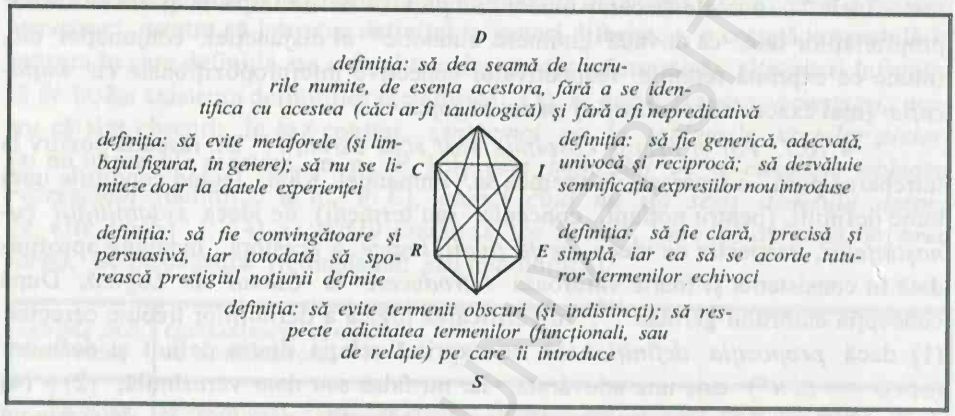

178°. Sistemul hexadic (mai mult sau mai puţin complet !) al condiţiilor unei bune definiţii

4.11. În loc de concluzii

4.11.1. Cea mai complexă dintre operaţiile constructive asupra noţiunilor, definiţia *CA NOŢIUNE* (sau, mai exact, ca *metanoţiune* !) nu-i uşor de definit, şi nici simplu de divizat. În cursul expunerii, ne-am apropiat de un *SISTEM DESCHIS AL TIPURILOR DE DEFINIŢIE*, fără pretenţia că cele şase familii (clase, sau grupări) de proceduri, asociate variabilelor (sau coordonatelor) *modelului „situaţiei definiţionale"*, sînt cele mai relevante şi cel mai inspirat decupate din inventarul deconcertant de amplu la care se trudeşte de aproape două milenii şi jumătate !

4.11.2. Dintre tipurile de operaţii trecute în revistă, unele sînt „efective" sau „complete", altele doar ţin locul definiţiilor, intervenind în actul instrucţiei, în cercetarea „empirică" şi în viaţa practică, în genere. La forme „aproximative" de definiţie (precum *EXPUNERILE* sau *DESCRIERILE*) se referea Kant, sub impresia că *„nu pot fi definite toate noţiunile şi nici nu trebuie să fie definite toate"* [119]. Înaintea sa, prin Blaise Pascal (ca exponent al „spiritului geometric") şi mai

[117] Leonard Gavriliu, *Mic tratat de sofistică*, Editura „Iri", Bucureşti, 1996, pp. 53 - 54
[118] Aristotel, *Rhétorique*, tome premier, I, X, §. 16, „Ladrange", Paris, 1870, p. 117
[119] Immanuel Kant, *Logica generală*, §. 107, ed. cit., p. 194

ales după el, prin exponenții spiritului deductiv în știința modernă, limitele definiției aveau a fi înfruntate prin decretarea unor noțiuni ca *fundamentale* sau *primitive*, în cazul *sistemului axiomatic* și al *teoriei (riguros) deductive*.

4.11.3. Pentru că și definiția este *operație logică de tip constructiv* (cea mai importantă dintre operațiile asupra *noțiunilor*, sau *termenilor* !), distincția dintre *„definiții* ANALITICE" și *„definiții* SINTETICE" își pierde atuurile pe care i le atribuia Immanuel Kant, în spiritul logicii moștenite, și pe care i-au amplificat-o exponenții logicii „conținutiste", de inspirație neo-kantiană, ori dialectic-fenomenologică.

4.11.4. Regulile „bunei definiții", transferate mecanic de la o epocă, la alta și de la un autor de „manual" de logică, la altul, își pierd și ele din greutatea armurii spiritului științific, în măsura în care ceea ce-i doar o *definitio primaria* pregătește calea definirii exacte (printr-o *definitio secundaria* [120]), iar ceea ce pălește sub aspectul rigorii din limbajul descriptiv al cunoașterii teoretice poate străluci în volutele spiritului de finețe și al comunicării „figurate", literare dar și anecdotice, de relaxare și amuzament.

4.11.5. Sistemul funcțiilor definiției, o altă față a sistemului de reguli pentru buna definire, ne convinge, o dată în plus, de utilitatea „închiderii deschisului" prin recursul la o paradigmă de complexitate mediană, precum este *HEXAGONUL SITUAȚIILOR DE SEMNIFICARE ȘI DE COMUNICARE*. Selectînd – din masa de considerații ce s-au acu-

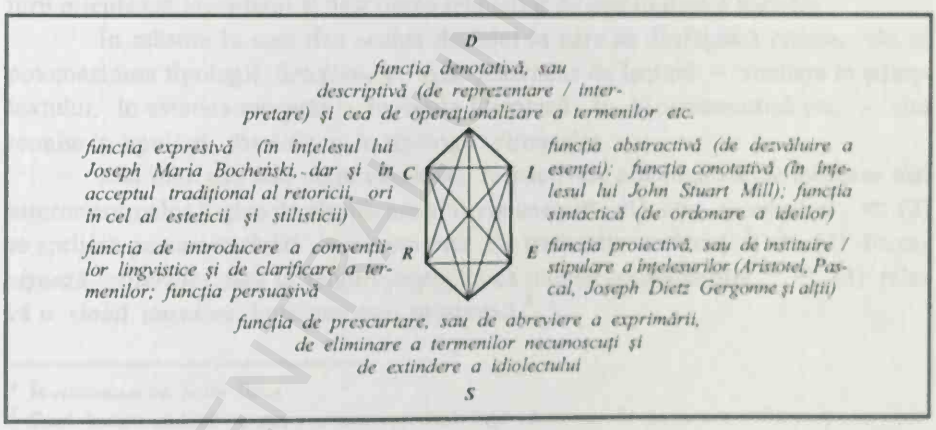

179°. Sistemul hexadic (mai mult sau mai puțin complet !) al funcțiilor unei bune definiții

mulat pe măsura trecerii veacurilor – obiectivele majore puse în seama operației și în cea a metodei logice pe care o avem în vedere, vom parveni la un sistem structurat de funcții (și finalități) ale definiției, pe care îl redăm în tabelul (179°).

Este vorba: de funcția *DE PRESCURTARE* (Marius Victorinus, Joseph Dietz Gergonne) a exprimării, sau *DE ABREVIERE* (Bertrand Russell), respectiv *DE ELIMINARE A TERMENILOR NECUNOSCUȚI* și *DE EXTINDERE A IDIOLECTULUI* (Cornel Popa) etc., în

[120] Pentru distincția între cele două tipuri ale definiției, cf.: Simion Bărnuțiu, *Psihologia empirică și logica*, Tiparul „Tribunei Române", Iași, 1871, p. 164

legătură cu polul „*S*" al comunicării; de *FUNCȚIA PROIECTIVĂ*, sau de *INSTITUIRE A ÎNȚELESURILOR* (Aristotel, Blaise Pascal, Joseph Dietz Gergonne și alții) etc., pe claviatura emitentului, ca agent definitor; de *FUNCȚIA ABSTRACTIVĂ*, sau *DE DEZVĂLUIRE A ESENȚEI* (Aristotel); de funcția *CONOTATIVĂ* (în înțelesul lui John Stuart Mill, exprimat, astăzi, prin recursul la „conținutul logic", sau la „conținutul obiectiv" al noțiunii), de funcția *SINTACTICĂ*, sau *DE ORDONARE A IDEILOR* (Thomas Hobbes, Gottfried Wilhelm Leibniz, logicienii de la Port Royal și alții) etc., toate acestea rezonînd cel mai bine cu variabila „*I*", a intensiunii ca nucleu logic al oricărei definiții; de funcția *DENOTATIVĂ*, sau *DESCRIPTIVĂ* (de *reprezentare*, sau de *interpretare* a termenilor), funcția de *operaționalizare* a termenilor etc., ținînd de coordonata „*D*", a referinței; de funcția *EXPRESIVĂ* (în înțelesul lui Innocentius Maria Joseph Bocheński), pe linia „înțelesului subiectiv (figurat)" și a „umanizării" discursului; de funcția *DE INTRODUCERE A CONVENȚIILOR LINGVISTICE* (Thomas Hobbes) și *DE CLARIFICARE A TERMENILOR* (John Locke și alții); de funcția *PERSUASIVĂ* etc., în cazul variabilei „*R*", a receptării, a interlocuției și a perlocuției.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

5. TIPOLOGII ALE LECTURII, ÎN PERSPECTIVA UNUI (SUPRA)MODEL HEXADIC [1]

Întocmite mai ales de către filologi şi exponenţi ai *didacticii*, tipologiile lecturii orientează inventarul şi descrierea tehnicilor de manipulare a textelor.

În măsura în care dau seamă de felul în care se desfăşoară citirea, ele se pot considera tipologii *funcţionale*. Alte fenomene de lectură – studiate în ştiinţa textului, în estetica receptării, în teoria literaturii, în hipersemiotică etc. – sînt reunite în tipologii *formale* şi în tipologii *discursive*.

Mai mult sau mai puţin explicite, respectivele omologări aduc atingere mai tuturor normelor logice de clasificare şi diviziune: ☞ (1) sînt *incomplete*; ☞ (2) se sprijină pe caracterizări *inconsecvente* ale termenilor ordonaţi [2]; ☞ (3) *încrucişează criteriile*, fără să asigure explicitarea tuturor combinaţiilor [3]; ☞ (4) relevă o *slabă corelare* între termenii subsumaţi [4].

---

[1] În colaborare cu Sofia Dima

[2] Cazul lecturii „selective", spre exemplu, care după Roger Petitjean (*De la lecture à l'écriture. La transformation de texte*, C. E. D. I. C., Paris, 1984, pp. 17-8) se identifică cu lectura „rapidă", iar după Viviana Scorţeanu (*Să învăţăm să citim rapid*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1969, pp. 40 - 42) se include în lectura „rapidă", alături de lectura „rapidă integrală" şi de cea „rapidă ultraselectivă"

[3] Lectura „tradiţională", bunăoară, este plasată de Viviana Scorţeanu (în *op. cit.*, p. 41) în vecinătatea lecturii „rapide"; lectura „antică" (orală şi publică) este enumerată de Gerard Vigner (*Lire: du texte au sens; éléments pour un apprentissage et un enseignement de la lecture*, „CLÉ International", Paris, 1979, p. 23) alături de „lectura cuvîntului lui Dumnezeu" (facilitată de alfabetizarea generală), de lectura „funcţională" (cu motivaţie economică) şi de lectura „personală"; lectura „senzuală" şi lectura „mentală" sînt discutate de Lionel Bellinger (*Les méthodes de lecture*, IV ème éd., P. U. F., Paris, 1989, pp. 99 - 103) în compania lecturii „somnolente" şi a lecturii „creative".

[4] Paul Cornea, spre exemplu, discută, în raport cu criteriul genetic (recurenţial): lectura „lineară", lectura „receptivă", lectura „asociativă", lectura „literară", lectura informativă globală", lectura „exploratorie", lectura „de cercetare", lectura „rapidă" şi „prelectura" (*Introducere în teoria lecturii*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1988, pp. 140 - 142, 149 - 161). Lionel Bellinger (în *op. cit.*, pp. 42 - 103) ia în discuţie: lectura „rapidă", lectura „senzuală", lectura „mentală", lectura „exploratorie", lectura „lineară" („somnolentă" / „în gol" / „în aşteptare"), lectura „de asimilare" şi lectura „creativă". În ceea ce o priveş-

Pentru a depăşi caracterul rapsodic al enumerării tipurilor de lectură şi pentru a disipa inconsecvenţele încercărilor de clasificare a acestora, pentru a justifica parţialitatea oricărui efort de ordonare a practicilor „în prezenţa textului" [5] şi pentru a încerca o integrare a demersurilor fragmentare de sistematizare într-o matrice a textualizării, propunem, în cele ce urmează, un (supra)model hexadic al „situaţiei de lectură".

5.1. Repere ale analizei „situaţionale" în cazul fenomenului de lectură

Schema acţională prin care dorim să facem mai multă lumină în lumea faptelor de lectură are precedente în modelul hexadic al „situaţiei pedagogice" [6], în modelul „situaţiei semiotice" [7], în modelul „situaţiei creative" [8] şi în modelul „situaţiei cognitive" [9]. Drept poli (respectiv *coordonate*, sau *variabile*) ai analizei „situaţionale", la care ne angajăm, vor sluji: ☞ (1) *„SUBIECTUL"*, respectiv *CITITORUL* (*„L"*); ☞ (2) *„MODALITĂŢILE DE SEMANTIZARE RESTAURATOARE"* a textului lecturat (*„R"*); ☞ (3) *SCOPURILE*, respectiv *INTENŢIILE* şi *„FINALITĂŢILE"* lecturii (*„S"*); ☞ (4) *„MODALITĂŢILE DE SEMANTIZARE INSTAURATOARE"* a textului lecturat (*„I"*); ☞ (5) *„OBIECTUL"* lecturii, respectiv *TEXTUL* lecturat şi *AUTORUL* acestuia (*„A"*); ☞ (6) *„FORMELE"*, respectiv *MIJLOACELE*, *TEHNICILE*, şi *STILURILE* de lectură (*„F"*).

5.1.1. *Lectorul*, sau *agentul* lecturii (*„L"*), este cel căruia i se adresează actul de scriitură, *obiect* al influenţelor transtextualităţii şi ale textului pe care îl citeşte, dar şi *subiect* al lecturii (eventual, al scriiturii din timpul lecturii, sau de după lectură, prin multiplele sale posibilităţi de interpretare). La gradul de generalitate cu care operăm în analiza „situaţională", de variabila *„L"* a modelului ascultă inclusiv „textul-lectură" (textul rezultat în urma unei lecturi, diferit de textul „de plecare") şi *lectura* propriu-zisă, respectiv *competenţa pentru lectură* [10].

5.1.2. Oricît de important ar fi în definirea „situaţiei de lectură", lectorul nu poate fi considerat „taumaturg cratylian" şi singurul „inspirat" în a da o configuraţie

---

te, Francine Cicurel (*Lectures interactives en langue étrangère*, „Hachette", Paris, 1991, pp. 147 sqq.) analizează, la rîndu-i, lectura „activă", pe cea „studioasă", „de baleiaj", „selectivă", „oralizată", respectiv „lectura - acţiune", iar înşiruirile s-ar putea continua, în aceeaşi manieră, deconcertantă.

[5] Gerard Vigner, *op. cit.*, p. 30

[6] Petru Ioan, *Modele şi realizări ale „situaţiei pedagogice"*, „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei, Bucureşti, 1992, pp. 6 - 11. Cf. *supra*, cap. 1

[7] *Idem*, *Reperele „situaţiei semiotice" prin analogie cu „situaţia pedagogică"*, în: „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", seria *Filosofie*, 1 - 2, 1992, pp. 92 - 97

[8] *Idem*, *Un model al „situaţiei creative" cu aplicaţii în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", nr. 6, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, pp. 555 - 564

[9] Prezentată, pentru prima dată, în comunicarea susţinută la Sesiunea anuală a Comitetului Român de Istorie şi Filosofia Ştiinţei (Academia Română, Bucureşti) din 1993.

[10] În orizontul ştiinţificului, acest din urmă concept – competenţa pentru lectură – operaţionalizează capacităţi de: observare, identificare, descriere, clasificare, proiectare a investigaţiilor, colectare şi interpretare a datelor, comunicare a rezultatelor, formulare a concluziilor etc. Cf. Ioan Neacşu, *Metode şi tehnici de învăţare eficientă*, Editura Militară, Bucureşti, 1990, pp. 204 - 205; Tony Buzan, *Une tête bien faite. Exploitez vos resources intellectuelles*, Les Éditions d'Organisation, Paris, 1979

semantică textului [11]. Principalul corelat şi însuşi suporterul lectorului este *autorul* lecturat, obiect al influenţelor transtextuale, al modelării pe care o suferă din partea lectorului vizat, al propriei sale scrieri, dar şi subiect al acesteia din urmă.

Cealaltă faţă a coordonatei (sau variabilei) *autor* (*„A"*) este suportul lecturii – textul zămislit de autor şi investit cu sensuri, actant cu puteri depline atît în timpul scrieriturii (cînd îşi produce mica „tiranie" asupra autorului !), cît, mai ales, la receptare, sau la lectură, cînd poate dezvălui înţelesuri şi poate genera corelaţii ce n-au făcut parte din intenţia celui care i-a dat naştere.

5.1.3. În drumul lectorului către autor şi operă, precum şi în menţinerea relaţiei dintre cei doi poli, intervine a treia variabilă, sau coordonată a modelului „situaţional"-hexadic: *scopul*, sau *finalitatea* (*„S"*), respectiv *motivaţia* lecturii.

5.1.4. Pe acelaşi traiect (subiect al lecturii – obiect al lecturii) avem a desluşi variabila *forme* (*„F"*), tehnici, *metode şi stiluri* de lectură.

5.1.5. Corelate variabilelor deja menţionate, *modalităţile de semantizare restauratoare* (*„R"*) trimit la mecanismele înţelegerii şi operaţionalizării textului. Desluşirea intenţiei autorului (*intentio auctoris*) şi a intenţiei operei (*intentio operis*) şi, tot astfel, manifestarea intenţiei lectorului (*intentio lectoris*) [12] se consumă gradual: ☞ (1) prin înţelegerea *literală* (capacitatea lectorului de a înregistra semnificaţia cuvintelor şi a construcţiilor); ☞ (2) prin înţelegerea *implicită* (abilitatea lectorului de a citi printre rîndurile textului şi de a-i surprinde conotaţiile); ☞ (3) prin înţelegerea *referenţială* (accesul lectorului la sistemul de valori al operei, la relaţiile sale cu extratextualul şi cu autorul) etc.

5.1.6. Prelungire a dimensiunii semnalate, ultima variabilă a modelului îndreaptă analiza noastră „situaţională" spre *modalităţile de semantizare instauratoare* (*„I"*), cele care conduc de la restructurarea matricii semantice a textului, la impunerea de sensuri insolite prin permutări, aranjamente şi combinări multiple ale elementelor de trans - şi de inter - textualitate, respectiv prin contribuţii personale ale lectorului în sfera temelor, a stilului şi a căilor de textualizare asupra cărora zăboveşte, conform competenţelor, dorinţei şi putinţei sale de cooperare cu autorul.

„Punct central" şi „loc de convergenţă", coordonata (respectiv polul, sau parametrul) *„I"* se plasează la întîlnirea a două acţiuni: „cea a autorului – «cititor», pe cale de a-şi instaura opera; cea a cititorului – «autor», el însuşi, la modul său specific, instaurator de operă". Altfel spus, „punctul central" (polul *„I"* în modelul nostru hexadic) este „însăşi dorinţa, putinţa de a scrie şi de a citi. El se deplasează într-una, în funcţie de noi şi noi contexte istorico-sociale" [13].

---

[11] După Gérard Genette (*Mimologiques. Voyage en Cratylie*, Les Éditions du Seuil, Paris, 1976, p. 295), „adevăratul taumaturg cratylian, adevăratul «inspirat» nu este poetul, ci lectorul".

[12] Inspirată de Sfîntul Augustin (*De doctrina christiana*), distincţia dintre cele trei intenţii implicate în lectură este aprofundată de Umberto Eco în *Les limites de l'interprétation*, „Grasset & Fasquelle", Paris, 1992, pp. 40, 29. Cf. trad. rom. (*Limitele interpretării*, Editura „Pontica", Constanţa, 1996)

[13] Irina Mavrodin, *Punctul central*, Editura „Eminescu", Bucureşti, 1986, nota de pe coperta a IV - a. Asemenea *„matricei semantice de adîncime"*, sintagma în atenţie trimite la o realitate procesuală a textului, restaurat prin fiecare act de lectură şi, totuşi, mereu reinvestit cu semnificaţii, în funcţie de lector şi de circumstanţele lecturii.

Coordonatele sau variabilele degajate în contul unei analize de complexitate mediană se dispun hexadic pe axa orizontală inferioară a actanților *personali / materiali* „*L*" (lectorul) și „*A*" (autorul / obiectul lecturii), pe axa orizontală superioară a actanților *semantici* „*R*" (modalități de restaurare) și „*I*" (modalități de instaurare), respectiv pe axa verticală a actanților pragmatici „*S*" (scopuri, motivații, sau finalități ale lecturii) și „*F*" (forme, stiluri, mijloace și tehnici de lectură).

Înfiripat prin articularea a doi poli „materiali" („*L*" și „*A*") și a patru variabile „ideale" („*R*", „*I*", „*S*" și „*F*"), hexagonul situației acționale de lectură, redat în schema din tabelul (180°), se poate omogeniza în contextul profesionalizării momentelor lecturii [14] și al ipostazierii activităților specifice [15].

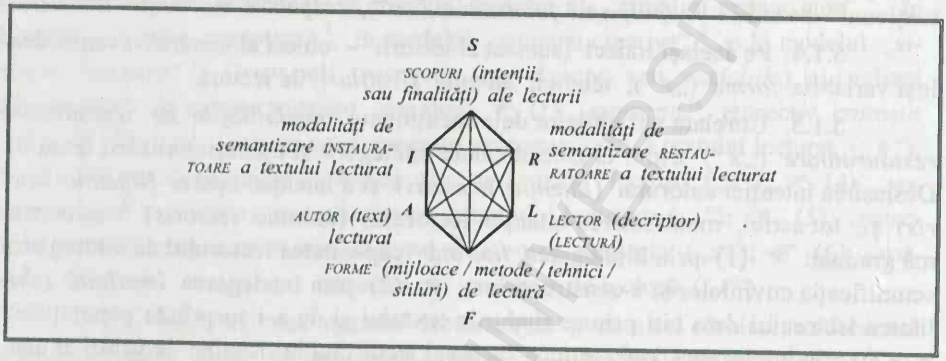

180°. Reperele „situației de lectură"

Din alte perspective (și ne referim cu deosebire la cele psiho-pedagogice), variabilele lecturii s-ar putea opri, cum semnalează Ioan Neacșu, la „viteza", la „cîmpul vizual", la „cuprinderea", la „durata" și la „volumul de informații" pe care-l procură lectura, la „mediul" în care se face lectura, la „capacitatea de memorizare" pe care se bazează lectura, la „vîrsta" celui care o realizează, la „organizarea" în sine a activității de lectură, la „regresiune", la „vocalizare", la „selecție" [16] etc.

Așa cum le-am ales, în orizontul propriu de (meta)textualizare, variabilele modelului hexadic au o relevanță maximală. Ele transpar din explicații curente ale lecturii, precum cea oferită de Gaston Mialaret: descifrare integrativă („*L*") a unui text („*A*"), înțelegerea textului citit („*R*"), prezența capacității de a evalua și aprecia calitățile unui text („*I*"), asigurîndu-se activități intelectuale cît mai eficiente („*S*", „*F*") [17].

---

[14] Alături de *cititori*, *decriptori* sau *lectori* („*L*") și de *autori* sau *textieri* („*A*"), am putea vorbi în acest caz de *analiști*, *explicatori* și *restauratori* de texte („*R*"), de *critici*, *interpreți* și *deconstructori* de texte („*I*"), de *utilizatori*, *diseminatori*, *detractori* și *apărători* ai textelor („*S*"), de *scenariști*, *traducători* și *procesori* de texte („*F*").

[15] Obiectivarea polilor (sau a coordonatelor) hexadei „situaționale" pe care o propunem în orizontul textualizării s-ar putea urmări în înfățișarea: *text-în-curs-de-lectură* („*L*"), *text-reconstruit / explicat / analizat* etc. („*R*"), *text-intenționat / adaptat / utilizat / etc.* („*S*"), *text-deconstruit / reinterpretat / îndreptat* etc. („*I*"), *text-destinat-lecturii* („*A*"), *text-prelucrat / tradus / scenarizat / procesat-în-vederea-lecturii / etc.* („*F*").

[16] Ioan Neacșu, *op. cit.*, p. 202

[17] Gaston Mialaret, *Lexique. Education*, P. U. F., Paris, 1981, p. 11, *apud*: Ioan Neacșu, *op. cit.*, p. 202

5.2. Forme „verticale" de lectură, după grila de complexitate mediană a analizei „situaționale"

Cum cele șase variabile la care ne-am oprit („*L*", „*R*", „*S*", „*I*", „*A*", „*F*") dau seamă de una și aceeași realitate (lectura ca „practică socială" [18] sau ca *proces*, respectiv textul ca *potențialitate* mai mult sau mai puțin activată), este de înțeles că nu toate au aceeași forță de fenomenalizare, sau de explicare, și că nu în toate situațiile ies la scenă deschisă toate coordonatele. Tocmai pentru că sînt *variabile*, respectivele aspecte și dimensiuni ale faptelor de lectură se dezvăluie sau se estompează în cursul analizei, participînd, astfel, la nu mai puțin de 64 (respectiv 2^6) „forme verticale" ale lecturii: ☞ (1) lectura ca *activitate în sine* (corespunzătoare combinației medadice, de zero variabile), asemenea *cunoașterii*, asemenea *comunicării*, asemenea *creației*, asemenea *educației* etc., ca activități în sine; ☞ (2) lectura ca *performanță în sine* a agentului („*L*"); ☞ (3) lectura *înscrisă în text* și textul ca *lectură potențială* („*A*"); ☞ (4) lectura ca *reconstrucție* a mesajului din text și *competența* pentru lectură („*R*"); ☞ (5) lectura ca *activitate novatoare*, de reintegrare / deconstrucție / critică a textului („*I*"); ☞ (6) lectura ca *activitate programată / motivată /* etc. („*S*"); ☞ (7) lectura ca *activitate organizată / structurată /* etc. („*F*"), fiecare din ultimele șase forme monadice ținînd de focalizarea uneia sau alteia dintre variabile; urmează ☞ (8) lectura ca *implicare a unui agent în semantizarea restauratoare* („*LR*"); ☞ (9) lectura ca *proiect al unui agent* („*LS*"); ☞ (10) lectura ca *performanță instauratoare a unui agent* („*LI*") și restul de pînă la 15 forme corespunzătoare combinațiilor diadice între variabile; ☞ (23) lectura ca *intenție mărturisită a unui agent de a explicita sau restaura semnificații* („*LRS*"); ☞ (24) lectura ca *intenție mărturisită a unui agent de a reinterpreta și instaura semnificații* („*LRI*") și restul de pînă la 20 forme corespunzătoare combinațiilor triadice; ☞ (43) lectura ca *intenție mărturisită a unui agent de a descifra și de a modifica semnificații* („*LRSI*"); ☞ (44) *lectura ca activitate mărturisită a agentului de a explica un anumit text* („*LRSA*") și restul de pînă la 15 forme corespunzătoare combinațiilor tetradice; ☞ (58) lectura ca *activitate mărturisită a unui agent de a înțelege și reinterpreta un anumit text* („*LRSIA*"); ☞ (59) lectura ca *intenție mărturisită și direcționată a unui anumit agent, de a explica și de interpreta / de a deveni analist sau critic /* etc. („*LRSIF*") și restul de pînă la 6 forme corespunzătoare combinațiilor pentadice între variabile; ☞ în fine ☞ (64) lectura ca act complet și concret, structurat și pe deplin motivat, de explicare și reinterpretare a unui anumit text, de către un anumit lector – forma corespunzătoare singurei combinații hexadice („*LRSIAF*"), dacă rămînem la analiza de complexitate mediană, prin antrenarea doar a 6 coordonate, sau variabile.

[18] Lionel Bellinger, *op. cit.*, pp. 5 - 34

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

5.3. Detalieri ale variabilelor, sau ale coordonatelor „situației de lectură" și criterii subiacente de tipologizare

Întrucît (asemenea „hexadei tipurilor fundamentale de rostire", asupra căreia atrag atenția *Scrisorile despre logica lui Hermes*, ale lui Constantin Noica) „hexada situațională" *LRSIAF* se vrea un cadru de „închidere a deschisului" [19], în care să se regăsească mai toate tipurile de lectură adunate „la grămadă" în literatura asupra exploatării literaturii de toate felurile și asupra operării cu texte de toate felurile, firesc este să detaliem fiecare coordonată („pol" sau „variabilă") și să desluşim, pe această cale, criterii de a doua instanță în discriminarea tipurilor de lectură.

Ce ar putea să intereseze, din punctul de vedere semnalat, în cazul variabilei hiperpersonale a modelului, care este agentul („*L*")?

În primul rînd, statutul „paideutic" al acestuia (dacă el este începător, elev, ucenic în practica textuală, ori profesor, formator, maestru etc.). Apoi: gradul său de participare la înțelegerea și la actualizarea textului (ca lector pasiv, ori ca lector activ, cooperant, chiar empatetic). De asemenea, competențele acestuia în domeniul abordat (ca lector diletant și ocazional, ori ca lector cultivat, specialist, expert etc.).

Într-o fază mai avansată de exploatare a modelului, s-ar putea ține cont de ipostazele lectorului: ☞ (1) ca „destinatar" sau beneficiar potențial al operei; ☞ (2) ca „lector instituit" [20]; ☞ (3) ca lector „real", receptor efectiv al operei; ☞ (4) ca public generic, un anume tip de receptor, socialmente caracterizabil [21]; ☞ (5) ca spectator al unei piese de teatru; ☞ (6) ca o entitate istorică, evoluînd de la constructorul pasiv al literaturii, pînă la interpretul activ, liber, al acesteia; ☞ (7) ca un utilizator al textului în scopuri practice, profesionale, didactice, estetice sau informaționale; ☞ (8) ca savant, traducător și critic ce scrie după lectură sau regizorul și actorul care transpun opera într-o modalitate scenică; ☞ (9) ca lector „cu drept de autor" [22]; ☞ (10) ca lector simbiotic sau lector *alter ego*, martor la naşterea textului, sau autorul acestuia; ☞ (11) ca lector presupus „ideal", cel pe care autorul (naratorul) îl revendică fără a-l cunoaşte (lectorul pe care și-l imaginează poe-

---

[19] Temă la care ne reținem considerațiile lui Constantin Noica din *Tratat despre devenirea întru ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 223 sqq.

[20] După Dominique Maingueneau (*Pragmatique pour le discours littéraire*, „Bordas", Paris, 1990, pp. 30 - 31), „există tipuri de roman care presupun un lector detectiv, ce scrutează textul fără încetare, revine asupra lui în căutarea indiciilor; altele care construiesc suspansuri ce atrag lectorul spre deznodămînt; altele care instituie un lector plin de bunăvoința de a se instrui etc.". În orice caz, romanul prețios al secolului al XVII-lea nu instituie același lector ca romanul naturalist, să spunem.

[21] *„În zilele noastre* – notează Dominique Maingueneau (în: *loc. cit.*, pp. 30 - 31) – *«Cîntecul lui Roland» sau «Prințesa de Clèves» nu mai au un public corespunzător propriului lor public generic. Publicul actual al «Provincialelor» nu înțelege mare lucru din dezbaterea teologică fără a dispune de un aparat critic important"*. În prelungirea observației, s-ar putea evoca nevoia de relecturare, re-relecturare etc. a *Bibliei*, a *Organon*-ului aristotelic, a teatrului lui Shakespeare, a paginilor din cronicarii moldoveni, a operei lui Eminescu etc.

[22] Cititorul cerut de un text precum *Un conte à votre façon*, de Raymond Queneau, spre exemplu, dar și cazurile celor care adaptează radiofonic un text dramatic, al celor care prelucrează teatral un roman sau o povestire, al celor care actualizează un text și așa mai departe.

tul neînțeles, bunăoară); ☞ (12) ca lector „model", respectiv lector „implicit" [23], sau „virtual", un construct abstract, pe care autorul îl prevede ca fiind capabil să participe activ, în aceeași măsură ca și el, la viața scenică a operei [24]; ☞ (13) ca *lector* pur și simplu, personaj al textului care găsește un manuscris, îl publică, îl citește și-l comentează în paginile cărții o dată cu noi [25]; ☞ (14) ca lector „invocat", căruia autorul i se adresează în discursurile de escortă (para - și pre - texte), sau chiar în text; ☞ (15) ca „arhilector" [26], ca sumă ideală a lectorilor, singurul capabil să repereze topografia completă a textului.

În privința variabilei, sau coordonatei „*R*", detalierile merg pe linia distincției dintre ceea ce am putea numi: ☞ (1) restaurare semantică prin *acompaniere* a sensurilor și a mesajului textului (restaurarea *mot - à - mot*); ☞ (2) restaurare prin *aproximare* și ☞ (3) restaurare prin *anticipare*.

Scopul sau finalitatea lecturii (respectiv coordonata „*S*") se precizează în plan *formativ* (personal) sau în plan *rutinier* (profesional). Dimensiunea în atenție induce diferențieri între lectura de *informare (orientare)* și lectura de *evaluare (diagnosticare)*, lectura de *divertisment* (amuzament) și lectura *utilitară* (practică), între lectura de ordin *științific* și lectura de ordin *estetic / religios* / etc.

Resemnificarea și renovarea mesajului textual (direcționat prin variabila „*I*" a modelului hexadic) pot fi urmărite în spațiul textual *stricto sensu*, în spațiul meta - textual (prin diversele forme de interpretare, sau comentariu), ori în spațiul inter - textual și trans - textual (prin semnalarea incidențelor între textul lecturat și cel puțin un alt text: clarificarea abuzurilor, identificarea autorilor citați, surprinderea plagiatului etc.).

Suportul lecturii (variabila *autor* – „*A*") se dezvăluie în numeroase ipostaze și sub variate aspecte: ☞ (1) *avant - textul* (variantă prealabilă textului definitiv [27]); ☞ (2) textul *stricto sensu*, delimitat mai mult sau mai puțin convingător (ca text descriptiv, narativ, explicativ, argumentativ, injonctiv, predicativ, conversațional, retoric [28] etc., ca text personal, profesional, mediatic, rutier, literar etc.), ori foarte riguros [29] (într-o încercare de „deducție metafizică" ce amintește de Kant !), după modul de semnificare și după forma de utilizare; ☞ (3) *hipo - textul* (punctul de plecare spre alt text) și ☞ (4) *hiper - textul* (textul fabricat din două sau mai

---

[23] După Umberto Eco (*Lector in fabula*, „Grasset & Fasquelle", Paris, 1985, p. 69), *„a prevedea propriul său lector - model nu înseamnă numai a spera că el există, aceasta înseamnă totodată să acționezi asupra textului în așa fel încît să-l construiești"*. Cît privește a doua categorie de lectori, la ea se oprește, între alții, Wolfgang Iser, în: *L'acte de lecture, théorie de l'effet esthétique*, „Pierre Mardaga", Liège, 1976, pp. 75 - 76

[24] Paul Cornea, *op. cit.*, p. 64

[25] El are uneori menirea de a devansa reacțiile lectorului real și, în acest fel, de a-i orienta lectura, ori de a-i dimensiona atitudinea asupra celor relatate în text

[26] Categorie - limită teoretizată, între alții, de Michael Riffaterre, în: *Essais de stylistique structurale*, „Flammarion", Paris, 1971, pp. 145 - 146

[27] Cf. Jean Bellemin - Noël, *Le texte et l'avant-texte*, „Larousse", Paris, 1972

[28] A se vedea, între alții: Jean Michael Adam, *Quels types de textes ?*, în: „Le français dans le monde", nr. 192, „Hachette", Paris, 1985, pp. 39 - 43

[29] Thomas Sebeock and Donna Jean Umiker (eds.), *Writings on the General Theory of Signs by Charles Morris*, „Mouton Press", The Hague, Paris, 1971, p. 205

multe hipotexte); ☞ (5) *pre - textul* („cuvîntul înainte" şi „prefaţa", cu indicaţii de lectură înainte de intrarea în textul propriu-zis) şi / sau ☞ (6) *para - textul* (titlul, numele autorului, al editurii, coperta, prefeţele, postfeţele, notele şi celelalte accesorii prin care se asigură intrarea în text); ☞ (7) *meta - textul* (comentariul unui text sub orice formă ar fi el făcut: paratext şi pretext de însoţire a textului; text independent, asupra altui text etc.); ☞ (8) *trans - textul* sau textul infinit, din care se întrupează, parţial, orice text şi în care urmează să se topească orice text nou zămislit; ☞ (9) *textul „autolecturat"*, rezultat din lectura simbiotică a autorului; ☞ (10) *textul de autocomunicare* (jurnalul, confesiunea etc.).

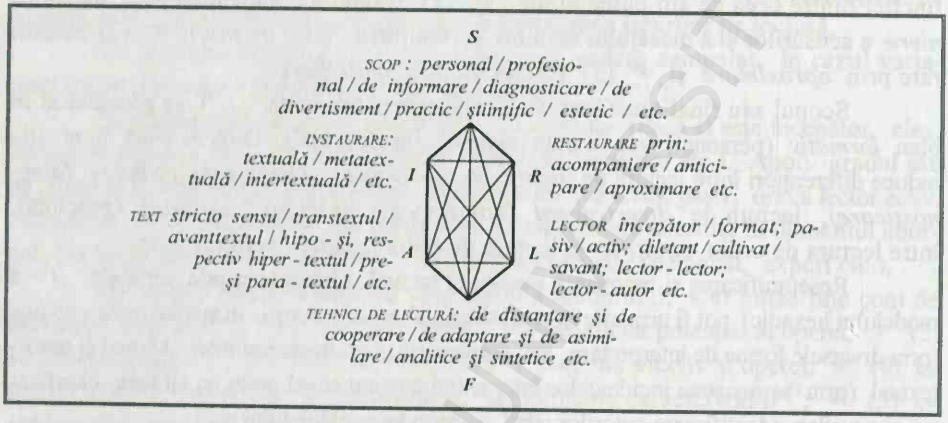

181°. Detalieri ale coordonatelor „situaţiei de lectură" şi criterii subiacente de clasificare a lecturii

Într-o analiză mai detaliată, s-ar putea lua în considerare postura autorului ca: ☞ (1) individ obişnuit, înzestrat cu harul de scriitor; ☞ (2) zămislitor al operei, părinte, semnatar şi proprietar al acesteia; ☞ (3) scriptor („scriitor") al textului; ☞ (4) narator – subiect al enunţării identic cu subiectul enunţului; ☞ (5) transmiţător al unor fapte reale; ☞ (6) invarianta unor variante (personajele sale); ☞ (7) „arhienunţătorul" – o sursă enunţiativă invizibilă, care în timpul spectacolului teatral se pulverizează într-o serie de micro - acte enunţiative aparţinînd diverşilor interlocutori aflaţi pe scenă [30]; ☞ (8) o entitate mascată, disimulată şi anunţată, uneori doar, prin gradul la care se realizează enunţarea (tehnica scrisorilor, a manuscrisului regăsit etc.); ☞ (9) autorul „moderator", negociator al sensului propriei sale opere (autorul dublat de un teoretician, hermeneut etc.); ☞ (10) textul modern, „autoreferenţial", care pare a se genera pe sine însuşi şi a-şi indica, în acelaşi timp, propria sa referenţialitate; ☞ (11) lectorul simbiotic, al scriiturii pe cale de a se zămisli; ☞ (12) autorul „înscris", personaj cu acest rol al textului etc.

Forma lecturii (coordonata *„F"*) variază în raport cu tehnicile lecturii, iar acestea evoluează în sensul *analizei* sau al *sintezei*, în sensul *adaptării* sau al *asimilării*

[30] Termenul de „arhienunţiator" (respectiv: *archi-enonciateur*) îi aparţine lui Michael Issacharoff, menţionat de către Dominique Maingueneau, în: *op. cit.*, pp. 141 - 142

(raționalizării), în sensul *distanțării* (criticii) ori în cel al *cooperării* (înțelegerii). Printre tehnicile și metodele lecturii științifice sînt de menționat: ☞ (1) tehnica *baleiajului* orizontal; ☞ (2) tehnica *parcursului vertical*; ☞ (3) tehnica *parcursului flexibil*; ☞ (4) metoda *cuvintelor cheie*; ☞ (5) metoda *SQ3R* [31]; ☞ (6) metoda *PQRST* [32]; ☞ (7) metoda *SPIR* [33]; ☞ (8) metoda *lecturii personale complete critice* [34].

Drept tehnici de lectură rapidă și eficientă, în aceeași perspectivă, a științificului, sînt discutate, în orizontul învățării: ☞ (1) tehnica *explorării de ansamblu*; ☞ (2) tehnica *interogației*; ☞ (3) tehnica *citirii desfășurate*; ☞ (4) tehnica *recapitulării*; ☞ (5) tehnica *revenirii asupra lecturii*; ☞ (6) tehnica lecturii *integrale*, a criticii orizontale, sau a baleiajului orizontal [35]. Evident, distincțiile pleacă din textul ca potențialitate infinită și se întorc la textul ca actualizare contingentă. Nu se pune problema „închiderii închisului" (clasificarea exhaustivă !) și nici a evitării oricărei circularități (clasificarea exclusivă), de vreme ce variabilele parametrizate sînt aspecte și dimensiuni ale unuia și aceluiași proces, într-un șir recurențial de actualizări (*lecturi*) și potențializări (*textualizări*).

5.4. Tipuri de lectori, în acord cu hexada „situației de lectură"

Caracterul secvențial al scriiturii și al lecturii se imprimă modelului „situațional", dacă acceptăm că fiecare moment - variabilă (pol, coordonată) închide o / se deschide într-o activitate *sui generis* de lectură. Fiecare variabilă se poate instanția cu ajutorul celorlalte variabile și poate participa la instanțierea celorlalte variabile.

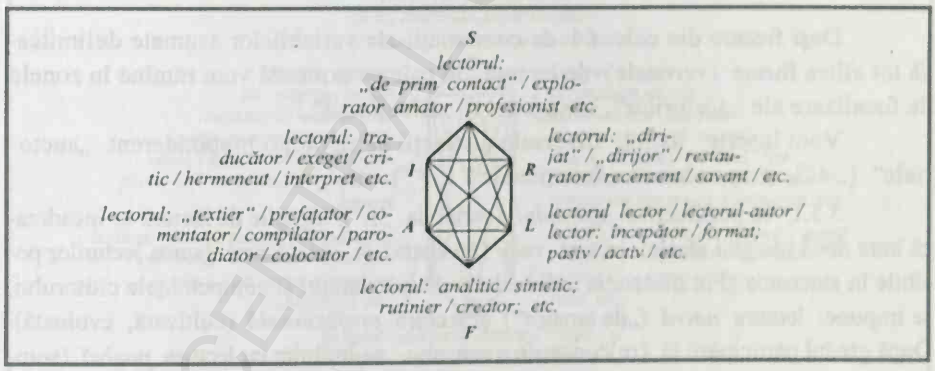

182°. Tipuri de lectori, în acord cu modelul hexadic al „situației de lectură"

---

[31] *SURVEY* (vederea generală asupra textului) – *QUESTION* (interogarea care duce la esențialul textului) – *READ* (citirea completă a textului) – *RECIT* (relatarea a ceea ce s-a reținut) – *REVISE* (reîntoarcerea la pasajele slab reținute)

[32] *PREVIEW* (viziunea generală asupra textului) – *QUESTION* (chestionare) – *READING* (citire) – *SUMMARY* (rezumare) – *TESTED* (verificare sau predare a ceea ce s-a reținut)

[33] Numele metodei este însăși sigla: *SURVEY* (vedere generală asupra textului) – *PREVIEW* (anticipare) – *INVIEW* (aprofundare, cu examinarea atentă a conținutului de fond) – *REVIEW* (revedere și reluare a ceea ce s-a reținut din lectură).

[34] Ioan Neacșu, *op. cit.*, pp. 209 - 290

[35] *Ibidem*, pp. 213 - 218

Pentru a ilustra această virtute a modelului, să ne oprim la cazul *lectorului*. El se „declină" la cazul celorlalte variabile, ca *lector pur și simplu* („L_L"), ca *lector restaurator de sensuri* („L_R"), ca *lector explorator*, amator sau profesionist („L_S"), *lector instaurator de sensuri* („L_I"), ca *lector autor* („L_A") sau ca *lector beneficiar de tehnici și de trasee de parcurs* („L_F").

Fără a pretinde o corespondență deplină, cu detalierile precedente (cele pe care le-am redat în schema (181°), tipologia în atenție va înscrie: ☞ „lectorii - lectori" și „lectorii - autori" (împreună cu distincțiile de la paragraful precedent) *vis - à - vis* cu variabila „L"; ☞ lectorii „dirijați" și lectorii „dirijori", lectorii recenzenți și lectorii savanți, exploratori etc., în legătură cu variabila „R"; ☞ lectorii „de prim contact" și lectorii exploratori, lectorii amatori și lectorii profesioniști etc., sub auspiciile variabilei „S"; ☞ lectorii traducători, critici (interpreți) etc., pe linia modalităților de instaurare semantică („I"); ☞ lectorul prefațator, lectorul comentator, lectorul compilator, lectorul parodiator, lectorul colocutor etc., în orizontul „auctorității" („A"); ☞ lectorii analitici și lectorii sintetici, lectorii rutinieri și lectorii creatori etc., în perspectiva designului lecturii („F").

O asemenea discriminare este relevantă pentru cazurile de profesionalizare a condiției de *lector* și *decriptor* al textului antrenat în lectură. Altminteri, este de înțeles că, în postura de „arhilector", fiecare dintre noi tinde să evolueze în mai toate rolurile înscrise în modelul „situațional" - hexadic „*LRSIAF*".

5.5. Hexada tipurilor lecturii

Deși fiecare din cele 64 de combinații ale variabilelor asumate delimitează tot atîtea forme (verticale) de lectură, în cele ce urmează vom rămîne în zonele de focalizare ale „vîrfurilor" hexagonului „situațional".

Vom înscrie, astfel, diversele distincții ca tipologii preponderent „auctoriale" („A"), preponderent „funcționale" („F") etc.

5.5.1. În perspectiva *agentului* (variabila „L"), tipurile de lectură se încadrează între două margini ideale: lectura *vidă* (revelația) și *arhilectura* (suma lecturilor posibile în sincronia și în diacronia indivizilor). După statutul și competențele cititorului, se impune: lectura *naivă* („de amator") și lectura *profesională* (cultivată, evoluată). După gradul participării la (re)construirea sensului, ne întîlnim cu lectura *pasivă* (somnolentă) și lectura *activă* (evoluînd către lectura - cercetare sau lectura savantă).

În raport de consecințe, se distinge *lectura - lectură* și *lectura - scriitură* (productivă, creativă, cooperantă, de geneză etc.). La rubrica în atenție s-ar mai putea plasa formele istorice de lectură, comportamentele de lectură, formele lecturii proiective etc.

5.5.2. Sub auspiciile *suporterului* și ale „obiectului" lecturii (asociate variabilei, sau coordonatei „A"), alături de lecturile *de formare* și *de influențare*, se deschide șirul lecturilor *înscrise* în text (lectura avant - textuală, lectura inter - textuală, lectura hipo - și hiper - textuală, lectura pre - și para - textuală, lectura trans-textuală, lectura meta - textuală, lectura de autocomunicare etc.).

5.5.3. Cu *modalitățile de restaurare semantică* (desemnate prin variabila „*R*") rezonează cel mai bine lectura *științifică* – una de implicare în studiu și de identificare cu autorul, dar și de detașare față de acesta; de judecare obiectivă, dar și de estimare subiectivă, personală; de dialog constructiv cu ideile textului [36]. Din punctul de vedere formativ, o astfel de lectură contează: ca proiect operațional, dominat de elemente mentale [37], dar nu în exclusivitate cognitiv; ca demers fundamental exploratoriu, esențialmente *de asimilare* și de completare informativă; ca proces cu obiective exprese, desfășurat prin chestionare permanentă, prin reformulări, prin reținerea aspectelor ce conduc spre mesajul textului; prin atitudini critice și comportamentale creative [38]. Raportată la „competențele semantice ale conștiinței colective" [39] sau la „nivelul de imanență" [40], lectura în atenție se derulează ca lectură *pretextuală de a doua* instanță (de restaurare, prin aportul „lectorului - lector", a trans- / meta- / extra - textualității), ca lectură de *regăsire a „lecturilor - urmă"* ale autorului (respectiv a influențelor suportate de acesta) și de *identificare a ariei comune de competență* între autor și lector, ca lectură *de restaurare a sensurilor* și *de comentariu* (cu limita sa extremă: parafrazarea), ca lectură *de explicare*, ca lectură *de translare* (mai mult sau mai puțin fidelă !), ca lectură *de / prin alăturare*, sau *decolaj* etc.

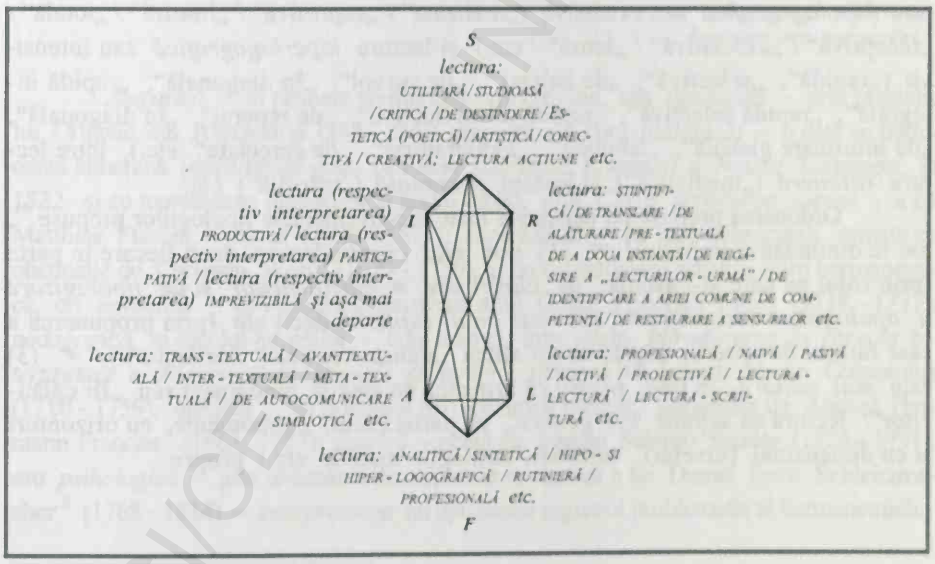

183°. Tipuri de lectură, în acord cu polii, sau cu variabilele „analizei situaționale"

[36] Ioan Neacșu, *op. cit.*, pp. 206 - 207

[37] Despre „lectura mentală" vorbește, între alții, Lionel Bellinger, *op. cit.*, pp. 99 - 100

[38] Ioan Neacșu, *op. cit.*, pp. 207 - 210; Lionel Bellinger, *op. cit.*, pp. 98 sqq.

[39] Maria Corti, *Principiile comunicării literare*, Editura „Univers", București, 1981, p. 57

[40] Algirdas-Julien Greimas, *Sémantique structurale*, „Larousse", Paris, 1966; *apud*: Maria Corti, *op. cit.*, p. 57

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

5.5.4. În continuitate cu formele menționate, lectura *instauratoare* și de *interpretare* (ghidată de coordonata, sau variabila „*I*" a modelului situațional), evoluează ca lectură *participativă* (mizînd pe investirea semantică obișnuită, în limitele actului curent de lectură), ca lectură *productivă* (creatoare, sau de cercetare), ca lectură *imprevizibilă* (datorată intențiilor autorului, ori „intenției" textului însuși, capacității acestuia de a produce sau induce sensuri diferite de acelea propuse, produse și înscrise de autorul textului) etc.

5.5.5. Pe diapazonul *scopului* (variabila, sau coordonata „*S*" a modelului „situațional" - hexadic), lectura ni se recomandă ca *utilitară* („profesională" și „de informare"), ca *lectură - acțiune*, ca lectură *critică* (de diagnosticare, de orientare, de evaluare etc.), ca lectură *de destindere* (liberă, sau autodirijată), ca lectură *estetică* (lectura „euforică" sau „senzuală" și lectura „literară"), ca lectură *artistică* (lectura - scriitură) și, în general, *creativă*; ca lectură *corectivă* („simbiotică", sau „de autocenzură", și „relectură", fiecare dintre ele antrenînd remanieri și reformulări pe parcursul scriiturii) etc.

5.5.6. La polul *modalităților* și al *itinerariilor tehnice* („*F*") se adună, în sfîrșit, distincții mai mult sau mai puțin consistente, precum acelea dintre lectura *analitică* („deconstructivă") și lectura *sintetică* („reconstructivă"), dintre lectura *hipologografică* sau extensivă („oralizată" / „expresivă" / „lineară" / „totală" / „receptivă" / „asociativă" / „lentă" / etc.) și lectura *hiperlogografică* sau intensivă („rapidă", „selectivă", „de baleiaj", „de survol", „în diagonală", „rapidă integrală", „rapidă selectivă", „rapidă ultraselectivă", „de reperaj", „în diagonală", „de informare globală", „tabulară", „exploratorie", „de cercetare" etc.), între lectura *rutinieră* („mediatică") și lectura *personală* („insolită") etc.

Ordonarea propusă nu depășește toate inconvenientele tipologiilor propuse [41], dar le diminuează impactul: ☞ (1) este *mai cuprinzătoare* decît fiecare în parte (prin rolul pe care și-l asumă: de *clasificare a clasificărilor* și de *tipologizare a tipologiilor* lecturii); ☞ (2) este *mai explicită* decît ele (prin propunerea a șase familii de criterii, legate de tot atîtea „puncte centrale" ale lecturii); ☞ (3) este *mai unitară*, în fine, pentru că urmează un singur fundament sau „fir călăuzitor": lectura ca acțiune *sui generis*, cu participanți, cu momente, cu orizonturi și cu dimensiuni (niveluri, varietăți, strategii, metode etc.) proprii.

[41] În afara autorilor menționați, pentru o bibliografie minimală a tipologizării lecturii, mai menționăm: Michael Charles, *Rhétorique de la lecture*, Les Éditions du Seuil (coll. „Poétique"), Paris, 1977; Alain Duchesne, Thierry Leguay, *Petite fabrique de littérature*, „Magnard", Paris, 1985; Gérard Genette, *Palimpsetes. La littérature au second degré*, Les Éditions du Seuil, Paris, 1982; Cristina Hăulică, *Textul ca intertextualitate*, Editura „Eminescu", București, 1981; Dominique Maingueneau, *Genèses du discours*, „Pierre Mardaga", Liège, 1984; Paul Miclău, *Signes poétiques*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983; Ecaterina Mihăilă, *Receptarea poetică*, Editura „Eminescu", București, 1980; Adrian Dinu Rachieru, *Orizontul lecturii*, Editura „Facla", Timișoara, 1983; Jean-Paul Resweber, *Qu'est-ce qu'interpréter? Essais sur les fondements de le l'herméneutique*, „Cerf", Paris, 1988; etc.

6. PARCURSURI ALE INTERPRETĂRII, ÎN CÎMPUL CUNOAŞTERII ŞI AL EXPRIMĂRII DISCURSIVE

„Interpretarea interpretărilor, toate sînt interpretări" [1]

Alegorică – în primele vremuri ale erei creştine, sau *tipologică* – prin prestaţia lui Origene din Alexandria (185 - 254); *gramaticală* (sau *filologică*) – o dată cu traducerea lutherană (după textul grec, ce fusese stabilit de Erasmus) a *Noului Testament*, în 1522, şi cu teoretizarea întoarcerii la textul biblic, prin *Clavis scripturae sacrae* [2], a lui Matthias Flacius Illyricus (1520 - 1575); *raţionalistă* – pe linia leibniziană, urmată cu obstinaţie de Christian Wolff (1679 - 1759) şi de continuatorii acestuia întru hermeneutică, ori *semiotică* – în viziunea extensivistă a lui Georg Friedrich Meier (1718 - 1777); *pedagogică*, în secolul luminilor – cum o arată, între altele, *Introducerea în corecta interpretare a discursurilor raţionale şi scrise* [3], datorată lui Johann Martin Chladenius (1710 - 1759); *afectivă* – în orizontul hermeneuticii pietiste, inaugurate de August Hermann Francke [4] (1663 - 1727); *istorică* – odată cu Johann Salomo Semler (1725 - 1791), sau *psihologică* – prin orientarea de inspiraţie romantică a lui Daniel Ernst Schleiermacher [5] (1768 - 1834) – *interpretarea* nu epuizează registrul problematic al hermeneuticii.

---

[1] *Motto*-ul parafrazează cuvintele *Eclesiastului* din *Vechiul Testament*, cap. 1, §. 2: *„Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sînt deşertăciuni"*. Cf.: *Biblia*, sau *Sfînta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1991, p. 664

[2] Basel, 1567; Frankfurt, 1719

[3] *Einleitung zur richtigen Auslegung vernünftiger Reden und Schriften*, „Neudruck der Ausgabe", Leipzig, 1742

[4] A se vedea: Wilhelm Dilthey, *Die hermeneutische Lehre des Pietismus von den Affekten*, text reintegrat în: Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften* (Verlag „von B. G. Teubner", Leipzig, Berlin, 1914 sqq.), vol. 14

[5] O caracterizare a orientărilor menţionate ne oferă Nicolae Rămbu, în *Prelegeri de hermeneutică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1998, pp. 37 - 88, 98 - 106. Cf. şi: Petru Ioan, *Logică şi*

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

Înăuntru, ca şi în afara disciplinei pomenite, operaţia în atenţie intră în concurenţă cu *înţelegerea* – sau *comprehensiunea* – şi, tot astfel, cu *traducerea*, cu *trăirea* [6], respectiv cu *intropatia* [6] (sau *empatia*), cu *clarificarea* etc. Pe de altă parte, *interpretarea* nu ascultă doar de proceduri ale hermeneuticii. Să nu uităm că noţiunea la care ne referim şi-a făcut intrarea, în cultura europeană, o dată cu primul tratat de logică.

Cartea a doua din *Organon*-ul aristotelic poartă titlul *Περὶ ἑρμηνείας* („Peri hermeneías") sau pur şi simplu *Ἑρμηνεία* („Hermeneía"), ceea ce latinii (începînd cu Boëthius) vor reda prin *De interpretatione* („Despre interpretare"), iar în atenţia acesteia este *judecata* în calitatea ei de primă formă a discursivităţii, întruchipînd *manifestarea* (respectiv *transpunerea*, sau *comunicarea* verbală) a unui gînd, ori a unui sens [7] relativ la o stare de lucruri, *exprimarea* sa *cu ajutorul cuvintelor* [8], dacă nu interpretarea subiectului propoziţiei prin predicatul acesteia [9].

6.1. Interpretarea „interpretării", din perspectiva logicii formale

Gestionată aproape două milenii (în era creştină) de către hermeneutică, *interpretarea* pare să se întoarcă în perimetrul *logicii* o dată cu divizarea acesteia din urmă în *logică a explicaţiei* (respectiv a *interpretării ca explicaţie* !) şi *logică a înţelegerii*, sau a *convenienţei*.

Pentru Nicolae Mărgineanu, aceasta din urmă este *„instrument de determinare a acţiunii întregului asupra părţilor"* [10], iar la impunerea ei concură „filosofi ai vieţii" precum Wilhelm Dilthey (1833 - 1911) şi Eduard Spranger (1882 - 1963), în orizontul *psihologiei*; neokantienii Wilhelm Windelband (1848 - 1915) şi Heinrich Rickert (1863 - 1936), în spaţiul *ştiinţelor istorice* sau *ideografice*, respectiv Werner Sombart (1863 - 1941), sub incidenţa *sociologiei* şi a *ştiinţelor economice*.

Deşi pare tentant, compromisul dintre *logică* şi *hermeneutică*, prin consimţirea unei *logici hermeneutice* [11] (a *interpretării* şi, respectiv, a *înţelegerii*) nu este de

---

hermeneutică: o „confruntare" extensională, în: „Revista de Filosofie", tom 45, nr. 5, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1998, pp. 577 - 590

[6] În germană: *Verstehen*, respectiv *Erlebnis* şi *Einfühlung*

[7] La Boëthius: *vox significativa*. Cf.: Mircea Florian, *Introducere* la *Despre interpretare*, în: Aristotel, *Organon*, I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957, pp. 195 - 196

[8] În greceşte: *τὴν διά τῆς ὀνομασίας ἑρμηνεία*. Cf.: Aristotel, *Poetica*, studiu introductiv, traducere şi comentarii de Dimitrie M. Pippidi, Editura Academiei (seria „Scriitori greci şi latini"), Bucureşti, 1965, p. 48; Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 196

[9] În concepţia Stagiritului, *„un verb* [predicatul, n. n., P. I.] *este totdeauna un semn a ceva spus despre altceva, adică ceva care aparţine unui subiect, sau este conţinut într-un subiect"* (*De int.*, 3, 16 b, în: Aristotel, *Organon*, I, Bucureşti, 1957, p. 211).

[10] Nicolae Mărgineanu, *Psihologie, logică şi matematică*, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1975, p. 84

[11] Cf.: Laurentius Humphredus, *De ratione interpretandi authores*, 1559; Johan Conrad Dannhauer, *Idea boni interpretis*, Strassbourg, 1630; Hans Lipps, *Untersuchungen zu einer hermeneutischen Logik*, „Klosterman", Frankfurt am Main, 1938, ret. în: *Werke*, II, „Vittorio Clostermann", Frankfurt am Main, 1976; Otto Friedrich Bollnow, *Studie zur Hermeneutik*, Band 2, *Zur hermeneutischen Logik von Georg Misch und Hans Lipps*, „Alber", Freiburg / München, 1982 (Nicolae Râmbu, *op. cit.*, pp. 145 - 149)

la sine acceptat nici de logicienii de vocație filosofică. În concepția lui Constantin Noica, bunăoară, o logică expresă „a lui Hermes" (zeul grec al comunicării și al interpretării [12] !) dă seamă de *inducție / deducție*, de *invenție* și de *integrare*, de *simbolizare* și de *sistematizare*, dar nu de *interpretare*, ori de *înțelegere*.

Pentru a pune mai multă ordine în familia respectivelor concepte cu evidentă implicare în chiar metodologia filosofică, dar și pentru a recupera sistematic accepțiile *interpretării* din cîmpul logicii formale actuale, este necesar să intervenim cu o definiție adecvată a noțiunii în atenție.

Evident, la clarificarea dorită nu vom parveni doar prin recursul la dicționare. *Volens, nolens*, acestea reiterează cercul vicios, asimilînd *interpretarea* cu *explicația*, cu *analiza*, cu *tălmăcirea* (respectiv *traducerea*, sau *translarea*), cu *comentariul*, cu *evaluarea*, cu *lămurirea* (sau *înțelegerea*) etc. [13], pentru a plasa, apoi, noțiunea astfel delimitată printre accepțiile cuvintelor *traducere* și *înțelegere* [14], *explicația* printre accepțiile *înțelegerii* [15] și ale *interpretării* [16], *lămurirea* printre accepțiile *explicației*, ori ale *înțelegerii* [17] și așa mai departe.

Prea departe nu ajungem nici dacă urmăm declinarea termenului în atenție în raport cu disciplinele în care el s-a încetățenit într-un chip remarcabil.

A proceda, bunăoară, precum autorii *Enciclopediei* franceze *a filosofiei*, trecînd în revistă accepții ale *interpretării* în fizică și în filosofia fizicii, în epistemologie și în filosofia științei *toto genere*, în estetică, lingvistică, logică, psihanaliză ori psihiatrie [18], înseamnă a păcătui cel puțin în două privințe: pe de o parte, prin omiterea unor domenii cu mai vechi state de funcții în „tehnologia" deslușirii sensurilor (avem în vedere discipline precum *dreptul*, apoi *medicina* și însăși știința expresă a interpretării – *hermeneutica*); pe de altă parte, prin exacerbarea unor *note specifice* ale interpretării, dacă nu chiar și pe a unora accidentale, în dauna înțelesului de primă instanță al respectivei operații.

Pentru a conferi noțiunii de care ne ocupăm accepții de maximă cuprindere și înăuntrul și în afara logicii, vom proceda asemenea lui Petre Botezatu în cazul *aplicației* [19]. Altfel spus, vom socoti interpretarea ca pe o relație neunivocă între doi

---

[12] Al cărui nume descinde din *Ἑρμα*, divinitate anterioară, „a grămezilor de pietre". Cf.: Simina Noica, *Lista etimologiilor platoniciene*, în: Platon, *Opere*, III, volum ce desfășoară dialogul *Cratylos* (sau *Despre dreapta potrivire a numelor*), Editura Științifică și Enciclopedică (seria „Clasicii filosofiei universale"), București, 1978, p. 388

[13] Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme* (în referințele ulterioare: *„D. N."*), ediția a III - a, Editura Academiei, București, 1978, pp. 583 - 584

[14] Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționar de sinonime al limbii române* (în referințele ulterioare: *„D. S."*), Editura Academiei, București, 1982, p. 449; Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (coordonatori), *Dicționar explicativ al limbii române* (în referințele ulterioare: *„DEX"*), Editura Academiei, București, 1975, p. 964

[15] Cf.: *D. S.*, p. 449

[16] A se vedea: *Petit Larousse illustré*, „Larousse", Paris, 1979, p. 552; Vasile Dospinescu, *Semne și cunoaștere în discursul didactic*, Editura „Junimea", Iași, 1998, p. 97

[17] Așa cum se poate urmări în: *DEX*, p. 425, respectiv *D. S.*, p. 449

[18] André Jacob, éd., *Encyclopédie philosophique universelle*, la II ème partie, *Les notions philosophiques: Dictionnaire*, tome I, P. U. F., Paris, 1990, pp. 1358 - 1363

[19] Petre Botezatu, *Semiotică și negație. Orientare critică în logica modernă* (eseul „Logică și aplicabilitate"), Editura „Junimea", Iași, 1973, pp. 21 - 36

termeni – *interpretandum*-ul (adică *domeniul*: „I_d") şi *interpretans*-ul, respectiv *interpretantul* (altfel spus, *codomeniul* relaţiei în atenţie: „I_s") – şi vom admite că aceşti termeni se combină într-un număr mai mic sau mai mare de cazuri, după cum *datum*-ul operaţiei respective („I_d") şi rezultatul săvîrşirii acesteia („I_s") aparţin unui cîmp de entităţi („$I_d \cup I_s$") mai mult sau mai puţin diferenţiate.

În mod tradiţional, a contat interpretarea ca mişcare între secvenţe discursive aparţinînd limbajului natural [20] sau colocvial („N"), iar o asemenea limitare (*intra-* şi *inter-lingvistică*) la nivelul exprimării colocviale *stricto sensu* [21] s-a văzut înfrîntă – la modul *teoretic* (pentru că, altminteri, nimeni nu a pus la îndoială oportunitatea şi legitimitatea interpretării faptelor, a întîmplărilor şi a realităţilor de un fel sau altul) – odată cu impunerea hermeneuticii fiinţării [22], a hermeneuticii aferente ştiinţelor „exacte" [23] şi chiar a hermeneuticii asociate logicii formale [24].

Să adăugăm, aşadar, limbajul „artificial" (pe care îl desemnăm prin „A" şi prin care înţelegem totalitatea modalităţilor de exprimare aferente *limbajelor formale*, ori sistemelor de notaţie *mixte* [25], fără a exclude mijloacele de expresie subiacente artelor plastice şi celor muzicale, dansului, pantomimei, spectacolului de lumini, codurilor de tot felul, „în clar", ori secretizate, etc.), respectiv limbajul (mai mult, sau mai puţin) „real" al „elaborărilor perceptive" [26], sau al obiectivărilor de ordin psiho-fizic [27] (în

---

[20] Dacă admitem că ţin de aceeaşi categorie şi limbajul ca *vorbire* (sau *emisiune fonică*), şi transcrierea acestuia pe suporturi spaţiale, de durată, ce se pot vizualiza.

[21] Asumată în chip ritos şi de contemporani. După Corneliu Bîlbă (Tollendo - tollens *şi limitele interpretării*, în: Ştefan Afloroaei, coord., *Limitele interpretării*, Editura Fundaţiei „Axis", Iaşi, 2001, p. 175), spre exemplu, *„termenul «interpretare» are în vedere clarificarea unui discurs socotit prim* [„I_d", n. n., P. I.] *în ordinea unui discurs secund* [„I_s", n. n., P. I.]".

[22] Existenţa umană îi apare ca text, între alţii, lui Hans Lipps (în *loc. cit.*), iar despre fiinţa limbii înseşi vorbeşte, între alţii, Hans - Georg Gadamer, în *Adevăr şi metodă* (vol. 1, partea a treia, „Reorientarea ontologică a hermeneuticii călăuzite de limbă"), Editura „Teora", Bucureşti, 2001, pp. 287 - 365 (cf. şi: Nicolae Râmbu, *op. cit.*, pp. 147, 182). Pentru interpretarea existenţei, cf. şi: David E. Klemm (ed.), *Hermeneutical Inquiry*, vol. 3, *The Interpretation of Existence*, „Scholars Press", Atlanta, 1986; Antonio Rosso, *Ermeneutică comme ontologia della libertà*, „Vita e Pensiero", Milano, 1980

[23] Cf.: Heinz Kimmerle, *Die Funktion der Hermeneutik in den positiven Wissenschaften*, în: „Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie", 5, 1974, pp. 54-73, respectiv: Jocelyne Kolb, *Hermeneutik in der Physik*, în: Viktor Warnach (Hrsg.), *Hermeneutik als Weg heutiger Wissenschaft. Ein Forschungsspräch*, „Pustet", Salzburg, 1971, pp. 85-99; Theodore Kisiel, *Hermeneutic Models for Natural Science*, în: Ernst Wolfgang Orth (Hrsg.), *Die Phänomenologie und die Wissenschaften*, „Alber", Freiburg, 1976, pp. 180-190; Geoffrey Joseph, *Interpretation in the Physical Sciences*, „Southern California Law Review", 58, 1985, pp. 9-14; Manfred Riedel, *Naturhermeneutik und Ethik im Denken Heideggers*, în „Heidegger Studien", 5, 1989, pp. 153-172 etc.

[24] Cf., între alţii: Dagfin Føllesdal, *Hermeneutics and the Hypothetico - Deductive Method*, „Dialectica", 33, 1979, pp. 319 - 333; Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii* (§. III. B. 4: „Hermeneutica"), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 119 - 123

[25] Precum cele aferente aritmeticii, chimiei, geometriei analitice, teoriei formalizate a funcţiilor reale şi mai tuturor desfăşurărilor actuale din ştiinţă şi din tehnică.

[26] În acord cu viziunea lui Edmund Husserl (din *Logische Untersuchungen*, II, „Max Niemeyer" - Verlag, Halle, 1922), reactivată prin concepţia lui Umberto Eco (din *Il Segno*, Isede, Milano, 1973), ori prin cea a lui John Rogers Searle (din *L'intentionalité. Essai de philosophie des états mentaux*, trad. par C. Pichevin, Éditions de Minuit, Paris, 1985). Cf.: Oswald Ducrot, Jean - Marie Schaeffer, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, traducere din franceză, Editura „Babel", Bucureşti, 1996, p. 167

[27] Mihail Dragomirescu, *Dialoguri filosofice. Integralismul*, Editura Institutului de Literatură, Bucureşti, 1929, îndeosebi pp. 437 sqq. Oricît de greu ne-ar veni să admitem „limbajul realităţii", spre

notația noastră: „*R*"), în domeniul {„I_d"} al relației cercetate, *de interpretare*, și în codomeniul acesteia {„I_s"}, iar spațiul de joc al noțiunii în atenție se extinde la nu mai puțin de 9 parcursuri, cum se poate urmări în tabelul (184°).

I_d \ I_s	*N*	*A*	*R*
N	*(1) NN*	*(2) NA*	*(3) NR*
A	*(4) AN*	*(5) AA*	*(6) AR*
R	*(7) RN*	*(8) RA*	*(9) RR*

184°. Trasee ale interpretării, într-un univers cu trei „vehicule" ale exprimării

Vom inspecta, pe rînd, cele 9 spații de încadrare astfel delimitate, cu intenția de a le asocia manifestări la nivelul „simțului comun", ca și în demersul specializat, al creatorului-artist, savant, ori filosof.

6.2. Interpretarea comprehensivă ca analiză logică la nivel intuitiv

Interpretarea la care accedem pe cel mai preumblat traseu, marcat în tabel prin eticheta „*NN*", se modulează în raport cu cele trei „corpuri" [28] ale limbii (cuvîntul, enunțul, ori fraza), dar și cu natura intertextualizării, în măsura în care ne raportăm la actul de simplă reformulare a segmentului discursiv în cadrul uneia și aceleiași limbi, ori la traducerea *stricto sensu* [29] a acestuia, după codul altei limbi.

Unui logician european din secolul al XVII - lea, puternic atașat *Organon*-ului aristotelic și tradiției sale în cultura medievală de expresie latină [30], l-am numit pe Joachim Jungius, *interpretarea* îi apare ca desfășurîndu-se *la nivelul termenilor* și *la nivelul propozițiilor*. În acest din urmă caz, operația în atenție este una *gramaticală* (ca explicație prin *metafrază*, sau prin *parafrază* a unei

acesta tindem și în actul mai mult sau mai puțin spontan al deslușirii semnelor naturale (ca meteorologi amatori, ca cititori ai urmelor, ori ca decriptori neatestați ai simptomelor medicale, să spunem), și în demersul hiperelaborat al descifrării codului genetic, al interpretării radio- și electro-grafiilor, al decriptării „undelor" bioenergetice etc. Înaintea tuturor acestor forme de extindere a „lumii întîi" la desfășurări ale „lumii a treia", de ordin „psiho-fizic", să avem în vedere limbajul (biofizic) de funcționare a celei mai complexe substanțe din univers, creierul uman, limbaj explorat prin *neuro-logică*, precum și limbajul fizic al computerului, la care se ajunge, azi, prin logica „dinamică" a programării.

[28] Acestora le corespund *semnificația* (în acord cu latinescul *significatio* și cu nemțescul *Bedeutung*), *sensul* (în latină *sensus*, iar în germană: *Sinn*), respectiv *înțelesul* (conform latinescului *comprehensio*, respectiv nemțescului *Verstehen*). Cf.: Ștefan Afloroaei, *Despre interpretare. Descrierea unor frontiere*, în: Ștefan Afloroaei (coord.), *vol. cit.*, p. 131

[29] În tipologia lui Roman Jakobson, celor două tipuri ale traducerii, *intra-* și, respectiv, *inter-linguală*, li se adaugă *transmutația*, ca demers intersemiotic, de explicitare a lingvisticului prin „non-lingvistic" (de ce nu și *vice versa*?). Cf.: Teodora Manea, *Babel: origine și limită a interpretării*, în: Ștefan Afloroaei (coord.), *vol. cit.*, p. 218

[30] Joachimi Jungii *Logica Hamburgensis*, Rudolf W. Meyer (ed.), „Vandenhoeck & Ruprecht", Hamburg, Göttingen, 1957, cap. VII, pp. 81 - 82

rostiri printr-o altă rostire, ori ca *translare* a unei rostiri într-o altă rostire), respectiv una *logică*, ca exprimare sau exteriorizare a unei propoziții cu un singur sens, sau a uneia cu mai multe sensuri. La rîndul ei, interpretarea unei propoziții cu mai multe sensuri este una *multiplu-conjunctivă* (ca în cazul enunțurilor exponibile), respectiv una *multiplu-disjunctivă*, ce contribuie la risipirea echivocului, datorat fie părților constituente, fie rostirii ca întreg.

<table>
<tr><td colspan="3">interpretatio (ἑρμηνεία) la nivelul enunțurilor</td></tr>
<tr><td rowspan="2">GRAMATICALĂ: explicație prin METAFRAZĂ, prin PARAFRAZĂ, respectiv prin TRANSLARE (versio) a unei rostiri (oratio externa) printr-o (respectiv într-o) altă rostire</td><td colspan="2">LOGICĂ: exprimare, sau exteriorizare („declarație externă") a unui gînd (interna mentis oratio)</td></tr>
<tr><td>interpretatio VERĚ UNA (sau VERĚ SIMPLEX), ca exprimare a unei propoziții cu un singur sens (precum: „calul este un animal")</td><td>interpretatio MULTIPLEX, ca exprimare a unei propoziții cu mai multe sensuri:
– multiplu-conjunctivă (CONJUNCTIM multiplex), ca explicare sau expunere a unei propoziții („exponibile"!) prin mai multe enunțuri categorice („doar omul rîde" = „omul rîde, iar ceea ce rîde este om")
– multiplu-disjunctivă (DISJUNCTIM multiplex), ca TRANȘARE A AMBIGUITĂȚII unei propoziții, prin risipirea echivocului la nivelul părților sale constituente, ori al construcției propoziției ca un întreg</td></tr>
<tr><td colspan="3">interpretatio (ἑρμηνεία) la nivelul termenilor:
ca mișcare de la nume (ἔτυμον), la etimologia acestuia (ἐτυμολογία)</td></tr>
</table>

185°. Niveluri și orizonturi ale interpretării, în perspectiva
Logicii hamburgheze

În modul cel mai puțin savant cu putință, interpretarea de tipul „*NN*" intervine în actul reflex de percepere a spuselor cu care venim în contact [31] și de recunoaștere a limbii în care se vehiculează un anume mesaj, în lectura *restauratoare* a sensului și de descîlcire a subînțelesului, ori în cea *instauratoare* de noi semnificații și de noi înțelesuri [32], după cum o astfel de operație mijlocește înțelegerea între persoane [33] și asigură traducerea (translarea, tălmăcirea, sau transpunerea) unor formațiuni discursive, înăuntrul aceleiași limbi, ori dintr-o limbă în alta [34].

Sub aceleași coordonate se desfășoară elucidarea unei scrieri din vechime, comentariul la adresa unei expuneri, lămurirea unei legi [35], ori descîlcirea altor tipuri de acte normative și de înscrisuri în general.

La dimensiunea performanței profesionale, o astfel de interpretare este întrupată în actul de reexaminare a datelor cognitive dintr-o sferă sau alta de activita-

[31] La acest grad zero al interpretării ne reține atenția și articolul din: *DEX*, p. 473

[32] Petru Ioan și Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model situațional*, în: Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 57 - 71; Sofia Dima, *Lectura literară - un model situațional*, Editura „Ars Longa", Iași, 2000, pp. 29 sqq.

[33] Cf.: *DEX*, p. 436

[34] *D. N.*, p. 583; *DEX*, p. 964

[35] *D. N.*, pp. 583 - 584; *DEX*, p. 456

te, în cronica filosofică și comentariul științific, în exercițiile de critică și în cele de teorie literară, în analiza ideologică și așa mai departe.

Interpretarea ca *explicație* și chiar ca *înțelegere* în sfera cunoașterii riguroase dobîndește dimensiuni ample prin asumarea științei *ca limbaj* – o dată cu Johann Heinrich Lambert (1728 - 1777), cu Moritz Pasch (1843 - 1930), cu Henri Poincaré [36] (1854 - 1912) și mulți alții.

Din perspectiva logicii ca *teorie a limbajului* [37] și a *semiologicii*, secvențe ale interpretării comprehensive precum cele menționate se regăsesc în actul cotidian al *conceptualizării* și al *judecării* (respectiv al enunțării, sau al rostirii), în mișcarea de la *definiendum*, la *definiens*, parcursă prin elucidarea și fundamentarea termenilor (a noțiunilor, sau a conceptelor) folosind definiții în mod expres „verbale" sau „nominale", în avansul de la *principii*, la *consecințe* și de la *premise*, la *concluzii*, impus prin actul raționării [38] (respectiv al *consecuției*, sau al *inferării*), în *explicația* înțeleasă ca propensiune spre generalitate (aferentă actului de *teoretizare*), ori ca aplicație (la cazuri mai mult sau mai puțin „concrete") a ipotezelor coroborate și a teoriilor pe deplin elaborate.

INTERPRETĂRI DE TIPUL „NN", ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI „NN", ÎNĂUNTRUL LOGICII, CA „LIMBĂ BINE FĂCUTĂ"* [39]
PERCEPEREA SPUSELOR cuiva; RECUNOAȘTEREA LIMBII în care se exprimă cineva; TRADUCEREA unui text; TRANSLAREA, tălmăcirea, sau „interpretarea" stricto sensu*; COMENTARIUL la adresa unei expuneri, LĂMURIREA unei legi, descîlcirea altor tipuri de înscrisuri; REEXAMINAREA datelor cognitive dintr-o sferă sau alta de activitate; CRONICA filosofică; CRITICA și TEORIA literară; ANALIZA ideologică etc.*	*CONCEPTUALIZAREA; JUDECAREA; DEFINIȚIA, ca înaintare de la definiendum la definiens; INFERENȚA, ca avans de la premise la concluzii ale acestora; EXPLICAȚIA, ca propensiune spre generalitate, în actul de teoretizare, ori ca APLICAȚIE (la cazuri mai mult sau mai puțin concrete) a ipotezelor coroborate și a teoriilor pe deplin elaborate etc.*

186°. Ipostaze ale operației de interpretare în regimul lingvistic stricto sensu

[36] Cf.: Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Editura Academiei, București, 1973, p. 219

[37] Gisbert Hasenjaeger, *Einführung in die Grundbegriffe und Probleme der modernen Logik*, Verlag „Karl Alber", Freiburg, München, 1962, pp. 52 - 73

[38] În șirul interpretărilor semiotice acordate *inferenței*, în sensul că premisele sînt *semne sigure* (ca în cazul *deducției*), ori doar simptome (ca în cazul *inducției*) pentru *concluzii*, sînt de menționat pozițiile stoicilor, ale unor gînditori „empiriști" (între care și britanicul Thomas Hobbes), ori cea a lui Charles Santiago Sanders Peirce, reluată – între alții – de Umberto Eco (cf.: Oswald Ducrot, Jean - Marie Schaeffer, *loc. cit.*, pp. 166 - 167)

[39] Étienne Bonnot de Condillac (1715 - 1780), *La langue des calculs*, în: *Oeuvres de Condillac*, revues, corrigées par l'auteur, imprimées sur ses manuscrits autographes et augmentées de *La langue des calculs*, 23 vol., „C. Houel", Paris, 1798 (cf. și: Dan Bădărău, *Le calcul logique de Condillac*, în: „Revue Philosophique de la France et de l'Étranger", Paris, 1968; Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Editura Academiei Române, București, 1973, p. 157). După mai puțin de două veacuri, o astfel de înțelegere a statutului disciplinei cu rol propedeutic va fi resuscitată prin intermediul „filosofiei științifice" și prin avansul matematizării: după Rudolf Carnap (*Einführung in die symbolische Logik*, dritte, unveränderte Auflage, „Springer" Verlag, Wien, New York, 1968, p. 1), logica formalizată nu este alceva decît *„o limbă, adică un sistem de semne și de reguli pentru întrebuințarea acestor semne"* (în germană: *„eine Sprache, das heißt ein System von Zeichen mit Regeln zur Verwendung dieser Zeichen"*).

6.3. Formalizarea ca interpretare de ordin structural a unor entităţi ale discursului comprehensiv

Într-o primă instanţă, este de observat că interpretarea (sau translarea) de tip *„AN"* (ca şi conversa acesteia, *„NA"*, în regimul *formalizării* şi al *simbolizării*, sau al *codificării* şi al *încifrării* de un fel sau altul) este dictată de însăşi dublarea limbii vorbite de către limba scrisă.

„Artificială" prin libertatea pe care şi-o impune, de a fi *logografică* (respectiv *pictografică*, *ideografică* şi aşa mai departe), ori *fonografică* (în speţă *alfabetică* [40]), exprimarea scrisă avansează pe calea „artificiului" o dată cu *simbolizarea* şi cu *formalizarea* de tip matematic.

SCRIERI MITOGRAFICE	*NOTAŢII SIMBOLICE FIGURATIVE, precum EMBLEMELE: bastonul în jurul căruia se încolăceşte un şarpe, bunăoară, folosit pentru localizarea cabinetelor medicale; semnele de atenţionare a staţiilor de combustibil, a aeroporturilor, a gărilor, a restaurantelor, a muzeelor etc.*
	NOTAŢII SIMBOLICE ABSTRACTE, precum semnele prin care sînt marcate vitele, semnăturile atestînd originea unui produs (unicat, ori de serie), CIFRELE din sistemul numeric actual, denotînd obiecte matematice; în general, SEMNELE DIN FORMALISMUL MATEMATIC şi din cel LOGIC, semnele din ştiinţele descriptiv-teoretice şi tehnic-aplicative şi aşa mai departe
	PICTOGRAFII, folosite, împreună cu diversele notaţii simbolice, în (supra)producţia de firme şi de panouri informative, respectiv publicitare
	.....
SCRIERI LOGOGRAFICE	*scrieri recurgînd la PICTOGRAME, în sensul celor din scrierea chineză*
	scrieri recurgînd la IDEOGRAME, precum cele din scrierea deja menţionată
	scrieri recurgînd la AGREGATE LOGICE (de pictograme, sau de ideograme), precum anumite componente ale scrierii sumeriene
	scrieri recurgînd la LOGOGRAME ABSTRACTE, precum unele SEMNE MATEMATICE, în măsura în care folosesc la denotarea unităţilor lingvistice; semne precum „&", „%", „§", „°", „=", „@" etc.
SCRIERI FONOGRAFICE	*SCRIERI SEGMENTATE, precum cele de care dau seamă componente fonografice din scrierea hieroglifică egipteană; alfabetele consonantice de tipul scrierilor aramaice sau feniciene etc.*
	SCRIERI SILABICE, precum cele ilustrate, bunăoară, de componenta fonografică din scrierea sumeriană, de scrierea cuneiformă akkadiană, de scrierea hitită, de caracterele kana din japoneză etc.
	SCRIERI ALFABETICE, precum cele recurgînd: la alfabetul latin, inspirat de cel etrusc, la rîndu-i adaptat după cel grec, el însuşi inspirat din alfabetul consonantic fenician; la alfabetul chirilic, adaptat după cel grec; la alfabetul coreean; la alfabetul românesc şi aşa mai departe

187°. Principalele categorii de notaţie grafică, în postura de „limbaje artificiale"

[40] Pentru înţelegerea diviziunii ce se conferă noţiunii de *notaţie grafică* prin tabelul (187°), reproducem – după Oswald Ducrot şi Jean - Marie Schaeffer (*loc. cit.*, pp. 196 - 201) – următoarele definiţii: *notaţie grafică* – sistem de semne caracterizate prin durată, respectiv printr-un suport vizual şi spaţial; *mitografie* – sistem semiotic în care notaţia grafică nu denotă unităţi lingvistice, ci reprezentări mentale complexe; *scriere* – notaţie grafică ce denotă unităţi lingvistice; *logografie*, sau *morfemografie* – scriere în care modul de denotare a unităţilor lingvistice (semnificante) este unul analogic; *fonografie* – scriere în care modul de denotare a unităţilor lingvistice (respectiv fonetice) este unul arbitrar.

Ce înseamnă noua formă de „interpretare" ne-o spun, aproape în acelaşi fel, doi logicieni plasaţi la distanţă de mai multe ere: *recurs la simboluri literale*, în locul termenilor, pentru *abreviere* şi pentru *economie de timp* [41], după Anicius Manlius Severinus Boëthius (480 - 524), ultimul filosof păgîn şi primul filosof creştin; antrenarea literelor cu rol de *variabile* şi articularea de *formule* logice, care doar prin actul *resemnificării* devin propoziţii adevărate sau false, în concepţia unui istoric al logicii din epoca modernă, precum Heinrich Scholtz [42] (1884 - 1956).

Subsumată unor suprametode precum *matematizarea* [43], ori *simbolizarea* – aceasta din urmă fiind caracterizată de Constantin Noica [44] drept *„simplă stenogramă, apoi ca un superior mijloc de calcul"*, ca *„liberă descriere de structuri"*, iar în final ca *„o liberă metodă a posibilului"* –, interpretarea de tipul *„NA"* prelungeşte modalităţile limbajului articulat din silabe şi din cuvinte, în lumea „mai bine ordonată" a discretului de factură numerică şi în cea a cantităţilor de tip continuu [45].

Pentru Descartes, tocmai aceasta este calea celei mai riguroase ştiinţe, iar cei interesaţi de *„drumul drept al adevărului nu trebuie să se ocupe de nici un obiect despre care să nu se poată avea o certitudine egală cu aceea a demonstraţiei aritmetice şi geometrice"* [46].

Ideea avea să fie reluată în tonuri şi mai apăsate peste veacuri, între alţii de către Nicolae Mărgineanu, psihologul şi epistemologul după care *„avem atîta ştiinţă cîtă matematică putem introduce în ea"* [47].

Astăzi, cea mai izbitoare implicare a „ştiinţelor exacte" în actul interpretării este reprezentarea formală a enunţurilor şi tratamentul logic al limbilor naturale [48], prin intermediul unor gramatici „categoriale", „cazuale" etc.

La această revoluţie întreprinsă în numele informaticii s-a ajuns în contextul unui îndelungat proces de simbolizare şi de formalizare. Mai întîi *matematică*, apoi şi *logico-matematică*, formalizarea (şi, tot astfel, *interpretarea formală* !) are ca punct de plecare captarea într-un mod cît mai operant cu putinţă a *relaţiilor*

---

[41] Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëthius, *De syllogismo categorico*. Cf.: Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Bucureşti, 1973, p. 153

[42] Heinrich Scholtz, *Geschichte der Logik* (ulterior: *Abriss der Geschichte der Logik*), „Junker & Dünnhaupt, Berlin, Freiburg, München, 1931, p. 3; Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 139

[43] Lucian Blaga, *Experimentul şi spiritul matematic* (cu o prefaţă de Călina Mare), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pp. 74 sqq.

[44] Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes* (cap. XVII: „Arta simbolizării"), Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1986, p. 125

[45] Pentru plasarea limbajului (ca vorbire) în panoplia formelor cantităţii, a se vedea: *Categorii*, 6, 4 b - 5 a, în: Aristotel, *Organon*, I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957, pp. 137 - 139

[46] René Descartes, *Reguli utile şi clare pentru îndrumarea minţii în cercetarea adevărului*, traducere din franceză, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 12; Petru Ioan, *Logică şi filosofie. Restanţe, radiografii, retrospective* (cap. 8, „Actualitatea logică a cartesianismului"), Institutul European (seria „Sinteze"), Iaşi, 1996, p. 189

[47] Nicolae Mărgineanu, *Natura ştiinţei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 15; cf. şi: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 521

[48] Cf.: André Thayse, Pascal Gribomont, Guy Hulin, Alain Pirotte, Dominique Roelants, Dominique Snyers, Marc Vauclair, Paul Gochet, Pierre Wolper, Enric Grégoire, *Approche logique de l'intelligence artificielle*, vol. 2, „Bordas", Paris, 1989, pp. 1 - 11, 61 - 69

dintre termeni în cadrul propoziţiilor şi a *funcţiilor* corespunzătoare, cu rol de *predicatori*, respectiv a *relaţiilor dintre propoziţii* şi a funcţiilor corespunzătoare acestora, în rol de *conectori* [49] (respectiv de *junctori*, sau de *functori*).

STRUCTURI SILOGISTICE, DIN LOGICA TRADIŢIONALĂ – ŞI COMPREHENSIVĂ [50] *– A TERMENILOR*	*FORMALIZAREA LOR ÎN „LIMBAJUL":*	
	LUI A. DE MORGAN	*LUI G. BOOLE*
„orice S este P", respectiv „S a P"	$S)P$	$S \cap \sim P = 0$
„nici un S nu este P", respectiv „S e P"	$S.P$	$S \cap P = 0$
„unii S sînt P", respectiv „S i P"	SP	$S \cap P \neq 0$
„unii S nu sînt P", respectiv „S o P"	$S:P$	$S \cap \sim P \neq 0$

STRUCTURI INTERPROPOZIŢIONALE	*FUNCŢII CORESPUNZĂTOARE*
„p sau q"	*„$p \vee q$"*
„şi p şi q"	*„$p \& q$"*
„p, dar nu şi q"	*„$p \supset q$"*
„nu p, ci q"	*„$p \not\subset q$"*
.....	.....

STRUCTURI INTERPROPOZIŢIONALE	*FUNCŢII CORESPUNZĂTOARE*
„dacă p, atunci q"	*„$p \supset q$"*
„nici p, nici q"	*„$p \downarrow q$"*
„sau p, sau q"	*„$p \veebar q$"*
„nu şi p, şi q"	*„$p \uparrow q$"*
.....	.....

188°. Captări ale predicatorilor şi ale conectorilor, ca punct de plecare al formalizării enunţurilor simple şi compuse

Procesul semnalat, al interpretării ca *simbolizare* şi *formalizare*, intră într-o etapă decisivă o dată cu *reprezentarea formală* a cunoştinţelor, ceea ce înseamnă abordarea oricărui enunţ „$|p|_i$" (pentru $i \in \{1, \ldots, n\}$) ca funcţie saturată de unul sau mai multe argumente din categoria noţiunilor („$|F_p(x, y, z \ldots)|_i$"), ori din cea a propoziţiilor de rang inferior („$|F_a(|p|_j, |q|_k, |r|_l, \ldots)|_i$", pentru $j, k, l, \ldots < n$), aşa cum se poate urmări prin exemplele incluse în tabelul de mai jos.

ENUNŢURI COMPREHENSIVE	*INTERPRETĂRI PROGRESIVE ÎN LIMBAJE ALE LOGICII FORMALIZATE*	
plouă cu găleata şi bate vîntul	& (*PLOUĂ CU GĂLEATA, BATE VÎNTUL*)	$p \& q$
	formalizare în logica propoziţională de tip asertoric	
dacă plouă, poate că tună, sau fulgeră	$\supset$ [*PLOUĂ*, $\Diamond$ ($\vee$ (*TUNĂ, FULGERĂ*))]	$p \supset \Diamond (q \vee r)$
	formalizare în logica modală aletică	

[49] Pentru articulaţiile unui tablou mai cuprinzător al categoriilor semiotice, cf.: Petru Ioan, *Orizonturi logice. Deschideri şi resemnificări în universul actual al formalismelor* (partea a doua, „Logică şi limbaj"), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 81 sqq.

[50] La rigoare, exprimarea *„toţi S sînt P"* reprezintă, deja, rezultatul unei interpretări *operaţionale*, prin asimilarea argumentelor cu categoria semiotică de care acestea aparţin, în cazul nostru cu termenii „simbolizaţi" prin recursul la literele majuscule *„S"* şi *„P"*; cu atît mai mult sînt rezultatul interpretării exprimări logico-formale de tipul *„S a P"*, în care relaţia diadică *„toţi ... sînt ..."* este reprezentată prin predicatorul *„a"* (iniţiala latinescului *affirmo*).

europenii sînt pămînteni cu înclinații pacifiste	$\subset$ (*EUROPEAN, PĂMÎNTEAN CU ÎNCLINAȚII PACIFISTE*)	$E \subset P$
	formalizare în logica (extensională a) claselor	
nici un cetățean irakian nu este optimist	(x)(*CETĂȚEAN IRAKIAN* $x \supset \sim$*OPTIMIST* x)	$(x)(Ix \supset \sim Ox)$
	formalizare în logica predicatelor de ordinul I	
grec fiind, iar grecii fiind muritori, Socrate este muritor	*GREC*(s); $\subset$ (*GREC, MURITOR*) $\therefore$ *MURITOR*(s)	$G(s)$; $G \subset M \therefore M(s)$
	formalizare în silogistica clasial-predicațională	

189°. Schematizări logico-matematice de enunțuri, ca interpretări în orizontul formalizării

Urcarea progresivă spre formă și contrafața acesteia – *reprezentarea formală* a cunoștințelor din cele mai diferite domenii, ba chiar și a realităților la care acestea se referă (le „semnifică", ori le „denotă"), sub chipul de imagini, de scheme grafice, de tonalități, de culori, de volume etc. ! – ating apogeul în „inteligența artificială", iar aceasta ne întoarce, fără putință de tăgadă, într-un chip mult mai productiv, la exprimarea comprehensivă și la formele „practic-spirituale" de însușire a realității.

Oricît de șocantă ar apărea, acceptarea *formalizării* ca ipostază a *interpretării* este doar primul pas pe linia generalizării acestei din urmă operații. Mai trebuie depășită rezistența față de interpretare, în chiar cîmpul teoriilor comprehensive. Pentru foarte mulți, subzistă concepția după care științele naturii și ale realității naturale sînt permisive la *explicații* și la *formalizare*, iar științele societății (și ale spiritului) se deschid mai curînd *comprehensiunii* și *înțelegerii* de ordin simpatetic. A persevera, însă, pe această cale ar însemna să ignorăm manifestarea de netăgăduit a *„libertății posibilului în fața realului"* și să desconsiderăm o evidentă *„virtute creatoare"* precum cea pe care ne-o procură *„formele din universul culturii"* [51]. Mai mult, chiar, ar însemna să ignorăm asocierea cu logica, clamată chiar de către exponenți ai hermeneuticii [52].

INTERPRETĂRI DE TIPUL „NA", ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI DE TIPUL „NA", ÎNĂUNTRUL LOGICII*
MATEMATIZAREA, prin recursul la numere și la figuri (geometrice); SIMBOLIZAREA din cîmpul fizicii, din cel al chimiei, al biologiei, al medicinei și al celorlalte științe	*FORMALIZAREA, ca interpretare a relațiilor dintre noțiuni în cadrul propoziției simple; a propozițiilor (simple sau compuse) și a relațiilor dintre propoziții, în cadrul unor enunțuri complexe și al unor parcursuri inferențiale*

190°. Exemple de interpretare, ca mișcare de la limbajul natural spre limbaje „construite", sau „artificiale"

[51] Constantin Noica, *op. cit.*, p. 124

[52] Pentru concepția lui Christian Wolff despre hermeneutică în chip de *secțiune a logicii*, respectiv a celor care – de la Johan Conrad Dannhauer și pînă la Georg Misch, Hans Lipps, sau Otto Friedrich Bollnow – consimt unei *logici hermeneutice* complementare cu cea tradițională, a *explicației* (din științele nomotetice), cf., între alții, Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, pp. 319, 341, 407, 445-446, 503, 601-602; Nicolae Râmbu, *op. cit.*, pp. 5, 145-149

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

Este *formalizarea* îndestulătoare pentru nevoile interpretării logice ? La o asemenea întrebare, răspunsul este legat de „puterea expresivă a formalismului", ce diferă de la un gen de formalizare, la altul.

Cert este că avem atîtea grade ale formalizării cîte noi familii de operatori reuşim să promovăm pe calea elaborărilor sintactico-semantice: doar conectori (în logica *macropropoziţională*, asertorică sau modală); conectori şi predicatori (în logica *predicatelor de ordinul I*, în cea a *claselor* şi în cea a *relaţiilor*); inclusiv variabile de functori şi conectori monadici (respectiv cuantificatori) aplicaţi variabilelor propoziţionale (în *prototetică*); inclusiv cuantori care afectează variabile de predicat (în logica *predicatelor de ordin superior*); nuanţatori, ca sincategoreme de ordin superior (în logica *fuzzy*) etc.

În revers, „lectura simbolică" a formalismelor logicii actuale parcurge ea însăşi un univers stratificat, realizîndu-se – după Petre Botezatu [53] – mai întîi ca înţelegere *extensională* (sau *formală*), apoi ca înţelegere *sistemică* (sau *contextuală*) şi, tot astfel, ca înţelegere *structurală*, respectiv ca înţelegere *intensională* şi ca înţelegere *abisală*.

6.4. Interpretarea onto - logică a discursului comprehensiv

Despre interpretarea de tipul *„NR"*, în deplină concordanţă cu hermeneutica filosofică a secolului din urmă [54], au a da seamă prestaţiile cognitive întruchipate de noţiune (ca unitate nemijlocită şi intuitivă a gîndirii), ori de judecată, ca înaintare regresivă, de la *semn*, la *obiect* (la *stare*, la *proces*, sau la *fenomen*), iar de la *producerea* semnului, la *realitatea* semnificantului [55]; lor li se adaugă infinitele secvenţe ale gîndului practic şi ale acţiunii proiectate, ori prefigurate în plan lingvistic.

Ştiinţele *practice*, în sensul aristotelic, ori ampla tehno-ştiinţă din evul contemporan, se înscriu pe coordonatele *remodelării* mediului ambiant şi ale *înfăptuirii* ca act deliberat, ceea ce nu exclude manifestarea unui crez ideologic, a unei intenţii mărturisite de comportare etc.

Concretizarea unui vis, transpunerea în practică a unui proiect de construcţie, automatizarea şi cibernetizarea sau robotizarea producţiei, implementarea unei invenţii, ori derularea unui program de acţiune, indiferent de natura acestuia, sînt trasee curente ale interpretării de care vorbim.

În ştiinţa cu vocaţie organonică, corespund unei astfel de *interpretări* – să-i spunem, o dată cu Constantin Noica, petrecere din mediul extern, în mediul intern [56] – deschideri ontologizante [57], precum formularea principiilor opoziţiei şi

---

[53] Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii* (subcapitolul III.B.4: „Hermeneutica"), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 120 - 121

[54] Hermeneutică racordată la „capacitatea umană naturală", aşa cum se exprimă Hans - Georg Gadamer, în *Hermeneutics as Practical Philosophy*. Cf.: Kenneth Baynes, James Bochman and Thomas McCarthy (eds.), *After Philosophy. End or Transformation ?*, The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1987, p. 325

[55] Dan Bădărău, *Du jugement comme acte signifiant*, „F. Roth & Cie.", Lausanne, 1944

[56] Constantin Noica, *Mathesis, sau bucuriile simple*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Carol al II - lea", Bucureşti, 1934; ed. a II - a, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1992, pp. 17 sqq.

ale consecvenţei în orizontul lucrurilor (prin Aristotel, Leibniz şi alţii), omologarea definiţiei „reale" (şi a celei *„substanţiale"*), accentul evasiexclusiv pus pe enunţul *declarativ*, proiecţia silogismului în universul „substanţelor" (prin Aristotel) şi al spiritului obiectivat în natură (prin Hegel), acomodarea schemelor de articulare a propoziţiilor compuse de ordin disjunctiv, ipotetic etc., la conexiunile dintre fapte (începînd cu megaricii şi stoicii), asumarea explicaţiei sub chip de *interpretatio naturae* (în *Novum Organum*, al lui Francisc Bacon) etc. Ca o încununare a disponibilităţii pentru o astfel de interpretare stau încercările pe linia *fenomenologicii* (graţie lui Johann Heinrich Lambert [58]), a logicii *transcendentale* (în formula lui Immanuel Kant [59], iar apoi în cea a lui Edmund Husserl [60] şi a altora), a celei *dialectice* (în stilul lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel [61]), a celei *energetice* (aprofundate de Ştefan Lupaşcu [62]) şi aşa mai departe.

INTERPRETĂRI DE TIPUL „NR", ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI DE TIPUL „NR", ÎNĂUNTRUL LOGICII*
CONCRETIZAREA unui vis; REALIZAREA unui anume proiect; DERULAREA unui program de acţiune; AUTOMATIZAREA şi cibernetizarea producţiei; IMPLEMENTAREA unei invenţii; etc.	*INTERPRETAREA ONTOLOGICĂ a principiilor opoziţiei şi conexiunii logice (Aristotel, Leibniz şi alţii), a conectivelor interpropoziţionale de ordin monadic şi diadic (prin Philon, Chrysippos şi alţii), a silogismului (Aristotel, Hegel şi alţii) etc.*

191°. Împrejurări ale interpretării de tipul „NR", ca proiecţie a discursului (comprehensiv) în realitate

[57] Repere ale logicii *ca ontologie* sînt analizate de Gisbert Hasenjaeger, în *op. cit.*, pp. 29 - 51

[58] Johann Heinrich Lambert, *Philosophische Schriften*, II, *Neues Organon* (reprografischer Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1764), 2. Band, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965, pp. 217 - 435. Este de reţinut că, pînă la Husserl, cuvîntul „fenomenologie" mai este folosit de logicieni precum Immanuel Kant (*Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*, „Johann Friedrich Hartknoch", Riga, 1786), Hegel (*Phänomenologie des Geistes*, „Joseph Anton Goebhardt", Bamberg und Würzburg, 1807), sau Williams Hamilton (*Lectures on Logic*, „Mausel and Veitch", Boston, 1860). Cf.: Joseph Maria Bocheński, *The Methods of Contemporary Thought*, translated from the German, „D. Reidel" P. C., Dordrecht, 1965, p. 15

[59] *„O astfel de ştiinţă* – ne previne Kant, în „Estetica transcendentală" – *are a determina originea, sfera şi valabilitatea obiectivă a cunoaşterii raţiunii"*, după cum are a expune *„principiile fără care nici un obiect nu poate fi gîndit"* (*Critica raţiunii pure*, traducere din germană de Nicolae Bogdan şi Elena Moisuc, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pp. 95, 99).

[60] Edmund Husserl, *Formale und Transcendentale Logik. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft*, „Max Niemeyer", Halle, 1929, trad. fr. (*Logique formelle et logique transcendentale. Essai d'une critique de la raison logique*, P. U. F., Paris, 1957, p. 24). Nici doar ştiinţă „pozitivă" (fie ea o interpretare „pură şi formală" !), nici doar *„tehnologie empirică pentru un anume gen de întreprinderi spirituale"*, logica transcendentală urmăreşte – după gînditorul german antipsihologist – *„să pună în evidenţă sistemul principiilor transcendentale ce conferă ştiinţelor sensul lor posibil în chip de ştiinţe autentice"*.

[61] Este demn să ne reamintim că Hegel readuce perspectiva ontică şi în expunerea logicii *stricto sensu*. După ce desfăşoară (în *Ştiinţa logicii*, partea întîi, cartea I, respectiv cartea a II - a) *logica obiectivă* ca doctrină *a fiinţei*, iar apoi a esenţei, respectiv *a fenomenului* şi *a realităţii*, în partea a doua, dedicată logicii „subiective", sau „a conceptului" (secţiunea a doua, respectiv secţiunea a treia, capitolul I, trad. rom., Editura Academiei, Bucureşti, 1966, pp. 712 - 776), acesta deschide rubrici pentru analiza *mecanismului*, a *chimismului*, a *teleologiei* şi a *vieţii*. Procedura se repetă şi în *Logica „mică"* (Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filosofice*, I, §§. 195 - 222, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, pp. 330 - 354).

[62] Ştefan Lupaşcu, *Principiul antagonismului şi logica energiei*, traducere din franceză, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Transpuneri"), Iaşi, 2000, în special capitolele 1 - 3; Petru Ioan, *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2000, în special capitolele 7 - 11; Basarab Nicolescu, *Noi, particula şi lumea* (cap. 9, „De la terţul inclus, la ontologie"), traducere din franceză, Editura „Polirom", Iaşi, 2002, pp. 182 - 212

6.5. Interpretarea comprehensivă a entităților ținînd de regnul formal

Ca transpunere în limba de fiecare zi a unor secvențe din limbaje altfel articulate decît exprimarea „naturală", interpretarea de tip *„AN"* ia chipul mundan al tîlcuirii de vise [63], al cronicii muzicale, al execuției vocale în cazul textului transpus „pe note" [64] etc., după cum stă la originea descrierii unui joc, a unei cronici plastice, a criticii aferente unei opere sculpturale și celei ținînd de o creație arhitecturală, a comentariului ce se adresează unui dans, ori unui exercițiu de pantomimă, a unei demonstrații de lupte greco-romane, de gimnastică sportivă ori de gimnastică ritmică, a unei colecții vestimentare și oricărui alt gen de expresie ce se constituie, în ordinea umanului, ca limbaj al formelor, al volumelor, al tonalităților, al culorilor, al mirosurilor, al gusturilor etc.

În aceeași categorie se plasează restabilirea textului unui emițător, pe baza semnalelor recepționate (la telegraf, bunăoară) și, în general, decriptarea unor mesaje cifrate, cum altfel dacă nu prin „artificii" de limbaj [65]. Descifrarea unor scrieri ieșite din uzul curent (precum hieroglifele din limba egipteană veche, ce i-au adus celebritate lui Jean - François Champollion), recunoașterea (sau explicarea pentru alții) a diverselor simboluri din lumea științei, găsirea de semnificații pentru diversele combinații de simboluri în sfera cunoașterii „serioase", în cea a plăsmuirii literare și artistice în general, ori în cea a divertismentului (dezlegarea de rebusuri, de integrame, de anagrame și așa mai departe) alimentează în chip abundent interpretarea comprehensivă de tip *„AN"*.

Din perspectiva logicii „matematice", tocmai mișcarea de la formule sau scheme propoziționale la enunțuri eidetic-semnificative este *reprezentarea*, sau *interpretarea* [66] pur și simplu, iar ea presupune reguli *de desemnare* pentru diversele categorii de variabile: *propoziționale* („p", „q", „r" etc.; „p_1", „p_2", „p_3" etc.; „$\circ$", „$\square$", „Δ" și așa mai departe), *individuale* („x", „y", „z" etc.; „x_1", „x_2", „x_3" etc.), *clasiale* („X", „Y", „Z" etc.; „a", „b", „c" și așa mai departe), *predicaționale* și *relaționale* („P", „Q", „R" etc.; „f", „g", „h" etc.; „f_1", „f_2", „f_3" etc.), *temporale* etc.

Asemenea formalizării, *interpretarea* (sau *reprezentarea*) limbajului formal este un proces recursiv și ne conduce la rezultate intermediare în chip de *enunțuri deschise* (respectiv: *semienunțuri*, sau *enunțiabile*): „$(x)(Fx \,\&\, Gx) \supset (\exists x)Fx$" $\longrightarrow$ $\longrightarrow$ „$(x)(Român\ x \,\&\, Inventator\ x) \supset (\exists x)Român\ x$" $\longrightarrow$ *„dacă pentru orice x se întîmplă că x este* ROMÂN *și* INVENTATOR, *atunci există cel puțin un x care*

[63] Îndeletnicire ridicată la rangul unei discipline distincte (*onirocritica*) de către cel mai remarcabil filosof din școala wolffiană, Alexander Gottlieb Baumgarten (1714 - 1762), în cadrul mai larg al hermeneuticii mantice. Cf.: Nicolae Râmbu, *loc. cit.*, p. 76

[64] Cf., între altele: *D. S.*, p. 383

[65] A se vedea, între altele: *DEX*, p. 964

[66] Pentru diferențierea celor două operații, cf.: Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, 1973, pp. 21 - 22

este ROMÂN";

p, atunci se întîmplă p sau q" ⟶ *„dacă se întîmplă să plouă, atunci se întîmplă să plouă sau să se lumineze foarte devreme".*

Ceea ce este valabil pentru fiecare schemă sau structură logică în parte este de luat în seamă şi la nivelul mulţimii ordonate de asemenea constructe logice, astfel încît contează şi sînt intens-explorate *interpretări* (admisibile [67], ori nu), respectiv *modele* ale sistemelor formale, într-una sau mai multe teorii şi la un grad sau altul de comprehensiune.

INTERPRETĂRI DE TIPUL „AN", ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI „AN", ÎN LOGICĂ*
INTERPRETAREA viselor; CRONICA muzicală; EXECUŢIA vocală a textului transpus „pe note"; CRONICA plastică; CRITICA operei sculpturale şi a celei arhitecturale; COMENTAREA unui dans, a unui film de animaţie, a unui exerciţiu de pantomimă, a unei demonstraţii la gimnastică, a unei competiţii sportive, a unei colecţii vestimentare şi a oricărui alt gen de expresie non-verbală; DECRIPTAREA unor mesaje cifrate; DESCIFRAREA unor scrieri ieşite din uz; RECUNOAŞTEREA, sau EXPLICAREA diverselor simboluri din lumea ştiinţei; GĂSIREA DE SEMNIFICAŢII pentru diversele combinaţii de simboluri în sfera cunoaşterii „serioase", ori în cea a artei şi a divertismentului etc.	*INTERPRETAREA, sau REPREZENTAREA formulelor (macropropoziţionale, predicaţionale, clasiale, relaţionale, silogistice etc.), în baza regulilor de desemnare pentru diversele categorii de variabile: propoziţionale, individuale, clasiale, predicaţionale, relaţionale, de circumstanţiere etc.; INTERPRETAREA sistemului formal, în teorii mai mult sau mai puţin comprehensive*

192°. Modalităţi de accesare a limbajului comprehensiv, prin acte ale interpretării de tipul „AN"

Cum, în afara regulilor *de desemnare*, un limbaj simbolic se pune „în serviciul" realităţii şi prin reguli *de domeniu* (sau *de referinţă*), ce stipulează condiţiile în care adevărul sau falsitatea propoziţiilor-argument determină adevărul sau falsitatea propoziţiei compuse cu respectivii constituenţi [68], urmează ca *interpretarea* în sensul *verificării* să acopere şi traseul *„AA"* din grila tuturor posibilităţilor pe care ni le deschide saturarea termenilor *„I_d"* şi *„I_s"* în cîmpul supraentităţilor $\{N, A, R\}$.

6.6. Interpretarea logică „AA", sub semnul formalizării de ordin secund

Dacă notele şi tonurile muzicale se articulează în limbaje „artificiale", putem vorbi de interpretarea de tip *„AA"* în cazul activării instrumentale şi al reprezentării unei partituri [69]; în mod similar, va conta drept *interpretare* punerea în scenă a unui „text" coregrafic [70], ilustraţia muzicală a unui dans, ori a unei evoluţii în gimnastică şi aşa mai departe.

În sfera ştiinţei, interpretări spectaculoase de acest tip au debutat o dată cu algebrizarea geometriei şi constituirea, graţie lui René Descartes, a geometriei

[67] Baas C. van Fraassen, *Formal Semantics and Logic*, „MacMillan", New York, 1971, p. 32

[68] Cf.: Rudolf Carnap, *Semnificaţie şi necesitate. Un studiu de semantică şi logică modală*, traducere din engleză de Gheorghe Enescu şi Sorin Vieru, Editura „Dacia", Cluj, 1972, pp. 52 - 53

[69] Cf., între altele: *D. N.*, pp. 583, respectiv 584

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

analitice. Nu mai puțin relevante ne apar, însă, interpretările euclidiene asigurate desfășurărilor axiomatice ținînd de geometria neeuclidiană („eliptică", respectiv „hiperbolică"), aritmetizarea gödeliană a logicii predicatelor de gradul I, pentru a nu mai pune „la socoteală" echivalările exprimărilor aritmetice în diferite sisteme de numerație (trecerea unei expresii aritmetice din sistemul zecimal în cel binar, de exemplu), de care depind „biții" de informație procesată la viteze amețitoare prin mijloacele inteligenței „artificiale" accesibile și la computerul personal.

2	*6*	*10*	*11*	*20*	*61*	*în sistemul cifric (poziţional) zecimal*
II	*VI*	*X*	*XI*	*XX*	*LXI*	*în sistemul (hieroglific, nepoziţional) roman*
10	*110*	*1010*	*1011*	*10100*	*111101*	*în sistemul cifric (poziţional) binar*
2	*6*	*A*	*B*	*14*	*3D*	*în sistemul cifric hexazecimal*
2	*6*	*12*	*13*	*24*	*75*	*în sistemul cifric (poziţional) zecimal*
						în sistemul (hieroglific, nepoziţional) folosit de vechii egipteni
						în sistemul (semipoziţional) babilonian
						în sistemul (poziţional) maia

193°. Corespondențe între expresii care țin de opt sisteme de numerație

Cele cîteva ipostaze de care am pomenit, în orizontul interpretărilor de tip *„AA"* ce sînt exterioare logicii obișnuite, dar și în afara discursului natural „cu dublă articulare", se regăsesc în tabelul (194°).

- *algebrizarea reprezentărilor geometrice;*
- *ilustrația muzicală a unui dans;*
- *echivalările exprimărilor aritmetice din diferite sisteme de numerație etc.*
- *interpretările euclidiene oferite geometriilor neeuclidiene;*
- *interpretarea instrumentală a unei partituri muzicale;*
- *punerea în scenă a unui „text" coregrafic;*

194°. Trasee ale interpretării de tip „AA" în știință și artă

Logica „simbolică" s-a constituit într-un insolit mecanism al interpretării de tip *„AA"*, de care țin: reguli și proceduri ale *definiției* „relaționale", respectiv ale *traducerii* intra- și, respectiv, inter-lingvistice.

În plan interlingvistic, cea mai răsunătoare interpretare de tip *„AA"* echivalează cu însăși revoluția matematică în logică, iar promotorii ei nu sînt alții decît George Boole (1815 - 1864) și Augustus De Morgan (1806 - 1878). Iată cîteva repere pentru acest gen de transpuneri ale formelor propoziționale în două orizonturi ale algebrei logice bivalente.

Cu mult înaintea autorilor britanici, ca și după ce aceștia consacră noua direcție în logica formală, s-au propus numeroase alte modele ale propozițiilor de

„X a Y" = „x = xy"; „X e Y" = „xy = 0"; „X i Y" = „xy ≠ 0"; „X o Y" = „x ≠ xy", pentru *„x" / „individ din clasa X", „y" / „individ din clasa Y", „XY" / „intersecția dintre clasele X și Y"*, în silogistica de ordin clasial dezvoltată de către George Boole [70]; *„p ∨ q" = „max(p, q)"; „p ⊃ q" = „1 − p + pq"; „p & q" = „pq"; „p ≥ q" = „p(1 − q)"* etc., pentru asumpția *„pq" / „produsul valorilor lui p și q"*, *„max(pq)" / „valoarea celui mai mare argument"* – în interpretarea polinomială a logicii asertorice interpropoziționale [71]

195°. Cazuri de „reprezentare" și de „realizare", sub semnul interpretării de tipul „AA" înăuntrul logicii

predicație și ale funcțiilor de adevăr, avînd drept punct de sprijin relații remarcabile de tip geometric, sau aritmetic. Avem în vedere, bunăoară, transpunerea schemelor de propoziții (simple, respectiv compuse) și a schemelor deductive (de inferență, respectiv de consecuție, sau de raționare) prin diagrame circulare, ca în cazul celor datorate lui Gottfried Wilhelm Leibniz [72] (1646 - 1716), Leonhard Euler [73] (1707 - 1783), Christian Weise și altora, pentru silogismele (de tip aristotelic) cu termeni pozitivi; lui John Venn [74] (1834 - 1923), pentru silogismele cu termeni pozitivi sau negativi; lui Nicholas Rescher, pentru silogismele cu propoziții plurative, și așa mai departe.

DEFINIȚII ÎNTERLINGVISTICE CA INTERPRETĂRI „AA"	*UTILIZAREA LOR ÎN REPREZENTAREA CONSECUȚIEI*
SaP = ; *SeP* = 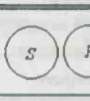 ; *etc.*	*pentru M e P; S a M ∴ S o P*
în ideografia „circulară" leibniziană și euleriană	

SaP = ; *SoP* = 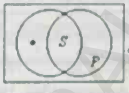 ; *etc.*	*pentru M e P; S a M ∴ S e P*
în ideografia „circulară" perfectată de John Venn	

196°. Interpretarea logică sub chipul reprezentării prin diagrame circulare a formulelor propoziționale de tip aristotelic

---

[70] George Boole, *The Mathematical Analysis of Logic, Being an Essay Towards a Calculus of Deductive Reasoning*, „Hallescher"-Verlag, Halle, Saalle, 2001, p. 72

[71] Pentru o astfel de interpretare, cf.: Jan Łukasiewicz, *A Numerical Interpretation of the Theory of Propositions*, în: „Ruch Filozoficzny", 7, 1923, pp. 92 - 93; *idem, Selected Works*, edited by Ludwik Borkowski, „North - Holland" Publishing Company, Amsterdam, London; P. W. N. - Polish Scientific Publishers, Warszawa, 1970, pp. 129 - 130

[72] Gottfried Wilhelm Leibniz, *Versuch der Beweisen der Syllogistik* (C. 292 - 321, circa 1690), în: Gottfried Wilhelm Leibniz, *Fragmente zur Logik*, ausgewählt, übersetzt und erläutert von Franz Schmidt, Akademie - Verlag, Berlin, 1960, §. 32, pp. 372 - 417

[73] Leonhard Euler, *Lettres à une Princesse d'Allemagne sur divers sujets de physique et de philosophie*, „Mietau", Leipzig, 1770, 1774 (scrisorile 101 - 104), pp. 99 sqq. Cf. și: Robert Blanché, *Logique et son histoire d'Aristote à Russell*, „Armand Colin", Paris, 1970, pp. 235 - 237; Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, 1969, p. 708

[74] John Venn, *On the Diagramatic and Mechanical Representation of Propositions and Reasoning*, „Philosophical Magazine", 10, 1880, pp. 1 - 18; *idem, Symbolic Logic*, „Macmillan", London, 1881, pp. 380 - 389. Cf. și: Robert Blanché, *loc. cit.*, pp. 284 - 289

Ilustrații ale acestui tip de interpretare interlingvistică în orizontul limbajelor formale de tip matematic se pot urmări în tabelul (196°).

Întru totul similare se dovedesc a fi interpretările logice de factură artificial-artificială („*AA*"), realizate prin reprezentarea lineară a termenilor și a propozițiilor, ca în cazul diagramelor menite să asigure verificarea sau validarea silogismelor, datorate, iarăși, lui Gottfried Wilhelm Leibniz [75], respectiv lui Johann Heinrich Lambert [76] și lui Bruno von Freytag Löringhoff [77]. Despre ele, cititorul își va face o idee din cele cîteva secvențe reunite în tabelul (197°).

DEFINIȚII INTERLINGVISTICE CA INTERPRETĂRI DE TIP „AA"	*UTILIZĂRI ALE ACESTORA ÎN REPREZENTAREA CONSECUȚIEI*
$SaP =$ 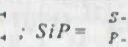 ; $SiP =$; *etc.*	*pentru* $MaP;\ SiM \therefore SiP$
$SeP =$ 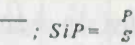 ; $SiP =$; *etc.*	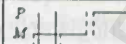 *pentru* $MeP;\ SaM \therefore SeP$
în ideografia lineară a lui Leibniz	

$SaP =$ 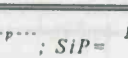 ; $SiP =$; *etc.*	*pentru* $MaP;\ SiM \therefore SiP$
în ideografia lineară a lui Lambert	

$SaP =$; $SiP =$ 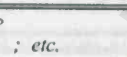 ; *etc.*	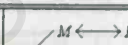 *pentru* $MeP;\ SaM \therefore SeP$
în ideografia lineară a lui Freytag - Löringhoff	

197°. Interpretarea logică sub chipul reprezentării prin diagrame lineare, în cazul propozițiilor de tip aristotelic

Cu timpul, și-au mai făcut apariția diagramele rectangulare, între care și cele ilustrate în tabelul (198°). Recursul la reprezentări pătratice pentru silogisme, în cazul lui Lewis Carroll [78], nu reprezintă decît o „variație notațională" a deciziei în stil

---

[75] Gottfried Wilhelm Leibniz, *Allgemeine Untersuchungen über die Analyse der Begriffe und wahren Sätze* (C 356 - 399, 1686), în: Gottfried Wilhelm Leibniz, *loc. cit.*, pp. 281 - 283; *Umfangslogik der vier kategorischen Satzarten, auf Koinzidenz gegründet* (C 321 - 324, cca. 1690), în *loc. cit.*, pp. 157 - 161. Cf. și recapitularea (sub chipul tabelului sinoptic) din finalul volumului antologic pe care-l editează Franz Schmidt, la pp. 526 - 527

[76] Johann Heinrich Lambert, *Philosophische Schriften*, II, *Neues Organon*, I, 2. Band, „Georg Olms" Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965, §§. 190, 218, pp. 116 - 117, 131 - 133

[77] Bruno von Freytag Löringhoff, *Logik. Ihr System und ihr Verhältnis zur Logistik*, I, „Kohlhammer" Verlag, Stuttgart, 1955, reed. 1957, pp. 93 - 97, 108 - 109 și altele; Tran van Toân, *Le Strichkalkül de Bruno von Freytag Löringhoff et la recherche des prémisses sous-entendues*, „International Logic Review", Bologna, 4, 1971, pp. 219 - 241; Petre Botezatu și Ion Didilescu, *Silogistica. Teoria clasică și interpretările moderne*, partea a II - a, §. V.5, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976, pp. 398 - 402

[78] Lewis Carroll, *Symbolic Logic*, Part I, *Elementary*, „Macmillan", London, 1896; reprinted in: Lewis Carroll, *Symbolic Logic* and *The Game of Logic* (both books bound as one), „Dover Publications", New York, 1958, pp. 23 sqq.; Petre Botezatu și Ion Didilescu, *op. cit.*, pp. 341 - 343

Venn, pe cînd utilizarea, de către Ferdinand Gonseth [79], a unor reprezentări similare la nivelul logicii moleculare trebuie privită ca o contribuţie remarcabilă pe linia paralelismului dintre logica relaţiilor inter-clasiale şi cea a funcţiilor de adevăr.

DEFINIŢII INTERLINGVISTICE CA INTERPRETĂRI DE TIP „AA"	*UTILIZAREA ACESTORA ÎN REPREZENTAREA CONSECUŢIEI*
$SaP =$ 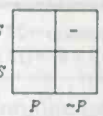 ; $SiP =$ 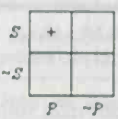 ; *etc.*	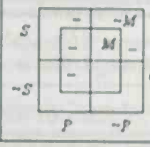 *pentru* $MeP;\ SaM \therefore SeP$
în ideografia rectangulară a lui Carroll	

$p\&q =$ 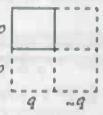 ; $p \vee q =$ 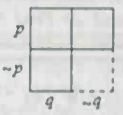 ; *etc.*	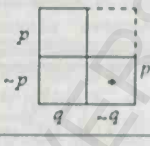 *pentru* $p \supset q;\ \sim q \therefore \sim p$
în ideografia rectangulară a lui Gonseth	

198°. Interpretarea logică sub chipul reprezentării prin diagrame rectangulare a formulelor de tip molecular

Concomitent cu recursul la limbajul cantităţii continue, impus prin reprezentări rectangulare sau circulare de tip geometric, s-a dovedit atractivă şi interpretarea schemelor logice în stil aritmetic, sau aritmetico-algebric, aşa cum rezultă din tabelul (199°), pentru reprezentarea silogismelor în maniera lui Leibniz [80], apoi în cea a lui Jerzy Slupecki [81] şi în cea a lui Fred Sommers [82], respectiv în cazul procesării polinomiale a schemelor macropropoziţionale, operată de logicienii şcolii poloneze [83], iar într-o modalitate distinctă, de acelaşi Fred Sommers [84].

---

[79] Ferdinand Gonseth, *Qu'est-ce que la logique ?*, „Hermann & Co.", Paris, 1927, pp. 76 sqq.

[80] Gottfried Wilhelm Leibniz, *Elemente der allgemeinen Kharakteristik* (C. 42 - 92, C. 245 - 247, 1679), în: Gottfried Wilhelm Leibniz, *loc. cit.*, pp. 170 - 240 (un tablou sinoptic al tuturor încercărilor întreprinse de promotorul *caracteristicii universale* de a reprezenta aritmetic şi geometric propoziţiile categorice de tip *„A"*, *„E"*, *„I"* şi *„O"* ne este oferit de editorul antologiei, Franz Schmidt, la pp. 524 - 529). Cf., şi: Jan Łukasiewicz, *La syllogistique d'Aristote dans la perspective de la logique formelle moderne*, trad. de l'anglais, „Armand Colin", Paris, 1972, pp. 137 - 141; Petre Botezatu şi Ion Didilescu, *op. cit.*, pp. 395 - 396

[81] Jerzy Slupecki, *Z badan nad sylogistika Aristotelesa* („Cercetări asupra silogisticii lui Aristotel"), în: „Travaux de la Société des Sciences et des Lettres de Wroclaw (Breslau)", série B, 9, Wroclaw, 1948, cap. 5. Cf.: Petre Botezatu şi Ion Didilescu, *op. cit.*, p. 396

[82] Fred Sommers, *The Calculus of Terms?*, „Mind", 79, 1970, pp. 1-39; *idem*, *Existence and Predication*, în: Milton Munitz (ed.), *Logic and Ontology*, New York University Press, 1973, pp. 159 - 174; *idem*, *On Predication and Logical Syntax*, în: Asa Kasher (ed.), *Language in Focus: Foudations, Methods and Systems, Essays in Memory of Yehoshua Bar - Hillel*, „Donald Reidel" P. C., Dordrecht, 1976; *idem*, *On the New Syllogistic*, „Logique et Analyse", 85 - 86, 1979, pp. 111 - 120; Petre Botezatu şi Ion Didilescu, *op. cit.* (partea a II - a, §. VII.1), pp. 455 - 456

[83] Cf.: William şi Martha Kneale, *Dezvoltarea logicii*, II, trad. din engl. de Sorin Vieru şi Uşer Morgenstern, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1975, pp. 205 - 206

DEFINIȚII INTERLINGVISTICE CA INTERPRETĂRI „AA"	UTILIZĂRI ALE ACESTORA ÎN REPREZENTAREA CONSECUȚIEI
$S\,a\,P$, ddacă $(p_1 : s_1)$ & $(p_2 : s_2)$, în caz contrar, $S\,o\,P$; $S\,i\,P$, ddacă (p_1 / s_2) & (p_2 / s_1), în caz contrar, se adevereşte că $S\,e\,P$	$(P\,a\,M)$ & $(S\,a\,M) \supset (S\,i\,P)$, întrucît, pentru $p_1 = 15$, $p_2 = 14$, $m_1 = 3$, $m_2 = 7$, $s_1 = 12$, $s_2 = 35$, „$(3 : 15)$ & $(7 : 14)$ & $(3 : 12)$ & $(7 : 35) \supset (15 / 35)$ & $(14 / 12)$"
în „aritmetizarea" silogisticii propusă de către Leibniz	

$S\,a\,P$, ddacă $sn = p$; $S\,o\,P$, ddacă $sn \neq p$; $S\,i\,P$ ddacă $s = dx$ şi $p = dy$, în caz contrar, $S\,e\,P$	$(M\,e\,P)$ & $(S\,i\,M) \supset (S\,o\,P)$, întrucît, pentru $p = 25$, $m = 18$, iar $s = 15$, „$(18 / 25)$ & $(1 = 3 \times 5)$ & $(18 = 3 \times 6) \supset (15 \times n \neq 25)$"
în „aritmetizarea" silogisticii propusă de către Slupecki	

„$S\,a\,P$" = „$-S+P$"; „$S\,e\,P$" = „$-S-P$"; „$S\,i\,P$" = „$+S+P$"; „$S\,o\,P$" = „$+S-P$" *etc.*	„$-M-P+S+M=+S-P$", pentru silogismul „$M\,e\,P$; $S\,i\,M \therefore S\,o\,P$"
în „aritmetizarea" silogisticii propusă de Fred Sommers	

„$p \supset q$" = „$-[p]+[q]$"; „$p \,\&\, q$" = „$+[p]+[q]$"; „$p \vee q$" = „$-[-p]+[q]$"; „$p \supset q$" = „$+[p]-[q]$" *etc.*	$(p \,\&\, q) \supset (p \vee q) = -(+[p]+[q])+(-[-p]+[q]) = -(+[p]+[q])+(+[p]+[q]) = -[\alpha]+[\alpha] = 1$
în interpretarea polinomială datorată lui Sommers	

„$\sim p$" = „$1-p$"; „$p \subset q$" = „$1-p+pq$"; „$p \vee q$" = „$p+q-pq$"; *etc.*	„$1-(1-pq)\,p+(1-pq)\,p\,(1-q)=1$", pentru modul PONENDO-TOLLENS „$p \uparrow q$; $p \therefore \sim q$"
în interpretarea polinomială datorată logicienilor polonezi	

199°. Reprezentarea aritmetică şi aritmetico-algebrică a formulelor logice, ca interpretare de tipul „AA"

În orizont „intralingvistic", interpretările logice de tipul „AA" iau, foarte adesea, chipul reducerii funcțiilor şi a operațiilor din aceeaşi familie, ca preambul al justificării – într-un fel sau altul – a schemelor deductive şi a formulelor cu valoare de lege, aşa cum se poate urmări în tabelul (200°).

„$S)\,P = S.p$"; „$S.P = S)\,p$"; „$S\,P = S:p$"; „$S:P = Sp$", pentru „)" / / „*orice .... este .....*", „." / „*nici un ..... nu este .....*", „:" / „*unii ..... nu sînt .....*", „SP" / „*unii S sînt P*", „s" / / „*non-S*", „p" / „*non-P*", în silogistica propusă de Augustus de Morgan [85]; „$p \supset q$" = „$\sim p \vee \vee q$"; „$p \uparrow q$" = „$\sim p \vee \sim q$"; „$p \downarrow q$" = „$\sim(p \vee q)$"; „$p \,\&\, q$" = „$\sim(\sim p \vee \sim q)$" etc., în sistemul de logică propoziţională avansat de Bertrand Russell şi Alfred North Whitehead [86]

200°. Definiții sintactice de ordin intra-lingvistic, ca interpretări de tip „AA" în orizontul logicii formale

[84] Fred Sommers, *On a Fregean Dogma*, in: Imre Lakatos (ed.), *Problems in the Philosophy of Mathematics*, „North-Holland" Publishing Company, Amsterdam, 1967, pp. 47 - 81

[85] Augustus de Morgan, *On the Syllogism*, „Routledge and Kegan Paul", London, 1966, p. 4

[86] Bertrand Russell and Alfred North Whitehead, *Principia Mathematica*, Cambridge University Press, vol. 1, 1910; 2 nd edition, Cambridge, 1925

De acelaşi tip sînt „reproducerile" formulelor logic-valide prin *substituţii* de variabile şi de metavariabile în *axiome* (sau scheme de axiome), respectiv în *teoreme* (anterior-demonstrate) ale sistemelor ipotetico-deductive, în genul celor ilustrate în tabelul (201°).

„$S_p^r\ (p \vee p \supset p)$" = „$r \vee r \supset r$"; „$S_{\&}^{p\&r}\ (p \& q \supset q)$" = „$p \& p \& r \supset p \& r$"; „$S_M^P\ (MeP \ \&\ SiM \supset SoP)$" = „$(PeP \ \&\ SiP \supset SoP)$"; „$S_x\,[(x)Fx \supset (\exists z)(Fz \supset Fx) \vee Fa]$" = „$(y)Fy \supset (\exists z)(Fz \supset Fy) \vee Fa$" etc.

201°. Substituţii de (meta)variabile în axiome şi teoreme, sub chipul de interpretări de tip „AA" la nivelul logicii formale

Înrudite interpretărilor prin mecanismul substituţiei logice ne apar *înlocuirile* de subformule în cadrul formulelor deja acceptate (ca axiome sau teoreme, altfel spus: ca teze ale sistemului ipotetico-deductiv), ori chiar înlocuirile formulelor în întregul lor, prin structuri logic-echivalente cu acestea, aşa cum se prezintă ilustraţiile din tabelul (202°).

„$p \supset (q \supset p \ \&\ q)$" ⟶ „$p \supset (q \supset \sim(p \supset \sim q))$", dacă înlocuim „$p \ \&\ q$" prin „$\sim(p \supset \sim q)$", echivalentă cu aceasta; „$((p \supset q) \ \&\ \sim q) \supset \sim p$" ⟶ „$((\sim p \vee q) \ \&\ \sim q) \supset \sim p$", înlocuind „$p \supset q$" prin „$\sim p \vee q$", echivalenta acesteia; „$(M\,e\,P) \ \&\ (S\,i\,M) \supset (S\,o\,P)$" ⟶ „$(P\,a\,{\sim}M) \ \&\ (S\,o\,{\sim}M) \supset (S\,o\,P)$", înlocuind pe „$M\,e\,P$" şi pe „$S\,i\,M$" prin echivalentele acestora, „$P\,a\,{\sim}M$", respectiv „$S\,o\,{\sim}M$"

202°. Interpretări intralingvistice de tip „AA" la nivelul logicii formale, sub chipul înlocuirilor de (sub)formule

Foarte extinse sînt, apoi, echivalările (şi interdefiniţiile) prin mecanismul „normalizării" expresiilor logice de tip molecular sau atomar, aşa cum se poate constata în tabelul (203°), pentru normalizările booleene, ca transformări logic-echivalente ce antrenează în structura formulelor propoziţionale doar disjuncţia, conjuncţia şi negaţia [87].

NORMALIZĂRI CONJUNCTIVE DE FORMULE LOGICE MACROPROPOZIŢIONALE:

„$(p \supset q) \ \&\ \sim q \supset \sim p$" ⟶ „$\mathcal{C}\mathcal{N}_{\&,\vee,\sim}[(p \supset q) \ \&\ \sim q \supset \sim p]$" ⟶ „$(p \vee \sim p \vee q) \ \&\ (\sim p \vee q \vee \sim q)$";
„$p \ \&\ (p \supset q) \supset q$" ⟶ „$\mathcal{C}\mathcal{N}_{\&,\vee,\sim}[p \ \&\ (p \supset q) \supset q]$" ⟶ „$(p \vee \sim p \vee q) \ \&\ (\sim p \vee q \vee \sim q)$" etc.

NORMALIZĂRI DISJUNCTIVE DE FORMULE LOGICE MACROPROPOZIŢIONALE:

„$\sim(p \vee q) \equiv (\sim p \ \&\ \sim q)$" ⟶ „$\mathcal{C}\mathcal{N}_{\vee,\&,\sim}[\sim(p \vee q) \equiv (\sim p \ \&\ \sim q)]$" ⟶ „$(p \ \&\ \sim p \ \&\ q \ \&\ \sim q) \vee (\sim p \ \&\ \sim q)$"; „$p \vee q$" ⟶ „$\mathcal{C}\mathcal{N}_{\vee,\&,\sim}[p \vee q]$" ⟶ „$(p \vee q)$" etc.

[87] Pentru studiul altor tipuri de normalizare, cf., între alţii: Eugen Mihăilescu, *Recherches sur les formes normales par rapport à l'équivalence et la disjonction*, în: „Annales Scientifiques de l'Universitée de Jassy", t. 24, fasc. 1, pp. 1 - 80; *Forme normale în calculul cu propoziţii bivalente*, „Buletinul Ştiinţific al Academiei", secţia de Ştiinţe Matematice şi Fizice, t. 7, Bucureşti, 1956, pp. 297 - 327; *Forme normale în mulţimea S(C), loc. cit.*, t. 8, 1956, pp. 330 - 361; *Forme normale în mulţimea S(D)*, „Analele Universităţii din Iaşi", 1956, pp. 15 - 28; *Formule normale ale functorilor logicii clasice*, în: „Studii şi Cercetări Matematice", Bucureşti, 1959, pp. 117 - 144; *Les formes normales dans le calcul bivalent des propositions*, „Acta Logica", Bucureşti, 1959, pp. 1 - 28; *Generalization of Some Normal Forms*, în: „Revue de Mathématiques Pures et Appliquées", 1963, pp. 101 - 115; *Sur les formes normales par rapport à l'équivalence, la réciprocité et la conjonction*, „Acta Logica", 1964 - 1965, pp. 141 - 150; *Sisteme logice şi forme normale în calculul propoziţional bivalent*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966; *Logica matematică. Elemente de calcul cu propoziţii şi predicate*, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, pp. 85 - 86, 96 - 136, 146 - 158, 185 - 238, 287 - 296

BCU CLUJ CENTRALA MIRCEA ELIADE LIBRARY

NORMALIZĂRI CONJUNCTIVE PERFECTE DE FORMULE MACROPROPOZIȚIONALE:

„$\sim((p \vee q) \,\&\, \sim q) \supset \sim p$" $\longrightarrow$ „$\mathcal{N}^{p}_{\&,\vee,\sim}[\sim((p \vee q) \,\&\, \sim q) \supset \sim p]$" $\longrightarrow$ „$p \vee \sim p \vee q$"

NORMALIZĂRI DISJUNCTIVE PERFECTE ÎN CAZUL UNOR FORMULE MACROPROPOZIȚIONALE:

„$p \vee q$" $\longrightarrow$ „$\mathcal{N}^{p}_{\vee,\&,\sim}[p \vee q]$" $\longrightarrow$ „$(p \,\&\, q) \vee (p \,\&\, \sim q) \vee (\sim p \,\&\, q)$"; „$p \,\&\, (p \supset q) \supset q$" $\longrightarrow$ $\longrightarrow$ „$\mathcal{N}^{p}_{\vee,\&,\sim}[p \,\&\, (p \supset q) \supset q]$" $\longrightarrow$ „$(p \,\&\, q) \vee (p \,\&\, \sim q) \vee (\sim p \,\&\, q) \vee (\sim p \,\&\, \sim q)$" etc.

NORMALIZĂRI DE FORMULE ATOMARE AVÎND DOAR PREDICATE MONADICE ȘI VARIABILE LEGATE, prin procedura existențială [88]*:*

„$(x)(Mx \supset \sim Px) \,\&\, (\exists x)(Sx \,\&\, Mx) \supset (\exists x)(Sx \,\&\, \sim Px)$" $\longrightarrow$ „$\mathcal{N}^{p}_{\vee,\&,\sim,\exists}[U(M \supset \sim P) \,\&\, \exists(S\,M) \supset$ $\supset \exists(S \sim P)]$" $\longrightarrow$ „$\sim[\exists(SPM) \vee \exists(\sim SPM)] \,\&\, [\exists(SPM) \vee \exists(S \sim PM)] \supset [\exists(S \sim PM) \vee \exists(S \sim P \sim M)]$"

NORMALIZĂRI DE FORMULE CU PREDICATE MONADICE ANTRENÎND CA ARGUMENTE INCLUSIV VARIABILE LIBERE, prin procedura mixtă [89]*:*

„$(x)(Mx \supset Px) \,\&\, Ma \supset Pa$" $\longrightarrow$ „$\mathcal{N}^{p}_{\vee,\&,\sim,\exists}[U(M \supset P) \,\&\, Ma \supset Pa]$" $\longrightarrow$ „$\exists(M \sim P) \,\&\, U(\sim M \vee P)$"

203°. Exemple de normalizare booleană, în chip de interpretări intralingvistice în regimul „AA" (la nivelul logicii formalizate)

O formă insolită de normalizare în perimetrul formalismelor este cea prilejuită de recursul la limbajul „electric" [90], numit astfel datorită relevanței tehnice a funcțiilor booleene analoage disjuncției, conjuncției și negației din logica macropropozițională. Punctele de plecare ale procedurii aferente de verificare a formulelor sînt înfățișate în tabelul (204°).

$\sim p = (p)$; $\quad p \,\&\, q = p \mid q$; $\quad p \vee q = \dfrac{p}{q}$; $p \supset q = \dfrac{(p)}{q}$ etc.	$((p \supset q) \,\&\, \sim q \supset \sim p) = \dfrac{\left[\dfrac{(p)}{q} \,\middle|\, (q)\right]}{(p)} = \dfrac{\dfrac{p}{(p)}}{q} \,\middle|\, \dfrac{\dfrac{(p)}{q}}{(q)}$

204°. Transpuneri în limbajul „electric" a unor structuri logice, ilustrînd interpretarea de tip „AA"

Facilitată, dar nu exclusiv-cauționată de *normalizare*, operația *minimizării* sporește gama interpretărilor de tip *„AA"* în cadrul formalismelor logice, astfel de restructurări răsfrîngîndu-se asupra înțelesului și asupra densității informațional-semantice proprii diverselor entități, precum și asupra „modelărilor" posibile în orizont tehno-logic. Cîteva exemple, în acest sens, pot fi urmărite în tabelul (205°).

---

[88] George E. Hughes and David G. Londey, *The Elements of Formal Logic*, „Methuen & Co.", London, 1965, pp. 183 - 190. Cum remarcă și autorii anglo-saxoni, procedura logică în atenție este o adaptare după: Georg Henrik von Wright, *On the Ideea of Logical Truth I*, reprinted in: Georg Henrik von Wright, *Logical Studies*, „Routledge", London, 1957, pp. 22 - 43

[89] *Ibidem*, pp. 198 - 204

[90] W. C. Wilcox and R. D. Carnes, *An Infixed, Punctuation - free Notation*, „Notre Dame Journal of Formal Logic", vol. 9, nr. 2, 1968, pp. 171 - 178

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

„$p \,\&\, (p \supset q)$" ⟶ „$(p \,\&\, \sim p) \vee (p \,\&\, q)$" ⟶ „$\circ\mathcal{M}[(p \,\&\, \sim p) \vee (p \,\&\, q)]$" ⟶ „$p \,\&\, q$"; „$p \,\&\, (p \supset q) \supset q$" ⟶ „$(p \,\&\, q) \vee (p \,\&\, \sim q) \vee (\sim p \,\&\, q) \vee (\sim p \,\&\, \sim q)$" ⟶ „$\circ\mathcal{M}[(p \,\&\, q) \vee (p \,\&\, \sim q) \vee (\sim p \,\&\, q) \vee (\sim p \,\&\, \sim q)]$" ⟶ „$p \vee \sim p$"

pentru $\circ\mathcal{F}$ = „$[(\exists x) fx \,\&\, \sim(x)(fx \,\&\, gx)] \supset [(x)(fx \supset gx) \supset (\sim(\exists x)\, gx \vee (\exists x) \sim fx)]$", $\circ\mathcal{F} \longrightarrow \circ\mathcal{M}(\circ\mathcal{F})$ ⟶ ⟶ $(\exists x)(\sim fx \,\&\, \sim gx) \vee \sim(\exists x)(\sim fx \,\&\, \sim gx)$"

205°. Minimizări de formule (logic-moleculare și logic-atomare), ca trasee ale interpretării intralingvistice de tip „AA"

Nu mai puțin productivă în șirul interpretărilor intralingvistice este *contradualizarea*, ca operație logică de „scurt-circuitare" a substituirii variabilelor prin negații ale acestora, operație întreprinsă conform uneia dintre teoremele asociate [91], prin *contradualizarea functorului* (sau *conectorului*) *principal* din formula moleculară dată și prin *dualizarea tuturor celorlalți functori*.

„$(p \,\&\, q) \supset p$" ⟶ „$\mathcal{C}[(p \,\&\, q) \supset p]$" ⟶ „$(p \,\&^{\mathcal{D}}\, q) \supset^{\mathcal{C}} p$" ⟶ „$(p \vee q) \subset p$" ⟶ „$p \supset\supset (p \vee q)$"; „$(p \,\&\, q) \supset (p \vee q)$" ⟶ „$\mathcal{C}[(p \,\&\, q) \supset (p \vee q)]$" ⟶ „$(p \,\&^{\mathcal{D}}\, q) \supset^{\mathcal{C}} (p \vee^{\mathcal{D}} \vee^{\mathcal{D}} q)$"; „$(p \vee q) \subset (p \,\&\, q)$" ⟶ „$\mathcal{C}[(p \vee q) \subset (p \,\&\, q)]$" ⟶ „$(p \,\&\, q) \supset (p \vee q)$" etc.

206°. Exemple de interpretare logică „AA" în regimul contradualizării formulelor date

La aceeași rubrică, a reprezentărilor intra- și inter-lingvistice de ordinul „*AA*", se încadrează *evaluările* secvențelor formale, inițiate prin înlocuirea variabilelor de argument cu valori corespunzătoare [92]: de adevăr, de intenționalitate, de săvîrșire, de referință, de acțiune etc. Interpretările realizate la nivelul logicii formale de tip matematic prin saturarea argumentelor propoziționale („*p*", „*q*", „*r*" etc.), din formule date, cu *valori* (posibile) *de adevăr* se numesc *(e)valuări*, iar ele sînt *admisibile* doar dacă asigură valoarea „*1*" (adevărat) concluziei „*B*" din schema inferențială „$A_1, \ldots, A_n \vdash B$", ori de cîte ori premisele corespunzătoare „A_1", ... , „A_n" au valoarea „*1*".

Cum se (e)valuează o formulă moleculară se știe foarte bine (de la Gottlob Frege, Charles Sanders Peirce, Ludwig Wittgenstein și alții): prin substituirea, în toate modurile posibile, a variabilelor propoziționale cu *valori posibile de adevăr*, așa cum rezultă și din tabelul (207°).

„$(p \,\&\, q) \supset p$" ⟶ „$\mathcal{C}[(p \,\&\, q) \supset p]$" ⟶ „$((1 \,\&\, 1) \supset 1) \,\&\, ((1 \,\&\, 0) \supset 1) \,\&\, ((0 \,\&\, 1) \supset 0) \,\&\, ((0 \,\&\, 0) \supset 0)$" ⟶ „$(1 \supset 1) \,\&\, (0 \supset 1) \,\&\, (0 \supset 0) \,\&\, (0 \supset 0)$" ⟶ „$1 \,\&\, 1 \,\&\, 1 \,\&\, 1$" = „$1$"

207°. Exemplu de evaluare a unei formule macropropoziționale, prin substituții ale variabilelor propoziționale cu valori de adevăr

[91] Petru Ioan, *Logică și metalogică. Incursiuni și noi contururi* (cap. VI: „Dualizarea, ca principiu metalogic cu valoare generală"), Editura „Junimea", Iași, 1983, pp. 209 - 240

[92] De care iau act inclusiv lingviștii. Cf., bunăoară: *D. N.*, p. 584

BCU IAȘI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

Pe lîngă metoda „întabulărilor", interpretarea de tip evaluativ, în acelaşi orizont, logic-molecular, beneficiază de aportul *normalizării*. Astfel, o formulă logic-moleculară este validă *dacă şi numai dacă, în forma sa normal-conjunctivă, fiecare conjunct* (care este o disjuncţie !) *conţine cel puţin o variabilă sub semne diferite*, respectiv *dacă şi numai dacă forma sa normal-disjunctivă perfectă conţine toate „lumile posibile" aferente variabilelor constituente*, aşa cum se întîmplă cu structurile logic-moleculare evaluate în tabelul (208°).

$\mathcal{E}\ [(p \supset q)\ \&\ {\sim}q \supset {\sim}p] \longrightarrow 1$, *deoarece, în forma sa normal-conjunctivă, schema macropropoziţională în atenţie parvine la doi conjuncţi, iar fiecare dintre ei conţine cel puţin o variabilă sub semne diferite:* „$p \vee {\sim}p \vee q$", respectiv „${\sim}p \vee q \vee {\sim}q$"; în mod similar, $\mathcal{E}\ [p\ \&\ (p \supset q)\ \supset\ q] \longrightarrow 1$, întrucît forma normal-conjunctivă a formulei conţine cel puţin o variabilă propoziţională sub semne diferite în fiecare din conjuncţii „$p \vee {\sim}p \vee q$", respectiv „${\sim}p \vee q \vee {\sim}q$"

„$\mathcal{E}\ [p\ \&\ (p \supset q) \supset q]$" $\longrightarrow$ 1, deoarece forma normal-disjunctivă perfectă a schemei supuse evaluării conţine toate lumile posibile în care se pot afla două propoziţii bivalente: „$p\ \&\ q$", „$p\ \&\ {\sim}q$", „${\sim}p\ \&\ q$", „${\sim}p\ \&\ {\sim}q$" etc.

208°. Evaluări prilejuite de interpretarea formulelor aduse la forme normale (sau canonice)

Tot în serviciul evaluării lucrează şi interpretarea ca reducere la absurd a ipotezei de nevalabilitate, conform regulii după care o formulă este validă ori de cîte ori din contradictoria sa decurge o contradicţie.

În tabelul (209°), înfăţişăm două ilustraţii ale unei astfel de interpretări logice în regim *„AA"*, prima în limbajul „curent" al analizei verifuncţionale, iar cealaltă în limbajul „electric", cu notaţii insolite pentru funcţiile *conjuncţie*, *disjuncţie* şi *negaţie*, ce modelează inclusiv circuitele electrice cu relee şi contacte (acestea putînd fi în serie, sau în paralel, respectiv în stare de funcţionare, ori în stare de repaos).

$\mathcal{E}\ [(p \supset q)\ \&\ {\sim}q \supset {\sim}p] \longrightarrow 1$, *întrucît* ${\sim}[(p \supset q)\ \&\ {\sim}q \supset {\sim}p] \longrightarrow 0$:

$(p$	$\supset$	$q)$	&	${\sim}q$	$\supset$	${\sim}p$
					0	
			1		0	0
	1		1	1	0	1
1	1	0	1	0		1

$\mathcal{E}\ [(p\ \&\ q) \supset q] \longrightarrow 1$, *deoarece* ${\sim}[(p\ \&\ q) \supset q] \longrightarrow 0$:

$$\left[\frac{(p \mid q)}{q}\right] \longrightarrow ((p \mid q)) \mid (q) \longrightarrow p \mid q \mid (q)$$

209°. Exemple de interpretare, ca evaluare prin reducerea la absurd a supoziţiei de nevalabilitate

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ceea ce este alternativă la nivelul analizei moleculare devine o cale prealabilă în logica formală a predicatelor (și a relațiilor), domeniu în care a evalua o formulă cu variabile individuale legate (sau cuantificate) înseamnă a o normaliza, prin procedura *existențială*, ori prin cea *mixtă*, iar apoi a o supune interpretării prin jocul valorizării argumentelor. A se urmări, în acest sens, evaluarea schemelor deductive din tabelul (210°).

$$\mathscr{E}\,[(x)Fx \supset (\exists x)Fx] \longrightarrow \mathscr{V}_e\,[(x)Fx \supset (\exists x)Fx] \longrightarrow \sim(\exists x)\sim Fx \supset (\exists x)Fx \longrightarrow \sim\sim F \supset F \longrightarrow$$
$$\longrightarrow (1 \supset 1)\ \&\ (0 \supset 0) \longrightarrow 1;\ \mathscr{E}\,[\sim(\exists x)Fx \supset \sim(x)Fx] \longrightarrow \mathscr{V}_m\,[\sim(\exists x)Fx \supset \sim(x)Fx] \longrightarrow$$
$$\longrightarrow (\exists x)Fx \vee \sim(x)Fx \longrightarrow (\exists x)Fx \vee (\exists x)\sim Fx \longrightarrow (\exists x)(Fx \vee \sim Fx) \longrightarrow F \vee \sim F \longrightarrow (1 \vee \sim 1)\ \&$$
$$\&\ (0 \vee \sim 0) \longrightarrow (1 \vee 0)\ \&\ (0 \vee 1) \longrightarrow 1\ \&\ 1 \longrightarrow 1$$

210°. Exemple de evaluare prin substituție de valori în formule predicaționale proiectate în chip molecular

În orizontul analizei predicaționale, „mecanizarea" sau „algoritmizarea" interpretării ca „întabulare" este posibilă – în principiu – doar pentru formulele cu predicate monadice. Dincolo de cadrele procesării algoritmice, la granița dintre *evaluare* și *desemnare*, interpretarea formulelor atomare cu variabile de argument presupune asocierea variabilelor individuale („*x*", „*y*", „*z*" etc.) cu *elemente* din *domeniul* sau *universul de discurs* („*D*"), iar a acestora din urmă cu *condiții de adevăr* (sau *de satisfacere*), grație cărora să știm cînd un obiect „*a*" din „*D*" convine predicatului „*F*", astfel ca „*Fa*" să fie o propoziție adevărată.

La rîndul lor, condițiile de adevăr pentru predicate sînt furnizate „extensional" (dacă asociem expresiile predicaționale – „*F*", „*G*", „*H*" etc. – cu *submulțimi ale universului* „*D*"), ori „intensional" (dacă punem în corespondență expresiile predicaționale cu procedee de testare a relevanței lor pentru un obiect sau altul din „*D*").

Atacată în forță, la vremea sa, de către Alfred Tarski [93], discuția se continuă (și, totodată, se complică) în cazul expresiilor predicaționale di- și poli-adice, al celor în care figurează variabile (de individ, ori de predicat) legate, al celor în care intervin modalități (sau atît cuantori, cît și modalități) etc. Ea ține, astăzi, de *semantica formală* și, respectiv, de *teoria modelelor*.

6.7. *Interpretarea „practică" a entităților din logica formală*

Se răsfrîng limbajele „construite" la realitate ? Iată o întrebare cel puțin bizară pentru omul tehnicii și al activității transformatoare din sfera „proiectării" și din cea a „producției", ori pentru savanții de laborator, preocupați – și unii și ceilalți – de nesfîrșitele articulații ale „adaptării" la mediu și de „asimilarea" acestuia prin tot ceea ce se (re)modelează cu ajutorul desenului, al calculului și al diverselor simboluri.

[93] Alfred Tarski, *Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen*, în: „Studia Philosophica", I, Lwow, 1936, pp. 261 - 405; trad. fr. în: Alfred Tarski, *Logique, sémantique, métamathématique, 1923 - 1944*, tome 1, „Armand Colin", Paris, 1972, pp. 157 - 269

Matematizarea şi, în general, modelarea formală (iar de cîteva decenii: simularea pe calculator) sînt împrejurări curente ale „îndepărtării" provizorii de real, pentru mai buna sa înţelegere şi pentru mai avansata sa luare în stăpînire. Forţînd nota exprimării, am putea spune că orice intervenţie asupra naturii şi a vieţii sociale, la care se ajunge prin studii întreprinse în limbaje „speciale", mai mult sau mai puţin „artificiale", echivalează cu „interpretarea" acestora din urmă în planul realităţii.

Urmarea prestaţiilor fără capăt în orizontul unei astfel de *interpretări* este de reperat în ideea de *trans-natură* şi în cea de lume ca *trans-figurare*, la care atrag atenţia promotorii de astăzi ai transdisciplinarităţii [94].

Logica modernă (ajunsă la un stadiu avansat de formalizare !) nu numai că nu face excepţie de la acest curs al cunoaşterii şi al acţiunii asistate de instrumentar „inteligent", în speţă de computer (ca „ordinator" şi „ordonator" al minţii !), avînd suport electronic, fluidic, pneumatic [95] etc., dar îl şi cauţionează, de vreme ce, la nivelul formalismului, disciplina de care vorbim s-a străduit să se acomodeze la „limbajul" lucrurilor (prin sistemele mereologice), la limbajul proceselor şi la cel al acţiunilor (prin sistemele de logică tehnică), după cum a evoluat spectaculos în cîmpul ştiinţelor vieţii, ca (bio)neurologică. Aceeaşi disciplină şi-a încercat virtuţile ca logică a energiei *toto genere*, precum relevă strădaniile unui „reformator al intelectului" de talia lui Ştefan Lupaşcu, după cum se lasă reclădită sub incidenţa modelului onto-logic, ca în incitantele scrisori dedicate logicii lui Hermes de către Constantin Noica.

INTERPRETĂRI DE TIPUL „AR", ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI DE TIPUL „AR", ÎNĂUNTRUL LOGICII*
interpretarea, ca MODELARE prin intermediul limbajelor „construite", în speţă SIMULAREA pe calculator a proceselor reale, PROIECTAREA asistată de computer şi celelalte împrejurări ţinînd de punerea în practică a obiectivelor fundamentate cu mijloacele simbolismului	*interpretarea prilejuită de formalismele MEREO-LOGICE şi de cele FENOMENO-LOGICE (în speţă: crono-logice, topo-logice, etio-logice, teleo-logice etc.); de logica PROCESELOR şi de cea A ACŢIUNII; de logica TEHNICĂ; de (BIO)NEURO-LOGICĂ; de logica ILOCUŢIONARĂ; de logicile A-TEORETICE (a imperativelor, a normelor, a întrebărilor şi a problemelor, a evaluărilor etc.)*

211°. Mişcări ale „sensului operaţional" pe trasee ale interpretării de tip „AR"

Să notăm, din aceeaşi perspectivă, semnificativele deschideri dinspre „sintaxa pură", ca formalism ipotetico-deductiv, spre discursul practic şi spre realitatea socio-umană intrinsecă, marcată, în vremurile din urmă, prin constituirea *logicii ilocuţionare* şi a *logicii perlocuţionare*, prin tatonarea unei *logici a cooperării*, respectiv *a unei logici a preferinţei* şi *a alegerii* etc.

[94] Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea*, traducere din franceză (Éditions du Rocher, Monaco, 1996), Editura „Polirom" (colecţia „Plural"), Iaşi, 1999, pp. 77 - 79

[95] Mihai Drăgănescu, Adrian Petrescu şi Gheorghe Ştefan (coordonatori), *Calculatoarele electronice din generaţia a cincea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

6.8. *Interpretarea „RN", ca demers onto - logic*

Lăsîndu-se „reflectată" sau incitîndu-ne la cunoaştere, realitatea (a se înţelege limbajul *sui generis* al descrierilor de stare, respectiv limbajul descrierilor de schimbare şi de transformare, limbajul priveliştilor, al substanţelor, al proceselor, al fenomenelor şi aşa mai departe) se interpretează şi, la rîndu-i, este interpretată prin limbajul „articulat" [96].

Cunoaşterea din stadiul intuitiv, al ridicării la concept şi al enunţurilor „protocolare" (sau de constatare), desluşirea formelor „imediatului vieţii şi al societăţii", articularea „formalismelor culturii" [97], înţelegerea ca auzire şi dumirire asupra celor spuse; exprimarea dorinţelor sau a voinţei cuiva [98], transpunerea literară sau gazetărească a unor întîmplări, consemnarea impresiilor dintr-o călătorie, relatarea celor constatate „la faţa locului" şi nesfîrşit de multe astfel de înfăptuiri confirmă rubrica *„RN"* din spaţiul de posibilităţi pe care îl parcurgem.

La nivelul (fenomeno)logicii, ţintind – în opinia unui autor din epoca Renaşterii, spre *„simpla imaginare a lucrurilor"* [99], iar mai apoi, spre *extensiuni*, *probabilităţi*, concepte *dispoziţionale*, modalităţi *factuale* etc. – interpretarea *„RN"* ne întoarce la lumea ca reprezentare, simţire şi voinţă, cea pe care ne-o apropiem ori pe care o înfruntăm în secvenţe succesive ale *abstractizării* şi *generalizării* prin concept, precum şi ale *enunţării* cu suport intuitiv. În prelungirea lor, se prefigurează căile *descrierii* şi ale *explicaţiei* (de tip cauzal, teleologic, respectiv nomologic), ale *coligaţiei* şi ale *inducţiei* cauzale, ale *analogiei*, ale *comparaţiei*, ale *exprimării metaforice* şi aşa mai departe.

INTERPRETĂRI DE TIPUL „RN" ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI „RN" ÎNĂUNTRUL LOGICII*
cunoaşterea din stadiul ridicării la concept şi al enunţărilor de constatare, inclusiv în orizontul vieţii, al societăţii şi culturii; înţelegerea ca auzire şi dumirire asupra celor spuse; exprimarea dorinţelor sau a voinţei cuiva; transpunerea literară sau gazetărească a unor întîmplări; consemnarea impresiilor dintr-o călătorie; relatarea celor constatate „la faţa locului" etc.	*conceptualizarea, prin abstractizare şi generalizare; enunţarea, sau rostirea cu suport intuitiv; descrierea; explicaţia; coligaţia; inducţia; analogia; comparaţia; exprimarea metaforică şi plastică, în general etc.*

212°. Forme de „reproducere" a realului, întruchipînd interpretarea de tip „RN"

---

[96] Pentru unii, tocmai „marea carte a naturii" este cea care comandă ritmurile şi rezonanţa comunicării prin viu grai. Poziţii străvechi clamînd similitudinea morfo-logică dintre realitate, gîndire şi limbaj, precum cea a lui Cratylos (cf.: Platon, *Opere*, vol. 3, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 251 - 334, pentru textul dialogului *Cratylos*, respectiv 139 - 235, pentru *Interpretarea* lui Constantin Noica la *Cratylos*), sînt reformulate astăzi, pe coordonate „lingvomorfiste" (de Ludwig Wittgenstein, bunăoară), ori „funcţionaliste", de Gustave Guillaume (1883 - 1960) şi de adepţii săi. Cf.: Roch Valin, *La méthode comparative en linguistique historique et en psychomécanique du langage*, „Actes de X-ème Congrès International de Linquistique et Philologie Romane", vol. 10, 1965, pp. 97 - 111; Marc Wilmet, *Gustave Guillaume et son école linguistique*, „Nathan - Labore", Paris, 1972

[97] Constantin Noica, *op. cit.*, p. 227

[98] A se vedea, între altele: *D. S.*, p. 449, respectiv *D. N.*, p. 583

[99] *De simplici rerum imaginatione* se intitulează prima parte a „metodo-logicii" (*Institutio Logica*) lui Pierre Gassendi (1592 - 1655). Cf.: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, 1969, p. 503

6.9. Interpretarea realității, în orizontul limbajelor construite

Despre proiecția realității în limbaje altfel articulate decît modul natural în care comunicăm și înțelegem dau seamă explorări finalizate în „iconi" și „indici", adică în postúri, în gesturi, în imagini, în diagrame, hărți, afișe, panouri etc., în mărimi trimițînd la dimensiuni spațio-temporale, la densități, la concentrații, la rezistență, la fluiditate, la vîscozitate, luminozitate etc., ținînd de metrica observației și a experimentării, de arta pantomimei, sau de cea a fotografierii, de tehnica radiografiei, a cartografierii, a ecografiei și a rezonanței magnetice etc.

Unui astfel de orizont al interpretării, de tip *„RA"*, îi corespund *modelele teoretice*, ce descriu „originalul" în noi limbaje, fără a-l reconstrui, așa cum se întîmplă cu reprezentarea de către James Clerk Maxwell a unui cîmp electric în funcție de proprietățile (mai bine cunoscute și, deci, mai familiare !) ale unui fluid imaginar incomprehensibil [100].

Respectivului traseu, logica îi răspunde printr-o fascinantă resuscitare a vocației ontice, marcată de adaptarea la crizele din știința realului (precum este cazul formalismelor trivalente ce rezonează cu microfizica și cu principiul subiacent, al complementarității). Nu numai ca „fizică a obiectului oarecare" [101], cum o numea un matematician-filosof la Congresul de filosofie științifică din 1935, logica se preocupă de formalizarea relațiilor dintre fenomene, a raporturilor dintre întregi și părți, a celor dintre procese, dintre norme, comenzi, imperative, preferințe etc.

INTERPRETĂRI „RA", ÎN AFARA LOGICII	*exprimarea realului văzut sau doar întrevăzut, simțit, dorit, voit etc. prin gesturi, postúri, diagrame, hărți, imagini de orice altă natură, dimensiuni, mărimi referitoare la densitate, concentrație, rezistență, luminozitate etc.*
INTERPRETĂRI „RA", ÎNĂUNTRUL LOGICII	*formalizarea relațiilor dintre elemente și agregate, dintre indivizi și colective, organe și sisteme, constituanți și compuși* [102] *(în mereo - logică), dintre antecesori și succesori (în crono - logică), dintre cauze și efecte (în etio - logică), dintre mijloace și scopuri (în teleo - logică), dintre norme / imperative / comenzi (în deonto - logică), dintre procese etc.*

213°. Schematizări și codificări ale realului, ca forme ale interpretării de tipul „RA"

6.10. Interpretarea ca reîntoarcere la lumea semnelor naturale

Deși pare hazardată, ideea *interpretării realității* prin realitatea însăși se susține printr-o îndelungată tradiție a *hilozoismului* și *panteismului*, iar ea va re-

---

[100] Max Black, *Models and Metaphors*, Cornell University Press, Ithaca, 1962; *apud*: Paul Ricoeur, *Metafora vie*, trad. din fr. (1975), Editura „Univers", București, 1984, p. 371

[101] Ferdinand Gonseth, *La logique en tant que physique de l'objet quelconque*, „Actes du Congrès international de philosophie scientifique", vol. 6, „Hermann", Paris, 1936

[102] Petre Botezatu, *Schiță a unei logici naturale. Logică operatorie* (cap. IX: „Mereologia operatorie", §. 9.12), Editura Științifică, București, 1969, pp. 212 - 216

veni în modernitate sub impresia reflectării ca „proprietate generală a materiei", dar mai ales în perspectiva *inteligenţei* materiei şi a *raţionalităţii* cosmice. De aici şi pînă la creditarea cu semnificaţie a fiecărui lucru [103] şi a fiecărei forme de condensare energetică nu mai trebuia întreprins decît un pas, iar el a fost atins o dată cu proiectul unei *semiotici lărgite*, înglobînd (alături de *antropo-semiotică*) discipline *sui generis* de tipul *zoo-*, *fito-* şi, chiar *fizio-semioticii* [104].

Dacă admitem interpunerea „agentului conştient" (în postura de observator, de experimentator, de inginer, tehnician, laborant şi, tot astfel, în aceea de designer, de sculptor, de arhitect şi aşa mai departe), cu interpretarea de tip *„RR"* ne întîlnim în cazul oricărei activităţi transformatoare, în care se extinde şi se reconfigurează multicolora şi polifonica „lume a treia" din filosofia lui Karl Raimund Popper.

Dicţionarele reţin în mod expres traducerea valorilor proprii mărimii specifice unui sistem în valori ale mărimii caracteristice altui sistem [105].

Să avem în vedere, însă, finalizarea unei interpretări de tip *„RR"* [106] în macheta viitoarei construcţii, în replica (la scară naturală, la cea mărită, ori la cea micşorată) a unei construcţii sau chiar a unei creaturi de un anume fel (fie ea şi specie animală, sau vegetală, ba chiar clonă umană !), înlănţuirile de tip homeopatic, imitaţia comportamentală, simularea de procese şi activităţi, traducerea unui sistem de relaţii economice într-unul de relaţii specifice unui proces tehnic şi aşa mai departe.

Pentru logica formalizată, începutul unor astfel de interpretări *„RR"* se leagă de numeroasele analogii dintre articulaţiile dispozitivelor mecanice şi ale circuitelor electro-tehnice, electronice, pneumatice, fluidice etc. cu funcţiile de adevăr (negaţia, disjuncţia, conjuncţia etc.), ca şi de punerea în corespondenţă a unora dintre acestea

INTERPRETĂRI DE TIPUL „RR", ÎN AFARA LOGICII	*INTERPRETĂRI „RR", ÎNĂUNTRUL LOGICII*
TRADUCEREA valorilor proprii mărimii specifice unui sistem, în valori ale mărimii caracteristice altui sistem; MACHETA viitoarei construcţii; REPLICA unei construcţii sau chiar a unei creaturi de un anume fel; ÎNLĂNŢUIRILE DE TIP HOMEOPATIC; IMITAŢIA comportamentală; SIMULAREA de procese şi activităţi etc.	*diversele CORESPONDENŢE între dispozitivele mecanice, circuitele electro-tehnice, circuitele electronice, pneumatice, fluidice etc., ca şi aşezarea acestora într-o RELAŢIE DE SIMILITUDINE cu reţelele neuronale*

214°. Secvenţe „fizio-semiotice" ce dau seamă de interpretarea în regimul „RR"

[103] Klaus Oehler, *Compendiu al semioticii lui Peirce*, trad. din germ. (după „Zeitschrift für Semiotik", vol. I, 1979), în: Solomon Marcus (coord.), *Semnificaţie şi comunicare în lumea contemporană*, Editura Politică (seria „Filosofie şi ştiinţă"), Bucureşti, 1985, p. 65

[104] John Deely, *Bazele semioticii*, traducere din engleza americană (1990), de către Mariana Neţ, Editura „All", Bucureşti, 1997, în special pp. 26 (pentru „obiectul global al investigaţiei semiotice") şi 40 - 79 (pentru parcurgerea celor patru domenii ale semioticii).

[105] Cf., între multe altele: *DEX*, p. 964; *D. N.*, p. 1091

[106] În terminologia lui Petre Botezatu (*op. cit.*, pp. 23, 26, 35): aplicaţia *practico-practică*, iar în cea a lui Max Black (reluat de Paul Ricoeur, în *op. cit.*, pp. 370 - 371): *modelarea „la scară" a originalului*, prin imitarea şi reproducerea acestuia, respectiv *modelarea de tip analogic*, ca reprezentare a structurii originalului, iar nu a modului său de apariţie.

cu rețelele neuronale, punct de plecare pentru fascinanta *neuro-logică*, de care va depinde, în bună parte, destinul umanității și nu îndepărtata „nouă condiție umană".

6.11. Lumea ca interpretare a ceea ce a fost deja interpretat

Din experiența cognitivă la care s-a ajuns, lesne putem conchide că realitatea minerală și mediul fizic în general se interpretează în infinite moduri, la fel cum suportă, la rîndu-le, interpretarea lumii vegetale, a celei animale și a celei umane; că lumea vegetală se autointerpretează și este, la rîndu-i, interpretată de lumea animală și de cea umană; că lumea animală se autointerpretează și că, la rîndul ei, se lasă interpretată de lumea umană, așa cum aceasta din urmă – autointerpretîndu-se și interpretînd toate celelalte regnuri ale existenței – manifestă o neînfrîntă dorință de a interpreta și de a se lăsa interpretată de instanța transcendentă.

Tocmai pentru faptul că se manifestă ca *reprezentare*, ca *simțire* și, respectiv, ca *voință*, lumea este *interpretare* și *interpretare a interpretărilor*, la o scară exponențială, în raport cu entitățile din care „se înfiripă", dar și într-un proces fără de sfîrșit.

Prin cele 9 spații de încadrare, în cursul expunerii n-am activat decît o infimă parte din grila ce ne conduce la articulațiile fără capăt ale unui proces ce capătă cu mult mai multe nuanțe de îndată ce sporim fie și cu o singură unitate numărul entităților din „cîmpul" relației de interpretare.

Dacă „I_d" (*interpretandum*-ul) și „I_s" (*interpretans*-ul) s-ar alimenta dintr-un cîmp în care se include vorbirea, ca limbaj fonic („F"), transcrierea de un fel anume a acestuia („S"), limbajul muzical cu notația aferentă („M") și limbajul vizual cu modalități anume de fixare („V"), numărul formelor „verticale" de interpretare interlingvistică ar fi $4 \times 4 = 16$! Adăugînd elementelor menționate și limbajul gestual („G"), vom avea de-a face cu nu mai puțin de $5 \times 5 = 25$ tipuri de interpretare interlingvistică. Cu încă un element, limbajul ritmurilor („D"), să spunem, numărul situațiilor de interpretare s-ar ridica la $6 \times 6 = 36$ etc.

La aceeași constatare am ajunge dacă ne-am propune să urmăm calea diversificării mijloacelor de exprimare inițial-admise („N", „A" și „R"), ori pe cea a reiterării acestora în secvențe ale interpretării recurente.

Pentru prima opțiune, ne stă la îndemînă indexarea limbajului natural („N"), în acord cu *diversitatea limbilor naturale* vorbite sau conservate și exploatate prin scrieri („N_e" / ebraica, „N_g" / greaca, „N_l" / latina, „N_f" / franceza, „N_r" / româna și așa mai departe), ori în acord cu *domeniile cunoașterii* empirice, ale celei comprehensiv-științifice și ale celei artistice (pentru a ne raporta, bunăoară, la limbajele fizicii și ale chimiei, la cele ale matematicii și economiei, ale biologiei, sociologiei, politologiei și ideologiei politice, ale artelor plastice, ale regiei și interpretării teatrale, sau cineastice, ale arhitecturii și așa mai departe).

La rîndul lor, limbajele în mod expres artificiale („A") se lasă indexate în raport cu natura entităților pe care le exprimă (după cum ele sînt aritmetice, algebrice,

geometrice, trigonometrice, topologice etc.), ori cu categoria semiotică a entităților pe care le fundamentează (ca în cazul formalismelor logicii: „propoziționale", atomare de tip „predicațional", atomare de tip „relațional", atomare de tip „clasial", al celor predicaționale de tip superior, al celor modale, probabiliste, *fuzzy*, ale combinatorilor, ale operatorilor temporali, ale întrebărilor, ale preferințelor etc.).

Pentru a realiza cît de amplu este universul pe care îl deschide interpretarea doar într-unul dintre regimurile primar-delimitate, „*NN*", să ne imaginăm plasarea în cîmpul relației diadice „I_d - I_s" a celor 16 forme de discurs admise de Charles William Morris [107], la incidența formelor de utilizare a limbajului cu modurile de semnificare prin limbaj.

		MODUL DE UTILIZARE a limbajului			
		informativ	*evaluativ*	*incitativ*	*sistemic*
MODUL DE SEMNIFICARE prin limbaj	*designativ*	*discurs* ȘTIINȚIFIC	*discurs* FICȚIONAL	*discurs* JURIDIC	*discurs* COSMOLOGIC
	apreciativ	*discurs* MITIC	*discurs* POETIC	*discurs* MORAL	*discurs* CRITIC
	prescriptiv	*discurs* TEHNOLOGIC	*discurs* POLITIC	*discurs* RELIGIOS	*discurs* PROPAGANDISTIC
	formativ	*discurs* LOGICO - MATEMATIC	*discurs* RETORIC	*discurs* GRAMATICAL	*discurs* METAFIZIC

215°. „Specializări ale limbajului", delimitate de Charles William Morris, printr-o deducție de tip „metafizic"

Încrucișînd în toate chipurile posibile cele 16 ieșiri din tabelul reprodus, vom fi conduși la nu mai puțin de 256 de tipuri ale interpretării comprehensive, sau cvasi-comprehensive, între care și cele etichetate prin: „*di - di*" (interpretarea *designativ-informativă / designativ-informativă*, din interiorul unei științe), „*di - pi*" (interpretarea *designativ-informativă / prescriptiv-informativă*, pe drumul care leagă știința de tehnologie), „*fi - ds*" (interpretarea *formativ-informativă / designativ-sistemică*, sub chipul aplicațiilor în cosmologie ale discursului logico-matematic), „*ai - fs*" (interpretarea *apreciativ-informativă / formativ-sistemică*, ce acompaniază proiecția mitului în discursul metafizic), „*di - fs*" (interpretarea *designativ-informativă / formativ-sistemică*, corespunzătoare transfigurării filosofice a unor secvențe din discursul științific) și așa mai departe.

Prin cea de-a doua opțiune, revenim la cîmpul cu trei feluri de vehicule langajiere („*n*", „*a*", „*r*"), pe care le antrenăm în combinații de trei („*nnn*", „*nna*", „*nnr*", „*nan*", „*naa*", „*nar*", „*ann*", „*ana*", „*anr*", „*aan*" etc.), de patru („*nnnn*", „*nnna*", „*nnnr*", „*nnan*", ... , „*rrrn*", „*rrra*", „*rrrr*" etc.), sau de mai multe componente.

Acum, va fi vorba de interpretări *recurente* (sau de *reinterpretări*): (1) ca în cazul formalizării predicaționale („*a*") a enunțurilor ce reprezintă versiunea românească („n_r") a unor secvențe englezești („n_e"), ori în cel al punerii

[107] Charles Morris, *Signs, Language, and Behavior*, 1946, ret. în: *Writings on the General Theory of Signs by Charles Morris*, edited by Thomas A. Sebeock, „Mouton", The Hague, Paris, 1971, p. 205; Petru Ioan, *Logică și filosofie*, Iași, 1996, p. 132

BCU IAȘI CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

pe note muzicale („a") a unor versuri eminesciene („n_r") traduse în spaniolă („n_s") – interpretarea „*nna*"; ☞ (2) cum se întîmplă cu traducerea automată din franceză, în română – interpretarea „*nan*"; ☞ (3) aşa cum ne apare articularea diagramelor Venn („a_v") pentru un silogism („n") transpus, mai întîi, în algebra booleană („a_b"), cum ni se înfăţişează formalizarea în logica predicatelor de ordinul I („a_1") a unor ecuaţii chimice („a_2") ce interpretează, la rîndu-le, un proces descris în limba rusă („n"), ori aşa cum se impune interpretarea aritmetico-algebrică („a_a") a unor expresii predicaţionale („a_p") la care s-a ajuns prin formalizarea unor propoziţii geometrice („n") – interpretarea „*naa*"; ☞ (4) cum trebuie privită proiecţia tehnică („r") a unei formule logice („a") ce captează un enunţ compus din limba japoneză – interpretarea „*nar*" şi aşa mai departe.

Şirul unor astfel de combinaţii continuă pînă la 27, în cazul ciclurilor de două traduceri sau interpretări succesive, pînă la 81, pentru ciclurile de trei interpretări sau translări succesive şi aşa mai departe.

6.12. Unitatea în diversitate a formelor interpretării

Într-o perspectivă mai puţin „mecanică", am putea spori numărul de entităţi atrase în relaţia *de interpretare* „i_d - i_s", fără a pretinde, neapărat, epuizarea tuturor combinaţiilor la care acestea sînt îndrituite.

Este ceea ce ne oferă aplicaţia „hermeneutică" a modelului situaţional-hexadic [108], antrenînd ca *variabile* (respectiv *poli*, sau *coordonate*): ☞ (1) *interpretul* „e_i", ca agent al decriptării şi resemnificării; ☞ (2) *beneficiarul* „r_i", respectiv opera, sau autorul la care se raportează interpretul; ☞ (3) *secvenţa discursivă* ce subîntinde şi susţine actul lecturii şi al (re)interpretării, „s_i"; ☞ (4) *referenţialul* interpretării, „d_i", respectiv intenţiile şi scopurile lecturii şi interpretării; ☞ (5) *limbajul logic*, sau *interpretans*-ul „i_s", respectiv textura logică a secvenţelor prin care se asigură interpretarea; ☞ (6) *„cheia"*, sau *tîlcul* interpretării, „c_i", altfel spus – *interpretantul* (în sensul lui Charles Sanders Peirce) şi, tot astfel, *„accentul axiologic"* al interpretării, în sensul acordat sintagmei respective de către Lucian Blaga.

Parcurgerea diverselor combinaţii dintre polii configuraţi în vîrfurile hexagonului [109], ori punerea în corespondenţă a şirurilor de combinaţii în cazul a două asemenea figuri, ne vor ajuta să imprimăm ceva mai multă ordine în familia de concepte la care ne-am referit pe parcursul expunerii.

---

[108] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, cap. IV, pp. 72 - 144; *idem*, *Logica „integrală"*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999; *idem*, *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2002; Petru Ioan (coord.), *Aplicaţii ale hexadei situaţionale*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999

[109] Pus la încercare, într-o altă înfăţişare, de către George Bondor, prin studiul *De la întemeiere la interpretare: modelul situaţional în plan hermeneutic*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicaţii ale hexadei situaţionale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio- logice"), Iaşi, 1999, p. 84

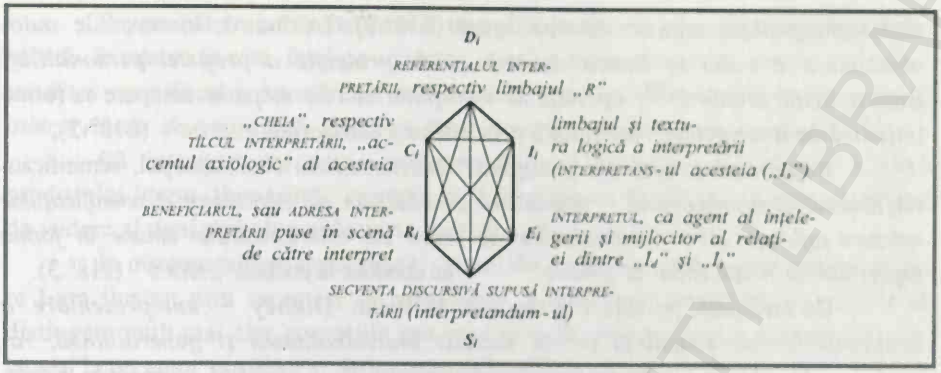

216°. Hexada situației de interpretare, prin analogie cu hexada semio-logică

Ca transpunere a unui text dintr-o limbă în alta, *traducerea* – și, tot astfel, *tălmăcirea*, respectiv *interpretarea*, în sens strict-filologic – ne apare ca o interpretare de tipul „S_1I - S_2I" (217°.1), iar ca dumirire, lămurire, sau pricepere a situației [110] și, tot astfel, ca *plasare a obiectului de cunoaștere în postura de consecință a unuia sau mai multor adevăruri deja admise* [111], explicația ni se înfățișează ca interpretare de tipul „SI_1 - SI_2" (217°.2), după cum explicația ca „*act discursiv* [...] *prin care se dezvăluie cauza, temeiul sau scopul unei acțiuni, a / al unui fenomen sau eveniment*" [112] devine o interpretare de tipul „SI_1D - SI_2D" (217°.3).

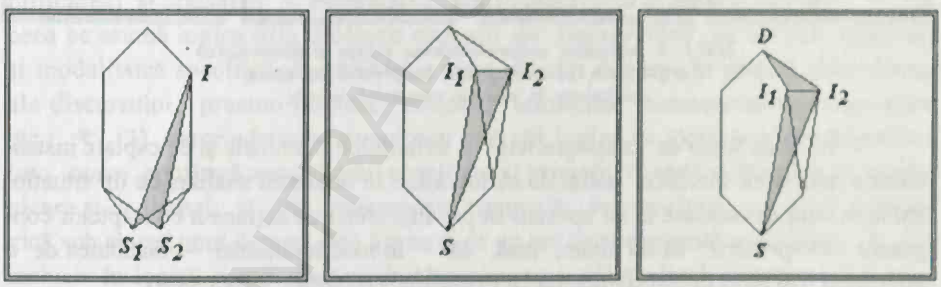

217°.1 - 3. Interpretări „artificiale" ale interpretării ca traducere (1) și, respectiv, ca explicație (2 - 3)

În accepția de *intuire a sensului unui fapt de cultură prin identificarea lui de către subiect ca pe propria sa trăire* [113] (într-o definiție atribuită, de asemenea, lui Dilthey), *înțelegerea* activează combinația „*ESC*" din schema hexa-

[110] Cf., între altele: *D. S.*, p. 449

[111] André Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 8 ème éd., P. U. F., Paris, 1960, pp. 325 - 326. Cf., de asemenea: Constantin Sălăvăstru, *Logică și limbaj educațional*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 278

[112] Octavian Chețan și Radu Sommer (coord.), *Dicționar de filosofie* (în referințele ulterioare: *D. F.*), Editura Politică, București, 1978, p. 259, art. „Explicație"

[113] *D. F.*, p. 362 - 363, art. „Interpretare"

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

dică a interpretării, cum rezultă din figura (218°.1). La rîndu-i, în sensul de *auto-obiectivare a eului în lumea externă şi de proiecţie a propriei personalităţi asupra lumii dinafară* [114], operaţia de *intropatie* sau de *empatie* ne apare ca formă tetradică de interpretare, delimitată prin eticheta categorială *„EIDC"* (218°.2).

Respectivul demers este „complicat" prin antrenarea a încă unui pol, semnificantul, în cazul *comprehensiunii* – asumate ca *„modalitate de cuprindere a semnificaţiilor spiritual-sufleteşti şi a «conţinuturilor de sens» ale exteriorizărilor umane în forma expresiilor şi a creaţiilor în genere"* [115] –, ce conduce la eticheta *„EIDCS"* (218°.3).

Cu atributele pe care i le conferă Wilhelm Dilthey – *autoprezentare a conţinuturilor de conştiinţă ce nu exclude individualitatea şi generalitatea, raportarea la obiect şi deschiderea spre ceilalţi* [116] –, *trăirea* (respectiv *Erlebnis*) se pliază în spaţiul *„EIDCR"* (218°.4).

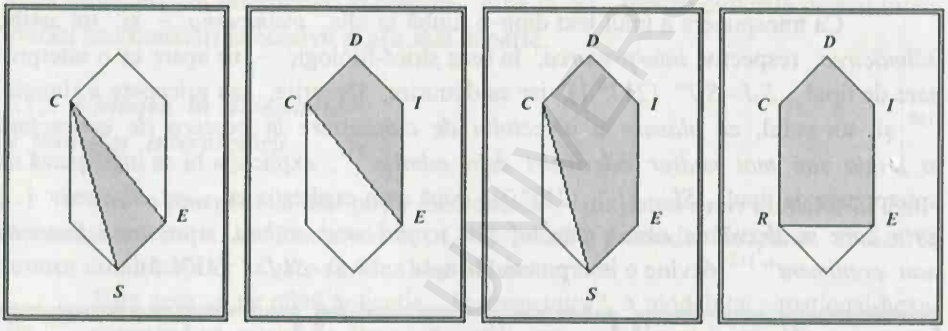

218°.1 - 4. Intropatia, comprehensiunea, trăirea şi interpretarea stricto sensu, *ca ipostaze ale interpretării* lato sensu, *configurate în modelul situaţional-hexadic*

În ciuda forţei de „radiografiere" a definiţiilor examinate şi de captare instantanee a unor note specifice, astfel de cartografieri în orizontul analizei de tip situaţional n-au cum să conducă la un consens în privinţa sferei de acţiune a conceptelor congenere *interpretării*. Să nu uităm, însă, că – în mod tradiţional – facultatea de *a interpreta* era pusă în corespondenţă cu explicaţia (*subtilitas explicandi*).

Inclusiv într-o concepţie „raţionalistă" precum cea a lui Christian Wolff (1679 - 1745), *înţelegerea* se raportează la texte clare, în vreme ce *interpretarea* înfruntă obscurităţile. În hermeneutica lui Johann August Ernesti (1707 - 1781), *înţelegerea* rămîne – de asemenea – primordială faţă de *interpretare*. Pentru romantici, *înţelegerea* înseamnă, totodată, *interpretare*, respectiv *explicare*, şi abia la Wilhelm Dilthey, respectiv la adepţii acestuia, metoda interpretării *stricto sensu* este contrapusă metodei *explicaţiei* (şi logicii intelectului *toto genere*), ca artă a *înţelegerii* expresiilor de viaţă [117].

[114] *D. F.*, p. 343
[115] *D. F.*, p. 129, art. „Comprehensiune"
[116] Cf.: Nicolae Râmbu, *op. cit.*, pp. 114 - 115
[117] *Ibidem*, pp. 91, 135, 181

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

Raportul dintre cei doi termeni se răstoarnă, iarăși, în hermeneutica anti-intenționalistă, în măsura în care *înțelegerea* este *„actul primar, de obicei «mut», al reconstrucției semnificației intenționale a unui text"*, iar în continuarea acesteia operează *interpretarea de suprafață*, respectiv *interpretarea secundă*, sau *profundă* [118].

Că *interpretarea* este o înțelegere de grad superior (ca explicație a trăirii produsului literar, bunăoară, ce reprezintă înțelegerea de tipul I !) este și punctul de vedere al unui psiholog al lecturii, precum Norbert Groeben [119].

În circumstanțele menționate, genul de etichetare și de reprezentare pe care l-am ilustrat prin raportare la paradigma „situațional"-hexadică ne permite să distingem mult mai clar accepțiile sub care circulă *interpretarea* și termenii congeneri la un autor sau altul și de la o epocă la alta.

Faptul că am conferit *interpretării* rolul de matcă a tuturor sensurilor și accepțiilor sub care s-ar putea recupera categorii conexe, precum *înțelegerea* (sau *comprehensiunea*), *traducerea* (sau *transpunerea interlingvistică*), *explicația* și așa mai departe, nu trebuie legat de o anume opțiune în privința raporturilor dintre logică și hermeneutică.

Ceea ce este de reținut din prezentarea de mai sus se constituie în următoarele cinci concluzii: ☞ (1) deși operează ca instrument de „redescriere" și în alte discipline, *interpretarea* este conceptul ce permite aducerea sub unitate a mai tuturor demersurilor și a mai tuturor categoriilor logicii – judecarea, consecuția (sau raționarea), definirea, demonstrarea, formalizarea, reprezentarea, evaluarea (sau verificarea), substituirea, înlocuirea, normalizarea, minimizarea (sau simplificarea) și opusul ei – expandarea, contradualizarea și așa mai departe; ☞ (2) ceea ce asumă logica prin diversele accepții ale *interpretării* nu exclude interesul și modalitatea specifică de utilizare a respectivului concept în spațiul altor științe ale discursului, precum poetica, estetica, semiotica, hermeneutica, lingvistica etc.; ☞ (3) surprinderea a numeroase operații logice ca ipostaze ale interpretării *lato sensu* confirmă ascendentul ontologic și primatul ființial al faptelor de comunicare și de limbaj; ☞ (4) eminamente recurentă, *interpretarea* ne apare și în logică sub chipul unui demers fără limite și ca un act de necontenită actualitate; ☞ (5) inclusiv în logică și mai mult ca în alte orizonturi ale analizei, interpretarea este, cel mai adesea, un act de producere, sau de creație a entităților „interpretante".

Cu referire la modelele teoretice, Max Black [120] admite că izomorfismul relațiilor dintre model și original *„întemeiază traductibilitatea unui idiom în altul și oferă, prin chiar aceasta, calea rațională a imaginației"*.

Mergînd mai departe, s-ar putea spune că prin însăși interpretarea logico-matematică a unor secvențe discursive (ca „reprezentare formală" a cunoștințelor)

---

[118] Cf.: Arthur Danto, *L'assujettissement philosophique de l'art*, Éditions du Seuil, Paris, 1993; Oswald Ducrot, Jean - Marie Schaeffer, *loc. cit.*, pp. 70 - 71

[119] Norbert Groeben, *Psihologia literaturii. Știința literaturii între hermeneutică și empiricizare*, Editura „Univers", București, 1978, pp. 219 - 223, citat de Petre Botezatu, în: *Constituirea logicității*, Editura Științifică, București, 1983, p. 120

[120] Max Black, *op. cit.*, p. 238; Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 379

ni se oferă calea rațională a generării de noi informații și de soluții la problemele puse, de ordin „teoretic" și nu numai ! Printr-o astfel de manifestare „eroică" [121], *interpretarea* (respectiv *reprezentarea*) cunoștințelor de un gen sau altul declanșează actul, deloc misterios, al inteligenței ... fără subiect înțelegător, iar aceasta într-un mod mai curînd contrar spuselor lui Umberto Eco [122], cum că interpretarea nu poate spune mai mult decît textul i-o permite.

[121] Utilizăm sintagma într-un sens nu neapărat distinct de cel pe care-l conferă Corneliu Bîlbă (în *loc. cit.*, p. 181), într-un efort de resemnificare a concepției lui Umberto Eco, prin procedura popperiană, a privilegierii actului negativ (de falsifiere), în raport cu cel pozitiv, de coroborare, sau de confirmare a ipotezelor ce configurează un anume spațiu cognitiv.

[122] Umberto Eco, *Limitele interpretării*, traducere din engleză, Editura „Pontica", Constanța, 1996, p. 3. Cf.: Corneliu Bîlbă, *loc. cit.*, p. 177

BCU „M. EMINESCU" IAȘI
BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III

EXPLORĂRI „SITUAȚIONALE“ PE TĂRÎMUL LOGICII SEMIOTICE

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

7. VIRTUȚILE UNUI „SUPRAMODEL" AL SITUAȚIEI SEMIOTICE

Apropierea conceptului relațional al „situației pedagogice" [1] de un concept renovat al „semiozei" [2], al „situației semiotice" [3], sau al „funcției - semn" [4] se justifică [5] prin faptul că orice act de *instrucție*, de *influențare*, de *formare*, sau de *educație*, este – în același timp – și un act de *comunicare*. Pentru a ajunge la *SITUAȚIA SEMIOTICĂ*, este suficient să alegem șase coordonate, sau variabile supraordonate celor care permit filtrarea fluxului formativ, ori analoage cu acestea, modelul relațional astfel dobîndit urmînd a-și etala avantajele în raport cu mai vechile schematizări ale comunicării prin limbaj, sau discurs.

Paradigma preconizată urmînd a se aplica și în problema tipologiei semnului, și în problema funcțiilor limbajului, și în partiționarea semioticii *toto genere*, și în coordonarea teoriilor asupra semnificării și comunicării, alegerea coordonatelor semiotice se face prin punerea în corespondență: ☞ (1) a *formatorului* cu *emitentul (emi-*

---

[1] Petru Ioan, *Modele și realizări ale „situației pedagogice"*, „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 65 sqq.

[2] Subiect al semioticii în sensul de „temă" și de „protagonist", *semioza* este – după Umberto Eco (*Tratat de semiotică generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 383) – *„procesul prin care indivizii empirici comunică"*

[3] O lungă discuție asupra sintagmei, în: Adam Schaff, *Introducere în semantică*, traducere din poloneză, Editura Științifică, București, 1966, pp. 232 sqq.

[4] Pe linia lui Louis Hjelmslev, în *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse* (în românește: *Prolegomena la o teorie a limbajului*), Festkrift udgivet of Københavns Universitet i anledning of Universitetes aarsfest, „E. Munkgaard", Copenhaga, 1943; Umberto Eco (în: *op. cit.*, p. 66) ne previne că semnul *„nu este o unitate semiotică fixă*, ci mai degrabă locul de întîlnire al unor elemente reciproc independente", concepție care ne întoarce la Peirce, în speță la fragmentele traduse și comentate de către Gérard Deledalle în: Charles Sanders Peirce, *Écrits sur le signe*, „Seuil", Paris, 1978, pp. 133 sqq. Trimiterea la textele peirceene se va face în maniera cunoscută: indicînd numărul volumului din ediția americană și numărul fragmentului. Cînd va fi cazul, se va indica și pagina din antologia românească a Deliei Marga: Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, Editura „Humanitas", București, 1990

[5] Olivier Clouzot, *Enseigner autrement. Des logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Éditions d'Organisation, Paris, 1989, p. 63. Autorul francez a ajuns la schematizarea hexadică a *situației pedagogice* în 1978.

ţătorul) sau *emisia* („*E*"); ☞ (2) a *instruiţilor* cu *receptorul (recepţionerul)* sau *recepţia* („*R*"); ☞ (3) a *activităţilor* (pedagogice) cu *semnificantul* („*S*"); ☞ (4) a *obiectivelor* (pedagogice) cu *realitatea, referentul, denotatul, sau denominatul semnului* („*D*"); ☞ (5) a *conţinutului didactic* cu *intensiunea (semnificaţia obiectivă, denotativă* sau *locuţionară* („*I*"); ☞ (6) a *evaluării* didactice cu *intensiunea (semnificaţia) subiectivă, conotativă* sau *ilocuţionară* („*C*").

7.1. Reperele „situaţiei semiotice", prin analogie cu „situaţia pedagogică"

Selecţia polilor (a coordonatelor, respectiv a variabilelor) „situaţiei semiotice" şi tenta pe care le-am imprimat-o („materială" sau „imaterială", „obiectivată" sau „procesuală" etc.), în schema mai jos reprodusă, vor dobîndi un plus de motivaţie prin prisma rezultatelor (aplicaţiilor) la care vom ajunge.

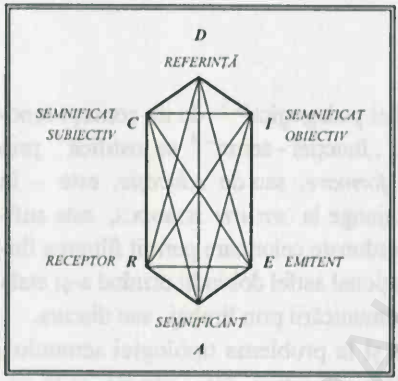

219°. Diagrama hexadică a polilor, sau parametrilor „situaţiei semiotice"

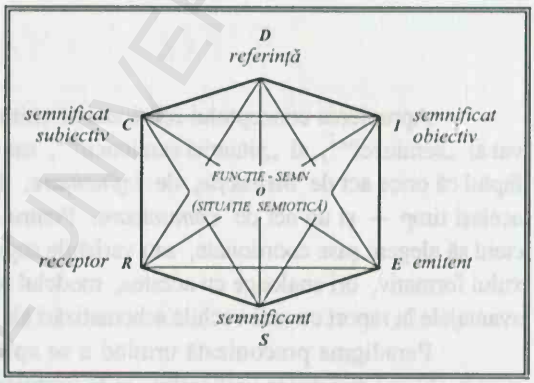

220°. Locul semnului (sau al „funcţiei - semn") în „situaţia semiotică", de comunicare

7.1.1. Pentru *emitent, sau emisie* (coordonata „*E*"), literatura problemei ne oferă suficiente alternative: *„vorbitor"* [6], *„subiect al enunţării"* [7]; *„context social, sau psihologic al producerii frazei"*; *„context al generării textului"*; *„ideotip"*, ca ansamblu de aspecte privind creatorul (împrejurări biografice, particularităţi psihologige etc.) şi relaţiile sale cu textul (situaţii socio - istorice, motivaţii etc.); *„utilizator al semnului"* [8] etc., iar la limită: *„textul"* însuşi, respectiv *„un element al mesajului sau textului"*, *„un element al conţinutului vehiculat"* şi chiar *„semnul însuşi"* [9], ca ofertă în comunicare.

---

[6] Alan Gardiner, *The Theory of Speach and Language*, „Clarendon" Press, Oxford, 1951, p. 18, *apud*: Adam Schaff, *op. cit.*, p. 240

[7] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 381

[8] Earl Shepard Johnson, *Theory and Practice of the Social Studies*, „Macmillan & Co.", New York, 1965; *apud*: Adam Schaff, *op. cit.*, p. 239

[9] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 381

7.1.2. La rîndu-i, opțiunea pentru *receptor*, sau *recepție* (coordonata „*R*") intră în concurență cu *„destinatarul"*, cu *„ascultătorul"* [10], cu *„ascultătorul și referentul"* [11], cu *„recepționerul și interpretul"* [12], cu *„interpretul"* [13], *„interlocutorul"*, *„alocutorul"*, *„contextul receptării"*, *„receptarea operei"*, *„SEMIOTIP-ul observatorului"*, *„actualizarea formelor literare"*, *„perspectiva sociologizantă asupra operei"*, cu *„influența asupra operei"* și așa mai departe.

7.1.3. În loc de *semnificant* (coordonata „*S*"), putem introduce, cu mai multă, egală, sau mai puțină îndreptățire: *„expresie"* [14], *„simbol"* [15], *„simbol sau semn"* [16], ori *„simbol sau referință"* [17], *„nume"* [18], *„cuvînt"*, iar la limită: *„semnul considerat ca idee"* [19], *„semn în sine însuși"* – adică *„semn mort"* [20] – și, tot astfel: *„sistem semnificant"* (limba și limbajul unei epoci și ale unei societăți), *„formație discursivă"* (în sensul lui Dominique Maingueneau), *„cadru de manifestare a discursului"* (în accepția lui Michael Foucault) etc.

7.1.4. Constelația *(de)nominatului* [21], *denotatului* [22], sau *referentului* [23], vizată prin coordonata sau variabila *„D"* și exacerbată în manifestări ale *realismului naiv*, închide numeroase alte variante, printre care: *„obiect"* [24], *„designat"*, sau *„designație"* [25], *„obiect desemnat"*, *„denotație"*, *„referință"*, *„extensiune"* [26], *„univers de discurs"* [27], *„lume"*, context spațio - temporal al enunțării, *„discursul*

---

[10] Alan Gardiner, *loc. cit.*

[11] Earl Shepard Johnson, *loc. cit.*

[12] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 243

[13] Charles Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, „International Encyclopedia of Unified Science", vol. 1, nr. 2, University of Chicago Press, Chicago, 1938, republ. în: *Writings on the General Theory of Signs by Charles Morris*, edited by Thomas A. Sebeock, assisted by Donna Jean Umiker, „Mouton", Hague, Paris, 1971, p. 19

[14] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 65

[15] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon the Thought and of the Science of Symbolism*, 1923; 4th edition, „Harcourt, Brace & Co.", New York, 1936, p. 11

[16] Alexandru Boboc, *În jurul problemelor actuale ale teoriei semnificației*, „Revista de Filosofie", nr. 7, Editura Academiei Române, București, 1973, pp. 811 - 812

[17] Earl Shepard Johnson, *loc. cit.*

[18] Stephen Ullmann, *Semantics*, „Blackwell", Oxford, 1962; *apud*: Mariana Tuțescu, *Cours de sémantique*, Editura Universității București, București, 1973, p. 34

[19] Alan Gardiner, *loc. cit.*

[20] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico - philosophicus*, §. 423; *apud*: Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 182

[21] Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate. Un studiu de semantică și logică modală*, traducere din engleza americană, Editura „Dacia", Cluj, 1972, p. 14

[22] În engleză: *denotation* – variantă (nu numai lingvistică !) pentru nemțescul *Bedeutung* (Gottlob Frege), propusă de către Bertrand Russell și Alonzo Church

[23] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *loc. cit.*

[24] Alan Gardiner, *loc. cit.*; Alexandru Boboc, *loc. cit.*; Stephen Ullmann, *loc. cit.*

[25] Alternativă la coordonata fregeană mai sus menționată, în concepția antiplatonistă a lui Willard Van Orman Quine. Cf. Petru Ioan, *Analiza logică a limbajului*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1973, p. 112

[26] Parametru al *designatorilor* (propoziții declarative; constante, sau descripții individuale; predicatori), operaționalizat, în tandem cu *intensiunea*, de Rudolf Carnap (*op. cit.*, p. 43 sqq.)

[27] Asociată *obiectului*, între alții, de către Adam Schaff (*op. cit.*, p. 243), sintagma preia foarte bine intențiile celor care denunță reificarea sensurilor și a semnificațiilor.

ca oglindă a lumii", fapte şi evenimente la care se referă discursul, *„problematică (funcţie) referenţială"*, *„opera ca fapt social"*, *„transparenţă"*, *„mediu social"*, *„fapte literare"*, *„perspectivă descriptiv funcţională"*, *„traseu descriptiv"*, *„reprezentare"*, *„subiect"*, *„temă"*, *„cuvînt - temă"*, *„unitate tematică"*, *„motive tematice"*, *„semnificaţie"*, semnificaţia ca *„lucru real"* şi, în egală măsură, semnificaţia ca *„obiect al gîndirii pure"*, *„semnificaţie virtuală"* [28], semnificaţia ca *„obiect abstract, ori ideal"* [29], semnificaţia ca *„entitate ideală"*, semnificaţia ca *„unitate în multiplicitate"* [30], semnificaţia ca *„extensiune zero"* [31], semnificaţia ca *„lume posibilă"* [32], semnificaţia ca *„unitate culturală"* [33] etc.

7.1.5. Posibilităţile de alegere şi dificultăţile aferente sporesc în cazul coordonatei, sau variabilei *„I"*, a *intensiunii „obiective"*. Polului respectiv i se pot asocia cele mai multe dintre semnificaţiile *semnificaţiei*, înregistrate de Charles Kay Ogden şi Ivor Armstrong Richards [34]: semnificaţia ca *„proprietate intrinsecă"*, semnificaţia ca *„relaţie unică"*, semnificaţia ca *„esenţă"*, semnificaţia ca *„loc în sistem"*, semnificaţia ca ansamblu de *„consecinţe teoretice"*, semnificaţia ca *„relat al semnului într-o relaţie aleasă"*, semnificaţia ca ansamblu de *„efecte mnemice ale stimulilor"*, semnificaţia ca *„desemnat"*, semnificaţia ca *„referinţă a simbolului"* etc.

În afara celor consemnate, mai concură pe acelaşi loc categorii precum *„semnificat"* (*significatum*) [35] şi *„semnificat ocurenţial"*, *„intensiune"*, *„sens"* [36], *„conţinut"* [37], *„înţeles"* [38], *„gîndire"* [39], *„gînduri"* [40], *„informaţie"* [41], *„conţinut informaţional"*, *„idee"* [42], *„semnificaţia semnului cu designat"*, inclusiv a semnului fără denotat [43], *„semiotip al textului"* (ca ansamblu al elementelor ce ţin de domeniul conceptual în care se înscrie textul) şi aşa mai departe.

---

[28] Edmund Husserl, *Logische Untersuchungen*, vol. 2, nr. 2, Zweite Auflage, „Max Niemeyer", Halle, 1913, pp. 104 - 105; *apud*: Adam Schaff, *op. cit.*, p. 252

[29] Alexandru Boboc, *loc. cit.*

[30] Edmund Husserl, *loc. cit.*

[31] Nelson Goodman, *On Likeness of Meaning*, în: „Analysis", 10, 1949; *apud*: Umberto Eco, *op. cit.*, p. 83

[32] David K. Lewis, *Convention. A Philosophical Study*, Harvard University Press, Cambridge, 1969; *apud*: Umberto Eco, *op. cit.*, p. 83

[33] Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 83, 90, 95

[34] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *op. cit.*, pp. 166 - 167

[35] În franceză: *signifié*. Ne referim, desigur, la una din cele două feţe ale semnului, admisă de Ferdinand de Saussure în: *Cours de linguistique générale*, „Payot", Paris, 1960, pp. 97 - 99; Stephen Ullmann, *op. cit.*, p. 31. După cum observă Umberto Eco (în *op. cit.*), Saussure *„nu a definit niciodată clar semnificatul, lăsîndu-l la jumătatea drumului, între imagine mentală, concept şi realitate psihologică necircumscrisă altminteri"*.

[36] Identificarea *semnificatului*, sau *înţelesului*, cu *intensiunea* (Rudolf Carnap), cu *significatum*-ul (Charles Morris, 1938) şi cu *sensul* în accepţia lui Bertrand Russell (*meaning*) corespunde şi obiectivelor din teoria lui Umberto Eco asupra *semnificării*, *op. cit.*, p. 82

[37] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 65

[38] Charles Morris, *op. cit.*, p. 19

[39] Alexandru Boboc, *loc. cit.*

[40] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 243

[41] Alexandru Boboc, *loc. cit.*

[42] Alan Gardiner, *loc. cit.*

[43] Charles Morris, *op. cit.*, p. 19

Am lăsat la urmă polul „*C*", al *semnificației „subiective"*, de departe cel mai greu de precizat. Variabilei menționate i s-ar putea asocia restul semnificațiilor *semnificației*, din inventarul lui Ogden și Richards, un fel de semnificații indirecte: *„conotație"*, *„celelalte cuvinte anexate unui cuvînt"*, *„activitate"*, *„voință"*, *„consecințe practice ale unui lucru pentru experiența noastră viitoare"*, *„emoția produsă de ceva"*, *„ceea ce ceva sugerează"*, *„ceva la care utilizatorul simbolului ar trebui să se refere"*, *„ceva la care utilizatorul simbolului crede că se referă"*, *„ceva la care interpretul unui simbol crede că se referă"*, *„ceva la care interpretul unui simbol crede că cel care îl folosește se referă"*. De asemenea, i s-ar potrivi unele accepții ale *interpretantului* peircean: *„cvasigîndirea interpretului"*, *„ideea pe care o sugerează semnul"*, o *„altă reprezentare referitoare la același obiect"*, *„asociere emoțională"*, *„discuție"*, *„silogism"*, *„răspuns comportamental"* [44] etc.

Pe aceeași coordonată, *„C"*, a sensului subiectiv, s-ar mai putea instala *„semnificația adițională"*, apoi *„interdiscursul"* și *„practica intersemiotică"* (în sensul acordat acestora de către Dominique Maingueneau), *„tendința de a acționa într-un fel asupra obiectului, inspirată interpretului de recepționarea semnului"* [45], *„expresia sentimentelor și a voinței"*, *„sfera acțiunii și a comportamentului"* [46] etc.

În inventarul foarte restrictiv de variante ale denumirii celor șase coordonate am apelat la termenul *„simbol"* și la sintagme ce includ termenul *„semn"*.

Nu am plasat *„semnul"* ca atare printre polii exteriori ai hexadei, considerîndu-l, asemenea lui Eco [47], o *„noțiune vidă"*. De actul comunicării și de posibilitatea acesteia dă seamă *„funcția - semn"*, adică *„situația semiotică"* sau *„semioza"*: semnul cu toți factorii săi. Locul *SEMNULUI pur și simplu* se cuvine marcat în

---

[44] Definind *semioza* (de la grecescul *semeiosis*, al epocii ciceroniene) drept *„acțiune sau influență ce este sau implică cooperarea a trei subiecte, precum semnul, obiectul său și interpretantul său, această influență tri-relativă nefiind în nici un fel reductibilă la acțiuni între perechi"* (*Collected Papers*: 5.484), Peirce distinge nu mai puțin de 6 feluri ale *interpretantului*: ☞ (1) *NEMIJLOCIT* – *„interpretantul așa cum este el relevat în înțelegerea corectă a semnului însuși"*, adică *„semnificația* semnului"; ☞ (2) *DINAMIC* – *„efectul real pe care semnul, ca semn, îl determină în mod real"*; ☞ (3) *FINAL* – *„maniera în care semnul tinde să se prezinte pe sine însuși ca fiind în relație cu obiectul său"* (Umberto Eco, *op. cit.*, p. 536); ☞ (4) *AFECTIV* – *„sentiment pe care semnul îl produce"* și pe care *„sfîrșim prin a-l interpreta ca fiind dovada că înțelegem efectul propriu al semnului"*; ☞ (5) *ENERGETIC* – un efect fizic sau mental, produs prin intermediul interpretantului efectiv (*Collected Papers*: 5.475); ☞ (6) *LOGIC* – efect în primul rînd al semnificației unui concept general, o schimbare de *obișnuință*, adică *„o modificare a tendințelor acțiunii unei persoane"* (*Collected Papers*: 5.476). Peste toate aceste distincții (urmărite după: Charles Sanders Peirce, *Écrits sur le signe*, rassemblés, traduits et commentés par Gérard Deledalle, „Seuil", Paris, 1978, pp. 133, 189, respectiv 130), rămîne să acceptăm că *interpretantul* este *„reprezentarea mediatoare"* (*Collected Papers*: 1.553) a semnului, traducerea, sau interpretarea unei idei-semn într-o idee-semn subsecventă (*Collected Papers*: 5.284), *„un semn secund ce este determinat de semnul primitiv să conducă la același obiect la care și el conduce și care îi traduce semnificația"* (Murray Griffin Murphey, *The Developement of Peirce's Philosophy*, Harvard University Press, 1961, p. 313), semnul secund prin a cărui semnificație se sesizează semnificația semnului prim (Gérard Deledalle, *loc. cit.*, p. 222; pentru ultimele fragmente peirceene pe care le-am citat, cf. pp. 218 - 219). Discuții ale concepției în atenție, asupra *interpretantului*: în *Tratatul de semiotică* al lui Umberto Eco (pp. 91 - 94), dar și în studiul mai recent al semioticianului italian, *Lector in fabula*, Editura „Univers", București, 1991, cap. 2

[45] Charles Morris, *op. cit.*, p. 19

[46] Adam Schaff, *op. cit.*, pp. 243, 282

[47] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 205

centrul hexadei, la egală distanță de EMITENT („*E*") și RECEPTOR („*R*"), de lumea SEMNIFICANT-ului („*S*") și de lumile SEMNIFICATULUI (REFERINȚA / „*D*", *semnificatul* DENOTATIV / „*I*" *și semnificatul, sau înțelesul,* SUBIECTIV / „*C*").

Cu cei șase parametri efectivi, modelul comunicării, al semnificării și al funcției - semn vădește o generalitate mediană: încadrează modelele mai simple (medadice, diadice, triadice, tetradice, pentadice), dar se lasă complicat prin luarea în considerare și a altor coordonate. Aprecierea nu ne împiedică să creditäm cu maximă generalitate fiecare pol în parte. Marja de aplicabilitate a modelului se va susține tocmai prin natura *recurentă* și *contextuală* a fiecăruia din factori (polii sau „functivii" aleși).

7.2. Submodelul medadic al „situației semiotice"

Prin jocul combinatoric al renunțării la unele variabile, sau coordonate, ale sale, modelul hexadic de la care pornim degenerează în 63 de *submodele*: ☞ unul medadic, cu nici un parametru (C_6^0); ☞ 6 submodele monadice, cu cîte un singur pol (C_6^1); ☞ 15 submodele diadice, cu cîte două coordonate (C_6^2); ☞ 20 de submodele triadice, cu cîte trei factori (C_6^3); ☞ 15 submodele tetradice, cu cîte 4 variabile (C_6^4); ☞ 6 submodele pentadice, cu cîte 5 poli (C_6^5). Dintre ele, doar foarte puține au trezit interesul semioticienilor, al retoricienilor, al logicienilor sau al filosofilor limbajului.

În cele ce urmează, vom încerca să oferim interpretări (reprezentări, sau concretizări) tuturor combinațiilor posibile ale factorilor deslușiți. Cu unele combinații de variabile vom cădea peste modelele acumulate în literatura logică și semiotică. Le vom încadra în spațiul maximal de relații, îngăduit de schema „situațională" hexadică.

1^0. (Sub)modelul medadic, „0", trimite la *situația semiotică ca activitate de comunicare pur și simplu*, ca activitate printre alte tipuri de activitate, interferentă cu activitatea cognitivă, să spunem, și indispensabilă activității educative, cele productive, sociale, politice, juridice etc., pretext ea însăși al unor activități comunicative, în genul celei pe care o desfășurăm.

7.3. Submodele monadice ale actului și faptului de comunicare

Șase la număr, după cîți *parametri* (respectiv *functivi*, sau *poli*) am asumat pentru actuala analiză, paradigmele unipolare surprind un aspect sau altul din actul comunicării, o anume condiție și un anumit moment din cursul semiozei. La limită, fiecare din realitățile surprinse sînt *activități sui generis de comunicare*, presupunînd o anume specializare și un anume profesionalism.

2^0. (Sub)modelul monadic „*E*" reprezintă *emisia*, ca act fonic, de *sonorizare*, de *vorbire*, sau de *scriere*, de *criptografiere*, de *pictografiere* etc., de pictare, de sculptare, de mimare, de pantomimare etc., împrejurări în care un agent indvidual sau colectiv se folosește de un cod (sistemul de semnificare sau comunicare) în scop autoformativ, să spunem. Exacerbarea parametrului în atenție duce la

manifestări psihologiste, după cum luarea sa în considerare a deschis perspectiva *textului* ca *„producție sau practică semnificantă"*, ca *„univers de credință"* (Richard Milton Martin), ca *„structurare"*, ca *„lucrare"*, ca *„joc"*, ca *„volum de nume în mișcare"* (Roland Barthes) și așa mai departe.

3^0. (Sub)modelul situațional monadic *„R"* dă seama de *recepție* ca act de ascultare, de audiție, citire, vizualizare, decriptare, sau de descifrare *în sine*, ca preocupare a specialistului în captarea sunetului, în distingerea nuanțelor culorii, în deslușirea jocului volumelor, în descifrarea codului și omologarea ca atare a secvențelor comunicative.

4^0. (Sub)modelul relațional *„S"* vizează activitatea în sine de impunere și de îmbogățire a codului, de însemnare, înscenare, simbolizare, formalizare etc., apanaj al genului creator și renovator al mijloacelor de expresie, la îndemîna scenografului, a regizorului, a decoratorului, a inginerului de sunet și lumină, a paginatorului etc. În egală măsură, paradigma monopolară în atenție trimite la *utilizarea codului*, ca activitate în sine. Disonanța între *cod* (*„competență comunicativă"*) și *ocurență* (*„performanță comunicativă"*) este sursă de ambiguitate și de paradox, adică de *„contrasensuri"* (Edmund Husserl).

5^0. (Sub)modelul *„I"* ne duce cu gîndul la o ipotetică „lume a doua", absolut separată de lumile popperiene I și III, în care semnificațiile sînt virtuale, la îndemîna locuitorilor posibili și în acord cu lumile posibile. La o astfel de comunicare diafană pare să ne oprească mai toate proiectele de logică transcendentală, *„mute"* în privința limbajului.

6^0. (Sub)modelul situațional monadic *„C"* ar putea să dea seamă de *„lumea ca reprezentare și voință"*, a *„conotațiilor virtuale"* și a *„actanților posibili"*, o lume a comunicației posibile, ca și precedenta.

7^0. (Sub)modelul *„D"*, ultimul din seria schematizărilor limită ale *„situației semiotice"*, aduce în atenție lumea (de necuprins !) a realităților care se însemnează și se autocomunică, instituindu-se în semne naturale, în coduri genetice și în limbaje ale autodevenirii, pe scurt: în mijloace ale *fizio-semiozei*, ale *fito-semiozei* și ale *zoo-semiozei* [48].

7.4. Relații și operații semiotice de ordin binar

Cu un contur unitar (concentrat de modelul medadic), cu șase poli (susținînd tot atîtea schematizări monadice), modelul hexadic relevă 15 *relații diadice* între componentele actului curent al comunicării interumane. Rămîne de văzut dacă fiecare dintre posibilele relații bipolare ale paradigmei situaționale subîntinde un gen aparte de comunicare, o ipostază distinctă a semiozei ca realitate poliformă și multifuncțională.

8^0. (Sub)modelul *„EI"* corespunde activității interioare de articulare a cuantelor informaționale ce urmează a fi verbalizate sau altfel exprimate, adresate, verificate etc. După Edmund Husserl [49], nu există o relație necesară între cei doi parametri ai comunicării: *„noțiunile, propozițiile, adevărurile, pe scurt semnificațiile logice* [...] *formează o mulțime ideal închisă de obiecte generale (generice), pentru*

[48] Cf. John Y. Deely, *Bazele semioticii*, trad. din engl., Editura „All", București, 1997

[49] Edmund Husserl, *loc. cit.*, pp. 178 - 179

care a fi gîndite sau exprimate reprezintă ceva accidental". Necesară ori nu, o asemenea legătură garantează comunicarea, iar la limită este ea însăşi o comunicare: participare (Platon), intuiţie (Descartes), empatie etc.

9^0. (Sub)modelul *„ED"* pare a se ancora *percepţiei*, *reprezentării* şi *imaginaţiei*, ca forme de comunicare mai mult sau mai puţin nemijlocită între subiect şi realitate. Respectivele procese preced, susţin sau urmează actelor de comunicare intersubiectivă (şi interumană) propriu-zisă.

10^0. În cadrul situaţional bipolar *„EC"* se plasează *conotarea* ca act interior, de autoevaluare, de raportare nemărturisită la norme, la valori, la dorinţe, la intenţii, la deziderate, la preferinţe etc.

11^0. La relaţia dintre destinator (*„E"*) şi destinatar (*„R"*) s-au referit, între alţii, George Herbert Mead [50] (preocupat de înţelegerea *semnificaţiei* ca reflex adaptativ al unui individ la gestul altui individ), Adam Schaff [51] (atent la prevenirea „fetişizării" semnului şi semnificaţiei) şi alţi numeroşi semioticieni, lingvişti sau filosofi. Există, însă, şi activităţi *sui generis* de comunicare, pentru care se potriveşte modelarea „situaţională" diadică *„ER"*. La unele se referă Umberto Eco, semnalînd *„jocul continuu (şi cotidian) de acte conştiente şi de acte inconştiente"*, de *„acorduri şi răstălmăciri posibile"* ale intenţiilor emiţătorului de către destinatar. Asemenea relaţii interpersonale, manifestîndu-se ca acte de comunicare şi devenind semne *„graţie unei decizii a destinatarului (educat de convenţii culturale) sau a emiţătorului, pentru a stimula la destinatar hotărîrea de a înţelege aceste comportamente ca semne"* [52], au fost îndelung studiate de către Erwin Goffman [53]. În aceeaşi perspectivă, a relaţiei - operaţie *„ER"*, s-ar putea încadra şi formele comunicării intercerebrale: sugestie, hipnoză, transmisie telepatică etc. Disonanţa dintre cele două *„universuri de credinţă"* (al *emitentului* şi al *receptorului*) este o altă sursă de ambiguitate şi un alt obstacol în calea comunicării.

12^0. Actele de *„manipulare a continuum-ului expresiv pentru a produce ocurenţe concrete de date semnificative"* [54], adică impunerea codului ca instrument de comunicare, se subsumează modelului *„ES"*, al situaţiei semiotice diadice. Sub aceleaşi auspicii, am putea plasa înţelegerea *discursului* ca *„ansamblu de enunţuri care relevă aceeaşi formaţie discursivă"* (propusă de Roland Barthes); a *textului*, ca *„producţie semnificantă"*, ca *„practică în semnificant şi asupra semnificantului"*, ca *„trudă"* asupra semnificantului (cum spune Julia Kristeva), respectiv înţelegerea *vorbirii*, ca *„ansamblu de enunţuri produse conform unui sistem de constrîngeri"*, în acord cu Dominique Maingueneau.

---

[50] George Herbert Mead, *Mind, Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist* (edited by Charles William Morris), University of Chicago Press, Chicago, 1934, respectiv 1967; *apud*: Adam Schaff, *op. cit.*, p. 269

[51] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 282

[52] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 93

[53] Erwin Goffman, *Behavior in Public Places*, „Free Press", Glencoe, 1963; *idem*, *Interactional Ritual*, „Doubleday", New York, 1967; *idem*, *Strategic Interaction*, University of Pensylvania, Philadelphia, 1969; *apud*: Umberto Eco, *op. cit.*, p. 398

[54] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 204

13⁰. Relaţia dintre *semnificatul „obiectiv"* (*„1"*) şi *referinţă* (*„D"*) se regăseşte pe făgaşul mai vechii distincţii logic - formale, dintre „conţinutul" şi „sfera" noţiunii. O concretizează John Stuart Mill, prin tandemul „conotaţie" / „denotaţie"; Gottlob Frege, prin departajarea dintre sens (*Sinn*) şi semnificaţie, sau referinţă (*Bedeutung*); Bertrand Russell, prin dihotomia sens (*Meaning*) / denotaţie (*Denotation*); Charles Morris, prin partajul între *designatum (significatum)* şi *denotatum* [55]. În faimosul lor „triunghi al semnificării", Charles Kay Ogden şi Ivor Armstrong Richards [56] trasează relaţia urmărită între „gînd sau referinţă" şi „referent", plasînd-o sub jurisdicţia adecvării şi neadecvării. Stephen Ullmann [57] admite că *sensul* sau înţelesul „se raportează" la *obiect*, Alexandru Boboc [58] pune problema adeveririi *gîndirii* în confruntarea cu *obiectul*, iar enumerarea s-ar putea continua. Dă seama, însă, (sub)modelul relaţional *„ID"* şi de vreo operaţie, sau activitate comunicativă *stricto sensu* ? În viziunile platoniste, cel puţin, întrebarea nu este nici fără sens, şi nici fără răspuns. Să notăm că disonanţa dintre *enunţ* sau *propoziţie* (ca înţeles) şi *referinţă* este o sursă de ambiguitate şi de blocare a discursului.

14⁰. Relaţia dintre variabilele, sau coordonatele *„I"* şi *„C"* acoperă la unii teoreticieni ai comunicării distincţia dintre *semnificaţia univocă* şi *semnificaţia vagă*; aceeaşi relaţie justifică, în ochii altora, partajul dintre *comunicarea referenţială* şi *comunicarea emoţională*, în limitele unuia şi aceluiaşi cod. Peste ea se suprapune relaţia „denotaţie" / „conotaţie", în situaţii speciale de proliferare a codului: conţinutul unei prime semnificaţii, „denotative", împreună cu unităţile de expresie ce vehiculează codul devin expresia unei noi semnificaţii, „conotative", supraetajarea codurilor putînd continua [59]. Problema este, şi de această dată, să identificăm momente sau forme ale activităţii de comunicare, în cazul de faţă pe acelea cărora li se potriveşte modelarea situaţională *„IC"*.

Dacă asemenea *momente* sau *forme* de comunicare există, ar trebui să le acceptăm drept raporturi nemijlocite între *lumea ca reprezentare* (a locuţiunilor) şi *lumea ca voinţă* (a ilocuţiunilor), între *universaliile semantice* (semnificaţiile designative) şi *universaliile pragmatice* (semnificaţiile evaluative, hortative etc.), între *descrierile de stare* şi *îndemnurile la transformare*. S-ar putea ca o astfel de comunicaţie să stingherească şi pe „realiştii" cei mai liberali ...

---

[55] În *Foundations of the Theory of Signs* (1938), Charles Morris consideră că *„orice semn are un* DESIGNAT, *dar nu orice semn se referă la un existent actual* [...]; *în timp ce fiecare semn are un* DESIGNAT, *nu orice semn are un* DENOTAT" (Charles Morris, *op. cit.*, p. 20). Distincţia se menţine în *Signs, Language and Behavior* („Prentice Hall", New York, 1946), dar nu între *designat* şi *denotat*, ci între *semnificat* şi *denotat*: prin *semnificat*, autorul american înţelege un ansamblu de condiţii la ivirea cărora concură *denotatul* (Charles Morris, *op. cit.*, pp. 95, 366). O schimbare de perspectivă înregistrăm în *Signification and Significance* (M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1964): în locul *semnificantului* intervine, acum, *semnificaţia* cu trei dimensiuni: ☞ (1) *designativă* (întîmpinată prin organele de simţ); ☞ (2) *evaluativă* (în legătură cu preferinţele pentru obiect) şi ☞ (3) *prescriptivă* (pe linia preferinţelor de conduită, sau comportament). A se vedea Charles Morris, *op. cit.*, p. 407

[56] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *op. cit.*, p. 11

[57] Stephen Ullmann, *loc. cit.*

[58] Alexandru Boboc, *loc. cit.*

[59] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 74

15⁰. Pe traseul diagonalei *„SI"* a modelului hexadic regăsim, cu nepotrivirile de rigoare: relația (cauzală) de (corectă / incorectă) simbolizare a *gîndului* sau *referinței* de către *simbol* (la Ogden și Richards); relația de exprimare a sensului (în germană: *Sinn*) de către semn (în germană: *Zeichen*), la Frege; relația (de „evocare reciprocă") dintre *nume* și *sens*, la Stephen Ullmann; relația (de „exprimare") dintre *limbaj* și *gîndire*, în triunghiul semiotic reformulat de Alexandru Boboc, în speță relația dintre *enunțurile lingvistice* și *propozițiile logice*. Pe același traseu se înscrie raportul „misterios" dintre *lumea formelor* și *lumea semnificațiilor*, asupra căruia ar trebui să se restrîngă considerațiile lingvistului [60]. Ca model al comunicării, binomul *„SI"* caracterizează unul dintre procesele *„producției de semne"*: *corelarea expresiei formate cu un conținut* [61], dacă admitem că un asemenea proces se desfășoară de la sine, sau că-l putem considera ca pe unul cu agenți ascunși. Este de înțeles că orice situație de neunivocitate între *semnificant* și *intensiune* (o structură de suprafață și mai multe structuri de adîncime, ori *vice versa* !) poate constitui o sursă de ambiguitate și de disfuncții în comunicare.

16⁰. (Sub)modelul *„CD"* ne deschide spre universul conotărilor „naturale", în care realități și stări de lucruri se asociază „de la sine" cu stări de spirit, indiferent dacă acestea din urmă sînt sau nu trăite, dacă ele sînt sau nu omologate, dacă sînt sau nu sugerate, ori dirijate de către un emitent.

17⁰. (Sub)modelul *„RD"* are de-a face, asemenea schematizării *„ED"*, cu formele de raportare nemijlocită a subiectului la realități mai mult sau mai puțin „obiective", mai mult sau mai puțin „accesibile".

18⁰. Participația în sens platonic, intuiția ideilor clare și distincte (în sensul lui Descartes, Spinoza, sau Leibniz), gîndirea pur și simplu, în completă detașare de sensibil, dar și fenomenele speciale, precum recepția telepatică, cu destinatar (sau emitent) necunoscut, a unui mesaj ideatic neutru, strict-denotativ, dau seamă de un (sub)model *„IR"* al comunicării și (re)semnificării.

19⁰. Numeroase concretizări înregistrăm pentru mișcarea dintre *„S"* și *„D"*: ☞ relație de atribuire între *simbol* și *referent*, la Ogden și Richards: *indirectă*, sau presupusă, în cele mai multe cazuri; ☞ *directă*, sau de asemănare, în cazul semnelor iconografice (în ambele ipostaze, relația stă sub semnul adevărului, sau falsității); ☞ raport (fictiv) de reprezentare, între *nume* și *obiect*, în concepția lui Stephen Ullmann; ☞ raport (de desemnare, denotare, sau denumire) între *limbaj* și *realitate* în concepția lui Alexandru Boboc, îndatorată lui Frege; ☞ relație de referire (directă sau indirectă) a *semnului* la *obiect*, după Adam Schaff; ☞ relație de vehiculare a unui conținut cultural, între *semnificant* și *referent*, acesta din urmă trebuind exclus, însă, *„din punctul de vedere al funcționării unui cod"* și al *semioticii* aferente, care

---

[60] În *Introducere în semantică* (trad. rom., Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 172), Tulio de Mauro citează, în acest sens, pe Stephen Ullmann, după ce observă (la p. 136) că *„umbra misterului învăluie procesul comunicării [semnificațiilor* prin intermediul *formelor*, n.n.: P. I.], *fie că-l privim cu ochii lui Wittgenstein sau Croce, fie cu cei ai lui Saussure"*.

[61] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 204

este cea a semnificării – poziţia lui Umberto Eco [62] etc. Ce operaţie intrinsecă actului de comunicare, ce moment al comunicării, sau ce tip de comunicare ar putea să cadă sub incidenţa modelului situaţional *„SD"* ? Însăşi semnificarea şi rezultatul acesteia, semnificaţia, aşa cum admite, printre alţii, Rulon Wells [63], riscînd încadrarea în ceea ce Gilbert Ryle desfide ca *teoria lui „Fido"* [64] - *Fido*, altfel spus: expunîndu-se „erorii referenţialităţii", de care se fereşte Umberto Eco, atunci cînd propune o demarcaţie între *teoria semnificării* şi *teoria comunicării*. Pentru a ne pune de acord cu opţiunea autorului italian, pe diagonala *„SD"* a schemei hexadice vom plasa *procesele de conexiune*, „între semne şi evenimentele reale, lucruri sau stări ale lumii" [65].

20^0. Sub incidenţa modelului relaţional *„RC"* cad actele perlocuţionare „din senin", autoinduse, sau cu emitent „ascuns": situaţiile de convingere, de persuadare (sau înduplecare), de descurajare, de îndîrjire şi îmbărbătare, de întristare etc., în secvenţe trecătoare (vis, reamintire etc.), aparent fără motiv.

21^0. Aspectul prin excelenţă comunicativ al relaţiei dintre *semnificant* şi *semnificat* îl deslušim pe diagonala *„SC"* a supramodelului hexadic. (Sub)modelul diadic respectiv sugerează o lume în care efectele secvenţelor individuale ale comunicării prin semne sînt memorate sau perpetuate ca atare, *„transindividual"*: pentru cei care admit drept *„cîmp psi"*, *„matrice a comportamentului social şi cultural"*, *„sociotip"* [66] o asemenea lume, *„universaliile pragmatice"* nu mai sînt doar abstracţii, iar *„viaţa"* şi *„însufleţirea semnelor"* nu mai reprezintă doar figuri de stil.

22^0. (Sub)modelul *„RS"*, ultimul din seria celor diadice, delimitează receptarea ca receptare, prin detaşare de emitent, de conţinut şi de referenţial, aşa cum i se întîmplă analfabetului în faţa unei scrieri, cititorului în faţa textului redactat într-o limbă necunoscută, persoanei care înregistrează un mesaj codificat, fără a-şi cunoaşte „interlocutorul" şi fără a-i deslusi „codul" etc.

7.5. Situaţii semiotice triadice

Cu cele 20 de *„triunghiuri"* subsumate modelului de semioză ne apropiem de modalităţile „fireşti" ale comunicării interumane, fără a ne putea sustrage, în toate cazurile, de la întîlnirile cu *paranormalul*.

23^0. (Sub)modelul *„EID"* se circumscrie actelor de comunicare interioară cu realitatea: reconstituirea unui fapt, prezicerea unui eveniment, cunoaşterea indirectă a unui fenomen, revelarea unei aşezări etc.

---

[62] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 81

[63] Rulon Wells, *Meaning and Use*, în: „Word", vol. 10, 1954, p. 236; *apud*: Paul Gochet, *Esquisse d'une théorie nominaliste de la proposition*, „Armand Colin", Paris, 1972, pp. 113 - 114

[64] Gilbert Ryle, *The Theory of Meaning*, în: Cecil Alec Mace (ed.), *British Philosophy in the Mid - Century*, „Allen & Unwin", London, 1957, pp. 239 - 264

[65] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 204

[66] Asupra noţiunii respective, cf. Traian Dinorel Stănciulescu, *Parapsihologia: o cale a raţiunii către Dumnezeu*, Editura „Timpuri", Deva, 1990, p. 41

24⁰. Neliniştile, nedumeririle, bucuriile sau hotărîrile inspirate de contactul cu ideea, ca străfulgerări interioare, fără o codificare accesibilă şi fără o adresă anume, dau interpretarea modelului *„EIC"* (*emisie – intensiune – conotaţie*).

25⁰. Prin triunghiul situaţional *emisie – intensiune – recepţie* (*„EIR"*) delimităm mulţimea transmisiilor şi recepţiilor intercerebrale de ordin „numeric" şi pur constatativ, în spaţiul celei mai pure şi mai „transcendentale" ideaţii.

26⁰. Pentru actele locuţionare, fără adresă şi fără referenţial, în genul construcţiilor formale, al speculaţiilor etc., ne stă la dispoziţie (sub)modelul situaţional triadic *„EIS"* (al scrierilor „nerealiste" şi „nemoralizatoare", al muzicii fără „program", al dansului fără temă etc.). În orizontul său s-ar putea plasa şi *semanaliza*, definită de Julia Kristeva ca studiu al (sau ştiinţă a) *semnificaţiei* (*„I"*) în raport cu *semnificantul* (*„S"*) şi *subiectul* (*„E"*).

27⁰. Comunicaţii „mute", neexteriorizate şi neadresate, surprindem prin (sub)modelul tripolar *„EDC"* (trăiri neconceptualizate în faţa unui peisaj, indignarea „surdă" şi „mută" în faţa unui dezastru, dorinţa ascunsă de a poseda un obiect etc.).

28⁰. (Sub)modelului *„EDR"* i se asociază *presupoziţiile circumstanţiale*. Ele *„privesc ceea ce se presupune că atît emiţătorul cît şi destinatarul ştiu despre evenimente sau entităţi mai mult sau mai puţin codificate"* [67]. În termeni acţionali, vom deslusi sub acelaşi registru secvenţele comunicării intercerebrale, „nemijlocite", atît sub aspectul semnificantului (*„S"*), cît şi sub cel al semnificatului (*„I"* şi *„C"*).

29⁰. Actul elementar de referire la realitate (desemnare, denumire, denotare), *„ceva ce poate realiza cineva folosind o expresie"* [68], se încadrează în (sub)modelul situaţional triunghiular *emisie – codificare – contextualizare obiectivă* (*„ESI"*), vizat de Rulon Wells [69] ca alternativă la înţelegerea binară a semnificaţiei.

30⁰. Cu modelul situaţional *„ECR"* s-ar putea acoperi mesajele ilocuţionare transmise „nemijlocit", prin tele - sau tango - patie.

31⁰. Aprecierile, îndemnurile, rugăminţile, blestemele, dorinţele şi alte ilocuţiuni puse „în undă" fără o adresă anume justifică (sub)modelul *„ESC"*. La fel şi definiţii ale discursului, precum cea a Juliei Kristeva: formă sub care textul (*„S"*) participă sau se îndreaptă (*„E"*) către procesul social (*„C"*), respectiv *„a doua orientare a textului"*.

32⁰. Orice transmisie cifrată de mesaje care nu sînt accesibile nici transmiţătorului, nici primitorului efectiv se plasează în cîmpul de reprezentare sau interpretare al (sub)modelului situaţional ternar *„ESR"*, propus de Earl Shepard Johnson [70] ca schemă generală a *comunicării semnificative*.

33⁰. Într-o lume nu neapărat „platonică", mesajele referenţiale şi totodată emoţionale, detaşate de emitent, încă nerecepţionate şi inaccesibile subiecţilor „obişnuiţi", ar putea îndreptăţi admiterea triunghiului situaţional *„IDC"*, ca schemă a comunicării.

---

[67] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 147

[68] Peter Frederik Strawson, *On Referring*, în: „Mind", vol. 59, nr. 235, 1950, pp. 320 - 344; *apud*: Umberto Eco, *op. cit.*, p. 213

[69] Prin luarea în considerare a *utilizatorului*, a *semnului* şi a *obiectului*

[70] În *loc. cit.* A se reţine că *„simbolul"* (respectiv *„referinţa"*) acoperă, acum, întregul „cadru de referinţă" (*frame of reference*) al actului de comunicare

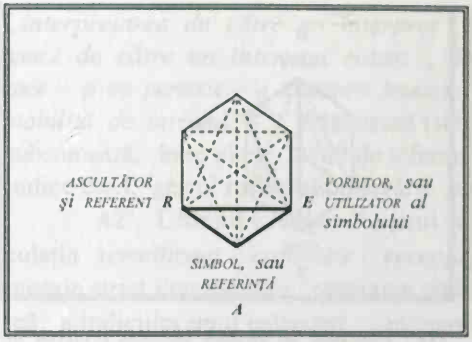

221°. *Diagrama lui Earl Shepard Johnson, în perspectiva hexadei semiotice*

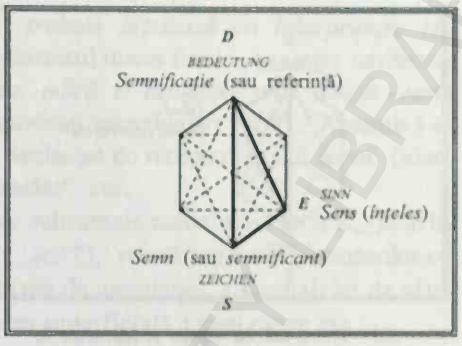

222°. *Triunghiul lui Gottlob Frege în schema hexadică a situaţiei semiotice*

34^{0}. De (sub)modelul *„RDI"* al aceleiaşi realităţi complexe, comunicarea, dă seamă *percepţia* (respectiv *recepţia*) pe cale telepatică, sau intercerebrală, a unui mesaj strict realist, sau referenţial.

35^{0}. Nu mai puţin de trei „triunghiuri semiotice" se pliază pe schema situaţională *„SID"*, subiacentă modelului relaţional hexadic: triunghiul lui Frege, tabelul (222°), desenat ca atare de comentatori, în baza celebrelor consideraţii din *Sinn und Bedeutung* [71], din 1892, cu *„I"* pentru *Sinn* (sens), *„S"* pentru *Zeichen* (semn) şi *„D"* pentru *Bedeutung* (semnificaţie, denotaţie sau referinţă); triunghiul lui Ogden şi Richards, din 1923, cu *„I"* pentru *„Thought or Reference"* (gînd sau referinţă), *„S"* pentru *Simbol* şi *„D"* pentru *Referent* (223°); triunghiul lui Stephen Ullmann din 1962, cu *„I"* pentru *Sens*, *„S"* pentru *Nume* şi *„D"* pentru *Obiect* (sau *Lucru*), fig. (224°). Triadele par să amintească triunghiul lui Peirce (netrasat ca atare !) *Interpretant* (*„I"* / *„C"*) *Representamen* (*„S"*) *Obiect* (*„D"*) [72]. Referindu-se la schema triadică datorată lui Odgen şi Richards, Tulio de Mauro [73] o pune în legătură cu un punct de vedere „pre - elenistic". L-ar putea contrazice Umberto Eco, în orizontul producţiei şi interpretării de semne (*enunţuri*) „care vor să afirme ceva adevărat sau fals referitor la o stare reală", ele ţinînd de „teoria actelor de menţionare sau *de referinţă*". *Actele de referinţă*, sau de *menţionare*, pe care le susţin *propoziţiile de indicare factuale*, se ordonează, în orice caz, după schema triadică în atenţie. La fel şi *presupoziţiile referenţiale* [74], respectiv verificarea expresiilor şi pe această cale stabilirea semnificaţiei acestora [75].

---

[71] Gottlob Frege, *Sens şi semnificaţie*, trad. din germană în volumul antologic *Logică şi filosofie. Orientări în logica şi fundamentele matematicii*, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 55

[72] După Umberto Eco, *op. cit.*, p. 80. În fragmentul [3: 360], Charles S. Peirce vorbeşte de *relaţia conjunctă a semnului* (*„S"* ?) cu *lucrul denotat* (*„D"*) şi cu *intelectul* (*„I"* ? / *„C"* ?), admiţînd că, în relaţia ternară nedegenerată, *semnul*, respectiv un *simbol* (numit şi *emblemă*) *se leagă de obiectul său doar ca o consecinţă a unei asociaţii mentale*, printr-o *obişnuinţă*. Cf. vol. antologic: Charles Sanders Peirce, *Ecrits sur le signe*, Paris, 1978, p. 143

[73] Tulio de Mauro, *op. cit.*, p. 172

[74] Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 71, 202, 147

[75] După Moritz Schlick (*Meaning and Verification*, în: „Philosophical Review", vol. 46, 1936), *„stabilirea semnificaţiei unei propoziţii se reduce la* [...] *stabilirea modului în care putem determina adevărul sau falsitatea respectivei propoziţii. Semnificaţia unei expresii este metoda de verificare a ei"* (Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*: 3.276)

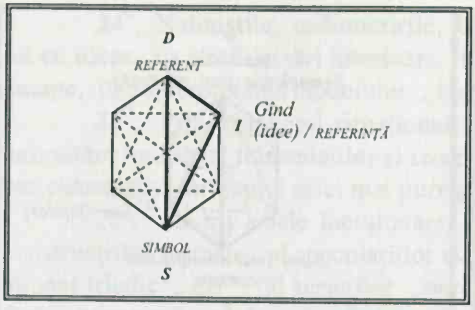

223°. *Triunghiul lui Ogden și Richards, în perspectiva hexadei semiotice*

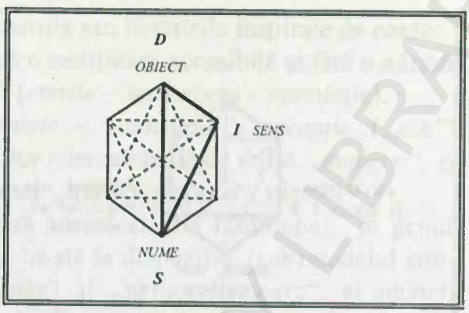

224°. *Triunghiul lui Stephen Ullmann, proiectat în schema hexadică a situației semiotice*

36⁰. (Sub)modelul situațional *„RIC"* corespunde recepției unor mesaje emoționale aparent fără destinatar (*„E"*) și fără vehicul (*„S"*); paradigmei semio-logice în atenție i se atașează, de asemenea, orice efort de înțelegere, sau deslușire a conotației și de autoînsuflețire în compania gîndurilor „pure".

37⁰. Triunghiul *„SCI"* pare să surprindă autoproliferarea semnelor în spațiul nu tocmai ușor de explorat al *interpretantului* peircean.

38⁰. (Sub)modelul *„SIR"* atrage atenția asupra activităților de receptare a semnelor ca realități duale, *semnificant - semnificate*: înmagazinarea de idei rupte de autori și de lume, audiția „la rece" a unei partituri, privirea „cerebrală" a unei compoziții etc.

39⁰. În triunghiul situațional *„RCD"* ne așteptăm să se plaseze „lectura" interesată a „marii cărți a naturii": sincronizarea cu „glasul pămîntului", privirea aruncată la semnele cerului și ale mării, învățarea din contactul nemijlocit cu realitățile de oricare fel.

40⁰. Schema triadică *„SCD"* se potrivește cu definiția dată de Peirce *semiozei*: „o acțiune, o influență care să constituie, sau să implice, o cooperare între *trei* subiecte: ca, de exemplu, un semn, obiectul său și interpretantul său, o asemenea influență tri - relațională nefiind în nici un caz reductibilă la o acțiune între perechi" [76]. De asemenea, este conformă cu una din definițiile aceluiași autor pentru *semn* sau *representamen*: „un prim care întreține cu un secund, numit *obiectul* său, o relație triadică atît de autentică, încît ea poate determina un terț, numit *interpretantul* său, să întrețină cu obiectul său aceeași relație triadică pe care o întreține el însuși cu același obiect. Relația triadică este *autentică*, adică cei trei membri ai săi sînt legați împreună într-un mod ireductibil la vreun complex de relații diadice" [77].

41⁰. O altă definiție peirceană a *semnului*, respectiv a *REPRESENTAMEN* - ului (ca *„ceva care ține locul a ceva pentru cineva..."* [78]), reluată de Charles Morris [79] (*„ceva este un semn doar pentru că este interpretat ca semn a ceva de către un interpret oarecare"*) și amendată de Umberto Eco (prin precizarea că

[76] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*: 5.484; Umberto Eco, *op. cit.*, p. 27

[77] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*: 2.274; trad. franceză în: Gérard Deledalle, *loc. cit.*, p. 147; trad. rom. în: Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, selecție și transpunere din engleză de către Delia Marga, Editura „Humanitas", București, 1990, p. 285

[78] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*: 2.228; *idem*, *Semnificație și acțiune*, București, 1990, p. 269

[79] Charles Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, 1938, ret. în: Thomas Sebeock (ed.), *op. cit.*, p. 20

„interpretarea de către un interpret [...] *trebuie înţeleasă ca interpretare* POSIBILĂ *de către un interpret* POSIBIL", destinatarul uman fiind *„GARANŢIA METODOLOGICĂ – ŞI NU EMPIRICĂ – A EXISTENŢEI SEMNIFICAŢIEI, adică a existenţei unei funcţii - semn stabilită de un cod"* [80]), acreditează (sub)modelul triunghiular *„SDR"*. Acestuia i se subsumează, între altele, actul de referinţă declanşat de receptarea unui semn (icon, indice etc.), gestul reflex al prelevării „urmelor" etc.

42⁰. Ultimul triunghi din şirul celor subsumate modelului hexadic, în articulaţia *semnificant – conotaţie – recepţie* (*„SCR"*), relevă impactul persoanelor cu mesaje strict ilocuţionare: reperarea unui semn de circulaţie, a semnalelor de alarmă, a indiciilor unui cutremur, contemplarea superficială a unei pînze etc.

7.6. Grupul schematizărilor tetradice

O coordonată (respectiv o variabilă) în plus, o şansă mai mare să surprindem fluxul cotidian al comunicaţiilor interumane ! O vom fructifica, îmbogăţind conceptul global şi complex al semiozei cu încă 15 moduri de realizare.

43⁰. (Sub)modelul situaţional *emisie – intensiune – denotaţie – conotaţie* (*„EIDC"*) s-ar putea recunoaşte în proiectele mentale de comunicaţie fără adresă, în emisiile telepatice de aceeaşi natură, în autosugestia susţinută ideatic şi aşa mai departe.

44⁰. Comunicarea tele - şi tango - patică efectivă, în regim referenţial şi „apofantic" (sau indicativ), dar fără vehicul palpabil, justifică un al doilea pătrat situaţional semiotic, marca *„EIDR"*. Sub auspiciile sale s-ar mai putea ordona *„funcţia de figuraţie a limbajului"* (Nikolai Sergheevici Trubetzkoi), respectiv *„gradul de realizare a actului referirii"*, ca mulţime diferenţă între mulţimea predicaţiilor (sau a enunţărilor) locutorului şi cea a destinatarului sau a locutorului: *„EID ∩ RID = T"*.

45⁰. De schematizarea situaţională *„ESDI"* (a emisiei unui mesaj strict constatativ şi vădit referenţial – ştirea de presă, protocolul observaţiei, descrierea ştiinţifică etc.) ţine (sub)modelul „reflexologic" al semnificării, datorat lui Alfred Jules Ayer [81]: o frază *„S"* semnifică (se referă la) *„D"* pentru un emitent, sau interpret *„A"* numai dacă conţinutul dat de *„A"* lui *„S"* este constitutiv credinţei sale în (propoziţia) *„P"*.

46⁰. (Sub)modelul *„EICR"* se potriveşte comunicaţiei „intercerebrale" într-un registru a - referenţial, informativ - performativ.

47⁰. Tetrada situaţională *emisie-semnificant-intensiune-conotaţie* (*„ESIC"*) ne deschide spre emisia a-referenţială şi fără auditoriu prestabilit: scriitura „cerebrală", pentru care impactul cu realităţile de un fel sau altul ţine de pura întîmplare; construcţiile formale, în limitele sintaxei pure şi ale pragmaticii pure etc.

---

[80] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 29

[81] Alfred Jules Ayer, *Meaning and Intentionality*, „Atti del XII Congresso Internazionale di Filosofia Relazioni Introduttive", „Sansoni", Firenze, 1958, pp. 141 - 155; *apud*: Paul Gochet, *op. cit.*, p. 117. Să se observe că plasarea patrulaterului lui Alfred Jules Ayer în circuitul *„SRPD"* al paradigmei noastre înglobatoare nu ar schimba prea mult datele problemei

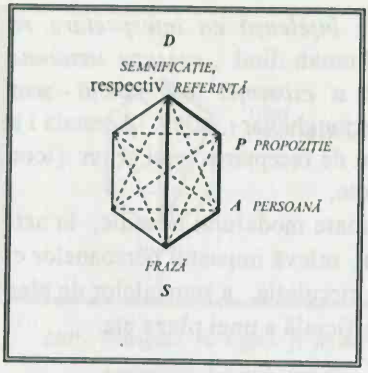

225°. *Patrulaterul semiotic al lui Alfred Jules Ayer, în perspectiva hexadei semiotice*

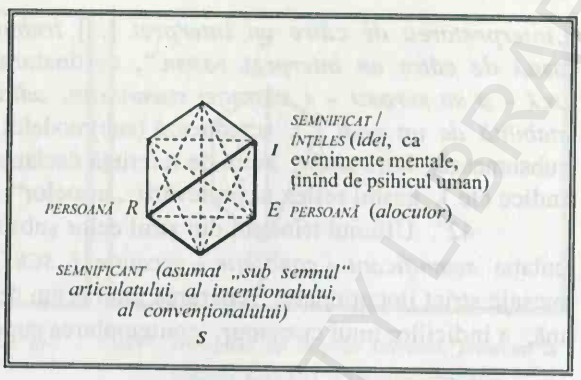

226°. *Modelul saussurean al semnificării (degajat de Umberto Eco), în perspectiva hexadei semiotice*

48°. (Sub)modelul *„EIRS"* relevă actul cotidian de informare, sau comunicare a ideilor pure, după cum închide definiția semnului, extrasă (din considerațiile lui Saussure) de către Umberto Eco [82]: entitate, sau artificiu cu două fețe, *signifiant* și *signifié*, angajînd „două ființe omenești care s-au înțeles să-și comunice și să exprime ceva".

49°. O altă formă de comunicare para - normală (transpunerea receptorului într-o anume realitate și inducerea corespunzătoare a unor anumite stări de spirit, prin sugestie hipnotică, telepatie etc.) se încadrează într-o schemă situațional - tetradică *„EDCR"*.

50°. „Cînd vorbim – notau autorii *Semnificației semnificației* [83] – simbolismul pe care-l utilizăm este cauzat parțial de factorii sociali și psihologici: scopul pentru care facem referința, efectul propus al simbolurilor noastre asupra altor persoane și propria noastră atitudine". Asupra acestor împrejurări ale comunicării „autoimplicative" și „autoexpresive" atrage atenția (sub)modelul *„ESDC"*, potrivit emisiei performative într-un registru descriptiv: cultivarea, în creația artistică, a efectelor *catarsice* prin intermediul plăsmuirilor mimetice; recursul la fapte și întîmplări „nude", discursul de atitudine disimulată etc.

51°. Comunicarea cea mai vădit referențială, de resortul (sub)modelului *„EDRS"*, o schematizează Alan Gardiner [84], prin variabile (respectiv poli, sau coordonate) ce riscă să-l mențină la forme rudimentare de ostensiune.

52°. Dacă există secvențe comunicative în exclusivitate ilocuționare și conotative (și este greu să le punem la îndoială chiar și în comunicarea verbală), locul lor se află în patrulaterul situațional *emisie – semnificant – conotație – recepție* (*„ESCR"*).

53°. (Sub)modelul *recepție – intensiune – denotație – conotație* (*„RIDC"*) se conectează la forme ale comunicării paranormale: recepția telepatică, telestezică, sau metagnomică a unor mesaje complete: locuționar referențial performative.

---

[82] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 27

[83] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *op. cit.*, p. 10

[84] Mai exact: Adam Schaff (în *op. cit.*, p. 240), plecînd de la considerațiile lui Alan Gardiner din *op. cit.*

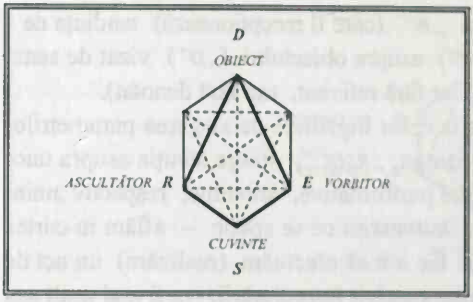

227°. *Patrulaterul semiotic al lui Alan Gardiner, în perspectiva hexadei semiotice*

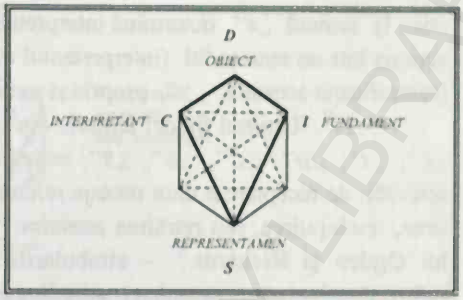

228°. *Modelul semiotic al lui Charles Peirce, în perspectiva hexadei situaţionale*

54⁰. Comunicarea virtuală, pe registrul complet (locuţionar – referenţial – performativ), aşa cum o închide textul anonim (literar, filosofic etc.), pictura anonimă etc., ţin de modelul tetradic *„SICD"*. La el se opreşte Peirce [85] cînd îşi propune să fundamenteze tripartiţia semioticii în spaţiul *trivium* - ului scolastic: „ca urmare a faptului că fiecare representamen (*S*) se află în relaţie cu trei lucruri – fundamentul (*I*), obiectul (*D*) şi interpretantul (*C*), ştiinţa semioticii are trei ramuri". O nuanţare a discuţiei urmăreşte Umberto Eco (în *Lector in fabula* [86]), prin luarea în considerare a distincţiilor peirceene între „fundamentul" şi „semnificatul" semnului (*„I"*), respectiv între „obiectul dinamic" şi „obiectul imediat" (*„D"*), alături de distincţia, nu tocmai simplă, dintre „semnificat" / „fundament" (*„I"*) şi „interpret" (*„C"*).

55⁰. (Sub)modelul *recepţie – semnificant – intensiune – denotaţie* (*„RSID"*) delimitează modalităţi de comunicare strict designative, în speţă recepţia unui limbaj referenţial pe unde *R / TV;* lectura unei descrieri, relatări de fapte, cu autor necunoscut etc.

56⁰. Cu (sub)modelul situaţional tetradic *„RSIC"* (receptarea unui mesaj complet – locuţionar şi totodată performativ – cu autor sau / şi transmiţător necunoscut) acoperim definiţia dată semnului de Charles Morris, în cartea din 1964, *Signification and Significance:* în condiţiile *z* (presupuse în toate modelele semi-

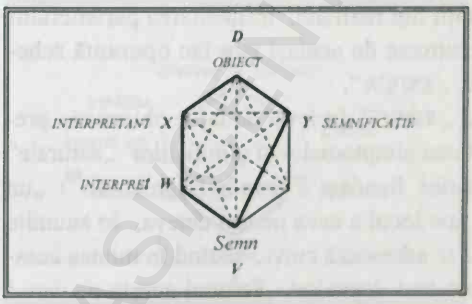

229°. *Patrulaterul situaţiei semiotice, în concepţia lui Charles Morris din 1946*

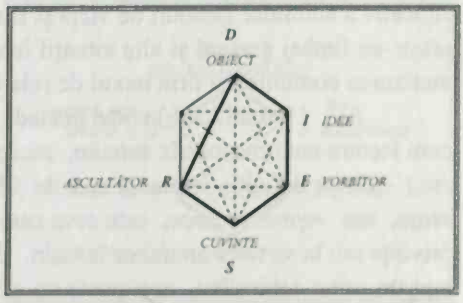

230°. *Modelul extins al lui Alan Gardiner, în perspectiva hexadei „situaţionale"*

[85] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*: 2. 229; *idem*, *Semnificaţie şi acţiune*, Bucureşti, 1990, p. 270

[86] Umberto Eco, *Lector in fabula*, Editura „Univers", Bucureşti, 1991, pp. 56 sqq.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

otice !) semnul „*Y*" determină interpretului „*W*" (care îl recepționează) tendința de a acționa într-un anume fel (interpretantul „*X*") asupra obiectului („*D*") vizat de semn (semnificația acestuia, „*Y*", proprie și semnelor fără referent, sau fără denotat).

57⁰. Ultimul model tetradic din seria celor îngăduite de alegerea parametrilor „*E*", „*I*", „*D*", „*C*", „*R*", „*S*", schematizarea „*RSDC*", atrage atenția asupra unor activități de receptare a unor mesaje referențial performative, anonime, respectiv amintirea, închipuirea, sau retrăirea acestora. „Cînd auzim ce se spune – aflăm în cartea lui Ogden și Richards [87] – simbolurile ne fac atît să efectuăm (realizăm) un act de referință, cît și să ne asumăm o atitudine care, potrivit împrejurării, va fi mai mult sau mai puțin similară cu actul și atitudinea vorbitorului".

7.7. Pentagoanele semiozei

Inventarul (sub)modelelor situației semiotice urmează să se încheie cu trecerea în revistă a schematizărilor pentadice, în număr de șase.

58⁰. Structura „*EIDCR*" corespunde activităților de comunicare parapsihică, pe registrul complet, referențial-constatativ-performativ.

59⁰. Emisia obișnuită, pe vehicul controlabil, a mesajului complet (constatativ-referențial-performativ), se încadrează în (sub)modelul situațional pentadic „*ESIDC*" (compunerea unei povestiri realiste, cu tentă epidictică; nararea pasionantă a unor întîmplări; „imortalizarea" pe peliculă a unor scene etern tulburătoare etc.).

60⁰. Actul cotidian de informare, sau comunicare referențială și strict constatativă, către un partener imperturbabil, justifică modelul „*ESIDR*", luat în considerare, între alții, de Alan Gardiner [88].

61⁰. (Sub)modelul „*ESICR*" se potrivește comunicării performative fără suport referențial, pe care o vizează, între altele, teoria semnului-întrebuințare, inspirată de comparația saussureană cu jocul de șah și împlinită de Ludwig Wittgenstein în *teoria jocurilor de limbaj*, din *Philosophische Untersuchungen*.

62⁰. Convorbirea „la obiect" și cu o anume finalitate, evocarea în scop educativ a anumitor tablouri de viață și situații din realitate, influențarea partenerului printr-un limbaj gestual și alte situații interumane de același gen fac operantă schematizarea comunicării prin nexul de relații „*ESDCR*".

63⁰. Ultimul (sub)model pentadic, „*RSIDC*" (relevat de fapte obișnuite, precum lectura unui manuscris anonim, receptarea simptomelor și a indiciilor „naturale" etc.) cade pe definiția semnului dată de Charles Sanders Peirce în fragmentul [89]: „un semn, sau *representamen*, este ceva care ține locul a ceva pentru cineva, în anumite privințe sau în virtutea anumitor însușiri. El se adresează cuiva, creînd în mintea acestuia un semn echivalent, sau poate un semn mai dezvoltat. Semnul acesta pe care-l creează îl numesc *interpretantul* primului semn. Semnul ține locul a ceva, anume al

[87] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *op. cit.*, pp. 10 - 11
[88] Alan Gardiner, *loc. cit.*
[89] Charles Snders Peirce, *Collected Papers*: 2. 228

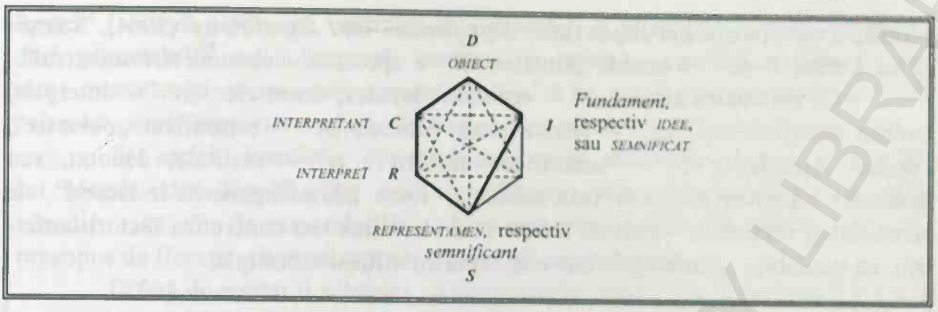

231°. Schema pentadică a semiozei (degajată după un fragment peircean de prin 1897), în perspectiva hexadei „situaționale"

obiectului său. El ține locul acestui obiect nu în toate privințele, ci cu referire la un fel de idee, pe care am numit-o uneori *fundamentul* representamenului" [90].

7.8. Definiții ale semiozei, conforme schemei „situaționale" cu șase coordonate

Angajarea tuturor polilor decelați prin paradigma „situațională" permite descrierea actelor cotidiene de comunicare completă: una care este și *INTERPERSONALĂ* („*E* – *R*"), și *REFERENȚIALĂ* („*S* – *D*"), și *INFORMATIVĂ* („*S* – *I*"), și *PERFORMATIVĂ* („*S* – *C*").

De teama fetișizării semnului și pentru a preveni reducționismele în tematizarea acestuia, unii semioticieni au validat *în exclusivitate* modelul relațional hexadic.

Printre ei se numără și Adam Schaff [91], după care „situația semiotică" sau „semioza" are loc „atunci cînd cel puțin doi oameni comunică prin semne, pentru a-și transmite unul altuia propriile gînduri, expresia sentimentelor, a voinței etc., legate de un anumit obiect («univers de discurs») la care se referă comunicarea".

Alți autori parvin la schematizarea urmărită într-o anume etapă a concepției lor despre semnificare, despre comunicare și despre funcția-semn. Este cazul lui Charles

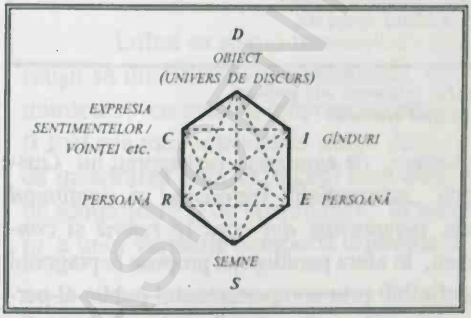

232°. Schematizarea concepției lui Schaff despre semioză, în perspectiva hexadei „situaționale"

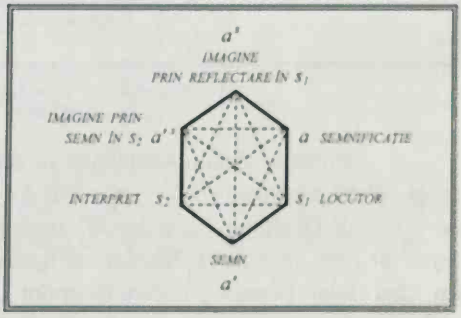

233°. Procesul comunicativ unilateral (după Cornel Popa), în transpunere „situațional" - hexadică

[90] Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, București, 1990, p. 269
[91] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 243

Morris, a cărui poziție din ultima carte, *Signification and Significance* (1964), îi inspiră lui Cornel Popa [92] o hexadă „situațională" a „procesului comunicativ unilateral".

Cu parametrii aleși („*E*" – emitent, locutor, autor etc.; „*R*" – interpret, auditor, receptor etc.; „*S*" – semnificant, vehicul; „*I*" – semnificat „obiectiv", conținut informativ; „*C*" – semnificat subiectiv; „*D*" – realitate, denotat, sau designat) nu putem recupera (sau subsuma) toate „descompunerile în factori" ale semnului și semiozei, oricît de felurit s-ar identifica sau concretiza factorii amintiți, ca veritabile „variabile" într-o schemă cu utilizare multiplă.

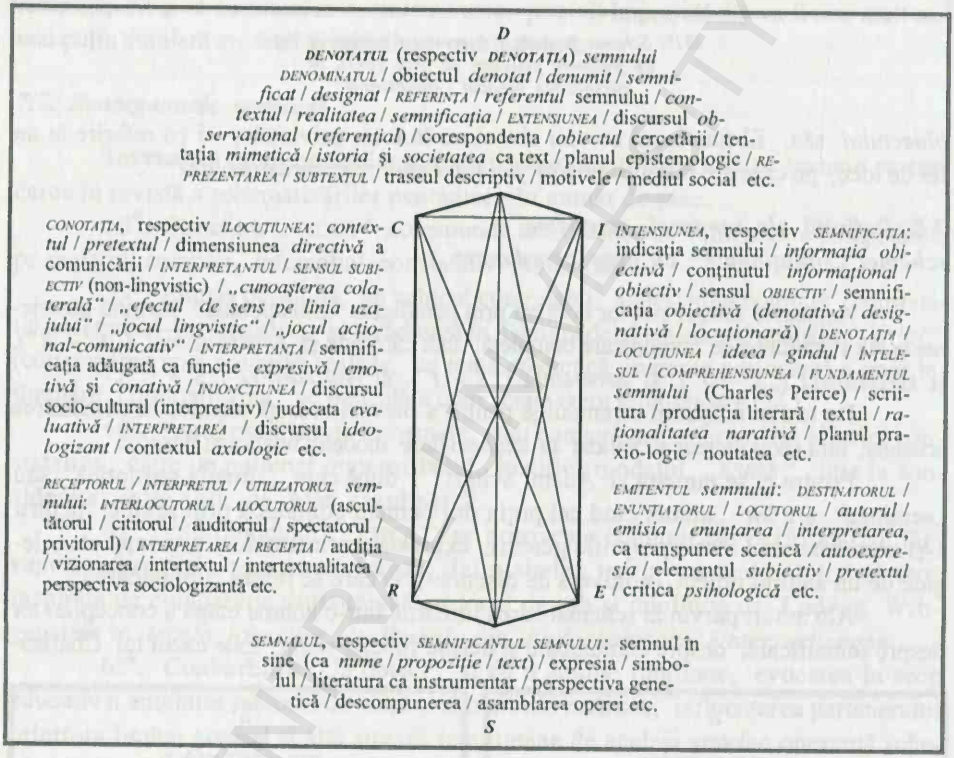

234°. Detalieri ale coordonatelor (respectiv ale polilor, sau variabilelor) situației semiotice

Rămîne în afara posibilităților de cuprindere, de exemplu, pentagonul lui Gustavus Watts Cunningham [93], articulînd doi poli „substanțiali" (*referentul* și *conținutul care referă)* cu alți trei, „relaționali" (*referința, perspectiva din care se referă* și *contextul în care se referă*). Rămîne, de asemenea, în afara paradigmei propuse heptagonul lui Curt John Ducasse, în care factorilor „definibili prin comportamentul public al per-

[92] Charles Morris, *op. cit.*, p. 171

[93] În *Perspective and Context in the Meaning Situation* („University of California Press", Berkeley, 1935, p. 34), autorul american consideră *semioza* sau situația semiotică (*meaning - situation*) drept o situație în care *„un conținut se referă la un referent într-o perspectivă și din cauza unui context"*. A se vedea Charles Morris, *op. cit.*, p. 345

soanei" (*semnul, referentul, emitentul* și *interpretul*) li se alatură variabile „mentale și, deci, personale" [94], adică *scopurile asumate de interpret, datorită emitentului; credința interpretului că un comportament de tipul B în astfel de circumstanțe ar putea promova aceste scopuri; credința interpretului că circumstanțele sînt de tipul C.*

Tot astfel, interferă, dar nu se suprapune modelului nostru, pentagonul lui Morris, din *Signification and Significance*, din care am extras submodelul tetradic *„RSIC"* (la punctul 56^0 al inventarului), lăsînd în afară *contextul*, presupus de fiecare schematizare ca *sistem de semnificare*.

Diferă de conturul schemei „situațional-hexadice" și octogonul detaliat în perspectiva aceluiași studiu morrisian, din 1964, de Cornel Popa [95], în contul „procesului comunicativ bilateral". Celor șase parametri ai procesului comunicativ unilateral – comparabili cu cei ai „supramodelului" hexadic (*„S_1" / „E", „S_2" / „R", „a'" / „S", „a^x" / „D", „a" / „I", „a'^x" / „C"*) – modelul procesului comunicativ bilateral le adaugă încă doi: semnul *„a"*, constituit de *„s_2"* pentru a descrie imaginea prin reflectare *„a'^x"*; imaginea prin semn, *„a''^x"*, a lui *„s_1"*.

Față de asemenea nepotriviri ale unor schematizări relaționale discutabile în privința relevanței de ordin semantic și pragmatic, „supramodelul" situațional hexadic, prin ținuta foarte generală a polilor (variabilelor sau coordonatelor) asumate și prin jocul eludării, sau al suprapunerii acestora, are avantajele considerabile ale oricărei definiții (relaționale) recurente. Pe intervalul de complexitate în care ne-am instalat, el permite reperajul tuturor „formelor verticale" de comunicare, respectiv al tuturor cazurilor posibile de schematizare a semiozei sau a „funcției-semn" (forme „verticale"). Același model, „situațional", încurajează identificarea unor activități de comunicare ce corespund schematizărilor logic - posibile, îndemnînd la reconcilierea între concepțiile exprimate cu privire la „polii" sau „variabilele" comunicării sau / și semnificării, în măsura în care acestea dau seamă de unele sau altele dintre cazuri.

7.9. Rolul mediator al hexadei situaționale „EIDCRS"

Luînd ca spațiu maximal de desfășurare hexada situațională *„EIDCRS"*, am reușit să ilustrăm 64 de momente, sau / și forme ale comunicării, ori tipuri de comunicare, cu tentă și amprentă umană. Se prea poate ca alegerea exemplelor să nu fi fost cea mai potrivită în multe dintre cazurile teoretic - posibile. Admitem, apoi, că încadrarea unor explicații date anterior problemei în atenție, a structurii actului de semnificare și de comunicare, în submodelele generate de combinarea *in abstracto* a unor variabile comportă diferențe în înțelegerea fiecărei coordonate în parte.

---

[94] După Curt John Ducasse (*Some Comments on C. W. Morris's „Foundations of the Theory of Signs"*, în: „Philosophy and Phenomenological Research", vol. 3, 1942, pp. 46 - 47), *„S este un semn al lui D pentru (un interpret) I în măsura în care prezența lui S se conjugă cu scopurile P ale lui I, cu credința lui I că circumstanțele sînt de natura C, cu credința sa că o comportare de natură B în astfel de circumstanțe C este adecvată scopurilor P, determinîndu-l să se comporte in maniera B"*; *cf.*: Charles William Morris, *loc. cit.*, p. 346.

[95] Charles Morris, *loc. cit.*, p. 171

Simplificările asumate nu pot fi, totuşi, comparate cu cele prin care înţelege Umberto Eco să aplice modelul formal al comunicării, datorat promotorului glosematicii, danezul Louis Hjelmslev. După semioticianul italian, utilizările modelului hjelmslevian în diversele orizonturi ale comunicării (sau ale înţelegerii şi semnificării) ar trebui să difere între ele după *„nivelul de finețe al articulării"* şi după *„contextul teoretic"* al desfăşurării aplicaţiilor [96]. Care sînt aplicaţiile şi cum diferă ele de modelul utilizat, rezultă din reprezentarea reprodusă în tabelul (235°).

MODEL FORMAL		*TEORIA CODURILOR*			*TEORIA COMUNICĂRII*		*TEORIA MENŢIONĂRII*		*TEORIA ACTELOR DE COMUNICARE*	
Continuum		*Experienţă*			*Sursă*		*Mențiune sau referință*	*Lume*	*Destinatar*	*Procese pragmatice*
Corelația între functive	*unităţi statornicite*	*CONŢINUT*	*unităţi interpretate (TOKENS)*	*COD*	*MESAJ*	*Semnificat*		*Propoziţie*	*Mesaj*	
	sistemul poziţiilor vide		*sistem semantic (TYPES)*							
	sistemul poziţiilor vide	*EXPRESIE*	*sistem sintactic (TYPES)*			*Semnificat*		*Enunţat*		
	unităţi statornicite		*unităţi produse (TOKENS)*							
Continuum		*Materie*			*Canal*		*Enunţare*		*Emiţător*	

235°. Utilizări propuse de către Umberto Eco modelului hjelmslevian al comunicării

După Umberto Eco [97], „modelul hjelmslevian, fie chiar şi în aparenta sa complexitate bizantină, se pretează deosebit de bine pentru a schiţa o teorie a codurilor". Respectivul model s-ar preta şi mai bine la aplicaţii în teoria codurilor, dacă am lua în seamă cele două moduri ale interpretării şi cele două moduri ale *ocurenţei* „tipurilor" sau *legisemnelor*: ☞ (1) modul, sau contextul strict semantic (corespunzător *conţinutului* „locuţionar", „obiectiv" sau „informativ"), şi ☞ (2) modul, sau contextul pragmatic (corespunzător *conţinutului* „ilocuţionar", „subiectiv" sau „performativ"). Dedublarea asimetrică a unităţilor interpretate, care nu rezultă din *design*-ul modelului nostru, ci din acceptarea coordonatei *„C"* inclusiv ca *interpretant* în sensul peircean, de *subsemn* sau, poate, de *suprasemn* [98] (semn înflorind din alt semn !) are avantajul de a marca realitatea complexă a codului, cum se poate urmări în tabelul (236°).

[96] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 73

[97] *Ibidem*, p. 71

[98] În prima scrisoare către Victoria Lady Welby, din 1904, definind *terţietatea* drept *„relaţie triadică existînd între un semn, un obiect şi gîndirea interpretantă"*, Peirce admite că cea de-a treia coordonată este *„ea însăşi semn"* sau un *„mod de a fi al unui semn"*. Se poate spune, prin urmare, că, cel puţin uneori, *„un semn serveşte de intermediar între semnul INTERPRETANT şi obiectul său"* (Charles Morris, *loc. cit.*, p. 332). Nota lui Delevalle la fragmentul reprodus (Charles Peirce, *Ecrits sur le signe*, Paris, 1978, p. 29) sugerează faptul că *interpretantul* este un *„subsemn"*, întrucît *„semnul este relaţia triadică a trei elemente"*. I-am putea atribui, însă, şi apelativul de *„supra - semn"*, de vreme ce, tot după Peirce, *„interpretantul devine la rîndul său un semn"*, care devine la rîndul său un semn, *„şi aşa mai departe AD INFINITUM"*, iar *„dacă seria interpretanţilor succesivi se încheie, semnul*

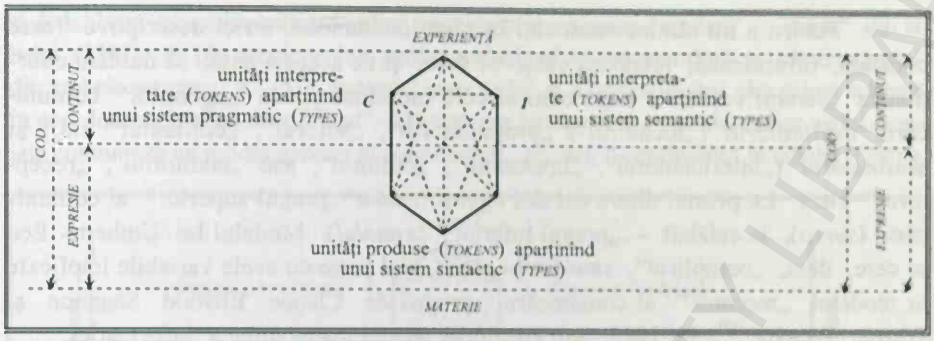

236°. Datele minimale ale teoriei codurilor, în perspectiva hexadei „situaţionale" a comunicării

Despre acelaşi model hjelmslevian, „formal", Umberto Eco ne asigură [99] că *„ar trebui simplificat cînd se trece la acea parte a teoriei producţiei de semne [...] care este definită de obicei «teorie a comunicării»"*.

Simplificarea pe care ne-o propune autorul italian nu este, însă, decît aparentă: „semnificatul" comunicat face parte dintr-un cîmp semantico - pragmatic, tot aşa cum „unităţile statornicite" se aranjează într-un „sistem al poziţiilor vide", iar „unităţile interpretate" („contramărcile" sau „sinsemnele": *tokens*), într-un sistem al „legisemnelor" (*types*); la rîndu-i, „semnificatul" comunicat se integrează unui univers sintactic, tot astfel cum „unităţile statornicite" (de această dată cele ale expresiei !) se subsumează „sistemului de poziţii vide" corespunzător aceluiaşi plan, al expresiei, sau după cum „unităţile produse" (*tokens*) ţin de un „sistem sintactic" (*types*) al expresiei. Pe de altă parte, la o simplificare autentică cu greu am putea ajunge pe drumul de la *modelul formal* către *aplicaţia* mai mult sau mai puţin interpretativă.

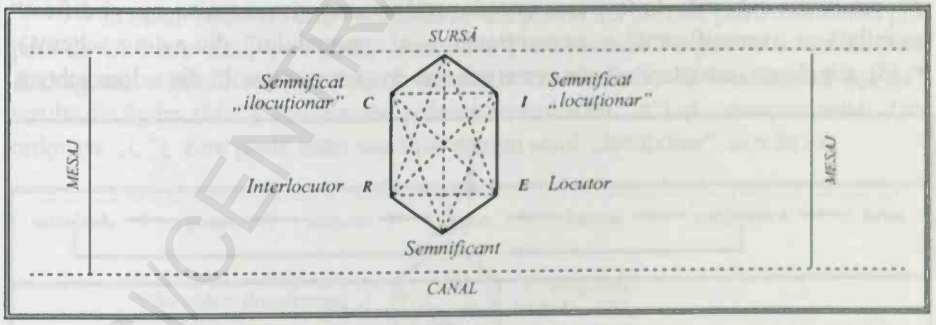

237°. Datele minimale ale teoriei comunicării, transpuse în hexada situaţiei semiotice

devine [...] *cel puţin imperfect"*. Într-un fragment din care am citat pe parcurs, Charles Sanders Peirce afirmă că *interpretantul* creează în mintea interpretului *„un semn echivalent, sau poate un semn mai dezvoltat"*. Relaţia semnului *emis* cu semnul *interpretant* indus de recepţia semnului *emis* s-ar putea asemăna cu relaţia dintre termenii definiţiei: *definiendum*-ul şi *definiens*-ul acesteia.

[99] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 71

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pentru a nu rămîne cantonați în sfera comunicării strict descriptive (care constată, informează, relatează etc.), se cere, şi de această dată, să dublăm coordonata „semnificatului", după cum se cere introdusă şi axa „agenților" comunicării: *destinatorul* („locutorul", „propunătorul", „autorul", „emitentul" etc.) şi *destinatarul* („interlocutorul", „opozantul", „cititorul", sau „auditoriul", „receptorul" etc.). La primul dintre cei doi agenți trimite „pragul superior" al comunicării (*sursa*), la celălalt – „pragul inferior" (*canalul*). Modelul lui Umberto Eco se cere, deci, „complicat", sau „îmbogățit", cel puțin cu acele variabile implicate în modelul „mecanic" al comunicării, propus de Claude Elwood Shannon şi Warren Weaver [100], în 1949, sub auspiciile teoriei matematice a informației.

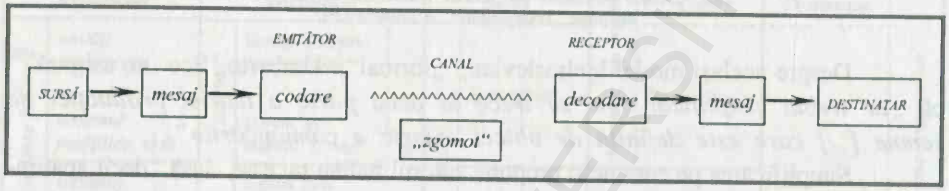

238°. Modelul linear al comunicării, în varianta Shannon – Weaver

Inspirat de sistemele telefonice, modelul reprodus în figura din tabelul (238°) a intrat în atenția semioticienilor. De Mauro [101] şi, pe urmele sale, Umberto Eco [102] îi schimbă referențialul, îi modifică unii parametri şi-i redefineşte pe alții, ajungîndu-se, astfel, la schema pe care o reproducem în tabelul (239°).

„Curbarea" celor două scheme lineare în acord cu axele noastre de coordonate presupune: ☞ (1) asimilarea „sursei" din schema (238°) cu „universul de discurs" (coordonata „*D*"); ☞ (2) „sudarea" coordonatelor „mesaj" şi „codare" din prima schemă, în favoarea coordonatelor „mesaj transmis, sau codificat" (asimilată cu „semnificatul" – nemenționat – al „semnalului" din a doua schemă); ☞ (3) asimilarea „emițătorului" din prima schemă cu „transmițătorul" din a doua schemă

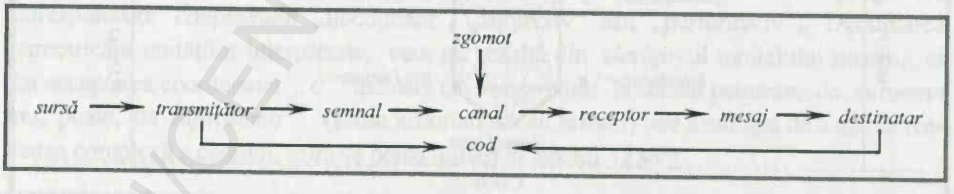

239°. Modelul linear al comunicării, în varianta De Mauro - Eco

[100] Claude Elwood Shannon and Warren Weaver, *The Mathematical Theory of Communication*, University of Illinois Press, Urbana, 1949, Cf. Bernard Rimé, *Language et communication*, în: Serge Moscovici (éd.), *Psychologie sociale*, P. U. F., Paris, 1984, p. 417

[101] Tullio de Mauro, *Modelli semiologici: l'arbitrarieta semantica*, în: „Lingua e stile", vol. 1, 1966, ret. în: Tullio de Mauro, *Senso e significato*, „Adriatica", Bari, 1971, Cf.: Umberto Eco, *op. cit.*, p. 47

[102] Umberto Eco, *La structura assente*, „Bompiani", Milano, 1968; *idem*, *Tratat de semiotică generală*, 1976. Cf. traducerea românească (București, 1982) p. 47

și dedublarea respectivului intermediar mecanic prin persoana - emitent – „sursa" din tabelul (238°); ☞ (4) asocierea într-unul și același pol a „receptorului" și „destinatarului" din ambele scheme; ☞ (5) „sudarea" *mesajului* și a *decodificării* din prima schemă, în coordonata „mesaj decodificat". Dispunerea hexagonală a coordonatelor astfel degajate conturează un model general al comunicării, pe care îl configurăm în tabelul (240°).

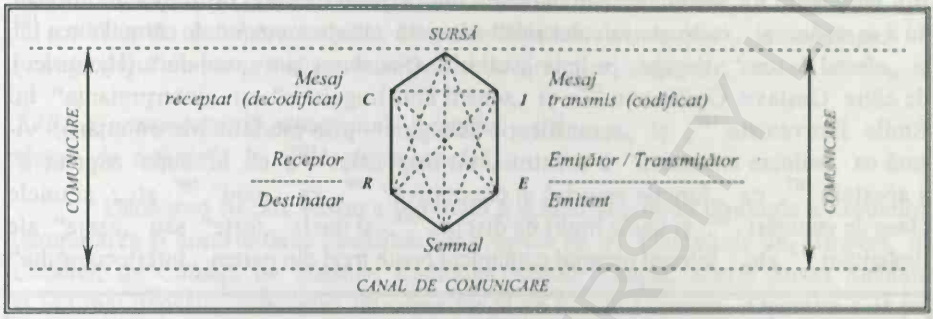

240°. Datele minimale ale teoriei generale a comunicării, transpuse în hexada situației semiotice

Pentru a parveni la teorii mai speciale, precum *teoria referenței* sau *a menționării* și *teoria actelor de comunicare*, Umberto Eco înțelege să schimbe numărul și natura parametrilor: patru parametri în teoria comunicării (canal – semnificant – semnificat – sursă); alți patru, formulați diferit, în teoria menționării (enunțare – enunțat – propoziție – lume); doar doi (emițător – destinatar), în teoria actelor de comunicare.

Noi credem că teoriile *speciale* ale comunicării nu trebuie să difere de teoria *generală* a comunicării, decît prin tenta mai concretă sau mai specială a unora și acelorași categorii. Este motivul pentru care în figurile (241°) și (242°) intervin cîte șase coordonate, ca și în figura (240°).

În cazul *referinței* sau *menționării*, am păstrat trei din cele patru coordonate propuse de Umberto Eco; pe a patra, „enunțarea", am preferat s-o personificăm, introducînd agentul referirii, sau menționării, respectiv *enunțiatorul*; lor le adăugăm, așa cum rezultă din figura (241°), *destinatarul referirii* (coordonata „*R*") și „*interpretantul*" (coordonata „*C*"), care poate întări sau chiar suplini actul „locuționar" al referirii.

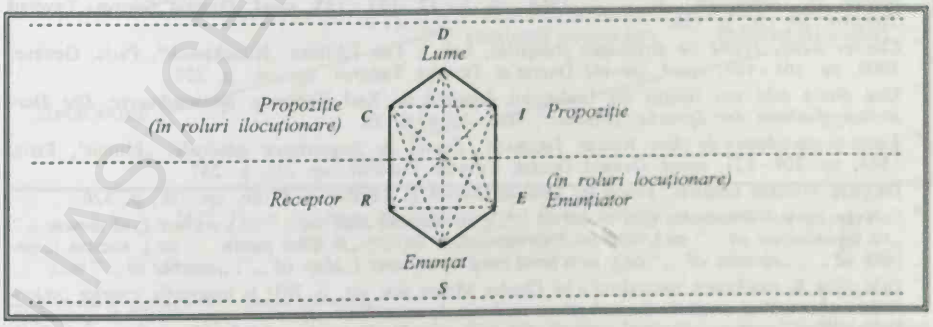

241°. Datele minimale ale teoriei menționării, sau referinței, transpuse în hexada situației semiotice

La fel se întîmplă şi în figura (242°): celor două coordonate înscrise de Eco (*emiţătorul* şi *destinatarul*) le adăugăm pe celelalte patru, fără de care nici nu are sens să vorbim de acte de comunicare: *vehiculul comunicării* (coordonata „*S*"), *referenţialul comunicării* (coordonata „*D*"), *semnificaţia locuţionară* (coordonata „*I*") şi, desigur, *semnificaţia ilocuţionară* (coordonata „*C*"), aflată în centrul unei teorii a „actelor de comunicare". În orizontul acestei din urmă coordonate au a se regăsi: şi „cunoaşterea colaterală" asociată *interpretantului* de către Peirce [103]; şi „efectul de sens", degajat, pe linia „vorbirii" (Saussure) şi a „uzajului" (Hjelmslev), de către Gustave Guillaume [104]; şi „sensul non-lingvistic", şi „interpretanţa" lui Émile Benveniste [105]; şi „semnificaţia adăugată" prin modalităţile enunţării, vizată ca „valoare expresivă" a construcţiilor lingvistice [106], ca „funcţie expresivă" a acestora [107], ca „funcţie emotivă şi conotativă" [108], ca „mod" [109] etc.; şi unele clase de enunţuri [110]; şi unele tipuri de discurs [111]; şi unele „forţe" sau „uzaje" ale limbajului [112] etc. Întrucît mesajul comunicat poate trezi din partea „interlocutorului"

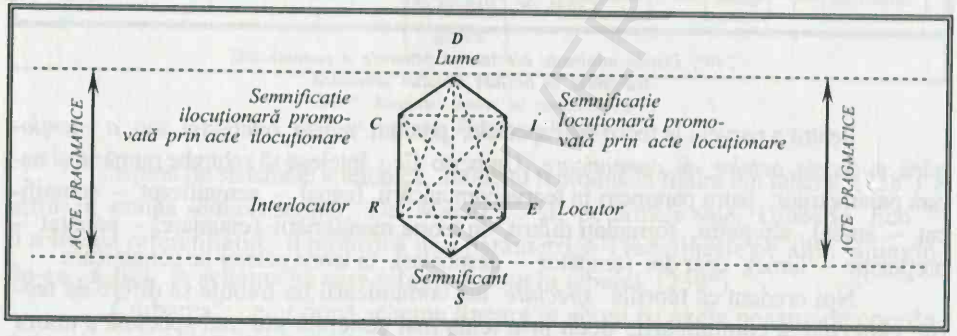

242°. Datele minimale ale teoriei actelor de comunicare, transpuse în coordonatele situaţiei semiotice

[103] În scrisori adresate de marele vizionar american Victoriei Lady Welby la 14 şi, respectiv, 23 decembrie 1908. Cf. Charles Sanders Peirce, *Semnificaţie şi acţiune*, Bucureşti, 1990, pp. 246, 257

[104] Gustave Guillaume, *Langage et science du langage*, recueil posthume publié par Roch Valin, Presses de l'Université Laval et A. G. Mizet, Québec, Paris, 1964 ; *apud*: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Édition du Seuil, Paris, 1972, p. 161

[105] Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966; *idem*, *La sémiologie de la langue*, în: „Semiotica", nr. 1 - 2, 1969, pp. 1 - 12, 127 - 135; *apud*: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 138.

[106] Charles Bally, *Traité de stylistique française*, vol. I, Les Éditions „Klincksieck", Paris, Genève, 1909, pp. 104 - 184; *apud*: Oswald Ducrot et Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 327

[107] Una dintre cele trei funcţii ale limbajului, degajate de Karl Bühler în *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, „Fischer", Jena, 1934, p. 28.

[108] Luată în considerare de către Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, „Minuit", Paris, 1963, pp. 209 - 221; *apud*: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 237

[109] De către William Empson, evocat în: Oswald Ducrot şi Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 326

[110] Cele care exprimă ANGAJAMENTE („*vă promit că ...*"; „*voi interveni astfel ca ...*" etc.), DECRETE („*vă numesc ...*"; „*vă împuternicesc să ...*" etc.), CONDUITE („*vă mărturisesc că ...*"; „*te felicit pentru ...*" etc.), VERDICTE („*consider că ...*"; „*apreciez că ...*" etc.), iar la limită înseşi CONSTATĂRILE („*afirm că ...*"; „*conchid că ...*" etc.).

[111] Cele aflate în clasificarea tetravalentă a lui Charles Morris (*loc. cit.*, p. 205) la intersecţia uzajelor „valorizator (*valuative*)" şi „incitativ (*incitative*)" cu modurile de semnificare „apreciativ (*appraisive*)" şi „prescriptiv (*prescriptive*)", respectiv discursul „poetic", discursul „moral", discursul „politic" şi cel „religios".

[112] Cele numite de John Langshaw Austin (*How to Do Things with Words*, Oxford University Press, Oxford, 1962) drept ilocuţionare (acte în / prin actele locuţionare).

(auditoriu, ascultător, cititor etc.) și acțiuni reactive, nu numai „replici discursive", am putea marca, în polul „*C*", „jocul acțional comunicativ (*kommunikatives Handlungsspiel*)" de care vorbește Siegfried J. Schmidt [113], prin analogie cu „jocul lingvistic (*Sprachspiel*)" al lui Wittgenstein. Aflat în atenția a numeroase discipline (de la retorică, la estetica receptării, și de la semiotica nonlingvisticului, la lingvistica nonlimbajului), polul în atenție marchează atît inserția semnului în context (rolul mediator al „interpretantului"), cît și dispersia textului, la nivel „antropologic" [114], în angrenajul mai cuprinzător de semne și de simboluri acționale.

7.10. „Supramodelul" situațional-hexadic – un sistem de referință în tipologia semnului

Dacă mai fiecare teorie a semiozei a schițat și o nouă tipologie a semnelor, compararea și confruntarea clasificărilor propuse de un Peirce, de un Husserl, de Cassirer, de Carnap, de Susanne Katherina Knauth Langer, Lizzie Susan Stebbing și așa mai departe, presupun aducerea lor la un numitor comun. Operația s-ar putea realiza etichetînd diversele varietăți de semne cu ajutorul coordonatelor „*S*", „*I*", „*C*", „*D*" etc., asumate în combinații absolut indispensabile caracterizării acestora prin *gen proxim* și *diferențe specifice*.

Întrucît fiecare din polii semiozei suportă variații de „natură", de „nivel", de „amploare", „definiție" etc. – *semnificantul*, bunăoară, putînd fi material (so-

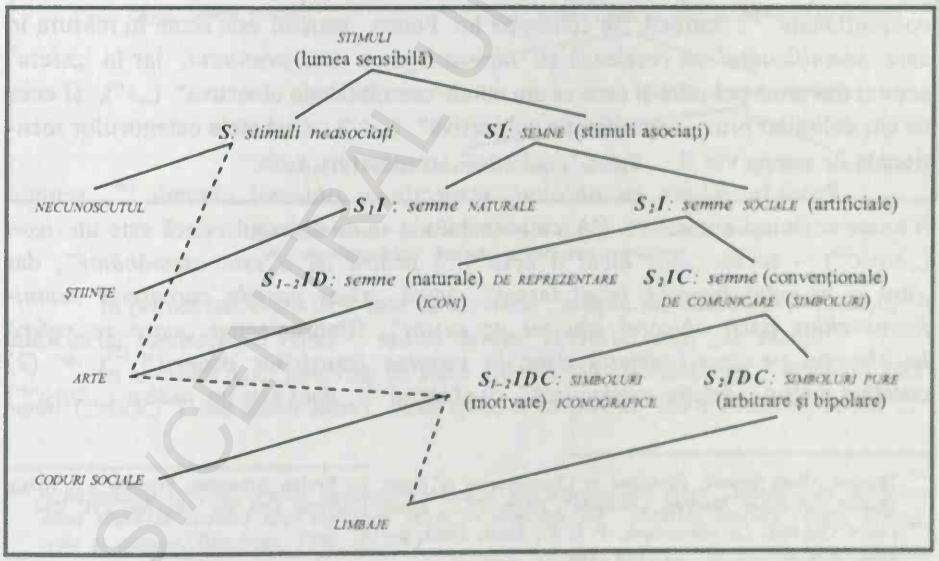

243°. Tipuri de semne în clasificarea lui Pierre Guiraud și proiecția lor în „supramodelul" situației semiotice

[113] De care vorbește Siegfried J. Schmidt, citat în: Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text*, trad. din germ., Editura „Univers", București, 1983, p. 42

[114] Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 42

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

lid, lichid etc.) sau energetic (chimic, optic, tactil, acustic, electric, termic etc.); *emitentul* putînd fi obiect anorganic (natural sau produs), respectiv o „substanță organică", extraterestră sau pămînteană (un *homo sapiens*, ori o ființă lipsită de limbaj verbal) [115] etc. – în eticheta unei clase de semne vor putea intra și parametri „indexați". Este de la sine înțeles că indicii uneia și aceleiași categorii își schimbă semnificația de la o clasificare la alta.

În tabelul (243°) oferim o primă ilustrare a tehnicii pe care am sugerat-o, *A ETICHETĂRII*. În schema de clasificare a semnelor, reprodusă după Pierre Guiraud [116], am distribuit un șir întreg de definiții recurente, sugerate de raportarea genurilor și speciilor de *„funcții - semne"* (stimuli neasociați, semne, semne naturale, semne artificiale, semne de reprezentare, simboluri etc.) la schema-standard a situației semiotice.

Pentru a doua aplicație a tehnicii etichetării, cea reprezentată în tabelul (244°), ne oprim la clasificarea lui Adam Schaff [117], cu ajutorul căreia vom acoperi, în linii mari, aceleași categorii de semne ca și cele din tipologia precedentă.

Am lăsat la urmă clasificarea lui Charles Santiago Sanders Peirce, de departe cea mai amplă, mai nuanțată și, în continuare, cea mai actuală, în ciuda tuturor obiecțiilor formulate de interpreții marelui vizionar și reformator al logicii.

După *natura semnificantului* (o „simplă calitate", un „existent real" sau o „lege"), gînditorul american distinge între: ☞ (1) *qualisemne* sau *tonuri* [118]; ☞ (2) *sinsemne* sau *tipuri / types*, acestea din urmă supraordonîndu-se *semnelor convenționale* [119]. Întrucît, în concepția lui Peirce, semnul este semn în măsura în care *semnificantul* se corelează cu *obiectul* și cu *interpretantul*, iar în „sfera" acestui din urmă pol intră și ceea ce am numit „semnificație obiectivă" (*„I"*), și ceea ce am delimitat prin „semnificația subiectivă" (*„C"*), etichetele categoriilor menționate de semne vor fi: *„S_1IDC"*, *„S_2IDC"*, respectiv *„S_3IDC"*.

Privit în *relație cu obiectul*, respectiv cu *obiectul dinamic* [120], semnul îi apare aceluiași autor: ☞ (1) ca asemănîndu-se cu obiectul, dacă este un *icon* (*„SID_1C"*) – acesta *„ține locul a ceva* [...] *pentru că îi este asemănător"*, dar *„are o anumită însușire în el însuși"*, adică *„și-ar poseda caracterul semnificant chiar dacă obiectul său nu ar exista"*, fiind un semn *„care se referă la obiectul pe care-l denotă doar în virtutea însușirilor proprii"* [121]; ☞ (2) constînd dintr-o *„relație existențială"* cu obiectul [122], dacă este un *indice* (*„SID_2C"*)

---

[115] Thomas Albert Sebeok, *Problems in Classification of Signs*, în: Evelyn Scherabon Firchow a.o. (eds.), *Studies for Einar Haugen*, „Mouton", Haga, 1972; *apud*: Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 231, 234

[116] Pierre Guiraud, *La sémantique*, P. U. F., Paris, 1969, p. 16

[117] Adam Schaff, *op. cit.*, pp. 194 - 196

[118] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*, fragmentele [2: 243] și [4: 573], respectiv *Semnificație și acțiune* (București, 1990), pp. 275, 330

[119] *Ibidem*, fragmentele [2: 243], [4: 537] și [2: 426]; *apud.*: *loc. cit.*, pp. 275, 330 și 276

[120] *Ibidem*, fragmentele [2: 243] și [4: 536]; *apud*: *loc. cit.*, pp. 275 și 329

[121] *Ibidem*, fragmentele [3: 326], [2: 246], [2: 304] și [2: 247]; pentru traducerea românească a secvențelor în atenție, cf.: *loc. cit.*, pp. 282, respectiv 276 și 277

[122] *Ibidem*, fragmentul [2: 243], trad. rom., în *loc. cit.*, p. 275

sau *semă* [123], adică un semn *„care și-ar pierde pe dată caracterul ce face din el un semn dacă obiectul său ar fi îndepărtat"*; unul care *„se referă la obiectul pe care-l denotă în virtutea faptului că este într-adevăr marcat de acest obiect"*; un astfel de semn, din categoria *„semnelor naturale și a simptomelor fizice"*, își semnifică obiectul doar *„în virtutea faptului că este într-adevăr în conexiune cu el"* [124]; ☞ (3) corelîndu-se *„arbitrar și convențional"* cu obiectul, dacă este un *simbol* (*„SID_3C"*) sau o *emblemă*; semnul de acest fel *„se referă la obiectul pe care-l denotă în virtutea unei legi, de obicei o asociere de idei generale, care determină interpretarea simbolului ca referindu-se la acest obiect"*; el se leagă de obiectul său *„doar ca o consecință a unei asociații mentale și depinde de o obișnuință"* [125].

O terță trihotomie este aplicabilă în virtutea faptului că *„interpretantul său* [al semnului și, respectiv, al simbolului, n. n.: P. I.] *îl reprezintă ca un semn de posibilitate, ca un semn de fapt, sau ca un semn de rațiune"* [126].

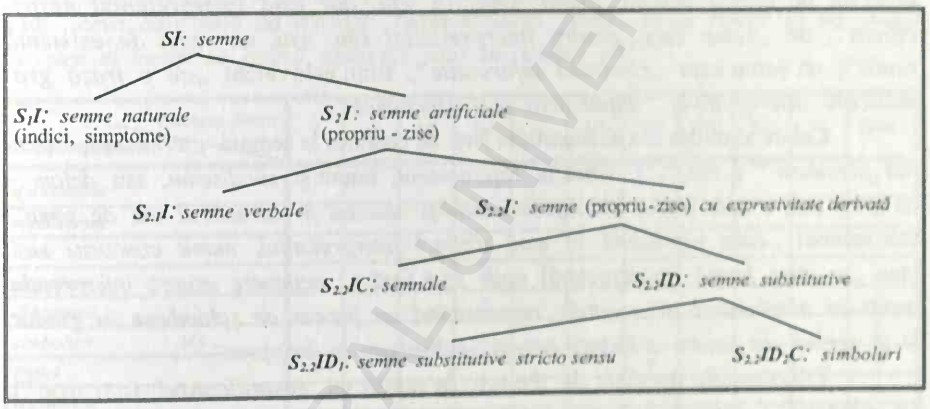

244°. Tipuri de semne în clasificarea lui Schaff și proiecția lor în „supramodelul" hexadic al situației semiotice

În primul caz avem de-a face cu un semn „simplu sau substitutiv" (*„SDI_1C_1"*), adică cu un *sumisemn*, o *remă* [127] sau un *termen*; el este un semn *„de esență"* [128].

În al doilea caz, intervine un semn „dublu sau informațional", adică un *dicisemn* (*„SDI_2C_2"*) sau *semn direct*, altfel spus, o *propoziție* sau o *cvasipropoziție* [129].

---

[123] În fragmentul [2: 284], Peirce definește *subindicii* sau *hiposemnele* drept *„semne care dobîndesc acest statut în virtutea unei conexiuni reale cu obiectele lor"* (Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, București, 1990, p. 291)

[124] Charles Sanders Peirce, *op. cit.*, fragmentele [2: 283], [2: 304], [2: 248] și [3: 361]; trad. rom., în *loc. cit.*, pp. 277, 276 și 281

[125] *Ibidem*, fragmentele [3: 360], [2: 249] și [3: 360]; trad. rom., în *loc. cit.*, pp. 281, 277 și 280

[126] *Ibidem*, fragmentul [2: 243]; trad. rom., în *loc. cit.*, p. 275

[127] *Ibidem*, §. [2: 309], trad. rom. în *loc. cit.*, p. 304. În *Prolegomena to Apology for Pragmatism* (din „The Monist", vol. 16, 1906) și în scrisoarea adresată Victoriei Lady Welby la 23 decembrie 1908, Peirce asociază *remei* sau *termenului*, cu titlu de echivalență, eticheta *semă*, atribuită și *indicelui*.

[128] *Ibidem*, fragmentul [2: 254], trad. rom. în *loc. cit.*, p. 280

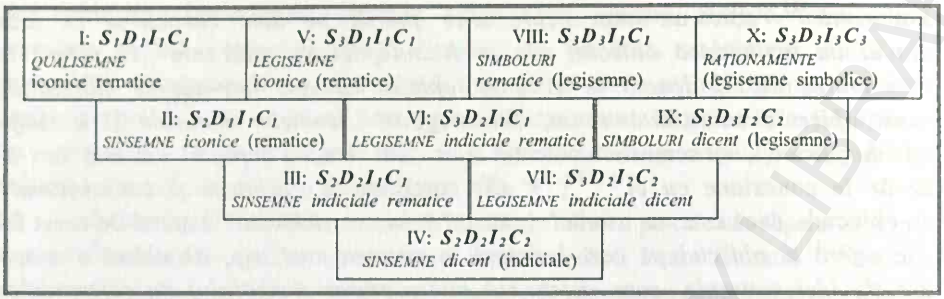

245°. Tipuri de semne în clasificarea lui Peirce și proiecția lor în „supramodelul" situației semiotice (titlurile tipărite în piramida peirceană cu litere drepte sînt considerate superflue)

Peirce îi mai spune și *caracter* sau *femă*, definindu-l drept semn *„susceptibil de a fi afirmat sau negat"*; un semn care *„indică în mod distinct obiectul pe care-l denotă, numit* SUBIECTUL *său, dar lasă interpretantul nespecificat"*; un *„semn care, pentru interpretantul său, este un semn de existență reală"*; un semn care *„*COMUNICĂ *informație"*, fiind echivalent *„cu o frază gramaticală interogativă, imperativă sau asertorică"* [130].

Cel de al treilea caz al tripartiției terțe ne conduce la semnul *„ternar sau rațional persuasiv"* (*„SDI_3C_3"*), adică la *raționament*, numit și *suadisemn*, sau *delom* – un semn *„care este înțeles ca reprezentîndu-și obiectul în caracterul său de semn"*, este semnul *„care reprezintă în mod distinct interpretantul, numit* CONCLUZIA *sa"*; unul *„a cărui formă* [sau structură] *tinde să-l facă să acționeze asupra interpretului printr-un autocontrol al acestuia, reprezentînd un proces de schimbare în gînduri și în semne, ca pentru a induce această schimbare în interpret"* [131].

Trihotomiile decelate de Peirce în raport cu *semnificantul* (*„$S_{1-3}IDC$"*), cu *obiectul* (*„$SID_{1-3}C$"*) și cu *interpretantul* (*„$SDI_{1-3}C_{1-3}$"*) se combină în 27 moduri distincte (*„$S_{1-3}D_{1-3}I_{1-3}$ / C_{1-3}"*), dintre care semioticianului urmărit i-au atras *„în mod deosebit atenția"* [132] doar 10.

Dintre subdiviziunile admise, Peirce consideră că *„șase gravitează în jurul caracterelor interpretantului, iar trei, în jurul caracterelor obiectului"*, încît doar o singură clasă *„privește natura semnului însuși"* [133].

Aprecierea sa rămîne, însă, de neînțeles, întrucît: ☞ (1) după primul cuvînt al sintagmelor ce desemnează clasele „finale" de semne, privilegiat este polul semnificantului, în jurul lui gravitînd primele șapte categorii (una de *qualisemne*,

[129] Charles Sanders Peirce, *op. cit.*, fragmentul [2: 250], trad. rom. în *loc. cit.*, p. 278

[130] *Ibidem*, fragmentele [2: 309], [3: 359], [4: 538], [2: 252], [2: 95], [2: 251], [2: 309] și [4: 538]; trad. rom. în *loc. cit.*, pp.: 304, 280, 331, 279, 278 și 305

[131] *Ibidem*, fragmentele [2: 309], [4: 538], [2: 252], [2: 95] și [4: 538]; trad. rom., în *loc. cit.*, pp. 304, 279, 280 și 331

[132] *Ibidem*, fragmentul [4: 536]; trad. rom. în *loc. cit.*, p. 329

[133] *Ibidem*

trei de *sinsemne* şi trei de *legisemne*); ☞ (2) după frecvenţa unora din etichetele primare în „supraetichetele" finale, privilegiul este acordat, la egalitate, polului „semnificant" (şase apariţii ale *legisemnului*) şi polului „interpretant" (şase apariţii ale *sumisemnului*), aşa cum rezultă din tabelul (246°); ☞ (3) la clasificarea semnelor în 10 categorii, fiind una încrucişată, nu poate fi vorba de privilegierea vreunuia dintre criterii; fiecare subdiviziune din clasa totală a semnelor poartă şi pecetea semnificantului, şi incidenţa obiectului, şi reflexul interpretantului; întrucît cele 10 categorii reprezintă doar o parte din totalul combinaţiilor dintre 3 criterii trivalente, ceea ce diferă este doar ponderea valorilor aferente unuia sau altuia dintre criterii; ea este progresivă în cazul primului criteriu, legat de natura *semnificantului* ($1 \times S_1 + 3 \times S_2 + 6 \times S_3 = 10 \times S$); progresiv - regresivă în cazul celui de al doilea criteriu, legat de *obiect* ($3 \times D_1 + 4 \times D_2 + 3 \times D_3 = 10 \times D$); regresivă în cazul celui de al treilea criteriu, legat de *interpretant* ($6 \times C / I_3 + 3 \times C / I_2 + 1 \times C / I_3 = 10 \times C / I$).

De la (*I*) la (*X*), clasele de semne degajate de Peirce respectă definiţia triadică a lui *„ceva care face ca altceva (INTERPRETANTUL său) să se refere la un obiect la care el însuşi se referă (OBIECTUL său) în acelaşi fel"* [134].

Etichete finale / Etichete primare	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Total
qualisemne	+										1
suadisemne										+	1
iconi	+	+			+						3
sinsemne		+	+	+							3
dicisemne				+			+		+		3
simboluri								+	+	+	3
indici			+	+		+	+				4
legisemne					+	+	+	+	+	+	6
sumisemne	+	+	+		+	+		+			6

246°. Frecvenţa etichetelor primare (monadice) şi a etichetelor finale (triadice), oferite de Peirce celor 10 categorii de semne

Pe aceeaşi poziţie, a privilegierii tuturor coordonatelor admise în analiza semiozei, se plasează şi Morris. În *Signs, Language and Behavior* [135], semioticianul behaviorist admite că *„semnele pot fi clasificate în termenii semnificatelor acestora (feluri ale semnificatelor, relaţii între semnificate), în termenii denotatelor acestora (dacă un semn denotă, dacă este credibil, dacă este iconic), funcţie de cum sînt combinate cu alte semne (poziţia semnului într-o propoziţie, forma propoziţiei), ori funcţie de relaţia lor cu interpreţii (dacă sînt produse de interpret, dacă sînt crezute, dacă produc emoţie, dacă îi folosesc interpretului). O clasificare comprehensivă a semnelor ar trebui să ia în considerare toate aceste posibilităţi"*.

[134] *Ibidem*, fragmentul [2: 303], trad. rom. în *loc. cit.*, pp. 274 - 275

[135] Charles Morris, *Signs, Language and Behavior*, „Prentince Hall", New York, 1964; cf. ediţia citată, p. 141

BCU CENTRALE UNIVERSITARE LIBRARY

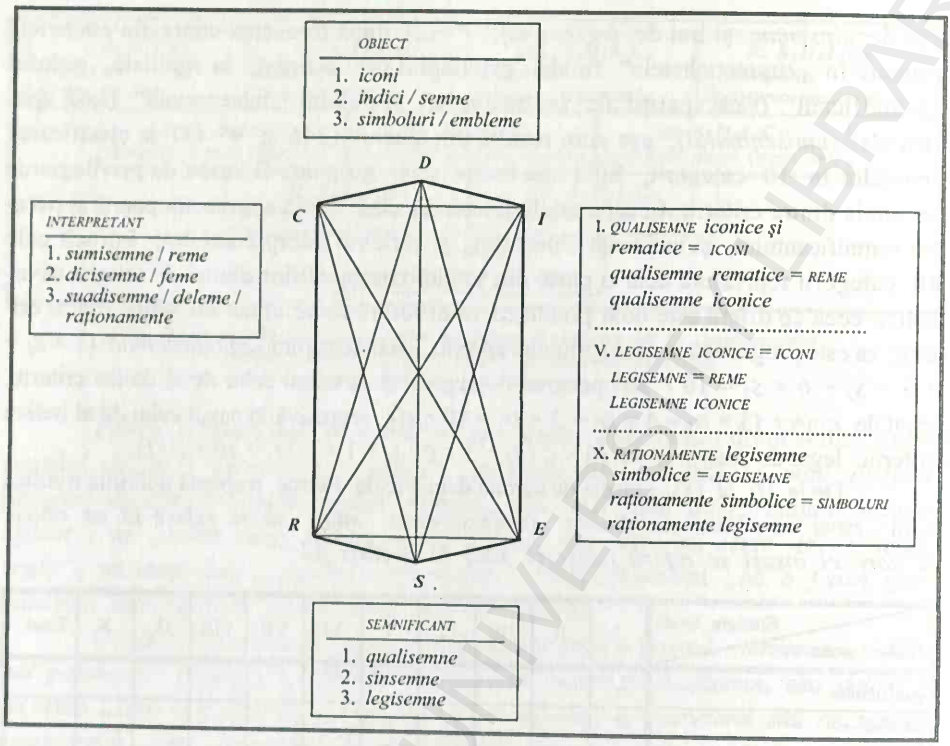

247°. Trihotomii iniţiale şi decada categoriilor finale de semne, în clasificarea tripartită a lui Peirce, subsumată modelului hexadic al situaţiei semiotice

Cum perspectivele clasificării semnelor sînt, de regulă, cele ale coordonatelor semiozei, o schemă relaţională a „situaţiei semiotice" de felul hexadei *„EIDCRS"* pare să orienteze foarte bine judecata tipologiilor existente şi eventuala încercare de a le depăşi.

7.11. „Deducţii" ale funcţiilor limbajului, pornind de la modelul hexadic al comunicării „prin semne"

În 1934, Karl Bühler [136] distinge trei *funcţii semantice ale semnului lingvistic (complex)* şi tot atîtea *tipuri de semne* după cum acestea (şi limba în ansamblu, ca instrument sau *organon* al comunicării interumane) se corelează: ☞ (1) cu trăirile psihice şi atitudinile morale ale *emiţătorului* (cazul funcţiei *[auto]expresive* sau *simptomatice*, respectiv al *simptomelor, expresiilor* sau *indicilor*); ☞ (2) cu atitudinile receptorului, vizat prin conţinutul comunicării (cazul funcţiei *comunicative, semnalizatoare, emiţătoare*, sau *de apel* [137], respectiv al *semna-*

[136] Karl Bühler, *op. cit.*, pp. 24 - 28. A se compara cu: Charles Sanders Peirce, *Semnificaţie şi acţiune*, Bucureşti, 1990, p. 427; Henrich F. Plett, *op. cit.*, pp. 44 - 46

[137] Reconfirmată de către Bruno Snell (*Der Aufbau der Sprache*, ed. a II-a, Claassen Verlag, Hamburg, 1952, p. 46) drept funcţie de „impresionare" (*Wirkungsfunktion*). Cf.: Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 46

BCU IAŞI - FILOLOGIE - LIBRARY

lelor); ☞ (3) cu obiectele şi situaţiile la care trimite conţinutul comunicării (cazul funcţiei *descriptive*, sau *de reprezentare*, respectiv al *simbolurilor*).

Funcţiile limbii şi „fenomenalizările" acesteia în tipuri de discurs ascultă, aşadar, de acelaşi principiu (Karl Bühler îi spune: principiu al „relevanţei abstracte"), după care se impuneau trihotomiile peirceene ale semnului. În tabelul (248°), reproducem diagrama linear - circulară pe care ne-o oferă autorul german [138] şi proiecţia acesteia în cadrul nostru de referinţă – hexada „situaţiei semiotice".

Prestaţia autorului german, reconfirmată de Bruno Snell [139], constituie punctul de plecare într-o clasificare mai amplă, întreprinsă de Roman Jakobson [140]. Acesta din urmă reia într-o terminologie parţial distinctă coordonatele situaţiei semiotice şi funcţiile limbajului asociate acestora de către Karl Bühler (vorbind de „destinator" şi de „funcţie expresivă"; de „destinatar" şi de „funcţie conotativă"; de „context" şi de „funcţie referenţială"); introduce noi coordonate ale semnului şi ale comunicării prin semne (*codul lingvistic utilizat*, pe care l-am putea asimila cu *„S"*; *mesajul articulat*, adică *„1"*; *conexiunea psihofiziologică între interlocutori*, respectiv *contactul* acestora, ceea ce s-ar potrivi cu variabila *„C"*), iar în raport cu acestea, degajă noi funcţii ale limbajului: funcţia *metalingvistică*, de raportare (explicită sau implicită) la propriul cod al comunicării, pe făgaşul *„O – S"* al cadrului nostru de referinţă; funcţia *poetică*, de punere în valoare a propriei structuri materiale, respectiv de formulare a mesajului şi de articulare a discursului (aceasta s-ar întîmpla pe traseul *„O – 1"* al modelului hexadic, în condiţiile în care „sensul intrinsec" al comunicării se plasează pe coordonata *„D"* şi în orizontul funcţiei referenţiale); funcţia *fatică*, de stabilire şi de menţinere a contactului cu interlocutorul, adică de unire a persoanelor pe parcursul comunicării, ceea ce se aşează, de la sine,

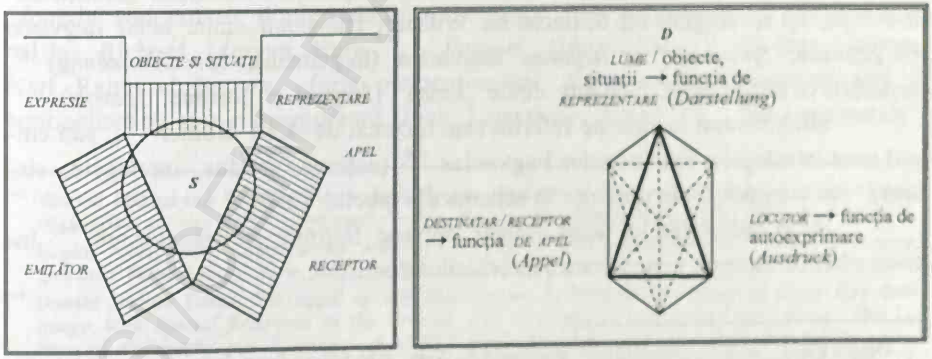

248°. Triada bühleriană a funcţiilor limbajului şi transpunerea acesteia în „supramodelul" hexadic al situaţiei semiotice

[138] Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 45

[139] Bruno Snell, *loc. cit.*

[140] În *Essais de linguistique générale*, „Minuit", Paris, 1963, cap. XI. Cf. Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 427

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

pe vectorul „*O – C*" al „supramodelului". Constatăm, aşadar, că toate funcţiile atribuite limbajului de către Jakobson se „deduc" din vectorii de polarizare ai hexadei semiotice, în maniera în care cele 12 categorii ale intelectului analitic se deduc, după Immanuel Kant, din tabela logică a judecăţii [141]. Reprezentarea din tabelul (249°) fixează variabilele, polii sau coordonatele textualităţii şi funcţiile limbajului, aşa cum sînt propuse de Roman Jakobson, în schema „situaţională" hexadică, pe care o apărăm.

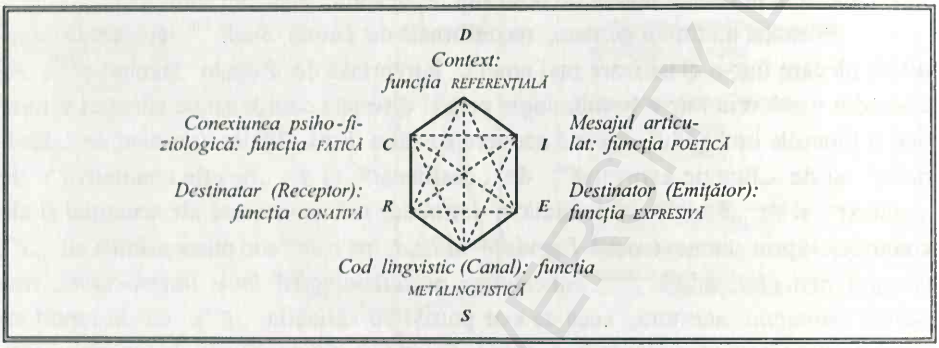

249°. „Deducţia" funcţiilor jakobsoniene ale limbajului, în „supramodelul" hexadic al situaţiei semiotice

Schematizarea funcţiilor limbajului prin *vectori de polarizare* ai modelului „situaţional" - hexadic (vectori ce îşi au originea în coordonata globală a *semnului, „O", iar vîrful, în coordonata focalizată, care poate fi emitentul „E", mesajul „I", contextul „D", interpretantul „C", destinatarul „R"*, sau *codul „S"*) nu exclude ierarhizarea lor sub auspiciile unei definiţii recurente a *activităţilor langajiere.*

Tipologia la care ne vom opri, pentru o nouă aplicaţie a modelului „situaţional" în atenţie, îşi are sorgintea în distincţia lui Wilhelm Humboldt dintre *actul lingvistic* (în germană, *Sprechakt*) şi *acţiunea lingvistică* (în germană, *Sprachhandlung*) [142], conciliată cu distincţia lui Saussure dintre „limbă" (*langue*) şi „vorbire" (*parole*).

Sincretismul la care ne referim este încercat de Karl Bühler [143], sub chipul unei tetralogii a fenomenelor lingvistice [144] (acţiune, produs, înţelegere, sistem), aşa cum pot fi ele urmărite în schema din tabelul (250°).

De la distincţiile lui Karl Bühler pornesc Ballmer şi Brennenstuhl [145] într-un efort de supremă concentrare a activităţilor discursive.

---

[141] Despre tilcul *„deducţiei metafizice"* practicate de Kant, a se vedea: Petru Ioan, *Perspective logice*, Editura „Junimea", Iaşi, 1987, cap. 3. 3 („Critica deducţiei metafizice"), pp. 80 - 111.

[142] Din opusculul datînd din 1822 şi tradus de francezi sub titlul *De l'origine des formes grammaticales et de leur influence sur le développement des idées suivi de Lettre à M. Abel Rémusat*, Les Éditions „Ducros", Bordeaux, 1969. Cf. Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 425

[143] Karl Bühler, *op. cit.*, p. 49

[144] O reproducem în tabelul (250°), după Achim Eschabach, *The Characteristics of Karl Bühler's Pragmatically Integrated Theory of Signs*, din: Gérard Dedalle (ed.), *Semiotics and Pragmatics*, „Proceedings of the Perpingnan Symposium", „John Benjamins" P. C., Amsterdam, Philadelphia, 1989, p. 127

Nivelul formalizării / Anvergura activității	subiectivă	intersubiectivă
scăzut	ACȚIUNE	PRODUS
ridicat	ÎNȚELEGERE	SISTEM

250°. Sistemul fenomenelor lingvistice, după Karl Bühler, 1934

Prima clasă de „activități lingvistice" dedusă, de fenomenologii germani ai limbajului, din funcția celor două caracteristici ale comunicării (sensul monologic, sau dialogic și modalitatea particulară, sau socială) dă seamă de *exprimarea lingvistică a emoțiilor*, pe linia funcției bühleriene de *autoexprimare* și a funcției *emotive* admise de Roman Jakobson. În același orizont, *„O - E"*, am putea surprinde „funcția evaluativă" așa cum este descrisă pentru unele comunicații de către Eugène Albert Nida [146], „uzajul expresiv" analizat minuțios de către Donald Dwight Evans [147] etc.

Modalitatea comunicării / Sensul comunicării	monologic	dialogic
particulară	EXPRIMARE	INTERACȚIUNE
controlată social	APEL	DISCURS

251°. Tetrada activităților ce țin de limbaj, după Ballmer și Brennenstuhl, 1981

Apelul sau *înrîurirea* grupează activitățile prin care vorbitorul urmărește să-și impună controlul asupra ascultătorului. Ecuația corespunzătoare, *„O - R - E"*, se supraordonează precedentei, fiind valabilă și funcției cu același nume din triada bühleriană, echivalentei sale din triada lui Bruno Snell (*impresionarea*), apoi „funcției conotative" din hexada lui Jakobson, „funcției evocative" din inventarul lui Richard Mervyn Hare [148], *„funcției exhortative"* [149] de care vorbește Karl Raimund Popper, „forței perlocuționare" din concepția fenomenologică și acționalistă pe care o inaugurează John Langshaw Austin [150], „funcției cauzale"

---

[145] Thomas Ballmer and Wilhelm Brennenstuhl, *Speech Act Classification. A Study in the Lexical Analysis of English Activity Verbs*, „Springer"-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1981, p. 31

[146] Eugène Albert Nida, *Componential Analysis of Meaning. An Introduction to Semantic Structures*, „Mouton Press", Haga, Paris, 1975, p. 202

[147] Donald Dwight Evans, *The Logic of Self Involvement. A Philosophical Study of Every Day Language With Special Reference to the Cristian Use of Language about God as Creator*, The Library of Philosophy and Theology, „S. C. M." Press, London, 1963. O prezentare în detaliu a concepției lui Evans realizează Jean Ladrière într-un articol (din „Tijdschrift voor Filosofie", vol. 28, 1966) integrat volumului de autor, *L'articulation du sens. Discours scientifique et parole de la foi*, Les Éditions du Cerf, respectiv „Delachaux et Niesle", Paris, 1970, pp. 93 - 115

[148] Richard Mervyn Hare, *Practical Inference*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1972, p. 19

[149] Karl Raimund Popper, *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, „Clarendon" Press, Oxford, 1972, p. 160, n. (autorul austro - britanic trimite la *Conjectures and Refutation*, din 1963, respectiv la *Clouds and Cloks*, din 1966)

[150] Cf. traducerea franceză a cărții lui John Langshaw Austin, din 1962 (John Langshow Austin, *Quand dire, c'est faire*, „Seuil", Paris, 1970), pp. 114, 119 etc.

despre care vorbeşte Donald Dwight Evans în continuarea analizelor lui Austin, „puterilor" limbajului descrise de sociolingvişti.

Interacţiunea, activitate dialogică, se susţine prin verbe ce marchează *lupta verbală*, exprimă *raportul dintre individ şi instituţie* sau asigură *evaluări de persoane şi de obiecte*. Îi convine eticheta *„E - R - O - R - E"*, semnalizînd focalizarea a două coordonate din modelul comunicării, ca şi în cazul precedent, cu deosebirea, însă, că rolurile de *locutor* şi *ascultător* se intervertesc în cursul interlocuţiunii. În acest orizont am putea plasa „funcţia consultativă" atribuită limbajului de către Popper.

Ultima grupare de activităţi ale limbajului poartă, în modelul urmărit, al lui Thomas Ballmer şi Wilhelm Brennenstuhl, eticheta de *discurs*, ca manifestare fundamental dialogică, suportînd un control social.

Eticheta pe care i-o propunem, *„E/R - I - D - C - O - S - R/E"* sugerează focalizarea tuturor coordonatelor, sau variabilelor paradigmei semiotice şi supraordonarea tuturor funcţiilor langajiere: la cele pomenite ar urma să adăugăm funcţia bühleriană de *simbolizare*, sau de *reprezentare*; funcţiile *argumentativă*, sau *critică* şi *imaginativă*, descrise de Popper; restul funcţiilor jakobsoniene; funcţiile de *persuasiune*, de *instrucţie* şi de *divertisment* stabilite de Marcel Cohen [151] etc.

7.12. Un fir călăuzitor în tipologia semnificaţiei

Pentru ordonarea şi pentru confruntarea diverselor concepţii asupra semnificaţiei, sau înţelesului, Adam Schaff [152] şi-a asigurat un cadru tipologic cu trei rubrici „punctiforme": ☞ (*„S_1"*) semnificaţia = obiectul, sau lucrul pentru care semnul este un nume; ☞ (*„S_2"*) semnficaţia = proprietatea lucrului denumit; ☞ (*„S_3"*) semnificaţia = obiectul ideal sau proprietatea lăuntrică a gîndirii; şi cinci rubrici „relaţionale": ☞ (*„$S_{4.A}$"*) semnificaţia = relaţia între semne; ☞ (*„$S_{4.B}$"*) semnificaţia = relaţia între semn şi obiect; ☞ (*„$S_{4.C}$"*) semnificaţia = relaţia dintre semn şi ideea despre obiect; ☞ (*„$S_{4.D}$"*) semnificaţia = relaţia dintre semn şi activitatea oamenilor; ☞ (*„$S_{4.E}$"*) semnificaţia = relaţia dintre oamenii care comunică cu ajutorul semnelor.

Cu mult înaintea autorului polonez, Charles Kay Ogden şi Ivor Armstrong Richards [153] inventariaseră 23 de semnificaţii ale *semnificaţiei*, surprinzînd: ☞ *„OR_1"* – coordonata în atenţie ca proprietate intrinsecă (A.I.); ☞ *„OR_2"* – o relaţie unică (A.II); ☞ *„OR_3"* – cuvinte anexate unui cuvînt, într-un dicţionar (B.III); ☞ *„OR_4"* – conotaţia unui cuvînt (B.IV); ☞ *„OR_5"* – o esenţă (B.V); ☞ *„OR_6"* – o activitate proiectată într-un obiect (B.VI); ☞ *„OR_7"* – un eveniment intenţionat (B.VII.a); ☞ *„OR_8"* – o voinţă (B.VII.b); ☞ *„OR_9"* – locul a ceva într-un sistem (B.VIII); ☞ *„OR_{10}"* – consecinţele practice ale unui lucru pentru experienţa noastră viitoare (B.IX);

---

[151] Marcel Cohen, *Pour une sociologie du langage*, Les Éditions „Albin Michele", Paris, 1956; *apud*: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 90

[152] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 24

[153] Charles Kay Ogden and Ivor Armstrong Richards, *op. cit.*, pp. 186 - 187

☞ „OR_{11}" – consecințele teoretice implicate într-o sau de o propoziție (B.X); ☞ „OR_{12}" – emoția produsă de ceva (B.XI); ☞ „OR_{13}" – ceea ce este relat actualmente unui semn, într-o relație aleasă (C.XII); ☞ „OR_{14}" – efectele mnemice ale stimulilor, sau asociațiilor dobîndite (C.XIII.a); ☞ „OR_{15}" – alte apariții pentru care efectele mnemice ale unei apariții date sînt adecvate (C.XIII.b); ☞ „OR_{16}" – ceva pentru care un semn este interpretat ca fiind al său (C.XIII.c); ☞ „OR_{17}" – ceea ce ceva sugerează (C.XIII.d); ☞ „OR_{18}" – ceva la care se referă actualmente utilizatorul simbolului (C.XIII.e); ☞ „OR_{19}" – ceva la care utilizatorul simbolului ar trebui să se refere (C.XIV); ☞ „OR_{20}" – ceva la care utilizatorul simbolului crede că se referă (C.XI); ☞ „OR_{21}" – ceva la care interpretul simbolului se referă (C.XIV.a); ☞ „OR_{22}" – ceva la care interpretul unui simbol crede că se referă (C.XIV.b); ☞ „OR_{23}" – ceva la care interpretul unui simbol crede că cel care-l folosește se referă (C.XIV.c).

Raportate la schema de complexitate mediană a situației semiotice (hexada „*EIDCRS*"), tipologiile pe care le-am reprodus reclamă unele rectificări în privința distribuției datelor asumate, dar și extinderea la noi date, nefiind epuizate nici concepțiile „punctiforme", nici concepțiile „relaționale" asupra semnificației. În principiu, fiecare variabilă sau pol „P" / „P" ∈ {„E", „I", „D", „C", „R", „S"} și fiecare vector „O - P" din schema hexadică a situației semiotice poate orienta o concepție („punctiformă", respectiv „relațională") asupra semnificației.

1. Orientările către obiect, înregistrate prin soluțiile („$S_{1;\ 3}$") și („$OR_{2;6;9}$"), dau satisfacție coordonatei „D", a *universului de discurs* (obiecte reale sau ideale, fapte, stări de lucruri, schimbări etc., denumite, denotate, desemnate prin semnificant, reprezentamen, expresie, designator, ascriptor etc.). Respectivele soluții și cele care li s-ar mai putea atașa în orizontul extensiunii, al clasei, al referentului, al referențialului comunicării sînt pîndite de *„eroarea referențialității"* sau *„a extensionalității"* [154], în cazul în care reduc semnificația sau înțelesul la sensul „denotativ" sau „empiric" al expresiilor.

2. Pe făgașul „O - D" vom regăsi accepțiile („$OR_{7;16\ 23}$") și („$S_{4;6}$"), iar într-un plan mai general, concepțiile despre *supoziție* și *referire*.

3. Soluțiile („$OR_{1;5}$") și („S_3") țintesc coordonata sau variabila „I", a *conceptului* care se asociază *clasei*, respectiv a *intensiunii* care se asociază *extensiunii*. Aceeași variabilă, sau coordonată din modelul hexadic al situației semiotice este vizată prin concepțiile asupra sensului „designativ" sau *„designator (mental)"* [155], asupra sensului *„de bază"*, *„fundamental"*, *„principal"*, *„intern"*, *„centripet"* [156] etc.

---

[154] Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 78, 85

[155] Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 107

[156] Între *sensul fundamental* și *sensul vedetă* distinge, printre alții, William Empson (*The Structure of Complex Words*, „Chatto and Windus", London, 1951; *idem*, *Seven Types of Ambiguity*, „Chatto and Windus", London, 1930; cf.: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 330). Dualitatea *semnificație principală – semnificație contextuală* este utilizată, între alții, de Juri Tynianov (*Il problema del linguaggio poetico*, „Mondadori", Milano, 1968; cf.: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 331). Opoziția *centrifug / extern – centripet / intern* intervine în tipologia semnificației propusă de Jan Mukařovsky (*Littérature et sémiologie*, în: „Poétique", 3, 1970, pp. 386 - 398; cf.: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 330)

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

4. Opțiunile („$OR_{11;14-15;17}$") și („$S_{4.C}$"), alături de concepțiile mai vechi și mai recente despre *significatio* se încadrează în orizontul „*O I*", marcat de Klaus Heger [157] prin „*semnificant*", „*signem*", „*semnificat*", „*sememă*" și „*semă (noemă)*", respectiv prin *semn* (semnificant – signem – semnificat) și *semnificație* (semnificat – sememă – semă / noemă).

5. Accentul pe „*conținutul presupus*", pe „*conotația subiectivă*", pe „*implicație*", „*subînțeles*" [158] etc., pe „*semnificația prin colocație*" [159] etc. ne orientează spre coordonata „C", focalizată prin teoriile despre *interpretant* și despre *ilocuțiune*. Se încadrează în această rubrică a tipologiei pe care o propunem soluțiile („$OR_{3;4}$") și („$S_{4.E}$").

6. Cu accepțiile („$OR_{6;8;10;12;17;19;20;22-23}$") și („$S_{4.D\,E}$") ne aliniem vectorului „*O - C*" al modelului „situațional"-hexadic, apt să direcționeze într-o oarecare măsură concepția lui Charles Santiago Sanders Peirce despre *interpretant* ca semnificație a *semnului mijlocitor*, dar și fenomene amplu cercetate astăzi, de felul *presupoziției* sau al *performanței* în comunicare.

7. În jurul coordonatei sau variabilei „*S*" (*semnificant*) din schema hexadică a situației semiotice par a se ordona: „*suplimentul de raritate a sensului*"; „*semnificația intrinsecă a sunetelor*" (*simbolismul fonetic*) [160]; „*efectul prin* EVOCAREA MEDIULUI" [161] etc. Niciuna dintre soluțiile inventariate de Ogden și Richards, respectiv de către Adam Schaff nu ating, însă, spațiul respectiv de încadrare.

8. Cu oarecare bunăvoință, am putea intra în rubrica „*O S*", din cadrul tipologiei propuse prin prisma modelului hexadic al situației semiotice, dirijînd soluțiile („$OR_{3;14-15}$") spre ceea ce se consideră a fi *semnificație lexicografică*, sau *semnificație datorată vecinătăților de cod.*

9. Prin rubrica „*E*", a *emitentului*, par să treacă toate semnificațiile în faza inedită, a punerii în circulație de noi semne și mesaje, prin inițiativa creatoare a vorbitorului, a autorului, a pictorului, a sculptorului etc.

10. Teoriile lui Ludwig Wittgenstein, Gilbert Ryle și alții privind *sensul* și, respectiv, *semnificația* CA ÎNTREBUINȚARE A SEMNULUI în contexte de discurs favorizează tipo-logic vectorul „*O E*", al *[auto]expresiei.*

11. Ultima rubrică „punctiformă", prilejuită de variabila, sau de coordonata „R", se rezervă sensurilor și înțelesurilor noi, datorate inițiativei receptorului, sensuri și înțelesuri puse în circulație în actul resemnificării, adică: al interpretării, al explicării, al comentării, sau al criticării conținutului comunicat.

---

[157] *L'analyse sémantique du signe linguistique*, „Langue française", 4, 1969, pp. 44 - 66. Cf. Mariana Tuțescu, *Cours de sémantique*, București, 1973, pp. 34 - 35

[158] Asupra unora dintre fenomenele menționate se pronunță Oswald Ducrot, în: *Présupposés et sous - entendus*, în: „Langue française", vol. 4, 1969, pp. 30 - 43. Cf.: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 329

[159] Sintagma pare să fi fost lansată de John Rupert Firth (*Papers in Linguistics*, Oxford University Press, London, 1957, pp. 190 - 215). Cf.: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 328

[160] Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 326

[161] Charles Bally, *op. cit.*, pp. 203 - 249; *apud*: Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 328

12. Semnificația ca reflex adaptativ al unui individ la gestul altui individ [162], ca dispoziție de a consimți la o frază sau de a reacționa în consens cu aceasta [163] etc. justifică și ultima rubrică, *relațională*.

Tipologia cu 12 spații de încadrare a semnificațiilor *semnificației* ne plasează, asemenea schemei hexadice a situației semiotice din care se inspiră, la un nivel median de complexitate. Mai numeroase decît rubricile inventarului lui Adam Schaff, mai puține la număr decît speciile omologate de Ogden și Richards, subdiviziunile clasificării propuse urmează un criteriu de ordine și sînt, deci, „deduse". Ele ascultă de parametri formali ai analizei și permit, astfel, penetrarea unor inventarii mai mult sau mai puțin rapsodice, ca cele pe care le-am reprodus sub indicativul („$S_{1\,4.E}$") și („$OR_{1\,23}$"). Faptul că unele semnificații ale *semnificației* din omologările pomenite s-au putut plasa în mai multe rubrici ale tipologiei propuse se datorează și ambiguității din formularea recenzorilor urmăriți, și dificultății în sine de a despărți orizonturi și repere ale actului *unitar*, prin excelență *relațional* și *nesubstanțializabil*, prin urmare greu – dacă nu imposibil – de „obiectivat" și de descompus spectral, care este *semnificația* sau, mai exact, *semnificarea*.

Partajul între semnificații și între concepțiile asupra semnificației, așa cum se vede încurajat de schema tipologică de bază, schițată în acord cu polii și vectorii supramodelului „*EIDCRS*", răspunde constructiv propunerii lui Morris din *Signs, Language, and Behavior* (1946): întrucît „*«semnificația* (MEANING)» *înseamnă* (SIGNIFIES) *oricare dintre fazele proceselor semiotice* (STATUS-*ul existenței semnelor, interpretantul, faptul denotării, semnificatul) și toate la un loc, iar adesea suscită, de asemenea, procese de gîndire și de apreciere* [...] *este de dorit ca semiotica* [...] *să introducă termeni speciali pentru diversii factori ce nu pot fi puși în evidență în «semnificație* (MEANING)*»*" [164].

În *Signification and Significance* (1964), același autor propune integrarea semnificatului, sau a semnificației (*signification*), și a „*interpretantului*" în „*semnificație*", sau „*înțeles*" (*meaning*) [165]. Mereu în acord cu modelul hexadic al situației semiotice, ni se pare potrivit să nuanțăm această din urmă decizie a semioticianului american, relevînd factorii *semnificației* în accepția sa maximală, recurent spectrală. În raport cu datetele de care ne-am folosit și cu clasificările pe care le-am dobîndit recurgînd la „supramodelul" hexadic al situației semiotice, constituenții cu pricina ni se par a fi următorii: ☞ (1) *sensul* („*I*"), ca semnificație intensională intrinsecă, intratextuală, „lingvistică" sau „obiectivă" (*conținutul* noțiunii sau *comprehensiunea* acesteia; *gîndul* exprimat de propoziție; etc.); ☞ (2) *referința* („*D*"), ca semnificație paratextuală, extensională (*clasa* de indivizi întrunind notele din conținutul noțiunii; valoarea de adevăr a propoziției, respectiv fap-

[162] George Herbert Mead, *loc. cit.*
[163] Alfred Jules Ayer, *loc. cit.*
[164] Charles Morris, *loc. cit.*, p. 95
[165] *Ibidem*, p. 408

tele sau realităţile la care se referă etc.), asigurînd împreună cu („*I*") „semnificaţia locuţionară" a funcţiei - semn; ☞ (3) *performanţa* („*C*"), ca semnificaţie intensională „subiectivă", ilocuţionară, conotativă şi contextuală (sensul indirect şi derivat [166] al noţiunii; adresa prescriptivă, dezideravă, evaluativă etc. imprimată gîndului din propoziţie; etc.), alcătuind împreună cu (1) şi (2) ceea ce am putea numi „semnificaţie contextuală"; ☞ (4) *autoexpresia* („*E*"), ca adaos personal la fondul constituit de semnificaţie, ce participă la articularea mesajului şi a comunicării – mai aproape de „*I*", în cazul comunicării teoretice, mai aproape de „*C*", în cazul comunicării practice şi artistice, acest adaos de semnificaţie alcătuieşte, împreună cu (1) şi (3), „alocuţia"; ☞ (5) semnificaţia *retorică, metalingvistică* sau *stilistică* („*S*"), alcătuind, împreună cu (1) şi (4), „expresia" *toto genere*; ☞ (6) *perlocuţia* („*R*"), ca aport personal în semnificaţia receptată, împlinind, alături de (1) şi (5), *semnificaţia rulată efectiv într-o comunicare oarecare.*

Schema din tabelul (252°) spaţializează componentele semnificaţiei *realizate* în cursul actului uman de semnificare şi comunicare, într-un contur total „depersonalizat" şi „dedramatizat" al hexagonului semiotic.

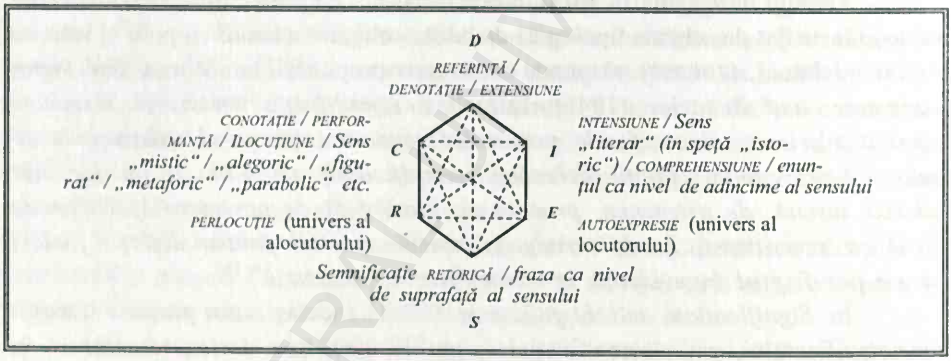

252°. „Semnificaţii ale semnificaţiei" şi „înţelesuri ale înţelesului", deduse din „supramodelul" hexadic al situaţiei semiotice

Postura inversă, a *personalizării* maxime a variabilelor „situaţionale", nu este greu de imaginat în activităţile cotidiene de comunicare. Între crainicul emisiunii radio, sau de televiziune, şi ascultător, sau telespectator, de exemplu, se interpun, cel mai adesea, şi creatorul textului, în calitate de redactor („*I*"), şi (foto)reporterul, ca furnizor de date („*D*"), şi liderul de atitudine, care orientează mesajul emisiunii („*C*"), şi responsabilul cu punerea în undă a emisiunii („*S*"). Tot astfel, într-un mesaj militar se pot desluşi: aportul cercetaşului, ca furnizor de date („*D*"); aportul analistului sau interpretului de date, în raport de care se profilează obiectivele misiunii de întreprins („*I*"); aportul comandantului, ca responsabil de formularea ordinului de luptă, în termeni performativi („*C*"); aportul codificatorului („*S*") şi-al transmiţătorului („*E*"), iar exemplele s-ar putea continua.

[166] Numit şi „conotaţie subiectivă"

7.13. Suprapuneri și interferențe între expresii discursive și situații semiotice

Semnalate de logicieni cu prilejul raportării noțiunii la cuvînt, iar de lingviști la capitolul „relații semantice", cazurile de interferență între două sau mai multe situații semiotice se pot deduce din modelul simplificat al comunicării, antrenînd coordonata „*S*" (*semnificantul*), coordonata „*I*" (*semnificatul*) și coordonata „*D*" (*referința*) într-un regim de minimă variație. Prin jocul coincidenței și diferenței între polii la care am făcut trimitere, două situații semiotice „O_1" / „$S_1\ I_1\ D_1$" și „O_2" / „$S_2\ I_2\ D_2$" creează 2^3 cazuri de totală, ori parțială suprapunere, sau deosebire:

	$S_1 = S_2$?	$I_1 = I_2$?	$D_1 = D_2$?	Natura relației dintre O_1 / $S_1 I_1 D_1$ și O_2 / $S_2 I_2 D_2$
1	+	+	+	COOCURENȚĂ (identitate semică)
2	+	+	–	POLISEMIE
3	+	–	+	OMONIMIE COEXTENSIVĂ
4	+	–	–	OMONIMIE
5	–	+	+	SINONIMIE (identitate extensional intensională)
6	–	+	–	HIPONIMIE (identitate intensională)
7	–	–	+	HETERONIMIE COEXTENSIVĂ (identitate extensională)
8	–	–	–	HETERONIMIE

253°. Grade ale suprapunerii dintre două situații semiotice, în acord cu polii locuționari ai comunicării

1. Inventarul întocmit în tabelul (253°) pornește de la cazul limită al *identității* semnelor în privința tuturor parametrilor luați în considerare: semnificant, semnificat și referent. În limbajul semioticii lui Peirce, aceasta se întîmplă cu *sinsemnele* care întruchipează același *legisemn* [167], altfel spus: cu *Semnele Reale* ale unuia și aceluiași *Semn Necesitant* [168], sau ocurențele (*tokens*), contramărcile, instanțele, sau replicile unuia și aceluiași tip (*type*) [169], înauntrul unuia și aceluiași cod. Transferul de *tipuri* dintr-un cod în altul impune *neologismele*, evoluînd, adesea, ca semne divergente cu semnul originar (a se compara, spre exemplu, grecescul *atomos* cu românescul *atom* și corespondențele lui în franceză, engleză etc.).

2. Datorată, în principal, folosirii expresiilor anaforice (pronume, adverbe, adjective nedeterminate sau indeterminabile), de asemenea, datorită alunecărilor de sens, folosirii figurate a expresiilor, etimologiilor populare și influențelor străine [170], *polisemia* marchează o identitate parțială de sensuri, pe fondul comu-

[167] Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, București, 1990, p. 238; Charles Morris, *loc. cit.*, p. 334

[168] *Ibidem*, p. 291; Charles Morris, *loc. cit.*, p. 340

[169] *Idem*, *Collected Papers*, fragmentul [4: 537], trad. rom. în *loc. cit.*, p. 330

[170] Stephen Ullmann, *Précis de sémantique française*, 3ème édition, „A. Francke", Berne, 1965; *apud*: Mariana Tuțescu, *loc. cit.*, p. 132

nității de semnificant și al divergenței referențiale. În cazul noțiunilor, este vorba de întrunirea în comun a notelor generice ($I_1 \cap I_2 = I_G$): „ghid" în sens de carte și „ghid" în sens de persoană. Cel mai adesea stau în acest raport perifrazele cu același termen de pornire: „operație muzicală", „operație militară", „operație financiară", „operație logică", „operație aritmetică" etc.; „act de naștere", „act al unei piese de teatru", „act al unui congres" etc. *Polisemia paradigmatică*, la care ne-am referit, se poate prelungi ca fenomen *sintagmatic* [171], în frazele ce stau sub semnul ambiguității: „Ghidul (*persoana, cartea* ?) ne-a fost util"; „Trimisul nostru a intrat în posesia actului (*de naștere*, cel pentru *repetiția la teatru* ?)" etc.

3. Identitatea de semnificant și referent, sau ceea ce am putea numi *omonimie coextensivă*, survine la nivel pragmatic, prin posibilitățile multiple de asumare a propriului uneia și aceleiași noțiuni, adică prin definirea alternativă a unuia și aceluiași termen. Astfel, dacă din punct de vedere biologic prin *om* se desemnează mulțimea *bipedelor fără pene*, din punct de vedere filosofic aceeași etichetă se atribuie *ființelor raționale, logice etc.* Dacă pentru chimist *apa* este un *compus al oxigenului și hidrogenului*, pentru țăran ea reprezintă un *factor indispensabil pentru creșterea și rodirea semănăturilor*; dacă insului anarhic *libertatea* îi apare drept *absență a oricărei constrîngeri exterioare*, înțeleptului i se revelează ca *măsură a răspunderii autoconsimțite*, iar exemplele pot continua la nesfîrșit. Este posibil ca același raport semiotic, de *omonimie coextensivă*, să genereze propozițiile (mai mult sau mai puțin) tautologice: „Copilul, tot copil", „Dacă filosofezi, filosofezi" etc.

4. Formă minimală de identitate între semne, menținută doar pe linia semnificantului, *omonimia* este corelată cu o dublă *heterosemie*: în cazul ei diferă și intensiunea și extensiunea expresiilor omografice, omofonice, omogestuale etc. Se comportă astfel *șahul* ca mișcare în jocul cu același nume (polisemie?) față de *șahul* ca titlu purtat pînă nu demult de suveranul Iranului; *patul* ca piesă de mobilier, ca subansamblu al unei puști, ca albie sau matcă a unui rîu etc., față de *patul* ca situație finală în jocul de șah; fructul ca organ vegetal, față de *fructul* ca rezultat sau profit; *manșa* ca pîrghie în comanda avionului, față de *manșa* ca etapă a unei probe sportive; *colina* ca formă de relief, față de *colina* ca amină utilizată în tratamentul afecțiunilor hepatice; și așa mai departe. Prezența omonimiei la nivel sintagmatic trădează un deficit morfo sintactic („a întîlnit *orașe și sate* sărace" – „a întîlnit *orașe* și *sate sărace*"; „el acționează *instalația* din cameră" – „el acționează *instalația din cameră*"; „a avut loc Congresul Asociației *crescătorilor de albine* din Europa" – „a avut loc Congresul *Asociației crescătorilor de albine din Europa*"), ori manifestă puterile figurative ale limbii. De aici și modalitățile opuse de a o judeca.

5. *Sinonimia* sau *polinimia* încadrează ceea ce ce Rudolf Carnap [172] a teoretizat drept *L - echivalență* a designatorilor (*om* este logic - echivalent, deci sinonim,

[171] Jean et Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*, în: „Langue et Language", „Larousse", Paris, 1971, pp. 75 - 83; *apud*: Mariana Tuțescu, *loc. cit.*, p. 138

[172] Rudolf Carnap, *op. cit.*, p. 68

cu *ființă rațională*). Fenomenul general al identității extensional - intensionale nu se manfestă și nici nu presupune o suprapunere totală de sensuri. Ceea ce susține sinonimia este comunitatea de sensuri structurale, sau generice. Există, deci, sinonime de prag minimal (*par* și *cu soț* în contextul „număr"; *slab* și *macru* în contextul „carne" etc.) și există sinonime de prag maximal (*a spune* și *a zice*; *a păzi* și *a supraveghea* etc.), dar este discutabilă sinonimia *absolută*, ori *totală*. O semnalăm, totuși, într-o diviziune [173] (sau clasificare) ce încalcă mai multe norme de corectitudine logică.

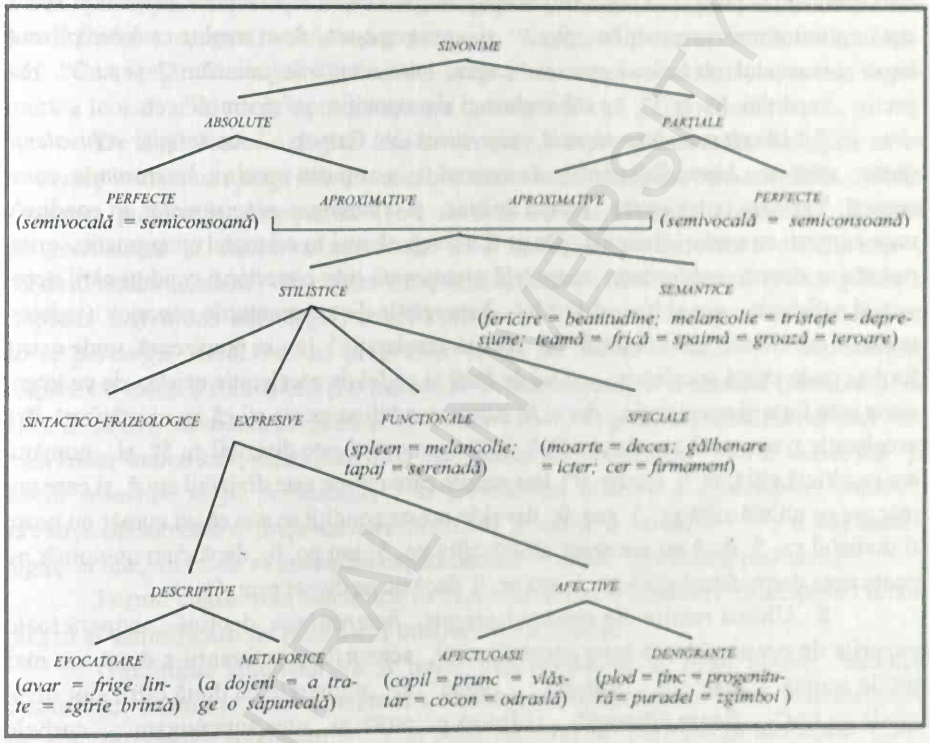

254°. Genuri și specii de sinonime, în clasificarea lui Otto Duchâček

Mai apăsată în *sinonimia componențială* (bazată pe o comunitate semică sau pe o echivalență structurală) și mai estompată în *sinonimia logică* (necesitînd o parafrază, ca în definițiile sau în transformările structurii de adîncime a enunțului), relația în atenție ne deschide spre stratul cultural al înțelesului și semnificației, în cazul *sinonimiei de fapt* („cavaler al Eladei" = „peloponezian" = „filoelen" = = „trișor") și în cel al *sinonimiei cognitive*, sau *referențiale* [174] (în raport cu care

[173] Otto Duchâček, *Précis de sémantique française*, „Opera universitatis Purkyninae Brunensis facultas philosophica", Brno, 1967, p. 67. *Apud* Mariana Tuțescu, *loc. cit.*, p. 147

[174] Geoffrey Neil Leech, *Towards a Semantic Description of English*, Indiana University Press, Bloomington, London, 1970. *Apud*: Mariana Tuțescu, *loc. cit.*, p. 154

BCU - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

„Ştefăniţă este nepotul lui Ştefan" = „Ştefan este bunicul lui Ştefăniţă", „Nici nu plouă, nici nu ninge" = „Este fals că plouă sau ninge" etc.).

6. *Hiponimia*, ca identitate intensională, se instalează între speciile aceluiaşi gen ($I_1 \cap I_2 = I_G$, $D_1 \uparrow D_2$, $D_1 \subset D_G$, $D_2 \subset D_G$), motiv pentru care i-am putea spune şi *sinonimie generică*. O deslușim între „măr" şi „păr", ca specii ale aceluiaşi gen, *pomul*; între „pansea", „crizantemă" şi „ghiocel", ca specii ale aceluiaşi gen, *floarea*; „roşu", „galben", „albastru" şi „verde", ca specii ale aceluiaşi gen, *culoarea*, şi aşa mai departe. Prin extindere la nivelul sintagmatic, aceeaşi relaţie este de reperat între implicanţii aceluiaşi implicat (între propoziţiile „plouă" şi „se stropeşte", de exemplu, ca subimplicanţi logici ai enunţului „străzile se umezesc"; apoi, între enunţările „adunăm 2 şi cu 3", respectiv „împărţim 15 la 3", ca subimplicanţi ai propoziţiei „obţinem 5"; etc.).

7. *Identitatea intensională*, teoretizată de Carnap [175] ca simplă *echivalenţă* (între „om" şi „biped fără pene", de exemplu), s-ar putea numi şi *heteronimie coextensivă*, dar i-am putea spune, tot aşa de bine, şi *sinonimie extensională*, în condiţiile unor expresii cu acelaşi designat. De-ar fi s-o reperăm şi în orizontul sintagmatic, criteriul său ar deveni *echivalenţa materială* promovată prin conectorul condiţionării necesare şi suficiente, sau al bicondiţionării. Este relaţia dintre enunţurile generice (indeterminate) *covalente*: „există forţă" şi „există acceleraţie" (nu se precizează unde există forţă şi unde există acceleraţie, ce fel de forţă şi ce fel de acceleraţie există, de ce intensitate este forţa şi acceleraţia, dar şi în aceste condiţii se poate şti că nu există forţă fără acceleraţie şi nu există acceleraţie fără forţă); „numărul este divizibil cu 5" şi „numărul are ca ultimă cifră pe 5 sau pe 0" (nu rezultă care număr este divizibil cu 5 şi care număr are ca ultimă cifră pe 5 sau 0, dar şi în aceste condiţii se ştie că un număr nu poate fi divizibil cu 5 dacă nu are drept ultimă cifră pe 5 sau pe 0, după cum un număr nu poate avea drept ultimă cifră pe 5 sau pe 0 dacă nu se divide prin 5) etc.

8. Ultima relaţie din sistemul propus, *heteronimia* deplină, acoperă toate cazurile de necoincidenţă între semnificanţii, sensurile şi referenţii a două sau mai multe semne („măr" şi „triunghi"; „plouă" şi „numerele cu două cifre sînt divizibile cu trei"; „floare albastră", „rădăcină pătrată" şi „stea supragigant"; „curbele se întretaie", „minutele se numără" şi „popoarele evoluează" etc.). Nesuprapunerea totală pe linia semnificatului nu înseamnă, însă, neapărat o incompatibilitate, în genul *antonimiei*. La aceeaşi rubrică se încadrează şi *paronimia*, relaţia *metaforică*, relaţia *metonimică* etc., restul tipurilor de raporturi figurate, împreunările aproape fără număr ale *independenţei între expresii*.

7.14. „Descompunerea" semioticii în acord cu variabilele modelului situaţional „EIDCRS"

Impusă ca teorie a semnelor şi a sistemelor de semne (respectiv ca teorie a limbajelor, sau a discursurilor), în epoca elenistică, prin aportul epicurienilor şi,

[175] Rudolf Carnap, *op. cit.*, p. 68

îndeosebi, al stoicilor, semiotica [176] va fi socotită la 1690, de către John Locke [177], drept „ținut al lumii intelectuale" sau parte a filosofiei, alături de „teoretică" (sau *ontologie*) și de „practică" (sau *etică*).

„Învățătură a semnelor, între care cele mai uzuale sînt cuvintele" (mai exact: studiu cu privire la „natura semnelor de care se servește mintea pentru înțelegerea lucrurilor sau pentru a transmite cunoștințele altora", în convingerea că prin mai buna ordonare a semnelor se poate accede mai ușor la adevărul cunoștințelor și la reușita acțiunilor întreprinse), disciplina în atenție ar putea fi – după autorul *Eseului asupra intelectului omenesc* – „destul de potrivit numită și *logică*". Ca știință a limbajului articulat, aceasta din urmă reprezintă, oricum, o ramură a teoriei semiotice, continuatoarea „canonicii" și „dialecticii".

De la identitatea cu logica *lato sensu* și de la supraordonarea față de logica *stricto sensu*, semiotica ajunge într-un raport de coordonare cu logica, sub auspiciile *Noului Organon*, publicat în nemțește, la 1764, de către Johann Heinrich Lambert [178]. Centrat pe *„cercetarea și indicarea adevărului și a distincției dintre eroare și aparență"*, cel de al treilea „Canon" din cultura europeană include: o teorie a rațiunii (*Vernunftlehre*), respectiv *logica* sau *dianologia*, ce are a preciza [179] *„drumurile pe care mintea trebuie să le parcurgă, dacă vrea să progreseze de la un adevăr la altul"*; o *alethiologie*, respectiv o teorie a cunoașterii și o metodă de evitare a erorii; o semiotică (*Semiotik*), ca *„teorie despre desemnarea gîndirii și a lucrurilor"*, în proiectul leibnizian al unei *caracteristici universale*, secondate de o *combinatorică*, pentru ca *„teoria lucrurilor și teoria semnelor să fie permutabile"*, iar *„conștiinței obscure a conceptelor intuitive"* să i se poată substitui o *„reprezentare sensibilă și clară a semnelor"* [180]; o *fenomenologie*, în fine, ca teorie a cunoașterii experimentale – adică: aparente și probabile.

Forma consecvent semiotică în care asamblează Lambert principiile comunicării și semnificării nu pare a-i fi cunoscută lui Peirce.

Gînditorul american va fi putut împrumuta de la John Locke numele disciplinei (*semiotic*, sau *semeiotic*), definiția aferentă (*„doctrină cvasinecesară sau formală a semnelor"* [181]) și chiar raportul cu *logica*: de identitate („lo-

---

[176] În greceşte *semeiotikė*, de la *sėma* – semn și *semeiotikos* – observator al semnului. Cf. Thomas Albert Sebeok, *„Semiotics" și termenii înrudiți*, trad. din engl., în *„Studii și cercetări lingvistice"*, nr. 3, București, 1972, pp. 225 - 234; Petru Ioan, *Analiza logică a limbajului*, Universitatea „Al. I. Cuza", Iași, 1975, pp. 76 sqq.

[177] *Eseu asupra intelectului omenesc*, Editura Științifică, București, 1961, pp. 330 - 331. Cf. inclusiv: Petru Ioan, *Adevăr și performanță. Pretexte și contexte semio - logice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 7

[178] *Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrthum und Schein* (2 vol.), Leipzig, 1764. Cf. și: Petru Ioan, *Perspective logice*, Editura „Junimea", Iași, 1987, pp. 20 sqq.

[179] Johann Heinrich Lambert, *Neues Organon*, Vorrede; *apud*: Oto Baensch, *Johann Heinrich Lamberts. Philosophie und seine Stellung zu Kant*, „J. C. B. Mehr" (Paul Siebeck), Tübingen und Leipzig, 1902

[180] Johann Heinrich Lambert, *Neues Organon*, ch. II, §§. 23 - 24

[181] Charles Sanders Peirce, fragment neidentificat, probabil din 1897. În: *Collected Papers*, ed. by Charles Hartshorne and Paul Weiss, vol. II, §. 227; trad. rom. a Delici Marga, în: Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, București, 1990, p. 268

gica, în sensul ei general [...], nu este decît un alt nume pentru *semiotică*"), respectiv de supraordonare: *„ca urmare a faptului că fiecare* REPRESENTAMEN [semn, *n. n., P. I.*] *se află în relaţie cu trei lucruri* [182] *– fundamentul, obiectul şi interpretantul – ştiinţa semioticii are trei ramuri. Prima este ceea ce Duns Scotus numeşte* GRAMATICA SPECULATIVĂ. *O putem numi* GRAMATICA PURĂ. *Sarcina ei este aceea de a stabili ceea ce trebuie să fie adevărat despre representamenul folosit de către orice inteligenţă ştiinţifică pentru ca el să poată întruchipa o* SEMNIFICAŢIE. *A doua este* LOGICA PROPRIU-ZISĂ [nu *„logica în sensul ei general"; subl. şi n. ns., P. I.*]. *Este ştiinţa a ceea ce este în mod cvasinecesar adevărat despre representamenele unei inteligenţe ştiinţifice pentru ca aceste* REPRESENTAMENE *să poată fi valabile cu privire la orice* OBIECT, *cu alte cuvinte, pentru ca ele să poată fi adevărate. Să spunem că logica propriu-zisă este ştiinţa formală a condiţiilor adevărului reprezentărilor. A treia, imitînd maniera lui Kant de a păstra asociaţiile vechi de cuvinte atunci cînd caută denumiri pentru conceptele noi, o numesc* RETORICA PURĂ. *Sarcina ei este de a descoperi legile prin care în orice inteligenţă ştiinţifică un semn dă naştere altuia şi mai ales un gînd produce alt gînd"* [183].

Cele trei „componente", „subştiinţe" sau „ramuri" ale semioticii, aşa cum sînt stabilite de Charles Sanders Peirce, pot fi comparate cu diviziunile *apofanticii* husserliene (este vorba de *gramatica logică pură*, ca morfologie pură a judecăţilor, sau a semnificaţiilor; de aşa - numita *logică a consecinţei*, respectiv de *logica adevărului*, ce pun în mişcare *logica transcendentală* sau *„logica însăşi, radicală şi concretă, care îşi datorează dezvoltarea metodei fenomenologice"*) [184]. Ele vor intra în circuit sub denumirile de *„sintaxă"*, *„semantică"* şi *„pragmatică"*, propuse de Charles Morris [185] inclusiv pentru echivalentele moderne ale vechiului *trivium* (gramatică, logică, retorică). Criteriul *tripartiţiei* este cel pe care-l folosise şi Peirce: perspectiva din care pot fi privite semnele. Diferă, însă, unele puncte de referinţă. După Morris, semnele pot fi urmărite în raport cu obiectele (în cazul *semanticii*); în raport cu persoanele, sau interpreţii (cazul *pragmaticii*); în raport cu ele înseşi (cazul *sintaxei*).

„Este clar – admitea autorul american la Congresul internaţional de filosofie ştiinţifică „Descartes" (Paris, 1935) – *că specialiştii în ştiinţele naturii şi reprezentanţii tradiţionali ai empirismului se ocupă, înainte de toate, de prima grupă de relaţii; pragmatiştii, convenţionaliştii, psihopatologii, biologii*

---

[182] Adică se plasează în „repertoriu", în „domeniu" şi în „cîmp". Cf. Gérard Deledalle, *Teoria şi practica semnului*, trad. în: Solomon Marcus (ed.), *Semnificaţie şi comunicare în lumea contemporană*, Editura Politică, Bucureşti, 1985, p. 40

[183] Charles Peirce, *Collected Papers*, vol. II, §. 229 / 270

[184] Edmund Husserl, *Logique formelle et logique transcendantale. Essais d'une critique de la raison logique*, traducere din limba germană, P. U. F., Paris, 1957, p. 385). Cf. Petru Ioan, *Adevăr şi performanţă*, Bucureşti, 1987, pp. 8 - 9

[185] *Foundations of the Theory of Signs*, 1938; ret. în: Charles Morris, *loc. cit.*, p. 67

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

şi cei din disciplinele sociale de cea de a doua grupă; lingviştii, matematicienii şi logicienii de cea de a treia" [186].

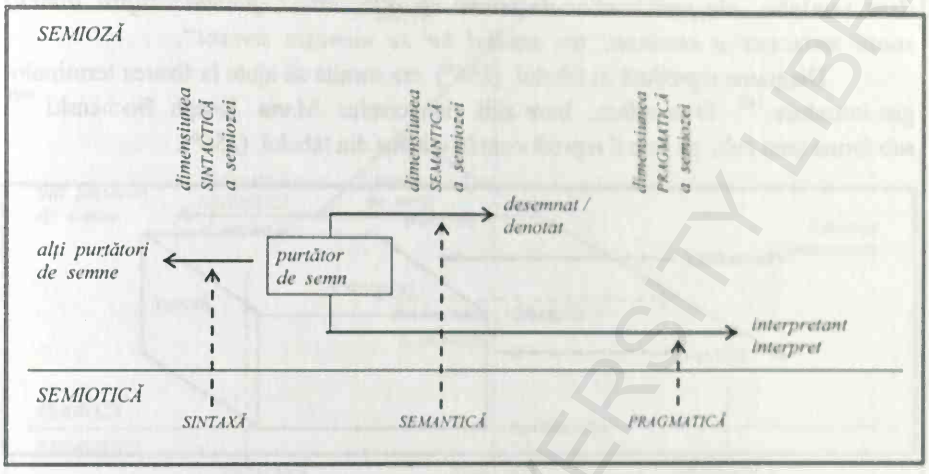

255°. Diagrama subdiviziunilor semioticii, propusă de Morris în 1939

Cu aceeaşi ocazie, Morris asocia diviziunile semioticii cu dimensiunile semnificaţiei: existenţială („M_E"), pragmatică („M_P") şi formală („M_F").

Trei ani mai tîrziu, în *Foundations of the Theory of Signs* [187], Charles Morris defineşte cele trei discipline în ordinea: SINTAXĂ (*„studiu al relaţiilor dintre semne, indiferent de relaţiile dintre semne şi obiecte, ori dintre semne şi interpreţi"*), SEMANTICĂ (cercetarea *„relaţiilor dintre semne şi designatele acestora, adică dintre semne şi obiectele pe care le pot denota sau nu"*), PRAGMATICĂ (*„ştiinţă a relaţiilor dintre semne şi interpreţi"*); din punct de vedere *sintactic*, contează relaţiile de *implicare*; sub aspect *semantic*, importă relaţiile de *desemnare* şi *denotare*; în orizontul *pragmatic*, se cer examinate relaţiile de *exprimare*.

Peste încă un an, în *Esthetics and the Theory of Signs* [188], autorul în atenţie identifică analiza semiotică cu parcurgerea relaţiilor semnului: ☞ (1) cu alte semne; ☞ (2) cu ceea ce el denotă sau poate să denote; ☞ (3) cu interpreţii acestuia. Corespunzător acestora, se vorbeşte de *dimensiunile semiozei* şi de *ştiinţele subordonate semioticii*: *„relaţiile purtătorilor-de-semne cu ceea ce ele desemnează sau denotă poartă asupra dimensiunii* SEMANTICE *a semiozei, iar studiul acestei dimensiuni se numeşte* SEMANTICĂ; *relaţiile purtătorilor-de-semne*

---

186 Charles William Morris, *Semiotic and Scientific Empiricism*, „Actes du congrès international de philosophie scientifique", I, „Hermann & Cie", Paris, 1936, p. 50

187 „International Encyclopedia of Unified Science", vol. 1, number 2; cf. ediţia antologică din opera lui Morris, realizată de Thomas Sebeock, pp. 28, 35, 43

188 *Esthetics and the Theory of Signs*, „The Journal of Unified Science", vol. 8, no. 1 - 3, 1939; ret. în volumul editat de Thomas Albert Sebeok, pp. 416 - 417

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

cu interpreţii poartă asupra dimensiunii PRAGMATICE *a semiozei, iar studiul acestei dimensiuni se numeşte* PRAGMATICĂ; *restul relaţiilor din punct de vedere semiotic, ale purtătorilor-de-semne cu alte semne, poartă asupra dimensiunii* SINTACTICE *a semiozei, iar studiul lor se numeşte* SINTAXĂ".

Diagrama reprodusă în tabelul (255°) era menită să ajute la fixarea terminologiei introduse [189]. O va reface, între alţii, Innocentius Maria Joseph Bocheński [190], sub forma unui cub, pe care îl reproducem în schema din tabelul (256°).

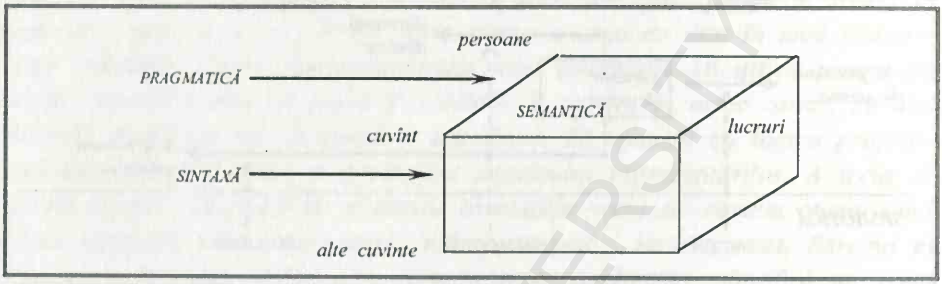

256°. Tripartiţia semioticii, în aranjamentul lui Joseph Maria Bocheński

O altă dispunere a tripartiţiei pe care o propune semioticii Charles Morris ne-o oferă Henrich Plett [191]. Din schematizarea autorului german aflăm, aşa cum se poate urmări în figura din tabelul (257°), că SINTAXA, SEMANTICA şi PRAGMATICA sînt în corespondenţă cu dimensiuni omonime ale *semiozei*.

În 1942, Carnap [192] reia definiţiile disciplinelor semiotice în ordinea complexităţii descrescînde şi a abstractizării progresive: PRAGMATICĂ („*investigaţia în care se face referire explicită la vorbitorul sau, în termeni mai generali, la utilizatorul unui limbaj*"), SEMANTICĂ (demers în care „*facem abstracţie de utilizatorul limbajului şi analizăm doar expresiile şi designatele acestora*"), SINTAXĂ (domeniu în care „*neglijăm înseşi designatele expresiilor şi analizăm doar relaţiile acestora din urmă*") [193].

Acestei succesiuni îi va consimţi şi Morris în 1946, revizuind, însă, în mod considerabil accepţiile celor trei compartimentări, datorită perspectivei cvadridimensionale asupra utilizării limbajului şi a semnificării prin limbaj: PRAGMATICA este, acum, „*partea semioticii care abordează originea, întrebuinţările şi efectele semnelor în cadrul comportamentului în care ele survin;* SEMANTICA *tratează semnificaţia semnelor în toate modurile utilizării;* SINTAXA *se ocupă de combinaţiile semnelor, indiferent care sînt semnificaţiile lor specifice sau care este impactul asupra comportamentului*".

---

[189] Charles Morris, *loc. cit.*, p. 417

[190] Innocentius Maria Joseph Bocheński, *The Methods of Contemporary Thought*, „Donald Reidel" Publishing Company, Dordrecht, Holland, 1965, p. 33

[191] Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 47

[192] *Introduction to Semantics*, Havard University Press, 1942, p. 9

[193] Charles Morris, *Signs, Language, and Behavior*, „Prentice Hall", 1946; ed. Sebeock, 1971, p. 302

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

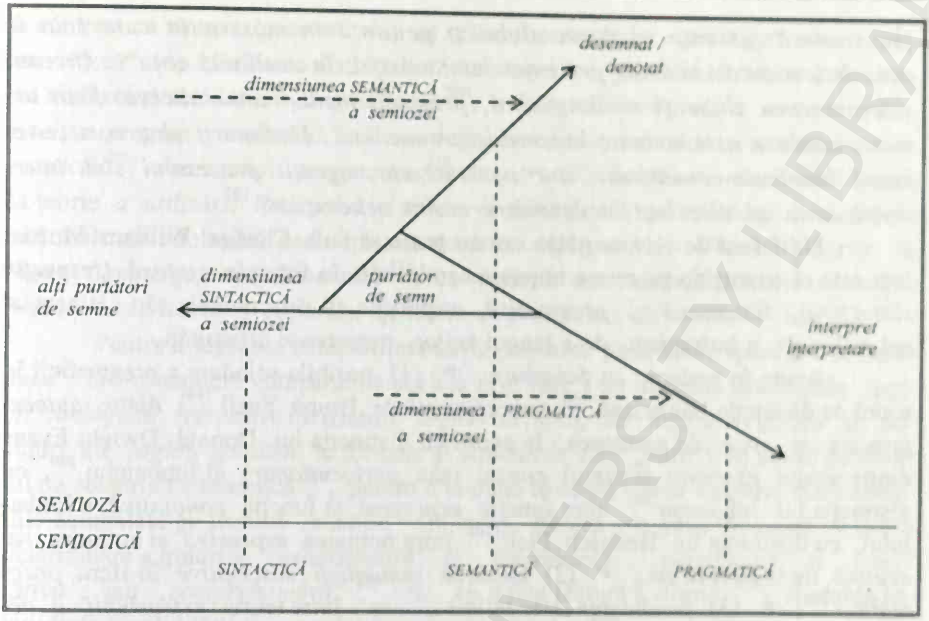

257°. Tripartiţia morrisiană a semioticii, în aranjamentul diagramatic al lui Heinrich Plett

În studiul din care am citat (*Signs, Language, and Behavior*, 1946), despre *pragmatică*, *semantică* şi *sintactică* aflăm, abia în capitolul al VIII - lea, cînd nu mai era de precizat decît cîmpul de acţiune şi importanţa ştiinţei semnelor.

Motivul invocat ? *„Aceşti termeni au deprins, deja, o ambiguitate care ameninţă să blocheze, în loc să clarifice, problemele domeniului, fiind folosiţi de unii autori la desemnarea subdiviziunilor semioticii, iar de alţii la desemnarea tipurilor de semne în limbajele-obiect cu care semiotica are de a face"* [194].

Departajîndu-se de spectrul referenţialist al definiţiilor carnapiene, prin luarea în considerare a modalităţilor ne-designative de utilizare şi semnificare discursivă, Morris mai atrage atenţia asupra faptului că semiotica nu se poate restrînge la studiul limbajului articulat şi, cu atît mai puţin, la studiul limbajului ştiinţific [195]. Chiar şi în aceste circumstanţe, perspectiva deschisă de Morris rămîne limitată de asimilarea *interpretantului* lui Peirce cu *interpretul* (sau *utilizatorul*) semnului.

O *„garanţie metodologică (şi nu una empirică) a existenţei semnificaţiei"*, va spune, în *Tratatul de semiotică generală*, Eco [196].

O astfel de garanţie nu excludea, totuşi, antrenarea ambilor parametri în motivarea partajului semiotic, aşa cum nu a exclus antrenarea ambilor parametri în definiţia propusă de Charles Morris, în 1938, pentru *situaţia de comunicare*,

[194] Charles Morris, *Signs, Language and Behavior*, 1946, în: *ed. cit.*, 1971, p. 301
[195] *Ibidem*, p. 302
[196] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 29

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

sau *semioză*: *„S este un semn al lui D pentru I în măsura în care I ia în considerare pe D în baza prezenței lui S. Astfel, în semioză, ceva ia în considerare ceva chiar și mediat, adică, prin intermediul unui altceva. Prin urmare, semioza este o luare-în-considerare-mediată. Mediatorii sînt SEMNELE-vehicul; luările-în-considerare sînt INTERPRETANȚII; agenții procesului sînt interpreții; ceea ce este luat în considerare sînt DESIGNATELE"* [197].

Indiferent de ceea ce putea sau nu putea să facă Charles William Morris, fapt este că tripartiția pe care a impus-o semioticii, în formula *sintaxă* (respectiv *sintactică*), *semantică* și *pragmatică*, tripartiție cu care numele său s-a asociat cel mai mult, a întîmpinat, de-a lungul anilor, numeroase dificultăți.

Avem în vedere, cu deosebire: ☞ (1) posibila scindare a pragmaticii în acord cu distincția bühleriană [198] (reconfirmată de Bruno Snell [199]) dintre *autoexprimare* și *apel*; de asemenea, în acord cu distincția lui Donald Dwight Evans dintre uzajul *expresiv* și uzajul *cauzal* (sau *perlocuționar*) al limbajului [200], cu distincția lui Jakobson [201] între funcția *expresivă* și funcția *conotativă* a limbajului, cu distincția lui Heinrich Plett [202] între noțiunea *expresivă* și noțiunea *receptivă* de literatură etc.; ☞ (2) plasarea *semanticii descriptive* în sfera *pragmaticii* [203]; ☞ (3) pendularea *semanticii „pure"* între teoria *extensiunii, a denotării, a denumirii, a adevărului etc.* și teoria *intensiunii, a sinonimiei, a analiticității etc.* (Carnap [204]), între teoria *referinței* și teoria *semnificației* (Quine [205]), între teoria desemnării sau denumirii stărilor de lucruri, a faptelor, obiectelor, acțiunilor etc. (*Sigmatica*) și teoria semnificației sau a intensiunii (*Semantica* [206]) etc.; ☞ (4) partajul *semanticii lingvistice* între semantica *intratextuală* (sau *relațională*) și semantica *referențială* [207]; ☞ (5) ascensiunea *sintaxei* sub semnul scizionii dintre „teoretic" și „aplicativ" (sau „empiric", „descriptiv" etc.), logica și semiotica de orientare logico - filosofică încurajînd sintaxa *formală* (sau *pură*),

---

[197] Charles Morris, *loc. cit.*, p. 65

[198] Karl Bühler, în *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, „Fischer", Jena, 1934, pp. 24 - 28. Cf. Heinrich F. Plett, pp. 44 - 46

[199] Bruno Snell, *Der Aufbau der Sprache*, ed. a II-a, „Claassen"-Verlag, Hamburg, 1952, p. 46. Cf.: Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 46

[200] Donald Dwight Evans, *loc. cit.*. Cf.: Jean Ladrière, *loc. cit.*

[201] Cf. Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, cap. XI; Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *op. cit.*, p. 427

[202] Henrich F. Plett, *op. cit.*, pp. 19 - 25

[203] Rudolf Carnap, *Meaning and Synonymy in Natural Language*, în: „Phililosophy Studies", vol. 7, 1955, pp. 33 – 47; cf. p. 33. A se vedea și trad. rom. în: Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate*, Cluj, 1972, Supliment, D, p. 298

[204] *Ibidem*, inclusiv nota 1, în care autorul trimite la distincția (din *Introduction to Semantics*, 1942) între *concepte radicale* și *L - concepte* (concepte logice)

[205] Wilard Van Orman Quine, *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusets, 1953, p. 130

[206] Georg Klaus, *Semiotik und Erkenntnistheorie*, Deutscher Verlag der Vissenschaften, Berlin, 1963, p. 357

[207] Henrich F. Plett, *op. cit.*, pp. 56, 113 - 114

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

în contrast cu sintaxa *gramaticală*, de resortul cercetărilor „practice", sau „aplicative"); ☞ (6) hibridarea distincțiilor intrasemiotice, prin admiterea sau promovarea sintaxei și semanticii *pragmatizate* [208], a *pragma - sintaxei*, a *semantico-sintaxei*, a *pragma - semanticii*, a semanticii *semiotico - sintactice* și a *sintactico-semanticii* [209], a semanticii *pragmatice* [210] etc.; ☞ (7) dedublarea semioticii înseși, ca teorie *a utilizării limbajului* și teorie *a semnificării prin limbaj* (o distincție mai mult metodologică decît epistemologică, exploatată de Charles Morris în *Signs, Language, and Behavior*) [211], ca teorie *a comunicării* și teorie *a semnificării* [212], ca teorie *a codurilor* și teorie *a producției de semne* [213] etc.

Pentru a legitima compartimentările propuse, pentru a le spori și a le „deduce" într-o manieră comparabilă aceleia prin care s-au introdus diviziunile *logicii limbajului* (respectiv diviziunile *logicii acțiunii*, ale *logicii realității* și, desigur, ale *logicii gîndirii* în formele și structurile sale „pure") în acord cu nivelul de construcție teoretică [214], pentru a le pune în acord măcar cu parte din distincțiile acumulate pe frontul „analitic" (în speță, pentru a le pune de acord cu dubla determinare a gîndirii, *„extensională"* și *„intesională"*, *„denotativă"* și *„conotativă"*, sau *„comprehensivă"* [215] etc., cu dubla lectură a științei [216], cu dubla relativitate a validității [217], cu dublul sens sau înțeles [218], cu dubla interpretare sau reprezentare a limbajului formal [219], cu dubla [220] și chiar cu pentupla [221] înțelegere a

---

[208] După Richard Milton Martin (*Semiotics and Linguistic Structure*, State University of New York Press, Albany, 1978), sintaxa logică pragmatizată este o teorie a concatenării și a predicatelor de descriere a formei, iar semantica pragmatizată vizează întrebuințarea referențială a evenimentului - semn și acceptarea evenimentului - semn ca adevărat sau verosimil. Cf. Petru Ioan, *Adevăr și performanță*, București, 1987, p. 11

[209] Henrich F. Plett, *op. cit.*, pp. 25, 109, 114

[210] Ilie Pârvu, *Raționalitatea științei și dezvoltarea cunoașterii*, în: Ilie Pârvu (ed.), *Concepții asupra evoluției științei*, Editura Politică, București, 1978, p. 285

[211] Cf.: Roland Posner, *Charles Morris și fundamentarea comportamental teoretică a semioticii*, în: Solomon Marcus, *Semnificație și comunicare în lumea contemporană*, București, 1985, pp. 92 - 100

[212] René Berger, *Artă și comunicare*, „Meridiane", București, 1976, pp. 83 - 84; Petre Botezatu, *Constituirea logicității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 81

[213] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 13

[214] După Petre Botezatu (*Constituirea logicității*, pp. 72 sqq.), pragurile de complicare succesivă a analizei logice sînt marcate la nivelul: subiectului, obiectului, formei, operației și structurii. Lor le corespund următoarele *logici semiotice*: pragmatica logică, semantica logică, sintaxa logică, logica (operatorie) a combinatorilor și topo-logica.

[215] Cf. Georg Klaus, *Logica modernă. Schiță a logicii formale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 135 - 136; Petre Botezatu, *op. cit.*, p. 136

[216] *Abstractă, rațională și formală*, respectiv *concretă, empirică și materială*. Cf. Robert Blanché, *L'axiomatique*, 5-e éd., P. U. F., Paris, 1970, pp. 101 - 102; Edmond Goblot, *Le système des sciences*, „Armand Colin", Paris, 1922, ch. II; Petre Botezatu, *op. cit.*, p. 124

[217] *Față de limbajul considerat* și *față de cardinalitatea domeniului acestuia*. Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicității*, p. 126

[218] *Operațional* și *eidetic*. Cf. Georg Klaus, *Spezielle Erkenntnistheorie. Prinzipien der wissenschaftlichen Theorienbildung*, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1966, pp. 328 sqq.

[219] *Matematică*, și respectiv, *conceptuală*. Cf. Petre Botezatu, *Semiotică și negație*, Editura „Junimea", Iași, 1973, pp. 65 - 66; *idem*, *Constituirea logicității*, 1983, p. 119

[220] Asupra distincției lui Erwin Leibfried dintre *înțelegerea de tip I* (în „sistemul de percepere") și *înțelegerea de tip II* (în „sistemul de raportare"), cf. Norbert Groeben, *Psihologia literaturii*.

<table>
<tr><td>AUTOR</td><td colspan="5">SEMIOTICĂ (vecinătăţi şi subdiviziuni)</td></tr>
<tr><td>Aristotel (384 - 322)</td><td colspan="5">risipită în LOGICA – Organon, sau Propedeutică a filosofiei şi ştiinţei</td></tr>
<tr><td>Epicur (341 - 270)</td><td colspan="5">risipită în partea filosofiei rezervată CANONICII, sau LOGICII</td></tr>
<tr><td>Chrysippos (281 - 208)</td><td colspan="5">risipită în LOGICĂ (respectiv în DIALECTICĂ, incluzînd şi RETORICA), care este o parte a filosofiei (alături de fizică şi etică)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Hugo de St. Victor (1096 - 1141)</td><td colspan="5">LOGICA = SCIENTIA SERMOCINALIS (= SEMIOTICA ?)</td></tr>
<tr><td colspan="2">GRAMATICA</td><td colspan="2">DIALECTICA</td><td>RETORICA</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Vincent de Bauvais (? - 1264)</td><td colspan="5">ŞTIINŢE SERMOCINALE = TRIVIUM (= SEMIOTICA ?)</td></tr>
<tr><td colspan="2">GRAMATICA</td><td colspan="2">LOGICA</td><td>RETORICA</td></tr>
<tr><td>Duns Scotus (1265 - 1308)</td><td colspan="5">ŞTIINŢE RAŢIONALE = TRIVIUM (= SEMIOTICA ?)</td></tr>
<tr><td>John Locke (la 1690)</td><td colspan="5">„destul de potrivit numită şi LOGICĂ“, SEMIOTICA este o parte a filosofiei (alături de „teoretică“ şi de „practică“)</td></tr>
<tr><td>Johann Heinrich Lambert (la 1764)</td><td colspan="5">SEMIOTICA = parte a Noului Organon, alături de LOGICĂ, adică de Dianologie, de Alethiologie şi de Fenomenologie</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Charles Sanders Peirce (la 1897 ?)</td><td colspan="5">SEMIOTICA = LOGICA ÎN GENERAL (= TRIVIUM)</td></tr>
<tr><td colspan="2">GRAMATICA PURĂ</td><td colspan="2">LOGICA PROPRIU - ZISĂ</td><td>RETORICA PURĂ</td></tr>
<tr><td>Charles Morris (la 1935)</td><td rowspan="4">SINTAXĂ</td><td colspan="2">SEMANTICĂ</td><td rowspan="4">PRAGMATICĂ</td></tr>
<tr><td>Rudolf Carnap (la 1948)</td><td>TEORIA EXTENSIUNII</td><td>TEORIA INTENSIUNII</td></tr>
<tr><td>Willard Van Orman Quine (la 1953)</td><td>TEORIA REFERINŢEI</td><td>TEORIA ÎNŢELESULUI</td></tr>
<tr><td>Georg Klaus (la 1963)</td><td>SIGMATICĂ</td><td>SEMANTICĂ</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Petre Botezatu (la 1971)</td><td>SINTAXA FORMEI</td><td rowspan="3" colspan="2">SEMANTICĂ</td><td rowspan="3">PRAGMATICĂ</td></tr>
<tr><td>SINTAXA OPERAŢIEI</td></tr>
<tr><td>SINTAXA STRUCTURII</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Henrich Plett (la 1975)</td><td rowspan="4">SINTAXĂ</td><td rowspan="2">SEMANTICĂ</td><td>PRAGMATICĂ</td></tr>
<tr><td>SINTACTICO - PRAGMATICĂ</td></tr>
<tr><td rowspan="2">SINTACTICO - SEMANTICĂ</td><td>SEMANTICO - PRAGMATICĂ</td></tr>
<tr><td>SINTACTICO - SEMANTICO - PRAGMATICĂ</td></tr>
</table>

258°. Evoluţia diviziunilor semioticii, în raport cu „părţile“ filosofiei şi cu trivium-ul artelor liberale

---

Ştiinţa literaturii între hermeneutică şi empirizare, Editura „Univers“, Bucureşti, 1978, pp. 219 - 223; Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, p. 120

221 *Extensională* (sau formală), *sistemică* (sau contextuală), *structurală, intensională, abisală*. Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, pp. 130 - 131

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

limbajului, cu multipla funcţionalitate a limbajului, ca limbaj *expresiv*, sau emoţional; ca limbaj *poetic*; ca limbaj *informativ*, descriptiv, referenţial, reprezentativ etc.; ca limbaj *directiv*, performativ, conotativ, injonctiv, ilocuţionar etc.; ca limbaj *fatic*, perlocuţionar, cauzal, de apel sau impresionare etc.; ca limbaj *metalingvistic* [222] etc., etc.), pentru a încerca, în fine, un *sistem al formelor posibile de teorie şi de analiză semiotică*, indiferent de nivelul la care se desfăşoară analiza (frastic, subfrastic sau transfrastic; hipo- sau hiper-textual), indiferent de natura limbajului analizat („artificial" sau „natural"; „articulat" sau „mai puţin articulat"; „ştiinţific" sau „colocvial" etc.), indiferent de regimul de funcţionare a discursului considerat („teoretic" sau „designativ" şi „a - teoretic" sau „prescriptiv - evaluativ"; bi- sau poli - valent; asertoric sau modalizat; „aritmomorfic" sau „dialectic"; etc.), vom recurge la modelul hexadic al *comunicării*, al *semiozei* sau al *situaţiei - semn* („*L*").

În marja de generalitate sau complexitate mediană, prin ţinuta suficient de „indeterminată" a coordonatelor asumate şi prin jocul eludării, sau suprapunerii acestora, modelul „situaţional" al comunicării ne conduce la 64 de combinaţii între variabilele periferice („*S*", „*E*", „*I*", „*D*", „*C*", „*R*") şi la tot atîtea combinaţii din care nu lipseşte variabila centrală, sau funcţia - semn („*L*").

Dacă notăm cu majusculă prezenţa variabilei (considerarea ei ca *„factor-de-relevanţă dominant"*) şi cu minusculă absenţa variabilei (mai bine spus, tratarea ei ca *„dimensiune subdominantă"*, cum ne propune James L. Kinneavy [223]), cele 128 ($2^7 = C_7^{0,\ldots,7}$) de combinaţii posibile se cuprind în matricea generatoare: $L(l)S(s)E(e)I(i)D(d)C(c)R(r) = \pm L \pm S \pm E \pm I \pm D \pm C \pm R$.

Oricît de şocant ar părea, fiecare dintre combinaţiile de 0, 1, pînă la 7 variabile descrie o categorie de semne (discursuri, texte, limbaje etc.), un tip de funcţionare a semnelor (a discursurilor, a textelor, sau a limbajelor) şi, de ce nu, un gen de *disciplină semiotică*. Ne vom opri la 13 asemenea situaţii: 6 „sintaxe", corespunzătoare combinaţiilor centrifuge (2) – (7), incluzînd o variabilă periferică în calitate de „factor - de - relevanţă dominant"; 6 „semantico - pragmatici",

1.	*lseidcr*
2.	*leidcr*
3.	*lsEidcr*
....	.....
63.	*lSEIDCr*
64.	*lSEIDCR*
65.	*Lseidcr*
66.	*LSeidcr*
.....	.....
127.	*LSEIDCr*
128.	*LSEIDCR*

în orizontul combinaţiilor centripete (66) – (71), în care sînt active variabila centrală şi una din variabilele periferice, respectiv „semiotica totală", pe care o întruchipează combinaţia (128), cu toate variabilele, sau coordonatele, active.

În ordinea semnalată, combinaţiile (2) – (7) reprezintă: ☞ (1) *sintaxa semnificaţiilor* (sau *a representamenelor*), *„Seidcr"*; către ea se orientează „sintaxa lingvistică de grad zero" (fonologia şi morfologia), infra-logica reguli

[222] Împrejurare la care ne opresc consideraţii ale lui Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, „Minuit", Paris, 1936, cap. XI; Karl Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, „Fischer", Jena, 1934, pp. 24 - 28; ş.a.

[223] Elseo Veron, *Semioza socială*, în: Solomon Marcus (ed.), *Semnificaţie şi comunicare în lumea contemporană*, pp. 166 - 176

lor de bună-formare, „logica dinamică" a limbajelor de programare, știința practică a codurilor de tot felul (arta combinării sunetelor, a culorilor, a formelor, a gusturilor, a mirosurilor etc.); ☞ (2) *sintaxa actanților (sau locutorilor) po-sibili, „Esidcr"*; la ea aspiră sau de la ea pleacă „gramatica (rolurilor sau a) cazurilor", „gramatica actanțială", „semiotica lumii naturale" a gestualității (Greimas), „psiho-logica echilibrării cognitive", „socio-logica întăririi coeziunii grupurilor"„logica povestirii", „arta poliloghiei", „logica sentimentelor" etc., etc.; ☞ (3) *sintaxa intensiunilor (a sensurilor sau designațiilor obiective), „Isedcr"*, sintaxă „logică", „pură", sau „teoretică" prin excelență, spre care accede logica transcendentală (noetică, apofantică etc.), dar și logica formală, logica informației, logica intensională (comprehensivă, reflexivă etc.), gramaticile formale etc.; ☞ (4) *sintaxa lumilor posibile (onto-logică, extensională etc.), „Dseicr"*, la

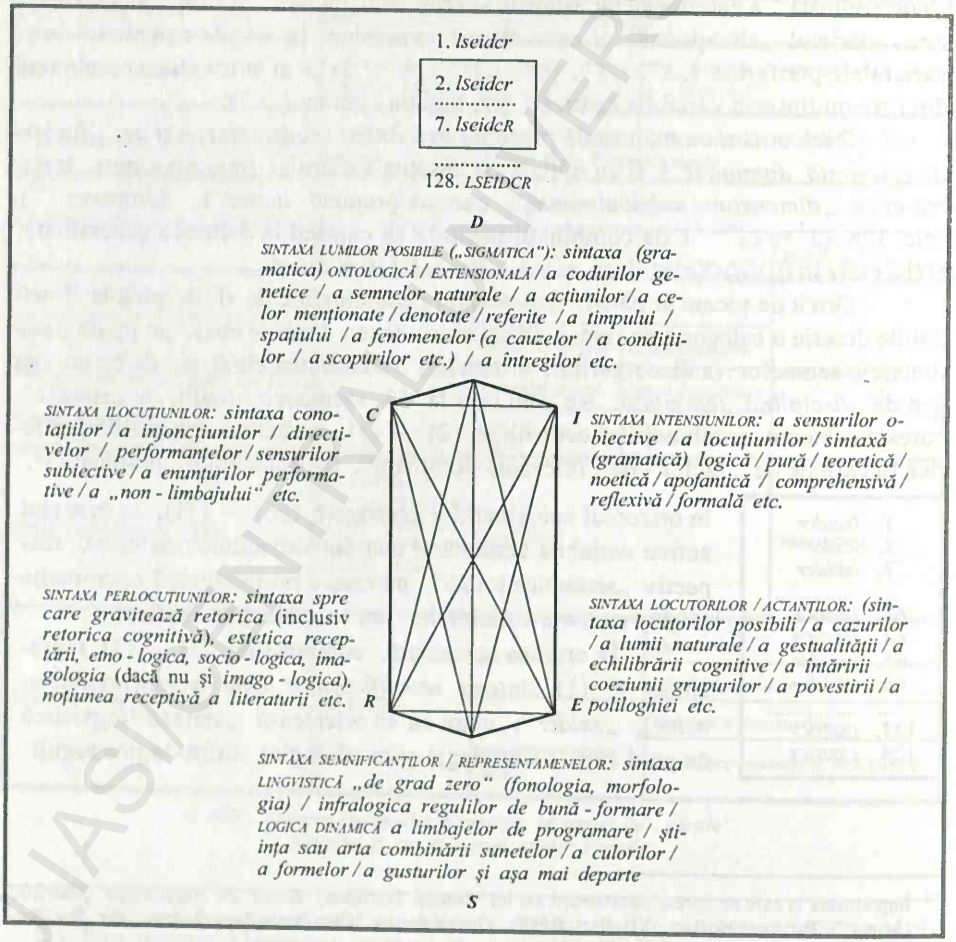

259°. Sistemul disciplinelor sintactice, dedus în acord cu polii, variabilele sau coordonatele „situației semiotice"

care ne conduce teoria codurilor genetice, gramaticile acțiunii, teoria mențiunii, a referinței etc. (*sigmatica*), crono- și topo-logica, etio-logica, tehno-logica, logica proceselor, mereo-logica, noțiunea mimetică de literatură etc.; ☞ (5) *sintaxa locuțiunilor sau a conotațiilor* (a injoncțiunilor, a directivelor, a performanțelor etc., a sensurilor sau semnificațiilor subiective, a enunțurilor performative, a jocurilor de limbaj etc.), *„Cseidr"*, cea care dă satisfacție interpretantului peircean; ca sintaxă praxeo-logică, ea apropie lingvisticile „non-limbajului", pragmalingvisticile, logicile „a-teoretice" (deontice, ortopractice, proeretice, erotetice, ale evaluării și preferinței etc.), logica ilocuționară (Searle și Vanderveken), axio-logicile, teleo-logicile etc.; ☞ (6) *sintaxa perlocuțiunilor*, *„Rseidc"*, cea mai puțin conturată, subîntinde retorica, estetica receptării, etno- și socio - logica, imagologia etc.

Pentru fiecare dintre disciplinele menționate, cartea sintactică se joacă prin reguli intratextuale de manipulare a *sensului operațional* (Husserl), respectiv prin reguli ale formării și omologării expresiilor, ale transformării (sau proliferării) formelor corect-construite și asumate ca valide; de asemenea, prin criterii intratextuale pentru extensiunea, delimitarea și coerența textelor (a discursurilor, a limbajelor etc.) în atenție.

Toate *sintaxele* la care ne referim sînt, în terminologia lui Peirce, semiotici „de repertoriu". În orizontul acestora, singura „garanție" a gîndirii, a realului și a subiectivității este rețeaua semiotică. Fiecare din termenii (sau polii) acesteia pot fi ocupați de un subiect, în aceeași măsură în care nici unul din polii (sau termenii) rețelei nu implică cu necesitate un subiect (dovadă că fiecăreia dintre cele șase coordonate – *„S"*, *„E"*, *„I"*, *„D"*, *„C"*, *„R"* – i se poate asocia o funcție a limbajului, un tip de semn, de text, sau de discurs, o formă de semnificație, sau de înțeles etc.). Posibila „desubiectivizare" a variabilelor modelului și a sintaxelor aferente este marcată, între altele, prin aspirația la „universalii pragmatice" și „actanți posibili", într-o manieră compatibilă motodologic cu deschiderea spre „lumi posibile" și „sensuri obiective".

După criteriul de ordine asumat, combinațiile (66) – (71) dau seamă, la rîndul lor, de următoarele semiotici: ☞ (1) *pragmatica* PRODUCERII DE SEMNE ȘI A ARTICULĂRII ÎN COD, *„Lseidcr"*, pe care am putea s-o numim *pragmatică a competenței comunicative*, a impunerii și îmbogățirii codului, a *„condensării simbolice"* (Jean Piaget), a „în-semnării", a „în-scenării", a „simbolizării", a formalizării, a decorării, activități prin care se impune *„funcția metalingvistică"* a limbajelor (în sensul lui Roman Jakobson), de raportare explicită sau implicită la codul comunicării; cu o astfel de pragmatică, mai mult sau mai puțin realizată, vin în atingere *„lingvistica logică"*, teoria logică a limbajelor naturale, teoria sofismelor „materiale", pragmatica presupozițiilor și altele; ☞ (2) *pragmatica* PERFORMANȚEI COMUNICATIVE, *„Lesidcr"*, a actualizării codului, sau a codificării (respectiv *a enunțării*, *a reprezentării*, *a fonației*, *a sonorizării*, *a vorbirii*, *a scrierii*, *a picto-* și *a cripto-grafierii*, *a pantomimării*, *a picturii*, *a sculpturii*, *a transpunerii scenice* și așa mai departe); în orizontul ei se aprofundează funcții langajiere precum *apelul* (în sensul lui Karl Bühler) sau *impresionarea* (în accepția lui Bruno

Snell), *autoexprimarea* (Karl Bühler, Bruno Snell, Roman Jakobson, Donald Dwight Evans) etc.; ☞ (3) *semantica* INTENSIUNII, *„Lisedcr"*, a designării sau comprehensiunii, a înțelesului (Wilard Van Orman Quine [224]); semantica *stricto sensu* (Georg Klaus [225]), a designatorilor (Rudolf Carnap), a explicației, a definițiilor nominale, a identității, a analiticității, a abstracției etc.; ☞ (4) *semantica* EXTENSIUNII, *„Ldseicr"*, a descrierilor de stare și de schimbare, a lumilor posibile, a presu-

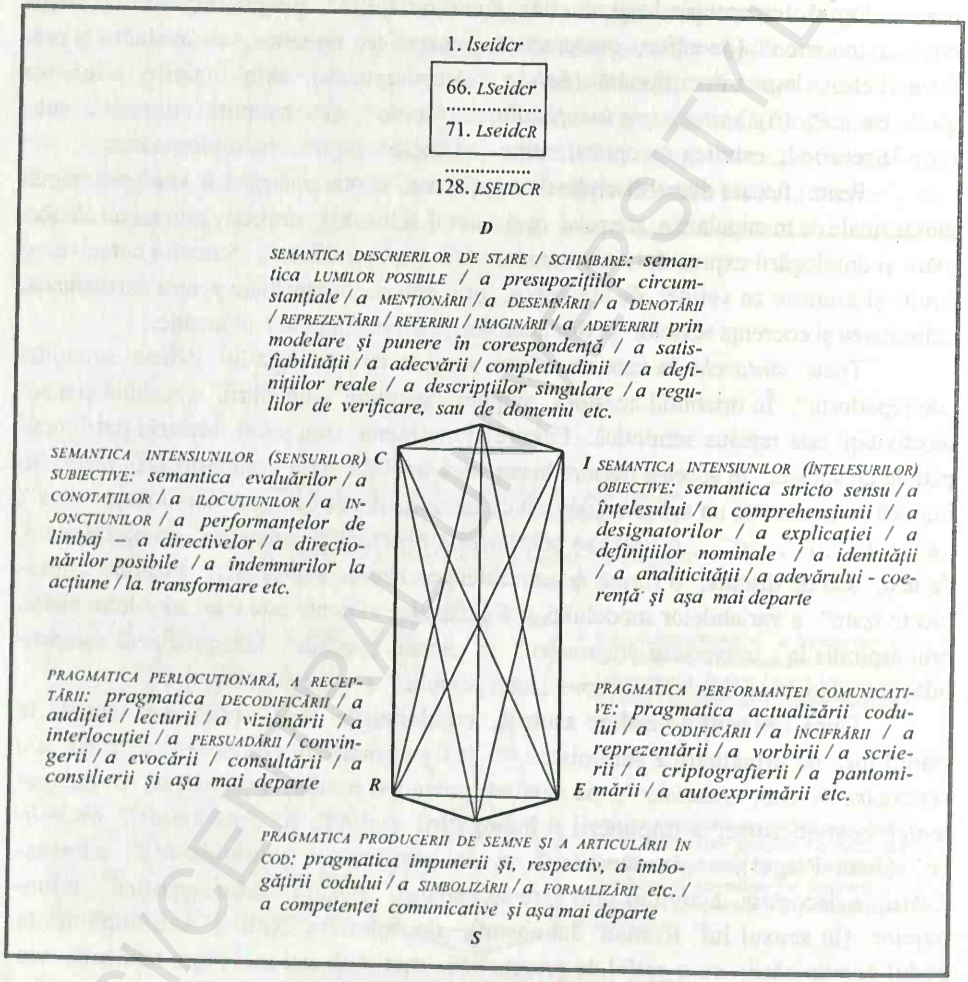

260°. Sisteme semantico - pragmatice, în acord cu polii, variabilele sau coordonatele „situației semiotice"

[224] Distingînd-o de *teoria referinței*, „nominalistul" Willard Van Orman Quine înclină s-o elimine, o dată cu noțiunile de *analiticitate* și *sinonimie*, în timp ce Rudolf Carnap încearcă reunificarea domeniilor printr-un limbaj „neutru". Cf. Petre Botezatu, *Semiotică și negație*, Editura „Junimea", Iași, 1973, pp. 170 - 171

[225] Distingînd-o de *sigmatică*, Georg Klaus o consideră la fel de îndreptățită, în măsura în care orice expresie verbală are și funcție *obiectivă* (desemnează ceva) și funcție *subiectivă* (semnifică ceva). Cf. Petre Botezatu, *Semiotică și negație*, Iași, 1973, p. 171

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

pozițiilor circumstanțiale, a menționării, a desemnării, a denotării, a denumirii, a reprezentării, a referirii, a imaginării etc., respectiv a adeveririi prin modelare și punere în corespondență, a satisfiabilității, a adecvării sau completitudinii, a definițiilor reale, a descripțiilor, a regulilor „de domeniu" (Rudolf Carnap) etc.; ☞ (5) *semantica* ILOCUȚIONARĂ, *„LCsedr"*, sau a conotațiilor; a evaluărilor și a injoncțiunilor, a direcționărilor posibile, a îndemnurilor la acțiune și la transformare, a performanțelor langajiere; ☞ (6) *pragmatica* PERLOCUȚIONARĂ, *„Lrsedc"*, a *decodificării*, a *decriptării* și a *receptării* (a *audiției*, a *lecturii*, a *vizionării*, a *interlocuției*, a *persuadării* și *convingerii*; în perspectiva ei, se cer aprofundate funcția evocativă a limbajului (Richard Mervyn Hare), funcțiile *consultativă* și *exhortativă* (Karl Raymund Popper), funcția *perlocuționară* sau *cauzală* (John Langshaw Austin și Donald Dwight Evans), funcția de *instrucție* (Marcel Cohen) etc., după cum în jurul ei s-ar putea grupa *retorica* și *teoria argumentării*, teoria *implicației contextuale* (Herbert Paul Grice) etc.

Este vorba, așadar, de cel puțin trei *semantici* și cel puțin trei pragmatici ! Unele compar drept semiotici „de domeniu" și „de reprezentare", ideea de corespondență sau de modelare fiind intrinsecă criteriului *semantic*; celelalte pot fi caracterizate ca semiotici „de cîmp", sau „de operaționalizare", ideea de construcție și punere în funcție traducînd cel mai bine exigențele *pragmaticului*. Semanticile propun criterii *intertextuale*, iar pragmaticile – criterii *contextuale*, de extensie, de delimitare și de coerență a textelor, a discursurilor, a limbajelor.

Și unele, și celelalte cultivă sensul „eidetic" (Husserl); și unele și celelalte transcend „limitele limbajului" și ale „semnului" constituit, deslușind subiectul semiozei „într-un continuu și permanent nedesăvîrșit *sistem de sisteme de semnificare care se reflectă unele în altele*" [226]; și unele și celelalte se deschid spre semne non-lingvistice, acceptă *„textele plurimediale"* [227] și cultivă *„transpunerea textelor"* de un anumit tip se semne în texte de alt tip de semne [228].

Prin convenție, se consideră *pure* sau *logice* semanticile și pragmaticile care vizează limbajul „construit" (sau „logic"); aceleași discipline sînt *descriptive* sau *empirice* dacă rămîn la limbajul colocvial sau se ocupă de limbaje speciale (pictural, sculptural, muzical, literal etc.).

Ultima combinație a variabilelor situației semiotice, despre care ne-am propus să vorbim, *„LSEIDCR"*, trimite spre idealul unei atotcuprinzătoare *„științe integratoare a textului"* [229] și al unei depline *„interpretări sintetice"* a textului [230], apte să coreleze toate dimensiunile semiotice în toate relațiile de dominare și să antreneze toate metodele semiotice: în cadrul aceleiași dimensiuni (pragmatica ling-

---

[226] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 382

[227] Gotz Wienold, *Textverarbeitung. Überlegungen zur Kategorienbildung in einer strukturalen Literaturgeschichte*, „Zeitschrift für Literaturwisenschaft und Linguistik", 1, 1 - 2, 1971, pp. 59 - 60. Cf.: Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 127

[228] Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 127

[229] *Ibidem*, p. 125

[230] Jost Hermand, *Synthetisches Interpretieren. Zur Methodik der Literaturwissenschaft*, ed. a II-a, „Nymphenburger" Verlagshandlung, München, 1969; Henrich F. Plett, *op. cit.*, p. 127

vistică şi pragmatica socio - logică, pragmatica logică şi pragmatica sociologică etc.), ori în cadrul unor dimensiuni semiotice diferite (semantica lingvistică şi pragmatica psihologică, sintaxa logică şi semantica lingvistică [231] etc.).

O astfel de ştiinţă şi un astfel de demers nu sînt cu putinţă, dar spre ele tind celelalte teorii şi demersuri semiotice. În spaţiul lor cedează graniţele disciplinelor cu vocaţie în „pilotarea" ştiinţelor: semiotica se subordonează lingvisticii (conform susţinerilor lui Roland Barthes), dar şi lingvistica se subordonează semioticii (precum în viziunea lui Ferdinand de Saussure); ambele discipline îşi află temeiuri în praxiologie; se ajunge la gramatici ale diverselor activităţi (a jocului de tenis, a conducerii automobilului, a dialogului, a basmului [232] etc.), iar în paralel, cu avansurile metodei *„logicii aplicate"* (Nicholas Rescher [233]) şi ale metodei *„lingvisticii aplicate"* [234], înregistrăm dezvoltarea *logicii semiotice* şi erijarea semioticii în *metalogică*; proliferarea adjectivelor („lingvistic", „logic", „semiotic", „praxiologic" etc.) subliniază dedublarea metodologică a disciplinelor în atenţie, iar reciprocitatea combinărilor („logică semiotică" – „semiotică logică", „semiotică lingvistică" – „lingvistică semiotică" etc.) sugerează evoluţia spre o *scientia sermocinalis*, la singular.

Viziunea „totalitaristă" pe care o schiţăm nu urmăreşte să pună în paranteze, ci mai curînd să evidenţieze (prin efectul de contrast cu idealul niciodată pe deplin realizabil) caracterul contingent şi personal al prestaţiilor cognitive. Secol după secol s-a tot repetat că ştiinţa este „despre universal", iar existenţa (inclusiv ca suport al cunoaşterii !) este „singulară" ! Deceniile din urmă ne-au convins că acest mit al obiectivităţii (al universalităţii şi necesităţii) înfruntă limitele omeneşti ale „paradigmelor" şi „programelor de cercetare", ale „spiritului ştiinţific" şi ale „epistemei" timpului. Ceea ce Karl Marx a spus despre *individul uman* (că este totalitatea relaţiilor sociale !) iar Constantin Noica despre *individualul logic* (că este împachetare de *generaluri* !) se poate transfera şi la cazul ştiinţei. Teoriile şi metodele sale concretizează combinaţii ale unui „cod genetic", parcurs de conceptele cu rol de „variabile".

În cazul semioticii, ne-am convins că „sintaxele" diferă între ele prin numărul şi natura „coordonatelor periferice" din modelul spaţial al comunicării, respectivele variabile jucînd rolul unor „puncte de focalizare". „Semanticile" şi „pragmaticile" se impun, la rîndu-le, prin natura „vectorilor de activare", ce leagă variabila centrală de variabilele periferice. Poate că teoriile asociate celor 12 „tipuri ideale" ale semioticii, extrase dintr-un total deconcertant de 128 de combinaţii (începînd cu „semiotica vidă" şi încheind cu „semiotica totală"), nu sînt şi cele mai bune exemple. Poate că „teoria codurilor", „teoria comunicării", „teoria menţionării", „teoria actelor de limbaj" etc. nu se ajustează întocmai „formelor pure" de analiză semio-

[231] Henrich F. Plett, *op. cit.*, pp. 126 - 127

[232] Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, 1983, pp. 79 - 80

[233] Nicholas Rescher, *Discourse on a Method*, in: *Topics in Philosophical Logic*, „D. Reidel" P. C., Dordrecht, 1968, pp. 332 - 341; Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, pp. 122 - 123

[234] Jost Hermand, *loc. cit.*, p. 79

tică, aşa cum rezultă ele din combinarea unor coordonate. Important este, însă, de a reţine că semiotica este mult mai complexă decît suma a trei, patru ori cinci discipline. În reversul situaţiei, vom înţelege că pot fi preliminate atîtea spaţii de încadrare şi atîtea forme posibile de teorie cîte combinaţii tolerează conceptele pe care le operaţionalizăm ca variabile în explicarea unor fenomene-funcţii.

Dacă vrei să te urmăresc, precizează-ţi şi defineşte-ţi termenii, clama şăgalnicul Voltaire ! Dacă vrem să ne înscriem corect în „parcelele ştiinţei", este bine să ne stabilim coordonatele „tipurilor ideale" de teorie şi de sistematizare teoretică, respectiv „factorii - de - relevanţă dominanţi", l-am putea parafraza, sub privirea îngăduitoare a celui care a dat expresie în logică principiului toleranţei: logicianul, filosoful şi semioticianul Rudolf Carnap !

7.15. În loc de concluzii

Prin cele de mai sus nu ne-am propus să trecem în revistă problemele deschise în cîmpul semioticii şi nici să supralicităm aportul unui model ordonator, cum este cel la care am ajuns prin analogie cu modelul „situaţiei pedagogice". Am vrut – şi sperăm a fi reuşit – să convingem că *un exerciţiu simplu de organizare logică a analizei* – alegerea după criterii de simetrie şi complexitate mediană a coordonatelor sau variabilelor comunicării, etichetarea şi dispunerea acestora într-o structură multiplu decompozabilă şi foarte sugestivă în parcurgerea combinatoricii aferente (hexagonul cu cele 6 laturi şi 9 diagonale, deci 15 linii; cu cele 20 de triunghiuri, 15 pătrate şi 6 pentagoane înscrise) – *se poate constitui într-un „fir călăuzitor cu pronunţate valenţe euristice"*.

Dintr-o perspectivă metodologică şi, cel mai adesea, ilustrativă, ne-am raportat la schema globală şi recurentă a *situaţiei semiotice*, pentru a semnala nu mai puţin de 64 de chipuri sub care se realizează comunicarea şi semnificarea. Sistemul de referinţă cu axa *imaterială „I - C"*, cu axa *personală „E - R"* şi axa *materială „S - D"* ne-a permis să comparăm modelele „triunghiulare", „tetradice" şi „pentagonale" acumulate în explicarea semnului şi a proceselor semiotice, iar integrarea lor în „supramodelul" situaţional-hexadic s-ar părea că pune capăt unui stil rapsodic, dacă nu anarhic, în confruntarea punctelor de vedere şi acreditarea noului în domeniul la care ne referim.

Aceeaşi grilă hexadică *„EIDCRS"*, prin jocul antrenării succesive sau în succesiune cumulată a polilor *„P_{1-6}"*, respectiv a vectorilor de focalizare *„$O - P_{1-6}$"*, ne-a ajutat să deslušim termenii comuni în soluţiile cercetate şi să înfiripăm soluţii mai cuprinzătoare în discuţii relative la tipologia, stuctura şi funcţionalitatea sistemelor de comunicare şi semnificare. Aplicaţiile pe care le-am conferit modelului, oarecum la întîmplare, accentuează natura *funcţional - acţională* a semnului, poziţia sa de *supraordonare* în raport cu entităţile - specii („simbol", „semnal" etc.).

Se relevă, de asemenea, organizarea sistemului de semne pe *niveluri recurente* (paradigmatic şi sintagmatic, intra- şi trans-frastic, contextual şi intertextual şi aşa mai departe), iar pînă la un punct, *paralele*.

Delimitarea sensului (ori înțelesului) locuționar („*I*") și a celui i-locuționar („*C*") – decizia cea mai radicală în alegerea coordonatelor „situației semiotice" – ne-a deschis o cale simplă și foarte sugestivă de promovare a „subiectivității" în analizele logico-semiotice. Pașii întreprinși ne întorc, oricum, la definiția lui Charles Peirce [235], reluată ulterior și dezvoltată de Umberto Eco: *„cuvîntul sau semnul pe care îl folosește omul este* OMUL ÎNSUȘI".

[235] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*, fragmentul [5: 314], trad. rom. în: *loc. cit.*, p. 106

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

8. „DECIDABIL" ŞI „INDECIDABIL", SUB INCIDENŢA MODELULUI HEXADIC DE ANALIZĂ „SITUAŢIONALĂ"

Derivat din latinescul *decidere*, românescul *a decide* şi corespondenţii săi în limbi de circulaţie (franţuzescul *décider*, englezescul *decide*, sau nemţescul *entscheiden*) înseamnă *a trasa / a determina / a lua o hotărîre* (sau *a hotărî*), a soluţiona, a determina, a convinge, a decreta ceva etc. Pe cale de consecinţă, prin derivatul *decidabil* se va înţelege, prin urmare, ceea ce *poate fi hotărît*, ceea ce *se poate soluţiona*, ceea ce *este determinabil* etc., iar opusul său, *indecidabil*, va da seamă de ceea ce *nu se poate hotărî* şi, tot astfel, de ceea ce *nu are soluţii* şi *nu este determinabil*.

Problema, ca atare, *a deciziei* este intrinsec legată de ideea *algoritmului* [1] şi s-a impus în cîmpul matematicii: prin reguli de operare cu întregii; prin reguli de obţinere a celui mai mare divizor comun şi a celui mai mic multiplu comun; prin reguli ce ne permit să aflăm dacă ecuaţia *diofantică* „$ax + by + c = 0$" are ca soluţii numere întregi, atunci cînd coeficienţii („a", „b" şi „c") sînt ei înşişi numere întregi; prin reguli care ne ajută să determinăm rădăcina întreagă (dacă ea există) în cazul ecuaţiei algebrice „$a_0 + a_1x^1 + \ldots + a_nx^n = 0$" cu coeficienţi („$a_0$", „$a_1$", ..., „$a_{n-1}$", „$a_n$", pentru „$n$" – număr întreg, iar $a_n \neq 0$); prin reguli de calculare a celui de-al n-lea număr prim; prin reguli de soluţionare a ecuaţiilor cubice, ori a celor de gradul al patrulea [2] şi aşa mai departe.

Din aritmetică şi din algebră, iar apoi din geometrie şi din celelalte ramuri ale matematicii, problema găsirii unor algoritmi s-a amplificat ca problemă a *standardi-*

---

[1] De la numele matematicianului şi astronomului arab Mohammed Ibu - Musa al Chwarizmu (sau al - Chowarizmi), născut în anul 780 şi mort la 850, autor al tratatului *Al - Jabr* (de Algebră !), pe la 830

[2] Hantamantagouda P. Sankappanavar, *Decision Problems: History and Methods*, în: Ayda I. Arruda, Newton C. A. da Costa and Rolando Chuaqui, *Mathematical Logic: Proceedings of the First Brazilian Conference*, „Marcel Dekker", New York, Basel, 1978, pp. 4 sqq.

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

zării gîndirii umane, suprapunîndu-se – într-o oarecare măsură – cu evoluția logicii matematice, chiar dacă, pe acest teren, ea va fi abordată, în modul cel mai explicit, în legătură cu *sistemele formale*, abia spre sfîrșitul veacului al XIX - lea, prin preocupările lui Charles Sanders Peirce [3], ale lui Gottlob Frege, Ernst Schröder, Leopold Löwenheim, Thoralf Skolem, Jan Łukasiewicz, sau Emil Post, pentru a deveni „problema de bază" a logicii matematice, o dată cu celebrele *Principii de logică teoretică*, asigurînd o foarte succintă și foarte consistentă prezentare a logicii formalizate, prin David Hilbert și Wilhelm Ackerman [4].

Cum logica matematică este astăzi parte responsabilă în febrila procesare a *inteligenței artificiale*, iar interfața între limbile *naturale* și cele *formale* (mai mult sau mai puțin „caracteristice" în sensul pe care și-l dorise Leibniz !) capătă o importanță de prim ordin, socotim că este momentul să aducem discuția despre *decizie* și *decidabilitate* într-un cadru *semiotic* de maximă cuprindere.

Ne încurajează spre o astfel de tentativă rezultate promițătoare pe care le-am înregistrat împreună cu colaboratorii în aplicarea unui model relațional de complexitate mediană la analiza situațiilor acționale [5].

8.1. DECIDABIL ȘI INDECIDABIL, DIN PUNCTUL DE VEDERE AL SUBIECTULUI TERȚ ȘI AL (INTER)LOCUTORILOR POSIBILI

Plecînd de la asumpția că problema deciziei este una eminamente *semio-logică*, vom constata că ea capătă aspecte și dimensiuni specifice pentru fiecare *pol* (sau *parametru*) al situațiilor de comunicare, după cum ni se înfățișează: ☞ (1) ca problemă *a codului* („*S*") în care este articulat mesajul (dacă despre *mesaj* și despre *cod* poate fi vorba în cazul unui *semnificant virtual* oarecare !) – în ce limbă va fi fost scris sau formulat un mesaj oarecare ? / în ce limbă se exprimă cei în preajma cărora se întîmplă să mă aflu ? / se leagă cele exprimate în paginile parcurse, ori în secvențele elec-

---

[3] Un studiu publicat de marele gînditor în volumul 3 (pp. 15 - 57), pe 1880, al prestigioasei publicații „American Journal of Mathematics" (ne referim la: *On the Algebra of Logic*), are o secțiune (II.2) semnificativ intitulată: „The Resolution of Problems in Non - relative Logic", prin care autorul transatlantic își propune să completeze metodele de rezolvare a problemelor din logica termenilor absoluți, datorate lui George Boole, William Stanley Jevons, Ernst Schröder și Hugh McColl, printr-una „mai simplă" și „mai naturală". Cf.: Charles Hartshorne and Paul Weiss (eds.), *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, III - IV, „The Belknap Press" of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1933, pp. 133 sqq.

[4] Gottlob Frege, *Begriffsschift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*, Nebert, Halle, 1879; Ernst Schröder, *Vorlesungen über die Algebra der Logik*, vol. III (*Algebra und Logik der Relative*), partea 1, „Teubner" - Verlag, Leipzig, 1895; Leopold Löwenheim, *Über Möglichkeiten im Relativkalkäl*, „Mathematische Annalen", Bd. 76, 1915, pp. 447 - 479; Thoralf Skolem, *Untersuchungen über die Axiome des Klassenkalküls und über Produktations - und Summations - probleme, welche gewisse Klassen von Aussagen betreffen*, „Skrifter Vidensk Kristiania Math-Naturaid", Kl. nr. 13, 1919, pp. 1 - 37; Emil Post, *Introduction to a General Theory of Elementary Propositions*, în: „American Journal of Mathematics", 43, 1921, pp. 163 - 185; Jan Łukasiewicz, *O logice trójwartósciowej (Despre logica trivalentă)*, „Ruch filozoficzny" (Lwów, Torun), 5, 1920, pp. 169 - 171; David Hilbert und Wilhelm Ackermann, *Grundzüge der theoretischen Logik*, „Springer", Berlin, 1928; 4. Aufl., Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1959

[5] Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995; Petru Ioan (ed.), *Logică și educație*, Editura „Junimea", Iași, 1995; Petru Ioan (ed.), *Aplicații ale hexadei situaționale*, Editura „Ștefan Lupașcu", Iași, 1999; Petru Ioan, *Logica „integrală" în distincții, operaționalizări, definiții și exemplificări*, vol. I, Editura „Ștefan Lupașcu", Iași, 1999 etc.

tronic-consemnate ? / au sens rîndurile urmărite într-o limbă sau alta ? / există şanse ale (re)descifrării mesajului studiat ? etc.; ☞ (2) ca problemă a *intensiunii* („*I*") – ce exprimă textul în atenţie ? / care este subiectul (tema, ori ideea principală a) textului ? / ce înţeles se poate conferi parametrului discursiv supus analizei ? etc.; ☞ (3) ca problemă a *denotaţiei* („*D*") – la ce se referă (ce evenimente relatează, transfigurează, parodiază etc.) textul în atenţie ? / unde şi cînd se întîmplă cele consemnate ? / în ce împrejurări s-au petrecut evenimentele înregistrate ? / unde şi cînd a fost compus discursul (sau a fost articulat mesajul) în atenţie ? etc. ☞ (4) ca problemă a *emisiei* („*E*") – cine este autorul textului ? / cine a scris (a compus, a expediat, a transpus, a parodiat, a pictat, a sculptat, a formulat, a tradus, a codificat etc.) mesajul ? / de la cine se aude strigătul perceput ? / cui îi aparţine cutare sentinţă ? etc.; ☞ (5) ca problemă a *performanţei discursive* („*C*") – în ce registru se va fi transmis cutare mesaj ? / sub ce indicativ ar trebui decriptat un anume text ? / ce joc lingvistic deserveşte o anume secvenţă ? etc.; ☞ (6) ca problemă *a adresei* („*R*") – la cine trebuie să ajungă mesajul studiat ? / pe cine s-a contat în editarea textului cercetat ? / pe cine ar putea interesa sau convinge o anume constelaţie discursivă ? / pe cine ar putea o anume desfăşurare discursivă şi cum ar putea ea să afecteze pe destinatar ? etc.

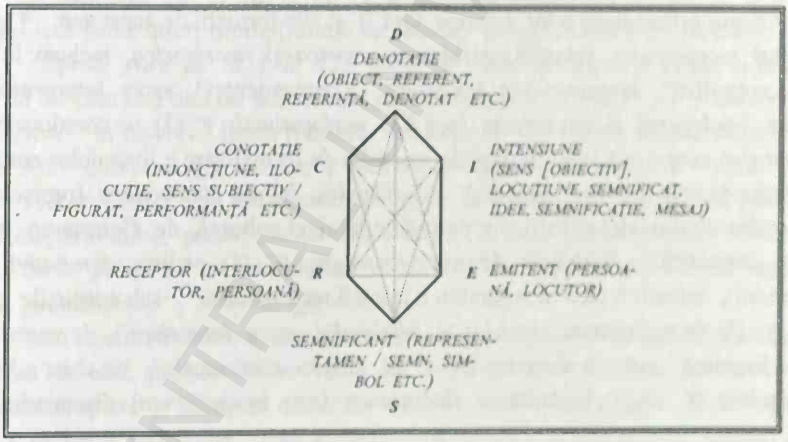

261°. Hexagonul situaţiei semiotice, antrenînd doi poli personali („E" şi „R"), doi poli materiali („S" şi „D") şi doi poli spirituali („I" şi „C")

8.2. DECIZIE ŞI DECIDABILITATE ÎN CONTEXT MULTIDISCIPLINAR

Din cele precizate, se degajă, deja, impactul unor multiple abordări asupra problemei puse în discuţie. Dimensiunea subiectivă, ţinînd de pregătirea pentru comunicare şi de formarea interlocutorului decis, se regăseşte, desigur, în spectrul *retoricii* din toate timpurile şi în discipline subsumate *psihologiei*, după cum ea este circumscrisă de *stilistică*, de *teorii ale managementului* şi *ale marketingului* (inclusiv în versiunea ştiinţei organizării şi conducerii acţiunii militare, în arta actoriei, în teoria presei, în generaliza-

BCU MUSCEL CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

rea experienței din planul publicității și al relațiilor cu publicul etc.), tinzînd spre o maximă extensie și spre un contur expres, prin *teoria deciziilor raționale.*

Aspectele ce fac din decizie o problemă vizînd semnificantul (într-o mai mare sau mai mică corelație cu ceilalți parametri semiotici) sînt intim legate de sferele lingvisticii (începînd cu morfologia și sintaxa), dar pot fi astăzi sistematic urmărite în discipline ce alimentează încercări de *generalizare a retoricii* [6], în acord cu diverse tipuri de limbaje (mai mult sau mai puțin articulate), în teorii formalizate ale textului, în lingvistica de tip computațional și în teoriile asupra corpului lingvistic, dezvoltate de matematicieni și informaticieni etc. Teoria semantică *a sensului* și teoria semantică *a referinței* spun de la sine în ce orizonturi ale comunicării dau seamă de problema în atenție, iar *pragmatica* „de al treilea grad" [7], în postura teoriei conotației și a actelor de limbaj, închide grila hexadică la parametrul *„C"*, al performanței discursive.

Am lăsat la sfîrșit incidențele cu logica, întrucît această știință pare a se declina în acord cu fiecare gen de perturbare a comunicării și de indecidabilitate expresivă. Într-o măsură sau alta, problema deciziei și a indecidabilității este o problemă logică: ☞ (1) în perspectiva *emitentului*, dacă avem în vedere *ars disserendi* (în sensul lui Cicero), *logica sentimentelor* (în accepția psihologului Théodule Ribot), *logica devenirii* (conform viziunii psihanaliste a lui Etienne Got [8]) și alte formații de acest gen; ☞ (2) în orizontul *receptorului*, luînd în considerare *retorica* și *neoretorica*, inclusiv în orientarea „cognitivă", *hermeneutica* (ca logică „a convenienței", sau a *interpretării*, în ipostaza *înțelegerii*) și mai recenta *logică a perlocuțiunii*; ☞ (3) pe coordonata *semnificantului*, cunoscute fiind multiplele încercări de formalizare a limbajelor naturale [9], propensiunea spre *logica „naturală"* a limbajului, *logica simbolizării* (proiectată, în perspectiva unui model al formelor de rostire la nivel cultural, de Constantin Noica), logica „dinamică" a limbajelor de programare etc.; ☞ (4) pe linia *denotației* (sau a *extensiunii*), întrucît logica în ansamblu a putut fi recomandată [10] sub auspiciile *semanticii*; ☞ (5) în vecinătatea *sensului* (a *înțelesului*, sau a *intensiunii*), de vreme ce astăzi se încearcă „calcule ale sensului" [11] și „logici intensionale", ba chiar „hiperintensionale"; ☞ (6) în legătură cu *ilocuțiunea* (sau *injoncțiunea*) discursului, știut

---

[6] Grupul μ (Jacques Dubois, Francis Edeline, Jean - Marie Klinkenberg, Philippe Minguet, François Pire și Hadelin Trinon), *Retorica generală*, Editura „Univers", București, 1974

[7] Françoise Armengaud, *La pragmatique*, P. U. F., Paris, 1985, pp. 77 sqq.

[8] Etienne Got, *La pensée binaire: jalons pour une logique du devenir*, „La Penssée Universelle", Paris, 1973

[9] Cf., între alte abordări: Peter Kümmel, *Formalisation of Natural Language*, „Springer" - Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1979

[10] De către Charles Santiago Sanders Peirce, gînditorul care – într-un fragment de prin 1897 (publicat în: *Collected Papers*, vol. 2, §. 227; traducere românească în: Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, Editura „Humanitas", București, 1990, p. 268) – resuscită *triviumul* disciplinelor liberale pe coordonatele unei științe integratoare asupra limbajului și a comunicării (*semiotica*), în configurația: *gramatică pură*, *logică „propriu-zisă"* (ca *„știință formală a condițiilor adevărului reprezentărilor"*) și *retorică pură*. Tripartiția va fi revizuită de Charles Morris prin recursul la termenii cu utilizare curentă: *sintaxă* (teoria relațiilor dintre semne), *semantică* (teoria relațiilor dintre semne și referenții acestora) și, respectiv, *pragmatică* (teoria relațiilor dintre semne și utilizatorii acestora).

[11] Peirre - Marie Lavorel, *Éléments pour un calcul du sens*, „Dunod", Paris, 1975

fiind că logicile discursului practic şi-au aflat, deja, generalizarea într-o logică *a ilocuţiunilor* [12], că studiul conotaţiei se împlineşte într-o logică a povestirii [13] etc.

8.3. INDECIDABILITATE ŞI NON-SENS FORMAL (SAU MORFO-SINTACTIC) LA NIVELUL SEMNIFICANTULUI

Strict-logică, semio-logică, ori doar tangentă cu logica, problema deciziei în orizontul semnificantului dobîndeşte contur o dată cu teoria *coerenţei sintactice* [14], inspirată de teoria *categoriilor semantice*, a lui Edmund Husserl, şi de ecourile acesteia în logica lui Stanislaw Leśniewski [15].

Ce înseamnă, însă, a *decide*, din punctul de vedere al semnificantului ? Pornind de la premisa că finalitatea comunicării se asigură prin enunţuri, a *decide* este totuna cu a stabili: ☞ (1) dacă o expresie dată este „bine formată" şi, ca atare, posedă un sens *formal* (sau *morfo-sintactic*); ☞ (2) dacă ea nu are nici un astfel de sens; ☞ (3) dacă ea are mai multe asemenea sensuri. *„Numărul şapte reprezintă un număr prim"* este o ilustraţie în limba română pentru primul caz de „enunţare", după cum tot astfel este şi expresia *„It is raining"* (*„plouă"*) în limba engleză, ori expresia *„$p \supset (q \vee r)$"* (*„p implică disjuncţia dintre q şi r"*) în limbajul funcţiilor interpropoziţionale de adevăr, propriu logicii moleculare.

„Cifrele pare de la 1 la 178 plîng se" este un non-sens formal în limba română, la fel cum fără nici un sens formal ni se înfăţişează secvenţa *„le silence répond psihologique"* în raport cu limba franceză, ori formula (nu tocmai bine articulată !) *„$\supset \supset Qx \vee Ryz$"* („implică *Qx* sau *Ryz*") din limbajul logicii predicatelor de ordinul I.

Fiecare dintre cele trei (contra)exemple de articulare a propoziţiei păcătuiesc prin incompletitudine, putînd evolua spre enunţuri efective prin adăugarea de constituenţi: *„Cifrele plîng* şi *se* resemnează"; *„le silence répond* alors à une espèce de modèle *psihologique"*; *„$Pxy \supset Qx \vee Ryz$"*.

Non-sensuri formale şi mai grave sînt, însă, expresiile ce par a fi enunţuri într-o limbă sau alta, precum *„t-au bărut ca petre si lentari arum pin lotive dină atum nonserapate"*, în raport cu limba română; *„glokaja kuzdra stenobuganola bokra i kudjavit bokrjsuka"* faţă de limba rusă, ori *„la strataurесse parillé drissa figuement le birin et caujette le birisseau"* [16], sub auspiciile francezei.

---

[12] Daniel Vanderveken, *Illocutionary Logic and Self-defeating Speech Acts*, în: John Rogers Searle, Ferenc Kiefer, and Manfred Bierwisch (eds.), *Speech Act Theory and Pragmatics*, „Donald Reidel" Publishing Company, Dordrecht, 1980, pp. 247 - 272; John Rogers Searle, Daniel Vanderveken, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge University Press, 1985

[13] Claude Bremond, *Logica povestirii*, trad. din fr., Editura „Univers", Bucureşti, 1981

[14] Kazimierz Ajdukiewicz, *Die syntaktische Konnexität*, „Studia Philosophica", vol. I, 1935, pp. 1 - 27; reprinted in: Stors McCall (ed.), *Polish Logic: 1920 - 1939*, „Clarendon Press", Oxford, 1967, pp. 207 - 231

[15] Avataruri ale teoriei categoriilor (semantice şi, în general, semiotice), precum şi evoluţii ale procedurilor de analiză categorială pot fi urmărite în: Petru Ioan, *Orizonturi logice. Deschideri şi resemnificări în orizontul actual al formalismelor* (partea a II - a), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 81 - 104

[16] Pentru paternitatea pseudo-enunţului din rusă şi a celui din franceză, precum şi pentru alte asemenea construcţii, cf.: Petru Ioan, *Orizonturi logice*, 1995, p. 86

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cît privește *multivocitatea*, ca stare de *indecizie morfo-sintactică*, ea se datorează posibilității de a eticheta multiplu unul sau mai mulți constituenți ai expresiei proferate. Astfel, rostirea *„Pe Ion Gheorghe l-a bătut"* s-ar putea interpreta *„Gheorghe l-a bătut pe Ion"*, ori „[cineva] *l-a bătut pe Ion Gheorghe* [iar nu pe altcineva]". Tot astfel, formula macropropozițională (nu tocmai bine formată) *„$p \vee q \supset r$"* s-ar putea citi *„$p \vee (q \supset r)$"* (*„p se află în disjuncție cu implicația dintre q și r"*), ori *„$(p \vee q) \supset r$"* (*„disjuncția dintre p și q implică r"*), ceea ce induce schimbări și în planul sensului, și în planul referinței.

Pentru a comensura fenomenul ambiguității în limitele *sensului formal* și ale *bunei formări* a expresiilor, promotorii teoriei categoriilor semiotice și ai analizei prin etichetarea constituenților sintactici s-au îndreptat spre un „calcul al tipurilor sintactice" și al coerenței sintactice, relevant, deopotrivă, pentru analiza expresiilor din limbile naturale, cît și pentru controlul limbajelor formale, mai mult sau mai puțin artificiale.

Sub aspectul fenomenelor de limbaj, indecidabilitatea morfo-sintactică de care vorbim se subsumează *heteronimiei*. Deși au aceiași constituenți, expresiile pot diferi prin unii sau chiar prin toți parametrii semiotici, precum diferă compușii chimici ce au aceleași elemente, izotopii aceluiași element, numerele compuse ce antrenează în alcătuirea lor aceleași cifre, tablourile pictate cu aceleași culori de bază și așa mai departe.

În figura (262.1°) reprezentăm situația discursivă în care expresia emitentului (*„E"*) se receptează în două feluri distincte (*„S_1"* și *„S_2"*), de către unul și același interpret (*„R"*), iar în figura (262.2°) redăm situația în care una și aceeași expresie (*„S"*), cu regimuri distincte de emisie (*„E_1"* și *„E_2"*), conduce receptori distincți (*„R_1"* și *„R_2"*) la conținuturi (*„I_1"* și *„I_2"*) și la referințe (*„D_1"* și *„D_2"*).

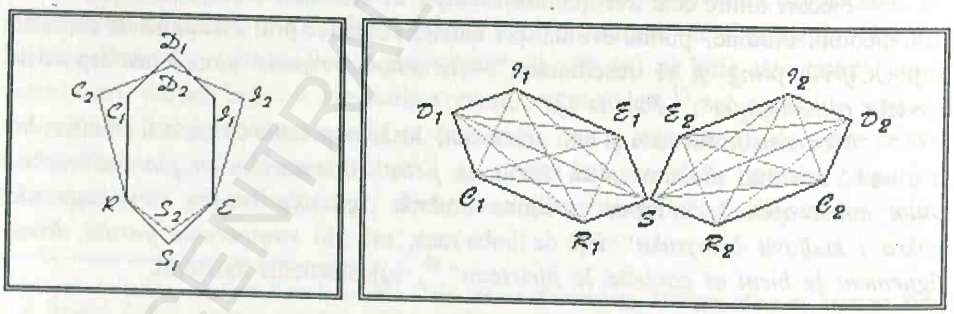

262°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie morfo-sintactică

8.4. MULTIVOCITATE ȘI INDECIDABILITATE ÎN RAPORT CU ÎNȚELESUL (SAU CU SENSUL) MATERIAL

O expresie bine formată (sau corect-articulată) într-o limbă „naturală" (altfel spus, o construcție lingvistică cu rol propozițional ce are un *sens formal*, adică nu este *ambiguă*, sau *multivocă* din punct de vedere morfo-sintactic !) poate păcătui din punct de vedere *sintactico-semantic*, dacă asocierea constituenților săi este nefirească, ori dacă unul și același constituent (cu rol de argument, ori de categorie fundamentală)

are înţelesuri multiple. În primul caz, vom avea de-a face cu *non-sensul material*, precum în expresii româneşti (cu structură propoziţională !) de tipul: *„elicea crocodilului face imposibilă extragerea rădăcinii pătrate de palmier"*, *„proprietăţile afrodisiace ale numerelor iraţionale iau rapid în greutate"*, *„dacă zăpada pufoasă este somnoroasă, privighetorile devin incongruente"* şi aşa mai departe.

Expresiile cu care ne întîlnim în cel de-al doilea caz dau seamă de forma sintactico-semantică a *indecidabilităţii*: unuia şi aceluiaşi constituent sintactic (termen, sau noţiune) i se ataşează două sau mai multe lecturi posibile, ajungîndu-se, astfel, la multiplicarea înţelesurilor secvenţei discursive în ansamblu. Astfel se comportă enunţarea *„jucătorul este mulţumit de pat"*, ce poate însemna fie că *„jucătorul* [de şah] *este mulţumit de* [faptul că a terminat partida în situaţia de] *pat"*, fie că „[la hotel, ori în altă parte] *jucătorul* [a lăsat impresia că] *este mulţumit de pat* [ca piesă de mobilier]". Tot astfel, expresia *„i-a pus broasca la uşă"* se poate interpreta fie în sensul că „[lăcătuşul, sau altcineva] *i-a montat broasca la uşă* ", fie în sensul că „[vecinul, ori altcineva] *i-a lăsat broasca* [ţestoasă] *la uşă* [găsind-o, rătăcită, prin preajma locuinţei]".

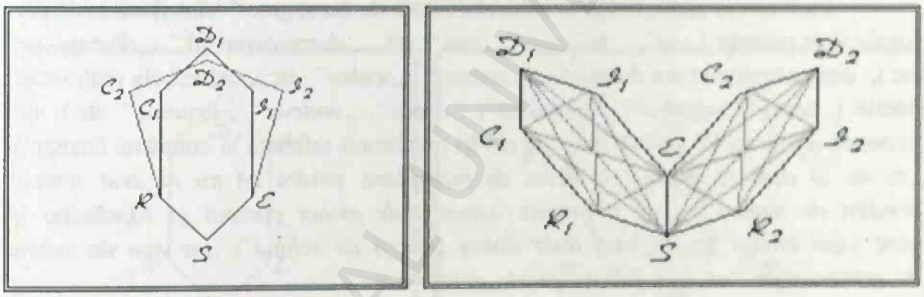

263°.1 - 2. Plurivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie sintactico-semantică

Genul de multivocitate (respectiv de ambiguitate şi de indecidabilitate) la care ne-am oprit prin ultimele construcţii propoziţionale ne aşează în orizontul *omonimiei* (al *omografiei* şi, respectiv, al *omofoniei*). O ipostază a fenomenului în atenţie (conştientizarea de către acelaşi interpret, *„R"*, a două lecturi posibile – *„I_1 D_1 C_1"* şi *„I_2 D_2 C_2"* – în cazul uneia şi aceleiaşi propoziţii gramaticale *„S"* !) este schematizată în figura (263°.1), iar o altă ipostază (cea în care interpreţi distincţi – *„R_1"* şi *„R_2"* – conferă lecturi distincte – *„I_1 D_1 C_1"* şi *„I_2 D_2 C_2"* – expresiei unuia şi aceluiaşi emitent *„E"* !) înfăţişăm în figura (263°.2).

8.5. AMBIGUITATE SEMANTICĂ ŞI INDECIDABILITATE ÎN RAPORT CU REFERINŢA (SAU DENOTAŢIA) EXPRIMĂRII

Nu orice expresie cu *aparenţă de enunţ* (respectiv de *propoziţie*) se întîmplă să fie o *rostire* efectivă într-o limbă dată (*„S"*), după cum nu orice *enunţ* rostit, sau scris, are de la sine un *sens*, sau un *înţeles* (*„I"*).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În şirul deficienţelor de articulare şi de comunicare, urmează să analizăm împrejurări în care un enunţ propriu-zis („*S*"), cu sens sau „cu miez" în planul conţinutului („*I*"), nu are nici o *referinţă* (respectiv nici o *semnificaţie*: „D_0"), ori dimpotrivă: are mai multe deschideri referenţiale, adică mai multe *denotaţii*, sau *extensiuni* („D_{1-n}").

În primul caz, ne întîlnim cu formulările paradoxale şi antinomice, de tipul *„Epimenide cretanul spune că toţi cretanii sînt mincinoşi"*, *„mulţimea tuturor mulţimilor ce nu se conţin pe ele înseşi ca element se conţine pe ea însăşi ca element"*, *„bărbierul care este tocmit să radă pe toţi cei care nu se rad singuri se rade singur"* etc. Creditînd cu adevăr asemenea „propoziţii", ele se aşează sub semnul falsităţii; dacă le socotim false, însă, ele ne conduc spre adevăr, iar jocul pervers al auto-dezicerii se continuă la nesfîrşit [17].

În cel de-al doilea caz, ne confruntăm cu *indecidabilitatea referenţială*: una şi aceeaşi propoziţie („sistematic-ambiguă" !) poate primi valori de adevăr distincte, în raport cu contexte diferite ale rostirii şi / sau ale enunţării (prin aceasta înţelegînd locutorul sau enunţiatorul, interlocutorul şi – în general – auditorul, momentul şi locul elocuţiei, mediul fizic în care se produce enunţarea şi aşa mai departe).

Purtători ai ambiguităţii şi indecidabilităţii de acest gen [18] sînt pronumele personale şi de politeţe (*„eu"*, *„tu"*, *„ei"*, *„voi"* etc.; *„dumneavoastră"*, *„domnia sa"* etc.), demonstrativele sau deicticele (*„acesta"*, *„acelea"* etc.), adverbele spaţio-temporale (*„acum"*, *„cîndva"*, *„niciodată"*, *„acolo"*, *„undeva"*, *„oriunde"* etc.), determinativele timpului verbal etc., iar ele îşi precizează referinţa în contextul enunţării: *„TU nu ai cum să înţelegi o ASTFEL de întîmplare, pentru că nu ai avut ACELEAŞI condiţii de muncă"*; *„VOI fi prezent ACOLO unde NE-am plimbat şi săptămîna în care L-am întîlnit pe CEL mai tînăr dintre colegii de echipă"*; *„NE vom da seama de greşeala pe CARE am făcut-o foarte CURÎND"* etc.

La acest nivel al analizei, fenomenul indecidabilităţii şi al ambiguităţii se subsumează, după unii autori, *semanticii referenţiale* [19] (respectiv *sigmaticii* [20]); după alţii, fenomenul în atenţie este de resortul *semanticii pragmatizate* [21], *pragmaticii* [22] în general, ori *pragmaticii „de primul ordin"* [23].

---

[17] Pentru deslușirea mecanismului auto-referinţei vicioase, cf.: Anton Dumitriu, *Soluţia paradoxurilor logico-matematice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966; Gheorghe Enescu, *Teoria sistemelor logice. Metalogica* (cap. 3), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, pp. 99 - 197; Petru Ioan, *Adevăr şi performanţă. Pretexte şi contexte semiologice* (cap. 3), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, pp. 124 - 227

[18] Adică: „semne indiciale" sau, pur şi simplu, „indici" (Charles Sanders Peirce), respectiv „particule egocentrice" (Bertrand Russell) şi, tot astfel, „circumstanţiali egocentrici" (Philippe Devaux), „indicatori de subiectivitate" (Jean Vuillemin), „indicatori" (Nelson Goodman), „cuvinte ocurenţial-reflexive / *token-reflexive words*" (Hans Reichembach) etc. Cf.: Françoise Armengaud, *op. cit.*, p. 49

[19] Willard Van Orman Quine, *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1953, p. 130

[20] Pentru această opţiune, cf.: Georg Klaus, *Semiotik und Erkenntnistheorie*, „Deutscher Verlag der Wissenschaften", Berlin, 1963; „Fink" - Verlag, München, Salzburg, 1973, p. 357

[21] Richard M. Martin, *Semiotics and Linguistic Structure*, State University of New York Press, Albany, 1978; *idem*, *Pragmatics, Truth, and Language*, „Donald Reidel" Publ. Comp., Dordrecht, Boston, London, 1979

[22] Concepţia după care pragmatica este totuna cu studiul expresiilor (propoziţionale) indiciale a fost dezvoltată de către Yehoshua Bar - Hillel (*Indexical Expressions*, în: „Mind", vol. 63, 1954, pp. 359 - 379; repr.

Reflexul strict-logic al enunţurilor dependente de contextul (sau de circumstanţele) enunţării sînt propoziţiile *generice* (ocazionale, sau circumstanţiale) şi formele propoziţionale *amfotere* (respectiv *sintetice*, sau *simplu-realizabile*): „p", „q", „r" etc. (ca scheme de propoziţii neanalizate), „Px", „Qxy", „$Rxyz$" şi „$\alpha \subset \beta$", „$\alpha = (\beta \cap \gamma)$" etc. (ca scheme de propoziţii simple), „$p \subset q$", „$(p \ \& \ q) \equiv r$" etc., „$Px \vee Qx$", „$(\exists x)[Px \subset (Qx \vee r)]$" etc., „$(\alpha = \beta)$ & & $(\gamma \subset \delta)$" etc. (ca scheme de propoziţii compuse).

Semio-logic vorbind, spaţiul de joc al enunţurilor sau propoziţiilor indecise din punct de vedere referenţial este *polisemia*.

Cu acelaşi înţeles formal (sau morfo-sintactic) şi cu acelaşi sens material (sintactico-semantic), astfel de enunţuri pot dobîndi valori de adevăr diferite (şi semnificaţii *locuţionare* distincte), după circumstanţele în care sînt proferate, sau – pur şi simplu – consemnate. Ca atare, respectivele enunţuri îşi pot modifica restul coordonatelor semiotice, aşa cum se poate urmări în figura (264.2°), după cum şi le pot păstra, cînd este vorba de percepţii şi de interpretări diferite – „ID_1CR" şi „ID_2CR" – ale unuia şi aceluiaşi mesaj „S", ca în cazul situaţiilor de comunicare (şi de semnificare) reprezentate în figura din tabelul (264°.1).

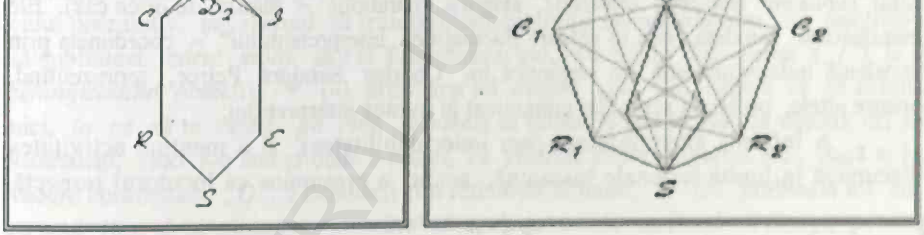

264°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie referenţial-semantică

8.6. INDECIDABILITATEA (SAU AMBIGUITATEA) LEGATĂ DE SENSUL COMUNICATIV (DERIVAT, SAU CONTEXTUAL) ŞI DE „PERFORMANŢA" DISCURSIVĂ

Chiar şi în absenţa *omonimelor*, ori a *particulelor indiciale*, frazele pronunţate sau cele consemnate pot induce ambiguitate prin sensul sau înţelesul *exprimat* de *presupoziţiile* enunţării, ori de sugestii şi insinuări, adică de *subînţelesuri*.

---

in: Yehoshua Bar - Hillel (ed.), *Pragmatics of Natural Languages*, „Donald Reidel" Publishing Company, Dordrecht, 1971) şi Richard Montague, *Pragmatics*, în: Raymond Klibanski (éd.), *La Philosophie contemporaine*, vol. I, *Logique et fondements des mathématiques*, „La Nouva Italia" Editrice, Firenze, 1968, pp. 102 - 122; *Pragmatics and Intentional Logic*, în: „Synthèse", vol. 22, 1970

[23] După Bengt Hansson – *A Program for Pragmatics*, în: Soren Stenlund and Ann - Mari Henshen - Dahlquist (eds.), *Logical Theory and Semantic Analysis. Essays Dedicated to Stig Kanger on His Fiftieth Birthday*, „D. Reidel" Publ. Comp., Dordrecht, 1974; Françoise Armengaud, *op. cit.*, p. 47

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În primul caz, propoziția sau enunțarea (în deficit referențial !) supusă analizei este adevărată, dacă astfel este și presupoziția *acesteia*. De exemplu, are sens să spui că *„Ion Iliescu l-a desemnat drept prim-ministru pe Adrian Năstase"*, numai dacă s-a întîmplat că *Ion Iliescu a fost ales președinte al României*. Tot astfel, este adevărat că *„Nicolae Manolescu apreciază romanele lui Nichita Stănescu"*, numai dacă este adevărat că, printre altele, *Nichita Stănescu este și autor de romane*, după cum este legitim să afirmi că *„pisicile Anei Blandiana sînt blînde"* numai dacă *Ana Blandiana are pisici* etc.

În celălalt caz, adevărul și semnificația locuționară a propoziției depind de capacitatea „auditorului" de a înțelege ceea ce dă (sau ceea ce lasă) să se înțeleagă locutorul. Spre exemplu, prin fraza *„candidatul pentru ocuparea catedrei vacante de matematică la Colegiul Național din Iași este un absolvent meticulos și cu reale înclinații spre fantastic"* președintele comisiei de concurs ar putea înțelege că *respectiva persoană este mediocră și aiurită*. La rîndul ei, afirmația după care *„proprietarii cehi ai uzinei metalurgice din Iași s-au dovedit foarte atenți cu autoritățile F. P. S."* exprimă aproape deschis că *respectivii investitori („fierarii veseli") au mituit persoane ale instituției prin care s-a făcut privatizarea fabricii pomenite.*

Plasate sub incidența *pragmaticii „de grad secund"* [24], enunțurile în care spunerea este „constitutivă sensului" [25] supraliciteză *indecizia* pe coordonatele sensului *subiacent* (indirect, metaforic, alegoric, parabolic – plastic, în orice caz). Ele manifestă și, totodată, pun în valoare fluctuațiile „interpretantului" – coordonata prin excelență indeterminabilă din semiotica lui Charles Sanders Peirce, reprezentînd, printre altele, proiecția semnului comunicat în mintea interpretului.

A înfrunta ambiguitatea (sau indecidabilitatea) și a menține activitatea discursivă în limite raționale înseamnă, acum, a presupune că locutorul respectă

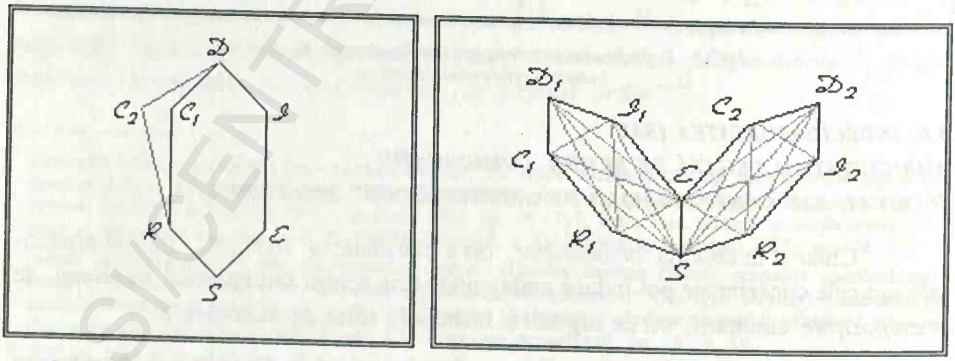

265°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie pe linia performanței discursive

[24] Françoise Armengaud, *op. cit.*, pp. 64 - 76

[25] Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Éditions „Hermann", Paris, 1972, *apud*: Françoise Armengaud, *op. cit.*, p. 76

BCU IASI CENTRAL LIBRARY

normele comunicării [26] şi a te strădui să dezamorsezi „infracţiunile" constatate (în raport cu exigenţele tacite ale schimbului de mesaje), prin deslușirea informaţiei pe care interlocutorul nu o poate furniza explicit.

Ipostaza creditării cu *subînţelesuri* (respectiv cu sensuri *comunicative*, sau *ilocuţionare*) diferite („IDC_1" şi „IDC_2") a uneia şi aceleiaşi expresii („S") de către unul şi acelaşi interpret („R") este schematizată în figura (265°.1), iar cazul în care lectori diferiţi („R_1" şi „R_2") acordă tîlcuri diferite („$I_1D_1C_1$" şi „$I_2D_2C_2$") uneia şi aceleiaşi expresii („S") se regăseşte în figura (265°.2).

8.7. AMBIGUITATE ŞI INDECIDABILITATE LA NIVELUL „INTERVENŢIEI DISCURSIVE" ŞI AL SEMNIFICAŢIEI EXPRESIVE, SAU ALOCUŢIONARE

Din perspectiva expresă a subiectului emitent, problema deciziei se repliază ca: ☞ (1) problema lui *dacă* să spui, să iei cuvîntul, să te pronunţi, să scrii, să te exprimi plastic, să te dai în spectacol, să-ţi faci cunoscută opinia, să-ţi trădezi intenţia etc., în legătură cu variabila „E", a emitentului, şi, tot astfel, a emisiei, a rostirii, a înscenării etc.; ☞ (2) problema lui *cum* să spui (să scrii, să vorbeşti, să te exprimi), *prin ce mijloace* să comunici, *în ce fel* să te faci înţeles etc., cît priveşte coordonata „S" a *desemnării* şi a articulării în cod; ☞ (3) problema lui *ce* să spui (să exprimi, să rosteşti etc.), *pe ce mesaj* să te axezi, *cu ce idei* să te adresezi publicului prezumtiv, *ce semnal* să trimiţi interlocutorului sau auditoriului, *ce înţelesuri* să subliniezi, *cărui motiv* să i te subordonezi etc., pe filiera *intensiunii* („I") şi a *semnificatului* obiectiv; ☞ (4) problema lui *despre cine* sau *despre ce* să comunici, *la ce* să te *referi*, *pe cine* să vizezi în relatarea făcută, *ce* să descrii, ori să semnalezi, *cînd* s-o faci şi unde s-o faci, *ce* realităţi să transfigurezi etc., dacă ai în vedere coordonata „D", a denotării şi a referinţei la lume; ☞ (5) problema lui *cui* să spui (sau să te adresezi), *pe cine* să apelezi, *a cui* audienţă să cîştigi, *pentru cine* să configurezi mesajul, *cărui public* să i te dedici în actul comunicării etc., *vis à vis* cu dimensiunea „R", a *receptorului* şi a audienţei; ☞ (6) problema lui *în ce scop* să spui (să relatezi, să informezi), dacă să *înfricoşezi* sau să *liniştești* prin cele transmise, dacă să *implori* sau să *ordoni*, să *apreciezi* ori să *te îndoieşti*, să *hotărăşti* sau să *ceri sfatul* etc., sub aspectul *conotării* şi al *performanţei discursive* „C" – variabila sensului *subiectiv* şi a *conţinutului* ilocuţionar.

O dată spuse sau scrise, mesajele emitentului se cer, însă, decriptate (descifrate, sau interpretate), după cum se cere evaluată reuşita actului receptării de către subiecţi-martori în aventura fără capăt a comunicării. Cum despre receptare a fost vorba şi în subdiviziunile precedente, menţionăm că pînă acum s-a avut în ve-

[26] Decelate de către Herbert Paul Grice (*Logic in Conversation*, in: Peter Cole and Jerry L. Morgan (eds.), *Sintax and Semantics*, vol 3, *Speech Acts*, Academic Press, New York, 1975), aparent după criteriul deducţiei metafizice kantiene (cvadrupla *„funcţie a gîndirii în judecată"* !), drept maxime subiacente principiului cooperării: maxima (*cantitativă*) a strictei informativităţi; maxima (*calitativă*) a sincerităţii; maxima (*relativă*) a pertinenţei şi maxima (*modală*) a bunelor maniere

dere *ambiguitatea* (sau *indecidabilitatea*) ce afectează, într-un fel sau altul, valoarea *asertivă* a enunțului și poziția acestuia în raport cu adevărul.

La nivelul semnificației *autoexpresive* [27], dificultățile evaluării construcțiilor lingvistice în rol de propoziții sporesc în legătură cu decriptarea *intenției* locutorului (și a finalității urmărite prin exprimarea întreprinsă), cu înțelegerea *orientării* pe care o imprimă locutorul relației dintre *cuvinte* și *lucruri*, cu deslușirea *stărilor psihice* pe care le transmite locutorul prin actul enunțării, cu aprecierea *gradului în care se angajează locutorul* în direcția realizării stărilor de lucruri vizate prin mesajul pus în circulație etc. [28], dar și în legătură cu conștientizarea efectelor (perlocuționare) produse de rostirea (sau exprimarea) în altă postură a enunțurilor (acestea putînd să conducă la *convingerea* sau *persuasiunea* destinatarului; la *distragerea*, la *frustrarea*, sau la *inducerea* sa *în eroare*; la *încurajarea*, la *înspăimîntarea*, sau la *intimidarea* sa; la înfiripare *dubiului*; la provocarea unor *reamintiri*; la generarea sau accentuarea *disperării*; la exercitarea *seducției*; la trezirea *suspiciunii* și la alte asemenea reacții, sau atitudini).

Adusă în orizontul *pragmaticii „de al treilea grad"* [29] și al *logicii ilocuționare*, decizia devine o activitate prin care se disociază actele discursive: ☞ (1) de tipul *ASERTIVELOR*: „$\vdash\downarrow B(p)$"; ☞ (2) de tipul *DIRECTIVELOR*: „$!\uparrow W\,(H$ *îndeplinește* $A)$"; ☞ (3) de tipul *PROMISIVELOR*: „$C\uparrow I\,(S$ *îndeplinește* $A)$"; ☞ (4) de tipul *EXPRESIVELOR*: „$E\varnothing P(S/H$ + *proprietate*)"; ☞ (5) de tipul *DECLARAȚIILOR*: „$D\updownarrow B(p)$", respectiv al *declarațiilor asertive*: „$D^a\downarrow\uparrow B(p)$", pentru: „$p$" ca semn al conținutului propozițional; „$\vdash$" ca semn al aserțiunii; „$!$", ca marcă a *directivelor*; „C" ca însemn al *promisiunii*; „E" ca simbol al *expresivelor*; „D" ca simbol al operației întreprinse prin *declarații*; „D^a" ca indicator al declarațiilor asertive; „$\downarrow$" ca semn al ajustării cuvintelor la lucruri; „$\uparrow$" ca semn al ajustării lucrurilor la cuvinte; „$\updownarrow$" ca semn al corespondenței deja instaurate între cuvinte și lucruri; „$\varnothing$" ca simbol al necorespondenței dintre lucruri și cuvinte (în cazul expresivelor), respectiv ca semn al absenței unei condiții a sincerității (în cazul declarațiilor); „B" (de la englezescul *belief*) ca semn al *credinței*; „W" (de la *want*) ca semn al dorinței; „I" (de la englezescul *intention*) ca semn al intenției; „P" ca variabilă a stărilor psihi-

---

[27] Petru Ioan, *Logica „integrală"*, vol. 1, 1999, p. 80

[28] Am evocat 4 din cele 12 criterii după care se pot clasifica actele ilocuționare, în concepția lui John Rogers Searle (*Speech Acts*, Cambridge University Press, 1969 / *Les actes de langage. Essai de philosophie du langage*, „Hermann", Paris, 1972; *idem*, *A Taxonomy of Illocutionary Acts*, in: Keith Gunderson (ed.), *Language, Mind and Knowledge*, University of Minnesota Press, Mineapolis, 1975, pp. 344 - 369; *idem*, *Expression and Meaning*, Cambridge University Press, 1979 / *Sense et expression*, „Minuit", Paris, 1982 etc.), dar și în clasificări alternative (John Langshaw Austin, *How to Do Things with Words*, „Clarendon", Oxford, 1962 / *Quand dire, c'est faire*, „Seuil", Paris, 1970; Dieter Wunderlich, *Towards an Integrated Theory of Grammatical and Pragmatical Meaning*, in: Asa Kasher (ed.), *Language in Focus: Foudations, Methods and Systems. Essays in Memory of Yehoshua Bar - Hillel*, „D. Reidel" P. C., Dordrecht, 1976, pp. 251 - 277; Thomas Ballmer and Waltraud Brennenstuhl, *Speech Act Classification. A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs*, „Springer" Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1981; Petru Ioan, *Adevăr și performanță. Pretexte și contexte semio-logice*, București, 1987, pp. 228 - 278; Daniel Vanderveken, *Les actes de discours*, „Mardaga", Bruxelles, 1988, pp. 165 - 203)

[29] B. Hansson, *loc. cit.*; Françoise Armengaud, *op. cit.*, p. 46

ce ce corespund îndeplinirii actelor ilocuţionare expresive; *„H"* (de la englezescul *hearer*) ca semn al auditoriului; *„A"* ca semn al acţiunii viitoare; *„S"* (de la englezescul *speaker*) ca semn al locutorului, sau al vorbitorului.

Situaţii de indecidabilitate în orizontul „alocuţiei" creează enunţuri de tipul: *„de vrei să cunoşti adevăratele sentimente ale cetăţenilor, coboară în mulţime şi stai de vorbă cu oamenii de pe stradă"* (propoziţia în cauză poate fi receptată ca o constatare, după cum poate echivala şi cu un ordin condiţional !); *„ştiu eu dacă vremea se va menţine frumoasă şi săptămîna viitoare ?"* (din afara contextului nu ştim dacă este vorba de o întrebare mai mult sau mai puţin retorică, ori dacă asistăm la declinarea politicoasă a unei invitaţii la promenadă !) etc.

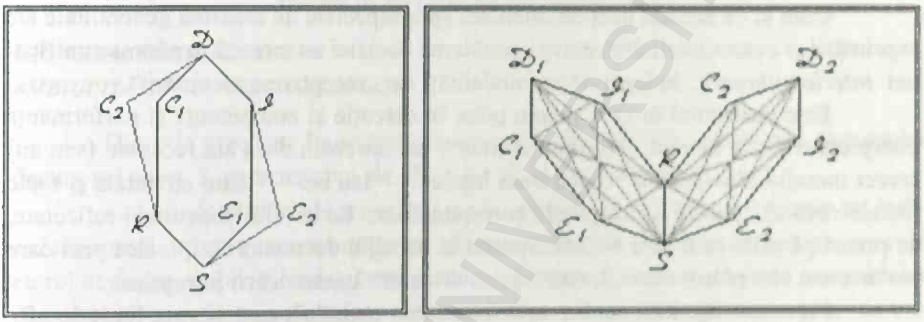

266°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie pe linia semnificaţiei alocuţionare

În figura (266°.1 - 2), de mai sus, redăm două situaţii în care una şi aceeaşi expresie (*„S"*) dezvăluie intenţii discursive diferite, în condiţii distincte de emisie (în prima situaţie fiind vorba de aceeaşi semnificaţie *locuţionară „SID"*, iar în a doua dedublîndu-se chiar şi această componentă din economia *înţelesului*, sau a *sensului*).

8.8. AMBIGUITATE ŞI MULTIVOCITATE ÎN ORIZONTUL RECEPTORULUI

La nivel hipo- sau hiper-semiotic, pe întinderi restrînse sau mai ample de discurs, *problema deciziei* este trăită cotidian, de fiecare dintre noi, în postura „adresantului", sau a „destinatarului". Ea ne confruntă cu nelămuriri de-o clipă, ori cu întrebări chinuitoare, ne inspiră ezitări, ori ne menţine pe linia convingerii. Să o depănăm, aşadar, în raport cu modelul hexadic al situaţiilor de comunicare, consemnînd-o: ☞ (1) ca problema lui *mie mi se adresează* ? / *la mine se face aluzie* ? / *care este substratul* exprimării ? / *ce atitudine* s-ar cere adoptată ? / *pot să am încredere* ? etc., prin prisma coordonatei *„R"*; ☞ (2) ca problema lui *ce să însemne* oare ? / *ce se desemnează* prin ? / *în ce limbă* se exprimă „interlocutorul" ? / *cum să decriptez* mesajul ? / *cum s-ar traduce* secvenţa textuală în atenţie ? / *cărei civilizaţii* îi aparţine fragmentul scriptural ? / *din ce epocă* datează relatarea ? / *în ce stil* a fost compus mesajul ? etc., în cazul variabilei *„E"*; ☞ (3) ca problema lui *ce se*

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

spune în discursul urmărit ? / *ce* vrea să exprime remarca lui *x* ? / *ce semnifică* fragmentul citat ? / *ce* înțeles are poanta lui *y* ? / *care* este tîlcul celor rostite ? etc., din perspectiva parametrului „*I*" – al intensiunii; ☞ (4) ca problema lui *cine* a spus (a scris, a compus etc.) mesajul parcurs ? / *de la cine* a pornit ideea ? / *cine* este autorul ? etc., în conexiune cu dimensiunea „*E*" – a emitentului; ☞ (5) ca problema lui *despre ce* (sau despre cine) se vorbește în narațiunea urmărită ? / *unde* se petrece acțiunea relatată ? / *cînd* s-au întîmplat cele expuse ? / *ce corespondențe* au secvențele discursive în atenție cu realitatea ? / *cît* de veridice sînt spusele în atenție ? etc., sub impresia coordonatei „*D*" – a referinței; ☞ (6) ca problema lui *sub ce* tonalitate să receptez mesajul ? / *ce atitudine* să adopt în contextul spuselor adresate ? / *cît* de hotărîtă era amenințarea rostită ? și așa mai departe, dacă ne raportăm la polul „*C*" – al ilocuțiunii.

Cum și de această dată ne orientăm spre aspectele de maximă generalitate ale exprimării și comunicării discursive, problema deciziei ancorează în sfera semnificației *interlocuționare*, în legătură cu modalități de „receptare a receptării".

Este momentul în care putem pune în discuție și competența și performanța interpretativă. La nivelul „simțului comun", ne întrebăm dacă am receptat (sau nu) corect mesajul alocutorului (dacă i-am înțeles – sau nu – toate cuvintele și toate frazele rostite), pentru a-i răspunde corespunzător. La nivelul conștiinței reflectate, ne preocupă grila prin care ne-am raportat la mesajul destinatorului, calea prin care am încercat să-i pătrundem „textul" și „subtextul" comunicării întreprinse.

Indecizia trimite, acum, spre libertatea metodologică și spre limitele aferente oricărui instrument cognitiv. Ea decurge din împrejurarea că emitentul poate gestiona mai multe intenții discursive, ca și din aptitudinea receptorului de a atribui un înțeles sau altul secvențelor înregistrate, de a le „interpreta" și „resemnifica" după puterile și după scopurile proprii.

Mai puțin șocantă decît formele asociate precedentelor variabile din modelul hexadic al situațiilor de comunicare, *indecizia interlocuționară* rezonează cu multitudinea nivelurilor de percepere și de aprofundare a „datului" comunicării. Enunțul după care *„apa este un element"*, spre exemplu, avea un tîlc pe vremea lui Thales și într-o îndelungată tradiție cosmologică, iar o cu totul altă semnificație începînd cu 1783, anul în care Antoine - Laurent Lavoisier a avut inspirația de a trece vapori de apă peste fierul înroșit, izolînd – astfel – hidrogenul și îndatorînd cu una dintre cele mai epocale descoperiri chimia modernă.

Tot astfel, *„SaP"* a reprezentat, de-a lungul tradiției aristotelice în logică, ca și în orizontul logicii moderne a lui George Boole, schema unei propoziții simple, pentru ca, în viziunea lui Franz Brentano, a lui Peter Frederik Strawson, Aleksej V. Smirnov, ori Stanislaw Jaśkowski, aceeași formulă de enunț să se lase descompusă în conjuncții de două sau mai multe structuri elementare.

În marja de ambiguitate inerentă oricărei situații de comunicare, la nivelul marcat de coordonata „*R*" din paradigma de complexitate mediană asociată unor desfășurări mai ample de discurs, avem a reflecta la viabilitatea practicilor ce țin de retorică, de hermeneutică, de semiotică, de critică literară, de stilistică, de poetică sau estetică și, de ce nu, de logica însăși, ca știință a medierii interlinguale.

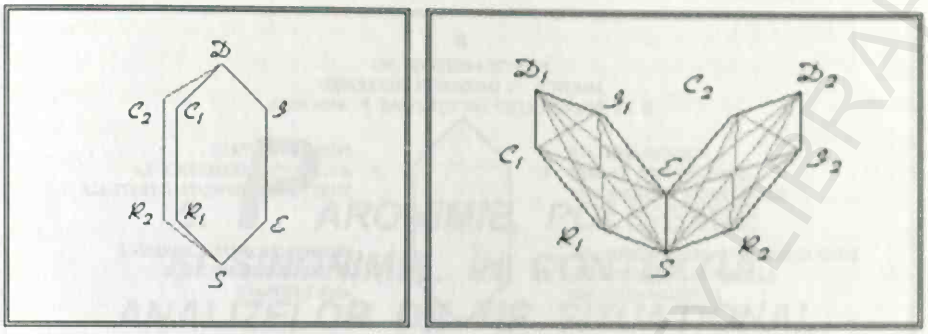

267°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie pe linia semnificaţiei interlocuţionare

8.9. CARACTERISTICI ALE AMBIGUITĂŢII ŞI INDECIDABILITĂŢII

Din cele precizate în orizontul unei concepţii multinivelare asupra discursului decurg cel puţin 5 caracteristici ale *deciziei* şi *indecidabilităţii*.

1. Cele două stări ale articulării şi ale exprimării lingvistice (*decizia* şi *indecidabilitatea*) privesc *construcţiile* cu rol de *propoziţii* (iar în unele cazuri, pe cele cu rol de forme propoziţionale) luate punctual, dar pot fi extinse şi asupra ansamblului discursiv la care acestea participă. În matematică şi în logică, spre exemplu, se tratează *decidabilitatea* teoriilor şi a sistemelor formale, tot aşa cum – din perspectiva disciplinelor sermocinale (estetica, hermeneutica, semiotica, poetica, ştiinţa criticii literare etc.) – contează posibilitatea unei interpretări coerente a textului.

2. Stările polare de care ne ocupăm se repliază în raport cu fiecare coordonată a semnificaţiei. În ordinea diminuării (ori a estompării) progresive, ambiguitatea se manifestă şi se cere înfruntată în legătură: ☞ (1) cu semnificaţia *morfo-sintactică* (sau *gramaticală*) a secvenţei discursive în atenţie: *„S"*; ☞ (2) cu semnificaţia *logică*, sau *intensională*: *„I"*; ☞ (3) cu semnificaţia *extensională*, sau *referenţială*: *„D"*; ☞ (4) cu semnificaţia *conotativă*: *„C"*; ☞ (5) cu semnificaţia *autoexpresivă*: *„E"*; ☞ (6) cu semnificaţia *perlocutivă*: *„R"*.

3. Aceleaşi stări (de *univocitate* şi, respectiv, de *ambiguitate*, sau *multivocitate*) se manifestă distinct în raport cu fiecare modalitate de însumare a factorilor semnificaţiei [30]: ☞ (1) cu semnificaţia *gramaticală*, sau *morfo-sintactică* / / *„S"*; ☞ (2) cu semnificaţia *textuală* / *„S + I"*; ☞ (3) cu semnificaţia *locuţionară* / *„S + I + + D"*; ☞ (4) cu semnificaţia *ilocuţionară* / *„S + I + D + C"*; ☞ (5) cu semnificaţia *alocuţionară* / *„S + I + D + C + E"*; ☞ (6) cu semnificaţia *interlocuţionară* / *„S + I + D + C + E + R"*.

4. *Ambiguitatea* (respectiv *indecidabilitatea*) şi reversul acesteia (*univocitatea*) se definesc în legătură cu fiecare categorie de reguli distinse de Rudolf Carnap

[30] Petru Ioan, *Logica „integrală"*, vol. 1, 1999, pp. 79 - 80

BCU IAŞI UNIVERSITY LIBRARY

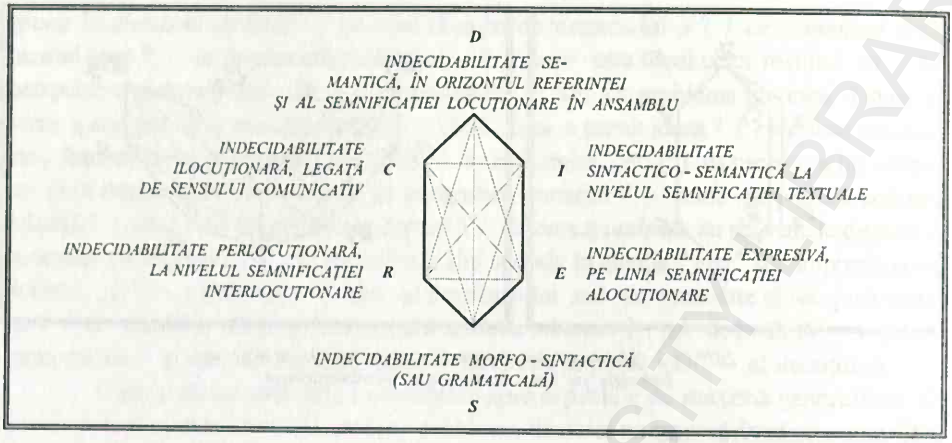

268°. Forme și niveluri ale ambiguității și indecidabilității, în raport cu polii situațiilor de comunicare și cu tipurile aferente de semnificație

în orizontul limbajelor „constituite". Ele anunță acordul cu, sau inconsecvențele ținînd de: ☞ (1) regulile bunei formări a expresiilor (pe linia sensului *formal*, sau *morfo-sintactic*); ☞ (2) regulile *adevărului* expresiilor complexe, în raport cu adevărul constituenților; ☞ (3) regulile de *domeniu*: ale modelării, ale interpretării, respectiv ale verificării, sau ale decidabilității *stricto sensu*, mai ales în legătură cu înțelesul *denotativ*, sau *referențial* [31]; ☞ (4) regulile *desemnării*, pentru constantele descriptive. La aceasta se adaugă, bineînțeles, și acordul (respectiv dezacordul) cu regulile *transformării* expresiilor creditate necondiționat sau condiționate (ca axiome), ori în prealabil verificate (sub aspectul *intensiunii*, sau al *sensului* în accepția cea mai strictă a cuvîntului cu pricina).

5. La toate nivelurile și în toate orizonturile, ambiguitatea și, *eo ipso*, indecidabilitatea sînt *relative*, iar înfruntarea lor se face prin recursul la *context*. Este ceea ce subliniază, între alții, Robert Stalnaker, sub auspiciile *pragmaticii formale* [32], cînd pune adevărul propoziției interpretate în dependență de CONTEXTUL proferării (intenții ale locutorului în cunoaștere, credințe, așteptări și interese comune interlocutorilor, acte de limbaj îndeplinite, momentul alocuției și efectele acesteia, valoarea de adevăr a propoziției exprimate etc.) și de LUMILE POSIBILE la care se referă propoziția proferată, sau exprimată.

[31] Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate. Un studiu de semantică și logică modală*, traducere din engleza americană, Editura „Dacia", Cluj, 1972, pp. 47 - 48, 53 - 54, 224

[32] Robert C. Stalnaker, *Pragmatics*, în: Donald Davidson and Gilbert Hermann (eds.), *Semantics of Natural Languages*, „D. Reidel" Publ. Comp., Dordrecht, 1972; Françoise Armengaud, *op. cit.*, pp. 44 - 45

BCU IASI CENTRU UNIVERSITY LIBRARY

9. PARONIMIE, POLISEMIE ŞI SINONIMIE, ÎN CONTEXTUL ANALIZELOR DE TIP SITUAŢIONAL

1. Dintre tipurile de paronime inventariate de lingvişti [1], cel puţin 10 se regăsesc în circuitul hexadic *„ACMVIF"* al analizei situaţiilor acţionale, de care ne-am ocupat în mai multe studii [2]. Este vorba:

☞ (1) de paronimele cu radical identic şi sufix diferit, aşa cum este cazul cu termenii din cuplurile *amintire* şi *amintit*, *liberal* şi *libertin*, *consultant* şi

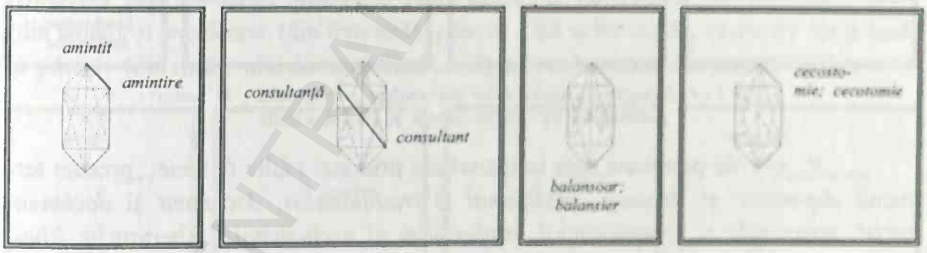

269°.1 - 4. Poziţionări ale paronimelor cu radical identic şi cu sufix diferit, în schema hexadică a analizei de tip „situaţional"

---

[1] A se vedea, bunăoară: Silviu Constantinescu, *Dicţionar de paronime uzuale*, Editura „Rocambole Plus", Bucureşti, 2002, pp. 5 - 11

[2] Petru Ioan, *Modele şi realizări ale „situaţiei pedagogice"*, în: „Revista de Pedagogie", nr. 9, Bucureşti, 1992, pp. 6 - 9; *idem*, *Un model al „situaţiei creative" cu aplicaţii în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", nr. 6, Bucureşti, 1993, pp. 555 - 564; *idem*, *Un „model" hexadic al modelelor situaţiei semiotice*, „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» - Iaşi", seria *Filosofie*, tom 39, 1993, pp. 143 - 156; *idem*, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, 250 p.; *idem* (coord.), *Aplicaţii ale hexadei situaţionale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 1999, p. 67; *idem*, *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Radiografii"), Iaşi, 2002, 240 p.; Petru Ioan (coord.), *Noi aplicaţii în câmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2002

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

consultanţă, *balansoar* şi *balansier*, *cecostomie* şi *cecotomie*[3], reprezentate, conform schemei „situaţional"-hexadice, prin figurile din tabelul (269°);

☞ (2) de paronime cu radical identic şi cu gen diferit, aşa cum se raportează termenii *tutungiu* şi *tutungioaică* (respectiv *tutungiu* şi *tutungereasă*), *armat* şi *armată*, *camelot* şi *camelotă*, *beat* şi *beată*, *legător* şi *legătoreasă*, *reprezentant* şi *reprezentanţă*, *bătăuş* şi *bătăiţă*, plasaţi în schemele semio-logice din tabelul (270°);

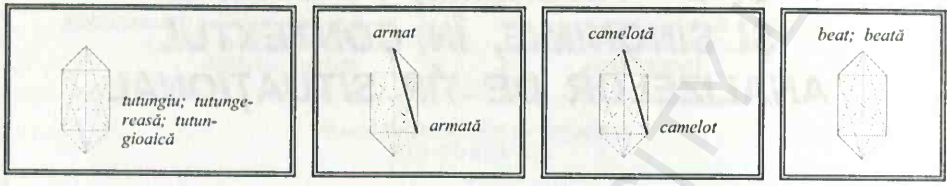

270°.1 - 4. Paronime cu radical identic şi gen diferit, în postura de coordonate ale analizei „situaţional" - hexadice

☞ (3) de paronime cu radical identic şi gen identic, precum termenii *supuşenie* şi *supunere*, *reprezentare* şi *reprezentaţie*, *divanit* şi *divanist*, *degazare* şi *degazificare*, *dendrografie* şi *dendrologie*, *bombardier* şi *bombardon*, *pădurar* şi *pădurean*, *adaptare* şi *adaptaţie*, *pădurice* şi *pădurişte*, *obijduitor* şi *obijduit*, parte dintre ei fiind transpuşi în schemele hexadice din tabelul (271°);

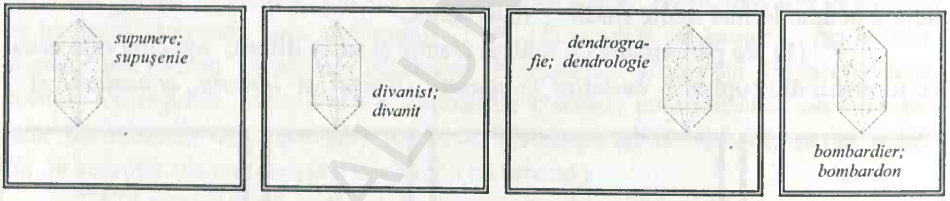

271°.1 - 4. Saturări ale variabilelor din analiza „situaţională", în lumea paronimelor cu radical identic şi cu gen identic

☞ (4) de paronime care se deosebesc prin mai multe foneme, precum termenii *depanator* şi *depanor*, *tradiţional* şi *tradiţionalist*, *document* şi *documentarist*, *competitiv* şi *competiţional*, *exclusivism* şi *exclusivitate*, *libertate* şi *libe-*

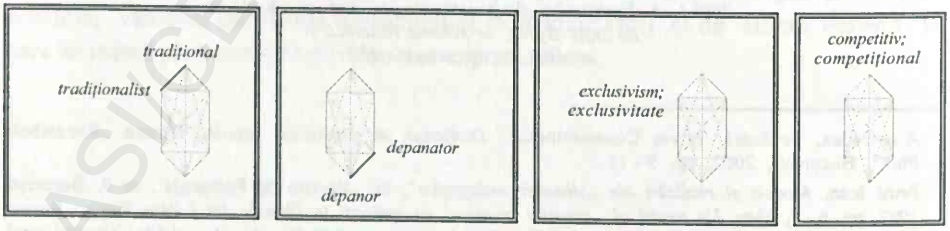

272°.1 - 4. Paronime diferenţiate prin mai multe foneme, în configuraţia „situaţional"- hexadică

[3] Prin ultimele două cupluri, cădem şi peste o altă subcategorie din inventarul lui Silviu Constantinescu (*op. cit.*, pp. 5 - 6): cea a paronimelor cu radical şi gen identic, respectiv cea a paronimelor cu elemente de compunere diferite.

BCU IAŞI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

ralism, *pădurărie* şi *pădureancă*, *filosofic* şi *filosofal*, în parte reprezentaţi – confom variabilelor analizei de tip situaţional – prin hexagoanele din tabelul (272°);

☞ (5) de paronime care se raportează ca termeni cu etimologii identice, precum este cazul cu *ascet* şi *asceză* (din franceză), *dodecafonie* şi *dodecafonic* (din franceză), *glicemie* şi *glicometru* (din franceză), *beteag* şi *betegeală / betejeală / betegie* (din maghiară), *diascopic* şi *diascop* (din franceză), *lefter* şi *lefteric* (din neogreacă), *encomion* şi *encomiastic* (din greacă), *namesnic* şi *namestie* (din slava veche), *narghelegiu* şi *narghilea* (din turcă), unii dintre ei aflîndu-şi reprezentarea prin hexagoanele semio-logice din tabelul (273°);

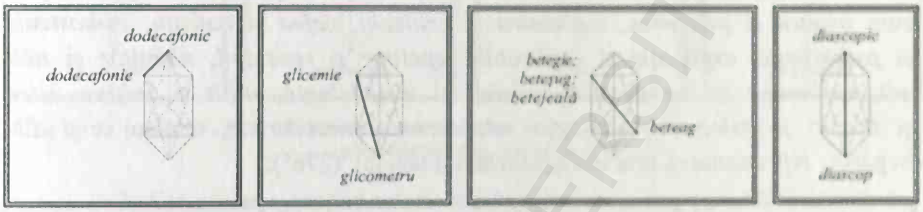

273°.1 - 4. Reprezentarea paronimelor cu etimologii identice, în grila analizei de tip „situaţional"

☞ (6) de paronime care se raportează ca termeni cu etimologii diferite, precum *bere*, cu sens de băutură (din germanul *Bier*) şi *bere*, ca fapt de a bea (din latinescul *bibere*), *banchet* (din franceză) şi *benchet* (din ucraineană), *abil* (din franceză, respectiv din latină) şi *abilitare* (din germană), *ostentativ* (din italiană şi germană) şi *ostentatoriu* (din franceză), *naturaleţe* (din italiană) şi *naturalism* (din franceză), *medic* (din latină) şi *medicaţie* (din franceză), *platcă*$_1$ (din sîrbo-croată, respectiv din polonă) şi *platcă*$_2$ (din rusă), unii dintre ei fiind configuraţi în hexadele din tabelul (274°);

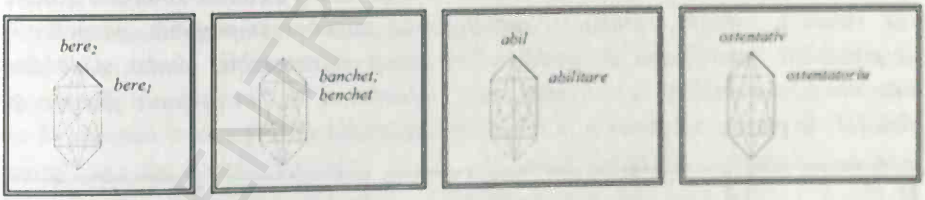

274°.1 - 4. Paronime cu etimologii diferite, în circuitul analizelor de tip „situaţional"

☞ (7) de paronime generate prin mecanismul augmentării şi prin cel al diminutivării, precum se raportează termeni ca *pescar*, *pescăruş* şi *pescărel*; *iubită* şi *iubiţică*; *bărbătoi*, *bărbat* şi *bărbătuş*; *drag*, *drăguţ* şi *drăguleţ*; *tătăroi*, *tătar* şi *tătăruş*; *băieţoi*, *băieţandru*, *băietan*, *băietănaş*, *băiat*, *băiet*, *băieţel*, *băieţaş* şi *băieţică*; *bălai*, *bălăior*, *bălăiel*, *bălăuţ*, *bălănel* şi *bălănuţ*; *băltoi*, *băltău*, *baltă*, *băltoagă*, *băltoacă*, *bălticel*, *băltiş* şi *băltiţă*; *bărboi*, *barbă*, *bărbişă*, *barbişon* şi *bărbuţă*; *baborniţă*, *băborniţă*, *bahorniţă*, *băboi*, *băbăreasă*, *băbătie*, *babetă*, *babă*, *băbuţă* şi *băbuşcă*, în serii parţial-configurate prin hexadele din tabelul (275°);

BCU "CENTRALA UNIVERSITARA" LIBRARY

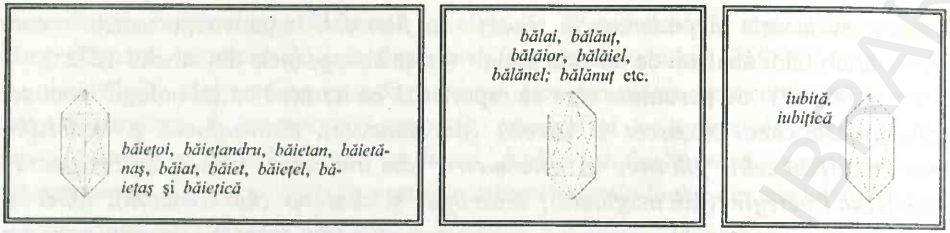

275°.1 - 3. Familii de termeni paronimici impuşi prin augmentarea şi diminutivarea unor poli ai schemei „situaţional"- hexadice

☞ (8) de paronime asociate ca substantiv şi, respectiv, ca adjectiv, precum *prieten* şi *prietenos*, *criticastru* şi *criticant*, *cafea* şi *cafeniu*, *psihastenie* şi *psihastenic*, *explicaţie* şi *explicabil*, *repetitor* şi *repetabil*, *năimitor* şi *năimit*, *reclamant* şi *reclamat*, *metodolog* şi *metodologic*, *sulfit* şi *sulfitic*, *titan* şi *titanic*, *psiholog* şi *psihologic*, *mezoderm* şi *mezodermic*, termeni ce-şi află, în parte, reprezentarea prin hexagoanele din tabelul (276°);

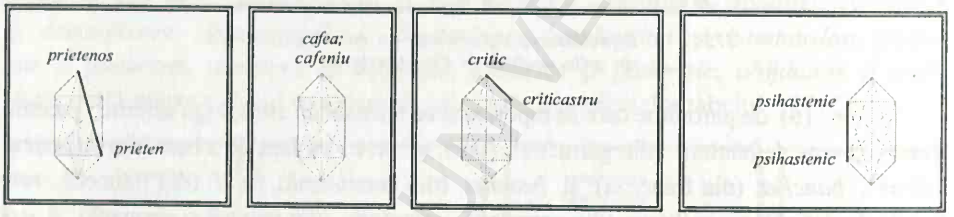

276°.1 - 4. Proliferarea termenilor paronimici prin mecanismul adjectivării substantivelor, aşa cum se înfăţişează în schema „situaţional"- hexadică

☞ (9) de paronime recrutate din rîndul adjectivelor, precum *băutor* şi *beat*; *încîntător* şi *încîntat*; *rotatoriu*, *rotativ*, *rotitor*, *rotund*, *rotunjel*, *rotunzel*, *rotunzit*, *rotunjit*, *rotungior*, *rotunjor* etc.; *păgubos* şi *păgubit*; *păcurăresc* şi *păcurărit*; *modificabil* şi *modificat*[4]; *repetat* şi *repetabil*; *lăudat* şi *lăudabil*; *electromecanic* şi *electromagnetic*; *intenţionat* şi *intenţional*; *flotant* şi *flotabil*, în parte configurate prin schemele din tabelul (277°);

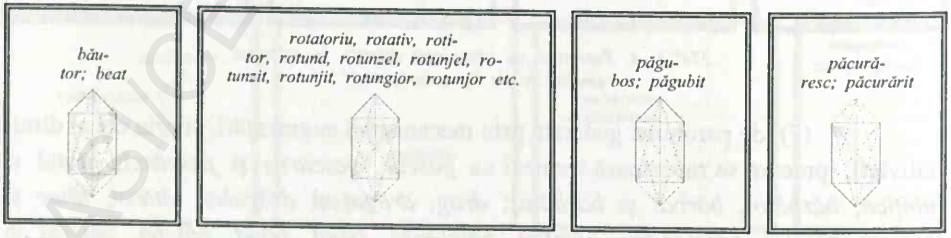

277°.1 - 4. Familii de termeni paronimici, degajate din lumea adjectivelor

[4] Prin ultimele cupluri de termeni, se ilustrează subcategoria paronimelor asociate ca *adjectiv* şi, respectiv, ca *verb la participiu*, menţionată de Silviu Constantinescu.

☞ (10) de paronime asociate ca adjectiv şi, respectiv, ca adverb, cum este cazul cu *duşmănesc* şi *duşmăneşte*, cu *economicos* şi *economiceşte*, cu *românesc* şi *româneşte*, cu *filosofic* şi *filosoficeşte*, cu *păcurăresc* şi *păcurăreşte*, *frăţesc* şi *frăţeşte*, *îndelungat* şi *îndelung*, *dezgustat* şi *dezgustător*, *bănesc* şi *băneşte*, *îngrozit* şi *îngrozitor*, cupluri de termeni dintre care unele sînt captate în schemele situaţional-hexadice din tabelul (278°).

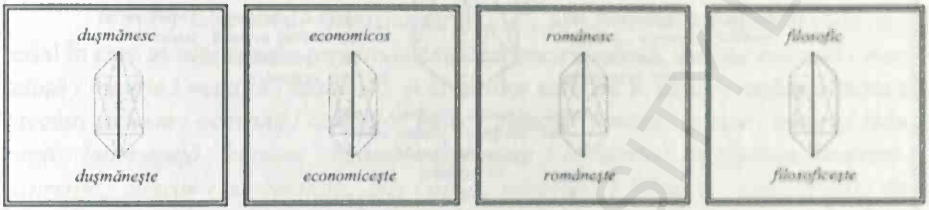

278°.1 - 4. Reprezentarea cuplurilor de paronimie generate prin adverbizarea adjectivelor

9.2. Ceea ce nu-şi propun autorii de dicţionare, iar recursul la schema semio-logică *„ACMVIF"* ne permite să o facem cu rigurozitate, este, pe de o parte, delimitarea paronimelor omonime de cele polisemantice şi sinonimice, iar, pe de altă parte, constituirea de serii paronimice cu mai mult de două ori de trei valenţe, în condiţiile în care fiecare dintre posturile *„A"*, *„C"*, *„M"*, *„V"*, *„I"* şi *„F"*, în chip de coordonată, sau variabilă a (respectiv de pol, sau parametru al) analizei situaţionale, se poate reprezenta prin mai mulţi termeni paronimici, în parte sinonimici, iar în parte nesinonimici.

9.3. Dacă în vîrfurile hexagonului semio-logic vor sta verbele la infinitivul lung, ori la participiu (adică în formele cu regim adjectival sau / şi substantival), alături de substantivele propriu-zise, de adjectivele propriu-zise şi de adverbe, în principiu, vom avea de-a face cu tot atîtea genuri de înseriere a termenilor paronimici, cîte forme verticale de acţiune delimităm prin analiza situaţională [5], atentă: ☞ (1) la agentul, respectiv decidentul, iniţiatorul şi promotorul acţiunii, iar la limită, pacientul şi beneficiarul propriei acţiuni – *„A"*; ☞ (2) la contextul logic şi obiectiv al acţiunii, respectiv la acţiunea în sine şi la produsul acesteia – *„C"*; ☞ (3) la materia, substratul, cadrul, sau circumstanţele acţiunii – *„M"*; ☞ (4) la conţinutul psihologic şi subiectiv al acţiunii, la utilitatea, temeiul şi, respectiv, valoarea acesteia – *„V"*; ☞ (5) la inspiratorul, influenţatorul, suporterul, respectiv „pacientul", sau beneficiarul acţiunii – *„I"*; ☞ (6) la forma, crochiul, scenariul, *design*-ul, planul, sau calea desfăşurării acţiunii, respectiv la instrumentul săvîrşirii acesteia [6] – *„F"*.

---

[5] Cf.: Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, 1995, pp. 10 - 11; *idem*, *Modelul hexadic în politologie*, 2002, pp. 37 - 38

[6] Raportată la gramatica de tip cauzal, paradigma situaţional-hexadică promovează *predicatul* prin variabila *„C"*, recuperează *agentul* şi *instrumentul* prin polii *„A"* şi, respectiv, *„F"*, regăseşte *restimţitorul* în ocurenţele variabilelor *„A"* şi *„I"*, după cum acoperă rolurile *sursă*, *ţintă*, *pacient*, *temă*, *cale* şi *localizare* prin variabila *„M"*. Pentru comparaţie, a se vedea: Petru Ioan, *Orizonturi logice*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 131 - 133; Alexandra Cornilescu, *Concepts of Modern Grammar. A Generative Grammar Perspective*, Editura Universităţii Bucureşti, 1996, pp. 132 - 154

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

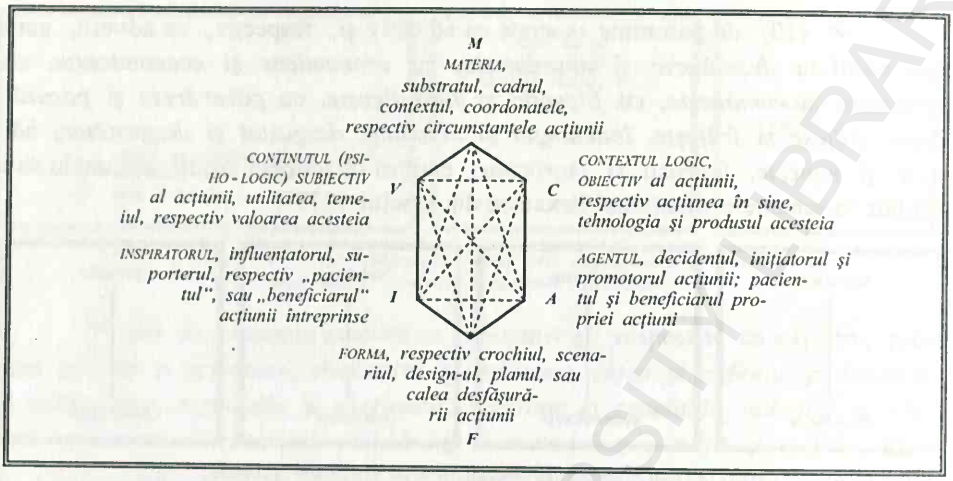

279°. Hexada situaţiei acţionale, ca paradigmă în analiza noţiunilor cosmoidale

Prin parcurgerea integrală a cuvintelor din *Dicţionarul explicativ al limbii române* [7] subsumate literelor „*B*", „*D*" şi „*U*", ca şi prin deschiderea aleatorie a aceluiaşi dicţionar la rubricile rezervate cuvintelor ce încep cu alte litere din alfabet, am reuşit să identificăm serii paronimice în raport cu 49 din totalul de 64 de combinaţii ce configurează (sub)modelele aferente analizei situaţional-hexadice.

9.4. Într-o primă categorie, se vor aşeza: ☞ (1°) termenii *aparonimici* în raport cu toate cele şase variabile (poli, sau coordonate) ale analizei situaţionale de complexitate mediană, aşa cum este cazul cu verbele fără infinitiv lung: *a dvori*, *a tăuşi*, *a ispovedi / a ispovedui*, *a se iţi* şi aşa mai departe.

9.5. Într-o a doua categorie de expresii paronime, vom avea de-a face cu serii monovalente, antrenînd doi sau mai mulţi termeni ce saturează o anumită variabilă, sau coordonata a schemei de analiză situaţional-hexadică:

☞ (2°) doar polul „*A*", ca în cazul seriilor legate de termenii *terist*, *corsar*, *maharadjah*, *terchea-berchea*, *coropcar*, *mahăr*, respectiv *corepetitor*, ori al seriei ce antrenează termenii *dizeur* şi *dizeuză*, etalată în hexagonul semio-logic (280°.2);

☞ (3°) doar polul, sau parametrul „*C*", al numelui de acţiune şi al faptului de a se acţiona într-un anume fel, cum se întîmplă cu seria incluzînd termenii *răcnet / răcnire*, ori cu similarele sale, antrenînd termenii *demarare / demaraj*, *obrinteală / obrintire / obrintură / obrintitură*, *bifurcare / bifurcaţie*, *ocluzie / ocluziune*, *orăcăială / orăcăire / orăcăit*, *bumbăcit / bumbăceală*, *demolare / demoliţie / demoliţiune* şi *dupăit / dupăitură* [8], ultimele două aflîndu-şi reprezentarea în schema situaţional-hexadică (280°.3 - 4);

---

[7] Ediţia din 1975, coordonată de Ion Coteanu, Luiza Seche şi Mircea Seche, respectiv ediţia a doua, sub aceeaşi redacţie, din 1998

[8] În raport cu termenii înşiraţi, congenerii *obştire*, *disertaţie*, *depistare*, *demitere*, *colaţionare*, *demers*, *bizuire*, *deshămare*, *blasfemie*, *deshumare*, *beşteleală*, *deflexiune*, *disculpare*, *dihonie*, *descindere*, *demineralizare*, *detestare*, *desigilare*, *devenire*, *dereticare* s-ar părea că sînt aparonimici. Această primă impresie se atenuează, în parte, dacă ţinem cont de verbele la infinitivul scurt şi la modurile predicative: *a obşti*, *a diserta* etc.

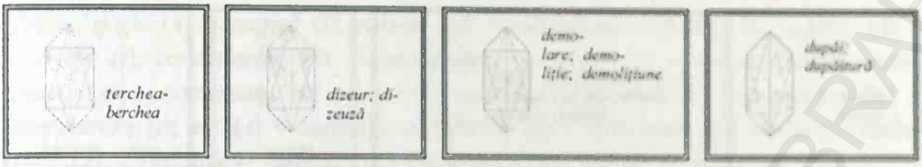

280°.1 - 4. Paronime din categoria „A" şi „C", poziţionate în schema hexadică a analizelor de tip „situaţional"

☞ (4°) doar polul, sau parametrul „*M*", al substratului şi al contextului material în care se acţionează, precum în cazul seriei cu termenii *manta / mantelă / mantelută / mantie / mantilă / mantou* [9] şi al seriilor similare în care se regăsesc termeni precum *ochean / ocheană / ochenită*, *butuc / butucaş / buticel / buturã / buture / buturugă / buturugută / butucos / butucănos*, *lapidar / lapidariu / lapidarium*, *ocurent / ocurenţă*, *concav / concavitate*, *oliv / olivă*, *odolean / odoleană*, *deplastifiant / deplastificator*, *oblet / oblete*, două dintre ele regăsindu-se în schemele (281°.1 - 2);

☞ (5°) doar coordonata „*V*", ca în cazul seriei conţinînd termenii *diată*, *har*, *disensiune*, *teodicee*, *disconfort*, *nur*, *deziderat*, ori al seriilor similare, în care intervin termeni precum *tanatologie / tanatofobie*, *obsecraţie / obsecraţiune*, *doxă / doxologie*, *osteită / ostealgie*, *galimatie / galimatias* etc., două dintre ele fiind configurate în schemele situaţional-hexadice (281°.3 - 4);

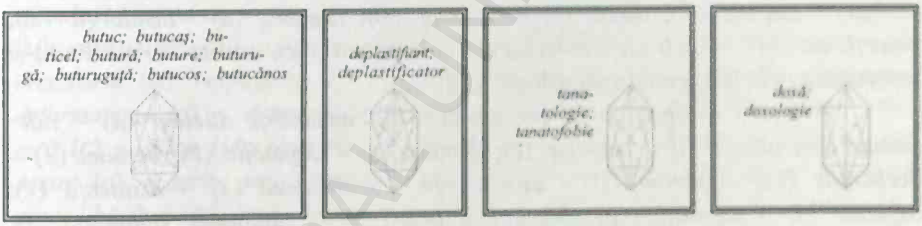

281°.1 - 4. Paronime din categoria „M" şi „V", în configuraţia pe care le-o asigură schema hexadică a analizelor de tip „situaţional"

☞ (6°) doar parametrul, variabila, sau polul „*I*", cum este cazul seriilor antrenînd termenii *ostatic / ostatec*, respectiv *bade / bădie / bădic / bădică / bădiţă / bădiţel / bădiţică / bădişor / bădicuţă*, *otagiu / otaj* [10] şi aşa mai departe, cele menţionate aflîndu-şi reprezentarea în hexagoanele (282°.1 - 2);

☞ (7°) doar polul (respectiv variabila, coordonata, sau parametrul) „*F*", ca în cazul seriilor [11] incluzînd termenii *bielă / bieletă*, *orcic / orcicar*, *bine / binişor*, *vapor / vaporaş*, *gaibe / gaibarace* şi *aparat / aparataj / aparatură*, două dintre ele aflîndu-şi reprezentarea în hexagoanele semio-logice din tabelele (282°.3 - 4);

---

[9] În raport cu seriile menţionate, termenii *înlăcrimat*, *insidios*, *binevoitor*, *înmănuşat*, *binemirositor*, *înghimpat*, *biet*, *dezlocuit*, *demisol*, *bisect*, *club*, *convoi* etc. sînt aparonimici.

[10] Întrucît termenilor *discipol*, *troglodit*, *diaspora*, *epigon*, *fin* şi aşa mai departe nu le corespund expresii verbale, i-am putea socoti aparonimici.

[11] Expresii similare, precum *tranzistor*, *dializor*, *demaror*, *deflector*, *dulamă*, *tapinoz*, *bisturiu*, *bineînţeles*, *bumerang* şi aşa mai departe sînt aparonimice, pe cînd termenul *traductor* poate fi socotit ca paronim în raport cu verbul *a traduce*.

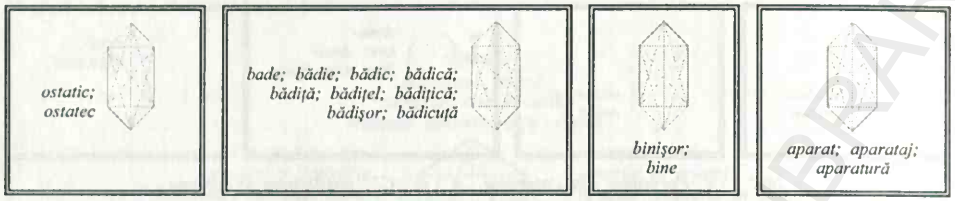

282°.1 - 4. Paronime din categoria „I" și „F", reprezentate în hexagonul situațiilor acționale

9.5. Dintre combinațiile diadice între polii (respectiv coordonatele, sau parametrii) analizei situațional-hexadice, în număr de 15, cel puțin 14 își află concretizarea în serii paronimice bivalente. Acestea sînt:

☞ (8°) de tipul *„AC"*, precum în cazul binoamelor noționale *sol* (*A*) – *solie* (*C*); *suplicant* (*A*) – *suplică / suplicație* (*C*); *cuceritor* (*A*) – *cucerire* (*C*); *ascultător* (*A*) – *ascultare* (*C*); *atentator* (*A*) – *atentat / atentare* (*C*); *băjenar* (*A*) – *băjenie / băjenerie / băjenerit* (*C*); *luptător / luptaș* (*A*) – *luptă / luptare* (*C*), ultima serie fiind reprezentată prin hexagonul semio-logic (283°.1);

☞ (9°) de tipul *„AM"*, ca în cazul binoamelor *burghez*$_1$ / *burjui* / *burghezie* / *burghezime* (*A*) – *burghez*$_2$ / *burg* (*M*); *dominican*$_1$ (*A*) – *dominican*$_2$ (*M*); *dominican*$_3$ (*A*) – *dominican*$_4$ (*M*); *portar* (*A*) – *poartă* (*M*); *vampir*$_{1,2}$ (*A*) – *vampir*$_3$ / *vampiric* (*M*); *decan* (*A*) – *decanat* (*M*); *demiurg* (*A*) – *demiurgic* (*M*); *colecționar* (*A*) – *colecție / colecțiune / colecționat* (*M*), ultima serie aflîndu-și reprezentarea în hexagonul semio-logic (283°.2);

☞ (10°) de tipul *„AV"*, precum în cazul binoamelor *diletant* (*A*) – *dilletantism* (*V*); *ucenic* (*A*) – *ucenicie* (*V*); *deputat* (*A*) – *deputăție* (*V*); *berbant* (*A*) – *berbantlic* (*V*); *dipsoman* (*A*) – *dipsomanie* (*V*); *disident* (*A*) – *disidență* (*V*); *aspirant* (*A*) – *aspirație / aspiratură* (*V*); *bufon* (*A*) – *bufonadă / bufonerie* (*V*); *docent*$_1$ (*A*) – *docent*$_2$ / *docență* (*V*); *baron / baroneasă / baronet* (*A*) – *baronie*, seria din urmă fiind configurată prin hexagonul semio-logic (283°.3)

☞ (11°) de tipul *„AI"*, ca în cazul binoamelor antrenînd termenii corelativi și, în parte, simetrici [12] *condiscipol*$_1$ (*A*) – *condiscipol*$_2$ (*I*); *văr*$_1$ / *vară*$_1$ (*A*) – *văr*$_2$ / *vară*$_2$ (*I*);

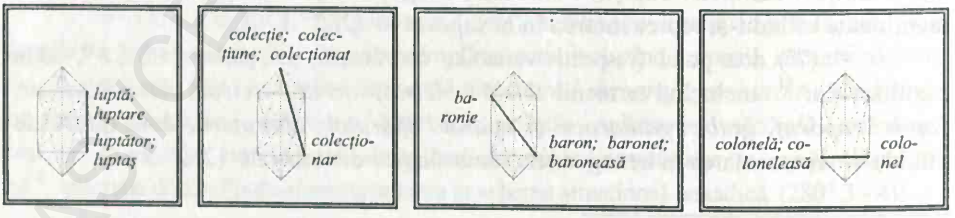

283°.1 - 4. Serii de paronime din categoria „AC", „AM", „AV" și „AI", reprezentate în hexagonul situațiilor acționale

[12] Ținînd cont de tendința personificării entităților din lumea extraumană, am putea încadra în aceeași categorie paronimele din serii precum *bărzoi* (*A*) – *barză* (*I*) / *barză* (*A*) – *bărzoi* (*I*), *bibiloi* (*A*) – *bibilică* (*I*) / *bibilică* (*A*) – *bibiloi* (*I*); *turturel* (*A*) – *turturică* (*I*) / *turturică* (*A*) – *turturel* (*I*) și așa mai departe.

gagiu / gagic (*A*) – *gagică* (*I*); *colonel* (*A*) – *coloneleasă / colonelă* (*I*); *conviv*$_1$ (*A*) – *con-viv*$_2$ (*I*); *concetăţean*$_1$ (*A*) – *concetăţean*$_2$ (*I*); *maior* (*A*) – *maio-reasă* (*I*); *comesean*$_1$ (*A*) – *comesean*$_2$ (*I*); *telal* (*A*) – *telăliţă / telăloaică* (*I*); *compatriot*$_1$ (*A*) – *compatriot*$_2$ (*I*); *soţ* (*A*) – *soţie* (*I*); *consătean*$_1$ (*A*) – *consătean*$_2$ (*I*); *răsbunic / răsbunică* (*A*) – *răsbunică / răsbunic* (*I*); *neamţofil* (*A*) – *neamţ* (*I*) şi aşa mai departe;

☞ (12°) de tipul „*AF*", precum în cazul binoamelor noţionale *dricar* (*A*) – *dric* (*F*); *taleris* (*A*) – *taler* (*F*); *diblar* (*A*) – *diblă* (*F*); *tejghetar* (*A*) – *tejghea / tejgheluţă* (*F*); *draglinist* (*A*) – *draglină* (*F*); *tarabagiu* (*A*) – *tarabă* (*F*); *corsetieră* (*A*) – *corset* (*F*); *tandem*$_1$ (*A*) – *tandem*$_2$ (*F*); *biciclist* (*A*) – *bicicletă* (*F*); *timpanist* (*A*) – *timpan / timpanon* (*F*); *corsar*$_1$ (*A*) – *corsar*$_2$ (*F*); *tenor*$_1$ (*A*) – *tenor*$_2$ (*F*); *binişliu* (*A*) – *biniş* (*F*); *tolbaş* (*A*) – *tolbă* (*F*); *buldozerist* (*A*) – *buldozer* (*F*) etc.;

☞ (13°) de tipul „*CM*", ca în cazul binoamelor noţionale *colectare* (*C*) – *colectură* (*M*); *prejudiciu* (*C*) – *prejudiciat / prejudiciabil* (*M*); *dispensarizare* (*C*) – *dispensar* (*M*); *geamăt* (*C*) – *gemător* (*M*); *influenţă / influenţare* (*C*) – *influent / influenţabil / influenţat* (*M*); *dezambalare* (*C*) – *dezambalat* (*M*); *triere / triaj*$_1$ (*C*) – *triaj*$_2$ (*M*); *deplasare* (*C*) – *deplasat / deplasabil / deplasament* (*M*); *convingere* (*C*) – *convins / convingător* (*M*); *învingere* (*C*) – *învins / învingător* (*M*); *rulare* (*C*) – *ruladă / rulant / rulaj* (*M*); *aselenizare* (*C*) – *aselenizabil / aselenizat* (*M*); *canalizare / canalizaţie* (*C*) – *canalizat / canalizabil / canalizator* (*M*); *stimulare* (*C*) – *stimul / stimulent / stimulant / stimulator / stimulativ* (*M*); *ploaie / ploişoară / ploiţă* (*C*) – *plouat / ploios* (*M*); *constituire* (*C*) – *constituţie / constituit* (*M*); *deprecaţie / deprecaţiune* (*C*) – *deprecatoriu* (*M*); *respingere* (*C*) – *respins / respingător* (*M*); *deformaţie / deformare / deformaţiune* (*C*) – *deformabil / deformat / deformant* (*M*); *stîlceală / stîlcire / stîlcitură* (*C*) – *stîlcit* (*M*); *ferecătură*$_1$ / *ferecat*$_1$ / *ferecare* (*C*) – *ferecătură*$_2$ / *ferecat*$_2$ (*M*); *acrire* (*C*) – *acrit / acriş / acrişor / acriu / acreală / acritură* (*M*); *băgare* (*C*) – *băgător / băgăreţ / băgăcios* (*M*); *atenuare* (*C*) – *atenuat / atenuant* (*M*); *fulguire / fulguială* (*C*) – *fulg / fulguleţ / fulguit* (*M*); *tăcere* (*C*) – *tăcut* (*M*); *arat*$_1$ / *arătură*$_1$ (*C*) – *arat*$_2$ / *arabil / arătură*$_2$ (*M*); *eludare* (*C*) – *eludat* (*M*); *broşare / broşat*$_1$ (*C*) – *broşat*$_2$ / *broşură / broşurică* (*M*); *bălăbăneală / bălăbănit*$_1$ (*C*) – *bălălău / bălăbănit*$_2$ (*M*); *dominare / dominaţie* (*C*) – *dominant / dominantă / dominanţă* (*M*); *tăgadă / tăgăduială / tăgăduinţă / tăgăduire* (*C*) – *tăgadnic* (*M*) etc.;

☞ (14°) de tipul „*CV*", ca în cazul binoamelor *travestire* (*C*) – *travesti / travestiu* (*V*); *demaraj*$_1$ / *demarare* (*C*) – *demaraj*$_2$ (*V*); *travaliu*$_1$ (*C*) – *travaliu*$_2$ (*V*); *triangulare* (*C*) – *triangulaţie* (*V*) şi aşa mai departe;

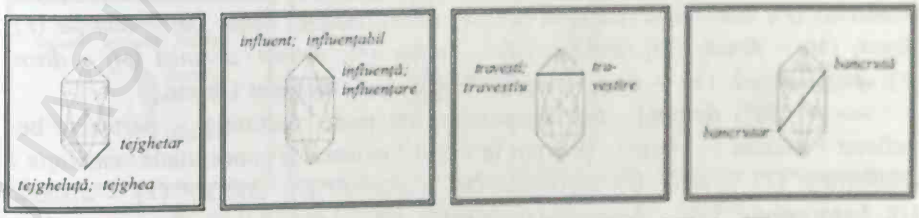

284°.1 - 4. Serii de paronime din categoria „AF", „CM", „CV" şi „CI", configurate prin hexagonul situaţiilor acţionale

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

☞ (15°) de tipul „*CI*" (acțiune – resimțitor), precum în cazul binomului conceptual *bancrută* (*C*) – *bancrutar* (*I*);

☞ (16°) de tipul „*CF*", precum în cazul binoamelor *burghiere* (*C*) – *burghiu / burghiaș / burghieș* (*F*); *depilare / depilație / depilațiune* (*C*) – *depilator* (*F*); *înjurare* (*C*) – *înjurătură* (*F*); *drenaj*$_1$ / *drenare* (*C*) – *dren / drenaj*$_2$ (*F*); *compostare* (*C*) – *compostor* (*F*); *deflegmare* (*C*) – *deflegmator* (*F*); *obstaculare* (*C*) – *obstacol / obstacul* (*F*); *degazare / degazificare* (*C*) – *degazator / degajor* (*F*); *obturare / obturație* (*C*) – *obturator* (*F*); *balans / balansare* (*C*) – *balansier / balansor / balansină / balansoar* (*F*); *demodulație* (*C*) – *demodulator* (*F*); *banchet / benchet / benchetuială* (*C*) – *bancă / banchetă* (*F*) și așa mai departe;

☞ (17°) de tipul „*MV*", ca în cazul binoamelor *didactic / didacticist* (*M*) – *didacticism / didactică* (*V*); *competent / competinte* (*M*) – *competență / competință* (*V*); *insistent* (*M*) – *insistență* (*V*); *elastic* (*M*) – *elasticitate* (*V*); *dibaci* (*M*) – *dibăcie* (*V*); *atonal / atonalitate* (*M*) – *atonalism* (*V*); *complement / complementar* (*M*) – *complementarism / complementaritate* (*V*); *încîntat / încîntător / încîntare*$_1$ (*M*) – *încîntare*$_2$ (*V*); *conjunctural / conjunctură / conjuncturist* (*M*) – *conjuncturism* (*V*); *delicios* (*M*) – *deliciu* (*V*); *consensual* (*M*) – *consens* (*V*); *diligent* (*M*) – *diligență* (*V*); *țicnit* (*M*) – *țicneală* (*V*); *benign* (*M*) – *benignitate* (*V*); *tabietliu* (*M*) – *tabiet* (*V*) etc.;

☞ (18°) de tipul „*MI*", precum în cazul binoamelor de termeni polisemantici *odor*$_1$ / *odoare* (*M*) – *odor*$_2$ / *odoraș* (*I*), *bastard*$_1$ (*M*) – *bastard*$_2$ (*I*), *oropsit*$_1$ (*M*) – *oropsit*$_2$ (*I*) *bitang*$_1$ (*M*) – *bitang*$_2$ (*I*), *laur* (*M*) – *laureat* (*I*) și așa mai departe;

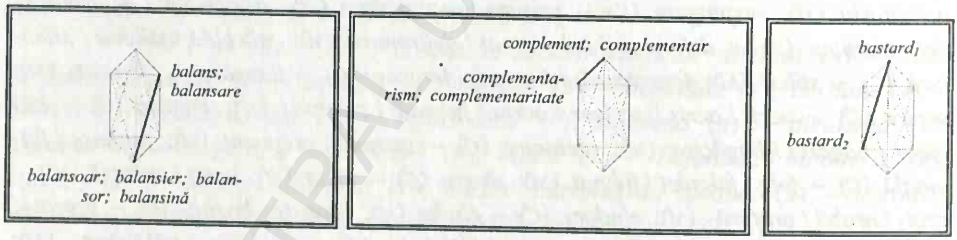

285°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „CF", „MV" și „MI", configurate prin hexagonul situațiilor acționale

☞ (19°) de tipul „*MF*", ca în cazul binoamelor *diamant*$_1$ / *diamantat / diamantin / diamantic / diamantifer / diamanticale* (*M*) – *diamant*$_2$ (*F*); *dezgustat* (*M*) – *dezgustător* (*F*); *beta* (*M*) – *betatron* (*F*); *depresiune / depresionar* (*M*) – *depresiometru* (*F*); *bilios* (*M*) – *bilă* (*F*); *diascopic* (*M*) – *diascop* (*F*); *diametru / diametral*$_1$ (*M*) – *diametral*$_2$ (*F*); *ban / bănuț / bănuțel / bănișor / bănet / bănesc / bănos* (*M*) – *băneşte* (*F*); *direct*$_1$ (*M*) – *direct*$_2$ (*F*); *tanduriu* (*M*) – *tandur* (*F*); *divanit / divanist* (*M*) – *divan* (*F*); *drug*$_1$ / *drugă*$_1$ (*M*) – *drug*$_2$ / *drugă*$_2$ / *drughineață / druguleț* (*F*) etc.;

☞ (20°) de tipul „*VI*" (dispoziție / afecțiune / instituție – partener / beneficiar / pacient / victimă), precum în cazul binoamelor conceptuale *emulație / emulațiune* (*V*) – *emul* (*I*); *discofilie* (*V*) – *discofil* (*I*); *dislexie* (*V*) – *dislexic* (*I*); *boșorogeală* (*V*) – *boșorog* (*I*); *ginerie* (*V*) – *ginere / ginerică* (*I*); *calicie* (*V*) – *calic* (*I*); *clacă* (*V*) – *clăcaș* (*I*) și așa mai departe;

☞ (21°) de tipul „*VF*" (afecțiune – organ afectat), ca în cazul binomului conceptual *timpanism* / *timpanită* (*V*) – *timpan* (*F*);

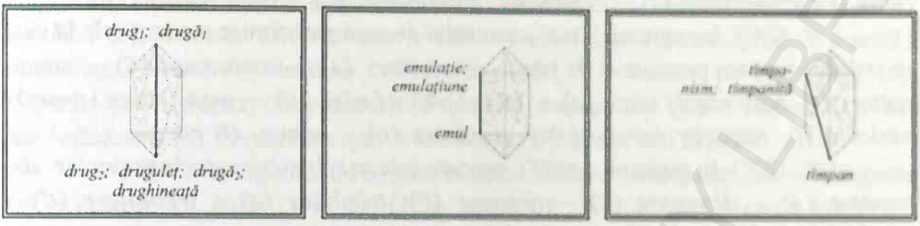

286°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „MF" „VI" și „VF", transfigurate în acord cu polii hexadei acționale

9.6. Din paginile de dicționar parcurse sistematic (nu mai mult de 20 %, din totalul raportat la prima ediție a *DEX*-ului), n-am reușit să identificăm nici o serie de paronime de tipul „*IF*", la fel cum n-am putut repera nici o serie de tipul „*CIF*", „*MIF*", „*VIF*".

Sînt relevante, în schimb, toate celelalte combinații triadice între polii (respectiv variabilele, parametrii, sau coordonatele) analizei de tip „situațional", în măsura în care lexicul românesc antrenează serii paronimice:

☞ (22°) în regimul „*ACM*", precum în cazul trinoamelor *defraudator* (*A*) – *defraudare* (*C*) – *defraudat* (*M*); *ucigaș*$_1$ / *ucigător*$_1$ (*A*) – *ucidere* / *ucis* (*C*) – *ucigaș*$_2$ / *ucigător*$_2$ / *ucizător* (*M*); *sărător* (*A*) – *sărătură*$_1$ (*C*) – *sărătură*$_2$ / *sărăcie* (*M*); *apărător*$_1$ / *apărare* (*A*) – *apărător*$_2$ (*C*) – *apărat* (*M*); *incitator*$_1$ (*A*) – *incitare* / *incitație* (*C*) – *incitat* / *incitator*$_2$ / *incitativ* / *incitabil* / *incitant* (*M*); *găsitor* (*A*) – *găsire* / *găsit* (*C*) – *găselniță* (*M*); *performer* (*A*) – *performanță* (*C*) – *performant* (*M*); *cititor* (*A*) – *citire* / *citit*$_1$ (*C*) – *citit*$_2$ (*M*); *infractor* (*A*) – *infracțiune* (*C*) – *infracțional* (*M*); *centenar*$_1$ (*A*) – *centenar*$_2$ (*C*) – *centenar*$_3$ (*M*); *turfist* (*A*) – *turf*$_1$ (*C*) – *turf*$_2$ (*M*); *asfaltor* (*A*) – *asfaltare* (*C*) – *asfalt* / *asfaltat* / *asfaltic* (*M*); *cuceritor*$_1$ (*A*) – *cucerire* (*C*) – *cuceritor*$_2$ (*M*); *mincinos*$_1$ (*A*) – *mințit* / *minciună*$_1$ / *minciunea*$_1$ (*C*) – *mincinos*$_2$ / *minciună*$_2$ / *minciunea*$_2$ / *mințitor* (*M*); *începător*$_1$ (*A*) – *începere* / *început*$_1$ (*C*) – *începător*$_2$ / *început*$_2$ / *începătură* (*M*); *vierme* / *viermișor* / *viermușor* / *viermuleț* / *viermuș* / *viermănar* / *viermărie*$_{1,2}$ / *viermăraie*$_{1,2}$ (*A*) – *viermuire* / *viermuială* (*C*) – *viermănos* / *viermar* / *viermăt*$_{1,2}$ (*M*); *băutor*$_1$ / *bețiv*$_1$ / *bețivan*$_1$ (*A*) – *băut* / *beție* (*C*) – *băutor*$_2$ / *bețiv*$_2$ / *beat* / *băut* / *băutură* / *băuturică* (*M*) și așa mai departe;

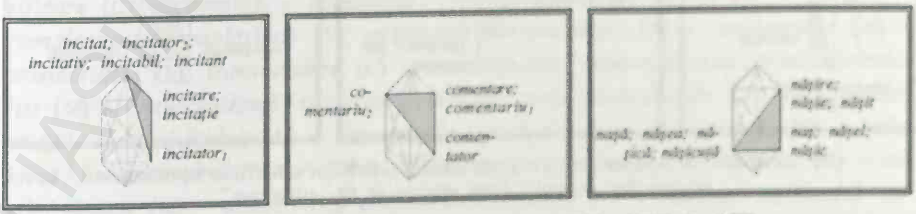

287°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACM" „ACV" și „ACI", în reprezentarea pe care le-o asigură schema analizei de tip „situațional"

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

☞ (23°) în regimul *„ACV"* (agent – acțiune – dispoziție), așa cum ni se înfățișează trinoamele *testator* (*A*) – *testare* (*C*) – *test* (*V*); *cugetător* (*A*) – *cugetare* (*C*) – *cuget* (*V*); *comentator* (*A*) – *comentare / comentariu*$_1$ (*C*) – *comentariu*$_2$ (*V*);

☞ (24°) în regimul *„ACI"*, semnalat de serii paronimice precum cele în care se etalează termeni paronimici de tipul *conlucrător*$_1$ (*A*) – *conlucrare* (*C*) – *conlucrător*$_2$ (*I*), *naș / năsel / nășic* (*A*) – *nășie / nășire / nășit* (*C*) – *nașă / nășea / nășică / nășicuță* (*I*), respectiv *semen*$_1$ (*A*) – *semănare* (*C*) – *semen*$_2$ (*I*) etc.;

☞ (25°) în regimul *„ACF"*, precum este cazul cu trinoamele noționale *depanator* (*A*) – *depanare* (*C*) – *depanor* (*F*); *trîmbițaș* (*A*) – *trîmbițare* (*C*) – *trîmbiță / trîmbicioară* (*F*) și așa mai departe;

☞ (26°) în regimul *„AMV"*, precum este cazul cu trinoamele *fiu / fiuleț / fiuț* (*A*) – *filial / filială* (*M*) – *filiație / filiațiune* (*V*); *consilier*$_1$ / *consiliu*$_1$ (*A*) – *consiliere* (*M*) – *consilier*$_2$ / *consiliu*$_2$ (*V*); *doxolog* (*A*) – *doxat* (*M*) – *doxă / doxologie* (*V*); *estet / estetician / estetist / estetizant*$_1$ (*A*) – *estetizant*$_2$ / *estetic*$_{1,2}$ (*M*) – *estetism / estetică* (*V*); *tactician* (*A*) – *tacticos / tactic*$_1$ / *tactil / tactism* (*M*) – *tact / tactic*$_2$ (*V*); *antisemit*$_1$ (*A*) – *antisemit*$_2$ (*M*) – *antisemitism* (*V*); *demagog* (*A*) – *demagogic* (*M*) – *demagogie* (*V*); *atlet* (*A*) – *atletic* (*M*) – *atletică / atletism* (*V*); *balcanic*$_1$ / *balcanolog* (*A*) – *balcanic*$_2$ / *balcaniadă* (*M*) – *balcanism / balcanistică* (*V*); *despot* (*A*) – *despotic* (*M*) – *despotat / despotism / despoție* (*V*); *arab*$_1$ / *arabist* (*A*) – *arab*$_2$ / *arabic / arabism* (*M*) – *arabesc / arabistică* (*V*); *dialectolog* (*A*) – *dialectal / dialectalism / dialectologic* (*M*) – *dialect / dialectologie* (*V*); *beligerant*$_1$ (*A*) – *belicos / belicist / beligerant*$_2$ (*M*) – *beligerață* (*V*); *cancelar* (*A*) – *cancelarie* (*M*) – *cancelariat* (*V*); *comunard / comuniant / comunist* (*A*) – *comun / comunal / comunitate / comună / comunitar* (*M*) – *comuniune / comunism* (*V*); *cucernic*$_1$ (*A*) ÷ *cucernic*$_2$ (*M*) – *cucernicie* (*V*); *tradiționalist*$_1$ (*A*) – *tradițional / tradiționalist*$_2$ (*M*) – *tradiție / tradițiune / tradiționalism* (*V*); *magician* (*A*) – *magic* (*M*) – *magie* (*V*); *doctor*$_1$ / *doctorand* (*A*) – *doct / doctoral / doctorat*$_1$ / *doctorantură* (*M*) – *doctor*$_2$ / *doctorat*$_2$ (*V*); *delfinist* (*A*) – *delfin*$_{1,2}$ / *delfinariu* (*M*) – *delfin*$_3$ (*V*) și încă multe, foarte multe altele;

☞ (27°) în regimul *„AMI"* (agent – calitate / substrat – partener / interlocutor), așa cum ni-l semnalează seria triadică de termeni paronimici *conațional*$_1$ (*A*) – *conațional*$_2$ (*M*) – *conațional*$_3$ (*I*);

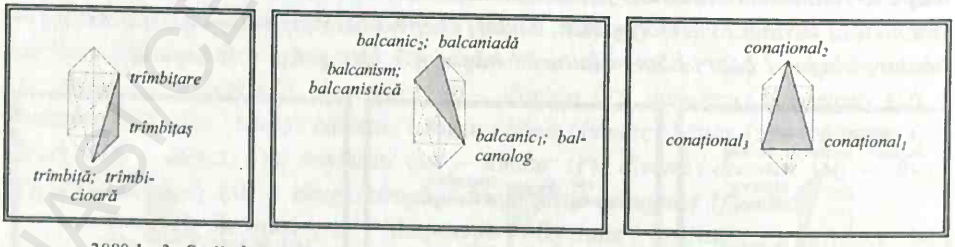

288°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACF" „AMV" și „AMI", în reprezentarea pe care le-o asigură schema analizei de tip „situațional"

☞ (28°) în regimul *„AMF"*, cum se întîmplă cu trinoamele *epigramist* (*A*) – *epigramatic* (*M*) – *epigramă* (*F*); *tătar*$_1$ / *tătăroi / tătăraș / tătarcă / tătăriță / tătă-*

roaică / tătărime (*A*) – *tătar*$_2$ / *tătăresc* (*M*) – *tătăreşte* (*F*); *dumnezeu / dumnezee / dumnezeire* (*A*) – *dumnezeesc* (*M*) – *dumnezeeşte* (*F*); *bulgar / bulgăroaică* (*A*) – *bulgăresc / bulgărie* (*M*) – *bulgăreşte*[13] (*F*); *tanchist* (*A*) – *tancodrom* (*M*) – *tanc / tanchetă* (*F*); *timonier* (*A*) – *timonerie* (*M*) – *timonă* (*F*); *insectivor*$_1$ (*A*) – *insectă / insectifug*$_1$ / *insectivor*$_2$ / *insectar / insectofungicid* (*M*) – *insecticid / insectifug*$_2$ (*F*); *trapezist* (*A*) – *trapez*$_1$ / *trapezoedru / trapezoid / trapezoidal* (*M*) – *trapez*$_2$ (*F*); *cazac / căzăcime* (*A*) – *căzăcesc* (*M*) – *căzăceşte* (*F*) şi aşa mai departe.

☞ (29°) în regimul *„AVT"*, ca în cazul triadelor *delegatar* (*A*) – *delegaţie* (*V*) – *delegat* (*I*); *birău* (*A*) – *bir* (*V*) – *birnic* (*I*); *conăcar*$_1$ (*A*) – *conăcărie* (*V*) – *conăcar*$_2$ (*I*); *conjurat*$_1$ (*A*) – *conjuraţie / conjuraţiune* (*V*) – *conjurat*$_2$ (*I*); *concubin*$_1$ (*A*) – *concubinaj* (*V*) – *concubin*$_2$ (*I*); *jupan*$_1$ (*A*) – *jupan*$_2$ (*V*) – *jupîneasă / jupîniţă / jupîneşică* (*I*); *mandatar* (*A*) – *mandat* (*V*) – *mandant* (*I*); *logofăt*$_1$ / *logofeţel* (*A*) – *logofeţie / logofăt*$_2$ (*V*) – *logofeteasă* (*I*); etc.

☞ (30°) în regimul *„AVF"*, aşa cum se întîmplă cu trinoamele noţionale şi lexical-terminologice *bariton*$_1$ (*A*) – *bariton*$_2$ (*V*) – *bariton*$_3$ (*F*); *căruţaş* (*A*) – *căruţărie* (*V*) – *car / căruţ / căruţă* (*F*); *tahigraf*$_1$ (*A*) – *tahigrafie* (*V*) – *tahigraf*$_2$ (*F*); *epigrafist* (*A*) – *epigrafie* (*V*) – *epigraf* (*F*) şi aşa mai departe.

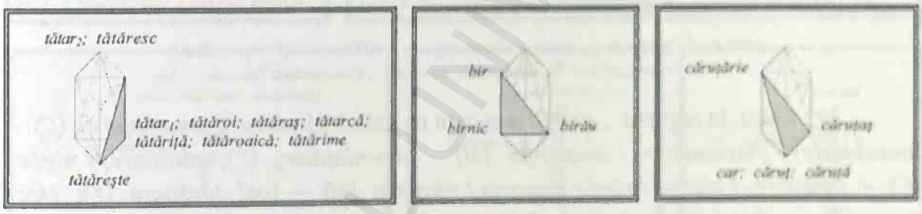

289°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „AMF", „AVT" şi „AVF", transpuse în schema hexadică a analizei de tip „situaţional"

☞ (31°) în regimul *„AIF"*, atestat de serii paronimice precum cele în care intervin termenii *condicar* (*A*) – *condicăreasă* (*I*) – *condică / condicuţă* (*F*), *girant / gerant* (*A*) – *giratar* (*I*) – *gir* (*F*), *luntraş* (*A*) – *luntrăşiţă* (*I*) – *luntre / luntriţă / luntricică / luntrişoară* (*F*), *macaragist / macaragiu* (*A*) – *macaragiţă* (*I*) – *macara* (*F*) etc.;

☞ (32°) în regimul *„CMV"*, precum ne-o arată trinoamele *blocaj*$_1$ / *blocare / blocadă* (*C*) – *blocaj*$_2$ (*M*) – *blocaj*$_3$ (*V*); *emoţionare* (*C*) – *emoţionat / emoţionant / emoţional / emotiv* (*M*) – *emoţie / emoţiune / emotivitate / emotivism* (*V*); *complexificare* (*C*) – *complex*$_{1, 2}$ / *complexat / complexual / complexificat* (*M*) – *complex*$_3$ / *complexitate / complexiune* (*V*); *aristocrat / aristocraţie*$_1$ (*C*) – *aristocratic* (*M*) – *aristocraţie*$_2$ (*V*); *transcendere* (*C*) – *transcendent / transcendental / transcendentalist* (*M*) – *transcendenţă / transcendentalitate / transcendentalism* (*V*); *deznădăjduire* (*C*) – *deznădăjduit* (*M*) – *deznădejde* (*V*); *îndatorire*$_1$ / *îndatorinţă*$_1$ (*C*) – *îndatorat / îndatorit / îndatoritor* (*M*) – *îndatorire*$_2$ / *îndatorinţă*$_2$ (*V*); *uimire*$_1$ (*C*) – *uimit / uimitor* (*M*) – *uimire*$_2$ (*V*); *calificare / calificaţie* (*C*) – *calificat / calificabil / ca-*

[13] Cu sensul de *soţie a bulgarului*, termenul *bulgăroaică* se aşează în schema tetradică *„AMF"*.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

lificativ$_1$ (*M*) – *calificativ*$_2$ (*V*); *deducere / deducţie*$_1$ / *deducţiune* (*C*) – *deductiv / deductibil* (*M*) – *deducţie*$_2$ (*V*); *blestem*$_1$ / *blestemăţie*$_1$ (*C*) – *blestemat / blestem*$_2$ (*M*) – *blestem*$_3$ / *blestemăţie*$_2$ (*V*); *asimilare / asimilaţie*$_1$ (*C*) – *asimilat / asimilabil / asimilator / asimilativ* (*M*) – *asimilaţie*$_2$ (*V*); *uluire*$_1$ / *uluială*$_1$ (*C*) – *uluit / uluitor* (*M*) – *uluire*$_2$ / *uluială*$_2$ (*V*); *dibuire / dibuit*$_1$ (*C*) – *dibuit*$_2$ (*M*) – *dibuială* (*V*) etc.

☞ (33°) în regimul *„CMI“*, precum în cazul trinoamelor noţionale *răsărire / răsărit*$_1$ (*C*) – *răsăritor / răsărit*$_2$ (*M*) – *răsăritean / răsăriteancă / răsărit*$_3$ (*I*); *supunere / supuşenie* (*C*) – *supus*$_1$ (*M*) – *supus*$_2$ / *supuşime* (*I*); *învinuire* (*C*) – *învinuit*$_1$ (*M*) – *învinuit*$_2$ (*I*); *alianţă* (*C*) – *aliat*$_1$ (*M*) – *aliat*$_2$ (*I*); *răsădire* (*C*) – *răsădit / răsadniţă* (*M*) – *răsad* (*I*); *adormire* (*C*) – *adormit*$_1$ / *adormitor / adormiţele* (*M*) – *adormit*$_2$ (*I*); *reangajare* (*C*) – *reangajat*$_1$ (*M*) – *reangajat*$_2$ (*I*) şi aşa mai departe;

290°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „AIF“, „CMV“ şi „CMI“, reprezentate în hexagonul analizei „situaţionale“

☞ (34°) în regimul *„CMF“*, aşa cum ne indică trinoamele *ameninţare*$_1$ (*C*) – *ameninţare*$_2$ / *ameninţător*$_1$ / *ameninţat* (*M*) – *ameninţător*$_2$ (*F*); *ninsoare*$_1$ / *nigău*$_1$ (*C*) – *ninsoare*$_2$ / *nigău*$_2$ / *nins* / *ninsoriu* / *ninsuriu* (*M*) – [pe] *ninsoare* (*F*); *efectuare* (*C*) – *efect* / *efectiv*$_1$ / *efectual* (*M*) – *efectiv*$_2$ (*F*); *burare / buraj* (*C*) – *buracă / bură / burniţă* (*M*) – *burat* (*F*); *îngrăşare / îngrăşat*$_1$ (*C*) – *îngrăşător / îngrăşat*$_2$ / *îngrăşătorie* (*M*) – *îngrăşământ* (*F*); *fulgerare*$_1$ / *fulguraţie / fulguraţiune* (*C*) – *fulgerare*$_2$ / *fulger / fulgerat / fulgerător / fulgurant* (*M*) – *fulgereşte* (*F*); *aspirare / aspiraţie / aspiraţiune* (*C*) – *aspirator*$_1$ (*M*) – *aspirator*$_2$ (*F*); *explicare / explicaţie*$_1$ / *explicans* (*C*) – *explicaţie*$_2$ / *explicabil / explicativ / explicator* (*M*) – *explicandum* (*F*); *elogiere* (*C*) – *elogios* (*M*) – *elogiu* (*F*); *balastare* (*C*) – *balast / balastieră* (*M*) – *balastor* (*F*); *bombardare / bombardament* (*C*) – *bombă / bombiţă / bombardat* (*M*) – *bombardă / bombardier / bombardon / bombetă* (*F*); *cifrare / cifraj* (*C*) – *cifric / cifrat* (*M*) – *cifru* (*F*); *dinamitare* (*C*) – *dinamitard* (*M*) – *dinamită* (*F*); *an-*

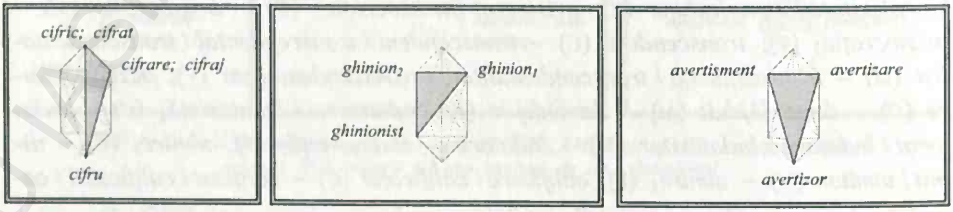

291°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „CMF“, „CVI“ şi „CVF“, desfăşurate în schema hexadică a analizei „situaţionale“

corare / ancoraj$_1$ (*C*) – *ancoraj*$_2$ / *ancoră*$_1$ (*M*) – *ancoră*$_2$ / *ancorat / ancoraj*$_3$ / *ancorator* (*F*); *cununie* (*C*) – *cununat* (*M*) – *cunună / cununiţă* (*F*); *îndestulare* (*C*) – *îndestulat / îndestul*$_1$ / *îndestulător*$_1$ (*M*) – *îndestul*$_2$ / *îndestulător*$_2$ (*F*) etc.

☞ (35°) în regimul *„CVI"*, atestat de serii paronimice precum cea în care se aliniază termenii *ghinion*$_1$ (*C*) – *ghinion*$_2$ (*V*) – *ghinionist* (*I*);

☞ (36°) în regimul *„CVF"*, precum se întîmplă în cazul trinomului conceptual (şi terminologic) *avertizare* (*C*) – *avertisment* (*V*) – *avertizor* (*F*);

☞ (37°) în regimul *„MVI"*, precum în cazul trinoamelor (mai puţin numeroase decît în alte rubrici trivalente) *dispeptic*$_1$ (*M*) – *dispepsie* (*V*) – *dispeptic*$_2$ (*I*); *trinitarian*$_1$ (*M*) – *trinitate* (*V*) – *trinitarian*$_2$ (*I*); *dulce / dulceag / dulcicol / dulcişor / dulceaţă*$_1$ (*M*) – *dulceaţă*$_2$ / *dulcegărie* (*V*) – *dulcinee* (*I*); *burlac*$_1$ (*M*) – *burlăcie* (*V*) – *burlac*$_2$ [14] (*I*); *distrofic*$_1$ (*M*) – *distrofie* (*V*) – *distrofic*$_2$ (*I*) etc.;

☞ (38°) în regimul *„MVF"* (substrat – calitate – instrument), aşa cum se comportă trinoamele *transparent*$_1$ (*M*) – *transparenţă* (*V*) – *transparent*$_2$ / *transperant* (*F*); *baric / barometric* (*M*) – *bar / barogramă* (*V*) – *barometru / barograf* (*F*); *toxiinfecţios* (*M*) – *toxinfecţie* (*V*) – *toxină* (*F*); *tahimetric* (*M*) – *tahimetrie / taheometrie* (*V*) – *taheometru / tahimetru* (*F*); *comod* (*M*) – *comoditate / comodat* (*V*) – *comodă* (*F*); *tensiune*$_1$ / *tensionat* (*M*) – *tensiune*$_2$ / *tensiometrie* (*V*) – *tensiometru / tensometru* (*F*) etc.;

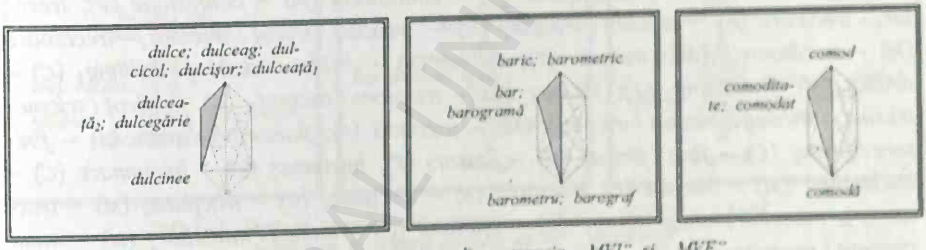

292°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „MVI" şi „MVF", desfăşurate în schema hexadică a analizei „situaţionale"

9.7. Din totalul de 15 combinaţii a cîte patru poli ai analizei „situaţionale", cel puţin 11 îşi află reprezentarea în paginile dicţionarului de care ne folosim, ca forme „verticale" ale situaţiei de paronimie. Este vorba:

☞ (39°) de modelul *„ACMV"*, abundent-ilustrat prin tetrade precum *fructor* (*A*) – *fructificaţie*$_1$ / *fructificare*$_1$ (*C*) – *fruct / fructă / fructificaţie*$_2$ / *fructărie / fructieră / fructină / fructoză* (*M*) – *fructificare*$_2$ / *fructificaţie*$_3$ (*V*); *afişor* (*A*) – *afişare / afişaj* (*C*) – *afişier / afiş*$_1$ (*M*) – *afiş*$_2$ (*V*); *cascador* (*A*) – *cascadorie* (*C*) – *cascadă / cascadoricesc* (*M*) – *cascadorism* (*V*); *opresor*$_1$ (*A*) – *opresiune*$_1$ / *opresie*$_1$ (*C*) – *opresor*$_2$ / *opresiv / oprimat* (*M*) – *opresie*$_2$ (*V*); *idealist*$_1$ (*A*) – *idealizare* (*C*) – *idealist*$_2$ / *ideal / idealistic / idealizant* (*M*) – *idealitate / idealizare / idealism* (*V*); *mîncător*$_1$ / *mîncăcios*$_1$ / *mîncău* (*A*) – *mîncat*$_1$ / *mîncare*$_1$ / *mîncătorie*$_1$ (*C*) – *mîncat*$_2$ / *mîncare*$_2$ / *mîncătură / mîncăcios*$_2$ / *mîncător*$_2$ (*M*) – *mîncătorie*$_2$ (*V*); *lucrător*$_1$ (*A*) – *lucru*$_1$ / *lucrare /*

[14] În cazul asumării termenului în postura de agent, trinomul va ilustra seria paronimică *„AMV"*.

lucrat$_1$ / *lucrătură*$_1$ (*C*) – *lucru*$_2$ / *lucruşor* / *lucrat*$_2$ / *lucrător*$_2$ / *lucrativ* (*M*) – *lucrătură*$_2$ (*V*); *revoluţionar*$_1$ (*A*) – *revoluţie*$_1$ / *revoluţiune* / *revoluţionare* (*C*) – *revoluţionar*$_2$ / *revoluţie*$_2$ (*M*) – *revoluţionarism* (*V*); *competitor* (*A*) – *competiţie* (*C*) – *competiţional* / *competitiv* (*M*) – *competitivitate* (*V*); *tutungiu* / *tutungioaică* (*A*) – *tutunărit*$_1$ (*C*) – *tutun* / *tutunărie* / *tutuniu* (*M*) – *tutunărit*$_2$ (*V*); *sperietoare* (*A*) – *speriat*$_1$ / *sperietură*$_1$ (*C*) – *sperios* / *speriat*$_2$ (*M*) – *speriat*$_3$ / *sperietură*$_2$ (*V*) etc.;

☞ (40°) de modelul *„ACMI"*, foarte frecvent în populaţiile de termeni paronimici româneşti, aşa cum o atestă tetrade de tipul *învingător*$_1$ (*A*) – *învingere* (*C*) – *învingător*$_2$ / *învins*$_1$ (*M*) – *învins*$_2$ (*I*); *andosant* / *andosator* (*A*) – *andosare* (*C*) – *andosat* (*M*) – *andosatar* (*I*); *consignator* (*A*) – *consignaţie*$_1$ (*C*) – *consignaţie*$_2$ (*M*) – *consignatar* (*I*); *trimiţător*$_1$ (*A*) – *trimitere* / *trimis*$_1$ (*C*) – *trimiţător*$_2$ (*M*) – *trimis*$_2$ (*I*); *iubit*$_1$ / *iubiţel* / *iubeţ* (*A*) – *iubire* / *iubit*$_2$ (*C*) – *iubit*$_3$ / *iubitor* (*M*) – *iubită* / *iubiţică* (*I*); *năimitor*$_1$ (*A*) – *năimeală* (*C*) – *năimit*$_1$ (*M*) – *năimit*$_2$ / *năimitor*$_2$ (*I*); *omorîtor*$_1$ (*A*) – *omorîre* (*C*) – *omorît*$_1$ / *omorîtor*$_2$ (*M*) – *omorît*$_2$ (*I*); *conlocuitor*$_1$ (*A*) – *conlocuire* (*C*) – *conlocuitor*$_2$ (*M*) – *conlocuitor*$_3$ (*I*); *năpăstuitor* (*A*) – *năpăstuire* (*C*) – *năpăstuit*$_1$ (*M*) – *năpăstuit*$_2$ (*I*); *răzvrătitor*$_1$ (*A*) – *răzvrătire* (*C*) – *răzvrătit*$_1$ / *răzvrătitor*$_2$ (*M*) – *răzvrătit*$_2$ (*I*) etc.;

☞ (41°) de modelul *„ACMF"*, la care ne atrag atenţia tetrade precum *contestatar* (*A*) – *contestare* / *contestaţiune* (*C*) – *contestabil* (*M*) – *contestaţie* (*F*); *trecător*$_1$ - *trecători* (*A*) – *trecere* / *treacăt*$_1$ (*C*) – *treacăt*$_2$ / *trecut* / *trecător*$_2$ - *trecătoare* (*M*) – *trecătoare*$_2$ / [din] *treacăt*$_3$ (*F*); *dribler* (*A*) – *driblare* / *driblaj* / *dribling*$_1$ (*C*) – *driblat* (*M*) – *dribling*$_2$ (*F*); *tricoter* (*A*) – *tricotare* / *tricotat*$_1$ (*C*) – *tricot* / *tricou* / *tricotat*$_2$ / *tricotaj* / *tricotin* / *tricotină* (*M*) – *tricoteză* (*F*); *finisor*$_1$ / *finisator* (*A*) – *finisare* / *finisaj* (*C*) – *finiş* / *finisat* (*M*) – *finisor*$_2$ (*F*); *buciumaş* (*A*) – *buciumare* (*C*) – *buciumător* (*M*) – *bucium* (*F*); *tractorist* (*A*) – *tracţiune*$_1$ (*C*) – *tracţiune*$_2$ (*M*) – *tractor* (*F*); *muncitor*$_1$ / *muncitorime* (*A*) – *muncire* (*C*) – *muncit* / *muncitor*$_2$ (*M*) – *muncitoresc* / *muncitoreşte* (*F*); *doinar* / *doinaş* / *doinitor*$_1$ (*A*) – *doinire*$_1$ (*C*) – *doinitor*$_2$ (*M*) – *doinire*$_2$ / *doină* / *doiniţă* / *doinişoară* (*F*); *emitent*$_1$ (*A*) – *emitere* / *emisiune* (*C*) – *emitent*$_2$ / *emisiv* / *emiţător*$_1$ / *emitanţă* (*M*) – *emiţător*$_2$ (*F*) etc.;

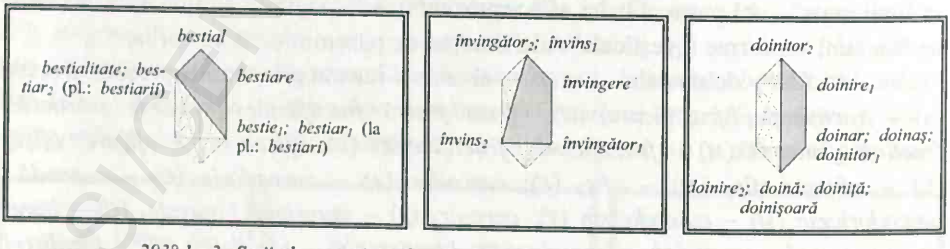

293°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACMV", „ACMI" şi „ACMF", în dispunerea de tip „situaţional" - hexadic

☞ (42°) de modelul *„AMVI"*, ilustrat prin tetrade de genul *adversar*$_1$ (*A*) – *advers* / *adversativ* (*M*) – *adversitate* (*V*) – *adversar*$_2$ (*I*); *reumatolog* (*A*) – *reumatic*$_1$ / *reumatismal* (*M*) – *reumă* / *reumatism* / *reumatologie* (*V*) – *reumatic*$_2$ (*I*); *competitor*$_1$ (*A*) – *competitiv* (*M*) – *competitivitate* (*V*) – *competitor*$_2$

(*I*); *lama* (*A*) – *lamaist*$_1$ / *lamaserie* (*M*) – *lamaism* (*V*) – *lamaist*$_2$ (*I*); *defensor* (*A*) – *defensiv* (*M*) – *defensivă* (*V*) – *defendor* (*I*); *margraf*$_1$ / *marchiz*$_1$ / *marcă*$_1$ (*A*) – *marcă*$_2$ / *marchiză*$_{1,2}$ (*M*) – *margraf*$_2$ / *marchiz*$_2$ (*V*) – *marchiză*$_3$ (*I*); *băcan* / *bacal* / *băcălie*$_1$ (*A*) – *băcălie*$_2$ / *băcănie* / *băcănioară* (*M*) – *băcănie*$_2$ / *băcălie*$_3$ (*V*) – *băcăniţă* / *băcălie*$_4$ (*I*); *răzeşi* / *răzeşiţă*$_1$ / *răzeşime* (*A*) – *răzeşie*$_1$ / *răzeşesc* (*M*) – *răzeşie*$_2$ (*V*) – *răzeşiţă*$_2$ (*I*) şi aşa mai departe [15];

☞ (43°) de modelul *„AMVF"*, subiacent unor tetrade noţionale de tipul *duşman*$_1$ / *duşmancă* (*A*) – *duşman*$_2$ / *duşmănos* / *duşmănesc* (*M*) – *duşmănie* (*V*) – *duşmăneşte* (*F*); *tribun* (*A*) – *tribunal*$_1$ / *tribunciar* (*M*) – *tribunal*$_2$ / *tribunat* (*V*) – *tribună* (*F*); *dendrometrist* (*A*) – *dendrometric* (*M*) – *dendrometrie* (*V*) – *dendrometru* (*F*); *barbar*$_1$ (*A*) – *barbar*$_2$ / *barbarie*$_1$ (*M*) – *barbarie*$_2$ / *barbarism* (*V*) – *barbar*$_3$ (*F*); *dogar*$_1$ (*A*) – *dogărie*$_1$ (*M*) – *dogărie*$_2$ (*V*) – *dogar*$_2$ (*F*); *toxicolog* [16] (*A*) – *toxic*$_1$ / *toxicologic* (*M*) – *toxemie* / *toxicitate* / *toxicologie* (*V*) – *toxic*$_2$ (*F*) şi aşa mai departe;

☞ (44°) de modelul *„AMIF"*, la care ne opresc serii de noţiuni precum *ofiţeroi* / *ofiţer*$_1$ / *ofiţeraş* / *ofiţereasă*$_1$ / *ofiţerime* (*A*) – *ofiţeresc* / *ofiţer*$_2$ (*M*) – *ofiţereasă*$_2$ (*I*) – *ofiţereşte* (*F*); *muiere* / *muieruşă* / *muieruşcă* / *mueret* / *muierime* (*A*) – *muieratic* / *muieratec* / *muieresc* / *muieros* (*M*) – *muierice* (*I*) – *muiereşte* [17] (*F*);

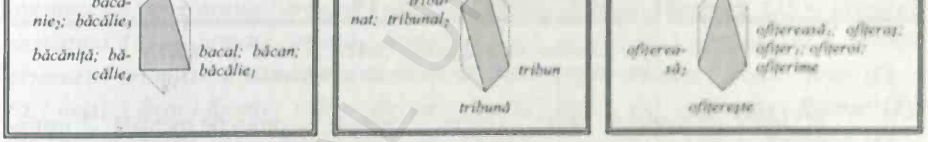

294°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „AMVI", „AMVF" şi „AMIF", poziţionate în schema analizei de tip „ situaţional"

☞ (45°) de modelul *„CMVI"*, atestat de serii paronimice precum aceea în care se înşiruie termenii paronimici *condamnare*$_1$ (*C*) – *condamnabil* (*M*) – *condamnare*$_2$ (*V*) – *condamnat* (*I*); *obidire* (*C*) – *obidit*$_1$ / *obidos* (*M*) – *obidă* (*V*) – *obidit* (*I*); *păgubire* (*C*) – *păgubit* / *păgubos* / *păgubitor* (*M*) – *pagubă* (*V*) – *păgubaş* (*I*);

☞ (46°) de modelul *„CMVF"*, semnalat prin tetrade noţionale precum *dispreţuire* (*C*) – *dispreţuitor*$_1$ / *dispreţuit* (*M*) – *dispreţ* (*V*) – *dispreţuitor* (*F*); *simţire*$_1$ (*C*) – *simţit* / *simţitor*$_1$ / *simţual* (*M*) – *simţire*$_2$ / *simţ* / *simţământ* / *simţiciune* / *simţimânt* / *simţime* / *simţimântalism* / *simţibilitate* (*V*) – *simţitor*$_2$ (*F*); *comunicare* (*C*) – *comunicabil* / *comunicant* / *comunicativ* (*M*) – *comunica-bilitate* / *comunicat*$_1$ / *comunicativitate* (*V*) –

[15] În limitele exprimării plastice, s-ar putea considera din aceeaşi categorie şi seria de termeni paronimici *nimfă* (*A*) – *nimfomană*$_1$ (*M*) – *nimfomanie* (*V*) – *nimfomană*$_2$ (*I*).

[16] A se compara cu seria paronimică *toxicoman*$_1$ – *toxicomanie* – *toxicoman*$_2$ – *toxină*, evocată la paragraful (49), în contul modelului situaţional *„MVIF"*.

[17] Sub imperiul personificării convieţuitoarelor, sau chiar a entităţilor neînsufleţite, am putea accepta aceeaşi etichetă seriei *ogar* / *ogărime* (*A*) – *ogarnic* / *ogăratic* (*M*) – *ogarcă* (*I*) – *ogăreşte* (*F*).

BCU "ASTRAL" UNIVERSITY LIBRARY

comunicație / comunicațiune / comunicat$_2$ (*F*); *oscilare*$_1$ / *oscilație*$_1$ (*C*) – *oscilant / oscilatoriu* (*M*) – *oscilare*$_2$ / *oscilație*$_2$ / *oscilogramă* (*V*) – *oscilograf / oscilometru / osciloscop* (*F*); *flotare / flotație* (*C*) – *flotor / flotant / flotabil* (*M*) – *flotabilitate* (*V*) – *flotație*$_2$ / *flotă / flotilă* (*F*); *discurs*$_1$ / *discursiune* (*C*) – *discursiv* (*M*) – *discursivitate* (*V*) – *discurs*$_2$ (*F*); *televizare* (*C*) – *televiziune*$_1$ (*M*) – *televiziune*$_2$ (*V*) – *televizor* (*F*); *șoaptă*$_1$ / *șoptire* / *șoptit*$_1$ / *șoptează* (*C*) – [în] *șoaptă*$_2$ / *șoptit*$_2$ / *șoptitor* (*M*) – *șoapte* (*V*) – [în] *șoaptă*$_3$ / *șoptit*$_3$ (*F*); *stat*$_1$ / *stare*$_1$ / *statornicire / staționare* (*C*) – *stare*$_2$ / *stat*$_2$ / *staționar*$_1$ / *statornic / stătător / stătut / stație / staționare / statu quo* (*M*) – *stare*$_3$ / *statornicie / statică* (*V*) – *staționar*$_2$ / *stator* (*F*); *densitate*$_1$ (*C*) – *densitate*$_2$ / *dens / densimetric* (*M*) – *densigramă* (*V*) – *densimetru* (*F*) și așa mai departe;

☞ (47°) de modelul *„ACVI"* (agent – acțiune – dispoziție / învoială / sistem de raportări sociale – partener), confirmat prin tetrade de tipul *tablagiu*$_1$ (*A*) – [efectuarea jocului de] *table* (*C*) – [jocul de] *table* (*V*) – *tablagiu*$_2$ (*I*); *dijmar / dijmuitor* (*A*) – *dijmuire / dijmuit / dijmuială* (*C*) – *dijmă / dijmărit* (*V*) – *dijmaș* (*I*) etc.;

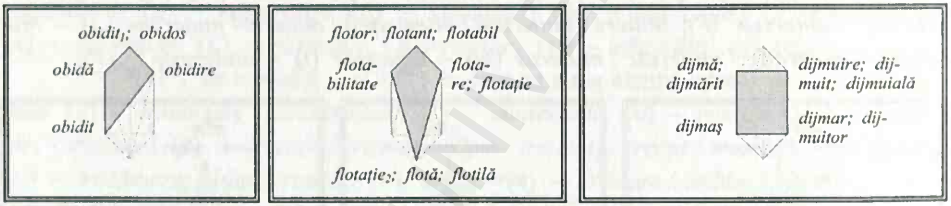

295°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „CMVI", „CMVF" și „ACVI", poziționate în schema analizei de tip „situațional"

☞ (48°) de modelul *„ACVF"* (agent – acțiune – proiecție mentală – instrument), ilustrat prin tetrade noționale de tipul *drumar / drumaș / drumeț* (*A*) – *drum*$_1$ / *drumeție* (*C*) – *drum*$_2$ (*V*) – *drum*$_3$ / *drumeag / drumuleț / drumușor* (*F*); *inspector* (*A*) – *inspectare / inspecție* (*C*) – *inspectorat*$_1$ (*V*) – *inspectorat*$_2$ (*F*) etc.;

☞ (49°) de modelul *„MVIF"* (proprietate – disponibilitate – pacient, respectiv beneficiar al acțiunii – instrument), pentru care depun mărturie tetrade noționale precum *tabagic*$_1$ (*M*) – *tabagism* (*V*) – *tabagic*$_2$ (*I*) – *tabac / tabacioc / tabacheră* (*F*); *halucinant / halucinatoriu / halucinogen*$_1$ (*M*) – *halucinație / halucinoză* (*V*) – *halucinat* (*I*) – *halucinogen*$_2$ (*F*); *toxicoman*$_1$ (*M*) – *toxicomanie* (*V*) – *toxicoman*$_2$ (*I*) – *toxină* (*F*) și așa mai departe;

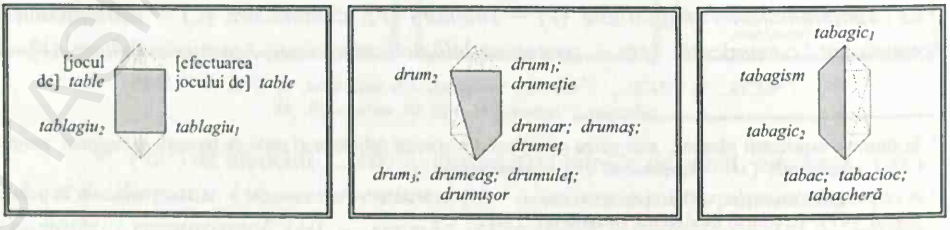

296°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACVI", „ACVF" și „MVIF", în dispunerea pe care le-o asigură hexagonul semio-logic

BCU IASI CENTRUL UNIVERSITAR LIBRARY

9.8. În cursul sondajelor întreprinse, *dicţionarele limbii române* ne-au oferit ilustraţii pentru cel puţin 5 combinaţii de ordin pentadic între polii (respectiv coordonatele, parametrii, sau variabilele) analizei situaţionale de complexitate mediană. Ne referim:

☞ (50°) la modelul *„ACMVI"*, sub incidenţa căruia se întîmplă să cadă cvintuple noţionale de genul *iniţiator*$_1$ (*A*) – *iniţiere / iniţiativă*$_1$ (*C*) – *iniţiator*$_2$ / *iniţiat*$_1$ / *iniţial* (*M*) – *iniţiativă*$_2$ (*V*) – *iniţiat*$_2$ (*I*); *exploatator*$_1$ (*A*) – *exploatare* (*C*) – *exploatabil / exploatator*$_2$ / *exploatat*$_1$ / *exploataţie* (*M*) – *exploatabilitate* (*V*) – *exploatat*$_2$ (*I*); *cunoscător*$_1$ (*A*) – *cunoaştere / cunoştinţă*$_1$ / *cogniţie* (*C*) – *cunoscut*$_1$ / *cunoscător*$_2$ / *cognitiv* (*M*) – *cunoştinţă*$_2$ / *cognoscibilitate / cognitivism* (*V*) – *cunoscut*$_2$ / *cunoştinţă*$_3$ (*I*); *jude / judec / judeţ*$_1$ / *judecător / judecătoraş / judecătorie*$_1$ (*A*) – *judecată*$_1$ / *judecare*$_1$ / *judecire* (*C*) – *judecătorie*$_2$ / *judecată*$_2$ / *judeţean / judecătoresc / judicios / judiciar / judeţ*$_2$ (*M*) – *judecare*$_2$ / *judecată*$_3$ / *judiciozitate* (*V*) – *judecătorească* (*I*); *destinator* (*A*) – *destinare* (*C*) – *destinat / destinaţie*$_1$ / *destinatoriu* (*M*) – *destin* (*V*) – *destinaţie*$_2$ / *destinatar* (*I*); *revoltant*$_1$ (*A*) – *revoltă*$_1$ (*C*) – *revoltant*$_2$ / *revoltat*$_1$ / *revoltător* (*M*) – *revoltă*$_2$ (*V*) – *revoltat*$_2$[18] (*I*); *donator* (*A*) – *donare* (*C*) – *donaţie*$_1$ (*M*) – *donaţie*$_2$ / *donaţiune* (*V*) – *donatar* (*I*); *notar* (*A*) – *notare* (*C*) – *notarial* (*M*) – *notariat* (*V*) – *notăreasă* (*I*); *reclamant*$_{1, 2}$ / *reclamagiu*$_{1, 2}$ (*A*) – *reclamare / reclamaţie*$_1$ / *reclamaţiune* (*C*) – *reclamat*$_{1, 2}$ (*M*) – *reclamaţie*$_2$ (*V*) – *reclamat*$_3$ (*I*); *exilarh* (*A*) – *exilare* (*C*) – *exil*$_1$ / *exilat*$_1$ (*M*) – *exil*$_2$ (*V*) – *exilat*$_2$ (*I*) etc.;

☞ (51°) la modelul *„ACMVF"*, în perspectiva căruia se ordonează seriile paronimice de tipul *armaş / armăşel / armator / armie / armată*$_1$ / *armada* (*A*) – *armare / armistiţiu* (*C*) – *armat / armată*$_2$ / *armătură*$_1$ (*M*) – *armată*$_3$ / *armăţie* (*V*) – *armă / armoarii / armură / armătură*$_2$ / *armament* (*F*); *fixist*$_1$ (*A*) – *fixare / fixaţie / fixaj* (*C*) – *fix / fixist*$_2$ / *fixat / fixativ*$_1$ (*M*) – *fixitate / fixaţie / fixism* (*V*) – *fixativ*$_2$ / *fixator* (*F*); *bucher / buchinist* (*A*) – *buchereală / buchireală* (*C*) – *buche* (*M*) – *bucherie* (*V*) – *buchereşte* (*F*); *ticălos*$_1$ (*A*) – *ticăloşie*$_1$ / *ticăloşenie* (*C*) – *ticălos*$_2$ / *ticăloşie*$_2$ (*M*) – *ticăloşie*$_3$ (*V*) – *ticăloşeşte* (*F*); *înjunghietor* (*A*) – *înjunghiere* (*C*) – *înjunghiat / înjunghietură*$_1$ (*M*) – *înjunghietură*$_2$ (*V*) – *înjunghietar* (*F*); *gînditor*$_1$ / *gîndirist* (*A*) – *gînd*$_1$ / *gîndire* (*C*) – *gînd*$_2$ / *gîndit / gînditor*$_2$ (*M*) – *gînd*$_3$ / *gîndirism* (*V*) – *gînd*$_4$ (*F*); *lăudător* (*A*) – *laudă*$_1$ / *lăudare* (*C*) – *laudativ / lăudabil / lăudăcios / lăudăros* (*M*) – *lăudăroşenie / lăudăroşie* (*V*) – *laudă*$_2$ (*F*); *privitor*$_1$ (*A*) – *priveliştе*$_1$ / *privire*$_1$ / *privit*$_1$ (*C*) – *priveliştе*$_2$ / *priveală / privitor*$_2$ (*M*) – *privire*$_2$ (*V*) – [într-o] *privinţă* / [cu] *privire*$_3$ (*F*); *hipnotizator*$_1$ / *hipnotizor* (*A*) – *hipnotizare* (*C*) – *hipnotizator*$_2$ / *hipnotizor*$_2$ / *hipnotizabil / hipnotizant*$_1$ / *hipnogen*$_1$ / *hipnotizat / hipnagogic / hipnotic*$_1$ / *hipnotism* (*M*) – *hipnoză / hipnopedie* (*V*) – *hipnotic*$_2$ / *hipnogen*$_2$ (*F*); *memorialist* (*A*) – *memorare / memorizare / memorizat* (*C*) – *memoabil / memorat / memorial*$_{1, 2}$ / *memorialistic* (*M*) – *memorie*$_1$ / *memorii / memorial*$_3$ / *memorator / memorialistică* (*V*) – *memorie*$_2$ / *memoriu / memorand / memorandum / memento* (*F*); *documentarist* (*A*) – *documentare / documentaţie* (*C*) – *documentar / documentat*$_1$ (*M*) – *document*$_1$ (*V*) – *documentat*$_2$ / *documentaţie*$_2$ (*F*); *cîntăreţ* (*A*) – *cînta-*

[18] Dacă luăm pe *revoltant* cu sensul de *revoltat*, seria se reduce la termenii *„ACMV"*.

re$_1$ / *cîntat*$_1$ / *cînt*$_1$ (*C*) – *cînt*$_2$ / *cîntare*$_2$ / *cîntat*$_2$ / *cîntec*$_1$ / *cîntecel* / *cîntic* / *cantabil* (*M*) – *cîntare*$_3$ / *cantabilitate* (*V*) – *cînt*$_3$ / *cîntec*$_2$ / *cantabile* (*F*); *vedenie*$_1$ (*A*) – *vedere*$_1$ / *văzut*$_1$ / *vedenie*$_2$ (*C*) – *vedenie*$_3$ / *văzut*$_2$ / *vizibil* / *văzător* / *vizibilitate*$_1$ (*M*) – *vedenie*$_4$ / *vedere*$_2$ / *văz* / *vizibilitate*$_2$ (*V*) – *vizetă* (*F*) şi aşa mai departe;

☞ (52°) la modelul *„ACMIF"* (agent – acţiune – calificare – partener – modalitate), semnalat prin serii paronimice de tipul *vînător* / *vînătorime* (*A*) – *vînare* / *vînat*$_1$ / *vînătoare* / *vînătorie* (*C*) – *vînat*$_2$ / *vînătoresc* (*M*) – *vînat*$_3$ (*I*) – *vînătoreşte* (*F*) etc.;

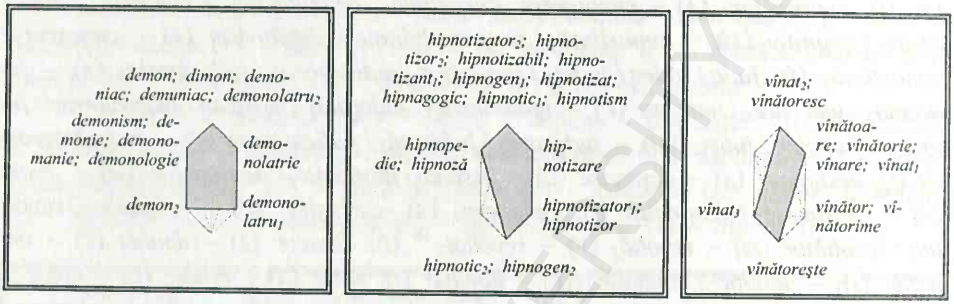

297°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACMVI", „ACMVF" şi „ACMIF", în dispunerea pe care le-o asigură hexagonul semio-logic

☞ (53°) la modelul *„AMVIF"* (agent – proprietate / calitate – disponibilitate / statut psiho-social – partener – instrument), divulgat de grupuri pentadice de noţiuni, precum *italian*$_1$ / *italienist* / *italioţi* (*A*) – *italic*$_{1, 2}$ / *italian*$_2$ / *italienesc* (*M*) – [limba] *italiană* / *italienism* (*V*) – *italiancă* (*I*) – *italieneşte* (*F*); *olar* (*A*) – *olărie*$_1$ (*M*) – *olărie*$_2$ / *olărit* (*V*) – *olăriţă* (*I*) – *ol* / *oluţ* / *oloi* / *oală* / *oliţă* / *olicică* / *olan* (*F*) –; *semeţ*$_1$ (*A*) – *semeţ*$_2$ / *sumeţ* (*M*) – *semeţie* / *sumeţie* (*V*) – *semeţ*$_3$ (*I*) – *semeţ*$_4$ (*F*); *doftor*$_1$ / *doftoraş* / *doftorească* / *doftoriţă* / *doctor*$_1$ / *doctoraş* / *doctorească*$_1$ / *doctoriţă* / *doctorand*$_1$ (*A*) – *doctoricesc* / *doftoricesc* / *doctoral* / *doctorantură* / *doctorat*$_1$ (*M*) – *doctorand*$_2$ / *doctor*$_2$ / *doftor*$_2$ / *doctorat*$_2$ (*V*) – *doctorească*$_2$ / *doftorească*$_2$ (*I*) – *doctorie* / *doftorie* (*F*) etc.;

☞ (54°) la modelul *„CMVIF"* (acţiune – proprietate / calitate – disponibilitate / statut psiho-social – partener – instrument), semnalat prin serii de tipul *captare*$_1$ / *captivitate* [19] / *captaţie*$_1$ (*C*) – *captabil* / *captant* / *captiv*$_1$ / *captat* (*M*) – *captaţie*$_2$ / *captivitate*$_2$ (*V*)

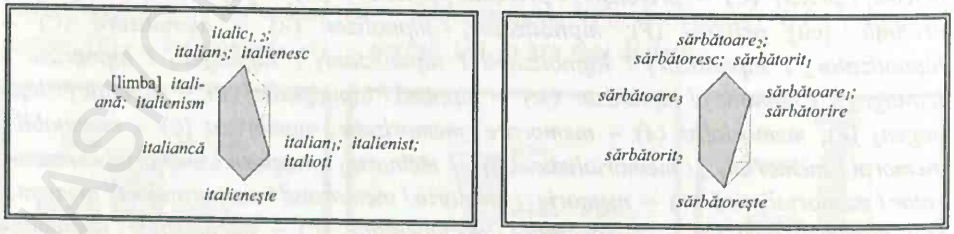

298°.1 - 2. Serii de paronime din categoria „AMVIF" şi „CMVIF", în dispunerea pe care le-o asigură hexagonul semio-logic

[19] A se compara cu seria mai mult sau mai puţin înrudită *captivare* (*C*) – *captivant* / *captivat* (*M*).

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

– *captiv*$_2$ (*I*) – *captator / captare*$_2$ (*F*); *sărbătoare*$_1$ / *sărbătorire* (*C*) – *sărbătoare*$_2$ / *sărbătoresc / sărbătorit*$_1$ (*M*) – *sărbătoare*$_3$ (*V*) – *sărbătorit*$_2$ (*I*) – *sărbătoreşte* (*F*);

Nu am găsit, deocamdată, nici o ilustraţie pentru combinaţia *„ACVIF"*, din care lipseşte variabila (sau coordonata) situaţională *„M"*.

9.9. În ciuda aparenţelor, modelul maximal în analiza situaţională de complexitate mediană, pe care o urmărim, respectiv grupajul polilor, sau parametrilor *„ACMVIF"*, se regăseşte în destul de multe populaţii de concepte găzduite în dicţionarele limbii române. Ca şi în cazurile precedente, într-una şi aceeaşi locaţie a modelului hexadic se pot reuni doi sau mai mulţi termeni, nu neapărat sinonimici. A se compara, în acest sens, următoarele 9 serii paronimice:

☞ (55°.1) *jurător / jurat*$_1$ / *jur*$_1$ (*A*) – *jurare / juruit*$_1$ (*C*) – *juruit*$_2$ / *jurat*$_2$ (*M*) – *juruinţă / jurământ*$_1$ / *jur*$_2$ (*V*) – *jurat*$_3$ (*I*) – *jurământ*$_2$ (*F*); ☞ (55°.2) *concertmaistru / concertist*$_1$ (*A*) – *concert*$_1$ (*C*) – *concertant* (*M*) – *concert*$_2$ (*V*) – *concertist*$_2$ (*I*) – *concert*$_3$ / *concertină / concertino / concerto grosso* (*F*); ☞ (55°.3) *interpret*$_1$ (*A*) – *interpretare / interpretaţiune* / interpretans (*C*) – *interpretabil / interpretativ* (*M*) – *interpretant* (*V*) – *interpret*$_2$ (*I*) – interpretandum (*F*); ☞ (55°.4) *rusofil* (*A*) – *rusificare* (*C*) – *rus / rusesc / rusienesc* (*M*) – *rusism* (*V*) – *rus / rusoaică* (*I*) – *ruseşte* (*F*); ☞ (55°.5) *francofil* (*A*) – *franţuzire* (*C*) – *francez*$_1$ / *franţuz*$_1$ / *franţuzit / franţuzesc* (*M*) – *franţuzism* (*V*) – *francez / franţuzoaică / franţuşcă / franţuzit* (*I*) – *franţuzeşte* (*F*); ☞ (55°.6) *şahist*$_1$ (*A*) – *şah*$_1$ (*C*) – *şahist*$_2$ / *şahistic* (*M*) – *şah*$_2$ (*V*) – *şahist*$_3$ (*I*) – *şah*$_3$ (*F*); ☞ (55°.7) *psihanalist* (*A*) – *psihanaliză*$_1$ (*C*) – *psihanalitic* (*M*) – *psihanaliză*$_2$ (*V*) – *psihastenic* (*I*) – *psihanaliză*$_3$ (*F*); ☞ (55°.8) *român*$_1$ / *românaş / românime* (*A*) – *românizare* (*C*) – *român*$_2$ / *românesc / românizat* (*M*) – *românie / rumânie / românism* (*V*) – *româncă / românciuţă* (*I*) – *româneşte* (*F*); ☞ (55°.9) *frate*$_1$ / *frăţior / frăţică / frăţime / fratricid*$_1$ (*A*) – *fraternizare* (*C*) – *frăţesc / fratern / fratricid*$_{2..4}$ / *frăţie*$_1$ (*M*) – *frate*$_2$ / *frăţie*$_2$ / *frăţietate / fraternitate* (*V*) – *frate*$_3$ (*I*) – *frăţeşte* (*F*) şi aşa mai departe;

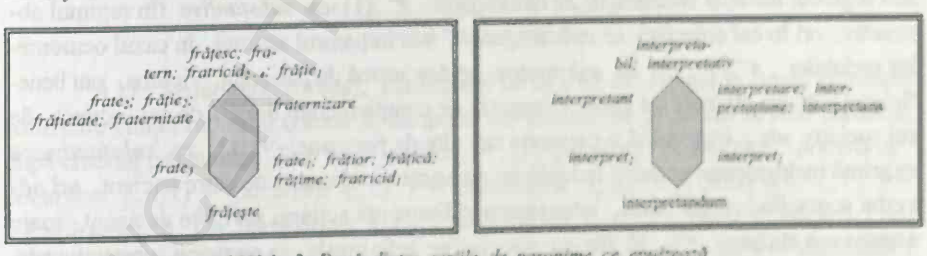

299°.1 - 2. Două dintre seriile de paronime ce epuizează variabilele modelului „situaţional" - hexadic

9.10. În omologările consemnate, ne-am confruntat cu cel puţin 7 probleme de ordin lingvistic. Este vorba: ☞ (1) de existenţa substantivelor fără paronime, aliniate submodelelor *„A"*, *„I"*, *„M"*, *„V"* şi *„F"*; ☞ (2) de existenţa verbelor a-valente [20]

[20] A nu se confunda *a-valenţa paronimială* (absenţa paronimelor aferente actanţilor *„A"*, *„I"*, *„F"*, *„V"*, *„C"* sau *„M"*) cu *a-valenţa predicaţională*, specifică verbelor ce pot genera propoziţii fără nici un alt termen nu-

din punctul de vedere al paronimiei, fără infinitiv lung şi fără derivate de ordin adjectival, substantival, ori adverbial; ☞ (3) de existenţa verbelor doar cu derivate paronimiale infinitivale, exprimînd numele unei acţiuni şi / sau faptul de a se acţiona într-un anume fel, respectivele derivate gravitînd în jurul coordonatei „*C*" din schema analizei de tip situaţional; ☞ (4) de existenţa verbelor doar cu derivate paronimiale adjectivale [21], subîntinse formei la participiu şi ilustrînd, astfel, submodelul monadic „*M*" din schema situaţional-hexadică a paronimiei; ☞ (5) de existenţa substantivelor fără corespondent verbal, precum cele delimitate prin modelele monadice „*A*", „*V*", „*I*" şi „*F*"; ☞ (6) de existenţa adjectivelor fără corespondent verbal, acoperite în taxonomia noastră prin submodelul monadic „*M*"; ☞ (7) de existenţa adverbelor fără corespondent verbal, asigurînd o submulţime a termenilor de tip „*F*".

Dacă şi în ce măsură anumite combinaţii dintre două sau mai multe coordonate (sau variabile) ale schemei hexadice sînt relevante pentru clasele de paronime din limba română urmează a se decide printr-un exerciţiu complet de grupare a termenilor din fondul lexical, după criteriul antrenării aceluiaşi radical la începutul cuvintelor şi de omologare a membrilor fiecăreia dintre seriile astfel obţinute în raport cu rolurile definite prin variabilele „*A*", „*C*", „*M*", „*V*", „*I*" şi „*F*".

Sîntem siguri că, printr-un astfel de efort, lingvistul s-ar vedea încurajat: ☞ (1) să asocieze fiecărui verb la infinitiv forma de participiu şi să contribuie, astfel, la o mai intensă concretizare a variabilei „*M*", în postura adjectivului; ☞ (2) să surprindă în mai multe cazuri corespondentul substantival al participiilor adjectivate şi să dea, astfel, mai multă consistenţă variabilei „*I*" din schema situaţional-hexadică; ☞ (3) să consemneze în mai multe cazuri uzul adverbial al adjectivelor, ori participarea acestora la locuţiuni de tipul „*în mod ...*", „*în chip ...*", „*de o manieră ...*" etc., sporind, astfel, aria acoperită prin variabila „*F*" din analiza pe care o preconizăm.

9.11. Din punctul de vedere al sintaxei logico-lingvistice, paronimele omologate sub registrul hexadei situaţionale se delimitează: ☞ (1) ca *substantive* (în regimul abstractiv, ori în cel colectiv) ce indică agentul, sau iniţiatorul acţiunii, în cazul ocurenţelor variabilei „*A*"; ☞ (2) ca *substantive* ce dau seamă de pacientul, victima, sau beneficiarul acţiunii săvîrşite de agent, respectiv de complementul direct, de cel indirect, de cel sociativ etc., exprimînd o categorie sau alta de persoane; ☞ (3) ca *substantive* ce exprimă instrumentul acţiunii îndeplinite de agent şi suportate de către pacient, ori adverbe semnalînd modalitatea, intensitatea şi frecvenţa acţiunii săvîrşite de agent, toate acestea sub eticheta „*F*"; ☞ (4) ca *substantive* infinitivale, ca participii substantivizate, ori ca denumiri alternative ale acţiunii îndeplinite, ori suportate de agent, în cazul ocurenţelor variabilei „*C*"; ☞ (5) ca *adjective* ce caracterizează agentul angajat în acţiunea exprimată de verb, ori ca *substantive* ce indică substratul, contextul, sau rezultatul acţiu-

---

clear: verbul *a dvori*, bunăoară, este a-valent doar în orizontul paronimiei, pe cînd verbul *a se însera* este a-valent doar în orizontul predicaţiei. Pentru a-valenţa predicaţională, cf.: Vasile Susan, *Teoria şi topica propoziţiei în româna contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1974, p. 55

[21] În postura complementelor adnominale (Vasile Susan, *op. cit.*, pp. 49 - 50)

nii întreprinse de agent, locul în care se desfăşoară acţiunea etc. – toate de resortul coordonatei „*M*"; ☞ (6) ca *substantive* exprimînd gradul, funcţia, titlul, ori demnitatea deţinută de agent în ierarhia unor funcţii, efortul depus de acesta pentru îndeplinirea acţiunii exprimate de verb, starea de spirit, ori atitudinea agentului, disponibilităţile acestuia, ideologia legată de promovarea acţiunii exprimate de verb şi, în egală măsură, ca substantive desemnînd nume de entităţi abstracte, ori proprietăţi ale substratului acţiunii – toate acestea în cazul ocurenţelor variabilei „*V*" din schema analizei situaţionale.

Cît priveşte raporturile sintactice identificate în orizontul limbii române contemporane [22], cu o singură excepţie (relaţia de apartenenţă), ele se ilustrează şi prin paronime. Atît, doar, că aşezarea acestora în unele tipuri de conexiune este rezonabilă, pe cînd antrenarea lor în alte moduri de structurare frizează viciul de exprimare şi alimentează formele rebarbative ale redundanţei. A se compara, în acest sens, construcţiile aferente următoarelor clase de articulări:

paronime în raport de REFERINŢĂ	☞ *(1) „românul, provenit din România"; ☞ (2) „descîntecul, descîntat de către descîntător"; ☞ (3) „fratele, din frăţie"; ☞ (4) „pădurarul, din pădure"; ☞ „ţăranul, de la ţară" etc.*
paronime în raport de SUBORDONARE	☞ *(1) „agresatul agresat de agresor"; ☞ (2) „substanţialitatea substanţei"; ☞ (3) „beţivul cel beat"; ☞ (4) „rotirea roţii"; ☞ (5) „sugestia cea sugestivă"; ☞ (6) „studentul studios" etc.*
paronime în raport de COORDONARE	☞ *(1) „atît prietenește, cît şi prietenos"; ☞ (2) „nu tartă, ci tartină"; ☞ (3) „orientabil, sau orientativ"; ☞ (4) „nici profesorul, nici profesoara"; ☞ (5) „iubitul şi iubita" etc.*
paronime în raport de INTERDEPENDENŢĂ	☞ *(1) „roata se roteşte"; ☞ (2) „cititorul citeşte"; ☞ (3) „pacificatorul pacifică"; ☞ (4) „moralizatorul moralizează"; ☞ (5) „psihanalistul psihanalizează"; ☞ (6) „istoricul istoriseşte" etc.*
paronime în raport de CONSTELAŢIE	☞ *(1) „scriitorul scrie o scrisoare"; ☞ (2) „iubitul (se) iubeşte (cu) iubita"; ☞ (3) „semnificantul semnifică semnificaţia"; ☞ (4) „cititorul citeşte un citat"; ☞ (5) „izbrăvnicul izbrăveşte cu izbrăvnicia"; ☞ (6) „cîntăreţul îşi cîntă cîntecele" etc.*

300°. Raporturi sintactice în orizontul exprimării paronimice

9.12. Semiologic vorbind, paronimele de care ne-am ocupat în cursul expunerii (cele care conţin radicalul comun la începutul cuvîntului) se grupează în serii distincte, după criteriul omonimiei. Este cazul seriilor: ☞ (1) *păcurar*$_1$ / *păcurăriţă*$_1$ / *păcurăraş* / *păcurărel* („A_1") – *păcurărit* („C_1") – *păcurăresc* („M_1") – *păcurărie* („V_1") – *păcurăriţă*$_2$ („I_1") – *păcurăreşte* („F_1") şi *păcurar*$_2$ („A_2") – *păcură* / *păcuriu* / *păcuros* („M_2"); ☞ (2) *declin*$_1$ („C_1") – *declinaţie*$_1$ / *declinaţiune* („M_1") – *declinator* / *declinograf* / *declinometru* („F_1"); *declinare*$_1$ / *declinaţie*$_2$ („C_2") – *declinare*$_2$ *declinabil declinat* („M_2") şi *declinare*$_3$ [de competenţă] („C_3") – *declinatoriu*$_1$ („M_3") – *declinatoriu*$_2$ [de competenţă] / *declin*$_2$ („V_3"); ☞ (3) *centralist*$_1$ (A_1) – *centralizare* (C_1) – *central* / *centralizat* / *centralist*$_2$ / *centrală* / *centralizator*$_1$ (M_1) – *centralizator*$_2$ (F_1) şi *centrist* (A_2) – *centrare* (C_2) – *centrism* (V_2); ☞ (4) *tuşier* (A_1) – *tuşă*$_1$ (C_1) –

[22] Vasile Susan, *op. cit.*, pp. 86 - 87

tușă$_2$ (M_1) – *tușă*$_3$ (V_1) și *tuș* (M_2) – *tușieră* (F); ☞ (5) *artificializare* (C_1) – *artificial*$_1$ / *artificios* (M_1) – *artificialitate* / *artificiozitate* (V_1) – *artificial*$_2$ / *artificialmente* / *artificiu* (F_1) și *artificier* (A_2) – *artificiu* (F_2); ☞ (6) *raționalist*$_1$ (A_1) – *raționa-re*$_1$ (C_1) – *rațional*$_1$ / *raționalist*$_2$ / *raționabil* (M_1) – *rațiune*$_1$ / *raționament* / *raționalitate* / *raționalism* (V_1) – *rațional*$_2$ (F_1) și *raționalizator* (A_2) – *raționare*$_2$ / *raționalizare* (C_2) – *rație* / *rațiune*$_2$ / *rațional*$_3$ / *rațional* / *raționalizat* (M_2); ☞ (7) *maniabil* (M_1) – *maniabilitate* (V_1), *manierist*$_1$ (A_2) – *manierist*$_2$ (M_2) – *manieră* / *manierist* (V_2), *maniac*$_1$ / *maniacal* (M_3) – *manie* (V_3) – *maniac*$_2$ (I_3) și *manichiuristă* / *manichiurează* (A_4) – *manichiură* (C_4) – *manichiurat* (M_4); ☞ (8) *marcator*$_1$ / *marcher* (A_1) – *marcare* / *marcat*$_1$ (C_1) – *marcat*$_2$ / *marcant* (M_1) – *marcă*$_1$ / *marcator*$_2$ (F_1), *marcă*$_2$ (în sens de *marcă poștală*: F_2) și *marcă*$_3$ (în sens de *unitate monetară*: F_3); ☞ (9) *magistrat*$_{1-4}$ (A_1) – *magistratură*$_1$ (M_1) – *magistratură*$_2$ (V_1) și *magistru* (A_2) – *magistral* / *magistrală* (M_2); ☞ (10) ; ☞ (11) ; ☞ (12) ;

9.13. Înăuntrul uneia și aceleiași serii, *paronimele* se pot raporta unele la altele sub semnul *sinonimiei*, în orizontul *polisemiei*, ori la încrucișarea celor două fenomene de limbaj, fără a fi epuizate de acestea.

Pe lîngă numeroasele ilustrații oferite de inventarul formelor verticale de paronimie, cititorul este invitat să reflecteze la gradul de sinonimie pe care-l manifestă termeni precum: ☞ (1) *hipnotizator* și *hipnotizor*, respectiv *păcurăraș* și *păcurărel*, în postura agentului – *„A“*; ☞ (2) *repetare* și *repetiție*, ca expresii ale faptului de a se acționa – *„C“*; ☞ (3) *atomic*, *atomist* și *atomar*, în postura calificativului *„M“*; ☞ (4) *lăudăroșenie* și *lăudăroșie*, ori *băcălie* și *băcănie*, în postura dispoziției comportamentale, respectiv a numelui de ocupație – *„V“*; ☞ (5) *bădiță* și *bădișor*, ori *nășea* și *nășică*, sub chipul partenerului – *„I“*; ☞ (6) *fluidizant* și *fluidifiant*, ori *luntricică* și *luntrișoară*, în postura modalității și, respectiv, a instrumentului acțiunii – *„F“*.

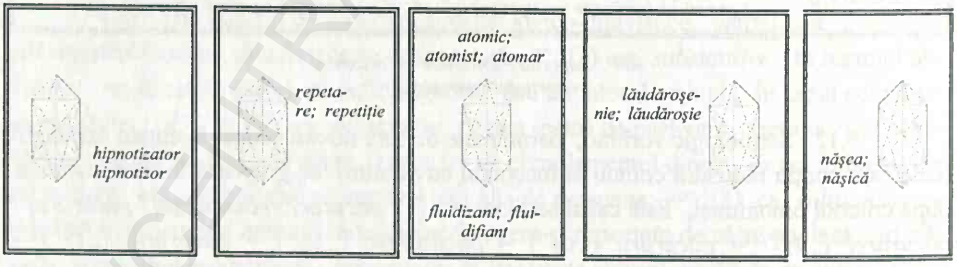

301°.1 - 4. Termeni paronimi de categoria „A“, „C“ etc., aflați în relație de sinonimie

Iată, acum, și manifestări ale polisemiei, înăuntrul unei serii de paronime: ☞ (1) *berechet*$_1$ (în sensul *agentului*, de *„om care aduce belșug, sau noroc; om șiret, mincinos, șmecher, înșelător etc.“*) – *berechet*$_2$ (în sensul de *„belșug, abundență, noroc, prosperitate etc.“*) – *berechet*$_3$ (cu sensul adverbial *„din belșug / din abundență“*); ☞ (2) *botez*$_1$ (în sensul acțional, al *„stropirii cu agheazmă a credincioșilor și a caselor acestora, de către preot“*) – *botez*$_2$ (în sensul material, al *„apei folosite pentru săvîrșirea botezului“*) – *botez*$_3$

(în sensul ritualic, de *„primire a cuiva printre credincioşii bisericii"*, şi în cel ceremonial, de *„lansare la apă a unei nave noi"*); ☞ (3) *doliu*$_1$ (cu sensul temporal, de *„perioadă cît cineva poartă doliu"*, dar şi adjectival, în locuţiunea *de doliu*) – *doliu*$_2$ (cu sensul substantival, de *„durere profundă pricinuită de moartea cuiva, ori de o nenorocire colectivă"*, respectiv de *„atitudine plină de tristeţe a celui căruia i-a murit cineva"*) – *doliu*$_3$ (cu sensul instrumental, de *„semn exterior prin care cineva îşi exprimă doliul"*); ☞ (4) *gardian / gardist / gardă*$_1$ (în sens de *„persoană, sau grup de persoane ce asigură o pază"*: *A*) – *gardă*$_2$ (în sensul *„pazei, sau al supravegherii efectuate într-o unitate militară, ori într-o instituţie civilă"*: *C*) – *gardă*$_3$, în sensul adjectival (*M*) – *gardă*$_4$, în sensul substantival, de *„apărătoare metalică, montată între mînerul şi lama unei săbii, sau a unei spade"*: *F*.

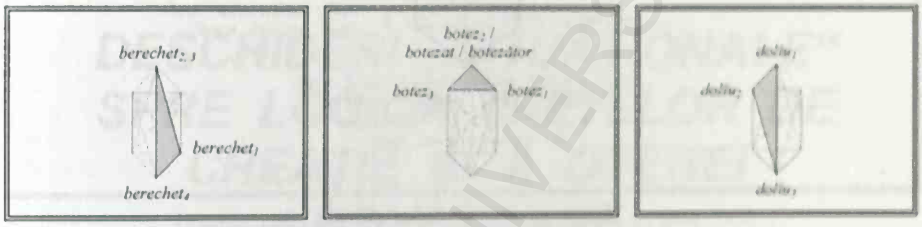

302°.1 - 3. Termeni polisemantici, ilustrînd două sau mai multe valenţe ale polisemiei

Că sinonimia coabitează cu polisemia înăuntrul uneia şi aceleiaşi serii de paronime ne-o dovedeşte familia de termeni înrudiţi cu verbul *a (se) roti*, întrunind nu mai puţin de 8 grupe de sinonime (*rotăreasă – rotăriţă*; *rotaţie – rotire – rotitură*; *rotunjel – rotunzel*; *rotunjit – rotunzit*; *rotungior – rotunjor*; *rotocolit – rotocolat – rotogolat*; *rotunjime – rotunzime*; *rotiţă – rotiliţă*) şi nu mai puţin de 11 grupe de termeni polisemantici: *roată*$_1$ (ca şi cerc dintr-un anume material, cu spiţe sau plin, ce se învîrte în jurul unei osii) / *roată*$_2$ (ca organ de maşină, sau ansamblu unitar de piese în formă de cerc, ce se poate roti în jurul unei axe) / *roată*$_3$ (ca nume dat unor instrumente asemănătoare cu roata: roata olarului, roata norocului etc.) / *roată*$_4$ (ca instrument de tortură şi de execuţie) – *roată*$_5$ (ca unitate militară de mărime aproximativ-egală cu cea a unei companii) – *roată*$_6$ (ca mişcare circulară, învîrtitură, răsucire, rotocol etc.) – *roată*$_7$ (ca nume dat obiectelor asemănătoare cu roata: roată de caşcaval, roată de frînghie etc.) – *roată*$_8$ (ca desen sau contur rotund ca un cerc, respectiv ca disc; ca figură formată de mai multe fiinţe sau lucruri aşezate în formă de cerc; ca figură de acrobaţie); *rotăreasă*$_1$ (cu sens de *rotăriţă*, sau de femeie-rotar) – *rotăreasă*$_2$ (în sensul de soţie a rotarului); *rotocol*$_1$ (ca mişcare circulară, rotire, sau învîrtire) – *rotocol*$_2$ (cu sensul adjectival de *rotund*, *rotogol*, *circular* etc.) – *rotocol*$_3$ (ca imagine, contur, figură, sau corp în formă de disc, de inel, sau de cerc); *rotaş*$_1$ (ca vizitiu) – *rotaş*$_{2,3}$, în sens adjectival şi substantival, de (cal) înhămat lîngă roata şi oiştea carului, sau a căruţei, în spatele unui cal înaintaş; *rotit*$_1$ (cu sensul de *rotire*) – *rotit*$_2$ (trimiţînd la cîntecul şi la jocul cocoşului-de-munte, în perioada de împerechere); *rotund*$_1$ (în sens adjectival) –

rotund$_2$ (în sens substantival, de figură sau de suprafață în formă circulară); *rotărie*$_1$ (în sensul de atelier în care se confecționează și se repară obiectele de rotărie, ori se confecționează, se revizuiesc și se repară osiile montate la vehicule de cale ferată) / *rotărie*$_2$ (trimițînd la obiectele făcute de rotar) – *rotărie*$_3$ (în sensul de meserie a rotarului).

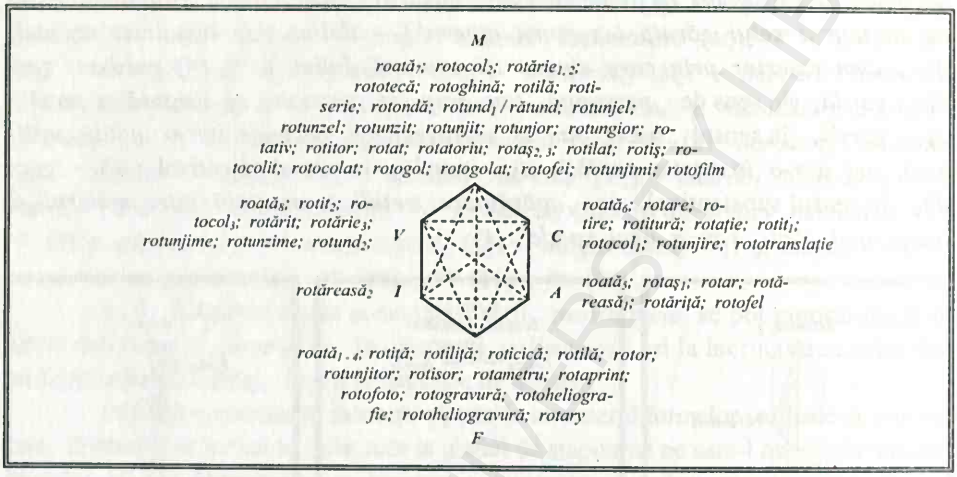

303°. Seria de termeni ce ilustrează paronimia în regimul sextetului „ACMVIF", asociat verbului a (se) roti

Problema este că paronimele la care ne-am oprit în perspectiva analizei situaționale nu oferă toate pistele reorganizării tezaurului lexical. Alături de paronimia corelativă, controlată prin schema acționalistă *„ACMVIF"*, s-ar putea exploata și calea grupării paronimelor cu radicalul la dreapta, ce diferă prin prefixe, prin care s-ar ajunge la serii di- și poli-adice, precum: ☞ (1) *prenume – pronume – renume*; ☞ (2) *comprimare – imprimare – deprimare – reprimare / comprimat – imprimat – deprimat – reprimat*; ☞ (3) *constituție – instituție – prostituție – restituție / constituire – instituire – restituire – destituire / constituit – instituit – prostituat – restituit – destituit*; ☞ (4) *comportare – deportare – reportare – transportare – exportare – importare / deportat – reportat – transportat – exportat – importat / transportator – exportator – importator*; ☞ (5) *transfigurare – configurare – desfigurare – prefigurare – înfrigurare / transfigurat – configurat – desfigurat – prefigurat – înfrigurat*; ☞ (6) *producere – inducere – conducere – reducere / producție – inducție – reducție / producător – conducător – reducător*; ☞ (7) *revenire / devenire / convenire / prevenire / provenire.*

BCU IAȘI ACTIVE LIBRARY

IV

DESCHIDERI „SITUAȚIONALE“ SPRE LOGICA FAPTELOR DE CREAȚIE ŞI A OPEREI NOVATOARE

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

10. MODELUL HEXADIC AL „SITUAȚIEI CREATOARE"

10.1. „Creație", „creativitate", „acțiune creativă" și „situație creatoare"

Asemenea „cercetării", „descoperirii", „invenției", „formulării și rezolvării de probleme", „inovării" etc., „creație" și „proces de creație", „proces creativ", „creativitate", „forță (activitate, acțiune) creatoare", „activitate (muncă, situație) creativă", „situație creatoare", sau „creativă" etc. sînt termeni sau sintagme nu tocmai ușor de definit sau de operaționalizat.

În cele ce urmează, vom face referiri la *creație* în înțeles de *construcție* – intelectuală, grafică, obiectual manipulativă [1]; de asemenea, în înțeles de *cîmp* al originalității, al valorii și al măsurii [2], de *rezultat* al unui proces intelectual și afectiv [3], în speță rezultatul procesului de creație, dar și de *relație*, respectiv de relație existențială [4].

Creativitatea ne va apare, în termeni mai mult sau mai puțin complementari: ☞ (1) drept *atribut*, de exemplu, „atributul unor aptitudini speciale în general și al imaginației în special" [5]; ☞ (2) drept *capacitate* – printre altele, *„capacitatea de a găsi soluții ingenioase la o problemă"* [6]; ☞ (3) drept *facultate*, respectiv facultatea psihică ce face posibilă creația ca proces psihic și ca act material prin care se

---

[1] Serafim M. Vasileiski, *Psihologhia tehniceskogo izobretatelstva*, autoreferat, Gorki, 1952; *apud*: T. V. Kudreavțev, *Psihologia gîndirii tehnice*. Procesul și metodele de rezolvare a problemelor tehnice, trad. din limba rusă, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 25

[2] Florea Lucaci, *Creație și umanism. Încercare asupra ideii de creație*, Editura „Facla", Timișoara, 1989, p. 62

[3] Referințe la poziția lui Arthur Koestler, în: Constantin C. Cojocaru, *Creativitate și inovație*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 45. Cf.: Dan Mihăilescu, *Dimensiuni ale creației. Stimulul obsesiei*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 13

[4] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 10 - 11

[5] T. V. Kudreavțev, *loc. cit.*

[6] Referințe la poziția lui Jacob Levy Moreno (*Who Shall Survive ?*, „Beacon House", New York, 1953), în: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 14

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

obiectivează opera finită [7]; facultatea spiritului de a reorganiza elementele cîmpului de percepție într-o formă originală [8]; facultatea de a introduce în lume un lucru nou și așa mai departe; ☞ (4) drept *funcție*, bunăoară, funcția sau aptitudinea inventivă a imaginației [9]; ☞ (5) drept *premisă*, în speță, *„premisa creației ca proces"* [10]; ☞ (6) drept *formă*, între altele, „forma superioară a activității umane"; ☞ (7) drept o *trăsătură*, între altele, trăsătura personalității, încurajată, animată sau inhibată de „anumite împrejurări și situații ale vieții"; ☞ (8) drept *ansamblu unitar de factori subiectivi și obiectivi* – acei factori, spre exemplu, care duc la „realizarea, de către indivizi sau de către grupuri, a unui proces original și de valoare" [11]; ☞ (9) drept *forță* – a se înțelege „forța creatoare" [12]; ☞ (10) drept *fenomen general uman*, respectiv fenomenul de adaptare la diferite situații, dar și de actualizare a capacităților potențiale [13]; ☞ (11) drept *treaptă* – „cea mai înaltă treaptă a inteligenței" [14]; ☞ (12) drept *proces*, cum ar fi procesul de rezolvare a problemelor [15], sau unul compatibil cu procesul de rezolvare a problemelor [16], de modelare a unor idei sau ipoteze, de testare a acestora și de comunicare a rezultatelor obținute [17], un proces care se sprijină pe capacitatea tuturor de a stabili relații între experiențele, anterior nelegate între ele, pe baza cărora apar, sub forma unor scheme de gîndire, experiențe, idei sau produse noi [18] etc.; ☞ (13) drept *activitate*, de exemplu activitatea creatoare, sau de rezolvare a problemelor, „caracterizată prin noutate, nonconvenționalitate, persistență și dificultate în formularea problemei" [19]; activitatea „care duce la un produs nou și de valoare pentru societate" etc.; ☞ (14) drept *caracteristică* – anume caracteristica generală a activității umane, a activității „luată chiar în sensul ei cel mai restrîns, de realizare a unor bunuri materiale" [20], iar enumerarea ar mai putea continua.

---

[7] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 14

[8] Abraham A. Moles et Roland Claude, *Créativité et méthodes d'innovation*, „Fayard Mame", Paris, 1970, p. 48. Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 14

[9] Cf. Dan Mihăilescu, *loc. cit.*

[10] Cf. Alexandru Roșca, *Creativitatea generală și specifică*, Editura Academiei, București, 1981, p. 14

[11] Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 11, 78, 17

[12] Erika Landau, *Psihologia creativității*, traducere din germană (*Psychologie der Kreativität*, „Ernst Reinhardt Verlag", München, 1969), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p. 15

[13] *Ibidem*, pp. 7, 9

[14] *Ibidem*, p. 9

[15] John Edward Arnold, *Creativity in Engineering*, in: Paul Smith (ed.), *Creativity. An Examination of the Creative Process*, „Hasting House", New York, 1959; Joy Paul Guilford, *The Nature of Human Intelligence*, „McGraw Hill", New York, 1967. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 18

[16] Erika Landau, *op. cit.*, p. 12

[17] Ellis Paul Torrance, *Developing Creative Thinking through School Experience*, în: Sidney J. Parnes and Harold Friend Harding (eds.), *A Source Book of Creative Thinking*, „Scribner", New York, 1962, p. 32. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 19

[18] James A. Smith, *Creativity: Its Nature and Nurture*, School of Education, Siracusse, 1964; Sidney J. Parnes, *Research on Developing Creative Behavior*, în: Calvin W. Taylor (ed.), *Widening Horizons in Creativity*, „Wiley", New York, 1964; Joy Paul Guilford, *Somme New Views of Creativity*, in: Harry Helson (ed.), *Theories and Data in Psychology*, „Van Nostrand", Princeton, 1967. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 12

[19] Allen Newell, John Clifford Shaw, Herbert Alexander Simon, *The Processes of Creative Thinking*, in: Howard E. Gruber, Glenn Terrell, Michael Wertheimer (eds.), *Contemporary Approaches to Creative Thinking*, „Atherton", New York, 1963. Cf. Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 18

[20] Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 92, 93

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Din șirul funcțiilor și ipostazelor reproduse se desprind și punctele de vedere precumpănitoare în cercetarea creativității. Se admite [21] că managerul industrial, istoricul de artă, sau omul de știință sînt atenți la *produsul creativ*; tot astfel, se acceptă că psihoterapeutul, artistul etc. au în atenție *procesul creativ*, după cum educatorii, psihologii sau psihanaliștii urmăresc îndeosebi *personalitatea creatoare*.

10.2. Variabile și modele monadice ale creativității, sau ale situației creatoare

Cum creativitatea înseamnă o *„posibilitate de comunicare"* [22], iar ca posibilitate de comunicare ea se pretează analizei semiotice și logico - semiotice, vom porni de la conceptul de *proces creativ*, într-un înțeles identic cu cel de *„acțiune creativă"* sau de *„activitate creatoare"*. Vom degaja *polii* (respectiv parametrii, sau *variabilele*) creației și vom trece în revistă *relațiile* acestora. Aceleași „variabile" ne vor permite ordonarea tipologiilor înregistrate în literatura asupra creativității, iar prin jocul diverselor combinații între două sau mai multe variabile vom ajunge la o imagine mai cuprinzătoare asupra orizonturilor și nivelurilor actului creator.

Două dintre variabilele, sau coordonatele *creației* și, respectiv, ale *activității creative* au fost, deja, menționate, cu titlul de obiective ale cercetării. Este vorba de *produsul* sau rezultatul creației (*„P"*) și de *agentul* sau subiectul creator, incluzînd – în sens aristotelic – cauza eficientă a creației (*„C"*).

În completarea lor, se oferă celelalte trei tipuri de „cauze" sau determinări din schema explicativă a lui Aristotel: *materia* creației (*„M"*); *forma* creației (*„F"*); *finalitatea* creației și, *eo ipso*, *valoarea*, sau utilitatea creației (*„V"*).

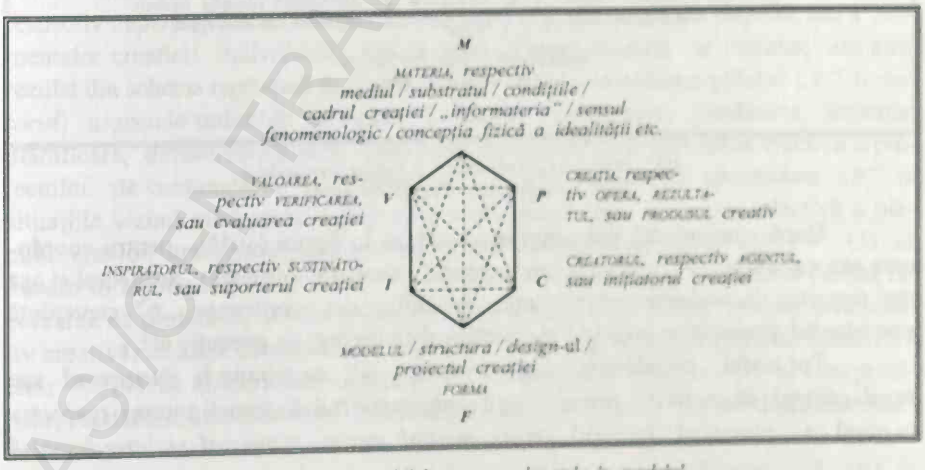

304°. Polii, variabilele sau coordonatele în modelul hexadic al „situației creatoare"

[21] Erika Landau, *op. cit.*, p. 15

[22] *Ibidem*, p. 8

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tuturor variabilelor sau coordonatelor menţionate li s-ar putea adăuga *inspiratorul*, respectiv *suporterul*, *colaboratorul*, sau *iniţiatorul* actului de creaţie („*I*").

Ajungem, astfel, cum se poate urmări în schema din figura (304°), la un mănunchi de variabile, poli, sau coordonate ce-şi au corespondent în modelele de complexitate mediană oferite pentru analiza „situaţiei pedagogice", pentru cea a „situaţiei cognitive", a situaţiei de lectură şi a „situaţiei semiotice".

Ca şi în cazul acestora, modelul „situaţiei creatoare" asamblează două variabile „personale" – *creatorul* („*C*") şi *inspiratorul* („*I*") – respectiv patru variabile „materiale": ☞ *creaţia* sau „produsul creativ" („*P*"); ☞ *valoarea* sau fundamentul („*V*"), *materia* (respectiv *„informateria"* [23], *„concepţia fizică a idealităţii"* [24]), cadrul, sau substratul („*M*"), şi *forma* („*F*"), sau *design*-ul şi structura acestuia, aşa cum se poate urmări în schema reprodusă în figura (304°).

În perspectiva diviziunii „muncii" şi a socializării avansate a creaţiei, este de luat în seamă „personificarea" sau „subiectivizarea" tuturor polilor (respectiv a tuturor parametrilor, sau factorilor) implicaţi în modelul relaţional hexadic !

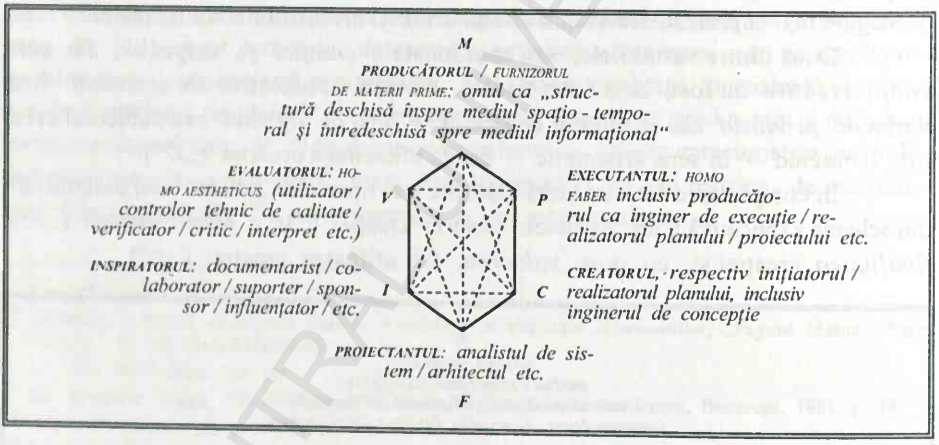

305°. Proiecţia „dramatizată" a polilor, variabilelor sau coordonatelor situaţiei creatoare

După cum rezultă din schema reprodusă în figura (305°), pentru coordonata sau variabila *„F"* concură *proiectantul*, analistul de sistem, arhitectul şi aşa mai departe; în aceleaşi circumstanţe, variabila, sau coordonata *„P"* reprezintă *executantul* proiectului creativ, producătorul ca inginer de execuţie etc.

Tot astfel, coordonata, sau variabila *„M"* ne trimite la *furnizorul* sau *producătorul* de materii „prime", antrenate în efortul de transfigurare, respectiv la omul ca *„structură deschisă înspre mediul spaţio - temporal şi întredeschisă*

[23] Mihai Drăgănescu, *Ortofizica*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 35. Cf. şi Florea Lucaci, *op. cit*, p. 187

[24] Paul Constantinescu, *Sisteme ierarhizate. Rolul informaţiei în geneză şi dezvoltare*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986, p. 172. Cf.: Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 188 - 189

BCU IAŞI CENTRU VECHI LIBRARY

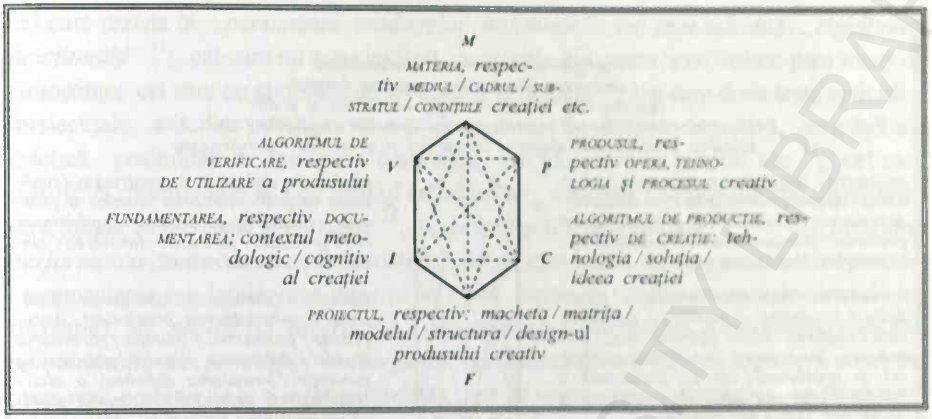

306°. Proiecția „materializată" a polilor, variabilelor sau coordonatelor situației creatoare

spre mediul informațional" [25], iar polul, sau coordonata *„V"* la *valoarea*, respectiv la *verificarea*, *fundamentarea* sau *evaluarea* produsului creativ.

La rîndul său, procesul programat al „obiectivării" și al standardizării activităților umane ne îngăduie proiecția inversă a modelului situațional hexadic, caz în care sînt „depersonificați" și „materializați" toți polii luați în considerare. Schema din figura (306°) relevă, în acest sens, asimilarea coordonatei *„C"* cu *algoritmul de producție creatoare* (tehnologia ceației, ideea de soluționare a problemei etc.), iar a variabilei *„I"* cu *documentația* sau *fundamentarea* creației – contextul metodologic și psiho-sociologic al creației, susținerea financiară a antreprizei novatoare etc.

Între cele două împrejurări limită (multipersonificarea sau „dramatizarea", respectiv depersonificarea coordonatelor) am putea plasa hexada etapelor sau a momentelor creației: individuale, sau de grup. Pentru aceasta, se impune, așa cum rezultă din schema reprodusă în figura (307°): ☞ (1) să asociem polului *„C"* (*creatorul*) aspectele ținînd de iluminare, înțelegere, concepere, producere, invenție, planificare, definitivare a ideii, concretizarea rezolvării și realizarea efectivă a proiectului, de comunicarea rezultatului etc.; ☞ (2) să reperăm coordonata *„P"* în situațiile vizînd modelarea definitivă a ideii novatoare, realizarea efectivă a planului creator, transpunerea în operă a proiectului, sinteza inedită etc.; ☞ (3) să punem în legătură variabila *„M"* cu elementele care privesc pregătirea pentru rezolvarea de probleme, nașterea dorinței de a descoperi și inova, mobilizarea ideativ creativă, analiza condițiilor de lucru, alegerea concepției și a căii de rezol-vare etc.; ☞ (4) să identificăm variabila *„V"* în orizontul aprecierilor, al interpretărilor, testărilor, motivărilor, utilizărilor creației etc.; ☞ (5) să deslușim coordonata *„I"* în situații care țin de căutarea și fecundația ideii novatoare, de formularea acesteia, de înțelegerea, definirea și sinteza ei prealabilă etc.; ☞ (6) în fine, să punem în acord cu polul *„F"* momentele vizînd analiza problemei și acu-

[25] Mihai Drăgănescu, *op. cit.*, p. 34

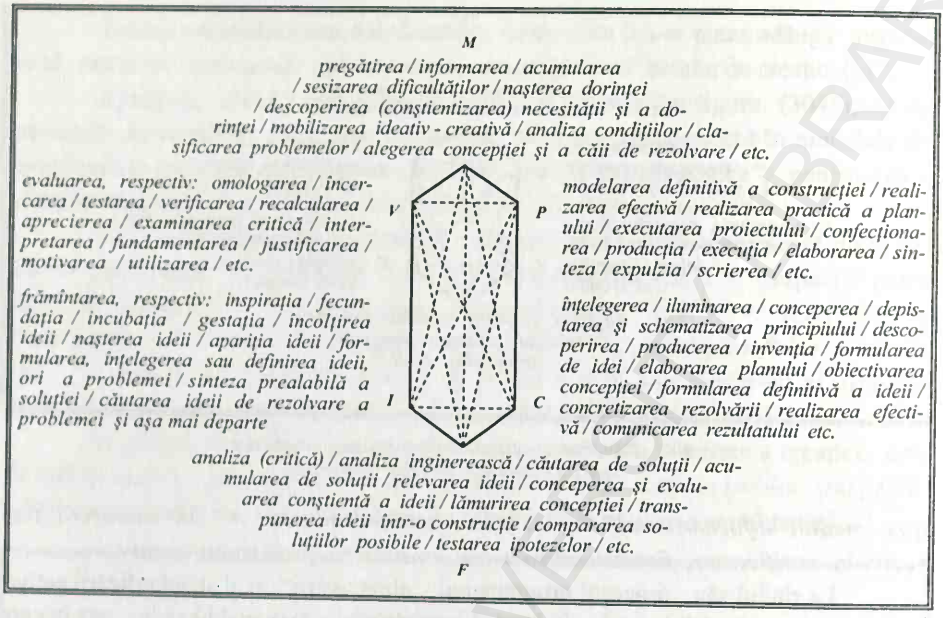

307°. Etapele sau momentele creației, deduse din hexada „situațională" CPMVIF

mularea de ipoteze asupra modului de soluționare, lămurirea concepției de lucru, transpunerea ideii într-o construcție inedită, testarea soluțiilor etc.

10.2.1. Variabila „C" și modelul monopolar „C", al creației pure. Creatorul (producătorul / realizatorul / autorul / finisorul / la limită, procreatorul), *„variabila"* cea mai fluctuantă în relația sau structura creației, este, pentru unii: ☞ (1) *individul* pur și simplu (întrucît *„esența ontologică a omului real o constituie creația"* [26]; *„în orice situație de viață este posibilă creativitatea"* [27]; fiecare om posedă capacități creatoare și impulsul motivațional spre creativitate [28]), iar pentru alții, ☞ (2) *personalitatea creatoare – „nu orice participant în sfera producției sociale este un creator în adevăratul sens al cuvîntului, chiar dacă el este un făuritor de bunuri materiale"; „unii pot fi* PRODUCĂTORI, *alții* CREATORI *și numai o parte relativ redusă poate fi găsită în ambele ipostaze"* [29]; ☞ (3) *persoana care se autorealizează creativ*, manifestă tendință de expansiune, de extindere, de dezvoltare, de materializare [30] și-și activează toate capacitățile organismului, prin deschiderea față de experiență; ☞ (4) *individul cu comportament creativ*, sau cu atitudine creativă –

[26] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 10

[27] Erika Landau, *op. cit.*, p. 7

[28] Erich Fromm, *The Creative Attitude*, in: Harold Homer Anderson (ed.), *Creativity and Its Cultivation*, „Harper and Row", New York, 1959; Abraham Harold Maslow, *Creativity in Self - actualizing People*, in: Harold Homer Anderson (ed.), *loc. cit.*; Carl Ranson Rogers, *Towards A Theory of Creativity*, in: Harold Homer Anderson (ed.), *loc. cit.* Cf. Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 24

[29] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 15

[30] Carl Ranson Rogers, *loc. cit.*. Cf. Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 24

cel care rezistă la *„persistența tendințelor habituale"*; cel care înfruntă *„rigiditatea funcțională"* [31]; cel care nu și-a rigidizat categoriile din cauza unui volum prea mare de cunoștințe; cel care nu abuzează de aprecierea anticipată [32]; cel care dovedește aptitudini intelectuale, atitudini interogative sau de căutare, flexibilitate cognitivă, sensibilitate estetică, posibilități de sesizare a destinului, are încredere în viitorul său [33]; cel care manifestă receptivitate față de mediul înconjurător, etaloane valorice interne, aptitudine de a jongla cu elemente și concepte [34], securitate și libertate psihică [35]; ☞ (5) *persoana performantă* în operarea cu informațiile, fie că este vorba de *cogniție* (descoperirea, recunoașterea sau înțelegerea informației), de *memorie* (reținerea sau stocarea de informație), de *producția divergentă* (generarea unei alternative la informația dată sau recunoscută), de *producția convergentă* (generarea unor concluzii logice, a unui răspuns unic pornind de la o informație dată), sau de *evaluarea* informației, ca fiind bună sau rea [36]; ☞ (6) *persoana care și-a obiectivat potențialul creativ* în realizarea unor idei, soluții, sau tehnologii originale [37]; ☞ (7) *persoana a cărei performanță reușește să structureze întregul nostru univers de semnificații* [38], persoana creatoare cu motivația și atitudinile sale, cu stilul său cognitiv și de viață, cu întreaga sa personalitate [39]; individul uman ajuns la dezvoltarea maximală a personalității [40] și a stilului de viață [41]. În ambele accepții (cea *extensivă – umanistă* și cea *restrictivă*), creatorul se proiectează și la scara grupului sau colectivității.

Faptul că s-a ajuns cu greu să se vorbească de *„grupul"* sau de *„colectivul creator"*, că, timp îndelungat, s-a ignorat, s-a subestimat, ori s-a recuzat *creativitatea colectivă* [42] nu trebuie să ne facă să uităm avatarurile *creativității individuale* înseși, limitată inițial la lucrarea divinității, deschisă apoi spre opera artistică și capacitatea artistică în sensul unei *„funcții naturale de excepție"* [43], iar mult mai târziu, către *inteligența* sau *darul inventivității* ca însușire esențială a omului [44].

---

[31] Ernest Ropiequit Hilgard, *Introduction to Psychology*, 3rd ed., „Harcourt Brace and World", New York, 1962; *Creativity and Problem solving*, în: Harold Homer Anderson (ed.), *loc. cit.*; Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 86

[32] Erika Landau, *op. cit.*, p. 40

[33] Harrison G. Gough, *Techniques for Identifying the Creative Research Scientist*, în: „Conference of the Creative Person", University of California, Institute of Personality Assessement and Research, Berkeley, 1961, ch. 3. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 89

[34] Erika Landau, *op. cit.*, pp. 89 - 90

[35] Carl Ranson Rogers, *loc. cit.*. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 90

[36] Joy Paul Guilford, *The Nature of Human Intelligence*, „McGrow Hill" Company, New York, 1967, *apud* Mihaela Roco, *Stimularea creativității tehnico - științifice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 53

[37] Poziție adoptată, între alții, de Mihaela Roco, în: *op. cit.*, p. 45

[38] Erika Landau, *op. cit.*, p. 19

[39] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 45

[40] Abraham Harold Maslow, *loc. cit.*; Carl Ranson Rogers, *loc. cit.*. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 16

[41] Alden B. Dow, *An Architect's View on Creativity*, în: Harold Homer Anderson (ed.), *loc. cit.* Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 16.

[42] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 119

[43] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 46

[44] Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 56

BCU CENTRALA MEDICINA LIBRARY

Pentru apropierea dintre extensionişti şi restricţionişti, se cuvine să reţinem posibilitatea de ierarhizare a creatorilor în raport cu nivelul creaţiei şi al creativităţii, stabilit din punct de vedere al eficienţei comunicării [45]: ☞ (1) creaţia sau creativitatea *expresivă*, accesibilă şi copiilor, pentru că, în parte, este originară, iar în parte, este dobîndită prin experienţă, presupune spontaneitatea şi libertatea „autorului"; ☞ (2) creaţia sau creativitatea *productivă* – atestată printr-un control al jocului liber, prin însuşirea anumitor deprinderi, îndemînări, informaţii tehnice etc., prin îmbunătăţirea tehnicilor de realizare, respectiv printr-o mai bună exprimare şi comunicare – este cea care li se potriveşte tehnicienilor; ☞ (3) creaţia sau creativitatea *inventivă* (*„secundară"* [46] sau *„propriu - zisă"* [47]) se ilustrează prin invenţii, descoperiri de noi relaţii, sau interpretări simbolice mai largi; ☞ (4) întîlnită la puţini oameni şi măsurată cu etalonul unor sfere largi ale culturii, creaţia, sau creativitatea *inovatoare* asigură o nouă cunoaştere, prin modificarea semnificativă a fundamentelor sau principiilor unui întreg domeniu de artă, sau de ştiinţă – la ea s-au înălţat un Jung sau Adler în psihologie, un Feininger în artă etc.; ☞ (5) creaţia, sau creativitatea *emergentivă* (*„supremă"*, sau *„genială"*) aduce un principiu total nou, o ipoteză de reorganizare şi restructurare a experienţelor, aşa cum o atestă Freud în psiholgie, Giotto şi Picasso în pictură, Brâncuşi în sculptură, Wright în arhitectură, Einstein în fizică şi alţii.

Există, aşadar, creatori mai mici şi creatori mai mari, după cum există o creativitate mică şi o creativitate mare. Graduală fiind, noţiunea în atenţie frizează paradoxul: *„dacă includem «creativitatea de toate zilele» în studiul nostru, putem fi în primejdia de a face concepţia noastră fără sens; dacă o excludem, putem cădea în capcana «teoriei omului mare», care nu ne lasă nici o cale de mişcare între comun şi sublim"* [48].

Important este să reţinem că această caracteristică a omului este detectabilă, că ea poate fi influenţată, stimulată şi educată [49], prin dezinhibarea imaginaţiei, prin cultivarea motivaţiei intrinseci a activităţilor desfăşurate, prin dezvoltarea automotivării, prin înfrîngerea comodităţii intelectuale, prin înfruntarea conformismului şi convenţionalismului în cunoaştere, prin depăşirea inerţiei faţă de nou [50].

În absenţa parametrului sau factorului *„C"*, putem vorbi de creaţia *naturală* (impersonală şi non-umană), dar şi de creaţia *apocrifă* (cu autor insinuat, sau doar presupus), ori de creaţia *neîmplinită*, necomunicată, nefinisată etc.

---

[45] Irving A. Taylor, *The Nature of the Creative Process*, in: Paul Smith (ed.), *Creativity. An Examination of the Creative Process*, „Hastings House", New York, 1959, pp. 51 - 82. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, pp. 79 - 83; Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 22 - 23

[46] Brewster Ghiselin, *The Creative Process and Its Relation to the Identification of Creative Talent*, in: Calvin W. Taylor (ed.), *The 1955 University of Utah Research Conference on the Identification of Creative Scientific Talent*, University of Utah Press, Salt Lake City, 1956, pp. 195 - 203. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, pp. 79 - 83

[47] Erich Fromm, *The Creative Attitude*, in: Harold Homer Anderson (ed.), *loc. cit.*, pp. 44 - 54. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, pp. 79 - 83

[48] Howard E. Gruber, Glenn Terrell, Michael Wertheimer (eds.), *loc. cit.*, p. X. Cf. Alexandru Roşca, *op. cit.*, pp. 13 - 14

[49] Alexandru Roşca, *op. cit.*, pp. 160 sqq.

[50] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 20

Situația opusă este creată: ☞ (1) prin luarea în considerare doar a variabilei, sau a parametrului „*C*", în speță doar a uneia dintre fazele creației – doar a expulziei [51], doar a iluminării [52], doar a înțelegerii [53], doar a concepției [54], doar a descoperirii [55], doar a invenției [56], doar a formulării ipotezelor [57], doar a depistării principiului (invenției) și a convertirii sale în schemă de construcție [58], doar a elaborării planului invenției [59], doar a obiectivării concepției novatoare [60], doar a apariției ideii originale [61], doar a formulării definitive a ideii înnoitoare [62], doar a modului în care se concretizează rezolvarea problemei [63], doar a realizării efective a acesteia [64], doar a stadiului de sinteză creativă [65]; doar a producției [66]; doar a confecționării modelului experimental [67] etc.; ☞ (2) prin angajarea doar a unora dintre tipu-

---

[51] Hans Selye, *De la vis la descoperire*, traducere din engleza americană, Editura Medicală, București, 1968, p. 81; cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 18 - 19

[52] Graham Wallas, *The Art of Thought*, „Harcourt, Brace and World", New York, 1926; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 35; Erika Landau, *op. cit.*, p. 64; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17; Abraham Moles et Roland Claude, *op. cit.*, pp. 58 - 60, *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17; Alex Faickney Osborn, *L'imagination constructive. Principes et processus de la pensée et du brainstorming*, „Dunod", Paris, 1959; *apud*: Angela Busuioc Botez, *Dialectica creșterii științei: o abordare epistemologică*, Editura Academiei, București, 1980, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19; Théodule Ribot, *Tvorceskoe voobrajenie*, Petersburg, 1910, *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 21

[53] Cum *„individul lipsit de creativitate nu poate ajunge la această fază"* (Erika Landau, *op. cit.*, p. 70), este de înțeles că efectul exclusivismului se diluează la maximum.

[54] Richard Müller Freienfels, *Psychologie der Kunst*, „Teubner", Leipzig, 1922, *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

[55] Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 76; Hans Reichenbach, citat de Morris Isaac Stein: *Creativity As Intra and Inter-personal Process*, in: Sidney J. Parnes and Harold Friend Harding (eds.), *A Source Book of Creative Thinking*, „Scribners", New York, 1962, *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 70

[56] A se vedea: Tudor Vianu, *Estetica*, Editura pentru Literatură, București, 1968, pp. 252 - 270; menționat de către Dan Mihăilescu, în: *op. cit.*, p. 17

[57] Cum procedează Morris Isaac Stein, *Creativity and Culture*, „Journal of Psychology", tom 36, 1953, pp. 311 - 322; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[58] P. M. Iakobson, *Profestvorceskoi rabotî izobretatelea*, Editura Societății Unionale a Inventatorilor, Moskva, Leningrad, 1934, *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 22 - 23

[59] Peter Klimentjewich Engelmeyer, *Tvorceskaia licinost i sreda v oblasti tehniceskih izobretenii*, „Filosofia tehniki", seriile 1 - 4, Petersburg, 1911; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 21 - 22

[60] Ștefan Odobleja, *Psychologie consonantiste*, Librairie „Maloine", Paris, vol. 2, 1939, pp. 715 - 762; *apud*: Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 16. Cf. și Max Dessoir, *Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft: in den Gruzndzügen dargestellt* („Enke", Stuttgart, 1906), 2 Auflage, „Enke", Stuttgart, 1923, p. 83, *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 16

[61] Joseph Rossman, *The Psychology of the Inventor: A Study of the Patentee*, „Inventors Publishing Co.", Washington, 1931; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 36

[62] A. Moleako, *Psihologhia konstruktorskogo zamisla*, autoreferat, Leningrad, 1966, *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 26

[63] G. Dikson, *Proiektirovanie sistem: izobretatelstvo, analiz i prineatie reșenii*, trad. din engl., „Mir", Moskva, 1969; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 27 - 28

[64] Genrich Saulowitsch Altschuller, *Algoritm izobretenia*, „Moskovski robocii", Moskva, 1969, p. 31; *apud*: Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 15

[65] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 32

[66] Donald M. Johnson, *The Psychology of Thought and Judgment*, „Harper and Row", New York, 1955; Philip R. Merrifield, Joy Paul Guilford, Paul R. Christensen, J. W. Frick, *A Factor analytic Investigation in Problem solving*, „Reports from the Psychological Laboratory", nr. 22 University of California, Los Angeles, 1959; John Edward Arnold, *loc. cit.*, pp. 33 – 41, *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

[67] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 23

rile „verticale" ale creației – doar a creației divine *ex nihilo*, de tipul „genezei" biblice; doar a creației mitice *ex nihilo*; doar a proiectului secret, încă nemărturisit și neobiectivat de către creator; doar a închipuirilor, a reprezentărilor, a gîndurilor, trăirilor inedite și nemărturisite etc.; ☞ (3) prin implicarea doar a unora dintre modelele personalității creatoare – doar a modelului lui Joy Paul Guilford [68], spre exemplu; ☞ (4) prin considerarea doar a unora dintre portretele creatorului (doar a creatorului în știință, doar a creatorului în tehnică, în artă etc.) și vizarea, în explicații, doar a unora dintre formele grupului creativ – doar a grupului creativ adaptat [69], spre exemplu, și tot astfel, doar a unității de descoperire [70]; doar a grupului de creație antrenat prin metoda Brainstorming [71]; doar a grupului de producere a informațiilor noi [72]; doar a grupului antrenat prin sinectică [73] etc.; ☞ (5) prin focalizarea doar a unora dintre demersurile intelectuale interdisciplinare ce-ar putea constitui și scopuri ale educației creatoare – doar a demersurilor ținînd de *„gîndire"*, de *„gîndirea în acțiune"*, de *„gîndirea speculativă"*, doar a demersurilor *„mai direct legate de acțiune"* [74] etc.; ☞ (6) prin enumerarea doar a unora dintre factorii intelectuali ai creativității – doar a inteligenței; doar a descoperirii, doar a căutării, sau a inventării de probleme; doar a imaginației creative; doar a sensibilității la implicații și probleme; doar a abilității de a pune în relație elementele distanțate; doar a fluidității; doar a flexibilității; doar a originalității; doar a detalierii pașilor în rezolvarea problemei și luarea în considerare a cît mai multor implicații ale situației; doar a abilității evaluative; doar a abilității de memorare; doar a stărilor speciale ale concentrării sau atenției [75] etc.; ☞ (7) prin inventarierea doar a unora dintre manifestările personalității creatoare – doar a manifestărilor la nivel *expresiv comportamental*, de spontaneitate, plasticitate, receptivitate, flexibilitate, asociativitate; doar a manifestărilor la nivel *procesual*, respectiv a calităților creative ale mecanismelor și operațiilor psihice cristalizate într-un stil intelectual de abordare creativă, cu performanțe la nivel subiectiv; doar a manifestărilor la nivel *productiv*, respectiv a aptitudinilor creative obiectivate în produse noi, atît în plan subiectiv, cît și obiectiv, la un grad de originalitate și valoare a produselor relativ scăzut; doar a manifestărilor la nivel *inovativ*, respectiv a ingeniozității, a operativității, a plasticității, a abilității în sesizarea relațiilor neobișnuite, sau mai puțin cunoscute ale obiectelor, fe-

[68] Joy Paul Guilford, *loc. cit.*

[69] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 53

[70] Jean - Pierre Sol, *Techniques et méthodes de créativité appliquée*, Éditions Universitaires, Paris, 1974, p. 260, *apud*: Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 50 - 53

[71] Alex Faickney Osborn, *op. cit.*; *apud*: Angela Busuioc Botez, *op. cit.*, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[72] Claude Faucheux et Serge Moscovici, *Étude sur la créativité des groupes tâche, structure des communications et réussite*, „Bulletin de C. E. R. P.", vol. 9, 1960, pp. 11 - 22; *apud*: Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 149

[73] William J. J. Gordon, *Synectic: the Development of Creative Capacity*, „Harper and Row" Publishers, New York, 1961; *apud*: Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 146 - 149

[74] Louis d'Hainaut, *Tipologia interdisciplinară a demersurilor intelectuale*, în: Louis d'Hainaut (éd.), *Programe de învățămînt și educație permanentă*, trad. din fr., Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981, pp. 368 - 382

[75] Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 44 - 45

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

nomenelor; a capacității de integrare etc., a factorilor ce facilitează elaborarea unor produse noi, raționalizări, invenții prin modificarea, sau adaptarea celor existente; doar a manifestărilor la nivel *inventiv*, respectiv a capacității de abstractizare și generalizare, de sintetizare, de analogii, asocieri îndepărtate etc., a trăsăturilor care permit invențiile, sau a creațiilor cu un grad înalt de noutate, valoare socială și originalitate; doar a manifestărilor la nivel *emergentiv*, conducînd la creații, principii, teorii, etc., ce revoluționează un domeniu de activitate [76]; ☞ (8) prin detașarea doar a unora dintre aspectele creativității legate de natura umană – doar a aspectelor psihice, fizice, intelectuale, sociale, emoționale etc.; ☞ (9) prin semnalarea, în fine, doar a unora dintre chipurile creativității, respectiv a celor legate de modurile activității [77] etc.

10.2.2. Variabila „P" și modelul monadic al producției (creatoare). Produsul creat, opera, sau rezultatul creativ, respectiv *creația* ca rezultat, *opera* (creată), *produsul final*, *„creatura"*, înfăptuirea etc., ca *„modelare a unui univers de semnificații"*, ca *„expresie a felului în care individul înțelege lumea și* [se înțelege] *pe sine însuși"* [78], ca *„soluție sau idee propusă în orice manifestare creativă"* [79] etc. comportă o varietate nesfîrșită de forme, în funcție de natura activității creatorului: ☞ (1) construcții materiale; ☞ (2) invenții tehnice și descoperiri științifice; ☞ (3) compoziții muzicale; (4) opere plastice etc.

Din perspectiva „produsului", creația: ☞ (1) poate avea un caracter *tangibil*, detașat de creatorul său – opera literară, sculptura, pictura, aparatul, substanța, lucrarea științifică, situația de viață, raporturile interumane [80] etc.; ☞ (2) ea se poate exprima prin însăși condiția persoanei creatoare (arta interpretativă a unui actor, arta solistului vocal, arta dirijorului, arta balerinului etc.), fără a exclude posibilitatea fixării acesteia din urmă prin mijloace video-fonice și a *„desprinderii"* ei de autorul *„efemer"* [81].

Același pol (respectiv parametru, variabilă sau coordonată), din cadrul ecuației situaționale urmărite, ceea ce am numit *creație obectivată*: ☞ (1) poate manifesta stări interioare (trebuințe, percepții, motivații, evaluări etc.) ale creatorului – pictori, sculptori expresioniști, poeți, romancieri, dramaturgi, compozitori etc.; ☞ (2) poate acomoda „implicarea" creatorului (pictor de reprezentări, peisaje, portrete etc.; scriitor de scenarii; autor de aranjamente muzicale, performer muzical, arhitect etc.) cu cerințele impersonale ale unei „comenzi" exter-

---

[76] Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 44 - 45

[77] Erika Landau, *op. cit.*, pp. 12, 11

[78] Brewster Ghiselin, *Ultimate Criteria for two Levels of Creativity*, în: Calvin W. Taylor (ed.), *The second University of Utah Ressearch Conference on the „Identification of Creative Scientific Talent (1957)"*, „Unversity of Utah" Press, Salt Lake City, 1958, ref. în: Calvin W. Taylor and Frank Barron (eds.), *Scientific Creativity. Its Recognition and Developments*, „John Wiley and Sons", New York, 1963, pp. 30 - 43; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 19

[79] Donald W. MacKinnon, *The Nature and Nurture of Creative Talent*, „American Psychologist", vol. 17, 1962, pp. 484 - 495; *apud*: Erika Landau, *Psihologia creativității*, p. 20

[80] Erika Landau, *op. cit.*, p. 32

[81] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 30

ne, după cum ☞ (3) poate argumenta răspunsurile la trebuințe și scopuri definite extern cu ceva din configurația și stilul persoanei creatorului – cercetător științific din fizică sau industrie, în general, inventatorul mecanic etc. [82]

Pe de altă parte, produsul inedit: ☞ (1) poate fi *palpabil*, acceptat de cultură, după cum: ☞ (2) poate fi „psihologic", nu neapărat creat de oamenii de geniu și nu neapărat palpabil (atunci cînd constă din *„idei exprimate sau numai gîndite"*) [83]; în acest din urmă caz, se vorbește de produse *dobîndite prin prelucrarea informației cu ajutorul operațiilor intelectuale*, respectiv de produse creative *abstracte* [84], clasate [85] în *unități* (părți circumscrise ale informației), *clase* (colecții de unități cu proprietăți comune), *relații* între unități, *sisteme* (structuri organizate), *transformări* (schimbări și referiri, modificări, tranzacții) și *implicații* (extrapolări, conectări) între sisteme de informații, circumstanțiale, sau prin contiguitate.

Dacă *noutatea* (sau originalitatea), *valoarea* și *măsura* sînt vectori ai creației și dacă *originalitatea* este expresia condiției de a fi a omului în vecinătatea Unului și a Multiplului [86], este de reținut: ☞ (1) sensul restrîns al pomeniților parametri, cînd produsul se caracterizează prin noutate, originalitate și valoare *pentru societate*; ☞ (2) sensul lor mai larg (cînd soluțiile, ideile, problemele sau metodele sînt găsite pe o cale independentă, de un subiect sau de un grup restrîns, fără a fi noi și în raport cu societatea; rezolvarea de către elev a unei probleme la o materie de învățămînt, rezolvarea de probleme în cercetarea psihologică sau pedagogică experimentală etc. [87]), prioritatea revenind noutății, sau originalității și valorii *în raport cu societatea.*

De asemenea, este de reținut: ☞ (1) sensul *primar* și *radical* al noutății – cînd produsul creat ne conduce spre noi adevăruri cu „șansă" de a transforma universul semnificațiilor acceptate de cultură; ☞ (2) sensul *secundar* – cînd produsul creat doar lărgește sau amplifică sfera adevărurilor existente într-un univers de semnificații [88].

În ambele cazuri, *noutatea* (sau *raritatea din punct de vedere statistic*) este susținută de o anumită concordanță a produsului, sau a operei cu realitatea [89] la care se raportează „evaluatorul" și cu timpul.

Într-o perspectivă mai nuanțată, vom accepta, o dată cu Irving Taylor [90], *nivelurile* sau *planurile* noutății, evocate și în legătură cu coordonata precedentă a

---

[82] Donald Wallace MacKinnon, *Identifying and Developing Creativity*, in: John Curtis Gowan, George D. Demos, Ellis Paul Torrance (eds.), *Creativity: Its Educational Implications*, „Willey", New York, 1967; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 104 - 105

[83] Joy Paul Guilford, *Traits of Creativity*, în: Harold Homer Anderson (ed.), *loc. cit.*, pp. 142 - 161, *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, pp. 19 - 20

[84] Hubert E. Brogden and Thomas B. Sprecher, *Criteria of Creativity*, in: Calvin W. Taylor (ed.), *Creativity: Progress and Potential*, „McGraw-Hill Book" Comp., New York, 1964, cap. 5; Erika Landau, *op. cit.*, p. 20

[85] Joy Paul Guilford, *op. cit.*; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 46

[86] Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 104 - 105; Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 62

[87] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 17

[88] Brewster Ghiselin, *loc. cit.*, ret. în: Calvin W. Taylor and Frank Barron (eds.), *Scientific Creativity. Its Recognition and Developments*, „Wiley and Sons", New York, 1963, p. 30 - 43; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 20

[89] Donald W. MacKinnon, *loc. cit.*; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 20

[90] Menționat de Erika Landau (în: *op. cit.*, pp. 79 - 83), respectiv de Florea Lucaci, în: *op. cit.*, pp. 22 - 23

modelului situațional hexadic: ☞ (1) nivelul sau planul *expresiv*, asociat creativității timpurii, a copilului; ☞ (2) nivelul sau planul *productiv*, ținînd de îndemînarea „creatorului"; ☞ (3) nivelul sau planul *inventiv*, presupunînd, de asemenea, în limitele experienței individuale, realizarea de noi conexiuni între elementele învățate; ☞ (4) nivelul sau planul *inovativ* și ☞ (5) nivelul sau planul *emergentiv*, în legătură cu universul de semnificații al unei culturi – produsele creației sînt, în aceste din urmă cazuri, „invenții" și „inovații", respectiv idei și opere deschizătoare de drumuri în știință, în tehnică, în artă etc. [91].

De absența parametrului în discuție dau seamă creațiile *proiectate și neexecutate*, dar mai cu seamă creațiile *irealizabile* („categoric utopice" sau / și „anacronice"). În schimb, luarea în considerație doar a polului *„P"*, al produsului, proiectează o anumită fază a creației (*„execuția anevoioasă a proiectului"* [92] sau *„execuția"* pur și simplu [93], *„transpunerea în operă"* [94], *„transpunerea tehnică și realizarea invenției"* [95], *„elaborarea"* [96], *„confecționarea mai mult sau mai puțin finisată a unui model experimental, iar apoi a modelului de producție al invenției"* [97], *„realizarea practică a planului"* [98], *„modelarea definitivă a construcției"* [99], *„sinteza"* [100], *„producția"* [101], *„scrierea"* sau redactarea textului [102] etc.), respectiv o anumită formă de creație – creația *nedescoperită* și, deci, neomologată, neevaluată, neutilizată, neprețuită, sau necunoscută; creația *anonimă*, sedimentată în zestrea umanității prin disociere de orice contingență cu procesul ca atare al creației și evaluării (cine se mai gîndește, curent, la inventatorul roții, la creatorul pîinii sau al vinului, la făuritorul speciilor poetice, la pionierul picturii, la inițiatorul gardului și chiar la primul teoretician al *creativității ca atare*); *creația* naturală nedescoperită, neanalizată, neevaluată, nevalorificată etc.

10.2.3. Variabila „M" și modelul creației în orizontul pregătirii. A treia coordonată în desfășurarea *„relației creative"*, *materia* (*„M"*), angajează substratul creației (*„materia primă"*, ca rod al creației naturale sau sociale și substrat al prototipului, sau al produsului de serie; emoțiile și trăirile afective superioare ca *„mate-*

---

[91] Erika Landau, *op. cit.*, p. 20

[92] Max Dessoir, *loc. cit.*; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 16

[93] Richard Müller Freinfels, menționat de Dan Mihăilescu, în: *op. cit.*, p. 17; Tudor Vianu, *op. cit.*, pp. 252 - 270; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

[94] John Livingstone Lowes, citat de: Thomas Munro, *Artele și relațiile dintre ele*, trad. din engl., vol. 2, Editura „Meridiane", București, 1981, p. 187; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

[95] P. M. Iakobson, menționat în T. V. Kudreavțev, *loc. cit.* 22 - 23

[96] Ernst Kriss, *Psychoanalytic Explorations in Art*, „International University" Press, New York, 1952, pp. 80 - 111; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

[97] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 25

[98] Peter Klimentjewich Engelmeyer, *loc. cit.*; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 21 - 22

[99] Théodule Ribot, *op. cit.*, citat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, p. 21

[100] Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*

[101] G. Dikson, menționat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, pp. 27 - 28

[102] Ștefan Odobleja, *loc. cit.*, pp. 716 - 762; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 16

BCU "LUCIAN BLAGA" LIBRARY

rial" de construcţie în opera imaginaţiei creatoare; conţinutul informaţiei – figural, simbolic, semantic şi comportamental [103] – în cazul gîndirii creatoare).

Variabila în atenţie, a „materiei creaţiei", se mai poate referi la *contextul*, la *mediul*, la *condiţiile*, sau *lumea* creaţiei, respectiv la cadrul natural şi obiectiv al activităţii creatoare; la cadrul umanizat al creativităţii, disociat de activităţile care i-au dat naştere; la cadrul tematic, spaţio - temporal (în speţă lumea imaginară sau ideală şi lumea comună, aceasta din urmă ca loc în care *„îşi dau întîlnire în secret zeii şi muritorii"*, ca loc în care *„se împacă inteligibilul cu sensibilul"* [104]), în măsura în care *„orice creativitate este determinată de receptivitatea faţă de mediul înconjurător, receptivitate în acelaşi timp activă şi pasivă, voluntară şi involuntară, feminină şi masculină"* [105].

Cazuri de blocare a coordonatei, sau variabilei la care ne referim sînt creaţiile *pur spirituale* (visuri, închipuiri, gînduri „pure", trăiri, reprezentări), creaţiile „irealizabile" în privinţa *hard*-ului, a suportului material energetic, creaţiile „dematerializate" (soft-uri); „creaţiile fără obiect", în genul celor inspirate de suprarealism, de manierism [106], de misticism şi aşa mai departe.

Dimpotrivă, recursul exclusiv la polul *„M"*, al *materiei*, ne menţine în orizontul iniţierii creaţiei (determinat de autori ca moment sau etapă de *„conştientizare a necesităţii şi a dorinţei de a o satisface"* [107]; de *„orientare în problemă şi pregătire"* [108]; de *„întîmpinare a greutăţilor"* [109]; de semnalare a obstacolelor sau dificultăţilor [110], de *„mobilizare ideativ creativă şi descoperire a necesităţii"* [111]; de *„informare"* [112], de *„acumulare"* [113]; de *„umplere îndelungată a «rezervorului» sau a minţii cu materiale şi experienţe"* [114]; de *„pregătire"* [115] de *„analiză a condiţiilor problemei"* [116]; de *„alegere a problemei şi a concepţiei de căutare a soluţiei"* [117]; de clasificare a problemei şi alegere a căii de rezolvare [118] etc.), după cum relevă forme *sui*

---

[103] Joy Paul Guilford, *op. cit.*; Alexandru Roşca, *loc. cit.*, p. 46

[104] Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 195

[105] Erika Landau, *op. cit.*, pp. 72 - 73

[106] Lucian Blaga, *Geneza metaforei şi sensul culturii*, 1937; ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, 9, Editura „Minerva", Bucureşti, 1985, pp. 459 - 460. Cf. Florea Lucaci, *op. cit*, p. 136

[107] T. V. Kudreavţev, *op. cit.*, p. 25

[108] Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[109] A se vedea: John Dewey, *How We Think*, „Daniel Collamore Heath and Co.", Boston, 1910. Cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

[110] Joseph Rossman, *loc. cit.*; Thomas Munro, *loc. cit.*, p. 36

[111] P. M. Iakobson, menţionat în T. V. Kudreavţev, *loc. cit.*, pp. 22 - 23

[112] Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

[113] Alexandru Roşca, *op. cit.*, p. 35; Erika Landau, *op. cit.*, p. 64; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

[114] John Livingstone Lowes, *apud*: Thomas Munro, *Artele şi relaţiile dintre ele*, vol. 2, Editura „Meridiane", Bucureşti, 1981, p. 87. Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 181

[115] Richard Müller Freinfels, *loc. cit.*; Tudor Vianu, *op. cit.*, pp. 252 - 270; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17; Erika Landau, *op. cit.*, p. 66;

[116] A. Moleako, *op. cit.*, menţionat de T. V. Kudreavţev, în: *op. cit.*, p. 26

[117] Genrich Saulowitsch Altschuller, *op. cit.*, p. 31; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 15

[118] G. Dikson, menţionat de T. V. Kudreavţev, în: *op. cit.*, pp. 27 - 28

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

generis ale creației și creativității: creația ca proces obiectiv, în perspectiva informațională [119]; creația naturală a „materiilor prime"; „creația virtuală" (a statuii „presculptate" din blocul de marmură, a „peisajului" nepictat încă, a muzicii nescrise încă, a construcției neproiectate încă, a programului de calculator neutilizat încă etc.).

10.2.4. Variabila „V" și modelul monadic al creației ca evaluare. Valoarea (respectiv critica, sau aprecierea ca activitate în sine, evaluarea, interpretarea, eficiența, sau finalitatea) este dimensiune a creativității și *„vector al creației"*, în aceeași măsură în care creația este *„instituire de valori"*, *„relație existențială prin care valorile culturale sînt investite în real"* [120] etc.

O astfel de variabilă sau coordonată a situației creatoare trimite la *beneficiarul* („consumatorul", „profitorul", auditoriul, sau contemplatorul) operei înfăptuite, dar și la *evaluatorul* de profesie (criticul literar sau criticul de artă; controlorul tehnic de calitate, expertul, recepționerul etc.).

Drept criterii general valorice în judecarea creației și creativității se consideră: ☞ (1) gradul de noutate al „produsului" pentru creator și pentru comunitatea de care aparține (contează, în ultimă instanță, noutatea *„inteligibilă social"* [121], noul *„acceptat de grup"*, noul ca *„medie în relațiile creator – societate"* [122] și ca distanță în timp a unui produs față de cele precedente); după criteriul noutății, creația este *individuală* (dacă noul se raportează la sfera experienței individuale) și *socială*; ☞ (2) originalitatea produsului (a răspunsurilor, a ideilor, a soluțiilor, a comportamentelor), provenind din raritatea produsului [123], din caracterul său neașteptat sau neobișnuit, din alcătuiri neașteptate (neobișnuite) conținute de proces sau de produs [124]; ☞ (3) eficiența, productivitatea, utilitatea produsului, a ideilor, sau a relațiilor noi și originale; relevanța lor în raport cu scopul propus; ☞ (4) măsura în care opera creată îmbogățește experiența creatorului și tehnica creației din domeniul respectiv [125]; ☞ (5) abundența produsului; ☞ (6) diversitatea acestora [126]; ☞ (7) vastitatea domeniului de aplicabilitate al prestației respective.

„Divine" sau *„diabolice"*, *„benefice"* sau *„malefice"*, *„pentru om"* sau *„împotriva omului"* [127], creațiile se judecă: ☞ (1) în termeni subiectivi, emoționali (arta muzicală, muzica, literatura etc.); ☞ (2) în termeni practici, utilitari sau intelectuali (realizările științifice și tehnologiile, de exemplu); ☞ (3) în termeni dubli, pragmatico-estetici (arhitectura) [128].

---

[119] Mihai Drăgănescu, *op. cit.*, p. 428

[120] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 62, 20

[121] *Ibidem*, p. 29

[122] Lucien Goldmann, *Sociologia literaturii*, Ed. Politică, București, 1972, p. 212; Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 26

[123] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 3

[124] Louis d' Hainaut, *loc. cit.*, p. 372

[125] Erika Landau, *op. cit.*, p. 76; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

[126] Louis d' Hainaut, *loc. cit.*, p. 371

[127] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 17, 20

[128] Percy Ronald Whitfield, *Creativity in Industry*, „Penguin Books", Harmondsworth, 1975, p. 186; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 105

Raportată la sferele sau orizonturile creației, evaluarea urmărește *conformitatea cu adevărul*, în cazul științei; *gradul de eficiență*, în cazul tehnicii; *atingerea idealului estetic*, în cazul artei [129] etc.

Evoluînd ea însăși spre creație, *evaluarea, interpretarea*, verificarea sau fundamentarea se raportează la o formă de comportament operant, dobîndit prin învățare. Ea are întotdeauna grade de nedeterminare; se realizează în timp, ca reevaluare pozitivă (cazul teoriei generale pentru rezolvarea ecuațiilor algebrice, propusă de Everiste Galois, 1811 - 1832, și înțeleasă, 15 ani mai tîrziu de la respingerea ei de către Academia Franceză, ca neinteligibilă [130]; tot astfel, cazul lui Christofor Columb [131] etc.), după cum suportă deseori deprecierea și eroziunea timpului (cazul DDT - ului, pentru care bio-chimistul elvețian Paul Müller a primit premiul Nobel; produsul cu pricina este asociat astăzi cu efectele poluante asupra mediului, fiind socotit de unii o *„calamitate"* [132]).

Pentru acest din urmă motiv, în domeniul creațiilor de artă și în cultură în general, s-a acreditat ideea *„mutației valorilor"* [133]. Criteriul ultim în validarea diverselor creații rămîne, astfel, aprecierea socială [134] și judecata istoriei [135], întrucît, *„chiar și în artă, noului i se dă înconjur după criterii sociologice"* [136].

În absența variabilei, sau a coordonatei *„V"*, a *evaluării* sau *motivării*, avem de-a face cu creații ignorate, neevaluate și neomologate.

Situația inversă, creată de focalizarea coordonatei în atenție, corespunde: ☞ (1) fazei evaluativ - justificative a procesului creației (luarea hotărîrii prin evaluare prognostică [137]; aprecierea [138], aprecierea ipotetică a diferitelor soluții și testarea soluțiilor adoptate [139], evaluarea [140]; fundamentarea preliminară tehnico-științifică și economică a proiectului de investiție, fundamentarea tehnică și economică mai mult sau mai puțin detaliată a proiectului [141]; verificarea rezultatelor [142]; verifi-

---

[129] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 117

[130] Jacques Hadamard, *The Psychology of Invention in the Mathematical Field*, „Dover", New York, 1954; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 31

[131] Wilhelm Lange-Eichbaum, *Das Genie Problem*, „Reinhardt", München, Basel, 1951; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 32 - 33

[132] Percy Ronald Whitfield, *loc. cit.*; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 32

[133] Eugen Lovinescu, *Mutația valorilor estetice*, în: *Istoria literaturii române contemporane*, vol. 4, Editura „Aurora", București, 1929; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 32

[134] Vasile Pavelcu, *Natura creativității*, în: „Lucrările cadrelor didactice", vol. 1, Institutul Pedagogic Suceava, 1970. Cf.: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 33

[135] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 33

[136] Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 28

[137] John Edward Arnold, în *loc. cit.*; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

[138] Donald M. Johnson, *op. cit.*; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 66. Cf. și Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*

[139] John Dewey, *loc. cit.*; Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

[140] Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[141] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 25

[142] Graham Wallas, *op. cit.* (menționat de Alexandru Roșca, în: *op. cit.*, p. 35; Erika Landau, *op. cit.*, p. 64; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17); Abraham Moles et Roland Claude, *op. cit.*, p. 48 (la care face trimitere Dan Mihăilescu, în: *op. cit.*, p. 14); John Edward Arnold, *loc. cit.*; Philip R. Merrifield, Joy Paul Guilford, Paul R. Christensen, J. W. Frick, *A Factor analytic Investigation in Problem solving*, „Reports from the Psychological Laboratory", nr. 22, University of California, Los Angeles, 1959, *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

carea, retorica și critica [143]; examinarea critică [144]; testarea noilor idei / confirmarea experimentală și finalizarea [145]; testarea ipotezelor [146]; interpretarea [147]; repartiția, desfacerea și utilizarea [148]; etc.), sau ☞ (2) unor creații *sui generis*, precum aprecierea și evaluarea ca activități în sine, specifice, cognitiv-afective, cu grade diferite de complexitate (critica literară, critica de artă, controlul calității, degustarea vinurilor, recepția construcțiilor, a cercetării, a producției; evaluarea și diagnosticarea creației în general; judecata anonimă, apocrifă asupra unei opere; creații astăzi dispărute; comanda anonimă a creației etc.).

10.2.5. Variabila „1" și nivelul creației ca inspirație sau motivație. Pentru creația socială – iar, într-un fel sau altul, orice creație are o dimensiune sau un halou de natură extraindividuală – coordonata *„1"*, a „inspiratorului", desemnează persoana sau grupul de persoane ce modelează creatorul, susține material, moral sau spiritual pe creator, îi sugerează țelul sau mijloacele de a-l atinge, comandă execuția proiectului creației, îi asigură documentația științifică și tehnică etc.

În contur impersonal, polul sau variabila în atenție dă seamă de un moment al procesului creativ: ☞ (1) de climatul social creativ, inclusiv factorii educativi sau formativi [149]; ☞ (2) de *„situația creativă"* [150], însumînd caracteristici ale mediului social, cultural și de viață, facilitînd, sau inhibînd gîndirea și acțunea creatoare [151]; ☞ (3) de premisele externe ale creativității sau de atmosfera ce face posibilă *„securitatea psihologică"* și *„libertatea psihologică"* [152]; ☞ (4) de suportul informativ al creației; ☞ (5) de atitudinea creativă ca bază a oricărei activități de înnoire sau creație [153]; ☞ (6) de sursa specifică, punctul de plecare, intenția actului creator; ☞ (7) de *„primul impuls"* ce declanșează creația; ☞ (8) de ideea unică, fundamentală și determinată, răsfrîntă în întreaga operă a creatorului [154]; ☞ (9) de *„gîndul unic care stă la temelia oricărei vieți creatoare"* [155]; ☞ (10) de mobilul creației [156]; ☞ (11) de *„starea preliminară de vagă iluminare"* [157]; ☞ (12) de opțiunea prin care se ajunge la dorința, orientarea, sau concretizarea demersului creator; ☞ (13) de factorul ce mo-

---

[143] Ștefan Odobleja, *loc. cit.*, pp. 715 - 762; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 16

[144] Hans Selye, *op. cit.*, p. 81; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 18 - 19

[145] Joseph Rossman, *loc. cit.*; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 36

[146] Morris I. Stein, *loc. cit.*, pp. 310 - 320; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[147] Erika Landau, *op. cit.*, p. 70

[148] G. Dikson, menționat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, pp. 27 - 28

[149] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 178

[150] Donald W. Mackinnon, *IPAR's Contributions to the Conceptualizations and Study of Creativity*, in: Irving A. Taylor, Jacob W. Getzels (eds.), *Perspectives in Creativity*, „Aldine", Chicago, 1975; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 78

[151] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 78

[152] Carl Ranson Rogers, *loc. cit.*; Erika Landau, *op. cit.*, p. 32

[153] De care vorbește, între alții, Erich Fromm, în: *loc. cit.*. Cf.: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 24

[154] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 20, 19 și 123

[155] Vasile Pârvan, *Inscripții*, „Secolul XX", 202 - 203, 1977, pp. 56 - 57; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 124

[156] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[157] Max Dessoir, *op. cit.*, p. 83; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 16

tivează şi declanşează strădaniile creatorului [158]; ☞ (14) de tot ceea ce ține de *„naşterea dorinței"* creatoare [159], de *„formularea ipotezelor"* [160], de *„orientarea sau punerea problemei"* [161]; ☞ (15) de tot ceea ce conduce la *„formularea problematicii în cadrul etapei logice"* [162]; ☞ (16) de ceea ce asigură „inspirația" şi „descoperirea" însăşi; ☞ (17) de ceea ce poate conduce la dorința de a crea; ☞ (18) de ceea ce declanşează munca de creație [163]; ☞ (19) de factorii interni şi externi ce contribuie şi concură la menținerea sau persistența obsedantă a efortului creator [164]; ☞ (20) de determinanți şi stimuli pentru *„pregătirea"* datelor şi informațiilor necesare creației [165]; ceea ce susține *„umplerea rezervorului"* sau a minții cu materiale şi experiențe necesare creației; ☞ (21) de zbuciumul sau neliniştea ce frizează disperarea şi teama [166]; ☞ (22) de *„conflictul creator"* [167]; ☞ (23) de *„impulsul de explorare"* [168]; ☞ (24) de *„impulsul înnoitor"* [169]; ☞ (25) de *„impulsul de a face descoperiri"* [170]; ☞ (26) de evenimente, calități, condiții *„susceptibile a declanşa procesul creator* [...] *într-un tablou practic inepuizabil"*; ☞ (27) de intenția, ca suport al motivației; intenționalitatea, ca liant şi ca fundal psihologic stimulator [171] etc.; ☞ (28) de obsesia constructivă [172]; ☞ (29) de dicteul automat; ☞ (30) de idealul ca dominantă colectivă [173]; ☞ (31) de mediul sau climatul social creativ; ☞ (32) de motivația extrinsecă ca izvor al motivației interioare; ☞ (33) de dorința de a obține o sancțiune socială pozitivă; ☞ (34) de *„climatul social creativ"*; ☞ (35) de *„situația creativă"*; ☞ (36) de *„factorii creativității"*, de la micro- la macro- climatul social, de la influențele spontane

[158] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

[159] Hans Selye, *loc. cit.*; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 18 - 19

[160] Morris I. Stein, *loc. cit.*; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[161] Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[162] Arthur Koestler, *apud*: Constantin C. Cojocaru, *op. cit.*; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[163] Hans Selye, *loc. cit.*; Morris I. Stein, *loc. cit.*; Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*; Arthur Koestler, *loc. cit.*

[164] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 18 - 19

[165] A se vedea: Graham Wallas, *op. cit.*, *apud*: Alexandru Roşca, *op. cit.*, p. 35; Erika Landau, *op. cit.*, p. 64; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17; Tudor Vianu, *Estetica*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, pp. 252 - 270; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17; Abraham Moles et Roland Claude, p. 48. Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 14.; Hans Reichenbach, citat de Morris I. Stein, *Creativity as A Intra- and Inter-personal Process*, in: *loc. cit.*, p. 11, *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 70; Ernst Kriss, *loc. cit.*; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

[166] Referințe la poziția lui Karl Jaspers şi a lui Søren Kierkegaard, asupra acestui factor al creativității, în: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 21

[167] Liviu Rusu, *Întîlnirea mea cu Fundoianu*, „România Literară", nr. 2, 1981, p. 19; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 21

[168] Joy Paul Guilford, *op. cit.*; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 53

[169] Salvatore R. Maddi and Naomi Berne, *Novelty of Productions and Desire for Novelty as Active and Passive Forms of the Need for Variety*, „Journal of Personality", vol. 32, nr. 2, 1964, pp. 270 - 277; Salvatore R. Maddy, *Motivational Aspects of Creativity*, „Journal of Personality", vol. 33, nr. 3, 1965, pp. 330 - 347; cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 60

[170] Murphy Gardner, *Human Potentialies*, „Basic Books", New York, 1958; cf. Erika Landau, *op. cit.*, pp. 60 - 62; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 21

[171] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 22, 57

[172] *Ibidem*, pp. 26, 69

[173] *Ibidem*, pp. 86, 120

la influențele educative dirijate, în direcția formării capacităților și disponibilităților creatoare, sau a stimulării performanțelor creatoare [174] etc.

Absența coordonatei *„1"* ne menține în orizontul creației *naturale*, al creației *spontane*, sau *inconștiente*, al creației *anonime* etc.

Etalarea în exclusivitate a respectivei variabile din spectrul situațional-hexadic proiectează creația *in statu nascendi*: ☞ (1) frămîntarea emoțională chinuitoare și vaga iluminare [175]; ☞ (2) inspirația, în condiții emoționale și mentale deosebite, dar și în stări de pasivitate afectivă [176]; ☞ (3) inspirația [177]; ☞ (4) *„faza feminină"* [178]; ☞ (5) incubația sau gestația la nivelul subconștientului [179]; ☞ (6) incubația [180]; ☞ (7) gestația [181]; ☞ (8) fecundația și gestația [182]; ☞ (9) ideația și incubația [183]; ☞ (10) sinteza preliminară a viitoarei structuri [184]; ☞ (11) formularea problemei de invenție [185]; ☞ (12) formarea ideii [186]; ☞ (13) apariția ideii de dispozitiv tehnic [187]; ☞ (14) nașterea ideii - problemă [188]; ☞ (15) căutarea ideii de rezolvare a problemei [189]; ☞ (16) încolțirea ideii [190]; ☞ (17) înțelegerea și definirea problemei; ☞ (18) izbucnirea unei viziuni (în artă), printr-o sugestie întîmplătoare [191]; ☞ (19) inventarierea realizărilor într-un domeniu tehnic și stabilirea soluțiilor posibile [192] etc., respectiv activități specifice desprinse din procesul global al creației și obiectivările acestora (documentația bibliografică nefructificată încă; ideea teatrală, muzicală, sau cinematografică încă nematerializată; ideea tehnică, sau științifică neelaborată, educația etc.); etc.

10.2.6. Variabila „F" și modelul metodologic al creativității. Coordonată impersonală prin excelență, *forma*, sau *design*-ul creației înglobează *suportul* material sau ideatic, *ideea, sugestia, mecanismul, crochiul, macheta, modelul, proiectul, devizul* etc. În spatele acestora, creația mai mult sau mai puțin sociali-

---

[174] Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 19, 66, 78, 79

[175] Max Dessoir, *op. cit.*, p. 83; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 16

[176] Richard Müller Freinfels, menționat de Dan Mihăilescu, în: *op. cit.*, p. 17

[177] Tudor Vianu, *op. cit.*, pp. 252 - 270; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17; Ernst Kriss, *loc. cit.*; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 31

[178] În formularea lui Erich Fromm. Cf.: Erika Landau, *op. cit.*, pp. 79 - 83

[179] Graham Wallas, *op. cit.*, *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 35; Erika Landau, *op. cit.*, p. 64; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

[180] Abraham Moles et Roland Claude, *op. cit.*, p. 48, la care fac trimitere Dan Mihăilescu (în: *op. cit.*, p. 14) și, respectiv, Erika Landau, în: *op. cit.*, p. 66

[181] Erika Landau, *op. cit.*, p. 76

[182] Hans Selye, *op. cit.*, p. 81; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 18 - 19

[183] Jean - Pierre Sol, *loc. cit.*, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[184] A. Moleako, *op. cit.*, menționat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, p. 26

[185] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 23

[186] G. Dikson, menționat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, pp. 27 - 28

[187] Peter Klimentjewich Engelmeyer, *loc. cit.*; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 21 - 22

[188] P. M. Iakobson, menționat în T. V. Kudreavțev, în: *loc. cit.*, pp. 22 - 23

[189] Genrich Saulowitsch Altschuller, *op. cit.*, p. 31; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 15

[190] Théodule Ribot, *loc. cit.*; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 21

[191] John Livingstone Lowes, *loc. cit.*

[192] Joseph Rossman, *loc. cit.*; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 36

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

zată dezvăluie travaliul metodologului, al arhitectului, al analistului de sistem, al modelatorului şi machetatorului, al scenografului şi regizorului etc., etc.

La ce trimite cu deosebire polul în atenţie ? ☞ (1) La *„mecanismul obsesiv"* al creaţiei – *„algoritmul maieutic"* ce divulgă scheme generale ale creaţiei; ☞ (2) la modelul ca ideal creator; ☞ (3) la idealul ca proiectare a modelului ce urmează a fi realizat [193]; ☞ (4) la operaţiile gîndirii productive, considerate de Joy Paul Guilford a fi: *cogniţia*, ca descoperire, redescoperire, recunoaştere; *memoria*, ca reţinere a celor percepute; *gîndirea divergentă*, orientată spre variante diferite de rezolvare a problemelor; *gîndirea convergentă*, ţintind spre un răspuns unic la probleme; *evaluarea* [194], respectiv *aprecierea* calităţii, justeţii, coerenţei elementelor cunoscute, memorate, deschise [195]; ☞ (5) la metodele şi tehnicile de valorificare a potenţialului creativ, în speţă la cele care antrenează direct factorii intelectuali (metode *de abordare logică a problemelor* sau *de tip convergent*, adică metode de definire a problemei; de analiză a problemei; de căutare şi evaluare a soluţiilor prin analiză; metode *euristice sau de tip divergent*; metode *imaginative* [196]; metode care au în vedere logica, metodologia şi istoria ştiinţei; metode care pun accentul pe antrenarea funcţiilor *„momentului intuitiv"* şi pe dezvoltarea imaginaţiei creatoare – *tehnici imaginative* precum *„brainstorming"*-ul, *„sinectica"*, *„gîndirea laterală"*, alte procedee euristice) [197]; ☞ (6) la asociaţiile creative (serendipitatea, respectiv posibilitatea de a realiza asociaţii pe baza contiguităţilor întîmplătoare ale mediului); *asemănarea* (în artă: pe baza contiguităţii între cuvinte, ritmuri, structuri şi obiecte); *medierea prin simboluri* (în matematică, chimie etc. [198] etc.); ☞ (7) la metodele experimentale ce favorizează exteriorizarea proceselor gîndirii, inclusiv demonstraţia automată şi *„rezolvarea automată de probleme"* [199]; ☞ (8) la *„calea metaforică"* [200] de afirmare a creaţiei (metafora ca *instrument principal* al creaţiei [201]; metafora ca *loc comun* al creaţiei [202]; metaforizarea ca *„încercare de a cuprinde lumea de dincolo cu mijloacele lumii de dincoace"* [203]; ☞ (9) la *furor logicus* şi ☞ (10) la *„calea logică"* de impunere a creaţiei şi a creativităţii, cale complementară căii precedente, degajată din hăţişurile gîndirii mitologice, pentru a se spori pe sine prin propria activitate [204]; ☞ (11)

[193] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 65, 120
[194] Joy Paul Guilford, *op. cit.*
[195] Erika Landau, *op. cit.*, p. 36
[196] Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 104 - 123
[197] *Ibidem*, pp. 5 - 6
[198] Sarnoff Mednick, *The Associative Basis of the Creative Process*, „Psychological Review", vol. 69, 1962, pp. 220 –227, 232; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 26
[199] Alexandru Roşca, *op. cit.*, p. 208
[200] Alex Faickney Osborn, *op. cit.*
[201] Pierre Verone, *Inventica*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1983, p. 115; *apud*: Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 134
[202] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 46; Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 135
[203] Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1969, p. 282; *apud*: Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 213
[204] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 53, 167 şi 171

la suportul matematic și formal al creativității (suport material, asemenea fizicului, și imaterial, asemenea teologicului [205], de care se leagă convertirea calității în cantitate [206], respectiv: democratizarea gîndirii, transformarea ei într-un factor demiurgic, de *„anexare"* logico-simbolică a lumii); ☞ (12) la limbajele construite ca *„adăposturi noetice"* în care creatorul *„se închide"* pentru a se deschide *„înspre profunzimile ființei"*; ☞ (13) la *„ofensiva logică a pașilor mărunți"* prin care agentul creativ, *„inventiv ca Ulise"*, strecoară, *„dincolo de limită, un «cal troian», adică o ipoteză, o imagine mistică"* [207]; ☞ (14) la limbaj ca loc de convergență între travaliul științific și demersul estetic, între descoperirea științifică, povestirea explicativă, crearea miturilor și imaginația poetică [208] etc.

În absența coordonatei *„F"*, explicația creativității se oprește la „materia primă" de tip aristotelic, la creația naturală (neelucidată structural), la creația umană moștenită fără „documentele de însoțire", respectiv la formele curente ale creației inconștiente de tipul *imediatomaniei*, denunțate la noi de către Lucian Blaga: impresionismul în artă, respectiv purismul în filosofie și știință [209].

Focalizarea aceleiași variabile, *„F"*, a *formei* și *structurii*, ne conduce: ☞ (1) la unul din momentele creației (căutarea de soluții [210] și realizarea preliminară materializată a proiectului sau a modelului rudimentar [211]; acumularea soluțiilor posibile [212]; analiza [213]; analiza critică a soluțiilor stabilite [214]; analiza inginerească a ideii adoptate [215]; analiza, sinteza, clasificarea, definirea și diviziunea [216]; relevarea ideii [217]; aprofundarea concepției asupra dispozitivului imaginat [218]; structurarea preliminară a construcției, compararea acesteia cu alte structuri și transpunerea ei în alte contexte [219]; transpunerea ideii într-o construcție [220]; lămurirea clară și închegată a concepției ce urmea-

---

[205] David (Armeanul), *Introducere în filosofie*, Editura Academiei, București, 1977, p. 75; *apud*: Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 173

[206] Grigore C. Moisil, *Etapele cunoașterii matematice*, în: Ilie Pârvu (coord.), *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 259 - 273; Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 179

[207] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 179, 19 și 157

[208] Karl Popper, *Raționalitatea revoluțiilor științifice*, în: *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981; *apud*: Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 168

[209] Ilie Pârvu, *loc. cit.*, pp. 381 - 388; Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 136

[210] P. M. Iakobson, menționat în T. V. Kudreavțev, *loc. cit.*, pp. 22 - 23

[211] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 25

[212] John Livingstone Lowes, *loc. cit.*

[213] Philip R. Merrifield, Joy Paul Guilford, Paul R. Christensen, J. W. Frick, *A Factor analytic Investigation in Problem solving*, „Repors from the Psychological Laboratory", nr. 22, University of California, Los Angeles, 1959, *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, p. 66; Alex Faickney Osborn, *op. cit.*; *apud*: Angela Busuioc Botez, *op. cit.*, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

[214] Joseph Rossman, *loc. cit.*; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 36

[215] G. Dikson, menționat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, p. 278

[216] Ștefan Odobleja, *loc. cit.*; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 45

[217] Théodule Ribot, *loc. cit.*; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 21

[218] Peter Klimentjewich Engelmeyer, *loc. cit.*; *apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 21 - 22

[219] A. Moleako, *op. cit.*, menționat de T. V. Kudreavțev, în: *op. cit.*, p. 26

[220] Genrich Saulowitsch Altschuller, *op. cit.*, p. 31; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 15

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ză a fi obiectivată şi a proiectului ce urmează a fi executat [221] etc.), respectiv ☞ (2) la o formă *sui generis* a creaţiei şi creativităţii (proiectul anonim, proiectul neîncredinţat execuţiei, prototipul operei – macheta, schema de funcţionare, devizul, softul etc., designul acesteia etc.) şi ☞ (3) la un tip *sui generis* de activitate în slujba creaţiei (proiectarea, machetarea, formalizarea, schematizarea, informatizarea, proiectarea, matematizarea, logicizarea, scenarizarea, regizarea, schiţarea etc.).

S-ar putea încadra în acelaşi (sub)model monadic, ideologii şi explicaţii reducţioniste ale creaţiei şi creativităţii, precum manierismul, formalismul şi asociaţionismul [222].

10.3. Tipologia situaţiilor şi a activităţilor creatoare

10.3.1. Variabile şi modele monadice alternative. De complexitate mediană, modelul „situaţional" hexadic pe care îl propunem angajează şase dintre coordonatele mai semnificative ale creaţiei. Sperăm că alegerea va fi răsplătită prin generalitatea şi funcţionalitatea spectrului degajat. Variabile sau coordonate alternative, ca „timpul", „durata", „locul", „cronotopul", „frecvenţa" etc. ar putea fi subsumate uneia sau alteia dintre coordonatele selectate, după cum ar putea fi adunate în „centrul de forţe al modelului", la intersecţia diagonalelor hexagonului şi la „originea" vectorilor de focalizare *„OC"*, *„OP"*, *„OM"*, *„OV"*, *„OI"*, *„OF"*. La fel s-ar putea proceda şi cu modelele (lingvistice, respectiv poetice) *„actanţiale"* [223] (*M* = *PACIENTUL*; *C* = *AGENTUL*; *I* = *INFLUENŢATORUL*; *F* = *AMELIORATORUL* şi *PROTECTORUL*, respectiv *DEGRADATORUL* şi *FRUSTRATORUL*; *V* = *DOBÎNDITORUL DE MERIT* şi *RETRIBUITORUL*), cu modelele cazuale (Charles Fillmore, John M. Anderson şi alţii) etc.

10.3.2. Relaţii diadice între coordonatele, variabilele sau polii creaţiei şi modelele bipolare ale creativităţii. Dacă ignorarea oricărei coordonate (modelul medadic: $C_6^1 = 1$) ne menţine în orizontul creaţiei şi al creativităţii ca fenomen global – creaţia ca şi creaţie, respectiv un corelat, un substrat, sau un partener al altor activităţi (evaluarea, învăţarea, comunicarea, cunoaşterea, acţiunea repetitivă etc.) – şi dacă luarea în considerare a unei singure variabile ne-a deschis spre şase zări ale creaţiei ca proces, ca activitate sau ca rezultat ($C_6^1 = 6$), alte 15 modele explicative (C_6^2) rezultă prin cuplarea polilor, variabilelor, sau coordonatelor în atenţie. Le vom trece în revistă ca structuri ale anumitor procese creative şi ca descrieri „verticale" sau relaţionale – modalităţi de aprofundare a creaţiei şi a creativităţii care se deschid, fiecare în parte, unor nenumărate forme „orizontale" de creativitate – tot atîtea, cîte ocupaţii diferite şi cîte aspecte ale naturii umane: fizice, psihice, intelectuale, emoţionale etc. [224] – ale anumitor genuri şi tipuri de manifestare novatoare.

---

[221] Max Dessoir, *op. cit.*, p. 83; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 16

[222] Erika Landau, *op. cit.*, p. 260

[223] Algirdas Julien Greimas, *Despre sens*, trad. din franceză (*Du sense*, „Seuil", Paris, 1970), Editura „Univers", Bucureşti, 1975; Claude Bremond, *Logica povestirii*, trad. din franceză, Editura „Univers", Bucureşti, 1981

[224] Erika Landau, *op. cit.*; Alexandru Roşca, *op. cit.*, p. 102

10.3.2.1. Modelul „CP", al creației de autor. Relația dintre *creator* (*„C"*) și *creație* (*„P"*) este una de adaptare la situații (*inteligență*), dar și de actualizare sau realizare a capacităților potențiale [225]; de asemenea, ea este o relație de auctoritate sau paternitate în ambele sensuri, în măsura în care nu numai creatorul „creează" opera, ci și opera creează autorul (descoperirea Americii, de exemplu, care l-a făcut un geniu pe Christofor Columb, „creator" cu performanțe medii sau chiar slabe și cu înzestrare intelectuală ce nu depășește media, ajuns pe *„coasta lumii noi"* prin concluziile eronate trase pe baza hărților eronate ale lui Toricelli [226]; în general, descoperirea unor rezultate pe care nu le-ai căutat, prin *serendipitie* [227]). Uneori, opera îl manipulează și îl utilizează pe cel care a zămislit-o; după Jung, opera sau creația de artă este o existență pentru care creatorul reprezintă un medium al înfăptuirii sale, îl posedă și-l obsedează, ca-n cazul lui Pygmalion și al Galateii [228].

Pe traseul acelorași variabile, sau coordonate, *„C"*, respectiv *„P"*, putem înscrie tipologia creativității după natura creatorului (individuală, colectivă, sau socială; tehnică, științifică, artistică, organizatorică, sau politică [229] etc.).

Putem omologa, de asemenea, forme de creație și activitate novatoare mai determinate decît cele ce se pot grupa la rubricile *„C"* și *„P"* luate separat (visele, închipuirile, sau fanteziile în curs de constituire; proiectele în curs de elaborare; creațiile naturale în curs de desfășurare; natura în curs de autocreare etc.) și tot așa mai departe.

10.3.2.2. Modelul „CM", al „materiei recreate", sau al „naturii umanizate". În termenii cei mai generali, relația dintre *creator* (*„C"*) și *mediu* sau *materie* (*„M"*) este relația dintre „om" și „natură", în spațiul acesteia putîndu-se defini, prin intermediul creativității, cel puțin patru tipuri umane (omul *arcadic*, subordonat și resemnat în raport cu forțele naturii; omul *prometeic*, antrenat în dominarea, prin efort, a naturii; omul *dogmatic*, supus, prin credință, naturii; omul *orfic*, pentru care creația satisface necesitățile și cerințele vitale). Corespunzător acestora, s-ar putea defini ca tipuri sau genuri de natură: natura *virgină*; natura *tehnicizată*; natura *însufletită*; natura *umanizată* [230].

Aceeași relație, *„CM"*, subîntinde diverse definiții și caracterizări ale creației și creativității, între ele: definiția aparținînd lui Polo May (creativitatea = rezultat al întîlnirii și fructificării de către individ, *„C"*, a lumii sale proprii, a mediului său, ori a lumii în general, *„M"*) și cea a lui Erest G. Schachtel (creativitatea = victorie a percepției alocentrice, *„C"*, deschise spre obiect, *„M"*, asupra perspectivei autocentrice, orientată spre subiect, *„C"* și închistată în rutină), autori asociați modelului existențialist al fenomenului urmărit. Ecuația în atenție se mai potrivește caracterizării lui Carl

---

[225] Erika Landau, *op. cit.*, p. 9

[226] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 33

[227] Robert King Merton, *Elements de théorie et de méthode sociologique*, „Plon", Paris, 1965; *apud*: Alexandru Roșca, *op. cit.*, pp. 39 - 40

[228] Erika Landau, *op. cit.*, pp. 273 și, respectiv 75

[229] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 44

[230] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 74 - 75

BCU STATE UNIVERSITY LIBRARY

Ranson Rogers [231], din perspectiva teoriei „interpersonale sau culturale asupra creativității" (creativitatea = produs al unor relații active stabilite între individ, „*C*", ca entitate specifică, și materia, întîmplările, oamenii sau circumstanțele vieții, „*M*"). De asemenea, se potrivește caracterizării lui Rolo Mey [232] (creativitatea = întîlnire dintre existența umană dotată cu o conștiință puternică, „*C*", și lumea sa, „*M*"), concepției lui Abraham Harold Maslow, Carl Ranson Rogers, Erich Fromm, Henry A. Murray și alții (creativitatea = proces de confruntare și de acordare a individului sănătos, într-o stare de optimă funcționare, „*C*", cu un mediu favorabil, „*M*" [233]) etc.

Impunînd un grad mai mare de determinare decît grilele monopolare subiacente, modelul situațional diadic „*CM*" gestionează tipuri „verticale" de creativitate, precum: ☞ (1) „dăruirea creatoare" (contopirea eului, a motivației și a proiecției individului creator, „*C*", cu obiectul „*M*" [234]); ☞ (2) actualizarea creației virtuale (pe care o prefigurează un sector sau altul de realitate); ☞ (3) recrearea spontană a „materiei" și alegerea „creatoare" a materialului pentru creație; etc.

10.3.2.3. Modelul „CV", al creatorului consacrat și al evaluării sau fundamentării creatoare. Autoevaluarea și automotivarea, critica în calitate de acțiune creativă în curs de desfășurare, însăși creația standardelor de evaluare sînt „forme verticale" de creativitate ce cad sub incidența relației dintre variabila *creator* („*C*") și variabila *evaluare* („*V*"). Binomul situațional în atenție apropie și explicații ale fazelor creației, precum cele ale lui Morris I. Stein [235] – după care creația presupune formularea ipotezelor („*C*"), respectiv testarea ipotezelor („*V*") și comunicarea rezultatelor („*C*") –, sau ale lui Hans Reichenbach [236], după care creativitatea înseamnă descoperire („*C*") și interpretare („*V*").

10.3.2.4. Modelul „CI", al formării, pregătirii și influențării creatorilor. Pe traseul *creator*, realizator, plăsmuitor etc. („*C*") – *inspirator*, susținător, influențator etc. („*I*") se plasează formele motivației creative („ofensivă", sau „de creștere"; neperiodică; directă, sau intrinsecă; cu impact asupra acțiunii, dar nu și asupra climatului; cu focalizare asupra performanțelor superioare în activitate; extensională; ierarhizabilă; de ordin estetic, cognitiv, sau formativ, cînd este vorba de realizarea sinelui sau eului, de ordin social, fizic și material [237]).

Sub aceleași auspicii psiho- și socio - logice, marcate de binomul „*CI*", pot fi ordonate metodele, tehnicile, sau procedeele de imaginare creativă: metoda „lichidării" sau a actualizării tuturor ideilor trecute; tehnica Brainstorming; metode bazate pe analogie personală, directă, simbolică și fantezistă; metoda identificării;

---

[231] Pentru referințe la cei trei autori, cf.: Erika Landau, *op. cit.*, pp. 28 - 29, 32.

[232] Rolo Mey, *The Nature of Creativity*, in: Harold Homer Anderson, *loc. cit.*, pp. 60 - 70. Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 25

[233] Erika Landau, *op. cit.*, pp. 24 - 25; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 24

[234] Erika Landau, *op. cit.*, pp. 74 - 75

[235] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19; Erika Landau, *op. cit.*, p. 70

[236] Erika Landau, *op. cit.*, p. 70

[237] Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 75 - 80

metoda cercetărilor analogice; metoda profilului subiectiv al produsului; metoda profilului analogic problematic; metoda matricii de îndepărtare creativă; tehnici asociative cu caracter antitetic [238]; metoda interviului grupului creativ etc. [239]

De asemenea, se ordonează atitudinile creative și manifestările favorabile creativității: ☞ (1) capacitatea de a fi uluit și de a te mira în fața lucrurilor foarte banale, respectiv de a te concentra; ☞ (2) capacitatea de transpoziție și de identificare; ☞ (3) experiență proprie; ☞ (4) toleranță la ambiguitate și contradicații; ☞ (5) receptivitate față de nou; ☞ (6) curaj în abordarea situațiilor noi; ☞ (7) spirit fantezist utopic, de investigație științifică (capacitate de elaborare și de verificare a ipotezelor); ☞ (8) nonconformism intelectual, profesional, sau epistemic; ☞ (9) orientarea către un viitor cît mai îndepărtat; sensibilitate: la implicații și consecințe, sau față de experiență; ☞ (10) problematizare; ☞ (11) îndoială și incertitudine epistemică; ☞ (12) căutare creativă; ☞ (13) abilitate: de a organiza eficient timpul, de a folosi cît mai multe metafore și analogii, sau de a fi mirat și surprins de cele mai banale lucruri; de a vedea într-un mod nou, sau de a opera în același timp cu cît mai multe idei; acceptarea propriilor gînduri și sentimente; ☞ (14) exprimarea propriilor trăiri afective; dispoziție spre complexitate și multiplicitate în percepție și gîndire; atitudine ludică, de rezervă și selecție în relațiile interpersonale; diversitate a intereselor de cunoaștere; ☞ (15) responsabilitate profesională; devotament și dăruire profesională; ☞ (16) vocație sau „chemare" profesională; respect pentru etica profesională și interumană; finalizarea și obiectivarea ideilor sau a proiectelor de activitate; ☞ (17) solicitudine profesională; elaborarea unor proiecte de activitate în afara „obligațiilor" de serviciu; ☞ (18) atracție față de lucrările de specialitate cu puține șanse de soluționare de prima dată; satisfacții profesionale intrinseci; ☞ (19) forță intelectuală și morală în argumentarea propriilor idei; ☞ (20) recunoașterea superiorității și valorii profesionale a celor din anturajul specialității; ☞ (21) autonomie și independență în realizarea lucrărilor de specialitate; ☞ (22) evitarea problemelor rutiniere, a muncii repetitive sau a simetriei; ☞ (23) relativă independență de opiniile altora și autoevaluarea rezultatelor muncii prin raportare la cele mai bune soluții în momentul respectiv; independență în gîndire și acțiune; apreciere și autoapreciere după originalitatea rezultatelor; simț estetic (aprecierea și cultivarea armoniei); ☞ (24) simțul și cultul valorii; simțul umorului; stabilitatea și maturitatea afectivă; ☞ (25) dominanță și autoafirmare; libertate de exprimare; spontaneitate; preferință pentru lucruri ce solicită capacitatea de generalizare și abstractizare; ☞ (26) nivel înalt de aspirație profesională; inițiativă; afiliere profesională; ☞ (27) considerarea ideilor ca forță nemijlocită a progresului; ☞ (28) autodepășire, relativă nemulțumire față de cele realizate, reluarea lor din alte unghiuri; tendință spre autoperfecționare continuă [240].

Mai țin de spațiul tipologic *„CI"* formele sau tipurile „verticale" ale creativității (documentația; sugestia creatoare; inspirația etc.), explicații ale creativității pre-

[238] William J. J. Gordon, *loc. cit.*
[239] Mihaela Roco, *op. cit.*, pp. 124 - 139
[240] *Ibidem*, pp. 82 - 93

cum cele ale teoriei interpersonale sau culturale, acordînd o deosebită importanţă dependenţei personalităţii faţă de semenii săi, de mediu şi de cultură: dependenţa artistului de public [241]; manifestarea spontaneităţii creatoare la interacţiunea dintre persoane, dintre persoane şi obiecte, dintre societăţi, dintre societate şi umanitate [242] etc.

10.3.2.5. Modelul „CF", al operaţiilor şi traiectelor creatoare. La incidenţa dintre polii, variabilele, sau coordonatele *creator, autor* etc. (*„C"*) – *formă, structură, design* etc. (*„F"*) se profilează constituenţi ai problemei [243] (*„conţinutul psihologic al problemei"* sau *„situaţia problemă"*, *„C"*, şi *„structura formulării lingvistice a problemei"*, *„F"*). De asemenea, se precizează forme *sui generis* de creaţie – (auto) proiectarea, (auto)schematizarea, (auto)modelarea, analiza, machetarea, scenarizarea, simularea, schiţarea, formalizarea, procesarea etc., cele mai multe fiind şi momente în procesul creativ global.

10.3.2.6. Modelul „PM", al „planului primar" şi al creaţiei naturale. Vectorul *materie, substrat* etc. (*„M"*) – *produs, operă,* rezultat etc. (*„P"*) ne trimite spre lumea creaţiei naturale (devenirea ca prefacere a „stihiilor" sau „principiilor", eroziunea, formaţiunile carstice etc.), dar şi spre funcţionarea, aplicarea unor produse ale creaţiei umane (reprezentarea, interpretarea sau realizarea formalismelor, instanţierea unor enunţuri, specificarea unor noţiuni, punerea în funcţiune a unui dispozitiv etc.), dacă prin aceasta se marchează ineditul, neaşteptatul, performanţa.

10.3.2.7. Modelul „PV", al produsului ca valoare (de întrebuinţare). Cu polii, variabilele, sau coordonatele *produs, operă* etc. (*„P"*) şi *valoare, fundamentare* etc. (*„V"*) putem delimita ipostaze ale creaţiei omologate (produsul, opera, sau creaţia valorificată; problema, sau construcţia verificată; performanţa înregistrată etc.), dar şi valoarea obiectivată, materializată, multiplicată sau întruchipată (scenariul transpus în teatru sau în film, ideea arhitectonică realizată în construcţie, idealul social, sau naţional întrupat în creaţia de artă, materială sau socială etc.), algoritmul de verificare etalonat etc.

10.3.2.8. Modelul „PI", al creaţiei intenţionate. Drumul de la *inspirator*, suporter etc. (*„I"*), la *produs*, operă etc. (*„P"*) este, adesea, drumul de la *„obsesie"*, la *„creaţie"* (relaţie deloc întîmplătoare, ci *„necesară, reciprocă şi determinantă în anumite condiţii psiho-sociale"* [244]). Îl putem parcurge în orizontul etapelor creaţiei (creaţia ca inspiraţie, *„I"*, şi elaborare, *„P"* [245]; creaţia ca

---

[241] Silvano Arieti (ed.), *Handbook of American Psychiatry*, vol. 1 - 2, „Basic Books", New York, 1959; cf. Erika Landau, *op. cit.*, p. 30; Ernst Kriss, *loc. cit.*; *apud*: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

[242] Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 14

[243] Zdzisław Cackowski, *Problemele, întrebările şi principiile generale ale punerii lor*, în: Constantin Grecu (coord.), *Logica interogativă şi aplicaţiile ei*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 225; Ion Moraru, *Strategii creative transdisciplinare. Introducere în sciento - euristică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 43

[244] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 9

[245] Hans Reichenbach, citat de Morris I. Stein, *loc. cit.*; Ernst Kriss, *loc. cit.*; *apud*: Erika Landau, *op. cit.*, pp. 70 - 71; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 181

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

fază feminină, „*I*", și fază masculină, „*P*", [246]), în orizontul tipologiei „verticale" a creativității (prefigurarea, imaginarea, conceperea operei, sau a produsului, ca formă și modalitate *sui generis* a creației) etc.

10.3.2.9. Modelul „PF", al obiectivării proiectului. Vectorul de focalizare definit prin coordonatele sau variabilele *formă, design* etc. („*F*") – *produs, operă, rezultat* etc. („*P*") aliniază ipostaze ale creației și creativității (softul, ca marfă „imaterială" și produs „virtual"; construcția ca proiect realizat, planul îndeplinit, ideea transpusă etc.), dar și explică schimbarea, ca proces de creație prin care forma se materializează, iar substratul se actualizează în produs, operă, construcție etc.

10.3.2.10. Modelul „MV", al materiei valorificate. Coordonatele *materie*, substrat și așa mai departe („*M*") și *valoare*, motivație etc. („*V*") contribuie la delimitarea frumosului natural, a materiei și a materialelor prețioase („de valoare") etc., dar și a operațiilor prin care se produce descoperirea, valorificarea sau omologarea cadrului material și spațio-temporal.

10.3.2.11. Modelul „MI", al materiei, al cadrului, sau al referinței intenționate. Imaginarea circumstanțelor naturale sau materiale ale unei opere, ori construcții, alegerea amplasamentului și a materialelor „de construcție", intenționarea cadrului de referință și a parametrilor de aplicare sînt ipostaze ale creației și creativității determinabile prin parametrii *inspirator*, *suporter* etc. („*I*") și *materie, substrat* etc. („*M*").

10.3.2.12. Modelul „MF", al materiei in - formate, modelate, trans - formate, sau trans - figurate. Coordonate fundamentale în teoria aristotelică a cauzalității, *materia* („*M*") și *forma* („*F*") își dau concursul la caracterizarea creației naturale drept proces de in - formare a materiei. Aceiași parametri contribuie la definirea „substanței" în sens aristotelic și a „structurii" în sensul modern, conferit de „structuralistul" Jean Piaget.

10.3.2.13. Modelul „VI", al evaluării intenționate sau predeterminate. Pe latura *inspirator, suporter* etc. („*I*") – *valoare, motivație* etc. („*V*") a hexagonului creativității se plasează forme *sui generis* de creativitate (evaluarea intenționată, imaginată, sau predeterminată, fundamentarea anticipată, verificarea prefigurată, critica sugerată, pre - judecarea, antecalcularea etc.), dar și etapizări ale creației (creația ca formulare a ipotezelor, „*I*", și „testare a ipotezelor", „*V*", de exemplu).

10.3.2.14. Modelul „VF", al omologării proiectului, modelului sau prototipului. Relației dintre *formă*, structură, design etc. („*F*") și *valoare, motivație* etc. („*V*") îi corespunde o gamă de acte creatoare (recepționarea machetei, a proiectului, prototipului; judecarea sau asumarea *design* - ului, crochiului etc.), dar și perspective asupra creației (idealul ca finalitate, modelul ca intenționalitate [247] etc.).

10.3.2.15. Modelul „IF", al formei intenționate. Contribuind la definirea creației ca proces sau activitate (între altele, ca proces de convertire a gîndurilor,

[246] Cum se exprimă Erich Fromm. Cf.: Erika Landau, *op. cit.*, pp. 79 - 83
[247] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 120

a sentimentelor şi a emoţiilor în forme imprevizibile [248]), polii, variabilele, sau coordonatele *inspirator, suporter, colaborator* etc. („*I*") şi *formă, design*, proiect etc. („*F*") delimitează ipostaze *sui generis* ale creativităţii (sugerarea de noi forme: pre - figurarea, sau „proiectarea" proiectului de acţiune, intenţionarea modelelor şi a thenicilor de creaţie etc.) şi momente ale actului creator global.

10.3.3. Triunghiuri ale creativităţii. După trecerea în revistă a „monadelor" ($C_6^1 = 6$) şi a „diadelor" ($C_6^2 = 15$) creativităţii, urmează să surprindem relevanţa a nu mai puţin de 20 de scheme triadice (C_6^3) ale activităţii esenţial umane în atenţie.

10.3.3.1. Modelul „CPM", al descoperirii, evaluării şi valorificării mediului. Culegerea ca act selectiv (înălţat de un Simion Mehedinţi la demnitatea unui factor antropogenetic), explorarea de noi materii prime, creaţia ca act spontan, de dezvăluire a frumosului şi punere în valoare a utilului natural sînt forme ale creativităţii decupate prin grila triunghiulară *creator* („*C*") – *materie* („*M*") – *produs* („*P*"). Pe aceeaşi schemă de omologare se aşează explicaţia intelectului (ca operaţionalizare a unor conţinuturi, cu finalizare în „produse" mentale) în modelul factorial al lui Joy Paul Guilford [249], explicaţia creativităţii ca interacţiune pregnantă dintre persoane („*C*"), produse („*P*") şi mediu („*M*") [250] etc.

308°. Schema funcţională a activităţilor intelectuale, în concepţia lui Joy Paul Guilford (apropiată logicii operatorii, logicii integrale, logicii naturale şi logicii constructiviste toto genere)

10.3.3.2. Modelul „CPV", al evaluării creaţiei. Mai multe definiţii „program" şi sumare înţelegeri ale creativităţii (ansamblu al factorilor subiectivi şi obiectivi care duc la realizarea, de către „*C*", a unui produs original, „*P*", şi de valoare, „*V*" [251]; proces care duce la făurirea unui produs nou, „*P*", pe care o grupă de oameni, „*C*", îl acceptă la un moment dat, considerîndu-l util, adecvat sau satisfăcător, „*V*" [252]; etc.), definiţia sau caracterizarea valorii, „*V*" (ca medie între creator, „*C*", şi societate, „*V*", care se regăseşte în operă, „*P*" [253]), forme

[248] Joy Paul Guilford, *op. cit.*; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 53
[249] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 53
[250] Erika Landau, *op. cit.*, p. 27
[251] Alexandru Roşca, *op. cit.*, p. 17
[252] Morris Isaac Stein, *loc. cit.*; Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 26
[253] Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 26

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

sui generis ale creației și ale creativității (autoevaluarea, transpunerea în operă a idealului, a dorinței, a intenției etc., asumarea rezultatului etc.), structurarea demersurilor cercetării [254] (*întrebările*, sau deschiderea problemei, *„C" – aserțiunile*, sau răspunsul la întrebări, *„P" – imperativele*, sau aplicația problemei, *„V")*, ciclurile creației și ale creativității în diferitele lor înfățișări – descoperirea, invenția, inovația, inovarea tehnică, inovarea logică, inovarea socială etc. [255] (respectiv căutarea, *„C"* – aflarea, *„P"* – aplicarea, *„V")* dau consistență modelului triunghiular *creator*, autor etc. (*„C"*) – *produs*, operă etc. (*„P"*) – *valoare* (*„V"*).

10.3.3.3. Modelul „CPI", al creației inspirate sau comandate. Triunghiul *creator, autor* etc. (*„C"*) – *creație, operă* etc. (*„P"*) – *inspirator, susținător* etc. (*„I"*) marchează o interacțiune pregnantă în procesul creativ [256] (ca relație între *produsul creat*, *„P"*, *personalitatea creatoare*, inclusiv *grupul sau colectivul creativ*, *„C"*, și *mediul* sau *climatul social creativ*, *„I"* [257]), surprinzînd ipostaze *sui generis* ale creației și ale creativității („comanda" sau „sugerarea" creației, revelația operei, pregătirea constructorului pentru o anumită performanță etc.).

10.3.3.4. Modelul „CPF", al proiectului creativ. Circuitul dintre polii, variabilele, sau coordonatele *creator, autor* etc. (*„C"*) – *mediu, proiect, plan, design* etc. (*„F"*) – *creație, operă, tehnologie* etc. (*„P"*) închide acte și demersuri creatoare (prefigurarea sau pre - formarea operei, fundamentarea construcției etc.), inserează momente ale procesului creator global și oferă explicații structurale ale aventurii novatoare.

10.3.3.5. Modelul „CMV", al alegerii materialelor și al evaluării costurilor. Polii *creator, autor* etc. (*„C"*), *materie, substrat, cadru* etc. (*„M"*) și *valoare, motivație* etc. (*„V"*) închid un spațiu pentru modalități distincte ale creativității (alegerea inspirată a materialelor, evaluarea judicioasă a cheltuielilor materiale, amplasarea corectă a construcției, omologarea frumosului natural, delimitarea inspirată a temei etc.) și tot în legătură cu ei se diferențiază anumite structuri ale procesului creator, precum cea datorată lui Donald M. Johnson (pregătire, *„M"* – producție, *„C"* – apreciere, *„V"*), sau cea propusă de către John Edward Arnold [258] (pregătirea, *„M"* – producția, *„C"* – alegerea soluției, *„V"*).

10.3.3.6. Modelul „CMI", al impunerii substratului, sau al alegerii cadrului. Interpunerea *materiei* (*„M"*) între polii personali ai modelului global – *creatorul* (*„C"*) și *inspiratorul* (*„I"*) – ne permite caracterizarea unor momente inspirate din geneza operei (comandarea, sau sugerarea materialelor de construcție; delimitarea, sau intenționarea cheltuielilor materiale; alegerea locului de expunere sau de înălțare a operei etc.).

---

[254] Petre Botezatu, *Erotetica – logica întrebărilor (principii și aplicații)*, în: Constantin Grecu (coord.), *loc. cit.*, p. 203

[255] A se vedea: Ion Moraru, *Strategii creative transdisciplinare. Introducere în sciento-euristică*, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 123

[256] Erika Landau, *op. cit.*, p. 27

[257] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 19

[258] Referințe la cei doi autori, în: Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

BCU "LUCIAN BLAGA" LIBRARY

10.3.3.7. Modelul „CMF", al morfogenezei. Transpunerea într-o nouă *formă* („F") a *materiei* („M"), prin intervenţia agentului creativ („C") pare să completeze înţelesul cel mai general al schimbării conştiente, înţeles la care se opreşte şi Aristotel. În triunghiul situaţional semnalat se încadrează ipostaze ale creaţiei individuale pentru uzul propriu, precum înălţarea locuinţei, cioplirea porţii maramureşene, altoirea pomului şi aşa mai departe.

10.3.3.8. Modelul „CVI", al stimulării creativităţii. În grila triunghiulară definită de poli, variabilele, sau de coordonatele *creator* („C"), *valoare* („V") şi *inspirator* („I") se pot închide tipuri *sui generis* de acţiune creatoare (evaluarea la comandă; solicitarea sau susţinerea prin acţiunea evaluativă a creatorului angajat etc.), dar şi explicaţii structurale sau relaţionale ale creativităţii (spre exemplu, cele venind din perspectiva teoriilor interpersonale sau culturale, ce acordă importanţă dependenţei personalităţii novatoare, „C", de semenii acesteia, sau de mediul în care activează, „I", şi de publicul căruia i se adresează, respectiv de cultura în care se formează şi se manifestă, „V").

10.3.3.9. Modelul „CVF", al evaluării VI FORMAE, sau al fundamentării proiectului. Evaluarea, cîntărirea sau judecarea proiectului propriei creaţii, schimbarea ca impunere, ajustare, respectiv configurare, sau valorificare de noi forme şi aşa mai departe sînt manifestări ale spontaneităţii creatoare ce se încadrează în triunghiul *creator* („C") – *valoare* („V") – *formă* („F").

10.3.3.10. Modelul „CIF", al sugerării, impunerii, sau influenţării proiectului. Interpunerea variabilei sau coordonatei *formale* („F") între *creator*, autor etc. („C") şi *inspirator*, suporter etc. („I") ne conduce spre împrejurări ale procesului creator global, precum sugerarea ideii de acţiune novatoare, încredinţarea spre execuţie a proiectului şi aşa mai departe.

10.3.3.11. Modelul „PMV", al materiei valorificate. Materia „primă" ca valoare (de întrebuinţare), produsul ca materie pusă în valoare, natura umanizată, peisajul natural omologat şi aşa mai departe sînt ipostaze ale creaţiei, în aparenţă „fără autor" şi „fără receptor", ce se încadrează în spaţiul tipologic definit prin polii *produs* („P"), *materie* („M") şi *valoare* („V").

10.3.3.12. Modelul „PMI", al intenţionării substratului. În reţeaua triunghiulară *inspirator, susţinător* etc. („I") – *produs*, operă etc. („P") – *materie, substrat* etc. („M") se plasează tipuri „verticale" de creativitate (intenţionarea sau comandarea materiei, a substratului, a cadrului construcţiei, ori operei; predeterminarea sferelor de aplicare a unui obiect tehnic, sau a unei tehnologii etc.), dar şi scheme ale derulării în etape a creaţiei ca proces global, precum cea a lui John Livingstone Lowes [259] („documentarea" sau „umplerea îndelungată a rezervorului, respectiv a minţii, cu materiale şi experienţe", „M"; „izbucnirea viziunii printr-o sugestie întîmplătoare", „I"; „efectuarea muncii îndelungate şi riguroase pentru a transpune viziunea într-o operă", „P"), de asemenea, creaţia de inspiraţie naturală.

[259] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 18

10.3.3.13. Modelul „PMF", al materiei re - in - formate, sau trans - formate. Creația ca trecere a materiei într-o nouă formă, schimbarea „în - conștientă", respectiv distrugerea, dezvoltarea, schimbarea în natură (copacul, *„P"*, ca transformare, *„F"*, a seminței, *„M"*; mrania, *„P"*, ca transformare, *„F"*, a gunoiului de grajd, *„M"*; norul, *„P"*, ca transformare, *„F"*, a apei de la suprafața rîului, *„M"*, etc.) sînt expresii ale creației delimitate prin circuitul *produs* (*„P"*) – *materie* (*„M"*) – *formă* (*„F"*).

10.3.3.14. Modelul „PVI", al „finalității cu scop". Grila triunghiulară conturată prin categoriile *inspirator* (*„I"*), *produs* (*„P"*) și *valoare* (*„V"*) ne permite să omologăm momente ale demersului creator (intenția de valorificare, de confirmare, de infirmare a produsului sau a operei, de exemplu), dar și ipostaze ale creației întrupate (produsul ca valoare obiectivată, idealul realizat; opera ca finalitate cu scop etc.).

10.3.3.15. Modelul „PVF", al valorificării, al încercării, sau al verificării produsului. Prin gruparea polilor *formă*, structură etc. (*„F"*), *produs*, rezultat etc. (*„P"*) și *valoare*, motivație etc. (*„V"*), obținem un cadru pentru semnificații ale creației și ale creativității (valoarea ca formă, ori procedură materializată, sau ca ideal întruchipat; produsul ca formă pusă în valoare, sau ca proiect și prototip omologat; etc.), ori pentru structurarea momentelor, sau etapelor procesului creator.

10.3.3.16. Modelul „PIF", al proiectării sugerate, sau comandate. Coordonatele *produs*, rezultat etc. (*„P"*), *inspirator*, susținător etc. (*„I"*) și *formă*, structură etc. (*„F"*) delimitează un spațiu tipologic pentru momente ale creației și ale creativității (intenționarea unor prototipuri, a unor noi concepții scenice, a unor noi tehnologii, a unor noi așezăminte etc.), dar și ipostaze *sui generis* ale creației duse la împlinire (forma ca predeterminare sau prefigurare a produsului, de exemplu).

10.3.3.17. Modelul „MVI", al intenției de a pune în valoare noi cadre și rezerve materiale. Tringhiul *inspirator*, susținător etc. (*„I"*) – *materie*, *substrat* etc. (*„M"*) – *valoare*, *motivație* etc. (*„V"*) acoperă momente ale acțiunii novatoare globale (aprobarea, evaluarea, omologarea sau antecalcularea materialelor, ori amplasamentelor construcției; imaginarea, ori proiectarea unui cadru scenic; etc.), după cum poate include tipuri sau forme verticale ale creativității și explicații ale procesului creator.

10.3.3.18. Modelul „MVF", al materializării reglementate (normate) a formei sau proiectului. În ochiul de rețea delimitat prin polii *materie*, *cadru* etc. (*„M"*), *valoare, utilizare* (*„V"*), *formă*, *structură*, *design* etc. (*„F"*) se înscriu ipostaze mai mult sau mai puțin „impersonale" ale creativității (materia in - formată după anumite norme; forma materializată și omologată; etc.), fără a se exclude posibilitatea ordonării anumitor inventarii ale momentelor sau etapelor procesului creator.

10.3.3.19. Modelul „MIF", al schimbării, sau inovării intenționate. O altă rețea triunghiulară, definită prin coordonatele *materie* (*„M"*), *inspirator* (*„I"*) și *formă* (*„F"*), închide acte ale demersului înnoitor (intenționarea transformării într-un anume fel a unor resurse materiale; impunerea unor aplicații sau utilizări ale unui proiect de tehnologie etc.), putînd, eventual, să ordoneze și forme „verticale" ale creativității.

BCU „ION CREANGĂ" LIBRARY

10.3.3.20. Modelul „VIF", al intenției de verificare, valorificare, sau fundamentare a proiectului. Ultimul spațiu triunghiular, delimitat prin coordonatele *valoare*, motivare etc. (*„V"*), *inspirator*, susținător etc. (*„I"*) și *formă*, structură, design etc. (*„F"*), contribuie la ordonarea unor momente ale procesului de creație (sugestia de valorificare a unor idei sau concepții novatoare, a unor criterii de evaluare etc.); etichetează semnificații relaționale ale creației și ale creativității (valoarea ca formă intenționată; forma ca intenție de valorificare; etc.); omologhează concepte relaționale – spre exemplu conceptul de „situație teoretică", descris de Lucian Blaga prin luarea în considerare a ansamblului de pretinse cunoștințe teoretice și empirice dintr-un anume moment istoric, *„I"*, a ansamblului metodelor și a gradului de rafinament al uneltelor de cunoaștere proprii aceluiași moment istoric, *„F"*, respectiv a cîmpului stilistic în care, datorită momentului istoric, se plasează un gînditor, *„V"*.

10.3.4. Perspective tetradice asupra creației și creativității. Angajarea mai multor variabile sau coordonate ale schemei de analiză asigură o mai avansată determinare a demersului creator. Este ceea ce se poate constata o dată cu trecerea în revistă a celor 15 grile tetradice (C_6^4) de receptare a actelor înnoitoare.

10.3.4.1. Modelul „CPMV", al evaluării substratului, sau al „calculului" costurilor materiale. În circuitul *creator* (*„C"*) – *produs* (*„P"*) – *materie* (*„M"*) – *valoare* (*„V"*) se încadrează momente și forme *sui generis* ale creativității (realizarea de valori materiale; evaluarea materiei prelucrate; punerea în valoare a substratului, a disponibilităților de amplasare, a semnificațiilor, a motivelor, a resurselor etc.), după cum se ordonează semnificații ale actului creator: schimbarea sau dezvoltarea ca punere în valoare nepremeditată a unui cadru material și a unor resurse naturale, evaluarea ca un „calcul" al costurilor materiale de „producție" etc..

10.3.4.2. Modelul „CPMI", al „negocierii" substratului creației. În patrulaterul *creator* (*„C"*) – *creație* (*„P"*) – *materie* (*„M"*) – *inspirator* (*„I"*) se ordonează tipuri „verticale" de activitate creatoare sau novatoare (creația fără proiect, prototip, tematică etc. și fără omologare, sau valorificare, spre exemplu), ipostaze ale creației și creativității (materialele sau amplasamentele intenționate pentru un anumit gen de construcție; produsul intenționat a se realiza din anumite materiale, resurse etc.), etape ale creației ca proces global, precum cele admise de Tudor Vianu: pregătirea, *„M"* – inspirația, *„I"* – invenția, *„C"* – execuția, *„P"* etc.

10.3.4.3. Modelul „CPMF", al creației spontane. Pe traseul marcat de coordonatele *creator* (*„C"*), *produs* (*„P"*), *materie* (*„M"*) și *formă* (*„F"*) putem alinia faptele sau actele creatoare individuale, necomandate, nepremeditate, nesugerate, nevalorificate sau neomologate.

10.3.4.4. Modelul „CPVI", al evaluării comandate, ori sugerate. Spațiul tipologic delimitat prin polii *creator* (*„C"*), *produs* (*„P"*), *valoare* (*„V"*) și *inspirator* (*„I"*) este parcurs de caracterizări relaționale ale creației și ale creativității, precum cea a lui Morris I. Stein [260] (creativitatea ca proces care duce la făurirea

[260] Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 24

unui produs, *„P"*, pe care o grupă de oameni îl acceptă la un moment dat, *„I"* și *„C"*, considerîndu-l util, adecvat sau satisfăcător, *„V"*), și de inventare ale ipostazelor creativității (căutarea sugerată, ori comandată de produse naturale cu o anumită valoare, în cursul vînătorii, sau al explorării plantelor, izvoarelor etc.; impunerea unor standarde de evaluare, a unor criterii de verificare, a unor stiluri de judecare etc.; evaluarea „la comandă" a produsului unei activități etc.).

10.3.4.5. Modelul tetradic „CPVF", al analizei și justificării structurii, sau design-ului *produsului creativ.* Grila configurată de polii sau factorii *creator*, autor etc. (*„C"*), *produs*, *rezultat* etc. (*„P"*), *valoare*, *motivație* etc. (*„V"*), *formă*, *structură* etc. (*„F"*) ne conduce spre activități creatoare: (auto)evaluarea formei, a crochiului, sau a prototipului prin care s-a ajuns la o anumită operă; verificarea structurii imprimate operei; analiza formalistă; critica structuralistă; etc., dar și spre etape sau momente ale procesului global de creație, precum cele stabilite de Ștefan Odobleja: descoperirea întrebării, *„C"*; analiza, sinteza, clasificarea, definirea, divizarea, *„F"*; verificarea, *„V"*; obiectivarea, *„C"*; retorica, *„C"* și *„V"*; critica, *„F"* și *„V"*; scrierea, *„P"* [261].

10.3.4.6. Modelul „CPIF", al angajării executantului. Polii *creator*, *autor* etc. (*„C"*), *produs*, *rezultat* etc. (*„P"*), *inspirator*, *susținător* etc. (*„I"*), *formă*, *structură* etc. (*„F"*) pot delimita orizonturi ale creației (proiectul încredințat spre execuție, de exemplu), tipuri *sui generis* de creație (machetarea, schematizarea, modelarea ca activitate inspirată, ori coordonată; descoperirea „executantului" unui proiect, a regizorului pentru un scenariu etc.; comanda de modificare a *design*-ului unui produs etc.), etape ale demersului novator sau creator, precum cele stabilite de către Max Dessoir [262] (vagă iluminare, frămîntări emoționale chinuitoare, *„I"*; clară și închegată lămurire a concepției, *„F"*; obiectivarea concepției dintr-o schiță, *„C"*; executarea anevoioasă a proiectului, *„P"*), de Richard Müller Freinfels [263] (inspirația, în condiții emoționale și mentale deosebite, dar și în stări posibile, *„I"*; pregătirea, *„M"*; concepția, *„C"*; execuția, *„P"*), de Théodule Ribot [264] (încolțirea ideii, *„I"*; relevarea ei, *„F"*; iluminarea, *„C"*; modelarea definitivă a construcției, *„V"*), de Peter K. Engelmeyer [265] (apariția ideii de dispozitiv tehnic, *„I"*; continuarea sau aprofundarea conceperii și evaluării conștiente, *„F"*; elaborarea planului viitoarei invenții, *„C"*; realizarea practică a planului, *„P"*), de Vitalie Belous, în conformitate cu modelul propus de Jean - Claude de Schiétre și Pierre Régis Turcotte (percepția studiului actual al tehnicii, *„I"*; activarea unui proiect pentru un nou stadiu, *„F"*; conflictul, insatisfacția, tensiunea, frustrarea, *„C"*; realizarea unui nou stadiu, *„P"* [266]), iar lista rămîne deschisă; de asemenea,

---

[261] Ștefan Odobleja, *loc. cit.*, pp. 715 - 762; Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 16

[262] A se vedea: Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 16

[263] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

[264] *Apud*: T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 21

[265] *Apud*: *Ibidem*, pp. 21 - 22

[266] Vitalie Belous, *Inventica*, Editura „Gheorghe Asachi", Iași, 1992, p. 172

explicații ale creației și ale creativității, precum cea propusă de Vasile V. Feier [267] (prin luarea în considerare a subiectului creator, „*C*", a activității creatoare, „*F*", a mediului creativ, „*I*", și a produsului sau rezultatului creator, „*P*") etc.

10.3.4.7. Modelul „CMIF", al creației premeditate, sau autorizate. Categorii cu ascendent aristotelic, *creatorul*, sau *cauza eficientă* („*C*"), *materia* sau *cauza materială* („*M*"), *forma* sau *cauza formală* („*F*") și *inspiratorul* sau *cauza finală* („*I*") articulează un *patern* al acțiunii creatoare individuale (cioplirea, „*C*", din marmură, „*M*", a unei statui, „*F*", pentru uzul și după gustul propriu, „*I*", spre exemplu) și al celei sociale, cu două, trei sau chiar cu patru instanțe personale (cooperarea executantului, „*C*", cu arhitectul, „*F*", în vederea înălțării unei construcții, „*M*", pentru un beneficiar, „*I*"; cooperarea meșterului turnător în bronz, „*C*", cu artistul sculptor, „*F*", în vederea realizării unui bust, „*M*", pentru uzul unei instituții, „*I*"; etc.), după cum am putea surprinde fațete ale creației în curs de desfășurare (proiectul neomologat și nefinalizat, de exemplu), momente ale fluxului sau procesului creator (alegerea executantului unei anumite idei de amenajare, transformare, sau reformare a unui anume cadru, a unei anume materii, a unei anumite tehnologii etc.), inventare de etape ale creației *toto genere*, precum cele stabilite de Genrich Saulowitsch Altschuller [268] (alegerea problemei, „*M*"; alegerea concepției de căutare a soluției, sau precizarea condițiilor problemei, „*F*"; strîngerea informației, sau stadiul analitic, „*M*"; căutarea ideii rezolvării, „*I*"; transpunerea ideii într-o construcție, sau stadiul operativ, „*F*"; realizarea efectivă, ori stadiul de sinteză, „*C*") și de V. A. Moleako [269] (analiza condițiilor problemei, „*M*"; sinteza preliminară a viitoarei structuri, „*I*"; compararea structurii preliminare cu alte structuri, depistarea structurilor adecvate, transpunerea într-un nou context a structurii concepute, cu reconstrucția corespunzătoare, „*F*"; formularea definitivă a ideii novatoare, pe baza combinării părților și pieselor construcției, „*C*").

5.3.4.8. Modelul „CMVI", al „mobilizării forțelor" pentru valorificarea superioară a „resurselor materiale". Patrulaterul *creator* („*C*") – *materie* („*M*") – *valoare* („*V*") – *inspirator* („*I*") ne menține în sfera prealabilului creației și creativității (căutarea sugerată sau comandată a unor materii valoroase, respectiv explorarea; studiul de fezabilitate și fiabilitate a unor construcții; intenții de punere în valoare a anumitor rezerve materiale și umane etc.), după cum ne îngăduie omologarea unor inventare de etape ale creației și creativității, precum cel al lui Wallas [270] (pregătirea sau prepararea, respectiv faza de acumulare, „*M*"; in- cubația sau gestația la nivelul subconștientului, „*I*"; iluminarea, respectiv faza „evrika", „*C*"; verificarea rezulta-

[267] Vasile Virgil Feier, *Conceptul de reactivitate: analiză, definiție și model de interpretare*, „Lucrările celui de al II-lea Simpozion Național de Inventică", Iași, 1986, pp. 10 - 17; *apud*: Vitalie Belous, *op. cit*, pp. 122 sqq.

[268] Mihaela Roco, *op. cit.*, p. 15

[269] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 26

[270] Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 15; Erika Landau, *op. cit.*, p. 64; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 17

telor, „*V*"), cel al lui Abraham Moles și Roland Claude [271] (informarea, „*M*"; incubația, „*F*"; iluminarea, „*C*"; verificarea, „*V*"), cel al Erikăi Landau (pregătirea, „*M*"; gestația, „*I*"; descoperirea, „*C*"; verificarea, „*V*" [272]), cel al lui Irving Taylor (pregătirea sau colectarea materialului brut, „*M*"; incubația, „*I*"; înțelegerea sau iluminarea, „*C*"; verificarea, „*V*" [273]) și ale altora.

10.3.4.9. Modelul „CMVF", al pre-figurării propriei creații. În perimetrul marcat de polii *creator* („*C*"), *materie* („*M*"), *valoare* („*V*") și *formă* („*F*") se includ activități novatoare *sui generis* (imaginația creatoare; creația după gustul și pentru uzul propriu; evaluarea costurilor de proiect și de aprovizionare cu materiale și energie; evaluarea formelor, structurilor sau sistemelor materializate; punerea în valoare a rezervelor materiale aflate la dispoziția creatorului etc.), dar nu se exclud nici încadrările unor inventare de momente ale procesului creator *toto genere*, ori „descompuneri spectrale" ale conceptelor relaționale de *creație* și *creativitate*.

10.3.4.10. Modelul situațional „CVIF", al aprecierii „planului de acțiune creatoare". Cvadruplul *creator, autor, inițiator* etc. („*C*") – *valoare, cost, motivație* etc. („*V*") – *inspirator, susținător, influențator* etc. („*I*") – *formă, structură, design* etc. („*F*") delimitează momente ale acțiunii creatoare (expertiza proiectului, verificarea planului, evaluarea prototipului etc.), sau perspective ale creației ca produs și rezultat (valoarea ca formă intenționată; proiectul nematerializat etc.).

10.3.4.11. Modelul situațional tetradic „PMVI", al creației „netransparente" și neasumate. Cu polii, variabilele, sau coordonatele *produs, rezultat* etc. („*P*"), *materie, substrat* etc. („*M*"), *valoare, motivație* etc. („*V*") și *inspirator, susținător, inițiator* etc. („*I*") ne asigurăm un cadru tipologic (creația anonimă și neelucidată sub aspectul formei sau structurii; produsul creativ pus în circulație fără a-și divulga „autorul", sau „secretul fabricației"; explorarea mediului („înconjurător") în vederea identificării sau descoperirii de noi specii de plante, animale, minerale etc.), fără a exclude și celelalte feluri de utilizări.

10.3.4.12. Modelul „PMVF", al creației ascunse. Produsul, rezultatul etc. („*P*"), *materia, substratul* etc. („*M*"), *valoarea, motivația* etc. („*V*") și *forma, structura* etc. („*F*"), ca poli imateriali ai supramodelului hexadic, închid ipostaze ale creației necomandate și neasumate, dar cunoscute și apreciate (textele anonime; picturi, sau sculpturi nesemnate; invenții nebrevetate; creații naturale omologate valoric, ipostaze ale naturii umanizate: „florile de piatră", peisajul protejat etc.), după cum ordonează criterii ale creației și ale creativității [274] (tehnologice, „*P*"; economice, „*M*"; antropologice, „*V*"; funcționale, „*F*"), momente ale procesului creator, explicații ale creativității și așa mai departe.

---

[271] Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 14

[272] Erika Landau, *op. cit.*, p. 76

[273] Florea Lucaci, *op. cit.*, pp. 22 - 23; cf. și: Erika Landau, *op. cit.*, pp. 79 - 83

[274] Mario Bunge, *Logica problemelor*, în: Constantin Grecu (coord.), *loc. cit.*, pp. 30 - 41

BCU "LUCIAN BLAGA" LIBRARY

10.3.4.13. Modelul situaţional tetradic „PMIF", al proiectului neexecutat. Cu *produsul,* respectiv *rezultatul* („*P*"), cu *materia,* respectiv substratul („*M*"), cu *inspiratorul,* respectiv *suporterul* („*I*") şi cu *forma,* respectiv *structura* („*F*") delimităm un spaţiu tipologic pentru creaţii „antecalculate", dar necomandate, nefinanţate (deci, „fără executant") şi neomologate încă.

10.3.4.14. Modelul relaţional „PVIF", al produsului nematerializat şi necomandat. Un alt patrulater înscris în supramodelul hexadic, cel marcat prin polii *produs, rezultat* etc. („*P*"), *valoare, motivaţie* etc. („*V*"), *inspirator, suporter* etc. („*I*") şi *formă, structură* etc. („*F*"), închide formaţii creative (produsul creativ nematerializat şi neîncredinţat executantului; opera căreia nu i se cunoaşte tehnica culorii şi nici autorul; proiectul pentru care nu există condiţii de fundamentare, amplasare şi aprovizionare tehnico - materială şi nici realizator etc.), după cum poate structura procesul creaţiei, explicaţiile creativităţii şi aşa mai departe.

10.3.4.15. Modelul „MVIF", al anticipării valorilor. Cu ultima tetradă categorială – *materia* („*M*"), *valoarea* („*V*"), *inspiratorul* („*I*") şi forma („*F*") – putem delimita manifestări *sui generis* ale creativităţii (proiectele omologate rămase fără realizatori, creaţiile imaginate dar nu şi înfăptuite etc.), inventare de etape sau momente ale procesului creator global, precum cel întocmit de John Dewey [275] (greutăţi întîmpinate, „*M*"; înţelegerea şi definirea problemei, „*I*"; acumularea soluţiilor posibile, „*F*"; aprecierea ipotetică a diferitelor soluţii, testarea soluţiilor adoptate etc., „*V*").

10.3.5. Cadre pentagonale ale acţiunii creatoare. Luarea în considerare a cinci din cele şase categorii (poli, variabile, sau coordonate) ale creativităţii, enunţate la începutul capitolului, ne plasează în contexte creative din care lipseşte perspectiva unei a şasea coordonate, contexte la care într-o anumită măsură ne-am referit în paragrafele anterioare. Vom avea de trecut în revistă C_6^5 asemenea situaţii, adică şase pentagoane subiacente modelului situaţional hexadic.

10.3.5.1. Modelul relaţional „CPMVI", al creaţiei „neproiectate", sau neelucidate în privinţa formei, structurii, ori tehnologiei. Absenţa vectorului *formă* („*F*") ne menţine în cadrul creaţiilor mai mult sau mai puţin întîmplătoare, nereflectate, neproiectate, sau nefundamentate (arta naivă, sportul amator, lecuirea băbească, creaţia dadaistă, anarhismul epistemologic etc.). Corespunzătoare celorlalte cinci variabile sau categorii – *creatorul,* („*C*"), *produsul* („*P*"), *materia* („*M*"), *valoarea* („*V*") şi *inspiratorul* („*I*") – se dovedesc a fi unele inventare ale etapelor creaţiei, precum cele propuse de Hans Selye (naşterea dorinţei, „*M*"; fecundaţia, „*I*"; gestaţia sau chinul creaţiei, „*C*"; expulsia, „*P*"; examinarea critică, „*V*" [276]), sau de Alex Faickney Osborn [277] (orientarea sau punerea problemei, „*M*"; pregătirea, „*M*"; analiza, „*F*"; ideaţia sau incubaţia, „*I*"; iluminarea, „*C*"; sinteza, „*P*"; evaluarea, „*V*").

[275] John Livingstone Lowes, *loc. cit.*

[276] Hans Selye, *loc. cit.*; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, pp. 18 - 19

[277] Cf. Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19

BCU "LUCIAN BLAGA" LIBRARY

10.3.5.2. Modelul situațional pentadic „CPMVF", al creației spontane, „neinspirate", dar omologate, sau acceptate. Fără perspectiva *inspiratorului* („*I*"), ne situăm în preajma creațiilor *absolute*, nedocumentate, nesugerate, sau necomandate, dar realizate și valorificate. Cu celelalte cinci variabile sau categorii – *creatorul* („*C*"); *produsul* („*P*"); *materia* („*M*"); *valoarea, forma* („*F*") – putem încadra inventare ale creației [278] (pregătirea, „*M*"; analiza, „*F*"; producția, „*C*"; verificarea, „*V*"; realizarea, „*P*"), de asemenea, structurări ale personalității, în genul celeia pe care o propune Ion Moraru (personalitatea, „*C*"; componenta motivațională, „*P*"; componenta perceptivă, „*M*"; componenta afectiv - volitivă, „*V*"; inteligența, „*F*" [279]).

10.3.5.3. Modelul situațional pentadic „CPMIF", al creației neverificate, nemotivate, nevalorificate, nebrevetate, sau neconsacrate. Estomparea *coordonatei valorice* („*V*") din grila creației și creativității se justifică în cazul performanțelor „nereceptate", „nerecepționate", sau „neomologate". Restul polilor, variabilelor, sau coordonatelor – *creatorul* („*C*"), *produsul* („*P*"), *materia* („*M*"), *inspiratorul* („*I*"), *forma* („*F*") – ghidează inventare ale etapelor procesului innoitor, precum cel datorat lui P. M. Iakobson [280] (mobilizarea ideativ - creativă, sau descoperirea necesității invenției, „*M*"; nașterea ideii - problemă, „*I*"; căutarea de soluții, „*F*"; depistarea principiului invenției, sau convertirea principiului în schemă, „*C*"; transpunerea tehnică și realizarea invenției, „*P*").

10.3.5.4. Modelul „CPVIF", al creației pur spirituale. Degenerarea hexagonului „situațional" prin neglijarea polului *materiei* („*M*") se justifică în cazul ideilor nematerializate, al secretelor de fabricație și, în genere, al creațiilor neelucidate sub aspectul substratului. Între altele, se încadrează structurii pentadice definiția problematizării [281] ca relație între întrebare („*C*") și răspuns („*P*"), respectiv între vorbire („*C*", „*P*"), acțiune („*F*"), cunoaștere („*I*") și apreciere („*V*"). De asemenea, etapele invenției, în concepția lui P. Hill [282]: ☞ *ilumina-rea*, care se plasează în orizontul *creatorului* („*C*"); ☞ *realizarea*, care coincide cu polul, sau variabila *produs* („*P*"); ☞ *verificarea*, etapă care se așează de la sine în spațiul omonim al modelului nostru („*V*"); ☞ *pregătirea*, ușor de corelat cu variabila sau coordonata *suporter* („*I*") și *incubația*, pe care o putem lega de variabila *procesării*, a *design*-ului, a *metodei* etc. („*F*").

10.3.5.5. Modelul „CMVIF", al proiectului neexecutat. Dacă din șirul polilor, al variabilelor, sau al coordonatelor luate în considerare punem între paranteze *produsul* („*P*"), grila obținută ne permite să înregistrăm creațiile neîntrupate, oprite în pragul *execuției*, din lipsă de materiale adecvate, din lipsă de executant, sau din motive tehnice și financiare. Focalizarea celorlalte cinci coordonate – *creator*, autor etc. („*C*"),

---

[278] Robert King Merton, *loc. cit.*; Erika Landau, *op. cit.*, p. 66

[279] Ion Moraru, *op. cit.*, p. 330

[280] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 22 - 23

[281] Mario Bunge, *loc. cit.*, p. 190

[282] Vitalie Belous, *Manualul inventatorului*, Editura Tehnică, București, 1990, p. 71

BCU "ALEXANDRU IOAN CUZA" LIBRARY

materie, substrat etc. („*M*"), *valoare*, motivație etc. („*V*"), *inspirator*, suporter etc. („*I*") și *formă*, structură etc. („*F*") – ne aduce în sfera unor inventare de momente ale creativității ca proces, precum cel pe care-l propune Joseph Rossman: semnalarea unor nevoi și dificultăți, formularea problemei etc. („*M*"); examinarea informației utilizate, a soluțiilor formulate etc. („*I*"); critica soluțiilor înregistrate, stabilirea tuturor soluțiilor posibile și critica acestora („*F*"); formularea de idei noi („*C*"); testarea, configurarea experimentală și finalizarea noilor idei („*V*")[283].

10.3.5.6. Modelul situațional pentadic „PMVIF", al creației anonime, „fără creator". Anularea coordonatei sau variabilei *creator* („*C*") ajustează modelul situațional hexadic la cazul creațiilor „neînsemnate", cu autor uitat, contestat, travestit, acefal etc. Șirul celorlalte cinci coordonate – *produsul* („*P*"), *materia* („*M*"), *valoarea* („*V*"), *inspiratorul* („*I*") și *forma* („*F*") – contribuie la utilizări asemănătoare cu întrebuințările asociate unora sau altora dintre submodelele trecute în revistă.

10.4. Aplicațiile modelului hexadic al creativității

Deși nu depășește nivelul complexității mediane, grila „configurată" prin axele *MATERIE* / conținut etc. („*M*") – *FORMĂ* / structură etc. („*F*"), *INSPIRATOR* / susținător etc. („*I*") – *CREATOR* / autor etc. („*C*") și *PRODUS* / rezultat etc. („*P*") – *VALOARE* / motivație etc. („*V*"), respectiv hexada „*CPMVIF*" (în care se subsumează 63 de submodele: unele *punctuale*, respectiv centrul, corespunzător modelului medadic, și cele 6 vîrfuri, cu care se asociază modelele monadice; altele *lineare*, 6 laturi și 9 diagonale, adică 15 modele diadice; *triunghiulare*, susținînd 20 modele triadice; *tetrangulare*, în legătură cu care se profilează 15 modele tetradice; *pentangulare*, în orizontul lor manifestîndu-se 6 modele pentadice) se dovedește de o remarcabilă utilitate.

10.4.1. Structurări hexadice și recurențe ale acestora. Cu ajutorul paradigmei „situațional"-hexadice vom desăvîrși tipologia modalităților „verticale" ale creativității, înregistrînd cazurile foarte frecvente și, desigur, foarte fericite, de performanță documentată, *„ancorată în realitate"*, contextualizată, adecvată etc. („*M*"), pregătită, sugerată, inspirată, comandată, susținută etc. („*I*"), programată, proiectată, articulată, prefigurată, premeditată, analizată, fundamentată etc. („*F*"), înfăptuită, executată, finalizată, realizată, turnată etc. („*C*") și recepționată, receptată, verificată, criticată, omologată, standardizată etc. („*V*").

Evident, activarea tuturor variabilelor, sau a tuturor coordonatelor luate în considerare în analiza activității de care ne ocupăm nu-i posibilă decît într-un context de pronunțată socializare a actului creației și al personificării mai tuturor coordonatelor.

Distingînd între *semnificant* („reprezentant", sau „representamen"), *semnificat* (sens sau fundament) și *interpretant* (în speță interpretul), Charles S. Peirce

[283] Joseph Rossman, *loc. cit.*; Alexandru Roșca, *op. cit.*, p. 36

BCU IASI CENTRUL UNIVERSITAR LIBRARY

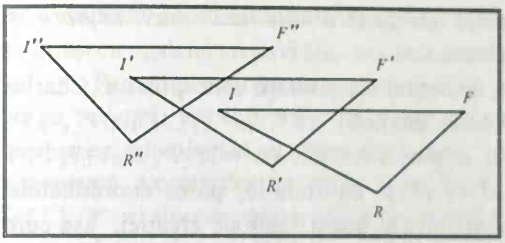

309°. Posibilă schematizare a concepției lui Peirce despre recurența semiozei

admite că ultimul „vîrf" al triunghiului pomenit se deschide într-un alt triunghi și așa mai departe, adică fiecare semn se naște dintr-un semn, comunică cu un semn și din el înmugurește alt semn, sau cu el intră în relație cel puțin un alt semn.

Un comportament similar are variabila APLICAȚIE („*V*") din triunghiul cercetării, vizînd *„ea însăși o activitate de cercetare științifică"* [284], de căutare („*C*"), de aflare („*P*") și de aplicare („*V*"), activitate în care *„primele*

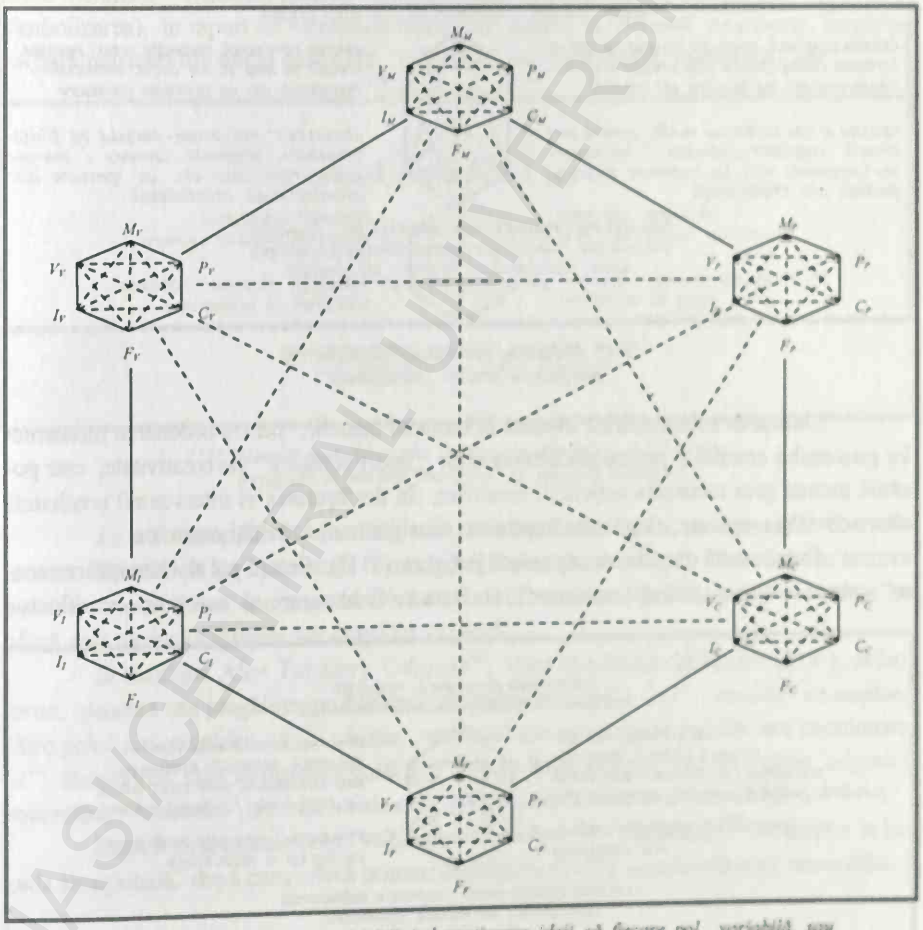

310°. Hexada hexadelor creativității (schematizarea ideii că fiecare pol, variabilă, sau coordonată a situației creatoare este, la rîndul ei, o situație creatoare)

[284] Ion Moraru, *loc. cit.*

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

două momente se reiau la un nivel de generalitate mai mic: căutare şi aflare cum şi unde se aplică" rezultatul.

Generalizînd şi transpunînd în domeniul creativităţii concepţia lui Charles Sanders Peirce, am putea spune că fiecare din polii „*C*", „*P*", „*M*", „*V*", „*I*", „*F*" ai creaţiei („*O*") este, la rîndu-i, o lume a creaţiei ($C = C_C P_C M_C V_C I_C F_C$); $P = C_P P_P M_P V_P I_P F_P$; ... ; $F = C_F P_F M_F V_F I_F F_F$). La rîndu-le, polii, coordonatele, sau variabilele fiecăreia din aceste lumi sînt ele înşeşi lumi ale creaţiei, aşa cum rezultă din schema reprodusă în figura (310°), şi aşa mai departe, la infinit.

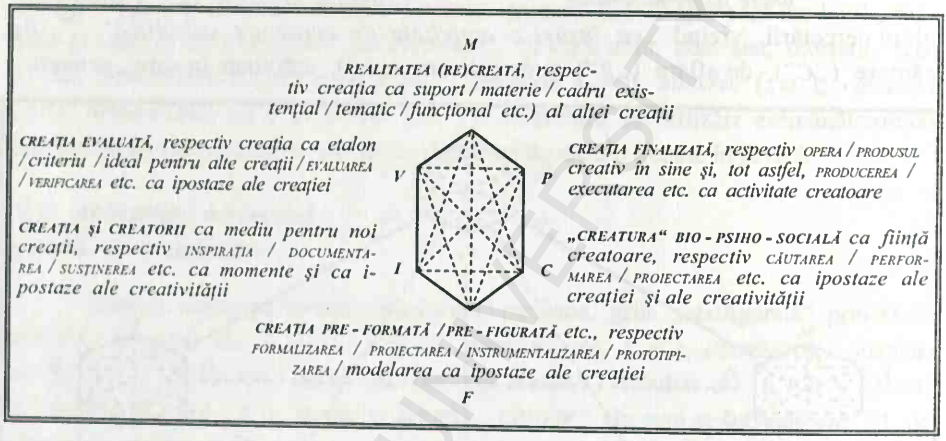

311°. Recurenţa activităţilor creatoare, în perspectiva hexadei „situaţionale"

Utilizarea submodelelor înscrise în modelul hexadic, pentru ordonarea momentelor procesului creaţiei şi pentru etichetarea unor „tipuri verticale" de creativitate, este posibilă tocmai prin recurenţa activităţii creatoare, în desfăşurarea ei intervenind rezultatele altor activităţi creatoare, după cum împlinirea ei asigură noi activităţi creatoare.

Cum rezultă din schema reprodusă în figura (311°), fiecare pol al „situaţiei creatoare" este el însuşi o „situaţie creatoare", încît nu va fi de mirare că EVALUAREA, verificarea

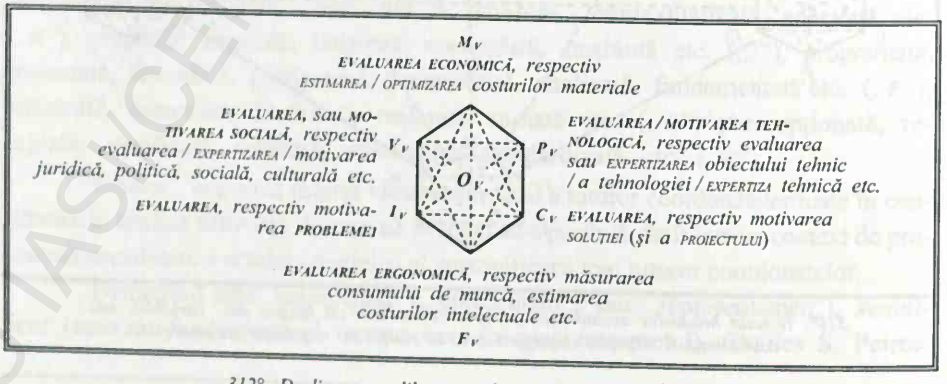

312°. Declinarea polilor, coordonatelor sau variabilelor situaţiei creatoare în raport cu evaluarea („V")

BCU IAŞI CENTRUL DE VECHIME LIBRARY

etc., respectiv coordonata *„V"* în schema hexadică a creației și creativității, se conjugă ea însăși cu modelul creativității, așa cum se poate urmări în schema din figura (312°).

Partenerii coordonatei, sau variabilei în atenție sînt: ☞ *evaluarea sau motivarea soluției*, așa cum o întruchipează proiectul creației (*„C_V"*); ☞ *evaluarea sau motivarea tehnologică*, a obiectului tehnic, a tehnologiei etc. (*„P_V"*); ☞ *evaluarea economică* a costurilor materiale (*„M_V"*); ☞ *evaluarea sau motivarea problemei* (*„I_V"*); ☞ *evaluarea ergonomică*, a costurilor intelectuale (*„F_V"*).

La un demers similar se pretează coordonata *„F"*, a *metodei*, declinată de Constantin Noica [285] în raport cu jocurile combinatorice la care participă *generalul* (*„G"*), *determinațiile* (*„D"*), și *individualul* (*„I"*). În schema din figura (313°) desfășurăm cele șase stiluri fundamentale de rostire și de înaintare în cultură pe care le „deduce metafizic" filosoful român (invenția, aplicația, inducția, integrația, deducția și simbolizarea), în raport cu variabilele modelului nostru, al *situației creatoare*, respectiv ca parametrizări ale uneia dintre ele, variabila, sau coordonata materială, *„M"*.

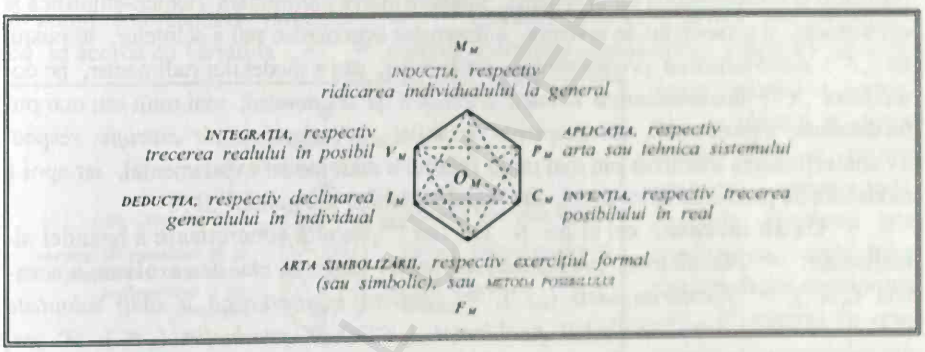

313°. Hexada metodelor (din logica „lui Hermes", a lui Noica), transpusă în modelul relațional al situației creatoare

10.4.2. Etapizări hexadice ale procesului creației și cunoașterii creatoare. Chiar dacă nu în aceeași formulare și în aceeași ordine, ilustrări ale tuturor polilor, variabilelor sau coordonatelor modelului hexadic al situației creatoare ne oferă mai multe inventare ale etapelor creației.

În cazul lui Alex Faickney Osborn [286], vizat în schema din figura (314°), *orientarea*, punerea sau pregătirea problemei corespunde variabilei *„M"*; *analiza* ne conduce către polul sau variabila *„F"*; *ideația*, sau incubația se asociază polului sau coordonatei *„I"*; *iluminarea* pare să ilustreze polul *„C"*, după cum *sinteza*, sau rezolvarea asigură o concretizare variabilei *„P"*, iar *evaluarea* se așează de la sine în orizontul lui *„V"*.

Etapele procesului creativ stabilite de Serafim M. Vasileiski [287] se dispun în hexada situațională, după cum relevă schema din figura (315°): *conștientizarea necesității*,

---

[285] Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, „Cartea Românească", București, 1986, pp. 97 sqq.
[286] Alex Faickney Osborn, *op. cit.*, pp. 28 - 29; Dan Mihăilescu, *op. cit.*, p. 19
[287] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, p. 25

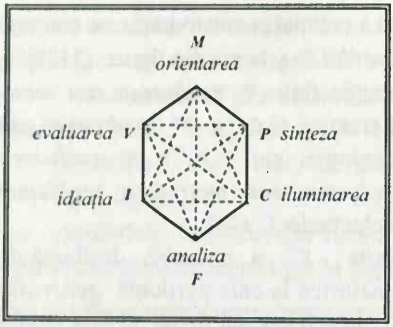

314°. Etapele creației (după Alex Faickney Osborn), transpuse în hexada „situațională"

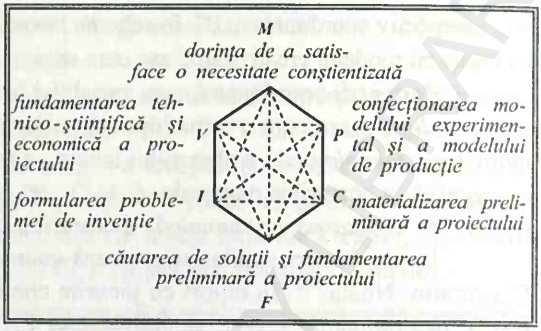

315°. Etapele creației (după Serafim M. Vasileiski), în transpunere „situațional" - hexadică

respectiv dorința de a o satisface, în spațiul variabilei *„M"; formularea problemei de invenție*, în spațiul variabilei *„I"; căutarea de soluții*, respectiv depistarea principiului rezolvării și transformarea lui în schemă, fundamentarea preliminară (tenico-științifică și economică), a proiectului de invenție, a desenelor schematice sau a schițelor, în postul lui *„F"; materializarea preliminară a proiectului*, sau a modelului rudimentar, pe coordonata *„C"; fundamentarea tehnico-științifică și economică*, mai mult sau mai puțin detaliată, a proiectului, sub auspiciile variabilei *„V"; desenele de execuție*, respectiv confecționarea mai mult sau mai puțin finisată a unui model experimental, iar apoi a modelului de producție al invenției, în cîmpul variabilei sau polului *„P"*.

Un alt inventar, cel al lui S. Dikson [288], o altă concretizare a hexadei situaționale: ☞ *clasificarea problemei*, respectiv alegerea căii de rezolvare a acesteia (*„M"*); ☞ *formarea ideii* (*„I"*); ☞ *analiza inginerească a ideii adoptate* (*„F"*); *concretizarea rezolvării problemei* (*„C"*); ☞ *producția* (*„P"*); ☞ *repartiția, desfacerea* și *utilizarea* produsului creativ (*„V"*).

Pentru ordonarea în sine a unor distincții și pentru posibilitatea comparării unor șiruri similare de distincții, să mai urmărim etapele creației în analiza lui Vitalie

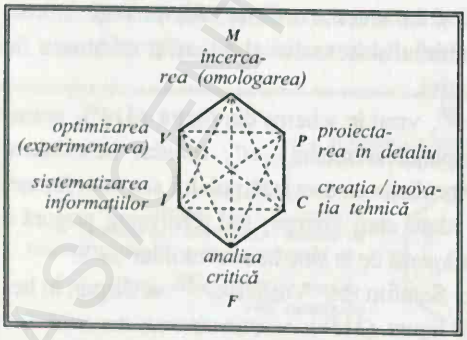

316°. Etapele creației (după Vitalie Belous) transpuse în hexada „situațională"

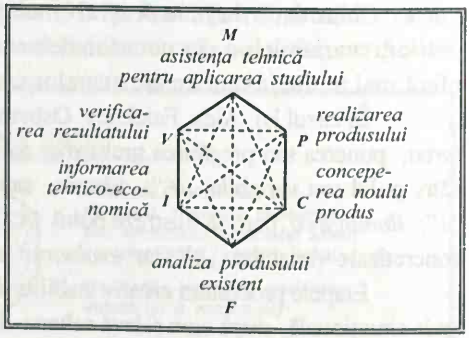

317°. Analiza valorii (după Vitalie Belous), în acord cu polii „situației creatoare"

[288] T. V. Kudreavțev, *op. cit.*, pp. 27 - 28

Belous [289], etape deduse după criteriul analizei situaționale în schema din figura (316°): ☞ *încercarea*, respectiv omologarea (corespunzător cu „*M*"); ☞ *proiectarea* (în legătură cu „*P*"); ☞ *creația tehnică* (în orizontul lui „*C*"); ☞ *analiza critică* (pe fagașul lui „*F*"); *sistematizarea informațiilor* (*vis à vis* de polul sau variabila „*I*"); ☞ *optimizarea*, respectiv experimentarea (în conexiune cu variabila, sau coordonata „*V*").

În aceeași arie de utilizare a modelului relațional al creativității, am putea „dezarticula" *analiza valorii* [290] pe firul *informării* (coordonata „*I*"), al *analizei produsului existent* (variabila „*F*"), al *conceperii noului plan operațional* („*C*") și al *construcției produsului* („*P*"), al *asistenței tehnice pentru aplicarea studiului întreprins* („*M*") și al *verificării practice a rezultatelor* („*V*"), așa cum rezultă din schema reprodusă în figura (317°).

De asemenea, am putea antrena hexada creativității într-o posibilă etichetare, categorisire, sau parametrizare a „euremelor" decelate de Ion Moraru. Cum se poate urmări în schema din figura (318°): ☞ eurema *ideativ-perceptivă* și de *obiectualizare a imaginii* corespunde variabilei „*M*"; ☞ eurema *acțional-practică* sau *tehnologică* se acordă cu variabila „*P*"; ☞ eurema *energetic-stimulatorie*, respectiv *dinamizarea creativă a persoanei* se plasează în spațiul polului „*C*"; ☞ eurema *asociativ- combinatorie*, respectiv *asocierea sau combinarea activităților* dau satisfacție coordonatei „*F*"; ☞ eurema de *acumulare și comprehensiune a informației* concretizează variabila „*I*", iar eurema *critică* focalizează coordonata „*V*".

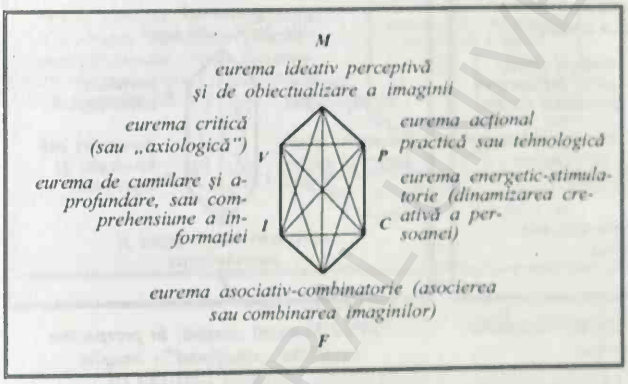

318°. Hexada euremelor (Ion Moraru), în proiecție „situațională"

10.4.3. „Vectori de focalizare" în schema relațională a creativității. Modelul în șase colțuri al creației și creativității se constituie prin angajarea *produsului creativ, performant, inovator,* etc. ca variabilă sau coordonată, printre alte variabile sau coordonate. Creația ca proces și ca univers social-uman se plasează în centrul hexagonului, la intersecția celor trei diagonale mari ale figurii în atenție: axele *materie* („*M*") – *formă* („*F*"); *valoare* („*V*") – *creator* („*C*"); *produs creativ* („*P*") – *inspirator* („*I*").

Asumînd această a șaptea coordonată (în notația „0"), vom obține 6 vectori de focalizare: „*OC*", „*OP*", „*OM*", „*OV*", „*OI*", „*OF*". Pe parcursul unuia sau altuia dintre respectivii vectori se plasează reducționiștii, susținătorii unor soluții „de impas" în definirea artei și a creației în genere.

[289] Vitalie Belous, *op. cit.*, p. 52
[290] *Ibidem*, p. 50

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Într-o astfel de manieră, am putea desfăşura hexada „situaţională" a obstacolelor „de bază" în faţa creaţiei, sau inovaţiei tehnice, spontane sau stimulate.

În acest scop, n-avem decît să asociem obstacolele (externe) *educaţionale* cu variabila „*I*" şi vectorul „*OI*"; obstacolele (interne) *gnoseologice* cu variabilele „*F*" şi „*M*", respectiv cu vectorii „*OF*" şi „*OM*"; obstacolele (interne) *individuale*, sau *psihologice* cu variabila „*C*" şi vectorul „*OC*"; obstacolele (externe) *tehnico-organizatorice* cu variabila „*P*" şi vectorul „*OP*", iar obstacolele (externe) *psiho-sociale* cu variabila „*V*" şi vectorul „*OV*".

Pentru valorificarea intrinsec pozitivă a hexadei relaţionale, stă mărturie proiecţia praxio-logică a polilor creaţiei, redată în schema din figura (319°) prin asocierea *amplasării* (comensurării, sau fundamentării economice) a creaţiei cu vectorul „*OM*"; a *execuţiei* cu vectorul „*OP*"; a *proiectării* cu vectorul „*OC*"; a *structurării* (prototipizării) creaţiei cu vectorul „*OF*"; a *documentării* (fundamentării ştiinţifice) a creaţiei cu vectorul „*OI*", iar a *verificării* (evaluării sau interpretării) creaţiei cu vectorul „*OV*".

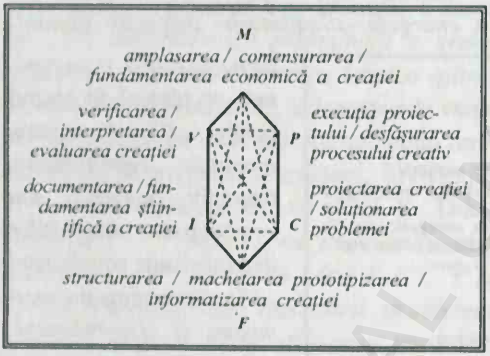

319°. Proiecţia praxio - logică a polilor, varibilelor sau coordonatelor creaţiei

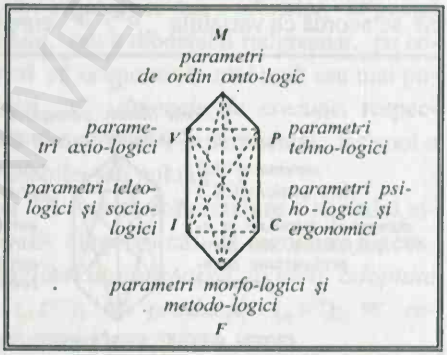

320°. Parametrii creaţiei, în perspectiva modelului „situaţional" - hexadic

Aceeaşi paradigmă, hexada „situaţonală", concură prin vectorii de focalizare „*OX*" la ordonarea parametrilor creaţiei. În schema din figura (320°), aceştia sînt selectaţi: ☞ ca parametri *psiho-logici* şi *ergonomici* (pe vectorul „*OC*"); ☞ ca parametri *tehno-logici* (în sensul lui „*OP*"); ☞ ca parametri *onto-logici*, referenţiali, materiali, substanţiali, contextuali etc. (conform cu vectorul „*OM*"); ☞ ca parametri *axio-logici* (pe direcţia lui „*OV*"); ☞ ca parametri *teleo-logici* şi *socio-logici* (în corespondenţă cu vectorul „*OI*"), respectiv ca parametri *morfo-logici* şi *metodo-logici* (via „*OF*").

Pentru proiecţia epistemo-logică a polilor şi a centrului creaţiei, ni se pare relevantă apropierea: ☞ ştiinţelor *psiho-socio-logice*, a ştiinţelor *imaginaţiei*, a ştiinţelor *inovării* şi a celor ale *motivării* cu parametrul „*C*" (agentul creaţiei, respectiv *creaţia ca proiectare, performare* etc.) şi cu vectorul „*OC*"; ☞ a ştiinţelor *tehnice, praxiologice*, sau *ale transformării,* cu parametrul „*P*" (creaţia finalizată sau obiectivată, respectiv *producerea ca activitate creatoare*) şi cu vectorul „*OP*"; ☞ a ştiinţelor *experimentale, ale explorării şi măsurării* cu parametrul „*M*" (realitatea recreată, respectiv *creaţia ca transformare a realului*) şi cu vectorul „*OM*"; ☞ a ştiinţelor *axio-*

logice, sau *ale verificării, interpretării* etc., cu parametrul *„V"* (creația evaluată, respectiv *evaluarea ca modalitate de creație*) și cu vectorul *„OV"*; a științelor *educației, ale documentării*, sau *ale inspirației* cu parametrul *„I"* (inspiratorul creației, respectiv *creația ca act de inspirație*) și cu vectorul *„OI"*; în fine, a științelor *morfologice*, sau *metodo-logice*, respectiv *ale structurării* cu parametrul *„F"* (instrumentul sau forma creației, respectiv *creația ca instrumentare, reformare* etc.) și cu vectorul *„OF"*, așa cum se poate urmări în schema din figura (321°).

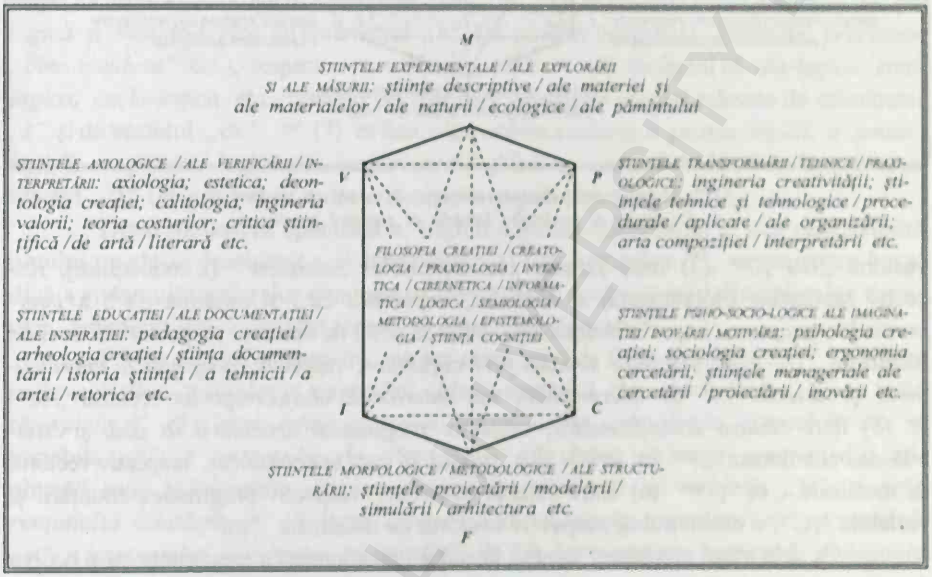

321°. Științele creației, în acord cu polii, variabilele sau coordonatele hexadei „situaționale"

În centrul hexadei „situaționale" care ne preocupă, rămîn să troneze disciplinele foarte generale asupra fenomenului în atenție: *filosofia creației*, respectiv *creatologia*; *praxiologia*; *inventica*; *cibernetica*; *informatica*; *logica*; *semiologia*; *metodologia*; *epistemologia*; *știința cognitiei* (respectiv *cognitologia*).

Desfășurarea *semioticii* (sau a *semiologiei*) în discipline sintactice și semantico-pragmatice ar putea dobîndi note specifice în perspectiva analizei „situaționale" a actului de inovație și creație. În măsura în care comunicarea însăși este un orizont al creației și al creativității, am putea asocia *sintaxa rostirilor* și *pragmatica enunțării*, cu variabila *„C"* și vectorul *„OC"*, a *locutorului creativ*.

În aceleași circumstanțe, am putea stabili o linie de legătură: ☞ (1) între *sintaxa „semnificațiilor obiective"* (a comprehensiunii, sau a intensiunii), respectiv *semantica* (intensională a) *designării*, și variabila *„P"* (a *mesajului obiectiv*, subiacent *discursului propus*), respectiv vectorul *„OP"*; ☞ (2) între *sigmatică* (înțeleasă ca sintaxă a denotațiilor), respectiv *semantica extensională*, și variabila *„M"* (a referinței sugerate, inventate etc., prin *discursul produs*), respectiv

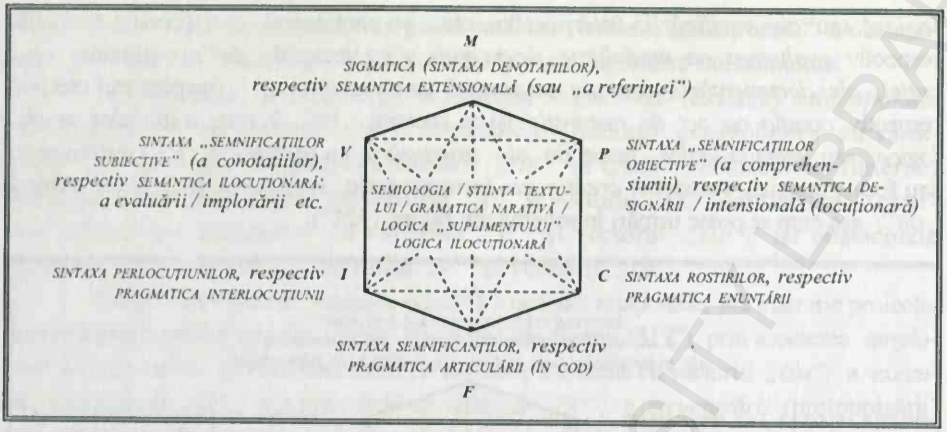

322°. Sistemul disciplinelor semiotice, în acord cu vectorii de focalizare ai modelului hexadic al situației creatoare

vectorul *„OM"*; ☞ (3) între *sintaxa „semnificațiilor subiective"* (a conotațiilor), respectiv *semantica* (ilocuționară) *a evaluării, implorării* etc., și variabila *„V"*, a *interpretărilor propuse*, a performanțelor repurtate în actul de discurs, respectiv vectorul de focalizare *„OV"*; ☞ (4) între *sintaxa perlocuțiunilor*, respectiv *pragmatica interlocuțiunii* și variabila *„I"* (*a interpretului*, sau *interlocutorului*), respectiv vectorul *„OI"*; ☞ (5) între *sintaxa semnificanților*, respectiv *pragmatica articulării în cod*, și variabila sau coordonata *„F"* (a *formei* și a *stilului* în care se comunică), respectiv vectorul de focalizare *„OF"*; ☞ (6) între sintaxa rostirilor, respectiv pragmatica enunțării și variabila *„C"*, a emitentului, respectiv vectorul de focalizare *„OC"*.

Ca și în cazul precedent, centrul hexadei „situaționale" a creativității va fi ocupat de științe atotcuprinzătoare asupra discursului, în dimensiunea sa performativă, creatoare, așa cum se relevă în schema din figura (322°).

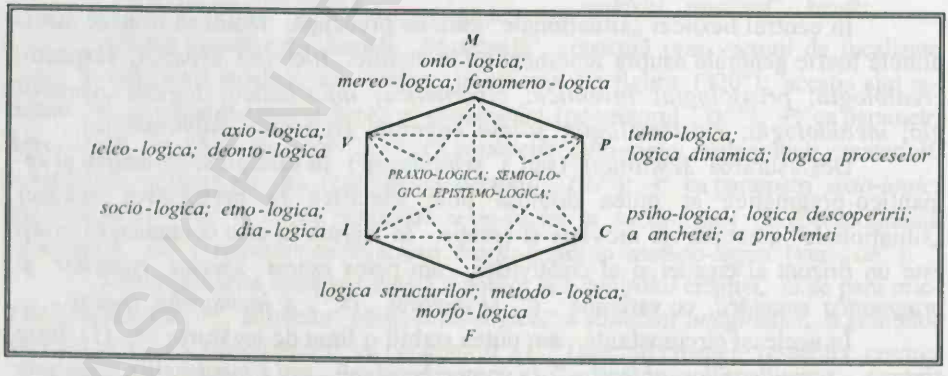

323°. Structurarea „logică" a logicilor, în perspectiva modelului hexadic al situației creatoare

Structurarea „logică" a *logicii* ca știință, relevată în schema din figura (323°), este susținută: ☞ (1) de posibilitatea asocierii *psiho-logicii*, a logicii *descoperirii*, a logicii *anchetei*, a logicii *problemei* etc. cu parametrul *„C"* (al gînditorului performant)

și cu vectorul *„OC"*; ☞ (2) de plasarea *tehno-logicii*, a logicii *proceselor*, a logicii „dinamice" etc. în orizontul coordonatei *„P"* (a gîndirii exprimate, sau obiectivate) și pe direcția vectorului *„OP"*; ☞ (3) de împrejurarea că la *onto-logică*, la *mereo-logică*, la *fenomeno-logică* etc. s-a ajuns pe coordonata *„M"* (a gîndirii calchiate pe realitate, sau chiar a gîndirii ca realitate *sui generis*), respectiv pe direcția vectorului *„OM"*; (4) de faptul că relativ recenta *axio-logică*, și tot astfel *teleo-logica*, *deonto-logica* etc. atrag atenția asupra coordonatei *„V"* (*gîndirea implicată, angajată, sugerată, nuanțată* etc.), respectiv asupra vectorului de focalizare *„OV"*; ☞ (5) de posibila conexiune între *morfo-logică* și *metodo-logică* cu parametrul *„F"* (al *gîndirii îndrumate, analizate, procesate, „bine conduse"* etc.), respectiv cu vectorul *„OF"*; ☞ (6) de faptul că *dia-logica*, *etno-logica*, *socio-logica* etc. răspund cel mai bine aspectelor creației relevate de coordonata *„I"* și de vectorul *„OI"*; ☞ (7) în fine, de posibila asociere *a praxio-logicii*, *a semio-logicii*, *a epistemo-logicii* etc. cu parametrul global și „centrul de forțe" în hexada creativității *„O"* (al *gîndirii în toate conexiunile și plierile sale*).

Descompunerea spectrală a logicii exprese „a creației", cea care asigură omului un statut demiurgic, de întemeietor al firii lucrurilor [291], organizarea hexadică a sistemului științelor cunoașterii, ne conduc spre sistemul disciplinelor euristice, amenajat într-un studiu recent de către Ion Moraru [292].

Pentru a-i găsi o motivare, ne-am putea gîndi la fireasca corelare: ☞ (1) între *psiho-euristică*, *psihologia cercetării*, *hipno-euristică* etc. și variabila *„C"*, a *căutătorului*; ☞ (2) între *tehno-euristică*, *praxio-logie*, *tehnologia cercetării* etc. și variabila *„P"*, a *procesului de căutare*; ☞ (3) între *euristica generativă* („originară" sau „pulsatorie"), *fenomenologia cercetării* etc. și variabila *„M"*, a *referențialului căutării*; ☞ (4) între *art-euristica*, *axiologia cercetării* etc. și variabila *„V"*, a *contextului valorizator al căutării*; ☞ (5) între *pedago-euristică*, *pedagogia*

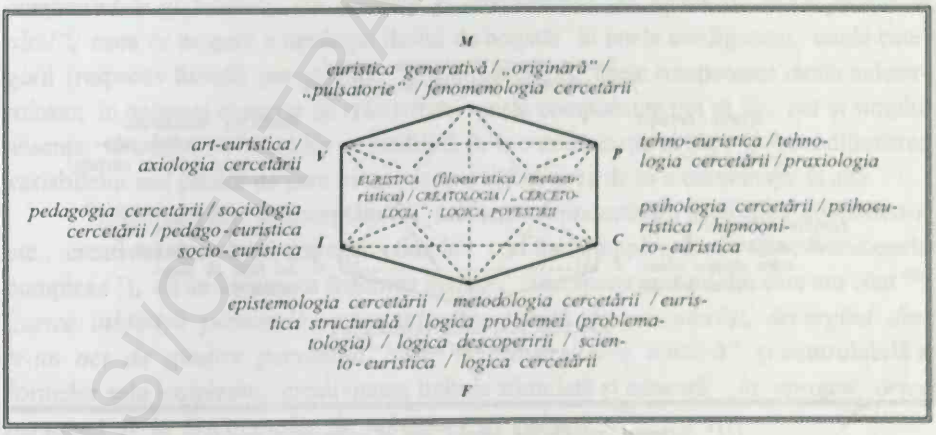

324°. Sistemul disciplinelor euristice, captat de hexada situației creatoare

[291] Florea Lucaci, *op. cit.*, p. 189

[292] Ion Moraru, *op. cit.*, p. 123

cercetării, socio-euristică, sociologia cercetării etc. şi variabila *„I"*, a *suportului căutării*; ☞ (6) în fine, între *sciento-euristică, euristica-structurală, logica descoperirii, logica cercetării, logica problemei, metodologia cercetării, epistemologia cercetării* etc. şi variabila *„F"*, a *drumului căutării*.

Precum se poate urmări în schema din figura (324°), studii totalizatoare asupra fenomenului în atenţie (euristica *toto genere*, filo-euristica, meta-euristica, creatologia, „cercetologia" etc.) şi-ar putea ocupa locul în centrul modelului, ca unele ce relevă „situaţia creatoare" în ansamblu.

10.4.4. Alte tipuri de utilizare a modelului „situaţional"l hexadic. Schema celor şase poli, variabile sau coordonate ale situaţiei creatoare (*„C"*, *„P"*, *„M"*, *„V"*, *„I"*, *„F"*) şi a celor şase *vectori de focalizare*, corespunzători acestora (*„OC"*, *„OP"*, *„OM"*, *„OV"*, *„OI"*, *„OF"*), se concretizează multiplu, în raport cu diverse orizonturi şi niveluri ale creativităţii.

La proiecţia tehno-logică a polilor creaţiei, bunăoară, vom ajunge punîndu-i în legătură cu *invarianţii* sau *categoriile tehnice*[293], în speţă corelînd: ☞ (1) *soluţia tehnică* (materializarea constructiv-organologică a principiului fizic de funcţionare) cu variabila sau coordonata *„C"*; ☞ (2) *proiectul tehnologiei* sau *obiectul tehnic* (avînd o anumită destinaţie) cu variabila *„P"*; ☞ (3) *funcţia tehnică* (realizarea cerinţei prin tehnologie, respectiv obiectul fizic) cu variabila *„M"*; ☞ (4) *scopul*, respectiv *cerinţa* (tehnologiei sau obiectului tehnic) cu variabila *„V"*; ☞ (5) *principiul de funcţionare* (ansamblul efectelor fizice ale acţiunilor de intrare asupra obiectului tehnic) cu variabila *„I"*; ☞ (6) *structura funcţional-constructivă* (a obiectului tehnic) cu variabila *„F"*, aşa cum se poate urmări în schema din figura (325°).

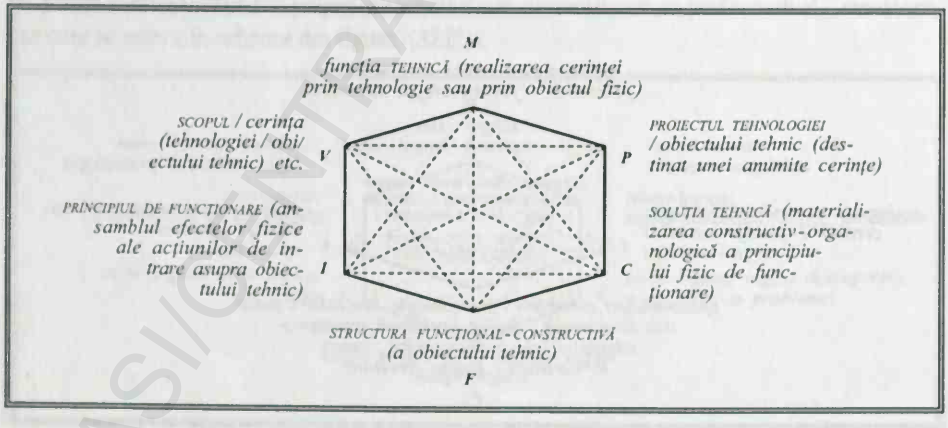

325°. Sistemul invarianţilor tehnici, sau al categoriilor tehnice, dedus din hexada „situaţională" a situaţiei creatoare

[293] Aleksandr Ivanovich Polovinkin, *Osnovî inginerovno tvorcestva*, Editura „Maşinostroenie", Moskva, 1988; *apud*: Vitalie Belous, *op. cit*, pp. 26 sqq.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

O utilizare insolită a modelului pe care îl susținem este ordonarea definițiilor recurente ale actului de creație, pe care ni le propune Lucian Blaga, în *Geneza metaforei și sensul culturii* [294]. Fără a impieta asupra dicursului practicat de marele gînditor (în măsura în care zeci și zeci de diagrame, tabele, scheme explicative și figuri însoțesc și înviorează expunerea comprehensivă din cuprinsul trilogiilor !), ne gîndim că *actul creator*, ca *definiendum*, detaliază variabila sau coordonata *„C"*, iar *creația de cultură*, în aceași postură (de termen ce urmează a fi definit), concretizează variabila *„P"*. *Definiens*-ul cvadruplu pe care ni-l propune Blaga în contextul urmărit detaliază celelalte patru coordonate ale modelului situațional, dacă avem în vedere că faptul de cultură este un „act de utilizare a imediatului ca material metaforic" din perspectiva lui *„M"*; că faptul de cultură este un „act de depășire a imediatului, prin stilizare", din perspectiva lui *„V"*; că faptul de cultură este un „act de intenții revelatorii, în raport cu transcendența, sau cu misterul", din perspectiva lui *„I"*; în fine, că faptul de cultură este „un act de distanțare față de transcendență, sau față de mister, prin frînele stilistice sau datorită metaforismului", din perspectiva polului sau factorului *„F"*.

Nu mai puțin elocvente sînt utilizările contrastive ale modelului situațional-hexadic *„CPMVIF"*, asigurate de tandemuri ale „situației creatoare". La ele ne vom referi în capitolul următor, rezervat aplicațiilor paradigmei în orizontul filosofiei lui Blaga.

10.5. Concluzii

Ajunși la sfîrșitul inventarului de forme „verticale" ale creativității și de aplicații ale vectorilor de focalizare din grila situațională hexadică, putem spune, parafrazînd un autor contemporan [295], că în orice proces de schimbare novatoare *„sînt prezente toate componentele și funcțiile, dar ierarhia și interacțiunea lor diferă de la un proces la altul"*, ceea ce asigură o tipologie destul de bogată: în unele configurații, unele categorii (respectiv funcții) pot coincide; în anumite cazuri, unele componente rămîn indeterminate; în anumite contexte de creativitate, unele componente pot să fie, pur și simplu, absente; ierarhia coordonatelor se modifică de la o combinație la alta; intercondiționarea variabilelor sau polilor de care ne-am ocupat diferă și ea de la o combinație la alta.

Important este să acceptăm că, asemenea *cunoașterii*, asemenea *comunicării* etc., creativitatea este un fenomen complex (cel mai complex dintre toate fenomenele complexe !), că un asemenea fenomen include, cum spune autorul din care am citat [296], *„orice inițiativă personală, orice atitudine lipsită de prejudecăți, decurgînd dintr-un act de gîndire personală"*, iar, în *„diversitatea unitară"* și controlabilă a formelor sale incipiente, creativitatea trebuie stimulată și educată *„la aproape orice persoană și la orice stadiu de informare și cultură"* [297].

---

[294] Lucian Blaga, *Opere*, 9, București, 1985, pp. 459 - 460

[295] Solomon Marcus, *Provocarea științei*, Editura Politică, București, 1988, p. 333

[296] Solomon Marcu, *op. cit.*, p. 273

[297] *Ibidem*

BCU IAȘI CENTRALA UNIVERSITARĂ LIBRARY

În perspectiva propriului demers, omologarea spațiilor logico-semiotice ale acțiunii creative și ilustrarea lor în diverse domenii ale performanței pregătesc terenul, între altele, pentru analiza structurală și tipo-logică a acțiunii (auto)instructive ca întreprindere creativă.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

11. LUCIAN BLAGA ÎN ORIZONTUL UNEI LOGICI PARADISIACE

11.1. Topografia discursului filosofic

„Acestor existenţialişti, care repudiază sistemele filosofice, fiindcă, dragă doamne, acestea ar duce de-a dreptul la anchilozare, le răspundem că şi moluştele, dacă ar gîndi, ar sfătui vertebratele să nu-şi alcătuiască un schelet" [1].

11.1.1. DIMENSIUNEA SISTEMATICĂ A CREAŢIEI LUI BLAGA. În testamentul editorial din 25 august 1959, Lucian Blaga îşi socoteşte încheiat „sistemul" său filosofic, în configuraţia a 15 volume tematice, dintre care 11 fuseseră, deja, publicate, două trecuseră prin regimul „litografierii", iar alte două aşteptau în manuscris lumina tiparului [2]. Dorinţa pe care şi-o exprima filosoful cu acel prilej era ca respectivele lucrări să fie retipărite în 4 tomuri, conform cu „arhitectura trilogială" a sistemului, probată, de altfel, prin strădaniile proprii din 1943, 1944 şi 1946, cînd apar, la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, din Bucureşti (în cadrul „Bibliotecii de Filosofie Românească"), *Trilogia cunoaşterii*, *Trilogia culturii* şi, respectiv, *Trilogia valorilor*.

Este ceea ce se va întîmpla, la peste 20 de ani de la trecerea gînditorului în nefiinţă, graţie fiicei sale, Dorli Blaga, îngrijitoarea ediţiei „Minerva", în care volumele 8 - 11, ce apar în 1983, 1985, 1987 şi 1988, acoperă tronsonul filosofiei sistematice.

Problema este că 15 volume în formatul iniţial de sine stătător nu puteau fi distribuite în 4 trilogii filosofice, aşa cum dorea autorul lor în 1959, decît prin anumite artificii, în parte uzitate de Blaga însuşi pînă la întocmirea „testamentului editorial" din 1959, iar în parte preconizate pentru urmaşii ce aveau să se îngrijească de republicarea operei.

---

[1] Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, *Trilogia cunoaşterii*, ediţie îngrijită de Dorli Blaga, cu studiu introductiv de Alexandru Tănase, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983, pp. 165 - 166

[2] Dorli Blaga, *Notă asupra ediţiei*, în: *op. cit.*, p. 57

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

Ce avem în vedere este faptul că *Trilogia valorii* s-a născut din reunirea a patru volume, cele mediane, *Despre gîndirea magică* (1941), respectiv *Religie şi spirit* (1942), subsumîndu-se diviziunii secunde (*Gîndire magică şi religie*) din triada apărută în 1946, iar în proiectul reeditării operei filosofice sistematice, o astfel de structurare este confirmată ca atare. Ceva mai delicată este soarta primei trilogii, relative la cunoaştere. Ea cuprinde, în ediţia antumă, din 1943, volumele din 1931, 1933 şi 1936, privind *Eonul dogmatic* (apărut în primă ediţie la „Cartea Românească"), *Cunoaşterea luciferică* (ce fusese publicat în primă ediţie la Tiparul Institutului de Artă Grafică „Dacia Traiană", din Sibiu) şi *Cenzura transcendentă*, lansat în primă ediţie iarăşi la Editura „Cartea Românească".

Cum între timp „sistemul" preconizat de Lucian Blaga *„a sporit cu unele lucrări ce nu figurau în proiectul iniţial"* [3], filosoful român propune, în 1959, ca secvenţele din ediţia anterioară a *Trilogiei cunoaşterii* să fie subîntinse de volumul (litografiat în 1947) *Despre conştiinţa filosofică*, iar în prelungirea acestora să se includă, cu titlu de „supliment", volumul în manuscris *Experimentul şi spiritul matematic*, redactat între anii 1949 şi 1953.

Este de menţionat că la formula de 4 trilogii în care să se încorporeze 15 volume, Lucian Blaga ajunge după reconsiderarea unui plan divulgat în *Prefaţa* scrisă în 1939 la *Diferenţialele divine* [4] (carte apărută la Bucureşti, prin oficiul Fundaţiei pentru Literatură şi Artă, în 1940), cînd anunţa 5 trilogii în sensul strict al cuvîntului, adică 15 volume distribuite în 5 serii a cîte 3 secvenţe fiecare.

Abaterea de la proiect, pe care Blaga o consimte în 1959, afectează *Trilogia pragmatică*, la care filosoful român începuse să lucreze în contul primului volum, despre *Fiinţa istorică* [5]. O dată terminat, manuscrisul cărţii respective va fi orientat de autor la ultima poziţie a *Trilogiei cosmologice*, iar astfel rămîn neonorate, în economia sistemului preconizat, chestiuni de care gînditorul român urma să se ocupe în legătură cu *„existenţa creatoare"* şi *„implicatele acesteia"*, ori din perspectiva *„raportului cu moralitatea"* [6].

11.1.2. Despre filosofie, ca mod de fiinţare. Ce înţelegea Lucian Blaga prin *sistem filosofic* ? În principiu, mai exact, după cele consemnate de gînditorul român în a XII - a diviziune a volumului *Despre conştiinţa filosofică* (sub titlul „Gînduri şi sisteme"), cade sub incidenţa *sistemului* orice *„lume a filosofului"* ce ne apare altfel exprimată decît *„sub modul unor gînduri rostite «fragmentar», sau «aforistic»"* [7].

De ce invocăm o definiţie negativă ? Întrucît, în opinia lui Blaga, *„pentru realizarea ideii de «sistem» nu există norme"* şi cu atît mai puţin este de crezut *„în posi-*

---

[3] Aşa cum aflăm din unele consideraţii dictate de Lucian Blaga soţiei sale (în perioada cînd a fost redactat şi *Testamentul editorial*), pe care Dorli Blaga le include în *Nota asupra ediţiei* volumului 8, din *Opere*, apărut la „Minerva", în 1983 (cf.: *loc. cit.*, p. 58)

[4] Cf.: Alexandru Tănase, *Cosmologie – antropogeneză – istoricitate*, studiu introductiv la volumul 11 din: Lucian Blaga, *Opere*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1988, p. 5

[5] Lucian Blaga, *Prefaţă* la *Diferenţialele divine*, în: *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 52

[6] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 59

[7] *Ibidem*, p. 158

bilitatea vreunei pravili", care să indice modul de articulare în chip sistematic a unei gîndiri filosofice. În filosofie, cel puțin, nu există, după Lucian Blaga, *„nimic mai variat și mai personal decît formularea ce-o îmbracă o gîndire sistematică"* [8]. Produsele acesteia, respectiv sistemele filosofice, diferă unele de altele prin cel puțin trei criterii, legate de *substanța*, de *forma* și de *structura* viziunii pe care o exprimă.

După criteriul „substanțial", unele sisteme *„ambiționează să fie lucrate pe cît cu putință dintr-un material cît mai omogen, și dacă se poate chiar monolitic"*, după cum altele *„preferă o arhitectură din materiale variate, suficient de asemănătoare ca rezistență ca să poată fi armonic – și compensator – utilizate în una și aceeași clădire"* [9]. Din prima categorie fac parte desfășurările gîndirii lui Spinoza, Fichte sau Hegel. De al doilea fel sînt filosofiile datorate lui Platon, Descartes, Leibniz, ori Kant.

Sub unghi „formal", unele sisteme filosofice *„prind ființă în aspectele liniare ale unui cristal"*, precum iarăși în cazul lui Spinoza, dacă nu și în cel al anticului Melissos, iar altele *„manifestă un belșug de forme plastice, ca organismele"* [10], precum se întîmplă cu scrierile de profil ale lui Arthur Schopenhauer, ori cu cele ale lui Gottfried Wilhelm Leibniz.

Din punctul de vedere „expozitiv", în fine, *„unele filosofii și-au găsit* – după Lucian Blaga – *o formulare cu adevărat «sistematică», iar exemple clasice, în această privință, ne servesc Spinoza, Fichte, Hegel, Schopenhauer"*, după cum altele, *„fără a fi mai puțin sistematice prin structura lor, și-au găsit o expunere mai rapsodică, sau prin aspecte"* [11], ca în cazul lui Leibniz, ori chiar în cel al lui Platon.

Încrucișate, cele trei criterii bivalente ne conduc la o grilă cu opt spații de încadrare, suficient de nuanțată pentru a-i confirma filosofului transilvan performanța în orizontul unei filosofii de amplă cuprindere în fenomenologia spiritului creator și de o remarcabilă adîncime a explicării faptelor atrase în cîmpul problematizării, din perspectiva noologiei abisale. Din cele spuse de Blaga înțelegem, oricum, extremele posibilelor încadrări.

La granița „de sus" ne întîlnim cu sistemul lui Spinoza, care este și *omogen*, și *liniar*, și *strict-articulat*, după cadența unei opere *„de esențe tari și de gînduri monumentale"*, iar la cea „de jos", vom avea de-a face cu sistemul lui Leibniz: *neomogen, neliniar* și *„mai rapsodic"*, pe măsura unei gîndiri devenite *„într-o mulțime de lucrări"*, ce reiau *„viziunea sa de ansamblu, pe care va căuta să și-o arate din noi și noi puncte de vedere"* [12].

Judecățile asupra contribuției celorlalți filosofi, de care gînditorul român pomenește în capitolul menționat, rămîn, în schimb, la stadiul unor caracterizări incomplete.

În desfășurările lui Fichte și Hegel, bunăoară, Lucian Blaga recunoaște pecetea *omogenității* și a *strictei articulări*, dar despre „forma" respectivelor viziuni nu

---

[8] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 162, 164

[9] *Ibidem*, pp. 162 - 163

[10] *Ibidem*, p. 163

[11] *Ibidem*

[12] *Ibidem*

ni se spune nimic. Tot astfel, în creaţia literar-filosofică lui Platon, acelaşi autor identifică însemnele *neomogenului* şi ale *sistemicităţii laxe*, fără a ne spune dacă respectiva filosofie este una „cristalină", ori „plastic-structulală", după cum în opera lui Schopenhauer metafilosoful român ne indică manifestarea unei gîndiri *plastic-structurale* (sau *neliniare*) şi, totuşi, *strict-sistemice*, în privinţa expunerii, dar nu aflăm dacă demersul filosofic cu pricina este unul omogen, sau se articulează din „materiale" diverse.

11.1.3. SISTEMUL LUI BLAGA PRIN PRISMA PROPRIILOR CRITERII. Faptul că *„a urmărit din cea dintîi tinereţe planul unui vast sistem metafizic"* este recunoscut de către Lucian Blaga încă din 1939, cînd mărturiseşte că *„ceea ce întrezărise numai vag şi ca o arătare la început, a luat fiinţă"*, deja. Mai exact: *„clădirea a fost durată încetul cu încetul şi din mai multe părţi deodată. Acu a venit rîndul cupolei"*, ca *„întregire decisivă"* a construcţiei întreprinse. Această „rotunjire" a clădirii de care se ocupă Lucian Blaga este *„viziunea de ansamblu, de natură «cosmologică»"* [13], pe care gînditorul transilvan o expune în Diferenţialele divine, cartea tipărită prima dată în 1940.

Înţelegem, aşadar, că – din punctul de vedere al „substanţei" – sistemul filosofiei lui Lucian Blaga este unul de factură leibniziană, mai curînd neomogen, decît monolitic, mai curînd „organismic" şi „plastic-structural", decît „linear", şi mai curînd cu o expunere „prin aspecte", decît printr-o desfăşurare recurentă, de tip demonstrativ.

Despre scrierile leibniziene, unul dintre cei mai avizaţi monografişti care s-au ocupat de opera gînditorului raţionalist, Kuno Fischer spune că ea se aseamănă „monadelor", particule autonome, dar înzestrate cu aptitudinea reflectării întregului la care participă, fie el şi Universul, ca macrocosmos. O astfel de observaţie îi cade *„deosebit de oportun în drum"* [14] lui Blaga, dispus la revelaţii în legătură cu geneza propriei construcţii, pe solul gîndirii filosofice româneşti.

Din prefaţa la *Diferenţialele divine* aflăm, mai întîi, că viziunea la care ajunsese în 1940, cînd aşeza cupola construcţiei, *„s-a amplificat pas cu pas, în cercuri tot mai largi"*, crescînd *„cu fiecare ţinut luat în cercetare"*. Aflăm, de asemenea, că ideile metafizice expuse în *Cenzura transcendentă* (din 1936), în *Geneza metaforei şi sensul culturii* (din 1937), sau în *Artă şi valoare* (din 1940) *„privesc numai anumite fragmente sau ţinuturi ale existenţei (cunoaşterea, cultura, valorile)"* [15].

Un *„cerc ultim, menit a închide în ocolul său pe toate celelalte"*, este de recunoscut, după cum ne asigură Lucian Blaga, în aceeaşi *Prefaţă*, în *„privelişte"* pe care ne-o desfăşoară *Diferenţialele divine*, studiul prin care *„sistemul culminează"*, dar *„nu se încheie cu el"* [16].

La acelaşi ceas, al dezvăluirilor privind cursul ideilor sale filosofice, Lucian Blaga ne asigură, în 1940, că lucrările menite a completa ultimele trilogii urmează a se închega *„în coordonatele date"* [17] prin volumele realizate pînă în acel moment:

---

[13] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 51
[14] *Ibidem*, pp. 163, respectiv 164
[15] *Ibidem*, p. 51
[16] *Ibidem*, pp. 51, 52
[17] *Ibidem*, p. 52

cîte 3 în contul *Trilogiei cunoaşterii* şi al *Trilogiei culturii*, cîte unul în perspectiva *Trilogiei valorilor* (este vorba de *Artă şi valoare*, apărut în 1940), a *Trilogiei cosmologice* (ne referim la *Diferenţialele divine*, text publicat în acelaşi an cu studiul anterior menţionat) şi, respectiv, a *Trilogiei pragmatice*, la înfiripărea căreia filosoful începuse să lucreze printr-o tentativă de metafizică a istoriei, ce nu va prinde contur mai devreme de 1959, şi nici nu va fi tipărită [18] mai devreme de 1977.

Din 1940 şi pînă în 1959, la *„clădirea"* cu *„cupola"* aşezată, ce se înfăţişa, deja, ca sistem al unei filosofii marcate de *„curajul creaţiei şi obsesia universalului"* [19], aveau să se adauge încheierea la volumul *Fiinţa istorică* (publicat de Editura „Dacia", din Cluj - Napoca, în 1977) şi 6 noi volume, acestea din urmă reprezentînd 2 / 5 din totalul de 15, consfinţite prin bilanţul testamentar referitor la sectorul sistematic al filosofiei lui Blaga.

În ordinea în care au fost redactate, volumele în cauză sînt: *Despre gîndirea magică* (Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1941); *Religie şi spirit*, respectiv *Ştiinţă şi creaţie* (ambele la Editura „Dacia Traiană", Sibiu, 1942); *Despre conştiinţa filosofică* (Cluj, 1947); *Aspecte antropologice* (Cluj, 1948), respectiv *Experimentul şi spiritul matematic* (terminat de redactat în 1953).

Să admitem că aceste adaosuri la structura de rezistenţă creionată prin cele 8 volume terminate pînă în 1940 nu au cum să pună în joc consistenţa sistemului şi că menirea lor a fost să-i sporească puterea de cuprindere: prin *„istovirea"* gîndirii mitice şi magice [20]; prin apropierea de religie *„după metode şi sub unghiuri proprii filosofiei"*; prin evidenţierea factorilor de natură stilistică în cazul *„plăsmuirilor «teoretice» ale ştiinţei"* [21]; printr-un fel *„de introducere în filosofie, în general"* [22]; printr-o raportare la doctrina transformistă în explicarea apariţiei omului [23]; printr-o *„filosofie a «ştiinţei exacte» de astăzi"* [24]; printr-o scrutare a *„teoriei «cunoaşterii istorice», dar şi o iniţiere a cititorilor în diverse halouri ale realităţii istorice"* [25].

11.1.4. Ce se structurează în sistemul filosofic clădit de Lucian Blaga? Sistematică fiind şi deschisă în mai multe orizonturi aspiraţiilor la construcţii *metafizice*, filosofia la care ne raportăm se cere examinată (iar într-o mare măsură a şi fost evaluată ca atare) prin prisma unor distincţii precum cele: ☞ (1) dintre gîndirea *vizionar-constructivă* şi cea *critic-analitică*; ☞ (2) dintre gîndirea „adîncă", cea „plată" şi cea „înaltă"; ☞ (3) dintre gîndirea cu *majoră* rezistenţă şi cea cu rezistenţă *minoră*; ☞ (4) dintre gîndirea

---

[18] Cînd apare la Editura „Dacia", din Cluj - Napoca, cu o prefaţă realizată de profesorul Tudor Cătineanu.

[19] Mircea Eliade, *Curajul creaţiei şi obsesia universalului. Convorbiri cu Lucian Blaga*, text retipărit după „Vremea", din 22 august 1937, în: Angela Botez (coord.), *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga. Antologie de texte* din şi despre *opera filosofică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1996, p. 185

[20] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, *Trilogia valorilor*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1987, p. 217

[21] *Ibidem*, pp. 341, 54

[22] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 58

[23] *Idem*, *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 197

[24] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 58

[25] *Idem*, *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 353

înclinată să restrîngă, *„pe cît cu putință, numărul metodelor, sub auspicii puriste"*, și gîndirea cîștigată de tendința *„spre o maximă expansiune metodologică"* [26] etc.

Aceeași filosofie își dezvăluie diferențele specifice prin felul cum se raportează: ☞ (1) la *simțul comun*; ☞ (2) la plăsmuirile de ordin mitic și la cele în conturul *magic*; ☞ (3) la înfăptuirile *artei* și la cele din cîmpul *științei*; ☞ (4) la „jocul" pe care-l asigură *„accentului transcendental"*; ☞ (5) la *„situația teoretică"* în care ea se precipită ca sistem [27] etc.

Din cele pînă acum consemnate, știm care sînt cărțile ce susțin *sistemul* filosofic al gînditorului din Lancrăm, cel dintîi *„de mărime universală"* [28], în cazul filosofiei românești, și mai știm cum s-a închegat el, prin extinderi și etajări. Care sînt, însă, elementele ordonate și integrate la construcția respectivului sistem ?

După unii exegeți, s-ar părea că înseși *trilogiile*. Să-l urmărim, în acest sens, pe cel mai autorizat dintre prezentatorii edificiului în atenție, Alexandru Tănase, ce a redactat

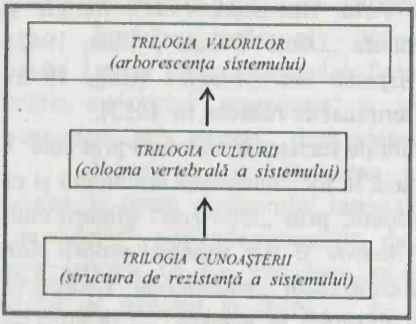

326°. Schematizarea sistemului lui Lucian Blaga, propusă de Alexandru Tănase

cîte un studiu introductiv pentru fiecare dintre cele 4 volume de „trilogii" reprezentînd tronsonul teoretic al ediției Blaga din versiunea Editurii „Minerva": *„dacă* Trilogia cunoașterii *reprezintă temeiul – structurile de rezistență ale sistemului filosofic elaborat de Lucian Blaga, iar* Trilogia culturii *este coloana sa vertebrală,* Trilogia valorilor *(apărută în 1946) alcătuiește un fel de arborescență a sistemului, aplicarea principiilor sale fundamentale la explicarea diferitelor specii de valori"* [29].

Cu doi ani mai înainte, în studiul introductiv al volumului 9 din ediția „Minerva" a operelor lui Blaga, același interpret, Alexandru Tănase, aprecia *filosofia culturii* și, mai ales, *Trilogia culturii,* înseriată ca atare în 1944, prin reunirea unor volume apărute între anii 1935 și 1937, drept *„partea cea mai viabilă, în sensul permanentei actualități, din întregul sistem filosofic blagian"* [30].

Autorul judecății reproduse nu uită să-l invoce, cu acel prilej, pe Dumitru Micu, cu studiul din 1983, *Lucian Blaga – un sistem filosofic axat pe cultură* [31].

---

[26] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, 1983, pp. 70, 115, 152, 112 etc.

[27] A se vedea înțelesul acordat respectivelor sintagme în textul ce flanchează *Trilogia cunoașterii* în ediția din 1983 a Editurii „Minerva", la pp. 145 sqq., respectiv 153 sqq.

[28] Ion Mihai Popescu, *Patima întru metafizică. Creații culturale*, „Revista Română", nr. 6 - 8, 1992. Cf. extrasele retipărite în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 247.

[29] Alexandru Tănase, *Între filosofia științei și filosofia artei*, studiu introductiv la: Lucian Blaga, *Opere*, 10, 1987, p. 5. Un mod similar de receptare a arhitectonicii în atenție întîlnim la Angela Botez, în: *Cîmpul stilistic și evoluția științei*, ret. în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 261

[30] Alexandru Tănase, *Filosofia culturii – filosofia stilului*, studiu introductiv la: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, *Trilogia culturii*, Editura „Minerva", București, 1985, p. 5

[31] În: Dumitru Ghișe și Angela Botez (coord.), *Cultura, creația, valoarea – motive dominante ale filosofiei românești*, Editura „Eminescu", București, 1983, pp. 160 - 169

Acesta se poziționează, însă, relativ distinct în raport cu moștenirea filosofică a gînditorului ardelean: *„la temelia marilor sale studii de filosofie a culturii* [...], *reunite în 1944 sub titlul* Trilogia culturii, *se găsește* Trilogia cunoașterii [...], *la rîndul ei întemeiată pe o plănuită* Trilogie cosmologică, *din care a fost realizat doar un prim volum,* Diferențialele divine *(1940). Există și o «trilogie a valorilor». Apărută în 1946, ea integrează volumele* Artă și valoare *(1939),* Despre gîndirea magică *(1941),* Religie și spirit *(1942),* Știință și creație *(1942)"* [32].

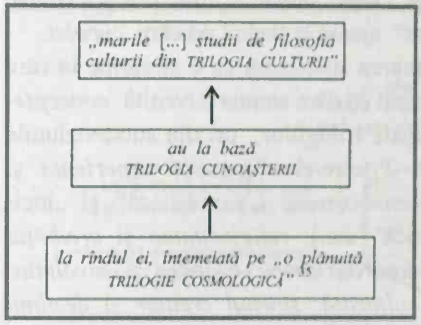

327°. Sistemul filosofiei lui Blaga, așa cum este perceput în prezentarea lui Dumitru Micu

Iată-ne, așadar, în fața unei alte perspective asupra trilogiilor, iar dacă Alexandru Tănase omite, pentru moment, să plaseze în economia sistemului lui Blaga *Trilogia cosmologică, „aparent* [...] *cea mai puțin închegată și unitară"* [33], Dumitru Micu este mai atent cu „rotunjirea" viziunii despre întreaga existență, ce *„nu a fost pierdută nici o clipă din vedere"* [34] de către filosoful misterului, dar – la rîndul lui – lasă suspendată *Trilogia valorilor.*

Cum nici Alexandru Tănase, nici Dumitru Micu nu par a avea știință despre manuscrisul unei conferințe din 1938, în care Lucian Blaga își face bilanțul construcției filosofice [36], să-l urmărim pe însuși autorul *„planului arhitectonic"* vorbind în perspectiva a 6 studii sistematice deja apărute și a multor altora, ce urmau să le întregească pe acestea: *„spre deosebire de sistemele clasice, sistemul* [...] *la care construiesc are un caracter simfonic, el nu e sistemul unei singure idei, sau al unei singure formule, ci e alcătuit ca o biserică cu mai multe cupole. Se împletesc în acest sistem mai multe laitmotive principale, care revin de la un studiu la altul, alternîndu-se ritmic. Sistemul e conceput ciclic, pe «trilogii» închinate cîte unui grup de fenomene de acelea cu care putem avea un contact în experiența noastră"* [37].

La momentul în care vorbea despre „întregul" filosofiei sale în termenii unei *„biserici cu mai multe cupole"*, Blaga avea gata, într-o primă redactare, volumul *Artă și valoare,* pe care intenționa să-l plaseze, într-o *Trilogie a valorilor,* alături de un volum despre *„echivalențele adevărului"* și de unul *„închinat proble-*

---

[32] Dumitru Micu, *Lucian Blaga – un sistem filosofic axat pe cultură,* p. 160; textul din care am citat este reluat în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, pp. 231 – 238.

[33] Alexandru Tănase, *Cosmologie – antropogeneză – istoricitate* (studiu introductiv), în: *loc. cit.*, p. 5

[34] Lucian Blaga, *Opere,* vol. 11, București, 1988, p. 51

[35] În momentul în care se pronunță asupra sistemului filosofic datorat lui Blaga, nu apăruse, încă, volumul 11 din ediția „Minerva", iar autorul urmărit nu avea știință de conținutul celei de-a patra trilogii, de factură *cosmologică.*

[36] Lucian Blaga, *Schița unei autoprezentări filosofice,* în: „Manuscriptum", vol. 17, nr. 3, 1986, pp. 59 - 67; ret. în: „Revista de Filosofie", tom 37, nr. 3 - 4, 1990, pp. 299 - 307; de asemenea, în: Alexandru Surdu, *Vocații filosofice românești,* Editura Academiei, București, 1995, pp. 112 - 121

[37] Lucian Blaga, *Schița unei autoprezentări filosofice,* în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 30

melor etice". Gîndea, de asemenea, că *„alte două trilogii vor fi închinate unor probleme de filosofie biologică şi de metafizică pură"* [38].

Ştim, deja, că în anul următor, scriind *Prefaţa* la *Diferenţialele divine*, Blaga reconfigurează profilul ultimelor două trilogii (a patra şi a cincea), pe care le numeşte *cosmologică* şi, respectiv, *pragmatică*, după cum ştim că doar una din ele va dobîndi substanţă, inclusiv prin includerea volumului la care începuse să lucreze în contul celeilalte.

Mai ştim că respectiva prefaţă revizuieşte imaginea *întregului* pe care gînditorul transilvan spera să-l poată duce *„pînă la capăt, în cursul anilor"* [39]: din biserică cu mai multe cupole, acesta îi apare, acum, drept „clădire" ajunsă la stadiul ridicării *cupolei*.

Reţinînd ca fiind mai productivă asemănarea sistemului cu o simfonie în care se împletesc *„mai multe laitmotive"* [40], este cazul să dăm atenţia cuvenită *conceptelor-cheie* din titlurile celor 15 volume subsumate trilogiilor, ori din subdiviziunile acestora, dacă nu din substanţa textelor ataşate. Printre ele, figurează *experienţa* şi *experimentul*, *intelectul* (enstatic şi ecstatic), *cunoaşterea* („paradisiacă" şi „luciferică"), *gîndirea* („teoretică", „magică", „mitică" etc.); *religiozitatea* şi *credinţa*; *sensibilitatea artistică* şi *satisfacţia estetică datorată artei*; *evoluţia* şi *involuţia*; *antropogeneza*; *cunoaşterea istorică*; *creaţia culturală*; *spiritul creator* şi *destinul creator*; *ajustarea stilistică* a ideilor şi *observaţiilor* etc.

Într-o primă tentativă de ordonare, termenii menţionaţi se structurează în hexada *manifestărilor subiectivităţii* din actul cognitiv, ea însăşi derivată – prin jocul recurenţelor – din hexada polilor „situaţiei cognitive", în care se articulează *subiectul* (sau *agentul*) şi *inspiratorul* (sau *garantul*) prestaţiei cognitive; *obiectul* (sau *conţinutul factual*) al cunoaşterii şi *metoda* (respectiv *structura*) acesteia; orizontul *logic* al demersului în atenţie şi reflexul acestuia în planul *evaluării* şi al fundamentării rezultatelor dobîndite [41].

Ceea ce propunem este în acord cu pretenţia lui Blaga de a-i socoti filosofia ca *„încercare de metafizică a cunoaşterii"*, prelungită printr-o primă tentativă, din literatura filosofică, *„de a da o metafizică a fenomenului stilistic"* [42].

În măsura în care cunoaşterea, *„cu posibilităţile şi limitele ei"*, ca parte a conştiinţei individuale, *„este întreruptă şi controlată dintr-un centru* [...] *de natură tot spirituală"* [43], iar preocupările autorului, legate de coordonatele stilistice, *„se îndreaptă spre o doctrină posibilă a «spiritului»"*, pe care-l înzestrează *„cu garnituri eterogene de funcţii categoriale"* [44], este momentul să precipităm reţeaua *„laitmotivelor"* sistemului, corelînd: ☞ (1) *„experienţa-pretext"* cu intelectul „ecstatic"

---

[38] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în: *loc. cit.*, p. 30. La cinci trilogii se referea Blaga şi în convorbirile cu Mircea Eliade, apărute în „Vremea", din 22 august 1937: *„după trilogia cunoaşterii şi a culturii, încheiate şi tipărite, va urma o filosofie a biologiei, una a esteticii şi a moralei şi apoi o metafizică"* (cf. Angela Botez, coord., *loc. cit.*, p. 186).

[39] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în: *loc. cit.*, p. 29; Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 112

[40] *Ibidem*, p. 30, respectiv 112

[41] A se vedea schemele (151°) şi (152°), din capitolul (3)

[42] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în *loc. cit.*, pp. 35, 117, respectiv 38 şi 120

[43] *Ibidem*, p. 34, respectiv 116

[44] *Idem*, *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, p. 56

şi cunoaşterea „luciferică"; ☞ (2) *„experienţa-instanţă"* cu intelectul „enstatic" şi cunoaşterea „paradisiacă", dacă nu şi cu cea „concretă"; ☞ (3) *ideea magică* şi *gîndirea mitică* cu *simţămîntul sacrului, religiozitatea* şi *credinţa,* dacă nu şi cu *superstiţia,* ori cu ceea ce autorul sistemului are în vedere prin *cunoaşterea ocultă;* ☞ (4) *trăirea artistică* şi cu *„satisfacţia estetică datorată artei"*; ☞ (5) *cunoaşterea istorică* cu însuşi fenomenul antropogenezei şi al evoluţiei în genere; ☞ (6) *creaţia culturală* cu *spiritul creator* şi *„ajustarea stilistică a ideilor şi observaţiilor"* [45].

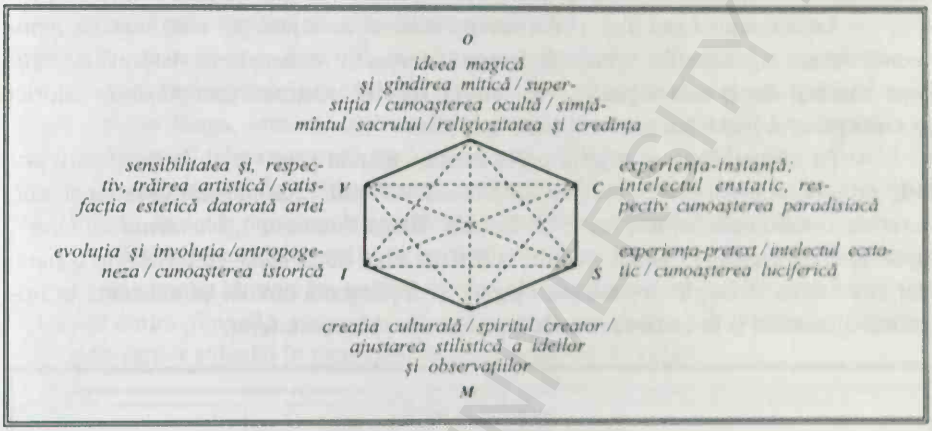

328°. Avataruri ale spiritului în orizontul cunoaşterii şi al creaţiei, aşa cum ni le dezvăluie, în filosofia sa, Lucian Blaga

Variabilele sau coordonatele schemei „situaţionale" o dată fixate pe niveluri şi orizonturi ale *cunoaşterii* şi ale creaţiei, li se pot asocia „fenomene" spirituale, cîmpuri ale conştiinţei şi chiar discipline antrenate în lumina unei filosofii care aspiră să dea seama de *misterul cosmic,* de *existenţă,* de *lume,* ori de *viaţă,* doar în măsura în care îşi propune şi reuşeşte „să legitimeze" lumea valorilor [46].

Astfel procedînd, vom asocia *filosofia, gîndirea filosofică* şi *conştiinţa filosofică,* respectiv *noologia abisală* [47], cu polul *„S"*, al situaţiei cognitive, încurajaţi inclusiv de aprecierea lui Blaga (din 1937), că *„orice afirmaţie metafizică face înainte de orice vizibilă o prezenţă autorică"*, iar *„metafizica este afirmarea unui spirit, a unei personalităţi, pe platoul unui suprem compromis între creaţie şi răspundere"* [48].

Pe coordonata (sau variabila) *„C"*, din aceeaşi schemă a analizei „situaţionale", vom aranja *„plăsmuirile «teoretice» ale ştiinţei"* [49], *gîndirea* ştiinţifică, *spiritul ştiinţific* şi *cunoaşterea* ştiinţifică, respectiv *filosofia* ştiinţei.

---

[45] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, pp. 167 sqq.
[46] *Ibidem*, p. 625
[47] *Ibidem*, p. 56
[48] *Idem*, *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, p. 449
[49] *Idem*, *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, p. 54

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

În poziția ocupată de polul sau parametrul „*O*", din modelul hexadic al „*situației*" *cognitive*, intervenim cu *fenomenul* mistic și cu cel religios; cu *gîndirea* și, respectiv, cunoașterea mitică; cu *gîndirea* magică și cu *ideea* magică, ce întrunesc inclusiv o funcție cognitivă; cu *religia*, ca manifestare a spiritualității, și cu reflexul ei în planul cunoașterii și al științei, care este *teologia*, dar și cu filosofia religiei.

Pe coordonata, sau variabila „*V*", din același model relațional-hexadic, așezăm *arta* și *plăsmuirile artistice*, respectiv sensibilitatea artistică și conștiința artistică, cum introducem și „*știința artei*", ori „*estetica intropatiei și a trăirii*" [50].

La penultimul pol („*I*") din aceeași schemă de referință, vom înscrie *fenomenul* istoric și, tot astfel, *gîndirea* istorică, respectiv *cunoașterea* istorică, *conștiința* istorică, dar și *istoriografia*, sau *știința* istoriei, susținută prin *filosofia* istoriei și chiar printr-o încercare de *metafizică* a istoriei.

Pe ultimul făgaș din grila ordonatoare, marcat prin variabila (respectiv polul, sau coordonata) „*M*", așezăm *fenomenul* cultural, plăsmuirile culturale și *cultura* ca ansamblu de stiluri, ceea ce Lucian Blaga numește „*fenomenul stilului*", apoi *spiritul* creator și *stilul* creator, o dată cu actul de *creație culturală* în genere, dar și cu noua *filosofie a culturii*, legată de înțelegerea omului ca existență în orizontul misterului și în vederea revelării acestuia pe calea metaforei.

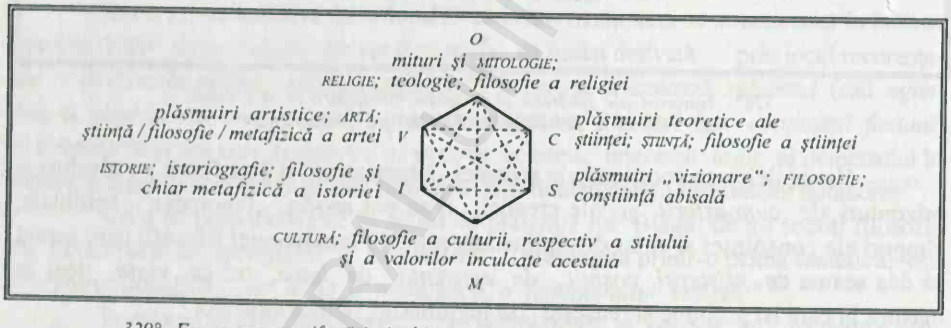

329°. Fenomene, manifestări și plăsmuiri ale spiritului, suportînd și revendicînd filtrajul unei filosofii atente la aportul garniturii „subconștiente" de factori și structuri categoriale

11.1.5. POSIBILELE MOTIVAȚII ALE FORMULEI HEXADICE DE RECEPTARE A SISTEMULUI PROPUS DE LUCIAN BLAGA. Pentru un creator preocupat de orizontul metateoretic al disciplinei pe care o servește, așa cum ni s-a înfățișat Lucian Blaga prin *Conștiința filosofică*, nimic nu este mai firesc decît efortul de a-i încadra contribuția în contextul gîndirii europene de maximă altitudine, în care s-a format și sub semnul căruia s-a străduit să-și impună propria-i concepție.

Limitîndu-ne la spațiul german, vom încerca să justificăm opțiunea pentru schema hexadică de reperare a articulațiilor din sistemul lui Blaga, prin comparație cu traiectoria filosofiei, așa cum o concep Kant, Hegel și Cassirer, trei gînditori aflați într-o relație specială cu logica, inclusiv în registrul socio-uman al acesteia.

[50] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, București, 1987, pp. 573 sqq.

11.5.1. Raportată la kantianism, schema disponibilităţilor cognitive pe care o desluşim în universul filosofiei lui Blaga ţine cont de vădita resemnificare la care este supusă de către gînditorul român distincţia dintre *sensibilitate* şi *intelect,* în legătură cu *„cele două linii de dezvoltare a experimentului"* [51], dar mai ales cu disocierea dintre *„experienţa-instanţă"* şi *„experienţa-pretext"* [52], cu partajul dintre orizonturile spaţio-temporalităţii ce aparţin conştiinţei şi cele ce ţin de inconştient, la rîndu-i subsumat distincţiei dintre categoriile *receptivităţii* şi cele ale *spontaneităţii,* aflate în comunicare prin mecanismul *personanţei* [53], ori cu dubla funcţiune a categoriilor, după cum acestea operează asonant cu faptele intuiţiei (în cunoaşterea paradisiacă) şi disonant, „din flanc, *sau chiar* în răspăr, *cu ceea ce e fanic"* [54], în cazul cunoaşterii luciferice, de tip „dogmatic".

Aceeaşi schemă, sub care desluşim structura de profunzime a concepţiei dezvoltate de Lucian Blaga, urmează opţiunea unui gînditor ce readuce filosofia în orizontul *„raţiunii teoretice"* şi promovează tandemul dintre *filosofie* şi *ştiinţă* prin dualismul formelor de cunoaştere şi de problematizare, susţinut de dubla utilizare a categoriilor în raport cu intuiţia, de dubla raportare la experienţă şi de dubla atitudine în faţa contradicţiei.

Schema hexadică prin care înţelegem să dăm seamă de sistemul filosofiei lui Blaga ne permite să marcăm poziţia antikantiană a gînditorului român prin însăşi consonanţa dintre *filosofia ştiinţei* şi *filosofia artei,* marcate – deopotrivă – de antrenarea factorilor stilistici în explicarea actelor creatoare de valori.

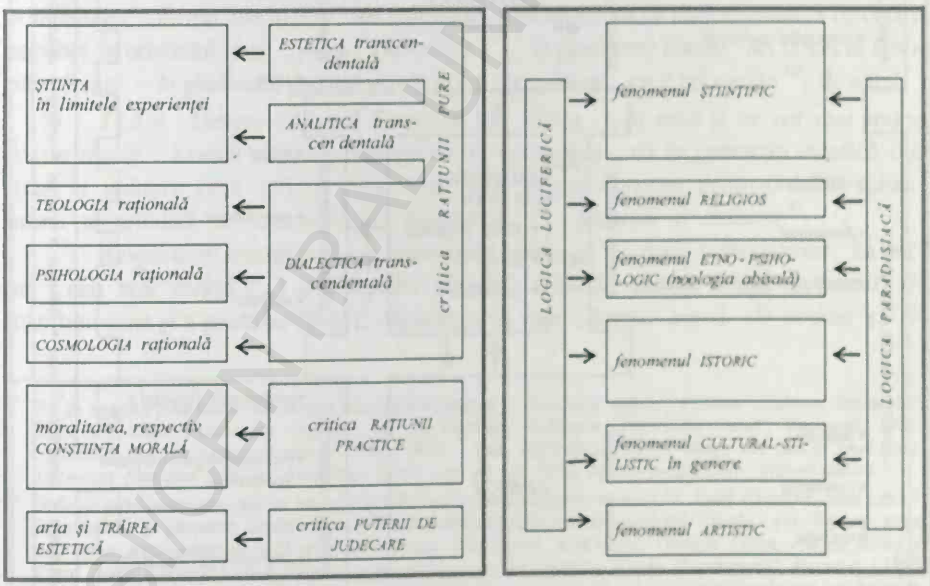

330.1 - 2. „Sistemul" filosofiei lui Blaga, vis - à - vis cu „sistemul" kantian

[51] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 706 sqq.
[52] *Idem, Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 96
[53] *Idem, Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, pp. 132, 408 - 409
[54] *Idem, Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 342

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Din felul cum înfăţişăm coordonatele (sau polii) filosofiei lui Blaga, ne-kantiană este însăşi aducerea în prim-planul filosofiei a *religiei* şi a reflexului ei ştiinţific, dimpreună cu manifestări ale *miticului* şi ale *magicului.*

Faţă de kantianism, poziţia lui Blaga se delimitează inclusiv prin dreptatea pe care o face *conştiinţei istorice* şi perspectivei globale asupra *culturii,* ca *„mod specific de a exista al omului în univers"* [55], ori ca ansamblu de stiluri şi act multiplu-creator.

„Păcatul major" comis de gînditorul român în raport cu moştenirea criticismului kantian este pierderea din vedere a *raţiunii practice* şi lăsarea în afara edificiului filosofic a moralei, dimpreună cu reflexul ei *teoretic* (disciplina eticii), *filosofic* şi / sau *metafizic.*

11.5.2. Prin prisma filosofiei hegeliene a spiritului, secondate de „ştiinţa" atotcuprinzătoare a logicii, sistemul lui Lucian Blaga se recomandă printr-o remarcabilă afinitate a „minus-cunoaşterii" cu tipul logico-dialectic [56] de însuşire a realului, de asemenea, printr-o deschidere specifică faţă de o zonă de interes comun cum este cea a spiritului *subiectiv,* „obiectivat" în chip remarcabil în plăsmuirile ştiinţei.

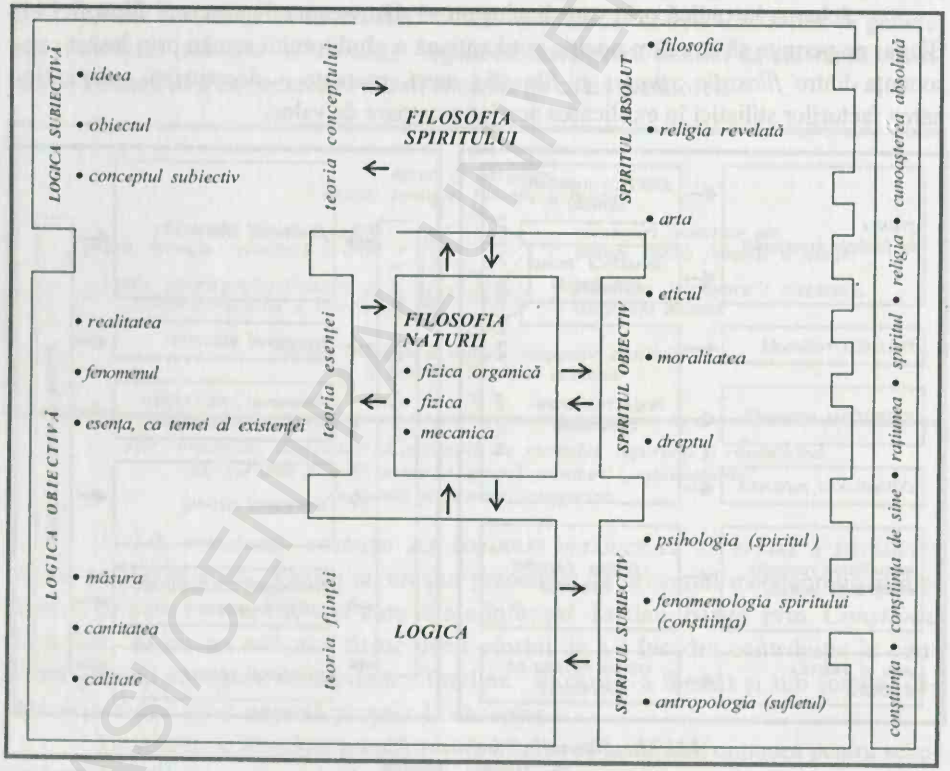

331°. Sistemul hegelian, ca termen de referinţă pentru arhitectonica filosofiei lui Lucian Blaga

[55] Mircea Eliade, *loc. cit.*, p. 188
[56] Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 110

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Specifică, dar pozitivă, este şi raportarea filosofiei lui Blaga la cele trei orizonturi ale „spiritului absolut", în înţeles hegelian: *arta*, *religia* revelată şi, respectiv, *filosofia*. Printr-un „salt" inovator în raport cu moştenirea gînditorului panlogist, Lucian Blaga înalţă la rangul unei discipline *sui generis* ansamblul explicaţiilor date creaţiei de valori culturale şi spiritului creator *toto genere*.

La capitolul „omisiuni" este de menţionat indiferenţa lui Blaga faţă de manifestările din planul „spiritului obiectiv", parcurs de Hegel în orizontul *politicii* (şi al *eticului* !), al *moralei* şi al *dreptului*. La morală şi la ştiinţa acesteia, etica, filosoful ardelean îşi propusese să ajungă prin *Trilogia pragmatică*, dar la o astfel de încununare a sistemului nu i-a mai fost dat să ajungă.

11.5.3. Dacă nesfîrşitele referinţe la „plăsmuirile" spiritului creator îl apropie pe Lucian Blaga de Ernst Cassirer, ale cărui volume de *Filosofie a formelor simbolice* apar în 1923, 1925 şi 1929, înaintea tuturor volumelor asociate cu sistemul gînditorului român [57], ceea ce-l separă pe cel din urmă de cel dintîi este absenţa *limbajului* ca centru de interes major în concepţia asupra constelaţiei actului cultural [58].

Se constituie, în schimb, ca termeni de comparaţie şi ca puncte de eventuală influenţă, deschiderile gînditorului român spre *spiritul ştiinţific*, spre *mit*, spre *religie* şi spre *artă*, oricîte deosebiri s-ar putea invoca în legătură cu perspectiva de interpretare a pomenitelor *„forme simbolice"* ale culturii şi cu modalitatea de instrumentare a cercetării acestora în orizontul unei *„ştiinţe romantice"* [59], la gînditorul român, ori în cel al fenomenologiei – la gînditorul german de orientare neokantiană, ca şi cel român [60], de altfel.

11.5.4. Despre sistemul filosofiei lui Blaga s-au spus şi se vor mai spune foarte multe. Acesta se poate comprima la maximum, ca în proiecţia estetică din *Artă şi valoare* (din 1939), captată de către Eugen Coşeriu printr-o dublă subsumare: *metafizică* $\subset$ *antropologie filosofică* $\subset$ *filosofie a culturii* [61].

Respectivul sistem poate fi contemplat, însă, şi în ampla-i dimensiune, ca partea *„cea mai solidă* [...] *a uriaşului templu"* durat de Lucian Blaga în postura filosofului-poet şi a poetului-filosof, un templu în care *„lumea aspră, de ordine şi ri-*

---

[57] Tot ce apăruse pînă atunci din creaţia filosofică în atenţie – *Filosofia stilului*, Editura „Cultura Naţională", Bucureşti, 1924; *Fenomenul originar*, Editura Fundaţiei Culturale „Principele Carol", Bucureşti, 1925; *Daimonion*, în „Societatea de mîine", Cluj, 1930 – ţine, după aprecierile lui Blaga din *Schiţa unei autoprezentări filosofice* (ret. în: Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 112), de faza pregătitoare, presistematică.

[58] Deficitul problematic semnalat nu împiedică unele confruntări precum cea realizată de Aurel Codoban, între „matricea stilistică" şi „structura semantică", aceasta din urmă angajîndu-l pe structuralistul Claude Lévi - Strauss, ataşat unei viziuni semio-logice cu largă audienţă în Franţa şi nu numai. A se vedea: Dumitru Ghişe, Angela Botez şi Victor Botez (coord.), *Lucian Blaga – cunoaştere şi creaţie*, Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1987, pp. 418 - 428. Rămîne de văzut dacă absenţa limbajului din *„sinopsis"*-ul" plăsmuirilor culturale este una întîmplătoare, sau decurge din felul specific în care instituie Lucian Blaga frontiera dintre omul paradisiac şi omul luciferic, după limbaj, ca în *Geneză* (a se vedea, în această privinţă: Eugen Coşeriu, *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*, extras din „Paradigma", nr. 4 - 6, 1996, în: Angela Botez, coord., *loc. cit.*, pp. 304 - 305).

[59] Tudor Vianu, *Natura, cultura şi semnificaţia metafizică în unitate*, extrase din vol. II al *Artei prozatorilor români*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1996, în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 201

[60] Petru Ioan, *Lucian Blaga, un mare neokantian*, în: Mircea Borcilă (coord.), *Eonul Blaga: Întîiul veac. Culegere de lucrări dedicată centenarului Lucian Blaga (1895 - 1995)*, „Albatros", Bucureşti, 1997, pp. 347 - 360

[61] Eugen Coşeriu, *loc. cit.*, pp. 302 - 303

goare disciplinatoare a adevărurilor teoretice", se completează şi interferă cu *„cea mirifică, vitalizatoare de spirit, a adevărurilor artistice"*. Monumentală ea însăşi, „partea" la care se referă interpretul citat este *„un imn de mare anvergură închinat raţiunii ordonatoare, forţei ei cosmicizante, dar şi frumuseţii formelor"*, iar din acest motiv, despre ea *„s-ar putea scrie un studiu inedit"* de *estetică* [62].

Rămînînd la sugestiile semio-logicii paradisiace, vom observa că Lucian Blaga este *„mai «kantian» decît Kant"*, prin plasarea transcendenţei dincoace de lumea noastră, în inconştient [63], după cum este profund neokantian, prin atenţia acordată *metodei culturale* în teoria cunoaşterii [64], ca şi prin tratarea ştiinţei, a filosofiei, a artei, sau a religiei, în postura de creaţii culturale. Această încadrare nu diminuează originalitatea şi nici nu afectează „singularitatea" [65] filosofiei lui Blaga, care a făcut din *matricea*, sau *matca stilistică „cheia filosofiei creaţiei"* [66], iar prin aceasta a rezolvat în spiritul logicii paradisiace şi paşnice tensiunea dintre *universal* şi *naţional*, în orizontul unei spiritualităţi ce s-a dovedit capabilă, în mai multe rînduri, de realizări spectaculare.

Iar pentru că am invocat în mai multe rînduri arhitectonica de mari dimensiuni a rostirii filosofice datorate lui Blaga, să nu şi-o închipuie nimeni ca spaţiu închis şi ca zidire orgolioasă. *„Animatorii culturii româneşti* – ne previne autorul *Spaţiului mioritic* – *flăcări de sacru elan în poarta vînturilor, îşi întind, de un secol şi mai bine, unul altuia, moştenirea de îndemnuri. Nici unuia dintre ei nu i se poate reproşa semeţia, sau uitarea de sine, de a fi atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume. Ei s-au ţinut departe de asemenea hibride extazuri, şi bine au făcut"* [67].

Respectîndu-le exemplul, filosoful care *„gîndeşte în imagini şi vorbeşte liric"* [68] nu-şi permite să extragă din *„concluzia reconfortantă despre existenţa unei matrici stilistice româneşti"* decît afirmaţia neinflamantă *„că avem un înalt potenţial cultural"*. De-aici porneşte gînditorul pentru a ne încredinţa, în stil kantian, că *„tot ce putem şti, fără temerea de a fi dezminţiţi, este că sîntem purtătorii bogaţi ai unor excepţionale posibilităţi. Tot ce putem crede, fără a săvîrşi un atentat împotriva lucidităţii, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mîine un colţ de pămînt. Tot ce putem spera, fără de a ne lăsa manevraţi de iluzii, este mîndria unor iniţiative spirituale, istorice, care să sară, din cînd în cînd, ca o scînteie, şi asupra creştetelor altor popoare. Restul e ursită"* [69].

---

[62] Al. Tănase, *Cunoaştere şi mister*, studiu introductiv la: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 7 - 8

[63] Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 119

[64] A se vedea: Lucian Blaga, *Cultură şi cunoştinţă* (trad. rom. a rezumatului tezei de doctorat *Kultur und Erkenntnis*), retipărită în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 7, *Eseuri*, Bucureşti, 1980, p. 11; Mircea Flonta, *Istoria ştiinţei şi analiza culturală a cunoaşterii pozitive*, în: Dumitru Ghişe, Angela Botez, Victor Botez (coord.), *Lucian Blaga – cunoaştere şi creaţie*, „Cartea Românească", Bucureşti, 1987, pp. 181 - 197; cf. extrasele din respectivul text, în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, pp. 257 - 258

[65] Eugen Coşeriu, *loc. cit.*, p. 303

[66] Vasile Băncilă, *Un mod al logosului inconştient*, text retipărit în: Angela Botez (coord,), *loc. cit.*, p. 195

[67] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, p. 330

[68] Dumitru Micu, *loc. cit.*, p. 231

[69] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, pp. 330 - 331

Inutil să stăruim asupra semnificației unui astfel de mesaj, de gravă asumare a *„supremului compromis între creație* [fie ea și în plan ideologic – n. n., P. I.] *și răspundere"*, în 1936, cînd unii trăgeau, deja, cu săgeți aprinse, dar nu în bezna transcendenței !

11.2. Convergențe între Lucian Blaga și Ștefan Lupașcu [70]

> *„Există perioade [...] atașate la anumite forme exclusiviste, de viață și de gînd, înzestrate cu vie mobilitate, dar în fond variind un număr limitat de motive de creație. Și există perioade eonice [...], mai degajate de mediul crono-spațial. Centrul lor generator ține de stratosfera spirituală"* [71].

11.2.1. Născut în 1895, Lucian Blaga își vede tipărită în 1931 cea de-a șaptea carte, *Eonul dogmatic* [72]. Prin această primă contribuție din faza „sistematică" a creației sale, gînditorul român aduce în atenția cititorilor *ecstazia intelectuală* ca *„fel posibil de a gîndi pentru o întreagă epocă"* și ca resort pentru *„o metafizică în acord cu tendințele inerente ale timpului"*. Cum *„acest disponibil intelect ecstatic își va lua materialul* [...] *din conștiința frămîntată a timpului și nu din muzee de antichități"* [73], cărturarul ardelean înțelegea să aprofundeze perspectiva *minus-cunoașterii* și a metodei „dogmatice" în următoarele două cărți ale *Trilogiei cunoașterii*, apărute la Sibiu, în 1933 și, respectiv, la București, în 1934.

11.2.2. Disociind între *cunoașterea „paradisiacă"* și *cunoașterea „luciferică"*, între *fanic* și *criptic*, între *criptic* și *hiat* [74], iar apoi între *cunoașterea ca „fenomen"* și *cunoașterea ca „nefenomen"* [75], Lucian Blaga admite – în ultimă instanță – existența unei duble funcțiuni a categoriilor în desfășurarea cunoașterii (una fiind *„pur determinativă, sau organizatoare"*, iar cealaltă *„teorică"*) și, deci, a unei duble *logici*.

Sub imboldul logicii secunde, de tip *„luciferic"*, poetul-filosof publică, în 1936, la Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă, din București, cea de-a treia carte din economia sistemului, *Orizont și stil* [76], în care atacă *„mănunchiul de stigme și motive"* ce îngăduie unui *„produs al spiritului"* să dobîndească *„demnitate supremă"*.

---

[70] După: Petru Ioan, *Blaga și Lupașcu, pe drumul logicii dialectice*, în: „Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova", seria *Științe socio-umanistice*, vol. 3, Chișinău, 2002, pp. 38 - 43

[71] Lucian Blaga, *Eonul dogmatic*, în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 300 - 301

[72] Editura „Cartea Românească", București, 1931, 205 p. (fragmente din lucrare apăruseră, anterior, în „Gîndirea", din 1930 și 1931; reeditare în: Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, respectiv în *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 197 - 304; trad. fr., 1988)

[73] Lucian Blaga, *Eonul dogmatic*, București, 1931, ref. în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 297, 303

[74] *Idem*, *Cunoașterea luciferică*, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiana", Sibiu, 1933, 194 p. Unele capitole din volum au apărut, anterior, în numere ale revistei „Gîndirea", din 1932 și 1933. Reeditare în: Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă („Biblioteca de filosofie românească"), București, 1943; *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 307 - 436

[75] *Idem*, *Censura transcendentă. Încercare metafizică*, Editura „Cartea Românească", București, 1934, 219 p. *Introducerea* la volum fusese publicată, anterior, în numărul din 25 martie, pe 1934, al revistei „Vremea". Cf.: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 439 - 546

[76] Fundația pentru Literatură și Artă „Carol II", București, 1936, 189 p.; reedidat în: Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944; *idem*, *Opere*, vol. 9, București, 1985, pp. 69 - 186

O face recurgînd la procedee ale *psihologiei subconştientului*, subsumate unei discipline mai largi, precum *noologia abisală*, atentă la aprioricul etnic. În acelaşi an, 1935, cînd Lucian Blaga se edifica nu numai asupra *procedeelor* de care va trebui să se folosească, dar şi asupra *terenului* pe care va trebui să *„dureze construcţii teoretice"* [77], la Paris, un român cu cinci ani mai tînăr, Ştefan Lupaşcu (*alias* Stéphane Lupasco, plecat din România în 1916), publica la Editura „Jean Vrin" o carte în două volume, de 308 şi, respectiv, de 296 pagini, *Despre devenirea logică şi despre afectivitate* [78].

În consonanţă cu autorul *Eonului dogmatic* şi al *Trilogiei cunoaşterii*, Ştefan Lupaşcu atacă *„dualitatea contradictorie* inerentă *cogito*-ului cartezian". Totodată, el semnalează *dualismul* noţiunilor de *extensitate* şi *intensitate*, întrebuinţate de fizicieni, după cum demonstrează necesitatea unui *dublu* criticism, în raport cu mersul actual al cunoaşterii ştiinţifice, vorbeşte de *două* feluri de *materie*, confruntă *dualismul antagonist* cu metafizica lui Arthur Schopenhauer, cu energetismul fizic, cu protofilosofia eleată, cu filosofia bergsoniană, respectiv cu gîndirea matematică şi cu cea fizică, pentru a ajunge la *„fundamentele epistemologice ale unei noi teorii a ştiinţei"* [79] şi la o *„nouă teorie a cunoaşterii"* [80], una minată de resorturi ale revoluţiei „cuantice".

11.2.3. Ce a urmat în evoluţia celor doi remarcabili gînditori este, oarecum, caracteristic spiritului românesc: o desfăşurare paralelă a două concepţii predestinate, parcă, spre a se întîlni şi a se completa una cu alta, sub semnul schimbărilor de „paradigme" (de care avea să vorbească Thomas Kuhn), al reconsiderării „programelor" de cercetare (invocate în contextul epistemologiei istoriste de către Imre Lakatos) şi al redefinirii „tradiţiilor" de cercetare (la care se va opri Larry Laudan), dacă nu al dislocării „epistemei" (în sensul lui Michel Foucault) şi al renovării globale a *Organon*-ului cunoaşterii ştiinţifice. Lucian Blaga şi-a continuat drumul deschis cu aplomb sub zodia neokantianismului [81], dînd la iveală complemente la *Trilogia culturii* [82], iar apoi cărţile ce vor compune *Trilogia valorii* [83].

---

[77] Lucian Blaga, *loc. cit.*, p. 80

[78] Stéphane Lupasco, *Du devenir logique et de l'affectivité*, vol. 1: *Le dualisme antagoniste et les exigences historiques de l'esprit* (thèse de doctorat), „Jean Vrin", Paris, 1935 (2e éd., 1973); *Du devenir logique et de l'affectivité*, vol. 2: *Essai d'une nouvelle théorie de la connaissance*, „Jean Vrin", Paris, 1935 (2e éd., 1973)

[79] Stéphane Lupasco, *op. cit.*, vol. 1, pp. 148 - 245

[80] Sub această titulatură, volumul secund din teza de doctorat a gînditorului de origine română abordează *cunoaşterea*, *conştiinţa*, *existenţa* „aconştientă" şi, respectiv, *afectivitatea* (a se vedea: Stéphane Lupasco, *op. cit.*, vol. 2, pp. 7 - 93; 94 - 167; 168 - 181, respectiv 185 - 292)

[81] Cf. Petru Ioan, *Matricea kantiană a filosofiei lui Blaga*, în: Mircea Borcilă (coord.), *Eonul dogmatic. Întîiul veac*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1997, pp. 347 - 360

[82] Este vorba de publicarea volumelor: *Spaţiul mioritic* (Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1936, 275 p.), respectiv *Geneza metaforei şi sensul culturii* (Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1937, 221 pagini). Cf.: Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Bucureşti, 1944, 514 p.; reeditare în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, 479 p.

[83] *Artă şi valoare* (Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1939, 201 p.); *Despre gîndirea magică* (editura menţionată, Bucureşti, 1941, 175 p.), respectiv, *Religie şi spirit* (Editura „Dacia Traiana", Sibiu, 1942, 213 p.), cărţi reunite ulterior sub titlul *Gîndire magică şi religie*; *Ştiinţă şi creaţie* (Editura „Dacia Traiana", Sibiu, 1942, 221 p.). Cf.: Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1946, 695 p.; reeditare în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, 636 p.

Oarecum în disonanță cu opțiunea fundamental-gnoseologică și *noologică* a demersului asumat, dar și cu vădite întreruperi, Lucian Blaga parcurge traseul *ontologic-cosmologic* [84], iar parcă pentru a se corija, mai revine, pe parcurs, la *problematica subiectului*, prin paginile *Despre conștiința filosofică* [85], ori prin cele despre *Experimentul și spiritul matematic* [86], în flancurile primei trilogii [87], a cunoașterii.

La rîndul său, Ștefan Lupașcu și-a urmat calea unui neohegelianism nemărturisit [88], prin cărți despre *logică*, *energie*, *antagonism* și *contradicție* [89], ori despre *materie* și *energie* [90]. Nici el nu se lasă, însă, acaparat de problematica „exteriorului" și a ontologiei, de vreme ce aprofundează „reforma intelectului" în cartea – publicată la București, în 1940, iar la Paris, în 1941 – despre *Experiența microfizică și gîndirea umană* [91], iar prin volumele ulterioare se oprește la relația dintre *știință* și *arta abstractă*, la comunicarea dintre *filosofie* și *științe*, la *vis*, *matematică* și *moarte*, la *psihism*, la *sociologie* și la *psihoterapie* [92], la *etică*, la *teologie* și așa mai departe.

11.2.4. Ce-i apropie, totuși, pe cei doi gînditori atît de personali prin configurația operei pe care ne-o lasă și prin registrul opțiunilor exprimate ?

11.2.4.1. Instruiți și afirmați în medii culturale distincte, cei doi exponenți de marcă ai spiritualității românești au în comun, în primul rînd, interesul pentru *știință*, pentru *cunoaștere*, pentru *metodă* și pentru *creație*, în general.

---

[84] Lucian Blaga, *Diferențialele divine* (Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1940, 211 p.; trad. fr., Paris, 1990); *Aspecte antopologice* (curs litografiat, 1947 - 1948, Cluj, 1948, 187 p.); *Ființă istorică*, rămasă în manuscris, din 1959 (Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1977, 292 p.; trad. fr., Paris, 1991). Cf: Lucian Blaga, *Trilogia cosmologică*, în: *Opere*, vol. 11, București, 1988, 515 p.

[85] Fascicolele 1 - 2 (curs ținut de Lucian Blaga, în anul universitar 1946 - 1947), „Lito - Schildkraut", Cluj, 1947, 232 p.; textul în atenție va fi reeditat, postum, la Editura „Facla", din Timișoara, în 1974

[86] Editura Științifică, București, 1969, 243 p.; lucrarea în atenție datează din perioada 1949 – 1953.

[87] Cele două volume vor fi așezate, conform testamentului editorial al filosofului (din 1959) în volumul 8, din 1983, al ediției Blaga (pp. 63 - 194, respectiv, pp. 549 - 734).

[88] Cf.: Petru Ioan, *Ștefan Lupașcu și cele trei logici ale sale* (capitolul 11), Editura „Ștefan Lupașcu" (colecția „Radiografii"), Iași, 2000, pp. 181 - 184

[89] Stéphane Lupasco, *Logique et contradiction*, Presses Universitaires de France, Paris, 1947; *idem*, *Le principe d'antagonisme et la logique de l'énergie: Prolégomènes à une science de la contradiction*, „Hermann" (collection „Actualités scientifiques et industrielles", 1133), Paris, 1951 (2e édition: Éditions du Rocher, collection „L'esprit et la matière", Monaco, Paris, 1987, cu o prefață de Basarab Nicolescu; traducere românească de Vasile Sporici, Editura „Ștefan Lupașcu", colecția „Transpuneri", Iași, 2000)

[90] Stéphane Lupasco, *Les trois matières*, Éditions „Julliard", Paris, 1960 (ediție de buzunar, în 1970, în colecția „10 / 18"; 2e édition: „Cohérence", Strasbourg, 1982); *idem*, *L'énergie et la matière vivante: Antagonisme constructeur et logique de l'hétérogène*, „Julliard", Paris, 1962 (2e édition: „Julliard", Paris, 1974; 3e édition: Éditions du Rocher, collection „L'esprit de la matière", Monaco, 1986); *idem*, *L'énergie et la matière psychique: Ses logiques normales et pathologiques*, „Julliard", Paris, 1974 (2e édition: Éditions du Rocher, collection „L'esprit et la matière", Monaco, 1987)

[91] *Idem*, *L'Expérience microphysique et la pensée humaine. De la nécessité et des directives d'une nouvelle logique et des mathématiques qu'elle commande. Esquisse d'un nouveau discours de la méthode*, P. U. F., Paris, 1941 (sub același titlu, cartea a apărut, de asemenea, în franceză, la Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1940; 2e édition: Éditions du Rocher, collection „L'esprit et la matière", Monaco, 1989, cu o prefață de Basarab Nicolescu; traducere românească la Editura Științifică, București, 1992, cu un studiu introductiv de Vasile Tonoiu și o postfață de Basarab Nicolescu)

[92] Stéphane Lupasco, *Science et art abstrait*, „Julliard", Paris, 1963; *idem*, *La tragédie de l'énergie. Philosophie et sciences du XX - e siècle*, „Casterman", Paris, 1970; *idem*, *Du rêve, de la mathématique et de la mort*, „Bourgois", Paris, 1971; *idem*, *Psychisme et sociologie*, „Casterman", Paris, 1978; *idem*, *L'univers psychique*, „Denoël - Gonthier" (collection „Médiations"), Paris, 1979

Aproape de la sine înțeleasă pentru un gînditor format – la Sorbona – în regim pluridisciplinar, precum Ștefan Lupașcu (obținuse, în 1935, licența în filosofie și certificate de studii complemetare în cazul a încă două specializări: fizica și, respectiv, biologia), deschiderea spre achizițiile de răsunet ale cunoașterii științifice și efortul de transfigurare filosofică a problemelor gestionate cu mari dificultăți de savanții vremii sînt clar atestate de articulațiile operei sistematice a lui Lucian Blaga.

Printre altele, ne reținatenția pagini admirabile ale gînditorului – ilustrat cu atîta sensibilitate pe tărîmul poeziei, al teatrului și chiar al prozei [93] – despre *modelele gîndirii științifice* la diverse popoare și despre *spiritul științific* în diverse epoci (la babilonieni, spre exemplu; la vechii greci; la arabi; la indieni și, desigur, la europenii moderni); despre *modele de gîndire*, *moduri de raționalizare* și *tipuri de știință*; despre *scientism*, *matematizarea științei* și *tipologia legilor* științifice; despre *antropogeneză*, *mutație*, *evoluție* și *involuție*; despre *istorie*, *progres* și *istoriografie*; despre *problema filosofică*, prin comparație cu *problema științifică* [94] etc.

Reținatenția, de asemenea, sublinierile lui Lucian Blaga cu privire la impactul noilor elaborări din științele realului (cu deosebire din matematică, din fizică și din biologie) asupra proiectului său filosofic: *„folosim momentul* – declară gînditorul, în *Eonul dogmatic* [95], din 1931 – *pentru a face mărturisirea: am fost mînați spre analiza dogmei* [a se înțelege: analiza unui anumit tip de contradicție – n. n., P. I. !] *de nedumeririle ce le-au stîrnit"* teorii precum cea a *relativității* și cea a *cuantelor*, în domeniul fizicii, ori cea a *entelehiilor*, din biologie.

11.2.4.2. Un punct de întîlnire între cei doi gînditori români formați în medii culturale foarte diferite (dar și de racordare a acestora la o preferință, foarte evidentă la cărturari autohtoni din epoci și din sfere de preocupări relativ-diferite [96]) este

---

[93] Cf., în completarea titlurilor evocate: Lucian Blaga, *Pietre pentru templul meu* (Biroul de Imprimate „Cosînzeana", Sibiu, 1919, 79 p.; reed., 1920); *idem, Cultură și conștiință* („Cultura Națională", București, 1924, 84 p.); *idem, Filosofia stilului* (București, 1924, 84 p.); *idem, Fețele unui veac* (Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1925, 128 p.); *idem, Fenomenul originar* (București, 1925, 104 p.); *idem, Ferestre colorate. Însemnări și fragmente* (Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1926, 129 p.); *idem, Daimonion* (Cluj, 1930, 97 p.); *idem, Elogiul satului românesc* („Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului", București, 1937, pp. 3 - 16); *idem, Discobolul. Aforisme și însemnări* (Editura „Publicom", București, 1945, 130 p.); *idem, Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII - lea* (Editura Științifică, București, 1966, 230 p.); *idem, Zări și etape* (Editura pentru Literatură, București, 1968, 342 p.); *idem, Isvoade. Eseuri, conferințe și articole* (Editura „Minerva", București, 1972, 246 p.); *idem, Ceasornicul de nisip* (Editura „Dacia", Cluj, 1973, 332 p.); *idem, Elanul insulei. Aforisme și însemnări* (Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1977, 272 p.)

[94] Lucian Blaga, *Știință și creație*, în: *Opere*, vol. 10, București, 1987, pp. 57 *sqq*; *idem, Despre gîndirea magică*, în: *loc. cit.*, pp. 80 *sqq.*; *idem, Experimentul și spiritul matematic*, în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 549 *sqq.*, 724 *sqq.*, 657 sqq.; *idem, Despre conștiința filosofică*, în: *loc. cit.*, pp. 126 sqq.; *idem, Spațiul mioritic*, în: *Opere*, vol. 9, București, 1985, pp. 197 sqq.; *idem, Aspecte antropologice*, în: *Opere*, vol. 11, București, 1988, pp. 197 sqq.; *idem, Ființă istorică*, în: *loc. cit.*, pp. 353 sqq.; *idem, Despre conștiința filosofică*, în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 99 sqq.

[95] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, p. 284

[96] În galeria cugetătorilor români atrași de „echilibrul între antiteze" și de conflictul opușilor regăsim nume de talia lui Ion Heliade - Rădulescu, Vasile Pârvan, Ion Petrovici, Marin Ștefănescu, Mircea Florian, Dan Bădărău, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Athanase Joja, Nicholas Georgescu - Roegen și mulți alții. Cf.: Petru Ioan, *„Zarea matriceală" a valorizării „dualismului transfigurat"*, în: Petru Ioan, *Logică și filosofie*, Institutul European, Iași, 1996, pp. 223 - 237; *idem, Stéphane Lupasco et la propension vers le contradictoire dans la logique roumaine*, în: Horia Bădescu et Basarab Nicolescu (éds.), *Stéphane Lupasco: L'homme et l'œuvre*, Éditions du Rocher, Monaco, 1999, pp. 145 - 181

atenţia pe care şi unul şi altul o acordă *contradicţiei*, ca provocare a realităţii la adresa spiritului, ori ca dimensiune intrinsecă a facultăţilor cognitive.

În ceea ce-l priveşte, Lucian Blaga detectează *„otrava necesară a spiritului"* [97] care este contradicţia, în orizontul filosofiilor după care *„concretul* (mişcarea) *depăşeşte logicul"*; de asemenea, în *„cîteva tipuri de construcţii şi metode"* ştiinţifice [98] (în speţă, construcţiile rezultînd din ducerea pînă la sfîrşit a unui proces de abstractizare şi de idealizare a concretului; cele impuse prin procedeul recurenţei, ori cele prin care se extrapolează anumite operaţii la concepte inadecvate; *„echivalente matematice ale dogmaticului"*, în genul transfinitului cantorian; metoda matematică a erorilor contrarii etc.), fără a neglija, desigur, gîndirea religioasă.

Ca motor al oricărei achiziţii ştiinţifice, *contradicţia* şi *dualismul antagonist* sînt – după Ştefan Lupaşcu – peste tot, în cîmpul cunoaşterii: în substanţa *cuantei* energetice a lui Max Planck [99] şi în termodinamică, în sistemul oxido-reducţiei şi în sistemul vital, sau biologic *toto genere*, la nivel enzimatic, genetic, hormonal, intracelular şi intercelular, pe palierul neuro-fiziologic [100] şi macro-neurologic [101] etc.

Faptul că Blaga este îndrumat spre formula *metodologică* şi *metalogică* a contradicţiei de tradiţia răsăriteană a gîndirii creştine şi sub auspiciile unei terminologii cu ascendent teologic se estompează în chiar paginile *Eonului dogmatic*, o dată cu recursul autorului la teorii ce-au revoluţionat gîndirea ştiinţifică [102], exact în măsura în care autorii acestora au făcut un *„pas decisiv"* spre formula *antinomiei*.

La doi ani după apariţia primei părţi din *Trilogia cunoaşterii*, în volumul *Cunoaşterea luciferică*, Lucian Blaga va şi renunţa, de altfel, la termenul *„dogmă"* şi la derivatele sale (exprimate prin cuvinte şi sintagme precum *„dogmatic"*, *„paradoxie dogmatică"*, *„antinomie dogmatică"* şi aşa mai departe), în favoarea *„antinomiei transfigurate"*, ca formă de manifestare a *„minus-cunoaşterii"* – modalitatea superioară a intelecţiei şi a raţionalizării [103].

Îndreptîndu-ne cu obiectivul analizei asupra celeilalte concepţii marcate de „revoluţia cuantică" din ştiinţa fizicii, vom observa că, după copioasa zăbavă în sferele micro- şi ale macro-fizicii, respectiv în cele ale ştiinţelor viului, Ştefan Lupaşcu face dreptate şi „materiei" neuro-psihice, lăsîndu-se cucerit de tensiunile energiei în cîmpul conştiinţei, *vis - à - vis* cu fenomenele psihice ale aferenţei şi eferenţei, în planurile socialului, pe circuitul *semn – semnificant – semnificat*, în derulările conceptului şi în cele ale ima-

---

[97] François Paulhan, *Logique et contradiction*, Les Éditions „Félix Alcan", Paris, 1911, p. 182

[98] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 230, 246

[99] Ştefan Lupaşcu, *Experienţa microfizică şi gîndirea umană. Despre necesitatea şi directivele unei noi logici şi despre matematicile pe care ea le impune. Schiţa unui nou discurs asupra metodei* (trad. şi studiu introductiv de Vasile Tonoiu; postfaţă de Basarab Nicolescu), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992, pp. 47 - 51, 47 - 61

[100] Stéphane Lupasco, *L'énergie et la matière vivante. Antagonismes constructeur et logique de l'hétérogène*, Paris, 1962; 2e édition, „Julliard", Paris, 1974, pp. 74 - 78, 97 - 107, 69 - 192, 118 - 128, 161 - 173, 128 - 152, 78 - 92, 174 - 180

[101] *Idem*, *L'énergie et la matière psychique*, Paris, 1974, pp. 106 - 110

[102] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 224, respectiv 284

[103] *Ibidem*, p. 390

ginației creatoare, în funcționarea memorării și a uitării, în „creuzetul artei" și – de ce nu ? – în articulațiile experienței religioase și ale tradiției simbolice în general.

Cum spune, între alții, Michel Random, *„dacă Ștefan Lupașcu nu a cunoscut tradiția* [alchimică – n. n., P. I.], *poate că a reînviat-o. În orice caz, structura tradiției alchimice se acordă în mod perfect cu principiile antagonismului"* [104].

Avînd în vedere această predilecție pentru surprinderea tensiunii și a antagonismului în toate manifestările energetice, Noica avea să noteze că, la Ștefan Lupașcu, *„totul pleacă de la* tema contradicției, *care nu este o temă între altele a culturii europene, ci miezul gîndirii noastre, fie că o recunoaștem sau nu"*, iar un deosebit merit al său este că *„nu pleacă de la înregistrarea în fapt a contradicției, ci de la natura ei"*; el *„nu va vorbi despre contradicții gata date, ci se va întreba care este conținutul contradicției, văzînd în natura acestui conținut modalitatea constitutivă a gîndirii și a realului"* [105]. Într-o grilă diferită de interpretare se plasează Dominique Terré-Fornacciari, atentă la inconvenientele creditării contradicției cu „valoare absolută" [106].

Adepți – în grade și din motive diferite – ai *„unui* modus vivendi *între logic și concret"* [107], Lucian Blaga și Ștefan Lupașcu se regăsesc pe poziții comparabile în însăși analiza mecanismului contradicției.

Pentru promotorul român al distincției (metafizice) dintre cunoașterea *„absolută"* (una pozitiv-adecvată, iar în același timp, nelimitată) și cunoașterea *„individuată"* (una cenzurată, dar nelimitată), *„formula intelectuală care, în dezacord radical cu înțelegerea, postulează o transcendere a logicii"* legate de *„funcții obișnuite ale intelectului"* (a se înțelege „funcțiile asimilatoare" [108], de care dă seamă Immanuel Kant, în *Critica rațiunii pure*) este o *antinomie transfigurată*.

Caracterizarea contradicției din anumite sfere ale intelecției ca fiind „antilogică" ține, după Blaga, de o *definiție negativă* [109], ce estompează distincția dintre *instaurarea* conflictului între două enunțuri și *transfigurarea* acestuia. A proceda metodic în fața absurdității spusei după care *„Dumnezeu e, sub raportul esențialității, unul și multiplu în același timp"* înseamnă a *scinda* subiectul propoziției, admițînd că *„Dumnezeu e unul ca «ființă» și e multiplu ca «persoană»"*; tot astfel, a înfrunta enunțul deconcertant că *„lumina e ondulatorie și corpusculară"* înseamnă a disocia fațetele noțiunii cu rol de subiect în rostirea exprimată, adică a admite că *„lumina e ondulatorie ca* act [în planul *continuității*] *și corpusculară* [adică este formată din *cuante*] *ca* energie" [110].

---

[104] Michel Random, *Lupasco et la tradition alchimique*, „Nouvelle Acropole", iunie-august, Paris, 1982, pp. 35 - 36

[105] Constantin Noica, *Cuvînt înainte* la Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, selecție de texte, traducere și postfață de Vasile Sporici, Editura Politică („Idei contemporane"), București, 1982, pp. 7, 8 - 9

[106] Dominique Terré-Fornacciari, *Les sirènes de l'irrationnel. Quand la science touche à la mystique*, „Albin Michel", Paris, 1991, p. 144

[107] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, p. 230

[108] *Ibidem*, pp. 529, respectiv 207 și 218

[109] *Ibidem*, p. 222

[110] *Ibidem*, pp. 223, 291. Alte exemple de antinomii transfigurate sînt analizate de Lucian Blaga, în: *loc. cit.*, pp. 223 - 254, 391 - 393.

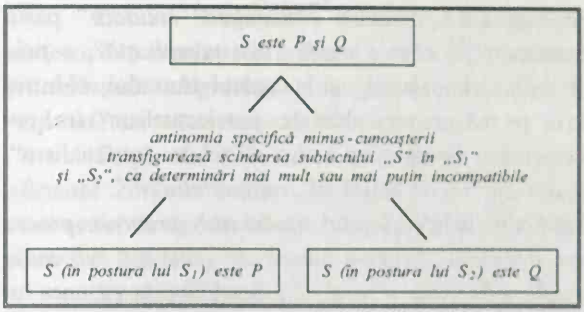

332°. Disocierea ipostazelor subiectului dintr-o formulă contradictorie ce ţine de minus-cunoaştere, ca forma cea mai înaltă a cunoaşterii luciferice

Antrenat de Petre Botezatu în elucidarea antinomiilor deducţiei formalizate [111], procedeul disocierii s-ar putea generaliza în schema *„S este P şi Q"* = = *„în postura lui S_1, S este P, iar în postura lui S_2, S este Q"*. Ca „similisoluţie", dacă nu soluţie *stricto sensu*, o astfel de analiză se poate dispune spaţial, ca în desfăşurarea alăturată.

Din punctul de vedere al lui Ştefan Lupaşcu, *antagonismul* sau *contradicţia*, ca instrument explicativ la orice nivel al realităţii (materiale şi spirituale !), înseamnă coexistenţa a trei stări energetice – două extreme, inverse una alteia şi asimptotic-necontradictorii, iar una mijlocie, de maximă concentare a conflictului –, aşa cum se poate urmări în figura alăturată.

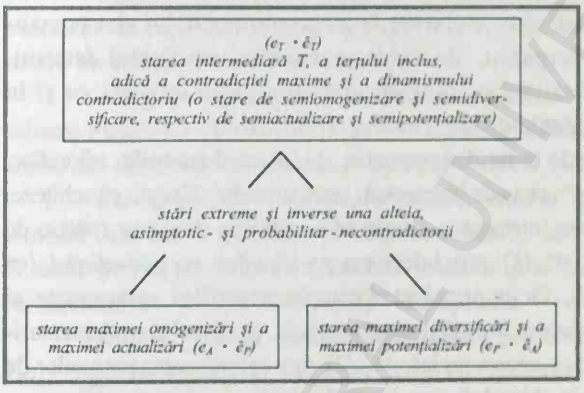

333°. Cele trei stări energetice impuse de principiul antagonismului şi de logica dinamismului contradictoriu

Desluşirea unei astfel de coexistenţe între stările energetice dă substanţă demersului lupaşcian în zeci şi zeci de ocazii, de la *Experienţa microfizică şi gîndirea umană* (cartea din 1940, retipărită la Paris, în 1941), pînă la *Omul şi cele trei etici ale sale* [112] (din 1986).

11.2.4.3. Fără a se suprapune, ci doar asemănîndu-se una cu alta, cele două scheme de captare şi de etalare a contradicţiei conduc la atitudini similare în planul meta-cunoaşterii, dacă nu şi în cel al proto-cunoaşterii.

---

[111] Petre Botezatu, *Valoarea deducţiei*, Editura Ştiinţifică (s. „Logos"), Bucureşti, 1971, p. 169. Prin distingerea punctelor de vedere după care *„S este P şi, totodată Q"*, logicianul român înfruntă antinomia *simplificării*, antinomia *puterii*, antinomia *purităţii*, antinomia *exactităţii*, antinomia *abstractizării*, antinomia *rigurozităţii*, antinomia *totalizării*, antinomia *consistenţei*, antinomia *interpretării* şi antinomia *expresivităţii*, primele cinci iscîndu-se în orizontul *axiomatizării*, ca sistematizare ipotetico-deductivă, iar următoarele cinci, în contextul *formalizării*.

[112] În *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale* (Iaşi, 2000, pp. 18 - 20, 23, 35, 37, 41, 43, 45, 46, 48 - 52, 54 - 57, 60, 61, 63 - 66, 68, 70 - 74, 76, 79 - 82, 90, 101, 121), am inventariat nu mai puţin de 34 de utilizări ale sale, pentru: „corpul logic integral", „corpul integral al matematicii", „cuprinderea ştiinţifică a fenomenelor naturale", „corpul logic trimetodic şi tridialectic", „materii", „sisteme", „structuri", „cadre spaţio-temporale", „dialectici", „universuri", „înlănţuiri cauzale", „cibernetici", „metode", „statistici", „forme de adaptare", „disfuncţii psihice", „tipuri de memorie" şi „tipuri de uitare", „forme de conceptualizare", „forme de conştiinţă", „etici", „tipuri de semne" şi „orizonturi ale sensului", „poli valorici" „modalităţi", „forme de libertate", „stări ale individului", „strategii ale criticismului", „ortodeducţii" etc.

Lucian Blaga vede în mecanismul *„scindării conceptelor solidare"* pasul prim şi, în acelaşi timp, mişcarea necesară [113] către o logică *„mai complicată"*, a *problemei*, respectiv către noi căi ale teoriei cunoaşterii, iar la capătul drumului, el întrevede o nouă metafizică a cunoaşterii, pe măsura unui altfel de „intelectualism" (cel comandat de intelectul „ecstatic", ce-şi iese din sine) şi a unui alt fel de „raţionalism", unul care ştie *„că nu poate ieşi din cercul de vrajă al iraţionalului"* [114].

Noua metafizică, ce urmează a fi clădită *„încetul cu încetul, printr-un proces continuu cu peripeţii, cu înfrîngeri şi biruinţi, printr-o muncă de generaţii, sub zodia intelectului ecstatic"*, chiar şi ca *„filosofie fără obiect"* [115], deschide, în viziunea lui Blaga, un nou *eon*, la antipodul *„noului ev mediu"* profetizat de Nikolai Berdiaev.

Din proximitatea ştiinţei „obiectului" microfizic, în care s-a înfăptuit prima „revoluţie cuantică", Ştefan Lupaşcu semnalează (la nouă ani de la debutul *Trilogiei cunoaşterii*, prin *Eonul dogmatic*, şi la şase ani după încheierea ei, prin *Cenzura transcendentă*) că zbuciumul din teoria cuantelor (a lui Max Planck) şi din teoria relativităţii (a lui Albert Einstein) impune acceptarea a două feluri de *cunoaştere* şi a două *logici* distincte. Polarităţile în sfera mentalului sînt comandate, în concepţia lui Ştefan Lupaşcu, de dubla cauzalitate, de dublul determinism şi de un lung şir de alte dualităţi ontologice, iar cu aceasta iată-ne, ca şi în cazul lui Lucian Blaga, la incidenţa dintre *concret* şi *abstract*.

Fără prea multe precauţii de ordin diaporematic, ca în cazul autorului trilogiilor, decriptorul „experienţei metafizice" se vede îndreptăţit, asemenea lui Blaga, să schiţeze, în 1940, un *„nou discurs asupra metodei"*, urmărind acreditarea unui nou criteriu de inteligibilitate a gîndirii ştiinţifice: ☞ (1) prin înlocuirea principiului *necontradicţiei* (ca fundament al logicului şi al logicii), cu un principiu al complementarităţii *antagoniste* şi *contradictorii*; ☞ (2) prin cuantificarea logicii şi a matematicii, în sensul complementarităţii contradictorii dezvăluite de fizica microscopică; ☞ (3) prin introducerea noţiunilor de *potenţial* (sau *virtual*) şi *actual*, în chiar definirea entităţilor logico-matematice [116].

Despre *„necesitatea şi despre directivele noii logici"*, Ştefan Lupaşcu va vorbi, pe larg, în *Logică şi contradicţie* (1947), respectiv în *Principiul antagonismului şi logica energiei. Prolegomene la o ştiinţă a contradicţiei* (1951), pentru ca – în prelungirea acestui traseu – să parvină la captivanta viziune asupra *„celor trei materii"* şi asupra tot atîtor tipuri fundamentale de cunoaştere, prin cartea cu cea mai mare audienţă la publicul filosofic, din 1960: *Les trois matières*.

11.2.4.4. După cele prezentate, se impune ca firească întrebarea dacă cei doi exponenţi ai spiritului românesc se încrucişează pe teritoriul dialecticii. Răspunsul va fi, şi de această dată, unul nuanţat, dictat de personalitatea copleşitoare a fiecăruia dintre cei doi gînditori supuşi comparaţiei.

---

[113] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 294, 290

[114] *Ibidem*, pp. 227, 409; 225, 389, 429

[115] *Ibidem*, pp. 303, 403

[116] Ştefan Lupaşcu, *Experienţa microfizică şi gîndirea umană*, Bucureşti, 1992, pp. 277 - 288

Lucian Blaga este, în mod vădit, preocupat să distingă între *antinomia dialectică* (cu soluție în concret, mai exact: *„într-un al treilea concept concret"*) și *antinomia dogmatică* (cu sinteză *„într-un obiect postulat, căruia nu-i corespunde un «concept sintetic»"*).

După metafizicianul cunoașterii, elementele antinomiei dogmatice *„sînt afirmate concret"*, dar *„îmbinarea lor este negată de concret"*, încît soluția unui astfel de conflict intelectual impune *„postularea unei zone inaccesibile și contrare logicii"* [117], cea a misterului.

Revenind asupra distincției, în *Cunoașterea luciferică*, Lucian Blaga socotește că *formulele dialectice* (de genul *„devenirea este neexistență și existență"*) aparțin cunoașterii „paradisiace" și se referă *„la obiecte nedespicate, la mistere latente"*, pe cînd *formulele de minus-cunoaștere*, sau „dogmatice" (de tipul *„Dumnezeu este ființă unică în trei persoane"*) aparțin cunoașterii „luciferice"; ele *„implică criza obiectului și se referă totdeauna la «mistere potențate», fiind expresia lor"* [118].

Peste ani, în *Ființa istorică*, filosoful ardelean va analiza *devenirea dialectică*, în chip de *„succesiune prin contrast"*, și va aprecia că o astfel de înaintare nu epuizează devenirea istorică.

Atît prin schema completă (în trei timpi: TEZĂ → ANTITEZĂ → SINTEZĂ), cît și prin schema trunchiată (în doi timpi: TEZĂ ↔ ANTITEZĂ), dialectica relevă *„simple aspecte* posibile *ale dezvoltării fenomenelor istorice"*, iar nu *„«legi» ale acestei desfășurări"*.

Caracteristică *„îndeosebi pentru istoria apusului european"*, dialectica istorică este una *„parțială și imprevizibilă"*, iar nu *„totală și previzibilă"* [119]. O astfel de circumscriere a dialecticii istorice și-ar putea afla corespondentul în „paradialecticile" și „paradeducțiile" lupașciene [120].

Ducînd pînă la ultimele consecințe postulatul *dinamismului contradictoriu*, filosoful român de la Paris teoretizează trei *ortodialectici*, în acord cu tot atîtea tipuri de *logică*, cu tot atîtea genuri de *ortodeducții*, respectiv cu tot atîtea feluri de *sistematizare energetică*.

La modul teoretic, dialectica este, în viziunea lui Ștefan Lupașcu: ☞ (1) *macrofizică*, sau *identificatoare;* ☞ (2) *biologică*, sau *diversificatoare;* ☞ (3) *microfizică* și *neuro-psihică*, în orizontul stărilor intermediare. În fapt, însă, opera de amplă desfășurare a filosofului-epistemolog promovează făgașe ale devenirii și ale dialecticii aferente: ☞ (1) în planul cauzalității și al finalității; ☞ (2) în cîmpul *conștiinței conștiinței* și al *conștiinței subconștienței;* ☞ (3) în sfera cunoașterii și a necunoașterii, respectiv în cea a imaginației creatoare; ☞ (4) în orizontul interiorizării contra-

---

[117] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 234, 236. Pentru distincția dintre contradicții *naturale*, contradicții *dialectice* și contradicții *formale* (sau *logice*) la un neoraționalist ghidat de comandamentele psihologiei genetice și ale epistemologiei aferente, cf.: Jean Piaget, *Recherches sur la contradiction*, Presses Universitaires de France, Paris, 1974, p. 154

[118] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, p. 394

[119] *Idem*, *Opere*, vol. 11, București, 1988, pp. 418, 416, 420

[120] Ștefan Lupașcu, *Universul psihic*, traducere din franceză, Institutul European, Iași, 2000, pp. 225 - 227

dictorii şi al exteriorizării necontradictorii; ☞ (5) pe traseul legilor şi al faptelor; ☞ (6) în cadrul sistemelor perceptibile şi motrice (sau aferente şi eferente) etc.

După Ştefan Lupaşcu, întreita dialectică a materiei ca formă de organizare energetică se răsfrînge triplu, prin mecanismele *maximei omogenizări* şi *actualizări*, ale *maximei eterogenizări* şi *potenţializări*, ori ale echilibrului dinamic între cele două stări extreme: ☞ (1) în universul semnificării şi al comunicării; ☞ (2) în cîmpul social; ☞ (3) în cadrul spaţio-temporalităţii; ☞ (4) în ritmica afectivităţii [121]; ☞ (5) în funcţionarea memoriei; ☞ (6) în manifestările normale şi patologice de ordin comportamental [122] şi aşa mai departe.

Rezonînd cu tot atîtea *logici*, respectiv *cibernetici* şi *sistematologii*, cele trei tipuri de dialectică, aprofundate de Ştefan Lupaşcu, evoluează în chip de *dialecto-metodologii* ce ţintesc spre experienţa *cognitivă*, spre cea *psiho-terapeutică*, spre cea *religioasă* [123] şi aşa mai departe.

Notăm, în treacăt, că înaintea lui Ştefan Lupaşcu, s-a manifestat în favoarea unei întreite logici (pe ritmul hegelian al *tezei*, *antitezei* şi *sintezei*, din triada *fizic – psihic – psihofizic*) Mihail Dragomirescu, care – în acord cu tripartiţia sufletului – a admis şi tripartiţia lumii, distingînd între: ☞ (1) lumea *fizică*, cu *existenţe* fizice – timpul, spaţiul şi cauzalitatea; *fenomene* fizice – fenomene fizice pure, fenomene chimice şi fenomene biologice; *„concrete"* fizice – minerale, plante, organizări sociale; ☞ (2) lumea *psihică*, incluzînd *existenţe* psihice – identitatea, unitatea şi ordinea; *fenomene* psihice – stările confuze de conştiinţă; *„concretele"* psihice – imaginile ficţionale încă neexprimate în opere; ☞ (3) lumea *psihofizică* [124], alcătuită din produsele psihofizice *obişnuite* – idei, sentimente; produsele psihofizice *reproduse* prin învăţare; produsele psihofizice *create* – propriile noastre descoperiri şi inovaţii de ordin intelectual, volitiv, ori afectiv.

11.2.5. Şirul similitudinilor între cele două demersuri filosofice întru totul semnificative s-ar putea continua pe numeroase alte coordonate.

Credem, însă, că cel puţin trei împrejurări sînt relevante nu numai în context diaporematic, cît şi pentru *„orizontul de aşteptare"* al disciplinei în atenţie. Este vorba, în primul rînd, de *miza filosofării*, însemnînd – pentru ambii cugetători – resemnificarea anumitor întruchipări ale *„formelor simbolice"*: tradiţii din gîndi-

---

[121] Ştefan Lupaşcu, *loc. cit.*, pp. 182 - 194, 127 - 137, 175 - 182, 158 - 159, 145 - 146, 196 - 203, 93 - 106 etc.; *idem*, *Psychisme et sociologie*, Paris, 1978, pp. 131 - 166, 99 - 122, 45 - 60, 81 - 98 etc.

[122] *Idem*, *Universul psihic*, Iaşi, 2000, pp. 164 - 170, 215 - 227 etc.

[123] *Ibidem*, pp. 204 - 210, 21 - 227, 239 - 249

[124] Mihail Dragomirescu, *Dialoguri filosofice. Integralismul*, Editura Institutului de Literatură, Bucureşti, 1929; cf.: Dumitru Matei, *Mihail Dragomirescu: privire critică asupra sistemului filosofic şi estetic*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974; Valentin Protopopescu, *Mihail Dragomirescu, Dialoguri filosofice. Integralismul*, în: Ion Ianoşi (coord.), *Dicţionarul operelor filosofice româneşti*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1997, pp. 39 - 40. Racordarea logicii la schema triadică a psihicului, respectiv distingerea logicii *cognitive* de logica *emoţională* şi de cea *voliţională* sînt întreprinse, în egală măsură, de către Wilhelm Dilthey (1833 - 1911) şi de către Edmund Husserl (1859 - 1938). Cît priveşte cele trei regimuri ale „obiectivării facultăţilor spirituale", în ordinea în care le enunţă Mihail Dragomirescu, ele pot fi puse în corespondenţă cu cele trei lumi popperiene: a *existenţei inerte* (prin lumea I), a *trăirilor psihice* (ţinînd de lumea a II - a) şi a *valorilor obiectivate*, ce configurează lumea a III-a.

rea creştină şi frămîntări din ştiinţa şi cultura europeană a vremii, în cazul lui Lucian Blaga; experienţa microfizică şi progresele din neuroştiinţe, respectiv experienţa din orizontul artei abstracte şi chiar avataruri ale *„gîndirii simbolice"* [125], ca să nu spunem *„experienţa mistică"* [126], în cazul lui Ştefan Lupaşcu.

Se remarcă, în al doilea rînd, „zarea interioară" a filosofării şi a reflecţiei asupra ştiinţei, ce atinge – în cazul ambilor cugetători – „reforma intelectului" şi sporirea mijloacelor de investigaţie. Este ceea ce îl conduce pe Lucian Blaga la prefigurarea unei *logici a problemei* şi a *minus-cunoaşterii*, în general, iar pe Ştefan Lupaşcu, la degajarea celei de-a treia logici energetice, care nu este alta decît *logica dinamismului contradictoriu* (a stărilor de semiactualizare şi semipotenţializare, specifice realităţilor cuantice, microfizice şi psihice), iar aceasta, într-un orizont ideatic în care *„logica, experienţa, metoda devin* [...] *termeni sinonimi"* [127]. Despre „revoluţia în gîndire" înfăptuită de Ştefan Lupaşcu prin *logica dinamică a contradictoriului* vorbeşte, între alţii, Georges Mathieu [128].

Mai reţine atenţia, în al treilea rînd, „accentul axiologic" al celor două remarcabile parcursuri spirituale de sorginte românească pe ogorul „postmodernist" al filosofiei ştiinţei, al epistemologiei şi al metafizicii europene.

11.2.6. Pentru nevoile construcţiei sale, Lucian Blaga apelează la „Marele Anonim", pe care-l investeşte cu puterile *„supremului principiu de conduită"* – ca *„«tot unitar» de maximă complexitate substanţială şi structurală"*, dar şi ca *„existenţă pe deplin autarhică"*. Factor ontologic (ca existenţă *„căreia i se datoreşte orice altă existenţă"*) şi instanţă gnoseologică, în chip de existenţă *„care ne pune limite"*, acesta se „fenomenalizează" prin *diferenţialele divine transmatematice*, ca „minim-uri substanţiale" şi purtătoare ale unor *„structuri virtuale eterogene"* [129] ce se integrează în *„serii omogene nelimitate"*.

În cazul lui Ştefan Lupaşcu, absolutul este *energia* (cum era *devenirea*, în aventura spirituală a lui Hegel), iar printre alte caracteristici, energia o are şi pe aceea de a fi cognitivă, pentru că *„în energie există cunoaşterea"*. După exploratorul *Universului psihic*, recomandat ca atare inclusiv prin cartea din 1976, *„nu creierul este cel care cunoaşte, energia este cea care cunoaşte în mine"* [130]. În starea sa „cea mai dinamică" (de *semiactualizare* şi *semipotenţializare*, respectiv de *semiomogenizare* şi *semidiversificare*, altfel spus: de *semiobiectivare* şi *semisubiectivare*), energia de ordin psihic şi microfizic suportă şi calificativul divinităţii [131] ...

---

[125] Dominique Terré, articol în: Denis Huisman (éditeur), *Dictionnaire des philosophes*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993, p. 1820

[126] *Idem*, *Les sirènes de l'irrationnel*, Paris, 1991, p. 37

[127] Stéphane Lupasco, *Logique et contradiction*, Paris, 1947, p. VIII

[128] Georges Mathieu, *Mon ami Lupasco*, în: Horia Bădescu et Basarab Nicolescu (éd.), *op. cit.*, p. 27

[129] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, pp. 66, 67, respectiv 74 şi 75

[130] Ştefan Lupaşcu, *Omul şi cele trei etici ale sale*, traducere şi postfaţă de Vasile Sporici, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Transpuneri"), Iaşi, 1999, pp. 97 - 99

[131] Ştefan Lupaşcu, Solange de Mailly - Nesle şi Basarab Nicolescu, *Trialog*, în: Ştefan Lupaşcu, *Omul şi cele trei etici ale sale*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999, p. 78

Să mai notăm că, pe fondul mai multor coincidențe sau asemănări, neutral-pozitive, s-a ivit și stigmatul comun: învinuirea de *iraționalism*, adresată din țară lui Blaga [132], iar din Franța lui Ștefan Lupașcu [133] ?

11.3. Lucian Blaga și Mircea Florian, sau despre „zarea matriceală" a valorizării „dualismului transfigurat" [134]

> *„Dualitatea cunoașterii așa cum o înțelegem noi [...] nu e în funcție de o dualitate obiectivă, ci e dată în «cunoaștere» ca atare. Orice obiect al lumii noastre lăuntrice sau înconjurătoare poate fi obiect al cunoașterii paradisiace, ca și al cunoașterii luciferice"* [135].

Contradicția, acea otravă la fel de necesară spiritului precum fosforul pentru creier [136], dobîndește – alături de „opoziție", de „antinomic" și „dialectic", de „antitetic", de „dualism", de „dualism contradictoriu" și de restul congenerelor – un loc central în filosofia mai multor gînditori de marcă din cultura românească a veacului nostru. După Mircea Florian, de exemplu, în cercetarea filosofică (și nu numai în ea !) este esențial *„să știm precis ce înseamnă raportul de contradicție"* [137].

În concepția gînditorului raționalist, problema opoziției este problema capitală a filosofiei și logicii: *„întreaga istorie a filosofiei este străduința fără rezultat de a rezolva opozițiile, de a înmuia, a netezi și a șterge antitezele lumii"*, încît *„lupta cu opoziția marchează cu o dîră roșie de sînge calea istorică a filosofiei"* [138].

Aceeași temă, a dualului antitetic și antinomic, este asociată de Constantin Noica [139] cu *„miezul gîndirii noastre"*, de unde avertismentul că *„cine nu are alt înțeles al contradicției, măcar implicit, nu filosofează"*. Filosofia nu poate subzista, în viziunea ce-a dat întîlnire *ontologiei* cu *sentimentul românesc al ființei* [140], decît ca *„intrare în dialectic, adică în contradicția unilaterală"* [141].

Provocare a realului, ori determinare a spiritului, *opoziția* nu poate fi ocolită de știință, și nici de către logică. O spune un economist și un statistician de talia româno-americanului Nicholas Georgescu - Roegen, asigurîndu-ne că, foarte adesea, gîn-

---

[132] Cf., între altele, Dumitru D. Roșca, *Rațional și irațional*, 1931; reeditare în: *Studii și eseuri filosofice*, Editura Științifică, București, 1970, pp. 129 - 158

[133] În *Les dérives de l'argumentation scientifique* (P. U. F., Paris, 1998, pp. 115 - 120), Dominique Terré îl așază pe Ștefan Lupașcu (cu dualismul contradictoriu) la originea iraționalului, alături de René Thom (cu teoria catastrofelor), de Ilya Prigogine (cu teoria bifurcațiilor) și de Olivier Costa de Beauregard (cu teoria reversibilității). Pentru Gilles Gaston Granger (*L'irrationnel*, Éditions „Odile Jacob", Paris, 1998), în schimb, recursul la irațional în disciplina preferată de Lupașcu aparține exponenților logicii paraconsistente.

[134] După: *Meridian Blaga. Comunicări prezentate la simpozioanele științifice anuale: 1996 - 1999*, I, „Casa Cărții de Știință", Cluj, 2000, pp. 195 - 212

[135] Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, p. 435

[136] Cum o numește François Paulhan, în: *Logique et contradiction*, Paris, 1911, p. 182

[137] Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, Editura „Eminescu", București, 1983

[138] *Ibidem*, pp. 256, respectiv 84

[139] Cuvînt înainte la: Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, București, 1982, p. 7

[140] Octavian Vuia, *Dimensiunile cugetării românești*, în: „Revista de Studii Românești", 19, 1982, p. 138

[141] Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 112

dim cu noțiuni *nearitmomorfice* sau *dialectice*, împotriva cărora *„nimeni nu poate avansa vreun argument* [...] *fără să recurgă mereu la ele!"* [142].

Care este prețul obținut de înfruntarea situațiilor de polaritate și de antagonism? Un autentic eroism, după Mircea Florian, de vreme ce *„lupta cu balaurul opziției nu a dus la înfrîngerea, la moartea gîndirii, ci dimpotrivă, la intensificarea lucidității, la exasperarea ei"* [143].

O dovadă în sensul celor reproduse deslușim în încercarea altui gînditor român, Lucian Blaga, de acreditare a unei noi logici, în speță *„logica cunoașterii luciferice"*, a unui nou raționalism – *„raționalismul ecstatic"* – și a unui nou intelectualism – *„intelectualismul ecstatic"* [144].

Stă mărturie, pentru aceeași apreciere, strădania de o viață a lui Ștefan Lupașcu de a fundamenta o nouă filosofie – *„filosofia dualistică"* [145], o nouă dialectică și chiar o nouă logică – toate *dinamice*, *energetice* și *antagonistice*.

Tot în orizontul semnalat se remarcă: pasiunea cu care pledează pentru un nou etos – *„etosul orientării"* – și pentru o nouă dilectică, a *„devenirii întru ființă"*, Constantin Noica; pașii întreprinși pe linia unui *„nou organon"* de către Athanase Joja, iar șirul căutărilor și al provocărilor de acest fel s-ar putea continua.

Angajamente precum cele semnalate aduc la rampă problema nu tocmai simplă dacă motivul contradicției, al antinomiei și-al opoziției, în genere, străbate cu fatalitate gîndirea românească, dacă ni se impune ca temă de împrumut, ori dacă este prilejul ce ne înscrie specific într-un soi de metafilosofie universală, menită a da întîlnire, la anumite intervale și în anumite spații culturale, unor modalități distincte de raportare la cunoaștere și lume, la lumea cunoașterii și la cunoașterea cunoașterii înseși.

Cum întrebările bănuite depășesc preocupările autorului, în spațiul de care dispunem urmează să parcurgem sub două pavilioane ceea ce am putea numi *matrice logică a valorizărilor gîndirii asupra antinomicului*, zăbovind asupra poziției pe care o ocupă Lucian Blaga, atît prin noutatea logică și epistemologică a soluției, cît și prin modul concesiv în care înțelege să se integreze în intervalul deschis al formelor de paradoxie intelectuală.

11.3.1. „Antinomia dogmatică" în tabloul „paradoxiilor intelectului". Atras de sensul metodologic [146] al *dogmei* ca formulă „metafizică" și „intelectuală" *antinomică*, Lucian Blaga își asigură, în *Eonul dogmatic* (din 1931), un univers de discurs ce mai include încă patru tipuri de „structuri antinomice" și „antitetice", de această dată „profane", sau „enstatice". Este vorba: ☞ (1) de antinomii ale eleatismului; ☞ (2) de antinomii ale intuiționismului și pozitivismului pur; ☞ (3) de antinomii ale raționalismului; ☞ (4) de antinomii ale dialecticii.

---

[142] Nicholas Georgescu-Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Politică, București, 1981, p. 112

[143] Mircea Florian, *op. cit.*, p. 84

[144] *Cunoașterea luciferică*, Sibiu, 1933, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, p. 409

[145] Gaston Bachelard, *La philosophie du non. Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*, IVème édition, Presses Universitaires de France, Paris, 1966, p. 136

[146] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 198

11.3.1.1. Antinomiile (respectiv aporiile) eleate sînt vizate de filosof român în postura unor *contradicţii logice ale concretului*, destinate să impună *logicul „ca exclusiv existent"*. În paginile *Eonului dogmatic*, un *„ultim mare reprezentant al acestei străduinţe"* (de a coborî sensibilul *„la simpla iluzie"* şi de a înlătura pe acestă cale tensiunile *„din experienţa cosmică a omului"*) ne este prezentat de Lucian Blaga în persoana lui Johann Friedrich Herbart.

11.3.1.2. Prin simetrie, antinomiile sau paradoxiile *intuiţionismului* (aşa cum este ilustrat în Franţa, de Henri Bergson) şi ale *pozitivismului pur* sînt reperate de autorul inventarului drept *contradicţii ale concretului*, menite a degrada logicul *„la valoarea de ficţiune"* şi de a propulsa concretul ca *„exclusiv existent"*.

11.3.1.3. Clasa cea mai amplă a antinomiilor *raţionalismului* se recrutează din „metafizica" indiană şi din cea chineză, din neoplatonism, din filosofia europeană, de la Nicholaus Cusanus şi Giordano Bruno, pînă la Schelling.

Unele *„formule metafizice"* dintre cele luate în discuţie de către Lucian Blaga sînt considerate drept antinomii „la figurat", întrucît ele s-au statornicit între termeni *„insuficienţi pentru a exprima acategorialul"* [147].

Alte „conflicte" ale spiritului cu sine însuşi sînt evoluate, aflîndu-şi soluţia în transcendentul acategorial (altfel spus, în *„coincidenţa antitetică de termeni"* – un fel de stare *T*, de *„nici actual, nici potenţial"*, cum va spune, cam în acelaşi timp cu Blaga, în teza de la Sorbona, Ştefan Lupaşcu [148]), ori în *„punctul neutru dintre doi poli opuşi"*. Într-un caz, ca şi în celălalt, paradoxiile „raţionaliste" suportă un *modus vivendi* între *logic* şi *concret*.

11.3.1.4. Ilustrate cel mai elocvent de către Hegel, antinomiile dialectice sînt recenzate de Lucian Blaga ca „paradoxii" cu soluţie în *concret*, mai exact: *„într-un al* treilea *concept concret"*, o fomaţiune *„care se bucură în acelaşi timp de privilegiile abstracţiunii şi de virtuţile concretului"*, în calitate de „sinteză" a conceptelor opuse. Categoria nou introdusă, a antinomiilor dogmatice, include alcătuiri frastice precum *Dumnezeu este o „fiinţă" în* trei *„persoane" / o substanţă în* trei *„ipostaze"*; *în Isus Christos sînt două naturi (omenească şi dumnezeiască), dar numai o persoană* şi aşa mai departe.

Lucian Blaga le consideră *„paradoxii nu numai pe plan logic, precum cele dialectice, ci şi faţă de concret"*. Soluţia lor *„e irealizabilă cunoaşterii; ea e postulată în transcendent"*, într-un „obiect" căruia nu-i mai corespunde un „concept sintetic", respectiv într-o zonă care este *„inaccesibilă şi contrară logicii"*.

Faţă de concret, antinomiile „dogmatice" manifestă o ambivalenţă: elementele *„p"* şi *„non-p"*, respectiv *teza* şi *antiteza*, sînt *„afirmate de concret"*; în schimb, îmbinarea lor în formula *„p şi non-p"* este *„negată de concret"*. Asemenea conflicte

---

[147] Lucian Blaga, *vol. cit.*, pp. 230, 237, 240

[148] Trialogul între Ştefan Lupaşcu, publicista Solange de Mailly - Nesle şi fizicianul Basarab Nicolescu (reprodus în: Stéphane Lupasco, *L'homme et ses trois étiques*, Éditions du Rocher, Paris, Monaco, 1986) proiectează starea *T* în orizontul *„conştiinţei conştiinţei"* şi al *„cunoaşterii cunoaşterii"* (p. 119), al *„cunoaşterii contradicţiei fundamentale"* şi al *„relaţiei omului cu Dumnezeu"* (p. 139).

cu sine ale intelectului se sting, după Lucian Blaga, prin *transfigurare*, adică *„prin scindarea unor concepte solidare"* („ființă" – „persoană" în dogma *Dumnezeu este sub raportul esențialității unul și multiplu în același timp*); „subiect" – „persoană", în dogma „transsubstanțializării": *o substanță persistă și în același timp se preface*).

Dintre clasele enumerate, primele patru (paradoxiile *eleatice*; cele *intuiționiste* sau *pozitiviste*; cele *raționaliste* și cele *dialectice*) sînt specifice metafizicii „profane", ca unele ce-și află totdeauna o soluție, *„fie în zona concretului, fie în zona logicului"*, dacă acceptăm că sub incidența acestui din urmă termen intră și acategorialul. Ultima grupare, a antinomiilor *transfigurate* sau *dogmatice*, *„nu face și nici nu poate să facă apel la concret"*. Astfel de conflicte ale intelectului nu plonjează nici în acategorial, *„deoarece utilizează concepte intelectuale"*.

Pe logică, antinomiile *transfigurate* nu se pot sprijini, deoarece în dogmă *„totul se petrece ca și cum noțiunile ar avea, în afară de funcția lor logică, și o altă funcție, aceea anume de a articula un ce trancendent de neînțeles prin intelect, de neconstruit prin intuiție"* [149].

Termenii ultimi în relația aprofundată de către Lucian Blaga fiind *logicul* și *concretul*, am putea așeza cele cinci familii de formule metafizice în banala paradigmă tetralogică, a raporturilor diadice și bivalente (primul, dar nu și secundul; nu primul, ci secundul; și primul și secundul; nici primul, nici secundul), nu alta decît matricea urmată în *„deducerea metafizică"*, în stil kantian [150], a elementelor cosmogonice (Aristotel), a tipurilor de judecăți logice și epistemice (Immanuel Kant), a predicamentelor, a făgașurilor aplicației ca relație între teorie și practică și așa mai departe.

În tabelul „logic" astfel obținut, primele două coloane închid manifestările *exclusivismului* metodologic, respectiv ale „reducționismului" sau „monis-

Termenii raporturilor antitetice luate în considerare de Lucian Blaga: logicul (L) și concretul (C)			
+ –	– +	+ +	– –
„Spații de joc" ale raporturilor logice în atenție			
L ~C	*~L C*	*L C*	*~L ~C*
Atitudini metodologice corespunzătoare spațiilor decelate			
MONISM	*MONISM*	*DUALISM*	*NINISM*
Tipuri de structuri antitetice degajate de Lucian Blaga, în Eonul dogmatic, ca forme de intelecție, dar și ca formule metafizice, în limitele cunoașterii profane, sau ale celei superioare			
antinomii ELEATICE	*antinomii INTUIȚIONISTE*	*antinomii RAȚIONALISTE*	*antinomii DIALECTICE*	*antinomii DOGMATICE, sau TRANSFIGURATE*

334°. Soluții deslușite de Lucian Blaga în confruntarea dintre „logic" și „concret"

[149] Caracterizările reproduse se regăsesc în: Lucian Blaga, *vol. cit.*, pp. 242; 236; 232; 216; 218; 234; 236; 242; 243; 219.

[150] Pentru unele utilizări ale paradigmei tetralogice, cf.: Petru Ioan, *Petre Botezatu și idealul deducției metafizice*, în: „Revista de Filosofie", 1, 1988, pp. 66 - 74. Cf. și: Petru Ioan, *Logică și filosofie: restanțe, radiografii, retrospective*, Iași, 1996, cap. 11 („Ilustrații ale «deducției metafizice» în opera logico-filosofică a lui Petre Botezatu"), pp. 259 sqq.

mului"; combinația înscrisă în a treia coloană asigură un cadru teoretizărilor în orizontul *dualismului,* iar valorizarea din ultima coloană este permeabilă poziției pe care o adoptă Blaga – transfigurarea ca modalitate de a surmonta în egală măsură și *logicul* și *concretul,* și *sensibilul* și *inteligibilul.*

11.3.2. O NOUĂ CONFIGURAȚIE A STRUCTURILOR POLARE, CA HALOU AL RECESIVITĂȚII. La cinci decenii după apariția în volum a *Eonului dogmatic,* în filosofia românească survine un alt inventar logic al soluțiilor de bază în problema dualității. Desfășurarea este de această dată mai amplă, ceva mai puțin ordonată, dar în aceeași intenție ca și la Blaga: așezarea în parametri diaporematici și contextuali a unei contribuții inedite. Demersul la care ne referim aparține lui Mircea Florian și de el s-a putut lua cunoștință după mai bine de două decenii de la trecerea autorului în „neființă", cu un an înaintea lui Lucian Blaga.

Punctul de plecare al analistului recesivității nu mai este raportul tensionat dintre doi termeni privilegiați („logicul" și „concretul"), ci perspectiva în care se pot raporta cupluri oarecare de termeni polari, antagonici și dinamici.

Fără a fi explicitată în economia concentrată a formalului, perspectiva de care vorbim se conturează în același joc al „lumilor posibile" prin care pot umbla doi termeni oarecare, să-i notăm cu *„A"* și *„B".* Eventualele subcompartimentări urmează diferența de potențial între extremii antitetici (sau heterotetici) și regimul unor factori de intermediere.

11.3.2.1 - 2. Primele două combinații, în spațiul *diferenței logice* (*„A, dar nu și B"*) și al *diferenței logice converse* (*„nu A, ci B"*), corespund tipului *reductiv* de soluționare a contradicției: „monismului", „singularismului" sau „henismului" (de la grecescul *hen* = unu).

Soluție *radicală,* după Karl Groos [151], și de *simplificare,* în etichetarea lui Mircea Florian, niciodată consecventă [152], monismul întrunește avantajele și inconvenientele descrise de William James [153]: dăruiește lumii demnitate și valoare; îi susține raționalitatea și inteligibilitatea, prin asumpția conexiunii și sintezei la scară universală; nu se poate acorda, în schimb, cu experiența morală și de viață, mereu „dramatică" și „plurală"; ține de o atitudine mai puțin științifică, în măsura în care ocolește disjuncțiile și ocultează diversitatea; este nevoit să înfrunte pluralitatea pe care o dictează faptele la fiecare treaptă a realului, sacrificînd, astfel, sensibilul și naturalul, degradînd natura și lumea materială.

11.3.2.3. În a treia „lume logică posibilă", de factură *rejectivă* și *nihistă* (*„nici A, nici B, ci unul sau mai mulți C"*), se pliază modul interpolar al depășirii contradicției.

În acest caz, Mircea Florian vorbește de o soluție filosofică globală, cea „a complicării", subsumînd *„intercalarea unui termen sintetic"* sau a unei *„serii de termeni continui, care apropie extremele, fără a le desființa".*

---

[151] Karl Groos, *Der Aufbau der Systeme: eine formale Einführung in die Philosphie,* „Felix Meiner", Leipzig, 1924, pp. 315 - 316; *apud:* Mircea Florian, *op. cit.,* p. 99

[152] Mircea Florian, *op. cit.,* p. 64

[153] William James, *Introduction à la philosophie,* trad. fr. par Roger Picard, „Marcel Rivière", Paris, 1914, pp. 165 - 167, 174; *apud:* Mircea Florian, *op. cit.,* pp. 99 - 100

Soluția *tripartită* urmează, la rîndu-i, două căi, după cum *„al treilea termen"*: este pur și simplu la mijloc, umplînd *„hiatul universal"* (*hiatus irrationalis*), ori ocupă o poziție superioară față de extremele date, ca un *„dincolo / după"* sau un *„dincoace / înainte"* de acestea.

Termeni polari: A și B			
+ −	− +	− −	+ +
Relații formale între poli			
A ~B	*~A B*	*~A ~B*	*A B*
Atitudini metodologice corespunzătoare			
MONISM (singularism, sau henism)	*PLURALISM*	*DUALISM*	
Soluții subsumate atitudinilor metodologice fundamentale			
Soluții „radicale", pe linia reducționismului de ordin metodologic	*Soluția TRIPARTITĂ: (1) interpolarea; (2) depășirea polilor printr-un termen superior*	*Soluția PLURIPARTITĂ*	*Soluția: (1) coordonării isostenice și isotimice a opușilor; (2) subordonării recesive; (3) disocierii, sau transfigurării antinomiilor*

335°. Confruntări ale termenilor polari, după concepția lui Mircea Florian

Într-un caz, ne găsim în compania lui Platon și a lui Aristotel, promotorii *synechismului* (de la grecescul *synechésés*: „continuu") și maeștri în arta interpolării, ca artă a reperării virtuții în chip de mijlocie a extremelor vicioase, și, tot astfel, ca artă a impunerii adevărului ca mijlocie între susțineri opuse.

În celălalt caz, ne întîlnim – după Mircea Florian – cu soluția spinozistă și cu cea hegeliană, și una și alta evoluînd într-o direcție monistă și finalistă, către un *terminus ad quem*: Dumnezeu, respectiv Ideea absolută.

Cît privește varianta *pluripartită* (depotențarea opoziției prin multiplicarea termenilor contrari, intermediari), Mircea Florian o consideră rară și reductibilă la soluția precedentă, a tripartiției și a interpolării.

11.3.2.4. În „lumea" strict-conjunctivă (*„și A, și B"*) își află învecinarea soluții dialectice, ce proclamă și conservă *dualismul*: prin echilibrarea opușilor; prin dezechilibrarea acestora; prin disocierea termenilor cu pricina.

Soluția prin coordonare și egalizare – considerarea opușilor ca *isostenici* (de aceeași putere) și *isotimici* (cu aceeași valoare) – reprezintă, după Mircea Florian, un „compromis" și, în același timp, o *„condamnare la inacțiune a gîndirii"*. Un *compromis*, întrucît relația în atenție *„acceptă dualitatea, dar îi răpește vîrful înțepător"*. O *condamnare la inacțiune*, pentru că „pacea provizorie" obținută prin identificarea polilor „paralizează pentru moment antagonismul". Apoi o astfel de soluționare nu ne arată nici în ce chip și nici cu ce preț se obține *„simetria unor termeni disimetrici"*.

Calea asimetriei și diferenței de potențial dintre opușii *„A"* și *„B"* (subordonarea polului recesiv față de polul dominant: *„în mai mare măsură A decît B"*) este încercată de însuși autorul inventarului de care dăm seamă.

Surprinzînd și aplicînd un procedeu de „temperare" a dualității dintre „deosebire" și „asemănare", „multiplu" și „unu", „individual" și „general", „compus"

şi „simplu", „parte" şi „totalitate", „noutate" şi „identitate", „discontinuu" şi „continuu", „eterogen" şi „omogen", „calitate" şi „cantitate", „materie" şi „formă", „relativ" şi „absolut", „imanent" şi „transcendent", „determinism" şi „libertate" etc., Mircea Florian înţelege să acceadă la o *filosofie a filosofiei* şi chiar la o *logică a filosofiei*, sugerată de aprofundarea raportului dintre materie şi spirit (*corp* şi *suflet*), respectiv a celui dintre *noutate* şi *repetiţie*.

Despre tipul disociativ (*„într-un anume fel A şi altfel B"*), prin care este depăşită şi, totuşi, se conservă dualitatea, filosoful recesivităţii ne previne că este *„foarte răspîndit în filosofie, religie şi chiar ştiinţă"*.

Aflăm, de asemenea, că el se exemplifică istoric prin opoziţia dintre credinţă şi ştiinţă, sau prin aceea dintre determinism şi libertate, aceasta din urmă vizată inclusiv ca *„indeterminism"*; că nu are o aplicaţie generală; că reprezintă, în fapt, „forma larvară" a soluţiei interponende.

11.3.3. De la „recesivitate", la „transfigurare", sau despre drumul invers, al omologării contribuţiilor filosofice. Idealul de ordine pe care l-am impus celor două serii de soluţii la problema dualismului antagonic, deslușite inductiv de către Lucian Blaga, pe circuitul dintre *logic* şi *concret*, aşa cum se poate urmări din tabelul (334°), şi deductiv de către Mircea Florian, printr-un demers „fundamental", cu „aplicaţii" la zeci şi zeci de cupluri de categorii polare, cum rezultă din tabelul (335°), ne conduce spre următoarele cinci constatări.

11.3.3.1. Toate structurile antinomice degajate de Lucian Blaga, spre sfîrşitul anilor '20 ai veacului trecut, în *Eonul dogmatic*, îşi găsesc acoperirea prin tipurile de soluţionare a dualităţii, aşa cum sînt ele inventariate de Mircea Florian în *Recesivitatea ca structură a lumii*, în anii '50 ai aceluiaşi secol, în măsura în care: ☞ (1) antinomiile eleatismului şi cele ale intuiţionismului / pozitivismului pur răspund comandamentelor unei soluţii „radicale" sau „prin simplificare", anume *monismul*; ☞ (2) antinomiile raţionalismului, sub chipul coincidenţei opuşilor, se pliază pe soluţia *echilibrării opuşilor*; ☞ (3) antinomiile dialectice etalează soluţia *interpolării*; ☞ (4) antinomiile transfigurate se acomodează la soluţia de tip *disociativ*.

11.3.3.2. Divergenţe de încadrare s-au înregistrat în privinţa căii specifice lui Hegel şi a căii urmate de Lucian Blaga: *antinomiile dialectice* asociate în chip exemplar cu numele filosofului german apar la rubrica *dualismului* în tabelul (334°), ca unele care depăşesc atît polul *A*, cît şi polul *B*, prin sinteza conceptuală *C*; *mutatis mutandis*, antinomiile asupra cărora atrage atenţia Lucian Blaga (*dogmatice* şi *transfigurate*) se regăsesc în compartimentul *ninist* al tabelului amintit (ca unele ce postulează soluţia într-un „al treilea termen" – transcendentul categorial), pentru a se regăsi, apoi, într-una dintre rubricile deschise *dualismului* în tabelul (335°), în măsura în care Mircea Florian nu se gîndeşte să plonjeze în intelectul ecstatic şi nici în formele minus-cunoaşterii.

11.3.3.3. Lucian Blaga nu avea cum să se gîndească la soluţia *recesivităţii*, cu care îşi va încerca, peste decenii, ultima izbîndă filosofică gînditorul de orientare raţionalistă Mircea Florian. Acesta din urmă avea, în schimb, perspectiva *Eonului dogmatic* şi a *Trilogiei cunoaşterii* în genere, dar nu pomeneşte, în a

sa *„a doua navigație"* sub semnul unui *„eclectism obligatoriu, care onorează"*, nici de soluția transfigurării, nici de tipologia antinomicului, în care Lucian Blaga își delimitase teritoriul pentru a sa *„încercare de a înfrunta aporiile"* [154].

11.3.3.4. Dintre predecesorii români întru tematizarea aporeticului și antinomicului, Mircea Florian îl amintește pe Ion Heliade Rădulescu, cu a sa *„teorie a echilibrului între antiteze"*. Nici el, nici Lucian Blaga nu-l pomenesc, însă, pe universitarul Marin Ștefănescu [155], doctor *es lettres* la Paris, în 1914, cu o teză asupra dualismului gnoseologic în calitatea sa de *dualism*, nu de *dilemă* și nici de *antinomie*; ca dualism logic, radical, antidogmatic.

11.3.3.5. O remarcabilă omisiune în inventarul lui Mircea Florian este prestația lui Ștefan Lupașcu, inaugurată prin teza apărută la Sorbona, în 1935, asupra *dualismului antagonistic* și a reflexului său în teoria cunoașterii [156] – concepție răsunătoare, revigorată în *Logique et contradiction* [157], în *Le principe de l'antagonisme et de la logique de l'énergie* [158] și în toate celelalte volume ale gînditorului ce va reveni în amfiteatrele Sorbonei în 1970, ca „obiect" al unei impresionante teze de doctorat, *Contradiction et nouvel entendement*, impusă de Marc Beigbeder sub cele mai favorabile auspicii la Universitatea unde nu se accepta, de principiu, consacrarea unor clasici în viață ...

Articulînd un copleșitor *Discurs asupra metodei*, principiul dinamismului contradictoriu, dus de Ștefan Lupașcu pînă în pînzele albe ale afectivului pur, ocolește atît *„bătrînul procedeu monist"* [159], cît și *„umbra unui al treilea termen hegelian"* [160]. El lucrează în spațiul de conciliere al conjuncției active (*„și p, și non-p"*), sfidînd adevărurile extreme ale omogenizării / actualizării și diversificării / potențializării, în favoarea unei falsități mai profunde, a semiactualizării-semipotențializării (starea *T*), aflată sub controlul unei logici *„a energiei"*, consecvent-dialectice, *„dinamice prin contradicție și contradictorie prin dinamism"*, ea însăși un preambul la o imensă *„știință a contradicției"* [161], cu impact și asupra realului, și asupra gîndirii, sau, cum spune autorul francez de origine română, asupra tuturor celor trei forme de „materie" (și de „energie").

Structura recesivă, ca relație între doi poli asimetrici, se aseamănă *contradicției dialectice* hegeliene și *dualismului dinamic antagonist*, propus de Ștefan Lupașcu pe coordonatele antihegeliene, prin dubla sa deschidere, spre ontic-ontologic și spre noetic-epistemologic. Spre deosebire de aceste structuri antitetice și antinomice, sau de alte formule „metafizice", recesivitatea nu pretinde o nouă

---

[154] Caracterizările lui Mircea Florian se regăsesc în: *op. cit.*, pp. 64; 86; 85 - 86; 85; 88; 86; 66; 44

[155] Marin Ștefănescu, *Le dualisme logique. Essai sur l'importance de la connaissance*, „Alcan", Paris, 1915, p. 14

[156] Stéphane Lupasco, *Du devenir logique et de l'affectivité*, tome 1 - 2, Paris, 1935

[157] P. U. F., Paris, 1947. Cf. traducerea românească, realizată la Editura „Ștefan Lupașcu", în 2005.

[158] Volumul apare la „Hermann", în 1951, și anunță în subtitlu: *Prolégomènes à une science de la contradiction.*

[159] Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, București, 1980, p. 51

[160] Constantin Noica, *Cuvînt înainte* la: Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, București, 1982, p. 11

[161] Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, București, 1980, pp. 128 - 129

„formă de gîndire" [162] şi nici măcar nu pretinde un *„nou mijloc de gîndire"* [163], în acord cu vreo raţiune sau cu vreo raţionalitate nou-distinsă.

După filosoful român în atenţie, recesivitatea dezvăluie o *caracteristică generică* a existenţei şi cunoaşterii, plasîndu-se sub titlul postpredicamentelor. Aceasta înseamnă că: ☞ (1) structura recesivă este una de *opoziţie contrară*, de *polarizare* şi *dualitate*; ☞ (2) termenii săi polari sau antitetici (mai propriu – heterotetici) se află într-o relaţie disimetrică, raportîndu-se unul la altul ca „anteriorul" la „posterior"; ei nu au potenţe egale; unul este primar / dominant / prevalent / supravalent, iar celălalt este secundar / dominat / subvalent / recesiv – vine „după" cel dintîi, chiar dacă nu într-un sens temporal, ci, asemenea „aprioriităţii" kantiene, printr-o ascendenţă logică şi calitativ-axiologică, în măsura în care *„nimic nu ne impune* [...] *să spunem că factorul dominant devine inferior ca valoare sau «calitate», iar factorul recesiv este axiologic sau «calitativ» superior"*; ☞ (3) în privinţa mişcării, fiecare din polii structurii recesive evoluează pe orbita proprie, fără a se exclude posibilitatea apocaliptică a inversării rolului acestora [164].

Independent de această concepţie asupra polarităţii, care a rămas în manuscrisele filosofului pînă la ediţia postumă din anii '80 ai veacului trecut, peisajul românesc al gîndirii favorabile structurilor duale s-a îmbogăţit în ultimele trei decenii cu cel puţin patru contribuţii. Este vorba, mai întîi, de resuscitarea interesului pentru *„dualitatea dialectică"* a categoriilor aristotelice, prin aportul lui Dan Bădărău [165].

Menţionăm, în al doilea rînd, propensiunea spre un *novum organonum dialecticum*, unul complementar cu logica formală tradiţională (de inspiraţie filosofică „substanţialistă") şi cu logica formalizată (matematică sau simbolică, mai aproape de nervul acţionalist al cunoaşterii). Avem în vedere punctele de sprijin pe care le oferă, în acest scop, Athanase Joja [166], prin principiul *„identităţii concrete"* şi congenerele sale: principiul *„predicaţiei complexe, contradictorii"* şi principiul *„terţului supravenient"*.

Nu mai puţin semnificativă ne apare reconsiderarea raportului valoric (de ordin logic, filosofic şi metodologic) dintre noţiunile „dialectice" (sau „ne-aritmomorfice") şi cele „matematice" (sau „discret-distincte"), asociate cu obstinaţie spiritului ştiinţific: *„un număr imens de noţiuni"* pot încălca Principiul tradiţional al consistenţei, susţine Nicholas Georgescu - Roegen, adversarul neîmpăcat al *„gîndirii învechite"*, considerat de un laureat al premiului Nobel drept *„savant al savanţilor şi economist al economiştilor"* [167].

---

[162] În sensul în care distinsese *„gîndirea circulară"* a raţiunii dialectice (de *„gîndirea piramidală"* a intelectului analitic şi-a logicii formale moştenite) un Hans Leisegang, bunăoară. Cf.: Mircea Florian, *op. cit.*, p. 62

[163] Cum spune Karl Jaspers (în: *Psychologie der Weltanschauungen*), că prin mijloacele puse în joc s-ar deosebi gîndirea „scolastică" de gîndirea „experimentală" şi de gîndirea „dialectică". Cf.: Mircea Florian, *op. cit.*, p. 74

[164] Mircea Florian, *op. cit.*, pp. 75, 76

[165] Studii relevante în această perspectivă în: Dan Bădărău, *Scrieri alese*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979

[166] În *Studii de logică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1960, 1966

[167] Aprecierea aparţine lui Paul Samuelson şi are în vedere contribuţiile autorului de origine română adunate în volume ca: *Analytical Economics (Issues and Problems)*, „Harvard University" Press, Cambridge, 1966; *La science économique (ses problèmes et ses difficultés)*, trad. par Françoise Rostand, „Dunod", Paris, 1970; *The Entropy Law and the Economic Process*, „Harvard University" Press, Cambridge, 1971; etc.

Printre noţiunile sau conceptele înconjurate de o *„zonă de penumbră în cadrul căreia se suprapun cu contrariile lor"*, adevăratul *„om al Renaşterii"* (cum îl numeşte William H. Nicholls pe savantul, profesorul şi umanistul plecat din spaţiul mioritic după efectuarea studiilor matematice la Universitatea din Bucureşti) include *„noţiunile esenţiale pentru judecăţile omului, ca* dreptate, probabilitate, nevoie *etc."* [168]. Se întăreşte, astfel, constatarea unui filosof de formaţie matematică (l-am numit pe Edmund Husserl [169]), după care *„nici cea mai perfectă geometrie"* nu-i permite cercetătorului să exprime *„ceea ce exprimă în mod atît de direct, de inteligibil şi de potrivit prin cuvintele:* crestat, dinţat, lenticular, umbeliform *şi altele – noţiuni simple care sînt* fundamental, *şi* nu accidental, *inexacte, şi care,* prin urmare, *sînt şi matematice"*.

Ultima contribuţie la care ne referim ţine de reinterpretarea logicii lui Hegel în acord cu *raţiunea* hegeliană, iar nu cu *dialectica* hegeliană. Tentativa îi aparţine lui Constantin Noica şi se prelungeşte într-un nou concept de dialectică, conform cu spiritul, iar nu cu litera dialecticii moştenite de la filosoful clasic german. Înscrisă, asemenea logicii dialectice pentru care a pledat un Athanase Joja, în plaja de soluţii interponende, noua „nouă dialectică": ☞ (1) este una *în cerc*, întrucît instituie mişcarea între „temă", „antitemă", „teză" şi iarăşi „temă", astfel încît tema este contrazisă de antitemă şi se reface în teză; ☞ (2) este una a *contradicţiei prin afirmaţie*, iar nu prin negaţie; ☞ (3) este ştiinţa *contradicţiei unilaterale*, deoarece – în schema ei – antitema invocă şi contrazice tema, dar nu este contrazisă de temă; ☞ (4) este *ştiinţa contradicţiei ca nefiind contradicţie*, ci contrazicere, altfel spus, reprezintă ştiinţa raţiunii care nu rămîne la momentul ei de neutralitate, ştiinţa contradicţiei ca moment al orientării; ☞ (5) cum totul începe sub o contradicţie (*înfiinţătoare*) şi sfîrşeşte printr-o contradicţie (*desfiinţătoare*), dialectica lui Constantin Noica este o *ştiinţă a devenirii* în diferitele sale forme – devenirea care decade; cea care duce la devenit; devenirea întru devenire; devenirea întru fiinţă [170].

Dacă exceptăm soluţiile moniste, pentru care nici Blaga, nici Florian n-au arătat vreo slăbiciune deosebită, constatăm că, în intervalul care precede *Eonul dogmatic* şi succede *Recesivitatea ca structură a lumii*, toate celelalte atitudini de consimţire a antiteticului îşi află susţinători şi promotori în gîndirea filosofică românească.

Dispunem, astfel, de un univers de discurs ce favorizează dreapta cumpănire a concepţiei lui Blaga despre antinomia transfigurată ca instrument al unei forme specifice de înţelegere, de explicare şi de cunoaştere, în general.

11.3.4. „Logica mai complexă", a transfigurării antinomiilor. Dacă Lupaşcu, Joja sau Noica sînt pasionaţi de perspectiva unei dialectici multiple (pe orizonturi şi niveluri), Lucian Blaga (asemenea lui Marin Ştefănescu, înaintea sa; lui Dan Bădărău şi lui Georgescu - Röegen, ulterior) se preocupă de cîmpul dialectic al cunoaşterii.

---

[168] Nicholas Georgescu - Roegen, *Legea entropiei şi procesul economic*, Editura Politică (seria „Idei contemporane"), Bucureşti, 1981, p. 112

[169] Edmund Husserl, *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*, „Macmillan", New York, 1931, p. 208; *apud*: Nicholas Georgescu - Roegen, *op. cit.*, p. 158

[170] Asupra *„contradicţiei unilaterale"*, Constantin Noica se pronunţă în: *Devenirea întru fiinţă*, Bucureşti, 1981, pp. 76; 118; 119 - 120; 128; 377 – 378.

Filosoful nu tăgăduieşte o *„anume dualitate în chiar firea lucrurilor privite ca obiecte ale cunoaşterii"*. Acceptă, în acord cu asemenea dualităţi ontic-ontologice, *„legitimitatea unui dualism de procedee, de concepte, atîrnînd de însăşi natura lucrurilor"*. Le consideră, însă, ca „irelevante *pentru dualitatea cunoaşterii"*, aşa cum este ea dată *„în cunoaşterea ca atare"*.

În viziunea pe care o urmărim, dualitatea de ultimă instanţă a cunoaşterii este cea dintre cunoaşterea *paradisiacă* şi cunoaşterea *luciferică*, aflate într-un fel de recesivitate: *„a doua niciodată nu se poate dispensa de întîia, dar întîia ar putea să-şi fie îndeajuns"*. Relaţia dual㠄 între formele amintite de cunoaştere reproduce relaţia similară dintre intelectul *enstatic* (care este alergic la contrazicere, sau antinomie) şi intelectul *ecstatic*, apt să integreze antilogia în chip *„constitutiv-dogmatic"*, sau *„prin transfigurare"* [171].

Autorul *Trilogiei cunoaşterii* nu are, însă, obsesia dualităţii. Cînd i se oferă prilejul: ☞ (1) consemnează trei *posibilităţi de variere calitativă a unui mister deschis* şi, deci, trei *moduri ale cunoaşterii luciferice* (plus-, zero- şi minus-cunoaşterea); ☞ (2) înregistrează trei *planuri de revelare a cripticului* prin cunoaşterea luciferică – unul *empiric-concret*, unul *imaginar-concret* şi unul *conceptual*; ☞ (3) aprofundează trei *forme metafizice de cunoaştere* – una *pozitiv-adecvată* şi *nelimitată*; una *cenzurată* şi, în principiu, *nelimitată*, una *pozitiv-adecvată* şi *strict-limitată*; ☞ (4) desluşeşte patru moduri de *raţionalizare* a existenţei, în raport cu identitatea pură; cu identitatea atenuată; cu egalitatea matematică, sau echivalenţa, respectiv cu identitatea contradictorie, sau dialectică [172]; ☞ (5) urmăreşte cinci *diviziuni ale cunoaşterii individuale umane* (concretă, paradisiacă, luciferică, mitică, respectiv ocultă) şi şapte *modele posibile de cunoaştere individuată*, dintre care se consideră admise realmente prin cenzura transcendentă modelul *„cvasi-cunoaşterii"* şi modelul *„cvasi-cunoaştere în parte, restul cunoaştere-negativ"*; ☞ (6) se raportează la patru *feluri de structură paradoxală* în metafizica „profană", cărora el le adaugă tipul inedit, al *antinomiilor dogmatice*.

Formaţiunea vitală a cunoaşterii luciferice, noua structură intelectuală este etichetată de către Lucian Blaga drept *„metalogică, intracategorială şi în raport bivalent cu concretul"*; soluţia sa *„e postulată în transcendent"*. Pentru aceste motive, promotorul raţionalismului ecstatic conchide că formula de „minus-cunoaştere" care este antinomia *transfigurată* sau *dogmatică „deformează raporturile logice pe care le implică conceptele utilizate de ea"* [173].

Într-o vreme în care adepţii logicii *para-consistente* se războiesc cu „dogma" aristotelică a ne-contrazicerii şi-şi propun să construiască formalisme ce tolerează măcar o contraschemă formală sau *antilogie* „p & ~p" [174], aprecierea lui Blaga din *Eonul*

---

[171] Lucian Blaga, *vol. cit.*, pp. 435-436; 295

[172] Cu *„modurile de raţionalizare"*, filosoful român se ocupă în *Experimentul şi spiritul matematic*. Cf.: Lucian Blaga, *loc. cit.*, pp. 675 sqq.

[173] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 243

[174] Cf.: Diderik Batens, *Paraconsistent Extentional Propositional Logic*, în: „Logique et Analyse", vol. 23, nr. 90-91, 1980, pp. 195, 223 etc. Cf. şi: Iancu Lucica, Dumitru Gheorghiu, Roman Chirilă, *Ex falso sequitur quodlibet. Studii de logică paraconsistentă*, Editura Tehnică, Bucureşti, 2004

dogmatic ne apare cît se poate de „cuminte". Mult prea reținută ne apare propunerea filosofului și în raport cu procedeele radicale ale depășirii logicii intelectului analitic, așa cum se conturau ele în „noul organon" propus de Peter Demianovici Ouspenschy sub auspiciile iudeo-grecismului lui Plotin și ale spiritualității indiene. Și totuși, supozițiile noii strategii de înaintare în cunoaștere, mecanismul de funcționare și ilustrațiile aferente, dezmint ca excesivă plasarea „dincolo de logică" a formulei „dogmatice" de cunoaștere și a soluției sale prin „deformarea" raporturilor dintre concepte.

11.3.4.1. Să se observe, mai întîi, că autorul *Trilogiilor* din filosofia românească oscilează în privința terminologiei cu iz iconoclastic. Pe alocuri, aflăm că *„atributul de* antilogic *e înlocuibil prin atributul de «metalogic»"*, atunci cînd se aplică *„antinomiei dogmatice"*.

11.3.4.2. Structura pomenită, a *antinomiei dogmatice*, nu se poate socoti *ne-logică* sau *anti-logică* doar pentru că nu admite soluții.

11.3.4.3. Eliminăm, însă, o astfel de eventualitate, întrucît paginile din *Eonul dogmatic* oferă și noului tip de paradoxie o soluție. Nu asemănătoare cu soluțiile oferite antinomiilor raționaliste și celor dialectice, dar, totuși, o soluție, sau măcar o *simili-soluție*. *„Neatinsă de mintea omenească"* pentru că este *„postulată de transcendent"*, *transfigurarea „ține oarecum loc de soluție"*. Ea *„trebuie înțeleasă în funcție de o soluție, deși inaccesibilă"*.

11.3.4.4. Blaga însuși ne previne că ceea ce este „monstruos" și „diform" în dogmatic *„se vădește, în lipsa sa de sens, plin de* alt *sens"*, chiar dacă este vorba de un sens *„cu care nu putem avea nici un contact uman"*. Oricum, dacă se întîmplă că *„tipul ideației dogmatice nu se poate justifica pe cale simplist logică* [...], *nu înseamnă că* [...] *n-ar putea să fie justificat pe o cale logică mai complicată"*. Această *cale logică mai complicată* ne va apare, curînd, în deplină compatibilitate cu logica obișnuită ...

11.3.4.5. Mulți reformatori au socotit logica moștenită pe măsura științei și au încercat să deslușească o *„logică mai complicată"* pentru uzul filosofiei. Este ceea ce nu acceptă filosoful „minus-cunoașterii", atent la tipurile de articulare judicativă și la metodele gîndirii matematice *„care admit să fie așezate în paralel cu formulele și metoda dogmatică"*: ☞ (1) *construcțiile teoretice de limită*, *„cu un capăt în concret și cu celălalt în abstract"* – *punctul* ca *„ceea ce este spațial și fără extensiune"*, *linia* ca *„îmbinare de două puncte, fără grosime"* etc. pot genera un conflict între logic și concret, dacă nu le concepem drept *„ceva început concret, dar realizat în cadru logic"*; ☞ (2) *construcțiile procesului logic infinit* – *„spațiul infinit"*, *„timpul infinit"*, *„numărul infinit"* și așa mai departe ne dau, prin structura lor, prilejul să aflăm că uneori, în domeniul logic, *„este posibil ceea ce în zona concretului e imposibil"*; ☞ (3) *metoda erorilor contrarii*, care se aplică în formele ce țin în echilibru un dezacord logic printr-un contra-dezacord, așa cum se relevă în definiția „cercul *e o elipsă cu distanța între focare egală cu zero"*; ☞ (4) *analogii matematice ale dogmaticului*, de tipul construcției $\sqrt{-1}$, de exemplu, ce reprezintă *„o lărgire neîngăduită a unei operații*

asupra unui concept care o refuză"; ☞ (5) *echivalente matematice ale dogmaticului* – simbolul *Alef*, de exemplu, propus de către Cantor pentru *„o mărime transfinită care rămîne identică cu sine, orice mărime finită s-ar scădea din ea"*, generează o antinomie în perfectă asemănare structurală cu formula lui Philon, potrivit căreia *„substanța primară nu suferă nici o scădere prin emanațiile ce se desprind din ea"*.

În scindarea unor concepte sau noțiuni solidare, precum sînt cele de „putere" și „sumă", Lucian Blaga recunoaște calea ce a făcut posibilă *„o întreagă matematică a transfinitelor, o matematică cu încheieturi absolut logice"*.

11.3.4.6. Nu mai puțin logică este calea transfigurării în domeniul fizicii cuantice și al celei relativiste. Dacă *„lumina e ondulație și totodată e alcătuită din cuante discontinui"*, aceasta se întîmplă exact în măsura în care, pe de o parte, *„lumina e ondulație ca act, sub aspectul continuității"*, iar pe de altă parte, ea *„e alcătuită din cuante de energie"*.

Lucian Blaga merge, însă, mai departe de *„perfectul paralelism"* și recunoaște rolul anticipator al schimbărilor din știința începutului de veac pentru modul de a pune filosofic problema unui nou *„tip de ideație"*, ecstatică, dogmatică, sau luciferică: *„noi înșine"* – declară autorul *Eonului dogmatic*, cu prilejul evocării teoriei relativității, a teoriei cuantelor și a teoriei entelehiei, pe care o face în disprețul vădit la adresa oricărui izolaționism metafizic ! – *„folosim momentul pentru a face mărturisirea: am fost mînați spre analiza dogmei de nedumeririle ce le-au stîrnit în noi tocmai teoriile în chestiune"*.

11.3.4.7. Relativizarea și contextualizarea înțelesurilor acordate în mod curent unor termeni cu utilizare în știință și filosofie, operații practicate de Lucian Blaga în scopul dezamorsării conflictului intelectual (prin transfigurarea antinomiilor dogmatice), nu înseamnă o *sciziune* chiar așa de „silnică" [175].

Transfigurarea antinomiilor dogmatice (aducerea lor la o *formă* tolerabilă din punctul de vedere al normelor consacrate de logicitate) nu presupune *sciziunea* sau *ruptura* unor termeni, cum se exprimă autorul *Eonului dogmatic*, ci – așa cum va admite, în principiu, Mircea Florian – o *disociere* a acestora, procedură frecventă în argumentarea filosofică [176]. Din acest punct de vedere, „ființă" și „persoană", respectiv „substanță" și „subiect", „putere" și „sumă", „continuitate" și „energie" etc. nu sînt perechi de noțiuni, sau de concepte atît de îngemănate încît să trebuiască a le *scinda* și a le distribui *silnic* ca predicate ale unor termeni din cupluri contradictorii: „unu" – „multiplu"; „persistență" – „prefacere"; „conservare" – „diminuare"; „continuitate" – „discontinuitate" și așa mai departe.

11.3.4.8. Întrucît *raționalismul ecstatic* (și, în general, *intelectualismul ecstatic*) se opune în chip „recesiv", prin „contradicție unilaterală", *raționalis-*

[175] Caracterizările din Blaga urmează volumul citat din ediția *Opere*, București, 1983, pp. 243; 224; 227; 246 - 247; 248; 250 - 251; 252 - 253; 254; 259; 291; 284; 394.

[176] Chaïm Perelman et Lucie Olbrechts - Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, Presses Univesitaires de France, Paris, 1958, pp. 550 sqq.

mului (şi *intelectualismului*) *superficial*, fără să provoace crize logice, nu vedem de ce ar sfîrşi într-o atitudine *„profund tragică"* [177].

Saltul înregistrat prin transfigurarea conceptelor aflate vremelnic în poziţie de fault se soldează cu un plus de luciditate. O dovadă ne-o procură demersul clarificator al lui Petre Botezatu din *Valoarea deducţiei* (volum apărut în 1971).

Uzînd într-o manieră insolită de procedeul transfigurării conceptelor, în dezamorsarea *antinomiilor axiomatizării şi formalizării*, *„prin distingerea punctelor de vedere"*, logicianul în atenţie a putut conchide, în consonanţă cu procedeul propus de către Lucian Blaga, dar nu şi cu judecata de valoare a acestuia, că *„limitele deducţiei nu sînt altceva decît o altă faţă a îndrăznelilor deducţiei"* [178].

11.3.4.9. De-ar fi vorba de o ieşire din antinomic prin sacrificarea logicii, tragismul situaţiei s-ar atenua sensibil prin permeabilitatea realului la toate formele cunoaşterii şi prin libertatea subiectului de a-şi încerca uneltele în orice domeniu cognitiv. *„Orice obiect al lumii noastre lăuntrice sau înconjurătoare poate fi obiect al cunoaşterii paradisiace, ca şi al cunoaşterii luciferice"* [179].

11.3.5. În loc de concluzii. Cîştigat de „sensul *metodologic*" al dogmei în formula antinomică, Lucian Blaga a navigat cu iscusinţă în *„vecinătatea primejdioasă"* a *paradoxului* cu *nonsensul*.

Filosoful român a admis relativitatea termenului de *paradox*, subliniind, în acord cu însăşi etimologia expresiei, că *„în afară de non-sens, nu avem decît paradoxii relative"* la ceva, sau *paradoxii „faţă de ceva"*.

Fără a pretinde să ofere *„sistemul tuturor paradoxiilor metafizice posibile"*, Lucian Blaga a inventariat: ☞ (1) paradoxii ale concretului faţă de transcendentul acategorial; ☞ (2) paradoxii ale concretului faţă de abstracţiune în genere; ☞ (3) paradoxii ale transcendentului acategorial faţă de orice concret şi faţă de orice gîndire categorială; ☞ (4) paradoxii faţă de concret şi faţă de funcţiile logice ale intelectului. Chiar şi acestea din urmă, de *radicalitate maximă*, încetează să mai fie paradoxii în raport cu *existenţa postulată*.

Toate tipurile de formule antinomice sînt, după concepţia afirmată şi ilustrată de Lucian Blaga în *Eonul dogmatic* şi în *Cunoaşterea luciferică*, conflicte intelectuale rezolvabile. Conştient de prioritatea pe care o are în tematizarea transfigurării antinomiilor dogmatice şi a „minus-cunoaşterii" în genere, filosoful român nu a desconsiderat soluţia interpolării, sau *„a sintezei în al treilea termen"*.

Prin însăşi raportarea cunoaşterii luciferice la cunoaşterea paradisiacă, Lucian Blaga a ilustrat, *avant la lettre*, soluţia recesivităţii, de care avea să vorbească Mircea Florian. Mai puţină înţelegere a avut autorul *Trilogiei cunoaşterii* pentru soluţiile reductive ale antinomicului, în măsura în care ele se statornicesc, în orizontul colindat de filosof, pe relaţia logic / abstract şi empiric / concret.

---

[177] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 429

[178] Petre Botezatu, *Valoarea deducţiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 169

[179] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 435

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Atît prin soluția disociativă (cu ascendent în *Critica rațiunii pure*), cît și prin raportarea la celelalte soluții în problema dualității *hetero-* și *anti-tetice*, Lucian Blaga și-a cîștigat un loc meritoriu în topica la care ne-am referit.

Prin *procedura transfigurării*, filosoful român înțelege să reverbereze cu întîmplările din știință și să implice filosofia în depășirea dificultăților întîmpinate de știință.

11.4. Aplicații ale schemei „situaționale" a creativității în universul filosofiei lui Blaga

> *„Matricea stilistică, așa cum ne-o închipuim, poate fi substratul permanent pentru [...] creațiile de o viață întreagă ale unui individ"*; ea *„poate fi, cel puțin prin factorii esențiali, asemănătoare pînă la echivalență, la mai mulți indivizi, la un popor întreg, sau chiar la o parte din omenire, în aceeași epocă"* [180].

Deși nu depășește nivelul complexității mediane, grila „configurată" în capitolul (10) prin axele *materie* / conținut etc. (*„M"*) – *formă* / structură etc. (*„F"*), *inspirator* / susținător etc. (*„I"*) – *produs* / rezultat etc. (*„P"*) și *creator* / autor etc. (*„C"*) – *valoare* / motivație etc. (*„V"*), respectiv hexada *„CPMVIF"* (în care se subsumează 63 de submodele; unele *punctuale*, respectiv centrul, corespunzător modelului medadic, și cele 6 vîrfuri, cu care se asociază modelele monadice; altele *lineare* – 6 laturi și 9 diagonale, adică 15 modele diadice; *triunghiulare*, susținînd 20 modele triadice; *tetrangulare*, în legătură cu care se profilează 15 modele tetradice; *pentangulare*, în orizontul lor manifestîndu-se 6 modele pentadice) se dovedește de o remarcabilă utilitate.

11.4.1. STRUCTURĂRI HEXADICE ȘI RECURENȚE ALE ACESTORA. Cu ajutorul paradigmei „situaționale" de tip hexadic, putem surprinde cazurile de *acțiune creatoare* documentată, „ancorată în realitate", contextualizată, adecvată etc. (*„M"*), pregătită, sugerată, inspirată, comandată, susținută etc. (*„I"*), programată, proiectată, articulată, prefigurată, premeditată, analizată, fundamentată etc. (*„F"*), înfăptuită, executată, finalizată, realizată etc. (*„C"*) și recepționată, receptată, verificată, criticată, omologată, consacrată, standardizată și așa mai departe (*„V"*).

Evident, activarea tuturor coordonatelor luate în considerare nu-i posibilă decît într-un context de pronunțată socializare a actului creației și al personificării mai tuturor coordonatelor. Distingînd între *semnificant* („reprezentant", sau „representamen"), *semnificat* (sens sau fundament) și *interpretant* (în speță interpretul), Charles Sanders Peirce admite că ultimul „vîrf" al triunghiului pomenit se deschide într-un alt triunghi și așa mai departe, adică fiecare semn se naște dintr-un semn, comunică cu un semn și din el înmugurește alt semn, sau cu el intră în relație cel puțin un alt semn.

Un comportament similar are variabila, sau coordonata *aplicației* (*„V"*) din triunghiul cercetării, vizînd *„ea însăși o activitate de cercetare științifică"* [181], de căutare (*„C"*), aflare (*„P"*) și aplicare (*„V"*), activitate în care *„primele două*

---

[180] Lucian Blaga, *Orizont și stil*, București, 1936, ret. în: *Opere*, vol. 9, București, 1985, p. 177

[181] A se vedea, în acest sens: Ion Moraru, *Strategii creative transdisciplinare. Introducere în scientoeuristică*, Editura Academiei Române, București, 1992

momente se reiau la un nivel de generalitate mai mic: căutare şi aflare cum şi unde se aplică" rezultatul.

Generalizînd şi transpunînd în domeniul creativităţii concepţia lui Charles Sanders Santiago Peirce, am putea spune că fiecare din polii sau parametrii „*C*", „*P*", „*M*", „*V*", „*I*" şi „*F*" ai creaţiei („*O*") este, la rîndu-i, o lume a creaţiei ($C = C_C P_C M_C V_C I_C F_C$); $P = C_P P_P M_P V_P I_P F_P$; ... ; $F = C_F P_F M_F V_F I_F F_F$).

La rîndu-le, coordonatele, sau variabilele fiecăreia din aceste lumi sînt ele înşeşi lumi ale creaţiei, şi aşa mai departe, la infinit.

Utilizarea submodelelor înscrise în modelul hexadic, pentru ordonarea momentelor procesului creaţiei şi pentru etichetarea unor „tipuri verticale" de creativitate, este posibilă tocmai prin recurenţa activităţii creatoare, în desfăşurarea ei intervenind rezultatele altor activităţi creatoare, după cum împlinirea ei asigură noi activităţi creatoare. Cum rezultă din figura (336°), fiecare pol al „situaţiei creatoare" este el însuşi o „situaţie creatoare", încît nu va fi de mirare că unul dintre polii „conştiinţei filosofice" (etalată fiind de problema filosofică, ori de înclinaţiile şi izbînzile personale ale propunătorului acesteia) [182], respectiv *constructorul*, autorul, creatorul etc. („*C*"), este el însuşi *conştiinţa filosofică* ($C = C_C P_C M_C V_C I_C F_C$).

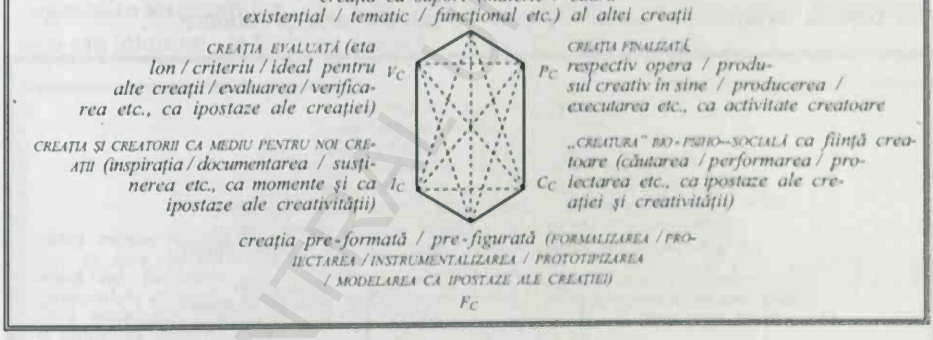

336°. Recurenţa activităţilor creatoare, în perspectiva hexadei „situaţionale"

Înţeleasă ca *„răsfrîngere în spirit, mai mult sau mai puţin lucidă"*, a *„fiinţei"* şi a *„autonomiei"* gîndirii filosofice, ca *„sumă de acte ale acesteia, reflectate asupra ei însăşi"* [183], conştiinţa filosofică a constructorului de filosofie îşi mai ia puncte de sprijin în *creaţia filosofică* exprimată în viziuni şi sisteme filosofice, ori în gînduri aforistice, fragmentare („P_C"); în *lumea filosofului*, respectiv viziunea gînditorului, pretextul creaţiei sale, experienţa care o susţine, „concretul" pe care îl promovează („M_C"); în *cîmpul* sau *cosmosul stilistic*, respectiv atmosfera axiologică în

[182] Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, ret. în: *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 190 sqq.
[183] *Ibidem*, pp. 190 sqq.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

care se plasează gînditorul, stilul creației sale („V_C"); în *reculurile din sfera prealabilului*, respectiv motivele filosofice de care se slujește filosoful, cunoștințele teoretice și empirice pe care le primește („I_C"); în fine, în *metodele, stilurile și uneltele de cunoaștere*, respectiv anticipațiile metodologice puse în joc de creator („F_C").

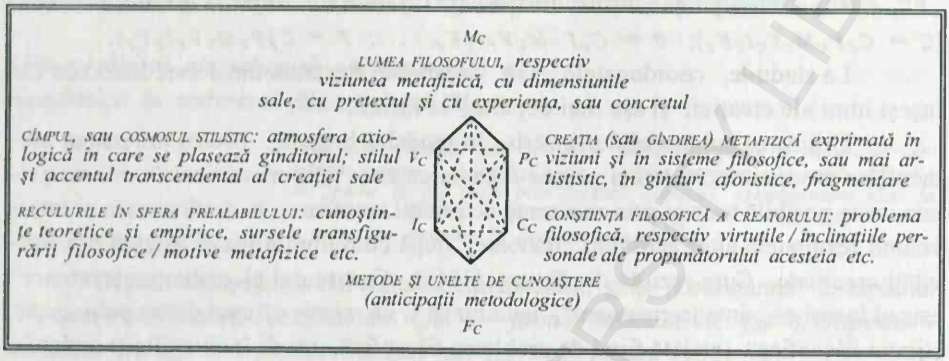

337°. Coordonatele „conștiinței filosofice" transpuse în hexada situației creatoare

Un alt pol, sau parametru al hexadei „situaționale" reproduse, respectiv *cîmpul stilistic* („V"), se structurează, la rîndu-i, în șase variabile, respectiv coordonate „situaționale", conform desfășurărilor „matricii stilistice" din *Orizont și stil* [184], din *Geneza metaforei și sensul culturii* [185], sau din *Artă și valoare* [186].

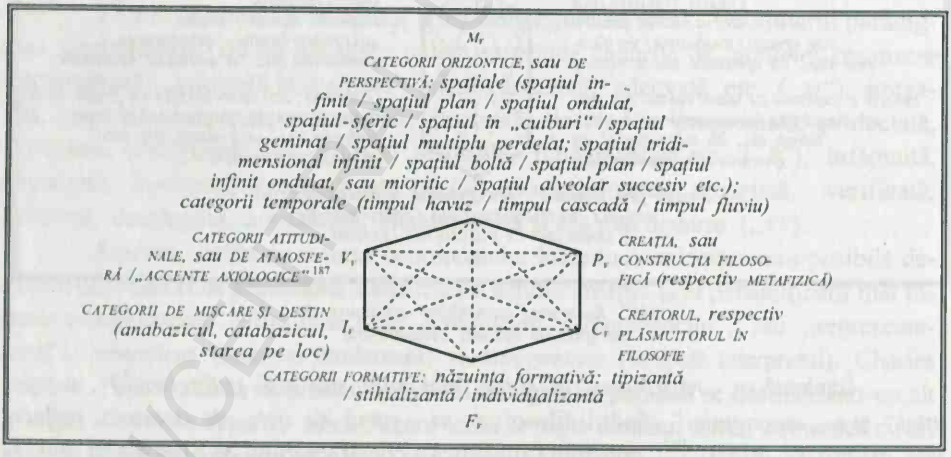

338°. Concepția lui Lucian Blaga despre structura „cîmpului stilistic", transpusă în hexada situației creatoare

[184] Lucian Blaga, *Orizont și stil*, București, 1936, ret. în: *loc. cit.*, p. 179; *idem*, *Despre conștiința filosofică* (curs ținut la Facultatea de Litere și Filosofie din cadrul Universității clujene, în anul universitar 1947 - 1948), retipărit în: *loc. cit.*, pp. 190 sqq.

[185] Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, ret. în: *loc. cit.*, p. 410

[186] Cf.: Lucian Blaga, *Artă și valoare*, București, 1939, ret. în: *Opere*, vol. 10, București, 1987, p. 586.

[187] Adică: *afirmația* și *negația*, respectiv *neutralitate față de ceea ce se petrece în orizontul spațial și temporal*

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Determinările variabilei „*V*", în atenţie, sînt, după Lucian Blaga: ☞ *creatorul* („C_V"); ☞ *creaţia* („P_V"); ☞ *categoriile orizontice*, sau *de perspectivă*, spaţiale şi temporale („M_V"); ☞ *categoriile atitudinale*, sau *de atmosferă*, „inconştient axiologice", respectiv *accentele axiologice* („V_V"); ☞ *categoriile de mişcare şi destin* („I_V"); ☞ *categoriile formative* („F_V").

Aceeaşi „*lume*" – acelaşi „*spaţiu simbolic imaginar, în care spiritul conştient acţionează sub înrîurirea sau determinarea categoriilor stilistice*" [188], modelînd plăsmuirile teoretice şi rezultatele observaţiei dirijate: ne referim la cîmpul stilistic ca desfăşurare „$C_V P_V M_V V_V I_V F_V$", care se închide cu titlu de coordonată, parametru, sau pol „situaţional" „V_V" în desfăşurarea modelului hexadic al *creaţiei culturale*, aşa cum rezultă din schema inclusă în figura (339°).

La structura acţională în atenţie mai participă *spiritul creator*, drept coordonată „C_V"; *plăsmuirile teoretice ale spiritului*, respectiv gîndirea teoretică, ideile teoretice etc., cu rol de variabilă „P_V"; *lumea simţurilor* (notată de Lucian Blaga prin „*L*"), *orizontul misterelor* (simbolizat de acelaşi autor prin „*OM*"), respectiv misterele cu adîncimile lor, sau *transcendenţele* (notate de filosof prin „*TT*"), şi, tot astfel, *observaţiile dirijate*, întreprinse de spirit în direcţia revelării misterelor, toate acestea în contul variabilei noastre „M_V"; apoi *inconştientul*, cu categoriile sale abisale, operînd ca forţe modelatoare şi călăuzitoare ale spiritului (în atingere cu variabila „I_V") şi *conştiinţa*, cu categoriile sale receptive, sau de organizare a senzaţiilor, cu conceptele sale categoriale şi cu metodele sale, empirice sau intuitive, inductive, deductive, configurînd variabila „F_V".

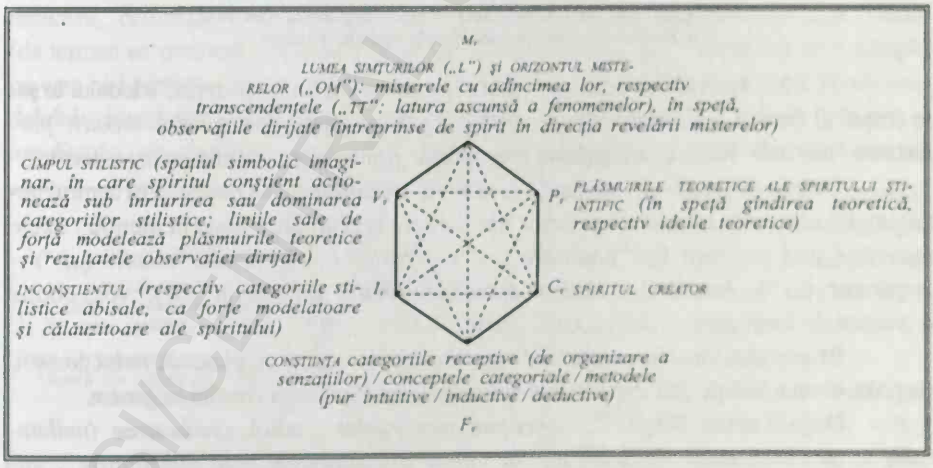

339°. Concepţia lui Lucian Blaga despre „articularea anatomică" a creaţiei de cultură, transpusă în modelul hexadic al situaţiei ceatoare

Întrucît sîntem la paragraful structurărilor prilejuite de schema hexadică „*CPMVIF*", să mai înregistrăm „articularea anatomică (interioară)" a *problemei*, aşa cum este în-

[188] Lucian Blaga, *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti, 1937, ret. în: *loc. cit.*, pp. 459 - 460

ţeleasă de Lucian Blaga (în *Despre conştiinţa filosofică*, din 1947) ca „fapt", ca „act spiritual" sau, mai exact, ca *„ansamblu de acte ale spiritului"* [189].

În concepţia filosofului român, demersul intelectual în atenţie este marcat de: ☞ (1) *punerea problemei sau întrebării*, respectiv atitudinea de curiozitate, de nedumerire, de uimire, căutare etc. – corespunzător variabilei *„C"*; ☞ (2) *soluţia problemei*, sau răspunsul la întrebarea iscată în etapa anterioară – în acord cu polul sau variabila *„P"*; ☞ (3) aria sau *receptaculul problemei*, datele sale obiective, ce ţin de variabila sau coordonata acţională *„M"*; ☞ (4) *utilitatea* sau *eficienţa problemei*, accentul ei transcendental – ceea ce focalizează în modelul nostru variabila *„V"*; ☞ (5) *zarea interioară a problemei*, conţinutul ei ideativ, respectiv ideile ca forţe propulsive, anticipaţiile ideative etc., toate acestea satisfăcînd coordonata, sau polul *„I"*; ☞ (6) *metodele, perspectivele* şi *motivele* antrenate în soluţionarea problemei (pe linia coordonatei *„F"*).

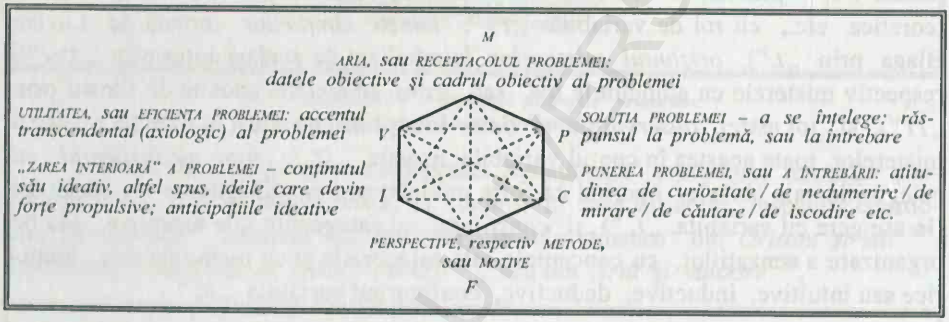

340°. Concepţia lui Lucian Blaga despre compunerea spectrală a problemei, transpusă în hexada situaţiei creatoare

11.4.2. „Vectori de focalizare" în schema relaţională a creativităţii. Modelul în şase colţuri al creaţiei şi al creativităţii se constituie prin angajarea *produsului creativ, performant, inovator* etc. ca variabilă sau coordonată, printre alte variabile sau coordonate.

Creaţia ca proces şi, totodată, ca univers social-uman se plasează în centrul hexagonului acţional, la intersecţia celor trei diagonale mari ale figurii în atenţie: axele *materie* (*„M"*) – *formă* (*„F"*); *valoare* (*„V"*) – *creator* (*„C"*); *produs creativ* (*„P"*) – *inspirator* (*„I"*). Asumînd această a şaptea coordonată (în notaţia „0"), vom obţine 6 vectori de focalizare: *„OC"*, *„OP"*, *„OM"*, *„OV"*, *„OI"*, *„OF"*.

Pe parcursul unuia sau altuia dintre respectivii vectori se plasează reducţioniştii, susţinătorii unor soluţii „de impas" în definirea artei şi explicarea creaţiei în genere.

După Lucian Blaga [190], *„purismul rău înţeles"*, adică *„reducerea (unilaterală) a actului creator la unul sau la cîteva din aspectele sale constitutive"*, ancorează: ☞ (1) în impasul *imediatomaniei* – prefacerea imediatului în orizont unic şi definitiv al spiritului uman, ceea ce corespunde vectorului *„OM"*; ☞ (2) în impasul *creaţiei fără obiect* – totala abstracţie de imediat şi refugiul oficiilor sale metaforice,

[189] Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, Cluj, 1947, ret. în: *loc. cit.*, pp. 190 sqq.
[190] *Idem, Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti, 1937, ret. în: *loc. cit.*, pp. 459 - 468

în dorința de a releva transcendentul sau misterul, pe direcția de înaintare *„OV"*; ☞ (3) în impasul *transcendentomaniei* – condamnarea actului creator, datorită imposibilității sale de a releva în chip absolut transcendentul, în sensul pe care-l trasează vectorul *„OI"*; ☞ (4) în impasul *manierismului* – fixarea asupra unui „stil", pentru a-l substitui creației absolute, conform cu vectorul *„OF"*; ☞ (5) în fine, în impasul *creației ca simplă visare* – reducerea actului creator la aspectul pur „creator", ca în cazul suprarealiștilor sau al psihanaliștilor, evoluînd în acord cu vectorul *„OC"*. Generalizînd, am putea articula un hexagon *sui generis* al reducționismelor, precum cel din schema alăturată, reducționisme prin a căror însumare „ordonată" se confirmă calea înțelegerii „juste" a creației și a creativității.

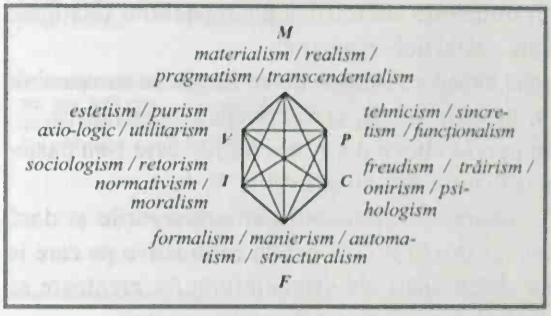

341°. Hexada „soluțiilor de impas", deslușite de Lucian Blaga în definirea artei și a creației spirituale în genere

O utilizare insolită a modelului pe care îl susținem este ordonarea definițiilor recurente ale actului de creație, pe care ni le propune Lucian Blaga, în *Geneza metaforei și sensul culturii* [191]. Fără a impieta asupra dicursului practicat de marele gînditor (în măsura în care zeci și zeci de diagrame, tabele, scheme explicative și figuri însoțesc și înviorează expunerea comprehensivă din cuprinsul trilogiilor !), ne gîndim că *actul creator*, ca *definiendum*, detaliază polul, sau variabila *„C"*, iar *creația de cultură*, în aceeași postură (de termen ce urmează a fi definit), concretizează variabila *„P"*. *Definiens*-ul cvadruplu pe care ni-l propune Blaga în contextul urmărit detaliază celelalte patru variabile ale modelului „situațional", dacă avem în vedere că faptul de cultură este un *„act de utilizare a imediatului ca material metaforic"* din perspectiva lui *„M"*; că faptul de cultură este un *„act de depășire a imediatului, prin stilizare"*, din perspectiva lui *„V"*; că faptul de cultură este un *„act de intenții revelatorii, în raport cu transcendența, sau cu misterul"*, din perspectiva lui *„I"*; în fine, că faptul de cultură este *„un act de distanțare față de transcendență, sau față de mister, prin frînele stilistice sau datorită metaforismului"*, din perspectiva parametrului sau factorului *„F"*.

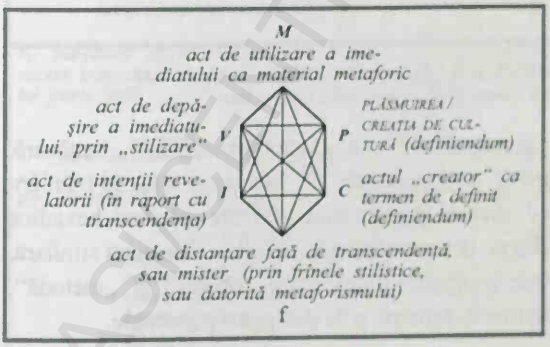

342°. Definiții propuse de Lucian Blaga pentru actul de cultură, transpuse în hexada „situațională" a creației

[191] Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, ret. în: *loc. cit.*, pp. 459 - 460

11.4.3. ALTE TIPURI DE UTILIZARE A MODELULUI „SITUAȚIONAL" - HEXADIC în universul filosofiei lui Lucian Blaga. Schema celor şase poli, variabile sau coordonate ale situației creatoare („*C*", „*P*", „*M*", „*V*", „*I*", „*F*") şi a celor şase *vectori de focalizare*, corespunzători acestora („*OC*", „*OP*", „*OM*", „*OV*", „*OI*", „*OF*"), se concretizează multiplu, în raport cu diverse orizonturi şi niveluri ale creativității.

Nu mai puțin elocvente sînt utilizările contrastive ale modelului relațional „*CPMVIF*", asigurate de tandemuri ale „situației creatoare".

Posibilitatea de a plasa la nivelul indicilor distincția dintre fenomene comparabile prin similaritatea parametrilor uşurează, în egală măsură, şi comparația şi diferențierea.

În cele ce urmează, ne vom opri la cîteva dintre exercițiile care l-au pasionat pe Blaga şi care se pretează la analiza de tip „situațional".

Dacă prin „$C_1P_1M_1V_1I_1F_1$" convenim să simbolizăm arhetipurile şi dacă vom schematiza factorii stilistici prin „$C_2P_2M_2V_2I_2F_2$", notele contrastive pe care le asociază Lucian Blaga celor două determinări ale disponibilităților creatoare se desluşesc în raport cu înşişi polii, factorii, sau parametrii actului creator.

343°. Caracterizarea „arhetipurilor" şi a „factorilor stilistici" (întreprinsă de Lucian Blaga), în zarea contrastivă a hexadei „situaționale"

Caracterizarea contrastivă a „arhetipurilor" şi a „factorilor stilistici", bunăoară, întreprinsă de filosoful român în *Aspecte antropologice* [192], se poate relua în maniera ilustrată prin figura (343°), adăugînd etichete parametrice aferente schemei hexadice şirurilor de caracterizări propuse de Blaga determinărilor în atenție. O analiză similară, practicată în sfera cunoaşterii, întăreşte compatibilitatea între „obiect" şi „metodă", în măsura în care Blaga [193] însuşi recurge la scheme şi la designări punctuale.

[192] *Aspecte antropologice* (curs ținut la Facultatea de Filosofie şi Litere a Univesității din Cluj în anul universitar 1947 - 1948 şi litografiat în 1948 sub egida Uniunii Naționale a Studenților din România); ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, pp. 334 - 335

[193] *Idem*, *Cunoaşterea luciferică*, Sibiu, 1933; ret. în: *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 431; *idem*, *Știință şi creație*, Sibiu, 1942, ret. în: *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, pp. 210 - 211

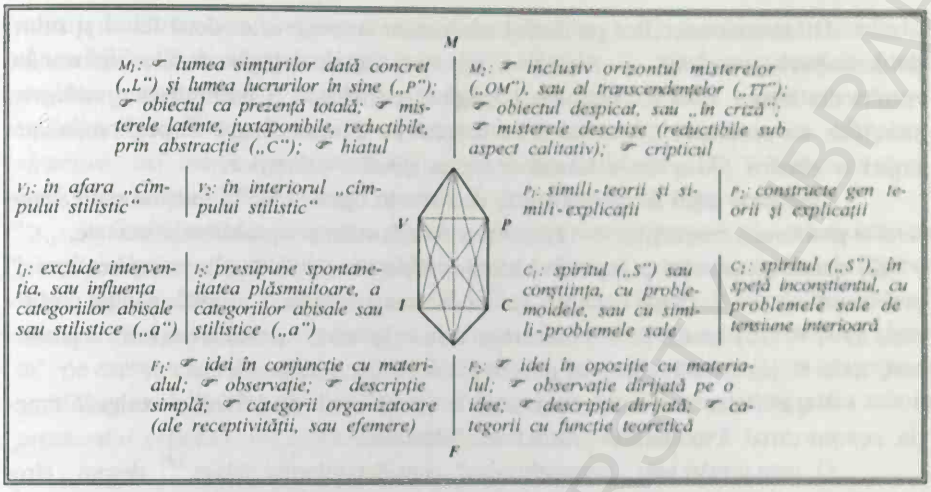

344°. Caracterizarea oferită de Lucian Blaga tipurilor de cunoaştere („paradisiacă", respectiv „luciferică"), în acord cu utilizarea contrastivă a hexadei „situaţionale"

Deşi opuse, cunoaşterea „de tip I" sau „paradisiacă" (singura vizată prin critica raţiunii, desfăşurată de Immanuel Kant ! ...) şi cunoaşterea „de tip II" sau „luciferică" (defrişată prin aportul filosofiei „noologice" cu care se recomandă gînditorul român) antrenează unul şi acelaşi agent, *spiritul* („*C*"); ele se împlinesc în anumite produse („*P*"); dau seamă de orizonturi ale lumii („*M*"); se raportează într-un anume fel la „cîmpul stilistic" („*V*"); mobilizează anumite feluri de categorii („*I*"); procedează la anumite feluri de observaţii, descripţii şi prelucrări teoretice („*F*").

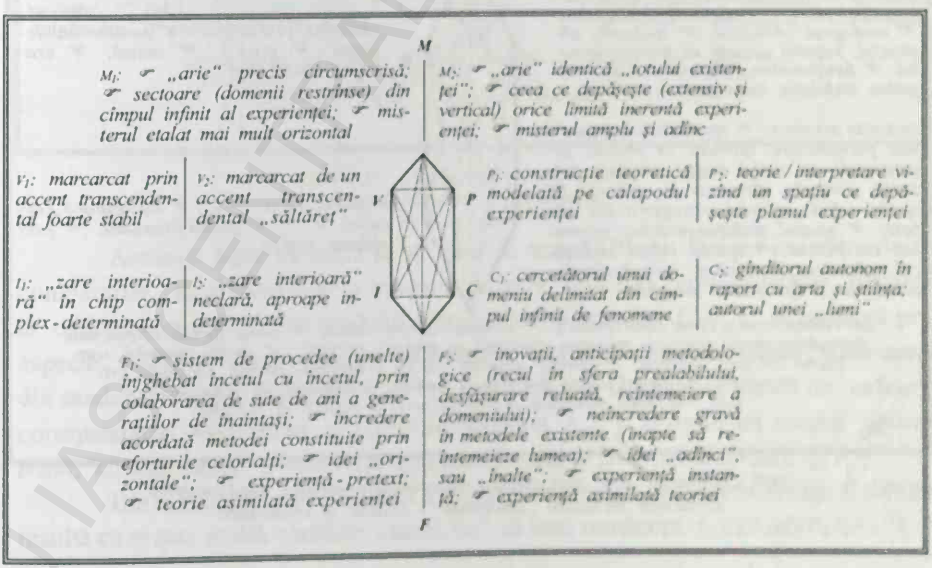

345°. Caracterizarea tipurilor de probleme (ŞTIINŢIFICĂ, respectiv FILOSOFICĂ), în acord cu utilizarea contrastivă a hexadei „situaţionale"

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Diferenţele specifice pe fondul trăsăturilor comune celor două feluri şi stiluri de cunoaştere, *ştiinţifică* şi *filosofică*, aşa cum sînt ele degajate de filosoful român, rezultă din figura (344°), reprodus la pagina precedentă. Confruntarea *problemei ştiinţifice* cu *problema filosofică* îl încurajează pe Lucian Blaga [194] pe direcţia unei logici *a gîndirii filosofice*, distinctă de logica *gîndirii ştiinţifice*.

Cele două şiruri de caracterizări, detaliate în figura (345°), privesc polii anatomici ai problemei, respectiv: ☞ (1) natura cercetătorului şi a problemei cercetate, „*C*"; ☞ (2) natura construcţiei ce reprezintă soluţia problemei, „*P*"; ☞ (3) extinderea „ariei" problematice, „*M*"; ☞ (4) natura „accentului transcendental" afişat în soluţia problemei, „*V*"; ☞ (5) gradul de determinare cu care se asociază „zarea interioară" a problemei, „*I*"; ☞ (6) natura metodelor puse în joc de rezolvatorii problemei, „*F*".

Variabilele, polii, sau coordonatele cu mai mult de doi indici etalează funcţia *comparativă* a modelului „situaţional"-hexadic.

O vom urmări prin „parametrizarea" consideraţiilor lui Blaga [195] despre „cîmpul stilistic" în cinci spaţii culturale euro-asiatice: spaţiul *sumero-babilonian*, spaţiul *grec*, spaţiul *indic*, spaţiul *arabic* şi, desigur, cel *european*.

După Lucian Blaga, fiecăruia dintre spaţiile pomenite i se potriveşte un anumit tip de *false probleme* (pe coordonata „*C*", a iniţiativei creatoare), un anu-

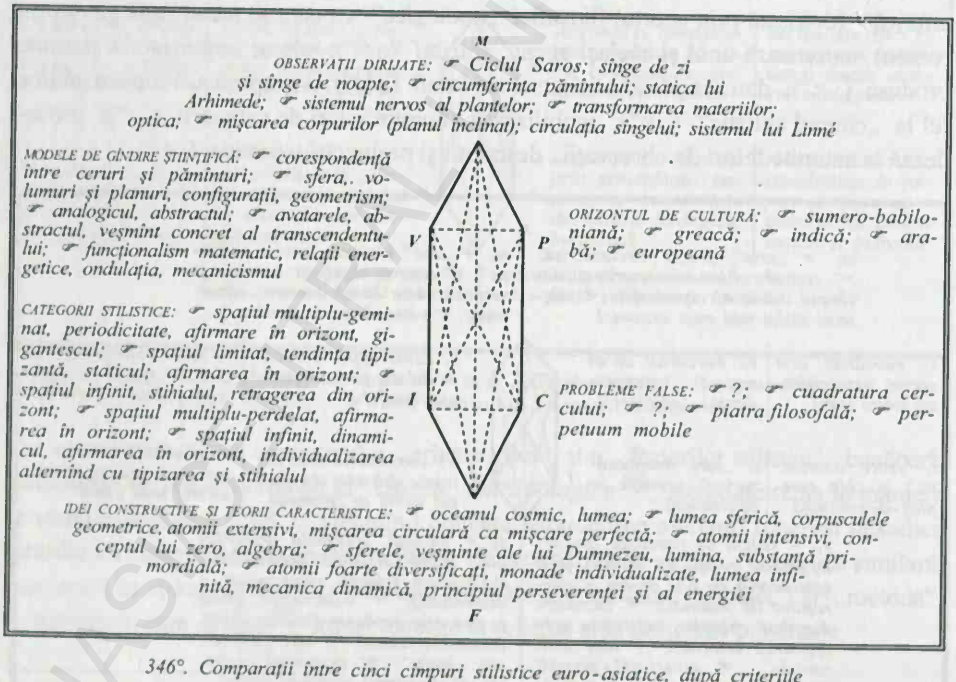

346°. Comparaţii între cinci cîmpuri stilistice euro-asiatice, după criteriile subiacente modelului „situaţional"- hexadic al creativităţii

[194] *Despre conştiinţa filosofică*, Cluj, 1947, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 92 sqq.
[195] *Ştiinţă şi creaţie*, Sibiu, 1942, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, pp. 174 sqq.

mit tip de *observaţii dirijate* (în acord cu variabila „*M*", a materiei, a mediului, a condiţiilor şi a cadrului creaţiei), aumite *modele de gîndire ştiinţifică* (după sugestia parametrului „*V*", al verificării şi evaluării creaţiei), anumite *categorii stilistice* (ţinînd de polul „*I*", al susţinerii actului creator) şi anumite *idei constructive*, ori *teorii caracteristice* (ce trimit spre variabila „*F*", a formei, a structurii şi a *design*-ului creaţiei), aşa cum se poate urmări în figura (346°).

O altă aplicare a hexadei „situaţionale" din analiza creaţiei şi a creativităţii ne permite să punem în evidentă comparaţia dintre „duh" şi „ornamentică", realizată de către Lucian Blaga în *Spaţiul mioritic* [196]. Cele opt chipuri de exprimare în ornamentica artei populare a „duhului" sau a „tainei colective", a unei „substanţe secrete" pe care priceperea „tălmăcitorului de visuri" o poate dezvălui printr-un exerciţiu de „grafologie colectivă", sînt tot atîtea genuri de *compoziţie*, ceea ce s-ar putea asimila *produsului* (operei) din schema hexadică a situaţiei creatoare, „*P*".

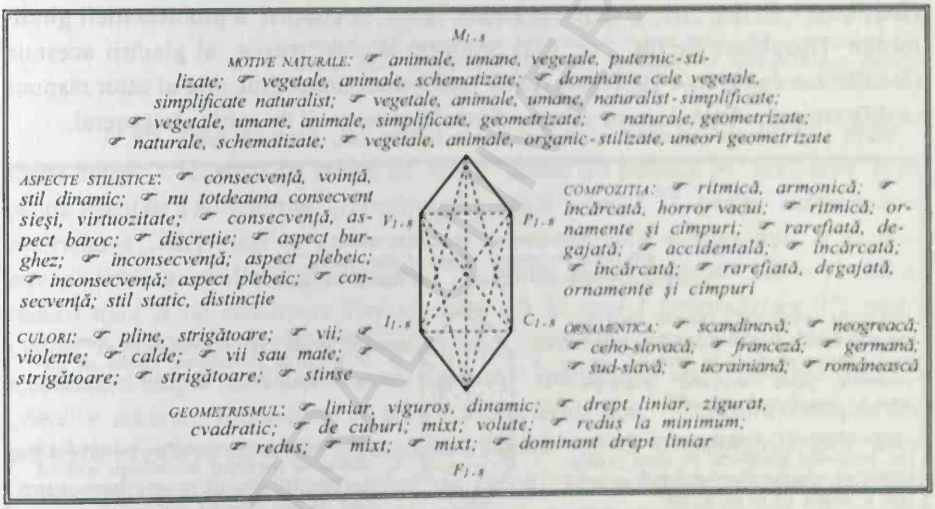

347°. „Duh" şi „ornamentică", în perspectiva hexadei „situaţionale" a creativităţii

Aceleaşi fapte de cultură, de care se ocupă Blaga într-un exerciţiu de tip comparatist, se revelează prin anumite *motive naturale* corespunzător *materiei* şi *cadrului material* din modelul „situaţional" - hexadic („*M*"); se remarcă prin aspecte *stilistice*, corespunzător *accentului axiologic* şi *orizontului valorizator* din modelul situaţiei creatoare („*V*"); prin recursul la anumite tonuri de *culoare*, corespunzător *contextului* şi *suportului* creaţiei („*I*") şi printr-un anume *geometrism*, corespunzător *formei* din schema noastră, a situaţiei creatoare („*F*").

Din aşezarea în cadrul hexadic a distincţiilor propuse de filosoful român al culturii, rezultă cu şi mai multă claritate „cazul rar" al artei româneşti („$C_8P_8M_8V_8I_8F_8$"),

[196] Lucian Blaga, *Spaţiul mioritic*, Bucureşti, 1936; ret. în: *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, pp. 290, 276

ca una măsurată şi discretă („*P*"), cu un geometrism static („*F*"), dezvăluind o năzuinţă stihială („*V*") în tratarea motivelor naturale („*M*") şi o anumită orientare spre nuanţa coloristică („*I*"). O utilizare recurent-individualizatoare a grilei hexadice din logica *„situaţional" - acţională* va rezuma, în încheierea subcapitolului, discuţia realizată de acelaşi gînditor român, în legătură cu specificul creaţiei filosofice [197].

Ce este, în concepţia marelui creator, *conştiinţa filosofică ?* O *„stare posibilă, mai complexă, a conştiinţei"*, respectiv produsul anumitor constante spirituale, ba chiar o *funcţie* în sens matematic, funcţie a transcendenţei: „$A = c, f(T)$".

Prin ce se individualizează această *stare posibilă a conştiinţei ?* Printr-un anume *calibru*, profilat în modelul nostru „situaţional" de vectorul *„OC"*; printr-o anume *modalitate de sistematizare* a gîndirii, altfel spus, printr-o anume condensare în „produs" (vectorul *„OP"*); printr-o anume *arie problematică* (focalizarea de tip *„OM"*); printr-o anume *accentuare transcendentală*, ori printr-un anume *stil* (focalizarea de tip *„OV"*); printr-o anume *zare interioară* a problematicii gînditorului (focalizare de tip *„OI"*) şi printr-un anume *traseu* al gîndirii acestuia (focalizarea de tip *„OF"*). Figura (348°) ordonează întrebările prin al căror răspuns se diferenţiază, după Lucian Blaga, filosofii şi oamenii de spirit, în general.

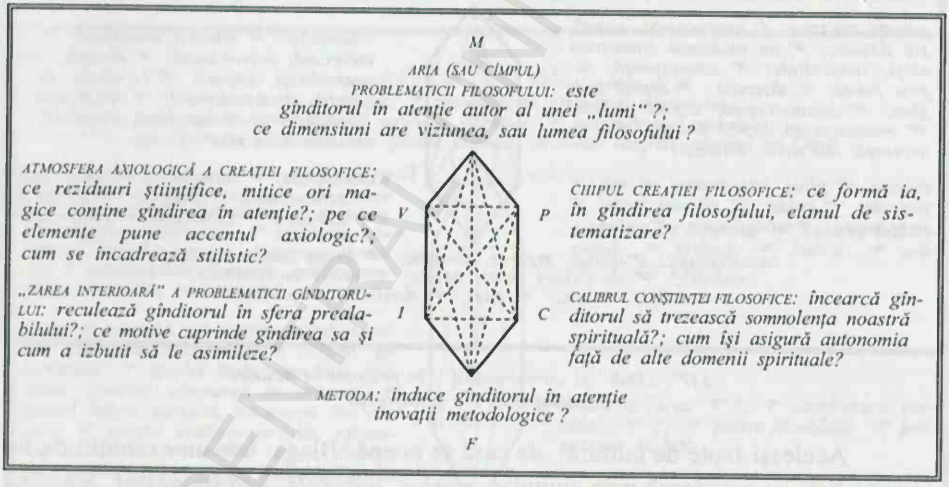

348°. Specificul gîndirii filosofice, „monitorizat" în acord cu hexada situaţiei creatoare

11.4.4. În loc de concluzii. Ajunşi la sfîrşitul confruntărilor cu schema hexadică, putem spune că ilustrarea acesteia în multiple orizonturi ale „stilisticii" lui Lucian Blaga dovedeşte, în egală măsură, pertinenţa instrumentului de care ne-am folosit în resemnificarea distincţiilor evocate, cît şi impresionanta rigoare ce a prezidat demersul „noo-logic" al filosofului transilvan.

[197] *Despre conştiinţa filosofică*, Cluj, 1947, ret. în: *loc. cit.*, pp. 193 - 194

Convins de *„sinergia arhitectonică"* şi de *„convergenţa cosmogenetică"* a categoriilor destinate a ordona *„podişul plăsmuirilor revelatorii"* [198], acesta a înţeles să probeze în cît mai multe sfere ale „rostirii" şi ale „revelării" prin cultură relevanţa reţelei de constante spirituale pe care a numit-o *matrice stilistică* şi prin care s-a implicat cu aplomb în reforma logicii după aşteptările şi canoanele diverselor forme simbolice.

Prin prisma întîlnirilor reuşite între aplicaţiile conferite de Blaga matricii stilistice şi grila analizei de tip „situaţional" - hexadic, nu greşim dacă vom spune, totuşi, că *„metoda culturală"*, de care filosoful român face vorbire încă din rezumatul tezei de doctorat, rămîne în deplin acord cu logica paradisiacă, dacă înţelegem să o ajustăm la cazul noţiunilor procesuale şi acţionale, în profil „cosmoidal".

11.5. Matricea kantiană a filosofiei lui Lucian Blaga [199]

> *„Vina principală a lui Kant, ca şi a celor dinaintea sa, e că n-a cercetat mai deaproape raportul ce există între idei, ca mărimi culturale date, şi spiritul omenesc. Nepresimţind variabilitatea funcţională a ideilor, Kant nu putea să creadă decît ce a crezut"* [200].

11.5.1. Deşi n-a dorit *„să umble cu arcul după nălucile altora"* [201], multe – foarte multe – referinţe din textele lui Blaga ţintesc şi-l ţintuiesc pe Immanuel Kant: pentru faptul de a nu fi înţeles *„complexitatea fiinţei umane"* [202], pentru *indiferenţierea embrionară „între ceea ce este o simplă viziune teoretică a conştiinţei şi ceea ce este o formă a sensibilităţii conştiente"* [203]; pentru *marea greşeală „de a fi voit să reducă tipul II de cunoaştere (cel «luciferic» !) la tipul I («paradisiac» !)"*; pentru *„golul, îngheţatul şi ţeapănul formalism etic"*; astfel spus, pentru „schelăria de oţel" a concepţiei asupra moralităţii; pentru „poanta" speculaţiilor sale etico-metafizice, că *„omul e oarecum răspunzător şi pentru «caracterul» său"* [204]; pentru concepţia despre legea morală cu aspect de „armură fără luptător" şi de *circumferinţă fără lume*; pentru credinţa profesată într-un *„ideal de cunoaştere ce îngăduie formule necesare şi general valabile"* [205]; pentru felul în care şi-a imaginat structura ştiinţei, ori trecerea de la *„starea de pură subiectivitate"*, la *„cvasi - cunoaştere"* [206].

În ciuda multiplelor reproşuri, Blaga nu ezită să-l plaseze pe gînditorul din Königsberg printre cele mai *înalte culmi* favorizate de *atmosfera protestantă* şi de *„gesturile largi, umanitariste, ale curentului luminat"*.

---

[198] Lucian Blaga, *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti, 1937, ret. în: *loc. cit.*, p. 429

[199] Petru Ioan, *Lucian Blaga, un mare neokantian*, în: *loc. cit.*, pp. 347 - 360

[200] Lucian Blaga, *Cultură şi cunoştinţă*, 1922, ret. în: *Opere*, vol. 7, *Eseuri*, Bucureşti, 1980, p. 46

[201] *Idem*, *Despre gîndirea magică*, Bucureşti, 1941, ret. în: *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, p. 303

[202] *Idem*, *Ştiinţă şi creaţie*, Sibiu, 1942, ret. în: *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, p. 196

[203] *Idem*, *Orizont şi stil*, Bucureşti, 1936; ret. în: *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, p. 136

[204] *Idem*, *Spaţiul mioritic*, Bucureşti, 1936, ret. în: *Opere*, vol. 9, Bucureşti, 1985, p. 214

[205] *Idem*, *Despre conştiinţa filosofică*, Cluj, 1947. Cf.: *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 75

[206] *Idem*, *Cenzura transcendentă*, Bucureşti, 1934, ret. în: *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 513

11.5.2. Că mesajul filosofului criticist nu este limitat, totuşi, la circumstanţele epocii ne-o dovedesc ultimele măsuri la *Spaţiul mioritic*, prin care Lucian Blaga concide asupra *apriorismului românesc* cu răspunsuri la faimoasele întrebări de origine kantiană: „ce putem şti ?", „ce putem crede ?", „ce putem spera ?" în privinţa culturii noastre populare. De fapt, raportarea lui Blaga la Immanuel Kant, la kantianism şi la ecourile lui Kant în filosofia ce a urmat *luminismului* şi *„umanitarismului transcendentalist"* [207] este permanentă în scrierile filosofului român, parcurgînd schema dualã de „atac" şi „apărare", ori traseul în trei timpi, care înscrie o atitudine *critic-dojenitoare*, alături de una *pozitiv-valorizatoare* şi de una – implicit, sau explicit – *îndatoritoare*.

11.5.2.1. Un prim exemplu de inconsecvenţă salutară: deşi consideră că *„atoate-distrugătorul"* a făcut *„tot ce i-a stat în putere să submineze orice metafizică"* şi să inaugureze o epocă *„de deflaţie a problemelor"*, Lucian Blaga nu ezitase să-l evoce – anterior – pe Immanuel Kant, în postura creatorului de *termeni fericiţi*, aşa cum nu ezitase să asocieze *misterul* şi *cripticul* cu lucrul în sine şi cu *numenalul*, iar *fanicul*, cu *fenomenalul* [208].

11.5.2.2. Un al doilea exemplu de contrabalansare a incursiunilor în lumea filosofului deflaţionist: deşi îl mustră pentru păcatul de a fi preferat *„abstinenţa metafizică"*, Lucian Blaga îşi aminteşte că *„omul a devenit o fiinţă de două ori mai treaz̆ă de pe urma eforturilor criticiste"*, sau că, *„o dată cu criticismul, s-a declarat în om un categoric şi binevenit spor de conştiinţă"* [209]. Tot el îl include pe gînditorul de la Königsberg în coloana promotorilor de concepţii *metafizice* analitico-critice şi îi va învinovăţi [210], mai tîrziu, pe metafizicienii de după Immanuel Kant pentru faptul de a fi „căutat" să restaureze dogmatismul cu care se luptase filosoful german prin monumentala-i creaţie şi de a fi sporit, astfel, seria de *„surogate ale revelaţiei divine"*.

11.5.2.3. Un al treilea exemplu de echilibrare între antiteze: deşi previne că prin criticism Immanuel Kant s-a manifestat ca *„un adversar al metafizicii"*, deşi consideră că, *„la Kant,* regiunea *lucrurilor în sine apare în cele din urmă investită mai curînd cu un rol de* «veto» *împotriva oricărei încercări metafizice a omului"*, în măsura în care ideea, ca atare, de *Ding an sich* nu este înglobată de luminist german în definiţia fiinţei umane ca manifestare singulară în univers, deşi dezminte pretinsul kantianism al propriei concepţii, care face din orizontul misterului un *implicat fundamental şi imanent al existenţei şi al conştiinţei omeneşti* şi o *piatră unghiulară* a filosofiei noologice, Lucian Blaga era, totuşi, convins că *„orice faptă pronunţat creatoare a unui om* [...] *poate fi interpretată ca expresie a unei metafizici cel puţin latente, dacă nu declarate, a autorului ei"* şi-şi caracterizea-

---

[207] Henry E. Allison, *Kant's Transcedental Humanism*, „The Monist", vol. 55, nr. 2, 1971, pp. 182 - 207. Cf.: Rodica Croitoru, *Note şi comentarii* la: Immanuel Kant, *Critica facultăţii de judecare*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, pp. 509 sqq.

[208] Lucian Blaga, *Cunoaşterea luciferică*, Sibiu, 1933, ret. în: *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 360, 387

[209] *Idem*, *Diferenţialele divine*, Bucureşti, 1940, ret. în: *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 56

[210] *Idem*, *Fiinţă istorică*, Cluj-Napoca, 1977, ret. în: *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 488

ză, deja, concepția profesată – în termeni apropiați kantianismului – ca metafizică cu expresia generală *„în forma unei metode de cunoaștere"*.

11.5.2.4. Un al patrulea exemplu de conflict axiologic: deși avea să-l mustre pe Immanuel Kant, întrucît *se leagă singur de catarg „în fața cîntecului de sirenă al «transcendenței»"*, Lucian Blaga nu uitase să-l încadreze pe criticul rațiunii teoretice în tabela modurilor de contact cu transcendentul [211].

11.5.2.5. Un al cincilea exemplu de atenuare a reproșurilor: deși denunță un exces de simplificare în examinarea de către Immanuel Kant a structurii *științei*, respectiv ignorarea categoriilor stilistice în acest orizont de supremă încordare spirituală, Lucian Blaga recunoaște meritul celor trei *Critici ale rațiunii* de a fi scrutat aptitudinile spiritului uman și evoluează el însuși spre o *doctrină a actului creator*.

11.5.2.6. Un al șaselea exemplu de îmbunare a verdictului: deși consideră filosofia lui Immanuel Kant un întreg alcătuit *„din fragmente comandate de diverse împrejurări"*, un tot *„în care autorul pusese fără voie fecunde inconsecvențe și nu arareori cîte un pic de obscuritate"*, un Sfinx în fața căruia interpreții fac operă *„de curățire, de eliminare, de întregire"*, văzîndu-l *„prin prisma singulară a cîte unui fragment"*, tot Blaga ne asigură de momentul dialectic-necesar înscris prin categoriile kantiene, într-un *„proces de gîndire pură"* și de urmările pe care le au părerile lui Immanuel Kant asupra organicului.

11.5.2.7. Un al șaptelea exemplu de redresare a judecății de valoare: deși contestă stringența raționamentelor care încriminează, în paginile *Criticii rațiunii pure*, antinomia ideilor cosmologice și se angajează pe calea opusă, a transfigurării prin disocierea punctelor de vedere pe care le întruchipează teza și, respectiv, antiteza, Blaga însuși recunoaște rolul exercitat de Immanuel Kant în *„progresiva înjghebare teoretică a dialecticii"* [212], căutînd, în ceea ce-l privește, să se asigure că materialul irațional nu alterează gîndirea sub raport logic.

11.5.2.8. Un al optulea exemplu de cauționare a sentinței: deși îl dojenește pe filosoful german pentru *„respectul excesiv față de corpurile spirituale constituite"*, tot Lucian Blaga vorbește de *„gloria inegalabilă"* pe care Immanuel Kant și-a dobîndit-o prin „legitimarea critică" a respectivelor întrupări ale conștiinței, iar dacă el salută în opera neokantianului Ernst Cassirer o *Critică a gîndirii mitice*, noi credem că lui i se cuvine meritul de a fi aprofundat *paralelismul ramurilor culturale*, prin asimilarea tuturor *„zămislirilor geniului uman"* și a tuturor faptelor creației ca *„revelări, transcendent înfrînate, ale misterului"* [213].

Pe linie strict-kantiană, am putea spune că opera lui Lucian Blaga, în întreaga ei desfășurare, reprezintă o *critică a rațiunii stilistice*.

---

[211] Lucian Blaga, *Eonul dogmatic*, București, 1931, ret. în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, pp. 269 - 271

[212] *Idem*, *Experimentul și spiritul matematic*, Editura Științifică, București, 1969, retipărit în: *Opere*, vol. 8, București, 1983, p. 685

[213] *Idem*, *Artă și valoare*, București, 1939, ret. în: *Opere*, vol. 10, București, 1987, p. 258

11.5.2.9. Un al noulea exemplu de repliere în exercițiul valorizator: deși incriminează *excesul de zel matematic* din opera lui Immanuel Kant, Lucian Blaga nu se sfiise să extragă din cîmpurile matematicii ilustrații ale antinomicului, sau ale dogmaticului.

11.5.2.10. Un al zecelea exemplu de atenuare a ecartului diaporematic: deși vestejește păcatul *„deducțiilor supreme"* elaborate în retortele fanteziei *„pe temeiul unor rezultate de analiză"* și se distanțează de calea kantiană a *„deșurubării și descompunerii cunoașterii"*, printr-o ochire *„dincolo de tot ce poate da rîvna analitică"*, Blaga însuși va face *„o deducție a condițiilor culturii"* [214] și ne va trimite la o altă *„deducțiune metafizică"* a valorilor cruciale *„ce izvorăsc din tendința netă de a ne limita și de a ne înfrîna în posibilitățile noastre"*.

11.5.2.11. Un al unsprezecelea exemplu de „relaș agonologic": deși se pronunță cu asprime la adresa *„țeapănului formalism etic"* al *Criticii rațiunii practice*, Blaga are cuvinte de prețuire pentru accentul transcendental principal pus de către Kant pe respectiva rațiune etică, practică sau morală, elogiindu-l pe marele gînditor german pentru că a prefăcut legea morală și lumea libertății numenale *„în obiect religios"* [215]. Sub vraja *„celui mai nobil risc al spiritului uman"* care este metafizica, Lucian Blaga nu exclude caracterizarea *„aparent morală a modurilor de cunoaștere"* și se implică în teza curajoasă că însăși știința este „călăuzită" de factori stilistici.

11.5.2.12. Un al doisprezecelea exemplu de ricoșeu axiologic: deși dezaprobă procedura kantiană prin care se măsoară metafizica după criterii „științifice", însuși Lucian Blaga este în căutarea unei logici *a problemei* și *a cunoașterii luciferice*, pentru a fundamenta demersurile înțelegerii filosofice a omului și a lumii prin raportare la mecanismele *cunoașterii paradisiace* și ale explicației științifice.

11.5.2.13. Un al treisprezecelea exemplu de pendulare între alb și negru: deși nemulțumit de felul în care decriptează Immanuel Kant rostul conștiinței, Lucian Blaga nu putuse ignora importanța pe care o dă filosoful german motivului *ego sum cogitans* și va avea grijă, în ceea ce-l privește, să disocieze între atitudinile spirituale responsabile de conturul creațiilor culturale și *„ajustările stilistice ulterioare"* ale unor moșteniri spirituale.

11.5.2.14. Un al patrusprezecelea exemplu de contrapunctare în planul exegetic: deși nu agreează interpretarea dată de către Immanuel Kant *inaccesibilității transcendențelor* sau lucrurilor în sine ca *„slăbiciune"* sau *„insuficiență a subiectivității omenești"*, Lucian Blaga nu ezită să-l așeze pe filosoful german în fruntea *„subiectiviștilor preocupați de virtuțile cognitive ale cunoașterii individuate"*, ca autor al celei mai serioase încercări *„de a salva cunoașterea ca atare"* sub unghi *„subiectivist"* [216].

De asemenea, Blaga nu ezită să considere *„lucrul în sine"* ca una din variantele teoretice ale ideii de mister, la fel cum nu ezită să asume Marele Anonim și tragismul *„intelectualismului ecstatic"* ca *leit-motivele* propriei concepții – o metafizică a cenzurii transcendente, ce face din *mister*, respectiv din fondul ascuns al cu-

[214] Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, ret. în: *Opere*, 9, București, 1985, p. 442
[215] *Idem*, *Religie și spirit*, Sibiu, 1942, ret. în: *Opere*, vol. 10, București, 1987, p. 475
[216] *Idem*, *Cenzura transcendentă*, în: *loc. cit.*, p. 508

noașterii, principalul concept al epistemologiei abisale și al logicii problemei. *Slăbiciunea* subiectivității, semnalată de Kant, nu este contrazisă, așadar, ci numai rebotezată de Lucian Blaga, drept *„fapt în contextul unor finalisme de natură metafizică"*, sau împrejurare izvorîtă din *„ultimele rînduieli secrete ale existenței"* [217].

11.5.2.15. Un al cincisprezecelea exemplu de transfigurare a conflictului din actul receptării: deși localizează în economia criticismului un *apriorism* nedisociat de *necesitate* și *generalitate*, Lucian Blaga își îndulcește judecata, admițînd că apriorismul kantian se solidarizează cu *„subiectivismul"*, dar nu și cu *„înnăscutul"* [218], pentru a juca, pe contul său, o carte a *apriorismului „abisal-stilistic"*, ce completează apriorismul de tip *„cognitiv-receptiv"*, și este stăpînit de un principiu al *„istovirii"* prin *„realizări plăsmuite"*.

11.5.2.16. Un al șaisprezecelea exemplu de pendulare între acceptare și refuz: deși îi reproșează inclusiv lui Kant că *„n-a calculat decît cu un singur* model *de cunoaștere – cu «cunoașterea adecvată»"* – și, astfel, a rămas și el la *intelectualismul enstatic* și la un apriorism ținînd de *destinul esențial „consubstanțial cu instinctele noastre de autoconservare și orientare"* [219], Blaga nu uită, totuși, că filosofului criticist i se datorează o *„vastă teorie a cunoașterii, în care ca un prototip* [...] *este considerată știința newtoniană"* [220], respectiv o *„teorie de basilicală monumentalitate a cunoașterii"*, mai exact: *„întîia întemeiere monumentală"* a teoriei cunoașterii. Iar dacă, prin idealul de cunoaștere procesat de Immanuel Kant, rămînem doar în *„lumea grației"* și nu accedem, încă, la *„o nu știu ce mare* tragedie", același Lucian Blaga este de acord că *„pata albă"* de pe *„harta filosofiei"*, respectiv *cunoașterea luciferică*, a fost presimțită de filosoful criticist.

11.5.2.17. Un al șaptesprezecelea exemplu de autocorijare: deși privește cu îngăduință *„fixarea magică"* pe 12 categorii ale intelectului în orizontul logicii transcendentale și stăruie asupra *diversității ireductibile* și a *multiplicității eterogene* a respectivilor *„factori spirituali"*, Blaga nu-i refuză lui Kant meritul de a fi *„revelat și biruit"*, măcar și pentru un moment, *„secretul categoriilor"*, după cum nu-și rezervă pentru sine vreun alt merit decît acela de a fi îmbogățit teoria categoriilor – prin luarea în considerație a *„transpozițiilor conceptuale ale unor factori care lucrează în inconștient"* – și de a o fi folosit în fundamentarea filosofiei culturii.

11.5.3. Jocul delimitărilor și al reconcilierilor s-ar putea continua, cu limitările inerente unor corelații adeseori de suprafață, între declarații multiplu-circumstanțiale ale autorului de trilogii *noologice*, pe marginea susținerilor din trilogia *criticistă* și în legătură cu destinul filosofic al autorului acesteia. Atmosfera tezei noastre este, însă, pregătită și nu ne rămîne decît să precipităm – într-o matrice comparativă și contrastivă – ideea, pentru mulți șocantă, poate, că în ansamblul ei concepția din *Trilogia cunoașterii*, din *Trilogia*

---

[217] Lucian Blaga, *Știință și creație*, în: *loc. cit.*, p. 206

[218] *Idem*, *Aspecte antropologice*, Cluj, 1948, ret. în: *Opere*, vol. 11, București, 1988, p. 318

[219] *Idem*, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, ret. în: *loc. cit.*, p. 414

[220] *Idem*, *Experimentul și spiritul matematic*, în: *loc. cit.*, p. 625

culturii, din *Trilogia valorilor* şi chiar din *Trilogia cosmologică* îl plasează pe Lucian Blaga pe coordonatele filosofice ale kantianismului şi ale neokantianismului major.

11.5.3.1. De ce este Lucian Blaga kantian, sau neokantian (de fapt: unul dintre cei mai mari neokantieni), în ciuda deosebirilor la care gînditorul român s-a văzut silit să revină pentru a se convinge şi a-i convinge de contrariu pe recenzenţii „dezorientaţi" şi – poate – nu numai pe ei ? Pentru că, prin „noologia abisală", el promovează – asemenea marelui înaintaş – o *doctrină posibilă a „spiritului"*, cu extinderile, aprofundările şi repoziţionările care să-i asigure specificitatea şi originalitatea la cote comparabile cu oricare alt filosof de marcă interesat de lumea conştiinţei, a gîndirii şi a cunoaşterii, de lumea raţionalizărilor şi explicaţiei, de cea a revelării şi a trăirilor, a intropatiei şi a creaţiilor etc. Iar dacă strategia kantiană a fundamentării cunoaşterii gravitează în jurul teoriei categoriilor „intelectului", noua doctrină a spiritului ne este prezentată, de chiar autorul ei, ca *altă perspectivă asupra categoriilor subiective.*

Tot astfel, dacă *„frontul creator uman"*, *dublu* fiind, este scrutat de către Immanuel Kant prin analiza *categoriilor* intelectului şi a *ideilor* raţiunii dialectice, acelaşi orizont va fi explorat de către Blaga prin prisma dualismului cunoaşterii şi a dublei garnituri de categorii, unele fiind ale capacităţii *receptive* şi ale spiritului *conştient*, celelalte ale capacităţii *revelatorii* şi ale spiritului *inconştient*, dar nu lipsite de *„efulguraţii* [...] *în caliciul conştiinţei"* [221].

11.5.3.2. Forţînd mai departe similitudinile, reţinem că ceea ce urmăreşte Immanuel Kant este aportul subiectului *cunoscător*, al celui *moral* şi al celui *estetic*, prin formele pure ale intuiţiei, ale intelectului şi ale raţiunii; iar ceea ce-l preocupă pe Lucian Blaga sînt factorii stilistici *„în stare să determine plăsmuirile teoretice"*, orientările care, *„la un moment dat, pot izbucni în spiritul uman"*, centrele *„de îndrumare a puterilor plăsmuitoare şi a aptitudinilor teoretice"*, *potenţele „categoriale"*, orientările spiritului prin *structuri* şi *înclinări* categoriale, *„factorii"* spirituali determinînd *„structura plăsmuirilor ideative"*, *„marile îndrumătoare"* ale spiritului, de natură categorială [222].

11.5.4. În contextul celor semnalate, este de observat şi faptul că Immanuel Kant urmăreşte *unitatea sintetică a apercepţiei* şi *funcţia de sinteză a conştiinţei*, în dimensiunea lor *apriorică*, iar ceea ce îl preocupă pe Lucian Blaga este *unitatea stilistică* şi *„factorii ascunşi"* ce-o condiţionează, respectiv dimensiunea *constructivă* a spiritului creator, *„în chip vădit supusă factorilor stilistici"* de *„natură categorială"*. Fiind vorba, într-un caz, ca şi în celălalt, de o concepţie transcendentalistă şi aprioristă, rămîne să inventariem – printr-un exerciţiu contrastiv – notele distinctive ale *kantianismului* practicat de Lucian Blaga, în orizontul spiritului creator.

11.5.4. Vom spune, deci, că apriorismul *noologic* este unul *disociat de spectrul necesităţii*, în care se avîntă metoda transcendentală kantiană. Procesul „teoretizării"

---

[221] Lucian Blaga, *Artă şi valoare*, Bucureşti, 1939, în: *loc. cit.*, p. 587
[222] *Idem*, *Ştiinţă şi creaţie*, în: *loc. cit.*, p. 102

– în care este angajat spiritul omenesc inclusiv prin categorii ce-şi au *„vatra de emanaţie"* în inconştient – *„nu are, în actele sale, nimic inevitabil şi absolut necesar"* [223].

11.5.4.2. În al doilea rînd, avem a identifica în concepţia lui Blaga un apriorism relaxat, ce interferă cu istorismul epistemologic al concepţiilor neoraţionaliste şi premerge viziunile actuale postmoderniste, cu impact asupra întruchipărilor spiritului *toto genere*. Sînt de remarcat, în acest sens, referinţele filosofului român la dimensiunea epocală a spiritului creator de cultură, la *nepermanenţa* categoriilor spiritului inconştient şi a structurilor ştiinţei, la determinările *schimbătoare* ale spiritului omenesc, la procesualitatea gîndirii ştiinţifice şi la *vremelnicia* orientărilor sale „stilistice" etc., iar în consonanţă cu respectivele remarci sînt de reţinut judecăţile formulate de Blaga cu privire la coordonatele *istoric-condiţionate* ale valorizării gîndirii ştiinţifice, la *instabilitatea* şi *tangibilitatea* ştiinţei, la *nestatornicia* şi *relativitatea* acesteia şi aşa mai departe.

11.5.4.3. Ceea ce se impune a semnala, în al treilea rînd, se leagă de apriorismul pe care-l cultivă Lucian Blaga: unul conciliat cu *datele psihologiei abisale*. Cîştigat de ceea ce numeşte *„constructivism perspectivic"* al analizelor inconştientului şi dorind să-l urmărească pe toată întinderea *„celuilalt tărîm"* al spiritului, sub auspiciile *noologiei abisale*, de pe o poziţie care *„n-a fost bănuită ca atare de nici un alt gînditor"* [224], filosoful român se îndreaptă spre *„înclinările stilistice ale gîndirii"* şi îndemnurile *„profunde, inconştiente, tenebroase* ale spiritului", spre *factorii creatori secreţi* ai observaţiei empirice şi ai gîndirii teoretice, spre structurile secrete ale spiritului, spre forţele sau puterile sale categoriale emanate din *„inconştient"*, spre *funcţiile modelatoare* ale spiritului inconştient, spre atitudinile ştiinţifice de care sînt călăuzite, în mod inconştient, operaţiile spiritului, spre iraţional ca factor epistemologic cu raţionalizare infinită.

11.5.4.4. În al patrulea rînd, apriorismul modelat de Lucian Blaga este unul dimensionat în perspectiva *psihologiei sociale*, mizînd pe ideea de *matrice stilistică* inconştientă şi colectivă, prin care se singularizează populaţiile şi se individualizează cultural popoarele. Printr-un astfel de apriorism înţelege Blaga să se apropie de caracteristicile spiritului babilonian, de ispitele spiritului grec, de înclinările spiritului indic, de preferinţele spiritului modern, de determinările neimuabile ale spiritului arabic, de izbucnirile exacerbate ale spiritului european şi aşa mai departe.

11.5.4.5. În al cincilea rînd, prin trăsăturile semnalate, apriorismul exploatat de către Lucian Blaga este unul *regional*; fără a anula schematismul conştiinţei în genere şi posibilitatea unor principii supreme ale folosirii raţiunii pure, apriorismul abisal înmănunchează coordonatele *regionale* ale gîndului teoretic şi culorile *regionale* ale spiritului creator, manifestîndu-se prin matrici categoriale ce diferenţiază stilistic comunităţile umane şi le alimentează sufletul cultural.

11.5.4.6. În al şaselea şi ultimul rînd, putem spune că apriorismul asumat de către Blaga este unul *relativizat* şi multiplu-*contextualizat*, plasînd gîndirea ştiinţifică şi spiritul

[223] Lucian Blaga, *Ştiinţă şi creaţie*, în: *loc. cit.*, p. 200
[224] *Ibidem*, p. 54

creator de cultură *„într-un sistem întreg de referințe, mai vizibile și mai puțin vizibile"* [225], filtrînd *stilistic* ideile, concepțiile și teoriile, obiceiurile și trăirile artistice etc.

11.5.4.7. Kantianismul concepției lui Blaga despre creația spirituală și despre destinul creator al omului – o concepție pusă sub protecția principiului după care, *„sub unghi metafizic, stilurile sînt echivalente"* [226] – se exprimă, *orizontal*, în extinderea demersului fundațional la mai toate formele simbolice și la mai toate tipurile de plăsmuire culturală.

Același kantianism *sui generis* – decupat după relecturarea a cincisprezece dintre studiile lui Lucian Blaga, apărute între 1931 și 1969 – se exprimă *vertical*, prin *relativizarea și contextualizarea apriorismului.* Blaga anticipă, în acest sens, un concept cu mai mult noroc în difuzare, cum este cel de *epistemă.* În caracterizarea gînditorului român, aceasta este *„mediu* [...] *în care aspirăm"* cultural, *„natură naturantă"* ce face să se adune, *„în același ansamblu stilistic, de exemplu, tragedia clasică franceză, metafizica lui Leibniz, matematica infinitesimală și statul absolutist"* [227].

11.5.4.8. Orizontul stilistic ca epistemă este o perspectivă comună pentru *„o operă de artă, o idee matematică, un precept moral, o instituție socială"* [228], *„proiecțiune a unei lumini ideative asupra faptelor de cultură și civilizație"* [229] și așa mai departe. Nimic mai nekantian în această relativizare a apriorismului și nimic mai aproape de idealul kantian al promovării spontaneității intelectului și rațiunii ! Iată de ce a-l plasa pe Lucian Blaga în *„orizontul stilistic"* al kantianismului înseamnă a-i aduce un autentic și de nezdruncinat elogiu.

[225] Lucian Blaga, *Știință și creație*, în: *loc. cit.*, p. 123
[226] *Idem, Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, ret. în: *loc. cit.*, p. 456
[227] *Idem, Orizont și stil*, București, 1936, ret. în: *loc. cit.*, p. 72
[228] *Ibidem*, p. 77
[229] *Idem, Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, în: *loc. cit.*, p. 400

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

12. ALEXANDRU HUSAR LA A LXXXV - A ANIVERSARE: „SEMIOGRAMA" OMULUI ŞI - A OPEREI

În cîteva ocazii, am recurs la versiuni ale hexadei comunicării şi resemnificării, drept spaţii de ordonare în actul evocator. Ne-a preocupat, altfel spus, multiplicarea judecăţii de constatare, precum şi a celei de valoare asupra personalităţii aduse în atenţie.

Acelaşi tip de schematizare, permisivă la utilizări recurente, ne va prilejui, de această dată, omologarea succesivă a uneia şi aceleiaşi personalităţi în diferite registre ale afirmării, de natură a sublinia elanul spre raportarea integrală la viaţa spiritului şi la viaţă, în general. Un asemenea *„ideal de construcţie rotundă, polifonică"*, în care *„se interferează, se întregesc reciproc, se întrelumineză miraje, pulsiuni şi partituri vizînd modalităţi felurite, dar ţinînd de o finalitate integratoare"* [1], este caracteristic profesorului Alexandru Husar, ardelean născut la 26 aprilie 1920, în Ilva Mare, ţinut din care aveau să coboare – de-a lungul timpului – spre Academia Română, *„făcîndu-şi vad prin stîncile munţilor, decenii de-a rîndul, bărbaţi luminaţi, cărturari de tradiţie, fii ai populaţiei din greu încercate a acestui ţinut, cu o bogată istorie,*

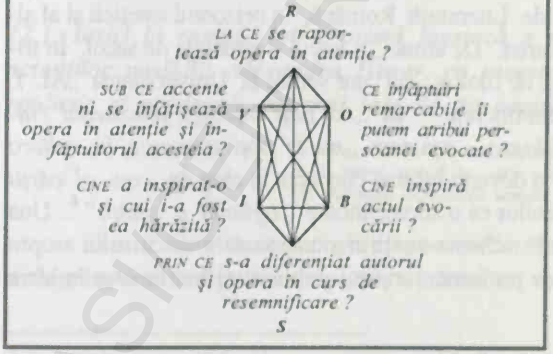

349°. O versiune a hexadei „situaţionale", adoptată ca model în actul de rememorare

[1] Constantin Ciopraga, *Un umanist modern: Al. Husar*, în: Catinca Agache (coord.), *Alexandru Husar: bibliografie*, ediţia a II - a, Editura „Vasiliana '98" (colecţia „Oameni ai cetăţii", nr. 1, lansată de Biblioteca Judeţeană „Gheorghe Asachi"), Iaşi, 2003, p. 10

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

sau eminenți foști elevi ai școlilor sale" [2], între care Grigore Silaşi, Iacob Mureşianu, Florian Porcius, George Coşbuc, Constantin Moisil, Miron Cristea, Nicolae Balan, Liviu Rebreanu, Nicolae Drăganu, Iulian Marțian, Virgil Şotropa, Iuliu Moisil, Tiberiu Morariu, Iuliu Prodan, Leon Daniello, Gustav Oswald Kisch, Tudor Bugnaru, Traian Ionaşcu, Iuliu Hossu, Mircea Savul, Grigore C. Moisil, Simion Florea Marian, Emil Isac şi alții.

Venind, parcă, să confirme o prezumție devenită, deja, certitudine, cum că *„nasc şi la Năsăud oameni!"*, Alexandru Husar şi-a desăvîrşit formația de specialitate la Bucureşti, prin obținerea licenței în Filosofie, în 1945, cu o teză de estetică şi critică literară, girată de profesorul Tudor Vianu, dar şi prin absolvirea Şcolii Superioare de Arhivistică şi Paleografie.

Revenit în Transilvania după terminarea studiilor universitare de la Bucureşti, în 1945, se angajează ca profesor de Literatură română şi de Filosofie (a se înțelege predarea *Istoriei filosofiei*, a *Sociologiei*, a *Psihologiei*, a *Logicii* şi a *Eticii*!) la Liceul „George Coşbuc" din Năsăud, instituție pe care o absolvise în 1939, se interesează de soarta bibliotecilor şi a muzeului local [3], iar din 1946 activează inclusiv ca angajat al Arhivelor Statului din localitate, pe această linie fiind transferat, patru ani mai tîrziu, la Cluj.

În februarie 1951, se reîntoarce la învățămînt, ca asistent la catedra de Istorie a Filosofiei Moderne, condusă de profesorul Dumitru D. Roşca. După desființarea facultății clujene de Filosofie, în toamna anului următor, Alexandru Husar este încadrat ca asistent la Catedra de Istorie a României, din componența aceleiaşi universități, „Victor Babeş". Se deschide, astfel, o altă pagină luminoasă în biografia gînditorului omagiat: colaborarea cu profesorul David Prodan.

Cu tripla experiență profesională din cei 14 ani petrecuți în Transilvania, la Năsăud şi la Cluj, în noiembrie 1959, cărturarul ce parcursese, deja, vîrsta atinsă de Eminescu răspunde favorabil invitației pe care i-o adresează profesorul Gavril Istrate, decan al facultății ieşene de Litere, şi se transferă la Universitatea „Al. I. Cuza" din fosta capitală a Moldovei, ca lector la Catedra de Literatură Română, în orizontul esteticii şi al altor discipline legate de teoria şi istoria artei. De atunci, a trecut o jumătate de secol. În tripla sa ipostază, de filosof, de istoric şi de filolog, cel care venise la Universitatea „Al. I. Cuza" sub imperiul unei convingeri din tinerețe – că *„nu poți înțelege fenomenul cultural național fără un popas în Moldova"*, aşa cum *„nu te poți pronunța în cultura română fără un stagiu la Iaşi"* [4] – a devenit tot mai cunoscut în chip de *„om al cărții şi al ideii"* [5], intrînd în conştiința ieşenilor ca o ademenitoare *„oglindă a cetății"* [6]. Una care, la rîndu-i, se reflectă multiplu în schema analizei situaționale a discursului asupra personalității, etalîndu-se: ☞ (1) ca profesor, orator, publicist şi îndrumător în sfera

---

[2] Alexandru Husar, *Academicienii Năsăudului*, „Studii şi cercetări etno-culturale", vol. 2, 1996, p. 10

[3] Cf.: Teodor Tanco, *Dicționarul literar 1639 - 1997 al județului Bistrița – Năsăud*, „Virtus Romana Rediviva", Cluj - Napoca, 1998, pp. 179 - 180

[4] Alexandru Husar, în dialog cu Grigore Ilisei. Cf.: Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, Editura „Junimea", Iaşi, 1990, p. 109. O parte din discuția semnalată avea să fie reluată în: Catinca Agache (coord.), *op. cit.*, pp. 17 - 20

[5] Cum inspirat îl caracterizează pe maestrul Alexandru Husar prietenul Grigore Găzdac, în: „Tribuna Ideilor", nr. 1 (30), Năsăud, 2000, p. 11

[6] Cf.: Nicolae Busuioc, *Oglinzile cetății*. Dialoguri ieşene, vol. 1, Editura „Omnia", Iaşi, 1993, pp. 53 - 67

„managementului spiritual", dar şi ca *„prieten al culturii şi mare animator, prieten al poeţilor şi al poeziei"* [7] – în acord cu variabila, sau coordonata PSIHO-LOGICĂ „B_B"; ☞ (2) ca teoretician, ca exeget şi ca istoric al literaturii şi al artei, în general, iar prin extensie, ca filosof al culturii şi al formelor simbolice – prin atingere cu polul sau parametrul PRAXIO-LOGIC „B_O"; ☞ (3) ca arhivist, ca memorialist, ca „reporter" şi „cronicar" al vremurilor, nu tocmai liniştite, pe care le trăieşte – conform determinării ONTO-LOGICE „B_R" din circuitul ordonator al analizei situaţionale; ☞ (4) ca moralist, respectiv ca poet şi combatant pe frontul unor aprige confruntări de idei, *„stăpîn peste marea cea mare a culturii, voievod al substanţei şi al stilului fermecător"* [8] – pe coordonata, sau variabila AXIO-LOGICĂ „B_V"; ☞ (5) ca istoric şi ca „misionar" în religia iubirii de neam, preocupat de *„fenomenul românesc în integralitate"* [9], la polul (sau la parametrul) SOCIO-LOGIC „B_I"; ☞ (6) ca traducător, critic şi istoric literar, respectiv ca editor şi „metascriitor", pe coordonata sau variabila METODO-LOGICĂ „B_S".

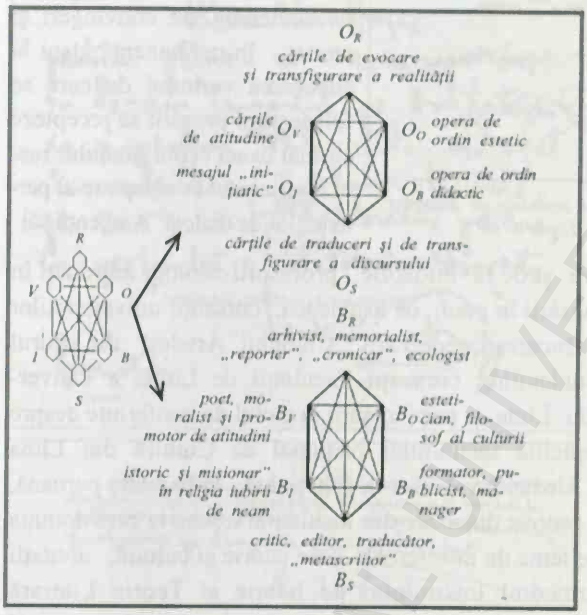

350°. Descompuneri recurente în spectrul semio-logic al personalităţii profesorului Alexandru Husar [10]

12.1. Ieşiri la rampă, într-o primă ipostază a pragmaticii actanţilor posibili: Alexandru Husar, ca maestru al discursului epidictic şi produsele retoricii sale de tip cognitiv

„Nu estetica în sine am dorit să înţeleagă studenţii, cît totalitatea culturii, într-o epocă în care cultura şi arta (ca parte a ei integrantă) devin garanţia demnităţii umane şi, prin artă, omul devine mai bun" [11].

Spirit iscoditor şi conştiinţă mereu contrariată de drumul sinuos al deslu-şirii binelui şi al înfăptuirii dreptăţii, cărturar cu vocaţia ubicuităţii, dar şi cu înţele-

[7] George Lesnea, autograf pe exemplarul, dăruit la o dată neprecizată, din volumul de poezii *Ulcioare pe piatră* (apărut la Editura „Junimea", din Iaşi, în 1969)

[8] Nicolae Ţatomir, autograf pe exemplarul pe care i-l oferă, la o dată neprecizată, din volumul de versuri *Ţara albatroşilor* (apărut la Editura „Albatros", din Bucureşti, în 1982)

[9] Constantin Ciopraga, *loc. cit.*, p. 11

[10] Pentru cazul în care convenim ca „B" să reprezinte OMUL, „O" – OPERA, „R" – LUMEA la care se raportează, „V" – CREZUL pe care-l împărtăşeşte, „I" – INTERLOCUTORII, iar „S" – STILUL creaţiei.

[11] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc, *loc. cit.*, p. 59

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

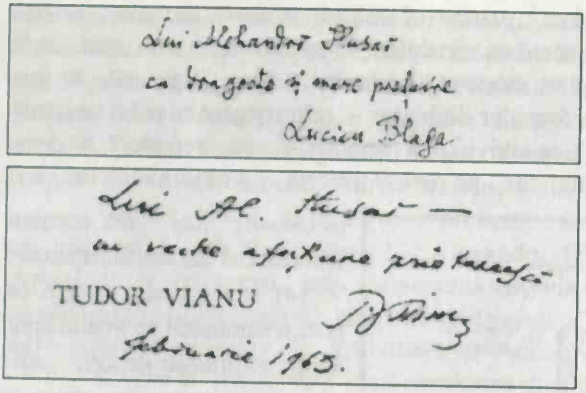

351°. Extrase din pagini ale volumelor acordate cu autograf profesorului Alexandru Husar

gerea superioară a responsabilității intelectualului într-o lume răvășită de ororile istoriei, Alexandru Husar s-a impus, pe coordonata agentivă a împlinirii profesionale, ca *formator al formatorilor* de convingeri și crezuri, în permanență atent la adecvarea verbului de care se folosește și pregătit să recepteze cît mai exact ecoul gîndului rostit în orizontul de așteptare al partenerilor de dialog. Audienții săi sînt: studenții ieșeni de la Litere și de la Filosofie, profesorii-filologi antrenați în procedurile titularizării și ale avansării în grad; de asemenea, cursanții universităților populare din Iași, Vaslui, sau București; aderenții „Clubului Artelor" din cadrul Casei ieșene a Tineretului și Studenților; cursanții Facultății de Litere a Universității de Stat „San Marcos" din Lima și participanții la ciclul de conferințe despre poezia română, susținut sub auspiciile Institutului Național de Cultură din Lima (în intervalul 1975 - 1976, cît Alexandru Husar a funcționat, în capitala peruană, ca profesor asociat); studenții și cadrele didactice din facultățile ieșene la care domnia sa este invitat să conferențieze pe teme de interferență între istorie și cultură; invitații la acțiunile întreprinse prin intermediul Institutului de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu", al Institutului de Filosofie al Academiei Române, sau al Comisiei de Teoria și Istoria Artei, din cadrul filialei Iași a Academiei Române, al cărui membru este de la înființarea acesteia, în 1984, și căreia i se dedică în mod exemplar, ca președinte și neobosit animator; participanții la manifestările organizate prin intermediul secției de literatură a Consiliului Regional Iași al Societății pentru Răspîndirea Științei și Culturii, colegii și invitații interesați de acțiunile Societății ieșene de Științe Istorice și Filologice, iar apoi de cele ale Societății ieșene de Științe Filologice [12]; participanții la manifestările inițiate pe linia Comitetului Județean Iași de Cultură și Artă [13]; participanții la Festivalul de Poezie „Mihai Eminescu" (edițiile I, a III - a și a V - a); cei implicați în desfășurarea „Zilelor Culturii Călinesciene" (de la Onești), a „Zilelor «Mihai Sadoveanu»" (ediția a VI - a, Pașcani, 5 noiembrie 1977; a VII - a, desfășurată între 3 și 5 noiembrie 1978, la Casa Memorială din Vînători - Neamț și altele); participanții la colocviul consacrat aniversării a 160 de ani de teatru românesc (11 - 12 decembrie 1976); specialiștii

[12] La prima dintre instituțiile menționate, profesorul Alexandru Husar a fost președinte timp de 15 ani, iar la cea de-a doua, după despărțirea de istorie: pe parcursul a trei ani.

[13] Instituție pe care distinsul cărturar o prezidează între 1968 și 1972.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

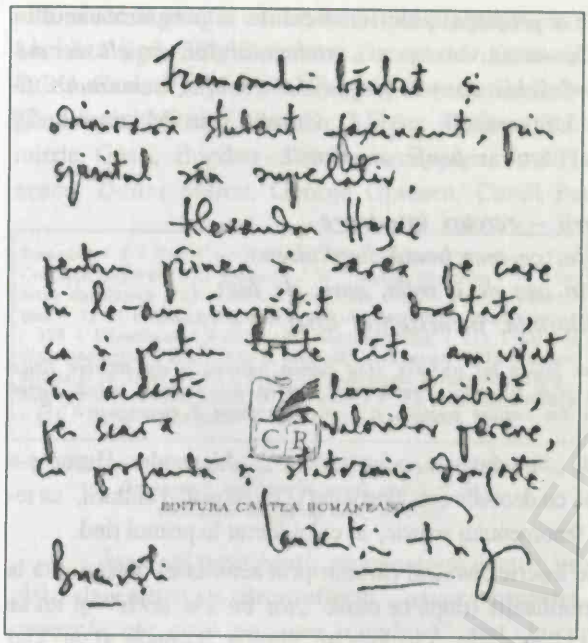

352°. Extrase din pagini ale volumelor acordate cu autograf profesorului Alexandru Husar de către Laurențiu Fulga și Gavril Istrate

reuniți în cadrul Simpozionului „Mihai Codreanu în fața timpului", organizat de filiala Iași a Academiei Române (la 26 ianuarie 1977); audiențiii prelecțiunilor populare ale Junimii (cu prilejul Sesiunii dedicate lui Ion Creangă, bunăoară) etc.

Mărturie directă a activității profesorului Alexandru Husar la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași stau cele două volume ale *Cursului de Estetică*, apărute – pe desfășurarea a 544 de pagini – în 1978 și, respectiv, 1980, cel dintîi beneficiind de două ediții. Nu mai puțin elocvente sînt, însă, urmele adînc-întipărite în sufletul foștilor studenți de către impunătorul dascăl, preocupat nu de *„tonul și mijloacele captațiunii"*, ci de teama *„de a nu pierde o oră fără un cîștig real (sau cît de cît real) pentru evoluția intelectuală"* a interlocutorilor din sălile de curs și seminarii.

Pe studenții săi de la diverse secții ale Facultății de Litere (cărora le-a ținut prelegeri de *Poetică*, de *Probleme fundamentale ale artei*, de *Teorie a artelor plastice și literaturii*, de *Istorie critică a esteticii* și de *Istorie a ideilor estetice*, de *Stilistică*, de *Introducere în știința literaturii*, de *Teoria literaturii*, de *Genuri și specii literare*, de *Istoria literaturii universale*, de *Istoriografie și critică literară*, de *Poezie română contemporană* etc.), ca și pe cei de la Facultatea de Filosofie (cărora le-a ținut cursuri de *Istoria esteticii*, între anii 1960 și 1964), Alexandru Husar i-a socotit nu *„vase care trebuie umplute, ci făclii care trebuie aprinse"*, iar în măsura în care i-a privit ca pe niște oameni maturi, ca pe spirite critice, cărora trebuie să li te adresezi ca *„un mijlocitor"* și ca *„un mesager al frumosului"*, prin ei avea să se regăsească el însuși, *„mai om, mai aproape de oameni și de viață și – nu în ultimul rînd – mai aproape de artă"* [14].

[14] Alexandru Husar, în dialog cu Grigore Ilisei, în: *loc. cit.*, pp. 111 - 112; cf. și: Catinca Agache (coord.), *loc. cit.*, pp. 18 - 19

În semn de recunoaştere a prestaţiei sale remarcabile în pregătirea multor generaţii de filologi, la a LXXX - a aniversare a *„intelectualului de clasă, dublat de un suflet leal, pururi deschis spre a răspunde vibraţiei semenului tînăr, în aşteptare"* [15], Senatul Universităţii „Al. I. Cuza", prin decizia din 20 mai 2000, îl declară pe distinsul cărturar *profesor emerit.*

12.2. Estetică şi filosofia culturii – cercuri interioare într-o provocatoare lume a treia, ce marchează împlinirea intelectualului descins la Iaşi în cea de a treia, care, de fapt, este şi prima sa specialitate: filosofia, în orizontul artei

> *„Cum lumea lui* physis *(sau lumea naturii) a dat naştere fizicii şi – în plan filosofic – metafizicii, lumea lui* poesis *(adică lumea artei) a dat naştere poeticii şi – prin analogie – metapoeticii"* [16].

„Om de carte" şi fiinţă *„în căutarea adevărului"* [17], Alexandru Husar s-a ilustrat în spaţiul universităţii ieşene cu deosebire ca estetician şi ca filosof al culturii, ca teoretician, ca exeget şi ca istoric al fenomenului artistic, al celui literar în primul rînd.

12.2.1. Tradiţia în care se înscrie distinsul cărturar prin activitatea desfăşurată la catedră şi prin numeroasele sale publicaţii (după ce citise *„tot ce s-a scris"* şi tot ce *„s-a predat"* [18] la Iaşi, în domeniul esteticii) îi include pe Simion Bărnuţiu şi pe Titu Maiorescu, pe Ion Pop Florantin şi pe Constantin Leonardescu, pe Constantin Fedeleş, Constantin Dimitrescu - Iaşi şi Ion Găvănescul, Garabet Ibrăileanu şi Mihail Ralea, Octav Botez şi George Călinescu, Victor Iancu şi Alexandru Dima, iar la toţi aceşti înaintaşi, ilustrul dascăl (ce avea să fie socotit, de un confrate întru poezie şi critică, *„o foarte bine venită punte între generaţii"* [19]) se întoarce cu respect şi admiraţie, inclusiv în comunicarea *Un veac de estetică. Învăţămîntul esteticii la Universitatea din Iaşi (1860 - 1960)*, publicată în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" [20], în 1965, iar mai recent integrată volumului *Tradiţii naţionale în estetică şi filosofia artei* [21]. Pe lîngă personalităţile legate, într-o etapă sau alta, de predarea esteticii la instituţia ieşeană de învăţămînt superior, volumul menţionat [22]

---

[15] Cum îl caracterizează pe *„esteticianul, istoricul, pătimaşul iubitor de literatură"* Gheorghe Grigurcu, în *Profesorul-poet*, recenzie la volumul *Irenikon*, „Familia", nr. 9, din 27 septembrie 1991, la p. 4. Cf.: Catinca Agache (coord.), *loc. cit.*, p. 12.

[16] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc, în: *loc. cit.*, pp. 63 - 68

[17] *Idem, Anti - Gog*, Editura „Agora", Iaşi, 1997, pp. 6, 8. *„Un adevăr / tot voi găsi eu pînă la urmă // fie şi-atunci / cînd nu voi mai fi / sau cînd voi fi / cine ştie unde / în nopţi lungi / veacuri lungi / sub ierburi şi ploi / departe de voi // un adevăr / tot voi găsi eu / pînă la urmă"* ne încredinţează autorul, prin ultima „poemă de odinioară" (Alexandru Husar, *Poeme de odinioară*, Editura „Augusta", Timişoara, 2000, p. 155).

[18] Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, Iaşi, 1990, p. 110

[19] Gheorghe Grigurcu, *loc. cit.*, p. 12

[20] Seria a III - a, *Ştiinţe Sociale*, C (Limbă şi Literatură), tomul 11, fascicula 2, 1965, pp. 171 - 183 (sub titlul *Învăţămîntul esteticii la Universitatea din Iaşi*)

[21] Editura „Cronica", Iaşi, 2001, pp. 74 - 88

[22] Despre respectiva carte avea să poarte discuţii cu autorul Lucian Teodosiu, în emisiunea „Meridian", a Studioului Teritorial de Radio - Iaşi, în februarie 2002.

mai aduce în atenţia cititorului actual preocupări în domeniu precum cele datorate lui: Lucian Blaga, Lilly Bulandra, George M. Cantacuzino, Vlad Carmazinu - Cacovschi, Otilia Cazimir, Dimitrie Cuclin, Constantin Dobrogeanu - Gherea [23], Mihail Dragomirescu, Mihai Eminescu, Mircea Florian, Octavian Goga, Eduard Gruber, Dimitrie Gusti, Bogdan - Petriceicu Haşdeu, Ion Heliade - Rădulescu, Eugen Lovinescu, Duiliu Marcu, George Oprescu, Camil Petrescu, Liviu Rusu, Ion - Marin Sadoveanu, Mihail Sadoveanu, Henric Sanielevici, Maria Simionescu Rîmniceanu, Barbu Slătineanu, D. I. Suchianu, Cincinat Ştefănescu, Ioan D. Ştefănescu, Nicolae Tonitza, George Topîrceanu, Tudor Vianu, Alice Voinescu şi Paul Zarifopol.

Preambul / 5 / Cursul lui Heliade / 14 / Poetica lui Haşdeu / 33 / Concepţia despre artă a lui Eminescu / 54 / Un veac de estetică / 74 / Estetica sociologică / 89 / Estetica pozitivistă / 107 / Estetica psihologică / 131 / Estetica pedagogică / 160 / Direcţii în estetica interbelică / 178 / Filosofia artei / 202 / Estetica pragmatică / 235 / Estetica fenomenologică / 258 / Arta în concepţia lui Tonitza / 275 / Crezul artistic al lui Goga / 287 / Ideile lui Sadoveanu despre arta literară / 300 / Poezia în concepţia lui G. Topîrceanu / 312 / Reluînd o tradiţie / 321 / Opinii despre poezie / 329 / Estetica peisajelor / 345

353°. Structura tematică a volumului Tradiţii naţionale (în estetică şi filosofia artei), *publicat de Alexandru Husar la Iaşi, în 2001*

Între cei menţionaţi, recunoaştem poeţi şi prozatori, pictori sau ingineri peisagişti, deci artişti ale căror reflecţii *„asupra propriei creaţii sau asupra problemelor generale ale artei pe care o cultivă"* sînt, în concepţia esteticianului-hermeneut, *„demne de a-şi găsi un loc în palmaresul gîndirii estetice româneşti"* [24].

12.2.1.1. Cînd îşi aduna într-un volum *„studiile şi articolele"* dedicate – pe parcursul unui sfert de veac – *„tradiţiilor naţionale în estetică şi filosofia artei"*, Alexandru Husar avea, deja, la activ trei cărţi fundamentale în domeniul pe care îl reprezenta la Facultatea de Litere a universităţii ieşene.

Cea dintîi (*Ars longa. Probleme fundamentale ale artei*) este prima contribuţie *„propriu-zis şi integral-teoretică"* [25] pe care ne-o oferă autorul.

Apărut la Editura „Univers" [26], din Bucureşti, în 1980, în orizontul celei de-a LX-a aniversări a autorului, volumul în atenţie reprezintă *„o sinteză a principiilor directoare ale artei"* [27], constituindu-se într-o istorie a ideilor ce pot oferi *„puncte de sprijin în înţelegerea ştiinţifică a artei"*, ea însăşi o expresie – de fapt, *„cea mai vie"* şi *„cea mai semnificativă"* expresie – a relaţiei omului cu lumea [28].

Ce are în vedere profesorul Alexandru Husar în a treia sa carte (şi prima în profil doctrinar-teoretic) este necontenita resemnificare a artei de-a lungul a trei milenii: ca eternizare a simbolului; ca imitaţie; ca expresie a vieţii şi a sensibilităţii celui care o creează; ca o *„a doua natură"*; ca unitate dintre subiect şi obiect; ca analog al naturii;

---

[23] Alias Katz Mihail Nikitici

[24] Alexandru Husar, *Tradiţii naţionale în estetică şi filosofia artei*, „Cronica", Iaşi, 2001, p. 8

[25] Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, vol. 4 (*Perioada contemporană: dramaturgia, critica*), Editura „Iriana", Bucureşti, 1997, p. 212

[26] Alexandru Husar, *Ars longa: probleme fundamentale ale artei*, „Univers", Bucureşti, 1980, 336 p.

[27] Cum o recomandă cititorului Leonida Maniu, în „Convorbiri Literare", nr. 6, Iaşi, 1980, p. 16.

[28] Alexandru Husar, *Ars longa*, 1980, pp. 9, 5

ca *„totalitate reductibilă la un principiu comun"*; ca spațiu de manifestare a raporturilor ce subzistă între libertate și lege; ca mod specific de reprezentare prin limbaj și, astfel, ca act de creație. Reacții la apariția volumului *Ars longa*, din 1980, la care ne referim, au exprimat și filologii, și filosofii, în speță: Nicolae Turtureanu, Viorica S. Constantinescu, Zaharia Sîngeorzan, Dumitru Andrașoni, Leonida Maniu, Ioan Neacșu, Al. I. Friduș (respectiv Alfred Iacobitz), Nicolae Țirioi și Grigore Smeu [29].

Introducere / 5 / 1. Artă și simbol / 15 / 2. Arta ca *mimesis* / 76 / 3. Arta ca expresie sau arta și natura ? / 114 / 4. A doua natură / 159 / 5. Subiect și obiect / 201 / 6. Analogul naturii / 239 / 7. Artă și limbaj / 263 / 8. Legi în artă / 270 / 9. *Ars una ?* / 292

354°. Structura pe capitole a volumului Ars longa: probleme fundamentale ale artei, *publicat de Alexandru Husar la București, în 1980*

12.2.1.2. Un al doilea exercițiu în postura de teoretician, „planificat" încă din anii studenției [30] (cînd autorul îi fixează titlul) și finalizat prin teza de doctorat susținută la 17 iulie 1972, în cadrul Facultății de Filosofie a Universității București, iar apoi prin volumul [31] *Metapoetica*, apărut la Editura „Univers" în 1983, îi aduce profesorului Alexandru Husar premiul „Bogdan Petriceicu - Hașdeu" al Academiei Române, pe 1983.

Miza noii întreprinderi – la care s-au referit, între alții, George Simion, Petru Ursache [32], Dumitru Micu [33] și Sorin Pârvu [34] – este disocierea dintre *estetică*, sub chipul științei cunoașterii sensibile și a frumosului, în genere, respectiv *metapoetică* – o rezultantă a poeticilor aferente diverselor arte și o perspectivă asupra artei în ansamblu, pe scurt: o sistematică a artei [35] și o știință a *poesferei*, care, la rîndu-i, este un corelat al *tehnosferei* și al *noosferei* [36].

Cuvînt înainte / 5 / 1. Estetica în mers / 15 / 2. O nouă disciplină / 73 / 3. Estetic și artistic / 86 / 4. *Poiein* / 119 / 5. Poesfera / 144 / 6. Premise / 177 / 7. Principii / 212 / 8. Perspective - 1 / 296 / 9. Perspective - 2 / 326 / 10. Ad hoc / 375

355°. Structura pe capitole a volumului Metapoetica. Prolegomene, *publicat de Alexandru Husar la București, în 1983*

---

[29] În: „Cronica" (nr. 14, 1980, p. 7, respectiv nr. 26, 1980, p. 7); „România Literară" (nr. 17, 1980, p. 8); „Ecoul" (nr. din 8 mai 1980, p. 2); „Convorbiri Literare" (nr. 6, 1980, p. 16); „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (III, *Literatură*, 1982, pp. 95 - 97); „Ateneu" (nr. 3, Bacău, 1980, p. 18); „Flacăra Iașului" (nr. din 17 ianuarie 1981, p. 2); „Orizont" (nr. 5, 1981, p. 2); „Revista de Filosofie" (nr. 2, București, 1981, pp. 223 - 225)

[30] *„Eram student în anul doi cînd i-am formulat titlul"*, mărturisește autorul cărții, în discuția cu Grigore Ilisei, din *Portrete în timp* (Iași, 1990, p. 113).

[31] Alexandru Husar, *Metapoetica. Prolegomene*, Editura „Univers", București, 1983, 397 p. Despre înțelesul pe care i-l conferă metapoeticii, autorul se pronunțase, deja, într-un articol în germană, din seria *Estetică* a „Analelor Universității din București" (nr. pe 1972, pp. 82 - 84) și în comunicarea (de asemenea, în germană) publicată în „Actes de VII - e Congrès International d'Esthétique" (Editura Academiei, București, 1976, pp. 981 - 984).

[32] În: „Ecoul" (nr. din 18 februarie, Bistrița, 1984, p. 6), respectiv în „Buletinul Universității «Al. I. Cuza»", Iași, iulie - decembrie 1983, pp. 107 - 108)

[33] A se vedea: Dumitru Micu, *Istoria literaturii române: de la creația populară, la postmodernism*, Editura „Saeculum I. O.", București, 2000, p. 764

[34] Sorin Pârvu, *Chipul din apă. Între conceptual și senzorial*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iași, 1998, pp. 69 - 72

[35] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc: *loc. cit.*, p. 63

[36] *Idem*, *Metapoetica*, 1983, pp. 6, 144, 177

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În concepţia autorului ieşean, o astfel de disociere – promovată în gîndirea germană, începînd cu Konrad Fiedler – este cu atît mai necesară, cu cît estetica *„nu mai e de mult doar teoria artei"*, iar atît ca metodă, cît şi ca sistem, ea cunoaşte *„o evoluţie spectaculoasă"*. Sub comandamente existenţialiste, fenomenologice, structuraliste, informaţionaliste, generativiste, semiotice, stilistice şi aşa mai departe, ştiinţa „ideografică" în atenţie penetrează, astăzi, sferele cotidianului, ale urbanismului şi ale aşezărilor umane, în genere, ale producţiei de bunuri şi ale prestării de servicii, ale peisajului şi ale ambianţei, în genere, ale conduitei sociale, ale ceremonialului, ba chiar şi pe cele ale realităţii extraterestre [37].

12.2.1.3. Cea de-a treia carte din seria construcţiilor teoretice datorate profesorului Alexandru Husar a apărut la Editura „Meridiane" [38], sub titlul *Izvoarele artei:* AD FONTES,

Preliminarii / 5 / Antichitatea / 17 / Evul Mediu / 23 / Renaşterea / 27 / Barocul / 38 / Clasicismul / 44 / Epoca luminilor / 52 / Romantismul / 66 / Realismul / 88 / Naturalismul / 106 / Parnasianismul / 123 / Simbolismul / 133 / Impresionismul / 166 / Expresionismul / 200 / Cubismul / 224 / Futurismul / 236 / Arta abstractă / 244 / Suprarealismul / 258 / O nouă etapă / 272 / Tendinţe noi / 290 / Concluzii / 316

356°. Structura pe capitole a volumului Izvoarele artei: AD FONTES, *ediţia a doua, publicată de profesorul Alexandru Husar la Iaşi, în 2004*

şi reprezintă o *„sinteză istorică"* [39], mai exact, o tentativă impresionantă de a surprinde *„dinamica interioară a artei pe firul izvoarelor"* [40] acesteia, din antichitate, pînă în postmodernism şi în modernismul de după postmodernism.

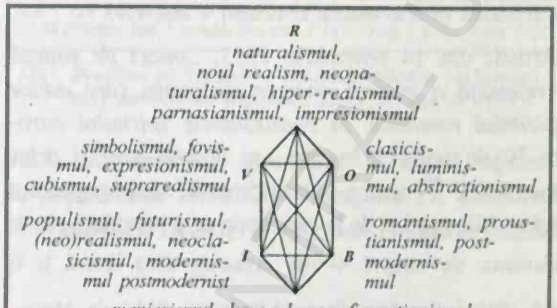

357°. Perspective asupra originii şi finalităţii artei [41]*, aprofundate în cartea lui Alexandru Husar din 1988*

Pe parcursul a 19 capitole, dintre care 12 fac trimitere expresă la curente, la perspective şi la viziuni artistice, autorul ieşean aduce în atenţie nu mai puţin de 40 de surse ale artei, acestea pendulînd între *natura* ca lume exterioară (fie ea şi realitatea vitală, ori viaţa socială) şi lumea redusă la *eu*, ori lumea în unitatea ei spirituală, ca lume a „sufletului", respectiv ideile şi trăirile artistului, realitatea spirituală şi viaţa trăită.

[37] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc: *loc. cit.*, p. 65

[38] *Idem, Izvoarele artei:* AD FONTES, Editura „Meridiane", Bucureşti, 1988. O ediţie revizuită şi adăugită a volumului în atenţie avea să apară la „Princeps Edit", din Iaşi, în 2004, în desfăşurarea a 354 p.

[39] Dumitru Micu, *loc. cit.*

[40] Alexandru Husar, *op. cit.*, p. 299. Între alţii, la cartea în atenţie a maestrului Alexandru Husar s-a referit: Gheorghe Stroia, în „Săptămîna", din 5 august 1988.

[41] Ordonarea acestora este asigurată de paradigma ce contribuie la însăşi „resemnificarea" prestaţiei ilustrului gînditor.

12.2.2. Pe aceeaşi variabilă (sau coordonată) a modelului receptării şi resemnificării, Alexandru Husar ne apare în postura *filosofului culturii* şi al formelor sale simbolice. Dau seamă de această dimensiune a preocupărilor sale teoretice *Ideea europeană, sau Noi şi Europa* [42], din 1993, volum de 392 de pagini, răsplătit cu premiul „Danaster", la Salonul de Carte Românească organizat de Biblioteca Judeţeană „Gheorghe Asachi" din Iaşi, între 12 şi 14 octombrie 1993, şi *Mioriţa*, volum de 252 de pagini, apărut la Editura Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, în 1999.

12.2.2.1. După fostul student al lui Nicolae Iorga şi mai tîrziu, timp de 7 ani, asistent al lui David Prodan, ideea europeană este o *„stare de spirit"* şi o *„mentalitate"*, dacă nu un *„principiu al evoluţiei"* [43], iar ea ne traversează cultura şi civilizaţia, definindu-ne ca popor, în tandem cu ideea naţională. Avatarurile acesteia rezonează cu tradiţia ştiinţifică, filosofică şi morală de sorginte greco-elenistică, cu tradiţia politico-juridică impusă de romani şi cu tradiţia religioasă de sorginte creştină.

În masivul său volum din 1993, *„un substanţial volum cu interludii sociologice"*, în aprecierea lui Constantin Ciopraga, dacă nu şi *„romanul unei idei"*, cum avea să titreze Constantin Coroiu [44], în „Adevărul Literar şi Artistic"din 14 noiembrie 1993, *„punct de sinteză al eseului românesc"* şi *„carte de referinţă a culturii noastre europene, care aduce imaginea mişcării şi apartenenţa spiritului românesc în coordonatele spiritului european"* [45], Alexandru Husar urmăreşte 30 de momente în care *„se obiectivează şi prinde contur"* ideea „organică" şi „funcţională" [46] ce ţine de conştiinţa de sine a poporului nostru, de la credinţa în nemurire a strămoşilor geţi şi de la concepţia ce a prezidat la înte-

Premise / 5 / Geţii nemuritori / 13 / Statul lui Burebista / 20 / Dascălul Deceneu / 32 / Dacia Felix / 46 / Mircea cel Bătrîn / 59 / Cavalerul alb / 66 / *Athleta Christi* / 70 / *Schola Latina* / 84 / *Restitutor Daciae* / 91 / Crucea moldovenilor / 103 / *Descriptio Moldaviae* / 113 / „Omul literat" / 123 / La răscruce de vînturi / 129 / Lupta lui Bălcescu / 138 / Domnia lui Cuza / 148 / Alecsandri în diplomaţie / 164 / Rolul lui Kogălniceanu / 172 / O digresiune / 182 / Poziţia lui Maiorescu / 190 / Tezele lui Xenopol / 197 / Eminescu în epocă / 207 / „Războiul oriental" / 221 / Chestiunea română / 233 / Chestiunea socială / 244 / Idealul naţional / 258 / Poetul unirii / 283 / Sincronismul / 300 / Spaţiul mioritic / 311 / Ministrul Europei / 325 / Ideea europeană / 341 / Încheiere / 365 / Note / 370

358°. Structura pe capitole a volumului Ideea europeană, sau Noi şi Europa (istorie, cultură, civilizaţie) – *Iaşi, 1993*

[42] „Ideea europeană" este şi titlul revistei iniţiate în 1919 de filosoful şi psihologul Constantin Rădulescu - Motru.

[43] Alexandru Husar, *Ideea europeană, sau Noi şi Europa (istorie, cultură, civilizaţie)*, Institutul European, seria „Sinteze" (volum apărut în colaborare cu Editura „Hyperion" din Chişinău), Iaşi, 1993, p. 11

[44] Constantin Ciopraga, *loc. cit.*, p. 10. În ceea ce-l priveşte, Constantin Coroiu mai scrie despre cartea profesorului Husar în „Adevărul" (nr. din 15 noiembrie 1993, p. 22), iar „la concurenţă" cu autorii menţionaţi, se manifestă: Tit - Liviu Pop (în „Minerva", nr. 30, 1993, p. 3); Mihai Stratulat (în „Europa", nr. din 25 - 31 ianuarie 1994, p. 11); Pavel Chihaia (în „Observator", nr. 4, München, 1995, pp. 42 - 43, respectiv în „Casa", publicaţie în română, germană, franceză şi engleză, nr. 1, 1995, pp. 27 - 28 / „Cronica", nr. 7, 1995); Grigore Găzdac („Tribuna Ideilor", nr. 3, 1995, p. 3); Stelian Mîndruţ (în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", 1995, pp. 435 - 436); Leonida Dănilă (înregistrare audio la Köln, pe 15 octombire 1995) şi Pavel Chihaia (într-o emisiune la Radio Bucureşti, din 1997), după cum, în dialog cu autorul, pe tema abordată în volum, a intrat Constantin Călin, în suplimentul *Sinteze literare – politice – sociale* al ziarului „Deşteptarea", nr. 47, din 26 noiembrie 1993, pp. 3 - 4.

[45] Emil Alexandrescu, *Analize şi sinteze de literatură română*, ediţia a II - a, revăzută şi completată, Editura „Moldova", Iaşi, 1996, p. 467. Textul dedicat cărţii în atenţie va fi reluat de autor în ediţiile ulterioare, purtînd titlul *Literatura română în analize şi sinteze* (cf.: ediţia a V - a, revăzută şi completată, Editura „Moldova", Iaşi, 2003, pp. 550 - 551).

[46] Alexandru Husar, *op. cit.*, pp. 12, 369

meierea statului centralizat geto-dac, sub conducerea legendarului Burebista, pînă la ideea lovinesciană a *„interdependenţei societăţii moderne"* şi la cea exprimată pe coordonatele *„apriorismului etnic"* de Lucian Blaga, în *Spaţiul mioritic*.

12.2.2.2. Cît priveşte volumul retrospectiv apărut în 1999, despre care au scris, între alţii, Hristu Cândroveanu, Iordan Datcu, Ion Lăpuşneanu, Ion Moise, Mircea Panu, Petru Ursache şi Simion Bărbulescu [47], el înfăţişează o sinteză critică a diverselor interpretări conferite, în ţară şi în străinătate, *„mitului axial al culturii româneşti"* [48], dar şi *„un remarcabil reper"* în exegeza unui *„vechi şi vast capitol de istorie a ideilor"*. Din noua perspectivă asupra nemuritoarei balade, izvorîtă din dorinţa depăşirii *„comentariilor tematologice, îngust-etnografice, care au cantonat interpretarea celebrei cîntări la conflictul pastoral"* [49], nu lipseşte interesul pentru explicaţia de tip structuralist.

Un astfel de interes este subliniat de autor prin dezvăluirea a cel puţin patru niveluri în lectura unei creaţii pe care o prezentase anterior [50] ca *„sinteză a spiritualităţii poporului român"*. Este vorba: ☞ (1) de nivelul *narativ*, pe direcţia „păstoresc-istorică", arhiuzitată; ☞ (2) de nivelul *etiologic*, pe direcţia comparatistă şi ritualistică; ☞ (3) de nivelul *simbolic*, pe direcţia transfigurării profanului în mister sacramental şi a revelării psihicului românesc; ☞ (4) de nivelul *religios* [51], în fine, pe direcţia discursivităţii sacre, ce înfăţişează moartea ca *„jertfă voluntară de sine"*, după cum se exprimă Mircea Eliade.

I. *MIORIŢA* – SINTEZĂ A SPIRITUALITĂŢII NAŢIONALE / 5 / II. PREISTORIA BALADEI / 17 / III. GENEZA MITULUI / 24 / IV. INTERPRETAREA MITULUI / 29 / V. DEFINIREA MITULUI / 36 / VI. MITUL ONTIC / 47 / VII. PRECIZĂRI / 56 / VIII. NOI CONSIDERAŢII / 61 / IX. O NOUĂ OPTICĂ / 67 / X. CONCLUZII / 73 / Note / 89 / *POST SCRIPTUM*: 1. Evaluări retrospective / 95 / 2. Comentarii / 102 / 3. Evidenţa mitului / 115 / 4. Mitul însuşi / 121 / 5. Natura mitului / 124 / 6. *Mioriţa* azi / 129 / 7. Modelul mioritic / 138 / 8. *Mioriţa* şi noi / 151 / 9. Sinteza... / 161 / 10. Postludiu / 170 / Note / 184 / *MIORIŢA* DIN NOU / 192 / Note / 218 / Texte / 223

359°. Structura pe capitole a volumului Mioriţa (de la motiv, la mit), *publicat de Alexandru Husar la Iaşi, în 1999*

12.3. „Reporter" şi „cronicar" – două chipuri ale referinţei la popperiana lume întîi, începînd cu descrierea frumuseţilor din împrejurimile natale şi sfîrşind cu grave raportări la soarta continentului şi a lumii toto genere, *într-o vreme de ameninţări fără precedent*

> *„Vă veţi mira, poate, dacă spun: visul vieţii mele a fost literatura. Credeam (şi nu încetez a crede nici azi) că un scriitor are nevoie – pe lîngă cunoaşterea vieţii – de înţelegerea ei, pe care nimic nu i-o poate susţine mai mult decît filosofia. Aşa m-am înscris la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti, îndemnat de un bătrîn dascăl care-mi spunea: nu la Cluj, ci acolo ..."* [52].

---

[47] În „Deşteptarea" (nr. 4, Bucureşti, 1999, p. 2), „România Literară" (nr. 25, Bucureşti, 1999, p. 7), „Tribuna Ideilor" (nr. 1, Năsăud, 2000, pp. 9 - 10), „Răsunetul" (nr. pe 20 - 21 ianuarie 2001, p. 6), „Salonul Literar" (nr. 11, Focşani, 1999, p. 13), „Convorbiri Literare" (nr. 7, Iaşi, 1999, p. 38; nr. 8, 1999, p. 38), respectiv „Bucovina Literară" (nr. 2, februarie 2002, p. 18)

[48] Alexandru Husar, *Mioriţa, de la motiv, la mit*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1999, p. 88

[49] Iordan Datcu, *Dicţionarul etnologilor români*, vol. 3, Editura „Saeculum", Bucureşti, 1998, p. 86

[50] Alexandru Husar, *Mioriţa, sinteză a spiritualităţii poporului român*, Cursurile de vară internaţionale organizate de Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi şi Piatra Neamţ, 19 iulie 1979

[51] *Ibidem*, pp. 73 - 88, 145 - 151

[52] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc, *loc. cit.*, p. 55

„Om umblat" [53], aidoma personajului din volumul *Anti - Gog*, apărut în 1997, cu care rezonează, profesorul Alexandru Husar s-a deplasat, de-a lungul anilor, pentru stagii de documentare şi schimburi de experienţă, ori pentru comunicări şi conferinţe: la Moscova, Leningrad şi în alte oraşe ale Rusiei; la Kiev; la Roma, Veneţia, Florenţa, Neapole şi în alte localităţi italiene; la München, Heidelberg, Tübingen, Darmstadt, Freiburg, Stuttgart, Aachen, Köln şi în alte centre de cultură din Germania; la Viena; la Dubrovnic; la Lublin şi Cracovia, în Polonia; în Bulgaria, Grecia, Turcia, Cehoslovacia şi Ungaria, iar începînd cu 1990, în Republica Moldova.

Inclusiv din aceste călătorii, s-a înfiripat coordonata *memorialistică* a activităţii sale scriitoriceşti, inaugurată la vîrsta adolescenţei, prin *Notele* [54] *de călătorie cu ocazia excursiei celei mari, care s-a finalizat între zilele 14 - 25 ale lunii iulie 1936*. Exemplar-manifestată sub pana unui scriitor îndatorat filosofiei, istoriei şi literelor, deschiderea către lume se vădeşte, astăzi, în cel puţin patru volume datorate profesorului Husar.

12.3.1. Mai întîi, în *Dincolo de ruine*, cartea de debut a autorului ardelean, ce beneficiază de un călduros *Cuvînt înainte* din partea istoricului clujean Camil Mureşan [55]. În pagini din care transpare nu numai *„grija de a se informa cît mai deplin şi de a expune cît mai sistematic"*, dar şi *„efortul expresiv"* [56], Alexandru Husar îşi conduce cititorii către *„vechi construcţii arhitectonice, militare, cu funcţii multiple, pe o arie largă"*, în care să poată deslusi *„povestea vie a istoriei, semnele învederate pentru generaţiile viitoare ale unor timpuri de glorie şi vitejie prin care au trecut, cu secole în urmă, locuitorii acestui pămînt"* [57].

Cuvînt înainte / 5 / Pagini despre cetăţi / 9 / Cetatea Poienari / 29 / La Podu Dîmboviţei / 41 / Schela Valahiei / 51 / Vestita cetate / 65 / Pe o stîncă neagră / 81 / Chilia şi Cetatea Albă / 101 / Cetatea Hotin / 155 / Poarta Ţării Bîrsei / 203 / Straja Făgăraşului / 221 / Cheia Mureşului / 239 / Sub flamura Moldovei / 251 / Ce-a fost la Gilău ? / 263 / Cuibul Corvinilor / 279 / Cetatea Şoimuş / 301 / Cetatea Bologa / 311 / Dincolo de ruine / 321 / Bibliografie / 337

360°. Sumarul volumului Dincolo de ruine. Cetăţi medievale, *ediţia a doua, publicată la Iaşi, în 2003*

12.3.2. Performanţa de a îngemăna *„interesul istoricului* [...] *cu sensibilitatea literatului"* [58] va recidiva în volumul colectiv *Cetăţi de pe Nistru*, apărut la Chişinău, 39 de ani mai tîrziu, în care profesorul ieşean Alexandru Husar este prezent cu capitolele dedicate cetăţii Chilia, cetăţii Hotin şi Cetăţii Albe [59].

---

[53] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc, *Anti - Gog*, Iaşi, 1997, p. 6

[54] Apărute în „Anuarul Liceului «George Coşbuc» din Năsăud", anul 1935 - 1936, pp. 19 - 67. Este de reţinut că, în aceeaşi publicaţie şcolară (numărul pe 1936 - 1937, pp. 35 - 54), elevul Alexandru Husar avea să editeze *Valea Haţegului*, fragment din *Memorialul de călătorie* scris cu ocazia excursiei „celei mari" din 9 - 26 iulie 1937.

[55] Alexandru Husar, *Dincolo de ruine. Cetăţi medievale*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1959, 203 p.; ediţie revăzută şi adăugită, Institutul European (colecţia „Sinteze"), Iaşi, 2003, 348 p. Volumul a fost tradus în maghiară de Román Dezsö, fiind publicat în această versiune la Editura Ştiinţifică, în 1961.

[56] După aprecierea istoricului ieşean Alexandru Zub, înscrisă pe coperta a patra a volumului în atenţie

[57] Alexandru Husar, *Dincolo de ruine*, Iaşi, 2003, pp. 324, 335. Cf. şi: Dumitru Florea - Rarişte, *Dincolo de ruine*, „Făclia", nr. din 24 noiembrie, Cluj, 1959, p. 2

[58] Camil Mureşan, *Cuvînt înainte* la: Alexandru Husar, *Dincolo de ruine*, ediţia a II - a, Iaşi, 2003, p. 5

[59] Publicată de Asociaţia Culturală „Grai şi suflet" – Cultura Naţională „Limba Română", la Chişinău, în 1998, pe desfăşurarea a 212 pagini

12.3.3. În acelaşi an, 1998, Alexandru Husar ne dezvăluie, prin intermediul Institutului European din Iaşi, un insolit *Periplu prin memorie*, jurnal autobiografic pe care academicianul Constantin Ciopraga îl consideră un *„text chemînd la raţiune"* [60], iar Ion - Horia Bîrleanu drept *„carte de înţelepciune"*, ce-şi află izvorul în sufletul *„unui mare om, al unui român erudit, care a trecut prin istorie, înţelegîndu-i adevăratele sensuri, respectîndu-i adevăratele valori şi incriminînd-u violenţele, ori falsele concepte"* [61].

Desfăşurată pe 264 pagini, cartea menţionată se articulează din evocări precum „Muzeul inchiziţiei", „O noapte în Infern", „Fabrica de mucava", „Zidul ruşinii", „Cetatea blestemată", „O tempora, o mores !" şi alte relatări de aceeaşi factură, ce nu pun în cumpănă convingerea nestrămutată a autorului că *„fosta utopie, ideea unei Europe unite, pacificate, devine, treptat, o realitate tangibilă"* şi un *„ideal realizabil"*; ea este o *„chestiune de viaţă sau moarte a unui continent atîtea secole în flăcări"* [62].

Unde merge Europa ? / 5 / Actele vorbeşte / 13 / Marusia / 21 / Reflexiones / 28 / Procesul cel mare / 34 / O tempora, o mores ! / 63 / Alti vremuri / 74 / O zi la Zagorsk / 104 / O noapte în Infern / 112 / Schuttberg / 128 / Cetatea blestemată / 135 / Cajamarca / 141 / Oraşul sanctuar Pachacamac / 152 / Muzeul inchiziţiei / Edikule / 171 / Fabrica de mucava / 178 / *Endangered Species* / 186 / *Pocemu ?* / 201 / Eonul dogmatic / 216 / Europa 2000 / 234

361°. Tabla de materii a volumului Periplu prin memorie, *publicat de Alexandru Husar la Iaşi, în anul 1998*

12.3.4. Într-o tonalitate foarte apropiată aveau să i se înfăţişeze cititorului şi paginile recent-apărute la editura ieşeană „Alfa", din *Vremea de apoi*, o profesiune de credinţă pentru intelectualul oripilat de excesele epocii de răsturnări sociale în care i-a fost dat să trăiască: una în care *„s-au pus toate problemele, însăşi soarta lumii a fost pusă în joc"*. Mai mult, *„a fost zdruncinată credinţa în om, în morală, în filosofie, în artă şi – nu în cele din urmă – în religie, cu toate consecinţele ei"*. În astfel de împrejurări, se încredinţează autorul, *„să aduni într-o carte imagini sau chipuri, fărîme ale vremii în care ai trăit, ca într-un caleidoscop al veacului tău, e pentru un om al condeiului – o obligaţie, îndatorire profesională"* [63].

Argument / 5 / Nu uit / 11 / Între două lumi: consignaţia / 15 / Mina Maicii Domnului / 21 / Castelul reginei / 29 / Birlogul fiarei / 49 / Demonii / 67 / Apelul de la Iaşi / 83 / *Monopterus* / 97 / *Endangered Species* / 107 / Dramaticele profeţii / 125 / Vremea de apoi / 139 / Parusia / 153

362°. Configuraţia volumului Vremea de apoi (O, tempora !...), *apărut la Iaşi, în anul 2004*

---

[60] Constantin Ciopraga, *Profil: Al. Husar*, în: *loc. cit.*, p. 10

[61] Ion - Horia Bîrleanu, în: *Lumini în tunelul tranziţiei. Note de lectură*, vol. 1, Editura „Sedcom Libris", Iaşi, 1999, pp. 9 - 10. Despre volumul în atenţie, autorul menţionat dă seamă şi în „Evenimentul" (nr. din 27 martie 1998, p. 28), iar alături de el s-au mai pronunţat asupra cărţii la care ne referim: Dorina Bugariu - Petre (în: *Alexandru Husar în Australia*, Sydney, 2002, pp. 17 - 20); Marius Chelaru (în: „Convorbiri Literare", nr. 7, din 1998, p. 44, şi în „Acces", nr. 8 - 9, 2001, p. 54); Zaharia Sîngeorzan (în: „Viaţa Românească", nr. 7 - 8, Bucureşti, 1998, pp. 180 - 183); Ion Moise (în: „Răsunetul", nr. din 7 august 1998, p. 6, şi în „Steaua", nr. 1, Cluj - Napoca, 1999, p. 40); Vlad Sorianu (respectiv Vasile Sporici, în: „Ateneu", nr. 10, Bacău, 1998, p. 5); Adrian Voica (în „Dacia Literară", nr. 4, Iaşi, 1998, pp. 31 - 32) şi Ionel Savitescu (în: „Convorbiri Literare", nr. 7, Iaşi, 2001, p. 18).

[62] Alexandru Husar, *Periplu prin memorie (O, tempora !...)*, Institutul European (colecţia „Memorii"), Iaşi, 1998, pp. 258, 257, 260

[63] *Idem*, *Vremea de apoi (O, tempora !...)*, Editura „Alfa", Iaşi, 2004, pp. 5, 6 şi, respectiv, 7

BCU "GHEORGHE ASACHI" DIN IAŞI BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

12.3.5. Ceea ce n-a încăput în cărţi şi dă seamă, totuşi, de lumea spre care a ştiut să-şi atragă cititorii autorul celor aproape 400 de contribuţii în volume sau reviste [64] sînt judecăţi asupra unor personalităţi ale istoriei politice şi culturale, ori contemporani întru creaţie şi exprimare individualizatoare – Cătălin Anuţă, Gheorghe Asachi, Stelian Baboi, Alexander Baumgarten, Andrei Băleanu, Constantin Brâncuşi, Pompei Boca, Marcel Breazu, Honoré Daumier, Iosif Constantin Drăgan, Werner Heisenberg, Vintilă Horia (Caftangioglu), Ion Ianoşi, Emil Isac, Gavril Istrate, Ştefan Luchian, Ionel Maftei, Iacob Mureşianu, Neonila Negură, Ştefan Odobleja, Florian Porcius, David Prodan, Nicolae Titulescu, Ion Tomuţa, Viorica Toporaş, Sever Ursa, Aurel Vlaicu, Norbert Wiener, Alexandru Zub şi mulţi, foarte mulţi alţii.

Numeroase alte texte răspîndite în publicaţiile de cultură sub semnătura profesorului Alexandru Husar constituie evocări de oraşe, de ctitorii, de mitropolii, de case memoriale, de muzee, de biblioteci, de arhive, de procese şi aşa mai departe. Lor li se adaugă: raportări la publicaţii, mituri, cîmpuri ale intelecţiei – precum semiotica, dialectica, estetica etc.; eseuri şi reflecţii despre cultură şi civilizaţie, despre viaţă, creaţie, poezie, literatură, artă, prietenie, pace, candoare, destin, vocaţie etc.; cronici, note de călătorie şi aşa mai departe.

12.3.6. Maestru al persuasiunii în contexte foarte diferite ale exprimării şi argumentării, teoretician riguros, dar şi martor ultrasensibil în rol de cronicar, profesorul Alexandru Husar n-a ezitat să-şi asume, cu discreţie, dar şi cu abnegaţie, postura omului de acţiune: ca arhivist implicat voluntar, din primul an al activităţii profesionale, în reorganizarea fondului documentar bulversat în perioada administraţiei maghiare din zonele căzute sub incidenţa dictatului de la Viena, precum şi în timpul retragerii ocupantului hortyst din faţa trupelor eliberatoare, antifasciste; ca şef al Catedrei de Literatură Universală din cadrul Universităţii „Al. I. Cuza"; ca iniţiator, sau susţinător al unor instituţii culturale ieşene, precum Muzeul Literaturii, Muzeul Teatrului Naţional „Vasile Alecsandri", Casa Memorială „Otilia Cazimir", Casa Memorială „Costache Negruzzi" (din Trifeşti), Muzeul „Mihail Kogălniceanu", Muzeul „Dimitrie Anghel", Casa „Dosoftei", Vila „Sonet" şi Muzeul „Alexandru Ioan Cuza" (din Ruginoasa).

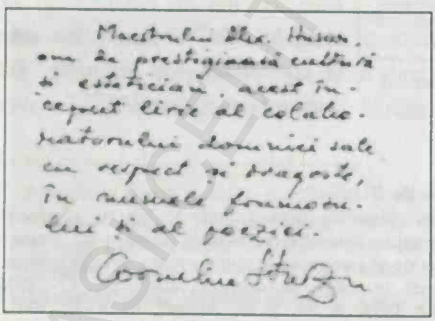
Maestrului Alex. Husar,
om de prestigiaasă cultură
şi estetician, acest în-
ceput livric al colabo-
ratorului domniei sale
cu respect şi dragoste,
în numele frumosu-
lui şi al poeziei.
Corneliu Sturzu

363°. Autograf acordat lui Alexandru Husar de Corneliu Sturzu, în ianuarie 1965

Antrenat în proiecte izvorînd din crezul ecologist al confraţilor din sfera ştiinţelor vieţii [65], profesorul şi omul de cultură Alexandru Husar avea să fie ales, pe 31 decembrie 1985, ca membru corespondent al Academiei Internaţionale *DE HORTIS ET NATURALIBUS PROSPECTIBUS*, din Roma.

[64] A se vedea bibliografia „Alexandru Husar" din: Catinca Agache (coord.), *op. cit.*, pp. 48 - 85

[65] Despre *Proiectul unei grădini botanice la Iaşi*, Alexandru Husar scrie în numărul 4 al revistei „Ateneu", din 1967, iar despre *Artă şi natură*, în numărul 8 al aceleiaşi publicaţii.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

12.4. „Referinţa la locutor" în discursul maestrului Alexandru Husar, sub vraja poeziei şi cu impactul verbului angajator

> *„Esteticul, alături de logic şi etic, e un apanaj al umanităţii, şi de o lume mai bună nu se poate vorbi în afara acestor coordonate care devin, pe cît înţeleg eu, parametri finali ai existenţei umane"* [66].

Prin cele două volume de versuri, *„unul mai degrabă de nuanţă subtil-gînditoare, altul curat-liric, sentimental şi romantic"* [67], Alexandru Husar îi surprinde pe cei ce nu-i cunoşteau această *„nobilă calitate întregitoare"* [68], anunţată încă din adolescenţă, prin debutul şi prin colaborările ulterioare din presa locală [69], iar apoi reconfirmată în anii primei tinereţi [70], ca şi în cei ai deplinei maturităţi, prin colaborări la numeroase publicaţii literare [71].

12.4.1. În primul caz, este vorba de *Irenikon* [72], culegere de poezie publicată la Editura „Dacia", din Cluj - Napoca, în 1990, în care autorul [73], aidoma *„bietului Sancho Panza"*, pare că *„nu aude, nu vede* [...] *decît morile de vînt"* şi-ntors *„astăzi, fără coif, fără scut, / rătăcind fără paj, fără lance, pierdut"*, pricepe că pînă şi *„ruginitele mori cu aripile-n vînt / adormite-n amurg nu mai şti* [e] *nimeni cine sînt"*.

Pentru a ne face o idee asupra modului mai puţin cunoscut de raportare la cititor, să-l urmărim pe autor în poezia cu care îşi deschide ciclul *INTER ARMIA*: *„Au venit lăcustele / Cenuşii ca pustele // Multe ca atuncea / Cînd trăia Neculcea // Cu spaime şi cu furtuni / Cu urlete de goruni // Cu fum greu şi miros negru / Tari ca lemnele de cedru // Cum scria la păscălie / Dacă cineva mai ştie... // Străluceau prin zări de miniu / Pe sub bolţi de aluminiu // De unde şi pînă unde ? / Din ce depărtări afunde // Oamenii nu se vedeau / Şi lăcustele veneau // Cu aripi de draniţă / Cu rînză de baniţă // Cu trupuri de laviţă / Din graniţă-n graniţă..."* [74].

Oarecum la antipod se plasează poeziile din ultimul grupaj al volumului. S-o urmărim pe cea în care tensiunea confruntării cu iz dojenitor nu afectează bucuria re-

---

[66] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc, *loc. cit.*, p. 58

[67] Constantin Ciopraga, *Profil: Al. Husar*, în: *loc. cit.*, p. 11

[68] Gheorghe Grigurcu, în: *loc. cit.*

[69] Prin „producţii" încredinţate „Soliei" (nr. 5 - 6, 7 - 10, Rebrişoara - Năsăud, 1937), „Vetrei" (nr. 6, Năsăud, 1937) şi „Curierului elevilor năsăudeni" (nr. 5, 1938). Cf.: Ion Ilieş, *Alexandru Husar*, în: „Minerva", nr. 17, Bistriţa, 1992, p. 2

[70] Prin colaborări la „Claviaturi" (nr. 3, 4, Braşov, 1943), la „Pagini literare" (nr. 6, 9 - 12, Turda, 1943), la „Universul literar" (nr. 26, Bucureşti, 1943), la „Vestul" (nr. din 15 octombrie, Timişoara, 1944), sau la „Voinţa Transilvaniei" (nr. 18, 1945)

[71] Respectiv prin cicluri de poezii, sau producţii disparate, apărute în: *Caiet de poezie*, compendiu realizat de Ion Popescu, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, Iaşi, 1968; *Poezia ieşeană contemporană*, antologie îngrijită de Ion Popescu, sub patronajul instituţiei menţionate, în 1968; „Convorbiri Literare" (nr. din 1 mai 1970; nr. 9, 1999); „Arta Literară" (nr. 4, 1971); „Almanahul Literar al Uniunii Scriitorilor" (1971); „Sinteze" (nr. 35, 47, 1997); „Cronica" (nr. 6, 1998; nr. 3, 2001), „Revista Română" (nr. 3, 1998; nr. 3, 1999); „Cuibul Visurilor" (nr. 20 - 21, 1999); „Izvoare" (nr. 2 - 4, 1999 - 2000); „Bucovina Literară" (nr. 5 - 6, 2000); „Dacia Literară" (nr. 38, 2000); „Viaţa Românească" (nr. 10 - 11, 2000); „Poezia" (nr. 1, 2003)

[72] Alexandru Husar, *Irenikon*, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1990, 92 pagini

[73] Din poezia *Don Quijote*, ce flanchează ciclurile progresiv-crescătoare (cf.: *Irenikon*, 1990, pp. 5 - 6)

[74] *Năvala lăcustelor*, în *Irenikon*, 1990, pp. 14 - 15

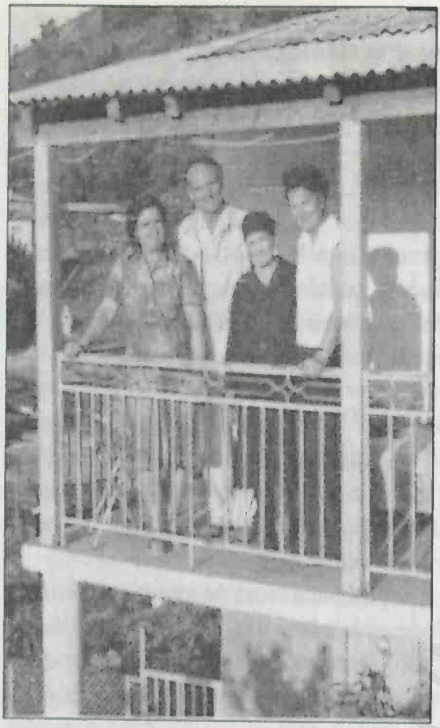

364°. Alexandru Husar şi sora sa, Maria Rusu, în comuna Turea, din Munţii Pindului, la rudele poetului Teohar Mihadaş (7 august 1983)

laxării: *„Weekend... Cu fruntea-n parbriz, / Cum sub roţi lin se scurge şoseaua, / Lîngă geam, tu citeşti poezii, / Rîde Mala, în loc să admiri... // Ehe, mai lasă-l pe Blaga ! // Cum treci spre Vadu - Moldovei, / Sălcii, pîraie şi plopi / Flori peste margini de drum / (Dalii, bujori, conduraşi, / Nalbe înalte, gherghine), / Bolţi de salcîmi şi castani, / Nori stinşi în zări fumurii, / Buluc, pe sate, copiii / Din porţi albe îţi fac cu mîna // Ca-n străvechi pînze ivite – / Lanuri gălbui de porumb, / În strîns, căpiţe de fîn, / Lirice turme de vite. // Ne-apropiem de Suceava: / Lungi culmi de dealuri cu zimţi / Şi – epice-n ceaţă departe – / Vagi siluete de munţi. // ...Ei, ce mai vrei ? / Te-ntreabă un fluier de tren, / Cînd, stop făcînd la barieră, / În ochi duci atîtea minuni / Şi – organice-n acest decor – / În palme ţii versuri de Blaga ?...“* [75].

Menţionăm că de acest *„periplu cultural şi ideatic al ecourilor intelectului în conştiinţă“*, cum a fost numit [76] primul volum în registru liric semnat de Alexandru Husar, s-au ocupat, între alţii, Constantin Ciopraga, critic şi istoric literar trecut şi el prin experienţa debutului poetic, Ion Buzaşi, V. Copilu - Cheatră [77] şi Gheorghe Grigurcu, din care am citat, deja, în primele capitole.

12.4.2. Într-o a doua carte de versuri, despre care au scris, între alţii, Adrian Voica, Dumitru Mateescu, Vlad Sorianu şi Ionel Savitescu [78], autorul îşi adună *Poemele de odinioară*, oferindu-le cititorilor, prin intermediul Editurii „Augusta“, din Timişoara, în anul 2000, cînd devenea octogenar.

În loc de orice alt comentariu, să parcurgem cele patru strofe, articulate în chip descrescător, din poezia *Pe gînduri* [79], a etapei ieşene: *„Este-n ochii mei un cireş. / Pe coama lui de frunze pale cerul / Mi-aduce-n seri nori argintii. / O masă lungă cu bănci goale, / În zare un imperiu vast, / O ţară a mea, fără hotare, / E tot*

[75] *Weekend*, din: Al. Husar, *Irenikon*, 1990, pp. 71 - 72

[76] Tit Liviu Pop, *Ex libris. Scriitori contemporani*, Editura „George Coşbuc“, Bistriţa, 2003, p. 79

[77] În „Opinia“ (nr. 238, din 14 decembrie 1990) şi în „Symposion“ (nr. 1, din 1992, pp. 7 - 8)

[78] În „Cronica“ (nr. 34, Iaşi, 2000, p. 9, respectiv nr. 2, 2002, p. 25), în „Ateneu“ (nr. 11, Bacău, 2000, p. 4), respectiv în „Antiteze“ (nr. 4 - 6, Piatra - Neamţ, 2001, p. 35)

[79] Alexandru Husar *Poeme de odinioară* (ciclul „Etapa a III - a: Iaşi – deceniul şase şi următoarele“), 2000, p. 93

BCU „LUCIAN BLAGA“ CLUJ-NAPOCA LIBRARY

ce am sau pot avea / Sub ochi în seri calme-n livada / Anilor mei de fum. // Veni-va cîndva vremea aceea, / Cînd poate nu va mai şti nimeni / Că ale mele vor fi fost, / Cînd şi cireşul şi livada / Şi cerul ale cui vor fi ? // Dar, dacă mă gîndesc mai bine, / Nimic de-aici nu-mi aparţine, / Nimic de-aici nu este-al meu. / Singur, în noaptea care vine, / Sînt eu, sînt eu. // Şi dacă mă gîndesc mai bine, / Poate nici eu nu sînt al meu. / Singur, în noaptea care vine, / Al cui sînt eu ?...".

Cît priveşte testamentul poetic, el pare a fi divulgat de autor prin intermediul personajului Robert Frost, din *Anti - Gog* [80]: *„mi-am făcut un principiu ca poet, un program: o poezie de emoţie şi de inspiraţie, care înseamnă o profundă palpitaţie a spiritului. Vreau să spun că în opera mea este distilată experienţa unei vieţi întregi, fiecare dintre poemele care o compun e de o perfectă sinceritate şi corespunde totdeauna unui şoc, unei zguduiri real-*

Irenikon: Don Quijote / 5 / PRELUDII (4 poezii) / 8 / INTER ARMA (11 poezii) / 14 / CICLUL PĂCII (48 de poezii) / 30
Poeme de odinioară: ETAPA I. Bucureşti - Năsăud: Deceniul patru din veacul revolut (26 de poezii) / 7 / ETAPA a II - a. Cluj: Deceniul cinci (17 poezii) / 41 / ETAPA a III - a. Iaşi: Deceniul şase şi următoarele (74 de poezii) / 59

365°. Structura pe cicluri a volumelor de poezii purtînd semnătura lui Alexandru Husar

mente încercate. Punctul de plecare al unui poem este întotdeauna o emoţie adevărată; un poem e întotdeauna complet doar atunci cînd emoţia şi-a găsit gîndirea care-i corespunde şi această gîndire, la rîndul ei, cuvintele care-i convin".

12.4.3. Nu mai puţin surprinzătoare este modalitatea în care patosoful [81] înţelege să se implice în dezbaterile privitoare la izvoarele şi la statutul limbii, la apartenenţa etnică, la numele şi la condiţia statală a „băştinaşilor" de peste Prut, confraţii întru grai şi suflet: printr-o scrisoare deschisă către *„un om politic rătăcit, la propriu şi la figurat, prin hăţişurile istoriei şi filologiei"*, nimeni altul decît preşedintele de atunci al *„ţinuturilor româneşti de peste Prut"* [82] – Mircea Snegur, cu al său discurs ţinut, în februarie 1994, la forum-ul „Casa Noastră – Republica Moldova", pentru a reactiva poveştile privind *„poporul moldovenesc şi limba moldovenească"*, urzite de-a lungul deceniilor de asuprire străină, în laboratoarele propagandei sovietice.

Constituită într-un volum „de învăţătură" [83], ce însumează 127 de pagini, redactate într-un stil superb şi sub o logică impecabilă a argumentării, scrisoarea deschisă avea să fie „expediată", în 1995, sub titlul *Lecţiile istoriei* [84], prin oficiul editorial al Institutului European din Iaşi. În loc de răspunsul adresantului, autorul ieşean al „scrisorii" deschise va primi recunoaşterea colegilor din breasla

[80] Alexandru Husar, *Anti - Gog*, Iaşi, 1997, p. 166

[81] *Patosofia* este numele articolului pe care Al. Husar îl semnează în nr. 11, din 1996, al „Convorbirilor Literare" (la p. 27).

[82] Nicolae Turtureanu, *Cuvinte încrucişate: orizontal / vertical*, Casa de Presă „Cronica", Iaşi, 1996, p. 96

[83] *Învăţăturile lui Al. Husar către Mircea Snegur*, titrează Nicolae Turtureanu în: „Revista Română", an I, nr. 2, Iaşi, 1995, p. 3

[84] Cu subtitlul, devenit *leit-motiv*: *O, tempora !...* Este de reţinut că, sub acelaşi generic, *Lecţii de istorie*, se desfăşoară serialul realizat de Camelia Savitescu şi Gabriela Cîmpeanu la Studioul Teritorial de Radio Iaşi, în intervalul 1993 - 1994.

literară, în frunte cu academicianul prof. univ. dr. Mihai Cimpoi, pentru *„punerea în circuitul național a lucrărilor și autorilor de pe ambele maluri ale Prutului"*, prin premiul „Hai să dăm mînă cu mînă", la Salonul de Carte din Chișinău, ediția a patra, din 1995. Despre această *„carte-rechizitoriu adresată falsificatorilor de istorie"* a scris elogios, la vremea respectivă, Aurel S. Feștilă [85],

Preambul / 5 / Mioriţa / 11 / Să nu uităm / 14 / Adevărul istoric / 16 / Băştinaşii de aici (Numele lor) / 18 / Numele ţării / 25 / Regulamentele Organice / 31 / „Vîlva" în jurul limbii / 33 / Contraargumente (Iorga şi Sadoveanu) / 38 / Români şi / sau moldoveni / 40 / Noţiuni concordante / 43 / O eroare fundamentală / 47 / Opinia regionalistă / 48 / Filosofic vorbind / 53 / Enumerarea imperfectă (Cantemir şi Eminescu) / 55 / Iată izvorul ! / 63 / Înţeleg, sînt constrîns să înţeleg / 71 / Ce nu pot înţelege / 80 / Lecţiile istoriei / 92 / Ultima lecţie / 101

366°. Cuprinsul volumului Lecţiile istoriei, *publicat de Alexandru Husar la Iaşi, în 1995*

în prelungirea ecourilor datorate unor istorici, eticieni și filosofi ieșeni, precum Ion Saizu, Gheorghe I. Florescu, Ioan Grigoraș și Ionel Savitescu [86], după care s-au mai pronunțat și autori din celelalte zone ale țării, precum Marcel Crihană și Gelu Neamțu [87].

12.4.4. Cît privește volumul *Pro Eminescu*, el integrează doar o parte din cele 58 de studii, analize, eseuri și articole închinate *„adevăratei noastre identități de spirit și de cultură în lume"* [88] de către Alexandru Husar, pe parcursul a 60 de ani, între 1942 și 2002 ! Prin noua sa carte, profesorul Alexandru Husar face dreptate gînditorului ce a reușit mai bine decît oricare alt român să surprindă și să exprime în chip exemplar *„legătura [...] între istorie, filosofie și creația poetică"* [89].

În sens pitagoreic, autorul face dreptate și noii serii „Eminesciana", din cadrul editurii ieșene „Junimea", avînd în vedere numărul patru, sub care apare în cadrul pomenitei serii. Cu aplombul pe care i-l conferă „lipsa de sistemă" (prin raportări alternative la arhetipul poetului și la orizontul omului, prin incursiuni în sferele complementare ale poeziei, precum cele legate de problematica teatrului românesc, de concepția asupra literaturii și a artei, în general, cele cu privire la sensul civilizației, la înțelegerea timpului și la resemnificarea actului de creație, ori cele vizînd căile revenirii la autonomia Transilvaniei, ca *„punct arhimedic al românilor"* și ca premisă pentru înfăptuirea unității politice a neamului românesc), autorul *„vastei sinteze poetice"* [90] ne apropie de un Eminescu ce a văzut lumea *„cum a fost și cum va fi"* [91], de cel care, prin nedezmințita sa actualitate, *„interesează o sferă mai largă decît cea a conaționalilor"*.

---

[85] În: „Nord Magazin", nr. 10, 1996, p. 6

[86] Cf.: „Opinia", nr. din 29 - 30 iulie, Iași, 1995, p. 2; „Convorbiri Literare", nr. 8, Iași, 1996, p. 20; „Cronica", nr. 19, Iași, 1995, p. 8; „Ateneu", nr. 2, Bacău, 1996, p. 5

[87] În: „Amurg sentimental" (nr. 11, București, 1996, p. 5), respectiv în „Steaua", nr. 3, Cluj - Napoca, 1996, p. 38

[88] Mihai Drăgan în dialog cu Nicolae Busuioc, în: *loc. cit.*, p. 48

[89] Alexandru Surdu, *Mărturiile anamnezei*, Editura „Paideia" (colecția de „Studii și eseuri"), București, 2004, p. 1

[90] Cum se exprimă Constantin Cubleșan (în recenzia din „Viața Românească", nr. 8 - 9, 2002, pp. 208 - 211), alături de care au mai scris despre „cartea-eveniment" Ionel Savitescu (în: „Dacia Literară", nr. 3, 2002, pp. 25 - 26), Virgil Nistru Țigănuș (în: „Viața Liberă", nr. din 1 martie 2002, p. 7) și Carlotta Elena Brebu (în: „Ateneu", nr. 9, 2002, p. 4). Un dialog cu autorul, pe tema cărții, avea să susțină Lucian Teodosiu, în emisiunea radiofonică „Meridian", a Postului Teritorial de Radio Iași, din februarie 2002.

[91] Mihai Eminescu, *Scrieri politice și literare*, ediția Scurtu, București, 1905, p. 294; *apud:* Alexandru Husar, *Pro Eminescu*, Iași, 2001, p. 199

Mijlocind relaţia dintre naţional şi universal în orizontul receptării operei eminesciene printr-un indispensabil termen mediu precum este poziţionarea continentală, autorul cărţii-manifest îşi încheie periplul prin cea mai auto-sporitoare împărăţie a gîndului românesc cu ferma convingere că, *„prin amploarea gîndirii, prin efervescenţa prozei sale politice"*, iar nu mai puţin *„prin clarviziunea şi, adesea, prin pragmamatismul soluţiei întrevăzute, depăşind veacul său, Eminescu aparţine, în mod constitutiv, spiritualităţii europene"*. Ceea ce doreşte să sublinieze Alexandru Husar este faptul că Eminescu rezonează cu spiritualitatea contemporană, în măsura în care, *„într-o Europă uşor sceptică şi dezafectată de valorile spiritului"*, el se lansează cu *„un nou apel la om, la valorile sale, la umanitate"* [92].

Eminescu şi programul „Daciei literare" / 7 / Eminescu precursor / 24 / Cazul lui Eminescu / 40 / Luceafărul şi Meşterul Manole / 44 / „Luceafărul" din nou / 54 / Mitul Luceafărului / 65 / „Mai am un singur dor" (o reinterpretare) / 69 / Eminescu şi cultura germană / 97 / Eminescu şi Transilvania / 109 / Eminescu şi teatrul / 118 / Concepţia despre artă a lui Eminescu / 129 / Sensul civilizaţiei în gîndirea lui Eminescu / 145 / Problematica timpului la Eminescu / 161 / Ianus Bifrons / 187 / Orizontul poetului / 201 / Spre omul Eminescu / 213 / Cine este Eminescu ? / 238 / Arhetipul poetului / 259 / Un nou Eminescu / 268 / Eminescu în conştiinţa europeană / 280

367°. Cuprinsul volumului Pro Eminescu, *publicat de Alexandru Husar la Iaşi, în 2001*

12.5. Recursul la escatologie, sau despre un mod de a rezolva tensiunea interlocuţiei printr-un discurs incitant asupra idealului naţional

> *„Dacă, privind problema în studiu, o naţiune, recunoscîndu-şi menirea, se condamnă pe sine sau, cum spunea Papini, «o naţiune care nu are conştiinţa misiunii sale e sortită pieirii», am spune în legitimă apărare – trădînd rezerve sau discredit –, că orice zîmbet sceptic poate părea frivol. / Privind problema în fond, noi una ştim: chiar dacă n-are o misiune, un popor demn şi-o asumă"* [93].

Poet şi traducător, teoretician şi exeget al artei, critic şi istoric literar, profesor şi om al tribunei, Alexandru Husar şi-a reglat la dimensiunea naţională ţinta audienţei, prin neobosita sa implicare în acţiuni de rememorare a trecutului şi de cultivare a iubirii de ţară. A scris cu însufleţire, sau a conferenţiat cu un nedisimulat aplomb despre geţi şi despre recitirea *Geticii* lui Pârvan (în 1980), despre Deceneu (în 1980 şi 1986), despre romanizarea Daciei; despre apostolul românilor; despre „preavestitul şi marele voievod" Mircea (în 1986); despre Ştefan cel Mare (în 1957) şi despre spaţiile sale de referinţă – ctitoria de la Putna (în 1966), Podul Înalt (în 1975) şi Războieni (în 1976); despre Dimitrie Cantemir; despre Mihai Viteazul (în 1993 şi în 2001); despre Răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan; despre Craiul Moţilor (în 1979); despre domnia lui Cuza (în 1984) şi despre Kogălniceanu, ca bărbat de stat (în 1967, 1968 şi 1991); despre ideea independenţei în publicistica lui Eminescu (în 1983) şi despre războiul ţintind la dobîndirea neatîrnării în raport cu turcii, din 1877; despre Octavian Goga şi Marea Unire (în 1981 şi 1988); despre Ardealul protestatar (în 1944) şi aşa mai departe.

---

[92] Alexandru Husar, *Pro Eminescu*, Iaşi, 2001, p. 294

[93] *Idem*, *Avem o misiune*, volum tipărit – prin Redacţia Publicaţiilor pentru Străinătate – de Uniunea Scriitorilor din România, cu implicarea primului ministru al Guvernului Român, Adrian Năstase, Bucureşti, 2004, p. 9

BCU "MIHAI EMINESCU" LIBRARY

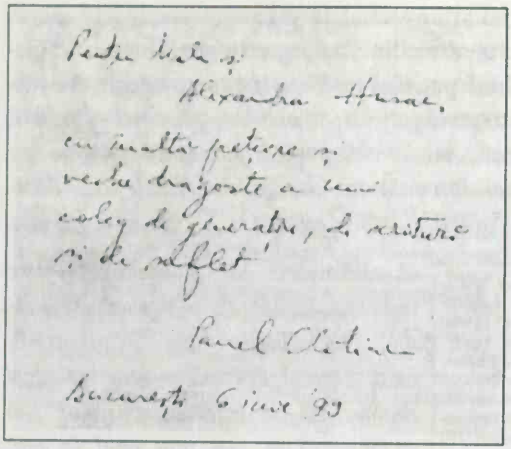

368°. Extras din pagina de gardă a cărții Artă medievală, *oferită cu autograf profesorului Alexandru Husar de Pavel Chihaia, la București, în 6 iunie 1999*

Patru dintre textele cu aură propagandistică – *Un stat de cultură în gîndirea lui Eminescu* (din 2001), *Idealul național* (din 2002), *Misiunea culturală* (din 2003) și *Visul universalității* (din 2003) – pregătesc impresionantul volum din 2004, *Avem o misiune* [94]. *„Personajul și eroul cărții"* [95] este, de această dată, ideea că *„fiecare popor îndeplinește (sau poate îndeplini) o misiune, care devine suprema justificare a existenței sale"*, iar că, în ceea ce-l privește, poporul român – așa cum scria Eminescu prin 1879 – *„de la început pînă la ziua de astăzi a fost pătruns de misiunea sa"*.

În circumstanțele semnalate, ceea ce-i rămîne autorului masivei cărți este *„să demonstreze stăruința cu care această idee* [...] *revine frecvent în contextul istoric în care ea se afirmă ca o constantă"*. O face în nu mai puțin de 22 de împrejurări, trimițînd la concepții *„care-o impun sau o explică"*, ori la *„principii care-o susțin, sau pe care se întemeiază"*.

Între altele, cărturarul chinuit de gîndul *„de a reda unui popor frînt încrederea în sine, respectul față de propriu-i trecut, de atîtea ori vrednic de aducere aminte"* [96], dezvoltă în paginile cărții ample considerații privind: mesajul umanist al culturii românești premoderne; influența pe care am exercitat-o, în jurul nostru, *„prin limba noastră, prin concepția noastră despre religie și prin sarcina de mijlocitori ai culturii apusene"* [97]; rolul de avangardă jucat de statul geto-dacilor în Europa centrală și în cea de sud-est; continuitatea teritorială a înaintașilor geto-daci cu imperiul roman; asumarea creștinismului din faza conviețuirii daco-romane și misionarismul creștin al locuitorilor de la Dunăre și Carpați; resemnificarea ideii de cruciadă în legătură cu lupta pentru apărarea ființei naționale și stăvilirea înaintării otomane; înfruntarea colosului otoman din poziția de *„zid de apărare a Europei"* și de *„bastion înaintat al creștinătății"* [98]; prima unire a tuturor românilor în hotarele vechii Dacii, prin acțiunea neînfricatului *„leu al răsăritului"* – Mihai al Valahiei; refugiul asigurat de români elitei creștine din Balcani, după supunerea de către turci a Bizanțului, a Serbiei și a Bulgariei; lupta pentru unitate națională, inclusă cu prioritate în programul revoluționarilor pașoptiști; po-

[94] Alexandru Husar, *op. cit.*, 416 pagini

[95] Respectiv ideea de care se atașează cel ce *„va vrea să facă istoria unei epoce sau a unui mișcămînt oarecare"* (cum se exprimă Eminescu, reluat de autor, la p. 7)

[96] Alexandru Husar, *op. cit.*, pp. 6, 7, 8, respectiv 9

[97] Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, Institutul de Istorie Universală, București, 1944, p. 196; *apud: Ibidem*, p. 32

[98] Alexandru Husar, *op. cit.*, p. 163

ziţia pe care şi-a asumat-o România în *„reorganizarea spaţiilor de la Dunărea de jos şi din Balcani"* [99]; întoarcerea spre latinitate a unei părţi din populaţia Transilvaniei, o dată cu unirea întru credinţa catolică, consacrată în 1700; realizarea unităţii politice a românilor, în contextul dezmembrării imperiului austro-ungar, la sfîrşitul primului război mondial; *„visul universalităţii"*, împărtăşit de tînăra generaţie interbelică etc.

Că *avem o misiune* este concluzia ce *„se degajă, istoric şi logic"*, atît *„în sens larg, să zicem abstract, în principiu"*, cît şi *„în sens restrictiv, concret, aplicativ"* [100]. Misiunea noastră istorică *„s-ar putea numi* [...] *misiunea culturală a poporului nostru"*, iar ea este însăşi *„misiunea sa preferată"*, în condiţiile în care *„perspectiva universalistă se deschidea* [...], *la noi, cu secole în urmă"*, iar *„visul universalităţii* [...] *nu era doar visul unei generaţii* [...]; *era, în fond, visul unei culturi"* [101].

S-ar putea replica, cu argumente de acelaşi ordin, extrase din faptele istorice, că *„misiunea culturală"* şi *„statul de cultură"* nu sînt de natură a garanta libera afirmare şi nici măcar supravieţuirea unui popor în contextul civilizaţiei în expansiune şi al intensificării schimburilor de servicii şi de valori materiale.

Autorul înţelege, însă, să se replieze, cînd conchide că *„România poate aduce o contribuţie esenţială la construcţia sau reconstrucţia Europei ca o punte între Est şi Vest, Nord şi Sud – pe linia vechii sale tradiţii – servind, pe această cale, direct sau indirect, umanităţii întregi* [...]. *O ţară plină de viaţă* [...], *deplin conştientă de misiunea ei, capabilă să înfăptuiască ceea ce înaintaşii săi nu o dată au înfăptuit, un popor demn să-şi ocupe locul său între popoare, astfel, ne aşteaptă, sperăm, în viitor"* [102].

Prefaţă / 5 / Un mesaj umanist / 10 / Valori relevante / 29 / Bastionul Europei / 57 / Propugnaculum imperii / 67 / Apostolul românilor / 86 / Încreştinarea Daciei / 96 / Misionarism creştin / 103 / Ultimii cruciaţi / 123 / Ideea cruciadei / 150 / Poarta creştinătăţii / 161 / În slujba creştinătăţii / 173 / Bizanţ după Bizanţ / 192 / O misie în omenire / 207 / La porţile orientului / 224 / Avangarda latinităţii / 242 / Un stat de cultură / 263 / Un factor de echilibru / 280 / Avem o misiune / 299 / Misiunea culturală / 326 / Visul universalităţii / 352 / Un nou ideal / 368 / Confirmări / 386 / Postfaţă / 409

369°. Plaja de preocupări din volumul Avem o misiune, *pulicat de Alexandru Husar la Bucureşti, în 2004*

12.6. Patru înfăţişări memorabile ale operei în atenţie, ţinînd de o sintaxă întru totul personală a metadiscursului

La o vîrstă cînd, vorba lui Goethe, «nu e încă iarna, dar toamna minunată a tuturor rodirilor» – de cînd răsare soarele pînă apune – trag zile în şir ca un tîmplar la rindea. Fericesc ziua în care am scris două-trei pagini asupra cărora nu mai revin. Căutînd un cuvînt indicat, adecvat, între cei patru pereţi cu mormane de fişe; mă zbat uneori ca o fiară în cuşcă, dar, ştiind din liceu că improbus labor omnia vincit, *privesc cu încredere în viitor"* [103].

[99] Dan Berindei, *Românii şi Europa în perioada premodernă şi modernă*, Editura Enciclopedică Bucureşti, 1997, p. 317, n. 2; *apud: Ibidem*, p. 239

[100] *Ibidem*, p. 7

[101] Alexandru Husar, *op. cit.*, pp. 323, 349, 366

[102] *Ibidem*, p. 415

[103] Alexandru Husar în dialog cu Grigore Ilisei, în: Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, Editura „Junimea", Iaşi, 1990, p. 113; Catinca Agache (coord.), *op. cit.*, p. 20

BCU "SIMION BĂRNUŢIU" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

Atras, cel mai mult, în anii studenției bucureștene, de estetică și oficiind – la cea mai înaltă cotă a dăruirii profesionale – cursuri la aceeași disciplină, în cadrul universității ieșene, Alexandru Husar și-a închinat lecturii o viață de om și a făcut din actul predării un exercițiu de *„estetică a lecturii"* [104]. Pe coordonate ale metadiscursului, având ca punct de plecare autori și opere „scriitoricești", din țară sau din străinătate, gînditorul ajuns la o frumoasă vîrstă a retrospectivelor compare în cvadrupla postură: de editor, de critic și de istoric literar, de traducător și de „metascriitor".

12.6.1. Pentru prima dintre respectivele ipostaze, menționăm implicarea profesorului Husar în realizarea volumului *Coșbuc văzut de contemporani* [105], apărut cu prilejul aniversării centenare a marelui poet. Despre poetul, publicistul și traducătorul George Coșbuc, fiu al acelorași plaiuri năsăudene, filologul ieșean de sorginte ardeleană avusese ceva de spus și înainte, după cum va continua să se pronunțe și în deceniile următoare. În total, pe parcursul a 39 de ani (între 1954 și 1993), la capitolul *Coșbuc*, bibliografia „Alexandru Husar" include cel puțin 12 semnături în publicistica românească [106].

Este de semnalat, în aceeași ordine de preocupări, contribuția cărturarului „fixat", din 1959, la cea mai veche dintre universitățile țării (pentru a se lega *„și mai adînc de Moldova"* [107], cum avea să îi mărturisească ilustrul profesor, peste ani, unuia dintre interlocutorii preferați), în coordonarea (alături de Marin Aiftincă) volumului *Gheorghe Asachi: studii*, apărut la Editura Academiei, în 1992. De asemenea,

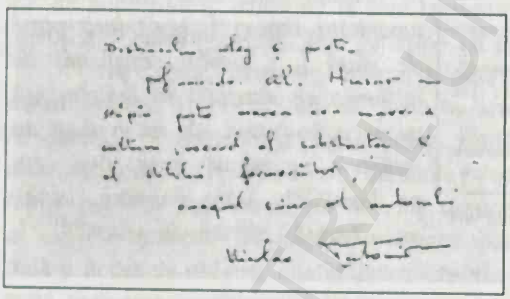

370°. Extras din pagina de gardă a volumului de versuri Țara albatroșilor, *oferit cu autograf profesorului Alexandru Husar de Nicolae Țatomir*

este de remarcat inițiativa articulării unei antologii literare, *Meșterul Manole* [108], căreia Alexandru Husar îi asigură un consistent studiu introductiv. Din postura de fost colaborator al revistei bucureștene, Alexandru Husar mai scrisese despre respectiva publicație în „Dacia Literară" [109] și în volumul, coordonat de Marilena Rotaru, *Întoarcerea lui Vintilă Horia* [110], apărut la Editura „Ideea", din București, în 2002.

[104] Alexandru Husar în dialog cu Nicolae Busuioc. Cf.: *Oglinzile cetății*, vol. 1, „Omnia", Iași, 1993, pp. 56 - 57

[105] Alexandru Husar, Georgeta Dulgheru, *Coșbuc văzut de contemporani*, prefață și cuvînt înainte de Al. Husar (pp. V - X), Editura pentru Literatură, București, 1966, 294 p.

[106] A se vedea: „Făclia" (nr. din 4 iulie 1954 și din 17 noiembrie 1955), „Luceafărul" (nr. 38, 1966), „Iașul Literar" (nr. 9, 1966), „Ateneu" (nr. 10, 1966), „Tribuna" (nr. 37, 1966), „Secolul XX" (nr. 9, 1966), „Revista de Istorie și Teorie Literară" (nr. 2, 1968), „Limbă și Literatură" (1972), „Contemporanul" (nr. 44, 1986), „Plaiuri Năsăudene" (nr. din 4 - 6 octombrie 1991), „Tribuna Ideilor" (nr. 1, 1993)

[107] Cf.: Grigore Ilisei, *loc. cit.*, p. 110

[108] Alexandru Husar, *Revista „Meșterul Manole"*, introducere la antologia literară *Meșterul Manole*, Fundația Culturală „Memoria", București, 2004, pp. 3 - 14

[109] *Idem*, *Revista „Meșterul Manole"* și *Ideea europeană*, în: „Dacia Literară", anul VI (serie nouă), nr. 3, Iași, 1995, pp. 2 - 3

[110] *Idem*, *Vintilă Horia și Meșterul Manole*, în: Marilena Rotaru, *Întoarcerea lui Vintilă Horia*, Editura „Ideea", București, 2002, pp. 304 - 305

În aceeaşi calitate, de promotor al valorilor literare şi al exponenţilor acestora, Alexandru Husar ne apare ca prefaţator sau postfaţator la 18 volume: ☞ (1) Ştefan Popa, Pavel Florea (coord.), *Legende populare din Moldova* (Editura Casei de Creaţie Populară, 1968, pp. 3 - 10); ☞ (2) Vlad Carmazinu - Cacovschi, *Peisajul estetic vitalizant* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 5 - 8); ☞ (3) Garabet Ibrăileanu, *Adela* (Editura „Junimea", Iaşi, 1983, pp. 5 - 37); ☞ (4) Nicolae Ciudin şi Aurelia Ciudin (coord.), *Ruga poeţilor*, vol. 1: *Din adîncimi de suflet, Doamne*, antologie de poezie creştină (Editura „Helios", Iaşi, 1995, pp. 5 - 10); ☞ (5) Constanţa Apetroaie, *Ana lui Manole. Poezii* (Editura „Viaţa", Iaşi, 1996, pp. 3 - 11); ☞ (6) Coriolan Gheţie, *Veac luciferic* (Editura „Agora", Iaşi, 1996, pp. 5 - 17); ☞ (7) Constantin Popa, *Teroarea clepsidrei* (Casa de presă şi editură „Cronica", Iaşi, 1996, pp. 241 - 245); ☞ (8) Petre Herţanu, *Liviu Rebreanu – ctitor al romanului românesc modern* (Editura „AS'S", Iaşi, 1997, pp. 7 - 16); ☞ (9) Ion Miloş, *Imagini de rouă* (Editura Institutului Naţional pentru Societatea şi Cultura Română, Iaşi, 1997, pp. 5 - 12); ☞ (10) Ion Şiugariu, *Ţara crinilor* (Editura „Agora", Iaşi, 1997, pp. 5 - 17); ☞ (11) Lucian Teodosiu, *O zi din viaţa mea: 33 de poeme = une journée - ma vie: 33 poèmes* (Editura „Viitorul Românesc", Bucureşti, 1999, pp. 6 - 15); ☞ (12) Ion Cârciuleanu, *Predici* (Editura „BIT", Iaşi, 2000, pp. 5 - 6); ☞ (13) Constantin V. Ostap, *Parfum de Iaşi* (Editura „Tehnopress", Iaşi, 2002, pp. 5 - 7); ☞ (14) Vasile Popa - Homiceanu, *Sintagmele ochiului* (Editura „Universitas XXI", Iaşi, 2003, pp. 5 - 10); ☞ (15) Adrian Voica, *Deschiderea cercului*, vol. 2 (Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2003, pp. 5 - 8); ☞ (16) Constantin Fântâneru, *Naraţiuni* (Editura „Limes", Cluj - Napoca, 2003, pp. I - XI); ☞ (17) Ioan Timofte, *Personalităţi ieşene*, vol. 10 (Editura „PIM", Iaşi, 2004); ☞ (18) Sidonia Simionescu, *Timp frînt* (Editura „Junimea", Iaşi, 2004, pp. 5 - 8).

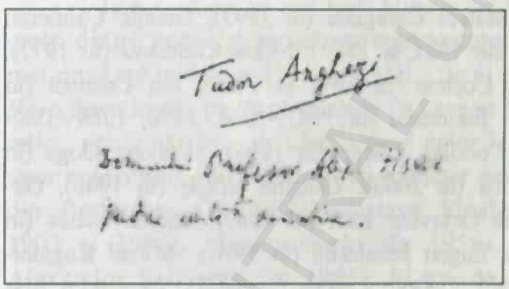

371°. Extras din pagina de gardă a volumului de versuri acordat cu autograf profesorului Alexandru Husar de Tudor Arghezi (la 12 februarie 1959)

12.6.2. Iniţiat încă din anii studiilor liceale de la Năsăud în atmosfera redacţională şi de cenaclu, Alexandru Husar este, de 7 decenii, colaborator al publicaţiilor de cultură, cu versuri şi proză, ori cu traduceri, dar şi cu studii, articole, sau eseuri vizînd literatura română şi pe exponenţii acesteia. O parte din ampla sa producţie pe acest tărîm de *„opinii, analize, note de lectură şi evocări antrenante"* [111] avea să se redistribuie în trei volume [112] de *Întoarcere la literatură* (primul subintitulat *Printre clasici* şi apărut

[111] Constantin Ciopraga, *Profil: Al. Husar*, în: *loc. cit.*, p. 10

[112] Alexandru Husar, *Întoarcere la literatură. Printre clasici*, Editura „Junimea", Iaşi, 1978, 199 p.; *idem*, *Întoarcere la literatură. Aplicaţii*, Editura „Spiru Haret", Iaşi, 2000, 260 pagini; *idem*, *Întoarcere la literatură. Sugestii*, Editura „Cronica", Iaşi, 2004, 198 p. Menţionăm că de titulatura semnalată, *Întoarcerea la literatură*, autorul se slujeşte într-un articol de tinereţe publicat în numărul din aprilie 1940 al „Decalogului" (pp. 7 - 8).

Întoarcerea la literatură – sugestii: Prefață / 5 / Întoarcerea la literatură / 8 / Antecedente critice / 13 / Destinul poeziei / 16 / Structura poeziei / 19 / Literatura de ocazie / 22 / Psihologia romancierului / 24 / Constituția romanului / 27 / Schița și nuvela / 30 / Menirea poeziei / 37 / Rațiunea poeziei / 41 / O sărbătoare a poeziei / 47 / Arte-surori / 52 / Tendințe în sfera artei / 62 / Poezia în context / 74 / Sinesteziile / 83 / Poetica clasică / 101 / Poetica romantică / 107 / Natura în romantism / 117 / Reglementări în artă / 129 / Principiul libertății în artă / 135 / Corolar / 155 / Structură și strat / 165 / Două întrebări (răspuns la o anchetă) / 176 / Critică și metodă / 182 / Analiza structurii / 188

Întoarcerea la literatură – printre clasici: M. Kogălniceanu / 5 / Alecu Russo / 17 / Eminescu – azi / 20 / Noi și Eminescu / 31 / Ion Creangă și alții / 40 / Coșbuc – omul / 50 / Cultura lui Coșbuc / 65 / Centenarul Coșbuc / 72 / Comicul lui Caragiale / 78 / Stilul lui Delavrancea / 88 / Mihail Sadoveanu / 98 / Lumea lui Bacovia / 103 / Rebreanu și problemele literaturii / 109 / Solilocvii în public / 119 / Tudor Arghezi și funcția poeziei / 126 / Lucian Blaga despre sine / 131 / Elemente filosofice în sonetul lui M. Codreanu / 139 / Trubadur fără vîrstă / 154 / G. Călinescu, clasic ? / 162 / Jurnalul lui Vianu / 176 / „Paznic de far" / 189

372°. Configurația primelor două volume semnate de Alexandru Husar în orizontul istoriei și al criticii literare

la Editura „Junimea", în 1978; al doilea cu subtitlul *Aplicații* și publicat de Editura „Spiru Haret", din Iași, în anul 2000, iar al treilea – ce-ar fi trebuit să fie primul ! – subintitulat *Sugestii* [113] și apărut abia în 2004, la Editura „Cronica", din Iași), respectiv într-un volum de incursiuni *Printre contemporani* [114], apărut – cu subtitlul *Oameni și cărți* – la Editura Revistei „Convorbiri Literare", din Iași, în anul 2003.

Pe ansamblu, cele patru volume ni-l înfățișează pe autor în dialog cu nu mai puțin de 60 de truditori pe ogorul literelor românești, de la clasici, pînă la cei mai recenți confrați [115]: Adrian Andoniu (în 1993), Cătălin Anuță (în 2002), Constanța Apetroaie (în 1996), Tudor Arghezi (în 1963 și 1966), George Bacovia (în 1967), Pavel Bellu (în 1984), Lucian Blaga (în 1974 și 1980), Geo Bogza (în 1976 și 1982), Ovid Caledoniu (respectiv Ioan Georgescu, în 1942), Eusebiu Camilar (în 1978), Ion Luca Caragiale (în 1962), Mateiu Caragiale (în 1993), George Călinescu (în 1976 și 1982), Constantin Ciopraga (în 1981 și 1986), Mihai Codreanu (în 1977), V. Copilu - Cheatră (în 1982), George Coșbuc (în 1940 și 1966), Ion Creangă (în 1940), Nicolae Dabija (în 1993), Mihai Eminescu (în 1942, 1964, 1970, 1988 - 1989 și 1990 - 1993), Constantin Fântâneru, Coriolan Gheție (în 1996), Octavian Goga (în 1940), Petre Got (în 1998), Ion Hadârcă (în 2003), Calistrat Hogaș (în 1940), Garabet Ibrăileanu (în 1980 - 1983), Ștefan Octavian Iosif (în 1940), Magda Isanos (în 1955 și 1974), Gavril Istrate (în 1999), Eugen Jebeleanu (în 1976), Mihail Kogălniceanu (în 1978), Nicolae Labiș (în 1956), George Lesnea (în 1972), Alexandru Macedonski (în 1940), Teohar Mihadaș (în 1943), Ion Miloș (în 1997), Vasile Negreanu, Costache Negruzzi (în 1968), G. T. Niculescu - Varone, Gheorghe Perdichi (în 1940), Perpessicius (alias Dimitrie S. Panaitescu în 1967), Constantin Popa (în 1996), George Popa (în 1986), Vasile Popa - Homiceanu (în 2003), George Maria Prina (în 1973), Liviu Rebreanu (în 1956 și 1957), Alecu Russo (în 1959), Liviu Rusu (în 2002), Mihail Sadoveanu (în 1955, 1961 și 1986), Dimitrie Stelaru (în 1942), Ovi-

[113] Despre primele două volume discută, între alții, Dumitru Andrașoni (în „Ecoul", nr. din 14 aprilie 1979, p. 6), Zaharia Sîngeorzan (în „România Liberă", nr. din 18 mai 1979, p. 2), Al. I. Friduș (în „Flacăra Iașului", nr. din 30 iunie 1979, p. 2), Nicolae Țirioi (în „Orizont", nr. 38, 1979, p. 2) și Vasile Chifor (în „Convorbiri Literare", nr. 10, 1979, p. 12), respectiv Sorin Pârvu (în „Convorbiri Literare", nr. 7, 1985, p. 13), Vlad Sorianu (în „Ateneu", nr. 1, 2000, p. 4) și Ion Lăpușneanu (în „Tribuna Ideilor", nr. 31, Năsăud, 2001, p. 11).

[114] Editura Revistei „Convorbiri Literare", Iași, 2003, 207 p.

[115] La referințele punctuale, se adaugă judecățile asupra unor grupuri precum cel al redactorilor de la „Albatros" (din 1972) și cel al poeților din „Constelația Lirei" (din 1991).

Întoarcerea la literatură – aplicaţii: Legende populare din Moldova / 3 / În jurul unei variante a *Mioriţei* / 8 / Nuvela *Alexandru Lăpuşneanu* / 11 / *Luceafărul* şi *Meşterul Manole* / 15 / „Luceafărul" din nou / 25 / Mitul „Luceafărul" / 36 / „Mai am un singur dor" / 43 / Paremiile lui Creangă / 70 / Farsa lui Caragiale / 81 / O poezie a lui Macedonski / 86 / George Coşbuc, „poetul" / 93 / Orizontul lui Coşbuc / 104 / Coşbuc printre contemporani / 116 / Alexandru Vlahuţă / 123 / Zamolxe redivivus / 126 / Remember / 132 / „Hanul Ancuţei" şi „Banchetul" / 136 / Ultimul Decheneu / 155 / Manuscrisul *Adelei* / 167 / G. Topârceanu / 223 / Epitetul arghezian / 226 / Omagiu lui Mihai Codreanu / 243 / *Magna Charta* / 247 / „Amfiteatrul cu poeţi" / 251

Printre contemporani. Oameni şi cărţi: Un poet din Munţii Pindului / 5 / Ne vine rîndul / 17 / „Paradisul peregrinar" / 22 / „Vrăjitorul apelor" / 25 / Noaptea geniului / 29 / Poetul în refugiu / 32 / Lied epistemologic / 35 / Grupul „Albatros" / 38 / Printre „albatroşi" / 46 / Locul lui Şiugariu / 51 / Magda Isanos / 60 / *Poeta fuit...* / 62 / George Lesnea / 65 / În slujba artei / 68 / Un poet autentic / 71 / Oraşul cu minuni / 75 / „Hanibal" / 85 / Bardul moţilor / 91 / Un suflet frumos / 98 / Omagiu / 105 / „Lebăda solară" / 108 / Un poet singular / 111 / Constelaţia lirei / 115 / Pe urmele lui Orfeu / 121 / Cronică de veac / 126 / Poetul timpului / 129 / „Ana lui Manole" / 133 / „Veac luciferic" / 137 / Drama alterităţii / 146 / Planetă la marele bal / 150 / „Mirele unei flori" / 154 / Decanul filologilor / 159 / O carte rară / 165 / Mesajul unui roman / 171 / *Estetica militans* / 175 / Pe valurile Purgatoriului / 183 / Exegetul poeziei / 186 / Confesorul ochiului / 190 / Poetul în zale / 193 / Fîntîneru postum / 200

373°. Configuraţia altor două volume semnate de Alexandru Husar în orizontul istoriei şi al criticii literare

diu Suciu (în 2000), Barbu Ştefănescu Delavrancea (în 1968), Ion Şiugariu (în 1942 şi 1997), Lucian Teodosiu (în 1997), George Topîrceanu, Ion Ţăranu (în 2001), Tudor Vianu (în 1962), Alexandru Vlahuţă (în 1939), Adrian Voica (în 2003) şi alţii.

Mulţi dintre autorii recuperaţi în cuprinsul volumelor cu profil critic şi istoriografic i-au prilejuit lui Alexandru Husar şi alte prezentări, rămase ca atare în publicaţiile periodice. Alţii (precum Vasile Alecsandri, Mihai Beniuc, Demostene Botez, Otilia Cazimir, Eugen Ionescu, George Lesnea, Ion Miloş, Tristan Tzara) aşteaptă, probabil, o nouă „întoarcere la literatură", pentru ca judecata despre ei să ajungă mai uşor la cunoştinţa cititorului actual.

12.6.3. Atent cu mai toate numele din panteonul literaturii autohtone şi cu foarte mulţi dintre poeţii şi prozatorii contemporani, Alexandru Husar n-a rezonat în mai mică măsură cu scriitorii străini, fie ei din Europa, ori de pe alte continente. Ne-o dovedeşte, pe lîngă numele cu care se ilustrează în construcţiile de ordin teoretic, ori în cărţile „de idei", şirul celor la care autorul se referă prin chiar titlul unor contribuţii din publicaţii cu caracter periodic: Charles Baudelaire, Erasmus din Rotterdam (în 1967), Gustave Flaubert (în 1967), Ortega y Gasset (în 1993 şi 1994), Maxim Gorki (în 1956), Thomasi de Lampedusa (în 1997), Alexandru Soljeniţîn (în 1996), M-me de Staël (în 1966) şi alţii.

Şi mai impresionantă este, însă, lista celor 127 scriitori de poezie de expresie franceză, italiană, spaniolă, portugheză, engleză, sau germană, din Europa şi din America Latină, transpuşi în româneşte – de-a lungul ultimelor patru decenii – de către *„esteticianul şi hermeneutul"* [116] Alexandru Husar, în acord cu maxima: măcar cîte puţin din cît mai mulţi promotori ai artei cuvîntului.

În şirul celor tălmăciţi de Alexandru Husar, pe parcursul a 64 de ani, figurează: Mohand Abouda (în 2004), Elio Filippo Accrocca (în 1994), Juliette Aderca (în 2002), Marc Alyn (în 2002), Elvira de Alvear (în 1974), Siro Angeli (în 1994), Bernardo Atxaga (în 2002 şi 2004), Ahmed Azehhagh (în 2004), Ingeborg Bachman (în 1969), Ştefan Baciu (în 1997), Sabine Badre (în 2001), Charles Baudelaire (în 2000, 2001 şi 2002), Carlos Bausoño (în 2001), Tahar Bekri (în 2002), Albertine

[116] Adrian Voica, *Vîrstele templierului*, în: „Cronica", nr. 34 (1493), Iaşi, 5 mai 2000, p. 9

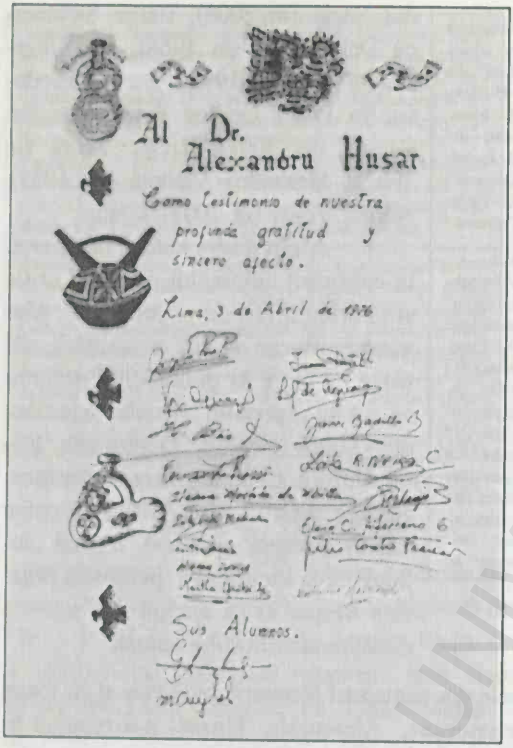

374°. „Autograf" acordat profesorului Alexandru Husar, la 3 aprilie 1976, de către foștii săi studenți de la Universitatea „San Marcos" din Lima

Benedetto (în 2002), Horst Bienek (în 1973), Imaam Bioud (în 2004), Vittorio Bodini (în 1994), Jorge Luis Borges (în 1974), Jean - Pierre Boulic (în 2004), Rainer Brambach (în 1973), Pais Brandao (în 2002), Bertold Brecht (în 1968 și 1973), Auguste Brizeux (în 1939), Yves Broussard (în 2002), Ivan Bunin (în 1974), Alejandro Medina Bustinga (în 2000), Rafael Cadenas (în 1999), Luis de Camoens (în 1974), Raffaele Carrieri (în 1994), Alfonso Chase (în 2000), Fredy Chicangana (în 1999), Elicura Chihu Ailaf (în 2000), José Santos Chocano (în 2003), Silvestre Clancier (în 2002), Paul Claudel (în 1941), Jean - Claude Coifard (în 2004), Arturo Corcuera (în 1999), Luis Cordero (în 1973), Richard Dehmel (în 1969), Kiki Dimoula (în 2001), Thomas Stearns Eliot (în 1965 și 1995), Denis Ermorine (în 2003), Samuel Feijóo (în 1973), Jose Franco (în 2001), Alain Freixe (în 2003), Angela Garcia (în 1999), Vahé Godel (în 1999), Jeannine Dion - Guérin (în 2002), Jorge Guillen (în 1965), Fiama Hasse (în 2002), Francisco Hernández (în 2002), Jacinto Herrero Esteban (în 1967, 1969 și 2001), Louise Herlin (în 2002), Luis Hernán Ramírez (în 1984, 1998 și 2001), Victor Raul Iaramillo (în 1999), Francisco A. de Icaza (în 1973), Ana Isabel Illueca (în 2001), Demetrio Korsi (în 2001), Lazhari Labter (în 2004), William E. Leparulo (în 2001), José Angel Lezva (în 2002), Alfredo Pereira Lima (în 1968 și 2003), Henry Longfelow (în 1957), Moravia Ochoa Lopez (în 2001), Jacques Lovichi (în 2004), Leo Lubeit (în 2003), Olga Luciax Estrada (în 1999), Mario Luzi (în 1994), Iulian Malatesta (în 1999), Robert Marteau (în 2002), Jose De Jesus Martinez (în 2001), Rafael Arevado Martinez (în 1997), Aristide Martinez Ortega (în 2001), Slavko Mihalič (în 1999), Alberto Mondadori (în 1994), Jean - Bernard Moreu (în 2003), Eugenio Montale (în 1965 și 1968), Mario Virgilio Montanez (în 2002), Pablo Montoya (în 1999), Andrea Moorhead (în 2004), Hugo Mujica (în 2000), Alfredo Figueroa Navarro (în 2001), Léon Negruzzi (în 1995), Amado Nervo (în 1994 și 2002), Enrique Noriega (în 2003), Jorge Luis Obando (în 2000), Lanfranco Orsini (în 2001), Julio Chiroque Paico (în 2000), Manuel Garrido Palacios (în 2002), Bertalicia Paralata (în 2001), Roberto Pasanisi (în 2002), Sandro

Penna (în 1994), Julio Peonte (în 2000), Silvia Plath (în 1983), Claudia Puente (în 2002), Salvatore Quasimodo (în 1994), José Luis Quesada (2002), Luis Eduardo Rendon (în 1999), Arthur Rimbaud (în 1966 şi 1968), Antonio Rinaldi (în 1994), Carlos Alfonso Rodriguez (în 2000), Heiniz Rusch (în 1969), Tomás Segovia (în 2002), Carlos Enrique Sierra (în 1999), Maximo Simpson (în 2004), Tristan Solarte (în 2001), Jules Supervielle (în 1965 şi 2004), Gustavo Tatis Guerra (în 1999), Francesco Tentori (în 1973), George Thinès (în 2002), Britta Titel (în 1973), Juan Ruiz de Torres (în 2002), Gabriel J. Arango Toto (în 1999), Edgar Trejos (în 1999), Ricardo Turner (în 2001), Tristan Tzara (în 1996), Ulises Valencia (în 2000), César Vallejo (în 1973 şi 2004), Samuel Vásquez (în 1999), Emile Verhaeren (în 1956 şi 1968), Charles Vidrac (în 1998 şi 1999), Jean-Claude Villain (în 2002), Joan Viva (în 2000), Ulrich Völkel (în 1969), Silja Walter (în 1973), Jean-Claude Xueres (în 2002), respectiv Cezar Young Nunez (în 2001).

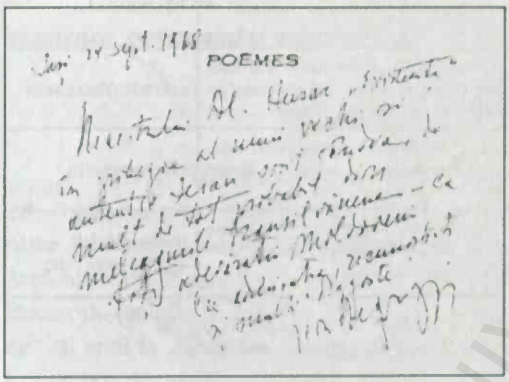
POEMES

375°. Extras din pagina de gardă a volumului de versuri acordat cu autograf lui Alexandru Husar de Léon Negruzzi (la Iaşi, în 24 septembrie 1968)

12.6.4. Am lăsat la urmă creaţia de o viaţă a maestrului Alexandru Husar, *Anti - Gog*, o *„carte de profunzime, de orizonturi culturale, de filosofie"* şi, tot astfel, *„de eseu, de gîndire, de analiză critică, morală, literară"* [117], publicată la Editura „Agora" din Iaşi, în 1997. Ea reprezintă un răspuns la provocarea lui Giovanni Papini [118], autorul cărţii *Gog*, tradusă în româneşte încă din 1940, de către Ileana Zara, după a cărei versiune s-a realizat şi tirajul de la „Univers", pus în circulaţie în 1990 [119].

Despre felul în care se articulează *„documentul singular şi simbolic"*, ce se doreşte *„o carte de memorii şi nu atît* [...] *o operă de artă"* [120], aflăm din punerea în corespondenţă a celor două „cuprinsuri", în stilul ilustrat în tabelul (376°): prin actualizarea, prin recontextualizarea, prin reechilibrarea, sau prin redimensionarea mesajului celor 70 de secvenţe din care se compune volumul *„demolatorului constant al tuturor miturilor triumfaliste, fie că erau filosofice, politice, umane,*

[117] Gheorghe Bulgăr, *Anti - gog, de Al. Husar* (cuvîntul rostit cu prilejul lansării volumului *Anti - Gog*, la Tîrgul de Carte de la Bucureşti, din 1996), în: Catinca Agache, *loc. cit.*, p. 21

[118] *O replică lui Papini: ANTI - GOG* se intitulează recenzia academicianului Constantin Ciopraga, din „Dacia Literară" (nr. 1, 1998, pp. 52 - 53) şi din „Viaţa Românească" (nr. 11 - 12, noiembrie - decembrie 1997, pp. 125 - 128), reluată în volumul *Perspective* (Editura „Junimea", Iaşi, 2001, pp. 253 - 257), iar ca *Răspuns la o provocare de geniu* ne este prezentată cartea în atenţie de către regretatul Vasile Sporici (în „Ateneu", nr. 7, 1997, p. 7).

[119] În acord cu ediţia italiană din 1942

[120] Alexandru Husar, *Anti - Gog*, Editura „Agora", Iaşi, 1997, p. 8. Volumul avea să fie răsplătit cu Diploma Salonului de Carte organizat de Biblioteca Judeţeană „Nicolae Milescu Spătarul", ediţia a XII - a, Vaslui, 2000.

epistemologice, în prima jumătate a secolului al XX - lea" [121] – nimeni altul decît Giovanni Papini (1881 - 1956), cunoscut pînă la apariţia volumului *Gog* (1931), prin *Crepusculul filosofilor* (1906), *Un om sfîrşit* (1913), *Istoria lui Cristos* (1921), *Sfîntul Augustin* (1929), *Pîine şi vin* (1926), iar ulterior prin *Diavolul* (1953).

SECVENŢE DIN „GOG" ŞI CORESPONDENTELE ACESTORA DIN „ANTI - GOG"	*TEHNICA DESLUŞITĂ*
O vizită lui Edison / O vizită lui Wiener; ☞ F. O. M. / F. A. O.; ☞ O vizită lui Lenin / O vizită lui Gorbaciov; ☞ Întoarcerea la natură / Reînnoirea omului; ☞ Contele Saint - Germain ; Contele Keyserling	*ACTUALIZAREA*
O vizită lui G. - B. Shaw / O vizită lui E. Ionesco; ☞ Filosofie chinezească / Filosofie românească; ☞ Sir I. G. Frazer şi magia / Lucian Blaga şi mitul; ☞ Prăvălia lui Ben - Chusai / Tîrgul Moşilor; ☞ Întoarcerea lui Pitagora / Învierea lui Hristos	*RECONTEXTUALIZAREA*
Egolatrie / Religia omului; ☞ Răzbunare / Împăcare; ☞ Trustul fantomelor / Misterele aurei; ☞ Cadavre de oraşe / Oraşe vii; ☞ Simulacru de crimă / Exerciţii de yoga; ☞ Istoria de-a-ndoaselea / Istoria la loc	*REECHILIBRAREA*
Colecţia de celebrităţi / Cercul de prieteni; ☞ Mic de tot / Magnific; ☞ Catedra de ftiriologie / Catedra de umanism; ☞ Nostalgia călăului / Idealul ascetic; ☞ Măştile / Eul superior; ☞ Pîinea unei fetiţe / Pîinea vieţii	*SCHIMBAREA DE ACCENT AXIOLOGIC*

376°. Vectori ai dislocării tematice ce justifică asumarea provocării lui Giovanni Papini de către autorul român al volumului Anti - Gog

Ce este, în sine, producţia metadiscursivă inspirată de *„un document ciudat şi simptomatic: înspăimîntător poate, dar de oarecare valoare pentru studiul omului"*, aşa cum este *Jurnalul* în care personajul lui Papini împrăştie *„fragmente de amintiri, amestecate fără ordine"* şi *„fără date precise, aruncate într-o englezească oarecare, dar destul de uşor de descifrat"* [122] ?

În economia ficţiunii literare: conţinutul *„unui maldăr de hîrtii"* pe care opusul personajului biblic, înşelat de Satana, *„le-a mîzgîlit ani în şir"*, în chip de *„note fugare, foi de jurnal intim, însemnări de ocazie, într-o ordine relativă, datate incomplet, redactate într-o românească spontană, dar foarte greu de descifrat"* [123].

Din perspectiva analistului, istoricului şi criticului literar: o *„carte inclasabilă, în fond un* credo *ontologic, o autobiografie travestită, cu remarcabile virtuţi narative"*, din care transpar *„aspiraţiile unui gînditor alert, tentat de generalizările, efuziunile unui poet discret şi suferinţele unui perfecţionist mîhnit"* [124].

La o astfel de *„sinteză asupra spiritualităţii contemporane privite politic, filosofic, din punct de vedere literar, ştiinţific"* [125], autorul român a gîndit timp de patru decenii, *„în cele mai grele şi, uneori, mai elevate clipe ale vieţii"* [126], iar despre ea

[121] Onofrio Cerbone, *Anti - gog de Al. Husar* (cuvîntul rostit cu prilejul lansării volumului *Anti - Gog*, la Tîrgul de Carte de la Bucureşti, din 1996), în: Catinca Agache, *loc. cit.*, p. 24

[122] Giovanni Papini, *op. cit.*, p. 10

[123] Alexandru Husar, *Anti - Gog*, 1997, p. 8

[124] Constantin Ciopraga, *Un umanist modern: Al. Husar*, în: Catinca Agache (coord.), *loc. cit.*, p. 11

[125] Gheorghe Bulgăr, în: *loc. cit.*, p. 22

[126] Cum mărturiseşte cu mai mulţi ani înainte de a o face publică, în discuţia cu Grigore Ilisei, din *Portrete în timp* (Iaşi, 1990, p. 113). Cf.: Catinca Agache (coord.), *loc. cit.*, pp. 19 - 20

şi despre autorul disimulat în personajul Anti - Gog au scris, între alţii: Onofrio Cerbone, Constantin Dram, Ion Lăpuşneanu, Ion Moise şi Daniel - Ştefan Pocovnicu [127], după cum au vorbit – la diverse prezentări ale cărţii – Constantin Ciopraga, Gavril Istrate şi Mihai Ursachi [128], Victor Iancu şi Pan. M. Vizirescu [129], respectiv Gheorghe Bulgăr, Onofrio Cerbone şi Marilena Rotaru [130], aceasta din urmă realizînd şi interviul pentru Televiziunea Română, difuzat la Bucureşti, în 7 iunie 1997.

12.7. „Uman prin vocaţie şi umanist prin formaţie" [131], asemenea personajului adnotator din volumul „Anti – Gog"

„O carte – fie o improvizaţie, fie un act de îndelungă, laborioasă gestaţie a unui corp unitar – rămîne, într-o ordine severă a valorilor, mai presus de foiletonul de-o zi, uşor frînt sub pulberea efemeridelor" [132]

12.7.1. Din parcurgerea încrucişată a hexagoanelor „$B_B O_B R_B V_B I_B S_B$" şi „$B_O O_O R_O V_O I_O S_O$" rezultă o clasificare a celor 21 de volume de autor, publicate de către Alexandru Husar, de-a lungul a 46 de ani, între 1959 şi 2004, la 14 edituri, dacă nu luăm în calcul şi reeditările. Este vorba de 5 tiluri apărute la 4 edituri din Bucureşti (un titlu la Editura Tineretului, două titluri la „Univers", un titlu la „Meridiane" şi unul la Redacţia Publicaţiilor pentru Străinătate a Uniunii Scriitorilor din România); de un titlu publicat la Editura „Dacia" din Cluj - Napoca; de unul apărut la Editura „Augusta", din Timişoara, respectiv de 13 titluri apărute la 8 edituri din Iaşi

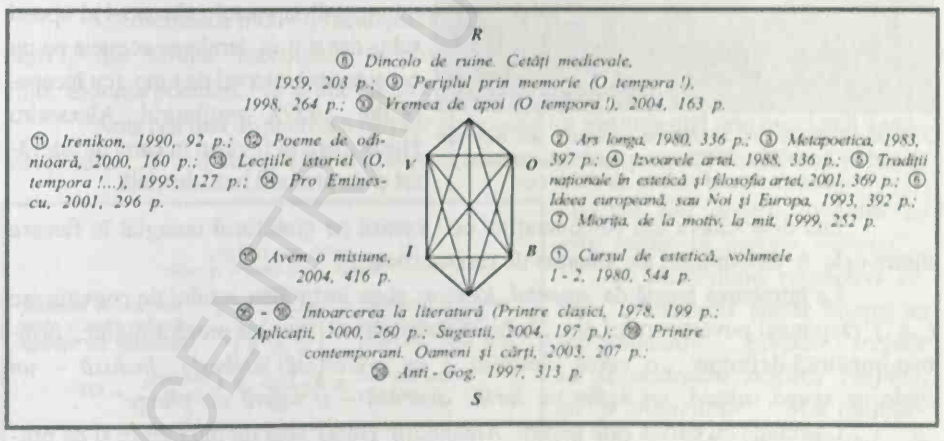

377°. Distribuţia cărţilor lui Alexandru Husar în raport cu polii (sau parametrii) hexadei „situaţionale"

[127] În: „Columna" (nr. 5, 1997, p. 3), „Cronica" (nr. 6, 1997, p. 9), „Tribuna Ideilor" (nr. 2 - 3, Năsăud, 1997, p. 10), „Răsunetul" (nr. din 14 mai, Bistriţa, 1997, p. 4), respectiv „Sinteze" (nr. 34, 1997, p. 10)

[128] La Muzeul Literaturii Române din Iaşi, în mai 1997

[129] La Uniunea Scriitorilor, în 21 mai 1997

[130] La Tîrgul de Carte din Bucureşti, pe 30 mai 1997

[131] Alexandru Husar, *Anti - Gog*, Iaşi, 1997, p. 6

[132] *Idem*, *Întoarcerea la literatură. Sugestii*, Editura „Cronica", Iaşi, 2004, p. 5

(trei titluri la Institutul European, două titluri la Editura Universității „Al. I. Cuza", două titluri la „Junimea", două titluri la „Cronica", un titlu la „Convorbiri Literare", un titlu la „Agora", un titlu la „Spiru Haret" și un titlu la „Alfa").

378°. Alexandru Husar, la Uniunea Scriitorilor din București (pe 19 septembrie 1997), cu prilejul lansării unui volum de versuri semnat de Petre Got

Ceea ce rezultă din suprapunerea a două hexade situaționale este o impresionantă operă (de peste 5.500 de pagini tipărite, doar în volumele de autor !), străbătută de cel puțin 6 orizonturi problematice: un edificiu, cum spune academicianul Constantin Ciopraga, a cărui *„coloană de sprijin [...] e, vădit, filosofia"*.

Din cele expuse, mai rezultă, însă, și un impresionant profil de autor, distribuit în cel puțin 6 regimuri ale scrisului, susținute de concepția după care *„frumosul e un catalizator polivalent, un mod al armonizării prin excelență cu lumea, cu natura, cu cosmosul"* [133].

Prin vastul referențial al operei sale, dar și prin derularea acesteia pe un considerabil interval de timp (cu începere din 1959), profesorul Alexandru Husar pare să fi văzut în carte un adevărat și un profund mod de viață.

Iată doar cîteva din considerațiile ce-l așează pe gînditorul omagiat în fiecare dintre cele 6 determinări ale situației de resemnificare.

La întrebarea legată de *agentul locutor* și de instituirea actului de comunicare (*„B"*) răspunsul povestitorului din „Fabrica de mucava" vine cu promptitudine, printr-o împătrită definiție: *„o carte deschisă e un creier ce vorbește; închisă – un amic ce speră; uitată, un suflet ce iartă; distrusă – o inimă ce plînge"* [134].

Că relația cu cartea este pentru Alexandru Husar una de îndatorare și de profundă implicare, ca de la *pacient*, la *agent*, în actul influențării și al conlucrării (*„O"*), ne-o spun rînduri memorialistice de o acută sinceritate: *„cînd totul între mine și oameni, între mine și lume s-a spulberat, cînd ne tîram în mizerie morală și materială, tot ele au venit către mine, ca niște amintiri din copilărie, din nou mîngîindu-mă, din nou înfrățindu-mă cu lumea, cu viața, cu mine însumi, cu oamenii și,*

[133] Constantin Ciopraga, *loc. cit.*, p. 11

[134] Alexandru Husar, *Periplu prin memorie*, Iași, 1998, p. 184

de atîtea ori, apropiindu-mă de Dumnezeu [...]. *Ele, care şi cînd m-au mînţit, nu m-a durut şi cînd m-au lovit, m-au mîngîiat şi cînd m-au înfrînt sau m-au zdrobit, mi-au dat aripi nevinovate către viaţă, să zbor cu ele deasupra vieţii".*

Privite în sine, ca realităţi *sui generis* (în acord cu variabila „*R*" din modelul acţional !), cărţile sînt *„comorile regilor"*, după spusa lui John Ruskin, în măsura în care ele sînt *„oglinda minunilor şi frumuseţilor naturii"*, cum le caracterizase John Lubbock, în *Întrebuinţarea vieţii*. Pentru că *„în ele s-au adunat şi prin ele ni se transmit cele mai bune gînduri, cele mai bune fapte"*, cum apreciase Ralph Waldo Emerson, cărţile se plasează, în viaţa noastră *„pe acelaşi rang cu familia, iubirea, experienţele pasionale, tonice, curative, revoluţionare"*.

Sub ce accente i se înfăţişează cărturarului relaţia cu „obiectul" preferat, pe coordonata valorizatoare „*V*" ? Unul de maximă relevanţă: *„nu ştiu ce m-aş fi făcut eu, ce-aş fi fost fără cărţi în lumea asta. Mi-au fost, de elev, dragi. N-am avut bucurii mai mari în viaţă decît cele din cărţi. Şi vorba lui Miron Costin, că nu este în viaţa omului alta mai de folos şi mai iscusită zăbavă decît cetitul cărţilor, mi-a fost îmbold şi călăuză"*. Evident, la o asemenea apreciere, ajunge doar cel care întrevede în carte răspunsul la *„aspiraţiile cele mai înalte, cele mai profunde ale umanităţii"* [135].

Rezumînd cele spuse din perspectiva *interlocuţiei* („*I*"), putem afirma, o dată cu Alexandru Husar, că *„pentru integritatea morală a unui om, a unei epoci, cartea e o condiţie preliminară, o condiţie sine qua non"* [136].

Un asemenea motiv îl încurajează pe martorul unui *„crematoriu al minţii omeneşti"*, din Clujul începutului de obsedant deceniu, să-şi închipuie venirea clipei cînd, aidoma poetului, va spune cărţilor: *„Adio, dragi prieteni !..."* [137].

Nota cea mai distinctivă a cărţilor şi aspectul lor instrumental prin excelenţă (asociat polului „*S*") transpar dintr-o comparaţie cum este cea propusă de John Lubbock:

379°. Perspective asupra cărţii, la care ne trimit notaţiile lui Alexandru Husar, din Periplu prin memorie

„cărţile sînt pentru omenire ce este memoria pentru indivizi".

Dezvoltînd respectiva relaţie, Alexandru Husar adoptă un ton imperativ: *„cărţilor trebuie să le acordăm acelaşi respect, ca şi oamenilor"*. Mai mult decît atît, *„ele au dreptul la nemurire"*, pentru că sînt *„cel mai înalt bun al civilizaţiei"* şi *„cel mai profund"* [138].

---

[135] Alexandru Husar, *op. cit.*, p. 185
[136] *Ibidem*, p. 181
[137] *Ibidem*, pp. 184, respectiv 181
[138] *Ibidem*, p. 185

BCU IAŞI CENTRU VECHI LIBRARY

12.7.2. Ca *mod de viață*, cartea cu care ne îndatorează profesorul Alexandru Husar rezonează pe deplin cu viziunea despre carte în general. Prin titlurile pe care ni le propune, din 1959 și pînă în 2004, dar și prin „diapazonul tematic" ce le individualizează în cadrul unei creații în plină desfășurare, producția livrescă sub marca *ALEXANDRU HUSAR* răspunde unor linii de forță ce acoperă întregul spectru al expresivității de ordin lingvistic, ca și așteptărilor prefigurate printr-un model al logicii personalității, cum este hexada de tip „situațional".

Profesorul Alexandru Husar nu este, însă, doar un *om al cărții*, după cum nu are de-a face cu fantasme ale omului-carte, din închipuite universuri ale realității virtuale.

Chiar și celor care nu l-au cunoscut direct, precum sînt cei din grupul de intelectuali australieni din Sydney, cu rădăcini în România, domnia sa le apare ca un *„om de cultură și mare iubitor de oameni"*, unul dintre *„marii oratori* [...] *dublați de un suflet ales"*, ce *„știu să-ți împrumute ceva din spiritul lor, chiar și atunci cînd tac, sau cînd te ascultă"* [139].

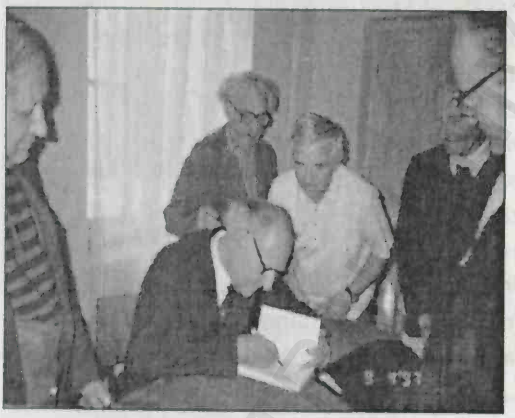

380°. Alexandru Husar: instantaneu prilejuit de lansarea volumului Anti - Gog *la Năsăud*

Pentru că este o personalitate remarcabilă și o individualitate debordantă, domnia sa se supune unei logici a lui Hermes, cea după care individualul nu este altceva decît un *„pachet"* sau o *„condensare de generaluri"* [140]. Ca atare, descompuneri în limitele recurenței, de genul celor urmărite în orizontul *omului* (după circuitul *„$B_B O_B R_B V_B I_B S_B$"*) și în cel al *operei* propuse (după circuitul *„$B_O O_O R_O V_O I_O S_O$"*), s-ar putea realiza în legătură inclusiv: ☞ (3) cu epoca în care trăiește, cu locurile vizitate, cu tendințele vremii sale, pe care le exprimă, cu *lumile*, situațiile și realitățile de care profundul observator și om de litere a dat și continuă să dea seamă prin actul de instituire discursivă – *„$B_R O_R R_R V_R I_R S_R$"*; ☞ (4) cu gîndurile, cu *idealurile*, crezurile și cu aspirațiile de la care el se împărtășește în alegerea temelor pe care le dezvoltă în scrierile sale și în modularea judecăților pe care le pronunță – *„$B_V O_V R_V V_V I_V S_V$"*; ☞ (5) cu înaintașii de la care se revendică și cu preopinenții de care se distanțează, altfel spus, cu *auditoriul*, sau cu publicul pe care îl ține în formele sale de adresare – *„$B_I O_I R_I V_I I_I S_I$"*; ☞ (6) cu domeniile în care s-a inițiat, cu afinitățile elective și, în speță, cu *modul* în care înțelege să se manifeste ca scriitor de instanță secundă, „reîntors" la literatură – *„$B_S O_S R_S V_S I_S S_S$"*.

[139] Ana Luduşan, *Harul unui spirit ales*, în: *Alexandru Husar în Australia*, Sydney, 2002, p. 15
[140] Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes* (capitolul VII: „Ce este individualul ?"), Editura „Cartea Românească", București, 1986, p. 61

381°. Alexandru Husar, cu interpretul vinurilor româneşti, academician prof. dr. Valeriu Cotea

S-ar deşira, astfel, firul logic al „monografiei" unei personalităţi multiple, armonic-conjugate, totuşi, prin vocaţia sintezei [141].

12.7.3. Că structura ordonatoare de tip „situaţional", urmată în cursul expunerii, este una relevantă pentru însuşi omul de aleasă cultură în manifestările căruia unii au desluşit imaginea poetului ce *„nu se poate regăsi cu adevărat decît în amintire"* [142], iar alţii au înţeles să decripteze mărturia *„unui ascet şi unui dîrz luptător"* [143] ne-o dovedesc „trăsăturile" la care se opreşte academicianul Constantin Ciopraga în schiţa de profil ce prefaţează bibliografia *„învăţatului prieten"* [144], cea apărută cu numărul unu, sub îngrijirea Catincăi Agache, de la Biblioteca Judeţeană „Gheorghe Asachi", din Iaşi.

În succesiunea evocării lor de către bunul prieten şi finul observator, este vorba de „predicate" existenţiale precum cele ce trimit: la *delicateţe* („*B*"); la *entuziasmul* şi *apetenţa pentru frumos* („*V*"); la *luciditatea de gînditor* („*O*"); la *perpetua năzuinţă spre rigoare* („*S*"); la *elocinţă* şi la *harul de frumos-rostitor* („*B*"); la *umanismul activ* („*V*"); la *sinceritatea cuceritoare* („*B*"); la *trăirea intensă a convingerilor* („*O*"); la *cărturarul comprehensiv* („*I*"); la *adîncirea în pămîntul natal* şi la *deschiderea spre universal* („*R*"); la *cultul prieteniei* („*I*"); la *viziunea complexuală* („*O*"); la *ostenitorul fără odihnă* („*S*").

O dată înşirate, cele cîteva tuşe de condei [145] menite a contura profilul unui *„descendent de şcoală ardeleană"*, venit de la Cluj cu *„rigoarea ştiinţifică"*, dar şi cu *„ceva din patetismul energic ce i-a însoţit pe ardeleni de-a lungul istoriei"* [146], se dispun aproape de la sine în reţeaua decupării personalităţii, aşa cum se poate urmări în figura din figura (382°).

Înţelegem, astfel, că cel care, prin stilul *„unui impecabil cavaler de odinioară"*, s-a constrîns – în poezie – *„la protocolul eteric"* [147], iar prin polivalenţa operei în ansamblu şi prin cifrul dezvoltării temelor aferente s-a afirmat ca un veri-

---

[141] *„Idealul vieţii mele a fost sinteza"*, mărturiseşte autorul impresionantei opere de savant militant în interviul acordat „Opiniei Studenţeşti" din săptămîna 3 - 10 martie 2002.

[142] Gheorghe Grigurcu, *loc. cit.*, p. 12

[143] Adrian Voica, *Vîrstele templierului*, în: *loc. cit.*, p. 15

[144] Cum îl numeşte pe Alexandru Husar în autograful acordat pe exemplarul din volumul *Perspective* (Editura „Junimea", Iaşi, 2001), pe care i-l oferă la 5 octombrie 2002

[145] Constantin Ciopraga, *loc. cit.*, pp. 9 - 11

[146] Nicolae Turtureanu, *Cuvinte încrucişate*, „Cronica", Iaşi, 1996, p. 96

[147] Gheorghe Grigurcu, *loc. cit.*, p. 13

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

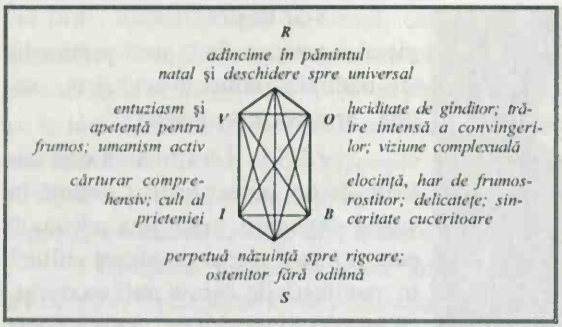

382°. Schiţa de portret „Al. Husar", de Constantin Ciopraga, reluată în dispunerea „ situaţional" - hexadică

tabil *„umanist modern"* [148] şi-a dorit şi a putut asuma ca ideal al vieţii sinteza, exact în măsura în care – din anii în care *„a început să fie om"* [149] şi pînă în ceasul asumării sale – de către „interlocutori" – ca *„om al cetăţii"* şi ca *„reper cultural"*, sau ca *„model de urmat"* [150] – s-a ilustrat el însuşi ca o fericită şi trainică sinteză.

Este ceea ce rezultă din *„privirea rezumativă"* pe care acelaşi patriarh al literelor ieşene, profesorul Constantin Ciopraga, o formula cu cîţiva ani în urmă, sub cauţiunea trăsăturilor deja-evocate: *„opera universitarului de la Iaşi configurează un destin realizat. Reflectă o viaţă şi ratifică un crez"* [151].

Cu admiraţia pentru şirul încă fără de capăt al înfăptuirilor pe tărîm cultural şi cu bucuria de a-i fi martori la un nou şi foarte rodnic moment de bilanţ, să-i urăm iubitului maestru Alexandru Husar, în mijlocul celei de-a LXXXV - a primăveri: *LA MULŢI ANI* !

[148] Constantin Ciopraga, *loc. cit.*, p. 10
[149] Alexandru Husar în dialog cu Grigore Ilisei, *loc. cit.*, p. 112
[150] Catinca Agache, în: *loc. cit.*, p. 7
[151] Constantin Ciopraga, *loc. cit.*, p. 11

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

13. ALTE TREI APLICAȚII ALE SCHEMEI „SITUAȚIONAL" - HEXADICE DE ANALIZĂ A PERSONALITĂȚII

13.1. EMINESCU, ÎN PERSPECTIVA UNUI MODEL AL RECEPTĂRII

13.1.1. Ce poți să mai spui, astăzi, după ce s-au spus atîtea și atîtea despre Eminescu, cînd Eminescu însuși, deși îl deriva pe Dumnezeu din „eu", se socotea *„un punct în cartea destinului, care nu trebuia să fi fost"* [1] ? Iar dacă, totuși, a fost, nu i s-a atribuit, pe rînd, condiția de *„turc, albanez, persan, suedez, rus, bulgar, sîrb, rutean, polon, armean"*, căutîndu-i-se strămoși *„între Marea Baltică și Marea Caspică"* [2] ? Și n-a spus, oare, însuși Iorga – în consonanță cu autorul *Luceafărului*, atras de viziunile metempsihotice [3] – că *„sînt mai mulți Eminescu, între care unii* [...] *sînt inferiori acelui pe care mai ales îl cunoaștem"* ? Ba chiar că, în înfățișarea definitivă a lui Eminescu *„sînt mai multe suflete, care pînă la sfîrșit se zbat într-însul"*, iar *„încercarea de a face din el* [...] *o singură mentalitate și o singură sentimentalitate este cu desăvîrșire greșită"* [4] ?

Ce putem spune, așadar, în dezacord cu înclinația spre *monovalent* și *monolitic* pe care o surprindea un Mircea Eliade în însăși tematizarea spiritualității latine [5] ? Ce putem spune, fără a-l contrazice, totuși, pe Emil Cioran, după care *„tot ce s-a*

---

[1] Ms. 2262, *apud*: Constantin Noica, *Eminescu, sau gînduri despre omul deplin al culturii române*, București, 1975; ret. în: Gheorghe Buzatu, Ștefan Lemny, Ioan Saizu (ed.), *Eminescu: sens, timp și devenire istorică*, Universitatea „Al. I. Cuza" - Iași, 1968, p. 622

[2] George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a IV - a, Editura pentru Literatură, București, 1964, p. 8; *apud*: Gheorghe I. Florescu, *Repere ale receptării universale*, în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 920

[3] Ștefan Afloroaiei, *Metempsihoză și timp abisal*, în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, pp. 747 *sqq.*

[4] Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică* (cap. XII: „Expresia integrală a sufletului românesc: Mihail Eminescu"), Editura „Suru", București, 1929; ret. în *loc. cit.*, p. 577

[5] Mircea Eliade, *Latina gintă e regina. Camoens și Eminescu*, în: „Vremea", an XVI, nr. 697, din 9 mai 1943, ret. în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 603

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

creat pînă acum [a se înțelege: pînă în 1937 !] *în România poartă pecetea fragmentarului*", iar *„afară de Eminescu, totul e aproximativ în cultura românească"* [6] ?

Cîte ceva – vom răspunde – din tot ce s-a spus pînă acum, cu mai multă sau mai puțină îndreptățire, despre Eminescu, într-un efort de reașezare a judecății în albia unui criteriu complex, cum este cel impus de o analiză spectrală a actului creației [7]. Vom relua, așadar, constatări și aprecieri motivate în legătură: cu cel ce a fost *creatorul* Eminescu; cu *opera*, sau *creația* eminesciană; cu *cadrul* și cu *substratul* creației eminesciene; cu *mijloacele* și cu *proiectul* acesteia; cu *accentele* sale în ordinea axiologicului; cu *ecoul* și cu *audiența* moștenirii eminesciene.

13.1.2. *Cine a fost creatorul Eminescu ?* Înainte de orice, el a fost autorul și traducătorul de care dau seamă cel puțin 570 ediții, pînă în 1988, dintre care 377 în română și 193 în limbi străine, unele în regim bilingv, ori plurilingv. Pînă în anul menționat, premergător comemorării centenare, se adunaseră: 35 de ediții Eminescu în germană; 33 în maghiară; 28 în rusă; 23 în franceză; 11 în engleză; cîte 7 în italiană și spaniolă; cîte 3 în cehă și arabă; cîte două în latină, portugheză, albaneză, armeană, georgiană și indiană; cîte una în slovacă, ucraineană, ebraică, letonă și japoneză [8].

De la această realitate auctorială pornind, se cere să orînduim diverse definiții ce pornesc de la caracterizarea autopersiflatoare din manuscrise (*„vecinic doctorand în multe științe nefolositoare"* [9]), continuînd cu încadrări de ordin psihologic și comportamental, sau profesional: suflet *„delicat și nobil, jignit adînc,* [ce] *a închis în el însuși"* [10]; suflet *„pătimitor și pătimaș"* [11], suflet *„al unei întregi lumi"* [12]; *„expresia integrală a sufletului românesc"* [13]; pilastru, alături de Ion Creangă, George Coșbuc și Ion Luca Caragiale, al *„expresiei artistice a sufletului românesc"* [14]; *„geniu tutelar"* al românilor [15]; *geniu inconfundabil*, reverberînd cu istoria unei *națiuni inconfundabile* [16]; *„cea mai glorioasă întrupare a geniului românesc"* [17]; *„sinteză a genialității poetice a poporului român"* [18]; *„unul dintre cele*

---

[6] Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Editura „Vremea", București, 1937, p. 73; Liviu Antonesei, *Generația „Criterion" și receptarea lui Eminescu*, în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 862

[7] Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 145 *sqq.*

[8] Constantin Mălinaș, *Îndreptări și completări la Bibliografia edițiilor Eminescu în limba română*, în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 617

[9] *Apud:* Constantin Noica, loc. cit., p. 617

[10] Nicolae Iorga, *loc. cit.*, p. 582

[11] Petru Creția, *E nevoie de o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu*, „România literară", vol. 22, nr. 2, 1989, p. 13; *apud*: Alexandru Zub, *Eminescu, patosul veracității*, în: *loc. cit.*, p. 435

[12] Constantin Noica, *loc. cit.*, pp. 576 *sqq.*

[13] Nicolae Iorga, *loc. cit.*, pp. 576 *sqq.*

[14] Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. 1, Editura „Minerva", București, 1981, p. 64; *apud*: Lucian Nastasă, *Preocupări de etnopsihologie*, în: *loc. cit.*, p. 782

[15] Gheorghe I. Florescu, *Repere ale receptării universale*, în: *loc. cit.*, p. 877

[16] Mihai Drăgan, *Mihai Eminescu. Interpretări*, vol. 2, Editura „Junimea", Iași, 1986, pp. 206 *sqq.*; Gheorghe I. Florescu, *loc. cit.*, p. 956

[17] „Tribuna", 20 iunie (2 iulie) 1889, p. 1; *apud*: Mihaela Carp și Ioan Saizu, *Moartea poetului reflectată în presa timpului*, în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 984

mai mari genii lirice ale latinității" [19]; poetul *„în toată puterea cuvîntului"* [20]; *„cel mai mare poet al țării"* [21]; omul ce *„a personificat* [...] *cu* [...] *strălucire ultima fază a poeziei române"* [22], în aceeași măsură în care a *„ilustrat și personificat dragostea de patrie și încrederea nestrămutată în viitorul ei"* [23]; ca prieten *„cu trecutul țării"* [24]; convins că *„fără cultul trecutului nu există iubire de țară"* [25].

13.1.3. Lăsînd în planul doi creatorul, pentru a-i scruta creația, cuvine-se a reaminti o notație a lui Constantin Noica, în marginea *Caietelor* manuscrise: *„poezia la Eminescu este floarea aleasă a unei grădini, iar nu una a cîmpului"*. Această „grădină" este spațiul *„de căutare și afirmare a poetului"*, iar prin el, după același interpret, Eminescu *„ar fi putut avea o întîietate în cel puțin patru specialități* [...]: *filosofia sau, mai restrîns, cercetarea filosofică"*, istoria, lingvistica și economia. În niciuna dintre sferele menționate Eminescu nu a devenit profesor.

În specialitatea filosofiei, îl aștepta catedra suplinită la Iași de Constantin Leonardescu, dar trebuia ca el să-și fi susținut doctoratul, care, la rîndu-i, pretindea bacalaureatul. Dincolo de asemenea obstacole circumstanțiale, s-ar părea că Eminescu *„n-a voit pur și simplu să înceapă prea devreme o carieră pentru care, totuși, avea exigențe mai mari decît Maiorescu"*. A refuzat, deci, catedra oferită, pentru că *„el nu concepea filosofia* [...] *fără două sau trei limbi clasice"*; pentru că *„nu practica filosofia fără recurgere statornică la text, la izvoare"* și pentru că *„nu concepea filosofia fără interesul larg pentru științele naturii și ale omului, pentru științe în general"*. Cum cele trei exigențe sînt *„căi hotărîtoare și astăzi pentru cercetarea filosofică"* și cum Eminescu s-a lăsat, totuși, antrenat pe aceste direcții, *„nu se poate teme nimeni* – își continuă demonstrația Constantin Noica – *că aceste caiete* – [manuscrisele lui Eminescu – n. n., P. I.] *vor face diletanți. Dimpotrivă, vor face specialiști mai buni. Un singur lucru nu vor face. Nu vor face poeți. Căci vor dovedi oricărui poet pe bază de simplă inspirație juvenilă, care anume e subsolul poeziei adevărate"* [26].

13.1.4. Pentru a înțelege „cadrul" și „materia" creației eminesciene, ar trebui să ne întrebăm, în stilul lui Mircea Eliade, ce *„realități"*, ce *„peisaje"*, ce *„experiențe"* și ce *„gesturi"* dobîndesc valoare ecumenică și semnificație spirituală în opera marelui poet, ce *„fragmente"* și ce *„niveluri"* cosmice se încorporează universului mental euro-

[18] Leon Eșanu, *Aniversarea poetului în contextul anului 1940*; în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 1004

[19] Mircea Eliade, *loc. cit.*, p. 607

[20] Titu Maiorescu, *apud*: Liviu Antonesei, *loc. cit.*, p. 853

[21] „Drapelul", 18 iunie 1889, p. 3; Mihaela Carp, Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 999

[22] Titu Maiorescu, *Eminescu și poeziile lui*, „Convorbiri Literare", XXIII, 8, 1889, p. 625, *apud*: Mihaela Carp, Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 999

[23] Leon Eșanu, *loc. cit.*, p. 1005

[24] George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. 1, Editura pentru Literatură, București, 1969. Fragmente retipărite în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, pp. 600 - 601

[25] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. 2, București, 1984, p. 259, *apud*: Dan Gh. Teodor, *Eminescu și etnogeneza românească*, în: Gh. Buzatu, *loc. cit.*, p. 821

[26] Constantin Noica, *loc. cit.*, pp. 625 și 630

pean o dată cu receptarea lui Eminescu, ce *„ţinuturi necunoscute"* sînt cucerite şi ne devin familiare prin opera marelui creator, ce *„lumi noi"* se integrează spiritualităţii latine, ce *„fapte"* şi ce *„date imediate"* ale conştiinţei se transformă în *„bunuri culturale"* şi *„obiecte de cunoaştere"* [27] prin exerciţiul de supremă umanizare care este transpunerea în formă artistică a gîndului eminescian. Comparat de Mircea Eliade cu poetul Camoens, la nivel european şi pan-latin, pentru extinderea spiritului culturii continentale la realităţile şi la miturile Daciei, Eminescu ne-a împroprietărit spiritual pe noi înşine, ca români, dîndu-ne şi redîndu-ne, cum spunea Minulescu, teii şi salcîmii, iar o dată cu aceştia, nesfîrşite alte realităţi simple şi nesfîrşite alte bucurii simple ale raportării la cele din jur.

13.1.5. În orizontul mijloacelor de expresie, Eminescu a fost şi va fi apreciat mereu pentru noul farmec dat limbii române şi pentru formele cu totul noi în care şi-a întrupat *„genialele sale gînduri şi simţiri"* [28]. S-a supus limbii naţionale *„pentru a o recrea"*, va nota Mihai Drăgan [29]. A dus o *„luptă dreaptă"* pentru *„a turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă"*, convins, cum avea să sublinieze Titu Maiorescu, că limba maternă trebuie să creeze *„din propria ei fire veşmîntul noilor cugetări"* şi-al *„înaltelor concepţii"* [30]. El, care *„spinteca norii cu gîndul şi găsea dincolo de stele forme noi pentru cugetarea românească"*, cum remarca Dimitrie August Laurian, în discursul ţinut în faţa universităţii bucureştene, în numele presei, la procesiunea înmormîntării, *„a dezgropat* [...] *frumuseţile uitate ale graiului românesc şi ne-a învăţat propria noastră limbă"* [31], pe care a ridicat-o la clasicism [32]. Mihai Eminescu s-a *„scufundat"*, va spune Iorga, în limba scriitorilor de peste veacuri şi *„i-a descoperit tainele"* [33]. A făcut-o fără să piardă din vedere *„partea intraductibilă"* a limbii române, ce *„formează adevărata ei zestre de la moşi-strămoşi"*, convins că, *„acasă la dînsa, limba românească este bună gospodină şi are* [...] *de toate"* [34].

13.1.6. *Sub ce accente s-a proiectat şi ni se revelează, în continuare, creaţia lui Eminescu?* Înaintea tuturor atributelor, impresionează deschiderea spre *„totalitatea cunoaşterii umane"*, de care vorbea Mircea Eliade [35]; preocuparea ce străbate din opera publicată, dar şi din universul manuscriselor, legată de filosofie, de istorie, de filologie, de folclor, de geografie, de matematică, de fizică, de artă şi literatură, de ştiinţele juridice, de economie politică, de apicultură, de biologie, de chimie [36] şi de încă multe altele. Dintr-o asemenea *„comoară a ideilor"* cu care *„îşi*

---

[27] Mircea Eliade, *loc. cit.*, pp. 604 - 607

[28] „Curierul român", 20 iunie 1889, p. 1, *apud*: Mihaela Carp şi Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 683

[29] Mihai Drăgan, *Conştiinţa naţională şi culturală la Eminescu*, *loc. cit.*, p. 746

[30] Titu Maiorescu, *Eminescu şi poeziile lui*, ret. (după: Maiorescu, *Opere*, 2, Bucureşti, 1984) în: *loc. cit.*, p. 558

[31] „Libertatea", Botoşani, 22 iunie 1889, p. 2, *apud*: Mihaela Carp şi Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 998

[32] „Galaţii", 18 şi 19 iunie 1889, p. 2; *apud*: Mihaela Carp şi Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 1000

[33] Nicolae Iorga, *Eminescu – El, generaţia lui şi generaţia noastră*, 1929, *loc. cit.*, p. 574

[34] Mihai Eminescu, Ms. 2257, *apud*: Constantin Noica, *loc. cit.*, p. 618

[35] Mircea Eliade, *Eminescu – poetul neamului românesc*, „Revista de istorie şi teorie literară", tom 34, nr. 2 - 3, 1986, p. 109; Lucian Năstasă, *loc. cit.*, pp. 770 *sqq.*

[36] Constantin Noica, *loc. cit.*, p. 619

înzestra fără preget memoria" Eminescu extrage *„înalta abstracțiune care, în paginile sale, deschide așa de des orizontul fără margini al gîndirii omenești"* [37]. Nu mai puțin relevantă este propensiunea spre esențial, pusă în lumină, prin resemnificarea operei lui Eminescu, de către Mircea Eliade și Constantin Noica [38].

Cea mai inspirată ne apare, însă, interpretarea operei lui Eminescu sub semnul *„căutării intense, de o sinceritate deplină, a adevărului"*.

O realizează un istoric al culturii de talia lui Alexandru Zub [39], la comemorarea centenară a marelui creator. Atașat principiului de bază al doctrinei maioresciene, *„naționalitatea în marginile adevărului"* [40], și socotindu-se pe sine însuși drept *„gură a adevărului"* [41], Eminescu *„nu l-a cruțat, în numele adevărului, nici pe Maiorescu"* [42]. În ochii săi *„adevăr și mîntuire sînt* [...] *identice, și acest izvor curat nu poate supăra decît pe cei răi și pe netrebnici"* [43]. *„Eu nu-mi aduc aminte să fi păcătuit decît printr-o extremă iubire de adevăr"*, îi scria tatălui său artistul ce năzuia spre *adevărul absolut* și gazetarul frămîntat de *absolutul adevărului* [44]. Revendicîndu-se de la o *„inteligență caldă"* și *„deschisă adevărului"*, precum cea a propriului popor, Eminescu socotea adevărul drept *„legea supremă de care oricine, istoric, literat, economist, om politic, filosof trebuie să asculte"*, iar în epocă nimeni nu l-a depășit *„în stăruința vehementă pentru adevăr"*.

Patosul *veracității*, de care dau seamă scrierile eminesciene, implică adevărul estetic, în mare măsură personal, interior, de resortul inimii, dar și adevărul social, despre sinele colectiv, în care publicistul vedea un ferment al conștiinței civice [45]. Cel dintîi este un adevăr fenomenologic, organic, de perspectivă [46]. Cel din urmă, un adevăr fluctuant, gradual, este fructul cunoașterii treptate, progresive, sub zodia *„istoriei istoriei"* [47], la cumpăna dintre fapte și idei, dintre finit și infinit [48]. El se obține prin luptă, precum o luptă a fost căutarea adevărului despre neamul românesc, începută de tînărul Eminescu prin peregrinare și prin contact direct cu lumea diverselor comunități românești, cu orizontul de cultură al acestora, cu specificul etno-spiritual al locuitorilor din zonele preumblate [49].

---

[37] Titu Maiorescu, *Eminescu și poeziile lui*, în: *loc. cit.*, p. 557

[38] Liviu Antonesei, *loc. cit.*, p. 871

[39] Alexandru Zub, *Eminescu: patosul veracității*, în: *loc. cit.*, p. 635

[40] Dumitru Irimia (ed.), *M. Eminescu, despre cultură și artă*, Editura „Junimea", Iași, 1970, pp. 92 - 93, *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 640

[41] „Timpul", 21 decembrie 1880; *loc. cit.*, p. 641

[42] Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 641

[43] „Curierul de Iași", 21 octombrie 1879; *loc. cit.*, p. 641

[44] Alexandru Melian, *Eminescu – univers deschis*, Editura „Eminescu", București, 1987, p. 201; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 641

[45] Alexandru Zub, *loc. cit.*, pp. 640 - 642

[46] Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, Editura Academiei, București, 1993, p. 86; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 638

[47] Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 637

[48] Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, p. 85; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 638

[49] Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 636

BCU LIBRARY

Pentru că este *„creație a omului"*, adevărul poartă amprenta *„împrejurărilor"* [50], de aici decurgînd și nevoia de a-l restabili, și efortul de a-l exprima optim, cum avea să atragă atenția, în planul istoriografiei, un beneficiar al generației Eminescu [51]. Iar dacă, după autorul *Luceafărului*, civilizația este *„suma de adevăruri înțelese și practicate de un popor"* [52], dacă *„dreptul e adevăr"* și, de asemenea, *„virtutea e adevăr"* [53], la căutarea adevărului *„în sfera cunoașterii, ca și în planul acțiunii sociale"* [54], dar și la impunerea sa fără ocolișuri îndeamnă cele cîteva mii de pagini ce-l înseamnă pentru eternitate pe Eminescu.

13.1.7. *Suportul, orizontul de așteptare și audiența discursului eminescian*, iată un ultim fascicul de coordonate pentru modelul „situațional" prin care încercăm să echilibrăm interpretarea fenomenului Eminescu. Multe dintre cele consemnate de-a lungul timpului rămîn, desigur, nealterate.

Nu putem să nu fim de acord cu Nicolae Iorga, că *„nici o influență nu* [l-]*a creat* [...] pe Eminescu", după cum *„Eminescu nu este explicabil dacă se lasă deoparte măcar una din* [...] *influențe*[le] *care au lucrat asupra sufletului lui, așa de complex"* [55]. Nu avem cum să nu admitem și astăzi aprecierea lui Titu Maiorescu – din 1883 și, respectiv, din 1889 – că Eminescu este *„cea mai înaltă încorporare a inteligenței române"* [56] și *„cea dintîi treaptă de înălțare a literaturii naționale"* [57]. Nu putem trece, nici astăzi, peste aprecierea lui Nicolae Iorga, după care Eminescu *„e întruparea literară a conștiinței românești"* [58], așa cum nu putem trece peste afirmația lui Pompiliu Constantinescu [59], că, prin Eminescu, *„literatura română a făcut cea mai mare cucerire în panteonul uman"*.

În vigoare rămîn numeroase alte formulări superlative, datînd din zilele despărțirii de marele creator, ori din anii de după, deja 120 la număr: *„cea mai măreață figură a literaturii românești"* [60]; *„simțirea cea mai puternică și gîndirea cea mai înaltă, turnate în cea mai frumoasă formă și în cea mai curată limbă românească"* [61]; *„cea mai vastă sinteză făcută de vreun suflet de român"* [62]; *„proiecție în eternitate"* a

---

[50] Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, p. 85; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 642

[51] Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, „Monitorul Oficial", București, 1944, pp. 39 - 47; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 636

[52] „Timpul", 13 octombrie 1881; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 639

[53] Mihai Eminescu, Ms. 2257; *apud*: Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 639

[54] Alexandru Zub, *loc. cit.*, p. 642

[55] Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, în: *loc. cit.*, p. 580

[56] Gheorghe Bulgăr (prefațator și antolog), *Pagini vechi despre Eminescu*, Editura „Eminescu", București, 1976; *apud*: Lucian Nastasă, *loc. cit.*, p. 769

[57] Titu Maiorescu, *Critice*, ediție îngrijită de Domnica Filimon, Editura „Minerva", București, 1984, p. 516; *apud*: Gheorghe I. Florescu, *loc. cit.*, p. 874

[58] Nicolae Iorga, *Eminescu*, „Tribuna", Arad, 1909, ret. în: *loc. cit.*, p. 569

[59] Pompiliu Constantinescu, *O catedră Eminescu*, antologie, Editura „Junimea", Iași, 1987, p. 4; *apud*: Gheorghe I. Florescu, *loc. cit.*, p. 877

[60] „Tribuna", 20 iunie (2 iulie) 1889, p. 1, *apud*: Mihaela Carp și Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 984

[61] „Adevărul", 18 iunie 1889, p. 1; *apud:* Mihaela Carp și Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 996

[62] Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, în: *loc. cit.*, p. 582

istoriei neamului românesc și clauză a unității acestuia, în aprecierea lui Mircea Eliade [63]; *„omul deplin al culturii românești"*, după definiția lui Constantin Noica [64].

În acord cu aprecieri de acest gen, se cuvine a spune, o dată cu Constantin Rădulescu - Motru [65], că Eminescu rămîne *„cel mai reprezentativ maestru"*, după cum se cuvine a spune că el reprezintă, și pentru generațiile actuale, un inspirator de *„înalte și nobile gînduri"*, precum a fost în cazul generației lui Nicolae Iorga, nu atît prin inteligența *„covîrșitoare"*, prin memoria prodigioasă [66], ori prin imaginația *„frumoasă și fecundă"* [67], cît prin generozitatea caracterului [68]; nu atît prin vastitatea, monumentalitatea și diversitatea operei, cît prin lupta dusă de autorul acesteia cu neștiința, prin suferința acestuia *„de-a nu ști tot"* [69], respectiv prin deschiderea sa către întregul culturii, cu o sete inegalabilă de puritate, de perfecțiune și de adevăr.

13.2. ATHANASE JOJA, PRIN PRISMA UNEI LOGICI A RECEPTĂRII

Într-o lume bîntuită de furia denigrărilor și avidă de spectacolul execuțiilor de tot felul, inclusiv al celor paideutice, dacă nu și de patima profanărilor de morminte, ori de mania demolării monumentelor, cuvine-se ca măcar înaintașilor centenari să le conferim, pentru o clipă, prezumția de nevinovăție intelectuală și să le scrutăm cu nedisimulată detașare orizontul aspirațiilor și itinerariul împlinirilor în lucrarea veșnic-anevoioasă a statornicirii culturii și a menținerii climatului creator. Iar cum academicianului Athanase Joja i s-a potrivit cel mai bine mantia cărturarului extrem de atent la alcătuiri ordonate în lumea veșnic-reconfigurabilă a spiritului, vom încerca să-i surprindem cîteva tușe portretistice, prin recursul la o schemă a situațiilor de lectură și de interpretare [70], în care *autorul* și *opera* să reclame parteneriatul unor determinări ale epocii și ale sistemului ei de valori.

13.2.1. La întrebarea *cine a fost* Athanase Joja ca om de creație în cultura română, contemporani și urmași ai marelui învățat ar putea să răspundă printr-o descripție hotărîtă: *filosoful-logician* care, născut în iunie 1904 și trecut în neființă

---

[63] Mircea Eliade, *Deasupra tuturor gloriilor efemere*, „Revista de istorie și teorie literară",tom 33, 1985, ret. în: Gheorghe Buzatu, *loc. cit.*, p. 610

[64] Constantin Noica, *Eminescu, sau gînduri despre omul deplin al culturii românești*, Editura „Eminescu", București, 1975

[65] *Apud*: Leon Eșanu, *loc. cit.*, p. 1004

[66] Titu Maiorescu, *Eminescu și poeziile lui*, în: *loc. cit.*, p. 554

[67] „L'independance Roumaine", 18 (30) juin 1889, p. 1; *apud*: Mihaela Carp și Ioan Saizu, *loc. cit.*, p. 982

[68] „Universul", București, 18 (30) iunie 1889, p. 3; *apud*: *Ibidem*, p. 981

[69] Constantin Noica, *loc. cit.*, p. 624

[70] Petru Ioan și Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model „situațional"*, „Analele Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria *Filosofie*, tom 60 - 1994, pp. 6 - 14; Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 5 - 71 (cap. 3, „Tipologii ale lecturii în perspectiva unui [supra]model situațional"). Variabilele (respectiv polii, parametrii, sau coordonatele) modelului de care ne folosim trimit la *autorul* interpretat și la „lectorii" acestuia, la *referențialul operei* și la modul în care aceasta se articulează, la *modalitățile „restauratoare"* prin care opera-și divulgă sensurile încifrate, ca și la *modalitățile „instauratoare"* de noi înțelesuri, prin însuși actul interpretării, la un nivel sau altul de lectură.

în noiembrie 1972, cu ascendență aromână și cu studii universitare în sfera dreptului, respectiv în cea a filologiei clasice, s-a racordat în chip admirabil la matricea gîndirii grecești și greco-romane, altfel spus – vorbitorul de limbă greacă, de limbă latină, de limbă franceză și de limbă germană, care s-a manifestat ca un decriptor extrem de avizat al operei unor titani ai spiritualității elene și ai celei elenistice, din plămada cărora aveau să descindă și clasicii altor epoci, și emulii acestora.

La București, ori la Paris, la Moscova, ori la Atena, la Amsterdam, ori la Oslo, la Perugia, ori la Liège, în aule academice, la conferințe, ori în amfiteatrele universității, la cursuri, prin comunicări, ori prin scrieri, Athanase Joja s-a rostit printr-o neîntreruptă și pertinentă raportare la exponenți ai filosofiei perene. I-a cultivat, deopotrivă, pe gînditorii preclasici din cetățile Greciei ioniene și ale celei siciliene, ori pe eleniștii stoici, sceptici și epicureici; nu a uitat să resemnifice idei-forță ținînd de moștenirea trecutului asiatic, în speță din străcivilizații indo-chineze; a elogiat aportul cărturarilor europeni din Evul Mijlociu la salvgardarea logicii și la menținerea cunoașterii pe coordonate raționaliste; s-a pronunțat cu admirație asupra operei marilor deschizători de drumuri în cultura Europei moderne: un Francis Bacon, un René Descartes, un Gottfried Wilhelm Leibniz, un Pascal, un Malebranche și mulți dintre cei ce i-au urmat, în tempo-ul empirist, ori în cel raționalist; a penetrat cu maximă luciditate pe clasicii filosofiei germane, Kant și Hegel, după cum i-a frecventat pe fenomenologi, pe neokantieni, pe neohegelieni, pe pozitiviști, pe spiritualiști și pe neopozitiviști, fără a neglija figuri emblematice ale cugetării românești, precum Dimitrie Cantemir, Titu Maiorescu, Vasile Conta, Alexandru D. Xenopol, Dimitrie Gusti, D. D. Roșca și mulți alții.

Dominanta referințelor lui Athanase Joja în cîmpul filosofiei s-a menținut, însă, în cercul dialogurilor moștenite de la Platon și în perimetrul sistematizărilor Stagiritului. Din această perspectivă, rămîne și astăzi în vigoare caracterizarea a doi iluștri editori ai textelor sale privind istoria gîndirii antice. După Constantin Noica și Alexandru Surdu, căci la ei ne referim, Athanase Joja este *„cel mai important comentator al lui Aristotel din epoca noastră"* [71].

Dintre contemporani (incluzîndu-i pe cei din țările cu tradiție în planul cugetării filosofice !), observă, în altă parte, Alexandru Surdu [72], doar Athanase Joja *„a comentat, cu referințe la* toate *interpretările cunoscute,* toate *operele filosofice ale lui Aristotel"*, în condițiile în care, *„cu excepția cîtorva studii, întreaga* [sa] *operă reprezintă un comentariu extins asupra operei și filosofiei lui Aristotel"*.

13.2.2. La aristocrația ideilor și în forul cugetării grave, gînditorul de la nașterea căruia s-a derulat primul veac și-a asigurat intrarea prin intermediul logicii, știința hărăzită cu virtuțile *organon*-ului și ale *propedeuticii*. Cum, însă, vremurile pe care le-a traversat din anii tinereții și pînă la apogeul carierei stau, mai curînd, sub pecetea

[71] Constantin Noica și Alexandru Surdu, *Notă introductivă* la: Athanase Joja, *Istoria gîndirii antice*, vol. 2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982

[72] Alexandru Surdu, *Contribuții românești în domeniul logicii, în secolul XX*, Editura Fundației „România de Mîine", București, 1999, pp. 51, respectiv 52

tenebrelor unor ideologii represive, în disciplina de care s-a ataşat cu maximă încordare, Athanase Joja a continuat magistral linia înaintaşilor, admiţînd şi aprofundînd bivalenţa *logos*-ului [73], iar prin aceasta, legitimînd cele două orizonturi majore din ştiinţa privitoare la resorturile gîndirii consecvente şi ale exprimării prin discurs: pe de o parte, logica *generală* şi proiecţia de tip matematic a acesteia [74], definitiv-consacrată în secolul al XIX - lea, o logică cu reguli de neînfrînt în cazul menţinerii circumstanţelor enunţării; pe de altă parte, logica *dialectică*, atentă la enunţuri multiplu-contextualizate, sub ipoteca timpului, dar şi a schimbării punctului de vedere [75].

La reconfigurarea acesteia din urmă, sub semnul deplinei adecvări între subiectiv şi obiectiv, ori între conţinutul gîndirii şi cel al lumii reale, Athanase Joja se impune cu studii relative la *identitatea concretă*, la *predicaţia complex-contradictorie* şi la *terţul supravenient* [76], iar cu punctul de vedere astfel conturat şi cu convingerea că el *„deschide către o altă înţelegere a întregii culturi ştiinţifice"* [77], gînditorul român se înfăţişează publicului din străinătate, prin transpuneri în limbă rusă, în limba portugheză şi în limba franceză [78] a *Studiilor de logică*, acoperind în versiunea integrală patru volume [79].

Cei grăbiţi să potenţeze rezonanţa unui astfel de proiect cu angajamentele autorului în cîmpul filosofiei sociale şi politice, ori cu accederea sa în anumite demnităţi politice, ca deputat (de-a lungul mai multor legislaturi) în Marea Adunare Naţională de la Bucureşti, ca ministru al învăţămîntului şi culturii şi, totodată, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (între 1957 şi 1959), ca preşedinte al Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii (între anii 1965 şi 1967) şi membru al Consiliului Mondial al Păcii, ca vicepreşedinte în Comitetul Executiv al U. N. E. S. C. O., ori ca membru în Consiliul de Stat,

---

[73] Cf.: Athanase Joja, *Studii de logică*, vol. 2 (partea I, §. 2: „Bivalenţa logosului"), Editura Academiei Române, Bucureşti, 1966, pp. 15 - 30

[74] Evocarea în tandem a două dintre orizonturile de care dă seamă istoricul român al disciplinei în atenţie se susţine prin decupajul *formelor istorice* ale logicii, aşa cum este el realizat de către Heinrich Scholz (*Esquisse d'une histoire de la logique*, traducere din limba germană, Aubier - Montaigne, Paris, 1968, pp. 19 - 20), în care – alături de forma *clasică* a logicii *formale* (etalată în *Organon*-ul Stagiritului) – figurează logica *formală lărgită* (graţie adăugării, o dată cu Logica de la Port-Royal, a unor noţiuni de metodologie, de teoria cunoaşterii şi de semiotică), respectiv logica *formală modernă*, iniţiată de Leibniz. Nu trebuie să neglijăm, însă, faptul că însăşi logica *dialectică* s-a aflat, de-a lungul ultimelor decenii, în atenţia formaliştilor. La drept vorbind, trihotomia la care se opreşte gînditorul român se cere subsumată unei dihotomii succesive: într-o primă instanţă, se cere să distingem între logica *independentă de context* (sau *transtemporală*) şi logica *dependentă de context*, atentă la perspectiva locutorului, ca şi la cea a duratei; în orizontul fiecăreia, se pot distinge, astăzi, atît versiuni informale, cît şi organizări de tip formalist.

[75] Athanase Joja, *Studii de logică*, vol. 1, Editura Academiei, Bucureşti, 1960, p. 63 şi, în general, dezvoltările de la pp. 47 - 64. Cf. şi: Alexandru Surdu, *loc. cit.*, pp. 163 - 164 (paragraful *„Orizonturi logice*, sau *orizonturi ale logicii"*)

[76] Cf.: Athanase Joja, *Studii de logică*, 1, 1960, în special pp. 65 - 85 (capitolul „Asupra unor aspecte ale logicii dialectice") şi pp. 87 - 118 (capitolul „Despre *tertium non datur*"); *Ibidem*, vol 2, 1966, pp. 223 - 262 (capitolul vizînd „Logica şi metalogica principiului identităţii"). Cf. şi: Alexandru Surdu, *loc. cit.*, pp. 105 - 106

[77] Constantin Noica, *Opera filosofică a lui Athanase Joja*, în: „Probleme de logică", vol. 7, Editura Academiei, Bucureşti, 1977, p. 142

[78] Athanase Joja, *Loghiceskie issledovaniia*, Editura „Progress", Moscova, 1964, 503 p.; *idem*, *A logica dialéctica*, „Fulgor Limitada", São Paolo, 1965, 231 p.; *idem*, *Recherches logiques*, vol. 1 - 2, Editura Academiei, Bucureşti, 1971, respectiv 1977

[79] Apărute la Editura Academiei Române, în 1960 (vol. 1, 392 p.), 1966 (vol. 2, 527 p.), 1971 (vol. 3, 311 p.) şi, respectiv, 1976 (vol. 4, 297 p.). A se vedea şi: Alexandru Surdu, *Studii de logică*, în: Ion Ianoşi (coord.), *Dicţionarul operelor filosofice româneşti: 111 lucrări fundamentale*, „Humanitas", Bucureşti, 1997, pp. 225 - 227

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

n-ar trebui să uite că pe aceeași linie de preocupări, ținînd de logica unei gîndiri în constituire, ori într-o perfectă compatibilitate cu acestea, se înscriu discuții datorate unor exponenți ai tradiției kantiano-hegeliano-husserliene, interesați în „cuantificarea" dialecticii moștenite, precum este cazul părintelui dominican Dominique Dubarle (1907 -1987), la vremea sa decan al Facultății de Filosofie de la Institutul Catolic al Franței.

Nu mai puțin onorantă este compania pe care i-o asigură exponentului român al logicii dialectice reformatori ai logicii formale *toto genere*, precum: Ștefan Lupașcu (1900 - 1988), cu a sa *logică (tripolară) a energiei*, iar mai tîrziu Etienne Got, cu o logică „binară", de inspirație psihanalistă [80], și mulți alții, în Franța; Annibale Pastore (1868 - 1936), cu *logica „potențării"* [81], Franco Spisani, cu a sa *logică „productivă"* [82], și Salvatore Guccione, între altele, autor al unei *semantici pentru logica dialectică* [83], în Italia; Jean Gorren, preocupat de „algoritmizarea" dialecticii printr-un „calcul frecvențial al analizei faptelor" [84], și Léo Apostel (1925 - 1996), cîștigat de „studiul formal al modelelor din științele non-formale" [85], în Belgia; Archie J. Bahm, cu a sa *logică „organică"* [86], Nicholas Georgescu Roegen (1906 - 1994), cu a sa *logică a noțiunilor flue*, sau *nearitmomorfice* [87], Bogdan V. Šešić [88], cu a sa *logică a schimbării și dez-*

---

[80] Etienne Got, *La pensée binaire: jalons pour une logique du Devenir*, „La Penssée Universelle", Paris, 1973. Cf.: Petru Ioan, *Orizonturi logice*, 1995, p. 204

[81] Cf., între altele: Annibale Pastore, *La logica del potenziamento*, coi „Principi" di Pietro Mosso, „Alfredo Rondinella", Napolli, 1936; Petru Ioan, *Orizonturi logice*, 1995, pp. 209 - 210

[82] Franco Spisani, *Principles of Productive logic*, în: „International Logic Review", nr. 1, 1970; *idem*, *Outlines of Productive Logic*, în: *loc. cit.*, nr. 2, 1970; nr. 3 - 4, 1971; nr. 5, 1972; *idem*, *Foundations of Productive Logic*, în: *loc. cit.*, nr. 6, 1972; nr. 7 - 8, 1973; nr. 9, 1974; nr. 12, 1975; nr. 13 - 14, 1976; *idem*, *Philosophical Foundations of Autogenetic Logic*, în: *loc. cit.*, nr. 10, 1974; *idem*, *The Logic of Opposites and the Logic of Contradiction*, în: *loc. cit.*, nr. 11, 1975; *idem*, *Autogenetic Logic*, în: *loc. cit.*, nr. 17 - 18, 1978. Cf. și: Bogdan V. Šešić, *Productive Logic and Foundations of Logic of Variable Predicates*, în: *loc. cit.*, nr. 14, 1976, pp. 142 - 159; Guy Poncelet, *Sur la logique productive*, în: „International Logic Review", nr. 14, 1976, pp. 137 - 141; Petru Ioan, *Logică și metalogică. Incursiuni și noi contururi*, Editura „Junimea", Iași, 1983, pp. 161 - 165; *idem*, *Orizonturi logice*, 1995, pp. 210 - 212

[83] Salvatore Guccione, *A Semantic for A Dialectic Logic*, „Logique et Analyse", nr. 92, 1980; cf.: Petru Ioan, *Orizonturi logice*, 1995, pp. 223 - 224. Menționăm că în orizontul de preocupări al autorului italian figurează și teme înrudite cu cea a dialecticii formale, precum fenomenologia incertitudinii, epistemologia einsteiniană și logica verosimilitudinii.

[84] Jean Gorren, *Théorie analytique de la dialectique*, „Epistémologie Sociologique", 7, 1969. Cf. și: Petru Ioan, *loc. cit.*, pp. 195 - 197. Menționăm că interesul pentru aplicarea formalismului la cazul structurilor conceptuale aferente dialecticii datează din 1936 și este reafirmat prin versiuni succesive ale „dialecticii algoritmice", precum cele din 1950, 1951 și 1952.

[85] Léo Apostel, *Towards the Formal Study of Models in the Non - formal Sciences*, în: Hans Freundenthal, *The Concept and the Role of The Model in Mathematics and Natural and Social Sciences*, „D. Reidel" Publishing Company, Dordrecht, 1961. Pentru contextul discuției asupra logicii dialectice, cf.: Diderik Batens, *Léo Apostel on Dialectical Logic*, în: Fernand J. Vandamme and R.ik Pinxten (eds.), *The Philosophy of Léo Apostel*, vol. 2, Descriptive and Critical Essays, „Communication and Cognition", Gent, 1989, pp. 24 - 55

[86] Archie J. Bahm, *Polarity, Dialectics, and Organicity*, „Charles C. Thomas", Springfield, 1970; *idem*, *Organic Logic. An Introductory Essay*, „Diálogos", nr. 40, 1982, pp. 107 - 122 etc.

[87] Nicholas Georgescu Roegen, *Legea entropiei și procesul economic* (în special cap. 2, „Știință, aritmomorfism și dialectică", respectiv cap. 3, „Schimbare, calitate și gîndire"), trad. din engl. americană (*The Enthropy Law and the Economic Process*, Cambridge, Massachusetts, 1971), Editura Politică, București, 1979

[88] Bogdan V. Šešić, *The Basic Systems of the First - degree Modal - temporal Logic*, în: „Dialektika", Belgrad, 1971, pp. 89 - 107; *idem*, *Foundations of the Logic of Change and Development*, în: „International Logic Review", nr. 4, 1971, pp. 150 - 167; *idem*, *Logic of Change*, „Azzoguidi" ed., Bologna, 1972; Petru Ioan, *loc. cit.*, pp. 165 - 170

voltării. Șirul autorilor de prestigiu atenți la confluența dintre logică și dialectică mai include pe olandezul Evert Willem Beth [89] (1908 - 1964), pe austro-britanicul Karl Raimund Popper (1902 - 1994), pe fino-suedezul cu ascendență scoțiană Georg Henrik von Wright [90] (1916 - 2003), pe argentinianul Florencio González Asenjo [91] și pe mulți, pe foarte mulți alții [92], din Europa, din America și din restul lumii.

13.2.3. Pe coordonate neokantiene sau neohegeliene, în gîndirea românească și în extensiile sale „transfrontaliere" au evoluat în convergență cu un astfel de *organon* filosofi cîștigați de ideea potențării misterului și de structurile intelectului enstatic [93], ori de virtuțile energetismului [94], cei interesați de mecanismul recesivității [95], ori de jocurile enunțării pe circuitul determinărilor ontologice [96]. S-a întîmplat, însă, că mai toți cei vizați s-au trezit în răspăr cu vicisitudinile, dacă nu și cu logica istoriei. Precum se știe, în țara sa, Lucian Blaga avea să fie incriminat inclusiv pentru proiectul unei *logici luciferice*, în acord cu structurile antinomice din cîmpul filosofiei, al fizicii, al biologiei, sau al matematicii, iar în țara rațiunii, la Paris, Ștefan Lupașcu, promotor al logicii *dina-*

---

[89] Evert Willem Beth, *Les relations de la dialectique à la logique*, în: „Dialectica", 2, 1948

[90] De numele căruia se leagă și volumul *Time, Change and Contradiction*, apărut la Cambridge University Press, în 1968, țintind spre o teorie formală a conceptelor temporale

[91] Florencio González Asenjo, *Dialectic Logic*, „Logique et Analyse", tome 8, 1965, pp. 321 - 326; *idem*, *Sobre la logica dialectica*, în: „Teorema", nr. 6, 1972, pp. 133 - 134

[92] Cf.: Petru Ioan, *Orizonturi logice*, partea a treia („Logică și realitate: probleme și pseudoprobleme în legătură cu logica dialectică"), 1995, pp. 171 - 291

[93] Lucian Blaga, *Cunoașterea luciferică*, 1933, respectiv *Trilogia cunoașterii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, reed. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", București, 1983; Petru Ioan, *Zarea matricială a valorizării „dualismului transfigurat"*, în: „Revista de Filosofie", tom 40, nr. 4, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 371 - 384, ret. în: Petru Ioan, *Logică și filosofie. Restanțe, radiografii, retrospective*, Editura Institutului European (seria „Sinteze"), Iași, 1996, pp. 223 - 237

[94] Stéphane Lupasco, *Du devenir logique et de l'affectivité*, vol. 1: *Le dualisme antagoniste et les exigences historiques de l'esprit*; vol. 2: *Essai d'une nouvelle théorie de la connaissance*, „Jean Vrin", Paris, 1935; *idem*, *L'Expérience microphysique et la pensée humaine. De la nécessité et des directives d'une nouvelle logique et des mathématiques qu'elle commande. Esquisse d'un nouveau discours de la méthode*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1940; P. U. F., Paris, 1941; *idem*, *Valeurs logiques et contradiction*, în „Revue Philosophique", P. U. F., Paris, nr. 1 - 3, 1945; *idem*, *Logique et contradiction*, P. U. F., Paris, 1947; *idem*, *Le principe d'antagonisme et la logique de l'énergie: Prolégomènes à une science de la contradiction*, „Hermann", Paris, 1951; *idem*, *Quelques aperçus sur la logique dynamique du contradictoire / A Few Notes on the Dynamic Logic of the Contradictory*, „Paris Review - U. S. Lines", Paris, 1953; *idem*, *Les dialectiques de l'énergie*, „Les Lettres nouvelles", Paris, décembre, 1958; *idem*, *Les trois matières*, „Julliard", Paris, 1960; *idem*, *La crise de l'entendement*, „Gulliver. L'autre énergie", nr. 11, 1974, pp. 72 - 77; *idem*, *Une nouvelle logique de l'entendement*, „3e Millénaire", nr. 2, Paris, 1982; *idem*, *Logica dinamică a contradictoriului* (traducere românească de Vasile Sporici, cu un *Cuvînt înainte* de Constantin Noica), Editura Politică (seria „Idei Contemporane"), București, 1982. A se vedea și: Petru Ioan, *Ștefan Lupașcu și cele trei logici ale sale*, Editura „Ștefan Lupașcu", Iași, 2000

[95] Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, Editura „Eminescu", București, vol. 1, 1983; vol. 2, 1987 (ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Nicolae Gogoneață și Ioan C. Ivanciuc). Cf. și discuția realizată pe marginea volumelor de către Ilie Pârvu, în: Ion Ianoși (coord.), *loc. cit.*, pp. 180 - 183; de asemenea, Petru Ioan, *Stephane Lupasco et la propension vers le contradictoire dans la logique roumaine*, în: Horia Bădescu et Basarab Nicolescu (éds.), *Stéphane Lupasco – l'homme et l'œuvre*, Éditions du Rocher, Paris, 1999, pp. 68 - 84

[96] Constantin Noica, *Șase funcții judicative*, în: „Probleme de Logică", vol. 6, Editura Academiei, București, 1975, pp. 67 - 72; *idem*, *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan*, Editura „Univers", București, 1978; *idem*, *Scrisori despre logica lui Hermes*, Editura „Cartea Românească", București, 1986, în special pp. 75 - 83 (scrisoarea 10: „Șase tipuri fundamentale de rostire"). Cf. și: Petru Ioan, *Logică și onto-logie*, „Revista de Filosofie", tom 29, nr. 5, Editura Academiei, București, 1982, pp. 513 - 517; *idem*, *Orizonturi logice*, 1995, pp. 205 - 208

mice a contradictoriului, avea să fie marginalizat pentru pretinsa aderență la o anumită orientare a dreptei politice; în ceea ce-i privește, Mircea Florian, Constantin Noica, sau Petre Botezatu au trebuit să se întoarcă la logică, ori să se orienteze spre logică, ca refugiu pentru exercițiul gîndirii mai puțin expuse ingerințelor ideologiei politice.

Ceea ce i-a permis lui Athanase Joja să nu aterizeze forțat pe teritoriul logicii și nici să caute în logică umbrela protectoare pentru gîndul liber-exprimat este tocmai diversitatea deschiderilor de ordin ideatic; l-au preocupat, nu doar pasager: natura și valoarea cunoașterii științifice; raportul științei cu ideologia și cu filosofia; funcția logico-epistemologică a limbajului și raportul limbajului natural cu limbajul științific; epistemologia și raportul acesteia cu ontologia; cosmosul, adevărul, îndoiala etc., iar prin toate acestea, *omul* și *logos*-ul, ca modalitate supremă de ființare, sau ca *ens in cuantum cogitans* [97].

O altă explicație a propensiunii către nucleul dur al filosofiei și către relația sa cu știința trebuie căutată în modul mai curînd ofensiv de conduită intelectuală ilustrat de Athanase Joja, de vreme ce, prin logică, fostul ambasador al României în Polonia și primul dintre ambasadorii țării la Organizația Națiunilor Unite a înțeles să desluşească forme de rezistență în orizontul filosofiei și al disciplinelor umaniste, dar și puncte de sprijin pentru edificiul întregii științe. Este motivul pentru care, în recursul la filosofia stoică, eminentul exeget al gîndirii elenistice se oprește cu un remarcabil interes la forța hegemonică a *logos*-ului, iar volumul cel mai antrenant, din punct de vedere stilistic, din seria apariților antume sub semnătura lui Athanase Joja, este desemnat de către autor prin sintagma *Logos arhitékton* [98].

13.2.4. S-ar putea spune că din ecuația ce corelează *logica* și *politologia*, dacă nu *logica* și *politica*, Athanase Joja, asemenea unui Titu Maiorescu, a reușit să extragă soluții pozitive, ceea ce nu a fost cazul cu Ion Petrovici, sau Nae Ionescu, acesta din urmă sfîrșind pe mîna celor pe care i-a slujit prin verbul publicistic și prin patosul implicării în jocul unui anumit gen de îndoctrinare. La o analiză ceva mai nuanțată, gînditorul de care ne amintim ca *logician printre politicieni* s-a dovedit a fi și *logicianul printre moraliști*.

Prin activitatea desfășurată la Universitatea București, ca și prin cea din cadrul instituțiilor aflate în subordinea Academiei, Athanase Joja a slujit logica sub ferma convingere că prin bunul mers al gîndirii și prin exprimarea sa corectă, dacă nu și elocventă, răspundem inclusiv comandamentelor morale, după cum era ferm încredințat că morala și idealurile etice nu pot eluda constrîngerile logicii.

Mesajul unei astfel de comuniuni se degajă maiestuos în studii ce alcătuiesc volumul *Logos și ethos* [99], închinat gîndirii dintr-o epocă în multe privințe simi-

---

[97] Asupra *definirii omului*, gînditorul român se oprește inclusiv în raportul susținut la Congresul Internațional de Filosofie, organizat la Ciudad de Mexico, între 7 și 14 septembrie 1963, publicat parțial în „Contemporanul" din 1 noiembrie 1963.

[98] Editura „Dacia", Cluj, 1971 (156 p.)

[99] Editura Politică, București, 1967 (303 p.). *Actualité de la logique et de l'éthique d'Héraclite* este titlul studiului publicat de autor în numărul 1, pe 1963, al seriei de *Filosofie - Psihologie* din cadrul „Revistei de Științe Sociale", iar *Éthos et logos dans la philosophie stoïcienne* este studiul din numărul 3, pe 1966, al aceleiași publicații

lară cu cea din veacul recent-încheiat sub semnul a două confruntări îngrozitor de sîngeroase și al mai multor forme de teroare politică. Actualitatea unei astfel de atitudini, între altele, favorabilă încercărilor de articulare a unei logici a discursului practic, își află confirmarea inclusiv prin ideea de *inginerie morală*, ca ramură a *ingineriei cognitive* [100] și a inteligenței artificiale în ansamblu.

Oricum, în acord cu viziunea lui Athanase Joja, spusele gînditorului neopozitivist – că *în logică nu există morală* – se cer reformulate, în sensul că *logica nu cultivă o altă morală decît cea a exprimării clare și a raționării consecvente*, iar la o astfel de concluzie ne conduc numeroasele puneri în corelație ale *logos*-ului: cu *ethos*-ul, cu *anthropos*-ul, cu *ethnos*-ul, cu *pathos*-ul și cu *praxis*-ul [101].

13.2.5. La polul expres al receptării, Athanase Joja se înscrie ca un erudit din clasa formatorilor de profunde convingeri. În ipostaza de istoric al gîndirii antice [102] și de interpret al gîndirii filosofice, în genere, în cea de logician și de istoric al logicii [103], apoi în cea de exponent al filosofiei prime (sau al „metafizicii") și de *„conștiință de cultură a timpului său"*, în fapt, *„o mare conștiință de cultură a lumii europene de astăzi"* [104], Athanase Joja a fost mentorul mai multor generații de studenți în filosofie, printre care și viitorii profesori, iar apoi colegi ai mai tinerilor profesori din facultatea ieșeană de filosofie.

Tot timpul atașat problemelor școlii superioare și ale cercetării din sfera științelor umaniste, marele cărturar s-a manifestat ca spirit director al culturii române din încrîncenata epocă a ocupației sovietice și a războiului rece [105]. Membru titular al Academiei Române, din 1948, dar și corespondent (din 1968) al Academiei de Științe Morale și Politice din cadrul Institutului Franței, Athanase Joja a fost, printre multe altele, interlocutorul foarte multor logicieni de prestigiu, în special din Europa și din America Latină.

---

[100] Peter Danielson, *Artificial Morality. Virtuous Robots for Virtual Games*, „Routledge", London, 1992, p. 51. Cf. și: Petru Ioan, *Conturul unui nou Organon*, în: „Revista de Filosofie", tom 26, nr. 6, Editura Academiei Române, București, 1979, pp. 761 - 770

[101] Athanase Joja, *Tablete de seară*, în: „Revista de Filosofie", nr. 8, 1970, pp. 973 - 986

[102] *Istoria gîndirii antice* se intitulează antologia realizată în două volume (*De la presocratici, la Aristotel*, respectiv *Comentarii aristotelice*), apărute în 1980 (292 p.) și 1982 (384 p.), după moartea autorului, de către Constantin Noica și Alexandru Surdu, în care se redistribuie o mare parte din „materia" celor patru volume de *Studii de logică*.

[103] Cf., între altele, Alexandru Surdu, *Concepția lui Athanase Joja despre istoria logicii*, în: „Probleme de Logică", vol. 9, Editura Academiei, București, 1986, pp. 203 - 211

[104] Constantin Noica, *loc. cit.*, pp. 143, 144. Pe această a patra treaptă, deslușită de către Constantin Noica în opera lui Athanase Joja, se plasează interesul pentru entitățile abstracte, a căror dezbatere privește, în concepția gînditorului român, nu numai filosofia, ci și orice știință, fie ea „exactă", sau „umanistică". Athanase Joja, *Le statut des entités abstraites*, în: „Revue Roumaine des Sciences Sociales", série de *Philosophie et Logique*, tome 16, nr. 3, 1972; *idem*, *Prolegomena la entitățile abstracte*, în: „Probleme de Logică", vol. 5, 1973, pp. 267 - 290; *idem*, *Studii de logică*, vol. 4 (partea a doua: „Statutul entităților abstracte"), 1976, pp. 129 - 208; Constantin Noica, *À la recherche de l'universel. Sur la pensée d'Athanase Joja*, în: „Revue Roumaine des Sciences Sociales", série de *Philosophie et Logique*, tome 12, nr. 4, Editura Academiei, București, 1968, pp. 517 - 522

[105] Nu întîmplător, ediția postumă, îngrijită de Crizantema Joja (și apărută, în desfășurarea a 280 de pagini, la Editura „Minerva", din București, în 1978), asociază numele ilustrului cărturar cu un titlu în care se conjugă termenii în raport de subordonare *Filosofie și cultură*, iar volumul prin care (sub coordonarea lui Alexandru Tănase) cercetători din mai multe centre universitare ale țării au înțeles să marcheze (prin bunăvoința Editurii „Dacia", din Cluj - Napoca, în 1989) cei 85 de ani de la nașterea marelui gînditor se intitulează *Athanase Joja în cultura românească*.

O dovadă în acest sens o constituie prezența semnificativă a delegaților din 11 țări euro-atlantice [106], preponderent „occidentale", la Colocviul Internațional desfășurat la Brașov, între 26 și 31 august 1969, la inițiativa și sub patronajul gînditorului omagiat, pe o temă atît de apropiată preocupărilor sale, precum cea vizînd *modalitatea judecății la Aristotel și în logica modernă* [107].

O altă mărturie pentru audiența de care s-a bucurat Athanase Joja în lumea specialiștilor din domeniu ne este furnizată, doi ani mai tîrziu, prin onorarea Congresului Internațional de Logică, Metodologie și Filosofia Științei, pe care îl prezidează, la București, în vara lui 1971, de peste 800 de participanți, din mai toate colțurile lumii: de nonagenarul Tadeusz Kotarbiński și de soția acestuia, alături de alți reputați specialiști din Polonia; de Alfred Tarski, Patrick Suppes și Donald Davidson, alături de numeroși alți logicieni din Statele Unite ale Americii; de Georg Henrik von Wright, din Finlanda, de logicieni germani, britanici, francezi, olandezi, ruși, latino-americani etc.

13.2.6. Prin variabila de ordin procedural, modelul receptării și al resemnificării ni-l apropie pe Athanase Joja în postura omului de cultură sever-cenzurat prin stilul savant al redactării textelor: organizare riguroasă și maximă claritate în expunere; permanentă raportare la genealogia ideilor avansate și interes major pentru sensul originar al conceptelor puse în discuție; gestionare cu maximă responsabilitate a resurselor bibliografice, dar și o pronunțată notă de originalitate.

Astfel de calități și încă multe altele fac din opera în atenție *„un sistem de cugetare filosofică autentică, adică un ansamblu de răspunsuri, bine-documentate și argumentate, la marile întrebări ce stau în fața minții omenești"* [108].

Athanase Joja n-a fost, însă, doar autorul unor scrieri remarcabile, grație cărora cultura română s-a raportat la valori axiale ale spiritualității europene, într-o epocă în care confruntările între sistemele politice rezultate după încheierea ultimei conflagrații planetare făceau ravagii în planul educației, al învățămîntului și al vieții culturale, în general, în Europa, ca și în lumea transatlantică.

Ca membru fondator și prim președinte al Asociației „România", ca președinte al Asociației Oamenilor de Știință din România, ca director întemeietor al Institutului

[106] Cîte un participant din Bulgaria (Boris Chendov), Canada (Warren J. Murray), Cehoslovacia (Karel Berka), Elveția (André Mercier), Franța (René Poirier), Germania Federală (Albert Menne), Israel (Yehoshua Barr - Hillel), Italia (Guido Morpugo Tagliabue), Polonia (Stanislav Surma) și Statele Unite ale Americii (Richard McKeon), doi exponenți ai logicii din Belgia (Paul Gochet și Marcel Barzin) și 10 reprezentanți ai logicii din România (între care Athanase Joja, Grigore Constantin Moisil, Petre Botezatu, Constantin Noica, Mircea Tîrnoveanu și Sorin Vieru)

[107] *La modalité du jugement chez Aristote et dans la logique moderne* este și genericul contribuțiilor datorate participanților la colocviu, integrate în numărul 12, pe 1969, al revistei „Acta Logica", publicație desființată după moartea primului și singurului ei redactor-șef, Athanase Joja. Menționăm că, în respectivul volum al reuniunii internaționale de la Brașov, gînditorul român figurează cu o circumscriere generală a problemei puse în discuție (*Histoire du problème de la modalité*, la pp. 10 - 83) și cu un popas diaporematic în opera Stagiritului (*La théorie de la Modalité dans le DE INTERPRETATIONE*, la pp. 235 - 260). Pentru contextul temei abordate, a se vedea și: Athanase Joja, *Modalitatea judecății*, în: „Probleme de Logică", vol. 2, 1970, pp. 7 - 78; *idem*, *Modalitatea în cosmologia aristotelică*, în: *loc. cit.*, 4, 1972, pp. 289 - 304

[108] *Ștefan Bârsănescu (1904 - 1972): in memoriam*, în: „Probleme de Logică", vol. 5, 1973, p. 356. Cf. și: Ion Didilescu, *Athanase Joja – filosoful, cetățeanul, omul*, în: „Revista de Filosofie", tom 20, nr. 1, 1973, pp. 111 - 114

de Filosofie din cadrul Academiei şi ca decan al Facultăţii de Filosofie din cadrul Universităţii Bucureşti (în intervalul 1953 - 1954), ca preşedinte al Academiei Române în perioada 1959 - 1963, ca preşedinte al Comitetului Român pentru Istoria şi Filosofia Ştiinţei, ca director întemeietor al Centrului de Logică [109] în care şi-au desfăşurat activitatea specialişti de talia academicienilor Grigore Constantin Moisil, Octav Onicescu şi Dan Bădărău, respectiv cercetători de calibrul lui Aram M. Frenkian, Anton Dumitriu, Eugen Mihăilescu, Ion Didilescu, Valeriu Străinu, Crizantema Joja, Sorin Vieru, Alexandru Surdu şi alţii, ca iniţiator al publicaţiei „Acta Logica" (serie cu reputaţie internaţională a „Analelor Universităţii Bucureşti"), respectiv al „Problemelor de Logică" (începînd cu 1968) şi al „Noesis"-ului (publicaţia pe al cărei prim număr nu a mai reuşit să-l atingă în forma finită), ca redactor responsabil al „Revistei de Filosofie" (între 1964 şi 1971) şi ca redactor-şef (între 1964 şi 1972) al nou-înfiinţatei serii de *Filosofie şi Logică* din cadrul „Revistei Române de Ştiinţe Sociale", cu apariţii în limbile de mare circulaţie, gînditorul pe care-l omagiem la aniversarea centenară s-a dovedit un etitor şi un îndrumător, călăuzit de idealul afirmării culturii române la standarde superioare.

„Oamenii mari – observa Constantin Noica, la cinci ani după trecerea gînditorului în lumea umbrelor – *au ceva din asprimea spiritului, iar prima asprime a spiritului e faţă de sine. Cîte o personalitate prea puternică, de altfel, aruncă o umbră asupra operei proprii. Aşa s-a întîmplat* [...] *cu Athanase Joja, al cărui rol în viaţa publică şi culturală a ţării, unit cu o severă conştiinţă de autor, au făcut ca opera lui să fie mai puţin cunoscută. De sub această nedreptate credem că trebuie scoasă opera gînditorului român* [...]. *Atunci se va vedea, nu numai preţul ei românesc şi european* [...], *dar deopotrivă în ce măsură opera obligă şi ne obligă în cultura românească"* [110].

Iată, aşadar, şi mesajul evocării la care subscriem: să cinstim conduita exemplară a înaintaşilor din cultură, prin continuarea şi aprofundarea demersului în care aceştia s-au ilustrat în chipul cel mai percutant şi cel mai elocvent. În cazul lui Athanase Joja, respectivul demers din zodia exemplarităţii ne întoarce la universul logicii şi-al rezistenţei prin logică în faţa gîndului samavolnic, ori în cea a judecăţii intolerante, născătoare de opresiuni.

13.3. MARIA CARPOV: CONSEMNĂRI PRIN PRISMA UNEI PARADIGME A REMEMORĂRII

13.3.1. Într-o perioadă în care asupra fenomenului literar românesc, la Universitatea din Iaşi, au avut a se pronunţa nume cu rezonanţa celui al academicianului Constantin Ciopraga (1916 - 2009), sau al profesorilor Mihai Drăgan (1937 - 1993), Alexandru Călinescu (n. 1945), Ioan Constantinescu (1938 - 2002) şi Elvira Sorohan (n. 1934);

[109] Între 1964 şi 1972. La trei ani după decesul primului director, instituţia ce-a înălţat la cote maxime prestigiul logicii româneşti şi-a reuşit să reunească la Bucureşti cel mai impresionant număr de participanţi la un congres mondial de logică, metodologie şi filosofia ştiinţei îşi încetează activitatea, aşa cum imediat după trecerea în nefiinţă a savantului îşi întrerupe apariţia una dintre publicaţiile ce confirmau audienţa şcolii româneşti în domeniu, şi anume „Acta Logica", derulată între 1958 şi 1971, după care dispare, o dată cu cel care o impusese.

[110] Constantin Noica, *Opera filosofică a lui Athanase Joja*, în: *loc. cit.*, p. 141. Cf. şi: Alexandru Surdu, *loc. cit.*, p. 227

cînd racordarea literaturii autohtone la valenţele esteticii şi ale filosofiei culturii au stat în atenţia unor cărturari de talia lui Alexandru Dima (1905 - 1979), Alexandru Husar (1920 - 2009), sau Petru Ursachi (n. 1931), iar la Catedra de Limbă Română, pe urmele lui Gheorghe Ivănescu (1912 - 1987) şi Gavril Istrate (n. 1914), s-au manifestat cercetători de prestigiul lui Vasile Arvinte (n. 1927), Alexandru Adriescu (n. 1926), Corneliu Dumitriu, sau Dumitru Irimia (1939 - 2009), afirmarea specialiştilor în limba şi literatura franceză se înalţă la maxima elocinţă prin demersul profesorilor Valeriu Stoleriu (n. 1924) şi Maria Carpov (născută pe 8 octombrie 1930).

De peste 45 de ani cadru didactic la cea dintîi instituţie de învăţămînt filologic românesc, după studii meritorii şi un remarcabil început de carieră la Universitatea Bucureşti, surprinsă – la mijlocul celui de-al doilea jubileu – în „plină" activitate, ca profesor asociat al Universităţii din Bacău, iar în egală măsură, ca îndrumător de doctorat şi director al Centrului de Semiologie şi Teorie a Comunicării din cadrul Universităţii „Al. I. Cuza", Maria Carpov s-a impus, în ţară şi în străinătate, ca personalitate eminentă în aria ştiinţelor comunicării, în general, şi a translingvisticii, în special.

Pentru un admirator şi un „consumator avizat" al paradigmelor metodo-logice, aşa cum ne-o recomandă pe doamna profesor dr. Maria Carpov varii contexte ale prestaţiei sale ca cercetător şi mentor cultural, ne place să credem că gestul omagial cel mai uşor-suportabil ar fi rezumarea activităţii sale de peste cinci decenii (ca lingvist, teoretician literar şi semiolog) în acord cu o schemă a rememorării, precum este cea pe care o susţin analizele „situaţionale" de complexitate mediană [111].

Să refacem, aşadar, un impresionant – şi, totuşi, departe de a se fi epuizat ! – *curriculum vitae*, călăuziţi de şase întrebări cît se poate de simple. Ele ţintesc „beneficiarul" actului evocator („*B*"), constelaţia faptelor de creaţie de care acesta se face responsabil („*O*"), cadrul de referinţă al incursiunilor întreprinse („*R*"), orizontul valoric

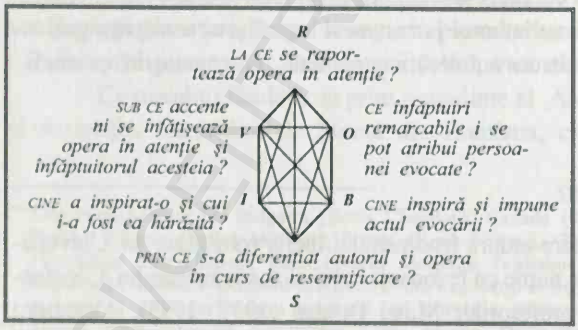

383°. O versiune a hexadei „situaţionale", adoptată ca model în actul de rememorare

în care ele se aşază („*V*"), partenerii de dialog ai persoanei evocate („*I*") şi resursele stilistice prin care aceasta se impune în judecata celor cu care, de-a lungul anilor, a conlucrat („*S*").

13.3.2. *Cine este,* aşadar, *promotorul* pregnantului mesaj pe care îl exprimă în filologia română a ultimei jumătăţi de veac Maria Carpov ?

[111] Petru Ioan, *Modele şi realizări ale „situaţiei pedagogice"*, în: „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, pp. 6 - 9; *idem, Un model al „situaţiei creative" cu aplicaţii în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", nr. 6, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, pp. 555 - 564; *idem, Un „model" hexadic al modelelor situaţiei semiotice*, „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» - Iaşi", s. *Filosofie*, tom 39, 1993, pp. 143 - 156; *idem, Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995

Mai întîi de toate, organizatorul de seminarii şi titularul de cursuri la discipline precum Geografia Franţei; Istoria Limbii Franceze; Morfologie, Sintaxă, Toponimie, Stilistică şi Lexicologie Franceză; Traductologie şi Poetică a Traducerii; Semantică, Pragma-lingvistică şi Semiologie; Teoria Comunicării; Filosofia Limbajului; Istoria Mentalităţilor; Interacţiune Verbală şi Comunicare Nonverbală etc. Prin ele, asistentul, lectorul, conferenţiarul, iar apoi profesorul universitar dr. Maria Carpov a susţinut cu devotament şi cu înaltă competenţă pregătirea specialiştilor la Facultatea de Litere a Universităţii Bucureşti, iar apoi la facultăţile similare din Iaşi şi din Bacău.

În paralel cu proiectele didactice curente, la ciclul de licenţă şi la cel de studii aprofundate, sau de masterat, în sfera filologiei franceze, doamna profesor Maria Carpov s-a implicat, de-a lungul mai multor ani, în activitatea de formare a formatorilor, prin sistemul definitivării în învăţămîntul preuniversitar şi al acordării gradelor didactice; de asemenea, în activitatea de îndrumare a doctoranzilor, la Catedra de Limbă şi Literatură Franceză, mai întîi (între 1990 şi 1993), apoi la cea de Logică şi Semiologie, din cadrul Facultăţii de Filosofie (între 1993 şi 1996), respectiv la cea de Limbă Română, din 1996.

În relaţie nemijlocită cu angajamentele didactice (materializate inclusiv prin editarea de cursuri, manuale şi antologii comentate din spectrul literaturii franceze [112]), ori în complementaritate cu acestea, preocupările profesorului Maria Carpov în planul cercetării s-au structurat în şirul a cinci volume de autor, a şase volume la care domnia sa este coordonator sau coeditor, a 57 de studii şi recenzii în volume colective, sau în reviste de specialitate, din ţară [113], ori din străinătate [114].

Aceeaşi vocaţie, a specialistului interesat de reconfigurarea moştenirii în domeniu, dar şi de situarea contribuţiilor de dată foarte recentă în orizontul judecăţii critice şi valorizatoare, se degajă din şirul de 33 de studii introductive, prefeţe sau post-

---

[112] A se vedea, în acest sens: *Manualul de limba franceză*, realizat în colaborare cu Irina Eliade, la Editura Didactică şi Pedagogică (Bucureşti, 1958, 256 p.); *Anthologie de textes littéraires commentés – Moyen Age et Renaissance*, publicat în colaborare, la Editura Universităţii Bucureşti, în 1959; *Manualul de limba franceză*, realizat în colaborare cu Ion Brăescu, la Editura Didactică şi Pedagogică (Bucureşti, 1971, 238 p.); *Cours d'histoire de la langue francaise au XVIII-e siècle*, editat la Universitatea Bucureşti, în 1975 (229 p.)

[113] În seriile de *Ştiinţe filologice, Lingvistică şi Filosofie* din cadrul „Analelor Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi"; în „Anuarul" filialei Iaşi a Academiei Române; „Cahiers Roumains d'Études Littéraires"; „Revista de Istorie şi Teorie Literară"; „Studii şi Cercetări Lingvistice"; „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»"; seria *Secvenţe semio-logice* din cadrul „Analelor Ştiinţifice ale Institutului de Studii Europene «Ştefan Lupaşcu» - Iaşi"; „Dacia Literară"; „S-European Journal for Semiotic Studies"; „Semiologia Culturii" etc., respectiv în volumele: *Direcţii actuale în critica şi poetica franceză* (Iaşi, 1983); *Limbile moderne ca obiect de învăţămînt. Probleme teoretice şi practice* (Iaşi, 1984); *Lingvistică – stilistică – poetică* (Iaşi, 1987); *Actele Colocviului Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului* (Suceava, 1992; 1993; 1995); *Petre Botezatu, in memoriam. Itinerarii filosofice* (Iaşi, 1996); *Actele centenarului sociologiei româneşti* (Iaşi, 8 - 10 mai 1997); „Actes du Colloque International «Michel Foucault»" (Iaşi, 18 - 20 avril 2001); „Actes du Colloque International «Fernand Braudel»" (Iaşi, 25 - 27 juin 2002)

[114] În: „Studia Semiotyczna" - Warszava; „Degré" - Bruxelles; „CODE / KODICAS: Ars Semiotica" - Tübingen; „Cahiers Saint - Simon" - Paris; „Tradisis" - Strasbourg, respectiv în volumele colective: *Savoir- vivre en Europe: modèles et langage* (Clermont - Ferrand, 1994); *Dictionnaire des savoir-vivre en Europe* (*idem*; 1995); *Moeurs des uns, coutumes des autres* (*Ibidem*); *L'histoire et la géographie dans le récit poétique*; (*idem*, 1997); *Le Lait de la mort ...* (*idem*, 1998)

fețe [115], ori din șirul celor 71 de articole, apărute în „Cronica", „Opinia Studențească", „România Literară", „Transilvania", „Timpul" (de Iași), „Contemporanul", „Realitatea", „Convorbiri Literare", „Monitorul", „Dacia Literară" etc.

Pe aceleași coordonate, ale manifestării în specialitate, este de semnalat activitatea pe care Maria Carpov o desfășoară ca titular de contract în cercetări efectuate la Universitatea „Louis Pasteur" din Strasbourg (în 1993), la Universitatea Paris 3 și la École Normale Supérieure (în 1994), iar din 1991, ca director al Centrului ieșean de Semiologie și Teoria Comunicării, sub ale cărui auspicii s-au concretizat mai multe programe de cercetare în direcția „lingvisticii non-limbajului" și în cea a comunicării interculturale.

În parte, rezultatele activității pe care profesorul dr. Maria Carpov o coordonează la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași au deschis calea colaborării cu Centrul de Semiologie afiliat Universității francofone din Neuchâtel (Elveția), cu Facultatea de Litere a Universității „Blaise Pascal" din Clermont - Ferrand, ori cu grupul „Semiosis", al filologilor de la Universitatea de Stat din Bacău.

La polul „enunțării" și „autoexprimării", Maria Carpov se așază inclusiv în postura de traducător din literatura beletristică și științifică franceză.

13.3.3. Prin ce se remarcă, cu deosebire, opera Mariei Carpov ? Iată o întrebare la care răspunsul se articulează aproape instantaneu: prin atracția pentru limba scriitorilor francezi, probată pe cazul lui Paul Scarron, în disertația datorită căreia a acces la titlul de *doctor în științe filologice*, în 1969; prin interesul pentru semiologia literaturii [116], pentru anatomia textului, în general, și pentru captarea haloului paratextual [117].

Formații lexicale de nume proprii în franceză; lexicul burlesc în romanul comic francez; limbaj arhaic, respectiv creații lexicale în limba literară a scriitorilor francezi; construcții populare în sintaxa francezei actuale; stratificarea în limbaj; resemantizarea referentului; modalitățile și timpii discursului; iconicitatea semnului; coincidențe între spunere și facere; alternanțe între dialog și monolog; comunicarea implicită; forme și comportamente în actul comunicării; metalimbajul, respectiv traducerea ca act de interpretare; posibilii și imposibilii traducerii; jocuri subiective în

[115] Dintre care majoritatea sînt rezervate unor autori francezi sau „naturalizați" în cultura franceză: lui Antoine Furetière, Tallement des Reaux, Algirdas - Julien Greimas, Voltaire (la trei dintre volumele editate la noi, în ultimele decenii), César Chesneau Du Marsais, Jean - Baptiste Dubos, Charles Sorel, Paul Zumthor (la două dintre volumele apărute în limba română), Tzvetan Todorov, Jacques Le Goff (la două dintre volumele traduse), Saint - Simon, Emmanuel Le Roy Ladurie, Roland Barthes, Anne - Marie Houdebine Gravaud, Jean de La Fontaine, Roger Chartier, Michel Pastoureau, Prosper Mérimée, Julia Kristeva, respectiv Guglielmo Cavallo și Roger Chartier.

[116] *Introducere în semiologia literaturii* este titlul cărții apărute la Editura „Univers", în 1978, în prelungirea, sau în avant-premiera studiilor din reviste și din volume colective: *Perspectivele cercetării semiotice*, din 1973; *Analiza semiotică a textului*, din 1979; *Sémiologie cartésienne*, din 1980; *Semiologie și comunicare literară*, din 1981; *Posés et présupposés théoriques du texte et de la lecture*, din 1982; *Le métalangage comme interprétation et ... vice versa*, din 1982; *Analiza semiotică a textului literar*, din 1983; *Rhétorique et sémiologie*, din 1984; *La sémiostylistique, une convergence nécessaire*, din 1985; *Probleme semiotice ale stilului, în lumina lingvisticii*, din 1987; *Un blanc qu'on devrait noircir. De l'iconicité du signe*, din 1987; *Pour une sémiologie des représentations sociales*, din 1992; *Semiotica pasiunilor*, din 1996; etc.

[117] A se compara titulatura volumelor ulterioare: *Captarea sensurilor* (169 p., 1987), *Sfidarea normei* (187 p., 1995) și *Prin text, dincolo de text* (208 p., 1999)

practica traducerii; lectura ca act de comunicare – iată doar cîteva repere pe drumul care leagă tărîmul lingvisticii cu cel al analizei literare și al metaliteraturii.

Maria Carpov îl parcurge cu precauțiile călătorului cît se poate de atent la eficacitatea instrumentelor de bord și la acuratețea înregistrărilor de care se folosește. Ca dovadă: multiplele incursiuni – de ordin istoric și sistematic – pe care i le datorăm în problematica semioticii și a convergenței acesteia cu știința literaturii, cu retorica, cu lingvistica și cu stilistica. Sub același comandament, se aliniază preocupările Mariei Carpov ținînd de avatarurile semioticii, ca perspectivă integratoare asupra semnificării și comunicării, de teoria textului și a lecturii, de semiologia culturală și de teoria mentalităților, de translingvistică, de traductologie și așa mai departe.

13.3.4. Mijlocitor între autor și lumea pe care o reconfigurează, opera Mariei Carpov învederează anumite dominante ale lecturii și plaje ale afinităților elective. Multora dintre autorii (francezi, sau de expresie franceză) preferați distinsul exponent al traductologiei le-a asigurat transpuneri în limba română [118] și prezentări ale operei. Este cazul cu Tallement des Réaux (în 1972), cu Voltaire (în 1978, respectiv în 1998), cu Charles Sorel (în 1983), cu Louis de Rouvroy de Saint - Simon (în 1990), cu Christian Duhamel (în 1994) și Prosper Mérimée (în 1998) – în cazul scriiturii romanești și al memorialisticii; cu Pierre Courthion (în 1973), cu Algirdas - Julien Greimas (în 1975), cu César Chesneau Du Marsais (în 1981), cu Jean - Baptiste Du Bos (în 1983), cu Paul Zumthor (în 1983 și în 1998), cu Jacques Le Goff (în 1986, respectiv în 1995), cu Roland Barthes (în 1997), cu Paul Veyne (în 1999), cu André LaCocque și Paul Ricoeur (în 2002), cu Julia Kristeva (în 2005), respectiv cu Guglielmo Cavallo și Roger Chartier (în 2005) – la nivelul metadiscursului de profil semiologic, retoric, estetic și istoriologic; cu Fred Berence (în 1969), cu Antoine Furetière (în 1971), cu Emmanuel Le Roy Ladurie (în 1992), cu Neagu Djuvara (în 1995, respectiv în 2000), cu Roger Chartier (în 1997) și cu Georges Duby (în 2000) – în orizontul istoriei artei și culturii, ori al istoriei mentalităților.

Prin studiile finalizate, în 1954, cu diplomă de stat, la Universitatea București; prin doctoratul pregătit la Iași, sub îndrumarea profesorului dr. doc. Nicolae Popa; prin participările la cursuri de vară și prin stagiile de specializare la universitățile din Lausanne (1964), Paris (1967, 1974 - 1975, 1994) și Strasbourg (1967), prin efortul nemijlocit de apropiere a înfăptuirilor majore din cîmpul specializării, profesorul Maria Carpov și-a extins, de-a lungul anilor, zonele de interes în universul științelor sermocinale, dar s-a și afirmat prin contribuții remarcabile ținînd de filologia franceză și de linvistica generală, de pragmalingvistică, de poetică, de filosofia limbajului, de semantică, de semiologie și de multiplele sale aplicații, de teoria comunicării, de știința mentalităților, de tehnicile reprezentării sociale etc.

[118] Prin cele 30 de volume traduse – la Editura „Univers" (16), la „Meridiane" (7), la „Polirom" (2), la „Pol Plus" (2), la „Dacia" (1), la „Humanitas" (1) și la Institutul European (1) –, profesorul Maria Carpov a îmbogățit cultura română cu peste 11.000 de pagini din producția autorilor aparținînd de țara hexagonului, de la clasici, pînă la postmoderni.

13.3.5. Ecoul implicării deosebit de fructuoase a doamnei Maria Carpov în cîmpuri de referinţă precum cele anterior-menţionate şi rezultatele antrenării sale neobosite pe tărîm cultural se răsfrîng: în premiul pe care i-l acordă Uniunea Scriitorilor din România, în 1990, pentru masiva antologie din memorialistica lui Saint - Simon; în Ordinul „Les Palmes Académiques", cu gradul de ofiţer, pe care i-l conferă, în 1993, Guvernul Francez, pentru promovarea Centrului Cultural Francez din Iaşi; în Premiul Francofoniei, pe care i-l atribuie, în 1994, revista „Cronica", şi în premiul pe care i-l decernează, la Iaşi, în 2000, Fundaţia „Ştefan Lupaşcu", ca urmare a întregii activităţi depuse în serviciul şcolii superioare şi al promovării spiritualităţii româneşti. Acelaşi registru – de omologare la superlativ a unei cariere închinate ştiinţei, creaţiei artistice şi culturii, în general – se regăseşte în titlul de *doctor honoris causa*, pe care i-l acordă doamnei profesor dr. Maria Carpov, în 2004, Universitatea din Bacău, inclusiv pentru susţinerea învăţămîntului filologic din cetatea poeziei simbolistice româneşti.

Sub semnul recunoaşterii meritelor în intensificarea relaţiilor interculturale, se înscrie cooptarea domniei sale în Consiliul de Administraţie al *Centrului Mondial de Informare asupra Educaţiei Bilingve şi Plurilingve*, cu sediul la Paris, şi în comitetul de redacţie al publicaţiei aferente [119]. De asemenea, includerea sa în *Reţeaua Europeană de Educaţie Plurilingvă*, cu sediul la Haga, în Olanda, şi în *Le Monde Bilingue*, cu sediul la Besançon, în Franţa, iar lista s-ar putea continua. În ţară, domnia sa este membru al Uniunii Scriitorilor, membru de onoare în Senatul Universităţii din Bacău, membru fondator şi vicepreşedinte al Fundaţiei Internaţionale „Ştefan Lupaşcu" pentru Ştiinţă şi Cultură, coeditor al „Anuarului de Semiologie a Culturii", publicat la Universitatea din Bacău, şi în colegiul de redacţie ale „Analelor Ştiinţifice ale Institutului de Studii Europene «Ştefan Lupaşcu» din Iaşi".

13.3.6. Ne-am referit la studiile, la prezentările de autori români [120], sau a celor străini [121], ca şi la traducerile purtînd semnătura profesorului Maria Carpov. Audienţei paginilor publicate i se adaugă contactul nemijlocit cu parteneri de dialog din numeroase universităţi europene, precum cele din Clermont - Ferrand, Lublin, Varşovia, Freiburg im Bresgau, Neuchâtel, Siegen, Angers, Strasbourg, Paris, Bordeaux şi altele. Bucuria comunicării s-a constituit, însă, în fapt cotidian, graţie generaţiilor de studenţi ieşeni înscrişi la cursurile şi examenele doamnei profesor; graţie absolvenţilor diplomaţi în litere, la isprăvirea unor cercetări purtînd girul prestigiosului dascăl; graţie profesorilor din învăţămîntul filologic liceal, atraşi de oferta reputatului reprezentant al semiologiei în sistemul pregătirii postuniversitre, iar nu în ultimul rînd, graţie absolvenţilor înscrişi la doctorat.

---

[119] „Langue et Cités. Revue d'information sur l'éducation bilingue et plurilingue"

[120] Între aceştia: Vasile Dospinescu (*Semne şi cunoaştere în discursul didactic*, Iaşi, 1998; *Semiologia discursului didactic*, Bucureşti, 1998), Sofia Dima (*Lectura literară*, Iaşi, 2000), Dan Stoica (*Logică şi limbaj*, Iaşi, 2000), Felicia Dumas (*Gest şi expresie în liturghia ortodoxă*, Iaşi, 2000), Angelica Vâlcu (*Funcţionarea discursului specializat*, Iaşi, 2003), Ionel Corjan (*Semiotica discursului publicitar. Textul şi imaginea*, Suceava, 2004), Simina Mastacan (*Discursul implicit al dreptului*, Iaşi, 2004)

[121] În afara prefeţelor la cele 30 de volume traduse, profesorul Maria Carpov intervine cu studii introductive la: Tzvetan Todorov, *Teorii ale simbolului* („Univers", Bucureşti, 1983); Voltaire, *Dialoguri şi anecdote filosofice* („Univers", Bucureşti, 1985); Anne - Marie Houdebine - Gravaud, *Femeia invizibilă, sau despre invizibilitatea femeii în limbaj* (Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, 1997).

Nu mai puțin de 17 specialiști – cei mai mulți deveniți profesori sau conferențiari – din Iași (Magda Jeanrenaud, Mioara Mocanu, Felicia Dumas, Luminița Teodorescu, Sorina Dănăilă), Suceava (Sanda - Maria Ardeleanu, Vasile Dospinescu, Ionel Corjan), Bacău (Gabriel Mardare, Simina Mastacan, Elena Bonta, Camelia Cmeciu), Galați (Sofia Dima, Angelica Vâlcu), Chișinău (Liliana Cucereanu - Roșca) și Constanța (Florica Hrubaru) – au găsit în profesorul Maria Carpov ghidul extrem de competent și evaluatorul foarte exigent al cercetărilor propuse pentru finalizarea celei mai înalte forme de pregătire academică. Miza acestora o constituie aprofundarea unor teme de strictă actualitate, precum cele privind: gramaticile textuale, aspectul lingvistic, ambiguitatea limbajului verbal, manifestările crono-topiei, perspectivele simbolului, modalitățile lecturii în cazul textului artistic, semiotica non-verbalului în practica liturgică, conversația ca ipostază a interacțiunii, semiotica discursului didactic, funcționarea limbajului specializat, aplicațiile semioticii la discursul literar etc.

Numeroși alți absolvenți de la Litere, Teatru, Arhitectură, Istoria Artei etc., interesați de resorturi ale textualității și de fațete ale interacțiunii discursive, se află în etapa susținerii disertațiilor, iar prin relevanța temelor asumate sporesc consistența școlii ieșene de semiologie.

Impusă, la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, de către Petre Botezatu (1911 - 1981), din perspectiva logicii și a filosofiei științei, prin aportul Mariei Carpov, pomenita școală avea să se extindă la sfera științei literare și a limbajelor non-standard, ajungînd, astăzi, să rezoneze cu o filosofie a formelor simbolice de genul celei înfiripate, la vremea sa, de Ernst Cassirer, ori cu proiectul unei stilistici a culturii, schițat, prin frumoasele scrisori țintind spre logica lui Hermes, prin Constantin Noica.

13.3.7. Om al școlii în sensul cel mai deplin al sintagmei, profesorul Maria Carpov a încurajat, în decursul timpului, numeroase inițiative pe linia dialogului interdisciplinar și a colaborării între universități. Stau mărturie, în acest sens, numeroasele studii purtînd semnătura sa în numere din seria de *Filsofie* a „Analelor" Universității ieșene și din suplimentele sale tematice. Apoi, cele din „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", sau din „Secolul XX".

Remarcabilă este, de asemenea, prezența sa în volumele Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, organizat la Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava, începînd cu 1992, precum și contribuția avută la organizarea, în cadrul Universității „Al. I. Cuza", a sesiunilor naționale „Cunoaștere, Creativitate, Comunicare" (din 1981), respectiv „Raționalitate și Discurs" (din 1983).

Într-o definiție frizînd paradoxul, omul, ca individualitate, nu pare să fie altceva decît un ansamblu de relații cu semenii. Reamintindu-ne-o, la cea de-a 80 - a aniversare a profesorului dr. Maria Carpov, constatăm că anvergura personalității sale este atestată inclusiv de statura colaboratorilor. Printre aceștia, figurează academicianul Solomon Marcus, Dan Grigorescu, m. c. al Academiei Române, profesorii Tatiana - Slama Cazacu, Teodora Cristea, Paul Miclău, Alexandru Andriescu, Ivan Evseev, Constantin Frâncu, Sanda Cuniță, Dumitru Irimia, Ioan Oprea, Irina Mavrodin, Cristina Florescu și mulți alții.

Ce o diferențiază pe Maria Carpov, în comunitatea numeroasă a filologilor de la Iași și din țară ? Poate felul distinct în care s-a lăsat atrasă de căutarea și de ... captarea sensurilor, în diverse situații de comunicare; consecvența cu care a recurs la exigența complementarității și a integralității judecăților de valoare, ceea ce a obligat-o la apropierea de text, inclusiv cu intenția de a vedea *prin* și *dincolo* de el.

Va mai fi contribuit la aceasta: grija pentru calitatea informației și pentru situarea la zi a problemelor antamate; gustul pentru invariant și pentru structură, în paralel cu refuzul obstinat al oricărui fetișism și al oricărui parohialism epistemologic. Apoi, acceptarea interdisciplinarității, ca etapă necesară în analiza discursului; exprimarea la optativ, sub semnul îndoielii carteziene și al invitației la un supliment de reflecție.

Astfel de articulații ale unei personalități „accentuate" și multe altele, subsumate unei nedisimulate reguli de metodă, o așază comportamental pe distinsa slujitoare a Universității ieșene și a învățământului superior filologic, care este profesorul dr. Maria Carpov, în orizontul unei semiotici a *lumilor posibile* și, deopotrivă, a *actanților posibili.*

Despre cineva angajat de o viață în circuitul și în schimbul de idei s-ar putea spune foarte multe, iar schema de care ne-am folosit în ordonarea expunerii ne-ar permite să desprindem interesante corelații între cele 6 fațete ale personalității evocate. Prin ele, s-ar revela niveluri de structurare și, totodată, orizonturi de receptare a prestației distinsului dascăl, om de cultură și savant, care este doamna profesor universitar dr. Maria Carpov.

Din perspectiva unei colaborări extrem de fructuoase și în consonanță cu mulți dintre cei pe care domnia sa i-a acceptat ca parteneri în actul de incitantă comunicare, îi dorim *LA MULȚI ANI*, pe cît mai multe lungimi de undă și în cît mai multe registre ale exprimării !

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V

LOGICA, ÎNTRE EDUCAȚIE, INTERPRETARE ȘI CREAȚIE

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

14. LOGICA, ŞTIINŢĂ A EDUCAŢIEI

Oricît ar surprinde spiritul acomodat la *establishment*-ul actual din sfera ştiinţelor umanistice, logica a fost şi rămîne o ştiinţă a educaţiei.

Multă vreme, ştiinţa gîndirii corecte a reprezentat singura ştiinţă (mai mult sau mai puţin formală) a educaţiei, dovadă titulatura de *Organon* [1], de *instrument*, de *artă instrumentală* [2], de *început* sau *principiu* al oricărei ştiinţe [3], al oricărei doctrine [4] şi al oricărei cunoaşteri [5], de *mod* (de a gîndi corect, de a înţelege şi de a vorbi corect !) al oricărei filosofii [6] şi al oricărei ştiinţe [7], de *disciplină a disciplinelor* [8], de *artă a artelor* [9], de *ştiinţă a ştiinţelor* [10] etc. pe care i-au acordat-o autori ai antichităţii, ai Evului scolastic şi ai Renaşterii antichităţii europene.

---

[1] Impusă de Andronicos din Rhodos (secolul I î.e.n.), editorul operelor didactice ale lui Aristotel, nu fără tangenţă cu exprimarea Stagiritului, din cuprinsul *Topicii*: *„În ceea ce priveşte cunoaşterea şi înţelepciunea filosofică, nu este un mijloc (...) de mică însemnătate, dacă putem îmbrăţişa dintr-o privire consecinţele a două ipoteze contrare"* (VIII, 14, 163 b 10 - 11; *apud*: Mircea Florian, *Logica lui Aristotel*, introducere la: Aristotel, *Organon*, I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 14).

[2] *Logica est ars instrumentalis philosophiae* [...], *cuius regulis instructis rationalibus instrumentis distinctionem inter veritatem et falsum facimus* (*„Logica este arta instrumentală a filosofiei* [...], *prin ale cărei reguli, constituite ca instrumente sau mijloace raţionale, facem distincţia între adevăr şi fals"*). Cf.: Dimitrie Cantemir, *Compendiolum universae logices institutiones*, cartea I; Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 884

[3] Aristotel, *An. sc.*, II, 19, 100 a; Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 118

[4] Aşa cum se exprimă, între alţii, Albertus Magnus, în: *De Praedicabilibus*, I, 1. Cf. Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Bucureşti, 1973, p. 121

[5] După Hugo de Saint-Victor (*Didascalion*, I, 12), *„a fost necesar* [...] *să se descopere logica, fiindcă nimeni nu poate discuta cum trebuie despre lucruri dacă nu cunoaşte mai întîi modul de a vorbi corect"*. Cf. Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 119

[6] Albertus Magnus, *op. cit.*; Anton Dumitriu, *loc. cit.*, p. 121

[7] *Idem*, *Metaphysica*, I, I, 1; *apud*: *Ibidem*, p. 122

[8] Augustin, *De Ordine*, II, 13, 38; *apud*: *Ibidem*, p. 119

[9] Thomas de Aquino, *Analytica Posteriora*, vol. I, 1; *apud*: *Ibidem*, p. 120

[10] Petrus Hispanus, *Summulae Logicales. Prooemium*; Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 120

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În cele ce urmează, ne vom strădui să demonstrăm mai mult decît atît, că logica prin numeroasele sale sistematizări ipotetico deductive, proceduri decizionale şi teorii explicative vine în atingere, reclamă sau poate servi problematica educaţiei, ea însăşi diversificată şi autonomizată în numeroase proceduri, teorii şi ramuri epistemice.

14.1. CARACTERUL PROPEDEUTIC AL LOGICII CA (SUPRA) ŞTIINŢĂ

Pentru că *„ne învaţă să învăţăm (docet docere)* [şi] *ne învaţă să învăţăm pe alţii (docet discere)"*; pentru că este *„singura care nu numai vrea să facă oameni care ştiu, dar şi poate să-i facă"* [11]; pentru că ne îngăduie să cunoaştem modul de a proceda în toate celelalte ştiinţe, fie ele ştiinţe teoretice, ştiinţe practice ori ştiinţe poetice [12], şi modul de a şti [13] şi modul de a vorbi corect [14]; pentru că ne conduce la *„principiile tuturor metodelor"* [15], la *„modul de a proceda în toate ştiinţele"* [16] şi la *„directiva actului raţiunii însăşi"* [17]; pentru că *„modul ştiinţei trebuie învăţat înaintea oricărei ştiinţe"* [18], pentru aceste motive şi pentru multe altele, pierdute într-o istorie deconcertantă, logica a fost socotită, de către autorii clasici, o *propedeutică* [19] – disciplină ce trebuie învăţată înaintea celorlalte discipline, în scopul şi spre folosul acestora.

Ca *ştiinţă discursivă* sau sermocinală [20] (a vorbirii) şi ca *ştiinţă raţională* [21] (a gîndirii), logica de inspiraţie aristotelică şi stoico - megarică a figurat în *trivium*-ul artelor liberale (după care s-a făcut instrucţia în îndelungatul Ev de mijloc); ea s-a plasat în fruntea *trivium*-ului scolastic, înaintea *gramaticii* (respectiv înaintea *„gramaticii pure"*) şi înaintea *retoricii* (respectiv înaintea *„retoricii pure"*).

Întrucît învaţă, asemenea oricărei alte arte sau ştiinţe, dar în acelaşi timp foloseşte la învăţarea tuturor celorlalte arte şi ştiinţe, disciplina *propedeutică* la care ne referim

---

[11] Augustin, *loc. cit.*; *apud*: *Ibidem*, p. 119

[12] Albertus Magnus, comentat de Anton Dumitriu, în *op. cit.*, p. 121

[13] *Logica est modus sciendi*: Duns Scotus, *Quaestiones super Porphirium*, 1, 87, A; Cf.: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, 1969, p. 123

[14] Augustin, *loc. cit.*; *apud* Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Bucureşti, 1973, p. 119

[15] Albertus Magnus, *Physica*, I, 1, 3 A; Petrus Hispanus, *Summulae Logicales, Prooemium*. Cf. *Ibidem*, pp. 119, 120

[16] *Logica* [...] *docet modum procedendi in omnibus scientiae* (Thomas de Aquino, *Ad Boethium de Trinitate*, A, 132; *apud*: *Ibidem*, p. 120)

[17] *Ars* [...] *quae sit directiva ipsius actus rationis* [...] *est logica* (Thomas de Aquino, *Analytica Posteriora*, vol. I, 1; *apud*: *Ibidem*, p. 120)

[18] *Modus sciendi ante scientiam quamlibet discendus est* (*„modul ştiinţei trebuie învăţat înaintea oricărei ştiinţe"*): Albertus Magnus, *De Praedicabilibus*, I, 1; Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 121. *In acquisitione Scientiarum dialectica habet esse prior* (*„în dobîndirea ştiinţelor, dialectica trebuie să fie înaintea lor"*): Petrus Hispanus, *Summulae Logicales, Prooemium*; Cf. *Ibidem*, p. 120

[19] De la gr. *pro* - înainte şi *paideutiké* - învăţămînt. O „propedeutică" a oricărei aplicări a intelectului şi a raţiunii în genere, în sensul de *„fundament al tuturor celorlalte ştiinţe"* sau de *„canon al intelectului şi al raţiunii"*, dar nu şi de *„Organon* al ştiinţelor", este logica în concepţia lui Kant din *Logica generală* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 66). Cf. şi Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, 169, pp. 563 - 564

[20] *Scientia sermocinalis, quae docet vere loqui* (*„ştiinţa discursivă care ne învaţă să vorbim adevărat"*): Albertus Magnus, *Metaphysica*; Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Bucureşti, 1973, p. 122

[21] Boethius, Comentariu la *Topica* lui Cicero (Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 119); Thomas de Aquino, *Analytica Posteriora*, vol. I, 1 (*apud*: *Ibidem*, p. 120) etc.

avea să fie împărţită [22] de filosofii medievali în: *„logica* docens" (*„logica teoretică"*, sau *„logica pură"*) şi *„logica* utens" (*„logica practică"*, sau *„logica aplicată"*).

Prin intermediul lui Georg Friedrich Meyer [23], distincţia în atenţie va trece în opera lui Immanuel Kant [24], apoi în opera lui Hermann Lotze [25] şi a altora, pentru a se regăsi în cursurile lui Simion Bărnuţiu, sub forma dihotomiei neaoşe: *„logică curată"*, *„logică aplicată"* [26].

Ideea că logica (formală) este o ştiinţă „practică", instrumentală sau „aplicativă", cum practice, instrumentale sau aplicative sînt ştiinţele educaţiei în genere, va fi marcată, între alţii, de către Roger Bacon, de Ioan Gratiadei de Ascoli, de Petrus Aureolus, de Aegidius Romanus, de Wilhelm Occam şi de mulţi alţi iluştri exponenţi ai spiritualităţii Evului de mijloc. Timpurile moderne o vor prelua şi o vor relua pînă în zilele noastre, sub tonuri şi în termeni de o impresionantă actualitate.

Caracterul introductiv sau propedeutic al logicii formale transpare din *Noul Organon* al lui Francis Bacon, gînditorul preocupat, la 1620, de *„adevăratele îndrumări pentru explicarea naturii"* [27]; acelaşi caracter transpare din *Discursul* lui René Descartes *asupra metodei*, rezumînd, la 1637, *„regulile utile şi clare pentru îndrumarea minţii în cercetarea adevărului"* [28], cele ce aveau să apară postum, în 1701.

Dimensiunea logicii, la care ne referim, transpare inclusiv din *Logica Hamburgensis*, a lui Joachim Jungius, desfăşurînd, la 1638, *„arta de a conduce operaţiile minţii noastre pentru a deosebi adevărul de fals"*. Transpare, de asemenea, din *Tratatul despre îndreptarea intelectului*, propus de raţionalistul Benedict (Baruch) Spinoza, la 1660 sau 1661, pentru a desluşi şi a ajuta pe alţii să desluşească *„calea cea mai bună – care duce la adevărata cunoaştere a lucrurilor"* [29].

Pe aceeaşi linie, a implicării logicii în modelarea spiritului ştiinţific şi în formarea intelectului, este de reţinut că: (1) de *„regulile constituite ca instrumente raţionale* [prin care] *facem distincţia între adevăr şi fals"* se ocupă, pe la 1700, *Micul compendiu al învăţării întregii logici* [30], redactat, sub îndrumarea profesorului său

---

[22] Începînd cu Avicena, cu Alfarabi, cu Algazali şi alţii. Cf. Albertus Magnus, *De Praedicabilibus*, I, 5; Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 357

[23] *Vernunftlehre*, Halle, 1752. Cf.: *Studiul introductiv* al lui Alexandru Surdu la: Immanuel Kant, *Logica generală*, Bucureşti, 1985, p. 19, pentru distincţia dintre logica teoretică (*docens*) şi logica practică (*utens*)

[24] În *Logica generală* (Bucureşti, 1985, p. 71), ca şi în *Critica raţiunii pure* (trad. rom., Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1969, pp. 92 - 93), Immanuel Kant vorbeşte de logica generală *pură* şi de logica generală *aplicată*.

[25] Hermann Lotze (1817 - 1881) se referă (în *Logik. Drei Bücher, vom Denken, vom Untersuchen und vom Erkennen*, „G. Hirtzel" Verlag, Leipzig, 1843), ca şi Kant, la o logică pură (*reine Logik*) şi la una aplicată (*angewandte Logik*). Cf.: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, 1969, p. 664

[26] Cursul de *Logică* ţinut de gînditorul ardelean la Universitatea din Iaşi, în anul universitar 1860 - 1861, se va tipări postum, în 1871, sub titlul *Psihologia Empirică şi Logica* (Iaşi, „Tribuna Română"). Cf.: Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 891

[27] *Indicia vera de interpretatione naturae*. Cf.: ediţia românească a *Noului Organon* baconian, asigurată de Nicolae Petrescu şi Mircea Florian, la Editura Academiei, în 1957

[28] Şi după René Descartes, logica este *„arta de a conduce bine intelectul în căutarea adevărului"*. Cf.: Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Bucureşti, 1973, p. 341

[29] Spinoza, *Tratatul despre îndreptarea intelectului şi despre calea cea mai bună care duce la adevărata cunoaştere a lucrurilor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979

[30] Cf.: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, 1969, p. 883

grec, de prinţul Dimitrie Cantemir; (2) de *„cercetarea şi indicarea adevărului şi a distincţiei dintre eroare şi aparenţă"* se ocupă *Noul Organon*, publicat de franco-elveţianul Johann Heinrich Lambert [31], la 1764; (3) de *„legile necesare ale gîndirii care garantează posibilitatea oricărei aplicări a intelectului şi a raţiunii"*, (4) de *„regulile universale şi necesare ale gîndirii în genere"*, sau de *„regulile gîndirii* in abstracto*"* are a se ocupa logica şi în concepţia lui Immanuel Kant.

După cursul apărut ca urmare a rezumărilor şi prelucrărilor lui Gottlob Benjamin Jasche, la 1800, logica generală *pură „trebuie să ne înveţe aplicarea corectă a intelectului"*. În concepţia lui Kant, ea este *„arta generală a raţiunii"*, adică *„fundamentul (Grundlage)"* [32], *„pregătirea fundamentală"* [33] sau *„propedeutica oricărei aplicări a intelectului în genere"*, propedeutica *„pentru orice aplicare posibilă a intelectului şi a raţiunii"*, organon care serveşte *„la aprecierea şi corectarea"* cunoaşterii, *„canon al aprecierii (al corectitudinii formale a cunoştinţelor noastre)"*, *„canonul intelectului şi raţiunii"* cu privire la întrebuinţarea lor pur formală, iar nu empirică, sau transcendentală [34].

Respectînd asemenea atribuţii, logica generală *aplicată*, căreia, după Immanuel Kant, ar trebui să-i spunem psihologie, sau în care ar trebui să se obţină totul de la psihologie, va ţine cont de condiţiile subiective şi empirice ale întrebuinţării intelectului [35].

Indiferent de resorturile metafizice ori de vecinătăţile epistemice care o înrîuresc într-un fel sau altul, logica îşi păstrează şi în cursul ultimelor două veacuri atributul etalat mereu, de ştiinţă a educaţiei.

Motivele acestei consecvenţe sînt lesne de identificat, dacă urmărim diversele definiţii ale disciplinei în atenţie: pentru că logica este, asemenea pedagogiei, o *psihologie aplicată* [36], în cazul lui Friedrich Eduard Benecke (1798 - 1854); pentru că ea este *„teorie a ştiinţei, teoria condiţiilor adevărului şi arta descoperirii adevărului"* [37], în cazul lui Bernard Bolzano (1781 - 1848); pentru că este ştiinţa *„principiilor evidenţei şi* [...] *a metodelor investigaţiei ştiinţifice"*, în cazul lui John Stuart Mill (1803 - 1873) [38]; pentru că este ştiinţă a condiţiilor posibilităţii oricărei ştiinţe şi, deci, *„teorie a*

---

[31] Johann Heinrich Lambert, *Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrthum und Schein*, Leipzig, 1764 (adică: *Noul Organon* sau *Idei despre cercetarea şi indicarea adevărului şi a distincţiei dintre eroare şi aparenţă*)

[32] Immanuel Kant, *Logica generală*, Bucureşti, 1985, p. 66

[33] *Ibidem*, p. 204 (nota editorului român, Alexandru Surdu)

[34] *Ibidem*, pp. 68, 72, 66, 69, 66, 68; Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure*, pp. 92, 596

[35] Immanuel Kant, *Logica generală*, Bucureşti, 1985, p. 71; Anton Dumitriu, *op. cit.*, pp. 540 - 541

[36] Cf. Friedrich Eduard Benecke, *Erfahrungsseelenlehre als Grundlage alles Wissens in ihren Hauptzügen dargelegt* (*Teoria experienţei psihologice ca fundament al oricărei ştiinţe expuse în trăsăturile ei principale*), Berlin, 1820; Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 637

[37] *Die Wissenschaftslehre (Versuch einer ausführlichen und grosstenteils neuen Darstellung der Logik mit steter Rücksicht auf deren bisherigen Bearbeiter)* se intitulează tratatul de logică în patru volume publicat de Bernard Bolzano la Sulzbach („Seidel" Verlag), în 1837. Cf. Anton Dumitriu, *op. cit.*, p. 670

[38] *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation* (adică: *Un sistem de logică deductivă şi inductiv, fiind un examen în legătură cu principiile evidenţei şi cu metodele investigaţiei ştiinţifice*) se intitulează tratatul de logică publicat de John Stuart Mill în două volume, la Londra, în 1843.

teoriilor" [39], în cazul lui Edmund Husserl (1859 - 1938); pentru că este *„cercetare a cercetării"* şi, ca atare, *„formulează, rafinează şi sistematizează metodele cercetării pe care omul de ştiinţă le-a găsit a fi cele mai eficace"* [40], în cazul lui John Dewey (1859 - 1952); pentru că este operatorie, *„teoria nu formală (în stare încheiată), ci formalizată sau formalizatoare a operaţiilor deductive"* [41], în cazul lui Jean Piaget (1896 - 1981); pentru că este consonantistă, adică cibernetică şi integratoare, *„ştiinţă a gîndirii naturale şi a gîndirii artificiale; a gîndirii juste şi a gîndirii eronate; a gîndirii în sine şi a aplicaţiilor ce decurg (logica cercetării,*

ARTĂ instrumentală: Dimitrie Cantemir, 1700; *Artă a artelor* (Thomas d'Aquino); *Artă a învăţării şi a autoînvăţării*; *Artă de a conduce operaţiile minţii* pentru a deosebi adevărul de fals (Joachim Jungius, 1638)
CALE către *„principiile tuturor metodelor"* (Albertus Magnus, Petrus Hispanus şi alţii); *Cale* către *„directiva actului raţiunii însăşi"* (Thomas d'Aquino)
CANON al intelectului şi raţiunii (Immanuel Kant, 1800)
CERCETARE a cercetării: John Dewey (1859 - 1952)
DISCIPLINĂ a disciplinelor (Augustin)
ÎNCEPUT (respectiv *Principiu*) al oricărei ştiinţe (Aristotel), al oricărei doctrine (Albertus Magnus) şi al oricărei cunoaşteri (Augustin)
ÎNDREPTARE a intelectului către adevărata cunoaştere a lucrurilor (Spinoza, 1660 / 1661)
ÎNDRUMARE a minţii în cercetarea adevărului (Descartes, 1637), în distincţia dintre adevăr şi fals (Cantemir, 1700), dintre eroare şi aparenţă (Johann Heinrich Lambert, 1764) etc.
GHID în explicarea naturii (Francis Bacon, 1620)
MOD al oricărei filosofii şi al oricărei ştiinţe (Albertus Magnus); *Mod de a proceda* în ştiinţe (Thomas d'Aquino); *Mod de a şti* (Duns Scotus); *Mod de a vorbi corect* (Hugo de Saint Victor)
ORGANON (Instrument): Aristotel (Andronicos din Rhodos) şi exponenţii tradiţiei aristotelice; *Nou Organon*: Francis Bacon, 1620; Johann Heinrich Lambert, 1764; Williams Whewell şi alţii
PROPEDEUTICĂ
PSIHOLOGIE aplicată: Friedrich Eduard Benecke (1798 - 1854)
ŞTIINŢĂ a ştiinţelor (Petrus Hispanus); *Ştiinţă discursivă / sermocinală* (Hugo de Saint Victor: 1096 - 1141; Vincent de Bauvais: ? - 1264); *Ştiinţă practică* sau aplicată (Roger Bacon, Ioan Gratiadei de Ascoli, Petrus Aureolus, Aegidius Romanus, Wilhelm Occam şi alţii); *Ştiinţă antropologică* supraordonată pedagogiei (Francis Bacon, 1605, 1623); *Ştiinţă a evidenţei şi a metodelor investigaţiei ştiinţifice* (John Stuart Mill: 1803 - 1873); *Ştiinţă a gîndirii* naturale / artificiale; juste / eronate; în sine / aplicate (Ştefan Odobleja: 1902 - 1978); *Ştiinţă raţională* (Duns Scotus: 1265 - 1308)
TEORIE a condiţiilor şi artă a descoperirii adevărului (Bernard Bolzano: 1781 - 1848); *Teorie a teoriilor*: Edmund Husserl (1859 - 1938); *Teorie formalizatoare a operaţiilor deductive*: Jean Piaget

384°. Accepţii ale logicii ca propedeutică sau ştiinţă a educaţiei

[39] Edmund Husserl, *Logische Untersuchungen*, „Max Niemeyer", Halle, 1900, vol. 2, p. 20. *Apud*: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, 1969, p. 674

[40] John Dewey, *The Theory of Inquiry*, „Holt", New York, 1938, pp. 3 - 4; George F. Kneller, *Logica şi limbajul educaţiei*, trad. din engleza americană, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973, p. 56

[41] Jean Piaget, *Tratat de logică operatorie*, trad. din fr., Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1991, p. 31

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

logica învățării, logica predării sau pedagogică, logica retorică sau sermocinală, logica gramaticii, logica matematicii)" [42], în cazul consonantistului Ștefan Odobleja (1902 - 1978), cu care întrerupem acest aproape fără de capăt inventar.

Principalele accepții ale logicii ca *propedeutică* sau *știință a educației*, cum rezultă din evoluția bimilenară a disciplinei care „gîndește gîndirea" sub aspectul formei, al relațiilor, al operațiilor constructive și al structurii, sînt rezumate în tabelul (384°).

14.2. OPERAȚII ALE SPIRITULUI ȘI LOGICI CORESPUNZĂTOARE, ÎN POSTURA DE „ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI"

Cele consemnate dovedesc cu prisosință că logica a fost și a rămas o știință (nu numai formală !) a educației. Să arătăm, în continuare, că dimensiunea respectivă se potrivește logicii în toate compartimentele teoretico - sistematizatoare și pe toate direcțiile sale de înaintare.

O cale foarte simplă este parcurgerea diviziunilor disciplinei la care ne referim, în raport cu operațiile intelectului, ale spiritului sau minții.

Întrucît prin actele de cunoaștere și prin procesele de gîndire sînt sesizate *„indivizibilele"* sau *„esențele ca forme"*, se unesc și se separă formele *„sesizate"*, se *„antrenează necesitatea"* și se *„extinde cunoscutul la necunoscut în mod necesar"*, se inventează argumente și se demontează sofisme, logica în formula *Organon*-ului aristotelic (incluzînd teoria noțiunilor și a conceptualizării; teoria judecăților și a judecării, *apofantica*; teoria demonstrației și a demonstrării, *apodictica*; teoria argumentării – *dialectica*, sau *topica* – și teoria combaterii, sau a respingerii falselor argumente) [43] este o știință a educației intelectuale și a educației în genere, iar ca atare poate fi studiată în vecinătatea oricărei discipline și în beneficiul oricărei forme de pregătire.

O perspectivă similară ne-o oferă promotorul *Noului Organon*. După Francis Bacon, căci la el ne referim, logica este o știință *antropologică*.

Mai abstractă decît oricare altă știință, în măsura în care cercetează condițiile tuturor științelor, ea este, după gînditorul „renascentist" și „modern", *instrumentul* sau *organon*-ul acestora: ☞ (1) ca *ars inveniendi* (artă de a descoperi, sau inventa); ☞ (2) ca *ars judicandi* (artă de a gîndi corect, sau, cum va spune Leibniz, artă de a demonstra, *ars demonstrandi*); ☞ (3) ca *ars retinendi* (artă de a reține și a expune în mod logic, în acord, poate, cu ceea ce însemna *logica ostensiva* pentru Occam); ☞ (4) ca *ars tradendi* (artă de a transmite, de a reprezenta sau comunica gîndirea logică). Acestei din urmă componente a logicii *lato sensu* i se subsumează, în concepția lui Bacon [44], gramatica, retorica, oratoria, critica și ... pedagogia, sau disciplina organizării învățămîntului.

---

[42] Ștefan Odobleja, *Introducere în logica rezonanței* (scrieri inedite, selectate și adnotate de Alexandru Surdu), Editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1984, p. 45

[43] Că delimitarea logicii după operațiile intelectului menține în actualitate schema *Organon*-ului aristotelic este convingerea fermă a marelui logician și istoric al logicii care a fost Anton Dumitriu. Cf., între altele, *Teoria logicii*, București, 1973, pp. 360 sqq.

[44] *Of Proficience and Advancement of Learning* (1605), republicată în latinește sub titlul *De dignitate et augmentis scientiarum* (adică: *Despre valoarea și progresele științelor*), 1623, V, 1. Cf. Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, București, 1969, pp. 479 - 481

BCU "LUCIAN BLAGA" LIBRARY

Nu mai puţin interesantă este *„descompunerea"* logicii realizată în *Syntagma Philosophicum*, de către Pierre Gassendi, în 1658. Ca *„ştiinţă a gîndirii corecte"*, această disciplină este: ☞ (1) ştiinţa justei reprezentări a lucrurilor (*scientia de bene imaginari*); ☞ (2) ştiinţa justei exprimări a judecăţilor în propoziţii (*scientia de bene proponere*); ☞ (3) ştiinţa justei deduceri (*scientia de bene colligere*); ☞ (4) ştiinţa justei înaintări sau procedări în cunoaştere (*scientia de bene ordinari*) [45].

Partajul reapare în *Logica de la Port Royal* [46], articulînd, prin strădaniile lui Antoine Arnauld şi Pierre Nicole, din 1662, *„arta de a gîndi"*: ☞ (1) ca artă a conceperii şi conceptualizării; ☞ (2) ca artă a judecării; ☞ (3) ca artă a raţionării; ☞ (4) ca artă a ordonării.

Cea mai recentă şi mai bine motivată diviziune a logicii pe firul operaţiilor spiritului şi al stilurilor culturii o realizează un maestru al efectelor formative. L-am numit pe Constantin Noica, gînditorul care prin jocul combinaţiilor binare între *individual „I"*, *determinanţi „D"* şi *general „G"* ajunge la şase tipuri de „rostire": rostirea *determinantă*, ilustrată în naraţiune *„ID"*; rostirea *generalizantă*, ilustrată în cunoaştere *„DG"*; rostirea *realizantă*, ilustrată în practică *„GI"*; rostirea *integrantă*, ilustrată în actele de contemplaţie *„IG"*; rostirea *delimitantă*, ilustrată în exerciţiul culturii *„GD"*, şi rostirea *particularizantă*, ilustrată în faptele civilizaţiei *„DI"*. Corespunzător acestora, autorul *Scrisorilor despre logica lui Hermes* desluşeşte şase metode sau stiluri de gîndire: *inducţia*

Aristotel (384 - 322): ☞ (1) teoria noţiunilor şi a conceptualizării; ☞ (2) teoria judecăţilor / judecării (*APOFANTICA*); ☞ (3) teoria demonstraţiei şi a demonstrării (*APODICTICA*); ☞ (4) teoria argumentării (*TOPICA*)
Avicena, Alfarabi, Algazali, Albertus Magnus, Duns Scotus, Georg Friedrich Meyer, Immanuel Kant şi alţii: ☞ (1) logica *docens* (teoretică, „curată" etc.); ☞ (2) logica *utens* (practică, aplicată şi aşa mai departe)
Francis Bacon (1605 - 1623): ☞ (1) *ars inveniendi* (arta de a descoperi / inventa / etc.); ☞ (2) *ars judicandi* (arta de a gîndi, de a exprima şi demonstra corect); ☞ (3) *ars retinendi* (arta de a reţine şi de a expune); ☞ (4) *ars tradendi* (arta de a transmite şi de a reprezenta)
Pierre Gassendi (1658): ☞ (1) ştiinţa justei reprezentări (*scientia de bene imaginari*); ☞ (2) ştiinţa justei exprimări (*scientia de bene proponere*); ☞ (3) ştiinţa justei deduceri (*scientia de bene colligere*); ☞ (4) ştiinţa justei procedări (*scientia de bene ordinari*)
Antoin Arnauld şi Pierre Nicole (1662): ☞ (1) *artă a conceperii şi conceptualizării*; ☞ (2) *artă a judecării*; ☞ (3) *artă a raţionării*; ☞ (4) *artă a ordonării*
Johann Heinrich Lambert (1764): ☞ (1) *diano-logica* (ştiinţă a cunoaşterii şi a raţionării necesare); ☞ (2) *semio-logica* (ştiinţă a comunicării); ☞ (3) *alethio-logica* (ştiinţă a adeveririi, sau a verificării); ☞ (4) *fenomeno-logica* (ştiinţă a cunoaşterii şi a raţionării probabile)
Constantin Noica (1986): ☞ (1) *artă a inducţiei*; ☞ (2) *artă a deducţiei*; ☞ (3) *artă a invenţiei*; ☞ (4) *artă a integrării*; ☞ (5) *artă a simbolizării* sau *formalizării*; ☞ (6) *artă a aplicaţiei* sau *sistematizării*

385°. Deschiderile logicii toto genere către problematica generală a educaţiei

[45] Pierre Gassendi, *Syntagma Philosophicum*, 1658; *apud*: Anton Dumitriu, *op. cit.*, pp. 503 - 504

[46] Antoine Arnauld et Pierre Nicole, *La logique ou l'art de penser, contenant outre les Régles communes, plusieurs observations nouvelles, propres à former le jugement* (respectiv: *Logica sau Arta de a gîndi, conţinînd, în afară de Regulile comune, mai multe observaţii noi, capabile să formeze judecata*), „Charles Savreux", Paris, 1662

„ID" şi stilul inductiv, *deducţia „DG"* şi stilul deductiv, *invenţia „GI"* şi stilul inventiv, *integrarea „IG"* şi stilul integrator, *simbolizarea* sau *formalizarea „GD"* şi stilul simbolic sau formalist, *aplicaţia* sau *sistematizarea „DI"* şi stilul sistematic. Teorie a fiecărui tip fundamental de rostire şi a fiecărei metode în parte [47], respectiv a tipurilor fundamentale de rostire şi a metodelor corespunzătoare în ansamblu, *logica lui Hermes* este, în concepţia lui Constantin Noica, *„încercare de a intra în lumină"*, deci cale a educaţiei şi mijloc al atenuării *„maladiilor spiritului"* (o formă mai prozaică a *„noologiei abisale"*, prin care Lucian Blaga înţelegea să se apropie de *„pariul"* pascalian şi de destinul creator).

Rezumînd cele cîteva poziţii consemnate, obţinem un inventar pe cît de fragmentar, pe atît de elocvent al deschiderilor logicii *toto genere* către problematica educaţiei, aşa cum se poate urmări în tabelul (385°), de la pagina precedentă.

14.3. LOGICI „VERTICALE" ÎN ATINGERE CU PROBLEMATICA EDUCAŢIEI

Cum logicile actuale şi cu atît mai mult *„aspiraţiile la logică"* [48] depăşesc posibilităţile de cuprindere ale schemelor de inventariere la care ne-am referit, vom continua discuţia în cadrul de referinţă propus de Petre Botezatu [49] prin luarea în considerare a nivelurilor de abstractizare şi a domeniilor de origine ale logicii, atenţi la deschiderea teoriilor reperate către problematica educaţiei în sensul ei cel mai larg cu putinţă.

În privinţa nivelurilor de construcţie teoretică, Petre Botezatu a admis că logica, asemenea oricărei ştiinţe mature, se poate înfăţişa pe trepte succesive de abstractizare şi de complicare a limbajului, în perspectiva *subiectului*, a *obiectului*, a *formei*, a *operaţiei* şi a *structurii* [50].

O astfel de stratificare a logicii concordă cu anumite achiziţii din sfera ştiinţelor *„de conţinut"* şi cu reflexele acestora din epistemologie sau din metodologia cunoaşterii ştiinţifice. Aproape neobservat a rămas, însă, impactul *„logicilor verticale"* (*„subiective"*, *„obiective"*, *„formale"* etc.) asupra ştiinţelor educaţiei, antrenate într-un efort asemănător, de cucerire a unor noi variabile, perspective sau coordonate, de ordinul structurilor şi al actorilor [51], cum vom releva pe parcurs.

Logicile deslușite la nivelul subiectului (*teoria argumentării*; logica *pragmatică*, a funcţionării şi ameliorării limbajului; logica aşa-zis *concretă*, a *„gîndirii sălbatice"*,

---

[47] Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, „Cartea Românească", Bucureşti, 1986, pp. 97 - 139

[48] *Ibidem*, p. 8

[49] *Les niveaux de construction de la logique*, „Abstracts of the IV-th International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science", C. I. D. S. P., Bucureşti, 1971, pp. 101 - 102; *Domenii şi niveluri de construcţie*, în: Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, „Junimea", Iaşi, 1973, pp. 180 - 184; *Formele sistematice ale logicii*, în: Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 51 - 94

[50] A se compara cu *treptele de complicare şi multiplicare a obiectului* (obiectele propriu-zise, proprietăţile, clasele, transformările: Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, p. 273) şi cu *treptele cunoaşterii integrale* (fenomenele, evidenţele şi intuiţiile: Leo Gabriel, *Integrale Logik, Die Wahrheit des Ganzen*, „Herder", Viena, Freiburg, Basel, 1965; *apud*: Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, Bucureşti, 1973, p. 347)

[51] Jean-Michel Berthelot, *Le piège scolaire*, P. U. F., Paris, 1983, p. 9

de tip analogic; logica *materială* [52], a gîndirii deschise spre realitate şi a realităţii subiective gîndite ca realitate specifică; *psiho-logica*; într-o anumită măsură logica *transcendentală*, de factură criticistă şi, în egală măsura, fenomenologică; logica *intuiţionistă* [53] etc.), nu neapărat sub auspicii psihologiste, confirmă angajarea decisivă *a subiectului* şi *a subiectivităţii* în ştiinţa contemporană [54] şi, într-un fel sau altul, întîlnesc deziderate ale educaţiei actuale precum: solicitarea *„virtualităţilor secundare"* ale capacităţii intelectuale (atenţia, imaginaţia, vorbirea), extinderea *„învăţăturii"* de la domeniul minţii, la întreaga fiinţă umană (educaţia multiformativă); promovarea *„randamentului spiritual"* ca principal criteriu de eficienţă a investiţiilor pentru învăţămînt şi educaţie; diferenţierea programelor de studiu în funcţie de particularităţile elevilor (deviza *„şcolii pentru fiecare"*); dezvoltarea capacităţii şi personalităţii creatoare a elevilor şi a studenţilor, ca scop principal al educaţiei şi al instruirii organizate [55] etc.

Diversificarea logicii în raport cu *„entităţile"* sau *„obiectele gîndirii"* (*teoria demonstraţiei*, logica *semantică*, logica *operatorie concretă*, logica *dialectică* [56], apoi *logistica*, *ontologica*, *fenomenologica* [57] etc.), departe de tentaţii senzualiste, pozitiviste sau neopozitiviste, empiriciste, empirist logice, empirio-criticiste sau empirio-transcendentaliste, are darul să pună în valoare un factor al inteligenţei şi creativităţii, dacă avem în vedere schema [58] după care rezultatele diferite ale activităţilor spirituale sînt şi urmarea conţinuturilor diferite asupra cărora operează.

Autorul la care ne referim este atent la conţinutul *figural*, la conţinutul *simbolic*, la conţinutul *semantic* şi la conţinutul *comportamental* al gîndirii. Aceasta nu exclude angajarea de noi clase sau compartimentarea claselor admise, în acord: (1) cu trepte ale *complicaţiei* obiectului – *obiectele* propriu-zise, ca lucruri sau ca no-

---

[52] O logică „concretă" sau „a sensibilului" desluşeşte Claude Lévi-Strauss (*Gîndirea sălbatică*, trad. din franceză, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970) în orizontul clasificărilor totemice specifice mentalităţii aborigenilor; ea corespunde „logicii preoperatorii" (ca *logică psihomorfă*, ori *semilogică*) din sistemul epistemologiei genetice. În direcţia unei logici „materiale" (*informale* sau *formale*) evoluează exponenţii filosofiei analitice engleze (George Edward Moore, Ludwig Wittgenstein din perioada *Cercetărilor filosofice*, Gilbert Ryle, John Austin şi alţii), reprezentanţii neoreticii etc. Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, pp. 82 - 83, 86 - 87; George F. Kneller, *op. cit.*, pp. 197 sqq.

[53] Plasată, în sistemul „logicii integrale" (Leo Gabriel, *loc. cit.*), sub auspiciile *subiectului*, ale *fundamentului* şi ale *conţinutului*, la antipodul „logicii logistice"

[54] A se vedea, în acest sens: Jean-Michael Berthelot, *L'intelligence du social. Le pluralisme explicatif en sociologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990, p. 5

[55] Mircea Herivan, *Educaţia la timpul viitor*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1976, pp. 162, 65, 102, 185, 10, 202, 124, 76, 17, 124, respectiv 174

[56] *Logica operatorie concretă* se deschide clasificărilor, inserierilor, corespondenţelor, ordonărilor în matrici şi altor asemenea operaţii ce nu pot fi, încă, izolate de conţinuturi şi de referinţa la obiecte. Cît priveşte *logica dialectică*, ea se precizează la intersecţia viziunii hegeliene antiformaliste (ce pretinde transgresarea principiilor clasice ale opoziţiei) şi a concepţiilor panformaliste care aspiră la o logică formală *intensională* (Georg Klaus, de exemplu), *diacronică şi direcţională* (Leonard Rogowski, Roman Suszko, Léo Apostel), *temporală* (Arthur Prior, Nicholas Rescher şi Alasdair Urquhart, Jean Louis Gardies şi alţii) etc. Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, pp. 83, 86

[57] În sistemul logicii „integrale" (Leo Gabriel, *loc. cit.*), *logistica* (sau, cum spune autorul, „logica logistică" !) stă sub incidenţa *formei*, a *lucrului* şi a *obiectului*; *ontologica* (respectiv „logica ontologică" !) ţinteşte spre *obiect* dintr-o poziţie mediană faţă de *formă* şi *conţinut*; *fenomenologica* (respectiv „logica fenomenologică" !) ascultă de determinările *conţinutului* şi de cele ale *obiectului*.

[58] John P. Guilford, *The Nature of Human Intelligence*, „McGraw-Hill", New York, 1967; Alexandru Roşca, *Creativitatea generală şi specifică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1981, pp. 46 sqq. Cf. *supra*, p. 176

ţiuni individuale, respectiv ca agregate; *proprietăţile* şi *mărimile* acestora; *clasele*, ca noţiuni generale, respectiv ca numere; *transformările*, ca fenomene, respectiv ca variabile [59]; ☞ (2) cu trepte ale *CUNOAŞTERII INTEGRALE* – *fenomenele*, sub înfăţişarea identităţii; *evidenţele*, sub înfăţişarea individualităţii sau singularităţii; *intuiţiile*, sub înfăţişarea integralităţii, a sumativităţii sau a totalităţii etc. [60]

Morfo-logica şi, în general, logicile organizate la nivelul formei (logica *formală tradiţională*, logica *sintactică*, logica *operatorie*, logica *formală modernă*) [61], pe de o parte, aventura gîndirii algoritmice într-un nou cîmp al intuiţiei, care este formalismul, şi asaltul matematic asupra morfogenezei (prin intermediul categoriilor topologice, dar şi al celor algebrice şi algebrico numerice), pe de altă parte, facilitează izbînzi şi întreţin idealuri din universul educaţiei, printre ele: idealul învăţămîntului programat şi al învăţării asistate de computer, în orizontul *„spiritului analitic"* şi al *„inteligenţei cristalizate"* [62]; asumarea formei langajiere ca pivot al recent instauratei *„raţiuni educative"* [63]; resuscitarea concepţiei despre educaţie ca *educere*, sau ca extragere a *„formei"* din *„materia"* asupra căreia lucrează educatorul [64] sau formatorul etc.

Logicile construite în perspectiva expresă a operaţiei (pe linia gîndirii „pure", logica *operatorie*; pe linia gîndirii exprimate, logica zisă *combinatorie* sau *a combinatorilor*; pe linia gîndirii practice, logica *operatorie formală*; pe linia gîndirii deschise la realitate şi a realităţii gîndite, logica *deducţiei naturale* [65], logica *reflexivă* [66], logica *operaţională* [67] etc.), ţintind spre factorul central al inteligenţei [68], se implică aproape de la si-

---

[59] Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, Iaşi, 1973, p. 273 (treptele de complicare a obiectului, din perspectiva *calităţii* şi din cea a *cantităţii*)

[60] Leo Gabriel, *loc. cit.* (pentru treptele de integrare cognitivă, din perspectiva *conţinutului* şi a *înfăţişării* acestuia)

[61] *Logica formală operatorie* ne deschide spre operaţiile asupra operaţiilor (clasificarea tuturor clasificărilor, operaţie ce se condensează în combinări; înscrierea tuturor înscrierilor, operaţie ce se condensează în permutări etc.), după cum *logica formală matematică* (sau modernă) ne deschide spre *ontologia discretă* (Gisbert Hasenjaeger), centrată pe relaţii generale şi extratemporale între obiecte, proprietăţi şi relaţii „oarecare" (Ferdinand Gonseth). Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, pp. 83, 87. Nuanţări ale inventarului ar putea urma din confruntarea *formelor în care se răsfring „obiectele gîndirii"* (forme algebrice; forme geometrice; colecţiile ca noţiuni colective; seriile: Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, Iaşi, 1973, p. 273) cu diversele *conţinuturi ale cunoaşterii* (conceptele, sintetizate inductiv şi sistematizate empiric; judecăţile, sintetizate predicativ şi sistematizate logic; raţionamentele, sintetizate prin integrare ideologică şi sistematizate teoretic: Leo Gabriel, *loc. cit.*)

[62] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 221, 90 etc.

[63] Nanine Charbonnel, *La tâche aveugle*, vol. 2: *L'Important c'est d'être propre*, Presses Universitaires de Strasbourg, 1991, p. 165

[64] Idem, *Pour une critique de la raison éducative*, „Peter Lang", Berne, New York, Paris, 1988, p. 16

[65] *Logica operatorie naturală* este dezvoltată de către Petre Botezatu (*Schiţă a unei logici naturale. Logica operatorie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969) în legătură cu transferul proprietăţilor de la un obiect la altul (*operaţia tranzitivă*) şi construcţia obiectelor din alte obiecte (*operaţia constructivă*). Logica de tip *combinatoriu* (iniţiată de Moses Schönfinkel şi dezvoltată, între alţii, de către Haskell Brooks Curry şi Alonzo Church) se interesează de compunere, transpoziţie, suprimare, constanţă, identitate etc. ca forme generale ale unor operaţii. *Logica operatorie formală* ţine, ca şi *logica formală operatorie*, de stadiul gîndirii în care operaţiile logico-matematice au dobîndit autonomie în raport cu toate aderenţele empirice. În fine, *logica deducţiei naturale* (datorată lui Gerhard Gentzen, Stanislav Jaśkowski şi alţii) pune în lumină modul curent în care se derulează demonstraţiile şi sistemele deductive de tip logico-matematic. Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, pp. 70-71, 73, 83, 88

[66] Considerată ca imagine reflectată a logicii naturale. Cf. Robert Blanché, *Raison et Discours. Défence de la logique réflexive*, „Jean Vrin", Paris, 1967

[67] Vizată, în stilul matematicienilor şi al metamatematicienilor, de Paul Lorenzen: *Einführung in die operative Logik und Mathematik*, „Springer"-Verlag, Berlin, 1969

ne în idealuri pedagogice precum: învăţământul formativ; predarea ştiinţei ca activitate şi proces, prin focalizarea unor „operaţii cheie"; învăţarea ştiinţei pentru a fi operaţionalizată şi aplicată; însuşirea tehnologiilor ca modalităţi de a transforma un tip de cunoaştere în altul (McLuhan); formarea, prin toate mijloacele didactice, a unei concepţii funcţional constructive; raportarea gîndirii practice la *„capacitatea de a experimenta mental"* [69] etc.

Avansul logicii spre nivelul structurilor gîndirii în diferitele sale orizonturi (*teoria logică a ordinii*, pe coordonatele *„gîndirii pure"*; *topo-logica*, în orizontul *„gîndirii legate de limbaj"*; logica *operatorie structurală*, pe direcţia *„gîndirii în acţiune"*; logica *algebrică* [70], în perspectiva *„realităţii noetice"*) corespunde unei aspiraţii a ştiinţelor actuale în general. Pedagogii înşişi vorbesc despre *„mişcarea logică"* a ştiinţei către un *„nivel mereu mai înalt de conexiuni"*; despre plasarea structurilor în centrul învăţământului modern şi despre rolul organizării logice a cunoştinţelor predate în cadrul *„învăţămîntului de tip structural"*; despre învăţarea inovatoare care *„împinge înainte gîndirea noastră prin reconstituirea întregului"* şi care are drept atribute principale *„integrarea şi lărgirea orizonturilor"* [71] etc.

Logici *„verticale"* cu deschidere spre problematica educaţiei şi spre disciplinele aferente sînt cele înscrise în tabelul reprodus în tabelul (386°).

Logica = ştiinţă a subiectului gîndirii (a gîndirii în sine / a gîndirii exprimate / a gîndirii transfigurate în acţiune / a gîndirii transfigurate în realitate): ☞ teoria argumentării (*TOPICA*); ☞ logica pragmatică; ☞ logica zisă concretă; ☞ logica materială; ☞ psiho-logica; ☞ logica transcendentală; ☞ logica intuiţionistă etc.
Logica = ştiinţă a obiectelor gîndirii (a gîndirii în sine / a gîndirii exprimate / a gîndirii transfigurate în acţiune / şi a gîndirii transfigurate în realitate): ☞ teoria demonstraţiei (*APODICTICA*); ☞ logica semantică; ☞ logica operatorie concretă; ☞ logica dialectică; ☞ logistica / onto-logica / fenomeno-logica etc.
Logica = ştiinţă a formelor gîndirii (a gîndirii în sine / a gîndirii exprimate / a gîndirii transfigurate în acţiune / în realitate): ☞ logica formală tradiţională; ☞ logica sintactică (*SIGMATICA*); ☞ logica formală operatorie; ☞ logica formală modernă
Logica = ştiinţă a operaţiilor gîndirii (a gîndirii în sine / a gîndirii exprimate / a gîndirii transfigurate în acţiune / a gîndirii transfigurate în realitate): ☞ logica operatorie naturală; ☞ logica zisă a combinatorilor; ☞ logica operatorie formală; ☞ logica deducţiei naturale; ☞ logica reflexivă; ☞ logica operaţională etc.
Logica = ştiinţă a structurilor gîndirii (a gîndirii în sine / a gîndirii exprimate / transfigurate în acţiune / în realitate): ☞ teoria logică a ordinii; ☞ topo-logica; ☞ logica operatorie structurală; ☞ logica algebrică etc.

386°. Logici „verticale" cu deschidere spre problematica educaţiei

[68] Joy Paul Guilford se raportează în demersul taxologic (şi factorial !) la operaţii ale spiritului precum cunoaşterea, memorarea, gîndirea divergentă (descoperirea), gîndirea convergentă (justificarea) şi evaluarea.

[69] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 115-116, 130, 138, 148, 274, 150 etc.

[70] Spre *teoria logică a ordinii* evoluează prestaţiile unui Josiah Royce (1913), Hans Adolf Eduard Driesch (1923) şi alţii; o *topo-logică*, în sensul aplicării noţiunilor din topologie la cazul limbajelor logice, datorăm lui Bas C. Van Fraassen; *logica operatorie structurală* încununează cercetările lui Jean Piaget în orizontul psihologiei, epistemologiei şi logicii genetice, pe cînd *logica algebrică* exploatează teoria matematică a categoriilor şi a „toposurilor", în căutarea formelor supreme de abstractizare a ordinii logice. Cf. Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, pp. 71, 73, 83 - 84, 88 - 89

[71] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 129, 95, 116; James W. Botkin, Mahdi Elmandjra, Mircea Maliţa, *Orizontul fără limite al învăţării*, Editura Politică (seria „Idei contemporane"), Bucureşti, 1981, p. 70

Pentru a le deduce, Petre Botezatu a luat în considerare patru domenii de origine: *gîndirea*, *limbajul*, *acţiunea* şi *realitatea*. În afara lor, cu greu s-ar mai putea ivi vreo rubrică în care să se aşeze teorii logice la nivelul de abstractizare al subiectului, al obiectului, al formei, al operaţiei sau al structurii. Nu este exclusă, în schimb, micşorarea numărului de rubrici, în măsura în care *realitatea* este „obiectul" *gîndirii*, „referentul" *comunicării* şi „suportul" sau „conţinutul" *acţiunii*.

Pentru confruntarea cu *ştiinţele* educaţiei, rămîne, deci, să angajăm o *logică* în tripla perspectivă, de ştiinţă a *gîndirii asupra realităţii*, ştiinţă a *limbajului referitor la realitate*, respectiv ştiinţă a *acţiunii* vizînd *schimbarea şi remodelarea realităţii*.

„Realismul" implicat în cele trei sintagme fiind în dezacord cu unele ideologii pedagogice, am putea vorbi, mai simplu, de logici *ale gîndirii* (noeto-logici), de logici *ale limbajului* (semio-logici) şi de *logici ale acţiunii* (praxio-logici), cu rezervele dictate de „orizontalizarea" unor concepte prin excelenţă interferente şi circulare (gîndirea este acţiune interiorizată şi limbaj interiorizat, după cum este şi interiorizare a realităţii; limbajul este exteriorizare a gîndirii, după cum este referire la realitate şi acţiune *sui generis*; la rîndul ei, acţiunea este exteriorizare a gîndirii, transformare a realităţii şi modalitate de comunicare *sui generis*).

14. 4. LOGICI „ELEUTEROTEHNICE", SAU „DIDAGMATICE", ÎN PERSPECTIVA MODELULUI HEXADIC AL SITUAŢIEI PEDAGOGICE

Relevanţa *logicilor acţiunii* (sau a *praxio-logicilor*) pentru *pedagogie* ca *ştiinţă a educaţiei* rezultă din statutul ei, de *„gîndire asupra unei practici"* [72], după cum rezultă din poziţia ei în nomenclatorul ştiinţelor, ca disciplină *eleuterotehnică* (ce promovează arta libertăţii), respectiv ca ştiinţă *didagmatică*, ce se referă la lecţie, la precept, la model sau la avertisment, adică la acele împrejurări ce se rezumă *„în acţiunea institutorului asupra facultăţilor intelectuale şi morale ale elevului"* [73].

Fiind vorba de o acţiune specifică, în cap. (1) i-am putut preciza, o dată cu Olivier Clouzot [74], variabilele, coordonatele sau polii: *educatorul* (formatorul, intervenientul didactic, educatorul, maestrul etc., *„F"*), *conţinutul* sau mesajul transmis (*„C"*), *obiectivele* (finalităţile, educaţiile, funcţiile educaţiei etc.: *„O"*), *evaluarea* sau verificarea (*„V"*), *activităţile* (metodele, tehnicile, demersurile etc.: *„A"*) şi *educaţii* (elevii, studenţii, ucenicii, discipolii etc. subiecţi sau beneficiari ai activităţilor formative şi ai intervenţiilor didactice de orice fel: *„I"*). Relativa eterogenitate a variabilelor şi coordonatelor menţionate (două de agenţi şi patru de domenii) se poate depăşi fie prin

---

[72] Nanine Charbonnel, *La tâche aveugle*, vol. 2: *L'Important, c'est d'être propre*, Presses Universitaires de Strasbourg, 1991, p. 48

[73] André-Marie Ampère, *Essai sur la philosophie des sciences, ou Exposition analytique d'une classification naturelle de toutes les connaissances humaines*, „Bachelier", Paris, 1834; III ème édition, 1843, pp. 163 - 164; *apud*: Nanine Charbonnel, *Pour une critique de la raison éducative*, „Peter Lang", Berne, 1988, pp. 10 - 11

[74] Olivier Clouzot, *Enseigner autrement. Des logiques éducatives la transparence pédagogique*, Les Éditions d' Organisation, Paris, 1989, p. 63

„obiectivarea" sau depersonificarea coordonatelor *„F"* (*predarea* sau transmiterea mesajului educativ) şi *„I"* (*învăţarea* sau recepţionarea conţinutului predat), fie prin „personificarea" sau subiectivizarea coordonatelor *„C"* (autorii de manuale, programe, crestomaţii, exerciţii, probleme, planşe, hărţi, machete, mulaje, etc.), *„O"* (legiuitori şi executori ai politicii şcolare, inspectori etc.), *„V"* (evaluatori, examinatori, verificatori, controlori ai nivelului de pregătire etc.) şi *„A"* (planificatori ai activităţilor şcolare, manageri, controlori ai proceselor instructive şi educative etc.).

Important este că schema hexadică „situaţională" pe care o configurează polii, variabilele sau coordonatele *„situaţiei pedagogice"* şi relaţiile acestora (medadice, diadice, triadice, tetradice şi pentadice) uşurează considerabil inventarul *„formelor verticale"* sau al nivelurilor acţiunii educative [75], de formare, sau de influenţare.

Aceiaşi poli (*„F"*, *„C"*, *„O"*, *„V"*, *„I"*, *„A"*) din modelul „situaţional" în atenţie susţin o „sistematică" a disciplinelor pedagogice, după cum susţin un inventar al logicilor sau, mai curînd, al idealurilor de logică apte să rezoneze cu diversele aspecte ale antreprizei educaţionale, să inspire proiectul *„intervenţiilor didactice"* şi să asigure controlul raţional al acestora.

La o primă şi sumară trecere în revistă, ştiinţele actuale ale educaţiei se întîlnesc sau ar putea să se întîlnească: ☞ (1) cu *psiho-logica* (logica afectivă, a sentimentelor, a pasiunilor, a intereselor etc.), cu logica zisă *a cooperării* [76] (în deosebi în cazul *team-teaching*-ului [77]), cu *semio-logica* etc., pe direcţia intervenientului educaţional, sau a *formatorului* (coordonata *„F"*); ☞ (2) cu logica *ştiinţei*, cu logica *tehnicii*, cu logica *artei*, în general, cu ceea ce s-a numit logică *didactică*, logică *pedagogică*, sau logică *a predării*; cu logica *intrinsecă a disciplinei predate* etc., în ceea ce priveşte *conţinutul* educaţiei (variabila *„C"*) şi sporirea coerenţei acestuia; ☞ (3) cu *teleo-logica* (sau logica scopurilor), cu *teleo-deonto-logica* (sau logica normării scopurilor [78]), cu logica *„de ansamblu a reproducerii sistemului socio-economic şi a utilizării cîmpului şcolar de către diversele forţe sociale"* [79] etc., în legătură cu „obiectivele" şi „funcţiile educaţiei" (polul sau coordonata *„O"*); ☞ (4) cu logica *preferinţei* (sau a alegerii preferenţiale), cu logica *evaluării* sau / şi *axio-logica*, cu ceea ce ar putea configura *docimo-logica* etc., relativ la variabila sau coordonata *„V"*, a verificării şi aprecierii cunoştinţelor; ☞ (5) cu logica *intervenţiei cognitive* [80], cu *retorica pedagogică* etc. în orizontul *„învăţării de menţinere"*, iar cu *socio-logica* în orizontul

---

[75] Cf. *supra*, cap. 1

[76] Sau logica relaţiilor de cooperare. Cf. Cornel Popa, *Teoria acţiunii şi logica formală*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, pp. 655 - 684

[77] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 196 - 197

[78] Cornel Popa, *op. cit.*, pp. 462 - 607

[79] Jean-Michel Berthelot, *Le piège scolaire*, P. U. F., Paris, 1983, p. 9

[80] Albert Morf (avec la collaboration de Jean-Blaise Grize), *Les stratégies d'intervention cognitive. Eléments d'une théorie générale*, dans: Jean-Blaise Grize (éd.), *Recherches sur le discours et l'argumentation*, „Droz", Genève, 1974, pp. 137 - 150; Petru Ioan, *Logică şi metalogică*, Editura „Junimea", Iaşi, 1983, pp. 122 - 128

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

„învățării inovatoare" [81] și *„societale"* [82], ținînd și una, și celelalte două de coordonata sau variabila *„I"*, a subiecților și beneficiarilor educației; ☞ (6) în fine, cu logica *intrinsecă acțiunii educaționale* (ca logică structurală *„a reproducției competențelor"* și logică actanțială *„a perpetuării pozițiilor"* [83]), dar și cu *praxio-logica*, cu logica *structurilor ierarhice* [84], cu *metodo-logica* deja desfășurată în circuitele logicii „lui Hermes" etc., *vis-à-vis* de ultima coordonată a modelului hexadic al situației pedagogice, cea a tehnologiilor, a structurilor instituționale și a activităților educaționale, *„A"*.

14.5. LOGICI „DIALEGMATICE", SAU „NOOTEHNICE", ÎN PERSPECTIVA HEXADEI „SITUAȚIILOR SEMIOTICE"

Pentru o știință a *„acțiunii întreprinse esențialmente prin limbaj"* [85], pentru o știință legată în primul rînd de arta de a vorbi (*ars dicendi*), pentru o știință *dialegmatică* sau *nootehnică*, pentru o știință care se exercită asupra discursului educațional ca discurs persuasiv, pentru o știință chemată să lumineze căile care asigură formarea abilităților *de exprimare* prin toate mijloacele [86] și *de comunicare eficace* [87] a capacității de a convinge pe alții și de a asculta argumentele altora [88], așadar pentru o pedagogie ca știință a educației, contactul cu știința expresă a limbajului, a discursului, a exprimării și a comunicării, respectiv cu *logica* în ipostaza *semioticii*, ca teorie generală a semnificării și a desluşirii înțelesurilor, nu poate fi decît revelator.

Cum însăși *logica semiotică* (a limbajului, sau a comunicării), este un domeniu fragmentat, iar impactul cu pedagogia nu se epuizează în spațiul *„logicii semantice"* de care vorbește Nanine Charbonnel [89] și în critica *„rațiunii educative"*, ne ghidăm în inventarul nostru după paradigma „situațională" a comunicării [90], în care polii, sau variabilele reprezintă: ☞ (1) „emitentul" / „vorbitorul" / „transmițătorul" / obiectul cercetării / tentația mimetică / istoria și societatea ca text / planul epistemologic / reprezentarea / subtextul / traseul descriptiv / motivele / mediul social / destinatorul / enunțiatorul / locutorul / autorul / emisia / enunțarea / au-

---

[81] James W. Botkin, Mahdi Elmandjra, Mircea Malița, *Orizontul fără limite al învățării*, Editura Politică, București, 1981, p. 27

[82] George Văideanu, *Educația la frontiera dintre milenii*, Editura Politică, București, 1988, p. 25

[83] James W. Botkin, Mahdi Elmandjra, Mircea Malița, *op. cit.*, p. 129

[84] Cornel Popa, *op. cit.*, pp. 45 sqq.

[85] André-Marie Ampère, *op. cit.*, éd. 1834; 1838; 1843. Cf. Nanine Charbonnel, *Pour une critique de la raison éducative*, Berne, 1988, p. 12

[86] Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 137

[87] Eduard Cornish, *The Study of the Future*, World Future Society, Washington, 1977, p. 120; George Văideanu, *Educația la frontiera dintre milenii*, București, 1988, p. 185

[88] Hans Selye, *Știință și viață*, Editura Politică, București, 1984, p. 61

[89] Nanine Charbonnel, *La tâche aveugle*, vol. 2, Strasbourg, 1991, p. 165. Pentru a evita neînțelegerile, menționăm că, în opinia autoarei din Franța, logica *stricto sensu* colaborează cu retorica și cu hermeneutica în luminarea mecanismelor educației

[90] Cf. *supra*, cap. 4; de asemenea, Petru Ioan, *Reperele „situației semiotice" prin analogie cu „situația pedagogică"*, „Analele Științifice ale Universității din Iași", seria „Filosofie", tomul 38, nr. 1-2, 1992, pp. 92-97

toexpresia / elementul subiectiv / pretextul / critica psihologică / etc., „*E*"; ☞ (2) „intensiunea" / „înţelesul obiectiv" / informaţia obiectivă / conţinutul informaţional / obiectiv / sensul obiectiv / semnificaţia obiectivă (denotativă) / designativă / locuţionară / denotaţia / locuţiunea / ideea / gîndul / înţelesul / comprehensiunea / fundamentul semnului (Peirce) / scriitura / producţia literară / textul / raţionalitatea narativă / planul praxiologic / noutatea / etc., „*I*"; ☞ (3) „denotaţia" / denominatul / obiectul denotat / denumit / designat / semnificat / referinţa / referentul semnului / contextul / realitatea / semnificaţia / extensiunea / discursul observaţional (referenţial) / corespondenţa /etc., „*D*"; ☞ (4) „conotaţia", contextul / pretextul comunicării / *interpretantul* / sensul sau înţelesul subiectiv / semnificaţia subiectivă / intensiunea sau semnificaţia subiectivă (conotativă) / cunoaşterea colaterală (Charles Sanders Peirce) / efectul de sens pe linia vorbirii (Ferdinand Saussure) şi a uzajului (Hjelmslev) / sensul „non-lingvistic" / jocul lingvistic (Ludwig Wittgenstein) / jocul acţional comunicativ (Siegfried J. Schmidt) / interpretanţa (Émile Benveniste) / semnificaţia adăugată ca valoare expresivă a construcţiilor (Charles Bally), ca funcţie expresivă a acestora (Karl Bühler), ca funcţie emotivă şi conativă (Roman Jakobson), ca mod (William E. Empson) / injoncţiunea / dimensiunea directivă a comunicării / discursul socio-cultural (interpretativ) / judecata evaluativă / „înfăptuirea interpretativă" / discursul ideologizat / contextul / planul axiologic / etc., „*C*"; ☞ (5) „receptorul" / „interpretul" / utilizatorul semnului / interlocutorul / alocutorul / destinatarul (cititorul) / ascultătorul / auditoriul / telespectatorul / tangospectatorul / privitorul / interpretarea (traducerea) / recepţia / audiţia / vizionarea textului / intertextul / intertextualitatea / perspectiva sociologizantă / etc., „*R*"; ☞ (6) „semnificantul" / „canalul" / semnul în sine (ca nume / propoziţie / text) / expresia / simbolul / literatura ca instrumentar / perspectiva genetică şi morfologică / descompunerea / asamblarea operei / a textului / etc., „*S*".

Schema „situaţiei semiotice", pe care am reprezentat-o în cap. (7), este similară cu cea a acţiunii educaţionale (două coordonate „personale" sau expres-actanţiale, „*F*" şi „*I*", respectiv „*E*" şi „*R*"); o deschidere spre realitate şi scopuri şi una spre mijloace şi activităţi („*O*" şi „*A*", respectiv „*D*" şi „*S*"); o trimitere spre dimensiunea obiectivă a conţinuturilor vehiculate, iar alta spre dimensiunea subiectivă a acestora („*C*" şi „*V*", respectiv „*I*" şi „*C*"). Prin ea, am avut posibilitatea ordonării funcţiilor limbajului educaţional, a unor tipologii ale semnelor, a unor inventare ale înţelesurilor „semnificaţiei", după cum, ghidaţi de ea, am ajuns la un sistem al disciplinelor şi ramurilor semiotice.

Ne interesează, însă, „deducerea" logicilor aferente discursului educaţional, ca formă complexă de discurs (şi informativ designativ, şi prescriptiv / directiv şi apreciativ, şi consiliativ şi dubitativ etc.). O aproximăm şi o configurăm prin schema redată în figura (387°), de la pagina următoare.

În orizontul *enunţării* („*E*"), logica *autoimplicării*, de care vorbeşte Donald D. Evans [91], se potriveşte foarte bine *formatorului* (educatorului / antrenorului / maestrului /

[91] *The Logic of Self – Involvemen: A Philosophical Study of Everyday Language with Special Reference to the Cristian Use of Language about God as Creator*, Library of Philosophy and

387°. Logici „dialegmatice", în perspectiva modelului hexadic al situației semiotice

etc.), care nu este doar transmițător de informații, ci promotorul unor atitudini, prin intermediul unui *limbaj afin*. Logica *actanților*, logica *povestirii*, logica zisă *a cazurilor* etc. contribuie, de asemenea, la ordonarea stilurilor de intervenție educativă [92].

Pe linia *sensului (înțelesului)* obiectiv („*I*"), logica *locuționară* (intensională, a designării „conținuturilor de gîndire") se regăsește în gestiunea „conținuturilor didactice". Cum în jurul acestei coordonate a modelului semiotic se pliază trihotomia peirceană „terțiară" *sumisemne* (reme, noțiuni, sau termeni) *dicisemne* (caractere, feme, sau cvasi-propoziții) *suadisemne* (delome, inferențe, sau raționamente), se poate reține în beneficiul actului educativ cerința unei echilibrări între *conceptualizare* (prin operații care „generează" și „fundamentează" noțiuni), *judecare* (prin operații de articulare a noțiunilor în noi propoziții, sau enunțuri) și *inferare* (prin operații de „transformare" a propozițiilor confirmate sau a premiselor în noi propoziții, cu rol de concluzii), demersuri adesea contrapuse în orizont axiologic sau metodologic epistemologic. Logica *locuționară*, în egală măsură a conceptualizării, a judecării, a inferării, demonstrării, sistematizării etc., se implică în *„noua condiție a mesajului informațional"*, impusă de utilizarea unor noi mijloace de comunicare; în unificarea învățămîntului, prin limbaj și prin metode; în *„optimizarea cibernetică a conținuturilor"*; în promovarea științelor de graniță și interferență [93] etc.

Aflată sub incidența variabilei *„D"* (a referinței), logica *extensională* (a desemnării, a designării, a reprezentării, a denotării etc.) „controlează" partajul între *iconi*, *indici* (sau *seme*) și *simboluri* (sau *embleme*) cele trei categorii peirceene de semne, delimitate în raport cu „realitatea" sau „obiectul". Fiecare în parte își găsește expresia pedagogică în principii sau metode, iar prin toate se asigură „contactul cu realitatea". Nu, însă, în același mod, încît logica internă a comunicării didactice, luminată de logica explicită a extensiunii, este chemată să țină în balanță și funcția de *reprezentare* (pe care o îndeplinesc prin excelență semnele iconice), și funcția *de supremă abstractizare* (asigurată de semnele simbolice, inclusiv cele ce articulează limbajul logicii formalizate!).

Coordonata *„C"* din modelul hexadic al comunicării ne conduce spre toate celelalte moduri de semnificare și utilizare discursivă admise de Charles Morris, ală-

Theology, „S. C. M." Press, London, 1963. Cf. Jean Ladrière, *L'articulation du sens. Discours scientifique et parole de la foi*, Éditions du Cerf, Paris, 1970, pp. 93 - 115

[92] George Văideanu (*op. cit.*, p. 208) îl urmează pe David G. Ryans (*Teacher Behavior Can Be Evaluated*, „Pi Lambda Theta Catena", Washington, 1967) în distingerea *„tipului amabil, înțelegător și participativ"* (de intervenient educativ !), în raport cu *„tipul eficace, rațional și sistematic"*, respectiv de *„tipul imaginativ și stimulativ"*

[93] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 79, 135, respectiv 128

turi de modul *designativ informativ*. Logica pe măsură, *a ilocuţiunii* (a injoncţiunii, a performanţei, a conotaţiei etc.) [94], este cea care dezvăluie specificul limbajului educaţional, ca limbaj *prescriptiv* (injonctiv, directiv etc.), ca limbaj *apreciativ* (evaluativ, sau al preferinţei şi alegerii), ca limbaj *buleforic* (de sfătuire, sau consiliere) etc. Tot variabila în atenţie este cea care ne conduce la natura limbajului pedagogic, sub chipul *„celui mai ideologic dintre toate limbajele"* [95].

În „orizontul de aşteptare" al comunicării educaţionale, personificat de receptorii, beneficiarii, sau destinatarii mesajului didactic (*„R"*), îşi oferă serviciile logica *perlocuţionară* (a efectelor şi uzajelor discursive), complementul semiotic al retoricii şi al teoriei argumentării.

Pe coordonata semnificantului sau a vehiculului (*„S"*), limbajul educaţional se descoperă ca un ansamblu mai mult sau mai puţin ordonat şi mai mult sau mai puţin echilibrat al tuturor formelor consacrate de limbaj (ştiinţific, cosmologic, gramatical, retoric, literar, moral, religios etc.; teoretic şi practic; constatativ şi apreciativ; etc.). Logica pe care o solicită *qualisemnele* (sau tonurile), *sinsemnele* (sau contramărcile / semnele ca act) şi *legisemnele* (sau tipurile / semnele ca inscripţii), distinse de Peirce după *natura* semnificantului, o logică acoperită doar parţial de logica instituită a *formalizării şi simbolizării*, are a garanta egala legitimitate a gîndirii figurale [96], sau intuitive, şi a celei generice, sau abstractive.

14.6. LOGICI EURISTICE, ÎN PERSPECTIVA UNUI MODEL AL „SITUAŢIEI CREATIVE"

Am lăsat la urmă cel mai firesc domeniu de origine pentru teoriile şi sistemele logice, *gîndirea*, pentru a-l asocia celei mai nobile dintre finalităţile educaţiei, creaţia. Către dimensiunea novatoare a educaţiei ne orientează un şir nesfîrşit de sublinieri şi deziderate, atingînd toate variabilele „situaţiei pedagogice": ☞ (1) *emisia* (*„sarcinile principale ale profesorului vor deveni: planificarea, susţinerea şi evaluarea progresului fiecărui elev"*; accentul în şcoala viitorului se va pune *„pe procesul de învăţare şi nu pe cel de predare"*; *„rolul nou al educatorului implică* [...] *formele complexe de întărire a momentului însuşirii materialului de studiu prin conexiune inversă"*; *„noul rol al educatorului constă în indicarea surselor de extragere a cunoştinţelor, a modului de integrare activă a acestora, în aşa fel încît să devină «sesam-ul» deschizător de drum într-o lume din ce în ce mai complexă"* [97]); ☞ (2) *conţinutul* (primul *„indicator de pertinenţă"* al conţinuturilor învăţămîntului este *„deschiderea faţă de achiziţiile*

---

[94] John Robert Searle and Daniel Vanderveken, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge University Press, 1985. Cf. şi: Petru Ioan, *Adevăr şi performanţă. Pretexte şi contexte semio-logice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, cap. 5

[95] În aprecierea lui Olivier Reboul, din: *Le langage de l'éducation. Analyse du discours pédagogique*, P. U. F., Paris, 1984, p. 9

[96] Cf. Efraim Fischbein, *Conceptele figurale*, Editura Academiei, Bucureşti, 1963

[97] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 71, 73, 101, respectiv 124

şi progresele ştiinţei şi ale tehnologiei şi selecţionarea elementelor de introdus în cadrul conţinuturilor în lumina finalităţilor educaţiei general obligatorii" [98]; aceasta înseamnă *„adaptarea predării ştiinţelor la dezvoltarea inteligenţei creatoare şi a studiului la perfecţionarea domeniilor practice ale activităţii umane"* [99]; predarea unei discipline nu ca „produs finit", ci ca o *„pasionantă cale prin care elevul va descoperi adevăruri fundamentale şi îşi va însuşi multiple metode pentru a soluţiona probleme de viaţă, probleme ale ştiinţei şi tehnologiei"*[100] etc.); ☞ (3) *obiectivele* (*„sarcina învăţământului nu mai este* [...] *aceea de a şlefui gîndirea prin exerciţiu şi de a transmite anumite cunoştinţe* [...], *ci de a crea unele legături specifice, solicitate de civilizaţia modernă, între om şi ştiinţă"*; *„sensul actual al transmiterii de cunoştinţe către tînăra generaţie vizează capacitatea de a gîndi creator, deprinderea de a cerceta şi de a descoperi adevăruri noi"*; *„a face ştiinţă, a face tehnică şi nu a afla cîte ceva despre ştiinţă şi tehnică constituie una dintre cele cîteva idei fundamentale pe care se bazează concepţia proiectelor şcolii viitorului"* [101]); ☞ (4) *evaluarea* (*„combinată cu verificarea prin lucrări practice de laborator şi probe de aplicare a cunoştinţelor în condiţii noi, diferite, examinarea programată permite o apreciere amplă, dinamică şi mai eficientă pentru dirijarea pregătirii elevilor"* [102]); ☞ (5) *recepţia* (*„prin educaţie, elevii trebuie să dobîndească, împreună cu bogăţia şi varietatea de cunoştinţe* [...], *capacitatea de a studia temeinic* [...], *de însuşire, integrare, sistematizare şi utilizare practică a materialului formativ şi informativ"*; *„strategia învăţării unui mod de învăţare implică modelarea materialului de studiu, construirea schemelor şi tablourilor sinoptice, ca un element de bază al muncii independente, de sinteză, a elevilor, în care îndrumarea profesorului nu dispare, dar se manifestă într-o formă discretă"*; formarea la lecţii *„a deprinderilor de studiu ale tinerilor"* [103]; cultivarea *„ima- ginaţiei creatoare"*, care *„este mai importantă decît suma cunoştinţelor acumulate"* [104]; revoluţionarea educaţiei prin *„trecerea de la modelarea unui simplu executant al deprinderilor dobîndite, la formarea complexă, începînd cu primele trepte ale educaţiei, a unei personalităţi creatoare"*; transformarea activităţii instructive, *„dintr-un învăţămînt formal, care pune accentul în special pe acumularea de cunoştinţe, pe supraîncărcarea memoriei, într-un învăţămînt formativ, care să solicite în primul rînd gîndirea şcolarilor"* [105]); (6) *proiectele, metodele şi activităţile* (referinţe la *„tendinţa fundamentală şi constantă de reînnoire a metodelor şi tehnologiei din învăţămînt şi educaţie"* [106]).

---

[98] George Văideanu, *op. cit.*, p. 189

[99] Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 140

[100] Hans Freudenthal, *apud*: Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 143

[101] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 122, 128, respectiv 138

[102] *Ibidem*, p. 220

[103] *Ibidem*, pp. 192, 194, respectiv 195

[104] Albert Einstein, *apud*: Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 169

[105] Mircea Herivan, *op. cit.*, pp. 174, respectiv 116

[106] Aldo Agazzi, *Problemi e maestri del pensiero e della educazione*, 1 - 3, „La Scuola", Brescia, 1969; *apud*: Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 17

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

Pentru a surprinde disponibilităţile logicii în formarea personalităţii creatoare, ne vom orienta după modelul „situaţiei înnoitoare", aprofundat în capitolul (10). „Variabilele" acestuia ☞ (1) *creatorul* / agentul creaţiei („*C*"), ☞ (2) *creaţia* / produsul / procesul creativ („*P*"), ☞ (3) *materia* / mediul / substratul / condiţiile / circumstanţele / cadrul creaţiei („*M*"), ☞ (4) *valoarea* / verificarea / evaluarea creaţiei („*V*"), ☞ (5) *inspiratorul* / susţinătorul / suporterul creaţiei („*I*"), ☞ (6) *forma* / modelul / structura / *design* - ul / calea / proiectul / tehnologia creaţiei („*F*") îngăduie, după cum am semnalat, descompunerea spectrală a *problemei* într-un *„ansamblu de acte ale spiritului"* [107], articularea unui sistem al parametrilor creaţiei, tot astfel cum îngăduie „derivarea" disciplinelor euristice etc., etc.

Logicile aferente *educaţiei* ca acţiune creatoare (altfel spus, logicile *praxis*-ului educaţional), atîtea cîte se întrezăresc la o primă şi sumară inventariere, se ordonează şi ele după polii, variabilele sau coordonatele schemei hexadice a creativităţii, cum se poate urmări în figura (388°).

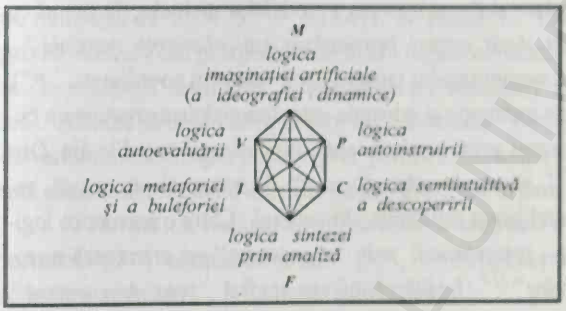

388°. Logici „euristice", în perspectiva unui model hexadic al situaţiei creative

Într-o lume în care *„educaţia precede şi face posibilă dezvoltarea"* [108] şi într-o vreme în care *„învăţarea inovatoare este o premisă indispensabilă pentru rezolvarea oricărei probleme globale"* [109], într-o vreme cînd *„avertismentul complexităţii şi subtilităţii"* priveşte pe toţi agenţii situaţiilor educaţionale, iar proiectarea sistemică a demersurilor educative *„sporeşte coerenţa activităţilor, asigură varietatea în echilibrul metodelor şi al mijloacelor folosite, favorizează articularea diferitelor tipuri ale învăţării, conduce la o evaluare riguroasă, benefică pentru toţi, a proceselor realizate în cadrul unei activităţi etc."*, profesorul ca *„inginer"* sau *„tehnolog al educaţiei"* [110] şi îndrumător al elevului în organizarea logică a cunoştinţelor [111] nu poate fi decît promotorul gîndirii creatoare.

Ca formator, el îşi apropie şi dă seamă de *logica „clar obscură" şi semiintuitivă* după care se conduce omul de ştiinţă în activitatea cognitivă de fiecare zi: un *„amestec particular de logică formală, rigidă, şi psihologie"* [112].

---

[107] Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, Editura „Facla", Timişoara, 1974; retipărit în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", 1983, pp. 9 sqq.

[108] George Văideanu, *op. cit.*, p. 19

[109] James W. Botkin, Mahdi Elmandjra, Mircea Malita, *op. cit.*, p. 30

[110] George Văideanu, *op. cit.*, pp. 65, 76, respectiv 74

[111] Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 139

[112] Hans Selye, *op. cit.*, p. 140

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Din perspectiva inspirării, a susținerii și a finalizării faptelor de creație (coordonata *„I"*), discursul educațional și actul pedagogic rezonează cu o logică nu îndeajuns de explicită *a metaforei* (a modelului, sau a analogiei) și *a buleforiei* (a consilierii sau a sfătuirii); susținută de retorică, semiotică și hermeneutică, o astfel de logică transpare în situații în care se dau sfaturi, se sugerează, se prescrie, se imploră, se admonestează etc., în numele celui pe care îl poți imita și în privința celor pe care le poți amplifica, simula, respecta și asuma [113].

Pe firul materiei, al cadrului, al parametrilor și al condițiilor creației (variabila sau coodonata *„M"*), activitatea instructiv educativă se recomandă prin procesele imaginației și ale transpunerii imaginii în realitatea conștientă [114]. Logica diafană și greu codificabilă a respectivelor procese pare să-și afle stimulente și explicitări în ceea ce Pierre Lévy [115] consideră a fi *imaginație artificială*. Ideografia corespunzătoare este una dinamică, translingvistică, pe suport computațional, aptă să extindă dimensiunea iconică a logicii formale actuale, s-o antreneze în explicarea întregii activități de inferare sau raționare ca activitate de construcție, de simulare și de comparare a modelelor mentale, în raport cu care *„deducția și inducția nu sînt decît cazuri particulare sau elemente parțiale"*.

Sub auspiciile formei și ale mecanismului creației (relevate prin coordonata *„F"*), dimensiunea creatoare a activității de instrucție și educație este dimensiunea creatoare a cunoașterii înseși. O relevă logica *sintezei prin analiză*, așa cum o rezumă regulile din *Discursul* cartezian *asupra metodei* [116] și cum o „obiectivează" demonstrația automată, rezolvarea automată de probleme și inteligența artificială, în general. Către o asemenea logică a *„sintezei prin analiză"* și a *„progresiunii prin regresiune"* se orientează metodele logice *„care duc la descoperire"* [117], învățământul sau studiul *„prin descoperire"*, învățarea prin problematizare, *„învățarea programată"*, *„educația cibernetică"* etc.

În legătură cu „produsul", „procesul" sau „rezultatul" acțiunii creative (surprins de coordonata *„P"* a modelului relațional hexadic) se profilează o logică *a autoinstruirii*, după cum pe dimensiunea justificării și a verificării (la care ne trimite coordonata *„V"* din același model relațional) avem a desluși o logică *a autoevaluării*, și una și cealaltă abia la începutul descifrării, în orizontul unor cercetări care implică informatica, neurofiziologia, cibernetica, psihologia, creatologia etc.

Șirul de formații logice pe care le-am evocat în perspectiva acțiunii educative ca *întreprindere în sine* (după modelul *„FCOVIA"*, al *„situației pedagogice"*), ca acțiune *comunicațională* (după modelul *„EIDCRS"*, al *„situației semiotice"*) și ca *demers creator* (după modelul *„CPMVIF"*, al *„situației creative"*) nu include discipline la același grad de explicitare și articulare ipotetico educativă. Nu toate logicile po-

[113] Nanine Charmonnel, *La tache aveugle*, vol. 2, Strasbourg, 1991, p. 86

[114] Pierre Lévy, *L'idéographie dynamique. Vers une imagination artificielle*, „La Découverte", Paris, 1991, pp. 90-93

[115] *Ibidem*, p. 66

[116] Petru Ioan, *L'actualité du cartésianisme*, „Analele Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria „Filosofie", tomul 34, 1988, pp. 30-31

[117] Mircea Herivan, *op. cit.*, p. 291

BCU IASI - BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA

menite sînt la un stadiu avansat de operaţionalizare, nu toate dispun de un limbaj propriu şi nu toate sînt suficient de relevante pentru coordonata cu care se asociază.

Toate deschiderile în cîmpul netotalizat al gîndirii care se gîndeşte pe sine în orizontul structurilor şi al criteriilor de corectitudine formală sînt permeabile, însă, problematicii instructiv educative şi toate pot fi socotite, într-o măsura sau alta, *ştiinţe ale educaţiei.*

14.7. HEXAGONUL SITUAŢIILOR CREATIVE AFERENTE PROCESULUI EDUCAŢIONAL ŞI (AUTO)INSTRUCTIV

Relativa similitudine între polii analizelor „situaţionale" trecute în revistă în capitolele precedente ne sugerează raportarea *instrucţiei* şi *educaţiei* la activităţile de *cunoaştere*, de *comunicare*, de *lectură şi de creaţie*. A lua, însă, în consideraţie eventualitatea că antrepriza educaţională este sau nu o activitate *cognitivă*, o activitate *comunicativă*, o activitate *de informare* (sau *de lectură*), o activitate *de creaţie* înseamnă a parcurge nu mai puţin de $9^6 = 3^{12} = 531.441$ de situaţii !... Chiar şi în cazul în care educaţia este privită exclusiv din perspectiva creaţiei, logica trivalentă (a *absenţei / a prezenţei rutiniere / a prezenţei novatoare* a coordonatelor hexadice) ne garantează 3^6 „situaţii" distincte!... Rămîne să ne limităm la formele „verticale" corespunzătoare combinaţiilor hexadice de variabile ale situaţiei pedagogice, pentru a diferenţia în 64 de feluri ($2^6 \times C_6^6$) cazul cel mai concret din modelul situaţiei pedagogice, cel în care toate variabilele sînt explicite.

Notînd cu majuscule manifestarea creativă a coordonatelor (formatorul performant / *„F"*, conţinutul inedit / *„C"*, obiectivele radicale / *„O"*, evaluarea după metode non standard / *„E"*, beneficiarii activi / *„I"* şi activităţile însolite / *„A"*), iar cu minuscule replica rutinieră a aceloraşi coordonate (formatorul fără personalitate / *„f"*, conţinutul erodat / *„c"*, obiectivele *„de subzistenţă sau de supravieţuire"* a sistemului educativ / *„o"*, evaluarea „clasică" / *„e"*, beneficiarii pasivi / *„i"*, activităţile standard / *„a"*), avem a descifra semnificaţia combinaţiilor descinzînd din ecuaţia hexadică *„F(f) – C(c) – O(o) – E(e) – I(i) – A(a)"*.

Inventarul porneşte de la combinaţia *„fcoeia"* (1), reprezentînd cea mai necreativă formă de instrucţie şi educaţie, cu toate coordonatele rutiniere.

Urmează şase forme C_6^1 de activitate „pedagogică" creatoare pe linia unei variabile: acţiunea prometeică a educatorului creator, neajutat nici de „beneficiari", nici de societate, nici de şcoală, confruntat cu sarcini de predare (conţinuturi) şi modalităţi de evaluare învechite *„Fcoeia"* (2); acţiunea educativă modernizată doar în planul programelor de studiu şi al conţinuturilor procesate prin manuale, atlase, culegeri de probe şi probleme etc. novatoare *„fCoeia"* (3); acţiunea educaţională înzestrată cu noi ţeluri sau finalităţi, altfel spus reforma educaţiilor prin iniţiativa factorilor de politică şcolară, fără ecoul de rigoare în praxis-ul cotidian al intervenţiilor didactice *„fcOeia"* (4); acţiunea educaţională înzestrată cu noi proceduri de evaluare, dar nu şi cu noi formule de organizare a predării şi de susţinere logistică a acesteia, în genere, reforma „de sus" a evaluării, marcată de impunerea a noi standarde, noi metode şi

criterii de verificare a performanţelor în studiu *„fcoEia"* (5); acţiunea educaţională rutinieră, bruscată şi / sau ameliorată de beneficiarii activităţii *„fcoeIa"* (6); acţiunea educativă şi instructivă în crochiuri sau cu mijloace noi, purtînd marca iniţiativelor direcţiei instituţiilor de învăţămînt, ale inspectoratului şcolar etc. *„fcoeiA"* (7).

Alte 15 combinaţii (C_6^2) ne conduc spre situaţii educaţionale cu două variabile în înfăţişare creativă: acţiunea educaţională susţinută de formatori cu personalitate, interesaţi de înnoirea conţinuturilor şi de renovarea stilului didactic *„FCoeia"* (8); acţiunea educaţională în care formatori talentaţi imprimă predării noi obiective sau ţeluri *„FcOeia"* (9); acţiunea educaţională în care personalitatea formatorului se manifestă în orizontul evaluării *„FcoEia"* (10); acţiunea educaţională în care conformismul şi hieratismul sistemului sînt înfruntate de formatori şi beneficiari cu personalitate *„Fcoela"* (11); acţiunea educaţională în care iniţiativa formatorului (în planul predării) îşi află corespondenţă în planul organizării şi al susţinerii logistice a demersului didactic *„FcoeiA"* (12); acţiunea educaţională în care noutatea obiectivelor şi a conţinuturilor se loveşte de inerţia sau pasivitatea actorilor (formatori şi beneficiari), de erodarea cadrului organizatoric şi de plafonarea criteriilor evaluării, altfel spus, reforma de sus a finalităţilor intelectuale ale şcolii *„fCOeia"* (13); acţiunea educaţională în care noutatea conţinuturilor preconizate şi a sistemului de evaluare se loveşte de inerţia actorilor, de caracterul perimat al unor obiective pedagogice şi de cadrul organizatoric erodat, ori de obosirea tehnologiei didactice *„fCoEia"* (14); acţiunea educaţională în care noutatea conţinuturilor se acordă doar cu interesul şi disponibilitatea beneficiarului *„fCoela"* (15); acţiunea educaţională în care noutatea conţinuturilor preconizate (prin programă, manual etc.) nu-şi află susţinerea decît în planul organizatoric al instrucţiei (prin iniţiativele direcţiei unei unităţi de învăţămînt, ale inspectoratului etc.) *„fCoeiA"* (16); acţiunea educaţională revigorată prin noi obiective şi prin noi modalităţi de evaluare, altfel spus, reforma „de sus", în planul finalităţilor şcolii şi al finalizării activităţilor instructive *„fcOEia"* (17); acţiunea educaţională în care noile obiective sînt în acord cu beneficiarul, reprezentat de elevi sau studenţi interesaţi de pregătire şi activitate *„fcOeIa"* (18); acţiunea educaţională în care noile obiective îşi află traducerea adecvată în planul organizatoric sau managerial, dar nu şi în manifestările actorilor nemijlociţi *„fcOeiA"* (19); acţiunea educaţională în care noul sistem de evaluare se acordă cu disponibilităţile beneficiarului (antrenat în autoevaluare), dar nu şi cu manifestările „intervenientului" didactic *„fcoEIa"* (20); acţiunea educaţională în care noul sistem de evaluare îşi află susţinerea şi proiecţia organizatorică din partea factorilor manageriali, dar nu este asumat de participanţii nemijlociţi, „intervenienţi" şi „instruiţi" *„fcoEiA"* (21); acţiunea educaţională în care iniţiativa beneficiarilor îşi află înţelegere în plan organizatoric, prin tolerarea de către manageri a unor forme de autoplanificare a instrucţiei şi educaţiei *„fcoeIA"* (22).

Situaţiile pedagogice din trei puncte de vedere creative concretizează în alte 20 de feluri ecuaţia *„F(f) – C(c) – O(o) – E(e) – I(i) – A(a)"*. Este vorba de promovarea reuşită a reformei conţinuturilor în actul cotidian al instrucţiei, prin acţiunea educaţională în care noile obiective intelectuale (*„CO"*) îşi află acoperirea în conţinuturile didactice orchestrate prin programe, manuale, antologii etc. şi sînt susţinute de agenţi dinamici ai intervenţiei didactice *„FCOeia"* (23); implementarea fericită a reformei în predare şi în evaluare,

respectiv acțiunea educațională în care predarea și evaluarea sub auspicii novatoare își găsesc înțelegere la formatori de excepție, disponibili pentru conduita creatoare *„FCoEia"* (24); finalizarea reformei conținuturilor în intervențiile didactice cotidiene, respectiv acțiunile educaționale în care noile conținuturi se bucură de înțelegere și de susținere din partea formatorilor și, deopotrivă, a beneficiarilor *„FCoeIa"* (25); cooperarea între managerii instituției de învățământ și formatori din cadrul acesteia, în renovarea conținuturilor, respectiv acțiunile educaționale în care intervenienți didactici cu conduită novatoare evoluează în cadre organizatorice receptive la schimbare, pentru promovarea unor conținuturi primenite *„FCoeiA"* (26); implementarea reformei în evaluare, respectiv acțiunile educaționale în care noile obiective ale evaluării (*„OE"*) sînt bine susținute de către formatori cu personalitate și inițiativă creatoare *„FcOEia"* (27); situația favorabilă pentru reforma educației, respectiv acțiunile educaționale în care partenerii (intervenienții și subiecții intervenției didactice), conștientizează noi finalități ale școlii *„FcOeIa"* (28); inițiativele „de jos" pentru reforma învățământului, respectiv acțiunile educaționale prin care noile obiective sînt agreate de către formatori și manageri cu înțelegere pentru schimbare *„FcOeiA"* (29); aplicarea reformei în evaluare, de către formatori cu atitudine novatoare și în colective de elevi sau studenți activi, în speță experimentarea autoevaluării, în formațiile cu „beneficiari" dinamici, receptivi la noile standarde, tehnici și metode de verificare *„FcoEIa"* (30); pregătirea pentru reforma evaluării, într-o instituție de învățământ, respectiv experimentarea și implementarea noului sistem de evaluare, de către formatori și manageri educaționali cu conduită novatoare *„FcoEiA"* (31); acțiunile educaționale concepute pentru intervenienți și beneficiari cu conduită creatoare, respectiv inovarea cadrului organizatoric în formațiile cu elevi și studenți activi, încadrate cu învățători și profesori novatori *„FcoeIA"* (32); „contrareforma" locală, altfel spus, situațiile educaționale în care managerii, intervenienții didactici și beneficiarii nu se ridică la înălțimea noilor obiective ale predării și evaluării *„fCOEia"* (33); schimbările clamate de beneficiarii nemijlociți ai antreprizei educaționale, altfel spus, situațiile în care elevi sau studenți activi militează pentru noi conținuturi și noi obiective sau finalități ale instrucției *„fCOeIa"* (34); reforma „de la mijloc", prin acțiunile educaționale în care noile obiective ale educației intelectuale (*„CO"*) sînt înțelese și programate de către factorii organizatorici administrativi, dar nu se bucură de bunăvoința actorilor intervenției didactice cotidiene și nici nu-și află răsfrîngerea în acțiunile de evaluare *„fCOeiA"* (35); reforma predării și evaluării, în viziunea beneficiarilor nemijlociți, respectiv acțiunile educaționale în care renovarea predării și evaluării este impusă de către subiecții intervenției didactice *„fCoEIa"* (36); reforma predării și evaluării preconizată de managerii antreprizei educaționale, respectiv situațiile „pedagogice" în care predarea și evaluarea sînt abordate în chip „non-standard" doar de către factorii organizatorici (direcția unității de învățământ, inspectoratul școlar etc.) *„fCoEiA"* (37); reforma predării, în concepția beneficiarilor și a managerilor antreprizei educaționale, respectiv acțiunile formative în care schimbările din conținut sînt induse sub presiunea factorilor de conducere ai instituției și a elevilor sau studenților *„fCoeIA"* (38°); reforma evaluării, în concepția beneficiarilor nemijlociți ai antreprizei educaționale, respectiv acțiunile în care noile obiective ale evaluării (*„OE"*) sînt sprijinite de către elevi sau

studenţi, în condiţiile perpetuării vechilor conţinuturi, de către formatori şi manageri rutinieri *„fcOEIa"* (39); reforma evaluării, în concepţia factorilor de conducere ai antreprizei educaţionale, respectiv situaţiile „pedagogice" în care iniţiativele managerilor pe linia renovării obiectivelor evaluării sînt contracarate de rezistenţa intervenienţilor didactici şi a beneficiarilor *„fcOEiA"* (40); reforma cotidiană a educaţiei, sub presiunea managerilor şi a beneficiarilor, respectiv acţiunile didactice în care noile obiective sprijinite de elevi, de studenţi şi de factori de conducere ai instituţiei se lovesc de inerţia formatorilor sau intervenienţilor, în planul predării şi al evaluării *„fcOeIA"* (41); reforma evaluării, în concepţia beneficiarilor nemijlociţi şi a managerilor antreprizei educaţionale, respectiv acţiunile educaţionale în care iniţiativele factorilor de conducere ai instituţiei pe linia inovării standardelor, criteriilor şi metodelor de evaluare sînt sprijinite de elevi sau studenţi, de părinţii acestora, dar nu şi de intervenienţii didactici, înfeudaţi vechilor obiective şi finalităţi ale predării *„fcoEIA"* (42).

Cele 15 combinaţii hexadice în care patru variabile evoluează sub semnul creaţiei şi al creativităţii dau contur: situaţiei în care intervenienţi inventivi, beneficiind de noi obiective, conţinuturi şi proceduri ale evaluării, se lovesc de rezistenţa factorilor manageriali ai instituţiei de învăţămînt şi de dezinteresul beneficiarului nemijlocit al acţiunilor educaţionale *„FCOEia"* (43); acţiunilor educaţionale în care formatori şi instruiţi cu iniţiativă asumă noile obiective ale educaţiei intelectuale (*„OC"*) în contextul vechilor proceduri de evaluare şi fără concursul factorilor manageriali din instituţia respectivă *„FCOeIa"* (44); situaţiei în care noile obiective ale educaţiei nu se răsfrîng şi asupra evaluării, iar atitudinea novatoare a intervenienţilor şi a factorilor de conducere din instituţia de învăţămînt nu-şi află ecou în atitudinea „beneficiarilor" nemijlociţi, elevi, studenţi etc. *„FCOeiA"* (45); situaţiei pedagogice în care obiective educaţionale şi sisteme de organizare a activităţilor didactice „neprimenite" sînt înfruntate de intervenienţi, manageri şi beneficiari dornici de înnoire, dispuşi să experimenteze în sfera predării şi a verificării evaluării *„FCoEIa"* (46); împrejurărilor în care intervenţia didactică novatoare distonează cu politica educaţională şi cu dezinteresul beneficiarilor nemijlociţi ai antreprizei educaţionale *„FCoEiA"* (47); situaţiei pedagogice în care spiritul întreprinzător (creator, sau novator) nu a reuşit să disloce vechile obiective ale evaluării *„FCoeIA"* (48); acţiunilor de influenţare şi formare în care noutatea *obiectivelor evaluării* şi spiritul novator al partenerilor intervenţiei, *formatori* şi *instruiţi*, înfruntă inerţia *conţinuturilor* şi a *tehnicilor didactice* uzuale, respectiv a factorilor de conducere din instituţia de învăţămînt respectivă *„FcOEIa"* (49); situaţiilor pedagogice în care spiritul întreprinzător al formatorilor şi al factorilor de conducere din instituţia de învăţămînt se întîlneşte cu noutatea obiectivelor evaluării, dar se loveşte de inerţia conţinuturilor predeterminate şi de lipsa de entuziasm a celor instruiţi *„FcOEiA"* (50); împrejurărilor în care noile obiective educaţionale sînt împărtăşite de toţi factorii şcolii instruiţi, „instructori" şi manageri, dar nu se răsfrîng, încă, în cursul predării şi evaluării *„FcOeIA"* (51); acţiunilor educaţionale în care spiritul creator al intervenienţilor, al instruiţilor şi al managerilor se regăseşte în cursul evaluării, dar nu şi în cel al predării, datorită conservării obiectivelor *„FcoEIA"* (52); situaţiei pedagogice create de elevi, studenţi, ucenici etc. cu atitudine novatoare, de-

zamăgiţi de intervenienţi şi manageri incapabili să traducă în fapte noile obiective ale predării şi evaluării „*fCOEIa*" (53); situaţiei pedagogice în care reforma „de sus" (noile obiective ale predării şi evaluării) şi „de la mijloc" (manageri receptivi la schimbare şi cadru organizatoric renovat) întîmpină rezistenţa intervenienţilor şi a subiecţilor intervenţiei didactice nemijlocite „*fCOEiA*" (54); acţiunilor educative în care noile obiective ale predării şi noile tehnologii didactice sînt pe măsura aşteptării celor instruiţi, dar nu-şi află ecoul în activitatea de evaluare, datorită inerţiei formatorilor „*fCOeIA*" (55); împrejurărilor nemijlocite în care obiective învechite şi formatori fără iniţiativă contravin dorinţei şi disponibilităţii pentru schimbare pe care o manifestă beneficiarii intervenţiei didactice şi factorii de conducere, în planul predării şi în cel al evaluării „*fCoEIA*" (56); situaţiei create de formatori incapabili de schimbare în predare, în ciuda dorinţei beneficiarilor instrucţiei, a direcţiei manageriale şi a obiectivelor preconizate în planul evaluării „*fcOEIA*" (57).

Şi mai apropiate de idealul creativităţii, formele verticale hexadice de activitate educaţională, cu 5 variabile „nonstandard", corespund: situaţiei pedagogice în care spiritul deschis al partenerilor instrucţiei şi noutatea obiectivelor (predării şi evaluării) nu-şi găsesc suport în tehnologia didactică „preconizată", respectiv în atitudinea factorilor manageriali „*FCOEIa*" (58); împrejurărilor în care reforma susţinută la toate nivelurile întîmpină pasivitatea subiecţilor instrucţiei (absenţa motivaţiei pentru învăţare şi pentru optimizarea antreprizei educaţionale) „*FCOEiA*" (59); acţiunilor educaţionale în care directivele şi atitudinile novatoare lasă neafectată doar procedura evaluării (absenţa standardelor moderne în exerciţiul docimologic, al atestării pregătirii) „*FCOeIA*" (60); situaţiei pedagogice în care vechilor obiective ale predării şi evaluării li se opun toţi factorii intervenţiei didactice (reforma „de jos" şi „de la mijlocul" antreprizei educaţionale) „*FCoEIA*" (61); situaţiei pedagogice în care efortului novator din partea factorilor implicaţi în acţiunea educaţională şi a politicii de reformare a şcolii li se opun cei responsabili de programarea şi de procesarea conţinuturilor (prin noi programe analitice, noi manuale şi noi mijloace didactice concordante cu acestea) „*FcOEIA*" (62); acţiunilor educative în care spiritul novator nu este asumat de intervenienţii didactici (reforma ratată la nivelul „de jos", prin neputinţa „formatorilor" rutinieri) „*fCOEIA*" (63).

Ultima dintre cele 64 de combinaţii hexadice trecute în revistă trimite spre idealul, greu de realizat, în care spiritul reformei animă toţi factorii educaţiei: formatori de performanţă, cu spirit de iniţiativă şi disponibilitate pentru îndeplinirea proiectelor novatoare, se întîlnesc cu manageri deschişi la schimbare şi cu beneficiari rezistenţi la pregătirea intensivă şi la tehnicile „nonstandard", în orizontul unei politici şcolare progresiste, „implementate" eficient de instanţele superioare ale executivului, prin asigurarea noilor conţinuturi, a noilor mijloace didactice şi a noilor standarde de evaluare şi verificare „*FCOEIA*" (64).

Selectiv şi totuşi amplu, inventarul formelor verticale ale antreprizei educaţionale subliniază multitudinea jocurilor inovării şi ale creativităţii în activitatea macro- şi micro-socială de formare şi de influenţare.

În perspectiva dobîndită, înţelegem o dată în plus caracterul nefiresc şi fatalist al celor două atitudini extreme, atît de des clamate dinăuntrul şi dinafara şcolii: *reformă de sus*, prin implicarea legislativului şi a executivului (atitudinea multor oameni ai şcolii, de obedienţă „directivistă", în concepţia cărora reanimarea, modernizarea, reformarea, sau optimizarea învăţămîntului ţin exclusiv de primenirea legislaţiei învăţămîntului şi

de asigurarea orientărilor „de la centru"); *reforma de jos*, prin efortul cotidian al intervenienților și al managerilor instituției de învățămînt (atitudinea factorilor responsabili de aplicarea politicii școlii, incapabili să imprime sensurile majore ale schimbării în învățămînt, de dragul societății și al indivizilor, iar nu de dragul schimbării !).

Înțelegem, de asemenea, că reformarea și renovarea învățămîntului este un *proces gradual* și o *rezultantă punctuală* a unor intervenții punctuale multiple, izbîndă a „instruitorilor" nemijlociți (profesori, educatori, învățători, institutori, maiștri, antrenori etc.) și a „instruitorilor" indirecți (autori de planuri de învățămînt și de programe analitice ale „obiectelor" de studiu, autori de manuale, crestomații, culegeri, atlase etc.), dar și a beneficiarilor nemijlociți (elevi, studenți, ucenici, „antrenați" etc.), ori indirecți (părinți, exponenți ai comunității locale și ai societății civile, factori ai legislativului și ai executivului, agenți economici, instituții de cultură, organizații confesionale etc.).

Întrucît antrenează persoane și presupune structuri, învățămîntul se cere ameliorat, reformat și renovat dinlăuntrul sistemului, dar și în consonanță cu celelalte sisteme ce articulează (supra)sistemul social, pe cale normativă, ori prin inițiativa punctuală a persoanelor implicate. Orizontul schimbării în antrepriza educațională este, așadar, multiplu: profesional și motivațional, managerial și atitudinal, iar vectorii schimbării sînt cei care rezultă din multiple studii: pedagogic praxiologice, psihologice și psiho-pedagogice, psiho-sociale, sociologice și socio-pedagogice, juridice și istorice, logice, metodo-logice și invento-logice etc.

Creația și reformarea în învățămînt sînt, așadar, etichete sintetice și totalizatoare, la care pot să contribuie și ideal ar fi să contribuie efectiv toți partenerii (planificatori, organizatori, controlori, susținători și beneficiari nemijlociți sau indirecți ai acțiunilor de formare, influențare, specializare, perfecționare), în folosul unităților și instituțiilor de învățămînt, al individului, al familiei și al societății. Avînd în vedere complexitatea procesului de influențare, fiecare gest și fiecare efort inovator își au importanța lor, iar pentru a convinge de aceasta pe cît mai mulți participanți la procesul sistematic și cotidian de influențare, modelare, instrucție, educație etc. este utilă inclusiv analiza spectrală a activității educaționale, în sensul pe care-l ilustrează paginile acestei cărți.

14.8. LOGICA EXPRESĂ A DISCURSULUI PEDAGOGIC

Dacă limbajul sau discursul educativ, în toate accepțiile discursului [118] și după toate înțelesurile educației [119], este limbajul obiect al unei demonstrații sau al unei argumentări, al unei ilustrații, verificări, explicații, descrieri, povestiri etc., *limbajul pedagogic* este privit ca *meta-limbaj* al limbajului educativ, de formare și de influențare.

Pentru că discursul pe care-l promovează pretinde la adevărul practic, ca unul care justifică ori condamnă o acțiune educativă sau alta, pentru că este un limbaj ideo-

[118] Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 10

[119] Nanine Charbonnel, *Pour une critique de la raison éducative*, Paris, 1988, p. 17

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

logic; pentru că uzajul cuvintelor sale este cel mai adesea ambiguă, imprecisă, metaforică, polemică și ezoterică; pentru că enunțurile și formulele sale sînt cel mai adesea clișee sau sloganе (ele însești ambigue, sumare, polemice, șocante, frapante, disimulante, cu puterea *„de a ralia, de a persuada, de a legitima o practică, ori de a o denunța"*); pentru că susținerile sale au mai mult impact decît sens, ca unele aflate în serviciul *„cauzei"* și-al *„punctului de vedere"*; pentru că, la orice nivel, retorica acestuia *„este în serviciul unui dogmatism"*, în măsura în care nu lasă loc îndoielii sau interogației și este inconsistentă cu sine, ori în măsura în care *„scapă nu numai receptorului, dar și celui care emite discursul"* [120], *limbajul pedagogic* solicită el însuși o logică, una ordonatoare, terapeutică și demistificatoare.

Logica limbajului pedagogic ca *metalimbaj* nu este neapărat o altă logică decît cea a limbajului educațional ca *limbaj obiect*. Ea este logica explicației și a interpretării, logica dialogului și a controversei, logica ilocuțiunii și autoimplicării în discurs, pe scurt: logica *toto genere*, diferențiată după contexte filosofice și circumstanțe epistemice. Această *„supralogică netotalizantă"* și *„netotalizatoare"*, ce se regăsește în logicile gîndirii ca gîndire, în logicile gîndirii care se comunică, se fenomenalizează în acțiuni și se realizează în construcții *sui generis*, această *logică a logicilor* ce-și află locul în sistemul științelor educației relevă operații constructive asupra categoriilor fundamentale care sînt noțiunile și propozițiile, conceptele și enunțurile, numele și aserțiunile.

Pentru că în orice „sferă" a cunoașterii și la orice vîrstă omul achiziționează noțiuni și operează cu noțiunile însușite (le generalizează și le specifică, le integrează și le partiționează, le divide și le clasifică, le analizează și le sintetizează, le definește și redefinește etc.), pentru că în exercițiul minții sale omul judecă și prejudecă (punînd în diverse relații noțiunile accesibile și prelucrînd judecățile disponibile, convertindu-le și contrapunîndu-le, obvertindu-le și inversîndu-le, conjugîndu-le și disjungîndu-le, clarificîndu-le și interpretîndu-le, generalizîndu-le pe cale inductivă și instanțiindu-le sau particularizîndu-le în jocul deducției etc.), pentru că în manifestările comune ale rațiunii sale omul verifică în mod indirect hipo-tezele și contra-tezele, prin raționamente, pentru că face și desface demonstrații, construiește argumente și combate argumentele adverse etc., iar toate aceste operații și multe altele, cu care se leagă, se fortifică prin conștientizare, prin studiu și exersare, știința de care țin, adică *logica*, merită a fi studiată în orice formă de pregătire „pentru viață", alături de disciplinele „liberale", ca și de cele „utile".

Într-o eră a informatizării și a inteligenței artificiale, a matematizării, a formalizării, a modelării și a simulării, știința fundamentării sau justificării gîndirii constituite și a susținerii sau stimulării gîndirii inedite, adică iarăși *logica*, se impune în orice formă de pregătire superioară.

Într-un ev al educației permanente și prin mijloace de comunicare în masă, știința gîndirii corecte și a exprimării adecvate, a convingerii și a persuasiunii, respectiv *logica*, într-o înfățișare sau alta, ca știință a demonstrației, a discuției și a discursului, a

[120] Olivier Reboul, *op. cit.*, pp. 11; 9, 162; 76; 78; 84; 82; 87; 88; 97; 83; 80; 86; 85; 136, respectiv 102

locuțiunii, ilocuțiunii și perlocuțiunii etc. nu poate lipsi din pachetul disciplinelor care abilitează ca profesor pe deținătorul unei licențe și a unei diplome universitare.

Cît privește specializarea în științele educației, ea nu se mai poate concepe, astăzi, în absența logicii ca *știință globală a discursului, a comunicării, a rațiunii și raționalității*. Tot astfel, o asemenea specializare nu se mai poate concepe în absența disciplinelor congenere cu logica, respectiv: semiotica, retorica, epistemologia, hermeneutica.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

15. LOGICĂ ŞI HERMENEUTICĂ: O „CONFRUNTARE" EXTENSIONALĂ

15.1. *Instrument* (în greaca veche: *„organon"*) al filosofiei prime şi al celorlalte ştiinţe teoretice, al ştiinţelor practice şi al celor poetice (în concepţia lui Aristotel şi a tradiţiei peripatetice), *parte a filosofiei*, alături de „fizică" (sau ontologie) şi de etică (la stoici şi la elenişti, în genere, dar şi la un John Locke, în zorii epocii moderne), *filosofia însăşi* (la Hegel, spre exemplu, la Ştefan Lupaşcu şi la alţii), sau *ştiinţă pozitivă*, îndatorată matematicii (ca multe alte ştiinţe) şi îndatorînd, la rîndu-i, matematica (în cazul logiciştilor), ori fizica (în acord cu viziunea neoraţionalistă a lui Ferdinand Gonseth, bunăoară), logica ni se prezintă, astăzi, ca un concept „despicat" şi „fisurat", altfel spus: ca un termen, dacă nu aporetic, în orice caz, controversat.

În continuă extindere şi în necontenită resemnificare, „canonul" gîndirii (cum i se spunea logicii pe timpul lui Epicur) se pretează, fără motive de împotrivire, la un examen de tip hermeneutic, aşa cum s-a pretat la un examen de tip „fenomenologic" prin *Critica raţiunii logice*, întreprinsă de către Edmund Husserl (prin cartea din 1929), şi cum a impus, cam din acelaşi timp, reflecţii metaştiinţifice (prin Jan Łukasiewicz, Alfred Tarski, David Hilbert, Kurt Gödel şi mulţi alţii).

15.2. La rîndu-i, *hermeneutica* suportă şi reclamă o redimensionare logică. Ea are a depăşi conflictul interpretărilor în chiar cîmpul conştiinţei sale de sine, pentru că şi-a extins sfera de preocupări: de la înţelegerea textelor biblice[1] şi a discursului teologiei creştine, la explicitarea altor forme de exprimare umană. Arta comprehensiunii – va admite

[1] Origene (185 - 251 / 252 / 253 / 254) este autorul primului „mic tratat de hermeneutică biblică" (păstrat atît în *Filocalia* acestuia, cît şi în cartea a IV - a a tratatului *Peri Archon / De principiis* (*Despre principii*), iar Johann Conrad Dannhauer (în secolul al XVII - lea) este autorul primei scrieri moderne în titlul căreia figurează termenul de „hermeneutică" – este vorba de *Hermeneutica sacra, sive methodus exponendorum sacrarum litterarum proposita et vindicata*, apărută la Strassbourg, J. Staedelius ed., în 1654. După Wilhelm Dilthey, sfîrşitul hermeneuticii *eclesiastice* (la modul axiologic !) şi începutul hermeneuticii *istorice* sînt marcate de către Sigmund Jakob Baumgarten, prin *Unterricht von Auslegung der Heiligen Schrift: Kompendium der biblischen Hermeneutik* (Halle, 1742) şi prin *Ausführlicher Vortrag der biblischen Hermeneutic* (Halle, 1769). Pentru avatarurile exegezei biblice într-o evoluţie de ansamblu a metodologiei interpretării, cf., între altele, Georges Gusdorf, *Les origines de l'herméneutique*, „Payot", Paris, 1988.

Wilhelm Dilthey [2] – *„gravitează în jurul interpretării mărturiilor umane pe care le conservă scriitura"*, fie că vorbim de înscrisuri propriu-zise, de picturi şi de sculpturi, de mărturii arhitectonice, de însemne arheologice, ori de alte obiectivări ale experienţei trăite.

La redefinirea disciplinei în atenţie concură şi faptul că aceasta nu s-a complăcut la nesfîrşit în rolul de *„apendice al filologiei"* [3] sau de ştiinţă auxiliară, cu utilitate doar în cazul receptării pasajelor obscure, ci a tins să devină o procedură generală de analiză a textelor. A mai contribuit, de asemenea, faptul că hermeneutica a dorit să evolueze ca un ghid al interpretării oricărui fel de discurs, inclusiv a celui vorbit, sau rostit.

Ca fundament al unor hermeneutici speciale, cum a conceput-o – în orizontul *„doctrinei artistice a gîndirii"* – un Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher (1768 - 1834), hermeneutica cu „h" mare s-a voit, prin Wilhelm Dilthey, spre exemplu, o cale în obţinerea *„validităţii universale a interpretării"*, dar o astfel de cale – vizată prin *„critica raţiunii istorice"* [4], iar apoi prin *„critica raţiunii teleologice"* – nu s-a dovedit nici scurtă şi nici ferită de riscuri. După Paul Ricoeur, o *„cale scurtă"* a interpretării ar fi cea a *„intuirii de sine, prin sine"*, dar ea ne rămîne închisă, sau este, poate, la fel de iluzorie ca şi *„conştiinţa imediată de sine"*.

Permeabilă fiindu-ne doar *„calea lungă, a interpretării semnelor"* [5], se întîmplă că, prin respectiva mediatizare, nu putem ajunge la o *hermeneutică generală* (la o *teorie generală a interpretării*, sau la un *canon general al exegezei*), ci doar la *teorii* sau *arte hermeneutice* opuse [6] cu privire la regulile explicitării şi resemnificării faptelor de conştiinţă [7].

Starea precară a hermeneuticii ca ştiinţă ce aspiră la maximă generalitate este subliniată, după observaţiile autorului menţionat, de însuşi conflictul interpretărilor conştiinţei. Aceeaşi secvenţă psihică, acelaşi fapt de conştiinţă, respectiv *„acelaşi joc de simbo-*

---

[2] Wilhelm Dilthey, *Origines et développement de l'herméneutique*, în: *Le monde de l'esprit*, tome 1 (trad. de M. Rémy), „Aubier", Paris, 1947, pp. 319 – 340; textul este reprodus în: Denis Hollier (éd.), *Panorama des sciences humaines*, „Le point du jour", Paris, 1973 (pentru secvenţa reprodusă, cf. p. 46)

[3] Hermann Patsch, *Friedrich August Wolf und Fridrich Ast: Die Hermeneuitk als Appendix der Philologie*, în: Ulrich Nassen (Hrsg.), *Klassiker der Hermeneutik*, „Schöningh"-Verlag, Paderborn, München, Wien, Zürich, 1982, pp. 76 - 107

[4] Hojo Holborn, *Wilhelm Dilthey and the Critique of Historical Reason*, „Journal of the History of Ideas", vol. 11, nr. 1, January 1950, pp. 93 - 118; Michael Ermarth, *Wilhelm Dilthey: „The Critique of Historical Reason"*, University of Chicago Press, 1978; Bernhard Eric Jensen, *The Role of Intellectual History in Dithey's „Kritik der historischen Vernunft"*, în: „Dilthey - Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften", Bd. 2, „Vandenhoeck & Ruprech", Göttingen, 1984, pp. 65 - 91; Hans - Ulrich Lessing, *Die Idee einer Kritik der historischen Vernunft: Wilhelm Diltheys erkenntnistheoretisch-logisch-methodologische Grundlegung der Geisteswissenschaften*, „Karl Albert" Verlag, Freiburg, München, 1984; Frithjof Rodi, *Diltheys Kritik der historischen Vernunft - Program oder System?*, „Dilthey - Jahrbuch", Bd. 3, 1985, pp. 140-165; etc.

[5] Paul Ricoeur, *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Éditions du Seuil, Paris, 1969, p. 260; *apud*: Denis Hollier, *loc. cit.*, p. 48

[6] Heymann Steinthal, *Die Arten und Formen der Interpretation*, în: „Verhandlungen 32. Versammlung deutcher Philologen und Schulmänner in Wiesbaden vom 26. - 29. September 1877", Leipzig, 1879, pp. 25 - 35; James M. Robinson and John B. Cobb, Jr. (eds.), *The New Hermeneutics*, „Harper and Row", New York, 1964; Dieter Freundlieb, *Zur Wissenschaftstheorie der Literaturwissenschaft: Eine Kritik der transzendentalen Hermeneutik*, „Wilhelm Fink"-Verlag, München, 1978; Aniceto Molinaro (ed.), *Il conflitto delle ermeneutiche*, Pontificia Università Lateranense, Roma, 1989; Jochen Hörisch, *Die Wut des Verstehens: Zur Kritik der Hermeneutik*, „Suhrkamp", Frankfurt am Main, 1988

[7] Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 313; *apud*: Denis Hollier, *loc. cit.* Cf. şi: Yvon P. Bres, *Ricoeur: Le règne des herméneutiques ou „un long détour"*, în: „Revue philosophique de la France et de l'Etranger", vol. 94, Paris, 1969, pp. 425 - 429

luri" poate suporta – în concepţia lui Paul Ricoeur [8] – *„două feluri de interpretări"*: o interpretare *analitică* şi *regresivă*, mobilizată de resurgenţa inconştientului infantil (în cazul psihanalizei lui Sigmund Freud); o interpretare *sintetică* şi *progresivă*, preocupată de emergenţa stadiilor spiritului (în cazul fenomenologiei de tip hegelian).

Nu fără legătură cu deficitul de rigurozitate [9] la care ne referim, s-a ajuns la o *„critică a raţiunii hermeneutice"*, în maniera lui Thomas M. Seebohm [10], s-au făcut primele evaluări în orizontul deconstrucţiei şi s-a purces la însăşi deconstrucţia hermeneuticii [11], s-au aprofundat *„interpretările hermeneuticii"* [12], după cum s-au conturat şi primele reflecţii metahermeneutice, graţie lui Heinz Kimmerle [13].

15.3. Problematice fiind, din punctul de vedere al încadrării în disciplina conceptului general şi univoc, atît *logica*, cît şi *hermeneutica* se manifestă dual.

În accepţie originară, respectivele ştiinţe sînt discipline sermocinale, adică *metode* şi *proceduri* de analiză a discursului de un anume fel. În cazul hermeneuticii, este de reţinut că sintagmei platoniciene *„tékhne hermeneutiké"* (menţionată, printre alte arte, de exemplu, în dialogul *Politicul*, sau *Omul politic* [14], 260 d., şi devenită în latină *ars interpretandi*) îi vor consona, în timp, numeroase prezentări ale „tehnicii corectei interpretări" şi ale „tehnicii corectei înţelegeri" (*Kunstlehre des Verstehens*, la Friedrich Schleiermacher): un discurs asupra metodei exegezei este *Tractatus theologico-politicus*, al lui Baruch Spinoza (1632 - 1677), publicat fără semnătura autorului, de către Jan Rieuwertsz, la Amsterdam, în 1670, iar *Introducere la interpretarea corectă a discursurilor scrise şi raţionale* [15] se intitulează prezentarea hermeneuticii de către Johann Martin Chladenius (1710 - 1759).

Nimic surprinzător, aşadar, în modul de a subintitula o prezentare a disciplinei în atenţie, precum cea a lui Joseph Bleicher [16], drept *Hermeneutica, în chip de metodă*, ori

---

[8] Paul Ricoeur, *Herméneutique des symboles et réflexion philosophique*, II, în volumul de autor: *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, „Seuil", Paris, 1969; *apud*: Denis Hollier, *loc. cit.*, pp. 49 - 50. Cf. şi: Paul Ricoeur, *De l'interprétation. Essais sur Freud*, „Seuil", Paris, 1965

[9] *L'herméneutique comme science rigoureuse* se intitulează studiul pe care îl dedică lui Emilio Betti (1890 - 1968) Jean Grondin, în „Archives de philosophie", 53, 1990, pp. 177 - 198.

[10] Thomas M. Seebohm, *Zur Kritik der hermeneutischen Vernunft*, „Bouvier", Bonn, 1972

[11] Hugh J. Silverman, *Phenomenology: From Hermeneutics to Deconstruction*, „Research in Phenomenology", tom 14, nr. 1, 1984, pp. 19 - 34; Hugh J. Silverman, Don Ihde (eds.), *Hermeneutics and Deconstruction*, State University of New York Press, New York, 1985; John D. Caputo, *From the Deconstruction of Hermeneutics to the Hermeneutics of Deconstruction*, în: Hugh J. Silverman, Algis Mickunas, Theodore Kisiel and Alphonso Lingis (eds.), *The Horizons of Continental Philosophy: Essays on Husserl, Heidegger, and Merleau - Ponty*, „Kluwer / Nijhoff", Dordrecht, 1988, pp. 190 - 204

[12] Cf., între alţii: David Couzens Hoy, *The Critical Circle: Literature, History, and Philosophical Hermeneutics*, University of California Press, Berkeley, 1978; Don Ihde, *Interpreting Hermeneutics: Origins, Developments and Prospects*, „Man and World", 13, 1980, pp. 325 - 343; Roy J. Howard, *Three Faces of Hermeneutics: An Introduction to Current Theories of Understanding*, University of California Press, Berkeley, 1982 etc.

[13] A se vedea, în acest sens: Heinz Kimmerle, *Metahermeneutik. Applikation: hermeneutische Sprachbildung*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche", Bd. 61, 1964, pp. 221 - 235

[14] Cf.: Platon, *Opere*, VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 402

[15] Johann Martin Chladenius (Chladen / Chladny), *Einleitung zur richtigen Auslegung vernünftiger Reden und Schriften*, „Friedrich Lanckischens Erben", Leipzig, 1742; reed. la „Stern" - Verlag, Düsseldorf, 1969

[16] Joseph Bleicher, *Contemporary Hermeneutics. Hermeneutics as Method (Philosophy and Critique)*, „Routledge and Kegan Paul", London and Boston, 1980

trimiterile spre dimensiunea aplicativ-metodologică (şi metodică) din titlurile unor studii consacrate, în ultimele decenii, respectivei ştiinţe asupra interpretării şi resemnificării [17].

Cît priveşte cazul logicii, vom observa că termenului aristotelic de *organon* i se vor conforma, de-a lungul veacurilor, mai multe *„noi instrumente"* ale *„explicării naturii"* (Francis Bacon), ale *„cercetării şi indicării adevărului"* (Johann Heinrich Lambert), ori ale demonstraţiei şi ale fundamentării logice a cunoştinţelor (Gottfried Wilhelm Leibinz, George Boole, Augustus de Morgan, Gottlob Frege, Charles Sanders Peirce şi ceilalţi reprezentanţi ai direcţiei logiciste şi matematiste).

15.4. Aceleaşi discipline (*logica* şi, respectiv, *hermeneutica*) ajung să se prezinte, însă, şi ca *teorii*, sau chiar ca *ideologii* [18], în măsura în care ţintesc spre „eliberarea" semnificantului (ca în cazul logicii formalizate, de tip matematic), ori spre valorizarea „referinţei la lume" (cum i se întîmplă hermeneuticii suprapuse ontologiei, prin racordarea la accepţiile fiinţei şi ale fiinţării umane, prin interesul faţă de tîlcul libertăţii [19], prin sensibilizarea pentru sensurile individualităţii [20], prin atenţia faţă de înţelesul facticităţii [21] şi faţă de înţelesul altor determinări subiacente).

Raportate direct la „universul de semne" (adică la discurs, sau la text, respectiv la lumea acestora), şi *logica*, şi *hermeneutica* se regăsesc în universul semioticii – „supraştiinţa" ce avea să integreze, prin Charles Santiago Sanders Peirce (1839 - 1914) şi prin continuatorul său, Charles Morris, disciplinele „liberale" alcătuitoare ale triviumului medieval: *gramatica* (mai mult sau mai puţin „speculativă"), *retorica* (mai mult sau mai puţin „pură") şi *dialectica*, respectiv *logica*.

Într-un fel sau altul, cele două „strategii interpretative" (dacă nu şi „tehnici analitice"), *logica*, respectiv *hermeneutica*, sînt mobilizate de pluralitatea şi de divergenţa sensurilor, de variabilitatea semnificaţiilor şi de relativitatea interpretării secvenţelor de discurs.

În asemenea circumstanţe, pare de neînţeles absenţa termenului „hermeneutică" din masiva *The Encyclopedia of Philosophy* [22], coordonată de Paul Edward, ori din remarcabilul *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, al

---

[17] De *metoda hermeneutică* se ocupă, între alţii: Dietrich Böhler, în *Philosophische Hermeneutik und hermeneutische Methode* (a se vedea: Harald Hartung, Walter Heistermann, und Peter M. Stephan (Hrsg.), *Fruchtblätter: Freundesgabe für Alfred Kelletat*, Pädagogische Hochschule, Berlin, 1977, pp. 15 - 43), iar la *hermeneutica metodică* se raportează Thomas M. Seebohm, în *Boeckh and Dilthey: The Development of Methodical Hermeneutics* („Man and World", 17, 1984, pp. 325 - 346). Semnalăm că *Etica interpretării* (respectiv *Étique de l'interprétation*) este titlul sub care s-a tradus în franceză („Découverte", Paris, 1991) prezentarea hermeneuticii în versiunea lui Gianni Vattimo.

[18] *Hermeneutik und Ideologiekritik* se intitulează antologia, realizată la „Suhrkamp" (din Frankfurt am Main), în 1971, cu texte din Karl - Otto Apel, Jürgen Habermas, Hans - Georg Gadamer, Rüdiger Bubner şi alţii

[19] A se vedea, în acest sens: Alberto Rosso, *Ermeneutica come ontologia della libertà. Studio sulla teoria dell'interpretazione di Luigi Pareyson*, „Vita e pensiero", Milano, 1980

[20] Cf., între alţii: Heinrich Anz, *Hermeneutik der Individualität: Wilhelm Diltheys hermeneutische Position und ihre Aporien*, în: Hendrik Birus (Hrsg.), *Hermeneutische Positionen: Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, Gadamer*, „Vanderhoek und Ruprecht" - Verlag, Göttingen, 1982, pp. 59 - 88.

[21] Jean Grondin, *Die Hermeneutik der Faktizität als ontologische Destruktion und Ideologiekritik*, în: Dietrich Pappenfuss und Otto Pöggeler (Hrsg.), *Zur philosophischen Aktualität Heideggers*, „Vittorio Klostermann", Frankfurt am Main, 1992, pp. 163 - 178

[22] Apărută în 1967 la „MacMillan" Publishing Company, New York, în opt volume. Menţionăm că, la a doua ediţie a enciclopediei în atenţie (apărută în zece volume, în 2006, sub coordonarea lui Donald M. Borchert, la aceeaşi editură), omisiunea de care vorbim a fost remediată.

lui Oswald Ducrot şi Tzvetan Todorov, după cum pare de neînţeles absenţa unui articol despre *hermeneutică* în *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, al lui Oswald Ducrot şi Jean - Marie Schaeffer [23].

Raportate indirect la lume, una dintre disciplinele sermocinale în atenţie vizează inclusiv *realitatea naturală* şi *sensul obiectiv* (cazul logicii, ca *„fizică a obiectului oarecare"* şi ca ştiinţă *vi formae* a totalităţilor, a fenomenelor, a proceselor, a spaţiului şi timpului etc.), pe cînd cealaltă urmăreşte cu predilecţie *istoria umană* şi *sensul trăit*, evoluînd ca *„hermeneutică a afectelor"*, în cazul lui August Hermann Francke [24] (1663 - 1727), ori ca *„artă de a înţelege manifestările vitale fixate într-un mod durabil"* (după Wilhelm Dilthey [25]) şi ca mod de deslușire a *„comprehensiunii tacite"*, inerente *Dasein*-ului, în concepţia lui Martin Heidegger [26].

15.5. Încercînd o delimitare pe verticala nivelurilor textualităţii şi ale discursivităţii, am putea spune că *logica* este o abordare preponderent-*frastică* (urmărind, cu predilecţie, structura propoziţiei şi relaţiile dintre propoziţii în cadrul frazei), pe cînd *hermeneutica* este în mod preponderent o tehnică *transfrastică* (mizînd pe resursele macrotextului şi pe înţelesul unităţilor mai mari de discurs). Împotriva unui asemenea partaj vin, însă, prezumţii precum cele ce vor fi prezidat *Hermeneutica* Stagiritului (*„a spune ceva despre ceva înseamnă, deja, a spune altceva, a interpreta"* !), ori replici mai recente ale analiticii discursive, ce fac inclusiv din logică (nu numai din retorică, din poetică, din stilistică, ori din hermeneutică) o ştiinţă macrotextuală şi hipersemiotică.

15.6. Dacă ar fi să ne aşezăm pe orizontala formelor discursivităţii, ar trebui să asociem *logicii* RAŢIUNEA TEORETICĂ şi CERCETAREA TEORETICĂ, respectiv DISCURSUL EXPLICATIV, al ştiinţelor „nomotetice" („exacte", „generalizatoare", sau „dure"), antrenate în cunoaşterea realităţii naturale, la fel cum sîntem înclinaţi să-i asociem discursul tehnologic, ori discursul cosmologic. Tot astfel, împreună cu Luis Enrique de Santiago Guervos, Robert Hollinger, Carl Page [27] şi alţii, am fi încurajaţi să rezervăm hermeneuticii *toto genere* raţiunea practică şi cercetarea practică, respectiv discursul ştiinţelor „ideografice", antrenate în determinarea valorilor, în stabilirea regulilor şi în instituirea scopurilor, adică discursul ştiinţelor „umane" (sau „moi"), discursul ştiinţelor culturii, discursul ştiinţelor spiritului, sau discursul ştiinţelor spiritului şi al ştiinţelor societăţii [28].

---

[23] Les Éditions du Seuil, Paris, 1972, respectiv 1995

[24] August Hermann Francke, *Manuductio ad lectionem Scripturae Sacrae* (Halle, 1693); *idem*, *Praelectiones hermeneuticae ad viam dextre indagandi et exponendi sensum Sacrae Scripturae* (Halle, 1717 - 1723). Cf. şi: Wilhelm Dilthey, *Die hermeneutische Lehre des Pietismus von den Affekten*, text reintegrat în: Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften* („Teubner, Vandenhoeck und Ruprecht", Stuttgart, Tübingen, 1914 sqq.) vol. 14

[25] Wilhelm Dilthey, *Origines et développement de l'herméneutique*, în: *loc. cit.*, p. 334

[26] A se vedea: Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, secţiunea I, cap. 5, §. 32, cf. traducerea franţuzească selectivă din: Denis Hollier, *loc. cit.*, pp. 47 - 48

[27] Luis Enrique de Santiago Guervos, *Filosofía practica y hermeneutica*, „Estudios filosóficos", 35, 1966; Robert Hollinger, *Practical Reason and Hermeneutics*, „Philosophy and Rhetoric", vol. 18, nr. 2, 1985, pp. 113 - 122; Carl Page, *Axiomatics, Hermeneutics and Practical Rationality*, „International Philosophical Quarterly", vol. 27, nr. 1, 1987, pp. 81 - 200 etc.

[28] Cf.: Erwin Hufnagel, *Wilhelm Dilthey: Hermeneutik als Grundlegung der Geisteswissenschaften*, în: Ulrich Nassen (Hrsg.), *op. cit.*, pp. 173 - 206; Emilio Betti, *L'ermeneutica come metodica generale delle scienze dello spirito*, „Cità Nuova", Roma, 1987; ed. germ. (*Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geis-*

Cît privește hermeneuticile speciale, lor le-am putea rezerva, în primul rînd, discursul *religios*, în perspectiva căruia s-a și conturat – pe coordonatele teologiei creștine – primul *„mic tratat"* de interpretare.

Le-am putea asocia, apoi, discursul *literar*, în manifestările sale greco-latine (ce au pretins vorbitorilor de limbi moderne un exercițiu de transliterare), dar și în variantele moderne, dacă ne gîndim la *„noua hermeneutică a limbajului"* (de care dau seamă abordări precum cele datorate lui Roy B. Zuck, Thomas K. Seung [29] și altora [30]), la *„hermeneutica textului"* (susținută prin contribuții precum cele datorate lui Ulrich Nassen, Samuel Ijsseling, Mark Poster [31] și altora), la *„hermeneutica narativității"* (reprezentată de autori precum Edgar V. McKnight, Angel Medina, ori Leonard Orr [32]) și, mai ales, la *„hermeneutica științei literare"*, în perspectiva căreia se aliniază prestații precum cele ale lui Klaus Weimar, Peter Szondi, Hans Robert Jauss, Erwin Leibfried și alții [33].

Într-o enumerare oarecare, s-ar mai ataşa hermeneuticilor speciale: discursul *juridic*, vizat prin abordări precum cele ale lui Martin Kriele, Dieter Nörr, Francis J. Mootz și alții [34], apoi discursul *moral* (și corelatul acestuia, discursul *etic*), res-

---

teswissenschaften), „J. C. B. Mohr", Tübingen, 1962; etc., respectiv: Joseph J. Kockelmans, *Toward an Interpretative or Hermeneutic Social Science*, „New School for Social Research Graduate Faculty Philosophy Journal", 5, 1975, pp. 73 - 96; Helmut Johach, *Diltheys Philosophie des Subjekts und die Grundlegung der Geistes- und Sozial-wissenschaften. Zur Aktualität der „Einleitung in die Geisteswissenschaften"*, în „Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften", Bd. 2, 1984, pp. 92 - 127 etc.

[29] Roy B. Zuck, *The New Hermeneutics of Language. A Critical Appraisal*, „Journal of Religion", 52, 1972, pp. 397 - 416; Thomas K. Seung, *Semiotics and Thematics in Hermeneutics*, Columbia University Press, New York, 1982; *idem*, *Structuralism and Hermeneutics*, Columbia University Press, New York, 1982

[30] Cf. și: Joseph J. Pilotta (ed.), *Interpersonal Communication. Essays in Phenomenology and Hermeneutics*, „University Press of America", Washington D. C., 1982

[31] Ulrich Nassen (Hrsg.), *Texthermeneutik: Aktualität, Geschichte, Kritik*, Paderborn, 1979; Samuel Ijsseling, *Hermeneutics and Textuality*, „Research in Phenomenology", 9, 1979, pp. 1 - 16; Mark Poster, *Interpreting Texts: Some New Directions*, „Southern California Law Review", 58, 1985, pp. 15-18. Cf. și: Josué V. Harari (ed.), *Textual Strategies. Perspectives in Poststructuralist Criticism*, „Cornell University" Press, Ithaca, New York, 1979; „Methuen & Co.", London, 1980; Philippe Forget (Hrsg.), *Text und Interpretation. Eine deutsch-französiche Debatte mit Beiträgen von Jacques Derrida, Philippe Forget, Manfred Frank, Hans - Georg Gadamer, Jean Greisch und François Laruelle*, U. T. B. 1257, „Wilhelm Fink"-Verlag, München, 1984; etc.

[32] Cf.: Edgar V. McKnight, *Meaning in Texts: The Historical Shaping of A Narrative Hermeneutics*, „Fortress" Press, Philadelphia, 1978; Angel Medina, *Reflection, Time and The Novel: Toward a Communicative Theory of Literature*, „Routledge and Kegan Paul", London, Boston, 1979; Leonard Orr, *De-Structuring the Novel. Essays in Applied Postmodern Hermeneutics*, „The Whitson" Publishing Company, New York, 1982; etc.

[33] Cf.: Klaus Weimar, *Historische Einleitung zur literaturwissenschaftlichen Hermeneutik*, „J. C. B. Mohr", Tübingen, 1975; Peter Szondi, *Einführung in die literarische Hermeneutik*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1975 (engl. trans., Cambridge University Press, Cambridge, 1994); Hans Robert Jauss, *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, „Suhrkamp", Frankfurt am Main, 1978; *idem*, *Zur Abgrenzung und Bestimmung einer literarischen Hermeneutik*, în: Manfred Fuhrmann, Hans Robert Jauss und Wolfhart Pannenberg (eds.), *Poetik und Hermeneutik*, IX: *Text und Applikation. Theologie, Jurisprudenz und Literaturwissenschaft im hermeneutischen Gespräch*, „Wilhelm Fink", München, 1981, pp. 459 - 481; Hans Robert Jauss, Michael Shaw and Wlad Godzich, *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*, „University of Minnesota Press", Minneapolis, 1982; Erwin Leibfried, *Literarische Hermeneutik: Eine Einführung in ihre Geschichte und Probleme*, „Gunter Narr", Tübingen, 1980. Cf. și numărul 1 din tomul 10, pe 1978, din „New Literary History": *Literary Hermeneutics*

[34] Martin Kriele, *Besonderheiten juristischer Hermeneutik*, în: Manfred Fuhrmann, Hans Robert Jauss und Wolfhart Pannenberg (eds.), *loc. cit.*, pp. 409 - 412; Dieter Nörr, *Triviales und Aporetisches zur juristischen Hermeneutik*, în: *loc. cit.*, pp. 235 - 246; Francis J. Mootz, *The Ontological Basis of Legal Hermeneutics: A Proposed Model of Inquiry Based on the Work of Gadamer, Habermas, and Ricoeur*, „Boston University Law Review", 3, 68, 1988, pp. 523 - 560

pectiv discursul *normativ*, sau *prescriptiv*, în genere, la care ne reţin atenţia abordări precum cele ale lui Otto Pöggeler, sau Gerhard Pfafferott [35].

Unor astfel de compartimentări li s-ar putea ataşa hermeneutici ţinînd de limbajul, sau de discursul *istoric* (legitimat pe coordonatele comprehensiunii, respectiv ale trăirii, sau ale înţelegerii, de către Wilhelm Dilthey [36]), hermeneutici conectate la discursul *ideologic* (vizat, între alţii, de către Helmut Kuhn şi Karl - Otto Apel [37]), sau la discursul *politic*, respectiv la discursul *politologic*, pe această din urmă direcţie remarcîndu-se, între alţii, Eckart Otto şi Hwa Yol Jung [38].

Pentru a întregi tabloul deschiderilor spre problematica interpretării, se impune a ne mai raporta la hermeneutica discursului *psihologic*, de care dau seamă preocupările lui Patrik Aidan Heelan şi ale lui Theodor Rutt [39].

De asemenea, se cere să ne raportăm la hermeneutica discursului *educaţional*, respectiv a discursului *pedagogic*, spre care ne îndreaptă preocupările lui James Palermo şi, în general, la hermeneutica discursului *acţional*, în orizontul căreia ne opresc contribuţii precum cele datorate lui Christopher Zöckler, Gunther Buck, Francesco Bellino [40] şi alţii.

Într-o relaţie de complementaritate, ori de supraordonare cu formaţiunile mai sus evocate, se profilează hermeneutica discursului *estetic* şi, în general, hermeneutica discursului *evaluativ*. Cît priveşte discursul *filosofic*, el a devenit, prin antrepriza lui Martin Heidegger, un exerciţiu de meta-interpretare, adică de explicitare a

---

[35] Otto Pöggeler, *Die ethische-politische Dimension der hermeneutischen Philosophie*, în: Gerd Günther Grau (Hrsg.), *Probleme der Ethik*, „Alber" Verlag, Freiburg, München, 1972; Gerhard Pfafferott, *Ethik und Hermeneutik: Mensch und Moral im Gefüge der Lebensform*, Forum Academicum in Verlagsgruppe „Athenäum", Königstein, 1981; Manfred Riedel, *Naturhermeneutik und Ethik im Denken Heideggers*, în: „Heidegger Studien", 5, 1989, pp. 153 - 172. Cf. şi numărul 1 - 2 din tomul 22, pe 1989 - 1990, din „Philosophical Forum", intitulat: *Hermeneutics in Ethics and Social Theory*; Ronald Reed Garet, *Comparative Normative Hermeneutics: Scripture, Literature, Constitution*, „Southern California Law Review", 58, 1985, pp. 35 - 134

[36] Cf.: Emilio Betti, *L'ermeneutica storica e la storicità dell'intendere*, „Annali della Facoltà di Giurisprudenza dell'Università di Bari", 1961, pp. 3 - 28; Michael J. MacLean, *Johann Gustav Droysen and the Development of Historical Hermeneutics*, în: „History and Theory", 21, 1982, pp. 347 - 365; etc.

[37] Helmut Kuhn, *Ideologie als hermeneutischer Begriff*, în: Rüdiger Bubner, Konrad Cramer, und Reiner Wiehl (Hrsg.), *Hermeneutik und Dialektik*, vol. 1, „J. C. B. Mohr", Tübingen, 1970, pp. 343 - 356; Karl - Otto Apel, *Hermeneutik und Ideologiekritik*, „Suhrkamp" - Verlag, Frankfurt am Main, 1971

[38] Eckart Otto, *Die Applikation als Problem der politischen Hermeneutik*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche", 71, 1974, pp. 145 - 180; Hwa Yol Jung, *A Hermeneutical Accent on the Conduct of Political Inquiry*, „Human Studies", 1, 1978, pp. 48 - 82; etc.

[39] Patrik Aidan Heelan, *Perception as a Hermeneutical Act*, „Revue of Metaphysics", 37, 1983, pp. 61 - 76; Theodor Rutt, *Die hermeneutische Dimension der Erziehungswirklichkeit*, în: Viktor Warnach (Hrsg.), *Hermeneutik als Weg heutiger Wissenschaft: Ein Forschungsgespräch*, „Salzburg Studien zur Philosophie", Bd. 9, „Anton Pustet" - Verlag, Salzburg, München, 1971, pp. 113 - 120. Cf. şi: Marcello Truzzi (ed.), *Subjective Understanding in the Social Science*, Reading „Addison - Wesley" Publishing Company, Massachusetts, 1974; Martin J. Packer and Richard B. Addison (eds.), *Entering the Circle: Hermeneutic Investigation in Psychology*, State University of New York Press, Albany, 1989

[40] James Palermo, *Pedagogy as a Critical Hermeneutic*, în: „Cultural Hermeneutics", nr. 3, 1975 - 1976, pp. 137 - 146; Christopher Zöckler, *Dilthey und die Hermeneutik: Diltheys Begründung der Hermeneutik als „Praxiswissenschaft" und die Geschichte ihrer Rezeption*, „Metzler" Verlag, Stuttgart, 1975; Gunther Buck, *Hermeneutics of Texts and Hermeneutics of Action*, „New Literary History", 12, 1980, pp. 87 - 96; Francesco Bellino, *La praticità della ragione ermeneutica. Ragione e morale in Gadamer*, „Levante", Bari, 1984; Paul Ricoeur, *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique*, 2 vol., „Seuil", Paris, 1986. Cf. şi: Christopher Hookway, and Philip Pettit (eds.), *Action and Interpretation. Studies in the Philosophy of the Social Sciences*, Cambridge University Press, 1978

hermeneuticii tacite, inculcate fiinţei umane şi structurii sensului acesteia [41], pentru a se contura, în viziunea altora, drept spaţiu de interferenţă între hermeneutică şi dialectică [42], ori între hermeneutică şi transcendentalismul de tip apriorist [43].

15.7. Se întîmplă, însă, că pretutindeni putem distinge între *„sensul operatoriu"* (sau morfo-sintactic) şi *„sensul eidetic"* al textului (recuperat pe coordonate semantico-pragmatice), la fel cum putem distinge între „litera" (sau spusa) efectivă a textului şi „spiritul" acestuia.

Iar dacă, în secolul al XVIII - lea, un Johan Conrad Dannhauer avea să promoveze (în *Idea boni interpretis*, apărută la Strassbourg, în 1630) neologismul „hermeneutică" în legătură cu o ştiinţă care să servească şi teologia, şi dreptul, şi medicina (pornind de la asocierea hermeneuticii cu adevărul sensului *gîndit* şi al exprimării reconstituite, iar a logicii cu adevărul sensului *absolut*), dacă, în aceeaşi epocă, numeroşi alţi autori clamau o hermeneutică universală, omniprezentă şi omnipotentă – între ei, un Hermann von der Hardt, cu *Universalis exegeseos elementa* (cunoscînd o a doua ediţie la Helmstedt, în 1708); un Joachim Ehrenfried Pfeifer, cu *Elementa hermeneuticae universalis* (tipărită la Jena, în 1743); un Johannes Andreas Grosch, cu *De Hermeneutica in omnibus disciplinis una eademque* (apărută tot la Jena, în 1756) –, astăzi se reclamă o hermeneutică a limbajelor formale, inclusiv în orizontul logicii şi al filosofiei româneşti [44], după cum se legitimează o hermeneutică a discursului ştiinţific în chiar cîmpul ştiinţei „factuale", sau „pozitive", al *„interpretării naturii"* şi al *„obiectivismului naturalist"*, aşa cum o atestă abordările lui Heinz Kimmerle, Josef Kolb, Theodore Kisiel, Geoffrey Joseph, Manfred Riedel [45] şi ale altora.

---

[41] Otto Pöggeler (Hrsg.), *Hermeneutische Philosophie: Zehn Aufsätze*, „Nymphenburger" Verlagshandlung, München, 1972; Hans - Georg Gadamer und Gottfried Boehm (Hrsg.), *Seminar: Philosophische Hermeneutik*, „Suhrkamp", Frankfurt am Main, 1976; Otto Pöggeler, *Heidegger und die hermeneutische Philosophie*, „Karl Alber" - Verlag, Freiburg im Breisgau, 1983; Brice R. Watcherhouser (ed.), *Hermeneutics and Modern Philosophy*, State University of New York Press, Albany, 1986; etc.

[42] Rüdiger Bubner, Konrad Cramer, und Reiner Wiehl (Hrsg.), *op. cit.*; Gérard Raulet, *Hermeneutik im Prinzip der Dialektik*, în: *Ernst Blochs Wirkung: Ein Arbeitsbuch zum 90 Geburtstag*, „Suhrkamp", Frankfurt am Main, 1975, pp. 284 - 304; Manfred Riedel, *Gadamers dialektische Hermeneutik und der „Schritt zurück" zum Ethos der Dialektik*, „Allgemeine Zeitschrift für Philosophie", 15, 1990, pp. 43 - 49

[43] Karl - Otto Apel, *Szientismus oder transzendentale Hermeneutik ?*, în: Rüdiger Bubner, Konrad Cramer, und Reiner Wiehl (Hrsg.), *op. cit.*, pp. 105 - 174; Rüdiger Bubner, *Transzendentale Hermeneutik ?*, în: Roland Simon - Schäfer und Walter Ch. Zimmerli (Hrsg.), *Wissenschaftstheorie der Geisteswissenschaften: Konzeptionen, Vorschläge, Entwürfe*, „Hoffmann und Campe", Hamburg, 1975, pp. 56 - 70; Antonio Cota Marcal, *Das Problem einer transzendentalen Hermeneutik in „Wahrheit und Methode" von H. G. Gadamer*, Ph. D. diss., Universitatea din Frankfurt, 1977; Dieter Freundlieb, *Zur Wissenschaftstheorie der Literaturwissenschaft: Eine Kritik der transzendentalen Hermeneutik*, „Fink" - Verlag, München, 1973

[44] A se vedea, între alţii: Dagfinn Føllesdal, *Hermeneutics and the Hypothetico - Deductive Method*, „Dialectica", 33, 1979, pp. 319 - 333 (reed. în: Michael Martin and Lee C. McIntyre, *Readings in the Philosophy of Social Science*, Massachusetts Institute of Tehnology, Cambridge, 1994); Petre Botezatu, *Constituirea logicităţii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 119 - 121 etc.

[45] Cf.: Heinz Kimmerle, *Die Funktion der Hermeneutik in den positiven Wissenschaften*, în: „Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie", 5, 1974, pp. 54 - 73; Josef Kolb, *Hermeneutik in der Physik*, în: Viktor Warnach (Hrsg.), *op. cit.*, pp. 85 - 99; Theodore Kisiel, *Hermeneutic Models for Natural Science*, în: Ernst Wolfgang Orth (Hrsg.), *Die Phänomenologie und die Wissenschaften*, „Karl Alber", Freiburg, München, 1976, pp. 180 - 191; Geoffrey Joseph, *Interpretation in the Physical Sciences*, „Southern California Law Review", vol. 58, nr. 1, 1985, pp. 9 - 14; Manfred Riedel, *Naturhermeneutik und Ethik im Denken Heideggers*, în *loc. cit.*, pp. 153 - 172; etc.

La rîndu-i, *logica* asaltează ştiinţele social-umane (sau ideografice), în speţă istoria, asumată de către Alexandru D. Xenopol [46] ca domeniu al faptelor ce nu se repetă, dar se lasă ordonate în serii [47].

Ea se raportează, de asemenea, la povestire şi, în general, la literatură, „forma simbolică" decupată de un Vladimir Propp [48], de Lucien Tesnière [49], de Algirdas Julien Greimas [50] şi de alţii, ca scenariu actanţial [51], ori ca registru ilocuţionar [52].

Într-un exerciţiu de supremă concentrare, logica îşi încearcă forţele pe terenul religiei, forma „spiritului absolut", pe care Donald Dwight Evans [53] o explorează (în *Logica autoimplicării. Un studiu filosofic al limbajului cotidian, cu referire specială la uzul creştin al limbajului despre Dumnezeu în chip de Creator*) în orizontul unor manifestări complexe ale actelor de discurs [54].

Aceeaşi disciplină, cu virtuţi organonice, concură cu retorica şi cu hermeneutica, pe terenul dreptului, privit de analişti ai discursului practic ca spaţiu al intervenţiilor coercitive şi al confruntării opiniilor; ea se repliază în orizontul artelor plastice, vizate ca încrucişări ale limbajelor şi multiplicări ale semnificanţilor, şi se întoarce la matca filosofiei, considerate, de la Hegel încoace, drept ideal de inteligibilitate tradus prin mijloace ale inteligibilului.

15.8. În circumstanţele semnalate, ne putem întreba dacă – pentru poziţionarea logicii şi hermeneuticii – nu ar fi mai relevantă delimitarea pe care ne-o procură o matrice a formelor de înţelegere din orizontul cunoaşterii contemporane, aşa cum este aceea pe care o discută Solomon Marcus, într-o conferinţă rostită pe platforma de la Măgurele a Facultăţii de Fizică din cadrul Universităţii Bucureşti [55].

La prima „vedere", am putea asocia procedurile din ştiinţa logicii cu înţelegerea *experimentală* (de ordin *discursiv-empiric*) şi cu cea *analitică* (de factură *discursiv-re-*

---

[46] Alexandru D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, „Ernst Leroux", Paris, 1908

[47] Cf. Petru Ioan, *Perspective logice. Contribuţii la reconturarea unui profil disciplinar*, Editura „Junimea", Iaşi, 1987, cap. 4, „Logica istoriei", pp. 112 - 118. Asupra „logicii istoriei" şi a contingenţelor ei cu hermeneutica dau seamă, între alţii: Erich Rothacker, *Logik und Systematik der Geisteswissenschaften*, în: Alfred Bäumler und Manfred Schröter (eds.), *Handbuch der Philosophie*, vol. 2, „Oldenburg", München, Berlin, 1927; „Bouvier", Bonn, 1948; Manfred Riedel, *Comprehensiune sau explicare? Despre teoria şi istoria ştiinţelor hermeneutice* (traducere românească după: Manfred Riedel, *Verstehen oder erklären? Zur Theorie und Geschichte der hermeneutischen Wissenschaften*, Klett - Cotta, Stuttgart, 1978), Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1989

[48] *Morfologija skazki* (respectiv *Morfologia basmului*), „Akademija", Leningrad, 1928

[49] Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, „Klincksieck", Paris, 1959

[50] Algiras - Julien Greimas, *Du sense. Essais sémiotiques*, Éditions du Seuil, Paris, 1970; *Sémantique structurale, recherche de méthode*, Éditions „Larousse", Paris, 1966

[51] Pentru o imagine de ansamblu asupra acţionalismului meta-literar, cf.: Claude Bremond, *Logica povestirii*, traducere din franceză, Editura „Univers", Bucureşti, 1981

[52] Cf., între alţii: Mircea Borcilă şi Richard McLain, *Poetica americană. Orientări actuale* (capitolul al III - lea, „Poetica ilocuţionară"), Editura „Dacia", Cuj - Napoca, 1981

[53] Donald Dwight Evans, *The Logic of Self - Involvement. A Philosophical Study of Everyday Language with Special Reference to the Christian Use of Language about God as a Creator*, The Library of Philosophy and Theology, „S. C. M." Press, London, 1963

[54] A se vedea discuţia amplă asupra cărţii lui Evans, purtată de Jean Ladrière, în: *L'articulation du sense. Discours scientifique et parole de la foi*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1970, pp. 93 - 115

[55] Solomon Marcus, *Tipuri de înţelegere în cunoaşterea contemporană*, în: Ştefan Berceanu, Ioana Bîrna, Petre Diţă (coord.), *Cartea interferenţelor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, pp. 151 - 159

flexivă), după cum am putea rezerva demersurilor hermeneuticii înțelegerea *holistică* (pe ritmuri *intuitiv-reflexive*) și pe cea *experiențială* (în orizont *intuitiv-empiric*).

Ce ne facem, însă, cu *hermeneutica* științei [56] și cu *hermeneuticile* acomodate la o anume știință, de care am pomenit mai sus? Ce ne facem, apoi, cu *„teoria hermeneutic-dialectică a științei"*, la care zăbovește Wolfgang Hinrichs, într-un volum [57] din 1985? Și, tot astfel, ce ne facem cu *hermeneutica* privită ca o *„cale actuală a științei"*, despre care dau seamă contribuțiile din volumul *Hermeneutik als Weg heutiger Wissenschaft: Ein Forschungsgespräch* (editat de către Viktor Warnach, la Salzburg, în 1971)?

De asemenea, ce ne facem cu *hermeneutica* discursului științific, susținută, după Mircea Eliade, de *„revelarea lumii ca limbaj"*, de impunerea ideii de „plurivers" (prin William James) și a celei, mai recente, de „holovers" (ca realitate integrală indivizibilă), ori de accentuarea procedurilor cognitive și a rolului comunicării în actul cunoașterii, adică de recunoașterea încărcăturii ideologice pe care o descoperim pînă și în compartimente hiperanalitice ale științelor „exacte", despre realitate, cum sînt fizica, ori cosmologia?

Și, iarăși, ce ne facem cu logica *discursului practic-spiritual* (în sens hegelian), altfel spus, ce ne facem cu logica limbajelor artistice, cu logica limbajului despre Dumnezeu, în măsura în care, pentru un Heinrich Maier (1867 - 1938), logica formulează norme atît pentru gîndirea cognitivă (promovată prin științe și filosofie), cît și pentru gîndirea simbolică, respectiv emoțională, sau afectivă, de resortul artei și al religiei?

De asemenea, ce ne facem cu logica *limbajului filosofic*, în atîtea rînduri adus la modulațiile limbajului științific, prin articulări axiomatice în stil „geometric", ori prin translații de tip fizicalist (neo-pozitivist)?

15.9. Să încercăm, într-o nouă tentativă, delimitări pe axa poziționărilor în raport cu timpul! Forțînd șansele unei distincții, am putea spune că *logica* (și „antistrofa" sa, *retorica*) se așează cel mai bine în orizontul inventării și al promovării textului, respectiv în cîmpul explicării și elucidării acestuia. La rîndul ei, hermeneutica se regăsește cel mai bine în cîmpul (re)semnificării și al (re)interpretării manifestărilor discursive, fiind, prin excelență, de resortul „arheologiei" scripturale și al intertextualizării.

Ce ne facem, însă, cu primul tratat modern de hermeneutică, cel al lui Matthias Flacius Illyricus (*Clavis scripturae sacrae*, Basel, 1567; Frankfurt, 1719), prin care, în spirit protestant, ni se propune blocarea gloselor teo-logice și revenirea la sensul literal al textelor biblice [58], adică o hermeneutică a *dez-interpretării* și a literalismului biblic, repudiată, la timpul lor, de un Thomas Hobbes și de mulți alții ?!?

Ce ne facem, apoi, cu hermeneutica „romantică", prefigurată inclusiv de către Johan Georg Hamann (1730 - 1788), prin raportarea „inspirației" atît la revelația divină și la redactarea textului, cît și la comprehensiunea acestuia, ca activitate (re)creatoare? Și ce ne facem cu filonul gîndirii vechilor greci, după care *a*

---

[56] De aceasta dau seamă, între alții, Patrik Aidan Heelan, în: *Towards a Hermeneutics of Science*, din „Main Currents", nr. 28, 1971, pp. 85 - 93

[57] Wolfgang Hinrichs, *Standpunktfrage und Gesprächsmodell: Das vergessene Elementarproblem der hermeneutisch-dialektischen Wissenschaftstheorie seit Schleiermacher*, „Schleiermacher - Archiv", Bd. 1, 1985, pp. 513 - 538

[58] Cf., în acest sens, și cartea lui Karl Adolf Schwartz, *Die theologische Hermeneutik des Matthias Flacius Illyricus*, apărută la München, în 1933

spune ceva despre ceva înseamnă, deja, a interpreta ?!? Ce ne facem, pe de altă parte, cu logica interpretării, resuscitată, între alţii, de Heide Göttner [59] ?

Şi, tot astfel, ce ne facem cu logica povestirii (sau a narativităţii), cu logica frumosului (respectiv cu logica artei), ori cu logica altor tipuri de „rostiri" şi de „obiectivări" culturale (în sensul lui Wilhelm Dilthey) ?

15.10. Recapitulînd modalităţile de raportare trecute în revistă, ajungem la cel puţin următoarele 10 constatări: ☞ (1) şi logica, şi hermeneutica sînt *discipline sermocinale*, ale exprimării discursive şi chiar ale rostirii non-verbale, iar la limită, *ale fiinţării pur şi simplu*; ☞ (2) atît logica, cît şi hermeneutica evoluează ca *teorii*, sau chiar ca *ideologii* ale cogniţiei; ☞ (3) avînd rol instrumental, ambele discipline operează sub auspicii ale *semioticii*, ca ştiinţă generală a comunicării şi a resemnificării prin discurs; ☞ (4) ele sînt, în egală măsură, discipline *frastice* şi *transfrastice*; ☞ (5) avînd rol propedeutic, ambele discipline sînt legate, deopotrivă, de orizontul *inventării* şi al *promovării* textului, ca şi de contextul *explicării* şi *elucidării* acestuia; ☞ (6) atît logica, cît şi hermeneutica sînt legate de sensul *literal*, ori *direct*, ca şi de sensul *ocultat*, ori *pierdut*; ☞ (7) cele două discipline ţintind spre decriptarea „formelor simbolice" sînt implicate, deopotrivă, în jocul *explicaţiei* şi în cel al *interpretării*, ca înţelegere, sau comprehensiune; ☞ (8) atît logica, cît şi hermeneutica sînt deschise spre raţiunea *teoretică* şi spre complementarele sale, de ordin *axiologic*, *praxiologic*, *cosmologic* şi aşa mai departe; ☞ (9) ambele discipline se raportează atît la limbajul *ştiinţei*, cît şi la limbajul *artei*, la cel al *moralei*, ori la cel al *religiei*; ☞ (10) şi logica, şi hermeneutica sînt atrase, deopotrivă, de ştiinţele *nomotetice* (ale faptelor de repetiţie) şi de ştiinţele *ideografice*, sau ale faptelor de succesiune.

15.11. Semnalate fiind dificultăţile unei prea nete separări a disciplinelor sermocinale în atenţie, am putea spune că *logica* este ceea ce administrează şi ceea ce ilustrează, în activitatea sa de analiză şi de procesare a discursului, *logicianul*, după cum am putea admite că *hermeneutica* este ceea ce gestionează şi ceea ce exersează, prin demersurile sale, *hermeneutul* (dacă nu teoreticianul prestaţiei interpretative a acestuia din urmă).

O asemenea departajare fiind şi inutilă şi circulară, rămîne să ne angajăm pe calea ecumenică, a acceptării logicii şi a hermeneuticii drept *modalităţi extreme de raportare la text şi la lumea, în necontenită schimbare, a textului, a pretextului, a subtextului şi a contextului.*

Urmărind coordonatele dintr-un model de complexitate mediană al comunicării, precum cel pe care l-am aprofundat în volumul din 1995, despre *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"* [60], vom admite că logica se centrează pe *receptorul* diverselor forme de intervenţie cognitivă şi tinde (cel puţin prin nucleul său dur, care este *apodictica*, sau teoria demonstraţiei) spre auditoriul universal.

---

[59] Heide Göttner, *Die Logik der Interpretation: Analyse einer literaturwissenschaftlichen Methode unter kritischer Betrachtung der Hermeneutik*, „Fink", München, 1973

[60] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"* (cap. 4: „Virtuţile unui «supramodel» al situaţiei semiotice"), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 72 - 144; *idem* (coord.), *Aplicaţii ale hexadei „situaţionale"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 1999

În ceea ce o privește, pentru a risipi obscuritățile ce împiedică comprehensiunea textului, hermeneutica trebuie să conducă – așa cum pretindea un Johann Martin Chladenius (1710 - 1759), în *Introducere la interpretarea corectă a discursurilor scrise și raționale* (apărută în germană, la Leipzig, în 1742) – la resesizarea punctului de vedere al autorului și la reconstituirea atitudinii care a suscitat discursul acestuia.

După cum ne previne Friedrich Schleiermacher, disciplina în atenție focalizează emitentul și urmărește a-l înțelege pe autorul textului interpretat mai bine decît s-a înțeles el

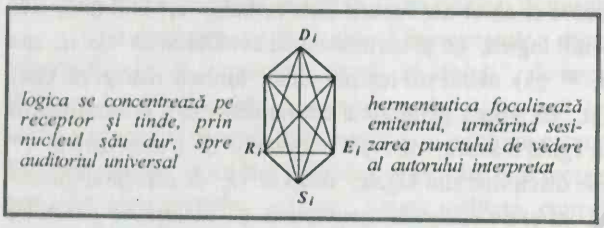

389°. Logica și hermeneutica – modalități extreme de raportare la lumea textului, pe axa „emitent-receptor", din schema hexadică a analizei „situaționale"

însuși; ea urmărește, de asemenea, *„a reproduce cît mai perfect cu putință procesul de creație"*, la fel cum urmărește (după cum susține Wilhelm Dilthey) a reface *„sentimentul trăit"* [61], sau *Erlebnis*-ul autorului, prin propriul *„sentiment trăit"*.

Continuînd exercițiul atenuant-contrastiv, am putea spune că logica deservește cel mai bine înțelesul *literal*, mai mult sau mai puțin profund, al secvențelor discursive, adică sensul *obiectiv* al termenilor și al enunțurilor (de regulă, unul

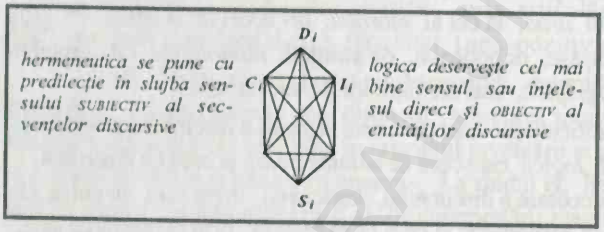

390°. Logica și hermeneutica – modalități extreme de raportare la lumea textului, pe axa „intensiune obiectivă-conotație", din schema hexadică a analizei „situațională"

primar, *informativ*, sau *denotativ*). În ceea ce o privește, hermeneutica se pune cu predilecție în slujba înțelesului *colateral* și *contextual* al diverselor articulații discursive, ea cultivînd sensul *subiectiv*, *conotativ*, *secundar*, *figurat* sau *plastic*.

Într-o a treia tentativă de partajare a obiectivelor specifice celor două discipline cu vocație propedeutică, am putea consimți că logica decriptează cel mai bine *inferența teoretică* și *forța locuționară* a discursului. De ordin *informativ*, *constatativ*, sau *designativ*, aceasta se limitează la sensul (sau înțelesul) obiectiv și la referința (respectiv la extensiunea, sau la denotația) entităților supuse analizei.

La rîndul ei, hermeneutica este sensibilă la *inferența practică*, respectiv la *forța ilocuționară* a diverselor secvențe de limbaj (adică la dimensiunea *prescriptivă* a rostirilor, la coordonata lor *evaluativă*, la cea *deziderativă*, la cea *erotetică*,

[61] O abatere de la cursul pe care îl semnalăm o constituie „estetica receptării", schițată pe terenul hermeneuticii literare de către Hans Robert Jauss, sub inspirația lui Hans - Georg Gadamer. A se vedea, în acest sens: Hans Robert Jauss, *Pour une esthétique de la réception*, „Gallimard", Paris, 1977; Rainer Warning (Hrsg.), *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis*, „Wilhelm Fink" - Verlag, München, 1975; Peter Uwe Hohendahl, *Introduction to Reception Aesthetics*, în: „New German Critique", 10, 1977, pp. 29 - 63

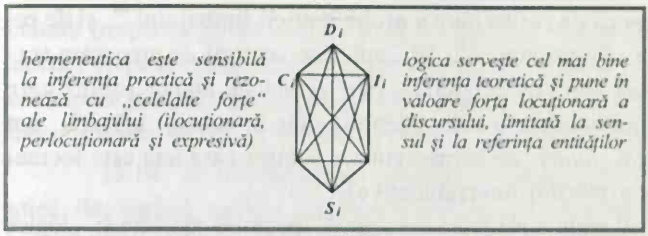

391°. O altă ipostază a raportării dintre logică şi hermeneutică, pe axa „intensiune obiectivă - conotaţie", din schema hexadică a analizei „situaţionale"

sau *interogativă*, şi aşa mai departe), după cum este atentă la *forţa perlocuţionară* (sau *cauzală*) a secvenţelor discursive şi la *forţa expresivă* a acestora. După sugestiile aceluiaşi model relaţional, al situaţiilor de (re)semnificare prin discurs, vom admite, din perspectiva relaţiei *„I - C"* (*intensiune obiectivă - intensiune subiectivă*), că logica slujeşte lectura *explicativă* şi *restauratoare de sensuri* (adică interpretarea mai mult sau mai puţin „obiectivă" a secvenţelor textuale), pe cînd hermeneutica susţine lectura *comprehensivă* şi *instauratoare* de sensuri, adică interpretarea mai mult sau mai puţin „subiectivă".

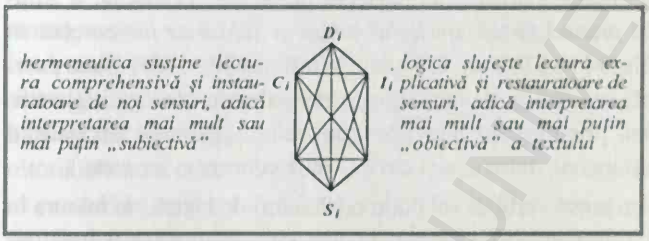

392°. A treia ipostază a raportului în atenţie, pe axa INTENSIUNE (OBIECTIVĂ) - CONOTAŢIE, din schema analizei „situaţionale"

În al cincilea rînd, am putea spune că logica se interesează de text şi de limbaj, în genere, mai ales prin prisma *referirii la realitate*, sau a raportării *la lume*, de resortul descrierilor de stare şi al celor de schimbare.

La rîndul ei, hermeneutica se lasă antrenată în jocul *„referirii la locutor"* [62] şi la interlocutor, la mentalitatea şi la stilul autorului supus interpretării şi resemnificării, la spiritul epocii în care a fost zămislită opera în atenţie, la orizontul de aşteptare al publicului şi la contextul socio-cultural al receptării.

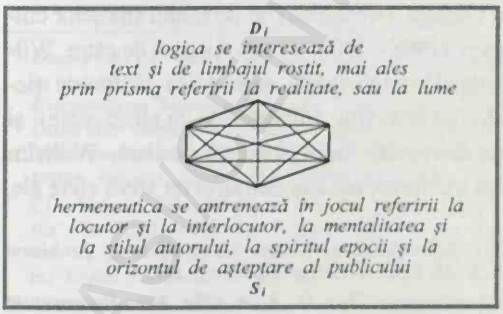

393°. Logica şi hermeneutica – modalităţi extreme de raportare la lumea textului, pe axa „extensiune-semnificant" din schema hexadică a analizei „situaţionale"

În orizontul hermeneuticii, în chip de ştiinţă a explicaţiei şi a (re)interpretării, stau, aşadar, *ascriptorii*, ca unităţi ale analizei discursive complementare *descriptorilor* şi de o diversitate considerabil-sporită.

15.12. Dincolo de intenţii mai mult sau mai puţin onorate, dincolo de predilecţii şi dincolo de accente, *logica* şi *hermeneutica* sînt două strategii şi, totodată, două tehnologii

[62] Paul Ricoeur, *Metafora vie*, Editura „Univers", Bucureşti, 1975, pp. 123 - 124

BCU ALEXANDRU IOAN CUZA UNIVERSITY LIBRARY

semiotice [63] care, într-o epocă de resuscitare a problematicii limbajului [64] şi de redescoperire a gustului pentru interpretare [65], îşi împletesc vectorii de procesare textuală. În cazul lor, am putea vorbi de cel puţin *două feluri* de logică (dintre care una este chiar *logica hermeneutică*, a convenienţei), iar în aceeaşi măsură, am putea admite cel puţin *două feluri* de hermeneutică (dintre care una este tocmai *hermeneutica logică*, a decriptărilor intersubiective).

Am putea vorbi de cel puţin două feluri de *logică* (pentru a consacra şi „logica hermeneutică"): ☞ (1) în măsura în care un Laurentius Humphredus (cu a sa carte *De ratione interpretandi*, din 1559) prezenta hermeneutica în chip de *metodologie raţională a lecturii*; ☞ (2) în măsura în care un Matthias Flacius Illyricus (prin *Clavis Scripturae Sacrae*, din 1577) considera *metoda interpretării* drept o raţionalizare a mesajului biblic prin analiza logică şi retorică; ☞ (3) în măsura în care (deja pomenitul) Johan Conrad Dannhauer (cu *Idea boni interpretis*, din 1630) se referea la *o logică aplicată în ştiinţa textului*, cu rolul de a verifica interpretarea, patronată de hermeneutică; ☞ (4) în măsura în care, prin capitolul „Elucidarea scrierilor redactate raţional şi, în special, a Sfintei Scripturi", din tratatul *Idei privind forţele spiritului uman şi folosirea lor corectă în cunoaşterea adevărului* (publicat în 1712), un Christian Wolff (1679 - 1754) plasa exerciţiul hermeneutic în orizontul gramaticii şi al retoricii, ca ştiinţe subordonate logicii (justificarea raţională a creştinismului, prin recursul la logică, fiind pentru gînditorul raţionalist o punere de acord între gîndire şi limbaj, între idee şi cuvînt, între concept şi sens etc.).

15.13. În general, am putea vorbi de cel puţin două feluri de logică, în măsura în care competenţele disciplinei instrumentale consacrate de Aristotel aveau să se extindă: ☞ (1) de la *extensional*, la *intensional*; ☞ (2) de la sensul *literal*, la sensul *figurat*; ☞ (3) de la *explicaţie* (în sensul germanului *erklären*), la *interpretare* (ca explicaţie slabă !) şi la *înţelegere* (în sensul nemţescului *verstehen*); ☞ (4) de la explicaţia *cauzală* (sau *etiologică*) şi *funcţională* (respectiv *nomologică*, sau *prin legi*), la explicaţia *istorică* şi *teleologică* (sau *finalistă*); ☞ (5) de la „concepere", la „subsumare" etc.

Ce-i drept, distincţia metodologică şi epistemologică dintre a explica (*erklären*) în orizontul ştiinţelor naturii şi, respectiv, a înţelege (*verstehen*) în orizontul ştiinţelor culturii a fost operată de Johann Gustav Droysen (1808 - 1884) şi aprofundată de către Wilhelm Dilthey (1833 - 1911) inclusiv prin partajul între viziunile *materialist-pozitiviste* (legate de exerciţiul inteligenţei), viziunile *idealist-obiective* (dinamizate de afectivitate) şi viziunile *idealiste* asupra libertăţii (susţinute de voinţă). Într-o manieră similară, Wilhelm Windelband (1848 - 1915) avea să delimiteze trei forme ale adevărului şi tot atîtea sfere ale

---

[63] La „hermeneutica semiotică" se referă, între alţii: Erika Fischer - Lichte, în: *Bedeutung: Probleme einer semiotischen Hermeneutik und Ästhetik*, „C. H. Beck" - Verlag, München, 1979

[64] În perspectiva hermeneuticii, sînt de semnalat, în acest sens: Roy B. Zuck (*The New Hermeneutic of Language*, *loc. cit.*, pp. 397 - 416), Jorg Zimmerman (*Wittgensteins sprachphilosophische Hermeneutik*, „Klostermann", Frankfurt am Main, 1975) şi alţii.

[65] Emilio Betti, *Teoria generale della interpretazione*, 2 vol., Instituto di Teoria della Interpretazione presso le Università di Roma e di Camerino, „Dott. A. Giuffrè", Milano, 1955; Emil Staiger, *Die Kunst der Interpretation. Studien zur deutschen Literaturgeschichte*, „Artemis", Zürich, 1955; Richard E. Palmer, *Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer*, „Northwestern University Press", Evanston, 1979; Umberto Eco, *Limitele interpretării*, traducere din italiană, Editura „Pontica", Constanţa, 1996

culturii (respectiv ştiinţa, arta şi morala) în raport cu cele trei funcţiuni psihice luate în considerare (reprezentarea, sentimentul şi voinţa), iar, mai recent, Arnold Raymond avea să contrapună ştiinţei pozitive (adică modului descriptiv şi monovalent de raportare la realitatea înconjurătoare) şi logica, şi estetica, şi etica, sub chipul de ştiinţe normative şi bivalente.

15.14. Pe de altă parte, am putea vorbi de cel puţin două feluri de hermeneutică (legitimînd, astfel, „hermeneutica logică"), în măsura în care finalităţile ştiinţei explicitării şi a reactivării sensurilor s-au extins de la înţelegere (ca *subtilitas interpretandi*) – prin aportul teologului Johann August Ernesti, cu al său *Compendium hermeneuticae profanae* (Leipzig, 1699) – la explicaţie (ca *subtilitas explicandi*), iar de la *explicaţie* – graţie lui Johann Jacob Rambach – la aplicaţie [66] (ca *subtilitas aplicandi*) şi, tot astfel, de la *exegeză* (sau „filologie" în sensul practic-aplicativ), la *reflexia metodologică asupra praxisului interpretării*, apoi, la *teoria filosofică* asupra comprehensiunii şi asupra fiinţării umane *in statu interpretandi*.

15.15. La toate cele semnalate, se adaugă apropieri ce ţin de o tendinţă mai generală a cunoaşterii, prin care doctrina, sistemul şi teoria se retrag din prim-planul ştiinţei, în favoarea procedurii, sau a *know how*-ului, respectiv a „paradigmelor" (în sensul pe care li-l atribuie un Thomas Kuhn), a „programelor de cercetare" (invocate, în noua filosofie a ştiinţei, de către Imre Lakatos) şi a „tradiţiilor de cercetare" (definitorii în tentativa lui Larry Laudan de explicitare a progresului cunoaşterii).

Unei astfel de replieri a ştiinţei în ansamblu şi unei astfel de repuneri în discuţie a standardelor raţionalităţii şi a codului culturii actuale *toto genere* îi răspund *logica* şi *hermeneutica* în chip de stiluri ale analizei şi de strategii meta-discursive complementare, dacă nu interferente [67]. În această din urmă perspectivă, după Gunter Scholtz, hermeneutica nu este altceva decît o *„logică de ordinul teoriei cunoaşterii"* [68], aşa cum este – după Jürgen Habermas, după Franco Bianco, după Hans Ineichen [69] şi alţii – logica interpretativă a ştiinţelor *sociale*, sau logica interpretării şi a ştiinţelor *spiritului*. Pe de altă parte, cu *„logica hermeneutică"* (de care se ocupă, între alţii, Hans Lipps, iar mai

[66] Despre cele trei „subtilităţi" ce ar trebui să fie cultivate de către hermeneutică, Johann Jacob Rambach se pronunţă în *Institutiones hermeneuticae sacrae* (Jena, 1723). Aceluiaşi autor i se mai datorează: *Exercitationes hermeneuticae sive pars altera institutionum hermeneuticarum sacrarum* (Bremen, 1728); *Dissertatio theologica de idoneo sacrarum literarum interprete* (în: Joannes Franciscus Buddeus, ed., *Miscellanea sacra*, pt. 3, Leipzig, 1730); *Erläuterungen über seine eigene* Institutiones hermeneuticae sacrae, *aus der eigenen Handschrift des seligen Verfassers* (Giessen, 1738).

[67] Cf.: Helmut Fahrenbach, *Die logisch - hermeneutische Problemstellung in Wittgensteins „Tractatus"*, în: Rüdiger Bubner, Konrad Cramer, und Reiner Wiehl (Hrsg.), *Hermeneutik und Dialektik*, vol. 2, „J. C. B. Mohr", Tübingen, 1970, pp. 25 - 54; Christiane Weinberger, and Ota Weinberger, *Logik, Semantik, Hermeneutik*, „C. H. Beck" - Verlag, München, 1979

[68] Gunter Scholtz, *Schleiermachers Dialektik und Diltheys erkenntnistheoretische Logik*, „Dilthey - Jahrbuch", Bd. 2, 1984, pp. 171 - 189

[69] Jürgen Habermas, *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, „J. C. B. Mohr", Tübingen, 1967; „Suhrkamp", Frankfurt am Main, 1970; Franco Bianco, *Validità e limiti del modello ermeneutico nelle scienze sociali*, „Paradigmi", 6, t. 16, 1988, pp. 69 - 87; Hans Ineichen, *Erkenntnistheorie und geschichtlich - gesellschaftliche Welt: Diltheys Logik der Geisteswissenschften*, „Klostermann", Frankfurt am Main, 1975. Cf. şi: Paul Rabinow and William M. Sullivan (eds.), *Interpretive Social Sciences: A Reader*, University of California Press, Berkeley, 1979

recent, Otto Friedrich Bollnow [70]), avem a ne obişnui la fel cum ne obişnuim cu *„filosofia hermeneutică"* [71], fie ea o filosofie a ştiinţei, ori una a limbajului [72]. De asemenea, avem a ne obişnui cu logica hermeneutică, tot aşa cum luăm act de *„fenomenologia hermeneutică"* [73], ori cum admitem *„ontologia hermeneutică"* [74] şi cum ne interesăm de *„teoria hermeneutică"* a unui autor, sau a altuia [75]. O astfel de logică („a convenienţei") este cu atît mai legitimă, cu cît ne raportăm fără probleme la o *„controversă hermeneutică"* sau alta şi la un gen sau altul de *„critică hermeneutică"* [76].

Ea se justifică în aceeaşi măsură în care vorbim de *„ancheta hermeneutică"* [77], de *„experienţa hermeneutică"* [78] şi de *„adevărul hermeneutic"* [79]; de *„actul hermeneutic"*, de *„interacţiunea hermeneutică"* [80] şi de multe, de foarte multe alte derivate hermeneutice.

Cu hermeneutica sub auspiciile logicii şi cu logica subsumată semiologiei, triunghiul disciplinelor sermocinale se încheie în favoarea „obiectului de studiu", care este limbajul, în diversele şi fascinantele sale ipostaze.

---

[70] Hans Lipps, *Untersuchungen zu einer hermeneutischen Logik*, „Klostermann", Frankfurt am Main, 1938, reed. 1959; Otto Friedrich Bollnow, *Studien zur Hermeneutik*, vol. 2: *Zur hermeneutischen Logik bei Georg Misch und Hans Lipps*, „Karl Alber" - Verlag, Freiburg, 1983

[71] Cf.: Otto Pöggeler (Hrsg.), *Hermeneutische Philosophie: Zehn Aufsätze*, „Nymphenburger" Verlagshandlung, München, 1972

[72] Lorenz Krüger, *Über das Verhältnis der hermeneutischen Philosophie zu den Wissenschaften*, în: Rüdiger Bubner, Konrad Cramer, und Reiner Wiehl (Hrsg.), *Hermeneutik und Dialektik*, vol. 1, 1970, pp. 3 - 30; Yehoshua Bar - Hillel, *On Habermas' Hermeneutic Philosophy of Language*, „Synthese", 6, 1973, pp. 1 - 12

[73] Patrik Bourgeois, *Paul Ricoeur's Hermeneutical Phenomenology*, „Philosophy Today", 16, 1972, pp. 20 - 27; Joseph J. Kockelmans, *Destructive Retrieve and Hermeneutic Phenomenology in „Being and Time"*, „Research in Phenomenology", 7, 1977, pp. 106 - 137; James S. Hans, *H. G. Gadamer, and Hermeneutic Phenomenology*, „Philosophy Today", 22, 1978, pp. 3 - 19; John D. Caputo, *Husserl, Heidegger and the Question of a „Hermeneutic" Phenomenology*, în: „Husserl Studies", 1984, pp. 157 - 178 etc.

[74] Cf., între alţii: Joaquin Garcia Roca, *La ontologia hermenéutica: Significación y limites. El pensamiento de Hans Georg Gadamer*, Universidad de Valencia, 1979

[75] A se vedea, între alţii: David E. Klemm, *The Hermeneutical Theory of Paul Ricoeur. A Constructive Analysis*, Associated University Press, London, Lewissburg, 1983; P. Christopher Smith, *The Ethical Dimension of Gadamer's Hermeneutical Theory*, „Research in Phenomenology", 18, 1988, pp. 75 - 92 etc.

[76] Cf., între alţii: John B. Thompson, *Critical Hermeneutics. A Study in the Thought of Paul Ricoeur and Jürgen Habermas*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981; Hans Herbert Kögler, Paul Hendrickson, *The Power of Dialogue. Critical Hermeneutics after Gadamer and Foucault*, M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1996

[77] Cf., între alţii: David E. Klemm (ed.), *Hermeneutical Inquiry*, „Scholars Press", Atlanta, 1986 (vol. 1: *The Interpretation of Texts*; vol. 3: *The Interpretation of Existence*)

[78] A se vedea, în acest sens: John C. Hogan, *Gadamer and the Hermeneutical Experience*, „Philosophy Today", 20, 1976, pp. 3 - 12; Gunther Buck, *The Structure of Hermeneutical Experience and The Problem of Tradition*, „New Literary History", 10, 1978, pp. 31 - 47; Gerald L. Bruns, *On The Tragedy of Hermeneutical Experience*, „Research in Phenomenology", 18, 1988, pp. 191 - 204; etc.

[79] Cf.: Jean Grondin, *Hermeneutische Wahrheit? Zum Wahrheitsbegriff Hans - Georg Gadamers*, Forum Academicus, Königstein im Taunus, 1982; *idem*, *Zum Entfaltung eines hermeneutischen Wahrheitsbegriffs*, „Philosophisches Jahrbuch", 90, 1983, pp. 145 - 153; *idem*, *Hermeneutical Truth and Its Historical Presuppositions: A Possible Bridge Between Analysis and Hermeneutic*, în: Evan Simpson (ed.), *Anti-foundationalism and Practical Reasoning*, Academic Printing and Publishing, Edmonton, 1987, pp. 45 - 58

[80] A se vedea, bunăoară: Hubertus Tellenbach, *Hermeneutische Akte in der klinischen Psychiatrie*, în: Viktor Warnach (Hrsg.), *op. cit.*, pp. 139 - 144, respectiv: Leslie Orr, *The Hermeneutical Interplay*, „Journal of Thought", 16, 1981, pp. 85 - 98

16. LOGICA SUB SEMNUL EXPRES AL ACTUALITĂȚII

Întrebarea *dacă logica mai este o știință actuală* este și hazardată, și foarte bine motivată ! O astfel de punere în chestiune ne apare excesivă, dacă nu și hazardată, în măsura în care nici după două milenii nu s-a risipit, încă, impresia că disciplina cu vocație organonică este știința *„celor mai sigure"* și a *„celor mai bine cunoscute"* adevăruri. Aceeași întrebare este, însă, foarte bine motivată, într-o vreme cînd știința despre normele gîndirii se extinde impetuos, în aceeași măsură în care ea se reconfigurează și își vede aduse în discuție mai toate punctele de sprijin, asemenea științelor „factuale", mai mult sau mai puțin „inexacte".

Evident, însemnele actualității sînt, totodată, criterii ale progresului, dar – din prezentarea pe care o facem – nu vor lipsi nici situații de suspans, ori chiar motive de îngrijorare. Ceea ce ne propunem este o încercare de a ordona prefacerile logicii sub ambele împrejurări, călăuzindu-ne după deschiderile modelului comunicării și al (re)semnificării, cu 6 variabile sau coordonate „situaționale": ☞ (1) *semnificantul* – *„S"*; ☞ (2) *denotația*, respectiv *semnificația* și, tot astfel, *extensiunea*, sau *referențialul* – *„D"*; ☞ (3) *sensul obiectiv*, respectiv *intensiunea*, sau *conținutul locuționar* – *„I"*; ☞ (4) *sensul subiectiv*, respectiv *conotația*, sau *ilocuțiunea* – *„C"*; ☞ (5) *emitentul* și *intenția comunicării* – *„E"*; ☞ (6) *receptorul* și *efectul comunicării*, sau *perlocuțiunea* – *„R"*.

16.1. Logica este foarte actuală în orizontul *semnificantului* (*„S"*) și al *mijloacelor de comunicare*, în măsura în care știința sermocinală în atenție continuă să se dezvolte și să se reașeze pe direcțiile conturate o dată cu alinierea la procedurile matematicienilor: ca logică (macropropozițională și interpropozițională) a *funcțiilor de adevăr*; ca logică (atomară) a *predicatelor* și a *relațiilor dintre indivizi*; ca logică (atomară) a *relațiilor dintre indivizi și dintre clase*; ca logică a *structurilor*; ca logică a *combinatorilor*, ca logică a *„modificatorilor"* ce afectează relațiile, predicatele, sau clasele, și așa mai departe.

Printre problemele deschise chiar și în acest plan al receptării de primă instanță, se cuvine să enumerăm: situația predicatelor *medadice* (fără nici un argument individual), plasate la granița dintre „logica propozițiilor" și cea „a predica-

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

telor" propriu-zise; situația predicatelor *di-* și *poli-adice*, ce par să submineze legitimitatea unei logici distincte a relațiilor; situația propozițiilor „cu goluri de adevăr" (dintre care unele indecidabile și, în principiu, aletic-irealizabile), ce limitează etichetarea ca „verifuncțională" a logicii relațiilor dintre propoziții etc.

Nu fără impact și cu acest orizont, al *simbolizării* și *formalizării*, se dovedesc a fi încercările de consacrare a unor abordări logice și semiologice servind în mod expres ideea de *operație*, ori pe aceea de *structură* [1]. Pe de altă parte, tocmai în acest context, al reconfigurării limbajelor, avem a ne confrunta, astăzi, cu o varietate de aplicații ale logicii la domeniul matematicii și al altor științe formale [2], dar și cu logici ale *limbajului natural*, ori cu logici („dinamice") ale *limbajelor de programare*, cu logici *ale acțiunii* și așa mai departe.

16.2. Nu mai puțin actuală ne apare logica și în raport cu *referențialul*, cu *extensiunea*, sau cu *denotația* (*„D"*), respectiv cu *lumea*, sau cu *realitatea*, în sensul cel mai general al termenului în atenție.

La o primă aproximare a anvergurii metamorfozelor logicii din acest punct de vedere, ne stă la dispoziție ideea aprofundată de Petre Botezatu [3], cum că disciplina în atenție are nu unul, ci cel puțin patru *domenii de origine*.

Știință a „gîndirii ca gîndire", *propedeutica*, sau *organon*-ul filosofiei și al științei, s-a revelat ulterior sub întreitul chip de știință *a limbajului* (evoluînd, astfel, ca *semio-logică* !), respectiv acela de știință (formală) *a realității* (și, astfel, contînd ca „onto-logică" și „fenomeno-logică" !), ori de știință (de asemenea formală) *a acțiunii* (pentru a ni se înfățișa, astfel, inclusiv ca o „praxio-logică" !).

Pentru că cele patru cîmpuri epistemice nu sînt cîtuși de puțin compacte, logica se exercită, astăzi, ca un ansamblu sistematizat de „teze" și de „reguli" deductive, în universul relațiilor dintre indivizi, al celor dintre clase, ori dintre indivizi și clase (cum s-a manifestat de-a lungul mai multor veacuri, sub auspiciile silogisticii), dintre întregi și dintre părți, ori dintre întregi și părți (prezentîndu-ni-se, astfel, drept *mereo-logică*), în cel al relațiilor dintre procese, dintre condiții și consecințe, dintre cauze și efecte (unde contează ca *etio-logică*), dintre mijloace și scopuri (intervenind ca *teleo-logică*), pe făgașul relațiilor spațio-temporale (funcționînd ca *topo-* și, respectiv, *crono-logică*). Problemele întîmpinate în acest orizont al receptării schimbărilor sînt pe măsura elanului diversificator. Una dintre ele este cea a angajamentului existențial, ce trebuie reperat și comensurat ca atare: în funcție de aceasta, sistemele sau formalismele logicii actuale sînt „angajate", ori „libere de existență".

---

[1] În tabelul periodic al formelor științifice de logicitate, respectivele „niveluri de construcție" succed desfășurării logicii la palierul *subiectului*, la cel al *obiectului* și, respectiv, la cel al *formei*. Cf.: Petre Botezatu, *Les niveaux de construction de la logique*, în „Abstracts of the IV-th International Congres for Logic, Methodology and Philosophy of Science", Bucharest, 1971, pp. 101 - 102; *idem*, *Nivelele de construcție a logicii*, în „Forum – Științe sociale", anul III, nr. 1, București, 1971, pp. 71 - 74 (studiu retipărit în: Petre Botezatu, *Semiotică și negație. Orientare critică în logica modernă*, Editura „Junimea", Iași, 1973, pp. 180 - 184); *idem*, *Constituirea logicității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 55 - 93; Petre Ioan, *Logică și filosofie. Restanțe, radiografii, retrospective*, Institutul European (s. „Sinteze"), Iași, 1996, pp. 267 - 271

[2] Nicholas Rescher, *Recent Developments in Philosophical Logic*, 1966, ret. în: Nicholas Rescher, *Topics in Philosophical Logic*, „D. Reidel" Publishing Company, Dordrecht, 1968, pp. 1 - 13; cf.: Petre Botezatu, *Semiotică și negație*, 1973, pp. 37 - 51; *idem*, *Constituirea logicității*, 1983, pp. 95 - 101; Petre Ioan, *Pluralismul logic – amploare și semnificație*, în: „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria III b, *Științe filosofice*, tom 24, Iași, 1978, pp. 71 sqq.

[3] Petre Botezatu, *Semiotică și negație*, 1973, pp. 180 sqq.

O altă problemă ţinteşte spre însuşi specificul epistemic al logicii: mai este ea o ştiinţă *vi formae* a gîndirii şi se mai plasează ea în rîndul ştiinţelor formale ? Nu mai puţin gravă este însăşi multiplicarea logicii pe firul valenţei, apariţia sistemelor de logică probabilistă şi a celor cu „valori continue", în orizontul teoriei mulţimilor vagi şi a *fuzzy*-noţiunilor, respectiv a enunţurilor cu adevăr nuanţat [4].

16.3. Aşezîndu-ne în perspectiva intensiunii, avem a realiza cît de actuală este logica, dacă ţinem cont de înmulţirea formalismelor modale aletice şi de impunerea unor sisteme inedite de logică a modalităţilor *epistemice* („adeverit", „verosimil", „contestabil", „respins" etc.), de logică a modalităţilor *deontice* („obligatoriu", „permis", „facultativ", „interzis" etc.), de logică a modalităţilor *doxastice* („crezut", „credibil", „de necrezut", „incredibil" etc.), de logică a modalităţilor *proieretice* („dorit", „dezirabil", „de nedorit", „indezirabil" etc.) şi aşa mai departe.

Tot sub semnul intensionalului [5] se plasează sisteme şi abordări ale implicaţiei relevante [6] şi ale enunţurilor condiţionale (factuale, sau contrafactuale), sisteme de logică a relaţiei de consecuţie non-monotonă [7], sisteme de logică „posibilistă" – în perspectiva raţionamentului *plauzibil*, sau *revizuibil* [8] – şi altele. Problema este că atributul în sine al *intensionalităţii* şi *hiperintensionalităţii* [9] generează false înţelegeri în privinţa destinului şi a posibilităţilor antreprizei de tip logico-formal.

Cum socotea, la vremea sa, Jean Piaget, logica are ca „obiect" de studiu structurile [10], adică entităţi putînd juca, alternativ sau simultan, rolul de „conţinut" şi rolul de „formă". Înţelegem, astfel, că nu *intensiunea* ca atare este ţinta demersului formal, ci jocul mereu reluat între extensiune şi intensiune, sau între conţinut şi formă. Dealtfel, ideea unei „logici intensionale" frizează contradicţia în termeni, iar singura sa legitimitate ţine de resorturi ale psihologiei creaţiei şi ale stimulării efortului inventiv.

---

[4] Cf.: Grigore C. Moisil, *Lecţii de logică a raţionamentului nuanţat*, ediţie postumă, realizată de Solomon Marcus, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975; Nicholas Georgescu - Roegen, *Legea entropiei şi procesul economic*, traducere din engleza americană (1971), Editura Politică (colecţia „Eseuri"), Bucureşti, 1979

[5] Ilkka Niiniluoto and Esa Saarinen (eds.), *Intensional Logic: Theory and Applications*, în: „Acta Philosophica Fennica", fasc. XXXV, 1982, 301 p.

[6] Alan Ross Anderson and Nuel Dinsmore Belnap, *Entailment*, vol. 1, Princeton, New Jersey, 1975; Richard Routley, Val Plumwood, Robert K. Meyer and Ross T. Brady, *Relevant Logics and Their Rivals*, „Atascadero", California, 1982; J. Michael Dunn, *Relevant Logic and Entailment*, in: Dov M. Gabbay and Franz Guenthner (eds.), *Handbook of Philosophical Logic*, vol. 3, „D. Reidel" P. C., Dordrecht, 1986; Stephen Read, *Relevant Logic. A Philosophical Examination of Inference*, „Basil Blackwell", Oxford, 1988

[7] Dov M. Gabbay, *Theoretical Foudations for Non-monotonic Reasoning in Expert Systems*, in: Krisztof R. Apt (ed.), *Logic and Models of Concurrent Systems*, „Springer" - Verlag, Berlin, 1985, pp. 439 - 457; Daniel J. Lehmann, *What Does a Conditional Knowledge Base Entail ?*, in: Ronald J. Brachman, Hector J. Levesque, Ray Reiter (eds.), *Proceedings of the 1st International Conference on Principles of Knowledge Representation and Reasoning*, Toronto, Ontario, May 1989, pp. 212 - 222; David Clement Makinson, *General Theory of Cumulative Inference*, in: Michael Reinfrank, Johan de Kleer, Matthew L. Ginsberg, and Erik Sandewall (eds.), *Non-monotonic Reasoning*, „Proc. of the 2nd International Workshop", Grassau, 1988; *Lectures, Notes on the Artifficial Intelligence*, vol. 346, „Springer" - Verlag, Berlin, 1989, pp. 1 - 18

[8] Cf.: André Thayse, Pascal Gribomont, Georges Louis şi alţii, *Approche logique de l'intelligence artifficielle*, vol. 1, Les Éditions „Bordas", Paris, 1988, pp. 181 - 234

[9] Max J. Cresswell, *Hyperintensional Logic*, „Studia Logica", 34, 1975, pp. 25 - 38. Cf.: Jacques Dubucs et François Lepage, *Méthodes logiques pour les sciences cognitives*, Éditions „Hermès", Paris, 1995, pp. 14 - 18

[10] Jean Piaget, *Tratat de logică operatorie*, traducere din franceză (*Traité de logique. Essai de logistique opératoire*, 1949) şi postfaţă de Iulian Paşaliu, iar prefaţa de Jean - Blaise Grize, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1991, p. 44

Cît privește situația logicii cunoașterii, oscilînd între „hiperidealizare" și *„ad hoc*-citate", după unii autori, ea pare a se regăsi, astăzi, sub chipul logicii *filosofice* (cînd este vorba de „discursul «intensional» al științelor umane și al celor sociale"), iar ca logică *intuiționistă* (ori *neointuiționistă*), cînd ceea ce contează este *„analiza procedurilor efective puse în joc de sistemele de procesare a informației"* [11].

16.4. Dacă asociem variabilei, sau coordonatei *„C"*, a *finalităților* și a *subînțelesurilor* actului de (re)semnificare și de comunicare, cele trei categorii privilegiate în orizontul logicii ca știință, discuția în jurul actualității dobîndește noi și pregnante puncte de sprijin.

În privința principiilor, bunăoară, de la problema „viitorilor contingenți", formulată de Aristotel, la cea a șirului infinit și a limitei acestuia, atinsă de Leibniz și resuscitată cu vigoare de matematicienii intuiționiști [12] din școala olandeză, respectiv la cea a enunțurilor cu mai mult de două valori, atacată – cu opt decenii în urmă – de către Jan Łukasiewicz și Emil Post, logica rămîne o știință deschisă și un cîmp al alegerii, după cum se acceptă valoarea necondiționată a principiului *excluderii terțului* dintre opusele subcontrare, ori se consimte la inflexionări și chiar la suspendări ale acestuia în anumite contexte ale enunțării și ale evaluării.

Mult mai gravă se profilează, însă, punerea în discuție a însuși principiului *necontrazicerii*, dacă nu prin formalismele *fuzzy*, cel puțin prin așa-numita logică *paraconsistentă*, inspirată de polonezul Stanisław Jaśkowski și dezvoltată cu predilecție în țări ale Americii de Sud.

De importanță cardinală pentru însăși reflecția metalogică, problema principiilor logice a stat și în atenția specialiștilor români, între cei angajați cu clarificări, ori cu soluții profund-reformatoare înscriindu-se Petre Bieltz, Petre Botezatu, Anton Dumitriu, Mircea Florian, Petru Ioan, Athanase Joja, Călina Mare, ori Constantin Noica [13].

---

[11] Jacques Dubucs et François Lepage, *op. cit.*, pp. 227, respectiv 222

[12] Cf.: Alexandru Surdu, *Elemente de logică intuiționistă*, Editura Academiei Române, București, 1976; *idem*, *Neointuiționismul*, Editura Academiei Române, București, 1977

[13] Petre Bieltz, *Asupra controverselor terțului exclus*, în: „Probleme de logică", vol. 7, Editura Academiei, București, 1977, pp. 169 - 182; Petre Botezatu, *Logica principiilor. Încercare de revalorizare a principiilor logice în contextul logicii moderne*, „Revista de Filosofie", tom 26, nr. 5, 1979, pp. 591 - 601 (ret. în: Petre Botezatu, *Interpretări logico-filosofice: 1937 - 1981*, Editura „Junimea", colecția „Humanitas", Iași, 1982, pp. 54 - 80); Anton Dumitriu, *Teoria logicii* (cap. 5, „Reconstrucția naturală a sistemului lui Russell"), Editura Academiei, București, 1973, pp. 69 - 80 (cf. și: Petru Ioan, *Adevăr și performanță: pretexte și contexte semio-logice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, pp. 74 - 77); Mircea Florian, note la Aristotel, *Organon*, 1, Editura Științifică, București, 1957, p. 228; Petru Ioan, *Linéaments pour une réhabilitation des principes de la pensée du point de vue formel*, în: „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria *Filosofie*, tom 20, 1974, pp. 69 - 76; *idem*, *Relativizarea afirmației și negației în logica formală modernă*, în: „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", seria *Filosofie*, tom 21, 1975, pp. 75 - 81; *idem*, *Despre adevăr formal și analiticitate în contextul referințelor lui Kant la adresa principiilor logice*, în: Alexandru Boboc, Mircea Flonta, Radu Pantazi, Ilie Pârvu (coord.), *Immanuel Kant. 200 de ani de la apariția „Criticii rațiunii pure". Studii*, Editura Academiei, București, 1982, pp. 115 - 126; *idem*, *Normele formale ale adevărului – contribuții la o teorie a principiilor și relațiilor logice*, în: Petre Botezatu (coord.), *Adevăruri despre adevăr*, Editura „Junimea" (colecția „Humanitas"), Iași, 1981, pp. 219 - 315; *idem*, *Adevăr și performanță*, 1987, pp. 53 - 123; Athanase Joja, *Studii de logică*, Editura Academiei, București, vol. 1, 1960, pp. 87 - 118; vol. 2, 1966, pp. 223 - 262; Călina Mare, *Despre raportul dintre contradicția dialectică și principiul non-contradicției din logica formală*, „Studia Universitatis «Babeș - Bolyai»", seria *Philosophia et œconomia*, Cluj - Napoca, 1963; Constantin Noica, *Principiile logicii și legile lui Newton*, în: „Probleme de logică", vol. 4, Editura Academiei, București, 1972, pp. 63 - 76; cf. și: Petru Ioan, *Adevăr și performanță*, București, 1987, p. 92

La capitolul „reguli" şi „legi", logica rămîne într-o efervescentă actualitate, prin însăşi extinderea inventarului de asemenea entităţi în orizontul a noi şi noi tipuri de sisteme ipotetico-deductive şi de abordări formale.

Nu mai puţin actuală este, însă, forţarea distincţiei dintre cele două tipuri de structuri logice: legea şi regula deductivă. Aceasta s-a produs mai întîi sub semnul perplexităţii, *vis - à - vis* cu insidioasa competiţie dintre Ahile şi broasca ţestoasă, reactualizată în orizontul inferenţei de tip silogistic de către Lewis Carroll [14]. Ea s-a efectuat, apoi, în stil tehnic, prin impunerea *secvenţei* ca entitate multiplu-instanţiabilă, în care se regăsesc, deopotrivă, *tezele* şi *schemele deductive* cu una sau cu mai multe premise. La o asemenea performanţă a ajuns, mai întîi, Charles Sanders Peirce [15], în 1890, dar prestaţia sa a rămas, din păcate, necunoscută, încă, majorităţii specialiştilor, inclusiv celor din Statele Unite, astfel încît referinţele la performanţa în atenţie ne întorc, în mod cvasi-unanim, la Gerhard Gentzen [16], cu al său studiu apărut în 1935, despre deducţia naturală şi calculul secvenţial.

Să mai amintim că tocmai prin procesarea *secvenţelor logice* s-a putut ajunge la demonstraţia automată de teoreme (şi chiar de axiome) logice [17], iar apoi, la rezolvarea automată de probleme [18] şi la toate celelalte manifestări ale inteligenţei artificiale ?

Sub un alt unghi de vedere, aceeaşi variabilă, sau coordonată „*C*", din modelul hexadic al analizei de tip „situaţional", ne îngăduie să punctăm progresul considerabil şi deplina actualitate a preocupărilor din logică, dacă ne referim la impactul exercitat asupra disciplinei cu rol propedeutic de către fenomenologia acţionalistă a limbajului.

Rezonînd cu idea austiniană a *ilocuţiunii* [19] şi cu cea wittgensteiniană, a *jocurilor de limbaj* [20], John Rogers Searle şi Daniel Vanderveken [21] ne dau – cu

---

[14] Lewis Carroll, *What The Tortoise Said to Achilles*, în: „Mind", 4, 1895, pp. 278 - 280; trad. fr. în: Lewis Carroll, *Logique sans peine*, „Hermann", Paris, 1906, pp. 242 - 296

[15] Charles Sanders Peirce, *On the Algebra of Logic*, „American Journal of Mathematics", vol. 3, 1880, pp. 15 - 57; *Collected Papers*, vol. 3, VI, §§. 154 - 288. Secţiunea studiului în care genialul logician american atacă problema standardizării demonstraţiei la nivelul logicii moleculare a propoziţiilor prin recursul la algoritmi euristici se intitulează *The Resolution of Problems in Non-Relative Logic* (cf. *loc. cit.*, subdiv. [204] - [213], pp. 133 - 138)

[16] Gerhard Gentzen, *Untersuchungen über das logische Schlissen* (trad. engl., *Investigations into Logical Deduction*, în: *The Collected Papers of Gerhard Gentzen*, ed. Manfred E. Szabo, „North - Holland" P. C., Amsterdam, 1969, pp. 68 - 131), „Matematische Zeitschrift", 39, 1934 - 1935, pp. 176 - 210, 405 - 431, ret. în: Karel Berka und Lothar Kreiser, *Logik - Texte. Kommentierte Auswahl zur Gesichte der modernen Logik*, Akademie - Verlag, Berlin, 1971, pp. 192 - 253

[17] Wang Hao, *Towards a Mechanical Mathematics*, „I. B. M. Journal for Research and Development", vol. 4, 1960, traducere românească în: Wang Hao, *Studii de logică matematică* (cap. IX), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 218 - 260. Cf. şi: China - Liang Chang and Char - Tung Lee, *Symbolic Logic and Mechanical Theorem Prooving*, Academic Press, New York, 1973; Donald W. Loveland, *Automated Theorem Proving: A Logical Basis*, „North - Holland" P. C., Amsterdam, 1978; Woodrow W. Bledsoe and Donald W. Loveland (eds.), *Automated Theorem Proving: After 25 Years*, „American Mathematical Society", New York, 1984; Phillipe Smets, Ebrahim H. Mamdani, Didier Dubois and Henri Prade (éds.), *Non - Standard Logics for Automated Reasoning*, Academic Press, New York, 1988

[18] Robert A. Kowalski, *Logic for Problem Solving*, „North - Holland" P. C., New York, 1979

[19] John Langshaw Austin, *How To Do Things With Words*, „Clarendon" Press, Oxford, 1962

[20] Ludwig Joseph Johann Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, 1953; trad. în engleză (*Philosophical Investigations*), „Blackwell", Oxford, 1955; trad. în franceză (în: *Tractatus logico - philosophicus*, suivi de *Investigations philosophiques*), „Gallimard", Paris, 1961

[21] John Rogers Searle, *Speech Acts* (1969), trad. fr. (*Les actes de language: essai de philosophie du langage*), „Hermann", Paris, 1972; Daniel Vanderveken, *Illocutionary Logic and Self - defeating Speech Acts*, în: John Rogers Searle, Ferenc Kiefer, and Manfred Bierwisch (eds.), *Speech Act Theory and Pragmatics*, „D. Reidel"

circa două decenii în urmă – un prim contur al logicii formale permisive şi la alte performanţe ale comunicării prin discurs decît transmiterea „la rece" a fluxului de informaţii: interogarea şi autochestionarea; evaluarea; decretarea; implorarea; imperativul; ordinul, sau comanda; preferinţa; dorinţa; dubiul şi aşa mai departe.

Această colosală liberalizare a cercetării logice în raport cu tradiţia aristotelică a menţinerii *organon*-ului în sfera intelectului apofantic şi a cunoaşterii teoretice (prin procesarea „descrierilor de stare" şi a celor „de schimbare") se suprapune cu fenomenul, deja menţionat, al multiplicării logicilor „a-teoretice" în raport cu tipuri ale discursului practic [22] şi cu formele aferente de raţionalitate [23].

16.5. Ajunşi la polul, sau la parametrul *„E"*, al iniţiativei discursive şi al pecetei emitentului în actul semnificării şi al comunicării, cel mai potrivit ar fi să ne gîndim la strategiile sub semnul cărora se implică logicianul în cercetarea pe care el o desfăşoară în zilele noastre. În parte, ele sînt aceleaşi ca şi pe timpul lui Aristotel din Stagyra: *demonstraţia* şi *argumentarea*. Acestora li se adaugă, însă, operaţii de calibru similar, precum: *verificarea* (respectiv *evaluarea*, sau *decizia*) schemelor de *reguli deductive* şi a replicilor ce aspiră la statutul de *legi logice*; *reprezentarea* logică a cunoştinţelor, respectiv *simbolizarea* şi *formalizarea* secvenţelor discursive prin recursul la conectori, la predicatori, la operatori *stricto sensu*, la subnectori şi la sincategoreme de ordin superior; *rezoluţia*, ca supraoperaţie, servind, deopotrivă, contextul descoperirii de noi informaţii (pornind de la datele prealabile), ori pe cel al ordonării şi justificării enunţurilor anterior-stabilite; *interpretarea stricto sensu*, sau *reprezentarea* structurilor generate prin procesarea datelor formalizate şi aşa mai departe.

Dincolo de amploarea pe care au dobîndit-o în zilele noastre unele operaţii şi de impunerea în premieră a altora, cît se poate de actuală pentru ştiinţa logicii este dezvăluirea unor comunicaţii acolo unde altădată domnea *hiatus*-ul, sau stricta separaţie. Ne referim la relaţia dintre *demonstraţie* şi *argumentare*, de exemplu, asumată de către tot mai mulţi specialişti în termeni de continuitate şi gradualitate [24].

Nu mai puţin surprinzătoare este, însă, relaţia dintre *decizie* şi *demonstraţie*, prin a cărei definitivă înstăpînire [25], în al şaselea deceniu din veacul trecut, s-a ajuns la *algoritmul euristic* [26] şi la consacrarea „inteligenţei artificiale" în ştiinţa

---

Publ. Comp., Dordrecht, 1979; John Rogers Searle and Daniel Vanderveken, *Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge University Press, 1985; Daniel Vanderveken, *Meaning and Speech Acts*, vol. 1, *Principles of Language Use*, vol. 2, *Formal Semantics of Success and Satisfaction*, Cambridge University Press, 1990 - 1991; etc.

[22] În *Signs, Language and Behavior* („Prentice - Hall", 1946), studiu retipărit în volumul antologic (editat de Thomas A. Sebeok) *Writtings on The General Theory of Signs by Charles Morris* („Mouton", The Hague, Paris, 1971, pp. 75 - 397), Charles Morris descrie cel puţin 16 asemenea tipuri de discurs, după modul de semnificare (şi de resemnificare) al ascriptorilor dominanţi, respectiv după felul în care aceştia sînt utilizaţi în actul comunicării.

[23] Cf.: Petru Ioan, *Logică şi filosofie* (c. 5, „Logica în dialogul raţionalităţilor"), 1996, pp. 125 - 167

[24] Léo Apostel, *Rhétorique, psycho-sociologie et logique*, în: „Logique et analyse", nr. 21 - 24, 1963, pp. 298 - 299; Petru Ioan, *Orientări şi modele în studiul recent al argumentării*, „Revista de Filosofie", tom 26, nr. 3, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1979, pp. 377 - 389. Cf.: Petru Ioan, *Logică şi metalogică. Incursiuni şi noi contururi*, Editura „Junimea", Iaşi, 1983, p. 98

[25] Wang Hao, *loc. cit.*

[26] Pentru teoria „euristico-analitică" a raţionamentului în perspectiva ştiinţelor cogniţiei, cf.: Jonathan St. B. T. Evans, *Bias in Human Reasoning: Causes and Consequences*, Lawrence, Erlbaum, Hillsdale, New Jersey, 1989; *idem*, *Bias and Rationality*, in: Ken I. Manktelow and David E. Over (eds.), *Rationality*, „Routlege", London, 1994

altădată consolată cu paradoxul că *derivarea sub semnul certitudinii, din premise, a unei concluzii se răzbună pe noutatea conţinutului acesteia din urmă*, după cum *impunerea de concluzii ce nu repetă informaţia din premise nu va atinge niciodată o maximă rigoare şi o deplină corectitudine logică* [27].

O dată deslușite articulaţii atît de profunde între contextele cunoaşterii, însăşi procedura *analizei* şi a *sintezei* sub semnul logicii şi al logicităţii s-a simplificat enorm, iar cu tot mai puţine reguli logice ajungem, astăzi, să controlăm tot mai multe orizonturi ale discursivităţii, pe planul înserierii şi al stocării datelor cunoscute, ca şi în cel al remodulării acestora, pentru a parveni la informaţii şi la adevăruri inedite.

Este momentul în care, după avataruri de-a lungul a circa 24 de veacuri, logica europeană (şi pămînteană !) încetează de a se mai cultiva ca disciplină în sine şi pentru sine, iar acţiunea ei – concentrată în instrucţiuni relativ-simple, de genul celor subsumate *principiului rezoluţiei* [28] – se încorporează în suportul *inteligenţei artificiale* de care se servesc, în mod curent, milioane şi chiar miliarde de utilizatori [29].

16.6. Prin ultima sa variabilă, *recepţia* şi *percepţia* mesajului pus în circulaţie („*R*") de către emitent, modelul comunicării discursive ne orientează spre zona *interlocuţiei* şi a *perlocuţiei*, de care inclusiv logica se simte tot mai ataşată. Ce-i drept, distincţia dintre *convingere* şi *persuasiune*, ca stări atinse prin demonstraţie şi, respectiv, prin argumentare, ţine de o îndelungată tradiţie. Actuală este, însă, generalizarea ideii că – prin conţinutul său *locuţionar* – o formaţiune discursivă se pune în serviciul unei anumite intenţii comunicative, iar prin aceasta, ţinteşte (dacă nu şi reuşeşte) să inducă o anumită stare de spirit celui căruia i se adresează.

Se va spune că, prin atenţia acordată *perlocuţiei* şi forţei cauzale a limbajului, ca şi prin distincţia operată între limbaje *afine* şi limbaje *non-afine*, ori între limbaje *autoimplicative* şi contrarele acestora [30], limbajele neutre în raport cu enunţiatorul, sau alocutorul, logica actuală (respectiv semiologia şi fenomenologia acţionalistă a limbajului) recuperează, ori dezvoltă preocupări străvechi, din cîmpul *retoricii*, ca ştiinţă a discursului de tip argumentativ. Cum stimulii cercetărilor la care ne referim sînt de reperat şi dinspre teoria logică a *intervenţiei cognitive* [31], şi dinspre *retorica* „postmodernă" a *cogniţiei* [32], şi dinspre

---

[27] John Neville Keynes, *Studies and Exercises in Formal Logic. Including a Generalization of Logical Processes in Their Application to Complex Inferences*, „Macmillan", London, 1884, reed. 1909, p. 414. Cf. Petre Botezatu, *Valoarea deducţiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 98

[28] Constantin Cazacu şi Valeria Slabu, *Logică matematică*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Universitaria"), Iaşi, 1999, pp. 250 - 266; A. Thayse et al., *op. cit.*, pp. 28 sqq., 64 sqq.

[29] Asupra structurii computaţionale a mentalului, cf.: Tim Crane, *The Mechnical Mind. A Philosophical Introduction to Minds, Machines and Mental Representations*, „Penguin Books", Harmondsworth, 1995 (pentru versiunea românească a capitolului 4, „The Mechanisms of Thought", cf.: Angela Botez şi Bogdan M. Popescu, *Filosofia conştiinţei şi ştiinţele cognitive*, Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 2002, pp. 374 - 403)

[30] Donald Dwight Evans, *The Logic of Self - Involvment. A Philosophical Study of Everyday Language with Special Reference to the Christian Use of Language About God as Creator*, The Librarie of Philosophy and Theology, „S. C. M." Press, London, 1963; Jean Ladrière, *L'articulation du sense. Discours scientific et parole de la foi*, 1970, pp. 93 - 115

[31] Albert Morf (avec la collaboration de Jean - Blaise Grize), *Les stratégies d'intervention cognitive. Eléments d'une théorie générale*, dans: Jean - Blaise Grize (éd.), *Recherches sur le discours et l'argumentation*, Les Éditions „Droz", Génève, 1974; Petru Ioan, *Logică şi metalogică*, Iaşi, 1983, pp. 122 - 128

pragmatica (logico-lingvistică !) inspirată de filosofia acţionalistă a limbajului [33], am putea accepta că pe acest teren, al „realizării" secvenţelor discursive în actul înţelegerii şi al resemnificării, se desfăşoară una dintre cele mai impresionante reamenajări ale edificiului logic, în concordanţă cu spectrul complex al exprimării şi al comunicării prin limbaj.

16.7. Cele şase variabile sau coordonate ale analizei de tip „situaţional" (semnificantul – „*S*"; emitentul – „*E*"; intensiunea – „*I*"; referinţa – „*D*"; conotaţia – „*C*" şi receptorul – „*R*") ne-au permis un tur de orizont mai mult decît elocvent asupra „şantierelor" logicii în chip de ştiinţă extrem de actuală. La constatări mai mult sau mai puţin relevante s-ar putea ajunge din perspectiva modelului relaţional al *situaţiilor cognitive* [34], ori din cea a hexadei *situaţiilor creative* [35].

Foarte instructivă rămîne, însă, şi calea inaugurată de Petre Botezatu în 1971, prin încrucişarea *domeniilor de origine* cu *nivelurile de abstractizare* la care se articulează demersul constructiv. Ceea ce a rezultat din iniţiativa gînditorului ieşean (aprofundată, ulterior, prin mai multe studii) este tabelul în care se încadrează 20 de forme „ştiinţifice" ale logicii [36], după o normă de învecinare similară cu cea din tabelul periodic mendeleevian al elementelor chimice.

În ceea ce ne priveşte, am refăcut un astfel de demers, pornind de la schema morrisiană a tipurilor de discurs, amenajată ca însăşi printr-o impresionantă „deducţie metafizică" în stil kantian. Aceasta a însemnat delimitarea a 16 spaţii pentru ordonarea cercetărilor din logica actuală, după cum ele dau seamă de discursul *ştiinţific*, de cel *mitic*, *tehnologic*, *poetic*, *politic*, *retoric*, *juridic*, *moral*, *religios*, *gramatical*, *propagandistic*, *metafizic* şi aşa mai departe.

În dispreţul oricăror tentaţii triumfaliste, cu prilejul retrospectivei „totalizatoare" de care pomenim, nu ne-a scăpat din vedere faptul că unele dintre noile contribuţii logice sînt asumate *„sub semnul para-clasicului şi al ne-clasicului, în orizontul non-standardului şi heterodoxului, ba chiar în perspectiva «deviantului», ca sisteme rivale* [...], *respectiv ca sisteme suplimentare logicii standard"* [37]. Pe de altă parte, am socotit

---

[32] Cf.: Dan Spulber, *Rudiments de rhétorique cognitive*, „Poétique", 12, 1972. După Hans - Georg Gadamer (*Adevăr şi metodă*, trad. din germ., Editura „Teora", Bucureşti, 2001, pp. 693 - 694), terenul argumentelor convingătoare şi, deci, al reflecţiei raţionale, care este cel al *„practicii şi al umanităţii în genere"*, se împarte între retorică şi hermeneutică.

[33] Robert C. Stalnaker, *Pragmatics*, în: Donald Davidson and Gilbert Herman (eds.), *Semantic of Natural Language*, „Donald Reidel" Publishing Company, Dordrecht, 1972; John Rogers Searle, Ferenc Kiefer, and Manfred Bierwisch (eds.), *op. cit.*; „Langue française", nr. 42, 1979: *La pragmatique*

[34] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"* (cap. 2: „Recuperarea logico-filosofică a subiectivităţii, din perspectiva unui model relaţional al «situaţiei cognitive»"), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 35 sqq. Cf. *supra*, cap. 3, pp. 201 - 218

[35] Petru Ioan, *Un model al „situaţiei creative" cu aplicaţii în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", tom 40, nr. 6, Editura Academiei, Bucureşti, 1993, pp. 555 - 564; *idem*, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, 1995, pp. 145 sqq.

[36] Petre Botezatu, *Les niveaux de construction de la logique*, în *loc. cit.*, pp. 101 - 102; *idem*, *Nivele de construcţie a logicii*, în *loc. cit.*, pp. 71 - 74 (ret. în: Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, cap. „Domenii şi niveluri de construcţie", Iaşi, 1973, pp. 180 - 184); *idem*, *Dimensiunile adevărului*, în: Petre Botezatu (coord.), *Adevăruri despre adevăr*, Iaşi, 1981, pp. 3 - 47; *idem*, *Constituirea logicităţii*, Bucureşti, 1983, pp. 55 - 93. Cf. şi: Petru Ioan, *Teoria şi aplicaţiile sistemelor logice*, vol. 1, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1975, pp. 34 - 108; *idem*, *Logică şi filosofie*, Iaşi, 1996, pp. 267 - 272

[37] Petru Ioan, *Logică şi filosofie*, Iaşi, 1996, p. 137

că şi atunci cînd forţează barierele „para-consistentul" şi se complac în orizontul „raţionalităţii limitate" [38], noile formalisme *„rămîn într-o unitate de esenţă cu logica «preconstituită» şi cu explicarea sa în cadrul logicii savante greco-romane, reluate în tradiţia latină a Evului Mediu ca propedeutică a ştiinţei şi filosofiei, pentru a fi îmbogăţită, în epoca «modernă», după necesităţile cercetării naturii şi ale propulsării matematicii la rangul de suprametodă a ştiinţei teoretice"* [39].

O astfel de fermă convingere, că logica actuală – mai mult sau mai puţin „imaculată" [40] şi mai mult sau mai puţin *teoretică – „continuă să stea sub semnul principiului unificator al raţiunii"* [41], ne-a condus, în anii din urmă, la un program al „logicii integrale" [42], pus la lucru în cele 21 de capitole ale tratatului de *Logică „integrală" în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări* [43].

16.8. Discuţia privind actualitatea logicii s-ar mai putea realiza, însă, şi după grila epistemologiilor mai recente, ce mută punctul de greutate al înţelegerii cunoaşterii, dinspre *teorie* (ca în tradiţia multimilenară a ştiinţei şi a logicii ca *ştiinţă a ştiinţelor*), spre *paradigmă* (ca în hermeneutica ştiinţelor naturale pe care ne-o propune un remarcabil istoric al chimiei, precum Thomas Kuhn [44]), apoi spre *programul de cercetare* (aşa cum se întîmplă în cazul concepţiei despre devenirea ştiinţei pe care ne-o propune Imre Lakatos [45], de exemplu) şi chiar spre *tradiţia* preocupărilor din domeniu (în stilul analizelor preconizate de către Larry Laudan [46], bunăoară). Prin această din urmă deschidere, ajungem la actualitatea logicii pe harta culturală a lumii. Prezenţă notabilă în China, India şi, mai ales, Grecia antică, logica a continuat să fie cultivată în *polis*-urile lumii elenistice şi ale celei romane. Ea a prins rădăcini în centrele spirituale ale Europei creştine, iar mai tîrziu, a rezonat cu vectorii europeni ai Renaşterii.

Făcîndu-şi simţită prezenţa în metropolele lumii moderne, disciplina de care vorbim avea să trăiască insurecţia matematică în Germania, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii de Nord. Ea va cuceri, apoi, remarcabile redute în Polonia, în Rusia, în Olanda, în Finlanda, în România, în Belgia, în Elveţia şi în alte ţări, pentru ca astăzi, *volens, nolens*, să se alinieze „filosofiei fractaliste" şi „ciberculturii" în genere, într-un efort de

[38] Jacques Dubucs et François Lepage, *op. cit.*, p. 223

[39] Petru Ioan, *Logică şi filosofie*, Institutul European, Iaşi, 1996, p. 137

[40] Jacques Dubucs et François Lepage, *op. cit.*, p. 223

[41] Petru Ioan, *Logică şi filosofie*, Iaşi, 1996, p. 137

[42] *Idem, Paradigma gramaticalităţii categoriale şi programul logicii integrale*, în: Petru Ioan (coord.), *Cunoaştere, eficienţă, acţiune*, Editura Politică, Bucureşti, 1988, pp. 129 - 155; *Idem, Orizonturi logice. Deschideri şi resemnificări în universul actual al formalismelor* (cap. 2, „Logică şi limbaj: comunicaţii logico-lingvistice pe făgaşul teoriei categoriilor"), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 80 - 170

[43] Vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999, 352 p.; vol. 2, în curs de apariţie

[44] Thomas Kuhn, *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, trad. din engl. americană, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976. Cf. şi: Hans - Georg Gadamer, *Adevăr şi metodă*, 2001, pp. 448 - 449, 714; George G. Costandache; Ştefan Trăuşan - Matu (coord.), *Hermeneutica şi ontologia calculatoarelor*, Editura Tehnică, Bucureşti, 2001, p. 106

[45] Imre Lakatos, *Falsification and The Methodology of Scientific Research Programmes*, in: Imre Lakatos, *Philosophical Papers*, vol. 1: *The Methodology of Scientific Research Programmes* (John Worrall and Gregory Currie, eds.), Cambridge University Press, 1978, pp. 8 - 101

[46] Larry Laudan, *From Theories to Research Traditions*, in: Baruch A. Brody and Richard E. Grandy (eds.), *Readings in the Philosophy of Science*, 2nd edition, „Prentice Hall", Englewood - Cliffs, New Jersey, 1989

acomodare *„cu «zeul Haos», cu hazardul şi imprevizibilitatea esenţiale, cu fragmentarul, tranzitoriul, instabilul şi nesigurul care ne asaltează din toate părţile"* [47].

Despre actualitatea logicii româneşti [48], ca şi despre aportul şcolii ieşene [49] la configurarea şi dezvoltarea acesteia, dau seamă paginile unui amplu şi pertinent volum, *Contribuţii româneşti în domeniul logicii în secolul XX*, apărut în 1999, sub semnătura academicianului Alexandru Surdu. Lor li se adaugă volumele despre Athanase Joja, Petre Botezatu şi Ştefan Lupaşcu [50], medalioanele rezervate lui Ion Petrovici, Constantin Noica şi Anton Dumitriu, respectiv lui Nae Ionescu [51], în grupajul despre „Filosofi români în secolul al XX-lea", publicat de „Revista de Filosofie" cu prilejul centenarului publicisticii filosofice româneşti [52], precum şi numeroasele recenzii, studii, ori referinţe punctuale la contribuţii precum cele datorate lui Dan Bădărău, Petre Botezatu, Ioan Didilescu, Teodor Dima, Anton Dumitriu, Gheorghe Enescu, Petru Ioan, Nae Ionescu, Athanase Joja, Ştefan Lupaşcu, Titu Maiorescu, Eugen Mihăilescu, Grigore C. Moisil, Constantin Noica, Ştefan Odobleja, Octav Onicescu, Ion Petrovici, Cornel Popa, Constantin Rădulescu - Motru, Mircea Tîrnoveanu, Florea Ţuţugan, Sorin Vieru şi altora.

Este semnificativ că din lista „celor mai importanţi 22 de filosofi români" care şi-au încheiat opera în secolul al XX - lea [53], cel puţin 10 sînt logicieni, ori au manifestat şi preocupări ţinînd de spectrul problematic al logicii ca instrument al filosofiei şi ştiinţei. După criteriul alfabetic, este vorba de: Lucian Blaga, Petre Botezatu, Anton Dumitriu, Mircea Florian, Nae Ionescu, Ştefan Lupaşcu, Athanase Joja, Constantin Noica, Ion Petrovici şi Constantin Rădulescu - Motru.

În acelaşi număr al „Revistei de Filosofie", prilejuit de centenarul publicisticii filosofice româneşti, la rubrica *Bibliografie* [54], printre contribuţiile semnalate sub semnul

---

[47] Vasile Tonoiu, *Pledoarie pentru o „filosofie fractalistă"*, în: „Revista de Filosofie", nr. 5 - 6, Editura Academiei, Bucureşti, 2000, p. 381. Reflecţiile autorului la care trimitem îi sînt inspirate de cartea lui Jean - Claude Chirollet, *Philosophie et société de l'information*, apărută la Éditions „Ellipses", din Paris, în 1999

[48] Alexandru Surdu, *Contribuţii româneşti în domeniul logicii în secolul XX*, Editura Fundaţiei „România de mîine", Bucureşti, 1999; cf. şi notaţiile pe marginea cărţii, datorate lui Gheorghe Vlasie (*Personalitatea logicii româneşti*, în: „Analele ştiinţifice ale Institutului de Studii Europene «Ştefan Lupaşcu» - Iaşi", seria *Secvenţe psiho-logice*, Iaşi, 1999, pp. 150 - 154) şi lui Dragoş Popescu (*Logica românească în secolul XX*, „Revista de Filosofie", tom 46, nr. 5 - 6, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1999, pp. 397 - 401)

[49] Alături de Petre Botezatu, în volumul menţionat, al lui Alexandru Surdu, mai sînt prezentaţi trei logicieni ieşeni: Teodor Dima (cu 6 performanţe), Petru Ioan (cu 9 performanţe) şi Constantin Sălăvăstru (cu 3 performanţe). Evident, la o nouă ediţie, un astfel de recensămînt va mai face loc, printre cei din şcoala de la Iaşi, Melentinei Toma, Florentinei Călmăţuianu, lui Traian Ştirbăţ, Traian - Dinorel Stănciulescu, George Ceauşu, Gheorghe - Ilie Fărte, Gheorghe Vlasie şi încă multor altora.

[50] Alexandru Tănase (coord.), *Athanase Joja în cultura română*, Editura „Dacia", Cluj - Napoca, 1989; Ştefan Afloroaei (coord.), *Petre Botezatu. Itinerarii logico-filosofice*, Editura „Ankarom", Iaşi, 1996; Petru Ioan, *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Radiografii"), Iaşi, 2000, 280 p.; Petru Ioan (coord.), *Ştefan Lupaşcu: un gînditor pentru mileniu trei*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2001, vol. 1, 372 p.; vol. 2, 352 p.

[51] Sub semnătura lui Alexandru Surdu şi a lui Victor Botez (cf.: „Revista de Filosofie", nr. 5 - 6, Bucureşti, 1999, pp. 235 - 238, 273 - 276 şi 299 - 302, respectiv 251 - 255)

[52] Realizat, în ordinea alfabetică a autorilor, de către Angela Botez, Victor Botez, Viorel Cernica, Nicolae Gogoneaţă, Ion Goian şi Alexandru Surdu

[53] Preambul la *Filosofi români în secolul al XX - lea*, în: „Revista de Filosofie", nr. 5 - 6, Editura Academiei, Bucureşti, 1999, p. 232

[54] Pamfil Nichiţelea, *Lucrări reprezentative ale filosofiei româneşti în secolul al XX - lea*, „Revista de Filosofie", nr. 5 - 6, Editura Academiei, Bucureşti, 1999, pp. 383 - 393

reprezentativităţii, figurează: ☞ *La théorie de l'histoire* [55], cartea lui Alexandru D. Xenopol, dezvoltînd un proiect de recunoaştere europeană în cîmpul logicii şi al filosofiei istoriei; ☞ *Curs de logică generală*, al lui Nae Ionescu [56], desfăşurat – asemenea celor din anii precedenţi, despre istoria logicii (1924 - 1925), despre logică cu specială privire asupra ştiinţelor exacte (1926 - 1927), ori despre logica formală (1927 - 1928) – sub semnul valorizării antreprizei intuiţioniste, de care mărturisesc şi pagini ale disertaţiei doctorale (*Die Logistik Versuch einer neuer Begründung der Matematik*); ☞ *Eonul dogmatic* (1931) şi *Cunoaşterea luciferică* (1933), demersuri cărora li se asociază propensiunea lui Lucian Blaga spre o (noo-)logică a intelectului „enstatic" [57]; ☞ *Psihologia consonantistă*, a lui Ştefan Odobleja, cu deschiderea spre logica rezonanţei [58]; ☞ *L'expérience microphysique et la pensée humaine*, a lui Ştefan Lupaşcu [59], cu propunerea de „nou discurs asupra metodei", dar şi cu prefigurarea „logicii energiei"; ☞ *Du jugement comme acte signifiant*, a lui Dan Bădărău [60]; ☞ *Recesivitatea ca structură a lumii*, a lui Mircea Florian [61], divulgînd interesul pentru reforma logicii într-o perspectivă favorabilă ideii de contradicţie asimetrică; ☞ *Silogistica judecăţilor de predicaţie*, a lui Florea Ţuţugan [62], o excelentă pledoarie în favoarea „ducerii gîndului pînă la capăt" chiar şi acolo unde adevărul părea epuizat prin contribuţii ale veacurilor precedente;

---

[55] Alexandru D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, „Ernest Leroux", Paris, 1908. Cf. şi: Petru Ioan, *Perspective logice. Contribuţii la reconturarea unui profil disciplinar* (cap. 4, „Logica istoriei"), „Junimea", Iaşi, 1986, pp. 112 - 118

[56] Nae Ionescu, *Curs de logică generală: 1934 - 1935* (litogr.); cf. şi: Petru Ioan, *Nae Ionescu: „Curs de logică" (1940)*, în: Ion Ianoşi (coordonator general), *111 lucrări fundamentale: dicţionarul operelor filosofice româneşti*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1997, pp. 24 - 28

[57] Lucian Blaga, *Eonul dogmatic*, „Cartea Românească", Bucureşti, 1931 (reed. la „Humanitas", Bucureşti, 1993) şi *Cunoaşterea luciferică*, Institutul de Arte Plastice „Dacia Traiană", Sibiu, 1933 (reed. la „Humanitas", în 1993). Cele două volume se integrează *Trilogiei cunoaşterii* (Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Carol al II - lea", Bucureşti, 1943), ea însăşi reeditată în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983

[58] Ştefan Odobleja, *Psychologie consonantiste*, Librairie „Maloine", Paris, vol. 1, 1938; vol. 2, 1939 (ambele volume fiind imprimate în ţară, la Lugoj); trad. rom. (*Psihologia consonantistă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti), 1982; cf. şi: Petru Ioan, *Contextul logicii rezonanţei*, în: Josif Constantin Drăgan (ed.), *Consonantica în relaţie cu ştiinţa contemporană*, Editura „Nagard", Milano, 1989, pp. 120 - 126

[59] Stephane Lupasco, *L'expérience microphysique et la pensée humaine. De la nécessité et des directives d'une nouvelle logique et des mathématiques qu'elle commande. Esquisse d'un nouveau discours de la méthode*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Carol al II - lea", Bucureşti, 1940, P. U. F., Paris, 1941; deuxieme édition, Rocher, Monaco, 1989; trad. rom. la Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992 (cu un studiu introductiv semnat de Vasile Tonoiu şi o prefaţă datorată lui Basarab Nicolescu)

[60] Dan Bădărău, *Du jugement comme acte signifiant*, Editura „Brawo", Iaşi, 1943; F. Roth et Cie, Lausanne, 1944. Cf. şi: Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, ediţia a doua, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975, pp. 1090 - 1093; Gheorghe Ştefanov, recenzia volumului în atenţie, în: Ion Ianoşi (coord. gen.), *Dicţionarul operelor filosofice româneşti*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1993, pp. 47 - 49

[61] Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. 1, Editura „Eminescu", Bucureşti, 1983; vol. 2, 1987 (sub îngrijirea lui Nicolae Gogoneaţă şi Ioan C. Ivanciu); cf. şi: Petru Ioan, *Stéphane Lupasco et la propension vers le contradictoire dans la logique roumaine*, în: Horia Bădescu et Basarab Nicolescu (éds.), *Stéphane Lupasco - l'homme et l'œuvre*, Éditions du Rocher, Paris, 1999, pp. 151 - 153

[62] Florea Ţuţugan, *Silogistica judecăţilor de predicaţie. Contribuţii, adaosuri şi rectificări la silogistica clasică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1957

☞ *Studii de logică*, aprofundate de către Athanase Joja [63] sub semnul unei raportări normale a *logicii* la *istoria* logicii, iar a *logicii dialectice* la *logica formală*; ☞ *Istoria logicii*, derulată de Anton Dumitriu într-o perspectivă atotcuprinzătoare [64], în timp, ca şi în spaţiu; ☞ *Schiţă a unei logici naturale. Logică operatorie* [65], articulată de Petre Botezatu pe o linie de echilibru între aspiraţia spre formalizarea limbajului şi exigenţa adecvării acestuia la operaţiile efective ale minţii, care sînt tranzitive, sau constructive; ☞ *Omul. Tratat de antropologie creştină*, de Petre Ţuţea, incluzînd un insolit volum despre: *„întreguri logice* [...], *paralele cu întreguri ontice* [66].

Am lăsat în final proba de relevanţă pe care o asigură logicii în raport cu ansamblul preocupărilor din filosofia românească autorii unui interesant dicţionar de „lucrări fundamentale". Din totalul de 111 cărţi alese de recenzenţi pentru a reprezenta la vîrf producţia filosofică din ţara noastră, 25 emerg din cîmpul logicii, ori din zonele limitrofe cu acesta, pentru ca, la rubrica „autori", procentajul să se îmbogăţească în favoarea disciplinei în atenţie, în proporţia de unu la trei (18, din totalul de 53).

Din parcurgerea înşiruirilor menţionate, se degajă o linie de preocupări legate de tărîmul logicii ştiinţifice şi al celei filosofice, la susţinerea cărora contribuie: Dan Bădărău (1893 - 1968), Lucian Blaga (1895 - 1961), Petre Botezatu (1911 - 1981), Anton Dumitriu (1905 - 1992), Mircea Florian (1888 - 1960), Nae Ionescu (1890 - 1940), Athanase Joja (1904 - 1972), Ştefan Lupaşcu (1900 - 1988), Grigore C. Moisil (1906 - 1973), Constantin Noica (1909 - 1987), Ştefan Odobleja (1902 - 1978), Octav Onicescu (1892 - 1983), Ion Petrovici (1882 - 1972), Constantin Rădulescu - Motru (1868 - 1957), Florea Ţuţugan (1908 - 1961), Alexandru D. Xenopol (1847 - 1920) şi încă mulţi alţii.

Greutatea şi relevanţa numelor de personalităţi ce interferă enumerări precum cele semnalate ne dau speranţa că tradiţia astfel înrădăcinată va susţine o anumită continuitate şi va potenţa fondul de creativitate românească într-un nucleu dur al filosofiei perene.

---

[63] Athanase Joja, *Studii de logică*, vol. 1 - 4, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960, 1966, 1971, 1976; cf. şi: Petru Ioan, *Orizonturi logice*, 1995, cap. 3 („Logică şi realitate: probleme şi pseudoprobleme în legătură cu logica dialectică"), 1995, pp. 202 - 203

[64] Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969; a doua ediţie, revăzută şi adăugită, la aceeaşi editură, în 1975; trad. engl., în 4 volume, Editura „Abacus Press", Tunbridge, Wales, Kent, 1977

[65] Petre Botezatu, *Schiţă a unei logici naturale. Logică operatorie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969; cf. şi: Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie* (cap. „Logica operatorie naturală"), 1973, pp. 284 - 310; Petru Ioan, *Perspective logice*, 1987, pp. 144 - 148; *Idem*, *Petre Botezatu: „Schiţă a unei logici naturale. Logică operatorie" (1969)*, în: Ion Ianoşi (coord.), *111 lucrări fundamentale: dicţionarul operelor filosofice româneşti*, „Humanitas", Bucureşti, 1997, pp. 199 - 201

[66] Petre Ţuţea, *Omul. Tratat de antropologie creştină*, vol. 2, Editura „Timpul", Iaşi, 1993

VI

ECOURI ALE NOII PARADIGME ÎN CÎMPUL SEMIOLOGIEI ROMÂNEŞTI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

17. PROPENSIUNI SPRE LOGICA DE TIP „SITUAȚIONAL" ÎN ORIZONTUL FAPTELOR DE COMUNICARE

17.1. SEMIOTICA MITURILOR COSMOGONICE

A. Cîştigat de *„cea mai importantă instituţie a secolului trecut"* – unitatea spiritului omenesc – şi dorind să o probeze într-una dintre *„manifestările sale cele mai complexe"* (universul miturilor esenţiale), Traian - Dinorel Stănciulescu şi-a propus, prin disertaţia privind miturile creaţiei, care l-a condus la cartea [1] din 1976, să decanteze un *„model arhetipal transistoric al oricărei construcţii cosmogonice"*, indiferent de timpul şi de spaţiul realizării acesteia.

B. Că încercarea în atenţie se plasează sub auspicii semiotice aflăm din articulaţia cuprinsului. Primul capitol, de exemplu, anunţă *semiotica miturilor cosmogonice* ca alternativă la interpretările istorice.

Prin cel de-al II - lea capitol al cărţii la care ne referim – tratînd despre fundamentul codurilor simbolice non-verbale şi despre fundamentarea, prin codurile simbolice, a gîndirii mitico-ritualice – se fac trimiteri la *scenarii semiotice* ale genezei şi ale devenirii limbajului, la *interpretări semiotice* ale fenomenologiei magicului, la *interferenţe semiotice* în dialectica ritului şi mitului, la *universuri semiotice* ale discursului mitico-ritualic şi aşa mai departe.

Dedicat mitului cosmogonic în postura faptului de comunicare, al III - lea capitol din cuprinsul cărţii lui Traian - Dinorel Stănciulescu urmăreşte creaţia cosmică în *perspectiva semiotică*; prezintă mitul ca *limbaj simbolic* şi ca *mesaj*

---

[1] Traian - Dinorel Stănciulescu, *Miturile creaţiei – lecturi semiotice*, Editura „Performantica", Iaşi, 1995, 235 p. O prefigurare a abordărilor din acest volum (prin care se fructifică disertaţia susţinută de către autor în 1995, la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, în vederea obţinerii titlului de *doctor în Filosofie*, specialitatea *Logică*) găsim în studiul *Premise pentru o „semio-logică" a demersului creator*, publicat în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", seria *Filosofie*, tom 39, nr. 1 - 2, 1993.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

semiotic; se ocupă de repere şi de contexte ale *semiozei mitice*, de *angajări semiotice* ale sincretismului mitic şi de *modelări semiotice* ale culturii mitice.

Al IV - lea capitol desfăşoară *circuite semiotice triadice* şi o *taxonomie semiotică* în universul „miturilor esenţiale"; al V - lea se oferă cu *lectura semiotică* a miturilor cosmogonice, iar al VI - lea revine la *semiotica* acestora, ca „univers de credinţă".

Că nu alta este dominanta tematică a expunerii propriu-zise ne-o relevă un şir deconcertant de ocurenţe ale sintagmelor: *„semne originare"*, *„semne simbolice"*, *„semnificare esenţială"*, *„semnificare"* şi *„semnificare simbolică"*, *„feed-back semnificator"*, *„simbolism ritualic"* şi *„simbolism mitic"*, *„limbaj simbolic"*, *„simbolizare mitică"*, *„codificare simbolică"*, *„transfer simbolic"*, *„practică simbolică"*, *„reper simbolic"*, *„ipostaziere simbolică"*, *„interacţiune simbolică"*, *„dimensiunea simbolică a gîndirii"* şi *„a idolatriei"*, *„ureche simbolică"*, *„funcţie simbolică"*, *„dezantropomorfizare simbolică"*, *„mijloace adecvate simbolic"*, respectiv: *„semioză cosmogonică"*, *„semioză cosmică"*, *„semioză esenţială"*, *„semioză creatoare"*, *„comunicare mitico-semiotică"*, *„proces semiotic al comunicării mitice"*, *„virtuţi semiotico-simbolice"*, *„funcţii semiotice"* ale mitului cosmogonic, *„structuri semiotice"* ale lumii cosmice, *„redefinire semiotică"* a sacrului şi a profanului, *„finalitatea semiotică"* a demersului cosmogonic, *„concluzii semiotice"* ale consideraţiilor taxonomice, *„conotaţii semiotice"* ale codului mitico-simbolic, *„valenţe semiotico-revelatorii"* ale simbolismului, *„semiotica dualismului teocratic"*, *„exegeza semiotică a mitului"* etc.

C. În structura sa de adîncime, întreprinderea lui Traian - Dinorel Stănciulescu este un „arc peste timp" între omul *modern* şi omul *arhaic*, chiar *protoarhaic*. *Intervenient* este, aşadar, spiritul ştiinţific, recurgînd la un limbaj abstract şi riguros pentru aducerea multiplicităţii către unitate; spiritul aflat în căutarea unor legi, esenţe şi cauze ale fenomenelor obiective, aparent independente de experienţa trăită; pe scurt, raţionalitatea inteligibilului, a experimentalului, a cantitativului.

Suporter şi *interlocutor* este spiritul mitic, supus unei *raţionalităţi conotative* a percepţiei şi a imaginaţiei, a intuiţiei sensibile şi a calitativului; spiritul procedînd prin explozia unităţii în multiplicitate; corelînd elemente cu încărcătură psiho-logică, subiectivă, abisală, greu de decelat şi de cuantificat, într-un limbaj a cărui polisemie este de factură simbolic-interpretativă. *Miza dialogului* este mitul cosmogonic ca povestire originară, ca „vis colectiv" şi „cel dintîi poem" al umanităţii. Este vorba de o simbolistică putînd fi privită ca „efect al uitării", dar şi ca instrument al memoriei colective; de o anume modalitate intelectuală şi de un anume orizont al raţionalităţii; de o anume formă de gîndire şi de un anume gen de limbaj; de o anume formă de cunoaştere şi de un anume fel de mesaj; de o anume formă de comunicare şi de un anume tip de adevăr.

Aleasă drept *cadru al discuţiei*, perspectiva semiotică se vrea o *„sinteză"* între *logica lucrurilor* şi *logica minţii*, prin *logica inimii*.

Ca metodă, metodologie şi, totodată, ştiinţă cu valoare semnificatoare, semiotica la care recurge autorul ar urma să ne conducă spre o *„logică a lucrurilor ce determină logica gîndirii"*, spre o logică *„originară"*, *„elementară"*; una a *creaţiei cosmice*, *a vieţii* şi *a lumii*, dar şi *a intuitivităţii*, *a concretului de tip calitativ-structural*, *a ima-*

ginilor și a simbolurilor; o *infra-logică*, sau o *logică abisală*, dar și o *supralogică*; o *„logică a rezonanței"*, ca *„răsfrîngere în discursul uman a discursivității lumii"*.

D. Între decupajul „de suprafață", realizat prin *„semiotica miturilor cosmogonice"*, și traseul de adîncime, vizînd *„logica gîndirii arhaice"*, se interpun avataruri ale unei cercetări atente cînd la *mit* și la *rit*, ca sisteme complexe de comunicare și resemnificare, cînd la construcția sincretică, reprezentată de *discursul mitico-ritualic*, cînd la *arhetipurile* degradate în simbol pe calea mitului și, în egală măsură, pe calea limbajelor derivate din mit. De asemenea, se interpun avataruri ale unei analize în care se confruntă cultura orală cu cea scrisă, limbajul non-verbal (magico-ritualic) cu limbajul verbal al narațiunii mitice propriu-zise; geneza limbajului cu geneza lumii, a omului și a mitului însuși. Se interpun, apoi, avataruri ale unei retrospective în care *„accentul pe conținutul onto-logic al mitului cosmogonic"* nu exclude *„trimiteri contextuale la psiho(socio / etno)genetică"*.

Între cele două modalități de abordare semnalate de către autor, se interpun, „totodată", avataruri ale unei încercări în care aplicațiile *metodei* semiotice la analiza miturilor cosmogonice și a mitogoniei nu ocolesc eventualitatea unor contribuții la îmbogățirea *teoriei semiotice* înseși; în fine, avataruri ale unei abordări în care semiotica este, uneori, pretext metodo-logic pentru conotații interdisciplinare.

E. Interdisciplinaritatea de care face vorbire autorul cercetării în atenție este una de ordin: intra-, inter- și para-semiotic. De interdisciplinaritatea *intra-semiotică* dau seamă paginile rezervate sintaxei, semanticii și pragmaticii mitului cosmogonic în perspectiva analizei logice, a celei *lingvistice* și a celei *naratologice*. De asemenea, dau seamă referințe: la corespondența dintre *„ordinea lucrurilor"* și *„ordinea gîndirii"*; la dimensiunea cosmică a manifestării mitului; la limbajul mitului ca *„sistem de semne"*; la structura gramaticală (profundă) a scenariului mitico-ritualic și la cea stilistică, sau *„de suprafață"*; la limbajul-obiect al mitului (care este *textul mitic*); la metalimbajul acestuia etc.

Cu al doilea fel de interdisciplinaritate, cea *inter-semiotică*, ne întîmpină ipotezele și concluziile autorului privitoare la comunicația dintre semiotica *științifică*, cea *„divină"* și cea *mitică*. La *interdisciplinaritatea para-semiotică* par să facă trimitere notațiile autorului despre efortul *semiotico-hermeneutic*, despre demersul *semiotico-hermeneutic*, despre procedeul *semiotico-hermeneutic* cu caracter deconstructiv, despre corespondența *semiotico-hermeneutică*, despre încercarea *semiotico-hermeneutică*, despre abordarea *semiotico-hermeneutică* a mitului etc.

F. Ce este, însă, după autorul cercetării în atenție, semiotica *miturilor* cosmogonice și prin ce se deosebește ea de *hermeneutica* miturilor cosmogonice ?

Pentru răspunsul la a doua întrebare sînt de luat în seamă un șir de considerații răspîndite în economia întregii expuneri. Mai relevante ni se par aspectele legate de *direcția* pe care o urmează cercetarea mitului, care poate fi *ascendentă*, sau *descendentă*. De asemenea, își au importanța lor sublinierile ținînd de perspectiva asupra mitului cosmogonic – „orizontală" sau „logică", într-un caz; „verticală" sau „axiologică", în celălalt caz.

Atrag atenția, în fine, observațiile cu privire la accentul pus în cursul cercetării: pe exteriorizarea divinității în lume, sau profanizarea sacrului, într-un caz, pe interiorizarea divină a lumii, sau *sacralizarea profanului*, în celălalt caz; pe simbol ca *semn motivat*, într-un caz, și pe simbol ca *semn conotativ*, în celălalt caz;

pe dimensiunea raţional-cognitivă a discursului, într-un caz, pe motivaţia simbolică a mitului ca filtraj al *ontos*-ului prin *logos*, în celălalt caz; pe raţiunea ştiinţifică şi instrumentală, într-un caz, pe intuiţia arhaică, respectiv pe recuperarea ei prin intermediul privilegiilor raţiunii, în celălalt caz; pe foarte exacta analiză formalist-morfologică, într-un caz, şi pe analiza de tip speculativ-filosofic, în celălalt caz; pe conţinutul obiectiv, cognitiv-informativ şi structural-experimental, într-un caz, pe conţinutul subiectiv al mitului, în celălalt caz; pe textul sau discursul mitic ca *macrosemn*, într-un caz, pe textul sau discursul mitic ca simbolism, în celălalt caz.

Cît priveşte prima întrebare, *expresis verbis*, autorul în atenţie cauţionează semiotica: cu cercetarea semnelor mitice din perspectiva *dualităţii semnificant / semnificat*; cu cercetarea *semiozei* mitice şi cu cercetarea *corelaţiei sintaxă / semantică / pragmatică*.

Asemenea *„abordări semiotice explicite"*, cît şi deschiderile *implicite* către conţinutul şi finalitatea demersului mitico-ritualic, ca act de semnificare şi simbolizare, sînt raportate de către Traian - Dinorel Stănciulescu la două tipuri de *modele semiotice*. Unul pentru semioza *profană* (*umană*, sau *reală*) – *modelul grafului semiotic*; altul pentru semioza *sacră* (*ideală*, *divină*, sau *virtuală*) – *modelul hexadei semiotice* [2], respectiv *hexada „semiozei creatoare"* (cosmogonice).

G. Ce angajează hexada semiotică ? Şase „momente", care – în scenariul cosmogonic – dau seamă: ☞ (1) de *actorii divini* ai creaţiei lumii; ☞ (2) de *mecanismele* prin care lumea a luat naştere; ☞ (3) de *rezultatele* procesului cosmogonic; ☞ (4) de *cadrul spaţio-temporal* asociat actului teogonic, respectiv cosmogonic, sau antropogonic; ☞ (5) de *scopul*, sau *finalitatea* procesului de creaţie; ☞ (6) de *receptorii*, sau *beneficiarii* cosmogenezei. Într-o formulare relativ-distinctă de cea captată prin schema hexagonală reprodusă în tabelul alăturat, cei 6 poli, sau parametri trimit: ☞ (1) la *actorii genitori* ai semiozei cosmice / *„P_1"*; ☞ (2) la *modalităţile semnificării divine* / *„P_2"*; ☞ (3) la *cosmosul în chip de mesaj semiotic* / *„P_3"*; ☞ (4) la *spaţiul* şi la *timpul mitic*, în care se proiectează creaţia originară şi „semioza esenţială / *„R_1"*; ☞ (5) la *demersul cosmogonic*, ca finalitate semiotică / *„R_2"*; ☞ (6) la *lectorii mesajului cosmogonic*, ca beneficiari ai semiozei divine / *„R_3"*.

394°. Schema „semiozei creatoare", avansată de Traian - Dinorel Stănciulescu, ca ipostază a „modelului hexadic al situaţiei de comunicare"

[2] Despre antecedentele schemei secunde, autorul cărţii în atenţie dă seamă la nota 7 din pagina 68 (o trimitere la studiul *„Reperele" situaţiei semiotice, prin analogie cu „situaţia" pedagogică*, pe care l-am publicat în nr. 2, pe 1992, al seriei de *Filosofie* din cadrul „Analelor ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» - Iaşi") şi la pagina 228, menţionînd (la capitolul „Bibliografie") volumul *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, pe care l-am publicat la Editura Didactică şi Pedagogică, în 1995

Ca „momente", cele șase determinări sînt precedate de situația presemiotică, pe care o întruchipează Haosul, după cum, la rîndu-le, preced eschatologia, ca sfîrșit și, totodată, recuperare a semiozei divine. Pe ansamblu, începutul de taxonomie de tip apriorist detaliază repere din mitologia cosmogonică precum cele înscrise în schema de mai jos. În economia hexadei, autorul privilegiază triada semiotică „a celor trei P", respectiv *„dialectica dintre un conținut semnificant (P_2) cu o formă semnificantă (P_3), mediată de o instanță semnificatoare (P_1)"*.

Celelalte „momente" se constituie într-un triunghi semiotic derivat, legat de *„prezența într-un context specific (R_1), generat în urma cosmogenezei, a unor receptori-beneficiari (R_3), capabili să valorifice specific efectele demersului cosmogonic (R_2)"* [3].

Priviți în corelativitate, cei 6 parametri ai hexadei semiotice îi mai reține atenția autorului în legătură cu unele etalări ale „paradigmei dualiste". Altminteri, paragrafele din cuprinsul capitolului în atenție aprofundează, *„printr-un scenariu cosmogonic relevant"*, caracteristicile „momentelor" reținute în chip de parametri și lasă în seama beneficiarului virtual exploatarea sistematică a celor 64 de „forme verticale" ale cosmogenezei, ce vin să înfrunte *„riscul totalei abstractizări"* printr-o șansă greu de egalat în abordările aposterioriste: cartografierea într-o manieră cvasi-algoritmică (sistematică, oricum, și ferită de viciul recensămîntului rapsodic) a miturilor originare.

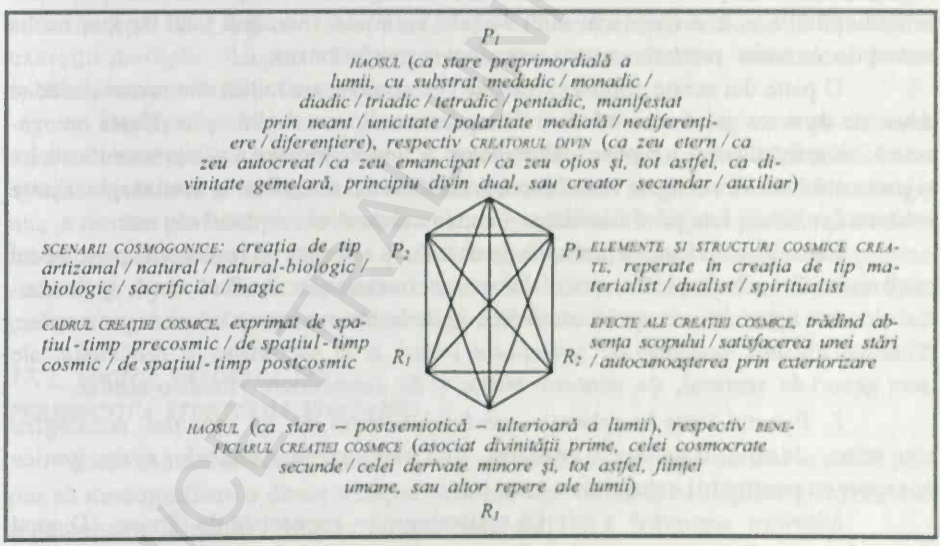

395°. Reperele taxonomiei semiotice, deslușite în acord cu polii situației de comunicare [4]

H. Disocierea între cele două modele – *graful* și, respectiv, *hexada* – s-ar putea pune în corespondență: cu referințe din cursul expunerii la structura duală a mesajului mitico-ritualic, ca proiect *interior* și ca proiect al formelor *exterioare*; cu trimiteri la dua-

[3] Traian - Dinorel Stănciulescu, *Miturile creației – lecturi semiotice*, Iași, 1995, p. 93

[4] *Ibidem*, pp. 137 - 139

litatea semiotică a mitului, ca sistem *lingvistic* şi *metalingvistic*, ca sistem *primar* şi *secundar* şi aşa mai departe; cu observaţii privitoare la dualitatea formelor de semnificare prin mit, *profundă* şi de *suprafaţă*; de asemenea, cu precizări legate de dualitatea planurilor de receptare a mitului, ca acţiune constructiv-divină, în plan *onto-logic* şi *praxio-logic*, respectiv ca act de cunoaştere şi de reflectare umană a întreprinderii divine, în plan *gnoseo-logic* şi *logic stricto sensu*; în fine, cu remarci privind dualitatea formelor de manifestare a mitului, ca rezultat al simbolizării unei *„trame ontologice"* şi ca expresie a unui *„sistem logistic"* etc. Tot după autorul cărţii, mitul este, însă, *„rezultat al rezonanţei cu realitatea obiectivă, descris în termenii limbajului simbolic şi descifrabil în limbajul raţionalităţii contemporane"*; el este o *„reflexie metasemiotică a limbajului potenţial al semnelor naturale"*.

Coroborate cu referinţele la coduri supraetajate, la experimentul oglinzilor paralele şi la procesualitatea semiotică infinită, caracterizările de mai sus ne conduc spre un singur suport metodologic al amplei şi istovitoarei exegeze pe care ne-o propune universitarul ieşean: *structura recurentă a situaţiilor de comunicare*.

Confirmînd ideea peirceană de interpretant, unul dintre parametrii semiozei cosmogonice de tip *semiotico-hermeneutic* (la a cărui amenajare se angajează autorul) este *discursul mitico-rìtualic*, care, fiind el însuşi o *situaţie de comunicare*, închide, între alţi parametri, *semioza divină*. Fiecare din cele trei semioze putînd articula pînă la şase şi chiar mai mult de şase variabile, numărul total de spaţii subsumabile *hexadei semiotice recurente* devine impresionant.

O parte din aceste „forme verticale" de comunicare mitică sînt nominalizate şi discutate de autor ca relaţii simbolice dintre discursul / textul mitic şi realitatea ontogenetică, dintre emitent şi receptor, dintre *ontos* şi *logos*, dintre conştiinţa semnificatoare şi cosmosul semnificat, dintre semnificant, semnificare şi semnificat în actul magic, dintre emitentul mitului, funcţia şi finalitatea acestuia, respectiv receptorul său etc.

Parte din combinaţiile pomenite ţin de traseul *semantic* al modelului, parte de cel *pragmatic*. Tot sub auspiciile *modelului situaţiei semiotice* se adună, însă, şi prezentări ale unor tipuri de *rezonanţă simbolică* şi de forme corespunzătoare de cunoaştere, prezentări ale unor modalităţi de *simbolizare mitică* şi de *sacralizare a profanului*, ale unor genuri de *semioză*, de *contexte mitice* şi de *comunicare ritualico-mitică*.

I. Punctul forte în aplicaţia *modelului recurent al situaţiei mitologice* este atins, de autorul pe care-l urmărim, prin clasificarea scenariilor cosmogonice în raport cu parametrii actului de comunicare.

Matricea semiotică a mitului cosmogonic – prezentată de Traian - Dinorel Stănciulescu ca instrument metodologic asemănător tabelului mendeleevian al elementelor chimice şi automatului cu o infinitate de stări – pune în valoare ampla şi profunda cunoaştere de către autor a *„celei dintîi experienţe în faţa cosmosului"*, care este universul miturilor esenţiale. Aceeaşi paradigmă dă măsura capacităţii remarcabile de esenţializare într-un demers confruntat cu serioase dificultăţi atît în delimitarea *„obiectului de cercetare"*, cît şi în utilizarea instrumentarului disponibil.

J. La unele obstacole întîmpinate în cercetarea pe care ne-o propune, autorul se opreşte cu *fair play*, sub impresia „paradoxului postfeţei", avertizîndu-ne

asupra unui oarecare deficit în ceea ce privește sfera de cuprindere a exemplelor și gradul lor de relevanță, greutatea surselor de informare folosite și tăria concluziilor produse. Lor li se adaugă rezerve și neînțelegeri inevitabile în actul de lectură.

Nu credem, bunăoară, că semiotica mai poate fi privită ca un *orizont interpretativ* distinct de teoria (sau de teoriile) comunicării, după cum nu credem că analiza sintactico-semantico-pragmatică s-ar fi putut desfășura vreodată doar într-un cadru intra-textual.

Pe de altă parte, ne este greu să înțelegem cum are loc o trecere de la *simbolic* la *semiotic* și cum s-ar putea concilia *comunicarea* cu *semnificarea*, într-o epocă marcată de fenomenologia acționalistă, sfîrșind „lingvistica non-limbajului" și „logica ilocuțiunii".

Din expunerea autorului, nu rezultă dacă direcția *fenomenologică în cercetarea mitului* este totuna cu analiza *conținutului fenomenologic al mitului*, caz în care s-ar oculta relația cu hermeneutica și însăși definirea hermeneuticii miturilor. Cea mai delicată problemă rămîne, însă, partajul dintre *semiotic* și *hermeneutic*, într-o cercetare raportată și la perspectiva emitentului și la cea a receptorului; și la *„timpul pierdut al umanității"*, și la *„memoria arhetipală a cosmosului"*; și la lumea semnificantului, și la cea a referentului; și la disponibilitățile intuitive ale omului arhaic, și la capacitatea holonomică a omului modern.

Cum nu atît *încadrarea disciplinară*, cît *programul de cercetare* și, mai ales, *paradigmele* pe care se sprijină dau, astăzi, loc în cetate căutătorului de adevăr, preferăm să punem în legătură demersul lui Traian - Dinorel Stănciulescu cu un început de *„logică situațională"* în care se încorporează rezultate ale unor exerciții multiple: deopotrivă fenomenologice, hermeneutice, semiotice, psihanalitice, etno-istorice, fizico-cosmologice și metafizice.

Desfășurînd volutele unui scenariu ținînd de stilul metodologic compozit, autorul s-a supus rigorilor unui „triplu salt", în lumea fascinantă a spiritualității arhaice: s-a apropiat cu interes și înțelegere de mecanismul codificării originare a mitului cosmogonic; a urmărit posibilitățile decriptării acestuia în termenii limbajelor profane și a schițat modalități ale reintegrării valorilor gîndirii simbolice în discursul științei contemporane. Judecată în raport cu finalitățile asumate, cercetarea întreprinsă de Traian - Dinorel Stănciulescu reprezintă o contribuție de prestigiu în domeniul logicii aplicate [5].

17.2. LOGICA NATURALĂ DIN PERSPECTIVA ȘTIINȚELOR EDUCAȚIEI

A. Autoarea cărții [6] la care ne vom referi în paginile de mai jos și-a propus să monografieze o direcție importantă din cercetarea articulațiilor gîndirii, sub aspectul corectitudinii formale, *logica naturală*.

---

[5] Între timp, preocupările autorului în direcția semioticii și a mito-logicii s-au concretizat în studii precum: *Plaidoyer pour une „sémio-logique" des mythes de la création*, în „Revue Roumaine des Sciences Sociales", seria *Philosophie et Logique*, tom 41, nr. 3 - 4, Editura Academiei, București, 1997, pp. 256, 258; *Întrebările filosofiei. Strategii metodico-semiotice de depășire a confruntărilor prin care filosofia este piatră de încercare*, „Cristal - Concept", Iași, 2001, pp. 72, 87, 96, 182; *Semiotics of Light. An Integrative Approach to Human Archetipal Roots*, „Cristal - Concept", Iași, 2003; *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, „Performantica", Iași, 2004

[6] Dorina Sălăvăstru, *Logica naturală și aplicațiile ei în cîmpul educațional*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, 242 p. Volumul fructifică disertația omonimă, susținută de către autoare la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în iunie 1998, în vederea obținerii titlului de *doctor în Filosofie*, specialitatea *Logică*.

Cele patru curente la care era de aşteptat ca Dorina Sălăvăstru să se oprească în cursul expunerii (reprezentate prin căutările şi prin contribuţiile elveţiano-francezului Jean Piaget, francezului Robert Blanché, românului Petre Botezatu şi elveţianului Jean-Blaise Grize, acesta din urmă secondat de numeroşi colaboratori la Institutul de Semiologie al Universităţii din Neuchâtel) se *fundamentează* diferit, se *raportează* diferit la logica existentă şi la problemele de pînă acum ale logicii, se *aşează* diferit într-un insolit *„hexagon al situaţiilor de raţionare"*, după cum împărtăşesc, în comun, anumite supoziţii şi anumite opţiuni legate de *„programul de cercetare"* în logica actuală şi de *„paradigmele"* menite a-l susţine.

396°. Hexagonul situaţiilor de raţionare, menit a legitima direcţiile din logica naturală

B. Spunem că cele patru tentative de reformă a logicii formale – la care ne reţin atenţia analizele autoarei – SE FUNDAMENTEAZĂ DIFERIT: ☞ (1) în măsura în care, prin *„logica operatorie genetică"*, Jean Piaget înţelege să deceleze structurile operatorii ale raţiunii discursive, mizînd pe datele *psihologiei inteligenţei* şi ale *sociologiei gîndirii*; ☞ (2) în măsura în care o *„logică reflexivă"* cu orientare spre *„logica operatorie naturală"* (adică spre logica operatorie spontană), aşa cum o concepe şi o apără Robert Blanché, este una cîştigată de *„spiritul filosofic"* şi de *„stilul raţionalist"*, atent la *„aspectul relaţional al ideilor"*, la sistemul *„interpretării apodictice"* a propoziţiilor de predicaţie şi la *„universalitatea esenţială"* pe care o marchează necesitatea în *„gîndirea bazată pe concepte"* [7]; ☞ (3) în măsura în care, prin *„logica operatorie tranzitivă"* şi *„logica operatorie constructivă"*, Petre Botezatu se raportează într-o perspectivă ecumenică la celelalte teorii şi sisteme logice, ţinînd fiecare de un anumit *„domeniu de origine"* (sau *„cîmp de referinţe"*) şi de un anumit *„nivel de construcţie"* (sau *„tip de limbaj"*); ☞ (4) în măsura în care, prin *„logica discursivă"*, Jean-Blaise Grize ţine pasul, mai curînd, cu epistemologia, cu retorica, cu antrepriza descriptivă şi cu cea didactică, în încercarea de a desluşi comportamentul logic al subiectului în strategii mai ample de exprimare discursivă, de interlocuţie şi de comunicare prin limbaj.

C. Spunem că cele patru deschideri teoretico-metodologice SE RAPORTEAZĂ DIFERIT LA LOGICA EXISTENTĂ ŞI LA PROBLEMELE DE PÎNĂ ACUM ALE LOGICII: ☞ (1) în măsura în care *logica operatorie genetică*, a lui Jean Piaget, nu contestă achiziţiile logicii formalizate, de inspiraţie matematică, ci încearcă să le pună în acord cu circuitul semnificaţiilor pe care se mizează în orice secvenţă de monolog sau polilog, după cum conturează noi orizonturi în gruparea şi în relaţionarea entităţilor şi a constelaţiilor de entităţi logice; ea este mai curînd o *„protologică"* în serviciul unei *„protocunoaşteri"*, ori o *„prelogică a subiectului"* [8],

[7] Dorina Sălăvăstru, *op. cit.*, pp. 51, 94, 97, respectiv 122
[8] *Ibidem*, pp. 61, respectiv 65

plasîndu-se într-un *„șir deschis"* de sisteme și de teorii logice ținînd de grade diferite ale formalizării și ale structurării formale a gîndirii; ☞ (2) în măsura în care *logica reflexivă*, clamată de Robert Blanché, nu reprezintă altceva decît o „carte de vizită" pentru orizontul, deja parcurs, al silogisticii modalizate și integrate unui calcul predicațional, în care propozițiile particulare (în interpretarea booleană, ca și conjuncții de propoziții singulare) contează drept negații ale propozițiilor universale (interpretate herbartian, ca și condiționări între propoziții singulare); cînd nu este un exercițiu hermeneutic asupra unor desfășurări ținînd de stadiul formalist-matematic al logicii constituite, ea se recomandă prin codificări pe măsura limbajului și a metodelor statornicite în analiza gîndirii ca articulare discursivă, un exemplu de asemenea înnoiri fiind chiar *„hexagonul logic"* ca structură ce include și multiplică structurile *opoziționale* (diadice, triadice, respectiv tetradice) anterior degajate, lăsîndu-se, la rîndu-i, multiplicată, în structura decadică; ☞ (3) în măsura în care *logica operatorie naturală*, propusă de Petre Botezatu, este o extindere și o generalizare a silogisticii aristotelice, contînd, în mod obișnuit, ca o teorie a schemelor de raționament pentru propoziții ce pun în legătură termeni generali, asociați cu clase de obiecte, de proprietăți, de stări de lucruri, de acțiuni etc.; ea adaugă modurilor silogistice tradiționale numeroase alte scheme de inferență deductivă, pentru propoziții ce relevă diverse tipuri de relații între subiect și predicat, dar și pentru propoziții ce pun în relație diverse tipuri de „obiecte" sau „entități" logice – specii și genuri, părți și întregi, condiții și consecințe, cauze și efecte, antecedenți și succedenți, mijloace și scopuri și așa mai departe; ☞ (4) în măsura în care *logica discursivă*, cu care ni se recomandă Jean-Blaise Grize, s-ar putea defini ca o replică, în plan logic, a hipersemioticii, respectiv a lingvisticii și a retoricii (intens-generalizate); ea caută extrapolări ale parcursurilor de tip demonstrativ, explicativ și argumentativ, pentru a putea da seamă de varietatea formelor de intervenție „cognitivă" și de multitudinea deconcertantă a tipurilor de „înscenare" discursivă.

D. Spunem că cele patru rute ale reconcilierii logicii formale cu gîndirea și limbajul SE AȘEAZĂ DIFERIT ÎNTR-UN INSOLIT „HEXAGON AL SITUAȚIILOR DE RAȚIONARE": ☞ (1) în măsura în care, conform celor convenite de autoarea expunerii, *logica operatorie genetică*, configurată de Jean Piaget, marchează (în modelul relațional de care am amintit) coordonata locutorului și a intervenientului discursiv; ☞ (2) în măsura în care logica reflexivă, de care este pasionat Robert Blanché, pare călăuzită de „așteptările" receptorului și ale interlocutorului; ☞ (3) în măsura în care *logica operatorie naturală*, „schițată" de către Petre Botezatu, se așează la polul „referinței tematice" și al tipului de raționament prin intermediul căruia *se intervine discursiv asupra interlocutorului*; ☞ (4) în măsura în care așa-numita *logică discursivă*, în accepția pe care i-o conferă Jean-Blaise Grize, ține de *„actul de raționare"* și de modalitățile în care se combină raționamentele într-o *intervenție discursivă*[9], coordonată opusă *„tipului de raționament"*.

E. În ciuda celor semnalate, respectivele încercări de implicare a logicii în procesul de modernizare și de adaptare la provocări ale cunoașterii și ale comunicării, într-o epocă a inter- și a trans-disciplinarității, au în comun cel puțin urmă-

[9] Dorina Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 32

toarele idealuri: ☞ (1) deschiderea spre registre ale gîndirii „moi", clamate şi pe feluritele piste ale postmodernismului; ☞ (2) denunţarea „artificialităţii" unor construcţii şi înfăţişări ale logicii *subînţeles-* sau *explicit-formaliste*; ☞ (3) acomodarea cu raţionamentele ce impun concluzii cu valoare de probabilitate subunitară; ☞ (4) căutarea unor noi căi de „implementare" a intensionalului; ☞ (5) promovarea, şi prin logică, a traseelor euristice; ☞ (6) preocuparea pentru interfaţa cu „semnificaţia" şi „conţinutul" gîndirii; ☞ (7) acceptarea unei palete mai largi de „obiecte discursive"; ☞ (8) accederea la un grad mai avansat de generalitate în schematizările discursive; ☞ (9) accentul pe operaţie şi pe parcursul, ca atare, al gîndirii, prea îndelung-ocultat de interesul pentru „produsul finit" al acesteia; ☞ (10) strădania de a dezvălui cîte ceva din procesualitatea gîndirii logice, adumbrită de goana pentru „teoretizare" şi pentru „articularea în sistem"; ☞ (11) urmărirea unor etaje macrologice, ţinînd de operaţii şi de strategii complexe, precum descrierea, povestirea, explicaţia didactică, apărarea unui punct de vedere, combaterea unei teze adverse etc.; ☞ (12) reabilitarea „raţionamentului discursiv", eclipsat de „raţionamentul formal".

F. În selectarea, în prezentarea şi în evaluarea celor patru tipuri de logică „naturală", Dorina Sălăvăstru pare a fi cîştigată mai mult de primul obiectiv al cercetării (reliefarea intenţiilor şi a aspiraţiilor fiecăruia dintre protagonişti), lăsînd rezultatele obţinute de aceştia să vorbească, cumva, de la sine despre operaţionalizarea unor noi concepte şi despre omologarea unor noi tehnologii în analiza şi în sinteza de tip logico-discursiv.

Cel puţin la prima vedere, autoarea consimte la aprecierea că logica formalizată şi logica existentă, în general, ar avea de-a face: ☞ (1) doar cu *„demonstraţia validă"*; ☞ (2) doar cu *„deducerea concluziilor certe"*; ☞ (3) doar cu extensionalul; ☞ (4) doar cu justificarea cunoştinţelor; ☞ (5) doar cu rezultatele actului de inferare, sau raţionare; ☞ (6) doar cu metoda de tip matematic şi doar cu spiritul matematic [10]; ☞ (7) doar cu stilul empirist, legat de gîndirea faptelor şi de *„aspectul substanţialist al conceptului"*; ☞ (8) doar cu *„raţionamentul formal"* şi doar cu ordinea formală a simbolurilor logice [11].

G. Faptul că logica formală actuală nu are de-a face doar cu „demonstraţia validă" ni-l dovedesc preocupările de decenii pe linia formalizării raţionamentului inductiv şi a celui susţinut de analogie, după cum şi interesul arătat pentru reducţie, ca formă răsturnată a deducţiei, chiar dacă sub demnitatea şi fără securitatea acesteia.

H. Că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *„deducerea concluziilor certe"* ne-o atestă însăşi distincţia dintre *certitudinea concluziei* şi *certitudinea derivării concluziei din premise*.

De altfel, nici la Aristotel logica formală nu este *apodictică graţie naturii concluziilor*, ci datorită modului în care se trece de la premise, la concluzii. În contextul logicii modale, al logicii polivalente şi al celei probabiliste, al logicii vagi şi, în genere,

[10] Dorina Sălăvăstru, *op. cit.*, pp. 85, 7, 11, 16, 17, 82, 80
[11] *Ibidem*, pp. 96, 97, 193, 80, 197

al logicii *nemonotone*, disocierea cu pricina este un bun definitiv cîștigat, iar prin prisma acestuia se cer înțelese și „antiinductivismul" lui Karl Raimund Popper și cursul inteligenței artificiale, în acord cu care putem reitera convingerea subiacentă „Logicii cercetării" (din 1934), că *inferența logică este deductivă, ori nu este deloc* !

I. Împrejurarea că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *extensionalul* este confirmată: de apelul la mijloace formale pentru captarea *„structurilor operatorii ale inteligenței"* și de *„profunda înrudire"* [12] a acestora cu „structurile matematice" (în cazul *logicii operatorii genetice*, așa cum este ea concepută de către Jean Piaget); de recursul la mijloacele logicii formalizate existente pentru captarea regimului apodictic al gîndirii (în cazul *logicii reflexive*, a lui Robert Blanché); de extinderea silogisticii formalizate la structurile de predicație exclusive și adaptarea topicii pomenite la alte tipuri de noțiuni și de enunțuri (în cazul *logicii operatorii naturale*, a lui Petre Botezatu); de parafrazarea unor ingredienți ai logicii formale moștenite („subiect", „predicat", „predicare", „judecare", „relaționare", „raționament", „argumentare" etc.) prin termeni meniți a da seamă de logica discursivă, precum „obiect", „cuplu predicativ", „determinare", „enunțare", „configurare", „schematizare discursivă" și așa mai departe (în cazul *logicii discursive*, a lui Jean-Blaise Grize). Unei astfel de tentații perifrastice nu i-a putut rezista, de altfel, nici Constantin Noica, atunci cînd a teoretizat „mulțimile secunde" și „holomerii" (sau, „holoforii"), „krinamen-ul" (și „propunerea"), „anastrofia" și „catastrofia", „sinaletismul" etc., în contul logicii hermetice !

J. Că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *justificarea cunoștințelor* deja-dobîndite ne-o subliniază, în chip eclatant, relativ-recenta *„logică a inteligenței artificiale"*, în realitate: logica inversată a *deducției naturale*, așa cum a conceput-o, în cel mai sever spirit matematic, în 1934, Gerhard Gentzen, după uitate încercări ale marelui vizionar Charles Santiago Sanders Peirce, din 1880.

K. Faptul că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *rezultatele actului de raționare* ni-l adeverește revenirea în forță a ideilor, de sorginte aristotelico-medievală, despre *„modus sciendi"* și *„modus procedendi"*, într-o epocă în care a stăpîni inteligența înseamnă a spori cunoașterea, iar a spori cunoașterea înseamnă a deține algoritmi de *demonstrare automată* și de *rezolvare automată a problemelor* !

L. Împrejurarea că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *metoda de tip matematic* și doar cu spiritul *matematic* ne-o impun, fără putință de tăgadă, izbînzile în orizontul științelor cogniției, din rîndul cărora nu poate lipsi așa-zisa *INTELIGENȚĂ ARTIFICIALĂ*, în fapt, un mediu de viață pentru știință și pentru cunoaștere, în genere, dar și un produs al unor științe, precum logica, informatica și matematica.

M. Faptul că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *stilul empirist*, legat de gîndirea faptelor și de *„aspectul substanțialist al conceptului"*, ni-l probează marile progrese pe linia formalizării și a abstractizării în chiar spațiul disciplinei mereu puse și repuse în discuție, datorită efervescenței cercetărilor din amplu-i domeniu.

[12] Dorina Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 52

N. Prezumția că logica formală actuală nu are de-a face doar cu *„raționamentul formal"* și doar cu *„ordinea formală"* a simbolurilor logice ne-o poate certifica șirul de proiecții logic-demonstrative ale unor texte prin excelență argumentative, proiecții întreprinse de către Dominique Dubarle (pentru a sublinia compatibilitatea *„logicii formalizate"* cu *„logica dialectică"* hegeliană), de către Oswald Ducrot (pentru a prezenta logica formalizată ca *„model formal al limbii"*) și de către alți analiști, ce nu aplaudă pozițiile antiformaliste.

Ne-o poate certifica, de asemenea, impunerea *logicii operatorii naturale* ca instrument al formalizării în științele socio-umane, după cum și confirmarea modurilor inferențiale deductive, omologate de logica formalizată ca verigi în schematizările *„logicii discursive"*, împrejurări la care ne reține însăși expunerea autoarei [13].

O. Pentru că, în cursul expunerii, Dorina Sălăvăstru evocă *„abstractizarea reflexivă"* [14] și *„generalizarea constructivă"*, credem că o confruntare a pomenitelor operații cu cele consemnate ar fi făcut-o mai circumspectă în preluarea fără comentarii (ori fără un suficient comentariu) a unor idei, precum: ☞ (1) cele exprimînd judecarea *formalismului* și a *constructivismului*, drept manifestări ale *artificialului* și ale *arbitrariului* în logica modernă; ☞ (2) cele insinuînd *„o gîndire a faptelor"*, în contrast cu gîndirea *„bazată pe concepte"*; ☞ (3) cele echivalînd cu acceptarea unei logici *„a semnificației"* și *„a conținuturilor"* de gîndire, în condițiile în care logica este *știința formelor și a structurilor gîndirii*, respectiv *a raporturilor dintre forme și conținuturi discursive*; ☞ (4) cele favorizînd adeziunea la promisiuni legate de *„implicația semnificantă"*, ori de *„raționamentul semiologic"*, *„discursiv"* și *„cotidian"* [15], în contrapondere la raționamentul *„logic"* și *„formal"*. Reluată copios de către autoare în cuprinsul expunerii pe care o analizăm, distincția din urmă nu este, însă, între tipuri ale raționamentului, ci între *raționamentul efectiv* și *schema formală* a acestuia, degajată și evaluată de logician sub aspectul corectitudinii, sau al validității.

P. Dincolo de observații ca cele consemnate, pînă la un punct reclamate în chiar tentativa de bilanț întreprinsă de autoare, se cer reținute: ☞ (1) faptul că cercetarea se vrea asociată cu un stadiu în apropierea *limbajului-obiect* și în înfiripărea *metalimbajului* unei cercetări asupra logicii naturale; ☞ (2) faptul că, din cuprinsul expunerii, se degajă, în chip pertinent, specificul celor patru concretizări ale idealului de naturalizare a logicii savante din epoca actuală; ☞ (3) faptul că propensiunilor către logica naturală li se asigură un spațiu de minimă comunicare printr-o replică bine-venită la HEXADA ANALIZEI *„SITUAȚIONALE"*, ce-și dovedește atractivitatea în tot mai multe demersuri cu profil sistematizator; ☞ (4) faptul că virtuțile logicilor discutate sînt puse la încercare într-un cîmp de maximă relevanță, cum este cel al *educației*.

Să nu uităm că într-un asemenea cîmp a prins contur logica aurorală; că în el, veacuri de-a rîndul, logica a fost suverană și că la el logica trebuie mereu și mereu să revină, indiferent cît de „naturală", sau cît de „tehnic-formală" s-ar dori, la un moment, sau altul.

---

[13] Dorina Sălăvăstru, *op. cit.*, pp. 126, 208

[14] *Ibidem*, p. 62

[15] *Ibidem*, pp. 8, 96, 60, 172, 202, 203

17.3. SEMIOTICĂ ȘI DISCURS DIDACTIC

A. Aflată la granița dintre lingvistica macrotextului, logică, semiotică, retorică, psihopedagogie și sociologia educației, cercetarea [16] lui Vasile Dospinescu din care au văzut lumina tiparului cărțile la care facem trimitere în rîndurile de mai jos [17] pornește de la prezumția fertilă că starea oricărui discurs este indusă de parametri și de proceduri.

B. În ceea ce-l privește, autorul înțelege să asume ca parametri de maximală referință: cunoașterea (respectiv știința și progresul acesteia), discursul și educația (respectiv difuzarea cunoștințelor, învățămîntul și societatea). Tema astfel delimitată amintește de epoca ideologilor din Franța, dar ea este pe deplin actuală în orizontul semiologilor și al semiologiilor.

Confirmînd o preocupare cît se poate de generală, Vasile Dospinescu ne-a creat o situație prin care avem a ne pronunța asupra unui demers de „semiotică socială", de „semiolingvistică", sau de „translingvistică" a discursului didactic. Miza cercetării sale o constituie mecanismele și schemele de funcționare a „mașinăriei" discursului didactic, după cum o reprezintă interferența semioticii (în postura de știință a discursului) cu *știința educației*, respectiv a *semioticii* cu *Instituția Școlii*. Prin aceasta, autorul se implică în probleme precum: depășirea schismei dintre știință și litere, grație unificării studiilor pedagogice prin recursul la semantică și semiotică; antrenarea semioticii ca instrument al științei și al educației *stricto sensu*, dată fiind orientarea teoriei generale a comunicării și către alte suporturi formative decît cel asigurat prin limba naturală și așa mai departe.

C. Analiza discursului didactic, pe care ne-o propune Vasile Dospinescu, fiind o *semiotică indicială*, autorul ne înfățișează un model al sistemului educativ în care se articulează: ☞ (1) *instituțiile de formare și de perfecționare a agenților instrucției și educației*, respectiv *discursul pre-pedagogic* promovat prin științele didactice, prin cele meta-didactice și prin cele peri-didactice; de asemenea, metodele, formele și procedeele didactice; ☞ (2) *instanțele executivului și discursul administrativ aferent*, practicat de managerii școlii, la diverse niveluri; ☞ (3) *proiectul social și discursul politic* din cîmpul acțiunilor cu caracter formativ; ☞ (4) *legislativul și discursul juridic* ce reglementează organizarea și funcționarea școlii; ☞ (5) *Universitatea*, ca instituție a cercetării și a comentării *Științei*, respectiv *discursul didactic universitar*, în speță conținuturile învățămîntului superior; ☞ (6) *activitatea didactică propriu-zisă* și *discursul pedagogic al clasei*, gestionat prin manual și prin lecție.

La incidența polilor *„S"* și *„P'"*, autorul localizează transpunerea didactică a conținuturilor, făgaș pe care se înscrie *discursul didactic al competenței*. Tot astfel, pe relația dintre coordonatele *„D"* și *„P'"* se profilează formarea didactică a formatorilor, asociată de către Vasile Dospinescu cu *discursul didactic al performanței*.

---

[16] Vasile Dospinescu, *Semiotică și discurs didactic*, dactilograma disertației susținute, sub coordonarea profesorului universitar dr. Maria Carpov, în 1997, la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în vederea obținerii titlului de *doctor în Litere*, specialitatea *Lingvistică generală*

[17] *Idem, Semne și cunoaștere în discursul didactic*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iași, 1998, 240 p.; *idem, Semiotică și discurs didactic*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1998, 412 p.

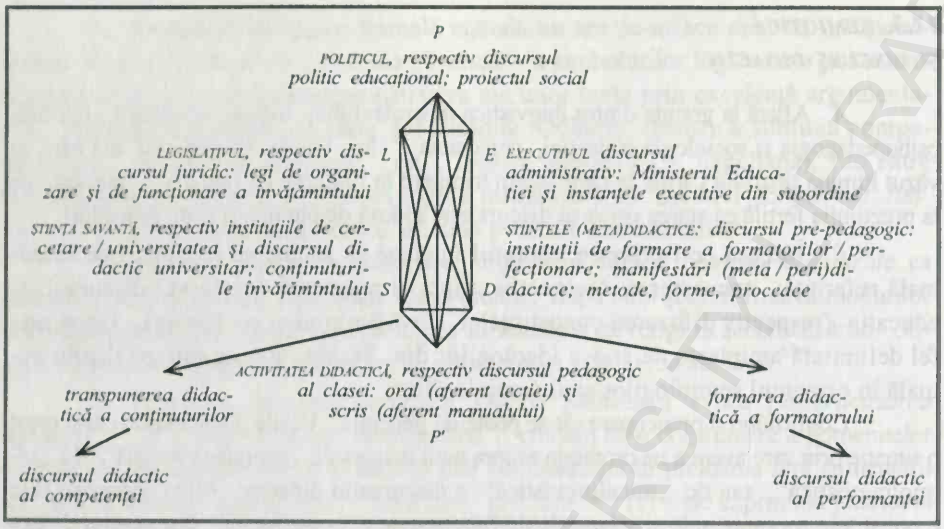

397°. Modelul hexadic al sistemului educativ, propus de Vasile Dospinescu [18]

De sus în jos, prin relațiile generate de cele șase variabile, sau coordonate ale sale, modelul hexadic dezvăluie, *„sub formă de rețea, imaginea constrîngerilor, a supradeterminărilor, care se răsfrîng, mediat sau imediat, în grade, cu intensități și funcții diferite, asupra discursului didactic instituțional propriu-zis, discursul pedagogic al clasei [...], unul dintre discursurile în care, sub diferite măști, metadiscursul își face mereu simțită prezența"*.

D. Întrucît nu mai puțin relevant rămîne modelul *situației pedagogice* (în forma pe care ne-o dezvăluie Olivier Clouzot [19], în 1989, dar și cu ameliorările [20] prilejuite de introducerea ideii de *formă verticală* a situațiilor acționale), respectiv modelul *situațiilor semiotice* [21], care, la limită, pot fi situații de comunicare didactică, așa cum pot fi poli ai situației de creație, de lectură și de interpretare, de cunoaștere etc, vom observa că cercetarea din care izvorăsc cărțile semnalate nu face altceva decît să definească, din varii perspective, *discursul didactic* și *alter ego*-ul acestuia, *discursul pedagogic*.

E. Din punctul de vedere al *enunțiatarului*, sau al *destinatarului*, respectiv al *receptării* în formula *învățării*, discursul didactic îi apare cercetătorului și autorilor de care el se slujește ca *discurs didactic stricto sensu*, adică discurs pedagogic

[18] Vasile Dospinescu, *Semne și cunoaștere în discursul didactic*, 1998, p. 42. În subsolul paginii, autorul trimite la: Petru Ioan, *Logica – știință a educației*, în: Petru Ioan (coord.), *Logică și educație*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iași, 1995, pp. 13 - 60

[19] Olivier Clouzot, *Enseigner autrement. Des logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Éditions d'Organisation, Paris, 1989

[20] Petru Ioan, *Modele și realizări ale „situației pedagogice"*, în: „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei, București, 1992, pp. 6 - 9; *idem, Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"* (cap. 1: „Forme «verticale» ale activității [auto]instructive"), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pp. 17 - 34

[21] *Idem, Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, în: „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iași", seria „Filosofie", tom 39, 1993, pp. 143 - 156; *idem, Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, pp. 72 - 144

de predare / însuşire de cunoştinţe, dar şi ca *discurs didactic lato sensu*, de transmitere a oricărui fel de informaţii, indiferent cărui fel de beneficiar.

Vom observa, însă, că distincţia operată de Vasile Dospinescu între discursul didactic ce comportă o *didacticitate primară şi explicită*, respectiv discursul ce manifestă o *didacticitate indirectă şi implicită* face metonimică definirea *discursului pedagogic* drept *„discurs didactic în act"*, după cum împinge spre circularitate asimilarea *discursului didactic* cu discursul prin care enunţiatorul *„realizează punerea în scenă a didacticităţii"* şi face imposibilă disocierea între *discursul didactic* şi *discursul mediatic*.

Din aceeaşi perspectivă, a *„antropologiei didactice"*, discursul *pedagogic* îi apare autorului la care ne referim ca un *„discurs didactic convenţional"*, sau ca un *„discurs didactic propriu-zis"*, subliniere ce-l îndepărtează pe autorul sucevean de caracterizări citate în alte contexte ale expunerii, aşa cum este şi cea referitoare la discursul pedagogic în chip de *„discurs didactic fără enunţiator specific"*, ori la discursul pedagogic ca discurs *„fără tensiune externă"*.

Dincolo de inerentele inconsecvenţe ale unei terminologii nu tocmai uşor de stăpînit, discursul didactic defilează, în paginile autorului urmărit, ca suport al unor *situaţii* de comunicare şi al unei *forme specifice* de comunicare.

Respectivul discurs este unul de actualizare a *„schemelor de acţiune"* în sensul lui Jean Piaget şi face posibilă *interacţiunea pedagogică*, o dimensiune inerentă comunicării şcolare şi o formă a *interacţiunii langajiere* ca *„punere sub tensiune externă"* a auditoriului-interlocutor.

Rămînînd, încă, la polul sau parametrul *beneficiarului antreprizei formative*, din consideraţiile autorului aflăm că discursul didactic susţine *„tranzacţia educaţională"* ca *„schimb de valori"* şi ca formă de *„marketing promoţional"*, tranzacţie ce implică *„contraprestaţia"* sub forma învăţării (sau a însuşirii) cunoştinţelor predate şi *„rambursarea"* sau *„restituirea"* cunoştinţelor dobîndite drept momente în recurenţă cu prestaţia distribuitorului de cunoştinţe, ca *„împrumut"* sau *„dar"* sponsorizat de către societate. Acelaşi *discurs didactic* mai apare, de-a lungul expunerii din cărţile pe care le urmărim, ca *discurs în situaţie* şi ca *discurs adaptabil*, altfel spus, ca suport al *„lucrării didactice"*.

„Practică discursivă" prin excelenţă, discursul didactic reprezintă, pentru Vasile Dospinescu (ca şi pentru franco-estonianul Algirdas Julien Greimas), un discurs *persuasiv* sau *argumentativ*, dar literatura din domeniu (în criză de supraproducţie textuală !) mai oferea şi distincţia tripartită dintre intervenţia demonstrativă (şi discursul de tip *demonstrativ*), intervenţia *argumentativă* (şi discursul *persuasiv*, de tip *argumentativ*), respectiv *intervenţia didactică* (şi discursul de tip *didactic*), aceasta din urmă fiind definită ca activitate în parte sub zodia argumentării, în parte sub rigorile demonstraţiei !

F. La polul (respectiv coordonata, sau variabila) conţinuturilor *instrucţiei* şi *educaţiei*, opus parametrului deja-inspectat, am putea repera *materiile* sau *obiectele* de predare / învăţare, ca rezultate ale procesului de *transpunere didactică*. Este vorba: ☞ (1) de *textele narative* – descriptive, sau expozitive – şi de enunţiatorii (respectiv rostitorii, sau interpreţii) acestora; ☞ (2) de *componenta discursivă* a limbajului pedagogic, respectiv *discursul pre-pedagogic*, sau pur şi simplu *textele pe-*

dagogice, *discurs* şi *texte* aflate într-o poziţie mediană faţă de discursul *teoretic* (al ştiinţei) şi de discursul *de situaţie*, din *praxis*-ul lecţiei şi al clasei.

În orizontul semnalat, discursul didactic excede oricărui *arhetip*; un discurs – de mare complexitate – este tangent cu discursul narativ şi cu povestirea de situaţie, umplînd spaţiul dintre *epistemă* şi *poiesis*, ca discurs „federator" şi „con-federativ", acoperitor şi pentru lecţie, şi pentru manual, şi pentru lucrările documentare, şi pentru „consemnele pedagogice" (sau „de exerciţii").

Dincolo de strategiile didactice şi de genurile pedagogice, ceea ce contează, în analizele autorului, este *didacticitatea*, ce se decelează în plan situaţional, în plan formal şi în plan funcţional; contează discursul didactic ca *text efectiv*, după cum contează operaţiile prin care el este produs şi activităţile prin care el se construieşte.

Respectivul discurs contează ca *prezentare* şi *reprezentare* a cunoştinţelor, prin *repetare* şi prin *reformulare intradiscursivă*; contează ca *simbolizare* a cunoştinţelor, susţinută şi generată prin ceea ce Jean-Blaise Grize numeşte operaţie de *„pură desemnare"*.

Contează, de asemenea, ca *traducere intralingvistică a „semnelor"* în obiecte de cunoaştere şi de *„exteriorizare a sistemelor de semnificaţie"*. În respectiva ordine de idei, *discursul didactic* mai contează: ca vehicul al *„transferului de sens"*, în măsura în care el se lasă decupat ca *„semioză cognitivă"*; ca rezultat al *„desincretizării"* şi al *„depersonalizării"* cunoştinţelor, al *„convenţionalizării"* şi al *„elementarizării"* acestora, altfel spus, ca activitate de *„co-producere"* şi de *„ajustare"* a sensului – prin explicitare, prin interpretare şi prin explicare; prin definire şi prin exemplificare; prin descriere şi prin *„modelizare"*, sau modelare; prin repetiţie, respectiv prin simplificare şi prin amplificare; prin analogie; prin demonstraţie, prin argumentaţie şi aşa mai departe.

G. În legătură cu polul (variabila, sau coordonata) *„obiectivelor"* şi al *„ideologiilor didactice"* ieşim din schema situaţiilor pedagogice, a lui Olivier Clouzot, iar cu replica sa din modelul situaţiilor de comunicare, am putea evoca consideraţiile din cuprinsul cărţii privind *Semnele şi cunoaşterea*, care trimit spre „noosferă", spre societate şi spre *„proiectul social"*, spre *„universul doxologic"* al discursului didactic, spre circumstanţele şi spre obiectivele comunicării didactice, spre discursul „ştiinţific" şi spre discursul „universitar", ce alimentează discursul „prepedagogic" şi pe cel „pedagogic" propriu-zis.

De asemenea, am putea evoca numeroasele referinţe la „meta-destinatarul" (politic, sau legislativ al) antreprizei educaţionale, sau la discursul *peri-didactic*: *„formator, vulgarizator, politic, militant, polemic"* etc.

Într-o astfel de perspectivă, discursul didactic este *„cutia de rezonanţă a noosferei didactice"*; el ilustrează rolul limbajului în *„reproducerea culturală a societăţii"*. Ca motor al *„memoriei semiotice"*, respectivul discurs contribuie la *„ratificarea"* (prin *echivalare*, ori prin *rectificare*) a semnului şi a sensului.

Autonom, atît cît îi dictează sistemul didactic, discursul didactic este unul *programat* şi *planificat*, respectiv *programabil* şi *reprogramabil*, *remaniabil* şi *reconstruibil*; el este *previzibil*, *predictibil* şi *predeterminabil*, iar ca atare, *optimizabil*.

H. La polul opus în modelele de referinţă, activităţile *didactice* şi *intermediile* acestora rezonează cu diversele consideraţii ale autorului privitoare: la

„locul interacţiunii sociale de tip instructiv"; la *„sistemul didactic"*, la *„sistemul de învăţământ"* şi la *„sistemul educativ"*, la *„proiectul şcolar"*; la suporturile difuzării discursului didactic, respectiv la codurile şi normele de limbaj, ori la sistemele semiologice ce susţin interacţiunea didactică.

În actuala contextualizare, discursul didactic este un discurs *„de grad zero"*, în măsura în care nu apare, încă, subiectul enunţării, dar şi un *hiper-discurs*, dacă ne gîndim la posibilitatea ca el să combine o multitudine de coduri sau canale, ca surse ale enunţării.

I. Ceea ce în modelele evocate intervine ca variabilă (parametru, sau coordonată) a *evaluării*, respectiv a *performării prin discurs*, în consideraţiile lui Vasile Dospinescu se regăseşte sub chipul *„actelor de sancţionare (pozitivă, sau negativă) a înfăptuirilor cognitive ale participanţilor la comunicarea didactică"*. Cu ea se asociază, însă, şi referinţele la *„modul de enunţare"* practicat de către formator, adică la discursul didactic ca loc al *verificării* şi al *sancţionării* – activităţi înscrise în *„contractul pedagogic"*.

Acelaşi discurs didactic apare, acum, drept un discurs de supralicitare a modalităţilor epistemice şi deontice, de fapt un *meta-discurs normativ*, prin care se transmite *„competenţa semantică"* şi *„competenţa modală a valorilor sociale"*, în sensul dat respectivelor sintagme de către acelaşi Algirdas Julien Greimas.

Tot despre discursul didactic mai aflăm, însă, că este un *„subgen al discursului normativ"*, de resortul unei *„logici"* care urmăreşte autoritatea în direcţie epistemică (*vis-à-vis* de Instituţia Ştiinţei), în direcţie deontică (pe vectorul Instituţiei Şcolii) şi în direcţie semiologică, pe linia *„disciplinării"* cunoştinţelor transmise.

J. Ajunşi la ultima coordonată a modelului situaţiei semiotice sub constrîngere didactică, avem a regăsi numeroasele consideraţii din expunerea lui Vasile Dospinescu asupra „terţului instruit", respectiv profesorul în postura de enunţiator al textului, de producător, coproducător şi mediator al discursului didactic şi al discursului în genere, de instaurator al semiozei didactice, dar şi de *conştiinţă didactică*, ori de „competenţă parafrastică", aceasta din urmă fiind înţeleasă ca abilitate de a parafraza şi de a media discursurile ştiinţei.

În spaţiul de benefică indeterminare al coordonatei în atenţie, se aşează *„competenţa discursivă"*, cea *„interacţională"*, şi cea *„para-frastică"*, manifestate, într-un grad sau altul, de enunţiatorul didactic. Se aşează, de asemenea, antrepriza educaţională purtînd caracteristicile „expediţiei" şi pe cele ale „aventurii" formatorului, respectiv „semio-sfera" în care se proiectează intervenţiile acestuia.

Tot în acest orizont au a se înregistra: ☞ (1) *„variaţiile discursive"* la care este autorizat agentul manifestărilor cu caracter didactic; ☞ (2) *„semiotica mimo-gestuală şi posturală"*, prin care se menţine *„contactul conversaţional"* şi se *„monitorizează"* inter-comprehensiunea; ☞ (3) întreprinderea enunţiatorului didactic, cu un anume *status* social şi cu un anume mod de a interveni în transmiterea eficientă a cunoştinţelor, enunţiator aflat el însuşi în puterea anumitor constrîngeri.

În acelaşi orizont, au a se aşeza consideraţii precum cele privitoare: la *practica pluri-semiotică* şi *inter-semiotică* ce se cristalizează în discursul didactic; la *pragmatică*

BCU IAŞI - BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

şi la *socio-lingvistică* (sau, mai curînd, la *psiho-lingvistică*), în măsura în care prin respectivele discipline de tip sermocinal se renovează actul de comunicare didactică.

Prin acestea şi prin multe altele, la polul cu pricina se dispun *„discursul pedagogic al clasei"*, respectiv discursul didactic, în postura de practică discursivă multiplă şi de suport al comunicării didactice, inclusiv prin elementele paraverbale şi contextualizator - „situaţionale".

Pe coordonata agentului intervenient se aşează, de asemenea, discursul didactic ca suport al mobilizării cognitive a celor ce se instruiesc, graţie *„punerii în scenă"*, sau *„montajului regizoral"* şi *„teatralizării"* cunoştinţelor, în *„spectacolul (re)construirii ştiinţei"*, spectacol animat de către profesorul-purtător al valorilor colective.

În acelaşi context se plasează inclusiv discursul didactic ca *discurs argumentativ*, menit a transforma reprezentările interlocutorului.

Se aşează, de asemenea, discursul didactic, ca discurs al *deschiderii sensului*, ca ansamblu al *manipulărilor semiotice* şi ca instrument al *alterărilor discursive*, permise de *asimetria comunicării* prin *„interdiscursul"* activităţilor din clasă, la fel cum se aşează şi discursul didactic ca discurs de înfruntare a *„intercomprehensiunii"* – defect al *„limbii de dascăl"*, dar şi impas al *„limbii"* în general.

K. Discurs superior-didactic asupra *discursului didactic*, disertaţia din care izvorăsc cele două cărţi purtînd semnătura lui Vasile Dospinescu ne-a mobilizat *„competenţa parafrastică"* într-un exerciţiu de *retextualizare*, prin care sperăm a fi *„consolidat"* *izotopia* secvenţelor reunite întru dezirabila „semiotică" a actelor de influenţare prin activitatea *„de la catedră"* şi din şcoală, în general.

L. Modelul situaţiilor de intervenţie didactică, pe care l-am degajat printr-o lectură *„de reformulare"* la nivelul metodologiei de înstăpînire a referenţialului cercetării în atenţie se oferă de la sine, în cursul expunerii autorului, printr-un şir de aplicaţii precum: cea semnalînd aportul variabilelor *„enunţiator / formator"*, *„receptor / instruit"* şi *„înţelesuri obiective / conţinuturi didactice"* la definirea *sistemului didactic*, ori a *schematizărilor discursive*; cea punînd în legătură *„enunţiatorul / formatorul"*, *„destinatarul / instruitul"* şi *„locul"* (respectiv modul) de enunţare pentru definirea *practicii discursive didactice*; cea reunind *„referenţialul / obiectivele majore ale comunicării didactice"*, *„obiectivele de predare / învăţare"* şi *„cunoştinţele utilizate"* într-un insolit model al *manipulărilor semiotice cu scop didactic*; cea convocînd *„instituţia ştiinţei"*, *„instituţia şcolii"*, *„traducătorii parafrastici"* şi *„conţinuturile"* oferite de aceştia într-un model al *formării discursurilor pedagogice*; cea prin care se face recurs la *„locutori / scriptori"*, la *„texte-sursă"*, la *„texte-ţintă"* şi la *„destinatar"*, pentru a delimita *reformularea interdiscursivă*, ca activitate de interpretare; cea în care se face apel la *„locul enunţării"*, la *„enunţiator"*, la *„destinatar"* şi la *„scopul"* enunţării, pentru a se defini *spaţiul interacţiunii sociale*; cea împreunînd *cine*-le predării, *ce*-ul predării, *către cine*-le predării, *unde*-le şi *cînd*-ul predării, *cum*-ul şi efectele predării, într-o parafrază didactică a modelului comunicării datorat lui Harold D. Lasswell etc.

M. Raportate la *supramodelul comunicării didactice*, astfel de schematizări şi încă numeroase altele ar fi putut accentua dimensiunea procedural-metodologică a expunerii

în atenţie. Poate că o astfel de cale ar fi dăunat, însă, ţinutei de *„spectacol intelectual"* şi *„intertextual"* pe care autorul se va fi străduit să o menţină într-un fericit acord cu specificul *limbajului-obiect* despre care şi-a propus să dea seamă prin cercetarea întreprinsă.

N. Să apreciem, aşadar: anvergura unei abordări care, plecînd de la *didactica limbii franceze* ca *limbă străină*, s-a împlinit într-o pertinentă tăietură prin hipersemiotica discursului educaţional; întinderea şi relevanţa textelor de susţinere a demersului inter- şi multi-disciplinar; maniera de utilizare a opiniilor formulate în literatura polifonică şi multi-mediatică a semiozei didactice; calitatea textelor de referinţă pentru un bun control al cadrului teoretizării şi al paradigmelor explicaţiei; coerenţa scenariului ideatic, echilibrul fragmentărilor şi măsura expansiunii ce li se conferă; calitatea expunerii şi, nu în ultimul rînd, dinamismul acesteia.

17.4. ACTELE DE DISCURS: O PERSPECTIVĂ SEMIOTICĂ

A. Aflată cînd sub semnul istorismului, cînd sub auspicii sincronist-structuraliste, problematica limbajului, a semnificării şi a comunicării prin discurs pare a fi depăşit, după un veac de intense reconsiderări şi de multiple reamenajări (de ordin metodologic şi nu numai) excesele şi vicisitudinile disciplinei conducătoare, respectiv pe cele ale procedurii dominante. Logica şi lingvistica, semiotica şi stilistica, retorica, hermeneutica şi ştiinţa literaturii, iar de cîteva decenii, informatica şi ştiinţele cogniţiei, în genere, contribuie la decantarea unor teme multi- şi inter-disciplinare, ţinînd de articularea, de procesarea şi de receptarea, sau interpretarea secvenţelor de discurs.

În acest orizont, al contaminării doctrinale şi al transferului de tehnologie a analizei între ştiinţe sermocinale pînă nu demult contrapuse, se înscrie teoria actelor de discurs, relansată de un fenomenolog al limbajului (John Langshaw Austin), după impulsul viguros pe care i-l imprimase cu mai mulţi ani înainte Charles William Morris.

Descoperită foarte repede de lingvişti, informaticieni, naratologi şi esteticieni, logicieni şi de alte categorii de analişti, topica în atenţie este un exemplu fericit de cooperare pozitivă în avantajul cunoaşterii şi al potenţării mecanismelor influenţării prin discurs.

B. Atrasă de acestă perspectivă şi încurajată de prestaţii deja remarcabile în mai multe teritorii ale culturii române, Adriana - Gertruda Romedea şi-a propus, ca filolog, să împrumute un mijloc de „producţie ştiinţifică" cît se poate de simplu, cum este *HEXADA SEMNIFICĂRII ŞI COMUNICĂRII* [22], lansată în logica ieşeană, pentru a ordona mai multe serii de disocieri pertinente şi pentru a recupera, în spaţiul de încadrare astfel asumat, contribuţii mai vechi, precum numeroasele tipuri de figuri ale discursului, clasate şi ilustrate într-o îndelungată tradiţie a retoricii literare, dar şi în mai recenta retorică de orientare logico-filosofică.

[22] Alexandru Surdu, *Contribuţii româneşti în domeniul logicii în secolul XX*, Editura Fundaţiei „România de Mîine", Bucureşti, 1999, paragraful omonim; Melentina Toma, *Direcţii ale interpretării inculcate analizei de tip situaţional*, în: Petru Ioan (coord.), *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria *Secvenţe semio-logice*), Iaşi, 2002, pp. 19 - 52

C. Cele zece capitole din cartea [23] Adrianei - Gertruda Romedea despre *Actele de discurs* susţin trei demersuri, într-o firească recurenţă.

Este vorba, mai întîi, de prezentarea diaporematică a *TEORIEI ACTELOR DE LIMBAJ*, aşa cum s-a înfiripat ea, în cadrul şcolii „literare" de la Oxford (sub influenţa lui Ludwig Josef Johann Wittgenstein, inginerul austriac ce se şcolise filosofic, într-o etapă prealabilă, la Cambridge, cu Bertrand Arthur William Russell şi cu ceilalţi „atomişti logici"), dar şi cum a fost ea rafinată, ulterior morţii lui Austin, prin aportul anglo-saxonului de cin teologic Donald Dwight Evans, al nord-americanului John Rogers Searle şi al mai tînărului său colaborator belgian, Daniel Vanderveken.

Încadrînd în compania numiţilor protagonişti contribuţia lui John Langshaw Austin şi a concetăţeanului său, Peter Frederick Strawson, la descîlcirea performanţelor comunicative realizate prin actul de discurs şi la impunerea unei viziuni acţionaliste asupra limbajului, Adriana - Gertruda Romedea nu neglijează rolul decisiv pe care l-a avut în precipitarea pragmaticii logico-lingvistice Charles William Morris, prin teoria celor patru moduri de utilizare şi a celor patru tipuri de semnificare prin ascriptorii discursului, după cum nu ignoră incidenţa analizei subimplicaţiilor enunţării, realizată (după tetralogia kantiană a „funcţiilor intelectului") de către Herbert Paul Grice.

Cea de-a doua secţiune, suprapusă capitolului secund din expunerea în atenţie, atacă (în termeni structural-acţionali) lumea discursului şi a textului, ca realităţi tot mai greu disociabile, din perspectiva semioticii şi a expansiunilor sale la nivel transfrastic.

Producerea şi *ordonarea* secvenţelor discursive, *multidimensionalitatea* şi *multifuncţionalitatea* suportului acţional al acestora, configuraţia *macroscenariului discursiv* pe tronsonul logicii povestirii, tipologia discursurilor (ca realităţi virtuale ce subzistă prin normele generice corespunzătoare) şi *legile discursului* (în maniera în care le concepe Dominique Maingueneau, bunăoară) sînt cîteva piese de rezistenţă din care se alcătuieşte, într-o manieră sincretică, repertoriul analizei semiotice, la interfaţa unor contribuţii ce nu mai pot fi confiscate de o singură formaţiune epistemică, sau de o singură strategie de ordin metodologic.

„Portretul-robot" al teoriei actelor de discurs ca instanţă-beneficiar şi cel al hipersemioticii, ca instanţă-cadru, o dată întocmite, urmează punerea lor în comunicare, prin intermediul celei de-a treia secţiuni, nu întîmplător şi cea mai consistentă în economia expunerii. O întrupează 6 din cele zece capitole, în care se ordonează tipurile actelor de discurs (delimitate în jocul polemicilor de către continuatorii lui John Langshaw Austin) şi se omologhează noi genuri de injoncţiuni, la impact cu polii (respectiv variabilele, sau parametrii) situaţiilor semiotice.

D. Detaşarea de contextul cercetării şi o minimă autoevaluare a celor raportate sub semnul unei analize de tip sistemic, implicit-contrapuse aposteriorismului rapsodic cu care se confruntase, la vremea lui, Immanuel Kant (cînd întocmea recensămîntul categoriilor intelectului sub semnul unui „fir conducător"), încheie analiza din cuprinsul cărţii la care trimitem, printr-un al zecelea capitol, cu rol de bilanţ.

---

[23] Adriana - Gertruda Romedea, *Actele de discurs: o perspectivă semiotică*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 1999, 212 p. Volumul fructifică disertaţia susţinută la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, în 1999, în vederea obţinerii titlului de *doctor în Filosofie*, specialitatea *Logică*.

E. Miza întregii expuneri din *Actele de discurs* fiind una de ordin taxonomic, nu la concurenţă cu analiştii actelor ilocuţionare *stricto sensu*, ci întru completarea şi pacificarea acestora, Adriana - Gertruda Romedea îşi propune şi, în mare măsură, izbuteşte să asocieze fiecărui factor de relevanţă din hexagonul semiotic familii de acte ale rostirii şi ale influenţării prin cuvintele rostite, aşa cum rezultă din schema situaţional-hexadică pe care o reproducem în figura (398°).

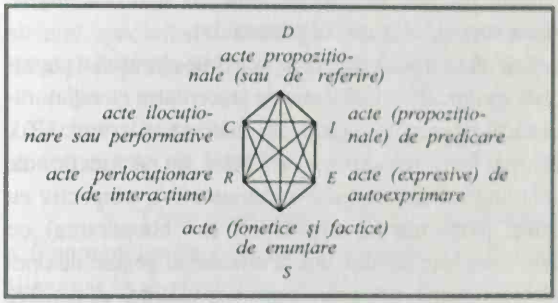

398°. Tipologia actelor de discurs, în acord cu schema hexadică din logica „situaţională"

La întîlnirea cu polul „semnificant" sînt, astfel, socotite *enunţarea*, *autoreferirea*, *referirea potenţializată* (graţie expresiilor deictice, anaforice şi cataforice), *presupunerea* şi *subînţelegerea*, fenomene de a căror stăpînire şi înstăpînire prin normele comunicării depinde *competenţa comunicativă*. Prezentîndu-le în raport cu cele mai recente abordări, datorate unor lingvişti şi poeticieni cu deschidere spre semio-pragmatică şi spre logica discursivă, autoarea cărţii pune la încercare paradigma analizei „situaţionale", pentru a înseria nu mai puţin de 6 niveluri ale competenţei discursive, marcînd, astfel, o meritorie contribuţie în direcţia lui Umberto Eco, ce plasa articularea în cod pe unul dintre cei doi versanţi majori ai semioticii *toto genere*.

În intimitatea variabilei „înţeles", autoarea plasează în chip rezonabil resorturi ale *predicării*, în accepţia lui Austin şi Searle, ca acte LOCUŢIONARE prin excelenţă. Şi de această dată, ea aduce în atenţie aprofundări şi nuanţări semio-lingvistice de dată mai recentă, precum cele datorate grupului parizian de cercetare a *vorbirii* (şi a *rostirii*).

Dacă pe axa semnificant-înţeles preeminentă este însăşi SEMNIFICAREA, sub chipul acreditării şi al transferării sensului, pe axa semnificant-denotaţie comunicarea este REFERIREA, ca transcendere a discursului. Adriana - Gertruda Romedea confirmă o astfel de finalitate a limbajului, asociind cu variabila „referent" actele DE CIRCUMSTANŢIERE şi DE CONTEXTUALIZARE, ce dau împlinire coerenţei, ca fapt pragmatic. Cum produsul acestor acte sînt enunţurile şi succesiunile de enunţuri, autoarea cărţii în atenţie găseşte potrivit să integreze, în acest orizont al expunerii sale, haloul referenţial al unor constructe frastice analizate preferenţial în logica formală, ca şi ecoul semanticii lumilor posibile în analitica transfrastică a textului literar.

Ajunsă la polul „conotaţie", sau „sens subiectiv" (pol suprapus, într-o oarecare măsură, greu-descifrabilului *interpretant* din schema peirceană a semnificării), Adriana - Gertruda Romedea plasează inventarele de ACTE ILOCUŢIONARE şi de enunţuri îndeplinind ceva mai mult decît simpla constatare (sau pura informare), acte şi enunţuri omologate (rînd pe rînd) de către John Langshaw Austin, Donald Dwight Evans, John Rogers Searle, Jürgen Habermas şi François Récanati, dar şi o parte a organizărilor discursive omologate, tradiţional, ca *tropi*, ori ca figuri discursive *diferite de tropi*.

Pentru coordonata „recepției" și a „interlocuției" din schema hexadică a comunicării, autoarea găsește potrivit să evoce, în compania *ACTELOR PERLOCUȚIONARE* (distinse de către Austin, Evans, Searle și alții), o „baterie" de exprimări prin abatere de la norma semnificării directe, catalogate de clasicii întîrziați ai retoricii ca *figuri sintactice* (ori *figuri de construcție*), pentru a le conexa, apoi, cu preocupări din foarte recenta logică discursivă a confraților elvețieni grupați în Centrul de Semiologie al Universității Francofone din Neûchatel, atenți la reguli și la operații ce prezidează articularea secvențelor cu rol persuasiv.

Cum intenția de a ne face înțeleși nu se transformă de la sine într-o reușită a comunicării, iar intervenția discursivă nu este cauționată întotdeauna de sinceritatea enunțiatorului, capitolul cu pricina din cuprinsul cărții pe care ne-o propune Adriana - Gertruda Romedea se încheie cu prezentarea celor mai frecvente sofisme de limbaj (în postura de acte sui generis ale ambiguizării și ale distorsionării mesajului argumentativ), respectiv cu evocarea unor acte de discurs (precum performarea, evaluarea, sau cooperarea) ce susțin remarcabila formă a comunicării, care este lectura, adică amestecul genuin de operații prin care se restaurează textul pus în circulație și sînt instaurate noi valențe, ce conferă interpretului o parte din aura creatorului inițial, atunci cînd nu este vorba de compromiterea autorului-intervenient și de desființarea axiologică a producției sale langajiere.

Corelată cu *PERFORMANȚA COMUNICATIVĂ*, variabila, sau coordonata „emitent" (dar și reflexul ei procesual, „emisia", sau „intervenția discursivă *stricto sensu*") îi prilejuiește autoarei evocarea actelor de vorbire ce manifestă funcția *EMOTIVĂ* și *EXPRESIVĂ* a limbajului (în sensul pe care li-l conferă Roman Jakobson), din perspectiva analiticii limbajului religios, așa cum o cultivă Donald Dwight Evans (grație conceptelor de *limbaj autoimplicativ* și de *limbaj afin*), dar și din cea a *fono - pragmaticii* lui Chantal Rittaud - Hutinet, la care ar putea să adere ideea *CONOTAȚIEI AFECTIVE*, pe care o procesa Catherine Kerbrat - Orecchioni, încă din 1977.

Pentru că nici în acest orizont al schemei comunicării nu este vorba de vreun factor unidimensional și întru totul determinat, nimic mai firesc ca analiza din acest capitol să sfîrșească prin recuzarea „enunțării neutre" și prin etalarea interacțiunii între diversele instanțe ale enunțării, acolo unde acest dinamism al rostirii este „imortalizat" în modul cel mai elocvent, adică în cazul *textului literar*.

F. Concluzia cercetării este una de bun simț și în deplin acord cu datele prezentate: autoarea a vrut și a reușit să reconfirme că *„schimburile lingvistice fac din oameni, în același timp, enunțiatori, receptori (inclusiv ai propriilor noastre enunțuri), precum și interpretanți, utilizatori, în cunoștință de cauză, ai funcțiilor limbajului"* [24].

Prin exploatarea rolului ordonator al paradigmei „situaționale", Adriana - Gertruda Romedea a identificat și a desfășurat 6 grupări de acte discursive, ce rezonează cu cele 6 funcții ale limbajului, enumerate, cu mai multă sau mai puțină îndreptățire, de cine altul dacă nu de către un analist structuralist, așa cum a fost prestigiosul Roman Jakobson.

Autoarei i s-ar putea reproșa că, în efortul sistematizator, nu s-a referit la contribuția tuturor autorilor cu vocație acționalistă. I s-ar putea reproșa, de asemenea, că

[24] Adriana - Gertruda Romedea, *op. cit.*, p. 194

nu a recuperat îndeajuns tezaurul aproape părăsit al milenarei retorici, după cum i s-ar putea reproşa că nu a acordat contribuţiilor ordonate un spaţiu direct-proporţional cu valoarea şi cu ecoul acestora. Tot astfel, i s-ar putea reproşa că nu a pus la lucru schema îmbunătăţită a actului de comunicare, la care a parvenit prin reduplicarea parametrilor personali ai situaţiilor discursive. Ce nu i se poate reproşa autoarei este, însă, întinderea şi pertinenţa lecturilor puse în joc în cercetarea pe care ne-o prezintă. De asemenea, nu i se poate subestima *efortul meritoriu de a fi păşit peste graniţele strictei specializări* în cîmpul filologic şi de a se fi deschis către discipline la fel de întinse şi de productive precum lingvistica şi poetica din spaţiul limbii franceze.

17.5. UN MODEL INTEGRATOR AL SITUAŢIEI DE SINONIMIE

A. Temă milenară şi, totuşi, insuficient-abordată, la scara teoriei generale a fenomenelor lingvistice, *sinonimia* este cercetată de către Ioan - Lucian Popa (licenţiat în anglistică la Facultatea de Litere din cadrul Universităţii Bucureşti, doctor în *Filosofie* al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi şi cadru didactic titular la Facultatea de Litere a Universităţii din Bacău) într-o perspectivă *logico - lingvistică*, sub auspiciile analizei de tip „situaţional" [25].

După o consistentă trecere în revistă a diacroniei conceptului, într-un capitol ce acoperă aproximativ 40 % din economia expunerii, desfăşurat în orizontul achiziţiilor de ordin *strict - lingvistic*, *retoric* şi *logico - filosofic* din spaţiul european şi din cel transatlantic, autorul cercetării în atenţie se concentrează asupra a două tipuri esenţiale de *sinonimie*: cea *lexical - componenţială*, de resortul dicţionarelor, şi cea *logică*, detectabilă între constituenţi supralexicali.

Pe cea dintîi, autorul cărţii o prezintă ca pe un fenomen gradual, ce suportă toate determinările rezultate din încrucişarea opoziţiilor *absolut / relativ* şi *complet / incomplet*. Puncte de referinţă şi prilejuri de intervenţie corectivă – pe acest traseu, al reomologării – îi sînt asigurate autorului în atenţie de clasificarea realizată în universul sinonimelor de către britanicul John Lyons şi de către cehul Otto Duchàček.

A doua categorie de expresii sinonime ne este înfăţişată de către autorul cărţii în orizontul implicaţiilor şi al echivalenţelor dintre enunţuri cu structură superficială distinctă, dar cu o structură profundă comună. Este cazul rostirilor cu predicate verbale la diateze diferite, al propoziţiilor cu constituenţi sinonimi, ori – pur şi simplu – al enunţurilor cu *aceeaşi reprezentare semantică* şi, deci, cu *aceeaşi valoare de adevăr*.

La o privire mai cuprinzătoare, tipologia în cauză se cere extinsă, în măsura în care dimensiunea *lingvistică* nu este proprie doar *termenilor* (sau *lexemelor*), aşa cum dimensiunea *logică* nu contează doar în cazul *enunţurilor* şi al *rostirilor*. Vrem să spunem că, la o departajare călăuzită de principiul exhaustiunii, se cuvin recuperate toate cele patru spaţii rezultate din intersectarea valenţelor *logic / lingvistic* şi *sintagmatic / paradigmatic*.

[25] Ioan - Lucian Popa, *Un model integrator al situaţiei de sinonimie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2004, 163 p. Volumul fructifică disertaţia omonimă, susţinută de autor, în 2003, la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, în vederea obţinerii titlului de *doctor în Filosofie*, specialitatea *Logică*.

Ne închipuim că autorul cărții în atenție n-a fost tentat de o asemenea ordonare a discuțiilor în respectivul stadiu al expunerii, pentru a sublinia starea de fapt în care se află o problemă gestionată în paralel – la propriu și la figurat – de exponenți ai unor discipline acomodate, mai curînd, la stilul abordărilor contrastive, dacă nu la cel al „parohialismului metodologic" și al ignorării preocupărilor din afara propriilor parcelări.

B. Perspectiva „aposterioristă" o dată conturată – prin capitolele (2) și (3) din desfășurarea cercetării urmărite [26] – în tonalitățile ce o caracterizează, ale rapsodicului și fragmentarului, autorul se plasează la polul opus, al metodologiei de tip *apriorist*, pentru a ataca – prin capitolul median, reprezentînd cam a cincea parte din expunere – *nivelurile* și *orizonturile* sinonimiei, într-o concepție sistematică asupra constituenților lingvistici, susținută de teoria categoriilor semiotice, pe care se sprijină programul ieșean al logicii „integrale".

Una dintre ideile-forță ale construcției din acest capitol al cărții apărute la Editura „Ștefan Lupașcu", sub semnătura lui Ioan - Lucian Popa, este cea a deplasării către extreme a bornelor fenomenului sinonimiei: mai jos de pragul *termenilor* și al *noțiunilor* (respectiv al *cuvintelor* și al *lexemelor*), pînă la atingerea nivelului *fonemelor*, dar și mai sus de pragul *enunțurilor*, pentru a da seama de echivalențe logico-semantice între constructe *frastice* și *transfrastice*, de genul „îmbinărilor frazeologice" și al „expresiilor ideomatice" la care se referă, între alții, lingvistul Ruben Aleksandrovici Budagov.

În principiu, cel puțin, autorul admite că intră în relația de sinonimie – care este una *de echivalență*, în virtutea *tranzitivității*, respectiv a *simetriei* și a *reflexivității* – expresii de orice natură, fie ele *categoreme* (adică *termeni* și, respectiv, *propoziții*), ori *sincategoreme*, respectiv operatori *stricto sensu* (exprimați prin substantive, adjective, pronume, numerale și așa mai departe), *predicatori* (cu deosebire nume predicative și verbe la moduri predicative), apoi *conectori* (în speță numerale, conjuncții, adverbe etc.), *subnectori* (respectiv adjective pronominale, prepoziții, adverbe și așa mai departe), ori *categorii derivate de ordin superior*.

Forțînd și mai mult cadrul obișnuit al teoretizării fenomenului în discuție, Ioan - Lucian Popa nu exclude antamarea unor raporturi de tip *sinonimic* între entități din clase și categorii semiotice diferite, idee în principiu justă, dacă ne gîndim la „locuțiunile sinonimice" invocate de unii autori, dar care impune și anumite precauții, pentru a nu lăsa impresia că fenomenul în discuție se pierde în oceanul cuplajelor arbitrar-constituite cu expresii lingvistice, ca în cazul relațiilor cu propietatea *categoricității*.

Cea de-a doua idee-forță din capitolul de rezistență al analizei pe care ne-o propune Ioan - Lucian Popa este delimitarea *orizonturilor* sinonimiei și clasificarea formelor sale de manifestare în raport cu *parametrii* (respectiv *factorii*, sau *polii*) actului de comunicare.

În această privință, autorul la care ne raportăm s-a așezat pe un teren în mare parte pregătit, atît de modelul hexadic al *situațiilor de comunicare* [27], cît și de apli-

[26] Respectivele subdiviziuni privesc „Conceptul de sinonimie, în perspectivă diacronică" și „Tipologia sinonimiei. Sinonimia lexicală componențială și sinonimia logică".

[27] Petru Ioan, *Reperele „situației semiotice", prin analogie cu „situația pedagogică"*, în: *loc. cit.*, pp. 92 - 97; *idem, Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, în: *loc. cit.*, pp. 143 - 156; *idem, Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, 250 p.

carea sa la cazul *definiției* [28]. Ca atare, ceea ce și-a asumat Ioan - Lucian Popa în cursul expunerii este punerea la încercare a ipotezei (insinuată în capitolul al doilea, o dată cu discutarea concepției lui Rudolf Carnap și a celei pe care o datorăm lui Willard Van Orman Quine) că sînt posibile cel puțin tot atîtea feluri de *sinonimie*, cîte tipuri de *definiție* și de *explicație conceptuală* se degajă prin accentuarea uneia sau alteia dintre coordonatele sau variabilele actului de (re)semnificare.

În total, cele 6 spații de încadrare, corespunzătoare focalizării vectorilor *emisie*, *semnificare stricto sensu*, *referire*, *conotare*, *receptare* și, respectiv, *codificare*, trimițînd la tot atîtea tipuri fundamentale de sinonimie („fanică", „designativă", „referențială", „injonctivă", „criptică" și „expres-lingvistică"), închid cel puțin 24 de subcategorii ale identității de sens și de referință, dintre care unele (precum sinonimia „fenomenală", cea „interlingvistică" și cea „intralingvistică") suportă, la rîndul lor, departajări de ordin inferior. Pe toate acestea, autorul le discută sub aspectul *specificității* și în beneficiul *aplicabilității* la o categorie sau alta de expresii *omoseme*, *eterofone* și *eterografe*, cum le spune *sinonimelor* anglistul Heinrich F. Plett [29], respectiv într-o etapă sau alta a funcționării acestora.

Din punctul de vedere al acurateții exprimării, este de amendat sintagma „sinonimie conotativă" în utilizări asociate fenomenelor pe care autorul le descrie într-unul dintre subcapitole. Aceasta, în condițiile în care, prin înțelesul logico-semiotic actual, ca și prin cel conferit de utilizările curente, termenul „conotație" și derivatele sale cad sub incidența variabilei asociate cu *sensul subiectiv* și cu exprimarea în regim *plastic*, sau *figurat*, iar nu cu sensul *denotativ* (*direct*, sau *obiectiv*) și cu exprimarea *designativă*, sau *constatativă*. Pe de altă parte, se vădește metonimică corelarea polului *semnificant* cu sinonimia *inter-* și, respectiv, *intra - lingvistică*, atît timp cît toate celelalte forme de sinonimie sînt, la rîndu-le, intra- ori inter - lingvistice.

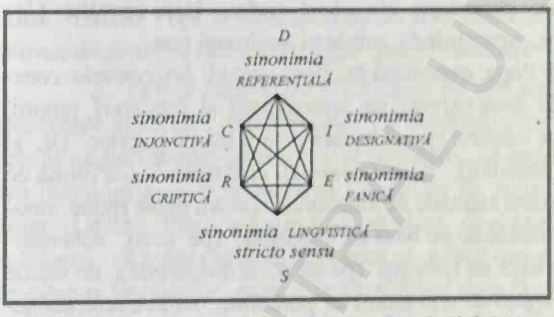

399°. Tipuri de sinonimie în acord cu genurile definiției și cu polii din hexada situației de comunicare

Definiției *nominale* din modelul semio-logic i s-ar potrivi, mai curînd, sinonimia *definițională* pur și simplu, dat fiind că și dicționarele monolingve, și cele bi- ori poli-lingve nu fac altceva decît să înregistreze și să ordoneze relații mai mult sau mai puțin identice între termeni și sintagme dinăuntrul unei limbi, ori corespondențe de termeni și sintagme aparținînd la două sau la mai multe limbi.

[28] Petru Ioan, *Tipurile definiției, în perspectiva unui model semio - logic cu rol integrator*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei „situaționale"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, pp. 5 - 46

[29] Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică*, traducere din limba germană, Editura „Univers", București, 1983, p. 244

C. Oricum, opera de omologare a celor 6 mari familii de sinonime o dată încheiată, iar efortul sistematizator o dată adus la expresia unei *tipologii a tipologiilor*, autorul își continuă demersul printr-o încercare aproape temerară de confruntare a *sinonimiei* cu celelalte „fenomene de limbaj", seducătoare și înălțătoare din anumite puncte de vedere, ori patologice și reprobabile în multe alte privințe.

Pentru a înfrunta cum se cuvine riscurile fragmentarismului rapsodic, autorul își ia ca punct de sprijin sistemul relațiilor posibile dintre două expresii [30] care au sau nu în comun *semnificantul*, respectiv *sensul* (*înțelesul*, sau *intensiunea*) și *referentul* (*denotația*, sau *extensiunea*). Chiar și după această grilă simplificată, la articularea căreia participă doar trei din cele 6 variabile sau coordonate semiotice, încadrate schemei de analiză „situațională", numărul fenomenelor remarcabile de limbaj se ridică la 8.

Rezultă, așadar, că fenomenul *sinonimiei* are a se raporta, rînd pe rînd, la alte 7 situații de suprapunere parțială între *polii* (respectiv *factorii*, sau *parametrii*) a două expresii lingvistice, de la *identitatea semică* (manifestată prin coocurența unuia și aceluiași constituent într-un univers de discurs dat), pînă la situația opusă, a termenilor *heteronimi* și a expresiilor *logic-* și *semiotic-independente*, la care aceștia participă, în chip de constituenți.

Cum era de așteptat, autorul cercetării la care ne referim acordă o atenție deosebită *omonimiei* și *polisemiei* (termeni cu 55 și, respectiv, 49 de ocurențe în cursul expunerii), fără a neglija, însă, prezentarea mai în detaliu a *hiponimiei* [31], ca *identitate intensională*, sau ca *sinonimie de grad redus*, între speciile (*logic-coordonate* și, deci, *contrare*, aparținînd) unuia și aceluiași gen.

Prin contrast, Ioan - Lucian Popa expediază în cîteva rînduri *heteronimia coextensivă*, sau *identitatea extensională* între expresii cu *semnificanți* și *înțelesuri* proprii, deși respectivul fenomen are un statut simetric cu cel la care ne-am referit anterior. Or, și *hiponimia* (sau coincidența pe linia sensului), și *heteronimia coextensivă* (ca formă de coincidență pe linia referinței) sînt forme atenuate de sinonimie. Le-am putea spune *sinonimii de grad unu*: cea dintîi, ca sinonimie pe bază de intensiune (pe scurt, *echiintensiune*), iar secunda, ca sinonimie pe bază de referință (pe scurt, *echireferință*), de vreme ce *sinonimia propriu-zisă* este catalogată de unii autori ca *polinimie*, iar în circumstanțele menționate i-am putea spune *sinonimie de grad doi*, respectiv sinonimie pe bază de *significanță* (pe scurt, *echisignificanță*), ca în exprimarea lui Mario Bunge [32].

La rubrica dezvoltărilor insuficiente, este de menționat *ambiguitatea*, chiar dacă – la recensămîntul statistic – respectivul termen figurează cu 20 de ocurențe, în desfășurarea a 10 pagini, după cum aproape absente sînt raportările la *paronimie*, ca fenomen de tranziție între *heteronimie* și cazurile de suprapunere, mai mult sau mai puțin evidentă, între două sau mai multe expresii. De asemenea, atrage atenția interesul redus față de *antonimie* [33], ca fenomen lingvistic opus *sinonimiei* și *echisignificanței*.

---

[30] Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"*, București, 1995, pp. 122 - 127; *idem*, *Logica „integrală"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (colecția „Universitaria"), vol. 1, Iași, 1999, pp. 101 - 107

[31] Ca un amănunt statistic, să reținem că la cele 849 de ocurențe ale termenului *sinonimie* și ale derivatelor sale, substantivul *hiponimie* și adjectivul corespunzător intervin în cursul prezentării de 54 de ori, în proporție de circa 6,4 %

[32] Mario Bunge, *Știință și filosofie*, trad. din engl., Editura Politică, București, 1984, p. 67

[33] Doar 7 ocurențe, distribuite în cuprinsul a cinci pagini, din capitolele (2), (4) și (5)

D. Față de cele cîteva observații de factură „ostensiv-referențială" *in absentia* (ce ar putea include și regretul de a nu-l fi regăsit pe autor ca recenzent al *formelor verticale* de exprimare sinonimică, în sensul realităților virtuale prefigurate prin antrenarea în diverse combinații a variabilelor sau coordonatelor schemei hexadice), ne grăbim să subliniem atúurile ce dau consistență cercetării și-l individualizează pe exponentul acesteia în lumea deloc-neglijabilă a filologilor cu deschidere spre mai multe frontiere ale științelor limbajului.

În primul rînd, se cere să subliniem curajul asumat de autor cînd a decis să se raporteze la o problemă veche de cînd lumea academică și, totuși, generatoare de surprize, în privința „ariei de cuprindere", ca și în cea a „zării ideilor propulsive", dacă ne gîndim la numeroasele interferențe ale discuțiilor privind *sinonimia*, cu problema *traducerii* [34], cu cea a *analiticității* [35], cu cea a *definiției* [36], cu cea a *echivalenței* [37] etc.

În al doilea rînd, trebuie remarcată și apreciată corespunzător seriozitatea de care a dat dovadă Ioan - Lucian Popa în calitate de posesor al unor lecturi și de utilizator al unor terminologii din logică și filosofia analitică a limbajului, domenii relativ-îndepărtate de sfera preocupărilor sale strict-profesionale, decurgînd din calitatea de „anglist".

În al treilea rînd, avem a recunoaște *puterea de selecție* și *simțul măsurii* ce-l caracterizează pe autorul cărții, cînd este vorba de procesarea resurselor bibliografice, de alcătuirea protocolului tematic, sau de structurarea cercetării întreprinse.

În al patrulea rînd, impresionează *rigoarea* și *stringența* manifestate de Ioan - Lucian Popa în redactarea rezultatelor obținute, performanță nu tocmai la îndemînă într-un domeniu ce reclamă strategii „transfrontaliere" și abordări complementare.

E. Fără a contrazice afirmațiile de mai sus, apreciem că unele dintre ideile dezvoltate în partea „diaporematică" a expunerii și-ar fi găsit un loc mai potrivit în capitolele ce asigură aportul constructiv al cercetării, ca elemente dintr-un cod de procedură pentru recunoașterea și încadrarea situațiilor de sinonimie. Să recunoaștem, însă, că Ioan - Lucian Popa s-a așezat și a evoluat, de-a lungul întregii expuneri, în orizontul semiologiei, că a adus în atenție tot ceea ce a găsit mai semnificativ în elaborările conceptuale datorate lingviștilor, după cum s-a străduit să se familiarizeze cu abordări ale logicienilor și ale filosofilor limbajului, pentru a găsi, pe cît posibil, punți de comunicare și a înfiripa, astfel, un model integrator, *logico-lingvistic*, care să dea seama de amploarea fenomenului cercetat, al *sinonimiei*, și să-i surprindă articulațiile, la diferite niveluri de complexitate, în raport cu fenomene de limbaj congenere, de tipul celor anterior-evocate.

17.6. ERORILE DE ARGUMENTARE, ÎN PERSPECTIVA UNEI TIPOLOGII SEMIOTICE

A. Cu riscul – deloc neglijabil – al înfruntării unei tradiții trimilenare, Melentina Toma și-a propus și a reușit să reconfigureze topica erorilor din planul

[34] Marcată prin 31 de ocurențe ale termenului respectiv

[35] În cursul expunerii, „analiticitatea" intervine de 20 de ori, iar adjectivul „analitic" de 15 ori.

[36] Termen cu 83 de ocurențe, dintre care majoritatea sînt *menționări*, iar nu *utilizări*

[37] Termen cu 70 de ocurențe, căruia i se adaugă alte 53 pentru adjectivul „echivalent"

raționării și al exprimării discursive, dînd curs unor inițiative lăudabile, precum cea a revenirii consecvente la litera și la spiritul concepției lui Aristotel, din *Respingerile sofistice* și din celelalte cărți ale *Organon*-ului, cea a penetrării diverselor tipologii ale sofismelor din perspectiva unor reguli de metodă comparativ-contrastivă minuțios puse la lucru, cea a subsumării erorilor logice unei viziuni procesual - sistemice asupra operațiilor spiritului și așa mai departe. Rezultatul unor asemenea angajamente este scoaterea temei în discuție din zona prăfuită a anexelor la introducerea în studiul logicii (mai mult sau mai puțin formale) și reinserția acesteia în problematica perenă a disciplinei organonice, sub imperiul unor motivații similare celor ce desfid eliminarea *răului* din recuzita eticii, ori pe cea a *urîtului* din arhitectonica esteticii.

Întrucît aparținem unei episteme atente la flexibilizarea „spiritului științific" și întrucît – pe coordonate failibiliste – cîștigă tot mai mult teren viziuni neautoritariste și neverificaționiste asupra cunoașterii, întrucît trăim sub auspicii ale neoretoricii și sîntem asaltați de tot mai multe concepții interacționaliste despre discurs și limbaj, tonul adoptat de către autoarea disertației în prezentarea *ilogismelor*[38] este străin de vehemența antisofiștilor din epoci mai mult sau mai puțin revolute, ca și de suficiența normativiștilor, ce socotesc logica drept rezervor de scheme ale gîndirii imune la greșeli și la eșecuri.

Erorile logice sînt o altă față a performanțelor din gîndire și a celor din comunicare, ar putea să exclame autoarea cărții, la finele periplului printr-o lume ce pare multora condamnată la repetiții inepte și fără ecou asupra destinului logicii !

Ca abateri de la dreapta articulare a gîndurilor exprimate, disfuncțiile în atenție nu sînt doar produsul unor epoci și nici doar arma perfid-mînuită a unor formatori de opinie, precum sofiștii din agitata și multicolora democrație a vechii Atene ! Mai curînd *para-logisme* decît *anti-logisme*, sofismele sînt, în concepția autoarei, la fel de naturale precum natural este falsul unei propoziții, sau precum naturală este respingerea unei ipoteze.

B. Pentru a se menține la o asemenea înțelegere relaxată a erorilor logice, Melentina Toma se raportează la o paradigmă a comunicării și a resemnificării, pe care o reamenajează sub incidența a șase poli (parametri, variabile, sau coordonate) ale inducerii în eroare. Sub auspiciile uneia sau alteia dintre variabilele analizei de tip „situațional" se plasează, după autoarea cărții, tipurile de eroare reținute, de-a lungul veacurilor, de realizatorii unor inventare cu două, cu trei, sau cu mai multe rubrici de primă încadrare.

În total, sînt „dezmembrate" (asemenea figurilor de stil în derularea tratatului de neoretorică[39] al lui Chaïm Perelman, din 1958) peste 25 de clasificări inspirate din sistematizarea pe care ne-a lăsat-o Stagiritul, în secolul al IV - lea dinaintea erei noastre.

Dintre încercările de sistematizare pe care le trece în revistă Melentina Toma în primul capitol al prezentei cărți, 16 se datorează unor autori anglo-saxoni, cinci

[38] Melentina Toma, *Erorile de argumentare, în perspectiva unei tipologii semiotice*, Editura „Ștefan Lupașcu", Iași, 2004, 240 p. Volumul valorifică disertația susținută de către autoare la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în 2003, în vederea obținerii titlului de *doctor în Filosofie*, specialitatea *Logică*. Pentru ideea călăuzitoare a cercetării în atenție, cf. și: Melentina Toma, *Tipologia erorilor logice, din perspectiva modelului hexadic al situațiilor discursive*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei „situaționale"*, Iași, 1999, pp. 99 - 148

[39] Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts - Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, Presses Universitaires de France, Paris, 1958

sînt extrase din propedeutica românească a domeniului, două ne întorc la autori francezi, una aparține patrimoniului german al logicii, iar alta reprezintă o contribuție rusească de la mijlocul veacului trecut. Prin întabulările la care se oprește, autoarea cercetării la care ne referim acoperă circa 120 de specii și subspecii ale genului *sofism*, ceea ce înseamnă de aproape zece ori mai mult decît prima recoltă, de 13 situații ale „respingerii aparente", magistral-prezentate publicului interesat – din secolul al IV - lea î.e.n.! – de ctitorul Liceului atenian și autorul primului tratat european de *Logică*, prin partajul între sofismele datorate unor mecanisme ale limbii și sofismele ce-și au originea dincolo de frontierele limbajului.

Dintre sofismele la care se referă Aristotel și ceilalți recenzori avuți în vedere de către autoare, cele mai multe privesc derivarea defectuoasă a concluziei dintr-una sau mai multe premise, definirea, diviziunea și, respectiv, clasificarea eronată a termenilor, convertirea, obvertirea, inversarea și negarea propozițiilor simple, ori a enunțărilor compuse.

În respectivele tipologii, ne întîlnim, însă, și cu distincții ce exced preocupărilor logicii, în măsura în care ele incrimînează reaua, ori insuficienta observare a stărilor de lucruri, pseudo-judecarea ori pre-judecarea, ocultarea termenilor cu mai multe sensuri și, tot astfel, modul esopian de exprimare, riscurile raportării la probabilitate și maniera inabilă de a opera pe coordonate statistice, modul reducționist de raportare la realitate, recursul abuziv la prestigiul autorității, amorul propriu, interesul, pasiunea și așa mai departe.

Lăsînd în seama altor proceduri și a altor discipline o parte dintre distincțiile pe care le antrenează clasificările aprofundate și adăugînd tipurilor reținute numeroase alte ipostaze ale erorii logice, pe care logicienii examinați le neglijaseră, în cele 36 de secțiuni ale capitolelor II - VII, autoarea cărții de care vorbim ne propune o *supratipologie* a sofismelor logice, susținută de peste 140 de împrejurări ale gîndirii și ale exprimării incorecte, pe care le descrie, le discută și le ilustrează.

C. Un prim atu al analizei pe care ne-o prezintă Melentina Toma ar fi, așadar, amploarea fără precedent – în inventarele cunoscute la noi – a referențialului cercetării. Cum autoarea cărții este convinsă de *„zădărnicia oricărei tentative de «închidere a deschisului»"*, ceea ce a urmărit să imprime *fenomenologiei răului* de care se ocupă la nivelul argumentării și al demonstrației este *„doza de permisivitate inerentă înseși desfășurărilor «pozitive» din orizontul operațiilor la nivelul noțiunii și al judecății"*. Înțelegem, astfel, că *paralogismul* poate interveni în desfășurarea oricărei *operații logice* și că, asemenea acesteia, el este infinit-actualizabil. Ce ne rămîne la îndemînă și ce realizează efectiv autoarea este *„selectarea și structurarea"* unor criterii de ordonare sau de grupare a *„tipurilor de sofisme"*[40].

Un „fir al Ariadnei" în departajarea preconizată este tocmai operația logică în contextul căreia se consumă (involuntar, ori cu bună știință) abaterea de la normă. Ar rezulta că sînt posibile atîtea categorii ale inducerii în eroare cîte moduri se disting în operarea cu noțiuni și cu propoziții, ca entități fundamentale, în universul exprimărilor de tip discursiv. Categorie logică finală și țintă a oricărui act de comunicare este, însă, propoziția, legitima-

[40] Melentina Toma, *op. cit.*, p. 217

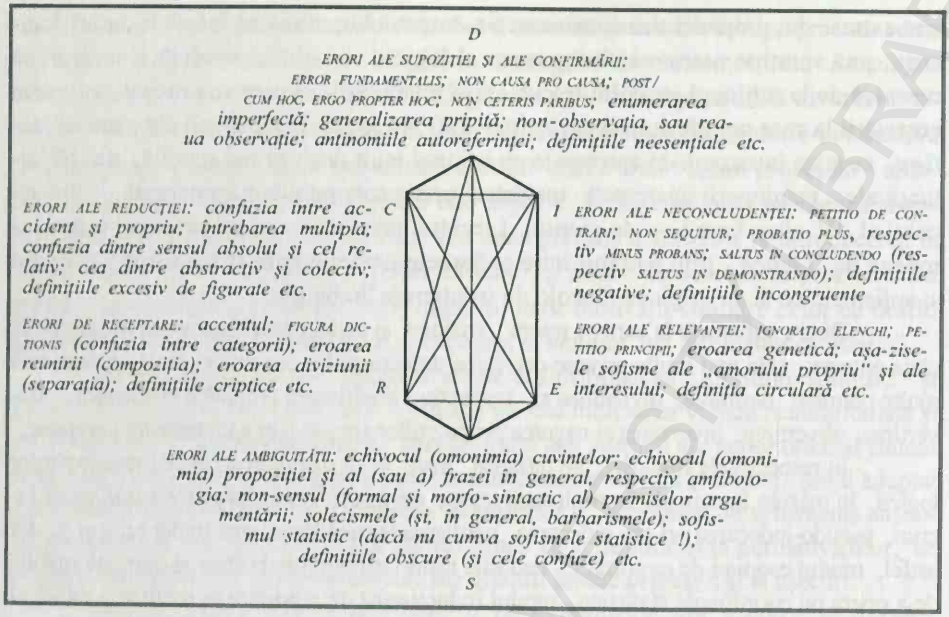

400°. „Supratipologia" erorilor logice, în perspectiva modelului hexadic al situațiilor de comunicare

tă prin transformări ale altor propoziții, încît a vorbi de erori logice înseamnă, în primă, dar și în ultimă instanță, a da seamă de disfuncții în *argumentare*, sau în *demonstrație*.

Subsumate celor două strategii de înlănțuire a enunțurilor în secvențe discursive de mai mică sau de mai întinsă amploare, tipurile de eroare rezonează, în concepția autoarei, cu o dominantă sau alta din schema intervenției discursive și tocmai această focalizare pe variabilele, sau coordonatele analizei semiotice este *criteriul prim* în clasificarea pe care ne-o propune cercetarea discutată.

Unele tipuri de eroare sînt induse, așadar, *„de semnificant și de codul exprimării"*, așa cum altele sînt legate *„de intensiune și de factorul strict-logic al comunicării"*; unele sofisme trimit *„la extensiune și la factorul «material» al comunicării"*, după cum altele depind *„de factori interlocutivi ai comunicării și de circumstanțele acesteia"*; pe unele erori le generează *„confuzia dintre regimurile de funcționare a termenilor în cadrul discursului"*, după cum altele *„țin de conotație și de factorul ilocuționar (sau paralogic) al actului de comunicare"*.

Avem, prin urmare, șase clase de primă instanță, față de numai două tipuri, sau categorii de sofisme în ordonarea moștenită de la Aristotel și reluată în logica medievală, în clasificarea din *Logica hamburgheză*, ori în cea datorată *Logicii de la Port - Royal*, din secolul al XVII - lea, în cea realizată de Titu Maiorescu, în secolul al XIX - lea, ori de Irving M. Copi, în secolul al XX - lea.

D. Prin numărul claselor de primă instanță, noua ordonare a sofismelor are ascendent asupra grupărilor triadice și tetradice cu care se recomandă Richard Whately, William Stanley Jevons, Horace William Brindley Joseph, Ralph M.

Eaton, Morris R. Cohen și Ernest Nagel, M. C. Wheeler și alții, respectiv John Stuart Mill, Alexander Bain, Louis Liard, Eduard Creighton, Alfred Wolf, Daniel J. Sullivan, John L. Mackie și încă mulți, foarte mulți alții.

Cum și de această dată însemnul *cantității* se apropie de cel al *calității*, este de reținut că cele șase criterii de primă departajare sînt ele însești rezultatul unei ordonări, sau al unei „deducții" în stil kantian, în timp ce: la John Stuart Mill, subclasele sofismelor *de inferență* stau alături de grupul erorilor care derivă din *prejudecăți*; la Alexander Bain, sofismele *deducției* și *inducției* sînt pe același plan cu sofismele *definiției* și cu cele ale *confuziei*; la Edward Creighton, subclasele sofismelor *de raționare* sînt flancate de mănunchiul sofismelor *de interpretare*; la Alfred Wolf, diversele sofisme se regăsesc în rubrici puse sub incidența *verbalului*, a *non-verbalului*, a *formalului* și a *materialului*; la Daniel J. Sullivan, trei grupe de sofisme *lingvistice* sînt completate printr-o subclasă a sofismelor *non-lingvistice*; la John L. Mackie, sofismele *strict-formale* și cele *strict-informale* stau pe același plan cu sofismele *de raționare nedeductivă* și *de observație*, respectiv cu sofismele *din discurs*; la Edith W. Schipper și Edward W. Schuh, cele cinci rubrici ale înregistrării sofismelor trimit, în stil urmuzian, la *definiție*, la *relevanță*, la *autoritate*, la *ambiguitate* și la *premisele inferenței*, așa cum, în recensămîntul lui Leonard Gavriliu, ne întîlnim cu un mănunchi de erori *majore* (ținînd de *fundamentul* și, respectiv, de *procedeul* demonstrației), în compania cărora își manifestă dreptul la liberă asociere sofisme ale *definiției*, ale *inducției*, ale *deducției*, ale *reducției* ontic-ontologice (iar nu logic-metodologice !), ba chiar și ale *vieții cotidiene* !

Ca *tipologie a tipologiilor*, sistematizarea întreprinsă în paginile cărții – sub auspiciile unei analize pe care o ghidează coordonatele, sau variabilele situațiilor de discurs – are cel puțin cinci caracteristici ce o impun în raport cu antreprize similare.

E. În primul rînd, este de apreciat nota de autenticitate a explorărilor în trecut. De exemplu, acolo unde mai mulți autori români (și nu numai ei !) vorbesc de clasificarea lui Gorski și Tavaneț, autoarea la care facem referire descoperă adevărul simplu că, în manualul de logică pe care îl coordonează cei doi autori moscoviți, capitolul despre sofisme este redactat de către Valentin Ferdinandovici Asmus și că acestuia îi aparține ordonarea erorilor sau sofismelor logice în raport cu elementele oricărei secvențe de tip demonstrativ: *fundamentul* (ca ansamblu al premiselor utilizate în actul întemeierii), *teza* (respectiv concluzia finală a raționamentelor articulate în cursul argumentării) și *procedeul* ajungerii la teză, pornind de la fundament.

Tot astfel, acolo unde autori de primă referință și clasici ai logicii vorbesc – pe parcursul ultimelor veacuri – de *falsa cauză* în sensul confundării relației *etiologice* cu simpla succesiune între fenomene, Melentina Toma observă o mistificare a sintagmei aristotelice, prin care se denunță un termen inutil și o premisă fără urmări pentru geneza concluziei într-o inferență de tip silogistic.

În nota de profesionalism asigurat prin controlul riguros al înlănțuirii ideilor, acolo unde numeroși autori se ostenesc să distingă între *cercul vicios* și *anticiparea concluziei*, autoarea cărții în atenție ne reamintește că, în accepția Stagiritului, era vorba de una și aceeași eroare, denumită de latini prin *petitio principii*.

F. Reține atenția, în al doilea rînd, strădania autoarei de a proceda metodic, prin extinderea situațiilor subsumate unui gen sau altul de sofism, sau de eroare logică. Un exemplu este *sofismul consecuției*, raportat de la Aristotel și pînă astăzi la detașarea improprie a termenilor *implicației* într-o inferență categorico-ipotetică în modul *ponendo-ponens*. Autoarea se referă la impasuri similare ale inferențelor congenere, avînd drept premisă majoră *replicația* (adică *implicația inversă*), ori *echivalența* (sau *coimplicația*).

În manieră similară, în cartea Melentinei Toma ne sînt prezentate situații de eșec în cazul inferențelor categorico-disjunctive de tip *ponendo-tollens* și *tollendo-ponens*, generate de propoziții compuse exprimînd contrarietatea, subcontrarietatea, ori contradicția.

Marșînd pe calea carteziană a enumerărilor complete, autoarea binevenitei monografii nu ezită să extindă respectivul sofism, al consecuției, la cazul inferențelor ipotetico-disjunctive, sporind, astfel, numărul structurilor vicioase cu moduri ale dilemei invalide *simple* și, respectiv, *compuse*, *destructive* și, respectiv, *constructive*.

G. Este de observat, în al treilea rînd, că desfiderea modului de a proceda *rapsodic* și înfiripărea unei abordări *sistematice* este probată de autoare în varii ocazii: cînd prezintă disfuncții ale argumentării cauzate de premise ce rezumă operații nereușite asupra termenilor (generalizări sau specificări eronate și, tot astfel, diviziuni, clasificări sau definiții eronate), cînd semnalează opoziții, conversiuni, obversiuni, contrapuneri sau inversiuni eronate, atît la nivelul propozițiilor simple, cît și la cel al enunțărilor compuse.

Elocvente sînt, din aceeași perspectivă, referințele din desfășurarea studiului la sofisme pe care le generează falsitatea și, respectiv, incongruența intrinsecă a premiselor silogismului, caracterul antitetic al acestora, extinderea ilicită a unui termen extrem în cadrul aceluiași tip de inferență atomară și așa mai departe.

H. Vom socoti, în al patrulea rînd, de o remarcabilă finețe paginile în care autoarea își propune să recupereze sofismul *compunerii* și pe cel al *diviziunii*, în accepția atristotelică a termenilor cu pricina, prin distingerea acestora de situații în care se confundă sensul *diviziv* cu cel *colectiv* și se deschid alte făgașe ale logicității decît milenarul orizont al termenilor generici; de asemenea, referințele la alte regimuri ale enunțării decît cel marcat prin propoziții declarative, sau de constatare, aferente logicii apofantice.

I. Pentru că atenția specială pe care autoarea o acordă prezentării aristotelice a sofismelor este dublată de o preocupare la fel de susținută pentru menținerea contactului cu universul de discurs al logicii actuale, este de reținut și de apreciat, în al cincilea rînd, repunerea în discuție a unor sofisme formale, în condițiile extinderii cadrului silogistic la termeni negativi, la termeni singulari și la termeni fără referință, la părți și întregi, la fenomene suportînd un tip sau altul de relații, respectiv la enunțurile în care se insinuează astfel de entități. De asemenea, sînt de evidențiat notațiile legate de proliferarea situațiilor de impas în alte contexte discursive decît *constatarea* și *întrebarea*, ori în legătură cu alte fenomene de limbaj decît *omonimia* și *polisemia* cuvintelor etc.

J. Cele ce i s-ar putea reproșa cercetării întreprinse de către Melentina Toma în universul *ilogismelor*, în contrast cu meritele în parte semnalate – o cuprindere insuficientă a abordărilor „de ultimă oră" din literatura anglo-saxonă europeană și mai ales

din cea nord-americană, respectiv tratarea mai sumară a unora dintre tipurile de sofisme omologate în cursul expunerii – nu sînt de natură să afecteze impresia de ansamblu, care este una favorabilă ! În cuprinsul volumului, autoarea şi-a apropiat cîteva obiective ferme şi a reuşit să le ducă la îndeplinire într-o notă de siguranţă şi de atractivitate ce o impun ca pe un specialist în problema de care s-a ocupat, a *perato-logicii.*

17.7. SEMIOTICA DISCURSULUI POLITIC

A. Absolventă din promoţia 1979 a secţiei de Filosofie - Istorie, din cadrul Universităţii „Al. I. Cuza" - Iaşi, şi profesor gradul I în învăţămîntul liceal, pînă în 2002, Mirela Arsith (de la catedra de Filosofie şi Ştiinţe Umane a Universităţii din Bacău) îşi propune să realizeze, prin cercetarea întreprinsă, *o analiză semiotică a discursului politic*, în calitatea acestuia de mijloc pentru obţinerea şi legitimarea puterii, ori (de ce nu ?) pentru contestarea şi discreditarea acesteia.

B. Titulatura cercetării în atenţie se justifică – mai întîi de toate – prin structurarea expunerii pe capitole, subcapitole şi subdiviziuni ale acestora, dintre care multe trimit la constituţia recurentă a demersului semiotic în general şi la incidenţa celor trei discipline subsumate (sintaxa, semantica şi pragmatica) cu discursul politic. Se urmăresc, în acest sens: parametrii descrierii sintactice a discursului politic şi coerenţa sintactică a acestuia; extensiunea semantică, delimitarea semantică şi coerenţa semantică în cazul respectivei forme de rostire; *strategiile semantice* de persuadare prin discursul politic [41]; *angajamentul pragmatic* al discursului politic de tip argumentativ, *coerenţa pragmatică* a acestuia din urmă şi expresivitatea pe care o pune în joc în acest orizont al deschiderii către auditoriu şi interlocutori [42].

C. Cum semiotica se înscrie într-o anumită evoluţie a ştiinţelor sermocinale, iar prin avatarurile sale din ultimele veacuri încrucişează – dacă nu şi integrează – discipline cu state de funcţii ceva mai vechi în sistemul european de gestionare a cunoştinţelor, precum logica şi retorica, autoarea cercetării de care ne ocupăm înţelege să înfăţişeze, în prima subdiviziune [43] a capitolului al III - lea, articularea logico-sintactică a discursului politic, aşa cum îşi propune să urmărească analiza relaţiei de putere din perspectiva logicii relaţiilor (într-o subdiviziune [44] a aceluiaşi capitol terţ), să aducă în atenţie *„elemente de logică ilocuţionară"* [45], să dea seamă de *„fundamentele logice ale argumentării ca strategie conversaţională"* şi să aducă în spectrul pragmaticii politice *„cadrul retoric al argumentării"* şi răsfrîngerea acestuia în economia retoricii [46], ca organon al receptării.

---

[41] În capitolul al III - lea, „Coordonate sintactico-semantice ale discursului politic", desfăşurat pe 92 de pagini, reprezentînd 35,94 % din economia întregii expuneri

[42] În capitolul al IV - lea, „Pragmatica argumentării politice", acoperind 72 de pagini, adică 28,13 % din expunere

[43] „Sumare abordări logico-sintactice. De la frastic, la transfrastic" (pp. 39 - 44)

[44] Este vorba de secvenţa III.4.5.2 („O analiză a relaţiei de putere din perspectiva logicii relaţiilor"), derulată la pp. 82 - 85.

[45] În secvenţa IV.2.6 (pp. 149 - 152), menită a completa un şir de însemne ale parcursului „de la retorică, la pragmatica argumentării", inclusiv în orizontul discursului politic, ca modalitate prescriptiv-evaluativă de *semnificare prin* şi de *utilizare a* limbajului

[46] În secvenţa IV.2.8 (pp. 156 - 158), respectiv prin subcapitolul IV.1 (pp. 131 - 140)

Rămîne, deci, ca miza cercetării pe care ne-o propune Mirela Arsith să decurgă din dublul înţeles al semioticii, ca *metalimbaj*, dar şi ca *metodologie*.

În această din urmă ipostază a ştiinţei generale despre comunicare şi resemnificare, este asumat *„modelul hexadic al situaţiei semiotice"* [47], de virtuţile căruia autoarea se convinge în împrejurări ca cele privitoare la ordonarea şi legitimarea funcţiilor atribuite limbajului de Roman Jakobson [48], la identificarea polilor comunicării politice [49], la structurarea şi tipologizarea acţiunilor de influenţare socială [50] prin discurs, la sistematizarea disciplinelor sintactice şi a celor semantico-pragmatice, sau la corelarea acestora cu logici *sui generis* ale politicului şi ale reflexului său în planul discursivităţii [51].

D. După Mirela Arsith, politicul se pretează *analizei de tip „situaţional"*, în măsura în care, ca fapt de resemnificare şi de comunicare prin intermediul semnelor, acesta: ☞ (1) *se structurează* ca ansamblu de relaţii între persoane antrenate în schimbul de mesaje ce are loc într-un anume *context*, ce presupune mobilizarea anumitor *mijloace*, se derulează în perspectiva anumitor *finalităţi* şi sub prezumţia unui anumit *grad de performanţă*; ☞ (2) îngăduie stabilirea unor *corelaţii funcţionale* între parametrii astfel decelaţi, relevîndu-se ca *activitate discursivă interacţională*; ☞ (3) *se optimizează* în postura de *rostire ce potenţează notele definitorii ale actelor de limbaj*.

Prima dintre condiţiile de relevanţă anterior-menţionate este confirmată, pe cont propriu, de către autoarea în atenţie, prin dezvăluirea structurii hexadice a secvenţelor din discursul politic cu rol argumentativ, prin confruntarea cu parametrii acţionali a comunicării politice, în chip de mecanism persuasiv, iar apoi prin analiza de acelaşi tip a *influenţării* prin discursul politic [52].

Aceleiaşi cerinţe, privind descompunerea spectrală sau alinierea conceptelor acţionale în acord cu schema hexadică, i se subordonează preocuparea autoarei: pentru ordonarea susţinută de polii sau variabilele analizei „situaţionale" de complexitate mediană a unor strategii semantice de persuadare, precum cele identificate de către autorii olandezi ai volumului despre *Ştiinţa comunicării* [53], din 1992, în orizontul manipulării

---

[47] Petru Ioan, *Un „model" hexadic al modelelor situaţiei semiotice*, în: *loc. cit.*, pp. 143 - 156; *idem*, *Un model al „situaţiei creative" cu aplicaţii în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", tom 40, nr. 6, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, pp. 555 - 564; *idem*, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Bucureşti, 1995; *idem* (coord.), *Aplicaţii ale hexadei „situţionale"*, Iaşi, 1999; *idem*, *Logica „integrală" în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, vol. I, Iaşi, 1999; *idem*, *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2002; *idem* (coord.), *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Iaşi, 2003; Petru Ioan şi Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model „situaţional"*, în: „Analele Universităţii «Al. I. Cuza»" - Iaşi", s. *Filosofie*, tom 60, 1994, pp. 6 - 14

[48] Petru Ioan, *Modelul hexadic în politologie*, Iaşi, 2002, pp. 43 - 45; Mirela Arsith, *Semiotica discursului politic*, Universitatea „Al. I. Cuza" - Iaşi, 2004, pp. 35 - 36

[49] Petru Ioan, *loc. cit.*, pp. 107 - 108; Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 214 - 215

[50] Florentina Călmăţuianu, *Modelul „situaţional"-hexadic al tipurilor de influenţă socială*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicaţii ale hexadei „situaţionale"*, Iaşi, 1999, pp. 173 - 191; Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 207 - 208

[51] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Bucureşti, 1995, pp. 138 - 139; *idem*, *Modelul hexadic în politologie*, Iaşi, 2002, p. 120; Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 36 - 37

[52] Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 139 - 140, 167 - 168, 216 - 217

[53] Jan J. van Cuilenburg, Otto Scholten şi G. Willem Noomen, *Ştiinţa comunicării*, traducere din olandeză, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1998, p. 163; Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 108 - 109

denotaţiilor şi a conotaţiilor; pentru legitimarea *competenţelor presupuse de actul interpretativ* şi pentru derivarea în stil kantian a *tipurilor înseşi de interpretare* [54].

Că modelul hexadic al analizei „situaţionale" se potriveşte discursului politic şi în raport cu a doua cerinţă, de ordin funcţional, autoarea ne convinge în subdiviziunea capitolului al V - lea, destinată prezentării celor 64 de „forme verticale" ale *influenţării politice* prin discurs.

Virtuţile integratoare ale schemei cu 6 variabile şi rolul acesteia în coagularea tipologiilor globale decurg, acum, din indexarea „situaţională" a unor structuri mai simple, precum: triunghiul „constructelor" impunerii eficace a discursului politic, decelate de Christian Le Bart [55] sub chipul logicilor *culturale*, al celor politice şi al celor cognitive; triada factorilor ce asigură specificul autorităţii harismatice, în concepţia lui Max Weber [56]; poziţionarea tetradică a discursului politic de tip „juridic" şi a celui de tip „hortativ", aşa cum îi apar acestea lui Murray Edelman; „pentada" discursului politic, reprezentat ca manifestare spectaculară a puterii, menită – în viziunea lui Georges Balandier [57] – să distrugă sau să creeze simboluri, iar prin aceasta, să edifice realul, prin informaţie, limbaj şi dramatizare; de asemenea, din exploatarea maximală a spaţiului de încadrare pe care-l asigură polii schemei de analiză „situaţională", ca în cazul hexadei coordonatelor manipulării politice, degajate de către autoarea însăşi în perspectiva psihologiei mulţimilor şi a „psiho-logicii" discursului retoric [58].

În legătură cu ultima condiţie de relevanţă a metodologiei pe care şi-o apropie, Mirela Arsith se implică în valorificarea retoricii şi a neoretoricii din perspectiva pragmaticii logice, dar interesul exacerbat pe care-l acordă problematicii generale a argumentării şi cadrului de teoretizare pe care i-l procură acesteia topici precum *fenomenologia acţionalistă a limbajului*, *logica ilocuţionară*, ori *semio-logica intervenţiei cognitive* o face să piardă din vedere dimensiunea eminamente-pragmatică a însăşi analizei „situaţionale", paradigma de care s-a ataşat în parcurgerea *more semiotico* a discursivităţii politice. Oricum, ideea promiţătoare că discursul politic funcţionează prin *intervenţii de tip argumentativ* este nefericit-deservită prin alegaţii precum cea formulată de către autoare la pagina 167, că respectivul mod de articulare a rostirii *„poate ajunge să fie convingător prin corectitudinea raţională a argumentării şi poate deveni persuasiv prin estetica exprimării locutorului"* ! Demne de interes, în această parte a expunerii, sînt, însă, paginile dedicate strategiilor şi tacticilor argumentative prin care discursul politic îşi îndeplineşte menirea de exercitare şi de legitimare, sau de blamare a puterii; de asemenea, paginile în care autoarea pune la încercare analiza argumentării politice în cazul dezbaterilor electorale [59].

---

[54] Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 204 - 206

[55] Christian Le Bart, *Le discours politique*, P.U.F., Paris, 1998, pp. 110 - 116

[56] Max Weber, *The Sociology of Charismatic Authority*, în: Hans Heinrich Gerth and C. Wright Mills (eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology*, „Routledge and Kegan Paul", London, 1948

[57] Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Editura „Polirom", Iaşi, 1999, pp. 128 - 135; cf.: *loc. cit.*, pp. 222 - 223; Georges Balandier, *Scena puterii*, traducere din franceză, Editura „Aion", Oradea, 2000, p. 169; Mirela Arsith, *loc. cit.*, p. 224

[58] Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 226 - 232

[59] *Ibidem*, pp. 169 - 173, 184 - 200

Prin cele consemnate, ne-am referit mai ales la diviziunile ce exprimă partea mediană a cercetării întreprinse de Mirela Arsith. De *specificitatea* discursului politic din punctul de vedere procesat de Charles Morris, de *varietățile*, de *funcțiile* și de *contextele problematizării* acestuia, autoarea dă seamă prin considerațiile din capitolul al doilea, *„Spre o semiotică a discursului politic"*. La finalitatea discursului politic, privit ca mijloc de comunicare, ea se referă în ultimul capitol al cercetării pe care o analizăm [60], centrat pe *influența discursivă* a politicului, pe *imaginea publică*, cu care acesta se asociază în detrimentul cuvîntului și al mesajului discursiv, ca și pe modalitățile de influențare socială prin *gestualitatea paradiscursivă*.

După acest tur de orizont, constatăm că autoarea și-a îndeplinit obiectivele însușite. Printr-o documentare pluridisciplinară și printr-o orchestrare relativ-unitară a temelor reținute, cercetarea urmărită scrutează realitatea și cunoașterea politică în raport cu modulațiile unei discursivități marcate, printre altele, de jocul explicitului și al implicitului, de cel al convingerii și al persuadării, ori de cel al disimulării și al credibilității.

Deși insuficient-armonizate, cadrul *logic* și cel *semio-logic* concură la explicarea discursului politic ca parte a realității sociale și ca factor al edificării acesteia, prin mecanisme ale întemeierii și ale legitimării, ori ale contestării puterii. Din acest punct de vedere, este meritoriu și recursul la demersuri din domeniul politologiei, al sociologiei sau al psihologiei politice, și interesul acordat aplicației la sfera discursivității politice a unor proceduri aferente analizei *pragmatico-semantice*, sau celei *pragmatico-retorice* [61].

17.8. APLICAȚII PSIHO-LOGICE ALE MODELULUI SITUAȚIONAL

A. Ingineră cu 13 ani de stagiu în proiectare, licențiată în psihologie din 1996, iar apoi „maestru" în *Logică și hermeneutică*, din 1998, Adriana Crăciun s-a angajat într-un lăudabil exercițiu interdisciplinar, de răsfrîngere a logicii în psihologie, prin intermediul paradigmei „situaționale".

B. Ceea ce-și propune autoarea este o ilustrare a transferului metodologic, ca sursă de progres în știință [62], mai exact: o tentativă de *„inserție a logicii în inima psihologiei"*, grație analizelor de tip „situațional". După calculele autoarei, o reușită în acest temerar demers de „punere la probă" ar însemna, pentru știința importatoare: ☞ (1) încă un pas spre schimbarea modului de gîndire; ☞ (2) o *„nouă deschidere spre rațiune, spre coerență, spre certitudine"*; ☞ (3) *„apelul la un instrument* [...] *de factură analitico-sintetică ce le adună pe toate în ordine și cu măsură, într-un efort de disciplinare a spiritului"* [63].

---

[60] Este vorba de capitolul al V - lea, „Discursul politic, modalitate de influențare socială", dezvoltat la pp. 203 - 237

[61] Mirela Arsith, *loc. cit.*, pp. 112 - 126, respectiv 186 - 200

[62] Mattei Dogan, Robert Pahre, *Noile științe – interpretarea disciplinelor*, trad. din engl., Editura Academiei Române, București, 1993, p. 132. Cf.: Adriana Crăciun, *Aplicații psiho-logice ale modelului „situațional"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria *Radiografii*), Iași, 2005, p. 5

[63] Adriana Crăciun, *loc. cit.*, p. 5

C. În presupunerea că înseși noțiunile psihologice sînt de factură relațională, iar prin natura lor cosmoidală ele fac *„posibilă și chiar oportună"* [64] aplicarea în psihologie a modelului acționalist „de complexitate mediană", Adriana Crăciun își apropie o strategie pe cît de riguroasă, pe atît de surprinzătoare prin efectele dobîndite. Ea face apel la structura-standard din logica „situațională" (care este hexada acțională cu două variabile de agent, cu două poziționări ale realităților instituționale și cu două trimiteri spre realități ideale), o adaptează la fenomene sufletești, iar cu rezultatul astfel dobîndit, o schemă sextuplă a *activității psihologice*, se îndreaptă spre analiza altor trei concepte relaționale de importanță majoră pentru știința de care se ocupă.

Este vorba: de *psiho-diagnoză* – un proces asupra căruia s-au încercat, anterior, modelele de tip logico-algebric ce aveau să conducă spre demersul computerizat; apoi, de *memorare*, ca domeniu de referință ce reclamă o acută nevoie de sinteză [65], și de *observare* – ca noțiune predispusă analizelor de tip „situațional", prin însăși diversitatea formelor de manifestare și prin caracterul „evident-acționalist" al acestora.

D. „Algoritmul" de care se servește autoarea în parcurgerea celor patru orizonturi ale aplicației psiho-logice și în consemnarea rezultatelor obținute este aproximativ același.

Într-o primă etapă, *preparatorie*, autoarea este atentă la *indeterminarea semantică* a conceptului supus analizei și la dimensiunea *acțională* a înțelesului acestuia.

Dificultatea – dacă nu imposibilitatea – de a găsi o definiție „larg-acceptată și stabilă" [66] în cazul unei științe ce se dezvăluie, mereu, sub semnul diversității și al conflictelor dramatice [67], așa cum este psihologia, confruntată cu *multiple* adevăruri, cu *multiple* teme și cu *multiple* metodologii [68]; diversitatea contextelor în care survine evaluarea psihologică, multitudinea *obiectivelor* ce sînt urmărite prin declanșarea acesteia și varietatea *modalităților* în care ea se realizează [69]; considerabila paletă de *accepții* ale memoriei și uitării, ori *mulțimea eterogenă* a formelor de observație sînt, pentru autoarea cercetării în atenție, tot atîtea motive ca psihologul să renunțe la abordările fragmentare și disparate, în favoarea unei concepții holistice, sistemic-integratoare.

Soluția spre care se orientează Adriana Crăciun este legată de împrejurarea că psihologia este rezultatul unei activități de ordin cognitiv și punctul de plecare pentru anumite proceduri ce legitimează exercitarea unor profesiuni ca acelea de psiholog școlar, de psiho-terapeut etc. Ceea ce contează, așadar, este *activitatea psihologică* și psihologia, ca *socio-organizare* mai mult sau mai puțin structurată, altfel spus: psihologia *în sens evolutiv* [70]. Cît privește psiho-diagnoza, memorarea sau

---

[64] Adriana Crăciun, *loc. cit.*, p. 23

[65] Mielu Zlate, *Psihologia mecanismelor cognitive*, Editura „Polirom", Iași, 1999, pp. 364 - 365; Adriana Crăciun, *op. cit.*, p. 6

[66] Adriana Crăciun, *op. cit.*, p. 27

[67] Jean François Le Ny, *Psihologiile*, în: *Enciclopedia universală a filosofiei*, *apud*: Alex Mucchielli, *Noua psihologie*, trad. din fr., Editura Științifică, București, 1996, p. 11; Adriana Crăciun, *op. cit.*, p. 6

[68] Michel Richard, *Les courants de la psychologie*, Éditions „Chronique Sociale", Lyon, 1994, p. 12; Mircea Miclea, *Politropia psihologiei*, în: „Cogniție, creier, comportament", nr. 3 - 4, 1998, p. 266; *apud*: *loc. cit.*, p. 28

[69] Adriana Crăciun, *op. cit.*, p. 101

[70] Lucian Culda, *Critica psihologiilor*, Editura „Licorna", București, 1995, p. 35; Vasile Pavelcu, *Drama psihologiei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 254; Adriana Crăciun, *op. cit.*, p. 7

observarea, caracterul lor multi-operațional și procesual le subsumează de la sine conceptelor de factură acțională, permisive analizelor de tip „situațional".

Etapa secundă în derularea algoritmului de lucru impus de către Adriana Crăciun este marcată de „prelucrarea" sau „radiografierea structurală" a conceptelor de care se ocupă. Aceasta înseamnă a răspunde la întrebări de tipul: ☞ (1) *cine* determină, declanșează, întreprinde sau decide un demers psihologic, în speță *cine* evaluează psihic (sau psihodiagnostichează), *cine* memorează, sau *cine* observă ?; ☞ (2) *ce* se face prin și *în ce* se obiectivează acțiunea psihologului, a psihodiagnosticianului, a agentului unei acțiuni mnezice, sau a observatorului, *în ce* constă respectiva activitate, *care* îi este modalitatea și *în ce* i se exprimă conținutul specific, substratul procesual, ori rezultatul acesteia; ☞ (3) asupra *cărei* realități sau situații își focalizează preocupările agentul unei acțiuni psiho-logice, respectiv psiho-diagnosticianul, memoratorul, sau observatorul, *care* este conținutul factual și *care* este contextul activității cu pricina; ☞ (4) *care* este utilitatea și valoarea acțiunii psiho-logice, *ce* finalitate sau ecou are activitatea respectivă și *la ce* servește aceasta; ☞ (5) *cine* este inspirator sau influențator al actului psihologic în atenție, ori *cine* este beneficiarul acestuia, *care* este subiectul sau pacientul respectivei activități; ☞ (6) de *ce* mijloace sau instrumente (în speță de ce metode, tehnici, proceduri, planuri, strategii etc.) se folosește psihologul, în speță psihodiagnosticianul, agentul memorator, sau observator, *care* sînt căile de desfășurare sau „mecanismele" respectivelor acte [71] ?

„Anatomia" respectivelor activități o dată reconstituită [72], atenția cercetătoarei se îndreaptă spre etapa desfășurărilor *verticale,* sau a „propensiunii spre complex". Priza la realitate pe care o manifestă paradigma hexadică, printr-o analiză de tip apriorist ce pare a surclasa, sub aspectul simplității și eficienței, îndelung-disputatele strategii din era empirismului logic și a fenomenologiei de obediență transcendentalistă, se reconfirmă, în cercetarea urmărită, prin ilustrarea – sub auspiciile sistemului de referință cu șase coordonate – a tuturor formelor posibile de *acțiune psihologică* și a tuturor formelor posibile de *psiho-diagnostic*, iar apoi prin discutarea multora dintre formele verticale în cazul *memorării* și al *observării* [73].

După cum se subliniază în secvența finală a expunerii, prin respectivele submodele ale acțiunii psihologice se recuperează *„acte unideterminate, pași sau etape în intervențiile psihologice de orice fel"*; acte *„de relaționare mutuală"*; acțiuni *„de corelare, ajustare sau acomodare"* tripolare; demersuri acționale tetra- și penta-polare, *„mai apropiate situațiilor efective de cunoaștere, cercetare, creație, influențare, evaluare psihologică și, tot astfel, de memorare, sau uitare, și de observare"*; situații complexe, presupunînd toți cei șase deteminanți ai formelor acționale în plan psihologic.

---

[71] Adriana Crăciun, *op. cit.*, pp. 30 - 42

[72] *Ibidem*, pp. 30 - 41, 104 - 115, 160 -169 , 193 - 197

[73] *Ibidem*, [2. 3], pp. 42 – 71; [3.3], pp. 115 – 127; [4.3], pp. 168 – 172; [5.2], pp. 192 - 199

Pentru etapa „desfășurărilor orizontale", algoritmul de lucru îi dictează autoarei discutarea situațiilor acționale în care toți polii dobîndesc o semnificație subiectivă și „intens-dramatizată", ori se supun operației inverse, a „depersonalizării" sau obiectivării [74], așa cum se întîmplă în cazul *etapelor* sau *momentelor* specifice activităților în atenție (de evaluare, memorare, observare etc.), ori în cazul *parametrilor de performanță* cu care se asociază [75].

Cu titlu de „transpuneri specifice" ale schemelor de analiză „situațională", autoarea ne prezintă un șir de efervescente deducții conceptuale în stil kantian, dintre care menționăm: configurarea în sistem hexadic a *tipurilor de personalitate*, iar prin concretizare, a *tipurilor de psihodiagnostician*; ordonarea tipurilor de *agenți ai actului mnezic*; asamblarea într-un sistem hexadic a *cerințelor impuse de exercitarea profesiei de psiholog* și a *mijloacelor de evaluare a psihologilor*, conform respectivelor cerințe; inventarierea *momentelor „situației psihologice"*, a *fazelor cercetării psihologice* și a *impasurilor* cu care s-au confruntat, în decursul timpului, psihologii; înscrierea într-un sistem sextuplu a *tipurilor de erori în psihodiagnoză* și a principalelor *obiecții* cu care se confruntă adepții psihometriei; ordonarea *tipurilor de teste* de care se slujesc psihodiagnosticienii; derivarea pe circuit hexadic a *formelor* și a *caracteristicilor* memoriei, precum și a *factorilor* ce o influențează; decelarea, în același cadru, a formelor *observației*, a tipurilor de *observatori* și a *condițiilor* pe care le pretinde o bună observație de ordin psihologic; analiza în constituenți a unor *ipostaze ale „culturii psihologice românești"*; derularea în sistem hexadic a tipurilor de *definiții acordate psihologiei*, ordonarea – în același cadru – a disocierilor operate între numeroasele *discipline psihologice* și a *criteriilor* aferente [76] de discriminare etc.

În etapa de apogeu a conformării cu algoritmul pe care și-l impune, Adriana Crăciun reia analiza conceptelor psihologice de care se preocupă în spații alternative de schematizare și de ordonare. Printr-un joc al transpozițiilor ce dau consistență paradigmei „orizontale", tot mai stăruitor-evocate în decupajele metodologiei din știința actuală, autoarea analizează psihodiagnoza, ca activitate *cognitivă*, ca antrepriză *formativă*, ca act de *comunicare*, ca aport *creativ* și ca act de *interpretare* [77]; în manieră similară, autoarea se ocupă de varianta hexadică a „situației mnezice creative" și de cea a „educației mnezice", pentru a releva, apoi, parcursul hexadic al educării aptitudinilor de observator [78].

Încurajată de șirul disponibilităților întîlnite, autoarea vine în sprijinul psihodiagnosticianului cu un sistem al tipurilor de formatori [79], ce-și află termeni de

---

[74] Adriana Crăciun, *op. cit.*, [2.4], pp. 72 - 76; [3.4], pp. 127 - 133

[75] *Ibidem*, [2.4.3], pp. 76 - 78; [3.4], pp. 127 - 133

[76] *Ibidem*, [3.5.2], pp. 139 - 142; [4.5], pp. 175 - 178; [5.3], pp. 142 - 145; [2.4.3], pp. 76 - 82; [2.5.3], pp. 92 - 95; [3.4], pp. 127 - 134; [3.5.1], pp. 134 - 139; [5.3], pp. 199 - 203; [2.4.4], pp. 78 - 82; [2.5.1], pp. 83 - 87; [2.5.2], pp. 87 - 92

[77] *Ibidem*, [3.6], pp. 145 - 152

[78] *Ibidem*, [4.6.2], pp. 180 - 184; [5.4], pp. 203 - 204

[79] *Ibidem*, [3.6], pp. 145 - 153

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

comparație în aplicațiile oferite pe tărîm didactic hexagonului situațiilor de influențare socială [80], tot așa cum abordează situația *mnemo-diagnostică*, pornind de la modelul mai general al psiho-diagnozei și de la cel al semiozei medicale [81].

Prin cea de-a șasea etapă a algoritmului asumat, Adriana Crăciun se raportează critic la demersul întreprins. În concluziile prilejuite de analiza conceptelor aduse în lumina semiologiei acționaliste, ca și în concluziile finale, autoarea nu exclude eventuale „stîngăcii" și „inabilități" în folosirea modelului hexadic, după cum nu exclude ca *„ideea importării instrumentului logic în spațiul psihologie să prindă contur prin analize diversificate, mai profunde și mai rafinate"* [82]. În acest din urmă sens, autoarea sugerează transpuneri ale analizei „situaționale" la cazul altor activități decît cele avute în vedere de propria-i cercetare; ea pledează, de asemenea, pentru reluarea exercițiului ordonator la niveluri succesive de complexitate, pentru a se ajunge la *reprezentări hexadice recurente*, după cum se gîndește la multiplicarea aplicațiilor psiho-logice prin fructificarea unor analize „situaționale" de dată mai recentă.

17.8.5. La cele semnalate, s-ar putea adăuga numeroasele deschideri pe care le oferă poziționarea psihologiei și logicii în ansamblul științelor cogniției și antrenarea lor în procedurile inteligenței artificiale. Ne grăbim, însă, cu precizarea motivelor ce recomandă favorabil cercetarea în atenție. Este vorba de *actualitatea* temei și de coeficientul de personalitate conferit de către autoare tratării acesteia sub semnul logicii „situaționale". De asemenea, mai este vorba de *eficacitatea* procedurii adoptate în aprofundarea obiectivelor tematice asumate și de *atractivitatea* rezultatelor la care se ajunge. Este vorba, în fine, de mesajul ce însoțește cercetarea întreprinsă – acela al „pașilor peste granițe" și-al „noii alianțe" dintre două formațiuni epistemice aberant-contrapuse de exponenți ai mentalităților reducționiste și agresiv-anexioniste –, după cum este vorba de vădita adecvare a disertației în atenție la exigențele unei abordări în care apelul la „rigoare, ordine și consecvență" își află răsplătirea prin noutatea punerilor în relație și prin impactul acestora asupra cunoașterii, ca sistem.

17.9. TIPOLOGII ALE SISTEMELOR DEDUCTIVE ÎN PERSPECTIVA LOGICII INTEGRALE

A. Într-un surprinzător eseu asupra greșelilor de logică din textele logicienilor, psihiatrul și omul de cultură Ion Biberi ne atrăgea atenția asupra unui adevăr nu tocmai confortabil: că acordul cu sine al gîndirii este o virtute greu de atins chiar și în sfera eterată a formelor desprinse de zburdălnicia conținutului.

O dovadă printre multe altele este însuși drumul anevoios și extrem de fracturat prin care logica „formală" s-a înălțat la parcursul celei mai riguroase înlănțuiri între enunțurile propriilor teorii, ilustrată prin sistemele axiomatice de tip ipotetico-deductiv.

---

[80] Florentina Călmățuianu, *Modelul „situațional" - hexadic al tipurilor de influență socială*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei „situaționale"*, Iași, 1999, pp. 188 - 190; Adriana Crăciun, *op. cit.*, p. 21

[81] Adriana Crăciun, *op. cit.*, [4.6.3-4], pp. 184 - 189

[82] *Ibidem*, p. 213

De la Aristotel şi de la stoici (în secolul al IV - lea şi, respectiv, al III - lea î. e. n.), prin George Boole şi Augustus de Morgan, prin Gottlob Frege, Charles Sanders Peirce şi Ernst Schröder, prin Bertrand Russell şi Alfred North Whitehead, prin David Hilbert şi colaboratorii acestuia, toţi cei menţionaţi reprezentînd sfîrşitul epocii moderne, în secolele al XIX - lea şi al XX - lea, logicii i-au trebuit peste 22 de veacuri pentru a ajunge la decantarea ideii de *sistem formal*, iar o dată cu aceasta, la tentaţia asumării unei a patra forme a gîndirii, alături de *noţiune*, de *judecată* şi de *inferenţă*.

Pe măsură ce interesul s-a fixat pentru travaliul ordonării tezelor dintr-o sferă sau alta a logicii în grup *axiomatic* şi grup *teoremetic*, s-au înmulţit considerabil sistemele deductive, motiv pentru care, de mai multe decenii, s-a înfiripat o [meta]teorie a sistemelor deductive. Minată de ambiţii transfrontaliere, ori limitată la jocul distincţiilor şi al confruntărilor de ordin tehnic, o astfel de metaştiinţă nu a putut şi nici nu ar putea epuiza problematica disciplinei organonice, nici măcar în planul tipologizării formalismelor.

B. O ilustraţie elocventă a şanselor de afirmare chiar şi în acest plan, aparent ferit de neastîmpărul repunerii în discuţie a celor deja-statuate, este şi cercetarea dusă la capăt în mod onorabil de către Florentina Călmăţuianu [83]. Licenţiată în Filosofie, iar apoi abilitată ca *master* în Logică şi Hermeneutică, în baza unor disertaţii din cîmpul de interes al disciplinelor sermocinale, autoarea şi-a propus să proiecteze *axiomatizarea* din domeniul logicii printre conceptele acţionale de tipul *comunicării*, al *intuiţiei*, al *interpretării*, al *creaţiei*, al *raţionării* şi chiar al *influenţării sociale*, cu care s-a ocupat într-un reuşit studiu din primul număr, pe 1999, al publicaţiei ieşene „Secvenţe semio-logice".

C. Pentru a da satisfacţie comandamentelor analizei „situaţionale" şi a se supune principiului „ecumenismului" din programul *logicii integrale*, Florentina Călmăţuianu s-a raportat, în cursul cercetării sale, la şase variabile ale actului de punere în sistem a unei mulţimi de constructe logice permisive la valori posibile de adevăr: patru dintre cele şase coordonate sau variabile ale modelului exploatat de autoare coincid cu *tipurile de reguli* pe care le omologhează Rudolf Carnap, în orizontul unei experienţe ce a forţat constituirea metalogicii şi asumarea filosofiei ca sintaxă logică a limbajelor ştiinţifice (ne referim la regulile *de formare* a expresiilor logice, la cele *de transformare*, respectiv de *desemnare* şi *de domeniu*, sau *de adevăr*).

Acestora li se adaugă două insolite tipuri de actanţi: *primitivele* sistemului ipotetico-deductiv (în postura funcţiilor creatoare de termeni şi a celor creatoare de propoziţii, respectiv în cea a unor scheme de propoziţii valide, la articularea cărora cele dintîi îşi dau concursul) şi *rezultatele* la care se parvine prin aplicarea regulilor asupra entităţilor de pornire, adică teoremele şi regulile derivate.

Sîntem, aşadar, în faţa unei întreprinderi depersonificate, în care logicianul-creator de sisteme axiomatice şi comentatorul ce-i monitorizează acţiunea rămîn în subsidiarul expunerii, iar ceea ce contează este crîmpeiul din preconizata (de că-

[83] Florentina Călmăţuianu, *Tipologii ale sistemelor deductive în perspectiva logicii integrale*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2005, 244 p.; volumul fructifică disertaţia susţinută de către autoare, în 2003, la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, în vederea obţinerii titlului de *doctor în Filosofie*, specialitatea *Logică*

tre Edmund Husserl) *teorie a tuturor formelor de teorie* pe care autoarea l-ar putea asocia cu însăşi *logica demonstraţiei* din stadiul formalizării avansate.

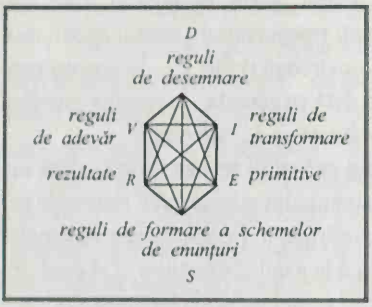

401°. Modelul „situaţional" - hexadic al axiomatizării [14]

D. Paradigma o dată orchestrată, ceea ce rămînea de făcut era surprinderea diverselor ipostaze ale axiomatizării în legătură cu fiecaredin cei şase termeni discriminatori. Autoarea s-a achitat de sarcina respectivă prin capitolele (2) - (7), prezentînd şi discutînd: ☞ (1) sisteme deductive cu unul sau cu mai mulţi conectori primitivi şi, respectiv, cu zero, cu una sau cu mai multe axiome, *vis-à-vis* cu polul *intervenient* al organizării de tip strict-deductiv; ☞ (2) sisteme [ale logicii] *de ordinul întîi* şi sisteme [ale logicii] *de ordinul al al doilea*, în legătură cu factorul morfo-logic al hexadei „situaţionale"; ☞ (3) sisteme *logistice* şi sisteme *deducţionale*, respectiv sisteme *monotone* şi sisteme *nemonotone*, sub incidenţa „cauzei eficiente" a axiomatizării, de care dau seama regulile de proliferare a entităţilor asumate – ca axiome, ori ca teoreme deja demonstrate; ☞ (4) sisteme *categorice* şi sisteme *necategorice*, respectiv sisteme *propoziţionale* şi sisteme *atomare*, după natura regulilor de conectare a formalismului la cîmpul semnificaţiilor eidetice din teoria comprehensivă şi din planul exprimării intuitive; ☞ (5) sisteme *mono-*, *bi-* şi *polivalente*, pe făgaşul regulilor de domeniu, ce ţin pasul cu parametrul referenţial al oricărui gen de comunicare; ☞ (6) sisteme *teziale* şi sisteme *inferenţiale*, respectiv sisteme *extensive* şi sisteme *restrictive*, în legătură cu factorul teleologic al acţiunii hiperordonatoare şi cu genealogia ansamblurilor ordonate de teze şi de reguli logice.

E. În ordinea implicării, cele şase criterii s-ar mai fi putut exploata şi în perspectiva altor formaţiuni axiomatice. Avem în vedere sistemele cu unul sau cu mai mulţi *predicatori* primitivi (în cazul silogisticii), ori cu unul sau cu mai mulţi *cuantori*, în cazul logicii predicatelor, *vis-à-vis* de variabila entităţilor primitive; apoi, sistemele de *prototetică*, ori pe cele de logică *a combinatorilor*, în legătură cu regulile de formare; axiomatica *ansamblistă* şi chiar *procedurile decizionale*, de care se aminteşte în capitolul final al expunerii, pe linia regulilor de transformare; sistemele *mereo-* şi cele *fenomeno-logice*, respectiv sistemele ţinînd de logica *proceselor*, de cea *a energiei* şi aşa mai departe, sub incidenţa regulilor de desemnare; sistemele *angajate* şi *hiper-angajate ontologic*, respectiv cele *libere* de asumpţii existenţiale, sistemele *probabiliste* şi cele ţinînd de logica *fuzzy*, ori de logica *paraconsistentă*, în orizontul regulilor de adevăr; sistemele *decidabile* şi cele *indecidabile*, cele *cu* şi cele *fără procedură decizională* etc., sub aspectul rezultatelor la care se parvine prin supraoperaţia *axiomatizării*, ca strategie supremă de întemeiere.

[14] Ca ansamblu relaţional al entităţilor logice şi al regulilor ce survin în „transformarea" acestora

F. O dată ordonate distincții ce țin de una sau alta dintre coordonatele axiomatizării, calea deschisă cercetării de tip integrator ar fi parcurgerea produsului cartezian între tipologiile „regionale". Altfel spus: *analiza sintactico-morfologică* prin care să se spună tot ce știm despre un sistem logic sau altul. Autoarea nici nu o menționează ca atare și înțelege să atace posibilitatea aclimatizării la domeniul axiomaticii logice a ideii de „formă verticală". Ea se întreabă dacă există sisteme deductive despre care nu putem spune nimic în privința unuia sau altuia dintre criteriile configurate în modelul relațional. Pe această cale, a reducerii la limită, autoarea cercetării în atenție încadrează în spectrul conceptului maximal de *sistem ipotetico-deductiv* unele desfășurări rebarbative din peisajul *formalismelor logice*, precum și așa-zisul *sistem tetic* (fără teoreme), procedurile decizionale ca „sisteme semantice", algebrele logice *booleene* și cele *pseudobooleene* etc. Discutabil rămîne pariul pus de către autoare pe numărul combinațiilor relevante (doar 14 !) din totalul de 64 de forme pe care le prefigurează analiza în șase variabile a demersului axiomatic. De asemenea, sînt discutabile și unele decupaje: de ce-ar fi condamnat, bunăoară, *sistemul logistic pur* la absența regulilor de adevăr cînd – de la David Hilbert și colaboratorii săi încoace – sistematizarea ipotetico-deductivă este pusă sub controlul metodelor de verificare sau decizie, între care și cea a întabulării combinațiilor între valori posibile de adevăr; pe de altă parte, de ce n-ar putea figura și primitivele sistemului în contextul desfășurărilor decizionale, cînd în cazul normalizării, bunăoară, admiterea ca logic-valide a unor formule complexe este condiționată de valoarea necondiționată a unor constituenți remarcabili, precum „$p \vee \sim p$", „$pq \vee p\sim q \vee \sim pq \vee \sim p\sim q$" și așa mai departe.

G. La rubrica neonorată a modalităților alternative de înaintare pe calea preconizată, a morfologiei acționale, ar fi fost de luat în calcul și versiunea personificată a modelului hexadic: prin comasarea axiomelor cu regulile de transformare – bunăoară –, variabila „E", a emitentului, ar fi rămas la dispoziția agentului sistematizator, caz în care fiecare dintre formele de axiomatizare trecute în revistă ar fi defilat sub auspiciile celui ce i-a dat viață și a reușit s-o acrediteze pe piața supralicitată a instrumentarului logic. În mod similar, așezarea pe aceeași coordonată a *constructelor primitive* și a *rezultatelor* axiomatizării i-ar fi permis autoarei reactivarea „receptorului" la polul „R" al hexagonului „metaaxiomatic", în postura de ameliorator al sistemelor deja-omologate, ceea ce ar fi introdus o dimensiune „genealogică" (sau „diaporematică") în demersul tipologic. Să lăsăm, însă, pe seama viitorului antrenarea în astfel de „posibili" procedurali și să menționăm încă două împrejurări la care autoarea cercetării în discuție este ținută să mediteze.

În cursul expunerii [85], autoarea vorbește de eliminarea axiomelor din sistemul deducțional, dar în cazul respectivelor desfășurări ipotetico-deductive absența tezelor din grupul axiomatic este doar aparentă (dată fiind intervenția secvențelor fundamentale ca expresii inferențiale ale principiului identității); așadar, nu numai „sistemele logistice interpretate", ci și cele „deducționale interpretate" sînt definibile prin toți parametrii modelului „situațional", așa cum este el amenajat de către autoare; nici nu s-ar

[85] Florentina Călmățuianu, *op. cit.*, p. 219

putea altfel, de vreme ce tocmai procedura gentzeniană, a deducției naturale prin aplicarea inversată a regulilor de proliferare a secvențelor, a condus la primele demonstrații automate în logică (grație sino-americanului Hao Wang) și a deschis, astfel, calea procesării informației în orizontul inteligenței artificiale.

În altă ordine de idei, Florentina Călmățuianu pare să supraliciteze distincția dintre sisteme *sintactice* și sisteme *semantice*, deși o asemenea disjungere se vede contrazisă în contextul aceleiași demonstrații automate, ce nu reprezintă altceva decît demersul decizional (și, deci, semantic !) reluat în ordine inversată a pașilor ! Respectiva distincție se recuză, de asemenea, prin observații [86] precum cea după care *„sistemele semantice* [...] *nu conțin reguli de desemnare"* ! Oricum, este greu să subsumezi genului „sistem semantic" două specii nedisjuncte și nominativ-rebarbative, una desemnată prin termenul „metodă", iar cealaltă prin termenul „algebră" !

Tot astfel, este greu să pui de acord ideea sistemului logic *interpretat* cu cea de logică *pură* (fără a friza o contradicție în termeni !), ori cu cea de logică *aplicată*, fără a risca o exprimare tautologică !

H. Observații precum cele consemnate nu fac decît să sublinieze caracterul incitant și forța de atracție a proiectului de care ne-am ocupat.

Florentina Călmățuianu s-a lansat într-o încercare de amplă și de penetrantă retrospectivă a axiomaticii logice, iar modul în care și-a desfășurat și finalizat analiza îi garantează un loc distinct în bibliografia impresionantă a temei pe care a repus-o în discuție sub fascinația integralismului, ce a cîștigat în cultura română personalități de talia lui Mihail Dragomirescu, în orizontul filosofiei artei și a creației în general, a lui Eugeniu Coșeriu, în planul lingvisticii, ori a lui Petre Botezatu, în chiar cîmpul logicii, ca știință formală și, totodată, structurală.

I. Cercetarea pe care ne-o prezintă Florentina Călmățuianu în cartea de debut impune prin modul remarcabil în care autoarea a știut să se apropie și chiar să domine un subiect atotcuprinzător precum cel de care s-au atașat autori cu nume de rezonanță în logica actuală, la fel cum se remarcă prin suflul de viață pe care domnia sa îl imprimă unui orizont aproape dezumanizat prin abordări de tip „anatomic" și unidimensional.

[86] *Ibidem*, pp. 222 - 225, respectiv 224

BCU IASI/CENTRU VECHI LIBRARY

ÎN LOC DE POSTFAȚĂ: O NOUĂ PARADIGMĂ ÎN UNIVERSUL INTERPRETĂRII

Încercată printr-un șir de contribuții din reviste de specialitate [1], pentru a fi adusă la stadiul primelor decantări în volumul *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"* [2], din 1995, paradigma *„situațional" - hexadică* este așezată de Petru Ioan într-o linie de descendență cu structuri dinăuntrul și din afara logicii.

Dinăuntrul logicii, ne dau o primă aproximare a schemei la care ne referim: ☞ (1) străvechiul „pătrat" boethian al *opozițiiei dintre judecățile de predicație* și congenerele sale din logica formală de tip asertoric – „hexagonul" și, respectiv, „decagonul" opozițiilor, datorate lui Robert Blanché [3]; ☞ (2) nu mai puțin clasicul *octogon al propozițiilor atributive* aflate sub incidența modalităților – adevărată „punte a măgarilor (*pons asinorum*)" în concepția logicienilor medievali; ☞ (3) *pătratul „transformărilor"* unei funcții, în sensul lui Jean Piaget, și „grupul lui Klein", cu care se identifică; ☞ (4) modelul *„constituenților" semnificației*, propus – prin analogie cu structura tetradică a opoziției – de către Algirdas Julien Greimas [4]; ☞ (5) piramida *rela-*

---

[1] Petru Ioan, *Modele și realizări ale „situației pedagogice"*, în: „Revista de Pedagogie", nr. 9, Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 6 - 9; *idem, Un model al „situației creative" cu aplicații în filosofia lui Lucian Blaga*, „Revista de Filosofie", nr. 6, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 555 - 564; *idem, Un „model" hexadic al modelelor situației semiotice*, „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iași" (în cele ce urmează: „A. S. U. I."), s. *Filosofie*, tom 39, 1993, pp. 143 - 156

[2] Petru Ioan, *Educație și creație în perspectiva unei logici „situaționale"* („Prefață"), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, 250 p. (în cele ce urmează, referințele la volumul respectiv vor fi întreprinse prin intermediul siglei *„E. C. L. S."*)

[3] Robert Blanché, *Structures intellectuelles. Essai sur l'organisation systématique de concepts*, Éditions „Jean Vrin", Paris, 1966. Cf. și: Petre Botezatu, *Structurile intelectuale*, în: „A. S. U. I.", s. *Filosofie*, 1980, pp. 65 - 68 (ret. în: Petre Botezatu, *Interpretări logico-filosofice*, Editura „Junimea", Iași, 1982, pp. 81 - 91); Traian Știrbăț, *Hexada ca structură logică a gîndirii*, în „A. S. U. I.", s. *Filosofie*, 1972

[4] În *E. C. L. S.*, p. 8, nota 9, Petru Ioan trimite, în acest sens, la Claude Chabrol, *Structures intellectuelles*, „Information sur les sciences sociales", VI, 1967, pp. 205 – 209. Cf. și: Algirdas Julien Greimas, Sémantique structurale („Larousse", Paris, 1966); *idem, Du sens. Essais sémiotiques* („Larousse", Paris, 1966), trad. rom., Editura „Univers", București, 1975, pp. 150 sqq.

BCU "ALEXANDRU IOAN CUZA" UNIVERSITY LIBRARY

ţiilor sau a *funcţiilor deontice diadice*, articulată de Georges Kalinowski, în orizontul logicii formale a normelor; ☞ (6) hexagonul *tipurilor de rostire*, din logica „hermeneutică" şi „holomerică" a lui Constantin Noica; ☞ (7) reţeaua celor 16 funcţii booleene, aflată sub puterea ordonatoare a relaţiei de subalternare; ☞ (8) „hipercubul" cu patru dimensiuni, pentru funcţii cu patru variabile booleene, precum şi „volumul" cu cinci dimensiuni, pentru ordonarea funcţiilor de cinci variabile booleene [5] etc.

În regim de „extrateritorialitate", modelul „situaţional" impus de Petru Ioan are ca termen de comparaţie: ☞ (1) exoticele hexagrame din „cartea chineză a transformărilor"; ☞ (2) sextetul funcţiilor magicului, la care ne opresc analizele lui Blaga [6]; ☞ (3) sistemul de „corespondenţe" desluşit de Etienne Souriau în lumea artelor frumoase [7] etc.

La o a doua prezentare de principiu, prin *Modelul hexadic în politologie* [8], schema „situaţional-hexadică" este adusă de autor într-o vecinătate mai strictă: ☞ (1) cu reţeaua *categoriilor exegezei actului simbolic ritual*, exploatate în textele indiene prepaniniene şi cu proiecţia acesteia în gramatica paniniană, marcată de cele 6 *karaka* – „agent", „donaţie", „locaţie", „ablaţiune", „pacient" şi „instrument"; ☞ (2) cu sextetul cazurilor din gramatica „profundă" a lui Charles J. Fillmore – „agentiv", „dativ", „locativ", „factitiv", respectiv „obiectiv" şi „instrument", sau „forţă"; ☞ (3) cu desfăşurarea hexadică a *componentelor prescripţiei*, aşa cum sînt ele degajate, sub auspiciile logicii normelor, de Georg Henrik von Wright, în 1963 – „autoritate", „conţinut", „ocazie", „caracter", „subiect" şi „condiţii de aplicare"; ☞ (4) cu sistemul ortogonal al *relatelor imperativului*, din analiza pe care o anunţă, în 1965, Gerhard Frey – „imperat", sau „subordonat"; „mod" al prescrierii, sau „pretenţie" a imperatorului; „imperator", respectiv „conţinut" al pretenţiei sale, adică *propoziţia de realizare*, asupra căreia se exercită pretenţia; ☞ (5) cu reţeaua celor 8 *faţete ale comenzii*, aşa cum îi apar ele lui Nicholas Rescher, în 1966 – „sursa" comenzii, respectiv „comandantul"; „calitatea" solicitării, pozitivă sau negativă; „acţiunea preconizată" prin intermediul comenzii; „precondiţia" execuţiei; „adresa" comenzii, respectiv „subordonatul" căruia i se adresează comanda; „timpul de execuţie"; „specificarea modului de execuţie" şi „intervalul în care este valabilă solicitarea"; ☞ (6) cu constelaţia *parametrilor scopului*, conceput ca *relaţie*, sau ca *predicat complex*, prin „teleologica" lui Cornel Popa – agentul „actului intenţionat"; „data" asumării scopului; „acţiunea" intenţionată; „termenul"; „mijloacele" şi „condiţiile" realizării sale; ☞ (7) cu ordonarea hexadică a *polilor acţiunii formative*, detaşaţi prin analiza *situaţiei pedagogice* [9].

I. CE ESTE HEXADA SITUAŢIILOR ACŢIONALE? La această preliminară întrebare, autorul ne răspunde în prefaţa volumului din 1995 şi spre sfîrşitul capitolului secund din volumul cu deschidere politologică, publicat 7 ani mai tîrziu: o schemă-standard, avînd

---

[5] Maurice Denis - Papin, Yves Malgrange, *Exerciţii de calcul boolean cu soluţiile lor*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1970. Cf.: Petru Ioan, *E. C. L. S.*, p. 8

[6] Din *Religie şi spirit*. Cf.: Lucian Blaga, *Opere*, 10, „Minerva", Bucureşti, 1987, p. 335; *E. C. L. S.*, p. 8, n. 10

[7] Cf.: Denis Huisman, *L'Esthétique*, P. U. F., Paris, 1994, pp. 113 sqq.; *E. C. L. S.*, p. 8, n. 11

[8] Petru Ioan, *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Radiografii"), Iaşi, 2002. Referinţele ulterioare la volum se vor face prin intermediul siglei *„M. H. P."*

[9] Olivier Clouzot, *Enseigner autrement. Des logiques éducatives à la transparence pédagogique*, Les Éditions d'Organisation, Paris, 1989; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 17 sqq.

în centru conceptul *acțional* (sau „cosmoidal") supus analizei, iar în vîrfuri componentele acestuia, adică *noțiuni-factor*, ce exprimă: ☞ (1) *agentul* și, în aceeași măsură, *decidentul*, sau *inițiatorul* și *promotorul* acțiunii respective; ☞ (2) *acțiunea* în sine, respectiv *contextul logic* și *obiectiv* în care se derulează acțiunea, „tehnologia" și „produsul" acesteia; ☞ (3) *materia*, sau *substratul* acțiunii, *cadrul*, respectiv *circumstanțele* și contextul acesteia; ☞ (4) *conținutul psihologic*, sau *subiectiv* al acțiunii, *temeiul*, respectiv *utilitatea*, sau *valoarea* acesteia; ☞ (5) *inspiratorul*, respectiv *suporterul*, sau *influențatorul*, precum și *beneficiarul*, sau *pacientul* acesteia; ☞ (6) *forma*, respectiv *crochiul*, sau *design*-ul acțiunii și, tot astfel, *procedeul*, sau *calea* desfășurării acesteia [10].

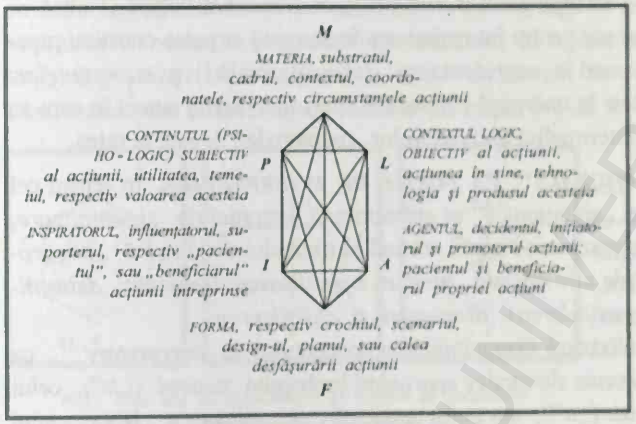

402°. Hexada situației acționale, ca paradigmă în analiza noțiunilor cosmoidale

Din cele semnalate, înțelegem că analiza situațională se exercită asupra unor „monade neleibniziene" [11], întrucît ea presupune descompunerea și recompunerea unor *concepte-funcții* (respectiv *concepte-relații*) în *concepte-argument* (sau *concepte-factor*), așa cum, prin analiza gramaticală uzuală, se distinge între *predicatul* propoziției și *complinirile* acestuia: *subiectul* (sau *agentul*), complementul *instrumental*, complementul *direct* (sau *obiectul* acțiunii întreprinse de *agent*), cel *indirect* (respectiv „pacientul" acțiunii întreprinse de agent), cel *sociativ*, și cel de *relație* (respectiv „partenerul" la acțiunea exprimată de verb), apoi complementul *opozițional*, cel de *cauză*, de *condiționare*, de *concesie*, de *cumulare*, de *excepție*, de *excludere*, de *mod*, de *timp*, de *frecvență* etc.

Se relevă, de asemenea, că fac obiectul unei astfel de regresiuni conceptele „rezultative", cele „circumstanțiale" și, tot astfel, conceptele „axiologice", cele „sociative", cele „procedurale", adică mai toate tipurile de noțiuni, în măsura în care au de-a face cu *acțiunea*, cu *schimbarea* și cu *transformarea*. Cum, la rîndul lor, *conceptele-factor* suportă descompuneri similare, este de așteptat ca analiza de tip „situațional" să se poată desfășura în cascade, la fel cum unul și același concept poate inspira un demers ascendent (în sensul *generalizării* și al *clasificării*), ori unul descendent, pe ritmurile *specificării* și ale *diviziunii*.

2. CUI APARȚINE ANALIZA „SITUAȚIONALĂ"? La această a doua întrebare preliminară, profesorul Petru Ioan ne răspunde printr-o dubletă de trimiteri la discipline mai curînd complementare, decît exclusive: ☞ (1) spre *„începutul unei*

[10] Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 10 - 12; *idem*, *M. H. P.*, pp. 36 - 38

[11] *Ibidem*, p. 10

logici a noţiunilor, *care nu mai sînt privite ca simple «cărămizi» ale minţii, ci «constelaţii ale acţiunii», acţiuni «îngheţate» şi «determinări ale acţiunii», mijloace mereu împrospătate ale acţiunii necontenite, ce caracterizează spiritul în propria-i dăinuire şi în aplicaţiile asupra materiei*"; ☞ (2) spre o *„pragmatică* a discursului transfrastic" ce oferă *„un punct de sprijin în clarificarea structural-funcţională a acţiunilor de orice fel"* [12].

Însumînd cele două determinări în stilul raportărilor lui Gheorghe Ivănescu [13], am putea spune că genul de analiză semio-logică preconizat de Petru Ioan şi asumat, deja, de numeroşi colaboratori conduce spre o *semiotică* ca hiponim al *pragmaticii logice*, ce trebuie înţeleasă, la rîndu-i, ca hiperonim al *sintaxei* şi al *semanticii* logice.

Un termen de comparaţie pentru întreprinderea în atenţie l-ar putea constitui practicile consacrate de informaticieni în *reprezentarea* (relativ-formală !) *a cunoştinţelor*, iar fundalul desfăşurării acesteia în universul cunoaşterii este chiar modul curent în care se gestionează informaţia prin intermediul computerelor „personale" legate la reţea.

3. ANALIZA „SITUAŢIONALĂ", CA FORMĂ DE INTERPRETARE. În sensul cel mai strict, utilizările hexadei „situaţionale" se subsumează operaţiei de *sistematizare*, pe care Petru Ioan o teoretizează în volumul secund al tratatului de *Logică „integrală"* [14], ca rezultat al unui şir de alte operaţii, precum *specificarea* (respectiv *determinarea*), *generalizarea* (sau *extinderea*), *diviziunea* şi *clasificarea*.

Întrucît acelaşi autor forţează disponibilităţile conceptului de *interpretare* [15], ca mişcare semio-logică între secvenţe discursive aparţinînd limbajului *natural* (*„N"*), celui *artificial* (*„A"*), ori celui *real* (*„R"*), am putea spune că orice aplicaţie a „hexagonului acţional" este o interpretare, la fel cum *interpretare* este şi *traducerea interlingvistică*, sau *explicitarea* intralingvistică a unei secvenţe de discurs, cum *interpretare* este şi *definiţia* unui termen ori *explicarea* unui fapt, cum *interpretare* este şi *deducerea* (sau *derivarea*) de concluzii din enunţurile asumate ca premise, şi *evaluarea* (sau *verificarea*) propoziţiilor şi a schemelor de propoziţii, şi *demonstrarea*, respectiv *argumentarea* tezelor exprimate, şi *înţelegerea*, respectiv *resemnificarea* şi aşa mai departe.

Ca *formă* de interpretare, *analiza de tip „situaţional"* cunoaşte, la rîndu-i, numeroase înfăţişări. La cîteva dintre ele atragem atenţia în cele ce urmează, urmîndu-l, ori de cîte ori este cazul, pe autorul şi pe deţinătorul „pachetului majoritar de acţiuni" în fascinanta întreprindere de care ne ocupăm, nu înainte, însă, de a preciza unele împrejurări ce orientează şi facilitează recursul la schema hexadică.

Este vorba, mai întîi, de gruparea polilor hexadei în cupluri ce definesc tot atîtea axe de structurare: ☞ (1) două variabile *personale* (*„A"* şi *„I"*), delimitînd orizontala inferioară a hexagonului, ca lume a actanţilor – aceştia intervin ca *formatori* şi *instruiţi*

---

[12] Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 11 - 12

[13] Cf.: Ioan Cârâc, *Teoria şi practica semnului*, Institutul European, Iaşi, 2003, p. 190

[14] Petru Ioan, *Logica „integrală" în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, vol. 2, în curs de apariţie la Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Universitaria"), capitolul 15, §§. 15.9 - 15.13, pp. 144 - 146

[15] *Idem*, *Un model semio-logic al formelor interpretării*, în: „Analele Ştiinţifice ale Institutului de Studii Europene - Iaşi", s. *Secvenţe praxio-logice*, vol. 2, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2003, pp. 15 - 26

în actul de instrucție și educație; ca *subiecți* și ca *suporteri* ai cunoașterii; ca *lectori* și ca *autori* supuși decriptării; ca *emitenți* și ca *receptori* ai mesajelor în curs de comunicare, ori de resemnificare; ca *inițiatori* și ca *inspiratori* în actul creației etc.; ☞ (2) două variabile imateriale („*P*" și „*L*") ce definesc orizontala superioară a hexagonului drept linie a structurilor de conștiință ce articulează și propulsează acțiunea – acestea trimit la *conținutul* instrucției și la *evaluarea* celor învățate; la orizontul *logic* al cunoașterii și la contextul său *reflexiv*; la modalitățile de *semantizare restauratoare* a textului lecturat și la cele cu rol *instaurator*; la semnificația *logică* a mesajului și la dimensiunea sa *psihologică*; la *rezultatul* și la *valoarea* creației etc.; ☞ (3) două variabile cvasimateriale („*M*" și „*F*"), ce definesc verticala modelului drept linie a circumstanțelor și a prealabilului acțiunii (ele se prezintă ca *obiective* și ca *activități* didactice; ca *obiect* și ca *metodă* în actul cunoașterii; ca *finalități* și ca *mijloace* în situația de lectură; ca *referent* și ca *semnificant* în cazul secvențelor discursive; ca *materie* și, respectiv, ca *formă* în actul de creație).

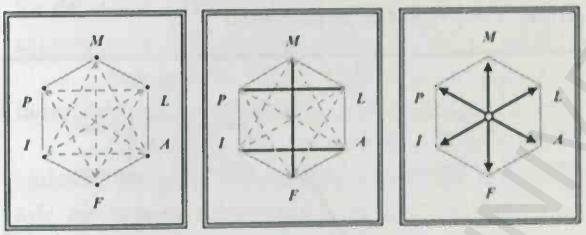

403°. Poli, axe de coordonare și vectori de focalizare în analiza de tip „situațional"

Contează, însă, relativa *indeterminare* a polilor și *convertibilitatea* acestora (în sensul „depersonificării" și „materializării", ori în cel al „dramatizării"), ceea ce face posibile aplicații ale schemei „situaționale" la entități din cele mai diverse: tipuri, moduri și forme de *acțiune*, tipuri de *parametri*, sau tipuri de *agenți* ai acțiunii, respectiv componente, factori, momente semnificative, *elemente* și *constituenți* definitorii; *etapele* sau *produsele* unuia și aceluiași gen de acțiune; *specii* ale unui anumit tip de ideologie și *sfere* ale unui anumit gen de cogniție; mituri; teorii; paradigme; *serii* de fenomene; *seturi* de date; *criterii* ale anumitor clasificări; *caracteristici* ale anumitor activități și *însemne* ale anumitor realități; forme de *exacerbare* și genuri de *soluții* la situații de impas; *categorii* ale manifestării unor fenomene; *argumente* ale unor funcții; tipuri de *invarianți*; familii de *metode* sau de *proceduri*; modele competitive; *poziții* în ierarhii; *principii*; orientări și atitudini; *modalități* de etichetare; tendințe; preferințe; *accepții* ale termenilor și *înțelesuri* ale acestora; sensuri; ipostaze și dimensiuni; *nume* emblematice etc.

Să mai reținem, pentru moment, și *cadrul dinamic* în care înțelege autorul să exploateze modelul. Acesta nu este doar spectrul a șase puncte sau *vectori de focalizare*, un spațiu predestinat poziționării unor entități sextuple dintr-o lume cu un singur sistem de numerație. Forța euristică pusă în acțiune de schema „situațională" este vădită în cazul aplicării la mulțimi deschise, cu mai puțin sau cu mai mult de 6 elemente.

Din acest punct de vedere, modelul este unul de „complexitate mediană": depășind simplismul unor schematizări de ordin binar, ternar și așa mai departe, el nu exclude complicarea analizei prin atragerea unor noi *poli* (*coordonate*, sau *variabile*). Este ceea ce se reflectă în parcurgerea unui număr sporit de „forme verticale" ale acțiunii investigate, aspect la care ne vom opri mai tîrziu, în cursul expunerii.

4. INTERPRETAREA, CA TRANSFER ANALOGIC DE INFORMAŢII STRUCTURALE. Un paradox al prefeţei este acela că ea se redactează, de regulă, la sfîrşitul expunerii. Ne aşteptăm, deci, ca schema (1°), pe care Petru Ioan o prezintă în prefaţa volumului din 1995, despre *educaţie* şi *creaţie* (şi nu numai !), să se fi conturat după mai multe „aplicaţii" şi confirmări ale sale, în virtutea mişcării pe orizontală, de la o formă de acţiune, spre alta. Prezumţia se susţine de la sine, dacă ţinem cont de anticiparea volumului în discuţie prin cele cîteva texte apărute, începînd cu 1992, în publicaţiile de specialitate, dar şi de unele sublinieri din cursul final al expunerii.

Autorul [16] ne propune *„un concept acţionalist al cunoaşterii* [...] *prin analogie cu modelul hexadic al situaţiei pedagogice"*, după cum se lasă cîştigat de *„apropierea conceptului relaţional al «situaţiei pedagogice» de un concept renovat al «semiozei», al «situaţiei semiotice», sau al «funcţiei-semn»"*, pe care îl ia pentru prima dată în stăpînire prin studiul sugestiv intitulat *Reperele „situaţiei semiotice", prin analogie cu „situaţia pedagogică"* [17].

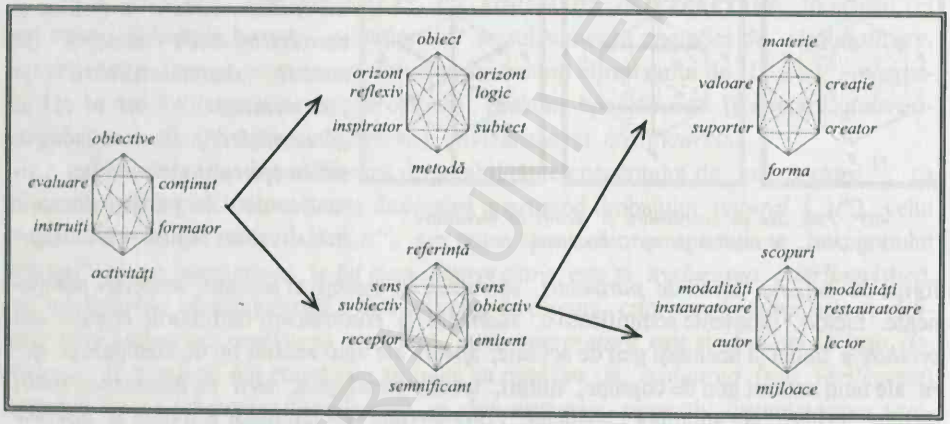

404°. Arborele genealogic al primelor schematizări de tip „situaţional" – hexadic

Acelaşi autor abordează creativitatea ca „posibilitate de comunicare" [18] ce *„se pretează analizei semiotice şi logico-semiotice"* şi, astfel, ajunge *„la un mănunchi de variabile, poli, sau coordonate ce-şi au corespondent în modele de complexitate mediană oferite pentru analiza «situaţiei pedagogice», pentru cea a «situaţiei cognitive», a situaţiei de lectură şi a «situaţiei semiotice»"*. Cînd analizează schema acţională a lecturii, Petru Ioan ne previne că antecedentele acesteia sînt de căutat *„în modelul hexadic al «situaţiei pedagogice», în modelul «situaţiei semiotice», în modelul «situaţiei creative» şi în modelul «situaţiei cognitive»"* [19].

---

[16] Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 35, 7

[17] Apărut în: „A. S. U. I.", s. *Filosofie*, nr. 1 - 2, 1992, pp. 92 - 97

[18] Erika Landau, *Psihologia creativităţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1979, p. 15

[19] Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 147, 149, 58

Actul justificării – un șir de „deducții metafizice", în sensul lui Immanuel Kant [20] – înfruntă, așadar, *cercul hermeneutic*, inerent unei categorii de concepte și de supraconcepte cărora le sînt proprii cel puțin cinci caracteristici: ☞ (1) de a fi *relaționale*, ca unele ce *„«se descompun» în noțiuni-factor și, la rîndu-le, sînt «momente» ale altor noțiuni-funcții"*; ☞ (2) de a fi *cosmoidale*, în măsura în care *„fiecare din ele închide o lume ordonată a spiritului și un univers de situații posibile"*; ☞ (3) de a fi *funcționale* și *structurale* – de vreme ce *„articulează variabile și roluri"*; ☞ (4) de a fi *formale*, întrucît *„se lasă «despachetate» în alte* noțiuni-coordonate *și participă la împachetarea unor individualități mai complexe"*; ☞ (5) de a fi *procesuale* și *operatorii*, ca *„puncte de sprijin în fenomenologia unor demersuri analitice complexe"* [21].

Pe firul analogiei, Petru Ioan ajunge inclusiv la modelul *definiției*, ca operație supremă în fundamentarea noțiunii, printr-o „adaptare" a modelului semiotic, iar în perspectiva tuturor confirmărilor dobîndite, abordează cu succes diversitatea formelor de *rostire indecidabilă* [22] și un domeniu vast, cum este cel al *politologiei*, unde asigură peste 100 de aplicații ale schemei acționale de complexitate mediană.

Sub puterea ordonatoare a *modelului situației semiotice*, se vor înfiripa și încercările unor colaboratori ai profesorului Petru Ioan.

Ne referim: ☞ (1) la *hexada fenomenologică* propusă de Traian - Dinorel Stănciulescu, ca model operațional al creativității *„în corespondență cu elementele fundamentale ale* hexadei semio-logice, *complex-interpretate în literatura de specialitate"* [23]; ☞ (2) la *modelul hexadic al situațiilor de raționare*, propus de către Dorina Sălăvăstru [24], *„prin analogie cu modelul situațiilor de comunicare"*; ☞ (3) la *schema ordonatoare a interpretării*, degajată de către Gheorghe Bondor, sub înrîurirea *„modelului situațional expus de către Petru Ioan în volumul* Educație și creație în perspectiva unei logici «situaționale»"; ☞ (4) la *hexada situației de inducere în eroare*, articulată de Melentina Toma *„prin analogie cu hexada semio-logică aprofundată de către Petru Ioan"*; ☞ (5) la *hexada situației psiho-diagnostice*, deslușită de Adriana Crăciun *„prin analogie cu hexada situației acționale"*; ☞ (6) la *modelul situațional al „influenței sociale"*, configurat de Florentina Călmățuianu, de asemenea, *„prin analogie cu hexada semiologică"* [25] și,

---

[20] Petru Ioan, *Introducere la critica deducției metafizice*, „A. S. U. I.", s. *Filosofie*, 1982, pp. 51 - 60; *idem*, *Petre Botezatu și idealul deducției metafizice*, „Revista de Filosofie", tom 35, nr. 1, Editura Academiei Române, București, 1988, pp. 66 - 74

[21] *Idem*, *E. C. L. S.*, pp. 5, 6

[22] *Idem*, *Decidabil și indecidabil în perspectiva analizei „situaționale"*, „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»", seria *Filosofie*, 2001, pp. 101 - 116

[23] A se înțelege: în studiul profesorului Petru Ioan despre *Reperele „situației semiotice", prin analogie cu „situația pedagogică"*, apărut în 1992 (vezi supra, nota 18), la care se face trimitere în subsolul paginii din: Traian - Dinorel Stănciulescu, *Miturile creației. Lecturi semiotice*, Editura „Performantica", Iași, 1995, p. 92

[24] Dorina Sălăvăstru, *Logicile naturale, într-un model hexadic al situațiilor de raționare*, în: Petru Ioan (coord.), *Aplicații ale hexadei „situaționale"*, Editura „Ștefan Lupașcu" (s. „Secvențe semio-logice"), Iași, 1999, p. 67. Referințele ulterioare la volumul pe care l-am menționat vor fi realizate prin intermediul siglei „A. H. S.".

[25] Gheorghe Bondor, *De la întemeiere la interpretare: modelul „situațional" în plan hermeneutic*; Melentina Toma, *Tipologia erorilor logice, din perspectiva modelului hexadic al situațiilor discursive*; Adriana Crăciun, *O analiză a activității psiho-diagnostice din perspectiva hexadei „situaționale"*; Florentina Călmățuianu, *Modelul situațional-hexadic al tipurilor de influență socială*, în: Petru Ioan (coord.), *A. H. S.*, pp. 83, 135, 153, 175

în general, *praxio-logică*; ☞ (7) la *modelul „lecturii plenare"* şi la submodelele aferente (respectiv: hexada situaţională a *„lectorului real"*, modelul hexadic al *„situaţiei de lectură generate de paratext"*, hexada situaţională a funcţiilor *„discursului intitulant"*, hexada situaţională a *„codului metatextual"*, hexada *„intertextualităţii ca proprietate constitutivă a oricărui text literar"*, hexada situaţională a *„matricei semantice de bază"* şi hexada situaţională *„a ficţiunii"*), articulate de Sofia Dima [26], pornind de la studiul rezultat din colaborarea cu Petru Ioan [27]; ☞ (8) la aplicaţia hexadei semiotice în orizontul *actelor de discurs*, realizată, într-o perspectivă pluri- şi inter-disciplinară, de Adriana - Gertruda Romedea [28]; ☞ (9) la afinităţile cu modelul hexadic al situaţiilor pedagogice, mărturisite de Vasile Dospinescu, în contextul unor ample amenajări legate de analiza discursului educaţional [29]; ☞ (10) la „aclimatizarea" modelului *situaţiilor de lectură* în universul educaţiei estetice, realizată într-un chip fraudulos de Lavinia Bârlogeanu [30]. Mai mult decît relevante pentru începutul promiţător de carieră al *paradigmei situaţionale* de factură semio-logică, genealogiile de care am pomenit se pot urmări în tabelul de mai jos.

hexada „semiologică"	*EMITENT (AGENT)*	*SENS OBIECTIV*	*REFERINŢĂ (DENOTAŢIE)*	*SENS SUBIECTIV*	*RECEPTOR (PACIENT)*	*SEMNIFICANT*
modelul RAŢIONĂRII	*(agent) locutor*	*(actul de) înţelegere*	*tipuri de raţionament*	*(actul de) convingere*	*(agent) receptor*	*act de raţionare*
modelul INTERPRETĂRII	*interpret, sau lector*	*supoziţii ale interpretării*	*referinţă la lume*	*cadre mentale*	*autor, respectiv beneficiar*	*limbaj interpretat*
hexada INDUCERII ÎN EROARE	*agentul (auto)înşelător*	*nucleul intensional al sofismului*	*factorul extralingvistic / „material"*	*„haloul" paralogic al înşelării*	*victima actului de înşelare*	*vehiculul înşelării discursive*
modelul INFLUENŢĂRII SOCIALE	*agentul influenţator*	*comportamentul influenţatorului*	*realitatea socială vizată*	*evaluarea influenţării*	*ţinta actului de influenţare*	*strategii ale influenţării*
hexada situaţiei PSIHODIAGNOSTICE	*psihodiagnosticianul*	*actul în sine de psihodiagnosticare*	*manifestări psihodiagnosticate*	*ecoul actului de evaluare*	*persoana evaluată psihic*	*mijloace de evaluare*
modelul situaţiei de lectură	*lector, sau decriptor / lectură*	*modalităţi de semantizare de tip restaurator*	*scopuri (intenţii, sau finalităţi) ale lecturii*	*modalităţi de semantizare instauratoare*	*autor (respectiv textul supus lecturii)*	*forme, respectiv mijloace şi tehnici*
modelul funcţiilor discursului intitulant	*funcţia creativă, completivă etc.*	*funcţia inferenţială, referenţială, denotativă*	*funcţia marcatoare, apelativă, distinctivă etc.*	*funcţia extensivă, discursivă, conotativă etc.*	*funcţia enunţiativă, identificatoare etc.*	*funcţia tematică şi funcţia rematică*

[26] Sofia Dima, *Lectura literară – un model situaţional*, Editura „Ars Longa", Iaşi, 2000, cu deosebire pp. 12, 13, 31, 52, 288

[27] Petru Ioan şi Sofia Dima, *Tipologii ale lecturii în perspectiva unui (supra)model „situaţional"*, „A. S. U. I.", s. *Filosofie*, tom 60, 1994, pp. 6 - 14

[28] Adriana - Gertruda Romedea, *Actele de discurs: o perspectivă semiotică*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 1999, pp. 71, 73 - 77, 109, 111, 112, 125, 131, 137, 180, 201

[29] Vasile Dospinescu, *Semiotică şi discurs didactic*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1998, pp. 171, 206, 387; *idem*, *Semne şi cunoaştere în discursul didactic*, cu un *Cuvînt înainte* de Maria Carpov, Editura „Junimea", Iaşi, 1998, pp. 77, 226

[30] Lavinia Bârlogeanu, *Psihopedagogia artei. Educaţia estetică*, Editura „Polirom", Iaşi, 2001, pp. 51, 75, 94, 100, 113 şi altele. În introducere, autoarea îşi ia ca repere *„opera pedagogic-axiologică a lui Olivier Reboul şi abordarea organică, de factură pedagogic-umanistă, al cărei remarcabil reprezentant este C. Rogers"* (p. 18). La bibliografia finală, acesta din urmă nu este asociat cu nici un titlu, în schimb figurează Petru Ioan, cu volumul *E. C. L. S.*, pe care autoarea nu-l citează, însă, deşi toate ipostazele hexadei estetic-educaţionale trimit la schematizările ce i se subsumează.

o aplicație a Laviniei Bârlogeanu	*subiectul ca receptor de artă*	*modalități de restaurare semantică a sensului*	*scopuri / intenții și intenționalitate / finalitate*	*modalități de instaurare semantică*	*creatorul / formatorul / maestrul*	*forme, respectiv stiluri / tehnici / metode*

405°. Transpuneri ale variabilelor semio-logice în cazul analizei „situaționale" a mai multor tipuri de acțiune

5. INTERPRETAREA CA EXERCIȚIU DE LEGITIMARE. Nume mai mult sau mai puțin emblematice, realități mai mult sau mai puțin individualizate și alte tipuri de distincții remarcabile dobîndesc, sub auspiciile *hexadei „situaționale"*, un spațiu de omologare și un cadru de legitimare spre care autorii respectivelor înșiruiri cu greu și-ar fi putut îndrepta gîndul. Iată 6 asemenea luări în stăpînire, pe care Petru Ioan le aduce cu dezinvoltură la lumina ordonatoare a paradigmei „situațional" - hexadice, cu sentimentul că a mai repurtat cîteva victorii în lupta cu rapsodia și întru prestigiul celor ce i-au inspirat exercițiul de conformitate cu „firul călăuzitor": ☞ (1) - (2) Thomas M. Magstadt și Peter M. Schotten, în cazul sistematizării etichetărilor aduse politicienilor nord-americani și al clasării miturilor despre statele autoritare [31]; ☞ (3) Jakub Karpiński [32], în cazul exemplelor de sisteme politice democratice din spațiul periatlantic, sau euro-american; ☞ (4) Goerg Wilhelm Friedrich Hegel [33], în cazul proiectării *statului modern* prin prisma filosofiei dreptului; ☞ (5) Gabriel Almond și G. Bringham Powell [34], în cazul regimurilor politice din lumea a treia; ☞ (6) Pierre Bourdieu, în cazul ordonării *„diferitelor feluri de capital"* [35] ce concură la edificarea și la întărirea instituției *statului*.

poli / *aplicații*	*AGENTUL / DECIDENTUL*	*DEMERSUL CONSTRUCTIV*	*REFERENȚIALUL*	*DEMERSUL VALORIZATOR*	*„BENEFICIARUL"*	*FORMA ȘI STRUCTURA*
tipologia liderilor politici	*politicieni venali*	*legislatori-administratori*	*politicieni demagogi*	*legislatori, delegați*	*lideri ai cetățenilor*	*oameni de stat*
mituri ale statele autoritare	*toate sînt la fel de opresive*	*toate depind de noile tehnologii*	*neglijează interesul public*	*sînt, deopotrivă, nelegitime*	*toate sînt (la fel de) nepopulare*	*sînt cel mai rău lucru cu putință*
tipuri de democrație periatlantică	*Anglia, unde totul se face în numele maiestății sale*	*Germania, sau țara în care s-a permanentizat provizoratul*	*Spania, aflată pe drumul către democrație*	*S. U. A., sau prima țară în care puterile sînt împărțite*	*Italia, unde simpatiile și antipatiile nu pendulează*	*Franța, sau țara europeană cu republici numerotate*
structura statului (în concepția filosofică a lui Hegel)	*monarhul ereditar, ca simbol principal al statului bazat pe voința subiectivă*	*statul, ca sinteză a familiei și a societății civile / entitate distinctă*	*statul, entitate cu scopuri dincolo de voința și aspirațiile indivizilor*	*statul propriu-zis, ca entitate morală, bazată pe principiul altruismului universal*	*adunarea stărilor și a corporațiilor, ce exprimă interesele particulare*	*categoria funcționarilor de carieră, preocupați de interesele comunității*

[31] Thomas M. Magstadt and Peter M. Schotten, *Understanding Politics. Ideeas, Institutions, and Issues*, second edition, „St. Martin's Press", New York, 1988, pp. 295 - 320, 148 - 155; Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 201 - 202, 190 - 191

[32] Jakub Karpiński, *A. B. C. - ul democrației*, traducere din polonă (1992) de Constantin Geambașu, Editura „Humanitas", București, 1993; Patru Ioan, *M. H. P.*, pp. 196 - 198

[33] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, traducere din germană, Editura Academiei, București, 1969; Petru Ioan, *M. H. P.*, p. 181

[34] Gabriel Almond; Bingham Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, „Little, Brown and Co.", Boston, 1966, p. 217; Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 198 - 199

[35] Pierre Bourdieu, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, traducere din franceză (*Raisons pratiques. Une théorie de l'action*, Les Éditions de Seuil, Paris, 1994), Editura „Meridiane", București, 1999, pp. 72 - 99; Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 93 - 98

guvernări în lumea a treia	*autocrații în curs de modernizare*	*democrații stabile propriu-zise*	*sisteme politice totalitare*	*democrații de tip imobilist*	*sisteme autoritar-conservatoare*	*democrații de tipul tutelar*
tipurile de capital	*capital simbolic*	*capital informațional*	*capital financiar*	*capital de ordin cultural*	*capital de coerciție*	*capital de putere*

406°. Sextuple de noțiuni deduse în stil kantian, pornind de la variabilele acțiunii politice

Dacă ținem cont că ultima aplicație are ca obiect un *„model al emergenței"* pentru o instituție ce *„face să se uite că rezultă dintr-o lungă serie de acte de instituire"* [36], înțelegem că schema analizei situaționale lucrează în favoarea unei *emergențe* de ordin secund, sporind „densitatea" și elocvența [37] sistematizărilor prealabile.

6. INTERPRETAREA CA DESCINDERE ÎN CONCRET. Ceea ce s-a evidențiat în relația dintre paradigme se amplifică exponențial pentru aplicațiile fiecărui model în parte.

Schema hexadică a „situației creatoare", spre exemplu, este folosită de Petru Ioan ca punct de plecare într-un șir de deducții în stil kantian: ☞ (1) pentru „reprezentarea" și legitimarea *„structurii anatomice" a problemei*, înțelese de Lucian Blaga ca un *„ansamblu de acte ale spiritului"* [38]; ☞ (2) pentru înserierea „constantelor spirituale" ce definesc specificul *conștiinței filosofice*, pe care Lucian Blaga o socoate drept *funcție* în sens matematic [39]; ☞ (3) pentru ordonarea formelor de reducționism prin care filosoful antinomiei transfigurate surprinde *„purismul rău înțeles"* în cultură, adică *„reducerea (unilaterală) a actului creator la unul sau la câteva din aspectele sale constitutive"* [40];

poli / aplicații	*CREATORUL*	*CREAȚIA*	*MATERIA*	*VALOAREA*	*INSPIRATORUL*	*FORMA*
spectrul problemei	*punerea problemei*	*soluția problemei*	*aria / receptacolul*	*accentul axiologic*	*„zarea interioară"*	*metode, motive etc.*
conștiința filosofică	*calibrul creației*	*chipul creației*	*cîmpul problematic*	*atmosfera axiologică*	*zarea interioară*	*inovații metodologice*
impasuri	*psihologismul*	–	*imediatomania*	*creația fără obiect*	*transcendentalizarea*	*manierismul*
etapele creației, după A. F. Osborn, S. M. Vasileiski și Vitalie Belous	*iluminarea*	*sinteza*	*orientarea*	*evaluarea*	*ideația*	*analiza*
	materializarea preliminară a proiectului	*confecționarea modelului experimental*	*motivarea dorinței de a satisface o necesitate*	*fundamentarea tehnico-științifică a proiectului*	*formularea problemei de rezolvat prin invenție*	*fundamentarea prealabilă a proiectului*
	creația (tehnică)	*proiectarea în detaliu*	*încercarea / omologarea*	*optimizarea experimentală*	*procesarea informațiilor*	*analiza critică*

407°. Legitimări ale unor distincții anterior-enumerate mai mult sau mai puțin rapsodic

[36] Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 77; *apud*: *Ibidem*, p. 93

[37] Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 97 - 98

[38] Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, 1947, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", București, 1983, pp. 190 sqq.; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 193 - 194

[39] Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, 1947, pp. 193 - 194; *apud*: *Ibidem*, pp. 214 - 216

[40] *Idem*, *Geneza metaforei și sensul culturii*, 1937, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, „Minerva", București, 1985, pp. 459 - 468; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, p. 198

☞ (4) pentru regăsirea etapelor creației așa cum sînt ele stabilite, între alții, de către A. F. Osborn, S. M. Vasileiski și, respectiv, Vitalie Belous [41]; etc.

Cum nu toate populațiile de concepte ascultă de „legea numărului șase", pe același făgaș al *interpretării*, schema „situațional" - hexadică slujește la etichetarea unor analize prezumtiv-incomplete și încurajează, astfel, demersul de ordin comparativ-contrastiv.

În cazul *comunicării*, bunăoară, s-au acumulat cel puțin patru modele triadice remarcabile, iar prin captarea lor în schema hexadică, Petru Ioan constată că trei dintre ele (care se întîmplă să aparțină lui Gottlob Frege, prin *Sinn und Bedeutung*, din 1892; lui Charles Kay Ogden și Ivor Armstrong Richards, prin *Meaning of Meaning*, din 1923, respectiv lui Stephen Ullmann, prin *Introducerea la știința semnificației* [42], din 1962) sînt identice și că fiecare dintre ele diferă de un al patrulea model, cel datorat lui E. S. Johnson [43].

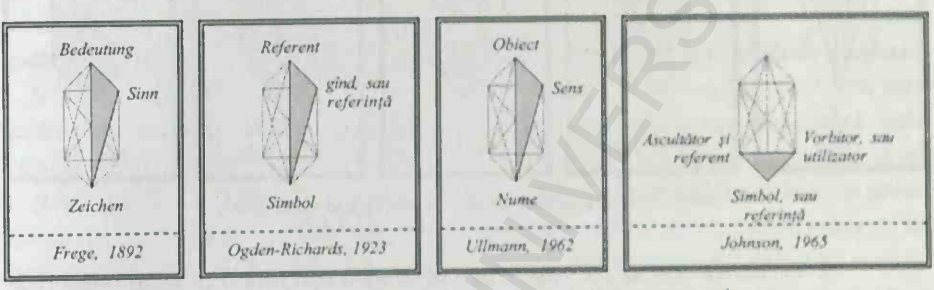

408°.1 - 4. Schematizări triadice ale comunicării, ca puncte de plecare în demersul comparativ-contrastiv

În același cîmp, al situațiilor de comunicare, profesorul Petru Ioan se întîlnește cu cinci abordări la nivel tetradic, prin care autorii acestora (Charles Sanders Peirce, Charles Morris, Alan Gardiner, Alfred Jules Ayer și, respectiv, Umberto Eco [44]) se plasează în poziții divergente și particularizatoare, față de ipostaza-standard a fenomenului în atenție, captată prin recursul la toate cele 6 variabile.

---

[41] Alex Faickney Osborn, *L'imagination constructive. Principes et processus de la pensée et du brainstorming*, P. U. F., Paris, 1959; S. M. Vasileiski, *Psihologia tehniceskogo izobretatelstva*, Gorki, 1952; Vitalie Belous, *Manualul inventatorului*, Ed. Tehnică, București, 1990, p. 52 (*apud*: Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 194 - 196)

[42] Gottlob Frege, *Sens și semnificație*, trad. rom. în: Mircea Tămoveanu și Gheorghe Enescu (coord.), *Logică și filosofie. Orientări în logică și fundamentele matematicii*, Editura Politică, București, 1966, p. 55; Charles Kay Ogden și Ivor Armstrong Richards, *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, 1st edition, „Kegan Paul", London, 1923, p. 11; Stephen Ullmann, *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, London, 1962; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 85 - 87

[43] Earl Shepard Johnson, *Theory and Practice of the Social Studies*, „The Macmillan & Company", New York, 1965; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 84 - 85

[44] Charles Sanders Peirce, *Collected Papers*, II, „The Belknap Press of Harvard University Press", Cambridge, Massachusetts, 1933, §. 2.229 (trad. rom., în: Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, Editura „Humanitas", București, 1990, p. 270; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 91 - 92); Charles Morris, *Signification and Significance* (cf.: Petru Ioan, *E. C. L. S.*, p. 92); Alan Henderson Gardiner, *The Theory of Speech and Language*, „Clarendon Press", Oxford, 1951 (cf.: Adam Schaff, *Introducere în semantică*, Editura Științifică, București, 1966, pp. 240 - 241; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 90 - 91); Alfred Jules Ayer, *Meaning and Intentionality*, „Atti del XII Congresso Internationale di Filosofia", „Sansoni", Firenze, 1958, pp. 141 - 155 (cf.: Petru Ioan, *E. C. L. S.*, p. 89); Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*, traducere din engleză (1976), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 27 (cf.: Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 89 - 90)

	„E"	„I"	„D"	„C"	„R"	„S"
Charles S. Peirce	–	*fundament*	*obiect*	*interpretant*	–	*representamen*
Charles Morris, 1946	–	*semnificație*	–	*interpretant*	*interpret*	*semn*
Alan Gardiner, 1951	*vorbitor*	–	*obiect*	–	*ascultător*	*cuvinte*
Alfred Jules Ayer, 1958	*persoană*	*propoziție*	*referință*	–	–	*frază*
Umberto Eco, 1976	*persoană*	*înțeles*	–	–	*persoană*	*semnificant*

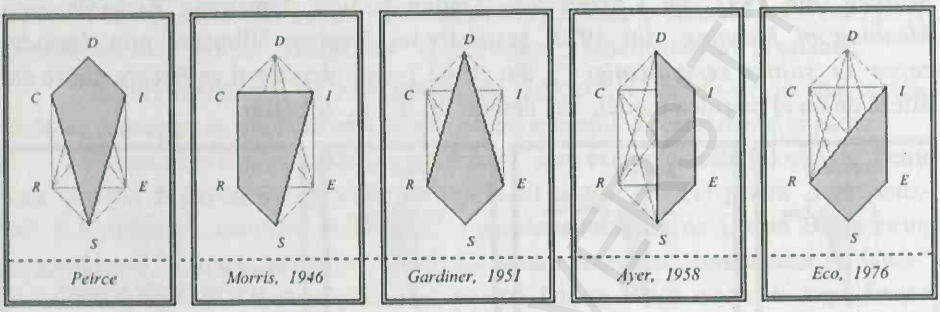

409°.1 - 6. Schematizări divergente ale actului comunicării, prin recurs doar la patru variabile

7. INTERPRETAREA, CA PROPENSIUNE SPRE COMPLEX. Etichetări categoriale precum cele pe care Petru Ioan le acordă schematizărilor rivale în legătură cu unul și același concept relațional, *comunicarea* (respectiv *semnificarea / resemnificarea*), duc de la sine spre nivelul de „complexitate mediană", pe care analiza de tip „situațional" îl marchează prin luarea în considerare a tuturor celor 6 variabile acționale. În drumul spre hexada *semiotică*, bunăoară, autorul mai înregistrează două caracterizări pentadice, datorate lui Peirce și Gardiner [45], iar performanța de a fi angajat în definirea semiozei toți cei 6 parametri din modelul *„EIDCRS"* o reperează la un autor polonez, preocupat de riscul fetișizării semnului și al tematizării sale în chip reducționist [46], și la un autor român, pe care poziția lui Charles Morris din ultima sa carte, *Signification and Significance* (1964) îl conduce spre o schemă hexadică a *„comunicării unilaterale"* [47].

Întrucît, prin jocul prezenței și al absenței variabilelor, hexada „situațională" subsumează $2^6 - 1$ (respectiv 63) de submodele (un submodel *medadic*, ce coincide cu centrul hexagonului; 6 submodele *monadice*, ce reprezintă vîrfurile hexagonului, și tot atîtea *pentadice*; 15 submodele *diadice*, ce reprezintă laturile și diagonalele hexagonului, și tot atîtea *tetradice*; 20 de submodele *triadice* [48]), am putea spune că: ☞ (1) fiecare

[45] Charles Sanders Peirce, §. 2.228, *apud*: Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune*, 1990, p. 269; Alan Gardiner, *loc. cit.*; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 93 - 94

[46] Adam Schaff, *op. cit.*, p. 243; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, p. 94

[47] Este vorba de Cornel Popa, la ale cărui contribuții Petru Ioan se referă în *E. C. L. S.*, pp. 94 - 95

[48] Distribuția celor 63 de submodele în cadrul (supra)modelului „situațional"-hexadic urmează un calcul elementar al combinatoricii, și anume: $2^6 = C_6^0 + C_6^1 + C_6^2 + C_6^3 + + C_6^4 + C_6^5 + C_6^6$, în condițiile în care $C_6^0 = C_6^6$, $C_6^1 = C_6^5$, iar $C_6^2 = C_6^4$.

submodel *monadic* se poate complica prin cinci submodele diadice, grație admiterii unei a doua variabile; ☞ (2) că fiecare submodel *diadic* se poate îmbogăți în patru feluri, prin introducerea celei de-a treia variabile; ☞ (3) că fiecare submodel *triadic* poate primi în trei feluri o a patra variabilă; ☞ (4) că fiecare submodel *tetradic* ne conduce la două pentade distincte, prin antrenarea unei noi variabile; ☞ (5) că doar submodelele *pentadice* ne conduc în chip univoc la hexadă, asumată ca termen maximal de referință.

Dintr-un spectru atît de variat al posibilităților, teoreticienii unui domeniu sau altul abia dacă au activat două - trei cazuri ! În situații fericite, pașii pe linia complicării înscriu o traiectorie continuă a progresului în explicație, așa cum se poate urmări (*post festum !*) în tabelul ce extrage 7 din cele 64 de (sub)modele trecute în revistă de către Petru Ioan, în contul „formelor verticale" ale comunicării.

Dintr-un presupus punct de origine, modelul medadic al comunicării *ca activitate în sine*, linia progresului ne poate conduce la modelul monadic *„I"* (al comunicării *ca activitate de semnificare*), de aici ne putem mișca spre modelul Saussure (*„SI"*), al comunicării *ca act de semnificare*; la rîndu-i, acesta capătă un plus de concretețe prin modelul Frege (*„SID"*), al comunicării *ca semnificare poziționată referențial*; de aici putem coborî o nouă treaptă a concretizării, parvenind la modelul Ayer (*„SEID"*), al comunicării *ca act de emisie a mesajului dublu-determinat*, și intensional, și extensional; o nouă mișcare „coborîtoare", de la abstract către concret, ne poate conduce la modelul Gardiner (*„SEIDR"*), ce dă seamă de recepția mesajului emis pe lungimi de undă strict-designative; evident, acesta din urmă reprezintă o anticameră a modelului hexadic, în versiunea lui Adam Schaff, lecturată acum în chip mult mai adecvat, ca receptare complexă a mesajului, incluzînd și intențiile ilocuționare ale emitentului.

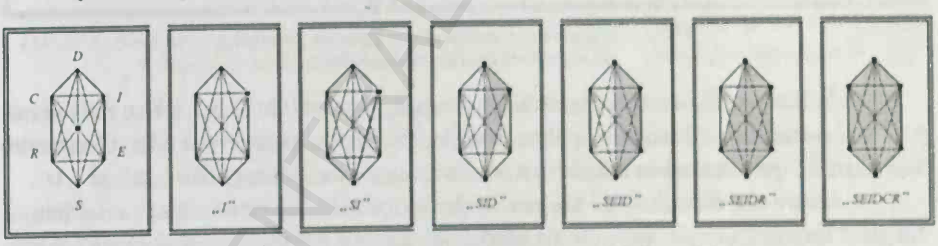

410°.1 - 7. Schematizări progresive ale comunicării pe linia captării de noi „niveluri ale realității"

Cazuri spectaculoase de urcare spre noi *niveluri de realitate* (și de reprimare, corespunzătoare, a libertăților abstractizării !) în actul cunoașterii ne sînt oferite de către Petru Ioan, în perspectiva fiecărui concept analizat. În privința *funcțiilor limbajului*, de exemplu, atenția îi este atrasă de saltul de la schema triadică oferită de Karl Bühler [49], la evantaiul hexadic, desfășurat de Roman Jakobson și captat fără probleme în tiparul hexadic al analizei semio-logice de tip „situațional".

[49] Karl Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, „Gustav Fischer" - Verlag, Jenna, 1934, pp. 24 - 28; a se vedea Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 113 - 115

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

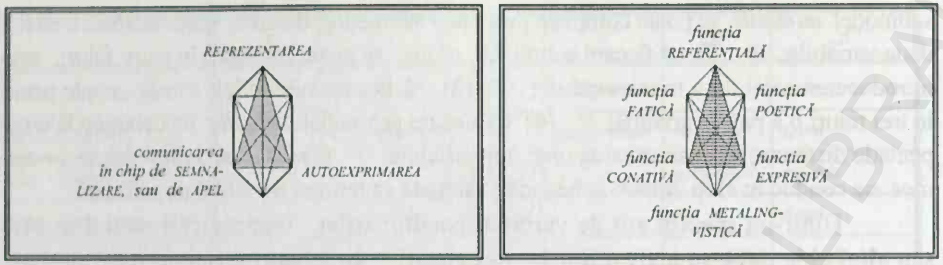

411°.1 - 2. Progrese în enumerarea (şi schematizarea) funcţiilor limbajului, de la Bühler, la Jakobson

Prin mişcări similare, asumate, însă, pe cont propriu, Petru Ioan forţează înşiruirea în patru timpi a proiecţiilor utopice în statul ideal, aşa cum sînt ele selectate şi discutate de doi politologi americani, Thomas M. Magstadt şi Peter M. Schotten [50], pentru a o îmbogăţi cu un al cincilea termen, sugerat de analiza „situaţională".

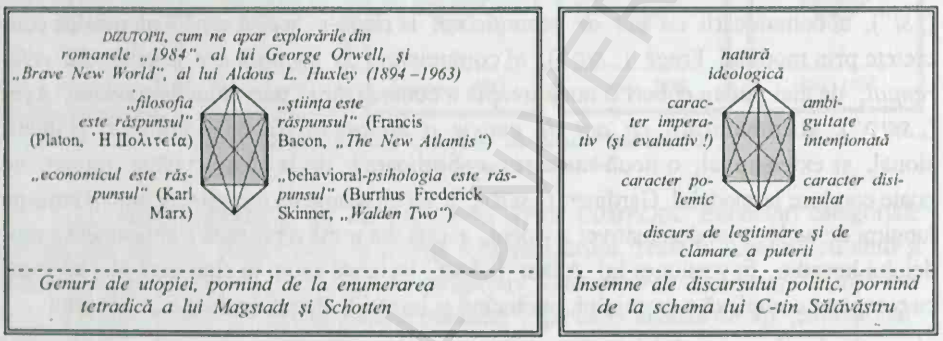

412°.1 – 2. Evoluţii în inventarierea genurilor utopice şi a însemnelor discursului politic

În acelaşi stil, de retrospectivă genealogică, reputatul logician „duce pînă la capăt" o caracterizare a discursului politic în regim cvadruplu, precum cea a lui Constantin Sălăvăstru [51], prin desluşirea a încă două trăsături, corespunzătoare polilor *„O"* şi *„M"*.

Pentru alte două ilustraţii ale genului de *interpretare* de care vorbim, am extras – din şirul impresionant de aplicaţii ale modelului acţiunii politice – „deducerea" *funcţiilor politologiei* şi ale *ştiinţelor politice* în general, realizată de Petru Ioan prin completarea enumerării lui Ovidiu Trăsnea [52], iar apoi pe cea a *funcţiilor* îndeplinite prin *discursul politic*, avînd a depăşi, de această dată, analiza în trei timpi a *„modurilor de legitimare a menţinerii la putere"* şi, respectiv, a *„accesului la putere"*, ilustrate de Constantin Sălăvăstru în cartea menţionată, pe care o dedică *Discursului puterii* [53].

---

[50] Thomas M. Magstadt şi Peter M. Schotten, *op. cit.*, pp. 55 - 76; Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 185 - 186

[51] Constantin Sălăvăstru, *Discursul puterii*, Editura Institutului European, Iaşi, 1999, pp. 82 - 103; Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 114 - 115

[52] Ovidiu Trăsnea, *Ştiinţa politică. Studiu istorico-epistemologic*, Editura Politică, Bucureşti, 1970, pp. 294 - 322; cf.: Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 131 - 135

[53] Constantin Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 51; Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 117 - 119

BCU ASTRA UNIVERSITY LIBRARY

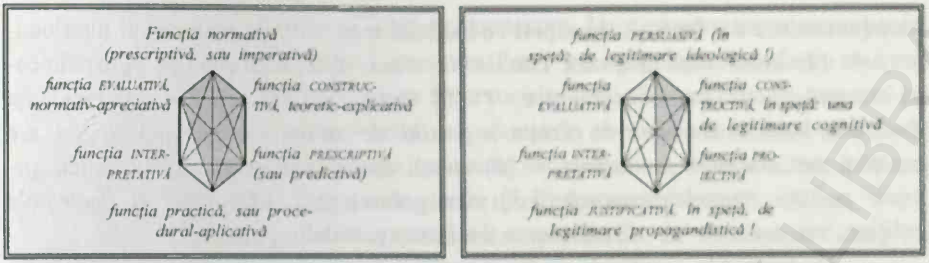

413°.1 – 2. Evoluții în degajarea și ordonarea funcțiilor politologiei, respectiv ale însemnelor discursului politic

8. INTERPRETAREA CA ORDONARE DE TIP SUPERIOR. Pînă acum, ne-am referit la mulțimi cu maximum 6 elemente, cărora schema explicativ-ordonatoare preconizată în analiza „situațională" le acordă legitimitate prin etichetarea categorială și, eventual, le asigură vecinătăți cu noi entități, menite a epuiza enumerarea. În cazul a mai mult de 6 membri, clasele de distincții se supraetajează, iar distribuția entităților corelate în raport cu polii, sau cu parametrii modelului nu se mai realizează în chip uniform.

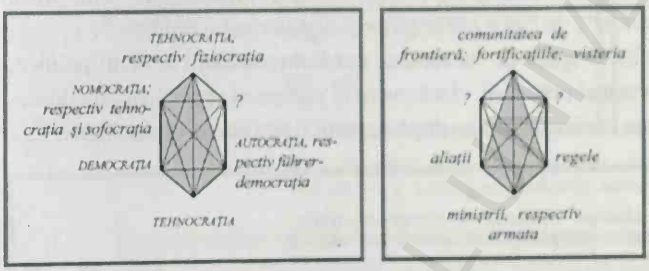

414°.1 - 2. Distribuții neuniforme ale membrilor unei clase de entități, în raport cu variabilele modelului hexadic

Este ceea ce ne înfățișează Petru Ioan prin volumul despre *Modelul hexadic în politologie*, atunci cînd abordează tipurile de manifestare a puterii, îmbogățind inventarul cu cinci rubrici al lui Michael Joseph Oakeshott [54], ori atunci cînd „distribuie" cele 7 „organe ale statului" (frecvent-reluate în tradiția gîndirii hinduse) în doar patru dintre spațiile aferente variabilelor acțiunii politice [55].

În cazul enumerărilor abundente, cu termeni puși să stea alături în ciuda nivelurilor diferite de abstractizare la care se plasează, sarcina *variabilelor* (sau *coordonatelor*) din analiza „situațională" este ceva mai dificilă, întrucît polilor modelului li se vor asocia *mulțimi* de distincții, respectiv *grupări* de specii, de genuri și de supragenuri.

Ne place sau nu, în astfel de situații vom evolua spre o tipologie de *tipologii*. Este ceea ce Petru Ioan realizează în numeroase rînduri: ☞ (1) atunci cînd subgrupează *crizele învățămîntului*, respectiv *factorii de influențare a reformei* și *modernizările* învățămîntului, după grila hexadică a situațiilor pedagogice; ☞ (2) atunci cînd categorisește *disciplinele* cogniției, *ideologiile* cognitiviste, ori *logicile* „filosofice" și pe cele „științifice", în conformitate cu schema hexadică a rolurilor subiectivității în actul intelectiv; ☞ (3) atunci cînd clasează tipurile de *lectori* și genurile

[54] Politolog britanic din intervalul 1901 - 1990

[55] Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 192 - 193, 182 - 183

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

corespunzătoare de *lectură*, în raport cu modelul receptării discursive şi al interlocuţiei; ☞ (4) atunci cînd grupează *clasele de semne* din luxurianta tipologie peirceană în acord cu polii hexadei semiotice; ☞ (5) atunci cînd ordonează – sub incidenţa modelului hexadic al actelor de creaţie – *familii de ştiinţe* ale inovaţiei, *logici ale creaţiei*, ori *discipline euristice*; ☞ (6) atunci cînd încadrează în grila hexadică *ştiinţele politice*, metodele cunoaşterii din sfera polito-logică, *ideologiile* şi *doctrinele* politice, ori *criteriile de discriminare* din lumea partidelor politice [56].

De asemenea, este ceea ce învederează redistribuirea claselor şi a tipurilor de sofisme în cele 6 familii asociate variabilelor (sau polilor) din modelul hexadic al situaţiilor de inducere în eroare [57]. Astfel de subsumări sau clasificări nu au cum satisface pe deplin cerinţa logică a *exhaustiunii*, ori pe cea a *excluziunii mutuale*.

În schimb, au avantajul – deloc neglijabil – că introduc grupări intermediare în masa amorfă de distincţii, corelează clase şi subclase anterior-delimitate, ori dezmembrează categorii deja-constituite şi redistribuie distincţii ţinute laolaltă pe motive mai puţin relevante. Ca exemplu de indexare, în sistematica hexadică, a elementelor din înşiruiri greu controlabile, reluăm schema finală la care ajunge, după un efort considerabil, Petru Ioan, slujindu-se de modelul *„ACOVIM"*, în cazul ideologiilor şi al doctrinelor politice [58].

Aranjarea acestora în 6 spaţii de încadrare, conform structurii acţiunii politice, este de la sine un merit important al ordonării, dacă avem în vedere că specialiştii din domeniu au încercat să introducă un minim de ordine după sugestii fizicaliste şi cosmologice [59]...

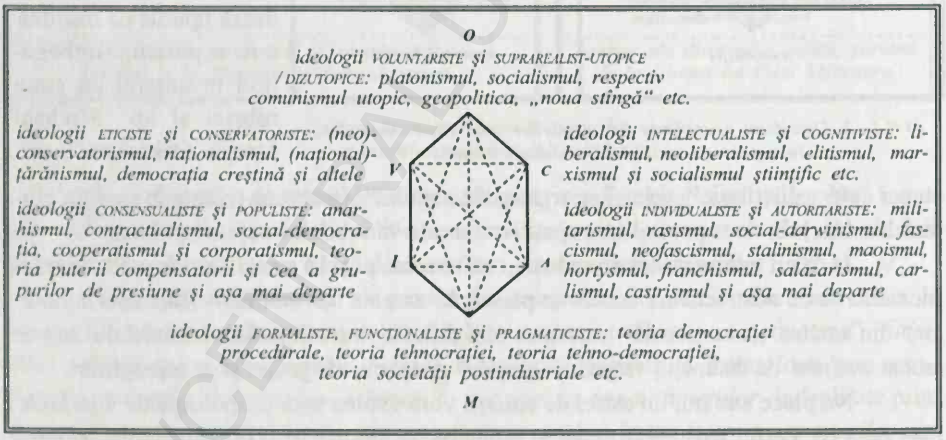

415°. Familii de ideologii şi de doctrine politice, deduse de Petru Ioan, în stil kantian, după polii modelului „situaţional"-hexadic

[56] *Idem, E. C. L. S.*, pp. 29 - 34; 42 - 44, 48 - 56; 67 - 71; 107 - 113; 200 - 205; *idem, M. H. P.*, pp. 127 - 130, 139 - 143, 147 - 165, 175 - 178

[57] Melentina Toma, în: *loc. cit.*, pp. 146 - 147

[58] Petru Ioan, *M. H. P.*, p. 165

[59] William Bennett Munro, *Physics and Politics. An Old Analogy Revised*, „American Political Science Review", vol. 22, nr.1, 1928, pp. 1 - 11; Anton Carpinschi, *Deschidere şi sens în gîndirea politică*, Institutul European, Iaşi, 1995, p. 8; Petru Ioan, *M. H. P.*, p. 149

9. INTERPRETAREA CA „JOC ALTERNATIV". Ideea că orice noțiune este totalitatea relațiilor cu entități congenere – prin care Petru Ioan parafrazează definiția unui celebru filosof german, atribuită omului ca ființă socială – își află numeroase confirmări prin analiza susținută de schema variabilelor „situaționale". Avem în vedere faptul că la unul și același șir de distincții se poate ajunge (prin actul de legitimare sub chipul „deducției" preconizate de Kant), asumînd puncte de plecare (sau „fire conducătoare") diferite.

Metodele logice, bunăoară, enumerate și ordonate de Constantin Noica sub incidența unui hexagon *sui generis* al formelor de rostire [60] (degajat prin jocul combinațiilor dintre *individualizare*, *generalizare* și *delimitare*), se grupează, în egală măsură, pe circuitul parametrilor, sau polilor din grila acționalistă a situațiilor de creație.

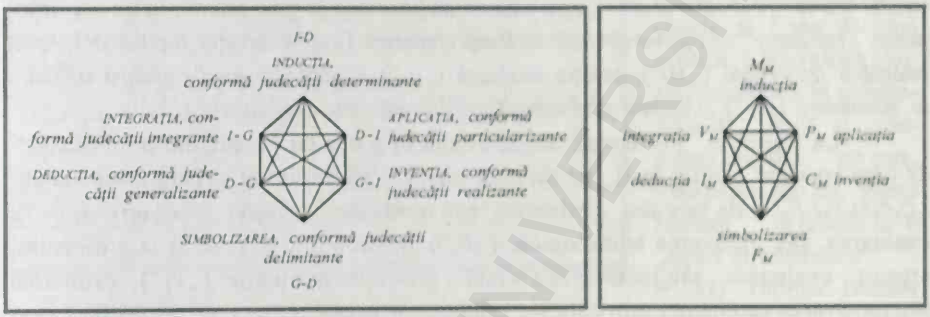

416°. Deducții alternative ale uneia și aceleiași clase de entități, în raport cu variabilele modelului hexadic

În mod similar, *formele cunoașterii politice* sînt inventariate de Petru Ioan sub incidența *hexadei situațiilor cognitive*, fără a exclude acordul acestora cu polii (sau parametrii) *acțiunii politice*. Structura *problemei politice*, în schimb, este conturată în acord cu *hexada acțiunii politice* [61], fără a se exclude posibilitatea derivării și reconfigurării sale ca „aplicație" a modelului situației creatoare.

„Libertatea metodologică" pe care ne-o procură recursul la schemele acționale analoage este exemplar-atestată de modelul *comunicării politice*, furnizat de logicianul român în volumul din care am citat mai sus. Deși decurge din structura generală a actului de *comunicare*, Petru Ioan o precizează în termenii folosiți de autorul unei introduceri în știința politică și adaptați *„fără nici cea mai mică împotrivire"* la *„tiparul hexadic al acțiuni politice"* [62].

Sub incidența a două schematizări acționale, promotorul metodologiei în atenție se lasă antrenat în structurarea *creației politice* și a *spiritului politic*, în inventarierea *impasurilor* traversate de fenomenul politic sub semnul destinului, în deduce-

[60] Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes* (cap. XIII: „În căutarea legii, sau: infinitate contra infinitate"), Editura „Cartea Românească", București, 1986, pp. 97 - 136

[61] Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 64 - 65, respectiv 70 - 71

[62] *Ibidem*, p. 109

BCU IAȘI - CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

rea *funcţiilor* îndeplinite prin discursul politic, respectiv a disciplinelor *semiotice* şi a *logicilor* de care ascultă acest tip de discurs, prin excelenţă interactiv [63].

10. INTERPRETAREA CA SPECTACOL RECURENT. Pornind de la viziunea peirceană asupra *interpretantului* ca semn care *se naşte dintr-un semn şi comunică cu alte semne*, respectiv ca entitate *cu care intră în relaţie anumite semne şi din care înmuguresc noi semne*, Petru Ioan ajunge la constatarea că polii, sau coordonatele creaţiei trimit ele însele la lumi ale creaţiei, iar prin aceasta reprezintă ele însele „situaţii creatoare" [64].

„Opera", sau „produsul", bunăoară, ca ipostaze ale variabilei, sau coordonatei „*P*" din schema acţională „*CPMVIF*", a situaţiilor *de creaţie*, se „conjugă", la rîndul ei, cu aceiaşi poli, sau parametri „*C*", „*P*", „*M*", „*V*", „*I*" şi „*F*", iar ceea ce rezultă (desfăşurarea „$C_PP_PM_PV_PI_PF_P$") este o structură hexadică de grad inferior în care se ordonează „*creatura*" *bio-psiho-socială* ca fiinţă creatoare („C_P"), creaţia *finalizată* („P_P"), realitatea *(re)creată* („M_P"), creaţia *evaluată* („V_P"), creaţia *ca mediu pentru alte acte novatoare* („I_P") şi creaţia *preformată*, *proiectată*, sau *prefigurată* („F_P").

La rîndul ei, *evaluarea* se distribuie în acord cu fiecare din polii hexadei de care aparţine, astfel încît, pe un plan secund, parvenim la structura subsumată „$C_VP_VM_VV_VI_VF_V$", de care ţin: evaluarea, sau motivarea *soluţiei creatoare* („C_V"), evaluarea, sau motivarea tehnologică („P_V") şi economică („M_V") a proiectului creator, evaluarea, sau motivarea socială a prestaţiei în atenţie („V_V"), evaluarea sau motivarea problemei prin care s-a conturat proiectul („I_V") şi, tot astfel, evaluarea ergonomică a respectivului demers („F_V").

Interpretări similare, de tip recurent, ne sînt înfăţişate de Petru Ioan în chip de clasificări ale tipurilor de *lectori* şi ale genurilor de *lectură*, ale formelor de *creaţie*, ori ale înţelesurilor *semnificaţiei* [65]. Reluată şi în primul volum al tratatului de *Logică „integrală"* [66], acestei din urmă aplicaţii îi este suprapusă, de către autor, o

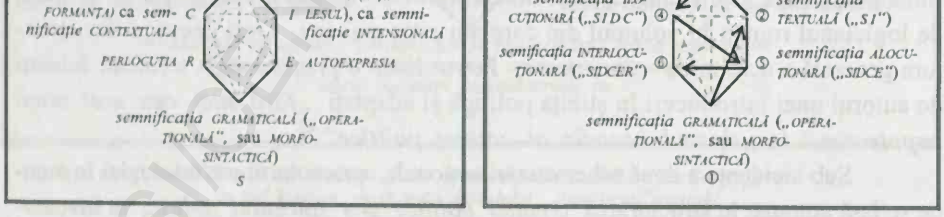

417°.1 - 2. Semnificaţii ale semnificaţiei, configurate printr-o aplicaţie recurentă a modelului semio-logic

[63] *Ibidem*, pp. 100 - 102, 89 - 92, 117 - 120
[64] *Idem*, *E. C. L. S.*, pp. 185, 187
[65] *Ibidem*, pp. 67 - 71, 187 - 188, 118 - 122
[66] *Idem*, *Logica „integrală"*, vol. 1, 1999, pp. 71 - 80

desfășurare hexadică în care polii (sau parametrii) „situaționali" participă ei înșiși la jocul recurenței, ca straturi cumulative ale *înțelesului* și *sensului*.

A se urmări, în acest sens, circuitele semio-logice *„SEIDCR"* și *„①②③④⑤⑥"*, în perspectiva analizei „componențiale" furnizate de autor prin cele înscrise în figura de la pagina anterioară. La încrucișarea cu accepția anterioară a *interpretării*, profesorul Petru Ioan ne oferă și un exemplu de *recurență alternativă*.

În baza literaturii politologice, autorul surprinde o concretizare în două feluri distincte a variabilei *„C"* din constelația hexadică a ideologiilor politice. Este vorba de *liberalism*, omologat prin schema (419°), de la pagina următoare, în compania *elitismului* și a altor deschideri doctrinare de ordin „intelectualist" și „cognitivist". La rîndul ei, respectabila ideologie și / sau doctrină politică, a liberalismului, este surprinsă în constelația de „linii" și „momente decisive" pe care, întîmplător sau nu, Pierre Manent [67] le reduce la 6 „figuri emblematice" [68]: ☞ (1) Thomas Hobbes (1588 - 1679), *„preocupat de «noua artă politică» și de locul cunoașterii politice* [...] *în ansamblul demersului cognitiv"*; ☞ (2) John Locke (1632 - 1704), deschis *„preocupării pentru fundamentele și perspectivele realității politice"*; ☞ (3) Charles - Louis de Secondat, baron de Montesquieu (1689 - 1755), prezentat *„prin prisma separației puterilor în stat"* [69] și a prefigurării politologiei ca știință; ☞ (4) Henri Benjamin Constant de Rebeque (1767 - 1830), ca *„exponent al liberalismului politic"* și al *științei politicii întemeiate pe egocentrism*; ☞ (5) François Guizot (1787 - 1874), asociat cu „liberalismul de guvernămînt"; ☞ (6) Alexis de Tocqueville (1805 - 1859), *„primul dintre fondatorii politologiei ca știință* stricto sensu*"* [70].

SEMNIFICAȚIA	*ETICHETA ACESTEIA*	*DESCOMPUNEREA SPECTRALĂ AFERENTĂ*
GRAMATICALĂ	*„S"*	–
TEXTUALĂ	*„S + I"*	*semnificație gramaticală și intensională*
LOCUȚIONARĂ	*„S + I + D"*	*semnificație textuală și extensională*
ILOCUȚIONARĂ	*„S + I + D + C"*	*semnificație locuționară și contextuală*
ALOCUȚIONARĂ	*„S + I + D + C + E"*	*semnificația ilocuționară și expresivă*
REALIZATĂ	*„S + I + D + C + E + R"*	*semnificația alocuționară și perlocuționară*

418°. „Descompunerea" semnificației, surprinsă printr-o aplicație recurentă a schemei „situațional"-hexadice

Aceeași ideologie liberală se „declină" în raport cu fiecare dintre polii hexadei, după *sensurile* care i se acordă într-o epocă sau alta, ori după accentele pe care i le imprimă o grupare politică sau alta: ☞ (1) *liberalismul* politic *stricto sensu*; ☞ (2) liberalismul *economic*; ☞ (3) liberalismul *de tranziție*; ☞ (4) liberalismul *„nostalgic"*;

---

[67] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, traducere din limba franceză (*Histoire intellectuelle du liberalisme*, „Calmann - Lévy / Pluriel", 1987), Editura „Humanitas" (colecția „Societatea civilă"), București, 1992, p. 62; Petru Ioan, *M. H. P.*, p. 169

[68] Celelalte două personalități analizate de autorul francez în compania „personificărilor" ce i-au prilejuit lui Petru Ioan o sugestivă întruchipare a circuitului hexadic (ne referim la „realistul" Niccolò Machiaveili și la „insurgentul" Jean - Jacques Rousseau) rămîn, fără discuție, în afara ordonării, în măsura în care cel dintîi pregătește intrarea în scenă a primului liberal în sensul strict al cuvîntului, iar secundul contează mai curînd drept critic al liberalismului.

[69] Petru Ioan, *M. H. P.*, p. 169

[70] *Ibidem*, p. 270

☞ (5) liberalismul *social*; ☞ (6) liberalismul *„organizat"* [71]. Obținem, astfel, două concretizări ale variabilelor sau coordonatelor disociate în cadrul analizei situațiilor acționale de ordin politic (*„A - C - O - V - I - M"*), ca aplicații alternative, de ordin secund.

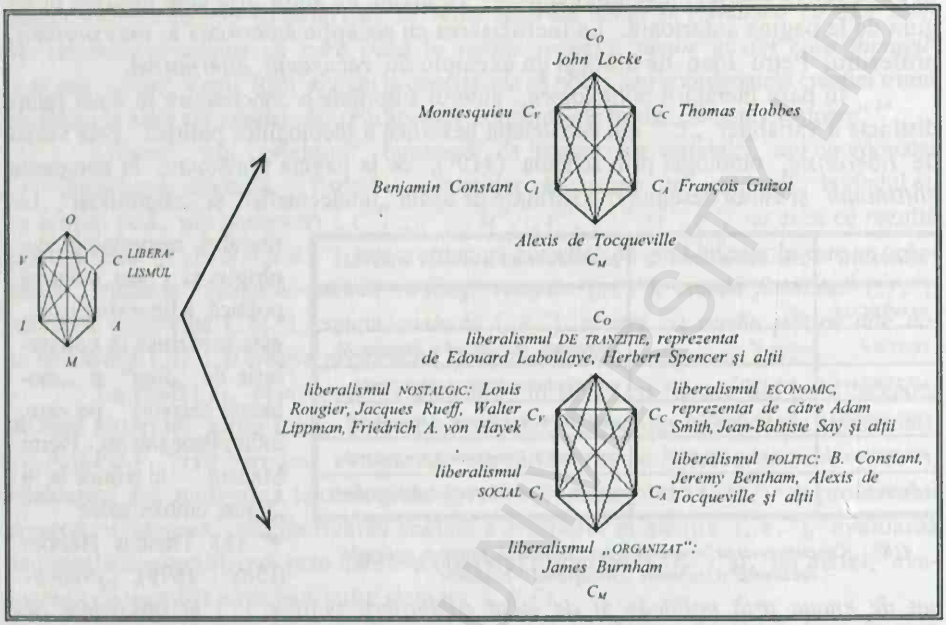

419°. Aplicații alternativ-recurente ale hexadei acțiunii politice în cazul doctrinelor și ideologiilor liberale

Că o astfel de concretizare se poate continua în cascadă, ne-o dovedește aplicația prin care Petru Ioan parcurge trei niveluri de realitate și marchează o recurență de gradul II. Sîntem, iarăși, în universul ideologiilor și al doctrinelor politice, iar atenția se concentrează asupra *naționalismului*, ca ideologie plasată în orizontul reflexiv al acțiunii politice, marcat prin variabila sau coordonata *„V"*.

Una dintre manifestările naționalismului este *gaullismul*, iar Petru Ioan este de părere că înțelesul acestuia se acomodează cel mai bine cu variabila „decidentă" a modelului acțional-hexadic, notată prin *„A"*. Cum însuși gaullismul este ansamblul *„concepțiilor politice apărate de generalul Charles de Gaulle și interpretate de partizanii săi"* [72], rezultă că, la rîndul său, ipostaza *„V_A"* a ideologiei politice naționaliste se distribuie în acord cu polii hexadei [73], înregistrîndu-se, astfel, o aplicație recurentă de gradul II, prin care: ☞ (1) *gaullismul „de guvernare"* (caracteristic intervalului 1944 - 1946) și cel *al revenirii „în forță" la putere* (1958 - 1959) se asoci-

[71] Călin Vâlsan, *Politologie*, Editura Economică, București, 1997, pp. 203 - 215; *apud*: Petru Ioan, *M. H. P.*, pp. 171 - 172

[72] Henry Coston (éd.), *Dictionnaire de la politique française*, La librairie française, Paris, 1967, p. 488; Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 125; Petru Ioan, *M. H. P.*, p. 172

[73] Petru Ioan, *loc. cit.*, pp. 172 - 174

ază variabilei de agent, „ V_{A_A} "; ☞ (2) *gaullismul „de gestiune și de construcție" politică*, ținînd de perioada celei de a cincea republici (1962 - 1968), se corelează cu variabila sau coordonata „ V_{A_C} ", a „desfășurătorului" acțiunii politice; ☞ (3) *gaullismul „de război"* (1940 - 1944) și cel *„de repliere"* (1959 - 1962), în raport cu teritoriile franceze de peste mări, se aliniază cu polul referențial, „ V_{A_O} ", al obiectivelor și finalităților acțiunii politice; ☞ (4) *gaullismul „perioadei critice"* (1965 - 1969), încheiat cu retragerea și decesul generalului, în contextul mișcărilor studențești, saturează variabila reflexivă, „ V_{A_V} ", a evaluării și resemnificării acțiunii politice; ☞ (5) *gaullismul „de opoziție"* și *„de pregătire pentru redobîndirea puterii politice"* vine să confirme orizontul de așteptare marcat în schema hexadică prin coordonata, sau variabila „ V_{A_I} ", a *interlocuției politice*; ☞ (6) *gaullismul „pompidolian"*, de continuare *post mortem* a liniei politice impuse de marele om politic francez, se așează în vîrful (sau la polul) formal-structural al aceluiași model hexadic, notat prin litera „ V_{A_M} ".

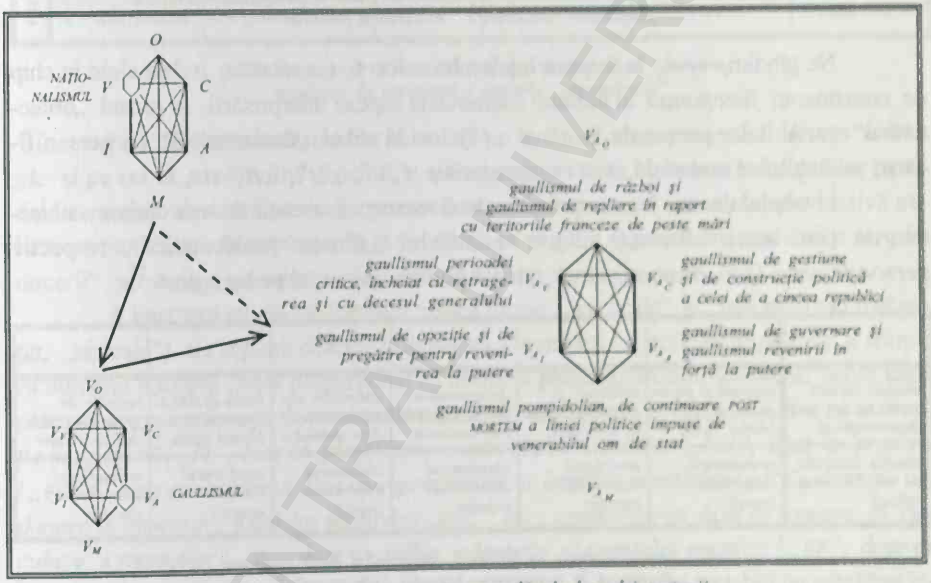

420°. Aplicații recurente în cascadă ale hexadei acțiunii politice în cazul doctrinei naționaliste

11. INTERPRETAREA, CA ACT EFECTIV DE CREAȚIE. Din cele prezentate, a reieșit utilitatea hexagonului acțional, ca schemă semio-logică ordonatoare, ce consfințește desfășurarea *speciilor* (și a *subspeciilor*) unui *gen* și direcționează procesul recurent al sistematizării noțiunilor pe trepte succesive de abstractizare.

Rolul euristic al schemei de analiză „situațională" s-a evidențiat îndeosebi în procesul corijării și în cel al completării anumitor enumerări, ca mulțimi mai mult sau mai puțin ordonate de noțiuni, sau concepte. Din studiile profesorului Petru Ioan, ca și din cercetările inspirate prin „transferul de metodă" către colaboratori, se degajă, însă, și un gen de aplicații ale modelului hexadic în mod expres *euristice*.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Avem în vedere, mai întîi, găsirea „polilor" acțiunii analizate, în postura de „ipostaze" sau *constante*, în raport cu *variabilele* acțiunii generice. Iată doar cîteva asemenea căutări direcționate de argumente ale unor noțiuni „funcționale" remarcabile, precum *definiția* (ca act de întemeiere a *definiendum*-ului prin *definiens*), *adeverirea* (ca demers al adecvării și al fundamentării enunțurilor), respectiv *critica politică*, ca activitate socială *sui generis* [74]:

	A	*L*	*M*	*P*	*I*	*F*
definiția	*agent*	*intensiune*	*denotație*	*conotație*	*destinatar*	*definiendum*
adeverirea	*elocință*	*consistență*	*corespondență*	*eficacitate*	*persuasivitate*	*gramaticalitate*
critica politică	*criticul politic*	*critica obiectivă*	*premisele criticii*	*critica subiectivă*	*politicienii criticați*	*instrumentele criticii*

421°. Concretizarea variabilelor acționale, în cazul noțiunilor acționale „definiție", „adeverire" și „critică politică"

Ne gîndim, apoi, la forțarea înțelesului celor 6 coordonate, o dată alese în chip de *constituenți funcționali* ai noțiunii cosmoidale supuse interpretării, în sensul „obiectivării" variabilelor personale („*A*" și „*I*"), ori în cel al „dramatizării" (și personificării) variabilelor materiale, sau cvasimateriale („*L*", „*M*", „*P*" și „*F*").

În tabelul de mai jos, surprindem două asemenea operații de sens contrar: *obiectivarea* (sau *materializarea*) tuturor variabilelor „situației problematice", respectiv *personificarea* (sau *dramatizarea*) tuturor polilor „situației pedagogice" [75].

	A	*L*	*M*	*P*	*I*	*F*
situația PROBLEMATICĂ *cu toți polii depersonificați*	*enunțuri și presupoziții ale problemei vizate*	*explicații și prognoze legate de problemă*	*documentația specifică problemei cercetate*	*optimizări ale explicațiilor deja dobîndite*	*bazele de date și contextul problemei vizate*	*regulile de procedură ce duc la soluție*
situația COGNITIVĂ *cu uni poli personificați*	*proiectantul demersului cognitiv*	*tehnologul demersului cognitiv*	*observatorul demersului cognitiv*	*evaluatorul demersului cognitiv*	*inspiratorul demersului cognitiv*	*metodologul demersului cognitiv*

422°. Omogenizarea variabilelor, în cazul a două concepte analizate în perspectiva hexadei „situaționale"

Prin exerciții de adaptare și de concretizare a variabilelor „situaționale", analiza (respectiv interpretarea) preconizată de Petru Ioan se lasă antrenată în enumerarea *etapelor* sau a *momentelor* acțiunii cercetate (ca în cazul cunoașterii, în cel al creației etc.), în clasificarea invarianților și a parametrilor de performanță (precum cei legați de performanța tehnică, de activitatea cognitivă *toto genere*, de creația în ansamblu etc.), în înserierea *formelor* sau a *tipurilor* unei anume activități (de *cunoaștere*, de *lectură* și *interpretare* etc.), în ordonarea demersurilor cognitive aferente unei activități (discipline

[74] Cf.: Petru Ioan (coord.), *A. H. S.*, p. 6; *idem*, *Logica „integrală"*, vol. 1, 1999, pp. 80 - 81; *idem*, *E. C. L. S.*, p. 41; *idem*, *M. H. P.*, pp. 137 - 138

[75] *Idem*, *E. C. L. S.*, pp. 38 - 39, 35 - 36

pedagogice, logici *didagmatice*, științe *ale cogniției*, logici *științifice* și *filosofice*, teorii și subștiințe *semiotice* și așa mai departe), în sistematizarea *crizelor* activității cercetate, a *factorilor de influențare* și a *formelor de modernizare* (oportunități exploatate de către autorul urmărit [76] în cazul acțiunii *instructiv-educative*) etc.

În tabelul (423°) înscriem două astfel de înserieri călăuzite de schema hexadică, în cazul *etapelor cunoașterii* și în cel al *clasificării* (*omologării*) *formelor de cunoaștere*.

	VARIABILELE CUNOAȘTERII					
	S	*C*	*O*	*V*	*I*	*M*
ETAPE	*PRECUNOAȘTEREA, descoperirea, fundamentarea subiectivă a cunoașterii*	*ARTICULAREA LOGICĂ a demersului cognitiv, sinteza datelor, explicarea, interpretarea*	*INTUIREA, sau contextualizarea obiectivă a cunoașterii*	*VERIFICAREA, evaluarea, reconstrucția datelor, metacunoașterea*	*DOCUMENTAREA, argumentarea proiectului, contextualizarea subiectivă a cunoașterii*	*OPERAȚIONALIZAREA datelor, procesarea informațiilor etc.*
FORME	*cunoașterea preteoretică / „SUBIECTIVĂ", experiențială*	*cunoașterea ANALITICĂ, teoretică, sau științifică („a intelectului")*	*cunoașterea intuitivă, „SIMILOCITĂ"*	*cunoașterea „OBIECTIVĂ", experimentală, metateoretică*	*cunoașterea „filosofică", SINTETICĂ, sau proteoretică*	*cunoașterea „MILOCITĂ", sau instrumentalizată*

423°. Omogenizarea variabilelor, în cazul a două concepte analizate în perspectiva hexadei „situaționale"

Față de toate desfășurările hexadice pe circuitul *transpunerilor de tip analogic* și pe cel al *proliferării fractalice* (descompunerea în hexade a înșiși polilor hexadei, ca acțiuni de ordin secund), poate că cea mai instructivă și cea mai productivă utilizare a modelului discutat rezidă în folosirea sa ca ghid al penetrării realului și al „deducerii" acestuia după criteriul combinațiilor între variabile.

A interveni cu 64 de ilustrații pentru forme („verticale" și, mai mult sau mai puțin, „virtuale") ale acțiunii definite prin natura și numărul variabilelor angajate și a admite că numărul acestora crește proporțional cu numărul parametrilor nou-introduși, acolo unde părea că spiritul se lovește de persistența a două sau trei alternative (*educația* doar ca *instrucție magistrală* / *„FI"*, doar ca *planificare* a activităților didactice / *„FOI"*, doar ca *predare* / *„FCEA"* etc.; *cunoașterea* doar ca *reprezentare* și *însușire* a realului / *„SO"*, doar ca *ordonare* și *procesare* a datelor sensibile / *„SOC"* etc.; *comunicarea* doar ca *punere în circulație* a mesajelor / *„SI"*, doar ca *reflex adaptativ* al agentului cognitiv / *„ER"*, doar ca *act de referire* și *de raportare* la lume / *„SID"* etc.) înseamnă a restabili un echilibru între „subiectul" și „obiectul" *cunoașterii cunoașterii*, de care vorbea Ștefan Lupașcu.

În istoria gîndirii despre *cum putem cunoaște* realitatea, s-a stăruit prea mult, poate, asupra diversității, dacă nu și asupra „ostilității" acesteia. În viziunea mai tuturor filosofilor, a gnoseologilor și a metodologilor, *realul* trebuie cucerit printr-un soi de vînătoare mai mult sau mai puțin istovitoare, iar apoi trebuie sortat și filtrat, pentru a putea fi „schematizat" și subsumat categoriilor intelectului (ca în strategia kantiană a fundamentării enunțurilor sintetic-apriorice), sau „redus în chip fenomenologic" (după epistemologia, mai recentă, a lui Edmund Husserl, ea însăși de factură kantiană și neokantiană).

[76] Petru Ioan, *E. C. L. S.*, pp. 37 - 38, 150 - 151, 195 - 196; 205 - 206, 39 - 40, 199 - 200; 42 - 43; 68 - 71; 27 - 28, 26 - 27, 42 - 30, 50 - 56, 203 - 204, 127 - 143, 202 - 203, respectiv 29 - 34, 38 - 39

Cuvîntul de ordine în mai toate strategiile de ordin cognitiv a fost şi încă rămîne legat de *unificarea*, într-un fel sau altul, a „datelor" cunoaşterii, altfel spus: împuţinarea multiplului fenomenal, prin generalizare, prin esenţializare şi prin subsumarea la „universal". Unul dintre clasicii acestui mod de apropiere a realului prin supunere şi prin atentă observare (*naturae non nisi parendo imperator !*), nimeni altul decît Francis Bacon [77], ne-a îndatorat, totuşi, cu o idee foarte preţioasă şi, oarecum, în contradicţie cu poziţia sa „aposterioristă" în conceperea mersului cunoaşterii veridice.

Lăsîndu-ne de înţeles că se referă la *inducţia amplifiantă* prin care şi-a propus să renoveze „organonul" cunoaşterii de toate felurile şi să restaureze adevărata ştiinţă, Francis Bacon socotea că *„arta invenţiunii poate creşte o dată cu invenţiile înseşi"*, iar cea mai înălţătoare dintre înnoiri este tocmai *„inventarea unui lucru prin care toate celelalte lucruri vor fi inventate cu uşurinţă"* [78].

Este clar că *paradigma analizei „situaţionale"* are prerogativele unei astfel de invenţii, în măsura în care, în locul supravegherii „lucrurilor" şi al „prelucrării" materialului „recoltat", ne forţează să „creem" sau să „reînfiinţăm" realul ce poartă pecetea intervenţiei umane, aşa cum ne permite să-l disciplinăm şi să-l aşezăm în tiparele prefigurate prin jocul combinatoric al unor parametri.

Despre inteligenţa artificială s-a spus că este fructul *algoritmilor euristici*, ce desfid frontiera dintre contextele cunoaşterii.

În consonanţă cu poziţia „anti-inductivistă" a lui Karl Raimund Popper [79], dar nu şi în acord cu ideea acestuia că „procedura descoperirii" n-ar putea fi desluşită raţional [80], *analiza* (şi, tot astfel, *interpretarea*) preconizată de Petru Ioan, în orizontul hexadei „situaţionale", reabilitează la modul cel mai înalt actul cunoaşterii.

Avem în vedere cauţionarea „onto-logică" a demersului cognitiv, astfel încît *interpretandum*-ul să fie (re)creat o dată cu interpretarea acestuia, caz în care nu de două, ci de trei contexte este vorba: de cel al *descoperirii* realului, de cel al *(re)înfiinţării* realului apropiat în cursul descoperirii, respectiv de cel al *justificării* realului (re)cunoscut.

Prin suprapunerea contextelor pomenite, metoda *analizei „situaţionale" la un nivel de complexitate mediană* ne apare ca un tip „apriorist" de interpretare, fără ca printr-o astfel de calificare să mai rătăcim în construcţii speculative şi în idealisme fără urmări pentru exerciţiul cognitiv de ordin teoretic, sau practic.

MELENTINA TOMA

---

[77] Francis Bacon, *Novum Organum* (cartea I, §. CXXIX), traducere românească de Nicolae Petrescu şi Mircea Florian, Editura Academiei, Bucureşti, 1957, p. 102

[78] Francis Bacon, *loc. cit.*

[79] Karl Raimund Popper, *Logica cercetării*, trad. rom. de Mircea Flonta, Alexandru Surdu şi Erwing Tivig, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, pp. 74 - 75

[80] *Ibidem*, p. 298

B.C.U. M. EMINESCU IAȘI

INDEX
TABELLARUM

1°. Categorii ale exegezei actului simbolic ritual în textele indiene pre-paniniene – p. 31

2°. Cele șase kāraka stabilite în gramatica paniniană după categorii ale ritualului sacrificial – p. 32

3°. „Cazuri" ale acțiunii exprimate prin predicatul propoziției, în gramatica lui Charles J. Fillmore– p. 34

4°. Cele șase componente ale prescripțiilor, în concepția din 1963 a lui Georg Henrik von Wright – p. 35

5°. Relatele imperativului, în analiza propusă de Gerhard Frey – p. 36

6°. „Fațetele unei comenzi", în concepția lui Nicholas Rescher din 1966 – p. 37

7°. Argumentele scopului, ca relație, sau ca predicat complex, în concepția lui Cornel Popa – p. 38

8°. Hexada situației acționale, ca paradigmă în analiza noțiunilor cosmoidale – p. 39

9°. Modelul „situațional" - hexadic al „situației pedagogice", în propunerea lui Olivier Clouzot – p. 46

10°. Situația pedagogică „intens dramatizată", cu toți polii „personali" – p. 53

11°. Modelul hexadic al „formării formatorilor" (exemplu de „unificare" a variabilelor modelului) – p. 54

12°. Discipline pedagogice ordonate în acord cu modelul hexadic al „situației pedagogice" – p. 55

13°. Logici „didagmatice" sau „eleuterotehnice" în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice" – p. 56

14°. Crizele învățământului în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice" – p. 57

15°. Factori de influențare a reformei învățământului, în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice" – p. 58

16°. Reformele și modernizările învățământului, în perspectiva modelului hexadic al „situației pedagogice" – p. 60

17°. Grupuri sociale în corespondență cu aspecte ale psihicului și cu părți ale atelajului, conform concepției lui Platon – p. 64

18°. Tipuri de guvernare, în raport cu numărul deținătorilor puterii, distinse în concepția lui Platon – p. 65

19°. Repere pe drumul spre monarhia constituțională modernă, socotită de către Hegel ca mod de realizare deplină a libertății – p. 65

20°. Tipuri de guvernare în lumea contemporană, după poziția față de extremele „exemplare" – p. 66

21°. Spectrul formelor de guvernare în lumea contemporană – p. 67

22°. „Spectrul măreției prezidențiale", întocmit de „The Chicago Tribune", pentru anii 1789 - 1982 – p. 68

23°. Tipuri de guvernare, plasate în hexagonul opoziției – p. 69

24°. Poziții ale președinților americani, înscrise în hexagonul opoziției logice – p. 69

25°. Tipuri ale guvernării politice autoritare, într-o sistematizare logică de tip porphyirian – p. 69

26°. Modele competitive ale democrației, într-o sistematizare logică arborescentă, de tip porphyirian – p. 69

27°. Modele ale guvernării, într-o sistematizare tetralogică de tip porphyrian – p. 70

28°. „Cadrul bidimensional" (respectiv diagrama Venn / Veitch, a două dihotomii încrucișate) în cazul ideologiilor politice americane (sistematizare datorată americanilor Kenneth Janda, Jeffrey M. Berry și Jerry Goldman) – p. 71

29°. Clasificarea statelor, după dezvoltarea instituțională, în momentul obținerii independenței – p. 71

30°. Clasificarea încrucișată a sistemelor politice tradiționale, după structura lor politică și după rolul îndeplinit de către monarh – p. 71

31°. Atitudini față de schimbarea politică, exprimate prin acceptarea sau prin refuzul revoluției și prin poziționarea reformei în raport cu revoluția – p. 72

32°. Tipuri ale participării de masă în democrația occidentală, după Samuel Philips Huntington – p. 72

33°. Tipuri de mișcare a elitelor, deduse „metafizic" (în maniera lui Kant), prin combinarea a două criterii bivalente – p. 73

34°. Clasificarea ipotetică a regimurilor politice, în funcție de oportunitățile create pentru contestare – p. 74

35°. Șanse pentru regimul concurențial, în raport cu accesul la violență al principalilor actori pe scena politică (în concepția lui Robert A. Dahl) – p. 74

36°. Tipuri de ordine (și de orînduire) socială, în raport cu natura accesului la violență și la sancțiuni socio-economice (în concepția lui Robert A. Dahl) – p. 74

37°. *Modalităţi de întîlnire între autoritate şi putere, în acord cu tetrada opoziţională – p. 75*

38°. *Tipuri de sisteme politice, în raport cu participarea politică şi cu relaţia instituţionalizare - participare – p. 76*

39°. *Raportul dintre instituţionalizare (politică) şi participare, în concepţia lui Samuel Philips Huntington – p. 76*

40°. *Modelul Linz – Stepan, în cazul comportamentului etno - politic al majorităţii – p. 77*

41°. *Preferinţe etno - politice, în perspectiva analizelor lui Wolfgang Zellner – p. 77*

42°. *Tipuri de sisteme politice în raport cu participarea politică, respectiv cu relaţia dintre instituţionalizare şi participare (după Robert A. Dahl) – p. 78*

43°. *Replica strict-logică a reprezentării grafice a tipurilor extreme de regim politic (după Robert A. Dahl) – p. 78*

44°. *Variabile, poli sau coordonate, în cadrul modelului hexadic al acţiunii politice – p. 80*

45°. *Schema „situaţională" cu toate variabilele „personificate" în cazul acţiunii politice – p. 81*

46°. *Schema hexadică a acţiunii politice, cu toate variabilele „depersonificate" sau „obiectivizate" – p. 82*

47°. *Tipuri acţionale, în acord cu variabilele hexadei „situaţionale" – p. 84*

48°. *Etapele acţiunii politice, în acord cu variabilele modelului „situaţional"-hexadic – p. 85*

49°. *Parametri ai performanţei, în cazul acţiunii politice – p. 86*

50°. *Distincţii „pe orizontală" între formele acţiunii politice – p. 88*

51°.1 - 2. *Două dintre cele cincisprezece spaţii triadice de încadrare a acţiunilor politice – p. 92*

52°.1 - 2. *Două dintre cele douăzeci de „forme verticale" tetradice ale acţiunilor politice*

53°.1 - 2. *Două dintre cele şase „pentagoane" ale acţiunii politice, în cazul analizei cu şase variabile – p. 93*

54°. *Transpunerea „situaţiei cognitive", la cazul politicului. Poli, variabile, sau coordonate în cazul cunoaşterii politice – p. 95*

55°. *Factori ai cunoaşterii politice şi ai reflecţiei de ordin metacognitiv – p. 96*

56°. *Modele ale cunoaşterii în istoria gîndirii politice, aşa cum sînt ele delimitate de A. Carpinschi şi C. Bocancea – p. 97*

57°. *Structura problemelor politice, în acord cu schema hexadică a analizei de tip „situaţional" – p. 99*

58°. *„Laturi" şi „contexte" ale problemei, relevante inclusiv în analizele politologului – p. 100*

59°. *Caracteristici ce individualizează problemele politice în ansamblul problemelor ştiinţifice, după Elena Puha şi George Poede – p. 101*

60°. *„Problema fundamentală" a omului ca fiinţă politică, detaliată în acord cu polii modelului de analiză „situaţională" – p. 102*

61°. *Matricea conştiinţei politice, în acord cu polii, sau variabilele modelului „situaţional" – 103*

62°. *Factori ai conştiinţei politice, sub incidenţa analizei de tip „situaţional" – p. 104*

63°. *Accepţii ale culturii politice ce reclamă o analiză de tip comparativ şi contrastiv în perspectiva hexadei „situaţionale" – p. 105*

64°. *Tendinţe în încercările de definire a culturii politice, puse de acord cu polii hexadei „situaţionale" – p. 105*

65°. *Atitudini şi orientări faţă de politică, în concepţia lui Gabriel A. Almond şi a lui G. Bingham Powell – p. 106*

66°. *„Elementele" culturii politice, în concepţia polonezului Jerzy Józef Wiatr, integrate modelului „situaţional" - hexadic – p. 107*

67°. *Structura culturii politice, în sensul lui Jerzy Józef Wiatr, ca termen de referinţă pentru înţelegerea abordărilor unilaterale – p. 107*

68°. *Constituenţii conştiinţei politice, în concepţia lui Władysław Markiewicz – p. 108*

69°. *Obiectivări ale culturii politice, în concepţia lui Władysław Markiewicz – p. 108*

70°. *Elemente ale culturii politice, în concepţia lui Nicolae Lotreanu – p. 109*

71°. *Tipuri de cultură politică, în perspectiva analizelor lui Gabriel A. Almond şi Sidney Verba, respectiv în cea a polonezului Jerzy J. Wiatr – p. 110*

72°. *Niveluri de cultură politică, în concepţia lui Kenneth Jóvitt – p. 110*

73°. *Funcţiile culturii politice, în concepţia lui H. P. Dreitzel – p. 111*

74°. *Coordonate (şi, totodată, ipostaze) ale spiritului politic – p. 112*

75°. *Sensuri şi dimensiuni ale „spiritului capitalismului", în acord cu variabilele modelului hexadic – p. 113*

76°. *Impasuri ale destinului politic, prin analogie cu blocaje ale spiritului în lumea plăsmuirilor artistice şi a culturii în general – p. 114*

77°. *Componente ale spiritualităţii politice, în acord cu variabilele analizei de tip „situaţional" – p. 114*

78°. *Modelul emergenţei statului (datorat lui Pierre Bourdieu), în acord cu variabilele aferente analizei situaţiilor acţionale – p. 114*

79°. *Poli, variabile, sau coordonate în schema de complexitate mediană a situaţiilor creaţiei şi inovaţiei politice – p. 120*

80°. *Transpunerea situaţiei creative în domeniul politicului. Poli, variabile, sau coordonate ale creaţiei politice – p. 122*

81°. *Parametrii ce dau seamă de specificul creaţiei politice, în orizontul analizei de tip „situaţional" – p. 123*

82°. *Poli, variabile, sau coordonate ale situaţiei semiotice, adaptate la cazul comunicării politice – p. 124*

83°. Elemente ale comunicării politice, în sistematizarea politologului Austin Ranney – p. 126

84°. Triada formelor de oratorie, corelată tripartiției timpului gramatical (și nu numai!) – p. 126

85°. Locul retoricii (supraordonată discursului politic), în raport cu ORGANON-ul aristotelic – p. 127

86°. Locul retoricii (supraordonată discursului politic) în raport cu logica și cu sistematica științei, după Chaïm Perelman – p. 127

87°. Discursul politic, printre celelalte „specializări ale limbajului", delimitate de Charles William Morris – p. 128

88°. Moduri ale înțelegerii și forme ale raționalizării deduse de Solomon Marcus – p. 129

89°. Însemnele discursului politic, distribuite în raport cu polii hexadei acționale – p. 129

90°. Forme ale discursului politic, în raport cu polii sau coordonatele hexadei acționale – p. 130

91°. Manifestări ale discursului politic, sub incidența analizei de tip „situațional" – p. 131

92°. „Deducția" funcțiilor jakobsoniene, în modelul semio - logic – p. 132

93°. Hexada funcțiilor îndeplinite prin discursul politic – p. 132

94°. Triada bühleriană a funcțiilor limbajului, proiectată semio - logic – p. 132

95°. Moduri de legitimare a obținerii sau a menținerii puterii – p. 132

96°. Distribuții ale semiologiei și ale logicii politicului, în acord cu variabilele analizei „situaționale" – p. 133

97°. Locul politologiei în sistemul științei amenajat, în antichitatea greacă, de către Aristotel – p. 133

98°. Locul politicii (ca filosofie civilă), în universul cunoașterii, așa cum este conceput de Thomas Hobbes – p. 134

99°. Politologia (respectiv politica), printre celelalte științe ale națiunii, în concepția sociologului Dimitrie Gusti – p. 134

100°. Sistemul științelor politice, amenajat de către Ovidiu Trăsnea, în 1972 – p. 135

101°. Sistemul științelor politice, ordonat sub incidența variabilelor din analiza „situațională" a acțiunii politice – p. 139

102°. Funcția practică a științei politice, așa cum este ea realizată, la nivel contemporan, în concepția lui Ovidiu Trăsnea, din 1970 – p. 142

103°. Funcții ale politologiei (și ale științelor politice în general), în acord cu structura hexadică a acțiunii politice – p. 143

104°. Ipostaze ale analizei politice, ordonate în perspectiva hexadei situațiilor acționale – p. 145

105°. Poli, variabile, sau coordonate, în cazul modelului acțional al criticii politice – p. 146

106°. Metode ale cunoașterii în sfera politicii și a științelor politice – p. 149

107°. Excese aferente exclusivismului metodologic în sfera cunoașterii politicului și a articulării științelor politice – p. 151

108°. Principii ce structurează lumea doctrinelor politice, în concepția lui Anton Carpinschi – p. 152

109°. Spectrul doctrinelor sau al ideologiilor politice, în modelul „fizicalist" al lui Anton Carpinschi – p. 153

110°. „Opoziția" dintre marxism și comunism, reportată după Laura Gheorghiu – p. 156

111°. Substituenți ai termenului elită, în funcție de anumite înțelesuri ce i se conferă elitismului de către un autor sau altul – p. 158

112°. Fluctuații în conceptualizarea elitei, înregistrate de Paolo Zannoni – p. 159

113°. Familii de ideologii și de doctrine politice, în acord cu polii modelului „situațional" - hexadic – p. 166

114°. Modele subsumate tehnocrației, ca ideologie politică – p. 167

115°. Tipuri de societate, în raport cu jocul în care este antrenat omul ca agent productiv și cu nivelul de productivitate a muncii – p. 167

116°. Elementele definitorii ale politicii, puse în acord cu variabilele modelului hexadic al analizei „situaționale" – p. 168

117°. Liberalismul, în configurația „situațional"-hexadică a doctrinelor și a ideologiilor politice – p. 170

118°. Reprezentanți ai ideologiei liberale, în acord cu polii situațiilor acționale – p. 170

119°. Forme ale liberalismului, în acord cu variabilele sau coordonatele hexadei „situaționale" – p. 171

120°. Naționalismul printre ideologiile ce rezonează cu polul „axiologic" al situațiilor acționale – p. 172

121°. Gaullismul, printre alte ideologii naționaliste, dispuse la polul „situațional" „v" – p. 172

122°. Momente semnificative în evoluția gaullismului ca ideologie naționalistă, în concordanță cu polii paradigmei acționale – p. 172

123°. Criterii de clasificare a partidelor, asociate cu variabilele modelului hexadic – p. 175

124°. Definiția statului, în termeni de acțiune și conformă cu polii hexadei „situaționale" – p. 177

125°. Componentele statului modern, în concepția lui Hegel despre evoluția „spiritului național" – p. 178

126°. Cele 7 „organe", sau elemente ale statului, în concepția autorilor hinduși – p. 179

127°. Exacerbări manifestate în legătură cu geneza și cu finalitatea statului, din perspectiva analizei de tip „situațional" – p. 180

128°. Explorări în direcția statului ideal, captate în sistematica de tip „situațional" - hexadic – p. 181

129°. Tipuri de stat, în acord cu polii modelului hexadic al analizei „situaționale" – p. 182

130°. Felurile regalității, în concepția islamică reiterată în „oglinda principelui" – p. 183
131°. Ordonarea teoriilor cu privire la existența și la originea statului, după variabilele modelului hexadic – p. 183
132°. Funcțiile puterii, în perspectiva modelului hexadic al acțiunii politice – p. 184
133°. Cele șase mituri despre statele autoritare, așa cum se distribuie la polii modelului hexadic – p. 185
134°. Tipuri de implicare a armatei în viața politică, deduse în raport cu nivelurile culturii politice – p. 186
135°. Tipuri de manifestare a puterii, în contextul analizei „situaționale" – p. 186
136°. Democrații „sectoriale" distribuite după criteriul rezonanței cu polii acțiunii politice – p. 187
137°. Criterii și însemne ale democrației, ordonate după schema analizei „situațional" - hexadice – p. 188
138°. Exemple de sisteme politice democratice, de o parte și de alta a Atlanticului – p. 190
139°. Sisteme politice din lumea a treia, distinse prin raportare la democrațiile stabile, dar și la polii acțiunii politice – p. 191
140°. Procese politice în concordanță cu variabilele (respectiv polii, sau coordonatele) analizei „situaționale" – p. 191
141°. Tipuri ideale de conducere politică, după Max Weber – p. 192
142°. Etichetări ale politicienilor americani, în orizontul analizei „situaționale" – p. 192
143°. Sistemul politic al lui Platon, subsumat „modelului clasic" – p. 196
144°. Proiecția „situațională" a sistemului politic platonician – p. 196
145°. Politica prudentă a lui Aristotel, din perspectiva „modelului clasic" – p. 197
146°. Proiecția „situațională" a sistemului politic îndatorat Stagiritului – p. 197
147°. Paradigma teocratică, calchiată pe „modelul clasic" – p. 197
148°. Proiecția „situațională" a sistemului politic teocratic – p. 197
149°. Sistemul iluminist al politicii, racordat la exigențele „modelului clasic" – p. 197
150°. Proiecția „situațională" a sistemului politic iluminist – p. 197
151°. Schema hexadică a „situației cognitive" (variabilele procesului de cunoaștere) – p. 201
152°. „Dramatizarea" tuturor coordonatelor, polilor sau variabilelor „situației cognitive" – p. 202
153°. Etapele cunoașterii, după modelul hexadic al „situației cognitive" – p. 203
154°. Tipologia „produselor" cunoașterii, în acord cu modelul hexadic al „situației cognitive" – p. 203
155°. „Obiectivarea" tuturor variabilelor din modelul hexadic al „situației cognitive" – p. 204
156°. Parametri de performanță cognitivă sau de reușită în cunoaștere (după modelul hexadic al „situației cognitive") – p. 205
157°. Parametrii „situației veridicționale", suprapuși pe coordonatele hexadei cognitive – p. 205
158°. Tipurile cunoașterii, după modelul hexadic al „situației cognitive" – p. 206
159°. Discipline epistemologice (ale cogniției), după modelul hexadic al „situației cognitive" – p. 207
160°. Manifestări ale subiectivității în cunoaștere, deduse din hexada „situației cognitive" – p. 210
161°. Ideologii cognitiviste, corespunzătoare rolului acordat subiectivității în cunoaștere – p. 212
162°. Familii de logici „filosofice", corespunzătoare rolului acordat subiectivității în cunoaștere – p. 215
163°. Familii de logici „științifice", corespunzătoare rolului acordat subiectivității în cunoaștere – p. 217
164°. Coordonatele modelului hexadic al comunicării, adaptate la situațiile definirii – p. 220
165°. Tipuri de definiție, după scopul și metoda de realizare (în concepția lui Richard Robinson) – p. 222
166°. Tipuri de definiție puse, de către Innocentius Maria Joseph Bocheński, în acord cu clasificările lui Richard Robinson – p. 222
167°. Hexada semiotică a tipurilor de definiție (prin analogie cu hexada comunicării) – p. 223
168°. Accepții ale definiției reale, în inventarul lui Richard Robinson – p. 228
169°. Definiția pescarului, prin specificări succesive (Platon, Sofistul, 218 e - 221 c) – p. 233
170°. Tipuri ale definiției, deslușite (de către Cornel Popa) pe axa emitent-receptor – p. 241
171°. Tipuri de bază ale definiției, în concepția americanului Henry S. Leonard – p. 242
172°. Modalități de combinare între tipuri elementare ale definiției indicative, în concepția lui Henry S. Leonard – p. 242
173°. Familii de tipuri ale definiției, în raport cu hexada situației definiționale – p. 243
174°. Proiecția „aristotelică" (respectiv, reducerea la definiția prin gen proxim și diferență specifică) a unora dintre tipurile definiției – pp. 244 - 245
175°. Transpunerea definiției de tip „aristotelic" în orizonturi ale onto-logicii – p. 245
176°. Definiții incorecte extrase din textele lui Aristotel – p. 248
177°. Condiții ale definiției în acord cu tipurile de perfecțiune în cunoaștere (Immanuel Kant) – p. 249
178°. Sistemul hexadic (mai mult sau mai puțin complet !) al condițiilor unei bune definiții – p. 250
179°. Sistemul hexadic (mai mult sau mai puțin complet !) al funcțiilor unei bune definiții – p. 251

180°. Reperele „situației de lectură" – p. 256

181°. Detalieri ale coordonatelor „situației de lectură" și criterii subiacente de clasificare a lecturii – p. 260

182°. Tipuri de lectori, în acord cu modelul hexadic al „situației de lectură" – p. 261

183°. Tipuri de lectură, în acord cu variabilele „analizei situaționale" – p. 263

184°. Trasee ale interpretării, într-un univers cu trei „vehicule" ale exprimării – p. 269

185°. Niveluri și orizonturi ale interpretării, în perspectiva Logicii hamburgheze *– p. 270*

186°. Ipostaze ale operației de interpretare în regimul lingvistic stricto sensu *– p. 271*

187°. Principalele categorii de notație grafică, în postura de „limbaje artificiale" – p. 272

188°. Captări ale predicatorilor și ale conectorilor, ca punct de plecare al formalizării enunțurilor simple și compuse – p. 274

189°. Schematizări logico-matematice de enunțuri, ca interpretări în orizontul formalizării – pp. 274 - 275

190°. Exemple de interpretare, ca mișcare de la limbajul natural spre limbaje „construite", sau „artificiale" – p. 275

191°. Împrejurări ale interpretării de tipul „NR", ca proiecție a discursului (comprehensiv) în realitate – p. 277

192°. Modalități de accesare a limbajului comprehensiv, prin acte ale interpretării de tipul „AN" – p. 279

193°. Corespondențe între expresii care țin de opt sisteme de numerație – p. 280

194°. Trasee ale interpretării de tip „AA" în știință și artă – p. 280

195°. Cazuri de „reprezentare" și de „realizare", sub semnul interpretării de tipul „AA" înăuntrul logicii – p. 281

196°. Interpretarea logică sub chipul reprezentării prin diagrame circulare a formulelor propoziționale de tip aristotelic – p. 281

197°. Interpretarea logică sub chipul reprezentării prin diagrame lineare, în cazul propozițiilor de tip aristotelic – p. 282

198°. Interpretarea logică sub chipul reprezentării prin diagrame rectangulare a formulelor de tip molecular – p. 283

199°. Reprezentarea aritmetică și aritmetico - algebrică a formulelor logice, ca interpretare de tipul „AA" – p. 284

200°. Definiții sintactice de ordin intra - lingvistic, ca interpretări de tip „AA" în orizontul logicii formale – p. 284

201°. Substituții de (meta)variabile în axiome și teoreme, sub chipul de interpretări de tip „AA" la nivelul logicii formale – p. 285

202°. Interpretări intralingvistice de tip „AA" la nivelul logicii formale, sub chipul înlocuirilor de (sub)formule – p. 285

203°. Exemple de normalizare booleană, în chip de interpretări intralingvistice în regimul „AA" (la nivelul logicii formalizate) – pp. 285 - 286

204°. Transpuneri în limbajul „electric" a unor structuri logice, ilustrînd interpretarea de tip „AA" – p. 286

205°. Minimizări de formule (logic-moleculare și logic-atomare), ca trasee ale interpretării intralingvistice de tip „AA" – p. 287

206°. Exemple de interpretare logică „AA" în regimul contradualizării formulelor date – p. 287

207°. Exemplu de evaluare a unei formule macropropoziționale, prin substituții ale variabilelor propoziționale cu valori de adevăr – p. 287

208°. Evaluări prilejuite de interpretarea formulelor aduse la forme normale (sau canonice) – p. 288

209°. Exemple de interpretare, ca evaluare prin reducerea la absurd a supoziției de nevalabilitate – p. 288

210°. Exemple de evaluare prin substituție de valori în formule predicaționale proiectate în chip molecular – p. 289

211°. Mișcări ale „sensului operațional" pe trasee ale interpretării de tip „AR" – p. 290

212°. Forme de „reproducere" a realului, întruchipînd interpretarea de tip „RN" – p. 291

213°. Schematizări și codificări ale realului, ca forme ale interpretării de tipul „RA" – p. 292

214°. Secvențe „fizio-semiotice" ce dau seamă de interpretarea în regimul „RR" – p. 293

215°. „Specializări ale limbajului", delimitate de Charles William Morris, printr-o deducție de tip „metafizic" – p. 295

216°. Hexada situației de interpretare, prin analogie cu hexada semio-logică – p. 297

217°.1 - 3. Interpretări „artificiale" ale interpretării ca traducere (1) și, respectiv, ca explicație (2 - 3) – p. 297

218°.1 - 4. Intropatia, comprehensiunea, trăirea și interpretarea stricto sensu, *ca ipostaze ale interpretării* lato sensu, *configurate în modelul „situațional" - hexadic – p. 298*

219°. Diagrama hexadică a polilor, sau parametrilor „situației semiotice" – p. 304

220°. Locul semnului (sau al „funcției - semn") în „situația semiotică", de comunicare – p. 304

221°. Diagrama lui Earl Shepard Johnson, în perspectiva hexadei semiotice – p. 315

222°. Triunghiul lui Gottlob Frege în schema hexadică a situației semiotice – p. 315

223°. Triunghiul lui Ogden și Richards, în perspectiva hexadei semiotice – p. 316

224°. Triunghiul lui Stephen Ullmann, proiectat în schema hexadică a situației semiotice – p. 316

225°. Patrulaterul semiotic al lui Alfred Jules Ayer, în perspectiva hexadei semiotice – p. 318

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

226°. Modelul saussurean al semnificării (degajat de Umberto Eco), în perspectiva hexadei semiotice – p. 318

227°. Patrulaterul semiotic al lui Alan Gardiner, în perspectiva hexadei semiotice – p. 319

228°. Modelul semiotic al lui Charles Peirce, în perspectiva hexadei „situaționale" – p. 319

229°. Patrulaterul situației semiotice, în concepția lui Charles Morris din 1946 – p. 319

230°. Modelul extins al lui Alan Gardiner, în perspectiva hexadei „situaționale" – p. 319

231°. Schema pentadică a semiozei (degajată după un, fragment peircean de prin 1897), în perspectiva hexadei „situaționale" – p. 321

232°. Schematizarea concepției lui Schaff despre semioză, în perspectiva hexadei „situaționale" – p. 321

233°. Procesul comunicativ unilateral (după Cornel Popa) în transpunere „situațional" – hexadică – p. 321

234°. Detalieri ale coordonatelor (respectiv ale polilor, sau variabilelor) situației semiotice – p. 322

235°. Utilizări propuse de către Umberto Eco modelului hjelmslevian al comunicării – p. 324

236°. Datele minimale ale teoriei codurilor, în perspectiva hexadei „situaționale" a comunicării – p. 325

237°. Datele minimale ale teoriei comunicării, transpuse în hexada situației semiotice – p. 325

238°. Modelul linear al comunicării, în varianta Shannon – Weaver – p. 326

239°. Modelul linear al comunicării, în varianta De Mauro - Eco – p. 326

240°. Datele minimale ale teoriei generale a comunicării, transpuse în hexada situației semiotice – p. 327

241°. Datele minimale ale teoriei menționării, sau referinței, transpuse în hexada situației semiotice – p. 327

242°. Datele minimale ale teoriei actelor de comunicare, transpuse în coordonatele situației semiotice – p. 328

243°. Tipuri de semne în clasificarea lui Pierre Guiraud și proiecția lor în „supramodelul" situației semiotice – p. 329

244°. Tipuri de semne în clasificarea lui Schaff și proiecția lor în „supramodelul" hexadic al situației semiotice – p. 331

245°. Tipuri de semne în clasificarea lui Peirce și proiecția lor în „supramodelul" situației semiotice – p. 332

246°. Frecvența etichetelor primare (monadice) și a etichetele finale (triadice) oferite de Peirce celor 10 categorii de semne – p. 333

247°. Trihotomii inițiale și decada categoriilor finale de semne, în clasificarea tripartită a lui Peirce, subsumată modelului hexadic al situației semiotice – p. 334

248°. Triada bühleriană a funcțiilor limbajului și transpunerea acesteia în „supramodelul" hexadic al situației semiotice – p. 335

249°. „Deducția" funcțiilor jakobsoniene ale limbajului, în „supramodelul" hexadic al situației semiotice – p. 336

250°. Sistemul fenomenelor lingvistice, după Karl Bühler, 1934 – p. 337

251°. Tetrada activităților de limbaj, după Ballmer și Brennenstuhl, 1981 – p. 337

252°. „Semnificații ale semnificației" și „înțelesuri ale înțelesului", deduse din „supramodelul" hexadic al situației semiotice – p. 342

253°. Grade ale suprapunerii dintre două situații semiotice, în acord cu polii locuționari ai comunicării – p. 343

254°. Genuri și specii de sinonime, în clasificarea lui Otto Duchâček – p. 345

255°. Diagrama subdiviziunilor semioticii, propusă de Morris în 1939 – p. 349

256°. Tripartiția semioticii, în aranjamentul lui Joseph Maria Bocheński – p. 350

257°. Tripartiția morrisiană a semioticii, în aranjamentul diagramatic al lui Heinrich Plett – p. 351

258°. Evoluția diviziunilor semioticii în raport cu „părțile" filosofiei și trivium-ul artelor liberale – p. 354

259°. Sistemul disciplinelor sintactice, dedus în acord cu polii, variabilele sau coordonatele „situației semiotice" – p. 356

260°. Sisteme semantico - pragmatice, în acord cu polii, variabilele sau coordonatele „situației semiotice" – p. 358

261°. Hexagonul situației semiotice, antrenînd doi poli personali („E" și „R"), doi poli materiali („S" și „D") și doi poli spirituali („I" și „C") – p. 365

262°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie morfo-sintactică – p. 368

263°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie sintactico-semantică – p. 369

264°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie referențial-semantică – p. 371

265°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie pe linia performanței discursive – p. 372

266°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie pe linia semnificației alocuționare – p. 375

267°.1 - 2. Multivocitatea (respectiv ambiguitatea), ca stare de indecizie pe linia semnificației interlocuționare – p. 377

268°. Forme și niveluri ale ambiguității și indecidabilității, în raport cu polii situațiilor de comunicare și cu tipurile aferente de semnificație – p. 378

269°.1 - 4. Poziționări ale paronimelor cu radical identic și cu sufix diferit, în schema hexadică a analizei de tip „situațional" – p. 379

BCU CLUJ CENTRALA UNIVERSITARA LIBRARY

270°.1 - 4. Paronime cu radical identic şi gen diferit, în postura de coordonate ale analizei „situaţional" - hexadice – p. 380

271°.1 - 4. Saturări ale variabilelor din analiza „situaţională", în lumea paronimelor cu radical identic şi cu gen identic – p. 380

272°.1 - 4. Paronime diferenţiate prin mai multe foneme, în configuraţia „situaţional" - hexadică – p. 380

273°.1 - 4. Reprezentarea paronimelor cu etimologii identice, în grila analizei de tip „situaţional" – p. 381

274°.1 - 4. Paronime cu etimologii diferite, în circuitul analizelor de tip „situaţional" – p. 381

275°.1 - 3. Familii de termeni paronimici impuşi prin augmentarea şi diminutivarea unor poli ai schemei „situaţional "- hexadice – p. 382

276°.1 - 4. Proliferarea termenilor paronimici prin mecanismul adjectivării substantivelor, aşa cum se înfăţişează în schema „situaţional" - hexadică – p. 382

277°.1 - 4. Familii de termeni paronimici, degajate din lumea adjectivelor – p. 382

278°.1 - 4. Reprezentarea cuplurilor de paronime, generate prin adverbizarea adjectivelor – p. 383

279°. Hexada situaţiei acţionale, ca paradigmă în analiza noţiunilor cosmoidale – p. 384

280°.1 - 4. Paronime din categoria „A" şi „C", poziţionate în schema hexadică a analizelor de tip „situaţional" – p. 385

281°.1 - 4. Paronime din categoria „M" şi „V", în configuraţia pe care le-o asigură schema hexadică a analizelor de tip „situaţional" – p. 385

282°.1 - 4. Paronime din categoria „I" şi „F", reprezentate în hexagonul situaţiilor acţionale – p. 386

283°.1 - 4. Serii de paronime din categoria „AC", „AM", „AV" şi „AI", reprezentate în hexagonul situaţiilor acţionale – p. 386

284°.1 - 4. Serii de paronime din categoria „AF", „CM", „CV" şi „CI", configurate prin hexagonul situaţiilor acţionale – p. 387

285°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „CF", „MV" şi „MI", configurate prin hexagonul situaţiilor acţionale – p. 388

286°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „MF" „VI" şi „VF", transfigurate în acord cu polii hexadei acţionale – p. 389

287°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACM" „ACV" şi „ACI", în reprezentarea pe care le-o asigură schema analizei de tip „situaţional" – p. 389

288°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACF" „AMV" şi „AMI", în reprezentarea pe care le-o asigură schema analizei de tip „situaţional" – p. 390

289°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „AMF", „AVI" şi „AVF", transpuse în schema hexadică a analizei de tip „ situaţional" – p. 391

290°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „AIF", „CMV" şi „CMI", reprezentate în hexagonul analizei „situaţionale" – p. 392

291°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „CMF", „CVI" şi „CVF", desfăşurate în schema hexadică a analizei „situaţionale" – p. 392

292°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „MVI" şi „MVF", desfăşurate în schema hexadică a analizei „situaţionale" – p. 393

293°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACMV", „ACMI" şi „ACMF", în dispunerea de tip „situaţional" - hexadic – p. 394

294°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „AMVI", „AMVF" şi „AMIF", poziţionate în schema analizei de tip „ situaţional" – p. 395

295°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „CMVI", „CMVF" şi „ACVI", poziţionate în schema analizei de tip „situaţional" – p. 396

296°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACVI", „ACVF" şi „MVIF", în dispunerea pe care le-o asigură hexagonul semio-logic – p. 396

297°.1 - 3. Serii de paronime din categoria „ACMVI", „ACMVF" şi „ACMIF", în dispunerea pe care le-o asigură hexagonul semio-logic – p. 398

298°.1 - 2. Serii de paronime din categoria „AMVIF" şi „CMVIF", în dispunerea pe care le-o asigură hexagonul semio-logic – p. 398

299°.1 - 2. Două dintre seriile de paronime ce epuizează variabilele modelului „situaţional" - hexadic – p. 399

300°. Raporturi sintactice în orizontul exprimării paronimice – p. 401

301°.1 - 4. Termeni paronimi de categoria „A", „C" etc., aflaţi în relaţie de sinonimie – p. 402

302°.1 - 3. Termeni polisemantici, ilustrînd două sau mai multe valenţe ale polinomiei – p. 403

303°. Seria de termeni ce ilustrează paronimia în regimul sextetului „ACMVIF", asociat verbului a (se) roti – p. 404

304°. Polii, variabilele sau coordonatele în modelul hexadic al „situaţiei creatoare" – p. 409

305°. Proiecţia „dramatizată" a polilor, variabilelor sau coordonatelor situaţiei creatoare – p. 410

306°. Proiecţia „materializată" a polilor, variabilelor sau coordonatelor situaţiei creatoare – p. 411

307°. Etapele sau momentele creaţiei, deduse din hexada „situaţională" CPMVIF – p. 412

308°. Schema funcţională a activităţilor intelectuale, în concepţia lui Joy Paul Guilford (apropiată logicii operatorii, logicii integrale, logicii naturale şi logicii constructiviste toto genere) – p. 434

309°. Posibilă schematizare a concepţiei lui Peirce despre recurenţa semiozei – p. 445

310°. Hexada hexadelor creativităţii (schematizarea ideii că fiecare pol, variabilă, sau coordonată a situaţiei creatoare este, la rîndul ei, o situaţie creatoare) – p. 445

311°. Recurența activităților creatoare, în perspectiva hexadei „situaționale" – p. 446

312°. Declinarea polilor, coordonatelor sau variabilelor situației creatoare în raport cu evaluarea („V") – p. 446

313°. Hexada metodelor (din logica „lui Hermes", a lui Noica), transpusă în modelul relațional al situației creatoare – p. 447

314°. Etapele creației (după Alex Faickney Osborn), transpuse în hexada „ situațională" – p. 448

315°. Etapele creației (după S. M. Vasileiski), în transpunere „ situațional" - hexadică – p. 448

316°. Etapele creației (după Vitalie Belous) transpuse în hexada „ situațională" – p. 448

317°. Analiza valorii (după Vitalie Belous), în acord cu polii „situației creatoare" – p. 448

318°. Hexada euremelor (Ion Moraru), în proiecție „situațională" – p. 449

319°. Proiecția praxio - logică a polilor, varibilelor sau coordonatelor creației – p. 450

320°. Parametrii creației, în perspectiva modelului „situațional" - hexadic – p. 450

321°. Științele creației, în acord cu polii, variabilele sau coordonatele hexadei „situaționale" – p. 451

322°. Sistemul disciplinelor semiotice, în acord cu vectorii de focalizare ai modelului hexadic al situației creatoare – p. 452

323°. Structurarea „logică" a logicilor, în perspectiva modelului hexadic al situației creatoare – p. 452

324°. Sistemul disciplinelor euristice, captat de hexada situației creatoare – p. 453

325°. Sistemul invarianților tehnici, sau al categoriilor tehnice, dedus din hexada „situațională" a situației creatoare – p. 454

326°. Schematizarea sistemului lui Lucian Blaga, propusă de Alexandru Tănase – p. 462

327°. Sistemul filosofiei lui Blaga, așa cum este perceput în prezentarea lui Dumitru Micu – p. 463

328°. Avataruri ale spiritului în orizontul cunoașterii și al creației, așa cum ni le dezvăluie, în filosofia sa, Lucian Blaga – p. 465

329°. Fenomene, manifestări și plăsmuiri ale spiritului, suportînd și revendicînd filtrajul unei filosofii atente la aportul garniturii „subconștiente" de factori și structuri categoriale – p. 466

330.1 - 2. „Sistemul" filosofiei lui Blaga, vis - à -vis *cu „sistemul" kantian – p. 467*

331°. Sistemul hegelian, ca termen de referință pentru arhitectonica filosofiei lui Lucian Blaga – p. 468

332°. Disocierea ipostazelor subiectului dintr-o formulă contradictorie ce ține de minus-cunoaștere, ca forma cea mai înaltă a cunoașterii luciferice – p. 477

333°. Cele trei stări energetice impuse de principiul antagonismului și de logica dinamismului contradictoriu – p. 477

334°. Soluții deslușite de Lucian Blaga în confruntarea dintre „logic" și „concret" – p. 485

335°. Confruntări ale termenilor polari, după concepția lui Mircea Florian – p. 487

336°. Recurența activităților creatoare, în perspectiva hexadei „situaționale" – p. 497

337°. Coordonatele „conștiinței filosofice" transpuse în hexada situației creatoare – p. 498

338°. Concepția lui Lucian Blaga despre structura „cîmpului stilistic", transpusă în hexada situației creatoare – p. 498

339°. Concepția lui Lucian Blaga despre „articularea anatomică" a creației de cultură, transpusă în modelul hexadic al situației ceatoare – p. 499

340°. Concepția lui Lucian Blaga despre compunerea spectrală a problemei, transpusă în hexada situației creatoare – p. 500

341°. Hexada „soluțiilor de impas", deslușite de Lucian Blaga în definirea artei și a creației spirituale în genere – p. 501

342°. Definiții propuse de Lucian Blaga pentru actul de cultură, transpuse în hexada „situațională" a creației – p. 501

343°. Caracterizarea „arhetipurilor" și a „factorilor stilistici" (întreprinsă de Lucian Blaga), în zarea contrastivă a hexadei „situaționale" – p. 502

344°. Caracterizarea oferită de Lucian Blaga tipurilor de cunoaștere („paradisiacă", respectiv „luciferică"), în acord cu utilizarea contrastivă a hexadei „situaționale" – p. 503

345°. Caracterizarea tipurilor de probleme (ȘTIINȚIFICĂ, respectiv FILOSOFICĂ), în acord cu utilizarea contrastivă a hexadei „situaționale" – p. 503

346°. Comparații între cinci cîmpuri stilistice euro-asiatice, după criteriile subiacente modelului „situațional" - hexadic al creativității – p. 504

347°. „Duh" și „ornamentică", în perspectiva hexadei „situaționale" a creativității – p. 505

348°. Specificul gîndirii filosofice, „monitorizat" în acord cu hexada situației creatoare – p. 506

349°. O versiune a hexadei „situaționale", adoptată ca model în actul de rememorare – p. 515

350°. Descompuneri recurente în spectrul semiologic al personalității profesorului Alexandru Husar – p. 517

351°. Extrase din pagini ale volumelor acordate cu autograf profesorului Alexandru Husar – p. 518

352°. Extrase din pagini ale volumelor acordate cu autograf profesorului Alexandru Husar de către Laurențiu Fulga și Gavril Istrate – p. 519

353°. Structura tematică a volumului Tradiții naționale (în estetică și filosofia artei), *publicat de Alexandru Husar la Iași, în 2001 – p. 521*

354°. Structura pe capitole a volumului Ars longa: probleme fundamentale ale artei, *publicat de Alexandru Husar la București, în 1980 – p. 522*

355°. Structura pe capitole a volumului Metapoetica. Prolegomene, publicat de Alexandru Husar la București, în 1983 – p. 522

356°. Structura pe capitole a volumului Izvoarele artei: AD FONTES, ediția a doua, publicată de profesorul Alexandru Husar la Iași, în 2004 – p. 523

357°. Perspective asupra originii și finalității artei, aprofundate în cartea lui Alexandru Husar din 1988 – p. 523

358°. Structura pe capitole a volumului Ideea europeană sau Noi și Europa (istorie, cultură, civilizație) – Iași, 1993 – p. 524

359°. Structura pe capitole a volumului Miorița (de la motiv la mit), publicat de Alexandru Husar la Iași, în 1999 – p. 525

360°. Sumarul volumului Dincolo de ruine. Cetăți medievale, ediția a doua, publicată la Iași, în 2003 – p. 526

361°. Tabla de materii a volumului Periplu prin memorie, publicat de Alexandru Husar la Iași, în anul 1998 – p. 527

362°. Configurația volumului Vremea de apoi (O, tempora !...), apărut la Iași, în anul 2004 – p. 527

363°. Autograf acordat lui Alexandru Husar de Corneliu Sturzu, în ianuarie 1965 – p. 528

364°. Alexandru Husar și sora sa, Maria Rusu, în comuna Turea, din Munții Pindului, la rudele poetului Teohar Mihadaș (7 august 1983) – p. 530

365°. Structura pe cicluri a volumelor de poezii purtînd semnătura lui Alexandru Husar – p. 531

366°. Cuprinsul volumului Lecțiile istoriei, publicat de Alexandru Husar la Iași, în 1995 – p. 532

367°. Cuprinsul volumului Pro Eminescu, publicat de Alexandru Husar la Iași, în 2001 – p. 533

368°. Extras din pagina de gardă a cărții Artă medievală, oferită cu autograf profesorului Alexandru Husar de Pavel Chihaia, la București, în 6 iunie 1999 – p. 534

369°. Plaja de preocupări din volumul Avem o misiune, pulicat de Alexandru Husar la București, în 2004 – p. 535

370°. Extras din pagina de gardă a volumului de versuri Țara albatroșilor, oferit cu autograf profesorului Alexandru Husar de Nicolae Țațomir – p. 536

371°. Extras din pagina de gardă a volumului de versuri acordat cu autograf profesorului Alexandru Husar de Tudor Arghezi (la 12 februarie 1959) – p. 537

372°. Configurația primelor două volume semnate de Alexandru Husar în orizontul istoriei și al criticii literare – p. 538

373°. Configurația altor două volume semnate de Alexandru Husar în orizontul istoriei și al criticii literare – p. 539

374°. „Autograf" acordat profesorului Alexandru Husar, la 3 aprilie 1976, de către foștii săi studenți de la Universitatea „San Marcos" din Lima – p. 540

375°. Extras din pagina de gardă a volumului de versuri acordat cu autograf lui Alexandru Husar de Léon Negruzzi (la Iași, în 24 septembrie 1968) – p. 541

376°. Vectori ai dislocării tematice ce justifică asumarea provocării lui Giovanni Papini de către autorul român al volumului Anti - Gog – p. 542

377°. Distribuția cărților lui Alexandru Husar în raport cu polii (sau parametrii) hexadei „situaționale" – p. 543

378°. Alexandru Husar, la Uniunea Scriitorilor din București (pe 19 septembrie 1997), cu prilejul lansării unui volum de versuri semnat de Petre Got – p. 544

379°. Perspective asupra cărții, la care ne trimit notațiile lui Alexandru Husar, din Periplu prin memorie – p. 545

380°. Alexandru Husar: instantaneu prilejuit de lansarea volumului Anti - Gog, la Năsăud – p. 546

381°. Alexandru Husar, cu interpretul vinurilor românești, academician prof. dr. Valeriu Cotea – p. 547

382°. Schița de portret „Al. Husar", de Constantin Ciopraga, reluată în dispunerea „situațional" - hexadică – p. 548

383°. O versiune a hexadei „situaționale", adoptată ca model în actul de rememorare – p. 564

384°. Accepții ale logicii ca propedeutică sau știință a educației – p. 577

385°. Deschiderile logicii toto genere către problematica generală a educației – p. 579

386°. Logici „verticale" cu deschidere spre problematica educației – p. 583

387°. Logici „dialegmatice", în perspectiva modelului hexadic al situației semiotice – p. 588

388°. Logici „euristice", în perspectiva unui model hexadic al situației creative – p. 591

389°. Logica și hermeneutica – modalități extreme de raportare la lumea textului, pe axa „emitent-receptor" din schema hexadică a analizei „situaționale" – p. 612

390°. Logica și hermeneutica – modalități extreme de raportare la lumea textului, pe axa „intensiune-conotație" din schema hexadică a analizei „situaționale" – p. 612

391°. O altă ipostază a raportării dintre logică și hermeneutică, pe axa „intensiune-conotație" din schema hexadică a analizei „situaționale" – p. 613

392°. O a treia ipostază a raportării dintre logică și hermeneutică, pe axa INTENSIUNE-CONOTAȚIE din schema analizei „situaționale" – p. 613

393°. Logica și hermeneutica – modalități extreme de raportare la lumea textului, pe axa „extensiune-semnificant" din schema hexadică a analizei „situaționale" – p. 613

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

394°. Schema „semiozei creatoare", avansată de Traian - Dinorel Stănciulescu, ca ipostază a „modelului hexadic al situației de comunicare" – p. 634

395°. Reperele taxonomiei semiotice, desluşite în acord cu polii situației de comunicare – p. 635

396°. Hexagomul situațiilor de raționare, menit a legitima direcțiile din logica naturală – p. 638

397°. Modelul hexadic al sistemului educativ, propus de Vasile Dospinescu – p. 644

398°. Tipologia actelor de discurs, în acord cu schema hexadică din logica „situațională" – p. 651

399°. Tipuri de sinonimie în acord cu genurile definiției şi cu polii din hexada situației de comunicare – p. 655

400°. „Supratipologia" erorilor logice, în perspectiva modelului hexadic al situațiilor de comunicare – p. 660

401°. Modelul situațional - hexadic al axiomatizării – p. 672

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIE
SELECTIVĂ PETRU IOAN

A. Volume purtînd semnătura autorului

1. *Rădăcini transfrontaliere ale normanzilor Erica şi Dimitri. Album de familie*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2009, 714 p
2. *Introducere în protologie: şapte peregrinări prin lumea filosofilor*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2008, 358 p.
3. *Valeriu D. Cotea: Încercare de caracterizare prin prisma unei semiologici a personalităţii*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (s. „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2007, 146 p.
4. *Constantin Ciopraga: Schiţă de portret, în spaţiul unei semiologici a personalităţii*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2007, 90 p.
5. *Modalitate şi modalizare în perspectiva logicii integrale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2007, 270 p.
6. *Petre Botezatu: zări şi etape în edificarea unei opere*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Profiluri"), Iaşi, 2006, 254 p.
7. *Modalitate şi modalizare în perspectiva logicii integrale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2006, 270 p.
8. *Prin logică, spre metafilosofie. Resemnificări*, vol. 2, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2005, 298 p.
9. *Al. Husar la a LXXXV-a aniversare: semiograma omului şi operei*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Profiluri"), Iaşi, 2005, 162 p.
10. *Lucian Blaga, în orizontul unei logici paradisiace*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Profiluri"), Iaşi, 2005, 184 p.
11. *Curs de Logică formalizată*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Universitaria"), Iaşi, 2005, 124 p.
12. *Curs de Logică formalizată*, vol. 2, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Universitaria"), Iaşi, 2005, 112 p.
13. *Metalogică*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (s. „Universitaria"), Iaşi, 2005, 154 p.
14. *Logica, la confluenţă cu hermeneutica. Resemnificări*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2004, 208 p.
15. *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2002, 240 p.

BCU IAŞI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

16. *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2000, 280 p.
17. *Logica „integrală", în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Universitaria"), Iaşi, 1999, 352 p.
18. *Logică şi filosofie: restanţe, radiografii, retrospective*, Editura Institutului European, Iaşi, 1996, 298 p.
19. *Orizonturi logice: deschideri şi resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, 246 p.
20. *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici situaţionale*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, 250 p.
21. *Logic and Dialectics. Confrontations, Connexions, Classifications*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza" (seria „Interferenţe"), Iaşi, 1990, 264 p.
22. *Perspective logice: contribuţii fragmentare la reconturarea unui profil disciplinar*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iaşi, 1987, 336 p.
23. *Adevăr şi performanţă: pretexte şi contexte semio-logice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, 279 p.
24. *Logică şi metalogică: incursiuni şi noi contururi*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iaşi, 1983, 272 p.
25. *Axiomatica: un studiu morfo-logic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, 196 p.

B. Contribuţii în volume pe care Petru Ioan le-a iniţiat şi coordonat, ori le-a editat

26. *Cu şi despre Valeriu D. Cotea, sub semnul bunului gust*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Profiluri"), Iaşi, 2008, pp. 7 - 12 (*De ce acest volum ?*), respectiv 13 - 158: *Expunerea „de fond" pentru o judecată valorizatoare*
27. *Cu şi despre Constantin Ciopraga, sub semnul continuităţii*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Profiluri"), Iaşi, 2008, pp. 5 - 8 (*Cuvînt lămuritor*), respectiv 9 - 90: *Schiţă de portret, în spaţiul unei semiologici a personalităţii*
28. *Probleme de drept şi administraţie publică în contextul integrării României în structurile europene*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe praxiologice"), Iaşi, 2005, pp. 5 - 16: *Confluenţe între drept şi bioetică, în contextul „noii ordini ecologice"*
29. *Logica în ofensivă*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2004, pp. 59 - 94: *Paronimie, polisemie şi sinonimie, în contextul analizelor de tip „situaţional"*
30. *Resemnificarea logicii în spaţiul de manifestare al inteligenţei artificiale*, în: Valentin Soroceanu (coord.), *Restructurarea economică şi politici monetare*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe praxio - logice"), Iaşi, 2004, pp. 17 - 28

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

31. *Orizonturi ale interpretării, din perspectiva ştiinţelor sermocinale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2003, pp. 5 - 54: *Parcursuri ale interpretării, în cîmpul cunoaşterii şi al exprimării discursive*

32. *Noi aplicaţii în cîmpul logicii de tip „situaţional"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2003, pp. 121 - 142: *O aplicaţie a modelului hexadic la situaţii de indecidabilitate*

33. *Ştefan Lupaşcu: un gînditor pentru mileniul trei*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2001, pp. 5 - 16 (*Coordonate ale universului Lupaşcu*), respectiv pp. 255 - 266: *Logica „energetică" a lui Ştefan Lupaşcu, în perspectiva neoraţionalismului*

34. *Ştefan Lupaşcu: un gînditor pentru mileniul trei*, vol. 2, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio-logice"), Iaşi, 2001, pp. 17 - 28: *Profilul şi temeiul trilogicităţii, în viziunea lui Ştefan Lupaşcu*

35. *Actualitatea filosofiei: aspecte teoretice şi practice*, Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, 1999, pp. 27 - 50: *Perspectiva logicii dinamice a contradictoriului*

36. *Aplicaţii ale hexadei „situaţionale"*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe semio - logice"), 1999, pp. 5 - 46 (*Tipurile definiţiei, în perspectiva unui model semio - logic, cu rol integrator*), respectiv pp. 193 - 206: Curriculum - *ul disciplinei „logică" din învăţământul liceal*, în colaborare cu Melentina Toma

37. Petre Botezatu, *Discursul metodei. Un itinerar logico - filosofic*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iaşi, 1995, pp. 5 - 47: *Petre Botezatu: o contribuţie românească de excepţie în logică şi filosofie* [1]

38. *Logică şi educaţie*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iaşi, 1995, pp. 5 - 10 (*Prefaţă*), respectiv pp. 13 - 62: *Logica – ştiinţă a educaţiei*

39. *Cunoaştere, eficienţă, acţiune*, Editura Politică, Bucureşti, 1988, pp. 5 - 8 (*În loc de introducere*), respectiv pp. 129 - 155: *Paradigma gramaticalităţii categoriale şi programul logicii integrale*

40. *Raţionalizare şi eficienţă în acţiunea militară. Elemente de logică şi praxiologie*, Editura Militară, Bucureşti, 1988, pp. 17 – 54: *Diversificarea logicii actuale şi problema aplicabilităţii în domeniul militar*

41. *Logică, adevăr formal şi relevanţă interpretativă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 5 - 9 (*Cuvînt înainte*), respectiv 96 - 205: *Logică şi limbaj: comunicaţii logico lingvistice pe făgaşul teoriei categoriilor*

42. *Philosophy and Logic. Selected Writings of Petre Botezatu*, „Al. I. Cuza" University Press, Iaşi, 1987, pp. III - XII: *A Romanian Contribution to Philosophy and Logic* [2]

43. *Filosofia şi problematica lumii contemporane*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1986, pp. 205 - 213 (*Logica: ştiinţă a creaţiei ?*), pp. 224 - 231 (*Completitudi-*

[1] La studiul introductiv cu titlul menţionat, se adaugă notele editoriale cu care Petru Ioan însoţeşte textele antologate în cuprinsul volumului.

[2] La „Introducere" se adaugă notele editoriale ce însoţesc capitolele antologate din opera profesorului Petru Botezatu.

BCU IAŞI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ne sintactică şi adecvare semantică în cadrul silogisticii formale – partea a II-a), respectiv pp. 231 - 245: *„Soluţia" paradoxurilor în perspectiva unui model integrator*

44. *Raţionalitate şi discurs*, vol. 1, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1983, pp. 62 - 67: *Temeiurile inducţiei şi natura silogismului în concepţia lui J. Lachelier*

45. *Raţionalitate şi discurs*, vol. 2, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1983, pp. 12 - 22: *Tipologia actelor de discurs: un program de analiză lexicală cu profunde implicaţii logico - filosofice*

46. *Cunoaştere, creativitate, comunicare*, vol. 1, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1981, pp. 50 - 56: *Reforma metodei în concepţia lui Johann Heinrich Lambert*

47. *Cunoaştere, creativitate, comunicare*, vol. 2, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1981, pp. 8 - 14 *(Evoluţii în teoria actelor de limbaj)*, respectiv pp. 55 - 56: *O logică poziţională ?*

C. *Contribuţii în volume coordonate de către alţi autori*

48. *Noica şi idealul de reformă „filosofică" a logicii formale, în:* Alexandru Surdu, Viorel Cernica şi Liviu Lates (coord.), *Studii de istorie a filosofiei româneşti: centenar Constantin Noica*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, pp. 354 - 364

49. *„Sistematologia" filosofică, în orizontul metodologiei de tip acţionalist, în:* Melentina Toma (coord.), *Paradigma analizei de tip „situaţional", în cîmpul socio - umanului*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2009, pp. 33 - 61

50. *Despre două întîlniri întîmplătoare*[3], în: Marin Diaconu (coord.), *Modelul cultural Noica*, vol. II, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 314 - 323

51. *Consideraţii asupra unui patronim*, în: Teodor Botezatu (coord.), *Filmul unei sărbătoriri*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2009, pp. 109 - 118

52. *„Divanul" lui Dimitrie Cantemir în perspectiva logicii şi semiologiei*, în: *Dimitrie Cantemir şi vocaţia europeană a gîndirii româneşti*, vol. V, Editura „Heliade", Iaşi, 2008, pp. 217 - 224

53. *De la bioetică, la ecosofie*, în: Teodor N. Ţîrdea (coord.), *Bioetica, filosofia, economia şi medicina în strategia de asigurare a securităţii umane*, „Medicina", Chişinău, 2008, pp. 18 - 23

54. *Cîteva concluzii dintr-o cercetare de ordin semiologic asupra modalităţii*, în: Ana Bazac, G. G. Costandache, Cătălin Ioniţă şi Laura Pană (coord.), *Logica şi provocările sociale. Omagiu profesorului Cornel Popa*, Editura „Politehnica Press", Bucureşti, 2008, pp. 176 - 186

55. *Pentru un model semio - logic în analiza creaţiilor filosofice*, în: Vasile Ţapoc şi Eudochia Saharneanu (coord.), *Integrarea europeană în învăţămîn-*

[3] Cu filosoful de la Păltiniş, ajuns la primul centenar al naşterii sale

tul universitar: aspecte filosofico - metodologice, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chişinău, 2008, pp. 30 - 42

56. *Actualitatea unor pagini din descrierea cantemiriană a Moldovei*, în: Cristina Stoica (coord.), *Probleme de drept şi administraţie publică*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe praxio-logice"), Iaşi, 2008, pp. 5 - 10

57. *Parcursuri ale interpretării în cîmpul cunoaşterii şi al exprimării discursive*, în: Theodor Codreanu (coord.), *Alma mater hussiensis*, Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2008, pp. 185 - 218

58. *Topografia discursului filosofic la Lucian Blaga*, în: Angela Botez, Victor Botez şi Mihai Popa (coord.), *Lucian Blaga – confluenţa filosofice în perspectivă culturală*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 317 - 329

59. *Propensiuni europene în filosofia românească: cazul Blaga*, în: Vasile Ţapoc (coord.), *Integrarea europeană şi învăţămîntul universitar*, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chişinău, 2007, pp. 19 - 32

60. *De la bioetică, la bioştiinţă*, în: Teodor N. Ţârdea (coord.), *Bioetica, economia şi medicina, în strategia de asigurare a securităţii umane*, Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţeanu", Chişinău, 2007, pp. 98 - 102

61. *Consemnări prin prisma unei paradigme a rememorării*, în vol.: *Studia semiologica et linguistica in honorem M. Carpov*, supliment al *Analelor Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi*, secţiunile de Lingvistică şi Limbi Străine, Iaşi, 2006, pp. 171 - 177

62. *Răsfrîngeri ale bioeticii în cîmpul educaţiei*, în: Teodor Ţîrdea (coord.), *Bioetica, filosofia, economia şi medicina în strategia de asigurare a securităţii umane*, Chişinău, 2006, pp. 29 - 34

63. *De la bioetică, la bioştiinţă*, în: Nicolae Bobică (coord.), *Probleme de drept şi de administraţie publică*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Secvenţe praxio-logice"), Iaşi, 2006, pp. 5 - 14

64. *Contribuţiile în domeniul logicii ale lui Petre Botezatu*, în: Alexandru Surdu şi Dragoş Popescu (coord.), *Istoria logicii româneşti*, Editura Thenică (seria „Cogito"), Bucureşti, 2006, pp. 456 - 498

65. *Prefaţă* la: Mirela Arsith, *Semiotica discursului politic*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2005, pp. 5 - 10

66. *Prefaţă* la: Adriana Crăciun, *Aplicaţii psiho-logice ale modelului situaţional*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Radiografii"), Iaşi, 2005, pp. 5 - 10

67. *Athanase Joja (1904 - 1972), un exemplu de gîndire şi de conduită în stil european*, în: Vasile Ţapoc şi Ala Roşca (coord.), *Integrarea europeană: filosofie, politică, cultură*, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chişinău, 2005, pp. 43 - 52

68. *Logica în orizontul inteligenţei artificiale*, în: Viorel Barbu (coord.), *Prelegeri academice*, vol. 4, Iaşi, 2005, pp. 55 - 68

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

69. *Prefață* la: Ioan - Lucian Popa, *Un model integrator al situației de sinonimie*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2004, pp. 5 - 12

70. *Logica formalizată*, în: Petru Bejan (coord.), *Filosofie*, vol. III, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 2004, pp. 301 - 379

71. *Metalogică*, în: Petru Bejan (coord.), *Filosofie și științe politice*, vol. VII, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 2004, pp. 5 - 90

72. *Postfață* la: Angelica Vâlcu, *Funcționarea discursului specializat*, Editura „Ștefan Lupașcu" (s. „Radiografii"), Iași, 2003, pp. 203 - 206

73. *Prefață* la: Melentina Toma, *Erorile de argumentare, în perspectiva unei tipologii semiotice*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2004, pp. 5 - 12

74. *Virtuțile unui supramodel al „situației semiotice"*, în: Crizantema Joja și Călin Candiescu (coord.), *Ontologie, semantică, pragmatică*, Editura Academiei (seria „Probleme de logică", tom XI), București, 2004, pp. 155 – 211

75. *„Logica cercetării", „failibilism" și „societate deschisă" în concepția lui Karl Raimund Popper*, în: Vasile Țapoc (coord.), *Filosofie, știință, politică: realizări, implementări, perspective*, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chișinău, 2003, pp. 28 - 42

76. *Un model semio-logic al formelor interpretării*, în: Nicolae Bobică (coord.), *Coordonate ale activității judiciare și administrative prin prisma exigențelor integrării*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Secvențe praxio-logice"), 2003, pp. 15 - 26

77. *Logica în era ingineriei sociale*, în: Gheorghe Macovei (coord.), *Management, marketing, contabilitate și informatică de gestiune*, Editura „Ștefan Lupașcu" (s. „Secvențe praxio-logice"), 2003, pp. 41 - 50

78. *Petre Botezatu: un posibil „fir ordonator" în opera logicianului și filosofului*, în: Aurel Ion Brumaru și Vasile Gogea, *Repere ale gîndirii românești*, Editura „Grinta", Cluj - Napoca, 2003, pp. 143 - 147

79. *Logica, sub semnul comenzii sociale*, în: Vasile Țapoc (coord.), *Materialele conferinței internaționale „Filosofia, sociologia, politica și tînăra generație"*, Chișinău, 2003, pp. 15 - 22

80. *Interpretare, logică și ideologie*, în: Ștefan Afloroaei (coord.), *Interpretare și ideologie*, Editura Fundației „Axis", Iași, 2002, pp. 56 - 62

81. *Eminescu în perspectiva unui model al receptării*, în: Vasile Țapoc și Svetlana Coandă (coord.), *Mihai Eminescu și filosofia formativă*, Universitatea de Stat din Republica Moldova / Fundația Internațională „Ștefan Lupașcu" pentru Știință și Cultură, Chișinău, 2001, pp. 19 - 28

82. *Logică și hermeneutică: o „confruntare" extensională*, în: Ștefan Afloroaei (coord.), *Limite ale interpretării*, Editura Fundației „Axis", Iași, 2001, pp. 267 – 285

BCU IAȘI CENTRU VECHI LIBRARY

83. *De la ontologie, la aletologie, sub semnul distincției fundamentale între formele sistematizării energetice*, în volumul: *Conferința internațională „Ștefan Lupașcu – 2001"*, Ministerul Învățământului din Republica Moldova; Academia Internațională de Drept Economic, Chișinău, 2001, pp. 27 – 32

84. *Stéphane Lupasco as an Illustrious Neo-rationalist*, în vol.: *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, Editura Academiei Române (seria „Noesis", tom XXVI), București, 2001, pp. 197 - 206

85. *„Zarea matriceală" a „dualismului transfigurat"*, în: *Meridian Blaga*, I, Societatea Culturală „Lucian Blaga", Casa Cărții de Știință, Cluj, 2000, pp. 195 -212

86. *„Divanul", în perspectiva logicii*, în: *Dimitrie Cantemir* (materialele simpozionului științific consacrat celei de a 325 - a aniversări), „Civitas", Chișinău, 1999, pp. 46 – 52

87. *Stéphane Lupasco et la propension vers le contradictoire dans la logique roumaine*, în: Horia Bădescu et Basarab Nicolescu (éds.), *Stéphane Lupasco - l'homme et l'œuvre*, Editions du Rocher, Monaco, 1999, pp. 68 - 84

88. *Lucian Blaga, un mare neokantian*, în: Mircea Borcilă (coord.), *Eonul Blaga: Întîiul veac*, Editura „Albatros", București, 1997, pp. 347 - 360

89. *Nae Ionescu: „Curs de logică" (1940)*; în: Ion Ianoși (coord.), *111 lucrări fundamentale: dicționarul operelor filosofice românești*, Editura „Humanitas", București, 1997, pp. 24 – 28

90. *Constantin Rădulescu - Motru, „Lecții de logică" (1940)*; în: Ion Ianoși (coord.), *loc. cit.*, pp. 121 – 123

91. *Petre Botezatu: „Schiță a unei logici naturale. Logică operatorie" (1969)*, în: Ion Ianoși (coord.), *loc. cit.*, pp. 199 – 201

92. *Logiques correspondantes aux rôles de la subjectivité dans la connaissance*, în vol.: *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, Editura Academiei Române (seria „Noesis", tom XXI), București, 1996, pp. 15 – 20

93. *Le système des disciplines sémiotiques dans la perspective d'un modèle hexadique de la communication*, în vol.: *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, Editura Academiei Române (seria „Noesis", tom XX), București, 1994, pp. 29 – 41

94. *Logica lui Lupașcu – o logică polidialectică ?*, în: Crizantema Joja și Călin Candiescu (coord.) „Probleme de logică", vol. X, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 107 – 123

95. *Developments of Logic in Connection with Differentiation of Rationality Modes*, în vol.: *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, Editura Academiei Române (s. „Noesis", tom XIX), București, 1993, pp. 67 - 75

96. *Aspecte dialectice în raportul simetrie - nesimetrie la nivelul analizei logice*, în: Angela Botez (coord.), *Simetrie și asimetrie în univers*, Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 183 - 193

BCU IAȘI BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ

97. *Levels of Truth*, în vol.: *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, Editura Academiei Române (seria „Noesis", tom XVII), Bucureşti, 1991, pp. 51 – 59

98. *Modalităţi de raportare a logicii la dialectică*, în: Petre Dumitrescu (coord.), *Coordonate ale gîndirii filosofice şi social - politice româneşti contemporane*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iaşi, 1989, pp. 84 - 137

99. *Contextul logicii rezonanţei*, în: Josif Constantin Drăgan (coord.), *Consonantica în relaţie cu ştiinţa contemporană*, „Nagard", Milano, 1989, pp. 120 - 126

100 *The Meaning of the „Logic of Hermes"*, în vol.: *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, Editura Academiei Române (seria „Noesis", tom XV), Bucureşti, 1989, pp. 125 - 129

101 *Silogistica formală şi presupoziţia ontologică*, în: Crizantema Joja şi Călin Candiescu (coord.), *Existenţă, gîndire, istorie*, Editura Academiei Române (seria „Probleme de logică", tom IX), Bucureşti, 1986, pp. 49 - 76

102 *Perspective acţionaliste în ştiinţele umane*, în: *Probleme de istorie şi filosofie a ştiinţei*, Filiala Iaşi a Academiei Române, 1984, pp. 170 - 177

103 *Norme logice şi valori deontice*, în: Cornel Popa (coord.), *Logica acţiunii. Studii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 270 - 287

104 *Logica şi spiritul marxismului*, în: Andrei Marga, Dumitru Ghişe şi alţii (coord.), *Marx, contemporanul nostru*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 328 – 356

105 *Despre adevăr formal şi analiticitate în contextul referinţelor lui Kant la adresa principiilor logice*, în: Alexandru Boboc, Mircea Flonta, Radu Pantazi, Ilie Pârvu (coord.), *Immanuel Kant, 200 de ani de la apariţia „Criticii raţiunii pure". Studii*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1982, pp. 115 - 126

106 *Normele formale ale adevărului – contribuţii la o teorie a principiilor şi relaţiilor logice*, în: Petre Botezatu (coord.), *Adevăruri despre adevăr*, Editura „Junimea" (seria „Humanitas"), Iaşi, 1981, pp. 219 - 315

107 *Formal Dialectics as Logic of the Modalities of Change*, în: Dumitru Ghişe and Angela Botez (coord.), *Dialectics. System. Science*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1981, pp. 216 – 230

108 *Cadrul normativ şi valoarea euristică a dualităţii logice*, în: „Probleme de logică", tom VIII, Editura Academiei, Bucureşti, 1981, pp. 109 - 126

109 *Linéaments pour une réhabilitation des principes logiques du point de vue formel*, în: *Contributed Papers of the 5th International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science*, London, Ontario, Canada, 1975, secţiunea a IV - a, pp. 7 - 8

BCU IASI UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI
700511 Iaşi, Păcurari 9, tel./fax 0232 314947
Apărut: 2011
Comanda: 255

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Am pornit de la „hexagonul situației pedagogice" (căruia Olivier Clouzot i-a explicitat doar polii și cele 15 diade la care participă); am aprofundat, apoi, „hexada comunicării" (recuperînd, astfel, și integrînd „triunghiuri", „pătrate" și „pentagoane" ale semnificării), după cum am extins analiza „situațională" la cazul *creației*, al *lecturii* și al *cunoașterii*, constatînd, pe parcursul abordărilor, adecvarea analizei „situaționale" la orice fel de *acțiune* sau *situație acțională* și pentru cazul oricărui *concept acțional*.

Așa au apărut cercetările legate de *situația politică*, de *situația definițională*, de cea a *indeciziei*, a *interpretării*, a *paronimiei* și așa mai departe.

Prof.univ. dr Petru Ioan

9 789737 036391

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI